

નૂતન
વર્ષાભિનંદન

વિજય
ફેબ્રિકસ
આલે જ
રેકર્ડ
ફેબ્રિકસ

‘સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર-પૂરતું સ્ત્રીઓનું’ માસિક

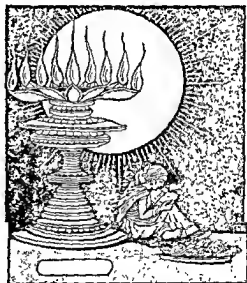
ચંદ્રાદિપિ કઢોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદિપિ

વર્ષ આઠમું : કારતક ૨૦૦૩ : નવેમ્બર ૧૯૪૬ : અંક ૧૬૦

નવા વર્ષે

પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં !
આતમ-પાંખડીઓ વિકસાવી,
મુંગધ ભરજો એમાં
જીવન જ્યોત સદા ઝળકાવી,
કરો પ્રભુ અજવાળાં:
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં

સ્વાર્થત્યાગ ને આત્મસમર્પણ,
ભાવ ભરો ઉર આવ;
મલિન વાસના સહુ સળગાવો;
શુદ્ધ કરો ઉર હાવાં:
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં
‘સકલ વિશ્વના માલિક પ્રભુજી,
આણુ આણુમાં વસતા;
સઘળું જીવન આ છે તમ ત્યાં,
ધરતું શું અરણ્યોમાં ?
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં !

અંતર ભરજો ભક્તિ ભાવના
ત્રિવિધ તાપને હરવા;
તમે જ એક જ પ્રુવ સમ છો આ
ભવસાગર તરવામાં;
પરમ પ્રભુ દેજો બળ ઉરમાં !
રમણલાલ વ્યાસ

જોગમાયા

લેખક

દુમકેલુ

દેશુભા, વિશુભા અને સિદ્ધરાજ રથુ-
વાસની ગદીએ આવી પહોંચ્યા તે પહેલાં જ
દેશુભા અને સોદસ ત્યાં આવી ગયા હતા.
હવે આ ગદીની દોડીએ એમણે મુકામ કરી
દીધો. સોદસે પરશુરામને પોતાની ગદી સોંપી
દીધી હતી. દેશુભા, ગદીને દરવાજે એક બાજુની
દોડીએ બેસી ગયો. સામે બીજી બાજુ સોદસ.
પોતાના ઘોળા નિમાળા ઉપર હાથ ફેરવતો
દેશુભા મનમાં કેટ ધોડા પડી રહ્યો હતો. એના
હૃદયમાં જોડો વિપાદ હતો. આંખમાં ઝેર હતું;
મનમાં બીપણ નિશ્ચયનું બળ હતું. આ રિય-
તિને પણ તરી પાર જિતરવાની એને આશા
હતી. સામી દોડીએ બેઠેલો સોદસ એ હજી
જલવિડોળા મત્તેયની અવરથામાંથી પૂરોપાધરો
બોમો થયો ન હતો. જેને ખાતપણથી પોતે

ગૌરવથી જોતો આવ્યો હતો, એ ગદી સોંપી
દેતાં એનું કાળજી કપાઈ ગયું હતું. પણ એને
દેશુભાની વાનમાં શ્રદ્ધા મળી હતી. ભાદેશુભા
એને કહી રહ્યો હતો : 'સોદસભા ! વારાફેરા
તો જાને નથી આવતા ? એમાંથી મારો સોમ-
નાથ બગવાન પાર ઉતારવાવાળો છે ! એને
ય પોતાના ચોખ્ખોદારની પડી હશે ના ? રા'
સોદસના, બગવાન સોમનાથના દારપાલ કહેવાય
છે. તે અમરતા ? સોમેશ્વર બગવાત ત્રિભુ-
વનો ધણી; એને રા' જૂતાગદના-એ એના
ગંડ-દારપાલ સૈનિક-ત્રિભુવનગંડ. પોતાના
ચોખ્ખોદારનો વંશવેશો બગવાન કરમાવશે ? તો
તો થઈ રહ્યું ના ? આપણને બગવાને મોઢો
આપી દીધો. દસપ્રાર વરસ તો આ દોડીએ
આમ નીકળી જશે- દેશુભાએ હાથની
અપડી વગાડી.

સોદસે બહાર દષ્ટિ કરી. ત્રથુ જથ્થા ઠાક
પરોપાળા આવી રહ્યા હતા. એમની પાછળ
પાલખી લઈને મોઢીઓ આવતા હતા.

'આ આવતો લાગે છે સધરો; દેવાને
આંદીથી ઉતારવા આવ્યો લાગે છે !'

'એ તો એના મેળમાં હશે, બા ! આ
ગદીનો કમળે લેશે. કમળ વિનાનું કાંઈ નહિ
રહેવા છે. એમ તો સધરો છે ! જોગમાયા
માની જાય તો સારું.'

'મારા ખેટા સાપનાં કણુ-એ પણ બેગા
ને બેગા-કરતા લાગે છે ! આ પેલા દેશુભા ને
વીંદુભા !'

'હરી લેવા લો, સોદુભા ! એણે હળાહળ
કાઠ્યું ન હોત તો તો સધરો હજી સોનરેખમાં
ગડગડિયા ભાંગતો હોત ! પણ થાવા કાળ છે
ને ? મારું 'બેટુ' કાંઈની જાણમાં નો રહ્યું
રસ્તાનું, લે, આ એનું નામ છે બાવિ ! આ
બેવ બેગા ફાંસુડિયા કુલાય છે નાં-પણ એના
નશીજમાં ઝેરવચ્ચ છે !'

'સધરો આઈ કમળે મેઝાન રાખશે

કાં.તો એમાં એમનો ઉપયોગ કરવાનો !

‘રામ રામ કરો, સોદુભા ! એને બેચને તો પહેલાં પરખાવશે ! આપણે તો બળતા ધર-માંથી આટલું ઉગારી લીધું’ એમ સમજે. ઇ તો ત્રિશુવનનાથની એના ગંડ ઉપર બેઠે માયા અટલે, નકર સધરો આ માને ? માધુવાવાળો પશુ ફીક બરાબર ટાણે વાંકે પડ્યો !

‘સધરો હવે. તો પોતાને ત્રિશુવનગંડ ગણાવશે નાં ?’

‘ઈ તો ગણાવે-ભક્ષે ને ગણાવતો ! પશુ સોમનાથ આપણું ઈ દાંઈ આળસે ? ભગવાન કરે તે આ બરબક આવે-પછી આપણે છે, ઈ આંઈ કબજે રાખવાવાળો છે, ને મારો નાથ, છ દસમાર પંદર વરસ તાવે ઈ તાવણી છે. સોદુભા ! હું તો જોતો આવ્યો છું. આપણે સાચકે હથું-તો ગરનાર પાછો રા’ને ઘેર આવ્યો જ સમજે ને !’ દોઢી બહાર નજીકની અવરજવર ‘સંભળાતાં બન્ને શાંત થઈ ગયા. સિદ્ધરાજ આવ્યો. દેવુભા ને સોદલ-એક પશુ શબ્દ બોલ્યા વિના-શાંત નમન કરતા ત્યાં જોમા થઈ રહ્યા.

‘દેવુભા ! આ પાલખી આંઈ ભલે રહી’ દેવુભાં બોલ્યો : ‘મામીને ખજર કરીને અમે હમણાં આ આવ્યા !’

‘હા, બાપ ! અમે આંઈ જ બેઠા છીએ.’
‘ના ના, એમ નહિ, દેવુભા ! અમે જમ્યાં છીએ. તમે થોડીવાર પછી ત્યાં આવી પહોંચી એટલામાં હમણાં પરશુરામ આવશે. કાં તો આ આવ્યો.’

પરશુરામ આવી રહ્યો હતો.

‘ભક્ષે, પ્રભુ ! અમે હમણાં આવીએ...’

સિદ્ધરાજ આગળ ગયો. દેવુભાએ સોદલ સામે જોયું. એની આંખમાં જીડી ઘેરી શેફરેખા હોડી. ‘સોદુભા ! આવા વખતો તો કૂંડા ને કૂંડા બાપ ! મોઢે, માંડવાનાં છે ! મારે ભગવાને પોતે પીધું છે ને તંઈ આપણે મનથી કોણ ? અમરવેલ કોઈ અમથી પાંગરે બાપ ! તમે

ઝેરનાં કૂંડાં મોઢે માંડા તંઈ તમારે આંગણે અમરવેલ જોગે !’

‘મા જોગમાયાને ઉતારવાવાળો આ—ને આપણે આંહી-’

‘ઈનું’ નામ સમો—સમો જળવે ઈ સમરથ.’

‘સોદુભા ! જોગમાયા તો લોકમરજદનાં બાણુકાર છે. પરચો બતાવે નહિ, બાકી આ તમારું સધરું નપાણિયા પાટણનું’ એને આંહીથી શું ઉતારવું ?’

‘લોકમાં કેણી રહી જાય, દેવુભા ! રા’ જુનોમકેનો ટક્યો’ તો પોતાની સમશેર ઉપર નહિ, જોગમાયાનાં સત ઉપર ! મા એવું ન કરો !’

‘આપણે તો આ પશુ જ પતી જાય, સોદુભા ! અટલે જંગ છત્યા ! નકર વળી કાંકે ખખડગંતર થાય ને સધરાતું મન ફરે તો આ મોઢા માંડ મેળવ્યો છે ઈ ટળી જાય.’ એટલામાં દેવુભા પાછો ફર્યો હતો. ‘આ સરપનો કયો શું પાછો આવ્યો, સોદુભા ?’

‘દેવુભા !’ દેશળ આવી પહોંચ્યો હતો તેણે કહ્યું : ‘મહારાજ તમને પાછા બોલાવ-રાવ્યા છે હો—ત્યાં ગંડીએ ! પરશુરામજીને મહારાજ કહી દેશે, આ રાણીવાસની ગંડીએ તમારા બેનો ચોકાપેરો રાખવાનો. ગંડી તો પરશુરામજી સંભાળી લેશે !’

‘હા, બાપ ! તમે હાલતું કરો—ત્યાં હું આ આવ્યો.’ ‘ત્યાં તો જોગમાયાનાં કામ છે, બેટા !’ પાછું વાક્ય એના મનમાં ધૂંટાઈને મનમાં રાખી ગયું.

સિદ્ધરાજ, દેવુભા ને વિશુભા, રાણુદેવીની રણુવાસગંડોએ પહોંચ્યા. અત્યારે ત્યાં મોઢાં દારપાલ હતો નહિ. ગંડીનું દાર અંદરથી બંધ હતું.

દેવુભા આગળ વધ્યો. તેણે હડસેરો માર્યો. અંદરની સ્મશાનવત શાંતિમાં કાંઈ ખજેલ પડી લાગી નહિ. દેવુભાએ સાદ પાડ્યો.

અચાનક એક બાણુથી લીંચી દેખાણી :

‘દેવુભા ! તું—તું શું કરે છે ?’

‘મહારાજ ત્યાં છે, બા !’ દેશુભા બોલ્યો
‘ધીમે બોલજો. મામીને હેડે ઉતારવાનાં છે !
આ ગદીનો કબજો લેવાનો છે !’

થોડેક દૂર એક ખાખરાના ઝાડ પાસે
સિદ્ધરાજ બિભેશ લીલીની નજરે પડ્યો.

પણ લીલીએ કહ્યું, ‘વિચાર કાંઈ ક્યો
છે ? તું શું કરીશ ? શું કહેવા જતો ? તો !’

‘ઉઘાડો, મામી ! એમ બીજું શું ? મહારાજ
પોતે આવ્યા છે ! ગદી આપણે
સોંપવાની છે !’

‘અરે ઝોટીવાર ! એમ તે તારી મામી
ખારણું ઉઘાડશે ? તું આંધો જ. વીહુને
આવવા દે. વીહુને, વીહુમા ! તું આંધી આવી જ.
હું કહું એમ જોત !’

વીહુમા આગળ આવ્યો. તેણે લીલીની
સામે જોયું : ‘મા ! કેમ બોલું ?’

‘એમ બોલ કે સધરો ભાગ્યો છે ! મામી,
મામા આવી રહ્યા છે—ખારણું ઉઘાડો ! તો
ખારણું ઉઘાડશે ! નકર તો પાછાં માણસ
લાવવાં પડશે ! ને ગોઠીરો યાશે. મહારાજને
એ નદિ ગમે તે તમારી કિમત યાશે.’

‘પણ મહારાજ ત્યાં જિભા છે ને, બા !
મહારાજ સાંભળશે એનું શું ?’

‘બહેને સાંભળે ! તું કે’ કે માલવાનું
કટક પાટણ ઉપર આવ્યું છે ને સધરો જિભી
પૂછડીએ ભાગ્યો જાય છે, જો, સાંભળ, આ
નગારું પણ સેન બિપડવાનું જ વાગતું લાગે છે.
ઝડ બોલી નાખ ! એટલે મેજ મેજ મળી જાય !’

ઉદયનના સૈન્યપ્રણાલ્યનો મરદ થોપ
નીચેથી આવી રહ્યો હતો. એક કેમકે ઠારી
જેવીએ જરાક ડોઢાળારીની તરડમાંથી બહાર
દિધિ કરી. વીહુમાને ઠોડો.

‘વીહુમા ! આ શું છે ! કેમ સેન બિપડ-
વાનું નગારું ? કેનું સેન બિપડે છે ?’ તેણે
અંદરથી જ પૂછ્યું.

‘ખબર નથી, લખુડી ! આ તો સધરો

જિભી પૂછડીએ ભાગ્યો છે.’ વીહુમા બોલ્યો
‘માલવાનું કટક છૂટ્યું’ છે પાટણ ઉપર, એટલે
ભાગે છે ! મામા પોતે આ આવ્યા. શું કરે ખેટો,
મામા સાથે સંધિ કરવી પડી. જો આવે !
ખારણું ઉઘાડજો અહીં—’ લખુડી અંદર દોડતી
મઈ હોય તેમ લાગ્યું ઉદયનના સેનનો વધારે
ને વધારે ખેટો થોપ આવી રહ્યો હતો.
રણવાસની ગદીની આસપાસની ટેકરીએ નીચે
આત્મા જતા મેદાની માર્ગમાંથી સોલકા સૈન્યના
પ્રયાણના પડખા વધારે ને વધારે ખેટા થતા
જતા આવી રહ્યા હતા. સોલકાઓનું સૈન્ય
બિપડી રહ્યું છે એની ખબર કરતો નગારો થોપ
ગાજી રહ્યો હતો.

થોડી જ વારમાં અંદર દિલ્લયાલ થતી હોય
એમ દેશુભાને લાગ્યું. તે વધુ નજીક ગયો.
‘મામી ! તમે છો ? સધરો તો ભાગે છે. આ
એનું સેનઉપડામણ નગારું વાગે !’

‘જાણ જેસલમા ભાગે છે !’ રાણકદેવીએ
અંદરથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. ‘તમે ક્યાંથી જુદ-
બુમિમાંથી આવો છો, દેહુમા ! યા છે જુદના
સમાચાર ! જુદનું શું થયું !’

‘ઈ તો, મામી ! અમે પેલાં ભોળાઓ
સધરાને. ઈ જોઈને ય ખબર ન પડી. મામાને ય
તો પડી. એ આંધ પેટો આરાએ ને આશાએ,
પણ પછી ધાંધો થયો. જણ્યું કે આ તો બેથ
બાઈ જખરા નીકળ્યા ! આપણે ફર્યા !’

‘કેમ ફર્યા !’

‘ઈ તો ઈ લાગતો હતો, મામી ! મામા
તો હજી જુદ ક્યાં કરત. અમે તો આંધ
બોલાવીને આંધ જ ફર્યા. ગમે અંદર તો
ખેટો, પણ બહાર શી રીતે નીકળે ? એટલામાં
સમાચાર મળ્યા હશે કે માલવાનું કટક આવ્યું
છે પાટણ ઉપર, એટલે પછી માંધો જ થાય
નાં ! આંધ રહી જાય તળમાં તો ! પછી જખ
મારીને મામા દારે સમાધાન કહ્યું. ને હવે આ
ભાગે છે, હુએ, સાંભળો, આ નગારું એનું.
આ મામા પોતે આવ્યા, સૈન્યના વાન

‘કે...’ સારથી જીઘવાનો અવાજ થતો લાગ્યો. કીકી ઝડપથી એક તરફ ચાલી નીચે સરકી ગઈ.

‘સારથી’ જીઘવાનું. રાણકદેવી પોતે ત્યાં જિભી હતી. તેની દષ્ટિ દેશળ ઉપર પડી. અને તરત દેશળની પાછળ થોડે દૂર જિભેલા સિદ્ધરાજને એણે જોયો. ‘રા’ ત્યાં ન હતો. એ જરાક ચમકી ગઈ. પણ એક પળમાં એ આખી વાત સમજી ગઈ. દેશળને જાણ્યું કે હમણાં એ ગમરાટમાં ભાગશે—પણ એ ગૌરવથી જેમ જિભી હતી તેમ જ ત્યાં જિભી રહી.

‘એ કોણ જેસલમા આવેલ છે, દેશળ?’ તેણે શાંતિથી પૂછ્યું.

‘હા... મામા... હા મા... જુઓને.’

દેશળ લોચા વાળવા લાગ્યો.

અડમ ખડકની માફક રાણકદેવી જિભી જ રહી ગઈ. તેણે માથા ઉપરની લોખંડી જરાક સરખી કરી. સિદ્ધરાજને આમળ આવતો એણે જોયો. દંડ નિશ્ચળતાથી એ એની સામે જોઈ રહી હતી. સિદ્ધરાજ એક પાસે આવ્યો. રાણકની તાત્કાલિક ઉપેક્ષા કરવામાં એણે વિનય દીધો. જાણે કંઈ ન બન્યું હોય તેમ બોલ્યો: ‘સોનલદે! આ કુંગરગદીએથી તમારે નીચે જતરવાનું છે. સોલકંડી સેન પાટણ જેઈ રહ્યું છે. તમારે સૌને પણ પાટણ જવાનું છે—હમણાં જ દેશુભાએ વાત કરી નાં? ઉતાવળે તમારી કરી દ્યો! આંકી તો હવે પાટણનો દંડનાયક રહેવાનો છે!’

રાણકદેવી હતી તેમ શાંત અડમ સ્વસ્થ જિભી રહી. એની મુખમુદ્રામાં કયાંય ગમરાટ ન હતો. તેણે સ્થિર દષ્ટિથી એક ક્ષણવાર એની સામે જોયું.

‘રા’ કયાં છે? થોડીવાર પછી દંડ શાંત અવાજે પૂછ્યું. એની ગૌરવભરેલી શાંતિમાં ભેસ પણ કૃત્રિમતા ન હતી. એની આંખમાંથી વજ્રર જેવી નિશ્ચલતા પ્રકટી રહી હતી. એના આંખો એક પણ રેખા ઉપર, એક

જરા જેટલો પણ ભય આવ્યો હોય એમ લાગ્યું નહિ. ગિરનારી ખડકની જેમ એ અડમ હતી: એ જવાબ માગતી હોય—ને આ સૌ જવાબ દેતા હોય!

વિનયીનો ઉન્માદ ઓસરી નય એવી ભીષણ વજ્રર નિશ્ચલતા એનામાંથી જોડી રહી હતી.

‘રા’? રા’ છે ત્યાં—એ પછી... જાણો! પરશુરામ!’ સિદ્ધરાજે પરશુરામને બોલાવ્યો.

‘એનું શું કામ છે, જેસલમા? રા’ કયાં છે?’ એની વાણીમાં હજી એ જ શાંતિ હતી. એ જ દડતા હતી, એ જ ગૌરવ હતું. સિદ્ધરાજ જરાક ખંચાયો. દેવુભા પાછળથી આંખી પહોંચ્યો હતો, તે આ દશ્ય જોઈ રહ્યો. કુંગરાની કોઈ મહાન અધિષ્ઠાત્રી પાસે જિભો હોય તેમ જયદેવ અત્યારે ઝાંખો લાગતો હતો. રાણકદેવી સૌને લધુતાનું ભાન કરાવતી ત્યાં સીધી, શાંત, ખડક સખી, અડમ, એકલી, પ્રતાપી વિનયી બનીને ત્યાં જિભી હતી. દેવુભા જરાક આગળ વધ્યો:

‘રા’ ખેંગારજી તો, મા!’ તેણે ભક્તિથી હાથ જોડ્યા: ‘જુદમાં કામ આવ્યા છે.’ તેણે ધીમેથી કહ્યું: ‘રા’ તો રણમાં પડ્યા!’

‘કોણ?’ રાણકદેવીએ પ્રશ્ન કર્યો ને દેવુભા સામે જોયું. સોલલ આગળ આવ્યો: ‘દેવીમા! રા’ ખેંગારજી તો રણમાં પડ્યા!’ એક ક્ષણ રાણકદેવીની આંખ જરાય મીંચાતી સૌએ અનુભવી. પણ ખીજ જ ક્ષણે એની દષ્ટિ—સામેના ભરતી કુંગરાની શિખરાવલિ ઉપર સ્થિર થઈ ગઈ હતી.

દેવુભા ને સોલલ એ જોઈ રહ્યા. જય-સિદ્ધવને એ દષ્ટિમાં કંઈક અગમ્ય જણાયું. તે શાંત બની ગયો.

‘કોણ રા’ પડ્યા? કોણ એ બોલ્યું? રા’ પડ્યા!’ રાણકદેવીનો અવાજ આવ્યો. એમાં અગાધ શાંતિ હતી, અગાધ શક્તિ

પ્રકટતી હતી. રા' ન પડે. રા' પડે—તો આ ન પડે ? 'રાણકદેવીને જમણો હાથ ગિરનારી કુંગરમાળને દેખાડતો લાંબો ચર્ચે. મહા સામ-થ્યની રેખા જેવી એની આંગળી સામેની હતુંમ શિખરાવલિની ટોચ દેખાડતી શેઠી રહી. પોતે જાણે કાંઈ વાણી ન બોલતી હોય, માત્ર હોઠ-માંથી વાણી આવી રહી હોય, તેમ એ ધીમે દઢ શબ્દ બોલી રહી હતી: 'તો તો આ પણ પડે !' એની આંખ જરાક વિચાળ લાગતી હતી: હોઠ સફેદ મુગતા હતા: ભર જરાક વાંકી દેખાતી હતી; 'રા' પડે—ને આ ન પડે—ન બને !' એનું નાનકડું માથું જરાક મૂંઝ ગયું: 'એ ન બને !'

રાણકદેવીની વાણીમાં વીજળીમુગરો હોય તેમ સૌ ચમકી ગયા. એક દાણમાં કુંજરા બાજુથી કાંઈક મોટો ખળખળાટ આવતો સંભળાયો. સિદરાજ સ્તબ્ધ બનીને જોઈ જ રહ્યો. સામેની હતુંમ શિખરાવલિની મોટી ભયંકર શિલાઓ, જાણે કાંઈકે ધક્કો માર્યો હોય તેમ એને નમતી દેખાણી !

'અરે... રે... રા' રાણકદેવીની એક તીજી ભયંકર ચીસ સંભળાણી. તે આંખો મીંચી મઝ. 'ગયા ! રા' અ... રે... ! આ... હા ! રા' ગયા ?'

દેવુમા આગળ ધર્યો: 'મા ! જેમમાયા મા ! આ તો તીરયનું યાનક. આમ ન હોય ! જુગજુગ જનું છે, મા ! જનતાનું દેહાણું જાણે. અને મલકમાં ફેણી રહી જાણે ! રા'માં પાણી નોતું એમ કેવાશે !'

રાણકદેવીની આંખ ઊધડી ગઈ હતી. તે પ્રણાંત રિયર, બની મઝ. દેવુમા સામે જોઈ રહી: 'શું છે, દેવુમા !'

'મા ! મલકમાં વાતું થાય, રા'માં પાણી નોતું. રાણીને આધારે ટક્યો તો એમ કેવાશે, મા !'

સિદરાજ જોઈ જ રહ્યો હતો. તેણે શું દાઢું—એની એને કાંઈ ખચર ન રહી. દેવુમા શું બોલી રહ્યો છે એ પણ કાંઈ ખચર ન રહી.

એણે રાણકદેવીને કાંઈ ન હોય. તેમ બહાર નીકળતી જોઈ. રાણકદેવી બે પગલાં આગળ ચાલી: 'આંઈ નંધ—ત્યાં ત્યાં—ચાલો... દેવુમા ! ક્યાં જવાતું છે ?'

'મા !... મહારાજ જ્યસિંહદેવ... માને પાટણમાં લઈ જવા આગ્યા છે !'

'સોનલદે !' સિદરાજ બોલ્યો: 'રા' હજી જીવે છે ! પાટણમાં છે. આંખે ત્યાં જવું છે !'

એક સફેદ મીઠું, જરાક હોઠની રેખા વાંકી વળે તેવું, રિમત રાણકદેવીના ચહેરા ઉપર દેખાયું ન દેખાયું ને તરત હુપ્ત થઈ ગયું. તે પોતે પોતાને કહેતી હોય તેમ મંદ અવાજે બોલી રહી હતી: 'આંઈ નહિ... આંઈ નહિ... હવે તો ત્યાં...'

તે આગળ ચાલી. સૌ એને મારગ રહ્યા. જ્યસિંહદેવને આ એક નવો અનુભવ હતો. આંધી વિજેતાને કાંઈ રથાન જ ન હતું. પરાજિત રાજાની રાણીના ઓરવ પાસે સૌ આંખા પડ્યા હતા. એની સામે નારીભાવે જેવાની જાણે શક્તિ જ સૌની નટ થઈ ગઈ હોય તેમ એ આગળ વધતી ગઈ અને સૌ એની પાછળ ચાલતા રહ્યા. મટીને દરવાજો પહોંચતાં જ પાલખી દેખાણી.

રાણકદેવી આગળ વધી મઝ. દેવુમા લાંબો થઈને એના પગમાં પડ્યો હતો: 'મા ! કાંઈ વેણુ—કાંઈ વેણુ દેતાં જાવ—જેને આધારે સમ દર તરી જવાય !'

ધીમે, મીઠો, સ્વસ્થ શબ્દ સંભળાયો: 'રા' ત્યારે જીવે, ત્યારે રા' મરે ! જિઠો દેવુમા ! મારે છેતું પડે છે !'

એની પડખે જોએલા સોદસે આ સાંમજીયું—ને દાઢી ગયો તે બે હાથ જોડીને 'માયું' નમાવતો, બકિનથી પ્રણામ કરતો ત્યાં જોતો રહી ગયો.

'ચાલો—દેવુમા ! હવે... બોલી થાવ મા' ચાલો, ક્યાં જવું છે !'

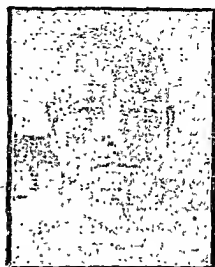
તે પાલખી તરફ આગળ વધી.

• જ્યસિંહ સિદરાજ એ પ્રગટ થતા પુસ્તકમાંથી

ભાવનગરની કાળવહીના ઇતિહાસ દેશે
કીર્તિમન્ત્રાગાર કેવાક છે ? ભાવનગરનો રાસડો
ભાખશે; એનું ભાખ્ય.

કાળવહીના ખોલ

વ્યાખ્યાતા :

એક પાસ ધોરી ને એક પાસ નારી,
ખેડતો ખેતર ખેડૂત રે;
નારને છાડવીને મોતીમાં વાવિયાં
દેશના રાજે સપૂત :
હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

એ છે ગોહેલકુળના ગોત્રપુરુષ સેનકેશ
મહારાજની કીર્તિકથા.

એકદા રહાંજને ટાણે સેનકેશ મહારાજ
ધોડીએ મ્હડી સીમમાં ટહેલતા હતા. ત્યારે
એક ખેતરમાં એક જોતરે ધોરી ને ખીન્ને
જોતરે નારીને જોડીને ખેડૂત ખેતર ખેડતો
દીઠા. મહારાજે હાકલ દીધી કે, એલા ! તું
આચરજ આ ? ખેડૂતે પડકાર દીધો કે એવડી
હયા આવતી હોય તો આવો, ને જૂતો જોતરે.
પટ દધને મહારાજ ધોડીએથી ઉતર્યો. નારને
છાડાવી, હળની ધુરા કધિ લીધી, ચાસ પૂરા
કીધા, સિધાવ્યા. કહે છે કે એ ચાસોમાં પછી
જનર નહિ, મોતી પાક્યાં. ત્યારે એ ખેડૂતનાં
પડળ. ઉધાયાં, ને જાણ્યું કે જો ધુરન્ધર તો
હતા સેનકેશ મહારાજ. પછી ચારણે કાળ-
ગાજનતો દૂડો ગાયો :

જાણ્યું હોત જળધાર

નવજાગ મોતી નીપજે,

તો વવડાવત ખજૂ વાર,

સરવા સેનકના ધણી !

એવા ધુરન્ધર હોય એ રાજ્ય રથાપી જાય.

*

પીરમનો પાદશીહ પીરમે પુરાણો

અધોર તપ આચરવા રે;

જન્મના ખોલ ગુણગરવા :

શિર પર્યું, હોય એ ધડ ઝૂમ્યું એનું

હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

૨૨. મહાકવિ નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

*

એ છે મહારાજ મોખડાજીની કીર્તિકથા.

બાદશાહ મ્હડી આવ્યા. મહારાજ પીરમ
જેરમં જેટમાં જાહેને પૂરાણા : અન્તે પીરમ-
માંથી ક્ષત્રિયવટે કીધાં કેસરિયાં. તોખાર પડ્યો;
જરછી પડી; માયું પડ્યું; રહ્યું એક ખડગ
કરમાં, હોય એ ધડ ઝૂમ્યું. ખડગ વીંઝતાં
વીંઝતાં ધોધા ને ભાવનગરની વચ્ચે, ખડગપર
ગામે, ધડ પડ્યું. મોખડાજીનો રાસડો એ
ગાયો છે; છપાયો નથી હજી.

સિન્ધ હૈદરાબાદનાં રેલ્વે સ્ટેશને મોખ-
ડાજીનું આખ્યાન વેચાતું હતું; પન્દરકે. વર્ષો
ઉપર કરાંચી જતાં ખરીદીું હતું.

પ્રથમ મરાઠા વિઘ્નને અવસરે મુંબઈ
સરકારે રાધોબા ચેશાને ભાવનગરજન નીચે
પીરમ ટાપુમાં રાખ્યા હતા.

*

જહારવટિયો આવ્યો રાજપરેખરે,
મહેજમાં આજુડાના વાસ રે;

રાજસભામાંના નાટ્યારંભ નિરખી

ચક્ષુ ફેડયાં જોગીદાસઃ

હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

એ હતા કુંડલા પરગણાના છુરા ગાગના
ગરાસદાર જોગીદાસ ખુમાણ. કંઈક કારણે
બાવનગરે છુરા ગામ ખાલસા કીધું. જોગો
ખુમાણ બહારવટે નીકળ્યા. જોગો ખુમાણ ગામ
ભાંગે; ને રહામરહામા ભેટે તો બાવનગર
એમને બાકે પરાવે: એ હતો પરસ્પરનો નાતો.
એવામાં રાજકુટુંબમાં ભારે ગમખવાર બનાવ
બન્યો-મહારાજના એકના એક સુવરણપાછાં
થયા. કાળી કાકીયારી પડી; રાજ્યમાં હાહાકાર
વર્તી રહ્યો. બહારવટિયાને વજનર હેથે યે
વજન વાંચ્યાં. દોહસો કાઠીતું જૂથ, માથે ઓટીને
રાજકુલેલીએ આનું ખરખરે. કાઠીએને છાના
રાખવાને મહારાજ પધાર્યા. પહેલે જ બોલે
મહારાજે પડકાર્યા: 'થો, રાખો-રાખો, જોગી-
દાસ !' માથેથી ચોક્કાળ હિતારી જોગીદાસ
બોલ્યો: 'ત્હારે જોળખ્યો ખરો મહારો કંઈ.'
મહારાજ કહે; 'શહેરમાં કે વગડામાં સાવજનો
સાદ અછતો રહે ખરો ? જલ ચેવીસ કલાકની
મહેતલ છે. કોઈ વાંકો વાળ ન કરે.' એવી હતી
બાવનગરની પ્રજાવટ ને રાજવટ.

જોગીદાસ હતા સાચનો કટકો. જૂનાગઢ
બાવનગર સંરચાને સીમાડાનો પડયો વાંધો.
બાવનગરનો સાક્ષી કોણ ? બાવનગરનો સાક્ષી
હતો રાજ-બહારવટિયે જોગો ખુમાણ. દોડી
દોરે ને સીમાડો કોરે,

જોગીદાસનાં બાળકોને મહારાજ રાજકુલમાં
પાળના. વેર ત્હારે વડીલોને હતાં, બાળકોને
ન હતાં.

આખરે સમાધાન થયું. છુરા બદલે ભગો-
દરા લીધું. સમાધાનનો દરખાસ ભરાયો. દસુગા
ધોળયા હતા. નતકી નાચી રહી હતી. જોગીદાસે
બાલુ લીધું ને સુરદાસજીની પેઠે આંખો ફાડી
કે 'ત્હારે તે નતકીના આ નાટ્યારંભ શા જોવા ?

કહેશે ? જોગીદાસ કોણ હતા ?

કહેશે ? જોગીદાસ કોણ હતા ?

સન્ત કે બહારવટિયા ?

આ વડવાને વડલે બાવ જૂપાળે,
રાખ્યા બાવાણાના પાયા રે;
પેલે ગજે ઓઝે માંડ્યા

પગરણ મહામહરતે,

ખાડીમાં સાગર સમાયા:

હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

ગાયકવાડની ત્હારે વાર્ષિક સ્વારીઓ
કાઠ્યાવાડમાં નીકળતી. શિડોરની પાછલી
કુંગરીઓમાંથી ગાયકવાડી ધોડાને પાછાં વળી
ત્રીતળ ભાંગી પાદર કરી, બાવસિંહજી મહા-
રાજે પછી વડવાની ખાડી વસાવી. અગણોતરા
કાળમાં-૧૮૧૭ માં મારવાડી મહા કે. અહીં
આબ્યાં, ને એકે ગોવધ કીધો, ગોપ્રેમી મહા-
રાજે એને દેહાન્ત દંડ દીધો. ગોપૂજ્ય બાવ
ન ત્રીજનાર ઇંગ્રેજ સરકારે મહારાજની હકુ-
મત છીનવી લીધી. ૧૮૧૬ થી ૧૮૬૬, અર્ધી
સદીભર એમ ચાલ્યું. તળ બાવનગરમાં હકુ-
મત હતી અમદાવાદના માજરૂટની. પછી
પાક્યો પેલો ગજો ઓઝો. ખુમયો ને જુમયો.
સિંદના મોદામાંથી ૧૧૬ ગામોની રાજકુલમત
પાછી લાવ્યો; બાવનગરનું રાજ્ય પુનઃ રચાયું.
પુનઃ રચાયું એટલું જ નહિ; Organise
ને Modernise કીધું. બન્દર, રેલ્વે, પાણી,
જેલવણી, વેદક, ન્યાય, વસુલાત, નગરવિસ્તાર
વિગેરે. બાવનગર રાજ્યને મ્હોરાતી-પાંગરાતી
દડીશૂત કીધું. પછીના સદામાં અગાભાર્ષ ને
પમથે પગથે વિદ્યાસ છે ને વિસ્તાર છે.

વર્તમાન બાવનગર ને વર્તમાન બાવ-
નગર સંરચાન એટલે ભૂતિમંત ગગા ઓઝાઃ
જલજે ભોરતળાવમાંથી દમચાં બોસશે.

રમતા બાળકે પાણી મારેયો

આંખોને ઢેરીને કીધે-

રાજને વાગ્યો, રાજે બક્ષિય દીધ; આંખો મ્હોટા કે મહારાજ ! હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

એ પાંચમી ઈતિહાસગાથા છે તખ્તસિંહ મહારાજની.

કે મહારાજને કે પ્રગળન પાણુકે મારે, ને મહારાજ પાણુકે મારનાર પ્રગળનને બક્ષિય દે એવા મહારાજએ કેટકેલાક દીધા સાંભળ્યા ? તખ્તસિંહ મહારાજ હતા એવા એક.

તખ્તસિંહ મહારાજ મહારાજ હતા; મુદ્રાએ, ઉદારતાએ, મહાનભાવિતાએ. આકૃતિઃ કથયતિ ગુણાત, એવી તખ્તભૂપાળની મુદ્રા ન હતી મહારાજની.

ઈતિહાસવાતો એવી છે કે એક ઉનાળાની સ્થળે હતી; મોતીબાગનાં ઇશાન ભાગ તરફના આંખાઓમાં મહારાજ તખ્તસિંહ ને મુત્સદ્દી વર્ગે બેઠા હતા. ત્યારે મહાબળેશ્વર-મસૂરી-દહેરાદૂનની પ્રયા ન્હોતી પડી. ફૂવારા ઉડતા હતા; વૈશાખના વાવલિયા વાતા હતા. આંખે સાંખે જોવા ખાતી હતી; મોતીબાગના કોટ ઉપર થઇ આંખાડાળો બહારના રાજમાર્ગે નમતી-બૂલતી. રાજજોષ્ટિએ ચાલતી હતી. એવામાં એક પાણુકે ઉડતો આવ્યો, ને મહારાજને વાગ્યો. મુત્સદ્દી વર્ગમાં ખળભળાટ થયો; પટવાળાઓ વધુટૂંચા. એકે પાણુકને મણિ પેરે લઈને સંધ્યે. ત્યાં તો આઠદશેક વર્ષના બાળકાની ખ્દાય ઝાલીને પટાવાળા લાવ્યો કે 'આણે પાણુકે માર્યો છે.' બાળકેં યે તખ્તસિંહ મહારાજની વસ્તી હતો; નિરબે, સાચા બોલો, એકવચની. કહે 'હા પાણુકે મ્હે' નાંખ્યો છે; પણ મહારાજને માર્યો નથી. 'પટાવાળા દંદેબે, મુત્સદ્દીઓ કરડાય, પણ બાળકે એકનો બે ન થાય. 'હા; પાણુકે મ્હે' નાંખ્યો છે, પણ મહારાજને માર્યો નથી.' એક એક મુત્સદ્દી તડુક્યો: 'પણ મહારાજને વાગ્યો તે ? શાને પાણુકે નાંખ્યો હતો ?' બાળકે કહ્યું:

'આ આંખો છે એની ડાળ કોટ ઉપર થઇ સડકે પડે છે. અને ડાળે લટકે છે કેરીઓ. આંખેથી કેરી પાડવાને પાણુકે નાંખ્યો હતો.' બાળકના કંઠમાં સાચનો હતો રણુકો. મુત્સદ્દીઓ ઉકેલ શોધતો વિમાસણમાં પડ્યા. મહારાજની મહાનુભાવિતા નિગની વિચાર માળાએ ચઢી હતી. 'આંખાને બાળક પાણુકે મારે તો કેરી દે. મારે શું દેવું ? હું છું તખ્તસિંહ મહારાજ. લોક મહારી ઉદારતાનાં દષ્ટાન્તો દે છે.' અને મહારાજની મહામાનવતા બોલી: 'નરબે છે, સાચોબોલો છે, એને પચાસ રૂપિયા ધનામ આપો.'

આજે આપ સૌને પૂછું છું. કાવ્યમાનો જ ઈતિહાસ પ્રશ્ન કે—

આંખો મ્હોટા કે મહારાજ ?

હો કાળવહી બોલ બોલે.

એ બાળકે હતો તખ્તસિંહ મહારાજનો સાચો પ્રગળન.

ભાવનગરના બૂપાળો ! એવો પ્રગળન વાંછજો. ભાવનગરનાં પ્રગળનો ! પ્રશુ કને એવા મહારાજને પ્રાર્થજો. એવા રાજપ્રગળને પગલે પૃથ્વીમાં પરમેશ્વર પધારશે.

રાજપ્રગળના ધર્મિગ ધર્મક્ષરો

સો-સો જીભે બોલે કાળ રે;

રાજવટ-પ્રગળવટના સનાતન મંત્રીએ

સુણુજો, હો લોક-લોકપાળ !

હો ! કાળવહી બોલ બોલે.

(૨)

પહેલું ત્યારે શ્રોતાએને પૂછું. છું કે અલકકિશોરી કોણ હતી ? અલક કિશોરી હતી તેજસ્વિની પર્યાસ્વિની જળજરમાન મન્ત્રણા પુત્રી; કુટુંબની કારભારણ, ભાણીની કાન્તિ ને દીપ્તિ; દિવાનવધરી વીજળવેલ.

સરસ્વતીચંદ્રમાંની ગુર્જરયશસ્વિની અલકકિશોરી એ હતી. અલકકિશોરી હતી ગુર્જર રમણીની એક Type. સરસ્વતીચંદ્રમાં ગોવં.

ધનભાઈએ વ્યક્તિઓ નહિ, Type સરળતાં છે.

અમારા દલપતધરમાં હતાં દલપત કુળના અલકકિશોરી. એમનું નામ જ હતું વીજ-કુંવર; જનરમાન પડછન્દ દેહ, બાબીઓને શોભાવનાર ને રણુગારનાર, પિતૃકુળની પ્રતિષ્ઠામૂર્તિ. ચાર વાસાના મૂઢી મા ગયાં. દલપતરામે ઉછેર્યો. લગ્ન બાળપિધવા થયાં. દલપતધર દલપતરામનાં યર્ષ રહ્યાં. કંઈ હોય તો 'વીજ!' વીજને પૂછીને બધું થાય.

ગોવર્ધનભાઈની અલકકિશોરી હતી Type પણ એ Type ની મૂળપ્રતિમાં હતી ભાવનગરનિવાસિની. ત્યારે ભાવનગરની એ અલકકિશોરી કોણ હતી ?

સાહિત્યક્રિતિહાસનાં Secret નો પડદો હું ઉઘાડતો નથી; દસત્યારેક વર્ષો ઉપર એમના જ એક કુટુંબી બંધુએ ઉઘાડેલો છે. 'જમાલ' ને રવેશ મહાડીને માળમાં પ્રવેશ્યો હતો એ દિવાનપરામણી રવેશ એમણે ત્યારે સ્વ. ચન્દ્રશંકરને દાખવ્યો હતો.

ભાવનગરમાં અલકકિશોરી હતાં દિવાન મંજલાસમાઈનાં પુત્રીને સર લક્ષ્મીભાઈનાં પ્રતાપી ભગિની અનુપકુંવરઆ. ૬૦-૭૦ વર્ષે આજ ગુજરાતભરમાં રમરણ સંજવતાં છે; ગુજરાતી ભાષા છે, સરસ્વતીચન્દ્ર છે, ત્યાં સૂધી ચિરંજીવ છે.

ભગવતી તો ભાવનગર માત્રનાં નહિ, સમગ્ર ગોડવાડનાં ને ગોહેલ રાજકુળનાં છે દસાણિની ને રણુગાર. ગોહેલોનાં ૭૧ પરિચાને એમણે તો તાર્યાં છે. ગુજરાતનાં મહાગૌરવ છે; નારીજગતનાં તીર્થ છે. ઓળખો તો છો ખરોને ? કે ૫૦-૬૦ વર્ષથી ગોહેલવાડની કીર્તિ મૂર્તિનું નામાભિરામે અજવ્યું છે ?

પ્રભાતસિંહજી બેળાં ૭૦ વર્ષના જનરમાન ડોશીયા, ગોહેલકુળની નૈષ્ઠિક અલકચારિણી, રાણો પ્રતાપ પિછોલાને કાંડે રહેતો એમ ગારમાટીના માથોડું ઉંચા ગામડિયા ઘરમાં

રહે છે. જાળવીને ઉમા ન થવાય, તો નેવાં માથામાં વાગે.

સાડેક વર્ષો પૂર્વે રામઆ સાહેબનું સગપણ સરોહડના કુંવરડા રણુજીતસિંહજી સંગાથે થયું હતું. પછી રણુજીતસિંહને મહારાજ નામ વિભાજ્યે દત્તક લીધા; અને પછી રણુજીતસિંહજી થયા જગપ્રસિદ્ધ ક્રીકેટર પ્રીન્સ રન્જી; અને પછી થયા મહારાજ નામ રણુજીત.

પણ સરોહડના ને ટીંબાના વાગ્દાનનું લાભ ન થયું. રામઆ સાહેબે આજીવન નૈષ્ઠિક અલકચર પાળ્યું, ને ગોહેલકુળને ને જાડેજા કુળને મુશ્વેજગજવળ કીધાં. રામઆ સાહેબને જામનગર હતું સાલિયાણું બરે છે.

ટીંબાની છાપરી નીચે બેત્રણેક કાવ્યચરણો રમરણે મહડી આપ્યાં હતાં. એકતો પા સડીની થે પૂર્વે ચોરવાડને સાગરકાંઠે સાંભળેલાં રાસકામાંનું.

જામનગર જોયું, સરોહડ બૂલી-ગિયા રે !
અને બીજો પેલો ચોક્કસ લેતો કરણ
પર્વસાની સારા—સોરકપ્રસિદ્ધ રાસડો!
બાકુંવરઆને

છેતે નગર વળાળ્યાં સાસરે.
એ ટીપાં આંખેથી ટપકાપી ટીંબેથી પછી
વિદાય લીધી હતી. એ ટીપાં શેનાં હતાં ?
શેઠનાં કે ગૌરવનાં ? કવિતાનાં કે કાળકથનીનાં ?
એ સ્વેતાગરી સંન્યાસિનીની આરસ
દહેરી આવતી કામે ટીંબાને પાદર મેણ
ચણાવશે ? ગોહેલ રાજકુળ ? કે જાડેજા રાજકુળ ?
કાળને ને દવિને ઉત્તર દેવો પડવાનો છે હો !
સાહિત્યમાં, સંસારમાં, ઇતિહાસમાં ગોહેલ
રાજકુળની ઇતિહાસગાથાઓ દસાણુધારી ને
અવસાધારી કથારતોધી બરેલી છે.

સાંભળને રંક અને રાખ,
કાળવદી બોલ બોલે;
એનાં ઇતિહાસે અશરો લખાય,
કાળવદી બોલ બોલે.

લો મા પણ રાત ને દિવસ અવિરત ઉત્સાહથી સાથે કામ કરતી, સાથે વિચરતી, નિરંતર સંયોગમાંથી પ્રગટતી નિકટતાનો લઢાવો લેતી. પણ આ બધાં શુદ્ધ કાચલાં હતાં. રામની એની ભૂખ મટતી નહીં અને કલ્પિણી વિશેનો બધ વધતો જતો.

કલ્પિણી હવે રોજ આશ્રમે આવતી. રામ એને ઘેર જઈ આવ્યો. એટલે શિષ્ટાચાર પ્રમાણે કુક્ષિ પોતાની ત્રણે સ્ત્રીઓ સાથે ભૂગુ આશ્રમમાં આવી ગયો. કલ્પિણી, લોમા અને વિશાખાની સહિયરના હજારી, આશ્રમમાં પોતાના ઘરમાં હોય એમ વર્તવા લાગી, ને લગાલગાને રામની જોડે વાતો કરવા ભેડી.

કુક્ષિ શાયીતરાજને ત્યાં યતુમાં ગયો. કલ્પિણીએ અસ્વસ્થ તબિયતનું. બહાનું કાઢ્યું એટલે ત્રીજાં લાકડી સ્ત્રીને સંગિપાંગ સંતાન થાય તેની આશામાં કુક્ષિએ એને પાછળ રાખી. પતિના ગયા પછી કલ્પિણી રોજ આશ્રમમાં આવવા માંડી. લોમાને કરગરીને પોતાને ત્યાં લઇ ગઇ. વિશાખાની ગેરહાજરીમાં થોડો કારભાર પણ કરવા લાગી. બધાં રામ હોય ત્યાં એ આવી જ ચડે ને કેટલાય વર્ષોનો પરિચય હોય તેમ વચ્ચે બેઠે, અને કામ કરવાની ઉત્સુકતા તો દર્શાવ્યા જ કરે. અને રામ ઘણી પાર-તેની સામે જેમકે એને પ્રત્યાભિષેક એકું હેતુમયું, ખંચાતું, શરમાળ હાસ્ય હસે.

એને આશ્રમમાં રોજ આવતી જોઇ લોમાના હૃદયને બધ વધી પડ્યો. રોજ તેની સરખામણી એ પોતાની સાથે કરતી. કલ્પિણીની મોટી મોહમરી આંખો, તેનાં પ્રોઠ, ઉજળતાં, ટાચિલાં સ્તન, તેની લચકતી ચાલ ને ઉજળતા નિર્ભો, તેની અર્ધભરી દષ્ટિ આ બધાં જોઇ એની ધ્યાનો પાર રહ્યા નહીં. થોડે બેસી, ઢોડી, લોમાના નિર્ભો છોકરા જેવા સખત ચમક્યા.

લેખક:

શ્રી. કનૈયાલાલ મા. મુનશી

*

ધનુષ્ય ને ચક્રની તાલીમ લઇ એના હાથ કંઈક જન્યા હતા. પુરુષો જોડે ને ખાસ કરીને રામ જોડે દિવસ ને રાત રહી એની આંખમાં શરમાળપણું રહ્યું નહોતું. એની રીતમાં લગા પડવાની કળા નહોતી. તેના અવાજમાં કામોદીપક માર્દવ નહોતું. પોતે છોકરા જેવી હતી. રામ એને માતા ખાતે જોઈ ગયો. એના હૃદયમાં તેને માટે પ્રણયોમિ ક્યાંથી આવે? કલ્પિણી એની જોડે હોડમાં જિતરતી હતી અને પોતે હારી ચૂકી હતી. લોમામાં સ્પર્ધા કરવાની ચકિતયે નહોતી અને હામે નહોતી.

એક દહાડો રામ આહુતિ આપતો હતો ને પાસે દર્ભ નહોતો. કલ્પિણી તરત ચેતી ગઈ, જીદી ને જલદીથી દર્ભ લઇ આવી રામને આપ્યો. આપતાં તે દર્ભી; સુમધુર, મૃદુનાત્મક. એનું મંદ હાસ્ય ઉન્માદક કોમુદી પ્રસારી રહ્યું.

રામ મંત્ર બોલતો હતો, તેણે દસીને દબ લીધો. રામની આંખમાંના ભાવ લોભાએ જોયો ને એ હતારા યમ. એનું મુખ લાલચોળ ચર્ષ ગયું. યમ પૂરો થયો એટલે એ ત્યાંથી ધોડારમાં ગઈ. આ અપરિચિત દુનિયામાં રામ સિવાય એનું કોઈ નહોતું, તેમ સારા જીવનમાં પણ રામ સિવાય કોઈ નહોતું. અને તે જ એના હાથમાંથી સરી ગયો—કલ્પિણીનો યમ ગયો. એ રામના પ્રિય ધોડા મુપણું ને ગળે વળગી ને ગતી લેવા ધોડા રનેદબર તેને જોઈ રહ્યો. લોભા તેના પર બેઠી અને પાણી પિવડાવવાના બહાને તે વનમાં ગઈ.

મંદ, શીતળ પવન વાતો હતો. સંધ્યાકાળે પંખીઓ ટક્કીલ કરતાં હતાં. જ્યોત્સના સમીરનું સંગીત સંભળાતું હતું. એ મુપણું પરથી જીનરીને તેને ગળે વળગી. તેનું કોઈ નહોતું. ભાઈ વેરી હતો. માથાપ મરી ગયાં હતાં. શુરુ લોપામુદ્રા અદૃષ્ટ થયાં હતાં. રામ એનો હતો નહીં—નહોતો રહ્યો. એ નિરાધાર હતી. એ કાતીફાટ રડી. મુપણું એકલો મૂક હેતથી એના શરીર પર નાક ધસી એને આશ્વાસન આપી રહ્યો રામ એને તેનું અંગ ગણતો અને એ તેને અંગ ગણતી. બે વચ્ચે જીર્મિઓની આપલે શક્ય નહોતી. બન્ને એકબીજાનાં જ જે એમ પળેપળે વર્તાતાં. કોઈને એકબીજાને જીતવાની જીતાવાની પરવા નહોતી, કારણ કે બન્ને એકબીજાના જન્મથી જિતાયેલાં હતાં. પણ હવે રામ કલ્પિણીનો થયો. કોઈ બીજી સ્ત્રીને પણ પરજો. લોભાનું જન્મન વેરી યમ ગયું. એને મરવાનું મન થયું.

તે રડી, ખૂંચ રડી. ધોડીવારે આંખે એક નાનો બાળક દેખાયો. જળરો; સ્વરૂપવાન; અરુપ શબ્દો ઉચ્ચારતો; સગી માને છોડી એને વળગી આનંદ માણતો—એનો રામ, દેવ, જીવનસર્વદેવ. એ એને છોડે ?

ચોતાના અવિશ્વાસ પર તેને તિરસ્કાર

આવ્યો. રામ એવો શુદ્ધ, અરિયર, અંચળ હતો ? જે વૃદ્ધ અને અનુભવીઓને ચોતાની અડગનાથી ડારતો તે એને છોડી કલ્પિણી પર પ્રીતિ કરશે ?

આશ્વાસન જેને મુક્તમ નહોતું એની રામ દિવાદાસની પુત્રી લોભલપિણી મુપણું પર બેસી પાછી આવી, એની એકલતામાં જિના વાયરા એનું હૈયું દગડાતો હતો.

જ્યારે એ આવી ત્યારે રેવાએ કહ્યું કે કલ્પિણી માંદી પડી હતી અને તેનો સંદેશો આવ્યો હતો એટલે રામ તેને આવાસે ગયો હતો. રૂબરૂ માણસની માફકે લોભાએ ચારે તરફ જોયું. એની આંખ વ્યાકુળ થઈ ગઈ. એનું મોં લાલચોળ બની ગયું. તે કંઈક બહાને દૂર ગઈ અને ફરીથી રડી પડી.

જ્યારે કલ્પિણીને ત્યાંથી એક સ્ત્રી એને બોલાવવા આવી ત્યારે રામ અમ્મયંબ થયો. કલ્પિણી માંદી હતી. જરૂરનો સંદેશો કહેવો હતો, ગુરુદેવ પધારે તો કૃપા થશે. કોઈપણ યાદવને રામની જરૂર પડે એટલે એ મદદ કરવા જતો. 'લોભાજાને મોકલું ? ચાલશે ?'

'ના, આપને જ બોલાવ્યા છે.'

'હીક આયું છું.' તેણે કહ્યું અને તે સાથે થયો. કલ્પિણી કુશિની સ્ત્રી હતી અને આશ્રમે રોજ આવતી હતી. તેની મદદ જવાનો તેનો ધર્મ હતો.

કુશિના બે આશ્રમ હતા. એક ગામ વચ્ચે મુખીના ઘરની બાજુમાં, બીજો ગામની બહાર એકાન્તમાં. કુશિ તપ કરવા માટે એ ઘર રાખતો એમ તે કહેતો. ત્યાં એ યાદવોના જળયા વિના ધણી વરતુઓ કરી શકતો, ત્યાં કલ્પિણી રહેતી હતી.

રામ ગયો ત્યારે મહાશ્વર્મા એકાન્ત હતું.

'કોઈ નથી, બધા ઋષિજી જોડે ગયા છે, પધારો !' ને બોલાવવા આવી હતી તેણે કહ્યું અને બારણું ઉઘાડ્યું. રામ બારણામાં પેડો અને પેલી સ્ત્રીએ બારણું ઢાંકી દીધું.

કલ્પિણી મૃગયમ્ની પથારી પર પડી હતી અને મૃગયમ્ ઝોલકું હતું. એના છટા વાળ પર એનું સ્વેત મોહક મુખ, કાળા વાળામાંથી નીકળી ચંદ્ર થઈ ગયો હોય એવું લાગતું હતું. એની મહમત આંખોમાંથી અત્યારે મોહક આકર્ષણ નીતરતું હતું.

‘ગુરુદેવ, આવો, પધારો. ક્ષમા કરજો, મારાથી ઉઠાતું નથી.’ તેણે કંપતે સ્વરે કહ્યું, એના પ્રાદ સ્તૈનો તોફાનમાં ઊછળતાં હતાં. ‘આ ઉપહાર સ્વીકારશો ?’ કલ્પિણી ત્યાં સુધી હતી ત્યાં દૂધ ને ફળ મૂક્યાં હતાં અને એક મૃગયમ્ પાથર્યું હતું.

‘રામ બેઠો ને એક બોર નામેનું મોઢામાં મૂક્યું. એને આ સ્ત્રીનો આજો ગમ્યો નહીં, તેમાં મૂંઢતા અને અવિનય દેખાયા, ‘બોલો શું કહેવું છે ?’

‘ભાગવ ! પાસે આવો, તમારી જિંદગી એખમમાં છે. ભદ્રેષ્વર રાગની પથ્થુ.’

‘મને કોણ શું કરી રાજવાનો છે ?’ રામે હસીને કહ્યું.

‘પાસે આવો, પાસે આવો !’ કલ્પિણીએ રામનું મોં પાસે જોયું અને એનો સંયમ ભંગ થઈ ગયો. રામને એનો જાસોજાસો લાગ્યો ને તેણે પોતાનું મોં પાછું ખેંચ્યું.

‘તમે જાણતા નથી. તમારે માથે ભય છે-મેટો ભય છે.’

‘મારે શું ડરવાનું હોય ? ચિંતા નહિ કરો.’ એની હેતાળ રીતે રામે કહ્યું.

‘મને બહુ ચિંતા થાય છે.’ ઉમકળાથી કલ્પિણીએ કહ્યું. ‘મને ઊંઘ નથી આવતી. ભાગવ, ભયની મારી હું મરવા પડી છું. કોઈ પણ પગે તમારું શું થાય એ વિચારે હું મરી રહી છું, એ દેવ ! પશુપતિ ! ભાગવ, તમારો હાથ આપો. હું બેડી ચાઉં.’ તેણે હાથ લંબાવ્યો. રામે તેને બેડી કરવા હાથ આપ્યો અને તેના સ્પર્શે ઝંથુંઝથી રહી. રગોથી ઉન્નત

કલ્પિણી બેડી થઈ. એને કલ્પિણી મૃગયમ્ સરી ગયું. એ નવસ્રી હતી. એનું ધાટીનું સ્તનમંડળ વિલાસના સત્ત્વ સરખું રામની આંખો આમળ ઝૂમી રહ્યું-સ્પર્શનારની જૂએ અધીરું.

રામની આંખો સ્થિર થઈ, ચમકી બિડી. ‘ભાગવ, ભાગવ, શું જુઓ છો ? હાથ મઢો. ઉઠારો.’ એની કામવિદ્વંસ આંખોમાં ન હેલાય એવું નિમંત્રણ હતું. પડી અવિશ્વતીની છટાથી તે બિભી થઈ મઠ. આંખથી, હોઠથી, આખા શરીરથી તે રામની અભેદ માનવતાને નિમંત્રી રહી.

રામ પણ બેઠો હતો તે બિભો થઈ ગયો. એનું ગંભીર મુખ ભયંકર થઈ ગયું, એની આંખો વિકરાલ થઈ મઠ એણે એક ખીટી પર લટકતો સાટકો જોયો; સ્ત્રીઓને, હાસોને સીધા રાખવા કુક્ષિએ ત્યાં રાખી મૂક્યો હતો. ધોમેથી વિચારપૂર્વક રામે તે લીધો અને થોડા ઊંચવનારની અચુક કલાથી એક ફટકો તેની છાતીપર ને ખીંજે તેના નિતંબ પર લગાવ્યો. અશ્વિની કુંદે તેમ કલ્પિણી, ફટકો તેના મુખમાંથી ગુરસાનો વેદનાપૂર્ણ હણહણાટ નીકળ્યો અને ધીમે પગે ખીટી પર સાટકો મૂકી રામ ત્યાંથી ચાલી ગયો.

રામ, વૃદ્ધોને પણ દુઃસાધ્ય એવી તીક્ષ્ણ અવિકારી દૃષ્ટિથી નિબંધતામાં તરવરતાં ગોત્રોના વિગ્રહો, મનુષ્યોના ઝગડાઓ, ધર્મ-અધર્મના બેદો જોઈ ચક્રો, પણ અત્યાર સુધી સ્ત્રી-પુરુષના સંબંધ તરફ તે આંધળો હતો. કલ્પિણીના દર્શન ને આજીજીથી તેની આંખો ખુલી મઠ. જે જે વસ્તુઓ ને સંબંધોને વિષે એને વિચાર સરખા નહોતા આવ્યા, તે સ્પષ્ટ થયા. સોમા ને કલ્પિણીઓ, મોહાંધ રૂઝ ને અત્યાચારી યાદવ રખેવાળો, પ્રતીત ને વિશાખા, પિતાજી ને અંબાના વર્તનમાં રહેલાં બળો ને રહસ્યો તેને એકદમ સમજાયા. લિંગપ્રધાન

અધર્મનું મૂળ અને તેનું નિયમન, પતિપત્નીના સંબંધમાં રહેલો ધર્મ તેને સ્પષ્ટ દેખાયો.

અંધારામાં એ ઝપાટાખંધ જતો હતો, અને તેની આંખ આગળ લોમા દેખાઈ, કાંઈવસ્તુ જેની હતી તેવી નવચી. ધણીવાર એણે તેને નાહતાં, મૃગચર્મ ખદલતાં જોઈ હતી. આજે એ રેખાઓ જાણે વિઘ્નતની જની હોય એવી દેખાતી અને તેની રંગોમાં અપરિમેય ઉત્સાહ પ્રસયો; જ્યારે એ જો જાણી સાચે રહેતાં, વાતો કરતાં, ઘોડા દોડાવતાં, સંકલ્પ કરતાં ને પરિપૂર્ણ જનાવતાં, વગર બોલીએ માત્ર દ્રષ્ટિથી વાતોલાપ કરતાં તે વખતના હજાર નાનામોટા પ્રસંગો તેને નવે રંગે મઢાયેલા, નવે અર્થે મોઢેક યાદ આપ્યા. વીજળી ચમકે ને અંધકાર બેઠાઈ વરતુ નજરે ચડે તેમ તેને દેખાયું. પોતે ને લોમહર્ષિણી પતિ ને પત્ની હતાં—જન્મથી. અત્યાર સુધી એને આ કેમ ન દેખાયું, તેની એને અજાણ્યી લાગી. લોમાને એ કેમ ન સૂઝ્યું તેથી પણ એને આશ્ચર્ય થયું. એના માથામાં આનંદદેશકાર થયા. એના પગમાં પાંખો આવી.

શંકાવિહોણા, બયવિહોણા, વિરાળદર્શી આ યુવકની આત્મશ્રદ્ધા ને સ્વામિત્વમાન હોયેલાં અચળ રહેતાં. એ પોતે ખોટો હોઈ શકે, એ જે જુએ છે તે સત્ય ન હોય એવો એને વિચાર સરખો આવતો નહીં. પોતે ભૂગુ હતો, દેવપ્રેયો એ ધર્મ પ્રવર્તાવવા જ જન્મ્યો હતો, જન્મતનું આધિપત્ય ને ગુરુપદ એનાં જ હતાં, એ વિશે એને કદી સંશય ઉદ્ભવ્યો નહોતો. આ નિર્મળ આકાશમાં એક નાનું શું વાદળ આવ્યું. એનું હૈયું શંકાશીલ બન્યું, 'લોમાએ જાણે જણીને પરણવાની ના પાડી. મને ના પાડે તો ?' ને તે એકેએ ખડખડ દુર્યો. અસંભાળ્યા એ તો જન્મતાં જ પરણેલાં હતાં.

એ આશ્રમે ગયો. જે ઝાડ નીચે એ લોમા,

રેવા ડોસી ને કૂર્મો સૂતા ત્યાં ગયો. લોમા ત્યાં જિંઘતી હતી. પોતાની પરશુ પાસે મૂકી એ પોતાના મૃગચર્મ પર બેઠો. એની આંખમાં જિંઘ નહોતી. આજે પાસે સુતેલી લોમા એને નવે સ્વરૂપે દેખાતી હતી. લોમાએ ઓઢેલા ને પહેરેલા મૃગચર્મમાંથી એની વિઘ્નદેખામાં લપાયેલી શરીરરેખા, એની આંખ આગળ તરતી હતી. જિગતો ચંદ્ર ઝાડેલી ટાયો જે રૂપે રસી રહ્યો હતો તેના તરફ એણે 'નજર નાંખી. એણે ફરીથી લોમાના મુખ સામે જોયું. જેમ સત્ય એને સદાય સ્પષ્ટ રીતે દેખાતું તેમ અત્યારે પણ દેખાયું: લોમા એના પુત્રોની માતા થવાની હતી.

તેણે નીચે વળી લોમાની સામે જોયા ક્યું. માત્ર આંખો મીંચી તે સૂઈ રહી હતી, તેની પાંપણે પણ આજે નિદ્રા વસી નહોતી. રામની આંખોમાંથી નીતરતા તેમથી દાઝી તેણે આંખો ઉઘાડી. રામ—એનો રામ, માદક એકામતાથી એની સામે જોઈ રહ્યો. તેની આંખમાં અપરિચિત જનન હતું—વિલાસમૂખ્યું, આદ-લાદક, હૃદયવેધક. તેના તારેતારમાં પ્રજ્વલિત આંખોની માદક વાઈ રહી, સૃષ્ટિ આનંદથી ડોલતી હતી, એમ તેને સ્પષ્ટ બાસ્યું. સુખની અવધિના બારથી તેણે આંખો મીંચી દીધી.

રામનો શ્વાસ જોડો, ઘેરો આવતો ને જતો. એની આંખો ભ્રમૂકતી. એણે વગર બોલે લોમાને જાયણી લીધી. એના રનાયુગ્મ હાથોમાં એણે તેને જિંચણી ને છાતી સરસી આંખી અને તેને આશ્રમની બહાર લઈ ગયો. લોમા આંખો મીંચી જાણે જિંધમાં સ્વર્ગ અનુભવતી હોય તેમ લપાઈ રહી. જે પગ માટે એ ઝંખી મરતી હતી તે પગ આવી હતી.

નદીકિનારે જઈ રામ તેને જિરનારની કૂંક પર જિંચણી ગયો, અને એક પાયર પર બેસાડી. હવે આંખો ઉઘાડ્યા વિના તેને છુટકો નહોતો. ચંદ્ર જિંચે ચડ્યો હતો અને કુપ્પેપણની શીઘ્ર

અંદ્રિકા નીચે નદી પર ક્ષિતજ સુધી સૃષ્ટિ પર બોલો સ્વનસૃષ્ટિનો હોય એવો પ્રકાર નાંખતી હતી. રામ તેના પગ આગળ પાસે બેસી ગયો. લોમાએ બેસું કે આ રામ બાલમિત્ર નહોતો, પ્રણયી હતો, સ્વામી હતો.

‘લોમા, પેલી કુલટા’ કશ્વિણીએ બોલું બહાનું કાઢી મને બોલાવ્યો.’

‘ને પછી?’ લોમાનું હૈયું ધબકી ઊઠ્યું.

‘તે મારી સામે નવચી ઊભી-મને આલિંગવાને તૈયાર થઈ ને.’

‘હાય હાય! પછી?’

‘મેં સાટકો લઈ એને એની છાતી પર ને બીજો એના નિતંબ પર લગાવ્યો, હવે એ કામ લઈ ને થોડા દહાડા ફરશે.’

લોમા રામને વળગી. ‘મારા રામ-રામ રામ’ તેના હૃદયે માળા જપવા માંડી. ‘અરે રે રે, આ શું કર્યું?’

‘એ કુક્ષિત્રી પત્ની નહોત તે એનો જીવ લેત. આવી ઓછો પૃથ્વી બારે મારે ત્યાં સુધી ધમ-કેમ પ્રવર્તે?’

લોમા મૂંઝી રહી.

‘લોમા’

‘કેમ રામ?’

‘આજે મને એક વાત દેખાઈ-દીવા જેવી-અત્યાર સુધી નહોતી દેખાઈ તે.’

‘શી?’ અને લોમાનું હૈયું ફરી ધબકી ઊઠ્યું.

‘તું મારી પત્ની છે; જેમ અરેષ્ઠતી હતી વસિષ્ઠની અને લોપામુદ્રા હતી અગસ્ત્યની તેમ.’

‘શું કહે છે?’ લોમાએ હર્ષની મૂર્છામાં ગાંડી બની પૂછ્યું.

‘તે બૃહદ્વ્રતને ના પાડી, અર્જુનને ના પાડી. તું મને ના નહીં કહેતી.’

લોમાને હસવું કે રડવું તે સમજું નહીં. હર્ષનાં અશ્રુસારતી તે રામને ઢોલે વળગી

પડી. ‘રામ રામ! હું હવું કે રહું? હું ના કહેવા ક્યાં બેસી છું? કોણે કહ્યું હું ના કહેવાની છું.’

રામ-વિચિત્ર રામ-ગંભીર મુખથી ભેઈ રહ્યો, ‘મને હવે સમજાયું કે તું મારી પત્ની છે.’ અને સિંહ સમું તેનું યાજ્ઞવાળું માથું તેણે લોમાની સુકુમાર છાતીમાં સંતાડી દીધું.

લોમા મૂંઝી બેસી. રામ તેની છાતી પર તેના શરીર પર પોતાનો હાથ ધીમેથી, રખેને તેને વાગી જાય એ બીકથી ફેરવતો; વનોની નિઃશબ્દતા ચેતનવંતી બની. પોતે જાણે જીવનદાથી અમિત્તવાલાઓની બની હોય એમ તેને લાગ્યું. રામની આંખો, સહજ સંકોનાં તેજ વરસાવતી તેની આંખોમાં અમૃતની ધારાઓ વરસાવી રહી. થોડી વાર તે ઊભાં રહ્યાં. હૈયાં સાથે ધબકતાં, આંખો એકબીજામાં તરતી.

● ‘લગવાન પરશુરામ’ નામના પ્રચલિત યાત્રા પુસ્તકમાંથી.

[અનુસંધાન પાંછલે પાનેશી]

જ્યાં ચિત્તતી સ્વસ્થતા અને ચીવટ રાખવાની કાળજી હિતાવલ છે.

બસે કદાચ આપણે સામાન્ય મનુષ્યો જીવનની ઘણી જ ઉચ્ચ કક્ષાએ ન પહોંચી શકીએ, પરંતુ એથી એ ધ્યેય જ ઊંડી દેવા જોવું નથી. એ રોચે પહોંચવાને માટે પ્રયત્ન કરવાનું જારી રાખવું જોઈએ અને સદાય ઉર્ધ્વજમન કરવા માટેની ઉત્કંઠા સેવવી જોઈએ.

દરેક મનુષ્યથી બસે મહાન ન બનાવ પરંતુ માનવ બનવા માટેની યોગ્યતા તો કેળવણી જ જોઈએ.

જીવનનાં મૂલ્ય

શ્રી. 'વિરાટ'

*

પ્રતિવર્ષ દિવાળી આવે છે. ઘેર ઘેર આનંદ અને ઉત્સાહ રેલાય છે. વેપારીઓ વર્ષ આખામાં કરેલા નફોનો હિસાબ કરે છે. લક્ષ્મીપૂજન થાય છે, દુકાનો શણગારાય છે, એક પ્રકારનું ધાર્મિક અને વૈભવવાળું વાતાવરણ સર્જાય છે.

ગૃહિણીઓ પણ દિવાળી દાંડણે ધરતી સાફસૂંધી કરે છે. ખૂણે ખાંચરેથી કચરો પુઠ્ઠો કાઢે છે. બારીઓ, તોરણો, ફાટાઓ અને ખીજ દરેક પ્રકારની વિવિધ વસ્તુઓ દિવાળી પર સાફ થાય છે. ધરતી અભરાઈ પરના વાસણો મંથિને ચક્રચક્રીત બનાવાય છે. મકાનો યુના અને રંગરોમાનથી સુશોભિત કરવામાં આવે છે. દિવાળી ઉપર જાણે કે ધરનો અને ધરની સામગ્રીનો હિસાબ લેવાય છે.

પરંતુ એક મહત્વની બાજતનો જ હિસાબ કરવાનો આ દાંડણે વિસરાઈ જાય છે. જેને લીધે આ આપણી સમૃદ્ધિ છે, જેને અંગે આ આપણા જગતના વૈભવો-માણીએ છીએ, જેથી આપણે જીવી રહ્યા છીએ એ જીવનનો જ હિસાબ આપણે કરતા નથી. એ કેટલી મોટી ગંભીર ભૂલ કરી રહ્યા છીએ એનો ઝાઝો પણ વિચાર સરખો આવે છે ?

આખા વર્ષ દરમ્યાનમાં જીવનના વ્યાપારમાં શો નફો કે ખોટ થયા એનો હિસાબ ઠાણ કરતું હશે ? આપણમાંથી જીવનનાં સાચાં મૂલ્ય ઠાણ સમજતું હશે ? સામાન્ય રીતે તો જન્મ અને મૃત્યુ વચ્ચેનો સમય લોભ, મોહ સ્વાર્થ, ધર્ષો, અને બિબિવિપાથી ભરી દબાયે એટલે આપણું જીવન બની ગય છે !

સ્વાર્થવૃત્તિમાં જ કૃપમંકુકની જેમ આપણે હંમેશ રાચતા રહીએ, મૃગજગ મેળવવા મથતા હરણની માફક જે પૈસામાંથી જ જીવનની પ્યાસ સંતોષવા પ્રયત્ન કરતા હોઈએ તો એ સાચું જીવન નહિ પરંતુ જીવંત મૃત્યુ જ છે.

પૈસા જંરરના છે, પરંતુ એનો સદુપયોગ પણ એટલો જ મહત્વનો છે. જે મેળવેલા નાણાનો પોતાના અંગત મોજશોખ અને ખીજ ઉપયોગો સિવાય ખીજો, કશો ઉપયોગ ને થાય તો એ નાણાનો શો અર્થ ? જગતમાં જન્મીને જન્મતને કેટલા ઉપયોગી થયા એ દરેકે વિચારવું જોઈએ.

જીવનને સાચી રીતે જીવવાવાળા-એનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન કરવાવાળા આ વિશ્વમાં આપણે ધારી શકીએ એ કરતાં ધણીયે અલ્પ છે.

વર્ષમાં મળેલા નફાના હિસાબની સાથો-સાથ એ વર્ષમાં કેને ઉપયોગી થયા, આપણા જન્મતપરના અસ્તિત્વને શોભાવનાર એવું ક્યું-કાય ક્યું, એનો ઠાણ હિસાબ કરતું હશે ? એવું બધું જાણવાની ઠાણ પરવા પણ કરે છે ?

જીવન એટલે જ સ્વાર્થજી. મીથુનતીની જેમ ખીજને પ્રકાશ આપતાં જીવનનો લય કરવો; કીર્તિની લાલસા વિના પુષ્પની જેમ વિશ્વમાં સૌરભ રેલાવતાં અજણ એકાંતમાં છુટ્ટોઈ જવાની તમન્ના; ગર્વહીન વૃક્ષોની જેમ ફોયથી મૂક સુમૂક લંચી રહેવાની ભાવના; પેલાની ઉદારતાનો સદુપયોગ થાય કે દુરુપયોગ, પ્રચલિત કે ઉપેક્ષા-એ જેવા જાણવાની દરકાર વિના કિલકિલ વહેતા ઝરણની માફક ચોતાનાં નિઃસ્વાર્થ કાયમાં મરત રહેવાની વાંચના ! આમાં જ જીવનની મહત્તા છે. સાચા જીવનની ચાવી છે.

જીવનનાં મૂલ્ય આંકવાનો અને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જરૂરી છે. જીવનના હિસા

(અનુસંધાન પૃ. ૧૫ ઉપર)

જય-પરાજયમાં પણ બંધુભાવના ખીલવનાર સત્તારી

સાતસાત હેઠમાં સમાય એવડો ત્હારો પ્રાણ છે;
પૃથ્વીને સમેતન કરી શકે એવડી ત્હારી ચેતના છે;
સ્વર્ગનું સર્જન કરી શકે એવડો ત્હારો પ્રેમ છે;

આવા જીરાડ મેલીના શબ્દો ડો.

એની બેસન્ટના સંબંધમાં અક્ષરેઅક્ષર સાચા છે. ઇંગ્લેન્ડના એક પરગણામાં જન્મેલા હોવા છતાં દુનિયાના વખામ જાણીતા દેશોમાં એમણે પોતાની મહાભાવનાઓ વડે પ્રાણ પૂર્યો છે અને દેશપરદેશના લોકોના જીવનમાં સ્વર્ગની સુવાસ આણી છે. એવો એક જાણીતો દેશ નથી, એવી એકે પ્રચલિત ભાષા નથી જ્યાં એની ખીસેન્ટનો પ્રાણ મૂર્ત થયો ન હોય! જગતભરમાં રાપરક, નાના મોટા અનેક માનવીઓ એમને 'મા'ના મીઠા નામથી વંદે છે.

પણ એમનો માતૃપ્રેમ કેવળ એકદેશીય ન હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં મેચગ્રાસ અને મજૂર વર્ગનો સાથ ક્યો હતો, અસ્વાતંત્ર અને વિચાર સ્વાતંત્ર માટે ઝુંબેશ ઉઠાવી હતી, એ ઉપરાંત અફઘાનિસ્તાન, ટ્રાન્સવાલ, આયરલેન્ડ, ઇજિપ્ત અને સુદાન જેવા દેશો માટે પણ એમણે લડત કરી હતી. અને હિંદુસ્તાન આવતા પહેલાં જ એમણે હિંદુસ્તાનની આઝાદી માટે પોતાનો પ્રયત્ન સૂરૂં કર્યો હતો. સ્વમાન, સ્વાતંત્ર્ય અને સત્ય એ એમના જીવનમંત્રો હતા અને એ જીવનમંત્રો જીવી ખતાવવા અને એ પ્રમાણે જીવવા ખીજને જાગૃત કરવા એ એમનો ધર્મ હતો. હિંદુસ્તાનમાં એ ધર્મ એમણે કેવી સુંદર રીતે ખમ્યો છે એ હવે આપણે જોઈએ. હિંદ માતાના અનેક પરદેશી સંતાનોમાં એની ખીસેન્ટનું નામ અતિ આગળ પડતું છે: એમના ચારિત્રજળનું, એમની સેવાઓનું અને એમના જીવનકાર્યનું જો આપણે પૃથક્કરણ કરીએ તો એ એક મહાન અને નિરૂપેક્ષ

ડૉ. એની ખીસેન્ટ

શ્રી. હીરાલાલ ઇચાલાલ બક્ષી

હતાં અને એક મહાન પણ શાંતિપ્રિય લઘુવૈયા હતાં. પણ એમની લડત સત્તાને ખાતર કે કીર્તિને ખાતર ન હતી, એઓ પોતાના પ્રખર જુદિજળથી અને પોતાની પ્રયંડ જ્વાળાથી લડતાં પણ એમની લડત સત્યને ખાતર અને સર્જનને ખાતર હતી.

એઓ જાણાવે છે એ પ્રમાણે એઓ હાયપેશીયા અને જઝારના જુનોના પુનઃ અવતાર હતાં. હાયપેશીયાને સળગતી ચીતામાં જાળા દેવામાં આવી હતી. ડૉ. ખીસેન્ટ એક વીર યોદ્ધા હતાં, એ એક અદ્ભૂત વ્યક્તિ હતાં. એ એક મહાન શિષ્ય હતાં અને મહાન કાયોને માટે જાન આપવાની એમની સાહજિક શક્તિ એ એમનો વિશિષ્ટ ગુણ હતો.

એક વક્તા તરીકે એમનું સ્થાન અજોડ હતું. દુનિયાભરના વક્તાઓમાં એ પ્રથમ પંક્તિએ ખીરાજતા હતાં અને અવક્તાઓમાંથી

આજ સુધીમાં કોઈ એમને ટપી ગયું નથી એમ ધણા વિદ્વાનોનું માનવું છે.

એડરેસને કહ્યું છે કે, રચનના પ્રાથમ મીનીસ્ટરને બાદ કરીએ તો ખીસેન્ટનો અવાજ અને એમનો વાણીમવાદ સૌથી વધારે સુંદર હતો. બરચક મેહનીમાં હરેક ખુલ્લે સંભળાય એવા એમનો અવાજ હતો, ગર્જનાની માફક મગડતો એ અવાજ હતો, અને છતાંય એ અવાજનો મધુર રણો સંભળનારનાં દીવમાં નવી રોશની પૂરતો. ચેતનભયો વિચારોના વાહનસમો એ અવાજ કોઈવાર જૂની ધમારતો ખડેર કરતો, તો કોઈવાર નવી મનોહર ધમારતો રચતો. આવા અવાજને અને ભાષાની અનુપમ ભેટ વડે એમણે હિંદુસ્તાનનું ને કાર્ય કર્યું છે તે એમના જમાનામાં બીજા કોઈ નથી કરી શક્યા. એમણે એકલાએ ને કાર્ય કર્યું છે તે બીજા કોઈપણ ચારપાંચના કાર્યથીય અધિક છે એમ થીનિવાસ શાસ્ત્રી જેવા મુસદ્દિનું માનવું છે.

હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી એમણે હિંદી ભાષામાં સ્વમાન જામત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પુરાણ વિચારોના પીંજરમાં પુરાણી અને પશ્ચિમના જીવનથી મંત્રમુગ્ધ અનેલી પ્રજાને પોતાની ખોટી કલ્પનાઓના પીંજરમાંથી અને પોતાની માની લીધેલી લઘુનામાંથી જાગૃત કરવા કોઈના અવાજની જરૂર હતી. એ અવાજ એની ખીસેન્ટનો અવાજ હતો. હિંદીવાને જે પોતાનો લઘુનાભાવ inferiority complex દૂર કરી શક્યા હોય, એઓમાં સ્વમાન જાગૃત થયું હોય તો એનું માન ડો. ખીસેન્ટને જોઈને ધટે છે એટલું બીજા કોઈને ધટતું નથી. એઓ જ્યારે હિંદની સંસ્કૃતિની વાતો કરતાં ત્યારે હિંદના પડિતો કરતાંય એ હિંદની સંસ્કૃતિને વધારે પીળાને છે એમ ધણા વિદ્વાનોને લાગતું અને આજના ટેલિવિઝ સમાજ સેવકોએ એમનાં ભાષણોમાં આંસુ સાંપી છે.

હિંદીઓમાં સ્વમાન જાગૃત કર્યા પછી

અને હિંદનું ગૌરવ પ્રદર્શિત કર્યા પછી એમણે જાણવણીના ક્ષેત્રમાં કાર્ય ઉપાડ્યું. રાજા મહારાજાઓએ લાખો રૂપિયા એમને ચર્ચે ધરી અને પરિણામે સેન્ટ્રલ હિંદુ કોલેજ અને આગળની હિંદુ યુનિવર્સિટી અસ્તીત્વમાં આવ્યાં. એની ખીસેન્ટના કાર્યનાં આ અમર રમારો છે.

ઘણું પ્રાણુને રૂંધે એવા સમાજના કુહિવાળે નાખૂડ થાય નહિ ત્યાંસુધી પ્રગતિની મતિ વેગવાળી ચંતી નથી, એટલે એમણે સમાજ સુધારણાનો પ્રશ્ન હાથ ધર્યો અને સમાજના કુરિવાજો સામે લડત ઉપાડી. રટાલવટ મુવમેન્ટ અને વેક અપ ઈન્ડિયાનાં ભાષણો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

રાષ્ટ્રધારણાનો ઓટલો પાપો નાખ્યાર પછી એમણે રાજકિય ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો. ૧૯૦૬ માં વિખરાયેલી કોંગ્રેસને હોમરૂલ લીગ દ્વારા એકત્ર કરી એ રાજકિય દૃષ્ટિએ ડો. ખીસેન્ટની ન જુલાય એવી સેવા છે. તીલક ગોખલે પક્ષનું સમાધાન થયું મુશ્કેલ હતું, પણ એ સમાધાન ડો. ખીસેન્ટે કર્યું અને કોંગ્રેસમાં નવો પ્રાણ પૂર્યો. ડો. ખીસેન્ટ એક અનુભવી રાજનીતિજ્ઞ વ્યક્તિ હતાં, એટલે કોંગ્રેસ ને પાંચ પચાસની જ સમાઈ હતી એને એમણે પ્રથમવાર જ અખિલ ભારતિય સંસ્થા બનાવી અને સામાન્ય જનતાને એમાં રસ લેતી કરી. હેમરૂલનો મંત્ર કુછી એમણે હિંદના ગામડે ગામડે કોંગ્રેસને જાણીતી કરી અને એ રીતે સામાન્ય જનતાનો સાથ મેળવ્યો. હિંદના મુસદ્દોઓ પણ કમુલ કરે છે કે આપણામાંથી જોયો રાજકીય ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરી રહ્યા છે તેઓ કદી જુલો ચક્રશે નહિ, કે હિંદનું જીવન હિંદનું રાજકિય કાર્ય અને હિંદની રાજકિય ચળવળ જો ડો. ખીસેન્ટ ન હોત તો આજ જેવાં છે એવાં ન જ હોત.

આ બધું ૧૯૧૪-૧૭ સુધીમાં બન્યું. દેશમાં જાગૃતિ આવી, હિંદ બરમાં નવું જીવન ધનકવા લાગ્યું. ૧૯૧૭ માં એ કોંગ્રેસના પ્રમુખ

યર્ષા; મદ્રાસ ગવરમેન્ટે એમને નજરકેદ કર્યાં. એને થોડો વખત તો એ લોકપ્રિયતાના સૌર્ય વહાલી પ્રતિમા બની રહ્યાં. પણ લોકપ્રિયતા જેટલી મેળવવી સહેલી છે એટલી જ ગુમાવવી પણ સહેલી છે. ડૉ. બીસેન્ટ એક દિર્ઘ દૃષ્ટિવાળાં સુસદ્દી હતાં; એ લોકપ્રિયતાના ઉપાસક ન હતાં. એમના રાજકિય સિદ્ધાંતોમાં કાયદાનો સવિનય કે અવિનય ભંગ રહેલો નથી; કાયદો ગમે એવો ખરાબ હોય પણ ત્યાંસુધી એ કાયદો છે ત્યાંસુધી એને માન્ય રાખવો જ જોઈએ; તો જ સમાજમાં સુખ-વરદા જળવાઈ રહે, હાનિકારક કાયદાને સુધારવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ પણ એનો ભંગ કરવાની ડાઘને પણ શિખ આપવી જોઈએ નહિ, એ એમનું દૃઢ માનવું હતું. વળા દિંદ એને પ્લિટનને સખંધ જળવાઈ રહે એમાં જ જગતનું હયાલ છે એમ પણ એ માનતાં, એટલે આ એ પ્રશ્નોને લઈને ૧૯૧૮ પછી કાયદાનો ભંગ કરવાની અને અસહકારની ચળવળની વિરૂદ્ધ બોલવા માંડ્યું, જેને પરિણામે એમની લોકપ્રિયતા અશોષ યવા માંડી. છતાંય એમની મોહકવાણી, એમનું હડાપણ, એમની અપરિમિત ધીરજ આ સૌમાં જરાય વિશેષ પડ્યો ન હતો. ફતેહની આગાદીમાં સદ્ગુણોનું પોત પ્રકાશે એમાં નવાઈ નથી. નીંદા, તીર-સ્કાર અને અવગણનામાં પણ મીઠી સ્વભાવ જળવવો, ધીરજવાળા અને હામાવાન રહેવું, દુઃખ સહન કરવા છતાં બવિધ્ય માટે આરા-વંત રહેવું એ સહેલું નથી.

એમનું જીવન સર્વોંચ સુંદર હતું; એમની સાનિધ્યમાં મનુષ્ય પોતાનું અવિનાશિ યૌવન પ્રાપ્ત કરતો, એમની વાણીમાંથી મનુષ્ય પોતાનો સ્વર્ગીય વારસો સંપાદન કરતો. ૧૯૨૦માં મદ્રાસભાનો વિરોધ કર્યો, તે તેમનું સ્થાન દેશભક્તોની નજરમાંથી ઉતરી ગયું. ૧૯૩૩ માં તેઓ અવસાન પામ્યાં.

એની બીસેન્ટ

લંડનમાં આનંદી માયાપને ઘેર ૧૮૩૭ના ઓક્ટોબર માસની પહેલી તારીએ એનીનો જન્મ થયો હતો. પાંચ વર્ષની ઉંમરે તે પિતાની છાયા ગૂમાવી બેઠી. માતા એક રાતમાં દુઃખથી ડાહ્યા જેવી બની ગઈ. થોડા દિવસમાં એનીનો બાઈ આજ્ઞ પણ ગુજરી ગયો.

માતા ગમરાઈને એનીને લઈ હેરા શહે-રમાં આવીને વસી. ૧૮૬૬ માં એક પાદરી એની પાછળ માંડો થયો ને તેણે પરણવાની માગણી કરી. એની ગમરાઈગઈ, પણ માતાએ સમજાવીને તેને પાદરી સાથે પરણાવી દીધી.

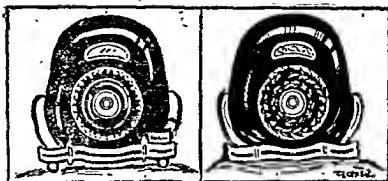
એનીનો પતિ માલિકીપણા માટે મગર હતો. એની ઉપર ત્રાસનો ચાર ન હતો. એનીએ 'સંત પુરોહી અરિતાવલી' નામનું પુસ્તક લખ્યું, પણ તે છપાઈ કે નહિ તે ખતર નથી. તેણે વાતોઓ લખી, તેમાં તેને ત્રીસ શીર્ષકોનો એક મળ્યો, પણ તે તેના પતિએ 'ઠાઠ વસ્તુ પર પત્નીનો અધિકાર નથી' એમ કહી એક આંચકો લીધો.

૧૮૬૯-૭૦ માં એની માતા બની. એ બાળકો એના બાળામાં રમવા લાગ્યાં. એવામાં એની માંદી પડી. તે સાજ થઈ એટલામાં તેની પુત્રી બપંકર રોગમાં સપડાઈ ને સાજ ન થઈ. એની ત્રાસથી કંદાળા ઝેર પીવા તૈયાર થઈ. પણ ડાઈ જેમી વાણીએ તેને અટકાવી. ૧૮૭૩ માં તેને તેના પતિએ ધરમાંથી કાઢી મૂક્યા. ડાઈ એનીનું પેટ પણ ન બરાબ એટલી નજીવી જવાઈ બાંધી આપી.

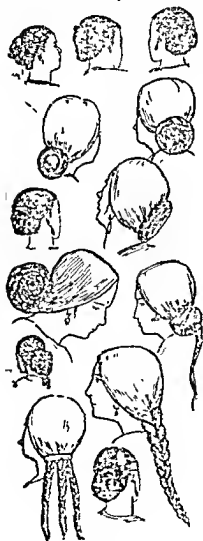
એની જૂખ્યા પેટે આખો દિવસ અભ્યાસ કરતી ને બિદીશ મુઝીબમાં વખત ગાળતી. એવામાં તેના પતિએ પુત્રોનો કબજો મેળવવા દાવો કરી પુત્રો એની પાસેથી આંચકો લીધી

૧૮૮૫ માં એનીના જીવનમાં પલટો આવ્યો ને તેણે ગરીબોની સેવા કરવામાંડી. ૪૬ વર્ષની ઉંમરે તે ૧૮૯૩ માં દિંદ આવી પહોંચી.

વાળનો રાણગાર

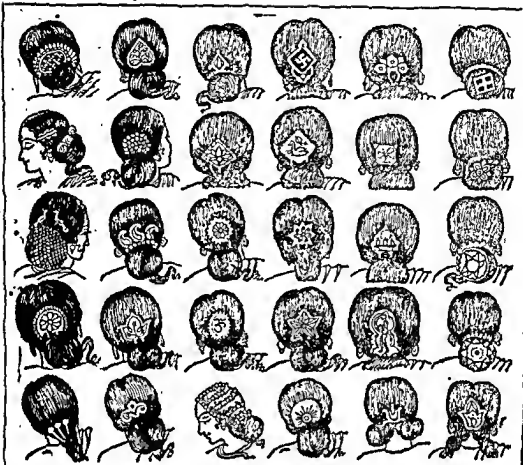

ઔઓના સોળ રાણગાર— એ ઔઓના
સારીરિક મુંગાર છે. ઔઓના દરેક અંગો
ઉપર રાણગાર સજવામાં આવે છે. પગે-કાં,

ઝાંઝર, ને નેપૂર; પમત્રાં આંગળે વીંછીઆ;
ગળામાં દાર; નાકે-નથની, છુલાખ, ચુંક;
દાંધે-અંગડી, આંમળીએ-વોટીઓ, વેઠ, કે
ધોડા આંટીવોટી; કાનમાં—કડીઓ, ઠાકરવાં,
કાંપ, જુમર, એરોંગ; ને માથે દામણી બાંધી,
વામાં આવે છે. સારીરિક સૌંદર્યમાં મુંગાર અનેક-
મણે વધારો કરે છે એમ વાળને પણ રાણગાર-
રવાના દાખલા જૂના પુસ્તકોમાં જોવા મળે છે.
ગૃહસ્થ ઔઓ અને રાજરાણીઓ દામણી
બાંધતી ને વાળે સાચાં મોતી પરીવતી. સામા-
ન્ય ઔઓ વાળમાં સુગંધી રંગબેરંગી સાદાં
ફૂલ ખોસતી. જમાનો બદલાયો તે સાથે તેમાં
પણ પરિવર્તન થતું ગયું. દક્ષિણી ઔઓ માત્ર
ફૂલ ખોરીને અંબોડો શોભાવે છે, જ્યારે
ગુજરાતની ઔઓ વાળમાં તરેહ તરેહના ચાક
ખોસે છે. અંગ્રેજીમાં તેને 'હેરપીન' કહે છે,
આજના જમાનામાં વાળ સરખા રાખવા
હેરપીનો, અંબોડામાં ચાક, બક્કલ અને ફૂલ
એમ વિવિધ વસ્તુઓ ભરાવે છે. આ વસ્તુઓ
કચકડાની, પતરાની, રૂપાની અને સોનાની
હોય છે. સડું પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે કીંમતી
વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરે છે.

સારી રીતે હોળેલા વાળ એ ઔઓના
શાખ અને સાચવણી બતાવે છે. વાળને જેમ
મુંદર રીતે હોળવાની કળા છે, તેમ ચોટસો
કે અંબોડો મૂંઘવાની કળામાં પણ ઔઓ પાંચ-
રધી જોડે. આજની દેશનમાં બધ્ધે છૂટી
વેણી કે એક લાંબો ચોટસો મૂંઘવામાં આવે છે.

તેમાં માત્ર સાદું સુગંધી ફૂલ કે સોના રૂપાના ફૂલના ચાક ભરાવી શકાય છે. અથવા ચોટલાના છેડે સાદા કપડાંનું ફૂલ પાડીને બાંધવામાં આવે છે.

છૂટા ચોટલાનો અંગોડો વાળવામાં આવે છે. આ અંગોડા ઉપર પાતો-ધૂધરી વાળા કે સાદી, ચાપીઆ, અને અછલ ભરાવવામાં આવે છે. તેમાં વિધિવિધ જાતના બહુલોની પસંદગી સ્ત્રીઓ કરે છે. એવા કેટલાક નમુના આ સામે આપવામાં આવેલ છે.

સોનાના અલંકારો વાપરવાથી વેદક શાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્ત્રીઓના શરીરને લાભ થાય છે. ને વેદકમાન અનુસાર સ્ત્રીઓને સુવર્ણના અલંકારો પહેરવાની આપણા ભિષગવ્યાયોગીએ સલાહ આપેલી છે. આજ સુધી સ્ત્રીઓ સોના રૂપાના ધરેણું પહેરતી; તેથી તેમના અવયવો ને શરીર

સારા રહેતાં; પણ આજના જમાનાની સ્ત્રી ઘરેણાને શુભામી માનતી થઈ છે. એથી એમના શરીરમાં જે સુવર્ણ રત્નકણ ચામડીના સ્પર્શ દ્વારા લોહીમાં જતાં તે બંધ થતાં આજની સ્ત્રી શીઘ્રી ને માંદલી બની ગઈ છે.

સ્ત્રીઓએ પોતાના શરીર—શણમારમાં અંકારોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, તેમ શરીરના ઉપગિ—અંગોડો, વેણી, વગેરેમાં પણ વિધિવિધ વસ્તુઓ દ્વારા સૌંદર્ય શોષ ડેળવવો જોઈએ. સાદું ફૂલ કે એકાદ બહુલ, કે એવી પસંદગી કરવી કે જેથી આપુ માથું ખીલી ઉઠે.

આજની બહેનો માથું ખુલ્લું રાખે છે ત્યારે અંગોડાનો કે વેણીનો શણગાર ખાસ જરૂરી છે.

દીપાવલિ

[દાખા: “ કદમ્બના ક્યાં મને જાય છે દોરી ” એ ઈન્દુલાલ ગાંધીના એક ગીતનો]

ઓ રે ! દીપાવલિ, આવ તું દોડી,
ભારતીની જા જગિર તોડી,
એક દિ અહિયાં નંદનવનની શોભા હતી અવિરામ,
કુશળતા કોઠિલ, બોલતા ખુલખુલ, મોર ગહેકે અવિરામ,
ગૂંજતાં કંઠનાં અંધ જા તોડી,
ઓ રે દીપાવલિ ! આવ તું દોડી.

અહિયાં હિમાચલ ઉન્નત વઢને કરતો વ્યોમ શું જાત,
ગંગા યમૂનાનાં પાવક વારિ કલકલ વહે સંગાય;

ઉપા સંધ્યાના મૃદુ રંગને છોડી,
ઓરે ! દીપાવલિ, જાય ક્યાં દોડી ?
ઋષિમુનિની પૂનિત ભૂમિ, રામ, શ્રીકૃષ્ણની માત,
જીવતાં સિંહની ગણતાં હંતાવલિ બાળ રમે સાક્ષાત,
નરસિંહ મીરાંની સંતન ભેડી,
પીવા હરિરસ આવ તું દોડી.

ત્યાગ ને સંયમ, અહિંસકવીરતા, પુદ્ધ ગાંધીજીની લોભ,
શોભી રદ્ધા મુશાવ જવાહર, ભારતીના રવિ-સોમ;
મુક્તિનાં નવલાં શસ્ત્ર જા ભેતી,
નવલાં દીપક, નવલાં જ્યોતિ !

હારદિ, હુમ્મે, કેલ્, ઉદાસી, પીડિત, શોષિતની હાથ,
ઉચ્ચાર્યાના લેહ ભયંકર, ઠોમી કલેશો અથડાય,
તૂટેલ તારો આવ તું ભેડી,
ઓરે દીપાવલિ ! ચોભને ચોડી.

પ્રગટાવો ઘરઘર મુક્તિનાં દીપક, ગજવો વિજયનાદ,
દાસ્યનાં તિમિર સંહરી દેવી, જગવો પુણ્યપ્રભાત !
જ્યોત ચિરંતન અંતરે ચોડી,
નિતનિત દેવી ! આવજો દોડી.

શશિન્દ્ર આજી

કોળાળ વીંધી નાખે એવી કંકડતી ઠંડી હાડના જુકેજુકા કરી નાખતી હતી. અને એ ઠંડી સાથે હરુદાધ કરતો શીંગો પવન ખુલા-મતીઆએની પેટે આસપાસ ફરતો રહી શરીરને એવડ વાળા નાખતો હતો. સૂર્યનારા-યણું ઉગીને સમા થયા હતા અને દુશ્મનોને માસી હાવાવા ગુરસે થયેલા સેનિકોની વેડે સૂર્યના કિરણો દિગ્વિજય કરવા નીકળી પડ્યાં. બાળકોના મીઠા બોલ જેમ ખુશી ઉપજાવે છે એમ મૃદુ સૂર્યનાં આ ઝોણી આતાપના પંચાડતાં કિરણો શરીરમાં ગરમી અને હૃદય પૂરી દિલાસો આપી રહ્યાં હતાં. તેવે વખતે મહારાજા શિકારને ખેંદાને ફરવા નીકળી પડ્યાં હતા.

તેમણે શરીર ઉપર કાશ્મીરી બિનના ગરમ ડગલા પહેર્યો હતા. માથે શીરપેચ ઉપર અને ગળાની અંદર ડોકમાં શાલ લપેટાઈ રહી હતી. ટાઢ જેવા દુશ્મનથી પોતાની દેહનગરીનું રક્ષણ કેટ સ્વરૂપ ગરમ વસ્ત્રોથી કરી ઘીઝા ઉપર સ્વાર થઈ છડીસ્વારીએ મહારાજા તળા-ધનો પાળ ઉપર ચઢને નીકળ્યા. તે વખતે હાથમાં કુદાડો અને દોરડાનો કકડો હલાવતો હલાવતો એક કોળી જંગલમાં લાકડાં કાપવા જતો હતો તે પાસે જઈને નીકળ્યા, અને મહારાજાને ઝુકીઝુકીને તેણે સલામ કરી.

કાળા ડીયાંગ જેવા શરીર ઉપર નહોતું એકેકે સાફ કપડું, કે નહોતી શાલ કે પછેડી. ઢીંચણ ઉપરનું એક કુંકું પોતીયું, માથે ચીંદ-રડાં વીંટાળેલ ઉઘાડા વાળ, અને સત્તર ઠેકાણે ખારી ખારણા વાળી ખંડી એ એના શરીરનું ઢાંકણ હતું. પણ એની લોહીઝરતી મારકણી, લીંછુની ફાડ જેવી આંખો અને વિચાળ છતાંય ભયંકર મોઢાથી ટાઢ ખીંટી દૂર નાસતી હતી. ઠંડીની એને જરાય દરકાર ન હતી.

મહારાજા એને જોઈ રહ્યા. એમને ક્યા,

પુદિના ઝોળસૂબરી

મહારાણી

લેખક

મગુનાઈ જનકાલા

ઉપજી. ગરીબ બિચારો! એને ટાઢ નહિ વાતી હોય! એમણે એને બોલાવ્યો.

“એલા કડીયારા!” સત્તાદર્થક છતાંય કામળ શબ્દ ઉચ્ચારાયા.

“બાપુ...” કડીયારો-કોળી દોડતો આવી નમી પડ્યો.

“તને ટાઢ નથી વાતી?” એની તરફ દયાભર્યું મોહું કરી, ઉદાર ભાવ દર્શાવતા મહારાજાએ એની તરફ જોયા કયું.

“ટાઢ તો બાપુ, તમ જેવાને.” ખીંટી ખીંટી એ બોલ્યો.

“અને તમને! શું તમારી સગી થાય છે?” રહેજી ચીડાઈને બોલી જવાયું.

ઠંડા પવનની લહરી આવી ને પસાર થઈ ગઈ. અને ધ્રુજી ઉઠ્યા : એક ખીંટીમાં ને બીજી ઠંડીમાં.

“બાપુ, પાગરણ એવી ટાંઢ.”

“એટલે ?”

“જેને સાધન હોય એને વધુ ટાઢ વાય, અને ન હોય એને ઓછી વાય.”

“એવું તે હોય ?”

“ન હોય ખાત્રી કરી બતાવું.”

“શી ?”

“આવી કડકડાતી ટાઢમાં આ પોષ મહિનાનું પાણી કરીને હીમ થઇ ગયું છે, આંગળી બોબો તો કટકા થઇ જાય—બેરી ખોડ થઇને લખડી જ પડે છે ને ?”

“એમ ?”

“હા. બાપુ બોળી તો જુઓ !”

રાત્રીએ આંગળી બોળી. પછી એમાંથી આંગળી બહાર કાઢી ત્યાં તો આંગળી જ હાથને વળગેલી છે કે નહિ એની ખબર જ ન પડે. જાણે લાકડું ! વીજળી પડતાં જેમ શરીર ફીંગરાઇ જાય એમ રાત્રીની આંગળી ફીંગરાઇ ગઇ. ઢોળી પાસે આવ્યો. મહારાત્રીની શાલ આંગળી ઉપર લીટાળી ને ગરમ હાથમાં આંગળીમાં ગરમાવો આવતાં થીજી ગયેલું લોહી સતપ થયું અને ધીમે ધીમે વહેવા લાગ્યું. રાત્રી તો ઠંડોગાર થઇ ગયો.

“બાપુ, જોયું ?”

“તને પણ એમ જ થાય.”

“ન થાય, બાપુ !”

અને એણે તરત જ પોતાનો પોંચા સુધીનો હાથ એ જ રંગ પાણીમાં બોળ્યો, અને બહાર કાઢી ખંખેરી નાખ્યો. રહેજે હરેસો હાથ તરત જ સૂર્યના તડકે ગરમ થઇ ગયો. તે બોલ્યો, “બાપુ, આમાં તે શું ?” રાત્રી જોઇ રહ્યો.

“બાપુ, આ તો હાથ જ બોળ્યો છે, પણ જો અમને ઠાંડ લાગ્યો આપે ને કહે કે આવી પોષ મહિનાની ઠંડીમાં સાગે કાંઈ જઇ આવે તો એને અમુક રૂપિયા આપું તો અમે તો સામે કાંઈ જ જાવીએ. અમને કશું

ન થાય.” ઢોળીબાઇએ ખીલવા માંડ્યું.

“એમ !”

“બાપુ, અમારે મન એ રમત વાત છે.”

“ત્યારે જો તું આખી રાત પાણીમાં રહે ને સવારે જીવતો બહાર નીકળે તો તને મોટો ગરાસ આપું.” ‘તરંગી’ રાત્રીએ આગળ પાછળનો વિચાર કયો વગર બોલો નાખ્યું.

ત્યાં રાત્રીને શોધતા શોધતા દિવાનજી પાસે થઇને નીકળ્યાં.

“બાપુ, શું છે ?”

“દિવાનજી ! આ ઢોળી આખી રાત ઠંડા પાણીમાં રહે તો હું એને ગરાસ આપવા છૂટું છું.”

“એ તો રહેશે.”

“તો મારી શરત મુજબ હું એને ગરાસ આપીશ.”

“બાપુ, એમ તે કાંઈ ગરાસ જો ને તેને અપાતા હશે ?”

“હા મારી મરજી. ધણીનો ઠાંડ ધણી છે ?”

“તમારી મરજી.” દિવાન સાચાર થઇ ગયો, છતાંય દિવસ લાવીને બોલ્યો : “બાપુ ! એ આખી રાત પાણીમાં રહ્યો છે એની ખાત્રી શી ?”

“હા એ સાચું.” ઢોળી તરફ કરીને રાત્રી બોલ્યા.

“શું બાપુ, હું જુલું બોલીશ ? સાચી માંદો બહાર નીકળીશ તે બોલું જ અમરજી રહેશે ?”

“રાત્રી અમારા દેખતા તું પડે, અને અમે જઇએ પછી ઘેર જઇ તું સૂઇ રહે, ને સવારમાં વહેશે પાછો આવીને પાણીમાં પડે, એથી કંઈ ગરાસ મળી જાય ?” દિવાન તીવરસ્થાનપૂર્વક એના તરફ જોઇ રહ્યો.

પછી ઢોળી એમ ડરી જાય એવો નવતો. એની પ્રયત્ન બૂનબૂન મોટાં અંજનવર મોજાં

એનો બદલો લેવા ઉત્તેજાઈ ગયું, પણ એ ક્ષણિક ઉભરાને શાંત કરીને એ ડાહી, વિવેકી, વિચારશીલ રાણી ગંભીર, શાંત અને દાવકી થઈને બેઠી. પોતે એનો બેઠ પોતાના મનમાં ધડી રાખ્યો.

(૩)

“રાણી, આમ કેમ ?” રાગએ ઉંચે ધેલ તપેલી અને નીચે બળતું તાપણું જોઈ ડહાબ આશ્ચર્યમાં પૂછ્યું.

“એ તોભાત ચડે છે.” દાવકે મુખે, રહેજ ગંભીરતાથી રાણી બોલી.

“આમ તે કાંઈ ખાત ચડે ?” કાંઈક તીવ્રસ્વરથી બોલીને રાગ આશ્ચર્ય.

“એ તો નગરતાપે ખાત ચડી જવાના.” અને એ શબ્દોએ રાગએ ચમકાર્યો.

“રાણી ! નગરતાપે ખાત કદી ચડે ?” હોહ સાથે હોહ દાખી રાગ બોલ્યો.

“નગરતાપે પેલો કોળી આખી રાત દડ-દડતી હંડી અને હીમ જેવા શીતળ જળમાં ઊભો ઊભો દીવાને તાપે તાપણી તાપીને ટાટ ઉઠાડે તો હવે બાંધેલી તપેલીમાં આ નીચે સળગતા જળતાથી ખાત કેમ ન સીજી જાય ?” દડતા દેખાડતી એની મુઠ્ઠી એની હથેળીમાં પડી.

રાગ કમકમી ઊઠ્યો. તે બોલ્યો, “રાણી ! હું સમજ્યો.”

“શું ?”

“એ કોળીને અન્યથા કહ્યો છે તે.”

“તો એને સંતોષો.”

રાગ રાણીની અતુરાઈ જોઈ હેજતાઈ ગયો. એના ડહાપણ આગળ ડહાઈ ગયો. એની ચાલાકીમાં અંગ્રાઈ ગયો. એની હિકમત પારો દિવાનનું સુદ્ધિજન એને નજીક લાગ્યું.

એણે રાણીના કહેવા મુજબ કોળીને ગરાસ કાઢી આપી સંતોષ્યો. પણ તે દિવસથી તેનું મન અનેક જાતના તરંગે ચડી ગયું.

રાગ આમ સાદા વેશે ન રહી શકે ? શું

બારે વસ્ત્રોથી જ રાગ યવાય ? શું ધરણી અને મોજશોખથી અને હાડમાઠથી જ રાગ યવાય ? પ્રગ્નનું દીલ જાણવા, પ્રગ્નનું રહેરજનું કુખ જાણવા એના આંગણમાં અથડાવું જોઈએ, એવી ભાવના રાગમાં પ્રગટી. એણે રાણીનાર તળ્યા, મોજશોખ મૂક્યા અને ભોગવિલાસ ઉછેટ્યા. સાદો, વિચારવંત, પ્રગ્નના સુખદુઃખમાં ભાગ લેવા હચ્છતો રાગ સાદે વેશે મામમાં ફરવા લાગ્યો.

દિવાનને ચિંતા પેડી કે, રાગ પોતાનો માનમરતબો ન રાખે, પોતાનો મોસો ન સાચવે, પોતાનું સુખ વૈભવ ન મોજવે; પોતાનું મોજન એક ગરીબ જેવું બનાવે, તો રાગ ને ગરીબમાં ફેર શું રહેશે ? રાગને મોટો કોણ ગણશે ?

“બાપુ ! આમ કાં કરો છો ?” દિવાને એક વાર પૂછ્યું.

“દિવાનજી ! શું રાગ પણ એક ગરીબમાં ગરીબ માથુસની પેઠે ન રહી જશે ? રાગ શા આધારે ખાતખાતના : મોજન આરોગે ? શું ગરીબને એક હાથ ને રાગને બે હાથ છે ? ગરીબના કરતાં રાગના દેહમાં શું વધું છે ? પ્રભુના ધર પાસે કોણ ઉંચું કે નીચું છે ?”

“પણ આ બધું જ્ઞાન આપને ક્યાંથી આવ્યું ? કોણે આપ્યું ?”

“પેલો કોળી સાદો. ખોરાક ખાઈ કેવો રૂઝપુટ થયો છે ? એ ક્યાં મારી પેઠે ખાતખાતના મોજન ખાય છે ? છતાંય એ મારા કરતા વધારે લડે છે. એની બેરીએ સીમમાં રખડે છે. મારી રાણીએ પલંગમાં નીચે પગ ન મૂકી શકે. મને એ કોળીએ ખરાખર શીખામણ આપી છે.”

“શી ?”

“જાગરણ એવી ટાઢ, સાધન એવી કામજના અને સંતોષ એટલું સુખ.”

“એની દુઃખના કહું છું.”

“મારે તો અખતરો કરવો છે.”

“શેનો બાપુ !”

“મારી કામળ રાણીયોને જાનના રોટલા ચાલે કે નહિ? એમનાં શરીર એથી રૂદ્ધપુષ્ટ થાય કે નહિ?” તરંગી રાજા બોલ્યો.

“બાપુ ! આવા તરંગો છોડો. રાજકલ્પ ન કરો.”

પણ રાજા એકનો બે ન થયો. રાજ મહેલમાં હુકમ કરાવાયો. દાસદાસીઓને દૂર કર્યાં. સુખ વૈભવ ઓછા કર્યાં, બોજન સાદાં ધાનાવાયાં ને રાજમહેલમાં મરોઆઈનાં સાધનો ગોઠવાયાં.

રાણી અચાનક આ ફેરફાર ભેદ ચમકી. “એની રોગમાં ગુસ્સો ઝેલવળ્યો. એ કંપી ઉડી, પણ સમયસચક બની. એણે માળાને બોલાવ્યો.

“માળા આજયો દેસ બંધ કરી નાખ.”

સત્તાવાહી અવાજે એણે આદેશ કર્યો.

“હાંઈ ગુન્ડો મારો બા !.....” થર થરતો થરથરતો માળા બે હાથ ભેડી ઉભો.

“ગુન્ડો! એ તને કોણ કહે છે? પણ હું તને કહું છું તે માફ રહું ને! આજયો ફલ-આડને પાણી ન પાડ્યો. ખબરદાર!”

માળા ચાલ્યો ગયો. વાડીમાંનાં કામળ ફુલઝાડો સુકાયાં, ચીમળાયાં. સુગંધી પુષ્પોની સુગંધ વેડાઈ ઉડી ગઈ અને ચોતરફ વેરાન થયેલી વાડી ખાવા ધાય એવી દેખાવા લાગી.

એક દિવસ રાજા અચાનક ફરતો ફરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. માળાની બેઠરકારી એણે ભેદ, અને એ ધુંવાંવા થતો ગુસ્સામાં ખરાડી ઉઠ્યો: “માળા! આમ કેમ?”

“બાપુ! રાજમાતા.....”

“શું?” ગુસ્સામાં કંપતા રાજાના હોઠ ફફડી ઉઠ્યા.

“રાજમાતાની મનાઈ છે.”

“મારી આડાની અવગણના!”

મારી ઓઢણીનો છેડો

ફરકે ધનુષરંગ. ઝીલવતો છેડલો,
જિડે ગગન ગોખ રૂપેરી. છેડલો,
લહેરમાં શી લહેર ધરી લહેરતો છેડલો,
વિધાના હાસમાં ચમકવતો છેડલો,

મારી ઓઢણીનો છેડલો.

ફરફર ફરકવત મારો રઢીયાળો છેડલો,
મૂખડે મરમરંદાસ મહોરવતો મોર થાં,
હૈયે હલ્લાસ ધરે ચિત્તડાંના ચોર થાં,
સન્ધ્યાની સાથ રંગ રેલવતો છેડલો,

મારી ઓઢણીનો છેડલો.

ઝખઝખ ઝલકવત મારો,

ફૂલ મૂંચ્યો છેડલો,

મારી ઓઢણીનો છેડલો.

રૂપેરી છેડલો, સોનેરી છેડલો.

જયંત પડયા.

“ના બાપુ, મારો વાંક નથી.” ફરમવતે માળા રાજાના પગમાં પડી, બોર બોર જોવાડા ચાંસુડે ખારાં જળ વહારી દયા યાયતો દયા પડ્યો.

“આમાં એનો જવાબ વાંક નથી.” કહેનાં રાણી પાછળથી રોજ દસનાં આબ્યાં.

“રાણી, આ શું?”

“મેં જ તેને ના કહી હતી.”

આતમ જાગે

દ્રંકા આ આયખામાં આતમ જાગે !
આતમ જાગે, ને મારો સંસાર ભાગે;
સંસારનો સાર મારો આતમ જાગે.

વસી અણુમાં વિરાટ,

બૂલે બ્રહ્માંડને પાટ:

મારા વામનવપુમાં ભયો એનો પમરાટ:
સંસારનો સાર મારો આતમ જાગે;
આતમ જાગે, ને મારો સંસાર ભાગે:
દ્રંકા આ આયખામાં આતમ જાગે !
અનામી

“કારણ ? આ બધા કુલજાડ પાણી વગર
સકાર્થ ગયાં તે જોયું ?”

“આ ઝાડ, આ લીંબડા, પીપળા, બાવળ,
વડ એ બધાને કાણ પાણી પાય છે ?”

રાજા જોઈ રહ્યો. રાણીએ કહ્યું:

“જેમ એને જરૂર પાણીની નથી, રક્ષ
ણની નથી, તેમ સાધારણ ગણાતી પ્રજાને
પણ નથી જરૂર સુખવૈભવની, મોજશોખની
કે પોષ્ટિક ખોરાકની. જેટલી જરૂર આ કુમળાં
ફૂલઝાડને હોયેલી, પ્રાણીની, ખાતરની, રક્ષણની
અને માણસી દેખરેખની જરૂર છે, તેટલી જ,
બલકે તેથીય વધુ જરૂર રાજાને ને રાજ્ય

કુટુંબને છે- મોજશોખની, વૈભવની, પોષ્ટિક
ખોરાકની, આડંબરની.

રાજા અને રાજ્યકુટુંબ, ધનાઢ્યો અને
ગૃહસ્થો એ જાતજાતનાં કામળ સુગંધી ફૂલો
છે. સાધારણ ગણાતી પ્રજા એ વૃમઝાડિ ફૂલો
જેવી, અને જંગલી જાતો તે જંગલમાંનાં મોટાં
ઝાડ જેવી છે.

“એક સત્તા સલાવે છે, બીજું મદાવે છે,
ને ત્રીજું સેવા લેવાવે છે. જેમ શુભાચાર્ય ફૂલ
મોટા માણસો સુધે છે, કાંટ પહેરે છે, તેમ
રાજ્યકુટુંબ સર્વત્ર માન પામે છે. જેમ મોટાં
ફૂલો માણસો સુધીને બાળુએ મુકે છે, જેમ
સામાન્ય પ્રજાજનો ઉપયોગમાં આવે છે ને
મોટાં માણસોને કાંઈ કાંઈ વખતે ઉપયોગી
થઈ પડે છે. જેમ જંગલી ફૂલો તરફ દેશ
નગર જ કરાય છે; એ રૂપાળા દેખાય છે
છતાંય એને કાંઈ કાંઈ પહેરતું નથી, એમ
જંગલી પ્રજા કષ્ટપુષ્ટ દેખાય છે છતાંય એવું
અનુકરણ કરાય નહિ.”

રાજા સાંભળતો ગયો. રાણીની આંખ-
માંથી ટૂટતું અપારિવ તેજ અને એના મહેરા ઉપર
છવાઈ રહેલું લાલાશ ભરેલું રૂપ જોઈ રાજા
સ્તબ્ધ થઈ ગયો. એના અનુપણ કિલ્લી ગયાં
એના અંતઃકરણમાં રાણીની હિંમત, લુહિ અને
આતંકી જોઈ હર્ષના ફાવરા છૂટ્યા. રાજાએ
પાસે જઈ રાણીના ગાલ ઉપર આનંદ ભરી
ટાપકી મારી, પ્રસરી રહેલી લાલીમાં
લાલાશ ઉમેરીને શુભાચાર્યના પૂંચને સુધે એમ એ
ઉચકતા શુભાચાર્યના પુષ્પ સરીખા રાણીના મુખ
ઉપર સુખન સેતો રાજા બોલ્યો: ‘રાણી, સ્ત્રીત્વ
વચરની સ્ત્રી અને પુરુષત્વ વચરનો પુરુષ એ
માર છે. સ્ત્રી જ પુરુષનું અર્ધું અંગ હોઈ
સલાહ સેવા યુક્ત છે. બન્ને સરખાં હકકદાર
છે. આજથી તું મારી મંત્રી !” અને હસતો
હસતો રાજા બોલ્યો ગયો.

રાણી સંતોષાતી, યરમાતી નીચું જોઈ રહી.

આ જાથી ૧૬ વર્ષ પહેલા "ઇવ-રેડેટ વીક્લી"માં "યંગ ફોક્સ લીગ"ના હેડીંગ નીચે આવતું લખાણ, એ વખતે ૧૧ વર્ષની ઉંમરની બાળકી કુસુમનું મનપસંદ ક્ષાદિત્ય હતું. ઓન્ડી એવન પાસે તેણે પેન-ફ્રેન્ડની માગણી કરી, ને તેને બે નામ સૂચવવામાં આવ્યાં. તેમાંથી તેણે લાહેર રકૂતના વિદ્યાર્થી પી. એન. નાયરની પસંદગી કરી. અને એતાના ગૂંચણના ખાસ શોખને અનુલક્ષીને તેણે એક પત્ર પણ તેને લખી નાંખ્યો—અલગત એમ સમજીનેજ કે એનો (Pen Friend) પ્રતિમિત છોકરી જ હશે.

આ પી. એન. નાયરે એનો પ્રતિમિત તરફિ સ્વીકાર કરતા જવાબ આપ્યો કે, ચોતે ન તો બાલિકા છે, કે ન તો એને સિવંધુ-ગૂંચણના કાર્યમાં કોઈ જાતનો રસ છે અને પત્ર વાંચતાં કુસુમને કેટલા આશ્ચર્ય થયું હશે ?

આ ધનાવના વિનોદે તેમના પર એવી તો જાદુઈ અસર કરી કે, ત્યાર પછી તેમની વચ્ચે પેન-ફ્રેન્ડનાર ચાલુ રાખવા બાબત તેઓ સંમત થયાં. એ પછી ૧૫ વર્ષો તેઓના લમ થયાં ! પણ ખુબીની વાત તો એ છે કે, કુસુમ જાહેત એમના આ પ્રતિમિત (પેન-ફ્રેન્ડ) ને લમ પહેલાના હેલા અહેવાલિયા સુધી તો રૂબરૂ મળેલા સુધાં તહિ.

શ્રી. નાયરને નામપુરમાં જરાનાર એન્ડ્યુ-મેનલ પ્રોન્ડરન્સમાં અતિનિધિ તરીકે મોકલવાનું લાહોરની હોરમેન ફીમિયન કોલેજે નક્કી કર્યું હતું. કોઈ એક પ્રેરણાને વશ થઈ, નાયરે જાન-લપર સધને નામપુર જવાનું નક્કી કર્યું...ને રસ્તામાં જાને મળ્યાં ! પંદર વર્ષ સુધી કાળની કસોટીએ ચહેલી એ મેત્રીનાં વહેણ જાહેલામાં ને મેત્રી પ્રેમમાં પ્રીણમી. જોતજોતામાં તેઓ પ્રેરણી પણ થયાં. જીવન કોઈકવાર ચલ-ચિત્તનું અનુકરણ કરે છે; ને આ રીતે કુસુમજીવનના જીવનનો પહેલો તળકો પ્રજ્વળે ગયો.

નેશનલ પ્રેસ સિન્ડીકેટના સંચાલક

સૌ. કુસુમ નાયર

લેખક

શ્રી. નરસિંહ પી. શાહ

જન્મ ૧૯૨૮ કલાસ મેળવીને તેઓ પી. એ. થયાં. વકતૃત્વ તેમજ રમતગમતની હરિશ્ચંદ્રિયામાં કેટલાયે ધનામે મેળવ્યાં, ને છેવટે વીમેન્સ ઓફીસીયરી કોર્સમાં જોડાયાં. પણ ત્યાં એમના મનની મુરદા જર ન આવી.

ને પછી તરે થાય છે એમના જીવનનો ત્રીજો ને સૌથી વધુ અગત્યનો તળકો. W. A. I. C. વેર્કમાંથી છટા થયા પછી, થોડા સમયે, તેમણે કોલેજના માસિકમાંથી અતિનિક લખાણ અને ધંધાદારી પત્રકારત્વ વચ્ચેનો અખાત બોળાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

હિંદી પત્રકારિત્વના ઉદ્દેશ્યસમા "બોમ્બે ફ્રીપ્રેસ"માં કામ કરવાની તક આપવા માટે તેમણે શેર-અખતાર શ્રી. એલીને સમજાવ્યા, અને તેમને ઉમેલવાર તરીકે જાના મળ્યા.

ત્યાં તેમને સ્ત્રીઓના પાનાના તંત્રી તરીકેની દરજ્જા બળવવાની હતી. પરંતુ તેમના અતિશીલ સ્વભાવને આ કાર્ય શુભગણવાનાં યર્થ પડ્યું. એક દિવસ તેમણે તંત્રીજીને તેમની આંશીસમાં જ જણાવી દીધું કે. તેઓ અખિલ હિંદની મુસાફરીએ જવાનાં છે ને તે પશુ પોતાને અંગત ખર્ચે. પહેલાં તેઓ સરહદ પ્રાંતમાં ગયાં ને ત્યાંથી કાશ્મીર ગયાં.

કાશ્મીરમાં તેમણે શેષ અખદ્ધાની મુલાકાત લીધેલી. ને ત્રણ વર્ષ પછી ફરી નીકળેલી રાજકીય અધાધુનીની ગંધ પરખનાર તે વખતે તો તેઓ પહેલાં જ પત્રકાર હતાં. આ સફરને લઈને તેમને સારો એવો ખર્ચ થઈ ગયો, પરંતુ રાજકીય નેતાઓ સાથેનો પરિચય તેમને વધુ કીમતી યર્થ પડ્યો. વધારામાં કોઈપણ રાષ્ટ્રીય હડતરી દારૂજીત જેના ઉપર આધાર રાખે છે તે જાહેરાત તેમજ પ્રચાર અને આપણા રાષ્ટ્રીય જીવન વચ્ચે રહેલું વિશાળ અંતર તેમને જોવા મળ્યું. એમનો અનુભવ-નિયોગ બોલે છે કે, 'હિંદીઓ એમ માને છે કે સ્વતંત્રતા એ કોઈ Beauty Product નથી, કે જેને માટે વૈજ્ઞાનિક પ્રચારની જરૂર પડે. તેમના મત મુજબ આ વલણ ખતરનાક છે, કારણ સત્ય હકીકતો જ માત્ર ઠીક જવાથી કંઈ વળતું નથી—એની જાહેરાતનું યે ડીમડીમ વગાડવું પડે છે. રાજકીય પ્રચારમાં વૈજ્ઞાનિક વલણની ઉણપ રાષ્ટ્રીય હિંદને ખોટામાં ઉતારે છે.'

હકીકતોનો વ્યવસ્થિત અને વૈજ્ઞાનિક ફેલાવો એટલે એમના મતાનુસાર રાજકીય પ્રચારની બાબત.

આ જાતની વિચારસરણી સાથે તેઓ આપણા રાષ્ટ્રીય નેતાઓને મળ્યા. પંડિત જવાહરલાલ નેહરુની પશુ તેમણે મુલાકાત લીધેલી. પ્રચાર વિશેના તેમના મત સાથે બધા સંમત થયાં, ને સાથેસાથ જણાવ્યું કે આજે

કોંગ્રેસ બિહામણી વાસ્તવિકતાનો સામનો કરવામાં એટલી રોકાઈ ગયેલી છે કે પ્રચાર વિશે પુરતું લક્ષ આપી શકતી નથી.

એ પછી કુસુમજીને એમ જણાવ્યું કે એક એવી સંસ્થાની જરૂર છે જે આપણી રાષ્ટ્રીય હડતરી પરિણામો બેગાં કરે ને હકીકતો લોકોની સામે રજૂ કરે. આવી સંસ્થાની માંગણી રોજ-બ-રોજ વધતી જાય છે. આ કાર્ય કરવાની શ્રેષ્ઠ રીત તો એ છે કે, આપણા રાજકીય જીવનના વિવિધ અંગોનો જેમણે ખાસ અભ્યાસ કર્યો હોય તેવા લેખકોને આ કાર્યની સોંપણી કરવી જોઈએ અને હિંદના જુદાંજુદાં હજારે વર્તમાનપત્રોમાં એક સામગ્રી રીતે આ લખાણો પ્રસિદ્ધ થાય એવી ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

એકવાર તરંગના જુદાંજુદાં એમના મંત્ર-જનો કબજે લીધે. તરતજ એમણે બોમ્બે કોનીકલને આખરી સલામ બરી અને પોતાનું નેશનલ પ્રેસ સીન્ડીકેટ ચલાવવાનો નિર્ણય કર્યો. સામાન્ય શરૂઆતમાંથી આજે એ એક શક્તિશાળી સંસ્થા તરીકે ફૂલીફાલી રહી છે. હિંદના તંત્રીઓનો ટોકો તેમણે માંગી લીધો.

આ સંસ્થાએ પ્રગટ કરેલો 'પ્રથમ લેખ હિંદના સાત પત્રોમાં એકી સાથે, રજૂ થયો! આજે 'નેશનલ પ્રેસ' સીન્ડીકેટ'ની લેખક નામાવલીમાં થી. અંશીક મહેતા, થી. જય-પ્રકાશ નારાયણ, યુસુફ મહેરઅલી, હુમાયુ કબીર વગેરે સુપ્રસિદ્ધ નામો શોભે છે.

નેશનલ પ્રેસ સીન્ડીકેટ એક વર્ષની ઉંમર-તીર્થ એક નવો ઇતિહાસ રચ્યો છે. આપણા જમાનાની શાહિનોશાદગના બળવાની શ્રેષ્ઠ સમાચારકથા એણે જ તૈયાર કરી. તાલીમી જ્ઞાન "તસ્વાર" પર "ન્યુનિટ"નું લખાણ તેમજ દલકી જાતના ખોરાક વિરુદ્ધની મોઈ મોઈ હડતાળો જોઈને કુસુમજીને આવનારા મહાન બળવાની આગાહી કરી હતી. શાહી

નોકાદળના બળવાના ત્રણ અઠવાડીયા પહેલાં 'બીરબલે' સીડીકેટ તરફથી 'કોનીકલ'માં આપેલા લેખમાં એના વાંચકોને એ વિષે ચેતવ્યા હતા. ને આ લેખને કારણે શ્રીમંતી કુસુમબહેન પર કામ પણ ચલાવવામાં આવેલું ને તેમના પર આ બળવાનું સંચાલન કરવા બદલનો આરોપ મૂકાયેલો, તે આરોપ તેમની તેમજાર બચાવ દલીલોને કારણે નિષ્ફળ સાબિત થયેલો.

કલાકારની પાછીને ગ્રેરણા પળે એવો એમને બહેરો છે, ને એમના માનસ પર આધિપત્ય બોગવતા એમના તરવરીઆ રવ-ભાવનું પ્રતિક બની રહે છે. એમના કાળા ભરંભર જેવા વાળ ઉપર બરાસ તેમજ કાંસકો કોઈન અસર નીપળવી નથી શકતા. ચિંત-નાત્મક વિચારને સમાવતી બારે પોપચાવાળી યેની આંખો સજ્જનના લેન્સેટ નેટલી તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ પર પડેલા રાખે છે. પ્રવાહી જેવો સરળ એમનો અવાજ છે, ને ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ માનસિક કાષ્ટ ન યુમાવે એવો એમનો રવભાવ છે.

એમના જીવન પર નજર કરતાં જણાશે કે એમની હરેક નિષ્ફળતા, છેવટે તો, બધા સફળતામાં જ પરિણમી છે.

આજ સુધીમાં સંપાદન કરેલી ક્રાંતિના કાંઠરા પર બેસીને આરામ કરવાની તેઓ સાફ ના પાડે છે. નેશનલ ગ્રેસ સીડીકેટ-આને નેશનલ ઇન્દિરમેશન એન્ડ પબ્લીકેશન લીમીટેડ નામની સંસ્થામાં ફેરવાઈ રહી છે.

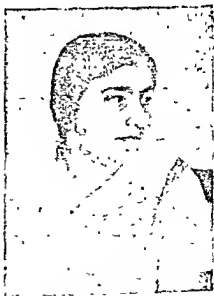
લોક-શિક્ષણ માટે વિશાળ પાયા પર એક બધા નકશો તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો છે હિંદના ઇતિહાસને તેમજ હજારો કિતાબોને હિંદની બાપાઓમાં માનવતાના રંગે રંગવાનો ને નાટ્ય રૂપે રજૂ કરવાનો એક કિમિયો છે. આંખમાંથી આંસુ સેરવ્યા પગર ફેળવણી લેવામાં સરળ એવો એ નુસખો છે! આંધું બહેલાઓ

એથી મુંઝારો નહિ, પણ ધીમે ધીમે આપણા રાષ્ટ્રિય જીવન તેમજ ઇતિહાસની પ્રગતિ કરતા થશે!

કુસુમબહેન પૂછે-છે 'હિંદની બહેલી પ્રજા અને ઐટિહાસિકતાની બહેલી પ્રજા વચ્ચે કેટલો તફાવત છે, તે તમે જાણો છો? તેમણે વાંચ્યું છે? કલ્પિત કથા જેમાં જીવનની વાસ્તવિકતાનો અંશ માત્ર નથી, નાટક—જેને જીવન સાથે સંબંધ નથી. જીવન—ચરિત્ર હિંદના ઉગતા માનસ પર જેની કોઈ અસર થતી નથી; સાહસ કથા—જેના જીવને આસરતાં વાર નથી લાગતી.' "

આથી રહેજે જણાશે કે શ્રીમતી કુસુમબહેનનો 'લુક કલમ' નો નકશો આજનાં હિંદને માટે સુંદર તેમજ સંગીન જરૂરિયાત છે. તેમનાં લખેલ પુસ્તકોમાં; રોટારી ઓફ ઇન્ડિયન નેશનલ આર્મી ઓફ એક્યુમેશન, સીમલા ટાઇમ્સગણ વગેરે જણીતાં છે.

શ્રીમતી સોદીઆખાન

શ્રીમતી સોદીઆખાનનો જન્મ મુંબઈની ઉચ્ચ ગણાતી બોળ કામમાં થયો હતો. એમણે

પોતાની જીન્દગીના પ્રથમ ૧૬ વર્ષ અવ્યાસ ને ગૃહકાર્યની તાલીમમાં વિતાવ્યાં, પરંતુ ૧૯૩૦ની સાલમાં મહાત્માજીએ સત્યાગ્રહ આદ્યે; એમાં અનેક યુવાનો જોડાયાં, તેમાં સૌશીઆલિઝને ઝંપાઈયું. એમણે દારૂની દુકાનો પર પોલીસ કંટ્રોલ છે, સરકારમાં ને સંભાળોમાં વાયોલીન સાથે “રવરાજ માટે” સુકિતગીતો ગાયાં છે, અને જેલવાના પથુ કરી છે. ૧૮ વર્ષની વયે એમની પ્રખર કાર્યશક્તિએ એમને બી. પી. સી. સી.ના અને વોર કાઉન્સિલના સભ્ય બનાવ્યાં. એમણે માર્કુગામાં બહેનો માટે છાવણી રચાવીને બહેનોને તાલીમ આપી. સ્ત્રીઓની સ્થિતિનું સાચો ખ્યાલ મેળવવા દેશભરમાં એમણે પ્રવાસ આદ્યે હતો અને ત્યારબાદ હિન્દી બહેનોમાં સામાજિક અને રાજકીય જાગૃતિ આણવાની જાનનાથી પ્રેરાઈ ૧૯૩૨માં ફક્ત ૨૦ જેટલી બહેનોની મદદથી દળની રચાવના કરી. આજે તે દળ કાલી ફૂલી ને પૂર્ણ દેશાએ પહોંચ્યું. કોંગ્રેસ સેવિકા ને કુમારિકા દળ છે. પોતાની મૂડીભર બહેનોને લઈ એમણે લખનો, ફેનપુર ને મુંબાઈ કોંગ્રેસ વખતે સેવા આપી હતી. બિહારમાં ન્યારે બચકર ધરતીકંપ થયો ત્યારે પથુ એઓ યોડીક બહેનોને લઈને સંકટ-મસ્તોની વહારે ધાર્યા હતાં અને અનેકોના આશીર્વાદ પામ્યા હતાં. ૧૯૪૨ની એપ્રિલની ૧૪મી તારીખે ન્યારે મુંબાઈમાં બચકર જોખમ ધણકાની હોનારત થઈ હતી તે વેળા પથુ રાત ને દિવસ એમણે કરેલી સેવાથી પ્રજા અગળ્યુનથી.

સરદહના અંધી બાદશાહખાન અને ડો. ખાનસાહેબના કુટુંબના નખીરા સાથે એમણે લગ્ન કર્યા છે. એમના પતિનું નામ થી શાફુ-દ્દાખાન છે. તેઓ શમીમ અને અનવર નામનાં બે બાળકોનાં માતા છે. ઉપરાંત સાતસો જેટલી સેવિકાઓની પથુ તેઓ માતા સમાન છે.

તેઓ મુંબઈ હોટી પોતાના પતિ સાથે અથે

મંદિરે પેશાવર ગયાં ત્યારે છે. એમને મુંબાઈના વિવિધ સ્ત્રી-સંસ્થાઓને મુંડળો તરફથી આંશુ બરી આંખે વિદાયમાન આપવામાં આવ્યું હતું.

૩૧. મિસ ફેસબાલ ગુણમ

ડો. કુ. ફેસબાલ ગુણમ એ દક્ષિણ આફ્રિકામાં વસતા હિન્દીઓમાં વધુ આગળ પડતાં સુધારક ને ડેજવણી પામેલાં મુશિક્ષિત હિન્દી મહિલા છે. તેઓ નાતાંસની હિન્દી ટ્રેસિસના ઉપ-પ્રમુખ છે. ૩ જે રથાને અગાઉ એમના પિતા શ્રી. આર. કે. નાઇડુ પથુ હતાં. કુ. ગુણમ ભુદિવાદી છે. તેઓ ડોક્ટર છે અને એમણે તબીબી અવ્યાસ કરી લાંડન, એડી-નખરો અને ડબ્લીનની વિદ્યાપાઠાની તબીબી ડીગ્રીઓ (ઉપાધિઓ) પ્રાપ્ત કરી છે.

એમનું મૂળ વતન તાંજોર જિલ્લાના માયા વરમ નજીક આવેલા પુરયોર ગામ છે. પથુ એમનો જન્મ દક્ષિણ આફ્રિકામાં થયો હતો. એમણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં પ્રાથમિક ડેજવણી મેળવીને છિટનેમાં વિદ્યાભ્યાસ કર્યો છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના હિન્દીઓની લડતની પ્રેમ અંગે તેમણે ૧૯૪૦માં લિંદમાં પ્રવાસ કર્યો હતો.

એમણે હિન્દના લગ્નભંગ બંધો ને અંગ્રેજી નેતાઓની મુલાકાત લીધી હતી. અને તેમની સાથે દ. આફ્રિકાના હિન્દીઓની સ્થિતિ સંબંધી ચર્ચો કરી હતી. તે સમયે મકાસમાં ગાંધીજી હોલમાં ઝીક વિરાટ સંભા સમર્પણ એમણે પ્રવચન કર્યું હતું. અને તે વખતે એ સમાના પ્રમુખરથાનેથી સ્વ. વી. એસ. થીનિવાસ શાસ્ત્રીએ એમની આગેવાનીની પ્રસંશા કરી હતી.

તેઓ વાતચીતમાં વિનોદી છે, છતાં એમની વાતમાં વિદ્વતાના ચમકારા જણાવા વખરે નથી રહેતા. એમની પ્રતિભા ને વ્યક્તિત્વ સાચાં માણસ પર જોડી છાપ પાડે એવું છે.

એમણે પોતાનું જીવન પોતાની દેશની

સેવા અર્થે અને ખાસ કરીને દરિદ્રનારામ-
ણીની સેવા અર્થે જ કરી દીધું છે. એમની
ઉંમર હાલમાં સત્રમત્ર યાગીય વર્ષની છે.
તેમણે હજી લગ્ન કર્યું નથી. ૬. આફ્રિકામાં
ચાલી રહેલા હિન્દીઓના હક્કો માટેના
જંગમાં ડરબનમાં સ્થનામઠ માટે પ્રથમ સગ્ન
પામનાર તેઓ ભારત મહિલા રત્ન છે. એમને
મે માસતી સખ્ત મજૂરીની સગ્ન ફરમાવમાં
આવી હતી.

તે વખતે તેમણે પોતે ઓ હોવાથી ઓછી
સગ્ન ન કરતાં વધુ સગ્નનો ફાટ પાસે માગણી
કરી હતી, પણ તે સ્વીકાર્યું ન હતી. તેઓ
સગ્ન પૂરી કરીને છૂટ્યા ત્યારે તેમને માન
આપવા ડરબનમાં જંગી સભા મળી હતી.

૬. મુકુલાબહેન સારાભાઈ

અમદાવાદના જન્મીતા મીલ ઉદ્યોગપતિ
અંબાલાલ સારાભાઈના પુત્રી મુકુલાબહેનથી
શુભરાતમાં ભાગ્યે જ ઠાઈ અળવ્યું હતું.
રાષ્ટ્રીય મહાસભાના એક સુનંદા કાર્યકર તરીકે
તથા એક બાહ્ય વ્યવસ્થાપક તરીકે મુકુલાબેન
શુભરાત ભરમાં મશહૂર છે. રાષ્ટ્રીય મહાસભાના
ચાલુ વર્ષના સામાન્ય મંત્રીપદે તેઓ આન્યા
છે ને પં. જવાહરલાલે તેમની કાર્યશક્તિ અને
વ્યવસ્થાશક્તિના મુક્ત કંઠે વખાણ કર્યો છે.
અમારી વાદલાસ મુજબ, રાષ્ટ્રીય મહાસભાને
મંત્રીપદે આવનાર મુકુલાબેન પ્રથમ જ
મહિલા છે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના મંત્રીપદે
આવનાર સૌ પહેલાં મહિલા શ્રીમતી મુકુલા-
બેન સારાભાઈએ માત્ર ઓગણીસ વરસની
વયથી જ હિંદના રાજકારણમાં ભાગ લેવા
માંડ્યો હતો. હાલમાં એમની ઉંમર ચોત્રીસ
વરસની છે. રાજકારણમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારથી
આજ સુધીમાં તેઓ ત્રણ વાર જેલ જઈ
આવી છે. આને મહાસભાના ઓ નેતાઓની

રાષ્ટ્રીય મહાસભાના મંત્રી : મુકુલાબહેન

આમલી હરોળમાં, કેમિસના આંતરરાષ્ટ્રીય કાર્ય
માટે વિશિષ્ટ રચાન ધરાવનાર શ્રીમતી વિજયા-
લક્ષ્મી પંડિત સાથે મુકુલાબેન શ્રીમતી સરોજીની
નાથડુના પછીનું રચાન ધરાવે છે. અલખત,
આમાં શ્રીમતી કમલાદેવી અપવાદરૂપે છે.

ગુજરાતના ઉદ્યોગપતિ અને કેમિસ તરફી
વક્ત્રુ ધરાવતા મીલમાલિક થીયુત અંબાલાલ
સારાભાઈનાં એ પુત્રી યાવ. પશ્ચિમની
વાંચનકલ પ્રત્યે તિરસ્કાર હોવાથી ૧૯૨૮ માં
એઓ શિક્ષણ માટે માંધીજીની વિલાપીઠમાં
જોડાયાં હતાં. ૧૯૩૦માં તેઓ પહેલી વાર જેલ
ગયાં, ૧૯૩૧ માં છૂટ્યા અને ફરી પાછાં
૧૯૩૨ માં જેલમાં ગયાં. ૧૯૪૨ ના ત્રીજી
વારના જેલવાસ દરમ્યાનમાં તખીખી કારણો-
સર એઓ ૧૯૪૪ માં છુટ્યાં હતાં. દરંમમાંથી
તેઓ સીધાં ધરખીતાલમાં ગયાં ને ત્યાં એમના
પર એપેન્ડીસાઈટીસની યાચકિયા કરાઈ.

તેઓ પોતાના કાર્યની જાહેરાતથી આટલાં
જયાં શરમાતાં ન હોત તો જનવાજોગ છે કે
મુકુલાબેન આને મહાસભાનાં સંયુક્ત મંત્રી
અને મહાસભા કારોબારી સમિતિનાં તરફ
સખ્ત કઠો જન્યા ન હોત! કારણ કે ૧૯૪૨ની
ચળવળમાં અપ્રસિદ્ધ રહેનારને એખરે આવી
જવાની તક હતી !

લેશો કે ફૂલ

હું તો મીઠાં મધુર પુષ્પ લાવી, હો બહેન !
કેઈ લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ,
અવનવા સુરમ્ય રંગે સોઢે શાં ફૂલડાં,
હિલડું ઠાલાવી બાન બૂલાવે મીઠડાં.
તાબં તાબં હાં...હાં...રે તાબં તાબં
વીણી વીણીને આણ્યાં હો બહેન ! કેઈ
લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ.
કેશકલાપ આરૂ દીપશે દયો વેણી આ,
સુંદરી સુરમ્ય બને એવી અમોલ આ,
ઘોળાં ઘોળાં હાં...હાં...રે ઘોળાં ઘોળાં
છે પુષ્પ મોગરાનાં—હો બહેન ! કેઈ
લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ.
મહેકન્તી માળ દિવ્ય દેવીને અર્પન્તા,
હૃયામાં હૃષં ધરી માને પહેરાવતાં,
મહેર થતાં હાં...હાં...રે મહેર થતાં
બવબંધને તૂટન્તાં, હો બહેન ! કેઈ
લેશો કે ફૂલ, મોંઘા છે મૂલ.

સો. સુરેશ મજમુદાર

૧૯૪૪ માં, એ વેળા એટલા બધાં પ્રસિદ્ધિમાં ન આવેલાં, મુદુલાબેન કચ્છરખા રમારક ફંડનાં મંત્રી નીમાયાં અને એમને સારી પેઠે ઝાળખનાર સિવાયનાં તમામને પોતાની બચ્ચરયા-ચકિત તથા પરિશ્રમ માટેની એમની ન ધારેલી એવી શકિતથી તેમણે ચકિત કર્યાં.

પ્રમાણિક આવેશની કંઈક અંશે દુર્લભ એવી બહિષ્કાર મુદુલાબેનને મળેલી છે. દિશાર-અવરયાથી જ શાહીવાદ પ્રત્યે તેમને અણમો છે અને તે આત્મારે પણ કાયમ જ છે. તેથી મીઠા કાફે-અમદાવાદ જાય છે ત્યારે પોતાના પિતા તથા બાઈઓ સાથે મુદુલાબેન પણ જ્યાં મોજાન મે છે—માં જમનાર એક જગે એમને

વિશે આમ કહ્યું : 'મને એ ખૂબ જ અંચળ લાગ્યાં; તેમણે શાહીવાદ વિશેની વાર્તા કરે ત્યારે તો ખાસ એ વાત નીકળનાં જ એમનામાં જનન આવી જતું અને ખરેખર તે હિરોરાઈ જતાં. અને છતાં એમનાં અનેક મિત્રો પૈકીમાં અંગ્રેજ ઓપરેશોની સંખ્યા ઘણી મોટી છે. પશ્ચિમની રીતમાતોના અનુકરણ માત્રથી જ મુદુલાબેન બડી હો છે.'

એમની સાથે પહેલપહેલાં પરિચયમાં આવનાર એક જુવાને તાજેતરમાં એમને 'મીઠા સારાબાઈ' થી સંબોધ્યાં. કે તરત જ તે બોલી ઉઠ્યાં : 'કૃપા કરીને મને મુદુલાબેન જ કહો, આ 'મીઠા' 'બીસ' નો મને તિરંકાર છે. હિંદી સંબોધનનો ક્યાં તેડો છે ?'

સ્વભાવે આતંદ્રી એવા મુદુલાબેનને જનતામાં અખુદ રસ છે. સાથે સાથે અજુનમ શિસ્ત માટેના પૂરા પૂન્યભાવ સહિતના એ લોખંડી સૈનિક છે. કોંગ્રેસના આ 'નાનકડા સૈનિક'ની હિંમતનો પરચો તાજેતરમાં અમદાવાદનાં રમખાણુ દરમિયાન કરી એક વાર મળી ગયે હતા. રમખાણુ શાહી નીકળ્યું હતું પણ મુદુલાબેન એ જ દિવસમાં અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં. આવતાંની સાથે જ તે અસાંત વિસ્વારોની ઠઠમાં મળી ગયાં, રાહત ને શાંતિ સ્થાપવામાં મચી ગયાં અને પોલીસથી નેટલા ન કરે તેટલા મુદુલાબેનથી ડરતા ઘર્ષગચેલા ચહેરના ચુંડાઓના દિલમાં ત્રાસ ફેલાવી દીધો.

પોતાની કામગીરી વિશે મુદુલાબેને એક સ્વોક્તિમાં જણાવ્યું હતું : 'હું મધું ખૂંચ, નિષ્ફળ ઘણી વાર થાઉં છું તે સજ્જતા ઓછી જ મળે છે.' પણ કોંગ્રેસના ખૂંચ જ ફોકડીના કાળનો ઇતિહાસ લખારો ત્યારે ઇતિહાસકાર આટલું જરૂર નોંધશે જ : "તેમણે બગીરથ પ્રણયો કરી, વારંવાર સજ્જ થયાં તે નિષ્ફળ તોળાંઓનાં નીવડ્યાં હતાં."

રાજાએ રાણીને કહ્યું: "તું સાચી રાણી નથી. તારા શરીર બેડોળ છે અને આવી ઓજસ તો તારામાં છે જ નહિ. ખરેખર, મારી સહચરી થવાને લાયક તું નથી."

રાણી બોલી: "હા જી. તમે તમારી જાતને રાજા માની બેઠા છો. પણ તમે તો માત્ર મગતરો જેવા જ છો."

આ શબ્દો સાંભળીને રાજા હેઠા પડ્યો. એણે એના રાજદંડ જાચ્યો અને રાણીને ખરાખર કપાળમાં એ સોનેરી રાજદંડ ઠોકી દીધો. "એ જ વખતે ત્યાં પ્રધાન આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો: "ખરેખરે! આ રાજદંડ તો રાજ્યના સર્વ શ્રેષ્ઠ કલાકારે બનાવેલો છે. તમે અને રાજદાણી તો મોઢાં દિવસ જુલાઈ જશે, પણ આ રાજદંડ તો સદાકાળ રહેનાર છે અને પેઢી દર પેઢી એને માનનાર છે; પણ રાજ-રાણીનું લોહી છાંટીને આ રાજદંડને તમે અમ્મ કરી દીધો છે."

વિજય-ચમક

એક ઇસાઈ સાધુ એના દેવળમાં બેઠો તો, દિવસ બહુ તોફાની હતો. ત્યાં એક વિધવા બાઈ આવી અને એની સામે બિભી બોલી: "હું ઇસાઈ નથી, મારા જેવી માટે તમારા શાસ્ત્રમાં મુક્તિ છે ખરી?"

સાધુએ પેલી બાઈ સામે જોયું અને બોલ્યો: "ના, મુક્તિ તો એને છે કે જેણે મૃત્યુ પથ અને મર્મ પીધાં. હોય." અને પેલી બાઈ જેવી બોલવા જાય છે ત્યાં તો ફાગન અને ગડગડાટ સાથે દેવળ ઉપર આગ ચેસાવતી વીજળી તૂટી પડી.

શહેરના લોક ત્યાં ઠોડી આઘ્યાં અને પેલી ઘડને બચાવી લીધી, પણ પેણે સાધુ તો મામનો ભોગ બની ચુક્યો હતો.

રત્ન-કાશિકા

મૂળ લેખક
ખંડીલ છાત્રાન.
અનુવાદક

શ્રી. કાન્તીલાલ ઉપાધ્યાય

બે રાણીઓ

રાવકીસ શહેરમાં એક રાજપુત રહેતા હતા. એને બધાં-પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો સદાં, ચાહતાં, ખેતરનાં પાણીઓ પણ એને આવકારી જતાં.

પણ બધા લોકો કહેતા કે, એની સ્ત્રી-જે એક રાજકન્યા છે તે જ એને ચાહતી નથી, અરે, એ તો એને ધીકારતી હતી.

એક દિવસ જોડના શહેરની રાજવધૂ રાવકીસ શહેરની રાજવધૂને મળવાને આવી. એ બન્ને બેળા બેડી અને વાતે વળગી. વાતનો વિષય હેવટે એમના પતિઓ સુધી આવી પહોંચ્યો.

રાવકીસની રાજવધૂ આવેશમાં બોલી બેડી: 'તને પરણ્યે આટલાં બધાં વર્ષે યયાં છતાં અને તારા પતિ-સુખની ઇર્ષ્યા આવે છે. હું તો મારા પતિને ધિક્કારું છું. એ મારી એકલીનો નથી અને હું તો આ જગતમાં એ દુભોગી સ્ત્રી છું."

પછી મહેમાન રાજવધૂ એની સામે તાકી રહી અને બોલી: "બહેન, સાચી વાત તો એ છે કે, તું તારા પતિને ચાહે છે જ; અને તારી ઉત્કટ લાગણીઓ એમ હરેરાયલી રહે છે-જેમ વસંતનું ચેતન બાગમાં ફૂવાઈ રહે છે તેમ. એજ દરેક સ્ત્રીનું સાચું જીવન તત્વ છે.

તારે તો મારી અને મારા પતિની હયા ખાવાની છે કે, અમે બન્ને એક ખીમને મૂગી ધીરજથી ચલાવી લઈએ છીએ અને છતાંય હું અને તારા જેવા ખીમ આવા જ સુખને ઝંખી રહે છે. "

મેળો

એક સુંદર બાળા, નાના આમડેથી મેળામાં આવી. એના મ્હેરા ઉપર પદ્મ અને ગુલાબ હતાં. એના વાળમાં સંખ્યાની સુરખી અને હોદ પર ઉપાતું હાસ્ય હતું. .

એ ત્યાં આમતેમ ફરતી હતી એટલામાં તો ફેટલા એ જુવાનીયાએની નજર એની ઉપર પડી ચૂકી અને બધા એને ઘેરી વળ્યા. કોઈ એના માનમાં ફૂલવા લાગ્યા. બધાએ એને ચૂમવા શિત્સક હતા.

આ મેળા ન્હોતો શું ?

પણ ચેલી બાળા તો ડધાઈ ગઈ અને હેખતાઈ ગઈ. આ જુવાનીયાએ માટે એને માન રહ્યું નહિ. એણે તો બધાને ઉપકા લીધા. એક બે જણાને તો એણે મોં ઉપર લગાવી પણ દીધું. પછી તો એ ત્યાંથી ભાગી ગઈ.

ઘર બહુી નર્તા રસ્તા ઉપર એ પોતાના મનને કહેતી હતી; "હટ, મને તો આ તરફ ધૂણા ઉપજે છે. આ બધા જુવાનો કેવા લાજ મયોદ વિનાના બેચરમ અને સંસ્કાર યન્ય છે ? આ તો બધું મારી ધીરજ ખૂટાડે એવું છે."

એક વર્ષ પસાર થઈ ગયું ફરમાનમાં એ સુંદર-બાળાએ મેળા અને માણસો વિષે ખૂબ ખૂબ વિચાર્યું. પછી તે ફરીને મ્હેરા ઉપર પદ્મ અને ગુલાબ, વાળમાં સંખ્યા-સુરખી અને હોદ ઉપર ઉપાના હાસ્ય સાથે મેળે આવી.

પણ આ વખતે તો એને ભેટને બધા જુવાનો પાછા જ વળવા લાગ્યા. આખો દિવસ કામચંદ્ર એની ગણના પણ કરી નહિ. અને એ

અટુલી જ-રહી.

છેવટે સાંજના જ્યારે તે ઘરબહુી પાછી ચાલી જતી હતી ત્યારે દિલમાં બરાડી થીકી: "હટ, મને આ બધા તરફ ધૂણા ઉપજે છે. આ બધા જુવાનો કેવા લાજ મયોદ વિનાના અને સંસ્કાર યન્ય છે ! આ તો બધું મારી ધીરજ ખૂટાડે એવું જ છે. "

નર્તકી

બિર્કશ રાજના દરબારમાં એક વાર એક નર્તકી એના ગવૈયાઓ સાથે આવી ચડી. એને રાજદરબારમાં આવકાર મળ્યો અને રાજ આગળ તેણે વાંસળા, વીણા અને ઝંઝરના સંગીત સાજ સાથે નૃત્ય કર્યું.

એણે દીપક જ્યોતનું તેમજ તલવારો અને બાલાઓનું એમ વિવિધ નૃત્ય કર્યો. એણે તારાઓનો નાચ કર્યો. તે પછી તેણે પવન ખાતાં પુષ્પોનો અભિનય પણ કર્યો.

આ પછી તે રાજસિંહાસન આગળ બેસી રહી અને પોતાનો દેહ રાજ આગળ નમાવી દીધો. રાજએ એને જરીક પાસે આવવા ફરમાવ્યું અને કહ્યું: "હે સરુપ સુદરી ! જાનવસ્ય અને આદાહની આત્મતી, આ અભિનય કલા કર્યાંથી શીખી હું ? તારા તાલ અને સ્વરનાં તત્વોને આટલાં સુંદર રીતે હું કેમ સાધી શકે છે ? "

નર્તકીએ રાજ આગળ ફરીને વંદના કરી જવાબ આપ્યો: " બહાદુર અને પ્રતિષ્ઠાવાન મહારાજ ! તમારા પ્રશ્નોના જવાબ હું જાણતી નથી. હું તો માત્ર આટલું જ જાણું છું: 'તત્ત્વ-ચિન્તનો આત્મા એના ભેગમાં રહેશે છે. કવિનો આત્મા એના હૃદયમાં વસે છે. મૈત્રેયનો આત્મા એના ગળાની આસપાસ ધૂમતો ફાપે છે, જ્યારે નૃત્યકારનો આત્મા તો એના સમગ્ર શરીરમાં પ્રવર્તે છે. "

(૧) વિધવાશ્રમ : હિંગણે.

દક્ષિણમાં પૂના પાસે આવેલા હોમ્સે આમમાં એક હિંદુ વિધવાશ્રમ આવેલો છે. આ આશ્રમે થોડા વખત પર પોતાનો સુવર્ણ મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો.

આ આશ્રમ આજથી પચાસ વર્ષ ઉપરનો છે. કહેવું રહ્યાધો ત્યારે તેમાં ફક્ત ચાર આશ્રમમાં ફક્ત ચાર વિધવા વિદ્યાર્થીનીઓ ભેગાં હતી. અનેક મુસીબતો વચ્ચે આમળ વધી આ સંસ્થા માન એક આદર્શ સંસ્થા બની છે. દેશની નાની માઠી મોટી વ્યક્તિનું તેણે ધ્યાન ખેંચ્યું છે.

આ આશ્રમ અને તેને આંતરૃષ્ટિક સંસ્થાઓની તવારીખ પરીકથાઓ જેવી લાગે છે. એકમાંથી બીજા અને બીજામાંથી ત્રીજા એમ તે વૃદ્ધિમત થતી રહી છે. ડૉ. કર્વેને પ્રથમ હેતુ વિધવાઓને આર્થિક રીતે સ્વાશ્રય કરવા કેળવણી આપવાનો હતો. એ કાર્ય સાધવાને તેમણે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ તથા એક હોસ્ટેલ ખોલ્યાં. આ શાળાઓ અને હોસ્ટેલમાં દાખલ થવાને સંખ્યાબંધ અરજીઓ આવવા લાગી. આ બાળાઓ નહોતી વિધવા કે નહોતી અનાથ, પરંતુ તેમના માખાપ પોતાને પૈસે પોતાની પુત્રીઓને એ શાળાઓમાં મોકલવા માગતા હતા. એમ કરવાનું કારણ શું ? શું માખાપો એમ માનતાં હતાં કે હિંગણેમાં પોતાની પુત્રીઓને મૂકવાથી તેઓ શહેરનાં પ્રદોષનોથી મુક્ત રહેશે ? દેખીતી રીતે જ તેઓ એમ માનતાં હોવાં જોઈએ કે આમડામાં હોવાથી તેઓ શહેરનાં દુષણોથી મુક્ત રહેશે. બીજું કારણ એ પણ હોય કે હિંગણે ખાતે તેઓને શિક્ષકની સીધી દેખરેખ નીચે રહેવું પડતું. ડૉ. કર્વે તેમની માગણી સ્વીકારવા તૈયાર હતા, પણ તેમના સાથીદારો પોતાની સંસ્થા બધા માટે ખુશી મુકવા રાજી નહોતા, કેમકે તેમ કરવાથી તેઓની શક્તિઓ વેંટપાઈ જશે. એવા તેમને ભય હતો. તેઓ

આપણી

સ્ત્રી-સંસ્થાઓ

માત્ર હિંદુ વિધવાઓને સ્વાશ્રયી કરવાના બ્યેય પાછળ જ ધ્યાન એકાગ્ર કરવા માગતા હતા. આમ છતાં ડૉ. કર્વેની સમગ્રવટથી તેમણે પોતાનો વાંધો ખેંચી લીધો હતો.

આને પરિણામે એક હોસ્ટેલની જગ્યાએ વ્યવસ્થાપકોને બે હોસ્ટેલો ઉભી કરવી પડી. નવી વિદ્યાર્થીનીઓ માટે નવું મકાન ઉભું કરવું પડ્યું. એકાન્ત શાંત ગામડું વસ્તીથી સળવળતું થયું એને વરાડ, મધ્યહિંદ, ગુજરાત અને છેક મહેસુર અને મદાસથી વિદ્યાર્થીનીઓ દાખલ થવા આવવા લાગી.

આ બાબતને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી હિંદુ સખ્દ અર્ધહીન છે. કોઈ પણ ભતના નાતભતના કે ધર્મના ભેદભાવ વિના વિદ્યાર્થીનીઓને સંસ્થામાં દાખલ કરવામાં આવે છે.

પ્રતિયર્થે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધવા લાગી અને આર્થિક પ્રશ્ન ઉઠેલવા વ્યવસ્થાપકોને બારે પરિશ્રમ પડવા લાગ્યો. આ આશ્રમને રાજમહારાજઓનો આશ્રય ન હતો. મધ્યમવર્ગ તરફથી તેમને નાણાં મળતાં. આર્થિક મુશ્કેલીમાં સપડાયેલા આ વર્ગની સ્થિતિ જોતાં તેના તરફથી આશ્રમને ઉદાર મદદ મળતી નહોતી, કેમકે ત્યાંના અભ્યાસક્રમ કેળવણી ખાતાએ માન્ય કરેલા અભ્યાસક્રમ સાથે પુરેપુરો મળતો થતો નહોતો. આમ છતાં તાત્કાલિક વરસમાં તે ખાતાની વલણમાં આવકારદાયક ફેરફાર થયો છે અને હિંગણેની હાથકેલ અને ટ્રેનીંગ કોલેજને સરકાર થોડી આનંદ આપે છે. આમ છતાં ડૉ. કર્વે નાકેમદ થતા નથી અને અત્યારસુધી તેમણે જે સાધ્યું છે તે તેમને મગરમ થવા જેવું જ છે.

હિંગણેખાતે હાથરકુલથી આગળ વધી
 કોલેજ રચાવવાનું પગલું ડો. કવે માટે મોટું
 ન હતું અને ન્યારે તેમણે ૩૭ જુન ૧૯૧૬
 ના રોજ મહિલા વિદ્યાપીઠ રચાવી ત્યારે તે
 પગલું તેમણે ભર્યું. આ વિદ્યાપીઠની પ્રેરણા
 તેમને જાપાનની મહિલા વિદ્યાપીઠ ઉપરથી
 થયેલી. સ્ત્રીઓ માટે યુનિવર્સિટી રચાવવાના
 તેમના વિચાર સામે અનેક જણાએ વિરોધી
 સૂર ઉઠાવ્યા હતા અને તેને ખેડુદા અને તરંગી
 તરીકે વખોડી કાઢ્યો હતો. ડો. કવેની ઠેક-
 ઢીઓ કરવામાં આવેલા પરંતુ તેમણે તે તરફ
 લક્ષ આપ્યું નહોતું.

શરૂઆતમાં હિંદુ વિધવાશ્રમે યુનિવર્સિ-
 ટીનું સંચાલન કરવા માંડેલું. તેણે પોતાની
 હીંજળે ખાતેની હાથરકુલને યુનિવર્સિટી પાસે
 માન્ય કરાવીને શરૂઆત કરી. ૧૯૧૬માં
 આર્ટ્સ કોલેજ કાઢી અને એ જ અરસામાં
 પ્રાયમિક અધ્યાપન કોલેજે કામકાજ શરૂ કર્યું.
 આ અધ્યાપન કોલેજ વિધવાઓને શિક્ષિકાઓ
 તરીકેની તાલીમ આપી તેમને શિક્ષણના ધંધા
 માટે તૈયાર કરતી. આ બંને કોલેજો સદરક
 વિદ્યાલય સાથે સંયોજાઈ હતી.

પણ આ યુનિવર્સિટી ચલાવવાનો બનાવ
 તે વિધવાશ્રમના જીવનમાં એ વચગાળાનો
 પ્રસંગ જ હતો. ૧૯૩૫માં વિદ્યાપીઠનો વહી-
 વટ બીજાઓના હાથમાં ગયો અને આશ્રમને
 પોતાના જ કાર્ય તરફ ધ્યાન આપવાની
 સંપૂર્ણ તક મળી. આ તકનો નેણે સારામાં
 સારો ઉપયોગ દ્યો. પ્રતિવર્ષ તેમાં વધુ ને વધુ
 વિદ્યાર્થીનીઓને દાખલ કરવામાં આવતી રહી
 છે અને તેમનો અભ્યાસ, શારીરિક તાલીમ
 અને નીતિમત્તાના વિકાસ માટે વધુ ને વધુ
 સવડો ઉમેરવામાં આવી છે. વળી આ સંસ્થા-
 એ પુના અને સતારામાં પોતાની શાખાઓ
 પણ કાઢી છે. સતારા શાખાએ બીજી શાખાને
 ટપી જામ એવું કાર્ય કરી બતાવ્યું છે. આ
 આશ્રમે એક બાળઉદ્ધર અને આપાઓને તાલીમ

આપવાની સંસ્થા પણ કાઢી છે. બાળકોને
 લગતી કોરોના મેજરિટી તરફથી હીંજળે
 આશ્રમમાં મોકલાતાં બાળકોની આ સંસ્થામાં
 સારી કાળજી લેવામાં આવે છે. પરિણામે
 તેમની સંખ્યા વધી રહી છે.

પોતાના સુવર્ણ મહોત્સવના વર્ષમાં સંસ્થા
 આવી ભવ્ય કારકીર્દી ધરાવી રહી છે. આજ
 પણ તે ભારે આર્થિક મુશ્કેલીમાં છે અને
 ભારે દરકસર છતાં ખર્ચને પહોંચી વળવા
 નેટલી આવક નથી, છતાં આ મુશ્કેલીમાંથી
 આશ્રમ પાર ઉતરશે-જ. એના જીવનનાં શરૂ
 આતનાં વર્ષોમાં તેણે જે હાડમારીઓ સહન
 કરી છે એવી હાડમારીઓ આજ અને નથી.
 તે વખતે તેને કાંટા અને અણીવાળા પથરા-
 વાળા જૂથિ પર થઈને ફર નહેરમાંથી પાણી
 લેવા જવું પડતું હતું. મોમાસામાં ગળતાં
 છાપરાં નીચે શરીર પર સાદીઓ વાંટીને
 રાત્રિઓ આળવી પડતી અને નવો શીલો
 પાડવા નીકળવા માટે તેમાં ભણતી વિધવાઓ
 તરફ ફરીચૂરતો પથરા ફેંકતા.

આજ સુવર્ણ મહોત્સવના વર્ષમાં ભૂતકાળ-
 ની એ મુશ્કેલીઓ મીઠાં સંભારણી બની રહી છે.

સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યના ફૂલ ડો. કવેએ જાંવેર
 જનતાના હૃદયમાં રચાન મેળવ્યું છે અને તેઓ
 ભાઈવ તરફ આશા અને ઉત્સાહથી જોઈ રાહે
 છે. હિંદુ વિધવાશ્રમ અને મહિલા વિદ્યાપીઠ
 એ બંને તેમની શુદ્ધિનાં સર્જન છે અને એ
 સર્જનો તેમના જીવનભરના આત્મમોગ અને
 ખોય પ્રત્યેની વફાદારીનાં પ્રતીક છે. પણ વાત
 અહીં પૂરી થતી નથી. ડો. કવે ટેનીસનની
 એ ઉક્તિમાં માને છે કે “હડપણને માન મળે
 છે પણ સાથે સાથે તેને કાળે પરિશ્રમ વેઠવાનો
 પણ હોય છે.” ૮૮ વર્ષના થયા છતાં આ
 અઢાક સમાજ સુધારકના શરીર પર ઉંમ-
 રનો યાક જણાતો નથી. ૯૭ પણ તેઓ
 આગળ ધસવાનું મનોબળ, શોધક શુદ્ધિ જરૂરી-
 આતને પહોંચી વળવાની શક્તિ અને દિમ્બત
 નેવાં ને તેવાં ધરાવી રચા છે.

એ

કુમળું બાળક પણ માતા પિતા વચ્ચેના બેઠ પીછાને છે. બાપની ક્રોધભરી દૃષ્ટિ એના પર પડે તો એ માતાની છાતીએ વળગી પડે છે, કે એની સલામત બગલમાં લપાઈ જાય છે. બૂખ લાગે ત્યારે પણ એ માતા પાસે દોડી જાય છે; પરંતુ ટેનીસ બોલ પાછળ દોડનાર હોય ત્યારે એનો પિતા જ એનો સાથીદાર બને છે; આમ માતા પિતા વચ્ચેના શેઠ દિવસ રાત્રિના બેઠ જેવા જ રપષ્ટ છે.

મરદ મજબૂત ને સત્તાશીલ છે. તે રક્ષણ કરી શકે છે ને લડી પણ શકે છે. વળગતી ષેલી જેવી સ્ત્રીને રક્ષણ આપનાર એ વૃક્ષ છે. સ્ત્રી કોમલ ને નિર્મલ છે. એનામાં હૃદય મુખ્ય સામ બજવે છે. એનું દિલ જ એને દોરવણી આપે છે. એનું હૈયું જ એને માર્ગ સૂચન કરે છે. હૃદય, રમેહ, વાત્સલ્ય, કરુણા, જગતમાં અતિ કીર્મતી અને અતિ ઉદાર વસ્તુઓ છે. એની પ્રભુએ સ્ત્રીને બેઠ ધરી છે. એમની નિર્મલતામાં જ એમની રમેહાવૃત્તા ને ઉદારતા સમાયલાં છે. આ દેવી અવેરાતોથી યુગારિત થયેલી હોવાથી જ તે સૌંદર્યદેવી બની રહે છે. આજના જમાનામાં તે બનાવંટી અવેરાતથી પ્રકાશ પામવામાં ગૌરવ લેતી થઈ છે એ દિલ ગીરીની વાત છે. સાચું અવેરાત એ વિસારે પાડતી જણાય છે, એના વડવાઓ એ ગુણોથી દેદિધ્યમાન હતા એ વાત તે શૂલી જાય છે. એ પ્રાચીન કાળમાં તો એનાં સંતાનો એને ગૃહદેવી તરીકે પૂજતાં. એ ગૃહજીવનમાં એનું રથાન અગ્રેહ હતું. આજના જેવું તો નહોતું જ, છતાં એ ગૃહજીવનની સુવાસ આજે બળગી કરવામાં આવી છે. આજે સામાન્ય જૂથમાં બળી જઈ સ્ત્રીએ પોતાની જ અધોગતિ નોતરી છે. એના જાતીય તત્વને એ ધીમે ધીમે ખોવા બેઠી છે. બાકી એ જાતીય તત્વોથી જ એને

લાલ-બત્તી

પ્રયોજક :

શ્રી. રમણીકલાલ જયચંદ્રભાઈ દલાલ

*

સૌંદર્ય, મોહકતા, રમણીયતા, મૃદુતા વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થઈ એનામાં સ્ત્રીત્વ ઉભરાતું એને દેવીપદ પ્રાપ્ત થતું ને મરદ એ માટે જ એની પૂજા કરતો. આજે મરદની મોહાંધ ને વેધક દૃષ્ટિ એના વદન ને શરીર પર પડે છે. પ્રાચીન કાળની પેઢે એના અલકતક રંગી પાદપદ પર નહિ; કારણકે આજે તો એ બૂટથી રક્ષાયલા હોય છે. એના પોશાકથી એ બહુ નિરાશ થતો નથી કારણકે પોશાકનાં વિવિધ પરિવર્તનથી એની દૃષ્ટિને પૂરતો સંતોષ મળી રહે છે. એના વિનિષાત સાથે એ આખા સમાજને ધસડી જાય છે. એની પ્રણાલિકા, ગૌરવ, આરોગ્ય ને જીવનની દરેક દિશામાં અસર થાય છે. કાળબળ ધણું કરે છે એ ખરું, પણ મરદ કરતાં સ્ત્રી ધણા જ ત્વરિત ડગ બરે છે એ એક આશ્ચર્ય છે. આરોગ્ય સાચવવાને બહાને (૧) એના પોશાકમાં ફેટલાં ઝડપી પરિવર્તનો થાય છે? આ એક જ વાત એના ઝડપી પરિવર્તનની સમજ સાથે પૂરશે. પરિવર્તનનાં બીજાં ય ધણાં રપષ્ટ કારણો છે, પરંતુ એ અવલુપ્ત પડતાં જ આધાત લાગે તેમ છે.

ને આ બધું મુક્તિ ને પ્રગતિને નામે થઈ રહ્યું છે. જો એ સાચું હોય તો પછી સામાજિક ભંગાર કાને કહેવો? પ્રગતિનો આ એક જ માર્ગ છે? કે મુક્તિનો આનંદ મેળવવા આ જ સાચો રાહ છે? પ્રાચીનતાનું સંપૂર્ણ પરિવર્તન થાય: નૈસર્ગિક ને સૌંદર્ય-અરતા ગુણો સમૂળપ્રા નાશ પામે.

આજની સ્ત્રી પોતાની જાતને બૂલી ગઈ છે, એ પાછુંવાળી જોતી જ નથી. આજે

દરે જ જાય છે. એ પાછું વાળીને જુએ તો નંદનવન એની નગરે. પડે: ત્યાં એ અપ્સરા સંગોવડી ધૂમતી હતી. આને એ વેરાન જની અર્થ છે. અનુપમ ગૌરવ ને મહત્તાથી સ્ત્રી હકુમત ચલાવતી હતી એ સામાન્ય-ગૃહજીવન-આજે સંતું પડ્યું છે.

અવૈચીન ફળવણી પામેલી સ્ત્રી સમજાવ- નમાં જોડાવા રાજ નથી. પતિ ને જાળકો એને જોગ સમાન લાગે છે. લગ્ન તો એક પુરાણું તૃપ્ત છે. પતિની વળા શી જરૂર? એ જાતે જ જીવન સંગ્રામ ખેડી લેશે; ખપ પૂરતું કમાઈ લેશે. આને એ પંથે તે પળી રહી છે.

પરંતુ એમાં એને સુખ સાંપડ્યું છે? એકલાથી ને ખાલી જીવનમાં એને રસ પડે છે? શું કમાણી જીવનમાં સર્વસ્વ છે? આર્થિક સ્વાતંત્ર્યમાં જ શું જીવનસર્વસ્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે?

એક બીનજીવવાયલું દિલ પણ ના કહેશે. સ્ત્રી માટે એમ નથી. એક મરદ કેવળ પૈસાથી સુખી થઈ શકે; પણ સ્ત્રી એકલા પૈસાથી સુખી થઈ શકે નહિ. એને મન પતિ ને છોડ્યાવાળું શાન્ત સહકારી ગૃહજીવન જ જીવન સર્વસ્વ છે. લગ્ન પછી જ એનું જીવન સંપૂર્ણ બને છે. લગ્ન પછી જ એનું જીવનકર્તવ્ય પૂરું થાય છે. સ્ત્રીને મન એકલાવાળું જીવન એ જીવગીજ નથી. લગ્ન પછી જ એનું જીવન સંપૂર્ણ બને છે. આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય, મુક્તિ અને આ બધી ચીજો જેણે સાચા ગૃહજીવનનું સુખ ગ્રાપ્યું છે તેને મન બીલકુલ અર્થ વગરની છે. બીજાને માટે સ્વા- પંચ કરવામાં તેણે આનંદ માન્યો છે. બીજાને સુખ આપવાના આદર્શમાં પોતાની જાતને થ વિસારી મુકવામાં એ કૃતજ્ઞતા સમજે છે. સ્ત્રી જ મરદની સમાન સુખકુન્ડની સદભાગી છે. અજોડ ને નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ દાખવી એની અર્ધી ચિંતા કેવળ નિસ્વાર્થ ભાવથી તે પોતાના રક્ષે લપાડી લે છે. પરંતુ આને એ સ્નેહભાવ છીછરો બની ગયો છે.

ફળવણીથી મનુષ્ય બૌદ્ધિક દૃષ્ટિએ મહાન બને છે, નૈતિક મહત્તા પામે છે ને ચારીરિક લાયકાત મેળવે છે. ફળવણીનો સાચો અર્થ જ આ છે. સ્ત્રીને મુક્તિ જોઈએ છે. મુક્તિ માટે તે બંધે છૂટથી ફળવણી લે. એ ફળવણી દ્વારા પોતાની જાતનો અર્થ બંધે એ સમજ લે: એની પૂર્ણતા. માટેનો માર્ગ પણ જણી લે; પરિણામે પોતાના ને બીજાના જીવનમાં વધારે સુખ આવે. ફળવણીનો અર્થ સ્ત્રી ત નાશુદ કરવાનો ન જ હોય. આંખમાંની સ્ત્રીનો વિનાશ કરવાનો ફળવણીનો હેતુ ન જ હોય. મુક્તિનો અર્થ ગૃહજીવનના કર્તવ્યોનો ત્યાગ નથી. સ્વભાવ ને ટેવોમાં મરદ બનાવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવાનો નથી. સ્ત્રીએ પોતાના શરીર, દિલ વગેરે અને પુરુષના જીવન, શરીર, દિલ વગેરે વચ્ચેનો મૂળમત ને અગત્યનો તકાવત યાદ રાખવાનો છે. પુરુષોએ આવી રીતે મેદાનવા પાડેલો નથી, પણ જન્મથી જ અસ્તિત્વમાં આવેલો છે. સ્ત્રીની જાતીય નિર્જલતાઓ પ્રમાણે મરદોએ પછીથી એનું જીવનવ્યવસ્થા કર્યું ને તે પણ સ્ત્રીના બહાને માટે જ. અત્યારે ધણી ખરાબ ને અનારાધ્ય વસ્તુઓ એમાં ધુસી જવા પામી છે. એની પુનઃચિંતા કે પુનઃવ્યવસ્થા કરવાની અગત્ય તો હજી છે જ.

જગત કૂદકે ને ભૂસકે આગળ વધે છે ત્યારે આપણે પાછા ક્યાં પડીએ? આપણે આગેકાંચ નથી કરવાની? ભારે સંગ્રામ પછી આપણે મુક્તિ મેળવી છે. આપણી શલાખી હજી આપણી નગર આગળ તરવરી રહી છે. એ પ્રાચીન ખંડિયેરમાં આપણે પુનઃ પ્રકાશ કરવા નથી માગતા? આપણે આગળ ધાવે જ છૂટકો.

આગળ વધવું જ જોઈએ. આગળ વધ્યા ચિવાય આરોજ નથી; પરંતુ ને માર્ગે આગળ વધાય છે તે માર્ગ વિનાશક છે. પ્રગતિનો સાચો રાહ બનાવનાર કોઈ ભોમિયો આપણને મળ્યા જાય તો કેવું સારું!

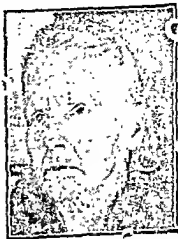
(બાદરવા અંકથી ચાલુ)

મેડમ ક્યુરી મુસાફરીમાંથી પાછી આવે ત્યારે ઈરીન કે ઈવ તેને લેવા રેલવેન જાય. મેડમના હાથમાં તેની પ્રિય ચામડાની મોટી હેન્ડબેગ હોય-કાગળો, ચરમાના ધરાં વગેરેથી ઠાંસીને બરેલી. જમણમાં બીમજાઈ ગયેલાં કુખનો ગુચ્છો હોય. મેરી કોઈ દિવસ ફૂલ ફેંકી ન દે. મેરીનો આ બાર દોકરીઓ સહ બે, ત્રણ દાદરા ચડીને 'મહાત્મ વૈજ્ઞાનિક' ધરમાં જાય, ટપાલ તપાસે. દોકરીઓ કામળ દોડીને આપવામાં મદદ કરે.

સારું ધર બાંધવા જેટલા પૈસા મેરી પાસે પછા વર્ષો સુધી નહોતાં અને હવે એ ઈચ્છા પેશુ તેને રહી નહોતી. જીવનની સાદાઈ પહેલાં જેવી જ રાખી હતી. માત્ર એક જ વસ્તુ મેરીએ વધારી હતી: એક મોટા પીયાનો. તેણે ઈવને માટે ખરીદી હતો. ઈરીનમાં માતાના સાદા-ઈના ગુણો ઉતર્યા હતા. આખા ધરમાં માત્ર એક આરંગ-મેરીનો અભ્યાસખંડ ઠાંધક દેખાવડો હતો. પીર ક્યુરીનું તેલચિત્ર. કાચના કળાટમાં વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો અને જૂના ફરની-ચરના નમુના 'મોટાઈના દેખાવ' પેદા કરતા.

ફ્રેંચ સરકારનું પેન્શન, અમેરિકાની ઉદાર સખાવતે આવેલું સાક્ષીવારું મેડમ ક્યુરીને આર્થિક ઉપાધિઓમાંથી મુક્ત રાખતાં. મેરી નોકરો પાસેથી જોછામાં જોછું અંગત કામ લેતી. સાદામાં સાદી વસ્તુઓ ખરીદતી. પણ ઝુંદર હોડ, સારા દેખાવવાર પદ્મરો અને પ્રાચ્ય પ્રદેશમાં ધર પાછળતે પૈસા ખર્ચવામાં આનંદ લેતી એક ધર કુએટમાં અને બીજી દક્ષિણમાં એક બે ધર તેણે લીધા હતાં. આ પ્રાચીન અગાસીયાં સુધી રહેવામાં તેને આનંદ આવતો અને દરિયામાં સ્નાન કરવામાં તે ખૂબ આનંદ લેતી. તેનું મન પારીસ હોતી નહોતમ્ કયાંક રહેવાનું થઈ આવતું અને પારીસના એક પરામાં તેણે જમીન લીધી ધર બાંધવાનો પણ વિચાર કર્યો.

જગતની મહાન સ્ત્રી-વૈજ્ઞાનિક

મેડમ ક્યુરી

લેખક

ડૉ. નરસિંહ મૂળજીસાઈ શાહ

એક દિવસ ઈરીને જાહેર ક્યુરી કે હ ફેરરીક જોડીઓ સાથે સમયો બંધાઈ પુ. આ યુવક રેડિયમ ઈન્ડીયુમમાં કામ કરતો હતો. તેનું કામ સારું હતું. આ યુવાન કંપની થોડો વખત સાથે રહ્યા; પણ સ્વતંત્ર ધર મોડ્યું. જમ્યાઈની સાથે જોળખાણના પ્રસંગો વધવા લાગ્યા, મેરીને આ યુવકના ગુણો અને વર્તનની કદર થવા લાગી, તેમ તેને લાગ્યું કે બધું સારા માટે છે. એકને બદલે બે જાણી સંશોધનની વાત તેની સાથે કરવા લાગ્યા. અઢવા-ડિમે ચાર વાર જોડીઓ કંપની મેરી સાથે જમતા.

મેરી અને ઈરીન ખાણના રેતલ પર સંશોધનના કામ પર વિવેચન કરવા લાગ્યા; નાની ઈવનો અચંબો વધતો કોઈ સમજે નહો. પણ આ અને બહેન બીજી રહેવર એમ બીજા-ગણિતની ભાષા વાપરે એટલે ઈવને ઘાય કે આ 'બેખી' શું દરો? આ બેખી રહેવર કેમ રતા દરો?

“મા, પ્રયોગશાળે નથી જવું!” ધવે પૂછ્યું.
 “હા, ઘડીકે રહીને જઈ” છું. પંથુ પહેલાં
 મારો વિચાર વેદકીય એકેડમીની સભામાં જવાનું
 છે. પણ સભા ત્રણ વાગ્યે છે એટલે કુલજમર
 અને લક્ષ્મણગંધારીમાં જરા રોકાઈ ચકીય.”
 મેરીએ જવાબ આપ્યો. ત્યાં તો મોટરનું
 બુંગળું ત્રણવાર વાગ્યું.

ઘડી વાગ્યે મોટર લક્ષ્મણગંધારી પહોંચી. વૈજ્ઞાનિક કમુરી સભા મળવાની જગ્યા તરફ ઉતાવળી ચાલી. રસ્તામાં સેંકડો બાળકો રમતા હતા. તેમાં એક બાળક તેના તરફ નજર પડતાં તેની પાસે દોડી આવ્યું. એ હતી ઈરીનની બેથી હેલન જેલીઓ. મેરીએ બાળકને ગેલ કરાવવા માંડ્યો. ત્રણમાં દય મીનીટ. મેરીને હેલનને છોડી જવું પડ્યું.

(૩૦) વિદ્યાર્થીઓની સાથે

‘મેડમ કમુરી છે?’

‘હું મેડમની રાહ જોઈને ઉભી છું, તેઓ આવ્યા છે?’

‘મેડમ કમુરીને જોયા?’

રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટના યુવાન વિદ્યાર્થીઓ સેમેરેટરીના અખામાં એક બીજાને ઉપરં મુગળ પૂછતા મેગા ચલા હતા. મેરીની રાહ જોતાં આ ઝડપે કામ કરનારાઓ આ પ્રમાણે રોજ સવારે રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટના પ્રવેશદ્વાર પાસે મેગા ચલા. કોઈને સલાહ પૂછવાની હોય; કોઈને કંઈ સૂચના જોઈતી હોય. મેરીએ મળકમાં આવું નામ ‘સોવિયેટ’ પાડ્યું હતું.

‘સોવિયેટ’ને લાંબો વખત રાહ ન જોઈ પડતી. નવના ટકોરે મેરીની જૂની ગાંડી દરવાજા દેખાતી. ગાંડીમાંથી ઉતરે કે તરત બધાં તેને ઘેરી લેતા. અને કામ ત્યાં જ ચલે ચલે. મેરી પગથીઆમાં જોડી જાય; સલાહ, જવાબ ચાલે; મસલતો ચાલે; સૂચનાઓ અપાય. થોડા વખતમાં એક પછી એક સૌ વિખરાવા માંડે. ઉવટે, મેરી- પોતાની પ્રયોગશાળામાં જાય.

અંજો ચડાવે અને પોતાના કામમાં ગુલાબ પથ્થુ તેની એકાંતની ક્ષણે ડુંકી રહેતી. બારણા પર ટકોરા પડે. વિદ્યાર્થી દાયમાં કાગળમાં લખેને દાખલ થાય. પાછળ બીજે રાહ જોતો ઉભો હોય. એકેડમીની આકાશિક સભાઓમાં રજુ કરવાના પરિણામોની ચર્ચા કરવા, સુધારાવાળા અને જરૂર પડે તો સૂચના મેળવવા સંશોધન કક્ષોમાં મેરી પાસે આવતા. મેરી તેમાં જરૂર પડ્યે વાક્યોના વાક્યો ફેરવી નાખતી; જો બરાબર હોય તો “ધક્કું” “સાફ” “બરાબર છે” એમ ટકી સંતોષના ઉદ્ગાર કાઢતી.

રેડિયમના ગુણવાળા પદાર્થોનો જથ્થો એકઠો કરવા મેરી ખૂબ પ્રયત્ન કરી. મોટા પાયા પર સંશોધન માટે આ જરૂરી હતું. પોતાની પ્રયોગશાળાને વધોવધા તે સમૃદ્ધ કર્યું જતી. ૧૯૩૦ માં ૫૦૦ હન્ટર ફ્રેન્કની શિષ્યવૃત્તિઓ તેણે મેળવી. ૧૯૧૯-૧૯૩૪માં ગાળામાં ૪૮૩ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનના લેખો રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાંથી પ્રગટ થયા. તેમાં ૩૪ મહા નિબંધો (Thesis), હતા. અને ૩૧ મેરીના પોતાના હતા.

મેડમ કમુરી પોતાના સહકારીઓ પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ રાખતી. કોઈપણ વિદ્યાર્થીને કંઈ ચાલે તો તે સલાહ મેગા તેની પાસે દોડતો. ઈન્સ્ટીટ્યુટના માળી, મજૂર, કારકુન, બધા મેરી તરફ મંમતા રાખતા અને મેરી તમને સ્વચ્છ, તરીકે લેખતી.

કોઈની થીસીસ પાસ ચાલે, ઈનામ મળે કે સરટીફિકેટ મળે તો તેના માનમાં ‘સેમેરેટરી’ની આ ‘ગોલ્ડન’ આવતો. ઉનાળામાં આ આ બગીચામાં ગોલ્લાતી. શિષ્યાઓમાં લાયબ્રેરીનો ઉપયોગ ચતો. ચાના કપ-રકાબી કેવા હતા? સેમેરેટરીના ‘બીકર’ કપનું કામ આવતા. અમચાનું કામ ‘રટરીંગ રોડ’ થી ચતું. વિદ્યાર્થીનીઓ પીરસવાનું કામ કરે. અને સૌ આવા ઉત્સાહિન વાતાવરણમાં ખૂબ વાતો

કેરે. પણ એકદમ ચૂપકીડી. મેરી ભોખણ આપવા લાગી થાય અને થોડા શબ્દોમાં પાસ થનારના કામનું વિગતશૂન કરાવે; તેની મહત્તા સમજાવે. તેમાં આવેલી મુશ્કેલીઓ પર પ્રકાશ ફેંકે, અને ઉપર કહે કે "તમે ત્યારે તમારા પ્રિય દેશમાં જીવ ત્યારે રેડિયમ ઈન્સ્ટ્રીટમુટને યોદ્ધ કરતાં રહેશો એમ હું આશા રાખું છું."

આવી એક બે વારની ખાસ નોંધ લઈએ. ઈરીનની થાંસીસ પાસ થઈ તે વખતની અને જોલીઓ પાસ થયો તે પ્રસંગની. ૧૯૦૬ માં આ દંપતીએ બનાવડી રેડિયો એક્ટીવીટી શોધી કાઢી. કુદરતમાં આજ પથ ત નહોતું જણાયેલ ત્યાં તરવો પેદા થયો કે જેમાં રેડિયમના જેવા ગુણ હોય. રસાયન, પ્રાણીશાસ્ત્ર અને વૈદ્ય પર આ સર્જનનાં પરિણામોની મહત્તાપૂર્ણ અસર થાય એ કહેવાની જરૂર નથી. ડુંકામાં, રેડિયમની સારવાર માટે રેડિયમના ગુણો ઔષ્ઠોગિક રીતે બનાવી શકાય.

અચાક પ્રવૃત્તિઓ ! કુરસદના વખતમાં મેરી વિજ્ઞાનની ચોપડીઓ લખતી. આ બધા વર્ષો પરિશ્રમના વર્ષો હતા. પરિણામ મેરીની આંખે અધાઓ આવે એવી ખાતરી પેદા થઈ. જેવડા મોતીઓ આવતાં હતાં. ચરમાનો નંબર વધ્યે જતા હતા. પણ આ વાત તે બહાર પાડવા માગતી નહોતી. છતાં વાત ગુપ્ત ન રહી શકી. સૌ કેઈને મેરીના અધાપાની મંધ આવી ગઈ હતી. આખરે ઓપરેશન કરાવ્યું. અણુધાયા ગોઠાણા ઉભા થયા. લોહી નીકળે એટલે રક્ત આવતા લાંબા વખત લાગે. બીજા બે ઓપરેશન ૧૯૨૪ માં કરાવ્યા. ૧૯૩૦ માં એક વધારે કરાવ્યું. પણ પાંદામાંથી મુક્ત થતાં તેણે અખિનિ ઉપયોગ કરવા માંડ્યો, અને ચરમા વિના કામ કરવાની ટેવ પાડવા માંડી. ધીરે ધીરે કુર્બાન પર વિનંત મેળવ્યો. ત્યાં ચરમા વાપરવા માંડ્યા અને આંખ કાંઈક સુધરી.

મેડમ ક્યુરી વારંવાર પોતાના મૃત્યુની વાત કરતી. શાંતિપૂર્વક એ બનાવની વ્યવહાર બાબત તપાસતી.

‘હું હવે લાંબો વખત જીવવાની નથી.’

‘પણ હું નહીં હોઈ ત્યારે રેડિયમ ઈન્સ્ટ્રીટમુટનું શું થશે ?’

પણ આમાં મંભીરતા દેખાતી. મોતની બીક સામે રક્ષણ કરવા મેરીએ અનેક યોગનાઓ અને કાયો ઉપડયા. વધતા જતા ચાકને ન ગંધકાયો. ખરાબ આંખો, એક ખંભે વા અને કાનમાં ચતા મણગણાટ-દોની પણ અવગણના આદરી.

આ બધાનું પરિણામ ? મોટા પાયાપરે બનીજને લગતું કામ ઉપાડવા આરંભ્યું. એક કારખાનું મેરીએ બાંધ્યું હતું. લાંબા વખતથી આવી કારખાનાની જરૂર હતી. ઉત્સાહપૂર્વક પ્રાથમિક કાર્ય ઉપાડી લીધું હતું. એક પુસ્તક લખવાનું કાર્ય પણ ચાલતું હતું. એક્ટીવીટીયમ વર્ગનાં તરવો પર સંશોધન જોર પૂર્વક આગળ વધતું હતું. મેરી વડેલી ઉઠતી, છતાંવળે પ્રયોગશાળે જતી અને રાત્રે પંથુ ત્યાં કામ કરતી. પોતાના વિદ્યાર્થીઓને આપેલી મુશ્કેલીઓ પણ તેણે એક કાર મૂકી. રેડિયો એક્ટીવ ટ્યુબો હાથથી બંધવી નહીં. લોહીની તપાસનો નિયમ તેણે તોડ્યો. પાંત્રીસ વર્ષ સુધી મેડમ ક્યુરીએ રેડિયમ સાથે કામ કર્યું હતું. અને તેના એમેનેશનના આસ લીધા કયો હતો. ૧૯૩૩ ના ડીસેમ્બરમાં એક ડુંકા માંદગી આવી. ક્ષ-કિરણોથી તપાસનાં ગોધ-જેરમાં પથર માણુમ પડ્યા. ઓપરેશનની મેરીને બીકે લાગી ખોરાકમાં ખ્યાન રાખતા લાગી.

પોતાની સમજાને કારે મૂકનાર મેરીએ પારીસની નજીક પરામાં એક ધર બંધવાનું આદ્યું. મોટા ખર્ચે પણ કામ ઉપાડ્યું.

૧૯૩૪ના ઓક્ટોબરમાં ત્યાં રહેવા જવાનું દર્શાવ્યું.

મેરી યાત્રી જતી પણ નાદુરસ્ત તબીબત છે એમ માનતી નહીં. વર્સેક્સમાં રોકેટીંગ કરવા તે ગર્ભ: ઇસ્ટરના તહેવારમાં ધો-યા સાથે દક્ષિણકાંસની મોટરમાં મુસાફરી ગોઠવી. પણ આ દુ:ખદ નીવડ્યું. બેનને સુંદર દરયો દેખાડવા ઇચ્છતી હતી. પણ પોતાના ક્વલેરના પ્રાપ્ત થયે પડેલતાં તે નખાઈ ગઈ અને ધરદી ઉપડી. ધર કંકુ હતું. ગરમી કરવા છતાં તે જલદી તપ્યું નહીં: કંડીથી કુમળી મેરી નિરાશ થઈ ગઈ. એક માંદા નાના બાળક માફક ઓન્નાના હાથમાં રાખી પડી. ધોન્ડાએ તેને શાંત પાડી. થોડાક દિવસ પછી તેને જરા ફીક થયું. પારીસ પાછા પડેલતાં તેને સાફ લાગ્યું. દાકતરે કહ્યું કે તેને ઇન્ફલ્યુએન્સા છે અને તે વધારે પડતું કામ કરે છે. ઝીણો તાવ આવતો હતો તેની મેરીએ દરકાર ન કરી. ઓન્ના પોલાંડ પાછી ફરી. બંને બેનોની આ ઉત્ક્રાંતિ મુસાફરત હતી.

માંદગી અને તંદુરસ્તી વચ્ચે મેરી ઓલાં ખાતી હતી. જરા સારું લાગે તો પ્રયોગશાળામાં કામે જતી: નજાઈ લાગે તો ઘરે રહેતી અને પુસ્તક પ્રકાશન માટેનું કામ કરતી: નવા ઘર માટે અડવાડિયામાં ડેટલાક કલાક ધ્યાન આપતી પણ શુભ દુરમન આમળ વધતો હતો. તાવ વધારે આવવા લાગ્યો. કંડી સખ્ત લાગવા માંડી. ઇવે દાકતરની સલાહ લેવા માને સમજી નહીં. ક્રાંસના દાકતરોએ મેરીને આરામ લેવાની આમ્રદૂર્વક ભલામણ કરી. પણ તેણે કાંઈ ધ્યાન ન આપ્યું. આજુ તો પહેલેથી જ દાકતરો કહેતા આવ્યા છે !

એક દિવસ પ્રયોગશાળામાં સાડા ત્રણ વાગ્યા મુખી કામ કર્યું. પછી ધોમેથી ગણ-અખી: "મને તાવ આવ્યો છે. હું ઘરે જઈ છું." જતાં જતાં બગીચામાં આંટો માર્યો. માળીને શુભામના ઊડાનું ધ્યાન રાખવા સૂચવ્યું.

ઘેર આવી પચારીમાં પડી. આ પચારી મર્યાદી ફરી કોઈ દિવસ તે બેનની ન થઈ શકી. અનિશ્ચિત ફોની એક પછી એક સારવાર થવા લાગી.

સેનેટારીયમની વાત ઇવે ખીતાં ખીતાં કરી. મેરીએ વાત માન્ય રાખી અને જવાની હા પાડી. બધી થોળનાઓ કરવામાં આવી: ઇવ સાથે જાય: પછી મેરીને બાઈ જોસેફ અને બેનો પોલાંડથી આવે. ઇરીન ઓગસ્ટમાં આવે.

દોડના ઓરડામાં ઇરીન અને જોલીથોને બધી ભલામણ કરવામાં આવી. પ્રયોગશાળાના કામની, બંધાતા મકાનની ચોપડીના પ્રકૃતિ વગેરે. 'આપણે નાહકની આ બધી મહેનત કરીએ છીએ. કદાચ હું...' મેરી ઉધરસ ખાતાં દીકરીને ડેટલીક વાર કહેતી. ઇવ મેરીને આશ્વાસન આપતી. તેને લાગી આવ્યું હતું કે માની જિંદગી થોડા દિવસની છે.

મેરી વિશેષ નખાણ થતી ગઈ. સેનેટારીયમમાં જતાં પહેલાં ઇવે ક્રાંસના ચાર અમ્રમણ દાકતરોને બોલાવી મેરીની તપાસ કરાવી. અડધો કલાક તપાસ કરી તેઓએ કહ્યું કે જૂના હાથનો આ ઉપાડો છે; એમ લાગે છે કે પર્વતોમાં દવાદેર માટે જવાથી તાવ ચાલ્યો જશે. પણ તેઓ જૂલ્યા દેતા! કંડી ન સમજાય એવું હતું. જવાની તૈયારીઓ તડામાર કરવામાં આવી. તબીબતમાં ખરાબ ઉપલો આવ્યો, છતાં દાકતરોએ જવાની સલાહ આપી. પ્રવાસને ત્રાસ મેરીને ખૂબ લાગ્યો; રસ્તામાં મેરીને મૂર્છા આવી ગઈ. સેનેટારીયમમાં ફરી તપાસ કરાવી: ફેરસામાં સાફ હતા: મુસાફરી બધું ખેડી હતી. તાવ ૧૦૪ ઉપર ગયો હતો. શુભામની ત્રીજી તારીએ મેરીએ હેલ્લીવાર થોમિટર હાથમાં લોપું. તાવ ઓછો હતો. મેરીએ આનંદનું રિમન કર્યું, પણ આ તો શુભાતા

દીવાની જ્યોત હતી. ઈવે માને ખાત્રી આપી કે સુધારાની આ શરૂઆત છે !

ખીનો દિવસે સવારે સૂયોદય યતાં સૂયર્નાં કિરણો મેરીના ઓરડામાં આવ્યા ત્યારે તેનું હૃદય ધબકતું નહતું. દાકતરે રિપોર્ટ લખ્યો : ૧૯૩૪ના જુલાઈની ૪ થી તારીખે મેડમ પીરે ક્યુરી સાનસેલેમોઝમાં મૃત્યુ પામી. ખજર આખી દુનિયામાં પ્રસરી ગયા. રેડિયમ ઈન્સ્ટીટ્યુટના યુવાન વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાના નિષ્ક્રિય સરન્જોમ પાસે આંસુ સાંપી : મેરીના એક પ્રિય વિદ્યાર્થીનીઓના કુરનીપરે લખ્યું : "અમારું સર્વસ્વ ગયું."

એ દિવસ પછી મેરીને દર્દનાવવામાં આવી. ડૉક્ટરોનું જાતનો દેખાવ કરવામાં આવ્યો ન હતો. પીરે ક્યુરીની ડાશીન પર તેની ડાશીનને મૂકવામાં આવી. ઝાન્યા અને જોસેફે પોલાન્કથી લાવેલી થોડી માટી ઉઘાડી ખજરમાં નાખી. મૃત્યુએખના ઉપરના પથ્થરમાં નવી લોંટી ઉમેરવામાં આવી : "મેરી ક્યુરી-સ્કોડોવ્સ્કા-૧૮૬૭-૧૯૩૪."

આ મહાન વૈજ્ઞાનિકતા મૃતદેહ માટે વૈદ્યકીય વિજ્ઞાને પોતાનો નિર્ણય હજી આપવાનો છે. અસાધારણ દર્દના ચિકિત્સા, લાંબા વખતના એનીમીયા-પાંકુરોગના કોઈપણ દર્દો કરતાં જુદા આવતાં સોહીની તપાસના પરિણામો શેને આભારી છે ? શું રેડિયમ ગુ-હેમર છે ? "તેણે અને તેના પતિએ જે રેડિયમના જેવા તત્ત્વો, શોધી કાઢ્યા એનો ભોગ તો આખરે મેરી નથી ને ?" પ્રોફેસર રેગોડના એ પ્રશ્નનો જવાબ કોઈ આવશે ?

મેરીના મૃત્યુ પછી એક વર્ષે તેણે આદરેલ 'રેડિયો એક્ટીવીટી' નું પુસ્તક પ્રગટ કયું. ભૌતિક વિજ્ઞાનના પ્રતિજ્ઞાનો આ મેરીનો આ છેલ્લો સંદેશો હતો.

[સમાપ્ત]

બાળઉછેર

સો. ભવ્યલતા રંજીતભાઈ વૈદ્ય

(ગતાંકથી ચાલુ)

બાળકને માતાનું દૂધ છોડાવ્યા પછી તે સાત વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી, માથે કે બેંસનું દૂધ દિવસમાં ટેકલીવાર અને ટેકલા પ્રમાણમાં આપવું તે જોઈએ.

ખાસ કરીને આપણામાં એવી માન્યતા હોય છે કે બાળક દસ-બાર માસનું થાય એટલે દૂધ બાળકને ત્રણ ચાર વખત અમુક માપ રાખીને આપવું જ જોઈએ. અનાજ પણ સાથે ધીમે ધીમે થોડા પ્રમાણસર આપવું. દૂધ ઝોણું કરી અનાજનું પ્રમાણ ન વધારવું તે ખાસ જ્ઞાન રાખવું જોઈએ. બનરી શકે તો સાત વર્ષ સુધી બાળકને દોઢ શેર દૂધ આપા દિવસમાં અપાય તો સાંઈ. ખોરાક ઉપર ચરીરનો આધાર છે. તેને તેથી વીટામીન-સ વાળો પચે તેવા ને પ્રમાણસર ખોરાક ઉપર બાળકને ચઢાવવું તે ખાસ જરૂરી છે.

બાળકનું દૂધને બદલે ચઢા પાવી તે પણ જૂલ છે. જો બાળકને એકલું દૂધ ન ભાવતું હોય તો એવલટાઈઝ નાખીને દૂધ આપવું. તે સ્વાદીષ્ટ ને પુષ્ટીકારક હોય છે અને બાળકને તે તંદુરસ્ત બનાવે છે.

બાળક મોટું થાય અને બહુ જમતું થાય ત્યારે ખાસ ધ્યાન રાખવું કે તે થોડાંપણું ન કરે, તેમજ બહુ ઉતાવળ પથ્રુ ન કરે; તેના હાંતને કસરત મળે એવું ખાવાનું આપવું. બાળક જમવામાં દૂધ, કદી કે ઓસામણ પીએ તો તે સાથે આખા વગર ખોરાક ગળી જ જાય તેની તેને ટેવ પાડવી. બાળક એક વર્ષનું થાય પછી તેને પરિપક્વ ખોરાક આપવા દરેક વખતે એકનું એક જાતનું ખાવાનું આપીએ તો બાળક કંટાળી જાય છે.

બાળક સાત વર્ષનું થાય ત્યાંસુધી તેને જમવામાં બે વખત દૂધ આપવું. વીટામીન-સવાળો ખોરાક આપવો. બાળકને તીણું, મસાલાવાળું કે ખૂબ ગળ્યું ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ. તેનાથી તેની પાચનશક્તિ બગડે છે. બાળક દોઢ બે વર્ષનું થાય ત્યાંસુધી તેને યોગ્યો ખોરાક આપવો. તે પછી તેને દાળનું પાણી, ભાત, ધંકે કે બાજરીની રોટલી, પુરી, ગોળ, ખારેલાં શાક વિગેરે આપવું. મધને રોટલી ખાય તો ધણું જ સારું. ચોકખા મધમાં ચુકોટા જેટલા ગુણુ છે. બાળકને કેળાં, પપૈયું, મુસંબી, સંતરાં વીગેરે ફળો આપવાં. સવારમાં વહેા ખાવાની ટેવ ન પાડતાં દૂધ અરમ કરીને પાવું. પછી ૧૦-૧૧ વાગે જમાડવું. બપોરે બે અંદી વાગે દૂધ અને ખારી પુરી કે સરપારા એવું આપવું. બહુ તળેલી વસ્તુ ન આપવી. ખીચ જે વસ્તુ આપીએ તે પણ મોપસેર જ આપવી. ઘી ખાંડવાળા ભારે પદાર્થે બપોરે માગે ત્યારે તરત તે રહે નહિ માટે આપીને તેની તંદુરસ્તી જમાડવી નહિ. લગભગ ત્રણેક વર્ષનું બાળક થાવં ત્યાંસુધી રાત્રે એકલું દૂધ પીને સુઈ જાય તે જ સારું. છંતાં બૂખ રહે તો દેવલો ખોરાક આપવો. રાત્રે ચાલવા હાલવાનું બંધ રહે એટલે બાળકને રાત્રે ખાંધેલું પચે નહિ. ખાવાના વખત સિવાય આચરક્યર ન ખાવા દેવું. બાળક

ત્રણેક વર્ષનું થાય પછી જો પંચે તેને દાળનાં પાણીને બદલે જાડી દાળ આપવી. થોડો ધીનો શીરા પણ આપી શકાય. હેન્ડેલા બાળકને પ્રુટિકારક અને સાન્વિક ખોરાક આપવો.

જો બાળક અત્યંત ક્ષીણ પડી ગયા હોય, યોષણું ન મળ્યું હોય તેને ડિસીલીવર ઓષધ, એડિકસલીન, ઉગતાને આંધમતા સૂર્યની પ્રભર કિરણો (Ultra Violet) આંકે લાઇટના કિરણો વિગેરે કૃત્રિમ ઉપાયોથી તેના શરીરમાં ઘટનાં વ્યવસ્થા આપવામાં આવે છે.

બાળકને ગુંમડાં થતાં હોય તો તેના ઉપર વાસણનો લીલો કાટ (ત્રાંબાનો કે નર્સિતેનો) પાણીમાં કાલગીને ચોપડવાથી સહેલાઈથી મૂકી જાય છે. આંધકી ઉપર કંતેસુરી ને મળે તો કુલાવેશો ટંકણખાર આપવો. કંતેસુરી માટે રસવાળો ખોરાક વધારે આપવો. નેથી કંતેસુરી સારું આવે છે. ભારે જીભાળે આપવાથી ટેવ સારી નહિ. તેનાથી અતિરકાં નેખળાં પડી જાય છે. જીભાળને બદલે રસવાળો ખોરાક, યુલી, રાખ, ઊરા, માછ વિગેરે આપવું, ઉધરસ માટે સીતોપલાદી ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવું. ચામડીનાં દર્દો ઉપર લીમડાનાં સુકાં પાન, હરડે, આમળાં નાખીને રોજ અઘી તોલો ૨૦ થી ૨૫ દિવસ આપવું. નાના બાળકને કબજિયાત થાય ત્યારે ઉકાળીને ઠંડું પાડેલું પાણી દિવસમાં ત્રણેકવાર એક મોટા ચમચે ભરીને આપવું. પાણીમાં ગ્લીસરીન નાખીને પણ આપી શકાય. ઓલીવનું તેલ (Olive oil) અથો ચમચે આપવું, તેમજ એરંડી-યાને અરમ કરી તેમાં રહેલ મધ નાખીને એક ચમચી જેટલું પણ આપી શકાય છે. તેનાથી દસ્ત સાથે આવી જાય.

બાળકને કબજિયાત થવાનાં ધણી દારણો છે. તેનાં અતિરકાં ધણીવાર મૂળથી જ નેખળાં હોય છે. તેને વધારે પડતું અથવા એક ઓછું દૂધ મળતું હોય, પૂરતું પાણી પીવા ન મળે,

અને ખોરાકમાં પુરતી ચીકણ ન હોય તો પશુ પેટ સાફ નથી આવતું.

ઉપરના દરેક ઉપાય કરવા છતાં પેટ ન આવે તો આપણી ટચલી (હેન્ડી) આંખળોનો નખ ઉતારી લઈ, હાથ ઘોષ સાથુવાળી કરી બાળકના મળદારમાં નાખવી ને બે સેકન્ડમાં કાઢી લેવી તો પેટ સાફ આવશે.

ઘણાં બાળકનો કોઠો સખત હોય છે તો તેને એનીમા કે સીરીન્ગ આપવી પડે છે. નાનાં બાળકને સાથુ કરતાં ગ્લીસરીનની પીચ-કારી દીક પડે છે. એલીવનું તેલ પણ વપરાય છે. બાળકના પમને પુરતી કસરત ન મળતી હોય તોએ કમળાત યાય છે. માટે તે હાથપગ હલાવે તે માટે તેના પગ પડોચી ચક્રે તેટલે ઉંચે કોઈ રંગીત રમકડું પકડી રાખવું. એ સેવાને તે પ્રયત્ન કરશે ને હાથપગ હલાવશે. બાળકની માંદગીનાં દદ દકા પેટ બગડવાનાં જ કારણો હોય છે. પેટ સાફ રહે તે માટે બહુ જ કાળજી રાખવી. ચોવીસ કલાકમાં એક વખત દસ્ત થવો જ, નોંધએ. નાનાં બાળકને ચોવીસ કલાકમાં ત્રણ ચાર વખત દસ્ત યાય તો કાંઈ હરકત નહિ. પરંતુ દસ્ત સાફ આવવો. નોંધએ. બાળકના દસ્ત ઉપરથી, તેને ખોરાક પચે છે કે નહિ તે જાણી શકાશે. બાળકને દૂધ પાછને પાંચેક મીનીટ ઉછું રાખવું જેથી બધી રંગમાં દૂધ ઉતરે ને તેને બરાબર પચી જાય.

બાળકના જન્મ પછી શરઆતમાં થોડા દિવસ કાળા ડામર જેવા ચીકણાં બધ વગરનાં આડા યાય છે. તેમાં કાંઈ ગંભીરતાવાતું નહિ. બાળક છ સાત દિવસનું થશે એટલે એની મેળે એવા આડ બધ શર્ષ આંખા પીળા રંગનો. ધૂરમ દસ્ત આવશે.

જો બાળકને કયાંઈ રંગના ઘટ્ટે આડા આવે તો ન્હાવું કે તેને દૂધ બહુ બારે પડે છે, અથવા વધારે પડે છે. તે માટે માતાએ

હલો! ખોરાક લેવો અને બોળામાં લેતાં પડેલાં પાએક કલાક પડેલાં એક ખાલોભરીને પાણી પીવું નોંધએ. બાળકને શરદી લાગે છે ત્યારે લીલાં રંગનાં આડા યાય છે. બહુ ગળ-પણ બાળકના ખાવામાં આવે, તોએ એવા આડા યાય છે. માતાના ખોરાકમાં ફેરફાર થયો હોય, બાળ કે એવું ખાવામાં આવ્યું હોય, તો પણ લીલાં રંગનાં આડા યાય છે. પાણી જેવા પોતળાં આડા થતાં હોય. તો દાકતરને બતાવવું નોંધએ. સુકા પતરી જેવા આડા થતાં હોય તો માતાએ ચીકણવાળો ખોરાક લેવો અને ખૂબ પાણી પીવું.

બાળકને વધારે પડતો ખોરાક આપવાથી તેને ઉલટી યાય છે. ખાધાપીધા પછી ખૂબ લીલચાલ થવાથી પણ ઉલટી યાય છે. અને પેટ ઉપર કપડાં બહુ સખત પહેરાવ્યાં હોય તો પણ ઉલટી યાય છે ઉલટી શાયી થઈ છે તે કારણ જાણી લઈને ફરી એ જૂલ ન યાય તેની કાળજી રાખવી.

છાતીની ઉધરસ અથવા વરાધ-આ જાતની ઉધરસમાં થોડો તાપ ચહે છે. આસ લેતાં બાળકને મુશ્કેલી પડે છે અને બાળકને ઉધમાં રાત્રે પણ ઉધરસ આવે છે અને છાતીમાં 'ધર ધર' એવો અવાજ આવે છે. તેવે વખતે બાળકને પુરતો આરામ આપવો. છાતી ઉપર અને બરડા ઉપર ગરમ કપડાંનો કેપોટલીમાં અંગ્રમો બાંધીને શેક કરવો. અજાણીને બદલવાથી તેની પોટલી કરી શેકવાથી બહુ ફાયદો યાય છે. પછી યુલેલીધંસ તેલ અને મીઠા તેલનું મિશ્રણ કરી ચોળવું. દાકતરની સલાહ લેવી. પેટ સાફ રાખવું વધારે પડતો છાતીમાં કદ હોય તો એન્ડીકોલોસ્ટાઇનનો છાતી ઉપર લેપ લગાડી. ઉપર ૩ લગાડવાથી કદ પાડી જાય છે ને પછી નીકળી જાય છે.

બાળકને પેટમાં દુઃખવાનાં કારણ નીચે મુજબ છે:-ખોરાકમાં વધારે પડતી ચીકણ કે

વધારે પડતું મળપણું અપાતું હોય, વધારે પડતો ખોરાક મળતો હોય, પેટની કમજીયાત હોય, પેટમાં પવન થયો હોય અથવા તો બીનું બળોતીયું કાઢી નાખવામાં વીલંબ થયો હોય તો તેને પેટમાં ફુલે છે. બાળકને અરધી ચમચી ગરમ પાણી આપવું. નાગરવેલનાં પાન ઉપર દિવેલ લગાડીને ઘીના દીવા ઉપર તેનો શેક કરવો. પેટ લાંબોળાતું તેલ કે ટર્પેન્ટાઇન ચોળવું. જરાક ગરમ તેલ કરીને તેમાં દીર્ઘ નાખીને કુંડીમાં ભરવું. તેલમાં બરાર્સ-કપુર નાખી પેટ ચોળવું. સુવાતું પાણી એક ચમચી પાવું. આવા ધરમથ્યુ ઈલાને જલ્પવા ઘણા જરૂરી છે; કે જેથી જરા જરામાં ડોક્ટરને ન ખોલાવવા પડે. પછી જે ધરમથ્યુ ઉપાયથી ન જ મટે તો જરૂર ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે લેવા કરવી.

બાળકના પગમાં બહુ જોર આવે-તે પહેલાં તેને ઉણું રાખવાનો કે ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરવાથી તેના પગ રાંટા થઈ જાય છે. પગમાં ભારે સાંકળાં પહેરાવવા અને તેલથી માલીસ કરવાથી રાંટાપણું દૂર થાય છે. હાડકાં પોચા રહી જતાથી પણ પગ રાંટા થાય છે. આથી બાળકમાં ડોક્ટરની સલાહ લઈ ઉપાય કરવો.

બાળકને અછજડા નીકળે છે, તે રોગ ચેપી છે. તેમાં બાળક બહુ હેરાન થતું નથી. રહેજ તાવ ચઢે છે અને લાલ ફેફસીઓ શરીર ઉપર ને મ્હોં ઉપર દેખાય છે. એ ફેફસીમાં પીળાશ પડતો રસ હોય છે. ચાર પાંચ દિવસે ફેફસી સુકાઈ જઈ ખરી પડે છે. બધી ફેફસીને ખરી પડતાં લગભગ પાંચ છ અઢવાડીયાં થાય છે. એટલે વખત તે બાળકને બીજા બાળકથી દૂર રાખવું. તાવ ચઢ્યો હોય તો બાળકને સુવાડી રાખવું. પેટ સાફ આવે તેની કાળજી રાખવી. બાળક ફેફસી ઉપર ખલે નહિ તે ધ્યાન રાખવું. જે તે બધી નાખે એમ લામતું હોય તો તેના હાથ બાંધવા. ચામડી ઉપર

એક ભાગ કાળોશીક એસીડ અને ૧૦ ભાગ પાણીના મિશ્રણમાં પસાળેલાં પોતાં મૂંઢવાથી ખરજ આછી થશે.

ઓરી નીકળે છે ત્યારે બાળકને શરદી થઈ હોય એવું દેખાય છે. રહેજ ઉધરસ આવે છે. મ્હોં ઉપર સોળે આવે છે, નાક ગળે છે અને આંખમાંથી પાણી નીકળે છે. ચોથે દિવસે કપાળ ઉપર અને ગાંઠ ઉપર મ્હોંની આશુ-બાળુ, મળા ઉપર લાલ ચાંદા કે ઝીણી ફેફસી જણાય છે. પછી હાથે પગે અને આંખે શરીરે જણવા માટે છે. શરૂઆતમાં તાવ ખૂબ ચડે છે, પણ ધીમે ધીમે ઊતરી જાય છે. આ પણ ચેપી દરદ છે. માટે બાળકને અલગ રાખવું. તેને દૂધ સિવાય કંઈ ન આપવું, અને સુવાડી રાખવું. આંખ ઉપર બહુ તેજ ન આવવા દેવું અને આંખ તથા મોઢું સાફ રાખવાં. ટંકણખાર વાળા પાણીના કામળા કરાવવા ઓરડો હવા ઉભસવાળો રાખવો, પણ ઠંડીરીતે શરદી ન લાગી જાય તે ધ્યાન રાખવું. નહિ તો ન્યુ-મોનીયા કે ત્રિદોશ થઈ જવાનો ભય રહે છે. ગર્ધ ચાંદા દૂર થયા પછી ૨૧ દિવસ સુધી બાળકને અલગ રાખવું. આપણાં બેરાંઓ ઓરીમાં બીલકુલ દાકતરની સલાહ લેતાં નથી અને તેનું ચેપીપણું સમજતાં નથી, જેથી સેંકડો બાળકો એ રોગનો ભોગ થઈ પડે છે કુદરત એ રોગને શમાવે છે એ વાત ખરી છે, પણ તેને વિધરતાં વાર લાગતી નથી. આ રોગ ભય ભરેલો છે.

પણી વખત બાળકને આંકડી આવે છે. ખોરાક આપવામાં સાવચેતી ન રાખી હોય, દાંત આવતા હોય કે કરમ થતા હોય ત્યારે આંકડી આવે છે. કાન કે નાકમાં કંઈ ચીજ પેસી ગઈ હોય ત્યારે, કે ખૂબ ઉધરસ આવતી હોય ત્યારે આંકડી આવે છે. મ્હોં શીકું પડી જાય છે ત્યાંસ મુરઝેલીથી લેવાય, આંખો ચઢતી જાય, દાંત કચકચાવે અને હાથની મુઠીઓ

વળાન્ય એવું થાય છે. ડોક્ટરનાં આવતાં લગી તેનાં કપડાં ઢીલા કરવાં. કુંડીમાં મરમ પાણી લઈ તેમાં બાળકને બેસાડવું ને માથે ઠંડા પાણીનું પોતું મુકવું. આ બધું બહુ જ જલદી કરવું. નહવડાબ્યા પછી બાળકને દિવેલ પાષ સુવાડી દેવું ને જાગે ત્યારે ડોક્ટરની દવા આપવી.

ઝાડા થાય ત્યારે બાળકને દિવસમાં એક વાર એક વ્યમથી ચુનાનું પાણી સાદા પાણીમાં ભેળવીને આપવું. દિવેલ પાવાથી પણ પેટનો કચરો સાફ થઈ જશે. અને ઝાડા અટકશે. બાળકને ઝાડા થાય ત્યારે બાળાતીયાં ઉકળતા પાણીમાં તરત સાફ કરવાં. હાથ બરાબર ધોઈને બાળકને અડકવું જોઈએ.

ડીપ્થેરીઆ [શ્વાસનળાનો સોજો] બાળકને થાય છે. તેમાં તાવ ચઢે છે. ગળું બંધ થઈ જાય છે. ખવાય પીવાય નહિ તેમજ શ્વાસ ફાંધાય છે. ગળામાં ઉંડે પીળાસ પડતા રંજનું કે લગભગ પોપટીઆ રંજનું જાણી જાય છે અને ગળામાંથી ગંદી વાસ આવે છે. તેમાં ડોક્ટરને તરત બોલાવવા. ગળામાં નસ્તર મુજી જાળું કાઢી લે તો જ બાળક બચે છે. નહિ તો વધારેમાં વધારે ચાર દિવસ સુધી બાળક જીવે છે. આ રોગ ચેપી છે. રોગીનાં વાસણ, કપડાં, દૂધ, પાણી અલગ રાખવાં.

બાળકને મરડો થાય છે ત્યારે પણ એર-ડીયું ગરમ કરી જરા મધ નાખીને આપવું, અથવા તો સીરીજ આપવી, એટલે પેટ સાફ થઈ કચરો નીકળી જશે. ઉપરાંત પેટ શેક કરવો. એર-ડીયામાં જરાક હીંમ નાખી પેટ ચોળવું અથવા અજંશીની પોટીસ મુકવી. આથમીજઈ પાણીમાં મેલાળીને ગાં કલાંક પછી બાળકને આપવું. માતા પોતે પીએ તો પણ સાફ.

બાળકનો કાન પાકે ત્યારે બેદરકારી ન

રાખવી. ઘણીવાર તેમથી મરણ નીપજે છે. શેક કરવાથી કાનમાં આરામ રહે છે. તેજ મરમ કરીને તેનું ટીપું પાડવાથી સુખ વળશે. તેલમાં રહેજ કપુર નાખવું, કાનમાંથી પર નીકળે તો ૨ દાખી દેવું નહિ, પણ પસ નીકળી જવા દેવું ને પછી ડોક્ટરને બતાવવું.

બાળકની આંખ નાનપણથી ફાંગી હોય કે ફુંકી નજર વાળા હોય તો ડોક્ટરને બતાવવી. બાળકનું માથું બહુ દુઃખતું હોય તો પણ જાણવું કે તેની આંખ ખરાબ છે. ચક્ષમા લેવાં પડે તો નાનપણથી જ લેવાં. થોડો વખત ચક્ષમાં પહેરવાથી આંખ સુધરી જાય છે. આંખ દુઃખવા આવે તો ભોરીક એસીડનું પાણી કરીને આંખ ધોવી. એ પણ ચેપી રોગ છે. તેની પથારી, કુવાલ, રમાલ બધું જુકું રાખવું. રાત્રે સુતી વખતે દૂધમાં ૨ બોળાને આંખે પોતાં મૂકવાથી ઠંડક થાય છે. ડોક્ટરની સલાહથી ટીપાં નાખવાં જરૂરી છે.

બાળકને તાવ આવે ત્યારે સુવાડી રાખવું. દૂધ સિવાય કંઈ ખોરાક આપવો નહિ. ૨૪ કલાક સુધી તાવ ન ઉતરે તો ડોક્ટરને બતાવવું. કિંવનાઈન કે સુલ્ફન જેવી કડવાટ આપવી. પેટ સાફ થવા મોટે દવા આપવી.

અજસણું થાય છે ત્યારે કાનની નીચે જરા દુખાવો થઈ સોજો ચઢે છે, ને ગળામાં કંઈ પણ ઉતરતાં મુશ્કેલી પડે છે. આ પણ ચેપી દરદ છે. રોગી કટકો લઈ તેલમાં બોળા ૩ ભરીને પોટલી સોજા ઉપર સખત બાંધી દેવી.

ઘણાં બાળકોને રાતમાં પથારી ભીની કરવાની ટેવ હોય છે. સુતાં પહેલાં બાળકને પાણી પાષ ચોકડીએ જવાની ટેવ પાડવી; આમ છતાં જો તે પથારી બમાડે તો તેને કંઈક રોગ હોવો જોઈએ અને તે એક જાતની નજાણા મશામ.

(આલુ)

પુણ્યપર

મારી દીકરી દાલ ૧૩ વર્ષની છે. બાંધો પાલળો છે. ઉમરના પ્રમાણમાં શરીરની ખીલ-વળી થઇ નથી, તેમજ તેને રાત્રે પથારીમાં પેશાબ કરવાની કુટેવ પડી ગઇ છે. દર બન્ને દલાકે પેશાબ કરી નાંખે છે. રાત્રે બેત્રણ વખત ઉઠાડીએ છતાં મળ્યું એકાદ વખત પથારીમાં પેશાબ કરેલ જ હોય. આ કુટેવ માટે શું ઉપાયો લેવા તે જાણવાશી છું.

વળી કોઈક કોષ્ટકવાર ગળે નાની ગાંઠ દેખાય છે. તે આયોડેક્સ ધમધમી મટી જાય છે. બોગક સાધારણ છે. ઉમરના પ્રમાણમાં બોગક નથી. સમજાવ્યું છે એકી છે અને બોલવાની બહુ જ ટેવ છે. શરીરમાં તાકત વધે ને પેશાબની કુટેવ હોડે તે માટે એક ઉપાય બતાવશો.

—સો પ્રાણકુંવર

જવાબમાં જણાવવું કે-દલીલત ઉપરથી એમ લાગે છે કે, તમારી આ પુત્રીના બાંધો નાનપણથી નજીક રહી ગયો છે. એને પૂરતું પોષણ મળ્યું નથી એનું આ પરિણામ છે. જન્મથી ઉછેરમાં જ્યારે પોષણનો અભાવ રહી જાય છે ત્યારે આવા રોગો થાય છે. એને પુષ્ટની ખાસ જરૂર છે. બાંધો નજીક ફેરવી નાંખવા માટે અને મજબૂત બનાવવા માટે લાંબો વખત ધીરજપૂર્વક પ્રયોગ કરવા પડે છે અને બોરાકમાં ધરમૂળથી ફેરફાર કરવાનો રહે છે.

એને બોરાકમાં મુખ્યત્વે દુધ અને માખણ આપવાની જરૂર છે. વધારેમાં વધારે ત્રણસર દુધ અને નવટાંક માખણ અથવા પચે એટલું આપવાનું શરૂ કરી દો. બોરાકમાંથી લીખા તમતમતા પદાર્થો સહતર કાઢી નાંખો. અને આંધ્રો દેખાય છે એ નબળાઈ સિવાય બીજું

કોઈ કારણ નથી. એનો નીચે પ્રમાણે ઉપાય કરવાથી લાભ થશે.

ગળા સુકવેલી } ત્રણેય સમભાગે ખાંડી વચ્ચા-
ગોખર } માળા ચૂર્ણ કરી એમાંથી
આંખળાં } દિવસમાં ત્રણવાર આશરે
પાવલી પાવલીમારે ઘી સાકરમાં ચટાડવું. કડ-
વાટને લોધે જે ચાટી ન શકે તેા દુધમાં
ધુંડીને પાક દેવું. અને ઉપર ઘી (નવટાંક)
સાકર ચટાડવાં. આ પ્રયોગ ધણો અક્ષરિય છે
જે એકાદ વરસ અથવા કાપમ સેવન કરાવશે.
તો બહુ સરસ પરિણામ જોશે. શ્રદ્ધાની જરૂર
છે; ઉપરાંત ધરમધ્યુ ઉપાય તરીકે

૨ તોલા કાળાતલ } એમાં કરી ખૂબ ચાવીને
અને } ખવરાવવાં અને ઉપર
૨ તોલા સાકર } દુધ પાવું

એ મિવાય—ચરોક્ત શાસ્ત્રીય અવનપ્રાચારલેક
૧ તોલો રાત્રે દુધ સાથે આપવી અને સાથે
લોદરીલાછત વાળી ચંદ્રપ્રભા ગુટ્ટી ૨ થી ૪
પણ આપવી, આ બેઉ દવાઓ સાધના બોધધા-
લપમાંથી મળી શકશે.

ઉપર જે જણાવ્યું છે એ ચુલ્હનું નામ
રસાયનચુલ્હું છે. જે ઘરે બનાવવાની કડાકુટ
ન કરવી હોય તો કંડુ કામસીમાંથી પણ
મળી શકશે. એ રસાયનચુલ્હું દિવસમાં ત્રણ-
વાર પાવલી પાવલીમારે ઘી સાકરમાં ચટાડવું
અથવા દુધમાં પાક ઉપર ઘી સાકર ખોવા
દેવું અને રાત્રે લોદરીલાછતવાળા ચંદ્રપ્રભાની
ગોળીઓ ૨ થી ૪ અને ઉપર ચરોક્ત શાસ્ત્રીય
અવનપ્રાચારલેક ૧ તોલાને આશરે દુધના
અનુપાનથી આપવો.

આ ઉપાયથી રાત્રે પથારીમાં પેશાબની
ટેવ, નજીક બાંધો, ગળે મંચિની વૃદ્ધિ, બહુ
મટી જશે અને વજન પણ વધશે. એનો બાંધો
બદલાય નહીં ત્યાંમુધી એનાં લામ કરવાની
ઉતાવળ ન કરવી એવી મારી સલાહ છે.

અને તેમ કરીને પણ દુધની તો ખાસ
ટેવ પાડવી. એને ગળપણ કે મિથાન ખાવા ન

દેવું. ખોરાક પણ આ દવાઓથી વધશે. દુધ વધુ લેવાય તો ખોરાક ઓછો હોય એની હરકત નથી. આ પ્રયોગ વિશે કાંઈ માહિતી મેળવવી હોય તો માગશો અને પરિણામ પણ જણાવતા રહેશો તો વારંવાર સલાહ સૂચના પણ મળતી રહેશે જ.

આ દર્દમાં પાકાં કેળાં ખાવાથી પણ ફાયદો થાય છે. એ. પૌષ્ટિક પણ છે એટલે રોજ એકાદ બે અતિપાકાં હોય એવાં કેળાં ખાવા આપવાં. એમાં એલાયમી ઘી સાકર નાખીને પણ ખવાય, મળે આંધ્રો ઉપર આયો-ડેક્સ ધસવામાં હરકત નથી પણ મુખ્યત્વે નુત્તણાઈ દૂર થશે એટલે આંધ્રો ફરી ફરીને દેખાય છે એ દેખાશે જ નહિ. જટુલાઈ વેધ

*

મારાં લક્ષ્ય થયે લગભગ આઠ વર્ષ થવા આવ્યાં, છતાં હજુ સુધી મને સિમંત આવું નથી. પાડોસણે મારાં શુકન લેતાં ખચકાય છે, પાછળ કોઈ વાંજણી કહીને મહેલું પણ મારે છે. મારાથી એકાંતમાં રડી પડાય છે. મને છોકરું નહિ થાય? દવા કરાવીને થાકી છું. બાધા આખડીને મેં કોઈ પાર રાખ્યો નથી. વહેરોમાં માનતી નથી, બહેલી છું, છતાં બધું કરવામાં મેં પાછું વાળાં જોયું નથી. માઈ જીવન એજે જશે? હું શું કરું?—કમળા

શ્રીઓને સંતાનની ઇચ્છા સ્વાભાવિક હોય છે. તેને માટે બહેલી ને અભણ બધી શીઓ એક સરખી રીતે જુરતી હોય છે; શરીરના કોઈ દોષને કારણે સંતાન ન થાય તેમાં બાધા આખડી શું કરે? પણ સંતાન ન હોવાથી જીવન એજે જશે એમ શા માટે માનવું? જીવનની સાર્થકતા માતા જનવાની નથી. વિધવાનાં બાળકો પોતાનાં જ છે એમ માની બાળકોનાં સ્વાસ્થ્ય અને સંપત્તિ વધે એ માટે સમાજ સેવામાં ઓતપ્રેત થઈ જશે તો તમારું સાતત્ય સંતોષારો ને તેથી તમારા

હૃદયમાં સંતાનનો અભાવ બાગશે નહિ. તમને સંતાન નહિ થવામાં પણ કોઈ ઇશ્વરી સંકેત હોય ને તમારે હાથે એથીએ મહાન કામ કરવવાની ઇચ્છા કેમ ન હોય? માટે કુટુંબનાં, શેરીનાં, શહેરનાં, દેશનાં, બાળકોની સેવા કરો ને તમારું માતૃત્વ વિકસશે અને સંતોષારો.

*

પરણીને સાસરે આવ્યા પછી હું કઠી કોઈ પુરુષમિત્ર સાથે દસીને બોલી નથી. કોઈ પુરુષમિત્ર સાથે ફરવા જતી નથી. એટલે મારા પતિ મારા ઉપર ખૂબ છે ને મારા જેવી સુશીલ સાધ્વી સ્ત્રી આજના જમાનામાં બીજી કોઈ નહિ હોય. એમ માને છે. પણ મારા હૃદયમાં જે અમિતવાળા જળે છે, પશ્ચાતાપની જે આગ મને આગ્યા કરે છે, એની એમને શી ખબર પડે? મને ધણી વખત થાય છે કે ૧૮ વર્ષની ઉંમરે એક સદાશ્યાથીએ માઈ કોમાય ખંડીત કર્યું છે તે એમને કહી, એમની મારી માગી શાન્તી મેળવું. મને લાગે છે કે તેઓ મારા તિબ્બાલસ એકરાર પછી પણ આજના જેટલો જ પ્રેમ મારા ઉપર રાખશે. —લર્પિતાબહેન

લક્ષ્ય પડેલાં થયેલી જૂની ચોંટ એવી લાગે છે કે સ્ત્રી ભાગ્યે જ જૂલી રહે છે. તમને પુરુષમિત્રોનો સંગ કે સહવાસ અમતો નથી એનું કારણ એ જ છે કે, તમને તેમના પ્રત્યે ધિક્કાર છૂટે છે, પણ તમારા પતિને એ હકીકત કહીને તમે શાન્તી મેળવવાનું ધારો છો તે બરાબર નથી. એથી એનું એક સુંદર સ્વપ્ન બાંગીને જૂકો થઈ જશે. એના જીવનમાંથી આનંદ અને રસ ઉડી જશે. તમારા આત્માને શાન્તી થાય એટલો કદાચ તમને લાભ થાય, પણ તમારા પતિને જીંદગી-બર એ વાતની યાદ સતાવ્યા કરશે. તમારા જીવનની જૂલકાળની જૂલ માટે તમને મનમાં કુંપ્ત થયા કરશે; પણ તમારા પતિને કુંપ્ત

કરવાનું સાહસ કરેશો નહિ. એ વાત કરવાનો વિમાર પણ અમિ સાથે રમત રમવા જેવો છે.

*

અમારાં માથાપ ગુજરી ગયાં ત્યારે અમે બે બહેનો તેમનાં સંતાનમાં હતી. હું મોટી છું ને મારી બહેન ઘણી નાની છે. બહેનને બહુાવવા ને ઉછેરવા માટે મેં લગ્ન કર્યું નથી. બહેનને ઉછેરી, બહુાવી, ને તેનું લગ્ન કરી આપ્યું, પણ કમનસીબે એક જ વર્ષમાં તે વિધવા થઈ; એટલે હવે આવીને મારી સાથે રહે છે. મારી ઉંમર ૪૦ વર્ષની થઈ છે, એટલે હવે મારાથી લગ્નનો વિચાર થાય તેમ નથી, તેમ જ બહેનનું પોષણ કરવા વધારે કમાવા મારાથી દોડાદોડી થતી નથી. મને થાય છે કે એ ધણી નાની છે ને પુનઃલગ્ન કરી ઠેકાણે પડે તો સારું; પણ એ કાંઈ

વિચાર જ કરતી નથી. મારે શું કરવું? — એક શિક્ષિકા

તમારી બહેન માટે તમે આપેલો આત્મ-ભોગ મહાન છે. તમારા બહેનના મુખ માટે તમે બનવું કરી છૂટયાં, પણ એના કમનસીબે એ વિધવા બન્યાં. એનો આઘાત એમને લાગે એ સ્વાભાવિક છે ને એ જ કારણે એમને કાંઈ દિશા ન મળે તો, તમારે તેને યોગ્ય માર્ગ બતાવવો જોઈએ. એને વૈધવ્ય પાશાને પોતાની આજીવિકા માટે નોકરી કરવી હોય તો તમારે તે માટે થોડી અજવડ વેડીને સંગ-વડ કરી આપવી જોઈએ, અને જો તેની કમ્પ્લેક્ષ પુનર્લગ્ન કરવાની હોય તો યોગ્ય મુરતીઓ શોધી આપી, તેના પરિચય અને સહવાસમાં એ આવે એવી જોડવણ કરી આપી તેનાં લગ્ન કરી આપીને નિશ્ચિત બનવું એ સારું છે.

કાઉન ધાપ

એલ્યુમિનિયમ

તથા પિત્તળનાં વાસણો

તેમ જ ઔદ્યોગિક, વૈદ્યુતિક, રસાયણિક તથા ઘરઉપયોગની દરેક જાતની ચીજો તથા સાધનો માટે મળેા અથવા લખો

જીવનલાલ [૧૯૨૯] લિ.

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, રંગૂન, એકન.

(શ્રાવણથી પૂર્ણ)

પ્રસૂતિ પછી ત્રણ વાસ સુધી કાચી સુંઠ ખવરાવે, ત્યાર પછી પાણી સુંઠનો અંથા કરીને ખવરાવે. સુવાવડ દરમિયાન સુંઠ શેર-સવા શેર તો અનુકૂળ પડે એ રીતે ખવરાવેજ.

સુવાવડમાં અને ત્યાર પછીના છ મહિનામાં સુવાદાણા અનેક રીતે ખૂબ ખવરાવે. રાખમાં નાંખે, સુંઠના ખાંધામાં મેળવે, મુખ-વાસમાં પણ એ જ વાપરવાની સૂચના આપે. એનાથી લાલ મટ્ટે, ધાવણ નીરડાગી આવે, એટલે બાળક પણ કઠી ચૂંકાય નહિ. મારું શરીર પણ સુધારે. મને કહેતાં કે, આ પ્રસંગે સુવા અને સુંઠ ખૂબ ખાવાં જોઈએ. કહેવત છે ને કે—“જેની માએ સવાશેર સુંઠ ખાધી હશે એનો પુત્ર સાચો વીર હશે.” વળી મારાં સાસુ કહેતાં કે, વડ જેટલા સુવાદાણા ખાવા જોઈએ. માટે જ પ્રસૂતિનું ચુનરાતી નામ સુવાવડ પડ્યું હોવું જોઈએ.

મેથીમાં પણ એમને એવી જ શ્રદ્ધા. લીલી-મેથીનું શાક મળે તો તેય લાવે જ; વળી સૂકી મેથીનું શાક કરીને પણ વારંવાર મને ખવરાવે. અમારા ઘરમાં અમરચો પણ સારો અને પૌષ્ટિક ખોરાક લેવાનો રીવાજ છે; આચર ક્યાર ખાવાની પ્રથા જ નહિ, છતાં છ મહિના સુધી મારો સુવાવડો કોડો મારાં સાસુ મળતાં; એટલે ખટાશ, મરચાં, કઠોળ, ફરસાણુ, ભારે ખોરાક અને જે વાલડું મળ્યાય એ ખાવા જ ન દે. પરંતુ તો ખરાખર પળાવે, નહીં તો સુવા-રોગ થઈ જાય ને? ખાંડનું કણું ખાણું ખાવાની તો મનાઈ. કહેશે કે, છોકરું બરાઈ જાય. છ મહિનામાં દેશી ગોળ અને ઘી તો સારી રીતે—પણ પચે એ પ્રમાણમાં મારા મોઢામાં નાંખે જ. વળી સુવાવડ પછીના છ મહિના સુધી મહેનતનું કામ પણ ન જ કરવા દે. ઘોવા પણ મોકલે નહિ. ધાવણ પ્રણ મને ન ખૂબ આવડતું. છ આઠ મહિના સુધી મારા બાળકને દૂધનું ટીપું પાવું પડ્યું નથી. તોજે

મારી સાસુએ કરેલી મારી સુવાવડ

લેખક :

વૈદરાજ શ્રી જડલાઈ

વાસેથી એરંડાનાં પાન પાણીમાં બફાવીને એ ગરમા ગરમ પાન છાતી ઉપર બંધાવે, અથવા એના ગરમ પાણીથી મારી છાતી વારંવાર ઝરાવે, એટલે ધાવણ ખૂબ છુટે. વળી સ્તનની ડીંટડી ઉપર મધ ઘી કે માખણ અથવા ગ્લીસરોન ચોપડાવે. એથી જો કદાચ ચીરા પડ્યા હોય તોય રૂઝાઈ જાય. ડીંટડી કેમળ ચવાથી બાળક સહેલાઈથી ધાવી શકે.

પહેલેડી (પ્રથમ પ્રસૂતા) માતાને નાનું બાળક ડીંટડીએ વળગતું નથી, કારણકે પ્રથમ સુવાવડમાં સ્તન કઠણ હોય છે. ડીંટડીઓ આગળ નીકળેલી હોતી નથી, એટલે નાનું અને નમળું બાળક ધાવી શકતું નથી. આવે પ્રસંગે ધાવણ ગંઠાઈ જાય છે અને બાળક સડાને માટે માતાના ધાવણથી વંચિત રહે છે; અને પણ દૂધ ઉપર ઉછરવું પડે છે. આવા દાખલાઓ એમણે જોયા હતાં. એટલે પહેલી સુવાવડ વખતે તો મને ચડી, પાસે બેસી, પહેલાં ગરમા ગરમ પાણીથી છાતી ઝરાવી; હળવે હાથે સ્તન મસજાવી, ડીંટડીઓ અપડીથી આગળ ખેંચી, બહાર લાવી, થોડું ધાવણ બહાર કાઢી નાંખી પછી બાળકને ધાવવા આપે. અને મધ

વારંવાર ચોપડાવે, એટલે છાતી પોતી થવાથી તથા બાળકને ગળ્યું લાગવાથી સત્તર ધાવે અને બાળક સ્તનપાન શરૂ કરે એટલે તો પછી પ્રવાહ છુટે. પણ જો પહેલીવાર સાવચેતી ન રહે તો બાળક ધાવતું નથી. સ્તનમાં ધાવણ ગંદાઈ જાય છે અને છાતી પાકે છે.

વળી બાળક ધાવતું હોય તોયે જો ત્રણ દિવસે ગરમાગરમ જળથી છાતી ઝરાવે એટલે ધાવણ ગંદાઈ જ નહિ. કદાચ કદાચ કોઈવાર ભોગભોગે થઈ હોય તો ગરમાગરમ શુદ્ધ માટીનો લેપ કરાવે. એથી વીંખાઈ જ જાય અને સ્તનપાકનો પ્રસંગ જ ન આવે. વળી છ માસનું બાળક ચતાં સુધી એની સંભાળ રાખવાને બદલે પહેલી એકાદ જો સુવાવડ પછી તો પોતાની પાસે જ સુવારતાં. એમાં એમને હેતુ શો હોતો એની તો મને પછી ખતર પડી. બાળક ધાવતું હોય ત્યાંસુધી પતિ સાથે શારીરિક સંબંધમાં આવવાથી ધાવણ થઈ જાય છે; રોગીષ્ટ પણ થાય છે; એટલે એમાંથી બાળકને ચોપણ મળતું નથી. કદાચ જો ગર્ભ રહી જાય તો બાળકને પારધતો પણ લાગે. મને આ જ્ઞાન લાખ્યા પછી હું પતિના શયનશુદ્ધમાં પ્રસુતિ પછી સુવા છતાં સ્તનપાન-કાળ દરમિયાન બહારચાલિણી રહી ચાકી છું. મારા પતિ પણ મારી સગબાંવરથાથી આરંભીને મારા બાળકના સ્તનપાનકાળ દરમિયાન બહારચર્ચ જ પાળતા. અમારામાં મારાં સાસુએ આ સંસ્કારથી જ નાંખ્યા છે. એથી જ મારે દરેક બાળક વચ્ચે ત્રણથી પાંચ વર્ષનો ઉમેલ રહ્યો છે, અને એથી જ હું તથા મારાં બાળકો તંદુરસ્ત છીએ.

વળી આપણને બાળક ધાવતું હોય છે ત્યાં સુધી વિષયવાસના કે પુનઃમાતૃત્વની ભુખ લાંબતી નથી એનો અનુભવ ક્યાં નથી? આ આપણા અનુભવને સધળા પુરો-પતિઓ લક્ષમાં લેતા હોય તો કેવું સારું?

હવે તો હું એમના હાથ નીચે રહીને બધી રીતે પાવરથી થઈ ગઈ છું. મારું હૃદય એમને હમેશાં કૃતજ્ઞ અને ઉપકાર વશ રહે છે. કેમકે એમની સેવાથી મારું જીવન સુખયુતું છે.

ખરી રીતે એમણે મારી સેવા હમેશાં કરી છે, પણ મારી પાસેથી સેવા કે એનો બદલો લેવાની તેઓએ ક્ષમ્બા કદિએ કરી નથી એવો મારો પ્રત્યક્ષ સ્વાનુભવ છે.

મને ત્રીજું નાંવણુ નવરાવી ઘરમાં અડાડે, પછી સીમેડ, શુંદર, સુવા, મેથી, મુસળી સાલમ, વગેરે કેડને મજબુત કરનાર પૌષ્ટિક, વાલુને દરનાર અને ધાવણ વધારનાર તથા સુધારનાર એવાં બીજાં ધણાં ગુણકારી સરસ ઓસડીયાં નાંખીને પાંચશૈર ધીના કાટલાના લાડુ વાળે. આવા કામમાં તો મારાં સાસુ નિપૂર્ણ હતાં; છતાં જો ચાર જણકાર બીજાને પુછીને અને બનાવતી વખતે એમને બોલાવીને સલાહ લઈને લાડુ વાળે. મને સવારમાં એક લાડુવો ખવરાવે અને જો ખાધો કે નહિ એની ખાસ તપાસ રાખે.

મારાં સાસુ નિસ્વાર્ય-મમતા બધી, વહુ-પેલાં, બહુ માટે, પ્રજા માટે પોતાની જાતને ઝોળધોળ કરી નાંખનાર સેવાપરામણ સાથે સાચાં સાસુ-એટલે માતા છે સુવાવડીની ખાસ સેવા કરે, બાળ ઉછેર કરે. માંદાની માવજત કરે એવાં એ જૂના જમાનાનાં પ્રેમાળ સહૃદયો દંબ વગરનાં અનુભવી ડોસીમા છે.

દરેક શુદ્ધચાત્રમીએ પ્રજોત્પત્તિ અને પ્રસુતિના તથા બાળઉછેરના પ્રથમ ઉપર અંબીરતાથી વિચાર કરવો ધટે છે.

આપણા સમાજમાં આ બાબત વિશે ધણું અજ્ઞાન પ્રવર્તે છે. સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો શારીરિક વાંધો અને હૃદયિકા દિનપ્રતિદિન ફીણ થતી જાય છે. એ તરફ દુર્લક્ષ કરી ચકાઈ એમ નથી જ.

આપણે ગામડે ગામડે પ્રસુતિશુદ્ધો પડ્યો-ચાડી શકવાની સ્થિતિમાં નથી અને પ્રસુતિ-

ગૃહો છે, ત્યાં પણ સાઈ પરિણામ આવ્યું નથી. એ આપણે નજરે નોંધએ છીએ.

પ્રસુતિ અને બાળઉછેરના પ્રશ્નનો નિકાલ પ્રસુતિગૃહથી થવાનો નથી. સારાં પ્રસુતિગૃહોમાં પણ દહીં ચાય, અને છવસેણુ પણ નીવડે.

એ તો માગે છે સારી સમજણ અને એ અનુસાર આચરણ. એટલે સગમોદરથી માંડીને બાળકને દાંત આવી જાય, પગે ચાલતું થાય ત્યાં સુધીના કોમારભુત્પત્ની દ્રષ્ટિ મેળવાની અપેક્ષા છે અને એ દ્રષ્ટિ આવા લેખોમાંથી જો પ્રાપ્ત થાય તો આ શ્રમ નકામો ગયો છે. એમ નહીં ગણાય. નવી રીતે થતી સુવાવડોમાં ખોટાક વિષયક ખામી નિર્વિવાદ છે. અને જુની રીતે અત્યારે થતી સુવાવડની અણુ ધડીત, ગંદકી અને આભડછેટ વિનાશકારી છે એટલે હવે એ બેજ રીતમાંથી સાઈ શોધી એનો સુમેળ કરવાની જરૂર છે આપણી અણુ ધડ સુચાણીયો તો હવે ચાલી જાય એજ છટ છે. આને માટે આટલા ઉપાયો થવા જરૂરી છે.

૧—આપણે ગામડે મામડે શાસ્ત્રીય દાયણો તૈયાર કરીને પહોંચાડવી જોઈએ અથવા એક એક મહોલામાં એક બે સેવા ભાવી ગૃહણીઓ શાસ્ત્રીય અને સ્વચ્છ દાયણનું કામ શીખેલી હોવી જોઈએ.

૨—ભણીને તૈયાર થએલી—અર્થાત્ સુચાણીનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન ધરાવનાર દાયણ પાસે જ પ્રસુતિનું કાર્ય કરાવવું જોઈએ.

૩—સુવાવડીનો ખોરાક—પ્રવાહી ઘી ગોળની રાખ, સુંક, ગઠોડા કાટલાના લાડુ વગેરે આપણી જુની રીતે આપવો જોઈએ.

• મતલબમાં—શાસ્ત્રીય સ્વચ્છ દાયણ, સંપૂર્ણ સ્વારામ, પૂરેપૂરા શુદ્ધિની જાળવણી, સ્વચ્છતા તથા આપણો ખોરાક અને આયુર્વેદિક ઉકાળા વગેરે ઔષધોનો પ્રચાર, એ બધાનો સુમેળ પ્રસુતિમાં દાખલ થવાની જરૂર છે. નવી રીતે પ્રસુતિગૃહોમાં અપાતો સુવાવડનો ખોગક કે

તદન આ કોફી કે દૂધ ઉપર જ રાખવાની રીત અપોખ્ય છે. શકેરી સીઓ ઉલટી સુવાવડ પછી વધુ રોગીષ્ટ અને નબળો બને છે.

જુની સુવાવડમાં વપરાતાં ખોરાક અને ઔષધોપચારની ટુંકી યાદી આ નીચે આપી છે. પ્રયોગો જાણ માટે લખ્યા છે. આડમો માસ અધૂઆરે પછી આપવાના મેથીના લાડુ—

ફોલી મેથી શેર ૦૧	} વિધિ પ્રમાણે લાડુ બનાવી એક નાનો લાડુ (આશરે નવ-ટાંક) સવારમાં ખાવો.
ધડેનો લોટ શેર ૦૧	
ઘી શેર ૦૧૧	
દેશી ગોળ શેર ૦૧	
સાકર શેર ૦૧	
ગઠોડા અઢી ભાર	

૨
સુંકો સાંધો. (પાકી સુંક)

સુંક શેર ૦૧	} વિધિ પ્રમાણે બનાવી સુવાવડ પછી છ વાસા પછી રોજ નવટાંક ને ગોળ શેર ૧૧ આશરે આ બનાવટ ખાવી.
ગઠોડા અઢી ભાર	
ગુંદર શેર ૧૧	
ધડેનો લોટ શેર ૦૧	
ગોળ શેર ૧૧	
સાકર શેર ૧૧	
ઘી શેર ૨૦	

૩
ધરમાં અડધા પછી ખાવાના કાટલાના લાડુ

મેથી શેર ૦૧	ઓમેડ શેર ૦૧
અસખસ ૨. ૫ ભાર	વરીઆળા ૨. ૫ ભાર
સુંક „ ૨૦	ગઠોડા „ ૨૦
સુવાદાણા „ ૨૦	અજમે „ ૨૦
ઘોળા મુસળા ૨. ૨૦	કાળા મુસળા ૨. ૨૦
સાલમ „ ૨૦	આસંધ „ ૨૦
શતાવળ „ ૨૦	ગોખર „ ૨૦
કોચીનાં મીંજ „ ૨૦	બલદાણા „ ૨૦
એખરો „ ૨૦	તપખીર „ ૨૦
ગુલાબનાં ફુલ „ ૨૦	વાવડીંજ „ ૧૧
વાપુઆ „ ૧૧	બાળાવજ „ ૧૧
બેકરીઓ „ ૧૧	ધાણા „ ૧૧
લીંદી પીપર „ ૧૧	તજ „ ૧૧
તીખા „ ૧૧	શરૂં „ ૧૧
કપૂર કાયલી „ ૧૧	સાચું નાગકેસરે

દશ આની ભાર

એલચી	૦૧૫	લવીમ	૦૧૫
જયફળ	૦૧	અવન્તી	૦૧
બદામનાં મીઠાં શેર ૦૧	પરતા	૩. ૫	
ટોપરાના અંમથુ „ ૦૧	ચારોલી	„ ૨૧	
ધઉંનો લોટ „ ૧	ગુંદર	શેર ૧	
દેશી જીનો ગોળ „ ૩	સાકર	શેર ૧	
ધી	શેર ૪		

વિધિ પ્રમાણે બનાવી લગભગ ૦૧ શેરનો
લાકું વાળી રોજ સવારમાં એક લાકું ખાવો.

૪

ગુદા ભાગમાં વાપરવાની ગોળી

આ ગોળી પ્રસવ થયા પછી મદિને
વાપરવાની છે અને લગભગ બે માસ સુધી
કાયમ વાપરવાથી અવયવો બધા પુર્વવત થશે.

મંધીસો વજ
આખા હળદર
મરડારીંગ
વાપુર્માં
ચીમેક
મેથી
સુવાદાણા

ધીમાં તળેલાં કાંટાનાં
માર્પાં

એ બધાને સરખે
વજને લઈ ખાંડી
ઝીણા આંકીથી ૩
લૂગડે ચાળી, અરણી
ના પાનનો રસ
નાંખી, ખદખદાવી
મોટા ભોર જેવડી

ગોળી વાળવી. પછી હથિ સુકવી ચોકખા
શીયામાં ભરી રાખવી. એમાંથી રોજ રાતે
સુતી વખતે ગુપ્તામિમાં એક ગોળી મૂકી સુઈ
જવું અને સવારે બહાર કાઢી ફેંકી દેવી.

૫

સુવાવડમાં દસ પંદર વાસા સેવાંતી ધૂમાડી—

સુવાદાણા, લસણનાં ફોતરાં,
મેથી, લીંબડાનાં પાન.

એની ભુજી કરી સોડીમાં દેવતા નાંખી
માંચી ઉપર બેસી અંભારા ઉપર નાંખી એની
ગુદાભાગમાં થોડીવાર ધૂમાડી લેવી. રોજ રાતે
એકવાર પ્રસૂતિ પછી લગભગ ત્રણેક અઠ-
વાડીયાં આ ધૂમાડી સેવાય છે.

સુવાવડીનો ઉકાળો—

દશમૂળ, દેવદાર, વજ,
ખાવે ઉપસેટ સુગંધી,
લોંડીપીંપર, સુંઠ, મોથ,
કરિયાતું, કકું, પાણી,
હરડેની છાલ, ગજપીંપર,
ભોરમડીનાં મૂળ બે ભાગ
(ખીજાં એસડીઆંથી
અમળાં)

ગોખર, ધમાસો, ગળો,
અતવખની કળી, કાકડા
દીંમ સાચી, શાદજી,
કાયફળ

પડીકી ચાર ચાર તોલાની બનાવવી. એક
પડીકી બે ટંક ઉકાળવી. સવાર અને સાંજ
૧૧ શેર પાણી મૂકવું. નવટાંક બાકી રહે ત્યારે
લૂગડે ગોળાને પીવું. આ રીતે આ ઉકાળો
ઠાંઠ પછુ રોગ ન હોવા છતાં એકાદ બે માસ
પીવાથી સુવાવડી અને બાળક નિરોગી રહે છે.
કદાચ ઝાડા થાય છે, પછુ પછી એની મેજ
મદી જાય છે અને પેટનો બગાડ નીકળી જાય છે.

વળી લણીવાર નજળી એને પ્રથમ કષ્ટ થાય
છે અને વેલુ ચડતી નથી; એને માટે નીચેનો
પ્રયોગ લાગદાયક છે અને અનુભવસિદ્ધ છે.

મદાયોમરાજ ગુમળ ગોળાઓ ૬ વાલ
પુર્ણચંદ્રેદય મકરધ્વજ ગોળાઓ ૧૨ વાલ
ચોસાપોરી પીપર વાલ ૩

આ ત્રણેય દવાઓને ખરસ કરી એકત્ર
મિશ્રણનાં ૩ પડીકાં બનાવી દર અરધાઅરધા
કલાકે એકએક પડીકી મધમાં અને ઘીમાં
ચટાકવાથી વેળેથી ચડી તરતજ પ્રસવ થાય છે.
પ્રસવ થયા પછી મેલી પડતાં વાર લાગે
તો સાપની કાંચાની ધૂમાડી દેવાથી તરતજ
પુલાસો થઈ જાય છે.

ગામડામાં બીજું સાધન ન હોય તો કર્તુરી
૧ રતિ અને ચોસાપોરી પીંપર ૩ માત્ર
લીંડીપીંપરનું ચૂર્ણ મેળવીને મધમાં ચટાકવાથી
૩ દિવસ પીંપરથી જ પ્રસવ કાર્યને મદદ મળશે.

આ પણાં ફળો

લીંબુ-ખાટાં-મીઠાં

ડા. ન. મુ. શાહ

[આપણા આહારમાં વપરાતી મુખ્ય વસ્તુઓમાં ફળોને ચોક્કસ સ્થાન છે. આરોગ્ય ખરાબર સાચવવાને માટે આવશ્યક યુક્તાહારમાં ફળોના સમાવેશ થાય છે. ફળો શરીરને વિટામીન તેમજ ખનીજ તરવો પૂરા પાડે છે. સૌને ફળો સહેલાઈથી મળે એવી ગોઠવણ અને સગવડ કરવા વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. આ પ્રથમ પ્રબંધીય તંત્રરેતીની સાથે નિકટના સંબંધ ધરાવે છે. આં લેખમાળામાં સામાન્ય ફળો અંબેલી માટેની આપણામાં આવશે.]

લીંબુ, મોસંબી, નારંગી સંતરાં, પપનસ એવા વિવિધ સામાન્ય નામથી જાણીતાં ફળો એક જ વર્ગના છે. આ બધાંનાં ઝાડ એટલી-બિંદવાદિ વર્ગના છે. આ વર્ગ ખૂબ મોટા છે : તેમાં ૮૪ જાતનાં ઝાડોના સમાવેશ થાય છે. એની પેટા જાતિઓ પણ ખૂબ છે એટલે આ વર્ગમાં પુષ્કળ વનસ્પતિનો સમૂહ આવી જાય છે.

આ વર્ગની ઘણીખરી વનસ્પતિનાં પાન, ફલ, ફળ તથા ફળની છાલમાં સુગંધી તેલ હોય છે. દાળ, દઢી તથા ચટણીમાં વપરાતો મીઠો લીંબુડો પણ આ વર્ગમાં આવે છે. આ વર્ગમાં સાંધદ્રુસ જાતનાં ઝાડોના એક મોટા વિભાગ છે. લીંબુ અને અન્ય ઉપર દર્શાવેલ ફળો સાંધદ્રુસ જાતનાં ઝાડનાં ફળો છે. સાંધદ્રુસની નીચે દર્શાવેલ સાંત આઈ જાતનાં સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે છે. આ જાતનાં ફળો મિષ્ટ લીંબો મેવા હોઈ ખાવા માટે વપરાય છે. અન્યેશદેશાંતરમાં તેનો મોટો વેપાર થાય છે. આવાં ફળોમાં મોસંબી, કડવી નારંગી, સંતરાં નારંગી, ખાટાં લીંબુ, મીઠાં લીંબુ, બીજાં પપનસ વગેરે.

મોસંબીનું ઝાડ ૨૫-૪૦ ફૂટ જેટલું થાય છે. તેનું મૂળ વલન ચીન છે. પણ દુનિયાના બધાં દેશોમાં કલમ વડે તેનું વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. આ સાંધદ્રુસ જાતનાં બધાં

ઝાડોને જરા ચૂનાવાળાં જમીન અતુકુળ આવે છે. મોસંબીને અંગ્રેજીમાં આરેન્જ કહે છે. એટલે તેને નારંગી તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. મુબઈમાં તેને મોસંબી કહે છે. ઉત્તર હિંદમાં તેને મીઠા લીંબુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આફ્રિકામાં આનું વાવેતર પુષ્કળ થાય છે અને હિંદના ફળો કરતાં આફ્રિકાની મોસંબી વધારે રસવાળાં અને વિશેષ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. એક મંડીની સુંધી તે બગડતી નથી. મોસંબીની છાલમાં સુગંધી ઉડણુ તેલ ૧૦-૧૨ ટકાના પ્રમાણમાં હોય છે અને વરાળવડે તે કાઢવામાં આવે છે. તેનો ઉપયોગ તેલ, સાબુ, દારૂ વગેરેને સુગંધિત બનાવવા માટે થાય છે. તેને સીટ્રીન એસેડ યાં બીજાં તેલ કહેવાય છે.

કડવી નારંગી હિંદના ઉત્તર શીત પ્રદેશમાં વાવવામાં આવે છે. તેનો દેખાવ મીઠી નારંગીના જેવો જ હોય છે. ફલ તેના ઝાડના કાંટા જરા મોટા હોય છે. કડવી નારંગીનો ઉપયોગ દવામાં થાય છે. કડવી નારંગીનાં ઝાડના ફુલોનો ઉકાળો ઉંઘ લાવે છે. કડવી નારંગીનાં સુરખો ઉદરના રોગો માટે વપરાય છે. તેનો આસપ બનાવાય છે. કડવી નારંગીના ફુલોનું શરબત માર્નેત તુઓના દર્દો માટે વેચાય છે. આ ઝાડમાંથી જુદાજુદા સુગંધી તેલ નીકળે છે.

સંતરાં નારંગીનું વાવેતર હિંદુસ્તાનના

મધ્ય પ્રાંતોમાં ખૂબ થાય છે. નાગપુર અને પુનાની જનો મોટી અને ખૂબ મીઠી હોય છે. તે આપણા દેશમાં લગભગ બધે વેચાય છે. નાગપુરી સંતર્ક ખૂબ પ્રખ્યાત છે.

ખાટા લીંબુનું વાવેતર દુનિયાના ઘણા-ખણે દેશોમાં ખૂબ થાય છે. તેનું નાનું કાંટાળું ઝાડ થાય છે. દિમાક્કયતી ખીણોમાં કુદરતી ઉગે છે. આની બે જનો થાય છે (૧) ગેળ પાનળી છાલના અને (૨) લંચગેળ ખડખડી જાડી છાલના. પાનળી છાલના લીંબુ કામઠી લીંબુ કહેવાય છે. તેમાં રસ વધારે હોય છે. ખાટા લીંબુનો રસ કાળ શાકમાં ખરાય છે. તે પાચક છે. લીંબુનું શરબન અને અથાણું પણ ખતાવાય છે. લીંબુ અંદાડિયું રહી શકે છે વાગી લીંબુ સંદી કરે છે.

લીંબુના રસ ઓપક તરીકે વપરાય છે. તે ઉમટી અને ઉખટા અટકાવે છે; પિત્ત સમાને છે; કાંઠર, ખસ ખરજવાં એવા આમ્લીના રોગોમાં લીંબુનો રસ મોડાય છે. જાનના કુખવામાં તે ઉપયોગી નીવડે છે. આખની રતાશ મટાડવા માટે આખું લીંબુ આંખે લગાડવામાં આવે છે. જર્મનીમાં કાકરો લીંબુના રસના રીતે આખમાં નાખે છે. લીંબુનો રસ અપવાસ પછી પીવાથી પેટ સાફ આવે છે. લીંબુની છાલમાંથી સુગંધો તેજ કાઢવામાં આવે છે. આ તેજ ખૂબ ઉપયોગમાં આવે છે. આણુ, નેલ માંદાઈ, રોગ અને કડવી દવાઓનો રવાદ સુધારવા અને એવી બીજી ખતાવો માટે તે વપરાય છે. લીંબુના ઝાડને દિલ્હના દવાખાણી સારી રીતે માફક આવે છે. દર વર્ષે ૧૫૦૦ જેટલ લીંબુનું સુગંધો તેલ આપવા થાય છે. છતાં આ ઉદ્યોગ તરફ ખ્યાન આપવામાં અધ્યું નથી. તેજમાંથી સુગંધા તત્ત્વ essence કાઢવામાં આવે છે. લીંબુના રસમાં સમદ્રીક એસિડ સારા પ્રમાણમાં હોય છે.

ખીજેરું દિલ્હના બગીચાઓમાં પુષ્કળ વાવવામાં આવે છે. ખીજેરાનું મૂર્ચ, મુરબ્બો શરબન અથાણું આપણે ત્યાં વપરાય છે. ખીજેરામાં ખાટા અને સહેજ કડવો ગર્ભ

હોય છે. આ ગર્ભ અને ઉપરની છાલ દવામાં વપરાય છે.

મોટાં લીંબુ ખીજેરું કરતાં નાનાં, ખડ-ખડાં અને કાસા હોય ત્યાં લીલાં અને પાકે પીળાં થાય છે. તેમાં લીંબુથી ઓછો ખાટા રસ પુષ્કળ હોય છે. તેનો ઉપયોગ લીંબુની માફક થાય છે.

મીઠાં લીંબુનું વાવેતર દિલ્હમાં થોડા પ્રમાણમાં થાય છે. આ લીંબુ સાધારણ મીઠાં, મોસળા કરતાં ઓછા રવાદના હોય છે.

સામદ્રીક જાતના જુનાજુના ફળોનું વર્ણન હુંકાણમાં આપી ગયા. દરેક ફળોના ગુણ વિશે ઉલ્લેખ કરીએ આ બધા ફળો લોકો મેવાં તરીકે ખરાય છે. તાજાં ફળો માંદા માટે પણ અત્યંત પદ્ય છે. આ ફળોનો રસ પોષ્ટિક, હૃદયોત્તેજક, તૃપ્તિદાયક, શીતલ અને સારક છે. આ ફળોનો વેપાર ધરતીના ચારે ખંડમાં મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. ફળોના રસનું સાકર સાથે શરબન ખતાવીને પણ વેચાય છે. સામદ્રીક જાતના ઉપરના બધા ફળોમાં વિટામીન સીનું પ્રમાણ ખૂબ હોય છે.

ઉપરોક્ત ફળોમાં ખનીજ તંત્રો હોય છે. નારંગીમાં કેલશિયમના કાર પુષ્કળ હોય છે. સામાન્ય ફળ મેવાથી શરીરને ખનીજ કારના તંત્રો મળી રહે છે. એ ફળોનાં ખાસ ઉપયોગિતા છે.

આ ફળોમાં સાકર ઉપરાંત સામદ્રીક એસિડ હોય છે. આ ફળ જરૂરની પાચન-શક્તિને ખૂબ ગુણકારી છે. આ ફળો આપણા દેશમાં સર્વેત્રાથી મળી શકે છે. પ્રાણકીય તંદુરસ્તીના સવાલના નિરાકરણ માટે સૌ કોઈને થોડા ફળ મળે એ જરૂરનું છે. આ ફળો સોને મળે એવી રહેલી સગવડ, આપણા દેશમાં હજી ઓછી છે. જાનતાને દેશના ફળો સરના આવે મળી શકે એવી મોઢવણ અને સગવડ કરવા વિદેશ ખ્યાન આપવાની જરૂર છે. આ પ્રશ્ન પ્રાણકીય તંદુરસ્તીની સાથે નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે. પ્રાણની તંદુરસ્તીનું પોષણ ઉચ્ચ લાવવામાં ફળોનો મોટો દરસો રહેવાનો. એકલા અનાજના ખોરાકમાં ફળો અનાજની ખામીઓ દૂર કરવામાં ખાસ ઉપયોગી છે.

સંવાદ : તમે કહે છે કે બાળકોને ધરના કામકાજમાં રસ લેતાં કરવાં અને ધરનાં કામ કરવા માટે તેમાં નેમને રોક રોક ન કરવી એ વાત તો બધે સમજાય છે, પણ એ વાત બેરેવાર તરીકે બારે મૂંઝવનારી થઈ પડે છે એનું શું ? મારા જ ધરની વાત કરું. •

તમે અમારે ત્યાં આવો તો તમને ધરનાં વાસણ જોઈને નવાઈ જ લાગશે. લોટો કે પ્યાત્રો, થાળો કે વાટોડો ઠાંઠ ગોળા વગરનો તમે નહિ બાળો. ધરમાં કાંઈ પણ એવું વાસણ નથી કે જે હાથમાં હાથમાંને લીધાં જેવું ન થયું હોય. આ બધા પ્રવાપ બાળકોના છે; તેમને કામ સોંપીએ તેમાં આ દુઃખ છે. એની મેળાપે ગોળેથી પાણી બરવા બધ તો લોટો કે પ્યાત્રો પાડ્યા વગર ન રહે. જરાક ઠાંઈ લાવ લઈ જા કરવાનું સોંપ્યું તો તે પચાડ બહાડ કર્યા વગર ન થાય. પગાડે અણે તે ક્યાં સુધી ચલાવયું ? કામ સોંપ્યું કે ઠાંઈ વાસણ અણ્યું જ છે !

દીનના કે કાચનાં વાસણો તો થોડા દિવસમાં ખુસ્તો જ થઈ જાય. ચીનીના પ્યાત્રા રાખી ધરને સદ્તાંજ નથી. અને છતાંય તમારા જેવા બધા કહેશે કે, બાળકોને જવાન-દારીથી ધરનાં બધાં કામ કરવા ઘો. સાધારણ કુટુંબોને ધરમાં રોજ રોજ આંતું નુકસાન થાય તે કેમ કરીને પાસવે ?

જવાબ : આ રિથિત લાવનામાં આપણાં સંકુચિત વિચારસરણી જ જવાબદાર છે; તમે શ્રિયાઃ કરો છો એ પરિણામે બાળકોને મુક્ત મને તેમજ જવાનદારીથી કામો ન કરવા દેવામાંથી નીપજેલાં છે. બાળક ગોળેથી લોટો બરે કે “લે, તે બધું ! લોટો હમણું પછાડીય !” એવી ટાંકણી તેના માથે મારવામાં આવતી હોય છે. ચીજ વસ્તુ સંભાળથી લેવા મૂકવાની શવ આવનાં આવનાં બાળકના હાથ અને ચિત્તને ટાલીમમાંથી પસાર થવું પડે છે. આ

HI-ALYAN

BOOBY

Ujjaini Dham

••

કાણુ હમેશ આવાં કામો કરવાથી આવે છે. પણ કાણુ આવતાં લગી બાળકના હાથે દોળાય ફેંકાય કે પછાડાય તે બદલ બાળકનો વાંક છે એમ ન માની, ધીરજ રાખવી પડે છે. અને આવા પ્રસંગે બાળકને વડનું કે રોકનું ન જોડએ. તેને ધરાદો નુકસાન કરવાનો તો નથી જ હોતો, એ તો આપણે સમજી શકીએ છીએ. તે બેધ્યાન પણ નથી હોતું, એ પણ બાળીએ છીએ; પણ કાણુ આવતાં લગી શિખાડે હાથોમાં પકડ એવી હોય છે અને ચીજ વસ્તુ હાથમાંથી પડી જાય છે એ હપીક્ષત આપણા ધ્યાન બહાર રહી જાય છે.

ચીની કે કાચનાં વાસણ પડે તો તરત બાંત્રે જ એ હપીક્ષતથી બાળક પણ ત્રાત હોય છે. એટલે એ માટે, તે વધુ કાળજી લેવું હોય છે. એ રીતે તો આવાં વાસણોના વપરાશ બાળકના હાથે વધુ થાય તો તેને જામત વિશેષ પ્રમાણમાં રહેવું પડે છે અને તેટલે અંશે તેને શવ રહેથી આવે છે એવો અનુભવ છે. મોટેરનાં હાથે બાંધેલો નથી થતો એવું નથી, પણ તેમના માટે કદાચ આ હાથ ગળાય, કારણુ તેમને ધરાદો બાંધેલો નથી દેતો; બધારે બાળકના હાથે થાય તો એવા ધરાદાનું આરોપણ આપણું અધીર મન કરશે અને

ન્યાયની અદાલતમાં

સિનેમાનો ખેલ જોવા માટે મફત પાસ આપવાની સાલચ આપીને ઓઓને થીએટરમાં એસાડી એમની સાથે અણગમતી વર્તણૂક, ચલાવવાના આરોપ માટે મુખર્જીના રોગલ થીએટરના મેનેજર મિ. નરીમાન ડોસા-બાઈ નાદીરશાની મુખર્જીની છુપી પોલીસના જામતિ ખાતાં તરફથી ધરપકડ કરી, ફોટાની પોલીસ ફોટામાં રજુ કરવામાં આવતાં માછ-રૂટે તેને તપાસ ચતાં સુધી જામીન ઉપર છોડવાનો હુકમ થયો હતો.

હકીકત એવી જણાય છે કે, મજેલી ફેટલીક ખાતમી ઉપરથી પોલીસે એક બાઈને થીએટર ઉપર મોકલી. મેનેજરે એને જોઈને મફત પાસ આપવાની ઓફર કરી અને પછી એ બાઈને છેક દરવાજા પાસેની પાછળની બેઠકમાં એક ખુરશી ઉપર બેઠક આપવામાં આવી. આસપાસની બીજી ખુરશીઓ ખાલી હતી. ખેલ શરૂ થયા પછી થોડીવારે મેનેજર આવીને બાઈની પાસેની ખુરશીમાં બેઠો અને તેણે તરતજ બાઈનો હાથ પકડયો. બાઈ એ એનાં વર્તન સામે વાંધા ઉઠાવવાથી થોડી વાર તો મેનેજર સુપચાપ બેસી રહ્યો, પણ

પાછી અટકચાળી ચાલુ કરી અને બીજવાર બાઈનો હાથ પકડીને તેના ઉપર ચુમી સુધા કરી. બાઈએ મેનેજરને ચેતવણી આપી કે હું તારી સામે ફરીયાદ નોંધાવીશ.

ઈન્ટરવલ પછી મેનેજરે બાઈની છેડતી કરી શરૂ કરી અને બાઈએ એ ખાતમી બહાર ઉભેલા પોલીસ અધિકારીઓ પાસે જઈને ફરીયાદ કરી. તરતજ આરોપીની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

હકલાલ જામનો એક શાંતાબાઈ નામનો, સુવાન પાટીદાર કુવતીએ મંથરાત્રીએ પોતાના પતિને જામની બાગોળે લઈ જઈ પતિ ઉપર તકવારથી દુમતો કરી ઉપરા ઉપરી ૧૫ નેટલા લા કરવા માટે નડીઆદ સેસન્સ ફોટામાં કેસ ચાલી જતાં તેણે ગુન્હો દંડુલ કરવાથી શાંતાબાઈને બે વર્ષની સજા ફેદની સજા થઈ.

રાજુપુરના કેંબાર શામળ રાંધણીની નવી પત્ની કાશીએ પોતાના દોઢ વર્ષના ઓરમાન પુત્રને ગ્યાસતેહ છાંટી બાળી નાંખવાંથી તે છોકરો મરણ પામતાં પોલીસ કેસ થયેલો. કેસ અંગે બાઈ કાશીને જન્મેદિશનિકાલની સજા થઈ.

દેલવાડાના મણુબેન પરાગજના મળા-માંથી બલીમોરા રેલ્વે સ્ટેશન અછોડોં તફા-વવા અંગે પકડાયેલા રજબ નબીજશ નાંખના રાખસને દોઢ માસનો કેદ ને રૂ. ૫૦નો દંડ અગર ત્રણ અઢવાડીયાની વધુ કેદની સજા થઈ છે.

ઉકળી ઉઠશે. એ વાત આપણે મનથી વિચારશું તો સમજશે. બાળક આવી તાલીમમાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે તેમાં દેખાતી ખામીઓ કે ફેલતિઓ પાછળ બાળકનો શોષ ધરાવો નથી. અને આ ખામીઓ માટે આપણે બાળક પ્રત્યે આ

તાલીમમાંથી પસાર થતાંમાંમાં સદાનુસૂતિ, ધીરજ અને સમજાવ બનાવશું તો જે સિધ્ધિ આપણે આપણે ત્યાં મોરેરાંના હાથો વડે જણુજ-પછાડ અશાળ ખાતમી-થઈ રહી છે તે બદલ ટળશે.

રહીઓની બહાર પણ પરપર કોમની માણસાઈના પ્રસંગો બન્યા છે. હુલ્લક ફાટી નીકળ્યું તે જ દિવસે પ્રખ્યાત 'કેરકટર અભિનેતા' સાધવી તેની પત્ની સાથે ઝીસોઆઈનો મંગવા ગયો. રમખાણ દરમ્યાન ઝીસોઆઈને લેતો બચકેર ગણાતો હતો. આ દરમ્યાન 'તો કતલખાણ શરૂ થઈ ગઈ અને સાદરી માટે પોતાના ઘેર પાછું ફરવું મુશ્કેલ બન્યું. મુસ્લીમ અભિનેત્રી ઝીસોઆઈએ ત્રણ દિવસ સુધી આ દિ-દુ દંપતીને રક્ષણ આપ્યું અને આવેલા હુલ્લકોરોની ધમકીને તેણે દાદ ન આપી.

સૌરભ

મુબમ્મદ એક સ્ત્રી ગાંડી થઈ ગઈ છે. એમ જણાય છે કે, તેણે ચાકુ હુલ્લક દરમિયાન એક માણસનું કરપીણ ખૂન થતું નિંદાણું હતું અને તેના ભયાનક દશ્યે તેને ગાંડી બનાવી દીધી. એ ગાંડી બની છે ત્યારથી તેના મકાનની અગાથીમાં ઊભી રહીને નીચેથી પસાર થતા બધા માણસો ઉપર પવિત્ર પાણી છાંટી છે અને વારંવાર 'મારા બધાઓને ન મારો-અરે, મારા બધાઓને ન મારો,' 'દિ-દુ-મુસલમાનો લડવાનું બંધ કરો.' 'દિ-દુ-મુસલમાનો એક યાવ' એવા પોકારો કરી રહે છે.

આ હિલ્લાસુલ્હી દુનિયામાં ન્યારે તકે અને હડાપણ, સહાયતા અને પડોશીધર્મ, શાંતિ અને સ્નેહભાવ અને બીજા તમામ માનવસદગ્ ગુણોને રચાને કડુતા, તિરકાર અને દિંસા વ્યાપી રહ્યા છે ત્યારે ગાંડા માણસોમાં જ સાચું કહેવાની હિમ્મત છે એમ જણાય છે. (જન્મમૂખી)

સંયુક્ત પ્રાંતના એક શહેરમાં થોડા વર્ષ પહેલાં એક જુદાએ કેરી રીતે રમખાણ હતું અટકારી દીધું હતું તેની રસપ્રદ વાન એક મિત્રે જણાવી છે.

વાત એમ બની કે એક મુસ્લિમ 'બ્રાહ્મ એક દિ-દુ પાસેથી' મિદાઈ ખરીદતો હતો ત્યારે એ મિદાઈને અડી ગયો. જાતિભાવનાથી સંતેજ થયેલો 'મિદાઈવાળો' ગુસ્સે થઈ ગયો અને તેણે કપડો આંધો. સામેથી મિત્રજી 'ખોર' બ્રાહ્મ પણ ખિન્નયો. 'ટાણું' ભેગું થઈ ગયું. જોનારાઓ 'પક્ષાપક્ષીમાં' પડ્યા અને અંબીર પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ. કોમી લાગણી તો ઉશ્કેરાયેલી હતી જ અને રમખાણ ફાટી પડ્યું કણે ફાટી નીકળવાનો ભય હતો. કોઈ પણ કણ ગાળાગાળી ને 'દિંસા' જન્માવે તેમ હતું-લાડીઓ તૈયાર થઈ ગઈ હતી. પથર એકઠા થયા હતા.

આ બધું એક જુદા ડોશીમાં ધરમાંથી જોવા કરતી હતી. તે તુરત જ બહાર આવી. અને બેગા થયેલા ટોળાને તેણે કહ્યું:

"અરે મૂખીઓ, આ બે તો નામચીન સી. આઈ. ડી. છે એ નથી જાણના? રમખાણ ચલાવવા માટે તેમને હુકમ કરવામાં આવ્યો છે," અને બીજા જ કણે ટોળાને ગુસ્સો પેલા મિદાઈવાળા ને બ્રાહ્મ તરફ વળ્યો. પલકમાં તો એ બંને છૂ થઈ ગયા. સી. આઈ. ડી. વાળાની અંદી ચાલ-ગાઈએને ગાળો બાંડતું બાંડતું 'ટાણું' વિખરાઈ ગયું.

અસામાન્ય નૈતિક દૃષ્ટિએ તો એ વૃદ્ધા અસત્ય બોલી હતી, પરંતુ તોફાન અને હિંસા પ્રેરતા કહેવાતા સત્ય કરતાં તોફાન અને હિંસા ટાળવા માટે કહેવામાં આવતું અસત્ય બધા ધર્મ અને નૈતિક ધોરણોની દૃષ્ટિએ સાફ છે. વૃણી એ વૃદ્ધા બહુ જ ખોટી પણ નડોતી. સીંધી નહિ તો આડકતરી રીતે કોમી દુલ્લડ મચાવનાર કે તેમાં ભાગ લેનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિ વિદેશી શાહીવાદની દલાલ અને સાથી છે. મુસ્લીમ પર છૂરીનો ધા કરનાર કે મુસ્લીમ પ્રત્યે તિરસ્કાર ફેલાવનાર પ્રત્યેક હિન્દુ અને હિન્દુ ઉપર છૂરીનો ધા કરનાર અને હિન્દુ પ્રત્યે તિરસ્કાર ફેલાવનાર પ્રત્યેક મુસ્લીમ દેશની આઝાદીનો દુશ્મન છે અને દેશના દુશ્મનોનો મિત્ર છે.

જો કોઇ શુંડાઓને આ સત્ય સમજાવવાનો શ્રમ લે તો એ શુંડાઓ પણ આ દશીલમાં રહેલું સત્ય સમજ્યા વગર નહિ રહે. (શાનીકલ)

*

પ્રાચીન કાળમાં હિન્દી સ્ત્રીઓની પૂજા અને માનમર્યાદા સંબંધી ધર્મશાસ્ત્રોમાં અનેક ઉદ્દેશો મળી આવે છે પણ આજે આપણી નીતિ-મર્યાદા છેક ઉદ્દેશ પાટલે આવોને ભેડી છે. મૌરિય મહિલા સમિતિ (કાનપુર)ના સંયોજિકાશ્રમની તારાબહેન અગ્રવાલ 'આજ' પત્રમાં ત્રણ બહેનોની દહાણી પ્રગટ કરે છે. એક બહેને પોતાની હકીકત લખી મોકલે છે કે:—

હું બ્યારે ૧૧-૧૨ વર્ષની હતી ત્યારે મારા પિતાએ માફ લગ્ન ૩૦ વર્ષના એક રૂઢ પુંદ નવયુવાન સાથે કરી આપ્યું. મારા પતિએ તે જ વખતથી મારા ઉપર એટલા અત્યાચાર શરૂ કર્યા કે તેને સંભારતાં મને કુખરી છુટે છે. મારા ઉપર શુરસે ઘર્ષ મને માર મારીને મારાં હાડકાં ભાંગી નાખ્યાં. ધીમેધીમે હું બિમાર ઘર્ષ. ઘરે ઉપચારો દ્યો, પણ તબીબત સુધરી

નહિ, એટલે મને ઓપરેશન કરાવવામાં આવ્યું. તે પછી મારી તબીબત વળી નડતી એટલામાં મારા પતિએ ફરીથી મારા ઉપર બળાત્કાર શરૂ કર્યો. તેણે દારૂ પીવો પણ શરૂ કર્યો. મેં ખૂબ સમજાવ્યા પણ માન્યું નહિ. બધી સંપત્તિ ગ્યાલી ગઇ ને ઘરમાં ખાવાના પણ સાંસા પડ્યા અને લાંબણો થવા માંડી. બ્યારે કશો ઉપાય ન રહ્યો એટલે હું ઘર તજીને ઘેરઘેર ઠોકરો ખાતી ફરું છું અને દુઃખી જીવન અને અભાગી સમાજ ઉપર આંશુ વહાવું છું. જે હિન્દુ ધર્મમાં દુષ્ટાણેશનો રિવાજ નથી તે હિન્દુ સમાજની અંભાગી, નારી આવી પરિસ્થિતિમાં શું કરે તે મને આપ બનાવશો તો આમારી ઘર્ષ. બીજા એક બહેન લખી મોકલે છે કે:—

મારાં લગ્ન થયા પછી મોરા પતિ જુદા રહે છે. તે આજસુ ને ઉડાઉ છે. દારૂનું કમાતા નથી. વડિલો પાસેથી મગેલી પુંજ કયાં સુધી આવે? છેવટે અમે બહેને એક ટુક ને છેવટે માત્ર પાણી પીને દિવસ ગુજરાવાની વેળા આવી, એટલે મારા ઉપર શુરસે ઘડને મારા પતિએ મારા ઉપર મારપીટ શરૂ કરી. છેવટે તેમણે નરદાસ બનાવી મને કહ્યું કે તું આ મારા મિત્ર છે તેની સાથે સંબંધ કરીને વ્યભિચાર નહિ કરે તો હું તને મારી નાખીશ. છેવટે મેં ગુપ્ત રીતે મારા સસરાને પત્ર લખી મને હોડાવીને તેમને ઘેર લઇ જવા પત્ર લખ્યો. આવી રિસ્થિતિમાં હું બીજી શું કરું?

એક ત્રીજી બહેન જતે રજર આવીને દલીલ લે છે કે:—

હું લગ્નમય દોઢ વર્ષથી મારા પતિની યાતનાઓ સદન કરું છું. એમણે ધીમેધીમે માફ બધું ધરેલું ખૂંચવી લીધું છે ને છેવટે એક દાટલો સાડી આપી ધરમાંથી કાઢી મૂકી છે. તે કહે છે કે, મારા ઘરમાં તું નહિ. તારે કીક પડે ત્યાં ચાલી જા. મારા પતિને મારી

જેઠાણી સાથે પ્રેમસંબંધ છે અને એ સંબંધે અમારે ધણીવાર ઝગડો થયા કરે છે. મારા પતિ ખૂબ ક્રોધી સ્વભાવના છે અને તેની પાસે કેટલાક ગુણો પણ આવે જાય છે. મારા પતિ મને કહે છે કે તું પાડોશીના ઘરે જતી આવતી રહે અને તેના ધરની બધી માલિકી આપ. તેમની ઈચ્છા તેના ધરમાંથી ચોરી કરવાની છે. તેમનાં આવા અનીતિ બધાં કામમાં સાથ આપવા હું ઈચ્છતી નથી. એથી મારા પરિણે મને એવી મારી છે કે મારાં શરીર ઉપર મારના સોજા ઉઠી આવ્યા છે. હવે હું માફ જીવન સુખ શાંતીથી ગાળા શરૂં એવો કામ રરતો આપ મને બતાવશો તો બીજાની યદય.

*
બેંગ્લોરમાં આ વર્ષની શરૂઆતમાં બરાથેલ દિન્દ વિનાન પરિવરતી બેઠકમાં વંચાયેલ મંજીશનદેવોના પ્રગટ થયેલ સંદેશને અદેવાલ પરથી જાણાય છે કે આપણા દેશની સ્ત્રીઓ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનમાં પોતાને દિરસો આપતી જાય છે. વિજ્ઞાનની જુગીજુડી શાખાએને લગતાં વિભાગો પરિપક્વ કરવામાં આવ્યા છે, જેથી પોતાના વિષયમાં રસ લેતા વિજ્ઞાનીઓ તે વિભાગમાં દાખરી આપી શકે. વિજ્ઞાનની જુગીજુડી શાખાઓમાં સંશોધન કરતી સ્ત્રીઓમાંથી પંદર સ્ત્રીઓએ પોતાના સંશોધનના પરિણામો બેઠકમાં ચર્ચવા મોકલ્યા હતાં. રસાયન અને પ્રાણીશાસ્ત્રના વિષયોમાં સૌથી વધારે લેખો છે-દરેકમાં ત્રણ. બૌતિક વિજ્ઞાનમાં બે. અને બાકીનામાં એક એક લેખ છે. નૃસિંહવિદ્યા અને પુરાતત્ત્વ વિભાગમાં નડીયાદના શ્રીમતી મંગળા દાણીનો 'ગુજરાતના સોશીયો' પરની લેખ ગુજરાતનો દિરસો છે. લખતોના શ્રીમતી હેમમંગલિક-સન્વાલનો 'પ્રદરના બસો દહીંઓનો અભ્યાસ' ખ્યાન ખેંખે છે કારણ કે આ અગત્યના વિષયપર આ દેશમાં હજી

સુધી પદ્ધતિસર અન્વેષણ થયું નથી.

*
વીસથી વધારે વર્ષો હું બાગે જ કાઢ વાર દેશનેજલ કહેવાતા દિંદી લોકોમાં અથવા સરકારી અમલદારોના મંડળોમાં ગઈ હોય. દિંદીલોકમાં આવી અત્યાર સુધીની જિંદગી ખરા દિંદીઓની વચ્ચે જ મેં ગાળી છે. પણ ગઈ વસંત ઋતુમાં ખેડૂત વર્ગના લાભને અર્થે મેં સંયુક્ત પ્રાંતની સરકારના માનદ સલાહકાર તરીકેનું 'વધુ ખોરાક ઉગાડો'નું કામ સ્વીકાર્યું, ત્યારે તદ્દન જુગા જ વાતાવરણમાં હું સપડાઈ. ત્યાં જુગો ત્યાં વિચિત્ર દેખાતા માણસો અને તેમની વચ્ચે જાણે વધારે અગ્રજ કોણ દેખાય તેની દરીદ્રતા ચાલતી હતી. તેમનાથી નિરાશ થઈ મેં મારા કાર્યકરો સાથે જોડ્યું, ત્યાંથી બધાનું મિત્રકાપડ, કંઈગા પાટલૂનમાં ખોસેલાં ખમીસ, સખત ગરમી છતાં તેના ઉપર પરદેશી ઢબના ઠોટ અને પગમાં સજાડ બેસે એવો અમલ બાટના ઝોડા! આ મને ખૂંચ્યું. પણ દરેકનાં નામ પૂછ્યાં ત્યાંથી એ જ. બધા જ 'મિસ્ટર'! મિસ્ટર શર્મા, મિસ્ટર વમો વગેરે. બીજાને ઉદ્દેશીને ખોસે તોયે મિસ્ટર કલાણા. પછી આવ્યા પગીને ચપરાસીઓ, તેમણે પણ જ્યારે 'દમ્પર, દંપર, 'શર ક્યુ', ત્યારે તો મારી ભેરાનમનિની દદ આવી ગઈ!

પણ આ મંજરણ મારી એકલીની ન હતી. તેઓ પણ સારી પેઠે મંજરણમાં પડ્યા, કેમ કે, મને મિમ કે મેડમ તરીકે બોલાવવાની મેં ના પાડી. ત્યારે તેને સારું દિંદી પર્ણીય શોધના પંદેરીના નેટલી જ અગવડ તેમને પણ જાણ્યું મે કાગળો લખાવવા માંડ્યાને 'મિસ્ટર'ને બદલે 'શ્રી, કે 'સાહેબ, 'લખાણુ' ત્યાં તો પાનાંનાં પાનાં બગડવા માંડ્યાં, કારણ કે, આ પરદેશીદેવ એટલી બધી ઊંડી ઉતરેલી કે તરત નીડળી જાય એમ નહોતું.

થોડા દિવસ પછી પ્રાંતના પશ્ચિમ બાગમાં

હું મુસાફરીએ નીકળી. નવી જ મુશ્કેલીઓ મારી સામે ઊભી રહી. સારકારી ઉતારા બધા અસહ્ય અંજીથ હાથે શણગારેલા હતા. ગંધાતા ઢાંચ ને ખુરશીઓ, હારખંધ ટેબલો-મોટા પત્રંગ, તે પશુ માથા આગળ ફાંકેલા. જેથી રાત્રે ઝરમી ચાપ ને હાથ લાંબા કરવા હોય તો પશુ ન કરી શકાય. અને મેં અને જૂન માસમાં રાતના પશુ ઝરમી તો રહેતી જ. અંધાતી ને વરોની ધૂળ જામેલી જાગમો, તાંજ હવાને અટકાવે એવી જાળીવાળી બારીઓ અને સૌથી ત્રાસ-દાયક તો હરેક નાહવાની ઓરડીમાં ગમડતા કમોડ અને તે પશુ સૂવા બેસવાના ઓરડાની અડોઅડ. રસોડાને બિંબે કંઈ ન કહેવું, એમાં જ સાર છે.

બાપા, પહેરવેશ ને રહેણીકરણના આ બધા કદંગા રિવાજ જે સત્તાની રૂપ છે, તેને પશુ તે સત્તાની સાથે જ હિંદમાંથી સમૂળ કાઢી નાખવાનો સમય નથી આવ્યો શું ?

(‘હરિજનખંડુ’)

મીરાંબહેન

જમતી જુવાનીમાં એક બહેનને એક પડોશી યુવક સાથે પરિચય થયો. બન્નેના જીવ મળ્યા. પશુ ચાલિ જઈ એટલે સહ તો શાનું જ સંભવે ! પરણવા માટે એ લોકોને ઉતાવળ પશુ ન હતી. બન્ને ન્હાનાં હત્યાં. યુવતીના માતા-પિતા જરા ઉદાર વૃત્તિનાં હોય કહાય હા પાડત, પણ યુવકનું કંઠેળ સાવ જૂના જમાનાનું, કંઠોને, અદારમી સહીનું ! અને યુવાન હજી વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં હતો, અને ૧૭-૧૮ વર્ષની કાચી ઉંમર હતી. તેનાં માતાપિતા અને તેથીયે વધુ ધરગં-દાદાદાદી આ રનેહ-સંજોડી ગંધ પ્રારખતાં જ ગમરાધ જીર્ણા. તેમણે નાતના થીમત કંઠેળની એક સારી જેતી પણ અણુધ બાળા સાથે જુવાનનું સગપણ કયું. બિચારા હોક-રાએ પહાડ માયો, લમના થોડા દિવસ પહેલાં ઘેરથી નાસ્તી ગયો, પણ પોલીસની મદદથી

તેને પકડી લાગ્યા. પછી તો દાદાએ કાપો, બાપાએ ધમકાવ્યો, કાકાએ કુનેદથી સંમ-જાવ્યો, મામાએ મીઠીમીઠી વાંતોથી પટાવ્યો, દાદી-તંદા માં ઓશિયાળાં યથ રાંચ મંડ્યાં ઉપરાન્ત વરસામાંથી બાતલ કરવાની, ધરમાંથી કાઢી મૂકવાની અને ઝેર ખાધ મરી જવાની પશુ એ સગાંઓએ ધમકાવ્યો આપી. આ સર્વ દમદાડી આગળ કાચી ઉંમરનો આર્થિક રીતે પરત્ર યુવાન ન ટકી શક્યો; અને લમની વેદી ઉપર હોમાયો.

પશુ પેલી યુવતીનું શું ? એ તો બીજા કોષ્ટને પરણવાની સાફ ના પાડે છે. અરહતી વાતોઓમાં આવતું, તેમ બીજા સર્વ પુરુષોને બાધ-બાપ સમાન ગણીને એ તો બેઠી છે. હવે યુવક ન્યારે મણીને ‘પગમર’ થયો-છે, ત્યારે તેને પોતાની પ્રેયસી સાથે પરણવાની દિમ્ત આવી છે. પોતાની પરિણીત પત્ની સાથે તે સંસાર ચલાવે છે, પણ તેમનાં મન મળી શક્યાં નથી. (એ પણ બિચારી કુખી જ ને ?) હવે પેલી બહેન વિચાર કરે છે, કે હયાત પત્નીવાળા પુરુષને પરણીય તો સુમાળ જરૂર મારો કેડો નહિ મૂકે; પણ જો તે જ પુરુષની હું (ઉંચાંડે છોમે) રખાત થઈને રહીશ, એવા દાખલા અંત્યારે આપણા સમાજમાં થોડા નથી (તો નવો કે જૂનો એકે પણ નહિ દુભાય) મારા સામે કોષ્ટ આંગળી પણ નહિ કરે. સમાજમાં મારો મોહો, પ્રતિષ્ઠા બધું જળવાશે, અને મારો પ્રીતમ પણ મને મળશે, તો પછી શા માટે પરણું ?

આ બહેન વાસનાની વૃત્તિઓ દગારી દધ, આહવાન બહાયર્થ પાળે, એટલું તેનામાં બળ નથી. આત્માએ ઓળખેલા વર સિવાય કોષ્ટ પુરુષને જીવન સમર્પણ કરવું, તેને એ પાપ-અભિચાર સમજે છે. બાળકોની માતા યવાના પણ તેને બારે કોડ છે. આવી રિચતિમાં આ બહેન શું કરે ?

(ન્યોતિધર)

સ્વીન્ડલ જ. બહ.

મરુતની મોઢ ધાંચી ઝાંતના એક જુવાને પોતાની પત્ની જોડે લગ્ન કર્યા બાદ મુંઝવેમાં ધર માંડ્યું. એને એક મહિના પછી વીત્યો હતો એટલામાં નિદોષ બાળાને લાકડીએથી લાકડીના ત્રણ ઢુકડા થતાં સુધી માર માર્યો. આટલાથી જ ન અટકતાં, પત્ની કદાચ બૂમો પાડે અને આશુઆશુનાં લોહાને જાણી પડી જાય તે માટે, મામોદોનનું વાળું વગાડતાં વગાડતાં, મોઢામાં ફૂંચો મારી મારવાનું આશુ રોખ્યું. પત્નીનો બાઈ એકદાર પોતાની બહેનને લઈ ગયો અને ફરી સમાધાન કરી મૂકી આવ્યો.

પછી એને માર મારવાની બીજી રીત અખત્યાર કરી. પત્ની મરી જાય, તો ખટખટ જાય, તે માટે પતિએ લાતો અને મુઝાઓનો ગુસ્સો માર-સર કર્યો. લાતો પેકમાં એવી મારી કે એથી યુવાન પત્નીના શરીરમાં પાક થઈ ગયો કરી, અને એટલાથી ન અટકતાં પત્નીના હાથ સુત્રા પર ધમધમતી લોહાની લોહી પર ચાંપી દીધા.

નવસારીના યુવાન પારસી જહાંગીર અરદે-શર હાથ ત્યાંની જ એક પારસી કન્યા સાથે પ્રેમમાં પડ્યો હતો, પણ પાછળથી તેને જાણ્યું કે તેનું લગ્ન બીજા સાથે નક્કી થયું છે. આથી નિરાશ થઈ જહાંગીરે આત્મધાત કરવાનો પ્રયાસ કરવા ઝેર ખાધું. પણ તબીબી સારવારથી તેને બચાવી લેવામાં આવ્યો હતો. આત્મધાતના સંબંધમાં તેના પર કેસ ચાલતાં એક વર્ષ માટે ૨૦૦ રૂ. ના સારી ચાલના જામીન પર તેને છોડવાનો હુકમ થયો છે.

મુઝફરપુર જિલ્લાના અત્રા યાજ્ઞાના બવી-બાગ મામમાં ૨૭મી સપ્ટેમ્બરે તોફાન થયું હતું. એમ જણાય છે કે કલકત્તાના તોફાનો વેળા એક બંગાળી બાળાનું અપહરણ કરી તેને અહીં લાવવામાં આવી હતી. મામલાસી-

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

એની વિનવિતને પરિણામે પ્રથમ તો એ બાળાને સોંપી દેવાની અપહરણ કરનારાઓએ ઉત્સુકતા બતાવી, પરંતુ પાછળથી તે રીતે વર્તવા ના પાડતાં કપાકપી થઈ હતી.

એક ધણેજ આશ્ચર્યકારક બનાવ વોર વિકાસારમાં બની ગયો. ૨૬ વર્ષની એક યુવતી 'સુરે'એ વરરાજનો સ્વાંગ સજીને એક અન્ય યુવતી સાથે લગ્નવિધિ કરી નાંખી. ૧૬મી ઓક્ટોબરે પોલિસ ટાટમાં એના પર ગ્રહાયેલી આ આલેખનો જવાબ આપવા પોલિસ અમલદાર એને હાજર કરશે. પ્રથમ સુનાવણી વખતે 'સુરે'એ એના જવાબમાં જણાવેલું કે પરણ્યા માટે એણે રથાનિક રજીસ્ટ્રારની કચેરીમાં જાણી જોઈને વિગાપન પત્રિકા પર સહી કરી હતી. પોતે પુરુષ છે એવું નિવેદન 'સુરે'એ આપેલું એમ પોલિસ કહે છે.

સત્તર વર્ષ પછી પત્નીને પતિનો વિયોગ વસતો લાગ્યો, સને ૧૯૨૬માં એકાએક આય-લેન્ડના પોતાના નિવાસમાંથી અરોપ કચેરી પતિ મિ. ઐગનનો બાળ કાકા ૬૦ વર્ષની વૃદ્ધાએ ગ્રહાયેલી પોલીસની મદદ માગી હતી. પતિના અરોપ થયા પછી પત્નીએ અમેરિકાનો પાતાળ નગરીનો પ્રવાસ ખેડ્યો. અડળક ધન મેળવ્યું. હવે એ સિટન પાછી ફરી છે. અડળક સંપતિ અને વિલાસ વૈભવ બરેલું સદન શ્રીમંત શ્રીમતીને શ્રીમાન વિના સનું સનું લાગે છે, અને ખોવાયેલા પતિનાં સદચાર કપારે સાંપડે એની એકી ટોચ રાહ જુએ છે.

અમેરિકન સૈનિકો ૧૦૦૦ કરતાં વધારે

અંગ્રેજો દૈનિકીયત સ્ત્રીઓને પરણીને અમેરિકા લઇ ગયા હતા. પરંતુ ત્યાં ગયા બાદ દૂર મુદતમાં તેમની સાથે 'છૂટાછેડા' લઇ મેળવી તેમને રાજ્યની મુશ્કેલીમાં આવી છે, તેમની રિયલિટી પણ જ દયાનંદક અને રહી છે. એમ એમ કહેવાય છે કે ૧૦૦૦ જેટલી સ્ત્રી રીતે સ્ત્રીઓને લઈ જવામાં આવી હતી.

*

અમેરિકામાં આવેલા કનેક્ટિકટ મુકામેના સેલિસબરી ગામમાં ઇ. સ. ૧૬૩૪ના માર્ચ માસમાં થયેલી ચૂંટણી વખતે એક પક્ષ પર આરોપ મુકવામાં આવ્યો હતો, કે મનદાનાઓમાં તેમણે એક સ્ત્રીના સમાવેશ કર્યો છે. તે દિવસોમાં સ્ત્રીઓને મતાધિકાર નહોતો. તેથી ડોક્ટર બેરી તેની પરીક્ષા કરવા માટે નિમાયા. તેમણે પરીક્ષા કરી હતું કે તે પુરુષ છે. બીજા દિવસે તે વ્યક્તિ વોટ આપવા ગયો ત્યાં ડોક્ટર દીકરને વાંધો લીધો અને જણાવ્યું કે તે સ્ત્રી છે. ત્યાર બાદ બંને ડોક્ટરોએ તેની પરીક્ષા કરી અને કહ્યું કે તે વ્યક્તિ સ્ત્રી નહિ, પુરુષ છે.

અને આ સંયુક્ત અભિપ્રાય પછી થોડા દિવસે જણવા મળ્યું છે કે તેણે તો એક પુરુષ સાથે વિવાહ કરી લીધો છે. તેની પ્રવૃત્તિ પણ સ્ત્રી જેવી હતી. આથી ફરીથી ચિકિત્સકોને પરીક્ષા કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. તેમણે તેના માસિક ધર્મના સમયે તેની પરીક્ષા કરી અને તેમને જણાવ્યું કે તેને ગર્ભાશય પણ હતું.

ઉપરની વાતને મળતી જ વાત એક અંગ્રેજ સ્ત્રી બેરી ડાર્ટના સંબંધમાં છે. તે ૨૩ વર્ષની ઉંમર સુધી તો પૂરેપૂરી સ્ત્રી રહી. ત્યાર બાદ તેને પોતામાં કંઈક પરિવર્તન થતું લાગ્યું. આથી પાંચ વિશેષજ્ઞોને તેણે પોતાનું શરીર બતાવ્યું. પણ તેઓ તેની જાતિની બાબતમાં એકમત ન થઈ શક્યા. બે જણાએ તે સ્ત્રી હોવાનો અભિપ્રાય આપ્યો. ઇ. સ. ૧૮૦૩માં

જન્મ મરણની નોંધ રાખતા વિભાગ તરફથી તેને સ્ત્રી અને પુરુષ બંને હોવાનું પ્રમાણપત્ર મળ્યું હતું!

આ બંનેથી વિચિત્ર વ્યક્તિત્વો ઉદ્ભવે છે. ડોક્ટર લું પોતાના 'એનિટલ એમ્નોએસિટીઝ, હર્મેફ્રોડિટિઝ એન્ડ રીમેટેડ એન્ડ્રોનઝ' નામના પુસ્તકમાં કરે છે. તે વ્યક્તિના ઉછેર એક છોકરી પેઠે જ થયો હતો, છતાં ઘેરથી નોકળી તેણે પુરુષનાં કપડાં પહેરી, અને એક સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યાં. પાછળથી તેણે કેટલાંય સ્ત્રીઓ સાથે સંબંધ રાખ્યો, એટલું જ નહિ, તેણે પુરુષો સાથે પણ સંબંધ રાખ્યા. આમ તે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેની સાથે રહી અને બપોરે જેવી કચ્છા ચર્ચ ત્યારે તેણે સ્ત્રી સાથે પુરુષ રૂપમાં અને પુરુષો સાથે સ્ત્રીરૂપમાં વ્યવહાર કર્યો. તાત્પર્ય એ કે, તે ઉભયલિંગી હતી. ફિનિયામાં આથી બીજા વધુ વિચિત્ર ઘટના બાગેજ દરો.

*

મેસેસના મેરક અધિવેશન માટે સ્વયંસેવિકાઓની ભરતી કરી રહેલાં શ્રમીતો ઉમા નેરેરેએ એક મુલાકાતમાં જણાવ્યું હતું કે મેરક અધિવેશનમાં ૫૦૦ સ્વયંસેવિકાઓ પોતાના હળવા કામ ઉપરાંત દારૂક પર અંકુશ રાખવા જેવા અથવા કામમાં પણ સ્વયંસેવકોને સાથ આપશે. મુંબઈથી બોલાવાયેલી પચાસ સ્વયંસેવિકાઓ સિવાયની તમામ સ્વયંસેવિકાઓને છું સંયુક્ત પ્રાંતમાંથી જ નોંધી રહી છું ૩૦૦ સ્વયંસેવિકાઓ તો ક્યારનોયે નોંધાઈ ગઈ છે અને તેમને આજાદ દિંદ દેશના અક્ષરો તાલિમ આપી રહ્યા છે.

*

પૂર્વ બંગાળના તોઆખલી જિલ્લાઓમાંથી દળરો દિંદુ સ્ત્રીઓનાં અપદરજ થયાં છે અને તેમને વટલાવી તેમની સાથે લગ્ન કરી નાખવામાં આવ્યાનું પ્રાંતિક સમિતિ તરફથી જાહેર થયું છે.

પદસાચી તાલુકાના નાડીદા ગામમાં હથેલીયારખંધ ધાડ પાડી ત્યારે ગણામાત્ર દેવામાઈની પુત્તીએ તીંગેરીની ચાની આપવાની ના પાડી. તે ખિંચનાણુમાં બાઈ ધાયલ ચદ્દ શોકે આની પહેંચિર્તા ધાડ-પ્રાકુઓ નાસી ગયા.

આશુરોડમાં માટી ખોદતા ચાર ઓએ દદાઈ ગઈ તેમાં ત્રણ તો તરત જ મરી ગઈ.

અખિત્ર ભારત મહીલા પરિષદની આમા અને યુ. પી. શાખાની બીજી બેઠકે પ્રતિક ઠાપડ નિયંત્રણ બોર્ડમાં સ્ત્રીઓને દાખલ કરવાની માંગણી કરતો દરાવ પસાર કર્યો.

બાંધ પુતલીબાઈ ચાર. ડી. શેઠનાએ તેના પિતાના 'સ્મરણ' રેકૉર્ડેડ પેસેજ હોર-મમજી આલ્પમાધવાજી સુરત ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ ફોર પારસી ઓરિંટીઅલ વીમેન એન્ડ ગર્લ્સની સ્થાપના માટે રૂ. ૧,૨૩,૬૦ ની કિંમતની સરકારી જમીનગીરી તથા તેના સરચાતના ખર્ચ માટે રૂપીઆ ૪૦૦૦ આપ્યા છે.

નાગા: પર્વતમાં મોનસાગ. ખાતે ચાંદકાનમાં રાખેલાં રાણી ગ્વાડીશેને ૧૯૩૨ માં નાકરની સંગેવળ અંગે કાળાપાણીની સજા થયેલી: તે પછી ટ્રેમિસ પ્રધાનમંડળના વખતમાં તેમને છોડી મૂક્યાં: તે પછી ફરી તેમને પકડવામાં આવેલાં છે તેથી તેમને છોડાવવા આસા-મના કેબિનેટ નેતાઓ પ્રયત્ન કરે છે.

અમદાવાદના વનિતાવિ-શ્રામના ઓન્સીપાલ ફ્રેન્ચિઝેન બાલુમાઈ મજુમદાર વધુ અવધાસ માટે ઇન્ક્રાંડ ગયા.

મુંબઈ ધારાસભાએ બહુ પત્નીત્વનો રિવાજ બંધ કરા-વવા બીજ પાસે રહ્યું. આ બીજ ૧૯૩૮ માં શ્રી. લીલા-વતી મુનશી લાખ્યા હતાં. આઠ વર્ષે ફરી તેમણે રજુ રહ્યું હતું. આ બીજ અનુસાર ટાઈ પજી મારુણ ચોતાની પત્ની જીવતી હોય ત્યાં સુધી બીજું લગ્ન કરી શકશે નહિ. આ ઇલાકા બદાર આવું લગ્ન કરનાર આ દલાકાનો વતની હશે તો સજાને પાત્ર ગણાશે.

માતર તાલુકાના વિરોળી ગામમાં એક બારિયાએ તેની પત્નીના ગુપ્ત ભાગમાં કાચ મારીને ખૂન કર્યાની વાત બહાર આવી છે.

મુંબઈમાં જ રેશન કુટુંબ-તમાં એક મામડા ઉપર દરેકો ફરી ત્રણ છોકરીઓને દિપાડી જવાની દફતર જાહેર થઈ છે. તે સંબંધમાં બંગાળ સરકારે તેમાં કઈ વજુદ ન હોવાનું જાહેર કર્યું છે.

અમદાવાદ ગીરધરનગરમાં સમૂહ બોજનમાં પંચ દરિગ્ત બહેનોને આશ્રમ ત્રણ આપ્યું હતું અને બાઈ બહેનોએ સમૂહ બોજન રહ્યું હતું.

ડુણાદરા (તા. દસારા)માં ચમાર જવા માતાની ઓએ બે છોકરા ને એક છોકરીએ ત્રણ છોકરાને એક સાથે જન્મ આપ્યો. બધાં જીવતાં છે.

ધોટનના માજી વડાપ્રધાન મી. ચર્ચીલની પુત્રી બેટ્રીસ-મના વારસ રાજ ચાર્લ્સ સાથે પરણવાની હોવાની વાતો સંબળાય છે.

રાણી ગ્વાડીસો સામેનો હુકમો ખેતી લઈ તેમને 'હોડી' મૂકવા આસામના કેએસવાદી-ઓએ વચગાળાની સરકારને અરજ કરી છે.

સુરતના શ્રી. દેવેન્દ્ર નંદનાથ દક્ષિતે કુ. રજની મુકુંદરાય દેવે સાથે સીરીસ રજરટટ કાયદા મુજબ લગ્ન નોંધાવ્યાં છે.

શ્રી. લીલાવતી સુનરીનું કળેડાંબીજ પાસ થયું છે ને જવ માસ સુધી, જાડેર પ્રજામત માટે બહેનોમાં ફેરવવા માટે નક્કી થયું છે.

ગોવાના એક પોર્ટુગીઝ ઓપીસરે ગોવાના દાર્પકર બંદેન પ્રેમલતા બ્રાજીલીકરને કહ્યું હતું કે, જો લક્ષ્મીતા કંદકની પેટે સ્ત્રીઓ કે છોકરીઓનો ભેદ રાખ્યા વગર રાષ્ટ્રધ્વજ લઈ ફરતી હરકોઈ ઓને નગ્ન કરીશું.

ગોવાની સરકારે ડૉ. લોહીઆ સાથે મુશ્કારી કુર્તા પૂના કોંગ્રેસ સમીતિના મંત્રી શ્રીમતી શાન્તા નાવરને ટ્રેન-માંથી ઉતારી લઈ રાત્રે પોલીસના કચ્છમાં રાખવામાં આવ્યાં હતાં ને સવારે હજાર કરવામાં આવ્યાં હતાં.

પાલીતાણાના કુંવરી શ્રી ગીતાબાનો સંજ્ઞ કિશનગઢના મહારાજ સાથે થયો.

અમેરિકાના અનાજ સમિ-તિના પ્રમુખ શ્રી. પર્લ બે

નેટલું અનાજ મોકલાયું છે તેટલું જ અનાજ ઓસ્ટ્રેલિયામાં દિંદમાં મોકલવા જોગવાઈ કરવાનું કહ્યું.

આગામી મહાસભા મેર-હમાં બરાવાની છે ત્યાં જવરથા વિભાગમાં શ્રીમતી કુસુમલતા ગાગો કેમ્પકમાન્ડર અને શ્રી. પ્રભા ગુપ્તા તેમના મદદનીશ તરીકે કામ કરશે.

સીંગપોરના કજરસતાનમાં કુમારી બી. ડી. જોન નામની એક દિંદી નર્સની કબર પરથી મેલનરાવ નામનો દિંદો ડેપ્ટન મરેફો મળી આવ્યો હતો. મીસ જોનની કબર પર તે રોજ ફૂલ ચડાવતો હતો.

મદાસ ધારાસભામાં દેવ-દાસી ની પ્રથા સામે પ્રતિજ્ઞ મૂકતો કાયદો પસાર થયો.

અખીલ દિંદ મદિલા પરિ-પદે સ્ત્રીઓનું હકકનામું પ્રગટ થયું છે.

ઓસ્ટ્રેલીયાની સ્ત્રીની વિવાહીકમાં માનસચાત્રી ડૉ. લાવલની દેખરેખ નીચે સાંસુ-ઓને બચાવવા માટેનો ખાસ કલાસ ચલાવવામાં આવે છે. સાંસુઓએ પોતાની પુત્રવધૂ અને કુટુંબીઓ સાથે કેમ વર્તવું તે શીખવે છે.

ડેપ્રાઇટની એક શીખંત બાઇએ મેરતા પહેલાં દરેક વાસિયતનામા પ્રમાણે, એના પાળેલા કુતરાને રૂ. ૭૫૦૦૦ને વારસો મળ્યો છે.

ગોરીગંના પત્નીએ એમનો અસલનો સીનેમા નડીનો ધંધો ફરીથી શરૂ કરવા માટે જર્મનીમાં અમેરિકન સંતાધીશો સમક્ષ અરજી પેરા કરી છે. હજી એ અરજીનો જવાબ મળ્યો નથી.

એક ઓસ્ટ્રિયન સુધારને ત્યાં મહામુદ પછી એકી સાથે ત્રણ બાળકોનો જન્મ થયો હતો, પરંતુ ત્રિણેનામાં મકાનોની તંગીને લીધે, ત્રણ પારણાં મૂકવાની તેની પાસે જગ્યા નથી. તેણે રૂમ મેળવવા ફરેલી અરજીનો અરવીકાર થયો છે.

મુંબઈમાં ગુલુ વિમાની મધ્યે મુંબઈ દલકતા વચ્ચે ફેડનારી નવી વિમાની સર્વિસની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રીરીસ ગાદાભાઈ પટેલને દાયે થયું.

બરૂંથમાં શ્રીમતી હેમલતા રામલાલ દેસાઈના પ્રમુખપદે રાષ્ટ્રીય ગરબાનો કાર્યક્રમ યોજાયો હતો.

*

પટના ખાતેની અંગ્રેજી સ્કૂલની એક શિક્ષકા શ્રીમતી કે. એન. મિશ્રેએ નાગેરી, બંગાળી, મરાઠી, ગુજરાતી અને ગુજરાતી ભાષામાં, ટેલી-પ્રિન્ટરોથી સમાચાર મોકલી શકાય એવી શોધ કરી છે. આ શોધના પરિણામે, છાપાનાં સમાચારો ટેલીપ્રિન્ટર સંચા મારફતે હાલમાં માત્ર અંગ્રેજી ભાષામાં મોકલી શકાય છે, તેને બદલે જે તે છાપાની ભાષામાં મોકલી શકાશે; એટલે તરજુ-માની કડાટ રહેશે નહિ.

*

બાજપુરા ગામના રાણા રત્નાની ૩૭ વર્ષની વીધવા બાઈએ એક બાળકના જન્મને ક્ષુપાવવાના આશયથી તે બાળકને ગળું દબાવીને તેને મીઠાણા નદીના કિનારા ઉપર ફેંકી દેવાનું હતું. આ અંગે પોલીસે એ બાઈની ધરપકડ કરી છે.

*

શ્રીમતી ગેરી જોન્સ નામની એક સીદી મહિલાએ ૬૪ વર્ષની વયે ૨૭મા બાળકને જન્મ આપ્યો છે. અને અત્યાર સુધીમાં ૭ બેટીઓ બાળક થયાં હતાં. એમના પતિની જન્મ ૬૦ વર્ષની છે.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત યુનો પરિષદમાં હાજર આવવા અમેરિકા જતાં હોવાથી તેમણે અખીલ હિંદ ચારીરિક કેળવણી પરિષદ ખુદી મૂકવાની પોતાની અશક્તિ જાહેર કરી છે.

*

અમેરિકામાં જુકલીન ખાતે ગ્રીસીસ બાયો સૉજર નામની ૧૯૬ રત્નની સ્ત્રી ૮૪માં ન્હાવા બેઠી હતી તે તેમનાં ૬૬૩૬ પડવાથી ૮૪ તોડીને બહાર કાઢી પડી.

*

જલાલપોર કરઆમાં રહેતી બરૂંથ તરફની બાવસાર બાઈ બાલુમતીને તેની સાસુ સોના તથા નણુંદ કાપીએ ઝામ દીધેલા. તે સંબંધમાં બન્નેને એક દિવસની સજા ને પચીસ રૂપીઆ દંડ થયો.

જામનગરના મદારાણી સાહેબે કાશીમાં કચ્છ કાઢ્યા. વાડના વિદ્યાર્થીઓ માટે છાત્રાલય બાંધવા ૨૪ હજાર રૂપીઆ આપ્યા. આ છાત્રાલયનું નામ 'અર્જુનકુમાર છાત્રાલય' રહેશે.

*

અમદાવાદમાં ગોમતીપુરમાં જ્યાં નામની યુવાન વ્યક્તિ વિધવાએ અગ્નિરનાન કર્યું.

*

નિકોલ મામના કુવામાંથી એક ઓની લાચ મળી. બાઈ બોળખાણી નથી, પણ તેણે આપધાત કર્યો હોવાનું મનાય છે.

*

સુરતમાં ગાંધી સ્મારક દરમ્યાન ગોપીપુરા મહિલા વિદ્યાલયમાં શ્રી. ગુણવંતબહેન ધીઆએ બાવણ કર્યું. અને બીજી સંસ્થાઓમાં વિધવિધ રીતે ગાંધી ન્યાતિ ઉજવાઈ.

વડોદરાની એક કૌશલેશ્વરીના વણીક પ્રેરેસરે પોતાની હયાત પત્ની છતાં કૌશલેશ્વરીના નાગર ગતિતિની લાખેરિયન સુવતી સાથે ફરી લગ્ન કર્યાં.

*

મોરબીમાંના સુઝાવાળા મા સાહેબનું અવસાન થયું.

*

ગમનમર આયુર્વેદિક કૌશલેશ્વરીમાં બહુજા નનાર ગોંડળ રાજ્યના પાંચ વિદ્યાર્થીઓને શ્રી. રામકુંવરના રોકોલરસીપ આપવાનું અહેર થયું છે.

*

સ્ત્રીજીવનમાં રસોદધર વિભાગ સંભાળતાં સો. મણી-બહેન મહેતાનું મદ્રાસમાં અવસાન થયું.

*

સુરક્ષીમ લીંગ તરફથી અમેરિકામાં લીંગી પ્રચાર માટે બેમમ શાહનવાજ નીમાયાં.

*

શ્રી. સુશીલા નાથરે શ્રી. બાલકૃષ્ણ કાલેશ્વર સાથે આંતર પ્રાંતિય લગ્ન કર્યાં.

*

મુંબઈમાં મરીન ડાઇવ ઉપર મીસ સરીતાબાઈ વ્હેન મકવાણાને છરી બનાવી લૂંટી લેનાર નરસેયા રંગાપ્પાને નવ માસની સજા થઈ.

*

સુરત દશાપેરવડા મહિલા મંડળમાં શ્રી. લતાજેન દેસાઈનું પ્રવચન થયું.

અમદાવાદમાં સારંગપુર ચક્રા ફરના વીમામાં નજીક રહેતી રૂપ વાંની બ્રાહ્મણ બાઈ સવિતાએ અગ્નિસ્નાનકયું.

*

લંડન રવરાજ બવનના શ્રીમતી મિરજાએ ગાંધીજીને એક લાકડી ભેટ મોકલી છે.

*

સુરત વાડીશળીઆ રોર ગૃહલોગને લાગેલું પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયું હતું.

*

સુરતની મદ્રાસ-એ ક્રમશઃ મીઆને બાઈ મરીઅમબાઈ લાઈ. અ. રહેમાન તરફથી રા. પાંચસોનું દાન મળ્યું.

*

વસોમાં સદા-ગુગારતી બદી પરાક્રષ્ટાએ પહોંચી છે. એક માણસે એની પત્નીને ગુગારમાં મરી હતી. એ દારી જતાં ચુંડાઓ પત્નીને લેવા ગયા અને પતિએ પત્નીને ચુંડાઓને હવાલે કરી. પરંતુ આ વાતની જોડા થતાં સર્ગમંજીઓએ પત્નીને ચુંડાઓના હાથમાંથી છોડાવી લીધી હતી.

*

ઝિરટ્ટેલીઆમાં આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા પરિષદમાં હાજરી આપીને કુ. કમિટી ખાંડવાળા તથા શ્રીમતી મીરાં મુંબઈ પાછા આવી પડે. આ છે.

પટોડી રાજ્યના પ્રમ મંજીની રાજદારી પરિપક્વની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રીમતી અરુણા અસદઅલીએ કરી.

*

કર્ણે વિદ્યાપીઠને યોગ્ય વખતમાં મુંબઈ સરકાર તરફથી ચાઈર મળશે અને બીજા વિદ્યાપીઠ પ્રમાણે સમાન અધિકાર તેની વિદ્યાર્થીનીઓને અપાશે.

*

કે-માર્કની પાર્લામેન્ટમાં એક સભ્ય મૃત્યુના કરી છે કે આપણા રાજ્ય બંધારણમાં એવો સુધારો થવો જોઈએ કે દને ગરકુંવરને બદલે રામકુંવરીને પણ ગાદીએ બેસાડી શકાય.

*

શ્રીદીશ રાજ્યના એક માત્ર હિંદી ઉમરાવ લોડ, સોંદા અને લેડી સોંદા આ મહિને હિંદ આપશે.

*

કોચીના મદારાજીએ લી. આગેશને હાથે ફર્થ ઓફ ક્યો-ઇડ બંદરની ગોદીમાં બંધાયેલો એલોમાએથ નરીમનને તરતી મુકાઈ.

*

સુરતમાં પારસી જરથોસ્ત્ર બાનુઓ અને બાળાઓ માટે ઉલોગગૃહ રચાવાયું.

*

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

સ્ત્રીજીવન

વસાદપિ યટોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાવપિ

વર્ષ આઠમું : માગશર ૨૦૦૩ : ડિસેમ્બર ૧૯૪૬ : અંક ૨૯૨

દાન

દુમકેતુ

• અને પછી એક શ્રીમંત માણસે વિનંતી કરી : 'અમને દાન વિશે કંઈક કહો.' અને તેણે ત્યુત્તર આપ્યો : 'જ્યારે તમે તમારી વસ્તુઓ દાનમાં આપો છો—પૈસા કપડાં કે ધાન્ય—ત્યારે તમે ખરી રીતે કંઈ જ આપતા નથી.'

જેનામાં આપવાની જિમ્મી જાગી છે તે પોતાની જાતને પહેલ વહેલાં આપે છે, ખરી દાનવૃત્તિ પણ એમાં જ રહી છે.

કારણ કે તમારી મીઠકતી વસ્તુઓ એ ખરી રીતે તો એવી વસ્તુઓ છે કે જેમનો તમને ખપ નથી, છતાં કેવળ સંઘડની ખાતર તમે જેમને સંઘડી રહ્યા છો અને તેમાં જીએ કોઈ એ ઉપાડી જશે એવો ભય પણ જેમના વિષે તમે સોચી રહ્યા છો.

એટલું જ નહિ, એવા સંઘડમાં જગત-પિતાના સર્વસપ્લાનો પણ ઇન્કાર રહ્યા છે. તમે સંઘડ કરો છો, કારણ કે તમને ભય છે. તમને લાગે છે કે, ખરી અછીને વખતે તમને જે વસ્તુનો ખપ પડશે, તે વસ્તુ તમને નહિ મળે. અંતઃકંથણના ખરેખરા ઉંડાણમાંથી સર્વ શક્તિમાન પાસે માગેલી હરેક વસ્તુ, એના માંગનારને મળી જ રહે છે, એવી શ્રદ્ધા જેનામાં ન હોય એવા હરેક માણસે, સંઘડ કરવાની વૃત્તિમાં જ પોતાનું સંરક્ષણ શોધવું રહ્યું.

પણ જે જ્ઞાને પોતાની સહિસલામત આજીવિકા માટે આવતી કાલના

* અસિદ્ધ જિજ્ઞાસના એક વિચારનો વિસ્તાર કર્યો છે.

‘જોરાકલું’ હાડકું ધૂળમાં સંઘડી રાખ્યું હતું, તે અતિ ડાહ્યા શ્વાનને શું મળ્યું તેનો વિચાર કરો.

આપણી સંઘડવૃત્તિ જે દુશ્વર ફેલાવી રહેલ છે, તે દુશ્વરને લેદવા માટે, આપણે આપણા સંઘડમાંથી થોડાક દુરુડા લઇને દાનશીલ બનવા માટે ઘોડીએ છીએ, ત્યારે આપણી એ મરકરી, ફૂરતાની હરેક સીમા વટાવી ગયેલ શુંડાગીરીની પણ શુંડાગીરી ગણાવી ભેખે.

દાનવૃત્તિ જેનામાં ખરી રીતે જાગી છે તે માણસ પોતાના સંઘડ વિષે પહેલવહેલો વિચાર કરતો થયે. તે પછી જ એ દાન આપવાનો વિચાર કરશે.

કેટલાક માણસો આપે છે, કારણ કે એમનો સંઘડ એમની વિચાર-હીનતામાંથી જન્મેલો સંઘડ છે. એટલા માટે એ આપી દે છે—જેથી એમના સંઘડમાં પડેલી લક્ષ્મીના ચળકાટ સાથે, થોડીક કીર્તિનો ચળકાટ પણ એમને ત્યાં આવે. એમની આ વૃત્તિનો પડધો એમના દાનને, કુતરાએ અબડાવેલા ધાન્ય લસું હીન અને અપવિત્ર બનાવે છે.

આ લોકો, એમ તો એમ પણ આપે તો છે, એ સમાધાનીના સુર સાથે એકમત થવું, એનો અર્થ દુશ્વરની પરંપરા સ્થાપવી ને સન્માનવી એમ જ હોઈ શકે.

સંઘડની મર્યાદા જ્યારે વ્યક્તિ પોતે કરી શકતી નથી, ત્યારે કોઈ ડાહી રાષ્ટ્રીય સરકાર એ મર્યાદા બાંધી આપે છે. પરદેશી સરકાર જે મર્યાદા બાંધી આપે એ મર્યાદા નથી. તેમ જ પરદેશી સરકારના લેશ પણ પ્રભાવ નીચે કામ કરતી રાષ્ટ્રીય સરકારને પણ આવી મર્યાદા બાંધવાનો અધિકાર નથી. એટલા માટે પ્રજાએ સમગ્ર રીતે પોતાના સંસ્કારધન વડે જ આવી સંઘડી વ્યક્તિઓના દાનને અજીઠા ધાન જેવું ગણીને, માનામાં નાની વ્યક્તિના થોડામાં થોડા મળતા દાન વડે, પોતાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવાની ટેવ પાડવી રહી.

મુશ્કેલીઓમાં પ્રજા બળવાન તો જ બને. નહિતર તો એ અપંગ રહે—અને અપંગ બનાવનારાઓ જ એના મુશ્કેલી દાનશીલો થયાં કરે.

એક માણસના એક કરોડ રૂપિયામાં નહિ—પણ એક કરોડ માણસના એક એક રૂપિયામાં શક્તિ રહી છે. એટલા માટે જેમની પાસે થોડામાં થોડું છે, છતાં જે થોડામાંથી થોડું આપે છે તે દાનની પવિત્રતા સમજે છે.

કેટલાકને આપવામાં આનંદ આવે છે. એમનો એ આનંદ એ મોટામાં મોટું સ્વર્ગીય મુખ છે. અને કેટલાકને આપતાં આપતાં મોલનાં પાણી નેવે આવે છે—એવાને માટે આપવામાં એક જાતની, સમજે તો, જાતમુદારણ રહી છે.

ગરિબાઈમાં અને ધનાઢ્યાવસ્થામાં ચીંજુસાઈ કરનાર

અ વિશ્વાસ કરવા જેવી આ વાત નથી.

.....પ્રાંતના સુપ્રસિદ્ધ દૈનિકમાં તેના જ ખાસ ખબરપત્રીએ મોકલેલા ખબર મોટા અક્ષરે પ્રસિદ્ધ થયા છે.

મોટા મથાળા નીચે એક નાનકડા પારીમાદ્ર ઉપર, જાણે ખાતરી કરતો હોઈ એમ-એ-કરી એકવાર નગર ફેરવી "સત્કાર્યો" દાન-બાજુડાંગાના શ્રીમાન લોકનાથ મિત્ર પદ વસતી વધે સ્વર્ગાર્ય થયા છે. મૃત્યુ સમયે બાજુડાંગામાં એક હોરિપટલ અને ચિકિત્સાલય માટે જિલ્લા બોર્ડના નામે ત્રણ લાખની કિંમતના પોતાની કંપનીના શેરનું તેમણે દાન કર્યું છે. આ 'દાન માટે શ્રીમાન મિત્રમહાશયનું નામ ચિરમરણીય રહેશે. અમે તેમના આત્માને શાંતિ આપીએ છીએ."

આ દૈનિકના આંતરરાષ્ટ્રીય સમાચારો, દેશપરદેશની આર્થિક પરિસ્થિતિ ઉપરની સમાલોચના અને ખબરના બાંવતાલ તથા સારી થે સંસ્કૃત હુનિયાના સામાજિક અનેક-વિધ ઉત્તેજિત સમાચારો છોડીને બાજુડાંગામાં માઈ હોરિપટલ રચપાઈ કે નહિ એ જાણવાનું કૃતકલ્પ બાગ્યે જ બીજા કોઈને થયું હશે.

પણ મારા હાથમાંનું છાપું લટકી રહ્યું અને હષ્ટિ સમક્ષ લોકનાથ મિત્રનું જીવન ખડું થયું. હું લોકનાથ મિત્રને ઝોળાખુ છું. એમના જીવનના અઘાંત ઇતિહાસનાં થોડાં જ પાનાં જો આજે લોકચક્ષુ સમીપ પ્રગટ કરી બેસું તો તેમનો આત્મા મને શાપમુક્ત રાખે એમ પ્રાર્થું છું.

લોકનાથ મિત્રના જીવનના અનેક ઝાંખાં ચિત્રો મારી નગર સમક્ષ ખડાં થઈ ગયાં.

કલકત્તાની એક કમિશન એજન્ટની પેઢીમાં મહિને રૂપિયા ચાળીસના પગારથી હું તોફારી કરતો. બરાબખબરની એક મઠીમાં સસ્તા દામની લોજમાં ખાતો અને પડથો રહેતો. દર શનિવારે ટ્રેનમાં મારે આમ એક આરો મારી

મિત્ર બાજુનું દાન

સોમવારે આદિસ સમયે કલકત્તામાં પહોંચી જતો. બાજુડાંગા આમ રોશનથી બે માઈલ દૂર હતું, એટલે દર અઠવાડિયે આમ બે-ત્રણ માર માઈલ ચાલવાની કસરત પણ થતી. એવી બાજુડાંગા ગામની અને મારી રિયલિટી હતી. જીવનમાં યોવનનાં વર્ષોમાં ધણાય આવી મુશ્કેલી વેડે છે. એની ગજીતરી ક્યે પાર આવે તેમ નથી.

અમારા બાજુડાંગામાં ધનાઢ્ય તરીકે કોઈની થ તરફ આંખી થીંધવી હોય તો તે લોકનાથ મિત્ર તરફ જ; પણ એ તો મોટી દુશ્વલ હતી, એમ એક પદાર્થપાંડથી હું જાણી શકોશો. લોકનાથના પૂર્વજો જે અઢળક દ્રવ્ય એકઠું કરી અથા હતા તે લોકનાથના સમયમાં ઘટતું ઘટતું લખભગ ખાલી થઈ જવાની દશામાં જ હતું. ધણા લોકો આ સમજી શક્યા નહોતા, પણ મને તો બરોબર સ્પષ્ટી અમેહું.

લોકનાથને કુટુંબમાં એક પત્ની અને એક છોકરી જ હતાં. છોકરી રોગની રોગીષ્ટ હતી. એક રવિવારે આમના તળાવમાંની માછલી પકડવાનો નિષ્કળ પ્રયત્ન કરીને ઘરે આવી

ત્યાં ચાલે પહેલો ઘૂંટડો બંડુ' હું ત્યાં ઠાઠએ
બહારથી સાઠ ક્યો: 'તારક છે કે?'

બહાર આવીને જોયું તો લોકનાથ મિત્ર.
મારા બેઠકના ઓરડામાં ફરેલી શેતરંજી
પાયરી તેમને બેસવા કહ્યું. મારે ત્યાં લોકનાથનું
આગમન એ તદ્દન અજુબાણું ગણાય.

ધરના રાયરચોલાની, અનાજની મોંઘવારી
ને ખીજ કલકતોના તાગ સમાચાર વગેરે
પૂછી મને કહ્યું: 'તારક, એક વાત કરવા
આવ્યો છું. પણ તને કહેતાં મારી છબ
ઊપડતી નથી. અલિખન પાસે મારા દોઢસો
રૂપિયા લેવા છે. ફરિયાદ કરવાનો બચ દેખાડું
હું કે પછમાં પડે છે અને આજ દિવસ, કાલ
દિવસે કરે છે. હું કહું છું કે એકસાથે તો દર્દ
ચકવાનો નથી; દસ-પંદર ને દસ ચકે તે દ.
ગઈકાસે આપવાનો વાયદો હતો, પણ દજી
આવ્યા નથી. પણ મેં કાનાઈ મોદીને એના
પૈસાનો આજનો વાયદો આપ્યો છે. એણે તો
વચનમંત્ર ક્યો, પણ મારાથી એમ થોડુંજ
શય છે? અલિખનના પૈસા કાલ કે પરમ-
દિવસે આવશે- ચોક્કસ. એટલે તારી પાસે વધુ
નહિ, માત્ર દસ રૂપિયા લેવા આવ્યો છું.
આવતા રાત્રિવારે તું ઘરે આવીશ ત્યારે અથવા
વડુમાને પહેંચાડી દર્દશ. આ બેતીની ઉપાધી
પણ લોહીનું પાણી કરી નાખે છે. એમ શાય
છે કે કસકતા જ જતો રહે. તેમારી ઓફિસમાં
એકાદ નોકરી ન મળે?'

ચાળીસ રૂપિયાના પગારમાં મારું બજેટ
યર્ષ મધું હતું-૪૭ રૂપિયાનું; એટલે કે સાત
રૂપિયા ઉધાર લેવાના હતા. મહિનાને અને જૂનાં
ઠાપાં વેચતાં દસમારે આના મળવાના હતાં
તેમાંથી ઓફિસના ચાગાના પૈસા ચૂકવવાના
હતા. આ રીતે રોજમેગમાં તો ઉધાર પામું જ
વધી જતું હતું.

પણ લોકનાથજી જાતે પૈસા માગવા
મારા નેવા માણસ પાસે આવ્યા છે એવું કાંઈ
સામાન્ય વાત નથી. એની પૂછમાંથી દસ

રૂપિયા તેમને આપી દીધા. તેઓ બહુ-આમાર
માનતા, તે અલિખનને ગાળો દેતા ઊઠ્યા.
જતાં જતાં મને જણાવ્યું: 'એ આવના રાત્રિવાર
પહેલાં અલિખન રૂપિયા નહીં આપે તો પછી
વડુમાને.....'

મેં કહ્યું: 'ના...ના. એની કંઈ ઉતાવળ
નથી. બે દિવસ મોડા આવશે તોય. કંઈ
ચિંતા નથી.'

લોકનાથ ખાનગી અને વ્યક્તિગત. વાન
પાંચ કેકાણે કહેરી એમાં સજ્જનના નથી. તો
પણ આ વાત હું કેમેય ગુપ્ત રાખી ન શક્યો.
અમે નાટક દરવાના હતા, તેનું દર રાત્રિવારે
સાંજે થીએટરમાં રીડર્સલ થતું. હુંય હાજર
રહેતો એટલે તે દિવસે પણ ગયો.

બરોબર કમે ડ્રસંગે લોકનાથજીની વાત
નીકળી તે આજ યાદ નથી આવતું, પણ વાત-
વાતમાં એમની નાણાબીડની વાત મેં કહી નાખી.

અમારી મંડળીમાં નારહનો પાઠ લેનાર
બંકુ ચાડુજીએ બોલ્યો: 'શું કહે છે? અને તને
પણ દાવમાં લીધો?'

એમાં એક ગુપ્ત અર્થ હતો, સમજી ગયો.
ખીજ બિનિટે વળાવધારે જણવાની તક મળી.
બંકુ ચાડુજીએ બોલ્યો: 'ગામમાં એવો એક
પણ માણસ નથી જોતો એ દેવાદાર ન હોય.
એટલું જ નહિ, પણ જમીન-જાગીર અને ઘર
પેલા ગામના કુન્ડુએને ત્યાં ગીરા મૂકી આપ્યા
છે. આટલા દિવસ સુધી માત્ર તું જ બાકી હતો.
હવે તું પણ...'

આ વાત સાંભળી હું આભો બન્યો. મનમાં
ખૂબ દુઃખ પણ થયું. હવે દસ રૂપિયા પાછા
દાવમાં નથી આવવાના અને પાછા બજેટમાં
જો સાત રૂપિયા ઘટતા હતા તે હવે વળી
સત્તર યર્ષ નેજાના હતા. અને મહિનાની યશ-
આનમાં ૪૦ રૂપિયા પગાર લઈ માસનું ખર્ચ
અને સત્તર રૂપિયા ખોટ પૂરી કરેલી એ કેટલું
આકરું છે તે વિચારે અડધો થઈ ગયો.

ત્યાર પછીના અડવાડિયે પણ મારે ગામ

મયો. રવિવારે નદીમાં સ્નાન કરવા જતો હતો. ઓચિંતા માતૃમ પડ્યું કે મોટા વડની પેઢી-ખાતુ જે કાશવન છે તે તરફથી આવતો કોઈ માણસ પાટો ફરી ચાલવા માંડ્યો. અવરજવરને દિસાએ એ રસ્તો સુગમ નહોતો, એટલે કોણ છે એ જોવા માટે પગ થોડા વેગે ઉપાડ્યા. જોયું તો લોકનાથખાતુ.

લોકનાથખાતુએ કદાચ એવી આશા નહિ રાખી હોય. તે ઓઠ્યા: 'તારક, કાલે રાતે તારે છાંં આવું આવું કરતો હતો પણ અવાણું નહિ. પણ તારક, તને હું કહી રાખું છું, જે અલિંગનને હું ઠેકાણે નં લાવું તો મારું નામ લોકનાથ નહિ. લાઈકાટના કોઈ સારા વજીવ સાથે તારે ઓળખાણ છે? અમારા મદાલના વજીવો-જવા દે એમની વાત-જેવળ પૈસા ખાઈ જાય છે.'

'એ સંખંધી પડી વાત કરશું' એમ કહી-હું નદી બધી ચાલવા માંડ્યો. મારો મનોભાવ જોઈ જોયો બહુ જોડા: પડી ગયા હતા એવું સંમજતાં મને વાર ન લાગી.

સાંજે ચિયેટરમાં ગયો, પણ પાછા આવતા રહેવું પડ્યું. કેમકે સંચાલક કલકત્તે ગયા હતા એટલે રીફસલ બંધ હતું.

ધરે આંત્રી એક જૂના માસિકનાં પાનાં ફેરવ્યા એટલામાં આરણે કોઈએ ટકારા માપો. ઊનાવળે આરણાં ઉપાડ્યાં તો લોકનાથખાતુ ઉભેલા, તેમને આવકાર આપી શેનર'છ. પર એસાડ્યા. લોકનાથે ઓઠ્યા: 'તારક, મારી એક વાત સાંભળાય ?'

વળી પાટી રૂપિયાની જરૂર પડી છે એમ સંમજ્યો. લોકનાથખાતુ ઓઠ્યા: 'તારી મારી માયું છું, ભાઈ. સવારે તને ભાળીને હું ખૂન શરમાઈ મયો હતો. મારી સર્વ વાત ખોટી છે. સંત્ર ખોટી. અલિંગન પાસેથી મને કંઈ મળવાનું નથી. મારાં જરઆર કુનુએને ત્યાં ગીરો છે. કિહો ચર્ચ મઈ છે. કોઈ દિ બજવણી કરી મને હાંડી કાઢશે. લોકોની પાસે ઉપાર

શારદા

મધુરી લાગે છે મદને દેવિ, તું શારદા !
મિલનની માંડી શીં મીટ રે ?

મનોદર દેવિ તું શારદા !
બહુનાં બહુનાં કંઈ આસાઓ જગતી;
વિશેષી જોવું તારી વાટ રે !...મનોદર.

મથરે આસન કરે, કરે વીણા ધરે,
પે'રાયું પંકજની માળ રે;
તારે તારે રે તારા તારલા જગતું,
લક્ષારે ચાંદનો જગતું રે, મનોદર.

પાલવડે રૂપેરી ચાંદની રેલાયું,
રમૂછ જ્ઞાન તો રેલાય રે,
વન્દે મનવ ત્હને, વન્દે દાનવ ત્હને !
વન્દે સદા ય દેવલોક રે;
મનોદર દેવી તું શારદા.

મનના મંદિરમાં દેવિ ! રાખું ત્હને !
જોવું શું પૂજનની વાટ રે !
મનોદર દેવિ, તું શારદા !
'પ્રિય'

હવે નથી મળતું. લોકો માને છે કે હું જૂડો છું. કાનાઈ મંજળની મોદીખાનાની કુકાન મારા જ પૈસે રાખ છે. મેં એને એમજ પાંચસો રૂપિયા આપ્યા હતા. ખાતું પણ પડાવ્યું નહોતું. આજ એ જ કાનાઈ અને ચીજવસ્તુ પણ આપતો નથી. એપાળ કદોષની કુકાનનો ઇતિહાસ પણ તું કયાં નથી જાણતો? જવા દે.

ગરબે ધૂમે

રમે રમે રે રાસે રમે,

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે રે!

રાસે રમે રે રાસે રમે

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે.

ચોસક સખીઓ સંગે ધૂમે,

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે.

હેમનો ગરબો રાને મહેનો

શીરે ધરીને અંબા ધૂમે...આજ

ધૂમતાં ધૂમતાં ઝાંઝરે ઝમરે

પમપમ, પમપમ ધુધરી આજ...આજ

તાળા સેતાં, તાળા રેતાં અંબા ભવાની

લડોટી, લડોટી ગરબે ધૂમે...આજ

બહુચરવાળા ને પાવાવાળા

ફરફર, ફરફર ફૂદડી ફરે...આજ

બહાંદી સહુ રેવો આવે

સઉ સંગે મળાને વઢો ફરે...આજ

આજ નવ દુર્ગા ગરબે ધૂમે...

ગરબે ધૂમે રે રાસે રમે : આજ

કે. કિશોરી અંતાણી

એ સંભાળવાની જરૂર નથી, પણ આજે હું
કોડીકોન બિખારી છું. પણ એથીયે હું ગર્વિત
તેમ નથી. તારક, પણ મને ચિંતા મારી છોડી
મિન્દુની છે. મેં ધામું હતું કે તેને પરજીવી હું
ક્યાંક પરદેશ ચાલ્યો જઈશ. પણ એ ત્રણ ચાર
વરસથી મેસેરીઆથી પીડાય છે. પડેલાં તો
કાકાતરની દવા ખવરાવતો. વરસેકથી એક જાંબ
છે, પરંતુ આજ એને ફરી...

લોકનાથબાણ મુસકે મુસકે રેડી પડ્યા. મેં
એમને થોડું આશ્વાસન આપી સાંત કર્યાં.

તેઓ બોલ્યા: 'અર્ધરાતથી એને હેડાઈ શક
ચક્ર છે. હજી પણ અટકતી નથી. 'મમરાતું
પાણી વગેરે ઉપાય પણ અજમાવ્યા, પણ કંઈ
ન જાયું. આજ આખો દિવસ એટલી બધી
રિબાઈ છે કે 'મારાથી એકું જતું' નથી ને
પૈસાને અભાવે દવાનું એક ટીપું પણ હું પાડ
નથી શક્યો. એક દિ મારી પાસે બેસું હતું.
મારે લીધે ધણી લોકો આજળ વધ્યા છે. અત્યારે
તેઓ જ કહે છે કે, હું પૈસા ઉધાર લઈ પાછા
આપતો નથી. હું ખોટાખોટો છું.'

લોકનાથબાણની આંખમાંથી પાછાં અંધ
વહેવા લાગ્યાં. લૂછીને તેઓ બોલ્યા: 'એને
માટે કુઝ નથી થતું, તારક, પણ મારી મિન્દુ
આખો દિવસ મારી નજર સામે પીડા ભોગ-
વતાં મરે અને એક ટીપું ઔષધ પણ હું તેને
ન દઈ શકું એનો જ શોક મને કોતરી...'
તેઓ વાત પૂરી ન કરી શક્યા.

મેં કહ્યું: 'આ વાત તો તમે પડેલાં દરી
નહોતી! ગયે અંધવાડિયે પણ કહ્યું હોત તો હું
કલકત્તાની કોઈ હોસ્પિટલમાં એને દાખલ કરવા
વ્યવસ્થા કરત. વારુ, ચાલો તમારે ઘરે.'

આમમાં એક જાણીતો હોમીઓપથી ચિકિત્સા
કરતો હતો. તેને બોલાવી સાથે લઈ ગયો.

ત્યાર પછીના મર્મભેદી દર્યનો ઉદ્ધેષ ન
કરવો એજ ઠીક છે. મોડી રાતે મિન્દુ ચાલી ગઈ.

બીજા અંધવાડિયે બાણુડાંગા ગયો. સારે
લોકનાથબાણને જોયા નહિ. સાંબળ્યું કે મિન્દુના
મૃત્યુથી એની બા મુર્છિત થઈ ગઈ હતી અને
એ મૂર્છા એને વળી જ નહિ. એને બીજા દિવસે
જ લોકનાથ ક્યાંક જતા રવાા હતા.

સમજા બાર વરસ પછીની વાત કહું છું.
અમારી આડનની ઓફિસનો કાચો માલ
ખરીદવા ઉત્તર-પશ્ચિમની સરદના એક નાનકડા
ચકરમાં એક નાનો ડીપો હતો, ત્યાંના કામચલાઉ

મેનેગર ચપ હુ આવ્યો છું.

કલકત્તાના બરાખગરની લોનમાં કંટાળા-ભર્યા લાંબો સમય માળ્યા પછી આ પરિવર્તન પૂરું ન સાડું લાગ્યું. ખુલા મેદાનમાં અને શાલવનમાં પૂરુ ફરવા મળ્યું. મારી જોને કાંચમ ખાટા જોડકારો આવતા તે પણ અહીંની દવાથી મટી ગયા.

એકવાર કાચા માલની આવક બહુ જોડી હતી અને હેડ ઓફિસેથી રેલિગ્રામ આવ્યો હતો કે 'એક મોટા જોડર મળ્યો છે. અત્યંત નજીથી માલની ડીલીવરી આપવાની જરૂર છે.'

એ યુરોપી જેમ કરીને ટળે એની ચિતામાં હતો; એવામાં ખબર મળ્યા કે, અહીંથી દસ માઈલ દુરના જંગલના સીમાડે એક સાલાસ કાં છે. એના માલિક એક બંગાળી બાણુ છે અને તેમની પાસે પુષ્કળ માલનો જથ્થો છે; પણ બાણુ બહુ કંપ્નસ છે. સવારે તેમનું નામ મેલું પણ નિષેદ ગણાતું. જરૂર ન ત્યારે જોતી ચપ છે ત્યારે જાગારી બોલિસ ઈત્યે બાવે ખરીદતાં પણ અસંકોચે નહિ. એટલે યોગ પર ચડી દસ માલસ દૂર તે કંપનીમાં પરોવ્યો.

નિર્ગન જંગલના એક છેડે કંપનીનું જંગલગર દારખાતું હતું. લગભગ ત્રણસોથી ચારસો માણસો કામ કરતા હતા. મેં સાંભળ્યું કે વિલાયત અને અમેરિકા સાથે તેમને વ્યવહાર હતો. રેલ્વે સાપ્તાહિક પણ તેમના દારખાતા સુધી પથરાયેલી હતી. મેં વિઝિટિંગ કાર્ડ મોકલી મુલાકાત માગી.

અહીંમાં આ રિયલિટમાં અગિયાર વરસ પછી હું લોકનાયકપણને જોવા પામીશ એવું મેં નોકડું ખાયું. લાંબા અગિયાર વરસનો ક્ષતિદાસ સાંભળ્યો. કેવી રીતે ધીરે ધીરે વેપાર ખીલ્યો, એ જોતું કુતકલચેરક છે. તેવું ન વિરમયકર છે.

મારી પેદા સાથે તેમનો વેપારી સંજ્ઞા બંધાવાથી હું વારે વારે ત્યાં જતો. એક દિ

✓ રાસ રમતી

મેં તો દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી,
ગમન મંદપમાં ચંદ્રિકાથી બમતી:
એવી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

રસ રંગે ભરેલી, ઉમંગે ભરેલી,
જાણે નર્તની નવલી નવેલી:
રમતુમ રમતુમ અંજર ઝણકારતો
દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

કમકે કમકે એતો ટેકડીએ લેતો,
સાથે સતાલ હાય તાણાઓ દેતો:
ચેતન ભરેલ વીનળા થી ઝણકતો
એવી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

કંઠે એને જાણે ટોપલ ટટકારતો,
એવું ચીડું એતો ગીનકું લલકારતો:
મેઘ ધનુષમાં જાણે વાદળા થી બમતી
દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

રાસ ખેલતાં એની ખંડી રણકતી,
ખોંગી પરે મટી ધૂમરી કમકતી:
અંગે અંગે જોગનથી ઝણકતો
એવી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

એનો પગપાનીએ મેંદો સુસોભતી,
જાણે સંધિકા વ્યાવી ક્ષિતિજે ધોભતી:
પગલે પગલે જાણે કુંકુમ હાડકતો
દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

મેં તો દીડી રસિકડી રે ! રંગે રાસ રમતી.

કુંમુદ્યંદ મહેતા

લોકનાયકાણુની ગેરહાજરીમાં - કારખાનાના મેનેજર પાસેથી તેમના સંબંધે વધુ વિસ્તારથી જાણવા મળ્યું.

શીડીહીન, બિખારીવેશે લોકનાયકાણુ અહીં આવ્યા હતા. જોયું આ કારખાનું શુ ક્યું તેની છોકરીને પરણતાથી લોકનાયકાણુ કારખાનાના ખાગીદાર થયા. પછી સસરા ગુજરી ગયા, સાસુ પણ ગુજરી ગઈ. 'અત્યારે બધી માલિકી લોકનાયકાણુની જ છે.' મનોર બાણુ બોલવા લાગ્યા: 'પણ મહારાજ! આના જેવા મેલી બાળ્યેજ હોઈ હશે. ધંધા કે કારખાના માટે પૈસા ખરચનાં પાછી પાની ન કરે, પણ પોતાને માટે એક પાંચ ખરચવી હોય તો લેતો જીવ જાય. શરીરે પેલું બૂખડું રહેતર જોયું હું ને, એ હું દસ વરસથી જોતો આવું છું. પાસે જાઓ તો ખખર પડે કે ડેલે ડેકાણે રેબા લીધા છે. માતા લક્ષ્મીની કૃપાથી સંતાનમાં માત્ર એક છોકરી જ છે...' ચાતો ઘૂંટડો ચડાવી મેનેજરે આગળ ચલાવ્યું: 'તે ય નિરોગી નથી. મને કાપતો વહેમ છે. મેં ડેલીવાર ક્યું કે છોકરીને નૈનિતાલ કે બીજી કોઈ દવા ખાવાની જગ્યાએ લઈ જાઓ કે મોકલી આપો, પણ મારી વાત સાંભળતા જ નથી. અમે તો તોડર માણસ; વધુ શું કહીએ?'

થોડી દિવસ પછી પાંચો દામકાળને અંગે ગયો. ત્યારે મેનેજરે જણાવ્યું કે લોકનાયકાણુ એ દિવસ સુધી ડેક્ટરીમાં આવ્યા નથી. પાસે જ એમનો જંગમો હતો, ત્યાં ગયો. એક હોમીઓ-પદોની ઓપડી લઈ લોકનાયકાણુ બેઠા હતા. મને જોઈ બોલ્યા: 'છોકરીને જીવ તાર આવ્યો છે, તારક. પણ સીરિયસ જેવું નથી. એવું એને વારે વારે થઈ આવે છે. જો હોમીઓપથોને આપારે બેચાર લક્ષણો પકડી રાખ્યા તો પછી રામજીયુ ઇલાજ દાદમાં જ છે. પણ બેચાર લક્ષણો એવાં જણાય છે કે એનો એ જ હોમીઓપથો સાથે બેસાડી રાખતો નથી; એટલે જ મને લાગે છે કે દવા કારગત થતી નથી.'

મેં કહ્યું: 'આમ છોડરમન શું કરતા હશે? થોડો કે મોટર મોકલી સિવિલ સર્જનને બોલાવી એકવાર દેખાંડી જુઓ. છોકરી તો ઘણા દિવસથી માંદી છે એમ સાંભળ્યું છે.'

'આત્મા કમજાબ નગેને કહ્યું હશે તોમને, ખુરૂ ને? મારી છોકરીની તબિયત ડેલી ખરાબ છે તે શું હું નહીં જાણ્યો હોઈ? એમાં નમેન શું જાણતો? તો! એણે માટે ૫૮ માઇન દરથી સિવિલ સર્જન લાવવાની શી જરૂર છે? આટલે દૂર આવવા માટે સિવિલ સર્જન શું લેશે એ ખખર છે? અડીસોથી એક પાઈ એાઈ મિલ. એની બા બીમાર હતી ત્યારે ૫ એમના કહેવાથી સિવિલ સર્જન લાવ્યો હતો. એણે શું ક્યું? એને બચાવી શક્યો? તો થયો? અડીસો રૂપિયા આપી બોલાવવાનો તે પૈસા ખોસામાં મારી ચાલતો થાય તે માટે ને? પૈસો તમારે મન આગકાલ બહુ સરતો થઈ ગયો લાગે છે ખડું ને? હં.'

હીમનો કંઈ અર્થ ન લાગ્યો. ચાર દિવસ પછી તેમનો છોકરી ગુજરી ગઈ. મેનેજર નગેનજીયુ મારે ત્યાં આવી ખખર આપી ગયા ને શેડની કમ્પાઇ ગાતા ગયા.

અગિયાર વરસ પહેલાંની એક રાત્રિનું ચિત્ર મારી નગર સમક્ષ ખડું થઈ ગયું. એક દિ હાથમાં પાઈ નડોતી ને તેથી જ ચિહ્નિસાં વિનાં ને દવા વગર તેમની છોકરી ગુજરી ગઈ હતી. આજે અઢળક ધન હોવા છતાં ધન ઉપર અતિ મમતાને લીધે આ છોકરીએ પણ વિના ચિહ્નિસાંએ વિદાય લીધી.

આ બેમાં બેઠે ક્યાં છે, એ સમસ્યાનું સમાધાન કોણ કરશે?

આજે લોકનાયકાણુ પોને મુલ્યનોડમાંથી જતાં પડેલાં કદાચ એવું પ્રાચલિત કરના ગયા. ચિહ્નિસાંજ અને હોરિપટલ સિવાય એમજે એમાં કરેલા ધનનો વધુ સફાવત જ બીજો ક્યો હોઈ શકે? દિનિક અખખાર પાણું. છાતી લીધું, આંખમાં ઝગઝગિયાં આવી ગયાં.

[પ્રણામોમાંની જંગમી વાતો પરથી]

મૂળ જ્યોત્સ્નાને લોહી રક્ત ખેતીવાદી
જ કરતા અને પ્રાંતની કુદરતી સંપત્તિનો લાભ
લેતા. પછી શ્રીમંતો આવ્યા ને તેમણે તેલના
કુવાઓ, ખોદાવી નોંધાં ખડકવા માંડ્યા.
પરિણામે એ મૂડીવાદી જીવનશૈલીને પોતાના
શરીરનો પરસેવો પાડી હિતારી માલદાર બનાવ-
નાર મજૂરવર્ગ હોમો થયો. આખો દિવસ
તેલવિસ્તારમાં એ કાળા મજૂરી કરતો અને
પોતાના શેઠિયાના ખીરસા ભરતો.

અસલ ખેડૂતના જીવન કરતાં આ કામ-
દારોનું જીવન કોઈકે હિજીન હતું. છતાં એકંદરે
પ્રજાની ગરીબાઈ એટલી બધી કપરી હતી કે
દિલ્લે વેદના યુગ વિના ન રહે. જીવનમંર-
જીનો સંગ્રામ એ લોહી રોગ ખેડતા. આમ
આર્થિક લીડ વેલ્થી જનતામાં રવાબાવિક અને
છે તેમ તેઓમાં પણ ધવી ને વહેમના વાતા-
વરણે જડ ધાવી હતી. દમનનીતિ ચલાવી
આ જ્યોત્સ્નાનોને કચડવા રાજ્ય ને અર્થ
પોતાની તમામ સત્તા વાપરતાં.

એમની અંદોશંદર પણ સૈકાઓ જૂનાં
વેરઝેર હતાં. વિવિધ રોગો એક ખીજાને
ધિકારતી. પરંતુ રશિયન સામ્રાજ્યવાદના પેદા
‘જેકશુટ’ ને તો તે સોથી વધારે તિરસ્કા-
રતી. પરંપર સંગઠન સાધેલું ન હોવાથી
આ પાપ સામે યદ્ય શક્તાં નહિ, એટલું જ
નહિ, પણ તેમની આર્થિક અવદયાનું મૂળ
કારણ પણ આ લોહી જ છે એ હકીકત પણ
સમજી શકતાં નહિ.

રેલીનનાં વહીવટના મુદ્દજીવનની આવી
ભૂમિકા હતી. જીવનની શદ્દઆતથી જ એને
ગરીબાઈ ને સંકેતોનો સામનો કરવાનો
આવ્યો. ખેડૂત જીવન, મજૂર જીવન ને રોગી
વિખવાદના રંગોએ તે રંગાયો.

જ્યોત્સ્ના વધારે પૂર્વ પ્રદેશ હોવાથી
જ્યોત્સ્નાની ઓઝો પુખ્તવયની વહેલી યાવ

રેલીનની માતા

એક્ટેરીના

શ્રી. રમણીલાલ જયજીલાઈ દલાલ

છે. ક્ષતિ પહેલાંના દિવસોમાં જ્યોત્સ્નાના
લોકોનું ઓઝો પ્રત્યેનું વલણ એશિઆઈ રશિ-
યાના લોહી જેવું જ હતું. યુરપ ને એશિયા : એ
એ ખંડોની સરહદ ઉપર જ્યોત્સ્ના આવ્યું.
એટલે અને ખંડના રીતરિવાજોનું ત્યાં મિશ્રણ
થતું. ને વિરોધાભાસ પણ રપટ રીતે, પરબાઈ
આવતો. એવી પ્રજામાં એક્ટેરીનાનો જન્મ થયો
હતો. ખેડૂત કુટુંબમાં તે ઉછરી હતી. એના
દેશની અને એની વયની ખીજ ઓઝોની
પેકે, તેમના ગામના મોટા વિસારિયન કુમા-
સ્ત્રીલો સાથે એનું લગ્ન થયું ત્યારે એ ત્રીસ
પંદર વર્ષની હતી. પરંતુ પંદર વર્ષે પણ
એક્ટેરીના ખીજતી જીવાંનીમાં હતી. પાશ્ચાત્ય
ઓઝોની વિચિત્ર કમકે સિવાય એનામાં

પોવાત્ત ઓઝોનું હંફું-સોદધું હતું.

પૂર્વની ઓઝો પંદરથી વીસ વર્ષની વય સુધીમાં પૂરી પુખ્તવયની થઈ જાય છે. પછી એમને પ્રૌઢત્વ લાગે છે ને ધીમે ધીમે વૃદ્ધત્વ પ્રત્યે દળતી જાય છે. છતાં સંપૂર્ણતા તો કાયમ જ રહે છે.

આ બધું જ : બહે તેથી કંઈકે વધારે એકઠેરીનામાં હતું. સ્થામળા બરાવદાર કેશ-કલાપ અને બારે પાંચણાવાળી આકર્ષક આંખો ઢાઈ અનેરી જ ભાત પાડતી. એના મુખાવિંદના સૌંદર્યની ચંચળતામાં પણ આંખોનું આકર્ષણ તો જરાય ઓછું થવા પામ્યું નહોતું. એના પુત્રને પણ એ કેશકલાપ અને નયનોનો અનુપમ વારસો મળ્યો છે.

જ્યોત્સ્નાના ખેડૂતો ગરીબ હતા. મોચીનો જીવનનિર્વાહ આ ખેડૂતો ઉપર નભતો, એટલે એ તેમનાથી થે ગરીબ દશા ભોગવતો. એટલે એકઠેરીનાનું યશસ્વાતનું હંપતીજીવન વૈતરાથી બરપુર હતું. એના પતિમાં વ્યક્તિત્વ હતું એમ બાબેજ કહી શકાય. એનામાં કશું જ વ્યક્તિત્વ નહોતું એમ કહીએ તો ચાલે. પણ એકઠેરીના જીવસાધાર ને આનંદી હતી.

અમ બહેનો સ્વભાવ સરખો નહોતો. પરંતુ બીજા ખેડૂત પ્રદેશોની માફક એકઠેરીનાએ એનાં વડિલોની પસંદગીમાં વંધિા લેવાનો કદી વિચાર સરખો પણ ક્યો નહોતો. જે કદી કદી વિસારીઅન બહુ બીચતો તો એકઠેરીના તક્લીફ વેડી લેતી. ઢાઈવાર મનમાં બળડતી પણ ખરી. છતાં પતિ સામે જડ ઉઠાવવાનો એને કદી પણ વિચાર આવતો નહિ. એ બધાને તે ઓજીવનની કસોટીએનો એક પ્રકાર જ માનતી.

દેવળમાં એને શાંતિ વળતી. ધર્મ એને મહમતી ગરજ સારતો. ઢાઈવાર એને ચેત્તી દયા પણ લેખી શકાય. એના નશામાં તે રાજીશ જીવનની અધંકરના વિસારે પાડવા

મથતી. ગૃહજીવનનું વૈતર કુટતાં એ દહાણ કાઢતી ને દૂખતો માથુસ તરણાને પકડે તેમ ધર્મનો આશરો લેતી.

આ કુશાલીની કુટુંબ ગોરી નામના ગામડામાં રહેતું. એમનું ઘર એટલે એક જ ખેતી. તેમાં માટી ચાપી બેઠક જેવું બનાવેલું. તે ઉપર ઘાસ પાચરી પધારી કરવામાં આવતી. રાયરશિકામાં એક ઘોડાના વાળનો જૂનો કાચ હતો. એક ટેબલ ને એક ખુરશી હતાં. આવા સ્થળમાં લમ પછી એકઠેરીનાને બે સંતાનો થયાં. એ સ્થળે જ એણે માતૃત્વનાં સુખદુખ અનુભવ્યાં. કારણકે એ બે ૫ સંતાનો દેવલોક પામ્યાં.

પાશ્વત્ય જીવનધોરણ અનુસાર એણે ખાસાવરથા હમણાં જ પૂરી કરી લેખાય, એટલામાં તો એક પછી એક બે વાર એણે માતૃત્વનાં સળ સહન કર્યાં, એટલું જ નહિ, પણ એ પહેલાં સંતાનોનાં અવસાનોની આપત્તિ પણ વેડી. એમની ગરીબાઈમાં ખાલ હતું અસ્તિત્વ મુશ્કેલી જ ઉભી કરત, પરંતુ એમના જીવનમાં આનંદી ક્ષણો ધણીજ ઘોડી આવતી હોય છે. તેમને તો ખાલકનો જન્મ પહેલા પ્રકાશકિરણ સમેાવડો લેખાય. બાવિ-જીવનના વીમાની. પણ ગરજ સારે.

આર્થિક કુદરશા ભોગવતા બીજા દેશોના ખેડૂતો પેઠે જ્યોત્સ્નાના ખેડૂતોમાં પણ વધારે સંતાનોની અભિલાષા રહેતી. સંતાનોને ઉછેરવાની જવાબદારી પૂરી થવા પછી સંતાનો એમના બાવિજીવન માટે સહાયતિ લેખાતી-એમની વૃદ્ધાવરથા માટેની સમવડ લેખાતી. એટલે કુશલીનીને બાબે સંતાનોની ખોટ ખૂબ જ સાધી. એકઠેરીના તો પોતાની જનને શાપિત માનવા લાગી. એનાં ખાલકો જીવનાં નહિ એટલે પોતાને બદનસીગ મણવા લાગી.

એ બાવિજીવનમાં ચંચુપાન કરી સમી

હોત તો એક વખત જન્મતા સૌથી શ્રેષ્ઠ પુત્રની માતા તરીકે વિખ્યાત થશે એ કલ્પના કરતાં જ ડહાઈ જત. પરંતુ એ પળે તો ભાવિ ધણું દૂર હતું. કાંઈને એની કલ્પના પણ નહોતી. ભાવિમાં શું થશે એનો ખ્યાલ પણ નહોતો. એ વેળાએ તો તે પોતાની આત્મીય આપત્તિથી વિહવલ જ બની ગઈ.

એ એક ખોલીમાં, પેલી માસતી મથારી પર, એંકેરીનાંએ પોતાના ત્રીજા ને સૌથી નાના બાલકને જન્મ આપ્યો. તેને એ હાથમાં ને હાથમાં જ રાખતી. ધર્મચુરુએ એનું નામ જોસદ વિસારિયનવીય દુર્ગોદિવલી રાખ્યું. એની માતાને આ બાલક કાંઈ સમાન હતો. એને એ ધણી ધણી વહાલસોવા લાગ્યા નામથી બોલાવતી. ધંડીમાં એને સોસો કહેતી તો ધંડીમાં કોતો કહી બોલાવતી. કેટલાય વર્ષ સુધી એ નામોથી જ એ ઝાળખાઈ રહી.

એંકેરીના આ વર્ષોમાં ખૂબ જ ધાર્મિક જીવન ગાળતી. અમણ માણસો જેવા વહેમ ને ભયજનક માન્યતાઓમાં રાચે તેમ એ પણ તેનો શિકાર બનતી. એના દીકરાને કોઈની કુદી નજર ન લાગી જાય એ તેની હરકતેયની ચિંતા હતી. બીજાં લોકોનાં અવસાન થવાથી એના તમામ સ્નેહ ને આશાએ એકલા જોસદ ઉપર જ કેન્દ્રિત થઈ હતી.

હજારો એંકેરીના એમ માનતી કે જોસદ જન્મમાં જન્મ નામ કાઢી. અત્યારની મદત્તા એ ભોમવશે એવી તો એને કલ્પના પણ નહોતી, કારણ કે એવો વિચાર પણ તેને આવે એ સંભવિત નહોતું, પરંતુ એ સૌથી સુંદર જીવન જીવે એવી તે ચેતના ક્યો કરતી ને એને મન ધર્મચુરુ જીવન સૌથી શ્રેષ્ઠ હતું.

માતાના આ વિચારો ને મદત્તાકાંક્ષાઓએ ખાસકના માનસ પર પણ છાપ પાડી છે. છેક નાનપણથી એ ધ્યાનપૂર્વક ને વિચારપૂર્ણ વસ્તુ ઠાપવંતા રહ્યા. તે બધી આશાઓ ને

રાસધૂન

જામી છે રાસધૂન કેવી સખિ,
આજ જામી છે રાસધૂન કેવી ?
વાગે મૃદંગ સંગ બસી,
રે આજ સખિ જામી છે રાસધૂન કેવી ?
વરસી રહી અમી આગેથી ચાંદલો,
દોરી છે ચાંદની મધુરી;
અણકે મંજુ રવે પાપ દેરા ઝાંઝરા,
માને છે ગામ ચોક શેરી રે; આજ
વહતાં ધંબી સરો ઝરણાં આ રાજને,
ને કોકિલા કુંજે છપાઈ;
બૂકીને બાન મૂક્યું ભમ્યું આ વાલુએ,
મણે શું ચાંદની લપાઈ રે ! આજ
પ્રસરી રહે સર્વ મુરો કિંમતમાં,
જાણું ના જાતા એ ક્યાંહી ?
શુંજે છે ગીત પ્રીત પામે હમકારમાં,
રવે શું સ્વર્ગ આજ આંહી ?
જામી છે રાસધૂન કેવી સખિ ?
આજ જામી છે રાસધૂન કેવી ?
રમણલાલ બ્યારા

અથાજ આદર્શો જાણે એનામાં જ કેન્દ્રિત થયા હોવ એવા વાતાવરણમાં જ એ ઉછર્યો છે.

એ કુટુંબ ધણું ખરીબ હતું. એ છેડા બેમા કરવા એંકેરીના કપડાં ધોવાનું હામ પણ કરતી. નવા થયેલા જૂટના કારખાનામાં વિસારીયન કોઈ કોઈ તાર જતો ને ખાખીના

સમયમાં બેર રહી પોતાનો ધંધો કરતો. પરંતુ પોતાની ફરજો ને જવાબદારીઓનો ગંભીર સ્વેચ્છા વિચાર કરે એવો નહોતો. એને તો જીવનનો ધસાઓરો રોજીદો ચંપ પડ્યો હતો.

એના જીવનમાં રાહત પણ ધણી ઓછી મળતી. ફક્ત મઘનો નશો કરે એટલી વાર જ એ પોતાની મુશ્કેલીઓ વિસારી પાડી શકતો. ગરીબોનો નિશ્ચય ગણે કે શાપ ગણે—મઘપાન જ એમનો આશરો હતો. પોતાના કુટુંબ ને પોતાના પુત્રના બાવિજીવનની એ બાબે જ દરકાર કરતો. જેમ તેમ દિવસ પૂરો કરવા પ્રત્યે જ એનું ધ્યાન રહેતું. એના પડોશી જેમ રમશિયા ગાડા જેવું જીવન જીવતા એમ એ પણ મરવાની આગસે જીવતો. જેસદનું જીવન ખીજા પ્રકારનું ધડાય તો ડાડું, એ વાત એના દિલમાં ઊતરતી જ નહિ. મેની પત્ની એવો વિચાર કેમ કરતી દશે એ પણ સમજી શકતો નહિ. એટલે બાવિ આપ્પાદી-ડું ધડતર ને કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિનો તમામ પોળો એકઠી એક્ટેરીનાતો રકંઘે આવી પડ્યો. પરંતુ એ તેને પડોશી વળે તેમ હતો.

એના જીવનમાં એક જ દીવાદાંડી હતી. એનો રોજીદો જીવનમાર્ગ એ ધડતી. એના નાના બાલકનું બાવિજીવન કેમ એક બને એટલી જ એની અંખના હતી. અસલી ચીલે ચડી એ પોતાનું જીવન વેડશી ન નાંખે એ તેની મોટામાં મોટી ચિંતા હતી. એકૂતની દેવાદાર ને ગરીબ જીંદગીમાંથી એ ક્યારે વહેશે છૂટે એવી જ એની ફીકર હતી.

કુટુંબ ગમે તેટલું ગરીબ હોય છતાં બાલકને મળતી એક પણ તક જવા ન દેવી જોઈએ એવો એક્ટેરીનાએ નિશ્ચય કર્યો હતો. બને તે સઘળા હિપામે એનું જીવનઘડતર મુશ્કારવા પ્રયત્ન કરવાનો તેનો નિરધાર હતો. એટલે તે રાતદિવસ વૈતરું કરતી. એક શુભામ કરતાં પણ બદતર જીવન ગાળતી. નાનો

જેસદ સાળામાં ગયે ને લંખતાં લાંચતાં શીખે તે માટે એ આકાશ પાતાળ એક કરી રહી હતી. સાત વર્ષની વયે એને ગોરીની એક ધાર્મિક સાળામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો.

ઘરઆતમાં તો રોટીની પર એની માતાની છાયા પડી. એનું જીવન નવેસરથી ધડવાની એની તમજાએ કાંઈ એનોખું જ કામ કરી બતાવ્યું. એ માટે એની તપશ્ચર્યા પણ ગજબ હતી. જેસદનું જીવનઘડતર એક્ટેરીનાનું જીવન-ધ્યેય બની રહ્યું હતું.

પરંતુ એના ધરના વાતાવરણમાં અરીખો ધનો પાર નહોતો. ખરબચડા માખના એક છેડે ખંડિયેર જેવું ધર હતું. નંજીકમાં જ એક નાનકડો વહેજો હતો. એને દિનારે રમતાં રમતાં રોટીન એની માતાને કપડાં ધોતાં જોતો. એથી કુટુંબની થોડી બીડ ઓછી થતી.

હિનાજામાં ને ચિયાજામાં તે આખો દિવસ ધરનું કામકાજ કરી કરતી. હાથનાં આંગળાં સૂઝી ગય ત્યાંમુધી એ જંપતી નહિ.

એક્ટેરીનાના અરીખ એને કુખી જીવનના ચોક્કામાં એના વડોલો તરફથી વારસામાં મળેલું ધેરું જેમ તરવરતું. રોટીનને બાપનો જાણે કરો જ વારસો મળ્યો નહોતો. બન્ને વચ્ચે મુશ્કળો તફાવત હતો. રોટીનની માતા પોતાના વૈતરારથી ધરની બીડ ઓછી કરવા મથતી; આખો દિવસ સતત પરિશ્રમ કરી કંઈને કાંઈ કામમાં જ રોકાયેલી રહેતી, ત્યારે એનો પિતા એ અરીખ જીવનને વધારે મુશ્કેલ બનાવતો. એના સ્વભાવ ને હિરેની કુખીજા-તાથી એમનું કપરું જીવન વધારે ખાડું થતું. જે વડોલોના સ્વભાવમાં આસમાન જમીનનો ફરતો હતો. એની માતામાં ચેતનના કુવારા હિડતા જવાયે એનો પીના જીવનની બાજીદારી બેઠેલો જણાતો. અનેક મુશ્કેલીઓની સાથે સંઘ્રામ ખેડવા જ પોતે જન્મી છે એમ એની માતા માનતી ને એ કાપમાં પાર હિન-

રવા એણે સંદેહ્ય કયો હતો ન્યારે- એનો પિતા સુદર્માં અંધલાવતાં પહેલાં જ. પરાશ્રમ કયેશે જણાવતાં.

પોતાના કુટુંબની તેમજ પોતાની પાડોશના લોકોની અતિશય ગરીબાઈ બાલક રોકીનના દિલમાં ઉડી ઉડી ખૂબ જ સાલો રહી હતી. ત્રીજી વાત કામ કામ વચ્ચેના કુસંપ ને સંધ્યે ખૂબી ખૂબ જ, ખરાબ ચર્ચા ગયેલી પરિસ્થિતિની એના માનસ પર ઘેરી હાથ ઉઠવા પામી હતી.

શાન્તિનું તો કાઈ જ સ્થળ નામનિશાન જણાતું નહોતું, આદિથી અંત સુધી ત્યાં નગર કે કો ત્યાં જીવનમરણનો અધડો જ હતો; પરંતુ જોસફને એનાથી દૂર રાખવાનો એક્ટેરીનાએ પાકકો દરાર કયો હતો.

રોકીનની બાલ્યાવસ્થાના દિવસો અંબીર હતા, એમાં બેપરવાઈ નહોતી, તેમ ઉઘાસ પશુ નહોતો. શાળામાં તે મહેનતું વિદ્યાર્થી હતો. હંમેશાં સાથી વધારે માફસ લાવતો. એથી એની માતાને ખૂબ જ સંતોષ હતો. એમાં એની આશા ફળવાની તેજરેખા જણાતી. એ ધાર્મિક શાળામાં રોકીન રસિયન ને જયોર્જીઅન શીખ્યો. વય વધતાં એણે ડાર્વિન અને માકસનાં સિદ્ધાંતોનો પણ અભ્યાસ કયો. તે વખતના રાજ્યકર્તાઓ એ બધા વિચારોને ક્રાંતિકારી ગણી વખોડી કાઢતા.

રોકીન જે વાંચતો તેની તેના દિલમાં ઉડી હાથ પડતી. ચાહુ બીડમાં જીવન જીવતાં એની અવલોકનશક્તિ ખીલી હતી. વિદ્યાર્થી જીવનમાં પશુ ખેડૂતો ને કામદારોની જરૂરી-આવેશો એ સંપૂર્ણ જાગૃત હતો. આ જાગૃતિ કેવળ બૌદ્ધિક વિકાસનું પરિણામ નહોતું. એણે તો એ પરિસ્થિતિ પ્રત્યક્ષ અનુભવી હતી. એમાં વડીલો ને સોબનીઓનાં દુઃખ એ રોજ રોજ પોતાની નરી આંખે નિહાળતો.

એક દિવસ રોકીને કેટલાક ખેડૂતોને

ખેતરમાં આરામ કરતા અને વાલ-શાટલી મઢે રથી આરોગ્યતા જોવા. “તમે જાતે અનાજ પકવો છો છતાં સારો ખોરાક કેમ નથી ખાતા?” રોકીને પૂછ્યું. ખેડૂતોએ ઉત્તર દીધો: “હા, તું કહે છે એ વાત ખરી છે, પરંતુ અમે જે અનાજ પકવીએ તેમાં ધર્મગુરુને એક ભાગ આપવો પડે, પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરને ખવરાવવું પડે, ને એમ બધું જતાં આજી રહે શું?”

જીવાનીના જોમમાં રોકીન ત્યાં ને ત્યાં જ ચૂસણીતિતું પ્રવેશરથ કરવા ને એ ખેડૂતોના કોણ મિત્રો હતા ને કોણ દુરમન હતા તે સમજાવવા એસી ગયો. યુવાન વયથી જ રોકીનમાં આગેવાનીનાં ચિહ્નો દષ્ટિગોચર થતાં પોતે જે કામ કરતો તેમાં એ પોતાની જવાબદારી સમજતો અને કેળવણી આપવાની એની માતાની ખાસ ઇચ્છા દ્વારા કદાચ એને મળતી તકની અગત્ય એ સમજતો થયો હતો; પરંતુ એનું પરિણામ એ આબુ કે આવતી એકે એક તંકનો એ સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરતો થયો. જીવનની કમનસિમી પ્રત્યે બંડ ઉઠાવવાની વૃત્તિ એનેટેરીનામાં દબાઈ રહી હતી તે તેના બાલકમાં આપોઆપ ઉતરી આવી. કાચી વયમાં જ તે વિચાર અને કાર્યમાં ક્રાંતિકારી બની ગયો.

પ્રથમ એણેનું પ્રમાણપત્ર મેળવી જોસફ ધાર્મિક શાળાનો અભ્યાસ પૂરો કરી રહ્યો તે દિવસે એક્ટેરીનાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ-જાણે જીવનનું પહેલું પમથિયું એ ચડી ચૂકી. એનો પુત્ર દીલ્લીસમાં ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે વિદ્યાલયમાં જોડાયો ત્યારે એની મદત-કાંદા પાર પડી હોય એમ તેને લાગ્યું. એના પુત્રના આવિ વિચારોમાં રચ્યા પચ્યા રહેવાથી તેના રોજંદા વૈતરનો તેને બીલકુલ દિસાજ રહ્યો નહિ. વિસારોઅન દારૂ પી તોફાન કરતો એની પશુ એ પરવા કરતી નહિ. (ચાહુ)

સંસ્કૃતિના કેન્દ્રસમું નાઆખલી-આળે બનેલું.

ભરમીસ્તાન

શ્રી રણછોડલાલ વાવડા

*

નવાખલી એ નહેરોનો પ્રદેશ છે અને ગામડાનાં રસ્તાઓની માફક એની નહેરો સર્પોકારે ફરીવળાને ગામડાંઓ માટે સૌથી વધુ મદદરતો વાહનવ્યવહાર ઉભો કરે છે. અહીં જમીન અને પાણીએ માનવસંસ્કૃતિ ટકાવી રાખવા માટે સુંદર સુમેળ ઉભો કર્યો છે. ખરી રીતે તો આ પ્રદેશ જલમાં ન જલણે નાવડીની માફક તરતો હોય એમ લાગે છે. અને જો જંગળનો ભાગ હોવાને બદલે એ અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો જ એક ભાગ હોત તો સમગ્ર દિલ્હી પ્રવાસીઓ માટે એક આદર્શ પ્રવાસસ્થાન તરીકે એનો વિકાસ થઈ શક્યો હોત. નાની મોટી કદની નોકાઓ મારફત એનો વ્યવહાર ચાલે છે. આ નોકાઓની માલિકી બહુમતી કામની છે અને ઉતારુઓ લઘુમતી કામના હોય છે.

આદર્શ પ્રવાસસ્થાનને બદલે આળે કેવા જાદુ સ્થાન તરીકે એનો વિકાસ થયો છે? દિલ્હીમાં એક સુંદર આરામગાહ લેખાતું નવાખલી આળે કેવું બચાકર ભરમીસ્તાન બની રહ્યું છે? એક સરકારની પોતાની પ્રગ્નના અરક્ષિત વર્ગની રક્ષા કરવાની જિનઆવડત આથી વધારે ખાનાખરાખી કરી શકતી હશે ખરી?

આળે કોમી વાતાવરણ આપણા દેશમાં જેટલા પ્રમાણમાં ઉભા બન્યું છે તેટલું કોઈ પણ મોઝલ રાજકર્તાના વખતમાં નહિ બન્યું હોય. નાદીરશાહ, ચંગીસખાન, અકબરદ્દીન, અને ઔરંગઝેબે અનેક જાતની યાતનાઓ મારફત પણ જે અત્યાચારો નથી વરસાવ્યાં તેવાં 'દેખ બિચારી બકરીનો પણ કોઈ ન જાતી પકડે કાન' એવી ઉપરછલી શાંતિ

આપનારા ખિટીશ અમલમાં બની રહ્યાં છે. કોમી જગડાતું એક પરિણામજન્ય સ્વરૂપ તપાસવા જતાં આપણે આ એક ખ્યાલને મુકામે વિચારે પાડવા જેવો નથી, કે આ જગડાઓ એ કેવળ ખિટીશ અમલની પેદાશ છે કે હમણાંની પેદાશ છે? ફુનિયાના ખીબા દેશો-જેવા કે તુર્કી, ઇરાન, અફઘાનિસ્તાન, મોસર, અરબસ્તાન, વગેરે જ્યાં મુસ્લીમોનું વર્ચસ્વ અનેકમર્થુ વધુ હોવા છતાં અને હિંદુઓ પણ જેપાર કે છતર કામગીરીને કારણે ત્યાં સારા પ્રમાણમાં વસવાટ કરતાં હોવા છતાં ત્યાં કોમી સ્વરૂપના કે ખંજરવાળાના કુમલા થયાનું હજી સુધી ઇતિહાસમાં નોંધાયું નથી. આપણાં દિલ્હીમાં પણ એ વાત ખાસ નોંધપાત્ર બનવી જોઈએ કે અત્યારસુધી આ કહેવાતાં કોમી-રમખાણો કેવળ શહેરોમાં જ મર્યાદિત રહ્યાં હતાં, દેશી રાત્રીઓ કે મામ વિસ્તારોમાં એનો પગપેસારો થયો નહોતો. પણ જંગલ અને એને પરિણામે બિહારમાં થયેલાં રમખાણોએ એ વાત સાબિત કરી આપી છે કે, હવે મામ-વિસ્તારો પણ બાકાત રહી શકે તેમ નથી. શહેર કરતાં મામવિસ્તારો વધુ અસહાય હોય છે અને ત્યાં સંમર્જિત અને પૂર્વચિન્નિત ગુંડાગીરી એની વ્યાપક ખાનાખરાખી ફેલાવી શકે છે.

નવાખલી અને તીપેરા પૂર્વ જંગલના મદદરતના છલાઓ છે. ત્યાંની વસ્તીના મોટા ભાગ મુસ્લીમોનો છે, અને હિંદુઓ ત્યાં નાનામાં નાની લઘુમતી છે. કલકત્તાની મદાન દક્ષેઆમ વિશે જંગલના ધારાસભામાં જવાબ આપતાં લીગી વડાપ્રધાન મી. સુદરા-વડીએ જણાવ્યું હતું કે "કલકત્તાની ખૂનરેષ મુસ્લીમ લીગે યોજેલી નથી. લીગે જો તોફાન કરવું જ હોય તો કલકત્તા જેવા શહેરમાં-જ્યાં હિંદુઓ કરતાં મુસ્લીમોની સંખ્યા ઓછી છે

અવ્યાસીઓ પુરા પાડ્યા છે. ૨૦૦ વર્ષથી સતત ચાલતી આવતી આ સંસ્કૃત કુટુંબોની પરંપરા આજે હવે સાવ નિર્મૂળ થઈ ગઈ છે.

આ રમખાણોનું વાતાવરણ કલકત્તાની કલેઆમ પછી ખૂબ જ ડહોળાવા માંડ્યું હતું. રથાનિક નેતાઓએ આયોજાર-નહેરાત કરીને સત્તાવાળાઓને જાણાવી-દીધું હતું કે, ભયંકર તોફાન ચાલી રહ્યું છે, પણ કોઈ પણ જાતની રક્ષણની તૈયારી છેક છેવટ સુધી કરવામાં આવી નહોતી. સત્તાવાર હકીકતોને આધારે એક વાત તો ચોક્કસ છે કે, આ આખી ખૂનરેણ વ્યાપક વિસ્તારમાં ખેલાઈ હતી. લશ્કરમાંથી તાજા ફરિગ ચએલા સૈનિકોની મદદથી અને રથાનિક મુસ્લીમોની દોરવણીથી તમામ જાતનાં હિંસક શસ્ત્રોનો ઉપયોગ આમાં કરવામાં આવ્યો છે. પરિસ્થિતિ એટલી બધી વિકરાળ હતી કે એક હિંદુ લશ્કરી અધિકારી પણ આમાં છેક જ હેમતાઈ ગયો હતો. પોતાના હથીયારો ગુંડાઓને સુપ્રત કરી દબને એણે અને એના સમગ્ર કુટુંબે ધરંસામનો સ્વીકાર કર્યો હતો. અને આખો વખત એ ધોરાએલી દશામાં જ પોતાના ઘરમાં નજરકેદ હાલતમાં એને રહેવું પડ્યું હતું.

નવાખલી-તીચેરાના બંનાવોએ ત્યાંની હિંદુ પ્રજા ઉપર એ મહાન હોનારતો ઉભી કરી છે.

(૧) સમગ્ર પ્રજાનું જોરતબંધી, ધાક-ધમકી અને ખૂનરેણના વાતાવરણની વચ્ચે ધર્મોન્તર કરાવવામાં આવ્યું છે. હિંદુના કોઈ પણ ભાઈમાં કદી ન બન્યું હોય એવી રીતે આ વટાળ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરવામાં આવી છે. કાંતો નિર્દય મોતને ભેટવું અંગર તો ધરંસામનો સ્વીકાર કરવો એ બે સિવાય ત્રીજો વિકલ્પ આ પ્રજા પાસે રહ્યો નહોતો. ધર્મોન્તર વાય તો જ છવનની બશિસ મળે, એવા ત્રયોગોમાં પણ મોતને વધારે પસંદ કરનારાઓના ફિરસા

આ હત્યાકાંડમાં કાંઈ ઓછા નોંધાયું નથી. નિષ્કૃંપ કરવામાં રહેજ પણ વિલંબ કરનાર ઉપર અકલ્પ્ય ધાતનાઓ વરસાવવામાં આવી છે. એકાદ સ્થળે તો એવું પણ નોંધાયેલું છે કે, એક ગામનાં સ્ત્રી પુરુષોને નગ્ન કરીને એકબીજાના મોંમાં પેશાબ કરાવવામાં આવ્યું હતું; ધર્મરથાનોને ભ્રષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતાં; હિંદુઓને હાથે જ ઓવધ કરાવી તેમને ગોમસિં ખાવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી; અને છતાંય જીંદગીની બક્ષિસ એમના તરફ દળી નથી.

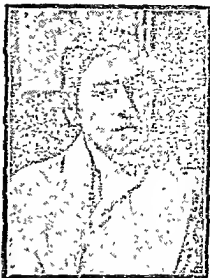
પણ આ બધા કરતાંયે જેની અસીમ વેદના જાહેર પ્રજા કદી જ ગણી નહિ શકે, યા તો રાહત આપનારાઓ જે કદી જ હકીકત રૂપે યે મેળવી શકવાના નથી તે તો હિંદુઓના ઉપરના બળાહાર અને જોરત-લખી ભયો અપહરણો, તેમ જ લગ્નો છે. બંગાળમાં ખાસ કરીને એના ગ્રામ વિસ્તારમાં કેટલાંય વર્ષોથી ૧૩ થી ૧૪ વર્ષની ઉંમરની બાળાઓનાં અપહરણો કરી તેને બળાહાર લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવાનો પ્રચાર તો ચાલી જ રહ્યો હતો. આ રમખાણોએ એ પ્રવૃત્તિને ખૂબ જ વેગ આપ્યો છે, અગર તો કહોકે એને અસાધારણ સિદ્ધિ આપી છે. આવી જાતનાં અપહરણોની સંખ્યા મોટા પાયે પર ચર્ચ હોવાનું કેટલેક સ્થળે માનવામાં આવે છે. પણ આજે તો એને આપણે એક અંદાજનો જ પ્રદેશ ગણી શકીએ તેમ છીએ. પતિ પુત્રાદિની દેખતાં જ હિંદુઓનાં સૌભાગ્ય ચિન્હો નષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. અને એમનો ધાન કરનારાઓ સાંચે એમને લગ્ન કરવાની ફરજ પાડી છે. આ બનાવે સમગ્ર હિંદુમાં સનસનાટી ફેલાવી છે. પંડિત માલવીઆએ જેવા આચાર્યશ્રી અગિને માટે તો એ છેલ્લા છવસેણ ધા સમાન બની ગયેલ છે. ખૂદ પંડિત જવાહરલાલે પણ આ પ્રશ્નને

જ સમાધાનના કેન્દ્ર તરીકે વર્ણવ્યો છે. ઠેઠલી સ્ત્રીઓનાં અપહરણ થયાં છે અને એને પાછી સુખત કરી દેવાનો પ્રયત્ન થીવી રીતે હાથ ધરવો એ હિંદુસમાજને માટે આજે મોટામાં મોટો પ્રયત્ન બન્યો છે. હિંદુ મહાસમાજના નેતા ડો. મુખર્જીએ જણાવ્યું છે તેમ બીજી બધી બાજતો સાથે કદાચ સમાધાન થઈ શકે તેમ હશે, પણ આ બનાવની અસર ભોગ બનેલાઓના મનમાંથી નાબૂદ કરીને એમના મનમાં સમાધાનવૃત્તિ ઉભી કરવાની તાકાત કેઈપણ દેશનેતાના હાથમાં નથી.

આપણી સામાન્ય પ્રજાને પાકિસ્તાન કે હિંદુસ્તાન, સ્વરાજ કે ગુલામી, સમાજવાદ કે મૂડીવાદ વગેરે સાથે દરેક જ લેવા દેવા નથી. એ તો હમણે વર્ષથી નિરાંતનું જીવન માગતી આવી છે. ઐદિક સંસારની સામાન્ય જવાબદારીઓ અને પારલોકિકજીવન માટે પ્રયત્નશીલ, તે સિવાય બીજી કંઈ બાજતની ઝાઝી એવતા એને રહી નથી. રાજ્યો આખ્યા અને ગયા, સામ્રાજ્યો, રથપાયાં અને નાબૂદ થયાં, પણ એ બધાની હેઠળના પંડમાં આ બધી પ્રજા જીવતી આવી છે. આજે એની ઐદિક અને પારલોકિક જન્મે જીવનસિદ્ધિ નહિજાયે શકે છે. એમના મનનું સમાધાન કરાવવું એ તો ખૂબ કેંગ્રેસ નેતાઓ માટે પણ મોટામાં મોટો કસોટીનો પ્રયત્ન છે.

પણ હિંદુધર્મના જડ રુઢિચુરો ઉપર આ બનાવે એક આવકારદાયક અસર ઉભી કરી છે. એ એક જ હકીકત આ આખા કાળા પ્રયત્નની ઉજળા બાજ છે. આપણા ધર્મચાર્યો, વૈષ્ણવાચાર્યો, શંકરાચાર્યો વગેરે પણ પૂર્વ જંગલની આ વટલાએલી પ્રજા માટે વહારે ચઢ્યા છે, અને એ બધાને વગર પ્રાયશ્ચિત્તે હિંદુધર્મમાં લેવાની હિમાયત કરી રહેલ છે. કેવડી પ્રયત્ન કાન્તિ હિંદુધર્મચાર્યોમાં આજે આવી રહી છે ? આજેથી થોડા

શ્રીમતી સુચેતા દિપસાની

જેમણે પૂર્વજંગલની બહેનોને રાહત અને રક્ષણ આપવા માથું મૂકીને કામ કર્યું છે.

✽

જ વર્ષ પહેલાં સામાન્ય દરિજાને મંદિર-પ્રવેશની રજા ન આપનારા આપણા ધર્મચાર્યો કેવું મહાન કાન્તિકારક પગલું આજે લઈ રહ્યા છે. અને આપણા યુવાનો પણ આવી જ જગત્તર માનસિક કાન્તિમાંથી બહાર આવી રહ્યા છે. જંગલની ભોગ બનેલી નિર્દોષ સ્ત્રીઓને પાછી હિંદુધર્મમાં લાવી તેમની સાથે લગ્ન કરવાની છતેભરી તેઓ બતાવી રહ્યા છે આ કંઈ નાની સુતી બાજત નથી. હોનારતો હિંદુધર્મે હંમેશા સદન કરી છે, અને પોતાની અપૂર્વ અને અગ્રેય સ્થિતિ રચાયેલાથી એણે એનો સામનો કર્યો છે. હિંદુધર્મને જડ કહેનારાઓને આજે આનાથી વધારે સમજડ જવાબ આપે જ આપી શકાય.

(૨)

નોઆબધીના બપોરે દત્તાકાંડના સમાજચારો સાંભળી ભારતની સમગ્ર જનતાનું હૃદય દ્રવી ઉઠ્યું. ત્યાંની બહેનો ઉપરના બપોરે જુદો, બળાકાર અને ત્રાસની અવાજોએ

વાતાવરણને બચાવેર બનાવી મૂક્યું. મહાસમાના વચાવણ પ્રમુખ આચાર્ય કિપલાની અને તેમના પત્ની શ્રીમતી સુચેતા કિપલાનીએ એ બચાવ પ્રદેશ તરફ દોડ મૂકી; પણ એ પ્રદેશની મુસાફરી એટલી વિકટ છે કે તેમને માત્ર ઉપરછલું અવસોકન કરી પાછા આવવાની ફરજ પડી. પણ એ ઉપરછલા અવસોકનમાં તેમણે ને નિહાળ્યું તે જ એટલું બચાવેર હતું કે અંદરના પ્રદેશમાં શું બન્યું હશે, તેની કક્ષના આવી જાય. આચાર્ય કિપલાનીએ આવીને એ બચાવેર ત્રાસ અને બુદ્ધિની હડકત જાહેર કરી. અને ગાંધીજીએ એ પ્રદેશ વચ્ચે જઈ રહેવાનો સંકલ્પ કયો. ગાંધીજી કલકત્તા પહોંચ્યા, ને વાપસરાયને અને બંભાળના ગવર્નરને પણ પાછળ જઈને એ પ્રદેશ તરફ મુસાફરી કરવી પડી. લોકો ત્રાસ અને ગભરાટથી નાંસી છૂટ્યા; એ નિરાશિતા આને રાહત કેન્દ્રોમાં એકઠાં થઈને રહ્યાં છે.

તેઆખરીના બચાવેર હલાકાતમાં નિરાશિતોને મદદ કરવા દરેક સંસ્થાના માણસો જઈ પહોંચ્યાં છે. ખૂદ ગાંધીજી તેમની વચ્ચે જઈને બેઠાં છે. એ પ્રદેશમાં જઈ આવનાર ખબરપત્રીઓ, દેશનાયકો અને સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ ને વાતો જાહેરજનના સમક્ષ રજૂ કરી છે, અને વર્તમાનપત્રોના પાના ઉપર પ્રગટ થઈ છે તે નીચે મુજબ છે.

પૂર્વ બંભાળમાં હિંદુ ગ્રામવાસીઓ પર ગુજરેલા અલાચારોની વિગતો રાષ્ટ્રીય મહાસમાના નવા ચુંટાએલા રાષ્ટ્રપતિ શ્રી. કૃપલાનીજીએ દેશ સમક્ષ પહેલાં નવી રિહોમાં રજૂ કરી હતી. બજારકારે એક મુસ્લિમ જમીનદાર પુત્ર સાથે પરજાવા દેવાયેલી એક હિંદુ કુમારિકાની કહાણી એમણે ને રીતે જાતનપાસમાં મેળવી હતી તેની વિગતો અહીં આપી છે.

એક મુસ્લિમ જમીનદારના પુત્ર સાથે

બજારકારે પરજાવાયેલી એક હિંદુ યુવતીને આચાર્ય શ્રી. કૃપલાનીજી અને એમની મંડળીએ તેને ત્યાંથી ફરી રીતે છોડાવી - તેનો દાખલો ટંકતા તેમણે જણાવ્યું હતું કે, આ વિસ્તારમાં રાહતકાર્ય થયું જ મુસ્લિમોમાં બની ગયું છે.

શ્રી. કૃપલાનીજીએ આખો કિસ્સો વર્ણવતાં કહે છે: શ્રીમતી કૃપલાનીને આ થયેલા લમ વિશે મોઝસ ખાતમી મળ્યા, એટલે તે ખાતમી તેમણે નેઆખરીના અંગ્રેજ જજા મેજસ્ટ્રેટને આપી. આ જજા મેજસ્ટ્રેટ એવો જવાબ આપ્યો કે એની પોતાની માહિતી અનુસાર એ લગ્ન સંમતિથી થયું હતું. આ ખીના સામે શ્રીમતી કિપલાનીએ વિરોધ કરતાં કહ્યું કે બન્ને પક્ષો કેળવણી પામેલાં હોય, ત્યારે જ સંમતિથી લગ્નો કરે, અને આમ બનવું ગામડાંમાં અસંભવિત છે. વળા એ લગ્ન ને મોકલોતર ૧૦મી અને ૧૫મી વચ્ચે થયું હોય તો જરૂર તેને સંકાતી નગરે જોવું જોઈએ.

આ ખીનામાં કંઈ તથ્ય છે કે કેમ તેની જાતનપાસ કરવાનો મેજસ્ટ્રેટ નિર્ણય કયો. જજા મેજસ્ટ્રેટ છોડીને, તેના કાકા અને બાપ-જેએને વરલાવીને મુસલમાન બનાવવામાં આવ્યા હતા તેમને બોલાવ્યા. લગ્ન પોતાની સંમતિથી થયા છે કે કેમ એવો સવાલ છોડીને જજા મેજસ્ટ્રેટ પૂછ્યો. ત્યારે, પ્રથમ તો તેણે 'હા'માં જવાબ આપ્યો.

ત્યાર બાદ એવું મુચન કરવામાં આવ્યું કે કાકા પણ એક બંભાળા ગૃહસ્થને એ છોડી સાથે વાત કરવા દેવી. આથી આચાર્ય કિપલાનીજીના મંડળીના એક શ્રી. સેન, એ છોડીને જરા દૂર લઈ ગયા, અને કહ્યું કે જજા મેજસ્ટ્રેટ અંગ્રેજ છે. એ તને, તારા કાકા અને બાપને રક્ષણ આપશે. એ પછી એ છોડીએ ખુલ્લે ખુલ્લું કહ્યું કે તેના લગ્ન બજારકારીથી કરવામાં આવ્યા હતા.

બાદ પેલી છોડીને આચાર્ય કૃપલાનીના

મુકામ પર લાવેવામાં આવી, અને કંઈ પણ ખર્ચાનું ન બને એ માટે જ્યાં મેજસ્ટ્રેટે ત્યાં ચાર સસાઈ ચોકીદારો ગોળ્યા.

ચાંદપુરથી ૨૦ માઈલ દૂર આવેલા હેમચાર ગામમાં, એક કામના ગુંડાઓએ, બીજા કામના માણસો ઉપર ન્યારે હતી ક્યોરવારે, એ કામનાં આખાલટફ નરનારી સૌએ જે હિંમતભર્યો સામનો કર્યો હતો તેનું તાદરશ અને હૃદયંગમ વર્ણન, શીશંગની કામી એકતા સંમિતિએ, શીશંગ મોકલેલી રાહત હુકમીના પડી સીયુત સચીન્દ્રલાલ રાય ચોધરીએ એક બહેર સભામાં ક્યું હતું.

‘હેમચાર’ તો એક નાનું સરખું ગામકું છે, એમાં વસનારા લઘુમતી કામના માણસો લમમગ બધા નીચલા વર્ગના છે. આ લોક પર ન્યારે હતી યથે ત્યારે બધા લોકોએ બહાદુરીપૂર્વક એનો સામનો કર્યો હતો અને હુમલાખોર ગુંડાઓને કેટલીયે વખત પાછા ઠાળ્યા હતા. શિક્ષત ખખીને પાછા હાથ પાછા પશુ કુમક મેળવીને ગુંડાઓ પાછા આવતા, પણ તેઓ એ ગામમાં પ્રવેશી તો નહોતાજ ચકયા. પરિણામે તોફાનીઓએ ચોડા વખત માટે તો પરાજય સ્વીકારી લીધો હોય એવું લાગવાં માંડ્યું હતું.

પણ એ તો તેમની ચાલબાજ હતી. ચાંતિ પરિવેશના બહાના હેઠળ ગામના નેતાઓને ગામથી બેએક માઈલ દૂર લઈ જવામાં આવ્યા હતા, અને તેમની ગેરહાજરીના લાભ લઈને ગુંડાઓએ ફરીથી ગામ પર હુલ્લો કર્યો હતો, પણ ગામનાં આખાલટફ સૌ આ હુમલાના સામનો માટે તૈયાર થઈ ગયા અને હુમલાખોરોને પાછા ઠાળ્યા હતા.

આખરે એક અંધારી વાલળધેરી રાત્રે ન્યારે કુદરત પણ રહી હતી, અને વરસાદ નોરંધી પડેતા હતા ત્યારે હેમચાર ગુંડાઓએ બધી બાજુથી ગામ ઉપર હતી કર્યો હતો

તેમની પાસે આ વખતે તો બંદુકો અને મેટ્રીઓ પણ હતી. પણ આ હમરોની સંખ્યાની દરકાર ક્યો વિના ગામના ૨૦૦ યુવાનો, ગુંડાઓની સેના ઉપર સામે હશે. હાથ ગયા હતા અને ગુંડાઓ પાસેની બંદુકો વગેરે કુટલી ભેગાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ યુવાનોમાંથી ૫૦ મરણ પામ્યા હતા અને ૧૦૦ ધામલ થયા હતા.

આ પછી ગુંડાઓ ગામમાં પ્રવેશ્યા હતા પણ ત્યાં તો મેરથેર ગુંડાઓના સામનો માટેની તૈયારી હતી. પુરોએ બાકા વડે અને કીઓએ ધાવે વડે (બર્મીઝ બેન્ડરો વડે) એકેએક ધરમાં ગુંડાઓનો ‘સરકોર’ કર્યો હતો. ન્યાં ન્યાં માણસો પાસે કાંઈ હથિયાર ન હતાં ત્યાં ત્યાં વાંસની ઠાંઠી અને સોપારીનાં ઝાંઝી ડાખળાઓને અણીદાર બનાવીને એનો હથિયાર તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. આવી રીતે તૈયાર કરાતાં આ નવાં હથિયારો, દરવાજા ઉપરના મોખરા ઉપર બીજા રહીને લડતા લડવાઓને ખરતો બાળકો જે પૂરું પાડતાં હતાં. આખા ગામમાં આ હથિયારો બહેરી રથએ પૂરાં પાડવાનું કામ આ બાળકોએ જ કર્યું હતું.

એકે કિરસામાં તો, એકે નવું મંદીતાનો ગર્મ ધારણ કરેલી એક સ્ત્રીએ એક ધાત્ર વડે ન્યારે એક ગુંડા પર હુલ્લો કર્યો ત્યારે એક બીજા ગુંડાએ એનો પેટમાં બાંધે લીધો. પણ એની દરકાર ક્યો વિનો, લોકી જરતા ધા પર એક હાથ દાખી, પેલી વીરાંગનાએ પાસે આવેલા એક ગુંડા પર ધાવેનો ધા કર્યો અને એને નીચે પાડ્યો. પણ તેટલામાં તો તેની પીઠ પાછળથી કાઈએ છરી દુસારી દીધી અને એ વીરાંગના વીરાચિત મૃત્યુને વરી. આખા ગામની સ્ત્રીઓ, પુરો અને માળોએ, ચોદ ચોદ કલાક સુધી આ યુદ્ધ જરૂરી રાખ્યું હતું. તેમનાં ધરો નાશ પામ્યાં તેમની નાનકડી મઠ હતી. અને

તેમનામાના ઘણાં માયો ગયા હતા પણ એક પણ માણસ ગામ છોડીને બાગી ગયો નહોતો.

નોઆખલી અને ચાંદપુર વિસ્તારોની મુલાકાત બાદ બંગાળ પ્રાંતની હિંદુ મહાસભાના પ્રમુખ શ્રી. એન સી. ચેટ્ટરજીના કહેવા મુજબ એક બાર વર્ષની બાળા ઉપર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો, હાલ તે બાળા રોમીલા આશ્રિતોની છાવણીમાં છે. બીજી એક કુળવાન કુટુંબની આરતી નામની કન્યાને બળ જબરીથી નોનાંમીયાના પુત્ર કાદર સાથે પરણાવી દેવામાં આવી હતી, પણ આ છોકરીને ઘણી જહેનમ બાદ શોધીને બચાવી લેવામાં આવી હતી. તે હાલમાં શ્રી. સૂર્યેતા કિપ્કાની સાથે છે.

*

પૂર્વ બંગાળના દુષ્કર વિસ્તારમાંથી મળી આવેલી બે યુવતીઓને દિલ્લોઈ પોલીસે આશ્રય આપ્યો હતો. બેમાંની એક યુવતીનો પતિ બાગતો ફરે છે અને તે એક મૂર્ખામાંથી મળી આવી હતી. બીજી યુવતીને જોર જુલમથી વટલાવવામાં આવી હતી. તેને અસહ્ય ધર્મમાં લઈ લેવામાં આવી છે. વિધિબાદ તે યુવતીને તેની સાતિના એક યુવાન સાથે પરણાવી દેવામાં આવી હતી.

બંગાળ પ્રાંતિક હિંદુ મહાસભા ઉપર લખેલા કેટલાય પત્રોમાં સંખ્યાબંધ હિંદુ યુવકોએ રમખાણ દરમ્યાન અપહરણ કરાયેલ, ફરજિયાત પરણાવી દીધેલ અથવા તો ધર્મોન્તર કરાવાયેલ નોઆખલી અને દીપેશ જીલ્લામાંની હિંદુ બાળાઓ સાથે લગ્ન કરવાની તૈયારી બતાવી છે.

*

લંડન ખાતેના ગાંધીજીના યજ્ઞનાન મીસ મુરીયલ લીસ્ટર નેઓ તાળેતરમાં પૂર્વ બંગાળના તોફાની જીલ્લાઓની મુલાકાતે ગયાં હતી તેઓ નવાખલી અંગેના હેવાલમાં જણાવે છે કે 'આ જીલ્લાના ગામડાઓમાં ગુંડાઓએ નેઓને- ઉપડીને પોતાની પત્નીઓ તરીકે

રાખી છે તેમને છોડાવવાનું કામ રાહત કાપકરે અને અમલદારો મારે બારે ઘણું પેડું છે, કારણકે, આ સીઓને એવી ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે જો તેઓ અમલદારોને એવી ખાતરી નહિ આપે કે તેઓ પોતાના જીના ઘર ઠરતાં નવા ઘરને વધુ પસંદ કરે છે તો તેમના આખાથે કુટુંબને મારી નાખશું.'

*

મધ્યરીટાનો સમાચારમાંથી જાણવા મળે છે કે લીખડીંગ રોડને એક યુવક પરોમની છોકરીને ભગાડી લઈ જતાં પકડાયો હતો. નોઆખલીથી જીવ લઈને બાગી આવેલા પંચસો માણસો પોતાના પર ગુજરામેલા સિતમોતું જતાંત આવી રહ્યા છે. થોડા જ વખતમાં માતા બનનારી સીઓ તથા તરનનાં જન્મેલા બાળકોવાળી સીઓ પણ તેમની સાથમાં છે. એક સીએ તો માડીના રખામાં જ એક બાળકનો જન્મ આપ્યો હતો; અને તે જ રખામાં આ સમયે એક સાઠ વર્ષનો વૃદ્ધ હૃદય બંધ પડવાથી મરી ગયો.

નવાખલી સંકટગ્રસ્ત વિસ્તારમાં સંખ્યાબંધ સીઓ પોતાની ઇનજન બચાવવા આગમાં ફરી પડી હતી. ઘણી સીઓએ ઝેરનો કોરોડ પીધો હતો અને બીજી કેટલાકે મળે કાંસો ખાધને આપધાન કર્યો હતો. એમ નવાખલીથી આસામમાં આવેલાં નિરાશ્રીતોએ જણાવેલા સમાચાર મળ્યા હતા. મધ્યકાલીન હિંદની વીર રજપૂતાણીઓના ઇતીહાસનું નવાખલીમાં આ રીતે પુનરાવર્તન થયું હતું.

આ પ્રશ્ન ઉપર વડી ધારાસભામાં પ્રમો પૂછતાં વચગાળાની સરકારના ઉપપ્રમુખ પંડિત જવાહરલાલ નેડરએ કહ્યું હતું કે બરોસાખત નિરીક્ષકોના અહેવાલો ધ્યાન દોરે છે કે પૂર્વ બંગાળમાં નેમના અપહરણ કરવામાં આવ્યા છે અને નેમનું બળાત્કાર ધર્મોન્તર કરવામાં આવ્યું છે એવી સીઓને તેમના મૂળ

કુટુંબમાં પાછી લાવવાનો પ્રશ્ન મહત્વનો છે, એટલું જ નહિ, પણ એ પ્રશ્ન આખા દિલમાં પડ્યા પાડે તેવો છે. આથી એવી સ્ત્રીઓને તેમના મુળ કુટુંબમાં પાછી પહોંચાડવા શક્ય તેટલી ઝડપે તમામ શક્ય પગલાંઓ તાકીદે લેવા જરૂરી છે. આ બંધું બન્યા પછી જ પૂર્વ બંધાણમાં પુનઃ વસવાટની શરૂઆત થઈ શકે.

ગાંધીજીએ નોઆબલો જીજ્ઞાસા ભાગમાં ફરવા માંડ્યું છે. તેમની સાથે સેનાભાતી બહેનો પણ ગમ છે. તેમના પ્રયાસમાં જે જેવા મળ્યું તે ગાંધીજી પોતાની રોજની પ્રાર્થના સમયે જાહેર કરે છે.

ગોપાળપુરામાં ત્રણ કન્યાઓનાં અપહરણ થયાં છે તેમાંથી એનો પત્નો જ નથી. રામ-ગઢમાં લગભગ સો જેટલી ગ્રામસ્ત્રીઓ આજુ-બાજુના ઘરોમાંથી તરત એકઠી થઈ ગઈને આખો સમય આંખમાંથી આવળું બાદરવો વરસાવ્યો હતો. તેમની આંખોમાં જાણે આંસુ સમાર્તા ન હતાં.

તેમણે મહાત્માજીને કહ્યું હતું કે તેમનાં સૌભાગ્યવિલા, કંકણો અને મંગળસૂત્રો બધા તારે કુતરાની લેવામાં આવ્યાં હતાં ને બધા-તારે તેમને વટલાવ્યાં હતાં. આ સ્ત્રીઓના કંઈ બ્યાનથી આજુબાજુ ઉભેલાં બધાં રડી પડ્યાં હતાં.

તે પછી બસો વર્ષ કરતાં વધુ સમયથી સંસ્કૃત ષડિતો માટે ખ્યાતિ પામેલા પ્રાચીન-તમ મહાન જેવા ડો. સુશીલા નાયક અને શ્રીમત્રી આભા માંધી સાથે ગાંધીજી ગયા હતા. એક ઘરમાં માત્ર બહેનો ને મુઝો માનવી બચી ગયેલા તેણે, ગાંધીજીને બધું બતાવ્યું હતું.

આ બધા દત્તાકાંડો જેવા પછી ગાંધીજી બારે દેવે જીજ્ઞાસા અંદરના પ્રદેશમાં કાઢ્યાં રાખે વગર એકલા ધૂમી રલા છે ને ચાંતી નહિ રચાય ત્યાંસુધી એ પ્રદેશમાં રહેવાનું કહી રલા છે.

લગ્ન કરી સાસરે ગયેલી બહેનના પત્રે બાઈના હૃદયમાં જન્માવેલી

દ્વિધા

બહાણી બહેની,

તારો પત્ર મળ્યો. એ વાત સાચી કે બધાં જ જે જે તારા સંપર્કમાં આવ્યા તે બધાં જ કહેતાં કે તું વિચિત્ર છે. પણ તે વખતે હું બીનજવાનદાર હતો. વિચિત્ર શબ્દ મને હંમેશાં ખટકતો અને બોલનારને કંઈ કંઈ કરી નાખવાની ઇચ્છા હતાં. કાંઈને ય કશું કહી શકતો નહિ. કારણ હું નહાનો હતો. ત્હને બધા વિચિત્ર કહેતાં, પણ ખરી રીતે તો તું મને મ્હારી દૃષ્ટિએ મદાન હતી. તે સમયની તારી બોલવાની, દલીલ કરવાની, વિચાર કરવાની લક્ષણ અને સદુની સાથે વિચિત્ર લાગતું પણ ગૌરવયુક્ત વર્તન મને તો એટલાં પ્રેરક અને પોષક લાગતાં કે હું મ્હારી આસપાસ મ્હારી બહેન વિના બીજાને હુજી મળતો. તારો અભિપ્રાય એટલે મારે મન મનુષ્યનિર્મા અંકાયેલી લીટીઓ. પછી બોલ જોઈએ બહેન! હું તને વિચિત્ર કેમ કહું? તું તો આપણા ઘરની તેજદાર, ચમકદાર લીટીકણી હતી. પછી તને અદૌથી સાસરે વળાવી.

તને ગયે, ફેસ, દસ દિવસની સવાર ત્યાંજ ઉગી આયમી, પણ દળુપ મન દશામાં ગોઠતું નથી. જાણે ઘરનું બધું બધું રસસરોવર સૂકાઈ ગયું. પેલી વાડાની કુર્ચી, બાંધેલી સવાર સાંજ પાણી કાઢી પાવામાં મરતી કરતાં, ને પછી કપડાં ધોવા માટે થતી ખેંચાખેંચ ! તે વખતે તું મને ગાડો કહી કપડાં પડાવી લેતી. તને એકલાને એ ઘોતી જેઈ વિચાર આવતો કે બહેન એનાં કપડાં મને એક વખત પણ ધોવા નહિ આપે ? જગત આતું એક-પક્ષી કેમ દશે ? જગત બને એકપક્ષી રહ્યું, પણ મારી બહેન પણ એવી જ ! અને એ બધું હું તને કહેતો ત્યારે તું 'ગાડો' કહી વાત ઉડાવી દેતી ! એ બધું અત્યારે સમી મધું. વાડાની એ કશોલ ને ત્યાર પછી બાની એ ગાંડાઈ મારેની વદાલમરી ટોડણી, બધુંય સમી મધું. હમણાં તો એકાંત ફાડે છે.

હમ આતું હોય ? મનેય એ પ્રશ્ન તને અહીંથી જતી દીડી ત્યારે ઉઠ્યો. તારા પત્રમાં પણ એ ઊંટણાં ઊંટાયેલાં છે. એ બધું હવે પરાણેય રમરણપરથી દૂર કરવું એ જ યોગ્ય છે. જેકે તું ગઈ છે ત્યારેની બા દસતી નથી. દળુપ એનું ઔદાર્ય એસયું નથી. નાની નલિનીને જેઈ ધણી વખત વધુ ગંભીર બની ગય છે. કદાચ એમ થઈ દશે કે, કુમુદ તો જતી રહી ને નલિની પણ એમજ જવાની ! ન લાગે ? પોષણનાં પ્રીણ કરી કરી જીવન-ધારા સમૃદ્ધ કરી ત્યારે આખીને આખી એ જીવનધારાની દિશા જ પલટાઈ ગઈ.

આ બધું વિચારતાં મન ગંભીરે બની ગય છે. હમ વિષે મનેય અનેક વિચાર આવે છે. પ્રત્યેક પ્રશ્નને ચારેકારથી ઇણીએ ત્યારે જ સારતત્ત્વ લાધીએ. હમણાં એ બધું તારા માનસને નહિ રહે, તોય એમ થાય છે કે આવાં લગ્ન ? શું લગ્ન એટલે એક પ્રેમની, હંમારત ભાંજની ને બીજી ચણવી ?

આતું ધણું ધણું વાંચી લગ્ન સિ અનેક-દલીલો કરતાં એ બધી સાંધીકાદલીલો હતી. લગ્ન-કર્મો વિના માનવીથી ન રહેવાય ને એણે બંધન સ્વીકાર્યો. એવેરીતે લગ્નની સરચાનો પાયો નંખાયો. એ પાયો એટલે શુભામી ખત, ખરેખરે એ શુભામીને પ્રેમ-કહી લેતેરી પટ અપાયો. બાકી શું લગ્ન વિના તું અહીં હતી ત્યારે 'પ્રેમ' શબ્દ જાણ્યા વિનાય પ્રેમ પળે પળે આંધણી સાથે, તોતો અચ-ડાતો ? પ્રેમના પણ સ્વર્ગ હશેજને ?

અનેક વિચારો આમ-કુમરો લઈ આવે. બાનેય વડવાનું મન ચર્ષી આબુધું, તું આવી સમજી, ગંભીર વિચારથીલ-તેય આમ પોં વાઈ ને અમને છોડી ચાલી ગઈ. આ બધું તને કંઈ થોડું જ લખાય છે ? મધુ હું જેઈ લખું તે પહેલાંનાં તો તારા જ મત્રમાં લેતાં હેયું કાઢાયું છે. અહીં હતી ત્યારે તો મને પટાવતી, સમજાવતી શીખવાડતી. બઈલા બઈલા કરી બાળકની માફક રમતી 'રમામ્તી' તોફાન પણ કરતી. પણ તારો આ વખતનો પત્ર એ ઠાકને વંચાવ્યો હોય તો એમજ કહે કે, તું જીવનમાં કદિય દસી જ નથી. મને તારી લગ્નમીમાંસા વાંચી આનંદ થાત-તો એ પરપયા પહેલાં લખાઈ હોત તો ! પણ બહેન ! પિયર ને સાસરે ઉભયને બૂલી જીવનમાં ઉન્નત શિખરે તપઃપૂત થવા જાણે પ્રયાણ નક્કી કયું હોય એવો એ કામજ મને લેખ કરતાં દુઃખ જ વધુ આપી ગયો. હમરે મનુષ્યનું સર્જન કરી, મનુષ્યમાં ભુદિ ને હૈયું મૂકી, બાળુએ ખસી જઈ કળાના ક્ષેત્રનું સીમા ચિન્હ રોપ્યું છે. મનુષ્યની ભુદિ એને એક બાળુ ખેંચે છે તો હૈયું બીજા દિશાએ આકર્ષે છે. જીવન આતું દુઃખ છે. એને આપણે સાચી રીતે સમજી શક્યા નથી-સમજી શક્યાં પણ નથી. એનું એકદેય પાસુ અર્થવિહીન નથી. બધાં જ ક્ષેત્રમાં કંઈક ઉન્નત ભાવના

અકિત છે. ગાંડી બહેનાં ! આવાં ને શા મયા-
મણી ? જીવનની પાંખ ઉપર પુલકિત હૈયે
અત્યાર સુધી તું લીડી છે. તારું પ્રસન્ન મુખ
કેટલાંને આનંદ ને ગૌરવનું કારણ હતું ? ત્યારે
આ એક જ અઘરાડિયામાં તારી કલમથી આ
વિવાદ કેમ ઝરે છે ? રસ તો તારા શબ્દે શબ્દે
ટપકતો. તારા ડગલે ડગલે પાવન તરવો હું
વીણુતો ને અત્યારે તને એ જ અવિન રસ
મસ્ત. ભાવનામાં તક્ષીન અને સો કલ્પનાની
પાંખે પેશુ છું. મારી કલ્પના સાચી ઠરો.

આ પત્રમાં તારા પત્રના ઉત્તરમાં થયું
જખવાનું બાકી છે. પણ એમ થાય છે કે
એ બધું બીજા વખત. તે તારા પત્રમાં થયેલ
વિવાદમત ફીલોસોફી વેરી છે એ વિષે ચર્ચા
કરવાનું મન થાય છે, તે બીજા પત્રે. આ
વખતે પત્રમાં જેમ તે વિવાદમય વાતાવરણમાં
ગૌરવમાં મંજીરતાનું આલેખન કર્યું તેમ
મારે નથી કરવું. મને તો આશા હતી કે તારા
પત્રમાં ઉમિંચાતો ઉછાળ હશે, ભાવનાની
ગીઓ હશે, જીવન નિરંખવાની નવી દૃષ્ટિ
હશે, અને નવા જીવનની અનેક નવીન દ્રવ્યોની
પ્રકુલ શબ્દાવલિ રણકતી હશે. તું તો એમાંનું
કશુંય લખતી જ નથી. આખું સાસરિયું
જાણ અણુ જાણે સંસાર સાગરે એકલી
આટલી રૂબારીઓ ખાતી દે. બેનાં ! તારે
લખને હવે એ દૃષ્ટિએ તાનિરખવું જોઈએ. મેં
વચમાં કહ્યું હતું કે આ નેવાં જમાને આખો
છે. તે પણ જોને તારા પત્રમાં કેટલા પ્રતો પૂછી
પ્રતન, ઉત્તરનો વણાટ વણ્યો છે ? પ્રત્યેક વખતે
પ્રત્યાક્ષ ચિન્હ મૂકીએ કે ન મૂકીએ પણ
વિચારવું મન કંઈ જોઈ અટકવાનું હતું કે
અને ન અટકે એ જ આપણે તો ઈચ્છીએ
હું ઈચ્છું છું કે જીવનને અનેક રીતે આપણે
છણીએ. જે સમાજમાં, જે વાતાવરણમાં, જે
ગૃહમાં, જે પરિસ્થિતિમાં ને ને વસવાટમાં
આપણે સંલગ્ન થઈ હોઈએ તેને બરાબર

તપાસીએ, સંશોધીએ ને સમૃદ્ધ કરીએ; પણ
અમર્યા જ નિરાશ બની સમૃદ્ધ થઈએ તથા
શું કાયદો ? અને તે લગન કરી એવું તે શું
પાપ કર્યું છે કે આ બધી મિમાંશા કરવા
બેસી ગઈ ?

તારાથી સ્થાયી જૂદા પડવાનું કુખ મને
નહિ હોય ? નાની પેઢી નલિનીયે એ બેન
આવી કહીએ એટલે સાચું જીએ છે, તો
મોટાનું પૂછવું જ શું ? પણ બીજી દૃષ્ટિએ
વિચાર કરતાં સંતોષ થાય છે કે તું સંસ્કારી
કુટુંબ સાથે જોડાઈ છે. સમજી, પ્રતિભાપૂર્ણ
પતિ સાથે સંલગ્ન થઈને આમ સમાજમાં
હોળિયો જોઈએ છીએ એના કરતાં તો બધી
ઉંચી શુભિકાએ ધમરે તને મૂકી છે. તારે તો
પ્રજુનો ઉપકાર માનવો રહ્યો કે એ બધા
પ્રતિકૂળ પરિણામોથી તું ભ્રમી છે. બાકી રચ્ય
જીવન સંભાળવામાં જ મનુષ્યનું સમગ્ર
આયુષ્ય ખતમ થાય છે, ને જીવનના અંતે
કશુંય લીધા વિના બિચારો જીવ પાડો ફરે
છે. આપણે થયુંય કરી રાકીએ. આંખોને
અકર્મક કહેવામાં આવે છે, એ લાંછન આંખો
ધારે તો શું સી રાકે છે-જે કે મને તો આ
આરોપની એકદય જગ્યાએ પ્રતીતિ જ નથી
થઈ, એટલે એમાં કેટલા ટકા સત્ય છે એ
કહેવું મુશ્કેલ છે.

પત્ર અનેક વિચારનો વિચિત્ર સંકર બન્યો
છે. લખ્યા પછી તને બીડવો કે નહિ એ
વિચારી રહ્યો છું. આવો પત્ર લખાયાનું મુખ્ય
કારણ તો તારા ગયા પછીની માનસિક વ્યથતા
અને એકલતા પછી કલમમાં ક્યાંથી રિયરતા
સંભવે ? એમ થાય છે કે તારો પત્રના આખ્યા
પહેલાં જ લખ્યો હોતે તો કેવો સરસ ભાવ
પૂર્ણ પત્ર લખાતે ! તારા પત્રે મારા વિવાદમાં
ઠીક ઠીક ઉમેરો ક્યો છે એ જાણત.

સત્વર ઉત્તર આપજો. આતુર છું. અહીં
સર્વ કુશળ છે.

—તારો સાઈ

‘શ્રીજીવન’ના રસોઇધરના સંપાદક

મણીબહેન મહેતા

લેખિકા :

શ્રી. જસવંતી મહેતા.

*

શ્રીજીવન માસિકમાં રસોઇધર વિભાગ સંભાળનાં તે શ્રી. મણીબહેન મહેતાને તે બધા વાચકો ઓળખે છે, એ મણીબહેનને જન્મ દક્ષિણ આફ્રિકામાં ટોંગાટ શહેરમાં ૧૧ મી જૂન ૧૯૦૪ માં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ દેવાશંકર બાઈચંદ શેઠ અને માતાનું નામ ઉત્તમબાઈ હતું. પિતાના આફ્રિકાના વસવાટને કારણે તેમનો ગુજરાતી અભ્યાસ રાજકોટની આવાજીરાજ કન્યાશાળામાં અને તે પછી પાંચ અંગ્રેજી શીખવેલો. તેમણે ટોંગાટમાં દરેલાં, તે પછી રાજકોટમાં જ તેમનાં લગ્ન ૧૮ વર્ષની ઉંમરે ૧૯૨૨ માં હરિમંગલદાસ અમરચંદ સાથે થયાં હતાં.

સ્વભાવે શાંત અને શુદ્ધિશાળી હોવાથી તેમનો સંસાર સુખશાંતીની વચ્ચે. સાસરીયાં જોઈને અને સાસરા જોઈને સાહિત્યના કવિ હતા, એટલે સંસ્કારી કુટુંબમાં તેમનું સ્થાન માન્યરે જળવાયું. દુનિય ઉદ્યોગોના ભારે શોષ એટલે

ભરત ગુંથણ ને શીવણ તેમણે આશુઆશુની બાળાઓને શીખવીને તે સહુને પોતાના આભાર તથા મૂંઝી સહુ સાથે ધરોળો જોડવેલો.

સાહિત્યવાંચનનો શોખ પણ ખૂબ હતો. સસરાએ મોતીના દાણા જેવાં અક્ષર લખેલાં સ્તવનો તેમણે સાચરીને રાખી મૂક્યાં છે. વર્ણી ઇંગ્લીશ, ગુજરાતી તો શીખેલાં પણ તે પછી હિંદી અને તામીલ ભાષાનું પણ જ્ઞાન તેમણે તેમના રાયાપુરમ્ (મદ્રાસ) ના વસવાટ દરમ્યાન મેળવી લીધું હતું.

રસોઇ બનાવવામાં એકો હતો અને અંધા-છાંની બનાવટમાં અજોડ હતો. ધરનાં માણસોની તંદુરસ્તી જળવાય એ દષ્ટિએ ધરમાં રહેલો હોવા છતાં અનાજ વગેરેની સાકસુરી, રસોઇ ઉપર દેખરેખ અને ધરના માણસો જમવા બેસે ત્યારે પોતે પીરસીને આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા જળવાય એ દષ્ટિએ કાળજીપૂર્વક બધાને જમાડતાં. બાળકોના ઉછેર ઉપર પણ તેમનું જ્ઞાન અગાધ હતું, નાની છંછીમાં પોતાનાં સાત પુત્રીઓ ને બે પુત્રોને તેમણે જાતે ઉછેરી મોટા કર્યાં છે, ને તેમાં ધરગથ્થુ દવાઓ ન રેલો મોટે ભાગે વાપરતાં.

તેમની તકેશક્તિ માટે માન થાય એવી એમની મેધા હતી. મહાત્મા ગાંધીજી સાથે તેમના પિતાને દક્ષિણ આફ્રિકામાં સારું ઓળખાણ હતું. એટલે ગાંધીજી એકવાર મદ્રાસ આવેલા ત્યારે બીડને કારણે સ્વયં-સેવકોએ તેમને આગળ જતાં રોક્યા, ને મોઢ ઉપાયે દર્શન થાય તેવું ન લાગ્યું ત્યારે તરત પોતે ચીકી લખી કે ‘આફ્રિકામાં ૧૩ વર્ષ સુધી આપની સેવામાં રહેનાર મને આપના દર્શનનો લાભ પણ ન મળે ?’ ચીકી મળી કે તરત જ મહાત્માજીએ તેમને બોલાવી પોતાની પાસે બેસાડેલાં, આમ દિકમન અને તકેશક્તિદારા તેઓ પોતાનું ધાયું પાર પાડતાં.

આટલી શક્તિ ને બાહોશી હોવા છતાં

ઔદ્યોગ એ એમનો મોટામાં મોટો ગુણ હતો. પોતાનાં ઘરેણાં કુટુંબમાં પડેલા આપણાં હોય ને સામા માણસો તે વેચી ખાય તો તે શ્રેયથી અક્ષરે પણ કદી ઉચ્ચારે નહિ કે ઝગડો કરે નહિ. પણ મોટું મન રાખીને મળી ખાતાં. મક્કમતા પણ એક ચરવીરને હાળે તેવી તેમનામાં હતી. હિંદમાં હાલેનાં માલિકની મુસાફરી એકલાં કરતાં, છતાં કદિ તેમના હૃદયે બીક કે ભીરતા ખતાવ્યાં નથી. પિયર જાય તો રીટર્ન દીકરીટ લાકને જાય, એટલે ગાંધી વધારે રોકવા આમલ કરે નહિ ને પોતાની વ્યવસ્થા સંચવાય. એટલી એમનામાં દર-દેશી હતી.

નોકરોને એ પોતાનાં ઘરનાં જેવાં જ ગણતાં. પોતાને ત્યાં ૨૨ વર્ષ એકધારી નોકરી કરનાર આપણે તેમણે મરતાં મુઠી પાળી ને તે પછી તેની જગ્યાએ તે આપણી દીકરીને પોતાને ત્યાં રાખી લીધી.

આવા સુધરેલ હોવા છતાં સ્ત્રી-સ્વભાવ પ્રમાણે તેમનામાં થોડી નિર્જનતા ને આરથા પણ હતી. તેમને ઉપરોક્ત પર ત્રણ દીકરીઓ થયા પછી પુત્રની લાગણી જન્મી, ને તેમણે કાઠીયાવાડના મેંગણીના 'આદિપાળ દાદા' ની માનતા રાખેલી. એ આરથા ફળી ને તેમને પુત્ર થયો. એટલે સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રમાણે પુત્રેજીના ને આધા-આખડીની નિર્જનતા એ જન્મે તેમનામાં હતી.

આ બહેનનું ગયે મહિને રાંધાપુરમ (મંદ્રાસ)માં ગર્ભાશય ઉપર કેન્સર ચેલાતા કારણે અવસાન થયું. પ્રભુ એમનાં આત્માને શાન્તી આપે.

સ્વ માલવીયાજી

મહાત્માજીએ પોતાના વડિલજીધુ તરીકે સન્માની 'ભારત બ્રૂણ' તું ખિરદ આપ્યું હતું અને હિંદની પ્રજાએ જેમને 'ભારત બ્રૂણ' નો નામથી સન્માન્યા છે તે પંડિત શ્રી મહન મોહન માલવીયાજીએ જ્યારે નહેરુ સરકાર

સ્વ. માલવીયાજી

સત્તા પર આવી ત્યારે 'આપણા દેશમાં આપણું રાજ્ય'ની ઘોષણાને પડયો પાડ્યો હતો.

તેમનો જન્મ અઢાઆઢમાં ૨૫-૧૨-૧૮૬૧ ના રોજ થયો હતો. ૧૮૭૬માં મેટ્રીક થયા ને તે પછી બી.એ. અને એમ. એ. થયેલા. તે પછી 'હિંદુસ્તાન' દૈનિક પત્રના અધિપતિ થયા ને ૧૮૯૧માં ધારાશાસ્ત્રી બન્યા. ૧૯૦૭માં સુરત કોંગ્રેસમાં તેઓ ઉદાર પક્ષમાં હતા. ૧૯૦૯માં અને ફરી ૧૯૧૮માં તેઓ મંડાસ-બાના પ્રમુખ થયા હતા.

આપણું જીવન સ્વરાજ માટે ઝુકનાર અને દેશ માટે સર્વસ્વનું અલિદાન આપનાર પંડિત માળવીયાજીએ હિંદને 'ખતારમુ હિંદુ યુનિવર્સિટી' જેવી સંસ્થા સંપાદી છે. ૮૫ વર્ષના આ વયોવૃદ્ધ નેતાની અંતિમ પણ સુધી સ્વરાજ માટેની ધગલ અને દેશ સેવાની ઝંખના હોલનામાં ન હતાં. પૂર્વ અંગાગીના અમાનુષિ સીતમેએ એમનું હૈયું ભાંગી નાખ્યું. માંદગી વધી અને છેવટે ૮૫ વર્ષની વયે માળવીયાજીએ દેહ છોડ્યો.

ભરત ગૂંથણ

લેખિકા:

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

આપણે ત્યાં ભરતકામ એ કાંઈ નથી કે પરદેશી કળા છે જ નહિ. એ કળા તો આપણે ત્યાં ઘણા જ નૂના કાળમાં રાચે પહોંચેલી હતી. અને ઘસાતી શૂંસાતી પણ એ કળા આપણે ત્યાં જે સ્વરૂપમાં જળવાઈ રહી હતી તે જોવા માટે આજથી માત્ર પચીસ વર્ષ પહેલાંનાં ભરતકામના નમૂના વાળા ચણીયા, કમખા, તકીયા, ટોડલિયા, કે માંડવાના તોરણો વગેરે વસ્તુઓ જોઈએ તો પણ આપણે નવળી શકીએ છીએ કે સામાન્ય ખેડૂતવર્ગના ઘરમાંથી મળી આવતો આવો એકે એક નમૂનો કળાક્રિય દ્રષ્ટિએ આજી મૂલ્યનો નથી હોતો.

આજનું આપણું ભરતકામ જમાના પ્રમાણે નવાં બનેલી અસર નીચે આવ્યું છે. પણ એની ચર્ચા એ આપણો વિષય નથી. શૃંગારના એક વિભાગ તરીકે ભરતકામ એ

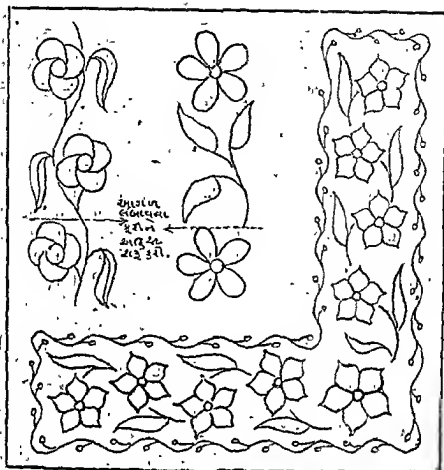
આપણી બહેનોને હાથે સાધ્ય બનેલી લલિતકળા છે. એટલે-હવે પછી એને વિશે સામાન્ય શિખાઉને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી માહિતી તેમજ ભરતકામના સામાન્ય નમૂના અહિં આપવા પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

સુતર-કોરા

સુતર કે કોરા ક્યાં વાપરવા તે માટે ખાસ આગ્રહ ભરી ભક્ષામણ હોઈ શકે નહિ. સામાન્ય સુતરની આદીઓ કે દડા પણ ચાલી શકે. ખરી હકીકતમાં તો રંગોની પસંદગી અને હાથપર બેઠેલો કસબ એ બે વસ્તુ જ મુખ્ય છે. સાધન ગૌણ છે-સાધના મુખ્ય છે.

કાપડની પસંદગી

ભરત જે કાપડ ઉપર ભરવાનું હોય તે કાપડની પસંદગી કરતી વખતે વિચાર તો કરવો જ જોઈએ. કાપડ જેમ ઘટ્ટ વણાટનું હોય તેમ વધુ સારું. શીસા તારના કાપડ ઉપર ભરતાં ભરતાં તાર ખેંચાઈને બેગાં થઈ જાય છે અને તેથી ભરત કાઢવું વળીને ખેંચાઈ જતી જાય છે. નજનું પાતળું કાપડ વડેલું ફાટી જવાનો સંભવ, એટલે જાંબી મહેનત થોડા સમયમાં એજે જવાનો ભય પણ ખરો. ઉપરાંત જે આકૃતિ ભરવાની હોય તેના રંગ-વગેરેનો વિચાર કરી તેના 'મન-background' માટે તેની સાથે સુમેળ સાધે તેવા રંગનું કાપડ પસંદ કરવામાં કાળજી રાખવામાં આવી હોય તો નમૂનો બહુ જ સારી રીતે દીપી શકે. મનનો રંગ જો જાંબો-ઝાંબો જેવો-ting-હોય તો વધુ સારું. છતાં જો ઘેરા કે આકરા રંગના કાપડ ઉપર જ ભરત ભરવાનું હોય તો પછી તેના ઉપર ખૂબ જ વિરોધાભાસી રંગના સુતરથી ભરવું જરૂરનું છે. જેમકે કાળા કાપડ પર સરેદ, જાંબો પીળો કે જાંબો ગુલાબી અગર તો સરેદીરાંગો લીળો રંગ દીપી શકે. એકદમ લાલ રંગના કાપડ ઉપર ઘેરા વાદળા કે કાળો રંગ ખૂબ ઊંડા પડેલી રાશે.

સુતરના રંગો

સુતર ક્યા ક્યા રંગુ થેલું તે તો ને ચિત્ર આપણે ભરતમાં ઉતારવું હોય તેમજ ને 'મંત્ર' ઉપર તે ભરવું છે તેની ઉપર આધાર રાખે છે. ને કેઈ પુણ્ય રંગી ચિત્રમાંથી સુદી કે વેલ હોવાને તે, ભરવી હોય તો જનતા સુધી દરેક આંદીનો રંગ તે જાતના રંગની સાથે મેળવી જોવો. અને ને તે જ રંગોથી ભરવામાં આવે તો કંઠાય એ મૂળ ચિત્રની નકલ કરવામાં સારી સફળતા મળી શકશે. સામાન્યતઃ દરેક ભરતની દાખડીમાં લાલ, પીત્તલ અને પાદળા એ ત્રણ મુખ્ય રંગો ઉપરેત લીલો, કથાઈ, બેલાંગી, બજારિયો, કાજો, પેપડીઓ, અને ગુલાબી એટલા રંગોની આંદીઓ તો હોવી જ જોઈએ. સુતર ખંરીદતાં પહેલાં પોતાના નમૂનામાં ક્યા રંગ વધુ વપરાવાનો છે તે જોઈને

તે ગ્રમાણે સુતરની ખરીદી કરવાથી નકામા રંગોની આંદીઓ વધુ પડતી પડી રહેવાનો સંભવ ઓછો થશે.

જુદી જુદી જાતના ભરતની રીતો

આપણા ભરત કામના કસબનો મૂખ્ય આધાર સોય અને રીત ઉપર હોય છે. એમાં અનેક પ્રકારો હોય છે. છતાં સામાન્ય યોજાણને માટે ને થોડાં ઘણા પ્રકાર જાણવા નેવા છે તે અહીં ચિત્ર સાથે જતાવ્યા છે. એમાં સોયની રિયતિ તેમજ દોરાની આંદી વગેરે બારીશાધી જોઈ અભ્યાસ કરવામાં આવશે, તો કામની મદદ વખત પશુ એ આવડી શકે એટલું સહેલું છે.

૧. ઊંધો બખીયા:—કાષ્ઠપશુ લીટી જનાવવા માટે. આ જાતની ટીમ ભરવા માટે બખીયા ભરતી વખતે આપણે ટીમો ભરીએ છીએ તેવી ઝીણી ઝીણી રીતો થોડે થોડે દર

મરવી. આમાં ઉપરથી નીચે-ઉતરતાં મરવાથી વધુ કાચે તેવું હોય છે. આં દીઠા, જિંઘા બખી-યાની રીત તરીકે ઓળખાય છે, કારણ કે હાથની સીલાઈને કોષ્ટકથી બખીયો ઉલટાવીને જેવાથી આજ નતની દીઠો નીચે દેખાયો. બખીયામાં ઉપરના ભાગમાં બે દીઠો વચ્ચે ગાળા રહે છે અને નીચે દોરો દોરો ગડે છે. તેને બદલે આમાં સુનરને ઉપરથી દોરો ચડાવવાથી નીચે બખીયા જેવું થશે ને ઉપર સળંગ લીટી મરાતી જશે.

સાંકળીની રીત:—આ ખૂબ જ મેણીતી રીત છે. સામાન્ય બખીયાની જેમ સીલાઈ કરતાં પહેલાં સોયને આંટી સુનરની આંટી પાડવાથી સાંકળી પડી જાય છે.

૩. કાંટા ભરત:—કોઈ નતની કમરી વાળા કિનારી માટે આપણે સોય ત્યાં ત્યાંથી જ ઉપાડી, ઉપર કાંટીએ છીએ તેને બદલે થોડે દૂર જુડી રીતે સોય પાડના જમ સાંકળીની જેમ જ દોરાની આંટી આમાં નાખવાની હોય છે.

૪ આઢિયા પાટિયાનું ભરત—આ

ભરતને દેરી ભરત પણ કહે છે. કારણ કે આપણા દેરી ગામડી ભરતમાં એના જ ઉપયોગ મુખ્યત્વે ચાલ્યો છે. પાંદડું કે જે દાણો ભરવા હોય તેની બન્ને કિનારે સામાસામી ઝીણી દીઠ મરતા જવાથી આપો આપ આખા પાંદડા કે દાણા ઉપર સુનર મરાતું જાય છે અને સુતર વચ્ચે આંટી પણ પડતી જાય છે.

૫ ઉલ્લું ભરત:—આ ભરત પણ પાંદડાં કે દાણા ભરવા માટે કામ આવે છે. આઢિયા પાટિયાની દીઠો સાંમ સામી લેવાય છે. તે જ મુખ્ય સીધે સીધી સોયથી જમી લીટીમાં જ લેવાથી આખું પાન મરાતું જશે અને તેમાં આંટી પડશે નહિ.

૬. ઘડ કિનારી બંધ ભરત—કાંટા ભરતની રીતો ખૂબ નજીક અને લાંબી લેવાથી આ જાતનું ભરત મરાય છે. તેની ખૂબી એ છે કે આખું ભરત ઘડ થતાંની સાથે જ તેની સાથે એક ખાતુ રેખાથી પાંડો બંધાતી જાય છે. ડાંખળાઓ, કે મુશોબન અક્ષરો માટે આ રીતો ઉપયોગી થાય છે. (ચાંચ)

*

લગ્ન અને માતૃત્વની ક્ષુધા સ્ત્રીઓમાં પ્રાકૃતિક છે, અને મલ્લમલ્લી પુરુષ-શુભ્રમાટેના પુકાર કરનારીઓ પણ એ જે આંખમેમાંથી બચી શકતી નથી. એ હકીકત વિચારીને નારીજાતિએ કેટલોક દંબ તો દૂર કરવા જેવો છે. કેવળ કુટુંબ-જીવનમાં જ મોંઘાઈ રહેવાનું એક નિશ્ચય વ્યવસ્થા રૂપે મૂળ ધામે તો આધુનિક સ્ત્રી નિઃશંકપણે પુરુષની આધિક પરાધીનતામાં સમજશે, પુરુષ સ્ત્રીને દેશે એટલું જ એ પામશે, પુરુષ જાયો ને સ્ત્રી નીચી એ માન્યતા જડ ધાલશે, ઉપરાંત સ્ત્રીને એવું કુટુંબ-જીવન એટલું તો મરત કરી રાખશે કે એને જીવનની એકતામતા સાલ્યા કરશે. માટે સ્ત્રીનાં તેમજ પુરુષનાં હોત્રો બંધિયાર પાણીના ટાંકા જેવાં ન બની જતાં જોઈએ. કુટુંબ વ્યવસ્થા, બાળકઉછેર, રાંધણી-ચોંધણ, એમાં પણ બન્નેએ પૂરવણી કરવી જોઈશે. એને બહારનું કર્મક્ષેત્ર રાજકારણથી સર્વ કમાણી સુધીનું, એમાં સ્ત્રીને પણ ભાગ લેવો પડશે. દેરાને ન્યારે લાખો સ્ત્રી-શિક્ષકાઓની જરૂર છે, સ્ત્રી-સેવિકાઓના ખપ છે, સ્ત્રી-અશુદોના વિના ચાલી-રાકે તેમ નથી, ત્યારે રાજકારણમાં, જાહેર જીવનમાં, સમાજ વ્યવસ્થામાં ઘર બહારનાં સર્વ કામોમાં સ્ત્રીનાં હટકોની જરૂર છે. સ્ત્રીઓ લગ્ન તેમજ માતૃત્વની સ્વામાવિક જીર્મિઓ પર કાળ મેળવવા મથે તો તે હજીવા જેવું છે. અને પુરુષ બહારનું ક્ષેત્ર સંભાળવાની સાથે સ્ત્રીને બાળકઉછેર વગેરે ઘરકામમાં સાચા દિલથી સાથ આપે તે પણ અનિવાર્ય છે. ખાસ જરૂર છે સ્ત્રીમાંથી દંબ બવાની, ને પુરુષમાંથી પમડ જવાની.

—અક્ષાત

ઈંદ્રિય, બેખિયોન અને એશિયા માધ્ય-
 નોરની બ્રહ્માણ ગમેલી કુનિયાની પશ્ચાદ્ બૂર્મા જ
 હિંદનો ઇતિહાસ ગણવેા નેમએ. એ દેશોની
 સ્ત્રીઓનો ઇતિહાસ આપણી સ્ત્રીઓના ઇતિ-
 હાસ નેવો જ છે. માનવ તત્વ (રીખના ઉત્પત્તિમાં
 ખેતી ઉપર મંડાપેલાં નાનાં રાજ્યો દેખા દે છે,
 આ દરેક રાજ્યમાં એવો ધર્મ વિહસે છે,
 જેમાં દુશ્મનપ્રતાની અધિષ્ઠાત્રી દેવી તરીકે સ્ત્રી-
 શક્તિની પૂજા કરવામાં આવે છે. હિંદમાં
 બળ અને જોમતું પ્રતિક છે—‘શક્તિ’—જીવન
 દેનાર અને પોષનાર. સ્ત્રી પુરુષોના જેવું સ્થાન
 ભોગવે છે. હિંદના કેટલાક પ્રદેશોમાં આપણે
 એવી કુટુંબ વ્યવસ્થા ઉભી થતી નેમએ છીએ
 જેમાં કુટુંબનું મહત્વનું સ્થાન સ્ત્રી ભોગવતી
 હોય, એટલું જ નહિ, પણ મિલકતની માલિક
 પણ એ હોય અને વારસો પણ એનો માર-
 કત જ ઉતરતો હોય. પણ વધતી જતી નવી
 શુદ્ધવણુભરી આર્થિક રચના અને એના
 પરિણામે આવતી નવી સંસ્કૃતિના દબાણ નીચે
 આ નાનાં રાજ્યો બદલાઈ ગયાં, અને પછી
 તો પુરુષની કીર્તિલાસસા, સાહસની શૂખ
 અને વિજયોની ઇચ્છામાંથી મોટાં સામ્રાજ્યો
 ઉભાં થતા મોડયાં અને જે સમાજમાં યુદ્ધને
 જ સર્વોચ્ચ પ્રવૃત્તિ ગણવામાં આવતી હોય
 ત્યાં સ્ત્રીનું સ્થાન નીચું પડે છે, દારણ કે
 સ્ત્રીનું પતન એ જીવનગળ ઉપર મૃત્યુના
 તરવેનો વિસ્તાર છે.

મગો વચ્ચેના બેઠ વધતાં જાય અને
 જનતાના મોટા ભાગને મુઠીબર મુઠીદારી
 રીખાવે અને શોષે. સારીરિક શ્રમ એ અધ-
 મતાનું ચિન્હ ગણાય. પ્રજાના મોટા ભાગની
 આ દશા ચાય અને થોડા માણસો આ લોકોના
 પસીનાની મહેનત ઉપર પોતાના પૌરોષરૂપી
 જીવનના આનંદ અને વૈભવો રચે. આવા
 વૈભવી વર્ગની સ્ત્રીઓના હાથપગ આજણે
 બેધાણ જાય. અને બ્યારે હંમરો અને લાખો
 સ્ત્રીઓ શૂખ અને

હિંદનો સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિનું ભાવિ

છે ત્યારે આ સ્ત્રીઓ પણ આરસના મહેલો,
 હોરા, માણેક ને મોતીના હમલાઓની વચ્ચે
 વૈભવી આજસપણામાં દટાએલી પડી હોય છે,
 અને એ રીતે એમનો બીજા બધી બદારની
 પ્રવૃત્તિઓનો અંત આવી જાય છે. સ્ત્રીઓના
 પતનમાં આમ વધારે પડતું કામ અને બીજકુલ
 નહિ જેવું કામ. એમ બને પ્રકારે ભાગ ભજવે
 છે અને એમનો ઇતિહાસ ધડે છે. હવે નીતિ
 એ વર્ગ જેવી બંધનકર્તા નથી રહી.

દરમ્યાનમાં પુરુષો પોતાના આજસુજીવનને
 બદલાવતા નવાં નવાં કાર્યક્ષેત્રો શોધે છે, પણ
 એમાં સ્ત્રીઓને આવવાની મના કરે છે. આમ
 એક બાજુથી બ્યારે પુરુષનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તરતું
 જાય છે, ત્યારે એના પ્રમાણમાં જ બીજા
 બાજુથી સ્ત્રીઓનું કાર્યક્ષેત્ર સંકુચિત થતું
 જાય છે. ઓસ અને રોમના મહાન સામ્રા-
 જ્યોમાં પુરુષો બૌદ્ધિક જીવનના મોજશોખો
 માણતા હતા, ત્યારે એમની સ્ત્રીઓને એમણે
 એક જ કાર્ય સોંપ્યું હતું: એમના વિજયો
 માટે સૈનિકો પુરા પાડવાનું, રાજકર્તાઓ
 તરીકે જળહળતા રાજનીતિયો પુરા પાડવાનું.
 હવે એ વખતે એમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ

નહોતો, કે આવી વિષમ પદ્ધતિમાં જ એમના પતન અને વિનાશનો ખી છુપાયો હતો. નવા સામાજિક કાયદાઓ ધડાય છે, મહાકાવ્યો લખાય છે, નવી રસમો અને પ્રણાલિકાઓ ધડાય છે; પણ આ બધી એક જાતની કિલ્લેબંધી છે, જેની પાછળ પુરૂષો પોતાના અયોગ્ય અધીકારોનું રક્ષણ કરે છે. આ રીતે નીતિનાં બેવડાં ધોરણ ઉભાં થાય છે: સ્ત્રીનું કામ ધર સંભાળવાનું, સમાજની નીતિ સાચવવાનું. એના માટે સખ્ત કાયદા. પુરૂષનું કામ એની ચંચળતાના રોમેન્ટિક અંચળા નીચે રખડવાનું. એના માટે બધી છુટ. અને આ રચના સાથે ધર્મો પણ સંબંધ ધરાવે ગયા. શાસ્ત્રો, બાઈબલ અને કુરાન એક જ કહેતાં હાગે છે: સ્ત્રીઓ ઉપરના અધિકારોને વધારે મજબુત કરો. જલ્દી કે પુરૂષનું પતન સ્ત્રીના હાથે જ થયું છે એવું જતાવવા માનવજાતનો ઇતિહાસ મંડા નામથી લખાવા માંડ્યો, અને સ્ત્રીને 'નકેનું દાર' ગણવામાં આવી, એની સાથેના સંબંધોને વળ્યું મર્યાદા. બીજું બંધુ માફ કરી રાકાય, પણ પતિભક્તિ-વશાદારી એ સ્ત્રીનું એક પરમ આધુનિક-કર્તવ્ય ગણવામાં આવ્યું. પરિણામે પુરૂષ અને સ્ત્રીના જુગ્મોને જેટલા વધારે નમો તેટલું સ્વર્ગ વધારે પાસે આવે. સ્ત્રી તો પુરૂષની ગણાય, પણ પુરૂષ સ્ત્રીને ન ગણાય. સ્ત્રી તો બ્યક્તિ જ ન રહે. સ્ત્રી જલ્દી કે આત્મા વિહોળું અસહાય માંડતું પોટલું, પુરૂષના આનંદોનું સાધન, કંઈક શુદ્ધ 'તત્ત્વ' અને જેમ વધારે હંચો અને કુસીન વર્ગ તેમ વધારે સંખત કાયદા, સ્ત્રીઓની વધારે રીઆ-મણી અને એમની વધારે અસહાય અને દયાનનક રિધતિ.

જેમ સંસ્કૃતિ વધારે ગુચવણભરી અને ગંજીના બેઠ વધારે તીવ્ર તેમ વધારે મોટા આર્થિક અને સામાજિક ધર્મો અને મોટા સ્ત્રીઓનો વેપાર. શાપજીની જરૂરીયાતે ધર્મો

જેનું બીજું કાંઈ બચકર નહિ હોય. પ્રાથમિક સમાજમાં એક સ્ત્રીનું કલ્યાણ બધાનું કલ્યાણ મનાતું; બધાનું કલ્યાણ દરેકનું કલ્યાણ મનાતું. પણ સુધરેલા સમાજમાં બ્યક્તિવાદના વિકાસ અને બ્યક્તિત્વના ખ્યાલે સમાજ જીવન કરતાં બ્યક્તિજીવનની જરૂરીયાતો અને ઇચ્છાઓ ઉપર વધારે ભાર મૂકાય છે. પણ આ નવી ઇચ્છાઓ અને નવા હક્કો પુરૂષો પોતાના જ માની બેઠા છે, અને એ સંબંધી સ્ત્રીઓ સાથે કંઈ ધર્મો જ ન થાય અને સંબંધાન ન શોધતું પડે એટલા માટે સ્ત્રીને પોતાની જાતને બ્યક્ત કરવાની કે બ્યક્તિગત વિકાસ કરવાની જાણ કે મના કરવામાં આવી છે. પોતાની જીવન ધરણું જ બનાવવામાં એને સંતોષ છે. બ્યક્તિના વિકાસમાં નજરે પડતા ગુણો, બૌદ્ધિક ચપલતા, બહારના જગતમાં રસ વગેરે સ્ત્રીનામાં નહિ હોય તો ચાલશે, એવી એમની માન્યતા હાગે છે, અને આવા બ્યક્તિત્વવાળા સ્ત્રીઓ 'નકેટ' (જટકા ગયેલી) બને છે. આખરાર કુટુંબોમાં એમના માટે સ્થાન નથી હોતું. પછી વળી પુરૂષની વિવિધતાની અને બૌદ્ધિક શુષ્કને સંતોષવા સ્ત્રીઓનો એક નવો વર્ગ જોશે કરવામાં આવે છે, અને આ વર્ગ જે પ્રાથમિક સમાજમાં દેખાતો જ ન હતો તે અસ્તિત્વમાં આવે છે. નથી એમના શરીર વેચાણને લીધે બીજી કેટલીયે સ્ત્રીઓ મેંદા બની રહે અને પોતાની પવિત્રતા જાળવી રાખી શકે. આજે તો આવા વર્ગ, જગતના બધા જ સુધરેલા કહેવાતા દેશોમાં સ્ત્રીધારાએ અને સ્થાપિત થયેલો છે. ઉપલા થોડા બ્યારે હંચા હંચા તત્ત્વજ્ઞાનનાં શીખરો સર કરતા હતા ત્યારે નીચે પડેલા યમજીવિઓને આ નીતિની ભાવનાઓ, કાયદાઓ વગેરે બાગ્યે જ અસર કરતા. પણ અલગત, ઠેક ઠેક વખત એ નીચેનો વર્ગ પણ ઉપલા વર્ગની ભાવનાઓને ઉઘીની લેતો. પણ એમના જીવનપ્રમાણ આગળ આવી બધી ભાવનાઓ શીકી પડી

જતી. જૂતકાળ એમને સાંકળી નથી રાખતો. એ તો વર્તમાનની બાંધર વાસ્તવિકતામાં જીવે છે. હિંદમાં હજુ પણ અર્ધરજવાડાશાહી સમાજરચના જેવું છે. પશ્ચિમમાં ઔદ્યોગિકરણને લીધે જે નવી સમાજરચના અસ્તિત્વમાં આવી અને સ્ત્રીઓ માટે નવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ, તેવું હજુ કંઈ અહીં ભાગ્યે જ બન્યું છે. આપણા સમાજે તો પ્રાચીન સંપ્રદાયો છોડ્યા છે, પણ નવા નથી બાંધ્યાં. આજે તો એ એક જગત્પર સેળમેળ થઈ ગયો છે—જુના અને નવા વચ્ચેનું એક જગત્પર ધર્મથી બની ગયો છે. જુની માન્યતાઓ, પ્રત્યાધાતો, શોષણ અને નવાં વૈજ્ઞાનિક અને બૌદ્ધિક પ્રયત્નોને લીધે ઉધરેલાં આડાદીનાં નવાં ક્ષેત્રો વચ્ચે ફાટણ ધર્મથી અત્યારે તો હિંદી સમાજમાં આવી રહ્યું છે.

જે અર્થમાં સ્ત્રીપ્રવૃત્તિને સમજવામાં આવે છે, તે પ્રવૃત્તિ તો યુરોપમાં એક વર્ગની જ પ્રવૃત્તિ રહી હતી, એનાં મૂળ ઊર્ધ્વા ન હતાં. આજ-જનતાને એતી સાથે લેવાદેવા આછી હતી. પણ હિંદમાં પરિસ્થિતિ જુદી છે. યુરોપની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિએ જે રૂપ લીધું, હજુ તેવું હિંદમાં નથી બન્યું. સામાજિક રીતોએ અને સ્ત્રીનું રચાતું ફક્ત સમાજની આર્થિક રચનાથી જ નહિ પણ આખીપે પ્રજાના આર્થિક ઇતિહાસથી નક્કી થાય છે. હિંદની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિના ભાવિની ચાવી આમાં છે.

આપણે આગળ જમણે તે પહેલાં હિંદની અત્યાર સુધીની સ્ત્રીપ્રવૃત્તિ શું શું માગે છે અને એ માગણીઓ કેટલે અંશે વાસ્તવિક છે અને જુદી છે તે જોઈએ. સમાન નાગરિકતા હજુ તો હવે સ્વીકારાએ તો સિદ્ધાંત છે, પછી આવે છે; સ્ત્રીની આર્થિક સ્વતંત્રતા અને મિલકતનો હક્ક આપણે આ તપાસીએ. કામ કરવાનો હક્ક માનવસૂખ માટે આવશ્યક છે; પણ હિંદની મોટા ભાગની સ્ત્રીઓની જરૂર આ કામના હક્કની નથી. પણ પોતે કરેલા

કામનું ફળ મેળવવાના હક્કની છે. આર્થિક સ્વતંત્રતાનો અર્થ આજે તો, લાખોને મન ફક્ત ગુલામી અને જૂએ મરવાની સ્વતંત્રતા અને પોતાનાં બાળકોને અર્ધમૃત્યુમાં જીવતાં રહેવા દેવાની છુટ-એવો જ થાય છે. એટલે 'કામના હક્ક'ની જ માગણી કરનાર તો ફક્ત આજસુ આખરદાર વર્ગના જ હોય છે. મિલકતના હક્ક માટે જો જોઈએ તો, હિંદ એ ખેતીપ્રધાન રેણ છે. એનો ૭૫ ટકા વસ્તી એક યા બીજા પ્રકારે-કામકાને લગતા ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી છે. આમાંથી ૫૩ ટકા તો જમીન વગરના મજૂરો જ છે, અને મિલકતના હક્ક સાથે જાણે કે એમને કંઈ લેવાદેવા નથી. મુલ ખેડાણ જમીનનો ત્રીજો ભાગ તો અર્ધ રજવાડી રિતિમાં છે. રામણ, મહારાજાઓ અને જમીનદારોના હાથમાં આ છે, અને એમના રાજ્યમાં ખેડૂતોની દસા ગુલામો કરતાં વધારે, સારી નથી. હવે જેમની પાસે જમીન છે, તેમની રિતિ પણ વધારે સારી નથી. દર કુટુંબ દીક જમીન ૨ થી ૪ એકર આવે અને અત્યારે જે મહેસુલ છે તે જોતાં તો આ ઉગારા કરતા ઉપાધિ જ થઈ પડે. અને ઉદ્યોગોમાં રોકાયેલી સ્ત્રીઓની રિતિ પણ આ કરતાં ચંદતી નથી.

એટલે વર્તમાન આર્થિક રચનાના જોણાની અંદર જ સ્ત્રીઓ માટે ફક્ત મિલકતના હક્કની અને આર્થિક સ્વતંત્રતાની વાતો કરવી ખેડૂદી છે, જે રસ્તે દોરનારી છે, એટલું જ નહિ, પણ એક રીતે ખતરનાક છે. કારણ કે એથી અમુક ચોડાકને જ ફાયદો થવાનો અને બાકીનાને જીંદગી પથે ત ગુલામી જ કરવાની. એના ખરા અર્થમાં આર્થિક સ્વતંત્રતા તો ત્યારે જ સંભવી શકે, ત્યારે ઉત્પાદન અને વહેંચણીની પદ્ધતિ વધારે વૈજ્ઞાનિક અને બૌદ્ધિક હોય થાય અને એથી ઉપજતાં આર્થિક બજોની વિવેક પૂર્વક અને જાગૃત દોરવણી થાય.

સામાજિક બાંધુ જોતાં માગણી વધારે

સુદિભરી છે. લાભ, બાળકોનો કષ્ટ અને વગેરે જેવા સામાજિક પ્રશ્નોમાં સ્ત્રીને સમાનતા મળવી જ જોઈએ. પણ ઇતિહાસ પુરવાર કહે છે કે જે સમાજમાં સ્ત્રી એ આર્થિક તરફ છે અને દ્રવ્યના ઉત્પાદનમાં પુરવ્વની સાથે ઉભી રહે છે તે સમાજમાં એ વધારે સ્વતંત્રતા મોળવે છે અને એમાં બંધનો અને પ્રતિબંધો સદન કરે છે. આપણે જોઈએ છીએ કે આવી જાતનાં સામાજિક બંધનો મોટા ભાગે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને જ છે. નીચલા કહેવાતા વર્ગો કે મજૂરોમાં આવાં સામાજિક બંધનો નથી. નીચલા કહેવાતા વર્ગોમાં તો છુટાછેડાની પણ છુટ છે, એટલે સ્ત્રીઓને આ છુટછાટો મળે તો એની અસર સામાજિક સ્થિતિ ઉપર યથા વિના રહેવાની નહિ, પણ આર્થિક સ્વતંત્રતા જતાં સામાજિક દહો દશે તે પણ જતા રહેશે. રશિયામાંની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ અને જર્મની તથા ઈટલિમાંની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સરખાવતાં આ તરત માલમ પડશે.

હવે આપણે સામાન્ય સંસ્કૃતિ ને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય, સામાજિક સ્વચ્છતા, ડેજવેણી, તંદુરસ્તી અને સામાજિક નીતિ-નેત્રી અર્થાત્ એકમેક સાથે સંજ્ઞાયેલાં છે તેમને તપાસીએ. શિક્ષણ અને સ્વાસ્થ્યનો આધાર આર્થિક તરફ ઉપર છે એ તો મોટાપણ વાત છે. આપણે પ્રશ્ન એટલો વિશાળ છે કે ડેજવેણી ફરજિયાત બનાવવાની કે સ્વચ્છતાના નિયમો પસંદ પાડી આ પ્રશ્નના એક પણ અંશનો ઉકેલ નથી આવવાનો. અર્ધ-ભૂખ્યા અને ભૂખ્યા બાળકોને ફરજિયાત અભ્યાસ કરવા બેસાડવાં એ નરી કુસ્ત છે. અને જ્યાં ગરીબાઈ હોય ત્યાં સ્વચ્છતા પણ નથી. આવી શક્તિ, ખાસ કરીને માતા યથા માટે સ્ત્રીઓને તો લાયક નથી જ બનવા દેતી. રશિયાના જાહેર તંદુરસ્તી ખાતાના પ્રધાન કોમોરોવે દર્શાવે છે, 'સ્ત્રીઓને કંઈ કામ નથી અને એની

દરકાર કરનાર કોઈ નથી, એ હકીકત જ વેશ્યા મોરીનાં સામાજિક કારણોમાં એક મોટામાં મોટું કારણ છે. અત્યારની સ્ત્રી-પ્રવૃત્તિ આ વેશ્યાગીરીના પ્રશ્નને નૈતિક દૃષ્ટિએ જોઈ એનો ઉકેલ શોધવા મળે છે. ખૂબ ઉમ્મ પેલોસ તોદારી રખાવે છે. અને જ ભૂખ્યા મોંમાં રોટી નાખવાને બદલે ઉંચાં નૈતિક આદર્શોની અને ધર્મની વાતો કરે છે, એવાં અર્ધ-પગલાંથી કંઈ દિ' નથી વળવાનો, કારણ કે રાગના મૂળમાં એ ઉત્તરતાં નથી. અને આ મૂળ તો આર્થિક હોય છે. આંકડા બતાવે છે કે ૯૦ ટકા વેશ્યા તો આર્થિક દબાણને લીધે જ એ કંધો સ્વીકારે છે અને વેશ્યાઓનાં ૩/૪ જેટલો ભાગ ગરીબ-વર્ગીમાંથી આવે છે. અત્યાર સુધી આ પ્રશ્નનો સર્જન-ઉદ્ગમ શોધો હોય તો તે રશિયાએ, કારણ કે, માત્ર ત્યાં જ આ પ્રશ્નના મૂળને પકડી તેને ઉખાડી નાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને તે કાયદા કરીને નહિ, પણ કામ આપીને, રહેવા ધર આપીને, માનવતાભરી સગવડ આપીને. આર્થિક જરૂરિયાતો અને સામાજિક અધઃપતન જે એ સાથે જ હોય છે તે જ્યારે દૂર થાય અને પુરવ્વની સાથે સ્ત્રી પણ સમાજનું જાગૃત અંગ બને ત્યારે જ સ્ત્રી આવી રીતે પોતાની યતી હાંસી અને દક્ષતા ધર સંભાળનાર યુવામ, છોકરાં ઉછેરનારી અને પુરોને સંતાપનારી અસહાય 'અજાણ'ની સ્થિતિનો પ્રતિકાર કરી શકશે અને આર્થિક તેમજ સામાજિક એકમ બનશે. સર્જન કામ માટે સમાન પગારનો દહ સ્વીકારવો જોઈએ અને એ પોતાની ગોષ્ઠ સ્થિતિ ફગાવી દેશે. આવા સમાજમાં નહિ તો પડદો હોય, કે નહિ બાળકમ હોય; કારણ કે જ્યાં 'સ્ત્રીને રક્ષા' ની ભાવના હોય તો તેવા સમાજમાં જ આવું બધું સંભવી શકે. માનવ જીવન એક અવિભાજ્ય એકમ છે. એના એક અંગથી બીજાને જુદું ન પાડી શકાય. કારણ એનો ઉકેલ બીજા બધાના ઉકેલને સ્પર્શે છે.

કલકતાથી થોડા દિવસ ઉપર એક
 બંગાળી બહેનનો હૃદયદાયક પત્ર આવ્યો છે.
 છેલ્લાં તોફાનો દરમિયાન એમના આખા કુટું-
 બને પહેરેલે કપડે ઘર છોડી નારી જયું પડ્યું
 અને શાંતિ. થયા પછી ન્યારે ઘેર તપાસ
 કરવા ગયા, ત્યારે માત્ર ઘરની દીવાલો જ
 ઉભેલી હતી. શ્રીમંતં પણ અસલી દેખતું
 કુટુંબ હોવાથી ઘરમાં જ પુછાણ રોકડ દાગીના,
 ચાંદીનાં વાસણો વગેરે હતાં, તે બધું જ અને
 કપડાં, સરસામાન, અનાજ, રમોડનાં વાસણ
 વગેરે સર્વસ્વ હુટાઈ ગયેલું હતું. અને જે સ્ત્રીએ
 લઈ જઈ શકાય એવી નહોતી, તે એકે એક
 તોડીફોડીને દુલ્લડખોરો આપ્યા ગયા હતા.
 એટલે એમને એકઠે એકથી ઘર માંડવાનું છે.
 હાલ સંબંધીઓને ત્યાં જેમ તેમ કરી રહે છે.
 આવી કથની તો ન્યાં ન્યાં દુલ્લડ થયાં
 છે, ત્યાં સેંદડો કુટુંબોનો છે. એટલે એ અતિ
 દુઃખ હોવા છતાં નવાઈ જેવી નથી. પણ
 નવાઈ એમના પત્રના છેલ્લા ભાગમાં લખેલી
 હકીકત છે: "અને આટલાકા દુઃખમાં એક
 નવું દુઃખ જોલું થયું છે; તેથી હું તો દહવાર
 મુંઝાઈ ગઈ છું. મારી દીકરીના સમસારને કહે-
 વડાનું છે કે 'પૂજા (નવરાત્ર)ના દિવસો પાસે
 આવે છે તે વાદ રાખજો. દર વરસ માફક
 તમારે દીકરીનમાઈ માટે કપડાં, દાગીના,
 અમારે માટે કપડાં, જોડા અને મેવાખીકાઈ
 બધું મોકલવું જ પડશે. તમારું બધું હુટાઈ
 ગયાનું બહાનું નહિ આપે. એ કાંઈ અમારો
 વાંક નથી, અને. જે દર વરસ કરતાં જરા
 પણ ઓછું મોકલશે, તો પછી તમારી દીકરી
 બાપે તમારે ઘેર રહી. અમારે એનું કામ નથી.
 અમારા દીકરાને એક કહેતાં એકવીસ દેવ-
 મળે છે." બહેન લખે છે--"અમે જ પારકે
 આશરે પડ્યા છીએ; સગાંબહાલાંએ જેમ તેમ
 કરી પોતાની માપખંધીમાંથી સુરેલીએ મોક-
 લેલાં કપડાં પહેરી દિવસ ગુજરીએ છીએ;

ફટીરાક્ષસથી દબાયેલ

પામરજંતુઓ

લેખિકા

શ્રી. સરોજિની મહેતા

રોકડ કયું હાથમાં નથી. ત્યાં વહેવાઈની મોંઘી
 માત્રણીએ કપાથી પૂરી પાડીએ? એટલે
 દીકરીના નસીબમાં તો ચોંદ વરસની ઉંમર-
 માંથી સંસાર પરવારને ઘરમાં જ બેસવાનું
 આપશે.

'ધાર્મિક બંધન' નામે ઓગળાતા હિંદુ
 લગ્નની આ રિવાજ છે. પાશ્ચાત્ય લગ્નને આપણે
 સામાજિક દરાર કહી વખોડીએ છીએ, પણ
 આપણાં લગ્ન તો મોટે ભાગે માળ્યાપો વચ્ચે
 ચલે લેવડદેવડનો જ કરાર છે. અને એ કરા
 રમાં વાધો પડતાં એ લગ્ન રદ થાય છે.
 કાયદાની નજરે રદ થતું નથી, પણ બ્યવહારમાં
 સ્ત્રીને સંબંધે એ રદ જ છે; કારણ કે સ્ત્રીનો
 ત્યાગ કરી પુરુષ ખીજી સ્ત્રી પરણે છે અને
 પછી એને ચાંદ્યો ચોટાંસો ધારણ કરવા સિવાય
 ખીલું કયું સંસારસુખ રહેતું નથી.

આ કાંઈ એકલા બંગાળની કથની નથી.
 આપણે ત્યાં પણ દુલ્લડથી, રેલથી, ગામડામાં
 પડતી ધાડલૂંટથી તારાજ થયેલાં કુટુંબો
 ઠેટલાંયે છે. તેમનામાં પણ આવાં અસહાય
 કુટુંબોને સતાવનારા નરરાક્ષસો પણ ઢરી જ.

એમની માગણીઓ યાત્રિના રિવાજ મુજબ હોવાથી કન્યાના માતાપિતા જાત વેચાને પણ તે પૂરી પાડવાની પોતાની ફરજ સમજે છે અને ના પૂરી પાડી શકે તો કપાળે હાથ દેઈ 'દીકરીનું નસીબ' કહી દીકરી ઉપર શોષણ આપવા દે છે.

આવા નરનાશનો કરતાં જો વધારે ધણાજનક વ્યક્તિ તે એમની ઓથે હુપાવશે. પૈશા નર-જંતુ-કન્યાનો યુવાન પતિ છે. શા માટે એ પોતાને આ કુર, પાખંડી રમતનું શોગરું થવા દે છે? બહે એ માતાપિતાને આશીર્વાદ હોય, વડીલો કાઠી મૂકવાની ધમકી આપતાં હોય, વારસામાંથી ખાતલ ફરવાની ખીક બતાવતાં હોય, પણ આખરે એ છે તો એ હાથપગ વાળો માણસ જ ને! કેમ એ વડીલચાહી સામે જોડાઈ ન જગાવી શકે? એની ફરજ માત્ર વડીલોને 'હાથહા' બજવાનો છે અને પત્ની તરફ કોઈ જાનની ફરજ જ નથી? આજના જમાનામાં હજારો યુવાનો વિદેશી સંસ્કૃતિને પડકાર આપી દેશના સ્વાતંત્ર્ય ખાતર અનેક યાત્રાનાઓ વેડી શકે છે. યુવ-તીઓ સુદાં કારમા કારવાસ વેડે છે ને લાડીના ધા ઝીંવે છે, તેવા સમયમાં આવાં નરજંતુઓ વડીલોનો સોડનો આચરો ગોપી પત્નીનો ત્યાગ કરે એના કરતાં વધારે શરમ-જનક કશું નથી. યુવાનનો વડીલોને સંબ-ળાતી દે કે 'રસ્તામાંથી ખામીને ખાઈશ, પણ પત્નીનો ત્યાગ નહિ કરું' તો ગેરે બાજે વડીલોના હાથ હેઠા પડવાના જ. પેટના દીકરાને રક્ષણાપવા કોઈક જો માતાપિતા તૈયાર હોય. આ તો પારદી જણીને જ સતાવવાની વાત છે; એટલે વડીલચાહી પોતાનું 'પૂરેપૂરું' ઉમર સ્વરૂપ બતાવે છે.

ત્યામના દિરસાઓ બન્યે જાય છે પણ એના પર આંશુ પેરવી સમાજ બેસી રહે છે, ત્યજતા હોતી ત્યાં ને સ્ત્રી કશ્ચાપાત્ર વ્યક્તિ

રહી છે. એની સ્થિતિ સુધારવા કશું થતું નથી. સાહ-સિત્તેર વરસ ઉપર બનેલી, વડીલોએ કહેલી એક વાત યાદ આવે છે. મારા દાદા સ્વ. મદિપતરામ રૂપરામનાં નજીબાં સગામાં એક યુવતીને સાસરીમાં એ 'નથી ગમતી' કહી કાઢી મૂકી. આવા વર્તનનું કારણ માતાપિતા વગરની કન્યા ઉપર તેની રંક વિધવા માના-મદી ઉપર ત્રાસ ગુનગરી, મેળવવાનો કુર આનંદ એ જ હતું. સ્વ. મદીપતરામ એ કન્યાને પોતાને આશ્રયે લીધો. ન તો એ નર-નાશનો કે નરજંતુઓની ખુશામતની કરી, ન દીકરીનું નસીબ કહી વાનની માંડવાળ કરી. એમણે અમદાવાદમાં નતી. નોકલેલી મદાકશ્મી ટ્રેનિંગ કેલેજમાં એને શિક્ષિકાને અભ્યાસ કરવા મૂકી દીધી. વર્ષોવર્ષ સારી રીતે પાસ થઈ એ આમળ વધી. પૈશાં કાઠી મૂકનારાં સમગ્ર ગયાં કે હવે વરસોકમાં એ ટ્રેનિંગ શિક્ષિકા થઈ નોકરીએ લાગી ગઈ, તો પછી હાથથી વાત ગઈ-અમારી ગરજ એને પૂરી થઈ. એટલે વાણનું સ્વરૂપ ઊડી બકરીનું રૂપ ધારણ કરવું પડ્યું અને સાગી ખુશામત કરી વહુને તેડી લાવ્યાં ને માનપાનથી રાખી. સાહસિત્તેર વરસ પર જે થઈ શક્યું, તે કરવાની દિમનવાળાં આજે ટેટલાંમાં છે!

ત્યજતાને ઓશિયાળા ગણવાને બદલે અને સ્વાતંત્ર્યને માગે ચક્રાવરણ જ ને એનાં કુટુંબીઓ યતન કરે, ત્યજતા પોતે પણ કોઈને બારણે ચડાવે બદલે સ્વાધીન થવા આકાંક્ષા રાખે, તો આખા દિરસાનું સ્વરૂપ ફરી જાય, પણ ત્યાં 'સાસરાના કૂવામાં પડે પછે પિયરની બાજોળે પગ ના મૂકીશ' એવું માનસ ધરાવનારાં વડીલો હોય ત્યાં નિરાધાર યુવતીનો હાથ કોણ ઝાસે? એને સ્વતંત્ર થવાનો મામો કોણ જતાવે?

બધાં માતાપિતા એવાં કુર નથી હોતાં, પણ ત્યજતા કે વિધવા કમાઈને સ્વતંત્ર થાય તે માતાપિતા આજર જાય, દીકરી વડીલોને બારે

પડી, ગણાય, એવી અવળી માન્યતા પુરુષ પ્રવર્તે છે. આને લીધે આઓને પંથુ પૂરાણીન દશા આવશ્યક વસ્તુરિયતિ લાગે છે. ત્યક્તા કે વિધવા નરમ હોય તો, ખીખનાં, ટપલાં ખાધને રહે છે ને ગરમ હોય તો ખીખને ટપલાં મારીને રહે છે. ગમે તે રીતે કુટુંબમાં કલેશનું વાતાવરણ તો જન્મેલું જ રહે છે. આદેશીનાં ગાણાં વાતા નવલક્ષ્યામાં ગમે તેટલાં ફરીએ, પણ વ્યવહારમાં તો કુટુંબકલેશ જ જોવામાં આવે છે.

નરરાક્ષસોનાં દુઝાયલાં નરજંતુઓ દિંમત ન કરી શકે, તો પછી યુવતીઓએ જ રવતંત્ર ચવાની દિંમત કેળવવી પડશે અને દુઃખદ વસ્તુરિયતિને અને તેટલી હળવી કરવા કમર કસવી પડશે.

ઉપર રવ. મહીપતરામના કુટુંબનો જે દાખલો દાંકણો છે તેમાં એક વસ્તુ ખાસ સ્પષ્ટ છે. વડનગરા નાગરામાં બહુપત્નીત્વની કેળવ મનાઈ હોવાથી એ કન્યાનાં સાસરિયાં પોતાના નરજંતુને બીજી પરણ્યાં કે પરણાવવાની બીક પણ બનાવી શકે તેમ નકોલું. અલગત પરણેલી સ્ત્રીને કાઢી મૂકી ખુલ્લી રીતે રખાત રાખનારાનો દાંઈ તોડો નથી હોતો. પણ આપણા સમાજમાં બીજી પરણાવવાની શીક એ વરપક્ષના હાથમાં સ્ત્રીને અને તેનાં માતાપને દુઝાયલાં રાખવા માટે મોટામાં મોટું હથિયાર છે—ખાસ કરીને પ્રવચિત્ય કરનાર જાતિઓમાં. પણ ન્યાં એ હથિયાર વાંપરી શકાય તેવું જ ન હોય, ત્યાં વરપક્ષ એટલે અંશે લાચાર રહે છે. હવે આપણા પ્રાંતમાં અનેક પત્નીત્વવિરોધી કાયદો પસાર થઈ ગયો એટલે નવી સ્ત્રી પરણી જૂની પર પુલમ કરવાનું કે લગ્નમાંથી કમાણી કરવાનું નહિ બને. અને કલકત્તાવાળા બહેનનાં કિસ્સામાં વર્ણુઆ છે તેવા નરરાક્ષસોના હાથ હેલા પડ્યા છે. એ નરરાક્ષસોને આશ્રયે જીજ્ઞસાં નરજંતુઓને કન્યારૂપી નવાંનવાં રંગકાં હવે નહિ મળે.

પરદેશી

શ્રી. રસેશ.

નવલ એક કવિ હતો.

અને કુમુમી હતી એક ચિત્રચેખા.

નવલની લેખિનીમાં સમસ્ત સંસારને મતવાસો બનાવી દે એવું જાદુ હતું. કુમુમી પાંછીમાં એવી શક્તિ હતી.

બન્ને ય પોતાની કલાના સાચા પુખ્તરી હતા. એક હતો કવિ-ખીજ હતી ચિત્રચેખા!

કવિ કલ્પનાસાગરના તટે ફૂંપીઓ મારતો, તો ચિત્રચેખા સોંદર્ય સુરિતાની અંદર લહેરો સાથે ખેલ્યા કરતી.

નવલ અને કુમુમ બન્ને આ સંસારનાં બે અમૂલ્ય રત્ન હતાં

*

પ્રાતઃશબ્દો સમય હતો. હજુ ઉપાનું અવસાન પણ થયું નકોલું ત્યાં કામમંદિરમાં બે પરદેશી આવીને હાજર થયાં. બંને જ બુદ્ધ્યાં-બટકયાં પચિંક હતાં. બંને ય બે વડોની ડાંયામાં જઈને બેઠાં, કાણુ જાણે કેવા કેવા ભાવ જાગી રહ્યા હશે એમનાં દિલમાં!

અકરમાત બાજુના એક નકાનમાંથી સંગીનનો અવાજ સંભળાયો. રેકડ વાગી રહી હતી—

“પરદેશી પ્રીતમાં શું જાણે!”

અને ચમકી જીડ્યાં. નરસે કુમુમ તરફ

જેણું. અને કુસુમે નવલ તરફ. બંનેના હૃદયમાં પેલી ગીનપંક્તિ ગૂંચ રહી હતી—

“ પરદેશી પ્રીતમાં શું ગળે ? ”

“ દલામંદિરે દલાના ઉપાસોને આશરો આપ્યો. ”

સાદિત્યગનનમાં ‘ દલા ’ વિગળા શી ચમકી જીડી.

“ દલા ” નીકળી—

પોતાના ‘ ચરીરમાં એવું સૌંદર્ય લખે—
પોતાના હૃદયમાં એની વેદનામય બાવના
લખે ને, કે જ્યારે તેને જોઈ તે સો દેવું દાગીને
બેસી રહ્યા. .

નવલે એને આશ્વર્યોથી સુશોભિત કરી.
કુસુમે પોતાના દાયે એને સાડી પહેરાવી. અને
“ દલા ” નીકળી.

‘ દલા ’ હતી, એક કવિ, અને બીજી
ચિત્રપેખા : બંનેનાં બે બિન્દુ હૃદયની એક
આકેરી છાયા.

નવલ દુનિયાનો ખોદ ઝીંકોને ઉદારીમાં
દિવસ વિનારી રહ્યો હતો. કુસુમ લગભગથી
બેઠાસ બનીને મન-મારી પડી રહી હતી.

નવલ અને કુસુમ, બંને દલામંદિરની
પાછળ - આવેલી વાટિકામાં આપીને રોજ
બેસતાં. નવલ પોતાની લેખિની લખે ને કવિતા
રચેા કરતો, કુસુમ નિગ્ગોળીએ ચિત્ર
આમેખતી. પણ બંને આટલાં નજીકમાં હોવા
છતાંયે એક બીજાંથી જાદુ દૂર હતાં.

એક દિવસ નવલ હાથમાં એક કળ્પતર
લઈને કવિતા રચી રહ્યો હતો. થોડે જ દૂર
જામફળના વૃક્ષ પર બેસી કુસુમ જામફળનું
ચિત્ર દોરી રહી હતી.

એકાએક નવલે કંઠાગાને પોતાની લેખિની
ફેંટી દીધી.

“ પપ્પી રે ! બહુ બૂખ લાગી છે. ”
કળ્પતર તરફ જોઈને નવલે દીર્ઘ નિશ્વાસ લઈ

ફૂં. બેઠેલી કુસુમે પોતાની પોંછી ડાળાના
ટેકે મૂકી.

“ જામફળ ખાશો ? ” એણે - નવલને
સંબોધીને પૂછ્યું.

ચૌવનના પ્રખાતકાળમાં પ્રત્યેક રમણી હૃદયમાં
અનાપારો ને કંપ ઉદ્ભવે છે એવું એના
સ્વરમાં કંપન હતું.

“ ખરાલીશ તો કેમ નહિ ખાઉં ? ”
નવલે ફૂં. કુસુમે હાથમાંનું જામફળ નવલ તરફ
ફેંક્યું.

“ બહુ મીઠું છે. ” ચાખીને નવલે ફૂં.

“ બીજાં લેશો ? ”

“ જો આપી શકે તો. ”

વૃક્ષપર બેઠેલી કુસુમે બીજું એક જામફળ
તોડીને ફેંક્યું.

“ બીજું આપું ? ” તેણે પૂછ્યું.

પણ નવલ દાર્ઘ્ય ઉત્તર આપે એ પહેલાં
જ એ બોલી જીડી : “ હવે નહિ મળે, જાઓ
બાગો ! ”

કુસુમે જરા મંદ દાર્ઘ્ય કરી પોતાનું મુખ
ફેરવી લીધું. અને પછી પોંછી હાથમાં લઈ
તે ફરીથી ચિત્ર આમેખવામાં લીન બની ગઈ.

પણ લેખિની હાથમાં હોવા છતાંયે નવલ
પોતાની કવિતા પૂરી કરી શક્યો નહિ. એની
કવિતા અધૂરી રહી. કેાણે જ્યારે આર
એના મનનાં જગી રહ્યા હતા !

એક ન્દાનીશી પરનાએ બે પરદેશીઓ
વચ્ચે એક બંધન ખડું ફૂં હતું.

કુસુમ, મ્દારે માટે એક ગુલામનું ફૂલ આપી
આપ. નવલે હસતાં ફૂં.

કુસુમ અને નવલ બંને ય એ બાગમાં
હમેશાં આતીને બેસતાં.

“ કુસુ લઈને શું કરશો ? ” કુસુમે પૂછ્યું.

“ એને જોઈને એક કવિતા રચીશ. ”

કુસુમ હસી પડી અને બોલી : “ વાદ

રે કવિ ! હાથમાં ફૂલ લઈને કવિતા રચશે ?
જાઓ, હું તો નથી જતી ફૂલ લેવા !

નવલે આમડ પૂર્વક કહ્યું : “ જા, કુસુમ.”
“ તમને જાતે કેમ નથી જતા ? તમારા
પગે શું મેંદા મૂકી છે ! ”

“ હોકરવાદ મૂકી દે અને જા ! ”

“ વારું, હું તમારું ફૂલ તો લાવી આપું
છું. પણ મ્હારેય એક ચિત્ર-આલેખનું છે.
મારી ઝીજ શું તમે લાવી આપશો ? ”

“ મળી શકે તેમ હશે તો જરૂર.”

“ તો બરાબર છે.”

કુસુમે જીમી ચર્ચ. એના અપર પર હાથ
છાંચું હતું. એના નયનોમાં એક પ્રકારનો નશો
હતો. બાજોની માફક નાયતી ફૂટતી ફૂલ
લેવાને તે દોડી ગઈ.

તે પાછી આવીને જીમી રહી ત્યારે એના
હાથમાં ગુલાબનું એક સુંદર ફૂલ હતું.

કુસુમે હાથ લેવાઓ : નવલે ફૂલ
લઈ લીધું.

“ ઓહ ! કુસુમ ! તારા હાથમાં આ
લોહી ક્યાંથી ! ” નવલે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

ફૂલ લેવા ગઈ હતી ત્યાં કાંટા વાગ્યા હશે.

“ મ્હારે કારણે તારા હાથમાંથી લોહી
નીકળ્યું. લાવ, કુસુમ, હું એ ધોઈ નાખ્યું.”

કેવિએ કહ્યું : “ જીમી પર મૂકી. પાછી

લાવીને કુસુમના હાથ પર રેડવા માંડ્યું.

કુસુમનો કંપતો હોય કવિના હાથમાં હતો.

કવિના હાથમાં એક પ્રકારની ગુન્થતી પેદા થઈ.

સહજા કુસુમ દૂર જઈને જીમી રહી.

“ એ તમને ફૂલ તો લાવી આપ્યું. હવે

તમે મને લાવી આપશો ? ”

“ શું જોઈએ તારે કુસુમ ? ”

“ હું તો એક કવિ માયું છું. લાવી

શકશો ? કવિનું એક ચિત્ર આલેખનું છે.”

ધોડીવાર પછી. હાથમાં ગુલાબનું ફૂલ લઈ

નવલે વરસે રેડવાને આડો પડ્યો હતો : કુસુમ

એડી એડી એનું ચિત્ર આલેખી રહી હતી.
આકાશમાં મૂર્ચ વાદળોમાંથી ડોકિયાં કરી
રહ્યા હતા. એ પરદેશીઓની આ લીલા નિહા-
ળીને કદાચ તે હસી રહ્યા હતા.

ફેલાક લોકોએ જોયું—

નવલે વરસી નીચે આડો પડેલા અને
કુસુમને એની સમીપમાં એડી. ત્યાં ચઢને
રસે જતાં ફેલાક માણસો પરદેશીઓની આ
લીલા જોઈને હસી પડ્યાં. નવલના માથે
કલંકનો સેદરો બંધાય ગયો. કુસુમના શિર પર
બદનામીની ઝડીઓ વરસવા લાગી.

પરદેશીઓની આ વાસના રહિત કીડામાં
દુનિયાને પાપની છાયા નગરે પડી. વંચનાની
આ કદાચી સૌ કોઈએ સાંભળી. પણ એ તો
સાંભળીને એડી રહ્યો. કવિ અને ચિત્રલેખાનું
એક બીજા સાથે હળવું મળવું સંબદ લાગ્યું.

પણ યૌવનના મદર્મા મતવાલી કલા એ
એમને આશરો આપ્યો.

સાંજનો સમય હતો. કુસુમની રાક જોતાં
જોતાં નવલની આંખો ચાક્ર ગઈ.

કવિને મૂકીને ચિત્રલેખા કોણ જાણે ક્યાં
ય ચાલી ગઈ. કલામંદિરમાંથી તે બહુ દૂર
ચાલી ગઈ. શા માટે તે ચાલી ગઈ એનો
હોલ યત્ન કરવા છતાં ય નવલ ન સમજ
શક્યો.

સમાજના બપોથી તે નાસી ગઈ કે કવિના
પાશમાંથી બચવાને માટે તે દૂર થઈ ગઈ એ
કોણ કહી શકે તેમ છે ?

એ ઉપવનની મધ્યમાં એકલો એડીને કવિ
જાજ પણ કવિતા રચે છે, પણ પોછી લાઇ
જ ચિત્રલેખા દમેશાં ચિત્ર આલેખવા કરતી
હતી તેનો આજે ક્યાંયે પત્તો નથી.

કુસુમ કદાચ રિસાઇને ચાલી ગઈ હોય.

હા, જીવનના બાદથી કંટાળીને કવિ કોઈ

વાર ગળ્યો છે :

“ પરદેશી પ્રીતમાં શું જાણે ? ”

ચીનની રાષ્ટ્રવિદ્યાયક ત્રણ બહેનો

મેડમ ચાંગ કાઇ ચેક

ચીની પ્રજા સામાન્ય રીતે ચોતાના ડુંખ મારે નરીજને જ દોષ દે છે. ત્યાંની દંતાચાઓ અને લોકગીતોનો સુર પણ એ જ હોય છે કે, તેના કરમમાં કશુંય ન છે અને તેમનો રાગ ગમે તે બને તો પણ તેના નરીજમાં સુખ નથી. ગ્રામચારી ચીનાનો આખો દિવસ પેટીયું કૂટી દાકતા મારે ગદા વેતર કરવામાં ગળ્ય છે. રાત્રાન્યુ કે રાષ્ટ્ર-નેતાઓ તરફ નગર કરવાની તેને કુરસદ હોતી નથી.

ચીની ગ્રામ્યજનનાની કુનિયા આમ ચોતાના ગામ અને કુટુંબ પુરતી જ મર્યાદિત હોય છે.

અલગત, સામાન્ય ગામડીઆતા કરતાં જન-રાષ્ટ્રીયો આંગ કાઇ-રોકનાં ચિત્રો દોષ છે અને તેના દંદેરા પણ તેણે સાંભળ્યા હોય છે; પરંતુ ચાંગનો અવાજ સાંભળ્યો હોય એવો કાઇકે જ દરો. ચાંગ અને તેના દંદેરાને તેણે વ્યક્તિત્વ અને રાષ્ટ્રનીતિનાં પ્રતિક માને છે.

આ માત્ર ચાંગ કાઇ-રોક પુરતી વાત થઇ. બાકીના ચીનના પ્રત્યેક નેતાઓ બાજન તેઓ સાવ અજ્ઞાન હોય છે. ત્યાંના મુખસિદ્ધ મુન્ગો, કુન્ગો અને બીજી પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ શહેરી જનતામાં બણીતી હોય છે, પરંતુ ગામડીઆઓને તેમની લેસ પણ ખખર દોતી નથી. દિંદ અને મુરોપ-અમેરીકાના શોષા તેમના વિશે બેટકું બણના હોય છે એટલું પણ ચીના ગ્રામ્યજનો તેમના વિશે બણના હોતા નથી.

“રાષ્ટ્રની પ્રથમ મહિલા” એવું શર્ષ પીરદ ત્યાં અસ્તિત્વમાં જ નથી, તેઓ એ દેશમાં ‘ઓનું’ કાયદોત્ત પત્ની, માતા અને સમુજનવામાં જ સમાર્થ ગળ્ય છે. મદાન સ્ત્રી જોને ઓળખનારા જૂન હોય છે. એક ચીના બેટુનને પુછવામાં આવ્યું કે મેડમ ચાંગ વિશે તે શું ધારે છે? તેણે જવાબ આપ્યો: “ચાંગને પત્ની તો હોતી જ નેહ એ ને! નહિ!”

આપણામાંના ધણાને ખખર નહિ હોય કે ‘ચીનની પ્રથમ મહિલા’નું પીરદ મેળવી શો એવી પ્રવૃત્તિ મેડમ ચાંગ નહિ, પણ તેની બદલ સુન્ગ-ચોંગ-હોંગ છે. તેઓ ચીનાઈ પ્રજા-સત્તાકના રવાજ સુન વાત-સેનનાં વિષય છે. આ પીરદ તેમણે ચોતાના પતિના નિમ્મો અને આદર્શોને ચીરદથી વળગી રહીને આપ-બલે પ્રાપ્ત કરેલું છે. ડો. સુનતું તા. ૧૨મી માર્ચ ૧૯૨૫ના રોજ પેટીંગ ખાતે જનસાન થયું ત્યારથી તેમણે ડો. સુનતા તથા સિદ્ધિ સાન ચીન ચૂ-છ (પ્રજા મારેના તથા સિદ્ધિ)

મેડમ સુન યાંગ-સેન, મેડમ ચાંગ કાઈ-ચેક અને મેડમ એચ. એચ. કુંગ.

*

રાષ્ટ્રવાદ, પ્રજાસત્તા અને લોકોની રોચ) ને અમલી બનાવવા સતત અને લગભગ એકઠે દાયે બહાદુરી પૂર્વક લડત આપી છે.

તેમના ચૂસ્ત સ્વતંત્ર વિચારોનું એક જ ઉદાહરણ બસ છે. તાજેતરમાં આંતરવિગ્રહ ને વખોડી દાદી મિત્ર સરકારની માંગણી કરતા પોતાના એક નિવેદનમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, ચીનમાં અમેરિકન લશ્કરની હાજરી શાંતિ સ્થાપવામાં આશિર્વાદસ્પ નીવડવાને બદલે હરકતસ્પ નીવડી છે.

જેમાં અનેની પ્રમુખ અને પોતાનો ભાઈ ટી. વી. સુંગ વડો પ્રધાન છે તેવી એકપક્ષી સરકારને લોન આપના પહેલાં જે વારંવિચાર કરવાની તેમણે અમેરિકન પ્રજાને અપીલ કરી હતી.

ઓસ્ત્રાવસુલભ શરમાળતા અને સુંગ કુટુંબ સાથેનો અંગત નીકટ સંબંધ જોતાં આ

નિવેદન ખરે જ ખાસ નોંધપાત્ર છે. મેડમ સુન થોડા વખતથી રાજધાનીથી દૂર સ્ત્રી રાવન-કાર્ય તરફ જ પોતાનું ધ્યાન એકત્ર કરવા માંડ્યું છે. તેમનું કાર્ય તેમનાં પતિની સ્મૃતિ અને તેમના નજી સિદ્ધાંતોમાં અદ્યત્ત વિશ્વાસનું પરિણામ છે. તેઓ એમ માને છે કે તેમના પતિએ સ્થાપેલ ક્વોર્મોગ્ટાંગ એ સિદ્ધાંતોને અમલમાં મુકવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. મેડમ સુન ક્વોર્મોગ્ટાંગનું અંતઃકરણ છે. એ પક્ષ વિષયવાદી તરીકે હંમેશાં કરવામાં આવ્યો હતો, એવો અત્રાજ તે ક્વોર્મોગ્ટાંગના નેતાઓના અંતઃકરણ પર અચડાવ્યો કરે છે.

તેમના વિચારો અને જે નિષાદસત્તાથી તેને તેઓ રચુ કરે છે તેનાથી ક્વોર્મોગ્ટાંગના જુનાવાણી સભ્યો ખાનગીમાં તેમની પીઠ પાંદળ બગડ્યા કરે છે, પરંતુ ઉદામવાદીઓ તે તેમને આરાધ્યમૂર્તિ લેખી રહ્યા છે. ચાંચા-

ધનો મળુ, જે રાગકારણની દષ્ટિએ વિચારતા નથી તે તેમની પ્રમાણિકતા અને નિઃસ્વાર્થતાની પ્રશંસા કરતો હોય છે.

સૌન્દર્ય, મોહકતા, ઉદારતા, પ્રવિણતા. અને લાગરગની આમતમાં ત્રણે બહેનો એઈ-લોંગ (મેડમ કુંગ) ચીંગ-લોંગ અને મેઈ-લોંગ (મેડમ ચાંગ) દુનિયાની સૌથી વધુ નોંધપાત્ર બગીચી ત્રિપુટી છે. શાંધાઈમાં જુની કહેની છે કે "એક (મેડમ કુંગ) પૈસાને ચાકે છે, બીજી (મેડમ ચાંગ) સંતોષને ચાકે છે, અને એક (મેડમ સુન) ચીનને ચાકે છે". આ કહેની વધુ પડતી છે. ત્રણે બહેનો ચીનને પોતપોતાની રીતે ચાકે છે અને ત્રણેએ અંગન રીતે એવાં અનેક જાહેર કિતનાં કાર્યો કર્યાં છે કે જેને જનતાના ધ્યાનપર લાવવામાં આવ્યાં નથી. આમ છતાં ત્રણેનાં જીવન પર તેમના પતિઓની રિપતિએ અસર પાડી છે. એઈ-લોંગ લસ્કરવાદી અને રાજદ્વારીને પરણી અને ચીંગ-લોંગ શીસ્તુક ક્રાન્તીકારને પરણી.

આમ છતાં તેઓ વ્યક્તિગત રીતે એક બીજાથી નિરાળાં છે, સૌથી મોટી એઈ-લોંગ આમલી અને વ્યવહાર છે. સૌથી નાની મેઈ-લોંગ ચાલક, વિનોદી અને કોઈ વાર ન પરખાય તેવા રચનાવની છે. વયેટ બહેન લોંગ-લોંગ વિચારક અને નિર્ણાત્રિપ્રય છે. ત્રણ સુંગ બહેનોને ત્રણ સુંગ બાઈઓ છે, આમાં ટી. વી. સુંગ જાણીતા છે ત્યારે ટી.

એસ. અને ટી. એસ. સુંગો જાણીતા નથી.

૧૯૩૮થી મેડમ સુન ચીનાઈ બચાર લીગની રાક્ષત પ્રવૃત્તિઓમાં કામ કરે છે. અત્યારે આ લીગનું નામ બદલીને ચીન વેકફોર ફંડ રાખવામાં આવ્યું છે. આ સંસ્થાને આંતરરાષ્ટ્રીય મદદ-મળે છે. ૫૧ વર્ષની ઉંમરે પણ આ રકુર્તિવાળી બાઈ ૩૧ વર્ષની હોય એવી દેખાય છે. તેમના વાળ કાળા ભમ્બર જેવા છે, આંખો તેજસ્વી છે અને શરીર પર એકે કરચલી નથી. શાંધાઈમાં પોતાના ઘરમાં રહે રહે તેઓ રાક્ષતને લાગુ કાર્યો સવારથી સાંજ સુધી કરે છે અને કાઝો બદાર જણાતાં નથી. પહેલાંની જે હજી પણ તેઓ શરમાળ છે. તેમને જાહેર પ્રસિદ્ધ પ્રસંદ નથી. એક ખાસ પ્રસંગે પત્નિ તેમની મુલાકાત માંગતાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, "મારા વિષે લખવાની શી જરૂર છે? એના કરતાં ચીન વેકફોર ફંડ માટે લખો. એ વધુ અગત્યનું છે."

ચીન જતા પરદેશીઓ ચાંગ કાઈ શીક પછી બીજે નંબરે મેડમ સુનને મળવા ચાકે છે. મેડમ સુનની મહેમાનગીરી એ અનેરો દલાવો છે. એક મહેમાને તેમના વિષે જણાવ્યું હતું કે: "દુનિયામાં એવી એ એક જ સ્ત્રી છે કે જે એકબેટ ચાવતી હોય તો પણ 'બેન એઈ આઈ' જેવી દેખાય છે."

કાંગકામાં કરાયેલ અરપૂરણતા નિવારણ સંમેલનના પ્રમુખ થી. સરકારેની સારા-બાઈએ એક તરતપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તેમાં તેમણે જણાવ્યું હતું કે, અત્યારે ૧૯૪૬ ની સાલમાં આપણે અરપૂરણતા નિવારણ અંગે સંમેલન યોજાવ્યું પડે એ વાત જ દુઃખ અને શરમની છે. એક વર્ગને જન્મથી દુષિત, પતિત જણવામાં આવે, તેને શાંણે સામાજિક લાભોથી વંચિત રખાય અને એ માટે હરિમન સેવક સંઘ ચલાવવો પડે તે હકીકત, કલંકરૂપ છે. આ બધું હજી સર્મ અને શાંજને જ નામે ટપી રહ્યું છે, એ હજી પ્રથાને શાંજનો આધાર છે અને સરકૃતમાં લખાયું તેટલું શાંજ એમ અમલ પ્રભ માને છે તે રિપતિ તો વહેલામાં વહેલી તકે દૂર થતી જોઈએ.

(૨) બોર-જાંબુ-ફાલસાં

બોરની લહેંગત ઢાણે નંદિ માણી હોય ? બોરની મોસમ આવી ચૂકી છે. બોર બોરડીએ યાય છે. બોરડીનાં કાંટા બોર પાડતાં ધણુને વાગ્યા હશે. બોર પાડવા બોરડી યુધ્ધવાર્મા આવે છે. ટપોટપ બોર જંગીન પર પડે છે. અને પછી બેઠા કરી લેવામાં આવે છે. બોર બોરડીનું ફળ છે. બોરડીને વનસ્પતિ-શાસ્ત્રીઓ રહેનેરી વર્ગમાં (બદર્થિદિ વર્ગ) મૂકે છે. આ વર્ગના ફળો મોટે ભાગે ફળિયાવાળાં હોય છે. આ વર્ગની વનસ્પતિનાં ફળો લીલા મેવા તરીકે ખવાય છે. આ વર્ગના કેટલાંક ફળો, મૂળ અને છાલમાંથી સારા રંગ અને ટેનિન નીકળે છે. ઘણી જાતોનાં લાકડાં કોમતી ઈમારતી હોય છે. કેટલાકના ફળ, છાલ, મૂળ સાદા કે તીવ્ર રેચક હોય છે. આ વર્ગમાં ૩૬ જાતની વનસ્પતિનો સમાવેશ થાય છે.

બોરડી, બેરવંગેરે નામો સંસ્કૃત શબ્દ બદરી ઉપરથી નીકળ્યા હોય એમ લાગે છે. બોરડીના જાડ ધણુ જૂના વંષતથી દિંદમાં પ્રસિદ્ધ છે. કેમકે બોરડીના વન ઉપરથી બદરિકાશ્રમ એવું નામ પડેલું હશે. આ બદરિકાશ્રમ હાલના શ્રીનગર, પ્રાંતમાં આવેલી અલકનંદા નદીને પાશ્વર્ય કિનારે બદરીનાથના મંદિર અને શહેરની પાસે હોવું જોઈએ.

બોરડી મધ્યમ કદની કાંટાળા હોય છે. દિંદમાં લમ્બમ બધે તેમજ આફ્રિકા અને ખીલ ગરમ પ્રદેશોનાં પશુ યાય છે. બોરડીનું જાતિવાચક નામ અંગ્રેજીમાં ઝિઝીફસ કહેવાય છે. ઝિઝીફસની આડ દશ જાતો યાય છે. તેમાંથી ઝિઝીફસ જુજુબેના ફળો એટલે આપણા ખાવાના બોર. તેની ખીલ જાતોમાં ચણી બોર, ખોરેકબોર મુખ્ય છે.

પાકાં બોર મીઠાં, મીઠાસાદાર, પેલકે હોય છે, તેની સૂકવણી કરવામાં આવે છે. આવા

આપણાં ફળો

ડા. નરસિંહ મુ. શાહ

બોર મુરત તરફ યાય છે અને સુરતીબોર તરીકે વંખણાય છે. કાચાં બોર ખાવાથી ખાંસી, સળેખમં ઘઈ આવે છે. પાકાં બોર માદકસર ખાવાથી કાંઈ નુકશાન થતું નથી. તે બાળકોનો પ્રિય મેવા છે. મોનમાં તેનું શરબત ખનાવાય છે. પાકાંબોર દર મટાડે છે; રક્ત સાફ કરે છે અને પાચક છે.

ચણીબોર નાનાં જીણાં હોય છે. કાચાં હોય ત્યારે પીળાં અને પાકે ત્યારે લાલ યાય છે. બાળકોનો તે પ્રિય મેવા છે. ખાસ વાવેતર કરેલ બોરડીનાં ફળ મીઠાં યાય છે. તેમાં કેટલીક ખાંટી ઉપજતો હોય છે. ચણીબોર શીતલ અને પિત્તશામક છે. ઉનાળા ઝીઝીફસની એક જાત છે.

ઉનાળાના તાગ ફળ ખવાય છે. તે રક્ત શોષક છે. સૂકાં ફળ ઉત્તર દિંદમાં યુનાની વેદામાં બહુ વંપરાય છે. મુખમાં ગાંધીઓની દુકાને તથા કાફડાં માર્કેટમાં યુરોપિયન મેવા તરીકે વેચાય છે.

ખારેકબોરનું જાડ. ઉત્તર આફ્રિકાનું મૂળ વતની છે, પણ ફળો મોટે ગરમ દેશોમાં ખૂબ વાવેતર યાય છે. કલમો અને પીલાંથી ઉછેરેલા જાડનાં ફળ મોટાં અને મીઠાં યાય છે.

બોરડીનાં જાડનો બધા ભાગ ઉપયોગી છે. બોરડીના પાન ઢોર મોટે સારા ચારો અને છે. લીલાં પાન ઢોર ખાઈ શકતાં નથી. પરંતુ બોરડી ઉપરથી કોપી લઈ ચૂકવી, કપડાપર ખબેરી નાખવામાં આવે છે. સૂકાં પાન એકાં

કરી દોરોને ખવડાવવા માટે ઉપયોગી થાય છે. બાકીનું કાંટાળું 'જાખડ' ખેતરો અને વાડીઓની વાડ માટે બહુ ફાયદાની થાય છે. હાલમાંથી ટેનિન મળે છે. ચમાર લોહી દેશી હોય તેના વડે ચામડાં ફેળવે છે. બોરડીના મૂળની છાલના ઉકાળાથી ગડગુબડાં, અને જાખમ ઘોવામાં આવે છે. મોહું પાક્યું હોય તો એના ઉકાળાના કોમળા કરાય છે. બોરડીના લાકડાનો દેવતા ટેટલીક દવાઓ માટે રાસાયનિક બટ્ટીઓ પકાવવાના કામમાં આવે છે. થડ અને ડાળાઓ પર લાખના જાંતુ બેસે છે તેથી લાખ સારી બાકે છે. થડમાં છેદ કરવાથી મુંદર નીકળે છે.

કરમઘાં, લીંબુ, અને બોરમાં ખાટા પદાર્થોનું પ્રમાણ સાકર કરતાં વિશેષ હોય છે. આવા ખાટા ફળોનો ઉપયોગ અચાણાં માટે થાય છે.

જાંબુ, મેંદી-જમણ-લવંગ યુક્લિપ્તસ ઇત્યાદિના વર્ગનું એક જાડ છે. તેને અંગ્રેજીમાં યુક્લિપ્તિ જાંબોલાના કહેવાય છે. તેનો વર્ગ મિરેસી (યુક્લિપ્તસનો વર્ગ) છે. આ વર્ગ ખૂબ મોટો છે. તેમાં ઘણી જાતની ઉષ્ણોગમાં કિમતી વનસ્પતિઓનો સમાવેશ થાય છે. જાંબુનાં જાડ (જાંબુડો) મુંદર થાય છે.

જાંબુડો જુલાઈ-ઓગસ્ટમાં વર્ષાઋતુમાં પાકે. જાંબુડા પાકતાં જાય તેમ કાળાસ પડતાં જાંબુડા રંગના થતાં જાય. પાકા જાંબુ લીલા મેવા તરીકે ખવાય છે. તે સ્વાદિષ્ટ હોય છે. કાચાં જાંબુ ખાવાથી હોઝરીને નુકસાન થાય છે. પાકા જાંબુ શીતળ, મૂત્રલ અને દીપન

હોય છે. તે પિત્તપ્રકોપ મટાડે છે. તેનું શરબત કે આસવ અતિસાર, ઉદરરોગ વગેરેમાં અપાય છે. બરોળ મટાડે છે. જાંબુડાનાં કળિયા ઉલટી, મરડો, મધુપ્રમેહ માટે ચોક્કસ દવા છે. જાંબુડાની છાલ રંગવામાં વપરાય છે. તેમાં ટેનિન સારા પ્રમાણમાં છે.

જાંબુડાનું લાકડું ચક્રર અને શેરડીના કાંડુ બનાવવા માટે વપરાય છે; માટે કેમકે તેને ઉધધ નથી લાગતી.

*
'ફાલસાં, કડે મીઠે ફાલસાં' શિયાળો ઉતરતાં સંભળાય છે. ફાલસાં જાંબુડી રંગના ખટમીઠાં નાનાં નાનાં હોય છે. ઉનાળામાં તેનું શરબત પીવાય છે. પાકાં 'ફાલસાં મીઠાં, સ્વાદિષ્ટ અને જરા ખાટાં હોય છે. તેમાં રહેલી ખટાસ હોઝરીની અંદર રસ ઉત્પન્ન કરી અપકવ અજનું પાચન કરવામાં મદદ કરે છે.

બદુશ્ચી, કાકા, ઇત્યાદિના વર્ગનું ફાલસાનું જાડ છે. આ વર્ગ દિલીચેસી (ધન્વાતાદિ વર્ગ) તરીકે ઓળખાય છે. ફાલસાને શ્રેવિષા એશિયાટીકા કહેવાય છે. હિંદમાં તેનું વાવેતર થાય છે. આ જાડની છાલમાંથી ઉત્તમ રેસા નીકળે છે. પરંતુ તે તરફ હજી ધ્યાન અપાયું નથી. ફાલસાના લાકડામાંથી કામઠાં અને પીંજણ સારાં બને છે.

ઉપર વર્ણવેલાં ત્રણે ફળો આપણા દેશમાં જનતા સારી રીતે વાપરે છે. આ ફળોમાં રહેલા ખાવનસ્તો તેમજ અન્ય રાસાયનિક પદાર્થો અને વીટામીનો સંબંધી ખાસ અન્વેષણ કરવાની જરૂર રહે છે.

તમે 'સ્ત્રી-જીવન'ના ગ્રાહક નથી? આજે જ ગ્રાહક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ રેશમાં રૂ. પાંચ. પરદેશ : હસ શીર્ડોંગ (૬-૧૦-૦)

'સ્ત્રી-જીવન' કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

૬૨

પૂર્વના પ્રદેશોને લગતા સમાચાર

ન્યારે ન્યારે હું વાંચું છું ત્યારે ત્યારે વર્ષો પહેલાં બનેલા એક બંનાવ મારી નજર સમક્ષ ખડો થાય છે.

૧૯૩૫માં એક દેવ્ય અખબારે મને એશીઆમાં જાપાને મેળવેલા વિજયનો અર્ચાસ કરવા મોકલી હતી. એ વિજયમાં વિજેતાઓનો ચીનાઓ તરફનો વર્તીત જરાય સારો ન હતો. તે વખત દૂર પૂર્વના હજી વધુ પ્રદેશો હાય કરવાની જાપાનની યુદ્ધ હતી.

હાલિજુ દેશમાં કરતાં ત્રણ અણા મોટા મંચુકોના વિશાળ પ્રદેશમાં મેં ત્રણ મહિના પ્રવાસ ખેડ્યો. જાપાનની પોલીસે ધણીવાર મારી ધરપકડ કરી હતી, એકસપ્રેસ ટ્રેઇનમાંથી મને બહાર ખેંચી કાઢી હતી, અને બે બુદ્ધામના મનુની જાપાની અધિકારીઓએ મારા કામગિયાં તપાસવાનો ડોળ કર્યો હતો. મારો કેમેરા વારંવાર જાંત કરવામાં આવ્યો હતો અને અસંખ્ય પ્રશ્નોના મારે જવાબ આપવા પડ્યા હતા. રમુજના પ્રુસ્ટક રૂપે આ પ્રશ્નોનો સંબંધ એક દિવસ પ્રસિદ્ધ કરવાની હું આશા રાખું છું. મેં ધણી યુરોપિય અને અમેરીકન વ્યાપારીઓની મુલાકાત લીધી હતી. મંચુકોમાં વેપાર કરવાની સી-મોઈને છૂટે છે. એ મુલ સ્વરૂપે બહુ મનાએલી જાપાનની ખુદા દારૂની નીતિ, આ વ્યાપારીઓએ હતી કાઢી હતી, આ તો હંજ જ હતો, કારણ કે આ વ્યાપારીઓ માટે વ્યાપાર કરવાને અશક્ય કરી મૂકવામાં આવ્યું હતું. નાના ગામોમાં ધર્મપ્રચારકોને હું મળી ચીનાઓએ તેમનામાં મૂકેલી શ્રદ્ધા બદલ તેમના ધર્મપ્રચારકો ઉપર સીતમ ગુજારવામાં આવે છે. એક નાથ્ય એલચીને હું મળી. આંકાદર બનેલા જાપાની સૈનિકોએ, એના પોતાના જ કમ્પાઉન્ડમાં એને મરણુતોલ માર માથે હતો.

દેશદેશની પ્રજા વચ્ચે

ધિક્કારનું ઝેર

લેખિકા

કુમારી ધસા મેસાર્ડ.

રશીઅન નિરાશ્રિતોની હું મહેમાન બની. આ રશીઅનો પર જાપાનીઓ યુક્તા. તેમના પૈસા તેમને ન આપતા, અને તેમના જ પર-માંથી તેમને હાંકી કાઢી જાપાનીઓ ત્યાં રહેતા. સોવીએટ સરહદ પર બંધાતાં લશ્કરી મદતની રેલવે લાઈન પર મેં મોટર-ખટારોમાં ઝુસા ફરી કરી. ત્યાં માયાળુ જાપાની ઈન્જનેરો હતા, પરંતુ જાપાની સૈનિક કે અધિકારી અંમને જોઈ જાય એમ હોય ત્યારે મારી સાથે વાત કરતાં તેઓ ખીતા. અલખત જાપાનીઓની હાજરી સિવાય ચીનાઓને મળવાનું મારે માટે તો અશક્ય જ હતું.

ટૂંકમાં, વિજેતાઓ તરફ અને તેમની મોટી મોટી પોજંતાઓ તરફ સર્વત્ર ધિક્કારની લાગણી પ્રસરેલી મેં જોઈ.

પરંતુ આ બધું જ્ઞાન તો પરોક્ષ જાપાનની પાશવી સત્તા હોવા પર રચાયેલી છે તે સમજવા માટે મારે પોતાને પણ યાચનાઓ વેંચી પડી હતી.

સાઈબેરીઆના કડકડતી ઈંડીમાં છેક ઉત્તરમાં યોગ દિવસોના વિકટ પ્રવાસ બાદ આખરે હું સેડીવોરોઝને હાથીન સાથે જોડતી મુખ્ય રેલ્વે-લાઈન સુધી પહોંચી. આ આઈનીઝ ઈરિટર્ન રેલ્વે તે વખતે સોવીએટના કબજામાં હતી. વારંવાર ઘૂંટારાઓ આના પર હુમલો કરતા અને આશ્ચર્યજનક વાત તો એ છે, કે રશીઆ અને જાપાન બેઉ આ ઘૂંટારાઓને પૈસા આપી રજાનું કહેવાતા.

પ્રુદ્ધ બંડ કરી રહેલા ચીનાઓથી પણ એમની સંખ્યામાં વધારો થતો. કૌર્મન માટેનાં ડબ્બાની બેડે બાજુઓ પર બીજા પુષ્કળ ડબ્બાઓ હતા અને આ ખૂબ લાંબી ગોડીમાં હું મારી જાતને સુરક્ષિત માનતી જઈ રહી હતી. ત્રીજા વર્ગના એક ડબ્બામાં મને બેઠક મળી. ક્ષપાર રહેલા ડાકુઓ વિશે માહિતી મળી જાય તે માટે એક શઓથી સજ્જ એન્જન અમારો ટ્રેનની આગળ દોડી રહ્યું હતું. સહીસલામતી ખાતર અમે રેશન ઉપર જ રાતો વિતાવતાં. નજીકના વિસ્તારમાં મંચુરીઆની પોલીસ અને વ્હાઈટ-રશીઅન રક્ષકો પહેરો બરતાં.

પ્લેટફોર્મ પરથી હું બોજન માટેના ડબ્બામાં પહોંચી અને પેટ ભરીને મેં ખાધું. બીજા દિવસે સવારે સાત વાગે, આજુબાજુના હિમાચાલિત પ્રદેશમાં યુદ્ધને અમારી ગાડી ઉંચે ચઢી રહી હતી. હું બોજન માટેના ડબ્બા તેજ જવા ઉઠી અને મને માલમ પડ્યું કે જાપાની સૈનિકોથી બરેલા એક ડબ્બામાં યુદ્ધને મારે જવાનું હતું. અધીરો માર્ગે હું વટાવી માર્ગ ત્યારે એકદમ એ સૈનિકોએ મને અટકાવી અને મારી સામે બંદુકો ધરી. મેં કંઈ અપરાધ કયો ન હતો-મને ખૂબ ખૂબ લાગી હતી.

મેં આ તરફ આંગળી બતાવી મેં એમને નિશાનીઓથી સમજાવ્યું કે હું તો માર્ગ નારતો કરવા જ જાઉં છું. છતાં વધુ ને વધુ સૈનિકો મને ડરાવતા ધેરી વળ્યા. મેં કંઈ જ બોલ્યું નહોતું અને તેથી મારે નમતું નહોતું. હોવાનું એક અને ચાર આખું કે જેથી મુકામ થઈ જાય છે. જતી એ સૈનિકો અને હીપનુર પર ઉમેલા જાપાની સૈનિકો મારી પાછી કાઢતી મેં જોઈ હતી. મારી મને હડસેલી મૂકવામાં આવી. મારા પર આવેલા અત્યાચાર કરનાર એ સુવાન જાપાનીનો મેં હાથ પકડ્યો અને-મેં એને સમજાવ્યું કે

મને આવી રીતે રપઈ કરવાનો એને કંઈ અધિકાર નહોતો. પરંતુ મારી ચારે બાજુ કોઈથી ધૂવાપૂવા થઈ રહેલા મોઢાં મેં જોયાં, મને સમજાયું કે હું વિનોદનો સમય નથી.

ગૌરવપૂર્વક હું પાછી હઠી; પરંતુ આથી તો સૈનિકો વધુ ગુસ્સે થયા. તેમણે મને તમાચા માર્યા; માર માર્યો અને પેટ ઉપર પણ હાથ મારી. આજે પણ મને માલ આવે છે. એમનું સામુદાયિક ઝડપનું, ધુરંધાર કરતાં ડાચાં અને વિકાળ આંખો જોઈ મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું હતું. બારણાં આગળ, પગથીઆ પર પગ મૂકવા માટે- ફરતું પડ્યું. અચાનક પીઠ પર એક હાતે પડી અને જેમાં અપ્રમદ્ય પાસ-પોટી હતો એ મેં મોંક મોંક પડતો અટકાવ્યો. હું તો બાન બૂલી ગઈ. પાછી કરી અને સોથી નંજક ઉમેલા એક સૈનિકને મારામાં હતું એટલા બળેથી એક તમાચો ખેંચી કાઢ્યો. ગુસ્સે થયેલા સૈનિકે એનું બેથેન્ટ ખેંચી કાઢ્યું. જાપાનના પુત્રને તમાચો મારવા નેટલી મેં દિમ્ભ કરી હતી. જન જાગી બચ ઉભો થયો હોવા છતાં મેં અટકાવ ક્યું એથી આ નરપશુને આશ્ચર્ય થયું, એટલું જ નહિ, મને પોતાને પણ યુદ્ધ.

બીજા ડબ્બાના દરવાજાની આગળ મેં લયડીયું ખાધું, પરંતુ ઉંચે જાપાનીઓના હાથમાંથી છુટી. મારા આંતુ જોઈ ગાડો મને પૂછ્યું: 'શું થયું?' આ જાનાવથી તે પ્રુથ થયેલો લાગ્યો, આ માટે એણે કહ્યું: 'આખરે એક એની સ્ત્રી પર સૈનિકોએ હાથ ઉઠાવ્યો છે જેનો પાસે પ્રવાસનો પરવાનો છે અને જેના રેશનો એમણી ચડી છે. બીજા રેશનો દાકતર તમને તપાસશે. તમે વજન પગલાં લઈ શકો છો અને બહારો માર્ગ ચોંટા ઠા. જો તમને ખબર હોત કે રોજ આ દેશમાં શું થાય...!' રોજ આ નરાધમો વ્હાઈટ-રશીઅનો સાથે ખરાબ વર્તન મકાવે છે. કારણ કે તેઓ

જાણે છે કે આ વિચારોમાં કોઈની પાસે ફરીયાદ કરી શકે એમ નથી.

બીજા રેશનો પર જોરાક અને શરણ મળવાથી મારામાં સહેજ નેર આવ્યું, સૌ કહેતા હતા કે આ સૈનિકોને શિક્ષા થતી જ નેહરુએ આ મુદ્દા પર સોવિયેટ ટ્રેઇનના નોકરો અને કહેવાતી 'મંચુકો' સરકારના 'હાઇટ રેશિયન રક્ષકો' એકમત હતા. પરંતુ એક વિચારવાન અને ડાહ્યા ઉતાવળે મને કહ્યું કે, લશ્કર પાસેથી દાદ માંગવાનો મારે વિચાર છોડી દેવો. સૈનિકો એમ પુરવાર કરવા અવાસ કરશે કે 'મે' શુંહો ક્યો હતો, (હા સવારે સાત વાગે પથુ) મેં એમને લેખાવવાનો પ્રયત્ન ક્યો હતો.

મેં કપડાં બહુ થોડાં પહેયાં હતાં અને ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરતી હતી એટલે જાપાનીઓએ મને નિરાશિતોમાંની એક ધારી લીધી હતી, પરંતુ મને એમનાં ડબ્બામાંથી પસાર થતા અટકાવવાનો, અને નજીવા કારણે આવી રીતે એમનો છુપો તીરસ્કાર પ્રગટ કરવાનો ખુલાસો એટલેથી જ મળી નથી રહેતો. એમને ગુસ્સે થવાનું મેં કંઈ જ કારણ નહોતું આપ્યું, છતાં તેમણે આવું ખરાબ વર્તન ચાલી ચલાવ્યું તે મારે જાણવું હતું.

દર પૂર્વના મામલાના મૂળમાં શું છે તેની સાથેસાથ મને અહિં સમજ પડવા લાગી.

એ ધડીએ આ વિકાળ જાપાનીઓને હું ધિક્કારતી હતી, અને એમના સંબંધમાં થતી શરામાં શરી વાત હું માની શકતી. ૧૯૩૮માં

પ્રજાસંઘ ખાતે ચીન ઉપર જાપાને મેળવેલા વિજયનાં પ્રસંગો બતાવતું એક ન્યુઝ રીલ મેં જોયું. ચોરી છુપીથી લાવવામાં આવેલી આ રીલમાં જોયેલાં કેટલાક પ્રસંગોની સ્મૃતિથી તો આજે પણ રાતે હું ચમકી જાતી ઉઠું છું. વાંચકો સમક્ષ એવું વર્ણન હું નહિ કરું.

*

આખરે હરબીન ખાતે, રેશન-માસ્ટરની ઓફીસમાં, એક ઉદત જાપાની અમલદાર સાથે બનાવ વિશે લંબાણ ચર્ચા ચાલી. આખરે મારા દેશના એલચીના આગમન બાદ, મારી માગતો હોય એ રીતે એણે એક વાત ઉપજાવી કાઢી. તેણે કહ્યું કે 'મે' હુંદારા ટ્રેઇનમાં ચઢી બેઠા હતાં, અને તેથી એણે એના સૈનિકોને હુકમ આપ્યો હતો કે સૌ કોઈને પસાર થતા અટકાવવા.'

પરંતુ આ વાતોમાં હવે મને રસ રહ્યો ન હતો. મારી એક મજબુત માન્યતા આજે ખરી પડતી હતી. મારી ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે પ્રત્યેક દેશ ખીજા દેશ ઉપરના આરોપોને લખતી એક સુચી તૈયાર કરી શકે છે, અને એના નાગરિકોમાં એવું ઝેર ખરાબર વ્યાપી જાય ત્યાં સુધી એ એમના માનસમાં એ સુચી ઠોક ઠોક કરી શકે છે. પરિણામે યુદ્ધ પરંપરા -જ્યાંસુધી ધિક્કાર ફેલાવવાની આવી રીતિઓ પ્રત્યે માનવી તિરસ્કાર નહિ કેળવે ત્યાં સુધી ન તો પ્રેમ પ્રજા વચ્ચે શાંતિની આશા રહેશે, ન તો સમૃદ્ધ દુનિયાનું ઘડતર શક્ય બનશે.

પંચમહાલ જિલ્લામાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોએ ભગિની સમાજના કાર્યકર્તાઓને શી. મનોરમાં દેશાઈએ પરિપત્ર મોકલી આપ્યું હતું. આ કાર્યકર્તાઓની એક સભા બોલાવવાની જરૂરીયાત ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું છે, કારણ, મંથર અને મુઝાઈની પાસાસમાં આંતરિક હિતો સંબંધી અનેક ખરડાઓ પસાર થયા છે. અને તેના લાભ આંતરિક નીચતા પર સુધી પહોંચે તે માટે ખૂબ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. તેમણે આ સંબંધી આ કાર્યકરોનો અભિપ્રાય માગ્યો છે.

બાળઉછેર

સૌ કુલસતા રજાચતસાઈ વેદ

(જાતાંથી માણુ)

શીતળાના રોગના ધણાં બાળકો મોત અને છે માટે બાળકને શીતળા દોષ બે મહિના પછી ટંકાવી લેવા. તેમાં જેમ બાળક નાવું દશે તેમ ઓછું હોરાન ઘશે. દર સાત વરે શીતળા ફરી ટંકાવવા જોઈએ.

મોટી ઉધરસ ઉઠાડીઓ પછું એક એપી રોગ છે. તેમાં લાંબી ઉધરસ આવી મોટું સાલ થઈ જાય છે. હાથની મુઠી વળાઈ જાય છે. ઉલટી થાય છે. કંઈ નીકળે છે. આવાં ઉધરસ વાળાં બાળકને અલગ રાખવાં. પાણી દૂધ વિગરેનાં વાંસળુ જુઠાં રાખવાં, ડોક્ટરની દવા આપવી. તરતી લાગીને નુએનીયા ન રાખ તેની સ્થાવરેતી રાખવી. છાતીએ કપુરવાણું તેલ ઘસવું, પછુ રોક ન કરવો. પરદુસીન નામની તૈયાર દવા બટુ ફાયદો કરે છે. જરા મટી જવા આવે પછી હવાફેરથી બટુ ફાયદો થાય છે. વળાં ઝીણાં કંપડામાં નેથેલીનની ગોળાઓ બાંધી તે કપડું ગળે બાંધી રાખવી તેથી આસોધાસમાં ઓછી મુશ્કેલી પડશે. ઘણી બહેનો ઓખો માની ડોક્ટરની દવા નથી કરતી, પણ આ બાબતમાં દવા કરાવવી જોઈએ.

મકરંદુ રૂઠું

બાળકનું ચારિત્ર્ય :- અભિમન્યુ પોતાની માતાના પેટમાં હતો તે વખતે તેને મુદ્દગાનું ઝાલ ધણું હતું. તે વાત સમ્ય છે. બાળક પેટમાં હોય તે વખતે માતા ને વચિ વિચારે, સાંભળે અને વર્તે તે બધાની અસર ગર્ભ ઉપર થાય છે. દરેક ઊંજાએથી અને ધ્રુમિયા હોય છે કે પોતાનું બાળક હમ્ય ચારિત્ર્યવાન થાય, એ ધ્રુમિયા પુરી પાડવા માટે સુગમો-વરથામાંથી જ તેણે સાફ વાંચી, વિચારી, સાંભળી અને વર્તીને પોતાના બાળક ઉપર હાથ પાડવાની છે.

કોઈનું બાળક રાંધ હોય છે, તો કોઈનું તોફાની હોય છે, કોઈ યાંત હોય છે, કોઈ માંડુ તો કોઈ તંદુરસ્ત હોય છે; એમ દરેક બાળક જુદા જુદા સ્વભાવનાં અને જુદી જુદી તરેહનાં હોય છે. તંદુરસ્ત અને રાંધ બાળક ઉછેરવું મહેલું પડે છે, છતાં ઘણી માતા અથવા વડીલો સાડ કરીને તેને બગાડી મૂકે છે. પરિણામે તેને ઉછેરવામાં મુશ્કેલી પડે છે. માંડુ અને કળ્યાબોર બાળક ઉછેરવું અધી પડે છે. બાળકને દરેક બાબતમાં નિયમીતતા શીખવવી અને પળાવવી એ માતાની ફરજ છે. નિયમીત વખતે ખોરાક આપવો, ઉપાડવું, નંદગાવવું વિગેરે કરવું. બાળક રડે એટલે એને ખોળામાં લેવું જ જોઈએ એવી માન્યતા કદાચ સાતાજોખી હોય છે, પણ અસર મરવાથી બાળક કળ્યાણું થઈ જાય છે. અનિયમીત રીતે દૂધ આપવાથી બાળકનું નાનકડું પેટ બગડી જાય છે અને તે માંડુ પડે છે.

એજ પ્રમાણે ઉંઘવામાં નિયમીતપણું ન રાખ્યું હોય તો બાળકને પૂરતી ઉંઘ મળતી નથી. તે રાત્રે જાગે છે અને માતાને ઉઘાડ મરા કરાવે છે. ઉઘાડવાથી બાળક અને માતાની બંનેની તબીયત બગડે છે.

પેટની કમળયાત ન રહે તે માટે નિયમીત

પેટ આવે એવી ટેવ પાડવી પડે છે. આ બધી ટેવ પડાવવા માટે શરૂઆતમાં માતાએ બહુ મહત્ત્વ રહેવું પડે છે, કારણ બાળક ગમે ત્યારે નળશો, ગમે ત્યારે ઉંધશો, ગમે ત્યારે જાડો કરશો; પરંતુ પહેલેથી મક્કમ રહેવાની પાઠ-જથી બહુ સરળતા પડશે. ખૂબ, ઉંધ વિગેરે નિયમીત કરવાની ટેવને લીધે બાળકમાં આત્મ-સંયમ આવશે. માતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની ટેવ પડશે. જેથી પોતાનું કાચું કરતાની નહારી ટેવ નહિ પડે. બાળક પોતાનું હિત સમેજી શકશે - નહિ માટે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાની ટેવ ન પડે તો સારું.

બાળકને બીક બતાવવી નહિ. અણુસમજી બાળક પાસે હાથ કે બાવો કે વાહ આવ્યો, એવી વાતો કરી તેને બાથડું અને બીકણુ બતાવી દેવાની રીત બહુ ખરાબ છે. એને ત્યાં જવું હોય ત્યાં જવા દેવું, રમવા દેવું. પડી જવાય એવું કે અચકામ જાય એમ હોય તો સંભાળીને બચવી ચીજ દૂર કરવી, અથવા બાળકને બીજી રમત તરફ દોરી તેને પડતું બચાવવું. પરંતુ, 'અરર પડી જશે, ઝો મ્મ વામશે' એવી બૂમથી બાળક ઉલટું બમરાઈ જાય છે.

બાળક જે ત્રણ વર્ષનું થાય ત્યારે એને આચર કુચર ખાંવાનું મત થાય છે, એટલે ખોરાકની નિયમીતતા માટે વધારે સંભાળવું. સમાગમહાલતિ ઘેર ઘેર જમએ અને ત્યાં બાળકને ખાવાનું આપે ત્યારે તેને જો ખાવાનો વખત ન થયો હોય તો તેને કંઈ ખાવા દેવું નહિ.

એમ બાળક મોટું થાય એમ રમત ઉપર ચડે છે અને એણે ઉંધે છે, પણ નિયમીત વખતે ઉંધું, દાતણુ, કરવું, ન્હાવું - વિગેરે દરેકમાં નિયમીતપણું સાચવતાં શીખવવું. બાળકમાં જગાસા-ગુણ બહુ બળવાન હોય છે. કોઈ પણ વસ્તુ દેખે કે તે કેવી રીતે બને, કેવી છે, કેવી છે વિગેરે બાળકવાનું તેને થાય

છે. તેને તે બધા પ્રશ્નોનો સારો રીતે સમજાવીને જવાબ આપવો, અને ગમે તેમ ઉંધાવીને જવાબ આપવો નહિ, બાળકને કોઈ ચીજ કે રમકડાંની ખોટી આસા આપવી નહિ, તેથી બાળક લાલચુ થઈ જાય છે.

બાળકમાં આત્મશ્રદ્ધા ધણી હોય છે, કોઈ પણ કામ તેને અશક્ય લાગતું જ નથી. આવો ગુણ આપણે પણ તેનામાં ખીલવવો જ જોઈએ. અણુસમજી માત્રાપ આ ગુણ દબાવી દે છે. તેને પોતાની જાતે કંપડાં પહેરવાનો શોખ થાય તો તેને પહેરવા દેવાં. તે એકાદ વાર બટન ઉઠાવી બીડી કે કપડું ઉઘું પહેરશે, પણ ધીમે ધીમે સમજાવવાથી તેને આવડી જશે. તેને પોતાની મેજે નહિ જ આવડે એમ ધારીને પોતે પહેરાવવું કે નોકરને હુકમ કરવો તે ખોટી રીત છે. આમ કરવાથી બાળકને પોતાના ઉપરથી વિશ્વાસ ઊડી જશે. સમજી માત્રાપે તો મોટું પહેરે તો ખરી રીત સમજાવીને બતાવવી જોઈએ. પણ બાળકના મનમાં એમ તો ખ્યાલ ન જ આવવા દેવો કે તેને અમુક કામ નહિ આવડે. બાળકમાં પ્રહણુ કરવાની અને નવું પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ પણ બહુ જબરી હોય છે. મહેનત કરીને જોઈતી વસ્તુ કે જ્ઞાન મેળવી લે એવી તેને ટેવ પાડવી.

બાળક નાનપણથી સામા માણસમાં બદાલ છે કે નહિ તે જાણી શકે છે. અનુષ્ઠાં માણસ હેત વગર તેને બોલાવે તો ના કહી તે તેની પાસે જતું નથી. બદાલથી બોલાવે તો જાય છે. નિર્દોષ બાળકનું હેત કાયમ રહે એવો દરેકે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બાળક તરફ બદાલ ન રાખે તો મનુષ્ય ન કહેવાય. આપણું બાળકને બદાલસોયું બતાવવું હોય તો તેની તરફ ખૂબ બદાલ રાખવું અને બતાવવું જોઈએ. કોઈની લાગણી બનતા સુધી ઉત્પન્ન થવા ન દેવી. ધણી માણસો બાળકને રમાડવાને બદલે ચીડવે છે. આથી તે ચીડીયું થઈ જાય છે. બાળકમાં બદાલની લામણી ખીલવવી અને કોઈની તેમજ

બીકની લાગણી દબાવી દેવી જોઈએ.

બાળક બે વર્ષનું થાય પછી તેનામાં સમજણ આવે છે. એટલે તેની લાગણી આગળ કદી જુદું ન બોલવું. બાળક રડતું હોય ત્યારે તેને છાતું રહેવા માટે મીઠાઈ આપવાનું કદી આશા આપીએ છીએ. એ લાલચે તે છાતું રહે છે, પણ મીઠાઈ ન મળતાં વિચારમાં પડશે, કે કેમ ના મળ્યા. બાળકના હાથમાં કાંકરો હોય તો મોઢામાં નાખે ને આપણે તે જોઈએ તો કાંકરો લઈ લઈએ અને કદીએ કે કાગડો લઈ ગયો, આ પણ જુદાણું છે. આમ થોડા જ સમયમાં બાળક કંઈ જાણે કે આ જુદું બોલે છે. બાળક જુદું જ તેજ છુદ્ધિનું હોય છે; એ આપણને ખ્યાલ રહેતો નથી.

બાળકને બચપણથી જ પ્રુદ્ધામાં રાખવું. ઝાડ, પાંદડા હાલતાં જોઈ એ બાળક કંઈ હસે છે ? બાળકને કુદરત તરફ પ્રેમ હોય છે. સૂર્ય, ચન્દ્ર, તારા, પર્વત, આકાશ, નદી, ઝાડ વિગેરે કુદરતી સુદરતા તેને ખતાવવી, અને કુદરત તરફનો પ્રેમ દડ રાખવો જોઈએ.

બીજાની લાગણીનો વિચાર કરતાં બાળકને શીખવવું જોઈએ. સામા માણસને અમુક રીતે અગવડ પડશે, કે અમુક રીતે સરળતા પડશે. અમુક ખરાબ લાગે અને અમુક સાર લાગશે એ વિચાર તેને ધીમે ધીમે આવવો જોઈએ. બાળકને બે કળ આપી મોટું પોતાના મિત્રો અને નાતું પોતે શે એવી ટેવ પાડવી. બીજાને મદદ કરતાં પણ શીખવવું. માતા મૃતી હોય અને એને પાણી જોઈતું હોય તો માતાને ઉઠવું પડે, માટે પોતે પાણી લઈ શે એવું બાળકને નાનપણથી જ શીખવવું. બાળક કપડામાં નોથેલીની ગોળાઓ બાંધારે એવી કે ગળે બાંધી રાખવી તેથી શાસ્ત્રાચારમાં. તેની મુશ્કેલી પડશે. ઘણી બહેનો એવો મ પડે ડોક્ટરની દવા નથી કરતી, પણ આ બાજુ તરફ દવા કરાવવી જોઈએ.

ચારથી સાત વર્ષની ઉંમર સુધીમાં લાગણી વધારે સમજણ આવે છે. તે હઠ કરતાં શીખે છે અને ખાવામાં, ઉધવામાં અનિયમોન જાળવવાનો બચ રહે છે. પરંતુ માતા બે મહત્ત્વ અને બદાલસોઈ હશે તો બાળક પાંસે ધણું કરાવી શકશે. નિયમીતપણે, આત્મચક્ર, છઠ્ઠીસા, આત્મચક્ર અને સસ વિગેરે શીખવેલા ગુણો બાળક બૂલે નહિ તે જોવું જોઈએ. બાળક સંમતિથી થતાં ધણીવાર એકે પ્રશ્ન કરશે કે 'હું કેવી રીતે બન્યો ?' મને કેણે અહીં લાવ્યું ? વિગેરે. આવાં સવાલો જવાબ માતાએ કે પિતાએ બાળકને સંતોષ થાય એવા શબ્દોમાં આપવો, કે નેથી તે બીજા કોઈ અજ્ઞાન નોકરો પાસે મળે તેવી બાબતોમાં જવાબ મેળવવા ન માગે.

બાળક અમુક ઉંમરનું થાય એટલે તેને નિશાળે જવાની ટેવ પાડવી. નિશાળે જતાં મનરાય કે કંદાળે તે સાર ન કહેવાય. પોતાની જગડી ઉંમરનાં બાળક સાથે રમે, ભેલે, પોતાની વસ્તુ બીજાને જરૂર પડે ત્યારે વાપરવા આપતાં શીખે, નિરવાર્યવૃત્તિ જગવાય તેમજ તેનું ચારિત્ર્ય ધણાય, માટે નિશાળે જવું જરૂરી છે. નિશાળે બેસાડવા માટે હજી નાની ઉંમર લાગતી હોય તો તેને બાળમંદિરમાં બેસાડવું કે જ્યાં તે શેરીઓમાં રખડીને ખરાબ બોલતાં કે ગંદવાડ કરતાં શીખે નહિ. બાળમંદિરમાં બાળક ન સમજે એવી રીતે બધાવનાં નથી, પણ તેઓને રસ પડે એવી વાતો, માણસો, રખંવાતું વિગેરે શીખવે છે. બાળમંદિર છોડ્યા પછી પાંચે વર્ષનું બાળક થાય ત્યારે તેને નિશાળે મોકલવું. ત્યાં જનતમનના બાળકો સાથે હજારો મજાવો અને આતોંકિત થવું પડે નિયમોનતા સોચવવી પડે, સંયમ જાળવવા પડે, મનનું ધાંતું ન થતાં નિરાશા પણ ખમવી પડે. આ બંધી વસ્તુઓ કુનિયામાં ત્યારે મોટી ઉંમરે પડે એ ત્યારે તેની સમજ રચી કરવાની છે, તે સર્વની તૈયારી નિશાળ કરી રાખે છે. (ચાલું)

આજથી અઢી વર્ષ પહેલાં મારા

ધા ઉપર માટીનો

સફળ ઉપચાર

ઉપચારક

શ્રી. લીલાવતીબહેન વોરા

*

પાંચ વર્ષના બાળાને ત્રીજે મોળની નીસરણી ઉપરથી પડી જવાથી કપાળમાં પુષ્કળ વાગ્યું અને ઉંડાં ધા પડ્યાં. ધા એ થી અઢી ઇંચ લાંબા અને અડધો ઇંચ ઉંડાં તથા પહેલેલા ધા પડેલો. તે વખતે લોહી પુષ્કળ નીકળતું હતું, તેથી મેં તેના ઉપર તરતજ ઠંડા પાણીની ધાર કરી. જ્યારે લોહી નીકળતું બંધ થયું ત્યારે જ પાણી રેડવાનું બંધ કર્યું. મારા વિચાર તો રાશ્ટ્રઆતથી જ કુદરતી સારવાર આપવાનો હતો, પણ ધા મોટો જોઈને ઘરમાં બીજાઓની હિંમત ચાલી નહિ. તેથી તેને તરતજ નજીકના દવાખાને ડોક્ટર પાસે લઈ ગયાં. તે વખતે રાતના નવ વાગવા આવેલા હતાં. ડોક્ટરે તરતજ ક્ષાપ ડ્રેસીંગ કરીને ત્રણ દાંઘ લઈ લીધા. અને ધનુર્વાનું ઇન્ફેક્શન આપ્યું. મારી કબ્રા ઇન્ફેક્શન આપવાની સુરક્ષ નહોતી, કારણકે ઇન્ફેક્શન ઉપર મને બીજાકે શ્રદ્ધા નથી, પણ ડોક્ટરને ત્યાં લઈ મયા એટલે તો તે જેમ કહે તેમ કરવાનું જ રહ્યું. પછી ચોવીસ કલાકે ફરીથી પાંચવાં લઈ આવવા નંણાબંધ. એટલે ત્રણ દિવસ સુધી દરરોજ રાતના જ ત્યાં લઈ જવામાં આવતો અને દરરોજ ડાય ડ્રેસીંગ કરવામાં આવતું. તેથી અંદરની રિયેતિની અમને બીલકુલ ખબર પડી નહિ. પણ બીજા જ દિવસથી તાવ અને કપાળમાં સોજા આવવા માંડ્યાં. ત્રીજે દિવસે તો આંખો, નાક, તથા મોં ઉપર બધે થયો જ સોજો આવી ગયો. તેથી ચોથે દિવસે સવારમાં મેં ઘેર જ પાંચો જોલી નાખ્યો, તો અંદરની રિયેતિ તપાસતાં આખું કપાળ પાણી મળેલું અને દરેક જગ્યાએ લોહી પડેને પાણી નીકળ્યા કરે તેવી ઝીણી ઝીણી ચાંદીએ મૂકી ગયેલી નંણાખંડ. ને જોઈને અમે ડોક્ટરની સારવાર પડતી મુશી અને તે વખતથી જ માટી અને પાણીનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો.

ઠંડા પાણીમાં થોડું લીંબુ નીચોતી દિવસમાં ત્રણથી ચાર વાર તેનો ધા ઘોઝ નાંખના. પછી તરતજ પલાળેલી ઠંડી માટીનો પાટો બાંધવામાં આવતો. તે સતત બીજો રાખવામાં આવતો. માટી દર કલાકે બદલીને નવી મુકવામાં આવતી. કપાળમાં ચાંદીએ પડેલી હોવાથી ઝીણા કાપડનાં અંતરપટમાં માટી મુકીને પાટો બાંધના. દિવસમાં થોડી થોડી વાર કપાળ ખુલ્લું રાખતાં, વંળી માટી મુકતાં. એવી રીતે દરરોજનો કાર્યક્રમ હતો. આ સારવાર ચાલુ થયો પછી બીજે જ દિવસથી સોજો ઓછો થવા લાગ્યો અને ધીમેધીમે ચાંદીએ પણ રૂઝાઈને સુકાવા લાગી. આવી જનની એક જ પ્રકારની સારવારથી સુધારો ઝડપી થવા માંડ્યો અને લગભગ પંદર દિવસમાં તો બરાબર સાઈ લઈ ગયું. આ પછી મેં આવા બીજા ધણા કેસોમાં—જેવાંકે ગડગુમઝ, ઇન્ફેક્શન પાકતું, દાઝતું, ચાંદી વગેરેમાં લીંબુના પાણીથી ઘોઝને માટીનો પાટો બાંધવાથી સફળ ઉપચારો કર્યો છે.

આવી જ રીતે સ્તનપાકના જેવા ગંભીર કેસમાં રાશ્ટ્રઆતથી માટી બાંધીને માંક પકવી નાંખીને પછીથી લીંબુના પાણીથી હાત સાફ કરીને, ફરીથી માટી વારંવાર બાંધીને સુંદર પરિણામ મેં મેળવ્યું છે. બનતા સુધી કાળા માટી વાપરવી સારી છે. જો કે કાળા માટી નહિ હોવાથી મેં તો દરેક કેસમાં લીંબુના માટી જ વાપરી હતી.

સૌરભ

અમીનકાલ ગુજરાતમાં મેરજ સોસાયટી, મેરજ બ્યુરો, વગેરે નવાં નવાં નામો હેઠળ ફેટલીક પેટીઓ નીકળેલી છે. તેઓ વિચિત્ર પ્રકારના અનિષ્ટ ધંધા કરી રહી છે-એવો પોકાર ઉઠ્યો છે. કહે છે કે આ પેટીઓના માલિકો તેમજ વ્યવસ્થાપક પોતાના ગુપ્તચરો રાખીને ઠાઈ મરીખ કે નિરાધાર ઉમ્મરે આવેલી છોકરીઓની શોધમાં ફરે છે અને વિવિધ પ્રકારની જાળ ગિજાવીને કે અન્ય સાલસો આપીને તે બોળા છોકરીઓને પોતાના કબજામાં લે છે. પછી તેને મોટી રકમો લઈને ઠાઈકે વાંદા કે વિંધુર સાથે પરણાવે છે. એ ચાર દિવસ તે બાળા પોતાના ધણી સાથે રહીને ન્યારે લાગ મળે છે ત્યારે ધણીની પૂંછ પર હાથ મારીને પેલા દલાલની સાથે નાશી જાય છે. આવા કિસ્સા ધણીક બન્યાનો પોકાર બેંગાના એક સાપ્તાહિક 'બેડા વર્તમાને' ખાડ્યો છે. અમે ગુજરાતના સર્વે સ્ત્રી દિત વાંચુઓનું ધ્યાન તેના પ્રત્યે બેંગાએ છીએ અને સત્તાવાળાઓને વિનવીએ છીએ કે તેઓ બાવી પેટીઓની પૂરી તપાસ કરીને બોળા બાળાઓમાં જીવન કુમારો વેડફતાં અટકાવે.

આજે ન્દીનામાં વસવાટ માટે ધરો મળતાં નથી તેમ છતાં તે મેળવવા માટે ત્યાંના શોધ અજબ તુકાઓ શોધી કાઢે છે. મીસીસ હેઠલી ફોલો-ન્દીની નામની એક બાઈએ પોલિસમાં એવી ફરિયાદ કરી છે કે, તેના ધર નજીક વિચિત્ર અને ખીકે લાગે તેવા અવાજો થાય છે. આથી પોલિસે તપાસ કરતાં ત્રણ માણસોને અટકમાં લીધા હતા. તેમણે પોલિસને જણાવ્યું હતું કે "અમે અવાજ કરીએ છીએ તેવું કારણ એ છે કે, જો આ રચાન આગળ જૂન છે એવી માન્યતાની આ બાઈને ખાતરી થાય, અને તે ધર ખાલી કરી જાય તો તે ધરમાં અમે રહી શકીએ."

સંયુક્ત રાષ્ટ્રોની સામાજિક, જીવજાત અને સંસ્કાર સમિતિમાં સ્ત્રીઓના અધિકાર અંગેની ચર્ચાઓમાં દરમ્યાનગીરી કરતાં દિંદી પ્રતિનિધિમંડળનાં નેત્રી શ્રીમતી વિન્યાસકમ્પે પંડિતે આજે જણાવ્યું હતું: "સ્ત્રી અને પુરુષો વચ્ચેની સમાનતા અંગેની નવી દરખાસ્તો રાષ્ટ્રો સમક્ષ મૂકવી તે પૂરતું નથી. આ સિદ્ધાંત તો, સંયુક્ત રાષ્ટ્રોનાં દક્ષિણામાં રહેલો છે. કાયદા કરતાં જાહેર પ્રભુમતને જ આ બાબતમાં ફતેહ મળશે.

પશ્ચિમના દેશોની જેમ દિંદી સ્ત્રીઓને પોતાના અધિકારો માટે લડતું પડ્યું નથી. દિંદીના ઇતિહાસ પણ જીવનનાં દરેક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીએ પુરુષની સમોવડી તરીકે ભાગ લીધાનાં ઉદાહરણોથી ઉભરાય છે. દિંદીમાં અમુરમાન જુદું નથી વધ્યું. દિંદીનું સ્વતંત્ર પણ નથી થયું, છતાં પણ અમે સ્ત્રીઓના મોભો લગભગ પુરુષ જેટલો જ જિંદો લાવી મૂક્યો છે. મહેરમાનીઓ મેળવવા સ્ત્રીઓને બીજા માનવાનું ન કહો, ધણી મુરઠેલોઓ છતાં પણ ને કંઈ આંજો દિંદી સ્ત્રીઓ કરી રહી છે તે બીજી સ્ત્રીઓ પણ કરી શકે તેમ છે."

હું મહારાં માખાપની એકેની એક પુત્રી છું. કુટુંબમાં મારા પિતા વગેરે ત્રણ બાઈઓ હતા. મહારાં નાનપણમાં જ એ બધા થ વચ્ચે જીવું જીવાઈ થઈ ગયેલું. મહારાં વડીલમાંથી પણ કોઈ હયાત નથી. મહારી જદ માતા છે. તેના પછી સધળા મીલકતની હું એકલી જ વારસ છું. મહારે ત્રણ છોકરાં છે. મહારા પતિ જરા કુખંસની છે; છતાં મહારી માતાનો જમાઈ પર વિશ્વાસ છે, અને તેથી કોઈનું તમામ કામકાજ તે કરે છે, ને જરૂરી કામજ પત્રો કે અરજ વગેરે માટે મહારી માતા પાસે મારે કામજ સહીઓ વગેરે લે છે. તેમણે મારા પિતાની મિલકત વગેરે, અક્ષિસપત્ર કે ખીજ કોઈ રીતે કાયદેસર પગલાં ભરીને ચેતાને નામે કરી નાખ્યાનું મારા જણવામાં આવ્યું છે. મહારી માતાની હયાતી કર્મીઆન મહારાથી આ સંબંધી વાત પણ હેડી શકાય તેમ નથી, કારણ કે મહારી માતાની સંમતિથી જ બધો જ કારભાર મારા પતિ સંભાળે છે એટલે મહારી માતાનો હયાતી બાદ મહારે મારા ચેતાનો હજી શી રીતે પૂરવાર કરવો તે સમજવશો ? અત્યારે તેના પરત્વે કોઈ લખાણ થઈ શકે કે કેમ, તે પણ જણાવશો. મહારા વડીલોના હાથે લખાયેલું જે અસલ વડેચણીપત્ર છે, એ વડેચણી પ્રકરપર કરવામાં આવી હતી, પરંતુ તે માટે કોર્ટમાં કોઈ જ દાખલો નથી.

—કમળાબહેન

તમારા વડીલના તમે જ વારસ છો. તમારી માતાનો કાયદેસર અધિકાર સદરહુ મીલકત વાપરવા પૂરતો જ-જતન કરી વારસને એટલે તમને સ્વાધીન કરવા પૂરતો જ છે. તમારાં માતૃશ્રીને મીલકત તદ્દરે કરવાનો અધિકાર નથી. એ પ્રમાણે હજી ન હોવાથી તેમણે જે મીલકત તદ્દરે કરી છે, એટલે તમારા પતિને જે લેખ કરી આપ્યો છે, તે લેખ તમારી માતાની હયાતી બાદ રદ થશે. તમારાં

પુછપરછ

વડીલોના તમે અતિમ વારસ છો એ વાત સ્વયંસિદ્ધ છે. એને માટે જુદા પુરાવાની જરૂર નથી. તમારી માતાએ તમારા પતિને કે તમારા પતિની મારફતે જે કોઈ મીલકત તદ્દરે કરી દશે તે તમારાં માતૃશ્રીની હયાતી બાદ તમે કોર્ટ મારફતે રદ કરાવી શકશો. અસલ વડેચણીપત્ર છે, પરંતુ તે માટે કોર્ટમાં કોઈ પણ દાખલો નથી, તેથી તમારાં વડીલો વચ્ચે વડેચણી થઈ હતી એ વાત પૂરવાર કરવાના અનેક પ્રકાર છે. તેમાંના એકાદ પ્રકારથી તમે તમારી હકીકત પૂરવાર કરી શકશો, એવી આશા રાખવામાં કોઈ પણ જાતનો વાંધો નથી. દાખલા તરીકે-જો ગામમાં તમારી જમીન છે તે ગામના પટેલ તલાટી પાસેથી જમીનનાં પાણીપત્રક વગેરે મંગાવી તેમના રેકર્ડ દ્વારા તમારો હજી પૂરવાર કરી શકશો.

હું એક દિવસ કુટુંબની સ્ત્રી છું. મહારે જે દીયર છે. મહારા પતિના સ્વર્ગવાસને વીસ વર્ષ થયાં. મહારા મોટા દીપર ગુજર્થે ચાર છ વર્ષ થયાં છે. તેમને એક પુત્ર છે, મહારાં એક બીજા દીયર હયાત છે, તેને એક પુત્ર છે. અમારી થોડીધણી મીલકત છે. મહારા દીયરે કન્યાસાન ખત રજીસ્ટ્રારની કોર્ટમાં રજીસ્ટર કરાવેલી છે, પરંતુ તેનો મારી પાસે કોઈ પણ પ્રકારનો દાખલો નથી, તેમ કોઈ પણ મીલકત મારે કબજે પણ નથી. એટલે મહારા દિવસો મને મળે તે માટે મારે મજદૂર મીલકત જદલ સું કરવું મને હવેલેલો હજી છે. મારે અક્ષિસ આપવાનો હજી છે. —શિલ્પી

કમળસાન ખતથી લખી આપેલી જમીન કમળે મેળવવા માટે પ્રથમ સારા સાદીઓ રજૂ કરી, અને પછી વઢીલ મારફત નોટીસ આપીને દીયેરને જણાવ્યું. પછી તે માટે વધુ સમય યુમાવવો નહિ, કારણ કે તમને દત્તક લેવાનો અધિકાર છે. તમે દત્તક લ્યો તો દત્તકપુત્રને એકંદર મીઠકતમાંથી એક તૃતીયાંશ દિરમો મળે. દત્તકપુત્ર પોતાનો એક તૃતીયાંશ દિરમો તમારા દીયેર પાસે માગે તો, તેને તે આપવો પડે. આથી પરિસ્થિતિમાં દત્તકનું મોટું સંકટ ટાળવા માટે પોતાના કમળની જમીન આપવા દીયેર તૈયાર થશે. તમે મુંઝા મુંઝા બેસી રહેવાના નથી એટલું જ દીયેરને જણાવવાની જરૂર છે. દત્તક લેવાનો તમારો કાયદેસર અધિકાર છે. બધીસ આપવાનો તમને અધિકાર નથી.

*

મારી એક બહેનપણીની ઉંમર આશરે ૩૫ વર્ષની છે. એનું લગ્ન થયે આજ અઢાર વર્ષ થયાં. તેમનાં માતાપ બેમાં રહે છે, કારણ કે આજ અઢાર વર્ષ થયાં તેમને મહારાજ થયેલો છે. અંગેઅંગ પર કુટી નીકળેલું છે. છોકરીનાં માતાપને લગ્ન વખતે આ દકાકતની માહિતી નહોતી. ધણીએ કહેલું કે પત્નીને લઈ તે જુદો રહેશે. પત્ની ગમે તે જાતની હોય છતાં પુનર્વિવાહ થઈ શકે છે, પરંતુ ધણી કારમી આપતો નથી. જાંઘળી પથ્થર શીઝ જાળવી બ્રહ્મ ન થવાનો ડર રહે છે. છોકરીનાં માતાપ તદ્દન મરી જાય છે, છોકરીનું પાલનપોષણ કરી શકે તેમ નથી. તો કારમી મેળવવા શું કરવું?

—અમિલા

ધણીની જુગ રહેવાની આ પરિસ્થિતિમાં, કાયદા પ્રમાણે ધણી પાસે ખોરાકી પોચાકી માગી શકાશે. એવી ફરીવાદ ચાલે તો ચાલવા દેવી. ખોરાકી પોચાકી આપવી ન પડે તે માટે કદાચ ધણી કારમી આપી દેશે. ધણીને કાંઈ

પણ પ્રકારની પેદાશ નહિ હોય, છતાં તેનો ઇલાજ નથી. કારમી દેવાથી સરલપણે કામ પતી જશે. માગ મેળવવાનો કાયદેસર અધિકાર હજી સુધી નથી. એ માટે નવો કાયદો ચાલે તો જ મળી શકે. ત્યાં સુધી આ પરિસ્થિતિમાં ખીન્ને કાંઈ ઇલાજ નથી.

*

કાઠિયાવાડમાં નાની છોકરીઓને હાથેપગે ને દાદી ઉપર ત્રાજવાં પડાવવાનો રિવાજ છે. આ ત્રાજવાંના કાઠ નીકળી જાય તેવો કાંઈ ઉપાય હશે?

—અંબાબહેન

ત્રાજવાં ત્રાજવામાં વપરાતો રંગ ‘ખીયો’ ચામડીના છીદ્રો દ્વારા સાત પડ સુધી અંદર ઉતરી પાકો ને ધટ બને છે, વળી બીયાનું લાકડું ઉકાળી તૈયાર કરેલ હોવાથી આ રંગ પાકો હોય છે. એટલે જો એ ચામડી ઉતરી જાય ને નવી આવે તો કદાચ એ કાંઈ જાય. પણ ચામડીનાં સાત સાત પડ બેઢીને દરેક પડે પાકો થયેલો કાંઈ કેમ જાય? ત્રાજવાં ધણી વખત સૌંદર્ય વધારે છે. એનાથી ગમરાનું શું?

*

મારી બહેનને તાવ આવતો હતો તેમાંથી નજાણાં આવી ગઈ છે ને આંખો પીગી થઈ ગઈ છે. લોકો કહે છે કે એને કમળો થયો છે. એ માટે કાંઈ ધરમયુ ઉપાય હોય તો લખશો.

—કળાવતી

કમળાનો રોગ માંદગી દરમ્યાન કે તે પછી થવાને યઈ જાય છે. ચરીરમાં સાકરનું તત્ત્વ એણું થાય ત્યારે કમળો મોટે ભાગે થતો હોવાનું મનાય છે. સામાન્ય રીતે ‘ગુગુળ’ વધારે પ્રમાણમાં આપવાથી કમળો મટે છે. એમ દાકતરોનું માનવું છે, પણ આપણા દેશી વેદો શેરડી ખવરાવતા. શેરડીનો દટકો દંડા પાણીમાં રાતે પલાળી મૂકી સવારે ઉઠીને એ દટકો ચૂસીને ખાય તો ચોક્કસ કમળો મરી જશે.

કુનેઈ દિવસ અમારે એવો નથી હોયો
 કે તેણે કોઈ કામ સરખું પૂરું કર્યું હોય.
 મારા દીકરાની આ ટેવથી ધરમાં ભારે અગ્નિ-
 વચ્ચે ઉભી થાય છે. કપડાં પહેરતો હોય
 તેમાં આ ટેવ પાધરી થાય. ખમીશ ઘાલે તો
 બટન છટકતા હોય, વાળ ઝાળવા બેડો હોય
 તો માથે તેલ નાંખી વાળ એમ જ દમદમતા
 રાખીને ઉપડી જાય, વચ્ચે કોઈ ખીજ કામમાં
 તેનું મન દોડે. અને ઈ અધૂરું રહી જાય.
 શાળાનું લેશન કરવા બેડો હોય તેમાં પથુ આ
 હાલત. ધડીકમાં એક હિસાબ ગણે; વળા ભૂગોળ
 ઉચલાવે તે પડી મૂકી ઈતિહાસના પાનાં
 ફેરવે; આમ કરતાં કોઈ કામમાં ન પહોંચે
 અને પછી પોતે જ મનમાં ને મનમાં ચીડાય
 અને બગડાટ કરે. એની આ ટેવ માટે તેના
 આપુછ રોજ રોજ તેને સમજ પાડે છે પણ તેની
 ટેવ જતી જ નથી. શું કરું એનો રસ્તો
 સૂઝતો નથી.

જવોઅ;—તમારા પુત્રની આ ટેવનાં મૂળ
 ભારે જીંડાં જાણાય છે. એ જીંડાણુ સુધી
 પહોંચવા માટે તો ભારે ધીરજ અને સમતા
 બેઈશે. એમ કયો વગર એની આ મનઃસ્થિતિ
 ટળશે નહિ.

પહેલી વાત તો એ કે, તેને કોઈ કામ
 મોટરો સોંપે તે કામ તે કરવા લાગે ત્યારે વચ્ચે
 તેને ખીજું કાંઈ ચીંધીને બેખાન કરવો નહિ.
 આપણે બાળકને એક કામ બતાવ્યું હોય અને
 નવી ખીજ કાંઈ બાળત સૂઝે તો તેને તે પથુ
 કરવાનું બતાવી દઈએ. છીએ. આવી રિયતિમાં
 બાળકને મનની મૂંઝવણ ઘટ પડે છે કે, આ
 કામ પહેલું પતાવવું કે તે. એવી દિશામાંથી
 બાળકને એક મેલીને ખીજું કરવાની રૂચિ
 થાય છે. મોટરો એક દુકાન છોડે અને તે
 બાળક એને સડજ ગતિએ પતાવ હોય ત્યાં
 ખીજે વટદુકાન મળે અને સાથે ચોકળી
 અને મેણાં ટોણાં પણ મળે, એટલે બાળકની

મી-બાળકની મોટરો

—*કાળીદાસ*

*

મનની હાતત ભારે કુબ્ધ બની જાય છે.
 આવાં વાતાવરણમાં બાળકને મોટરોમાં સ્વ-
 વેતાં કામો કરતાં એક પ્રકારની ભડક હંમેશાં
 મનમાં રહ્યા કરે છે. જેના પરિણામે એક
 કામમાં તે સ્વસ્થ મને વળગી રાહતું નથી.
 અને વખત જતાં આ મનોદશા તમે દલી
 તેવી મૂંઝવણભરી ટેવમાં પરિણમે છે.

એટલે તમારા પુત્રને સ્વસ્થ ઘડને તે દરેક
 કામ કરે તેની પરિરિયતિમાં મૂકશો તો તેના
 દાઝમાં રહેલો આ ભડક ધીમે ધીમે જૂંસાઈ
 જશે અને તે સ્વસ્થ ચિત્તે કામ કરતો થઈ જશે.

*

પ્રશ્ન:—સંયુક્તા કુટુંબમાં રહેવાને ધણું
 ધણું સાચવવું જાળવવું પડે છે. પણ છોકરાં
 આવી નાટક વાતો ક્યાંથી સમજે? એટલે ધરની
 શાંતિમાં ખસેડ પડે છે. એ નથી સહ્યું જતું.
 બાળકોને વડતું લડતું મને નથી ગમતું, પણ
 કુટુંબમાં કોઈને કચવાવવાં પડે એવા પ્રસંગો
 વારે ધડીએ બાળકો ઉભાં કરે એ પણ કેમ
 ચલવી લેવાય? વાત આમ છે. મારી આંકે
 વર્ષની બેળી અને દરેક વર્ષના દીકરાની એવી
 આદત છે કે, ધરમાં કોઈ કામ બતાવે તો
 ધસીને ધણી વારે ના જ પાડે. સાધારણ
 રિયતિના ધરમાં તોફાર ચાકર તો ન હોય,
 એટલે કેટલીય એવાં કામમાં બાળકો મોટરોને

મદદ કરે એવી અપેક્ષા જરૂર હરકોઈ રાખે. પણ મારાં બાળકોને કાણ જાણે કેમ આવી ટેવ પડી ગઇ છે. મારા દિયરનાં બાળકો આવી બાળતમા બારે કલામરાં ગણાય છે. કોઈ કહે કે ઝટ દોડીને કામ કરી આવે, ત્યારે મારા દીકરા દીકરી મોટે બાગે દાદજી ન દે ? બહુ બહુ કહું તો 'હા, કર' છું કર' છું,' કહે, પણ કરવા ખમે જ નહિ ! આ કારણે ધરનાં લોકોમાં ખટરાગ થાય છે એ મને નથી ગમતું. બાળકોને તેના બાપુજી અને હું સમ-જાતીએ છીએ ત્યારે એ વાત પોતે સમજ્યા હોય તેમ સ્વીકારે છે, મધુ પાછાં વર્તે તો એ જ આદત પ્રમાણે આનો ઉપાય કેમ કરવો ?

જવાબ:—સંયુક્ત કુટુંબમાં આપી બાળતો ઘણી નાનુક થઈ પડે છે એ સાચું છે. એથી કરીને કુટુંબમાં થતા બખેડા અને મન દુઃખમાંથી નીપજતાં પરિણામો બાળમને બારે હાનિકર્તા પણ થઈ પડે છે. તટસ્થવૃત્તિ રાખનાર અને બાળકો તરફનો પક્ષપાત ધરા-નાર માણસને પણ આવા પ્રસંગો મન પરનો કાણુ બોવડાવી દે છે. મોટેરામાં તો અત્વા-વિસંવાદમાંથી ચક્રમ્ક ઝરે જ છે, પણ મોટેરાં અને બાળકો બાળકો વચ્ચે પક્ષો પડી જાય છે. આ સ્થિતિ આપણાં મજિયારા કુટુંબોમાં સામાન્ય થઈ પડી છે.

આ પરિસ્થિતિ ઉભી થવાનાં કારણો તો મોટેરાંનો અસ્માન વર્તણૂકમાં હોય છે. ફેરાણી જોઈણી અને સાસુ વડુઓના સંબંધોની અમરો આમાં કામ કરતી હોય છે. તમારાં બાળકો સમધારણ બાળકો છે. બાળકોને સમ-જાતનાં તમારા પ્રયત્નો છે, તેમની લાગણીઓ તમે આદરથી જુઓ છો એથી તમે બાળકને યોગ્ય દોરવણી જરૂર તરત આપી શકો. તમારા દિલમાં તમારા દિયરનાં બાળકો પ્રત્યે પણ તેટલો જ આદર છે, એથી તમારો સમ-ભાવ તમારાં બાળકો પાસેથી પણ 'મોટેરાં-

ઓની આમન્યા ન લોપાય તેવો આશય રાખે છે. છતાંય તમારે ધરનાં તમામ બાળકોનાં હિતમાં તમે બાળકોને સમજવાને પ્રયત્નશીલ છો નો, વિચાર કરવો રહ્યો. તમારાં ફેરાણી કે સાસુજી કલામરાં બાળકોને હુલાવે હુલાવે, વખાણ-કરે, તમારા બાળકોને નોકર મણી ટીકા જ કર્યાં કરે, એવું કથનના ગર્ભમાં મને લાગે છે. એ સ્થિતિમાં તમારા પ્રયત્નો બાળકોને સમ-જાવવામાં ક્યાંથી ઉગી સરે ? તમારા બાળકોની મોટેરાંની આમન્યા તરફની ઉપેક્ષાવૃત્તિ બનાવે છે કે ધરમાં સમભાવ નથી' પ્રવર્તે તો. આ સ્થિતિમાં તો મોટેરાંને તમારા વિચારો ગમે, ઉતરવા તમારે પ્રયત્નો કરવા રહ્યા. સંયુક્ત કુટુંબમાં સમભાવ કે તટસ્થવૃત્તિનો સમભાવ હોય તો બાળકોના સવાયોનો ઉદ્ધેશ શક્ય નથી.

મારો એક બહેનપણી નાક વીંધાવવાની વિરહ છે. અગાઉની સ્ત્રીઓ નાક વીંધારી ચૂંક, કાંટો, ફૂલ, વાળી કે બુસાબ પહેરતી. તેથી કાંઈ કાયદો હશે ? —રસિકા

આધુનિક વાતાવરણમાં નય પરત્વે ઝેટ-લાક જામક વિચારો જાણવા-સાંજાવામાં આવે છે. ખરું જોતાં 'નય' શબ્દની ઉત્પત્તિ 'નરય' પરથી થઈ છે. અને એનો અર્થ 'નાશને લગતું' એ છે. અત્યારે નવી સ્ત્રીએ નયનો ઉપયોગ દાખલ કર્યો છે, પરંતુ નય ઓના સૌંદર્યમાં વધારો કરવા ઉપરાંત એક રોગ-પ્રતિજ્ઞા તરીકે પણ કાર્ય કરે છે. નાક દારા આસ લેવાતાં અંતર્ગત થનારી દવા સુવર્ણધાતુ જેડે સંસર્ગમાં આવે છે અને તેથી આમાન્ય 'ઓક્સીજન' ફેરફાર મોટે વધુ બદલે એવા 'ઓક્સીજન' રૂપ ધારણ કરે છે. સૌન્દર્યવર્ધક નયનો ઉપયોગ દાખલામાં આધુનિક સ્ત્રી એક મોટી બૂલ કરે છે.

—વૈદ્ય વામુદેવ અનાયુરે

કલકત્તાના તોફાનો દરમ્યાન ખતેલા બે
સુંદર કિસ્સાઓ : 'કલ્યાણ કલપતર' પત્ર
ખંડેર થયો છે.

ગુડાઓએ એક હિંદુ કુટુંબ ઉપર હક્કી
કર્મો ત્યારે પડાઈ શુસ્તિમાં કુટુંબની પરદાન-
શીન સ્ત્રીઓ એમની મદદે આવી. શુરખા
ફગાઈને તોફાનીઓની સામે એ ગઈ અને
બોલી : 'અમારું ખૂન રેડયા પછી જ તમે
એ લોકો ઉપર હાથ ઊગામી શકશો.'

સાંકડી ગલીમાંથી બે મુસ્લિમો જાન
ખમોતીને દોડયા આવતા હતા. હિંદુઓનું
એક ટોળું એમની પૂઠે હતું. એક વૃદ્ધ સ્ત્રીએ
એ બેનેને પોતાના ઘરમાં લઈ લીધા. એમને
જનોકષો પડેરાવી અને એમને કપાળે સુખ-
ડનાં તિલક કરી દીધાં. પેટના દોકરાની જેમ
એ બેનેને વૃદ્ધાએ ચાર દિવસ સુધી સાચવ્યા.
પછી હિંદુ વેપે જ તેઓ પોતાના લત્તામાં
પહોંચી ગયાં. વૃદ્ધ માતા કહે છે કે, 'પોતાને
આત્મણે આશરો લેવા આવેલાઓનું રક્ષણ કરવું
એ તો હિંદુ માત્રની પ્રવિત્ર ફરજ છે. ને એમ
ને કરે તેને અલકલ્યાનું પાપ લાગે છે.'

લાહોરમાં મેરી બેટીસ દીન નામની એક
શ્રીલંકાવાસી રાયલ પાર્ક—ને લાહોરના
હોલીવુડ તરીકે ઓળખાય છે ત્યાં—ખૂન થયું
હતું. ખૂની મરનારનો કોઈ ચેતો હતો અને
મરનારે યુવતી કુટુંબીઓની મરજી વિરૂદ્ધ ઘેરથી
નાસી આવી શ્રીલંકા લાઈનમાં બેઝર્ફ હોવાથી
સમજાવવા આવ્યો હતો, પણ મેરીએ નહિ
માનવાથી રોત્રે તે હાથંતી હતી ત્યારે તેના
કસેજમાં ખંજર હુલાવી દીધું હતું. પાછળથી
ખૂની કોઈ જાતે જ પોલીસને ચરણે થયો હતો.

સુરતમાં આશરે નવ વર્ષની વયની એક
જન જાળા પર બંજાતકાર કરવા સંબંધમાં
ગોંધીપુરા ચાંદાગલીના મનરહલાલ કાળિદાસ
ખત્રી નામના યુવકને પોલીસે ગિરફતાર કર્યો.

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

મહેમંદાવાદના સરાણીઆ જાતના બે
જુવાનો અમદાવાદ રેલ્વેને મચ્છુરીએ આવેલી
એક હાથગરની છોકરીને ફેસલાવી સાંજના
અડધીયામાં મહેમંદાવાદ લાવ્યા હતા. રેલ્વે
પર ઉતરતાં જ છોકરીએ રડવા માંડ્યું અને
પેલા બંને જણ છોકરીને બેઠાને લઈ જતા
હતા, જેથી છોકરીએ વધારે રડવા માંડ્યું
હતું, આ ઉપરથી ત્યાંના એક સહૃદય જ
રેલ્વેને ફરવા આવ્યા હતા, તેમને છોકરીએ
બધી હકીકત જણાવી દીધી; તેથી પેલા બે જણ
પકાવન થઈ ગયા હતા, પણ આ ગૃહસ્થ બંને
જણને ઓળખતા હોવાથી છોકરીની બધી
હકીકત તેમણે ફેમલારને જણાવી અને બે
જણનાં નામ પણ જણાવ્યાં; આ ઉપરથી
તે બંનેને પકડીને પોલીસ લોકઅપમાં રાખ્યા.

છોકરીને અમદાવાદ તેના માતાપિતા પાસે
પહોંચતી કરવામાં આવી છે.

પલસાણા તાલુકાના પોલિસ ખાતાનાં
કેટલાક મુસ્લીમ પોલિસોએ તાલુકાના ધામડોદ
ગામની દુબળી કેમતી તેરથી ચૌદ વર્ષની
સગીર જાળાઓને ફેસલાવી, ધર્મોન્તર કરી
લમ કરવાના ધરાદાથી અપહરણ કરી, પલ-
સાણામાં કેમ જગ્યાએ સંતાડી રાખી, લમ
વિધિ મારે મોલાંની શોધમાં પડ્યા હતા, ત્યારે
છોકરીના પિતા તેમ જ સર્ગા વંદાલાં દોડી
આવ્યા અને સત્તાવાળાઓને ખબર આપતાં
આ આવેા કિસ્સો પકડાઈ ગયો. સત્તાવાળાએ
છોકરી તેમ જ ગુનેગારોને ફજાઈમાં રાખી
ફેસ કર્યો છે.

પુસ્તક પરિચય

નવજીવન કાર્યક્રમ (અમદાવાદ) તરફથી પ્રગટ થયેલ દહાપતિ-મુક્તિ (લેખક શ્રી. જુગતરામ દવે, પૃ. ૫૬ કિંમત ૭ આના) માં સુરત જીલ્લાના ખેડૂનોને ગુલામી જેવી દશા ભોગવવી પડતી એ ખેડૂતો (દવે દહાપતિ નામે ઓળખાય છે) ની ગુલામી દશાનો ઇતિહાસ રજુ કરતી આ પુસ્તક તેમનામાં આવેલી જાગૃતિ અને તે દશામાંથી મુક્ત થવાનાં તેમના પ્રયત્નોનો સુંદર ચિતાર રજુ કરે છે. વળી આ સંસ્થા તરફથી શ્રી. ખુમભાઈ જૈન મંચમાળાનું ૮-૬ મું પુસ્તક શ્રી. રાજચંદ્ર-જીવનયાત્રા અને વિચાર રત્નો (સંપાદક શ્રી. ગોપાળદાસ જીવાલાલ પટેલ પૃ. ૩૬૪ કિંમત સાડા વજ્ર રૂપિયા) ની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. જાણીતા જૈન શ્રીમોક્ષોદ્ધ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના જીવન અને તેમના વિચારોનું આ સુંદર પુસ્તક આપણા જીવનમાં નવા વિચાર અને સંસ્કાર પૂરે તેનું છે. આ સંસ્થા તરફથી પ્રગટ થયેલ આત્મચરિત્રના અથવા આત્રમી ડેજવણી (લેખક: શ્રી. જુગતરામ દવે, પાક પુકું પૃ. ૪૪૬ કિંમત રૂ. સાડાચાર) આપણી નરી ને જૂની ડેજવણીનો સુંદર ઇતિહાસ રજુ કરે છે. શ્રી. જુગતરામભાઈએ આપેલાં વ્યાખ્યાનોનો આ સંગ્રહ શિશુઓની અવગણનાઓ માટે ઉત્તમ પુસ્તક છે, તેમાં તેમણે નરી ડેજવણી કઈ દૃષ્ટિએ આપવી જોઈએ તે વીગનવાર સમજાવ્યું છે ને પોતાના અનુભવોનો નીચોડ રજુ કર્યો છે.

શ્રી. ગૂર્જર મંચ રત્ન કાર્યક્રમ તરફથી રામધિરાજ (લેખક: શ્રી કનૈયાલાલ માણેક-લાલ મુનશી પૃ. ૧૯૬ કિંમત રૂ. સાત) ગ્રંથો આવૃત્તિ અને સત્યની શોધમાં (લેખક: શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી પૃ. ૨૩૪

કિંમત રૂ. ત્રણ) ની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. મુનશીની ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપરનો જુગ નવલકથાઓના ગુમખામાંનું આ છેલ્લું પુસ્તક છે ને સિદ્ધરામની 'વીરનકાળની મહા-ત્વાકાંક્ષાઓ અને સિદ્ધિઓ રજુ કરે છે. સત્યની શોધ એ નોખા પ્રાદેશ વિજ્ઞેતા શ્રી. અપ્તન સીંઘલના 'સેમ્બુઅલ ધી સીકર' નામે નવલકથાનો સુંદર અનુવાદ છે. ઉપરની સંસ્થાની સોલ એન-સીનું પુસ્તક શ્રી. વિલિયમ કુમાર રોષકૃત તીર્થસહીસ (અનુ. શ્રી. નમીનદાસ પારેખ પૃ. ૩૨૦ કિં. ૪-૪-૦) ની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ થઈ છે. આ આવૃત્તિમાં શ્રી રાધાકૃષ્ણનાં લખેલ આમુખ નવો જ ઉમેરો છે. જગતના મહાન પુરોહિ સાથે થયેલી મુલાકાતો ને તેમની વચ્ચેની વાતચીતો રજુ કરતું આ પુસ્તક મહાન પુરોહિનો સુંદર પરિચય રજુ કરે છે. જાણકોને માટે આપણા ગાંધીજી (૧-૦-૦) અને આપણા કસ્તુરબા (૦-૧૫-૦) નામના બે સુંદર પુસ્તકો શ્રી. પુરાતન જુએ લખેલાં ઉપરની સંસ્થાએ પ્રગટ કર્યાં છે. જાણકો હોશી હોંશે વાંચે તેનાં આ બન્ને પુસ્તકો છે.

શ્રી. ગુણવંતરામ આચાર્યનાં લખેલાં ગિરનારને ખોળે (પ્રકાશક આર. આર. શેઠ મુંબઈ પૃ. ૨૮૮ કિં. ૪-૮-૦) નવલકથા સોરઠી ઇતિહાસ રજુ કરે છે અને અદલાબેલી (પ્રકાશક: નવયુગ પુસ્તક બંડાર, રામગઢ કિં. બે રૂપિયા) ઓખાના વાવેરાની સૌંદર્ય નાટક રૂપે રજુ થાય છે. અસ્લાબેલી નાટક મુંબઈ અને રામગઢમાં ભજવાયું અને હમરો પ્રેક્ષકોને આનંદ આપ્યો. એ નાટક તખ્તા લાયક છે એટલું જ સુવાચ્ય પણ છે.

શ્રી. નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ભદ્ર, અમદાવાદ તરફથી પ્રગટ થયેલ '૫૭ નો દાવાનળ' (લેખક: શ્રી ચંદ્રભાઈ બટ. પૃ. ૨૪૦ કિંમત ચાર રૂપિયા) બળવાના સમયની સુંદર નવલકથા રજુ કરે છે. અને તેમના તરફથી પ્રગટ થયેલ આશીર્વાદ (લેખક: શ્રી ભોજરાજ પૃ. ૧૦૦ કિં. રૂ. બે) એક સિંધિ લેખકની કલમનો પરિપાક છે. વિધવાના પુનર્જન ઉપર આ નવલકથા છે તે વિધવા સાથે પરણનાર યુવક તેની માતાનો આશિર્વાદ માગે છે.

શ્રી. યશવંત સ. પંડ્યા તરફથી તેમનાં બાળનાટકોનો સંગ્રહ યશવંત પંડ્યાનાં બાળનાટકો (સોલ એન્ટ: ગૂર્જર મંથ રત્ન કાર્યોલય, અમદાવાદ પૃ. ૧૮૪ કિંમત રૂ. અઢી) પ્રગટ થયાં છે. અગીઆર બાળ નાટકોનો આ સંગ્રહ જાણીતા ચિત્રકારોના સુંદર ભાવવાદી ચિત્રોથી શણુકારાયેલો છે. બજીવી શકાય એવાં ને બજવાઈ શકેલાં બાળનાટકો ખૂબ લોકપ્રિય છે ને છૂટાછૂટા નહિ મળવાથી લેખકે સુંદર સંગ્રહ કરી રાગાઓમાં બજવવા માટે સારાં બાળનાટકોની ખોટ ભાંગી છે.

શ્રી. ગૂર્જર મંથ રત્ન કાર્યોલયે હરમવાન દૌરિદ્ય (લેખક, શ્રી. મુનશી. કિંમત ચાર) નવલકથા ની નવી ત્રીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરી છે: હિંદુ સંસ્કૃતિમાં રાજ ખટપટ અને કામેશીયત માટે જાણીતા ચાણુક્ય ઉપરની આ નવલકથા જીવન વ્યવહારમાં પણ ઉપયોગી તરવો પૂરાં પાડે તેવી છે.

શ્રી. પદ્મા પ્રકાશન લીમીટેડ. (મુંબઈ-૧) તરફથી પ્રગટ થયેલ રાંકનાં રતન (લેખક. શ્રી પુષ્કર ચંદ્રવાકર પૃ. ૧૭૨ કિંમત રૂ. ત્રણ) નવલકથા એ લેખકનો નવલકથા ઉપરનો પ્રથમ પ્રયત્ન છે. આમજીવનને પસંદ કરી તળપદી બાવાનો છૂટથી ઉપયોગ કરનાર

આ લેખકે નવલકથાને સુવાચ્ય બનાવી, પ્રથમ પ્રયત્ને પોતાની સિદ્ધિ જાહેર કરી છે. છતાં ખૂબ તળપદી બાવા કદાચ બહુ લોકપ્રિય નહિ નીવડે, એવી અમને ભીતી છે. લેખકે જરા વિવેક જાળવવો જોઈતો હતો. નવલકથાના પાત્રો અને તેના સુંદર વણાટ ઉપર લેખકે કરેલો કસગ સફળ થયો છે.

બાળસાહિત્યમાં પ્રવાસ ઉપરનાં બહુ જ થોડાં પુસ્તકો છે. તેમાં કુમારોની પ્રવાસ કથા (લેખક: શ્રી મનુભાઈ જોષાણી પૃ. ૧૫૦ કિંમત રૂ. દોઢ) શ્રી. ગૂર્જર મંથ રત્ન કાર્યોલય તરફથી પ્રગટ થઈ છે. આ પુસ્તક બાળકોની હિંમત, સાદસ સાથે ભૂગોળ અને વિજ્ઞાનની સુંદર રજુઆત કરે છે. દરેક કુમાર આ સાદસકથા વાંચીને આક્રીન થઈ જાય તેવો આ પ્રવાસ છે.

ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ તરફથી ૬૨ વર્ષ મુજબ આ વર્ષે સને ૧૯૪૪-૪૫ ની કાર્યવહી (વિવેચકો: શ્રી ગૌરીશંકર ખાલા, શ્રી. મુનિકુમાર બટ, અને શ્રી. બદકુમાર વૈદ્ય. કિંમત રૂ. ત્રણ) પ્રગટ થઈ છે. વર્ષ દરમ્યાન પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોનાં સુંદર વિવેચન ને મૂલ્યાંકન ઉપરાંત આ કાર્યવહીમાં શ્રી. ડેશવરામ શાઓએ ' નેસલમીરનો પ્રવાસ ' ઉપર, શ્રી. વલ્લભરામ વેદે ' ભારતીય ઓવ-ધોનો ઇતિહાસ ' ઉપર, ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈએ ' વિજ્ઞાન અને ધર્મ ' ઉપર અને પ્રો. ડાહર-રામ માંકડે ' કાળોદાસ અને યુરોપ ' ઉપર સાહિત્ય સભાના આશ્રયે આપેલાં બ્યાખ્યાનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી. હમેશ કવિની દશ વાર્તાઓનો સુંદર સંગ્રહ ' વારસ ' (સોલ એન્ટ: ભારતી. સાહિત્ય સંઘ લીમીટેડ, મુંબઈ અને અમદાવાદ. પૃ. ૧૮૨. કિંમત રૂ. સવા બે) પ્રગટ થયો છે. છેલ્લા પંદર વર્ષના ગાળામાં જુદાજુદા

પત્રોમાં પ્રગટ થઈ ગયેલી વાર્તાઓનો સંગ્રહ રસદાયક છે.

શાહીના ચૂર્ચિત સાહિત્ય ભંડાર તરફથી કુલકાં (લેખિકા : શ્રી. પ્રસૂન પૂ. ૧૪ કિં. ૨. એક) સો સુકતકોનો સંગ્રહ છે. લેખિકા ખડેને પોતાનો અંક સુવિચાર છ લીટીના અંક સુકતકમાં સુંદર રીતે રચ્યું કર્યું છે.

રાયચુરા છુકડીપો વડોદરા તરફથી ગોપ-કાન્ધે (લેખક : શ્રી. ગોકુળદાસ રાયચુરા પૂ. ૫૦ કિંમત ૩. એક) આમજીવનને સ્પર્શતા વીર્ય ગીતોના સુંદર સચિત્ર સંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. આ ગીતો નાની બાળાઓથી માંડી મોટાં સુધી હોંશ પૂર્વક ગાઇ શકે એવાં સરળ બાવામાં હોવાથી લોકોએ ખુબી બનશે.

શ્રી. હરિહર પુસ્તકાલય, સુરત, તરફથી રાસ-રજની [સંપાદક : શ્રી. નટવરલાલ છોટાલાલ દેસાઈ પૂ. ૩૨૪ કિં. ૩-૮-૦) નામે સુંદર રાસસંગ્રહ પ્રગટ થયો છે. આ સંગ્રહ સાત ભાગમાં વહેંચાયેલો છે. ૮૪ રાસ-ગરબા, ૧૮ વળો ઉપરના રાસ, ૬ રાષ્ટ્રિય ગીતો, ૧૭ દાંપત્ય જીવન અને કોટુખિક, ૨૩ વસંત અને ફૂલડાનાં રાસ, ૫૦ કૃષ્ણકીર્તના ૪૬, લોકગીતો અને ૨૬ બાલિકા માટેનાં ગીતો એમ એકંદરે પોણા ત્રણસો ગીતોનો આ સંગ્રહ આગવી ઓઝોને સુંદર રાસસાહિત્ય સંપ-

દાય છે. ને ગણીતા રાસ ગીતોના લેખકોનાં સુંદર રાસ સમાધ જતાં હોવાથી બીજા સંગ્રહો જોવાની જરૂર ન રહે એવો આ સંગ્રહ બન્યો છે. અને એ જ પ્રકારક તરફથી એ જ સંપાદકનાં જ રાસોનો બીજો સંગ્રહ રાસ મંગળા (લેખક. શ્રી. નટવરલાલ છો. દેસાઈ પૂ. ૬૧ કિં. ૧-૮-૦) પ્રગટ થયો છે તેમાંનાં ૬૫ ગીતો સુમેળ હોવાથી મોટે ચડી બપ તેજા છે.

નવજીવન કાર્યાલય તરફથી ગીતાખની (લે. શ્રી. કિશોરલાલ મંથરાવાળા પૂ. ૧૦૮ કિ. ૭ આના) ની નવી આદિતિ પ્રગટ થઈ છે. ગીતાનું આ દોહન સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે તેવી રીતે તૈયાર થયું હોવાથી ખુબ લોકપ્રિય બન્યું છે.

આફ્રિકા જેવા દુરના પ્રદેશમાં બેઠા બેઠા હિંદુ વોલીન્ટીયર ઠાર દારેસલામ (ધી. ઇ. આફ્રિકા) દર વર્ષે એક વાર્ષિક અંક સંકલિત પ્રગટ કરે છે. તેનો આ વર્ષનો ફળદાર અંક 'જ્યોતિષ અંક' પ્રગટ થયો છે : સુભાષભાણુ ઉપરના લેખો સાથે બીજા સાહિત્યના ઉપયોગી લેખો પણ આમાં છે. સામાન્ય રીતે આઝાદી અને રાષ્ટ્રિય લડતને લગતા લેખો વધારે પ્રમાણમાં છે. અંક સુવાચ્ય બન્યો છે. દૂર બેઠેલા બાહ્યોનો આ પ્રવાસ અભિનંદનિય છે.

અમદાવાદના દિપક રબ્બર સ્ટેમ્પ બનાવનાર તરફથી સુંદર ચિત્રવાળું 'ટેલેન્ડર મન્યું' છે.

(અનુસંધાન પૂ. ૭૪ થી)

માણસ જ્યારે અંતઃકરણ પૂર્વક આપે છે—કારણ કે આપણે એ એને ધમ્ દાગે છે—ત્યારે એના આપવામાં ઇશ્વરી પરિમલ બ્યાપી રહે છે. જે માગે છે ત્યારે આપે છે તેના કરતાં જે માગ્યા વિના આપે છે તે વધારે સંસ્કારી છે.

તમારે એક દિવસ તો મોઢામાં મોઢું જીવન પણ આપી દેવાનું જ છે. એને આ સમજણ આવે છે એ તો સમજે છે કે, દુનિયામાં ભૌતિક એવો કાંઈ પદાર્થ નથી કે જેના સંગ્રહ વડે માણસ પોતાને વધારે ઉન્નત કરી શકે. ભૌતિક એવા દરેક પદાર્થના ત્યાગ વડે જ માણસ ઉન્નત થઈ શકે છે. એટલા માટે જ ગીતામાં કહ્યું છે કે ત્યક્તેન મુંઝગીષા

અખીલદિંદ મહિલા પરિ
વહતું ૧૯મું અધિવેશન આઝાદા
(બીહાર)માં નાતાલ દરમ્યાન
૨૮મીથી ૩૦મી સુધી શ્રીમતી
ધનવંતી રામ રાવના પ્રમુખપદે
બેસશે.

ભારત ઝોનિસમાં સ્ત્રી
વોલંટીયર્સના ડેપુટી કમાન્ડર
તરીકે શ્રીમતી પુરી હતા.

મુખ્યના તાતા ઈન્સ્ટીટ્યુટ
ઓફ સોશીયલ સાયન્સને
માર્ગદર્શન અને સહાય માટે
અમેરિકન રેટ ડીપાર્ટમેન્ટે
મીસ બ્લેક અને મીસ સ્વી-
નીની પસંદગી કરી છે ને
તેઓ મુખર્ષિ આવી પહોંચ્યાં
છે. મીસ સ્વીની ગૃહવ્યવસ્થામાં
અને મીસ બ્લેક સામાજિક-
સેવામાં નિષ્ણાત છે. તેઓ
થોડો વખત સુધી સુધી તાતા
ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં પોતાના ભાષણો
આપ્યા પછી આપ્યા હિંદના
પ્રવાસે નીકળવાનાં છે.

મહેસાણા રેશનમાં એક
ચોદ વર્ષની બાળા ઉપર બળા
તોર કરવાના ગુન્હા માટે રેલ્વે
ફોર્મદારે બે જથ્થુ સામે કેસ
કર્યો છે.

હાલની અસાંતીમાં પૂર્વ
બંગાળ, બિહાર અને મુખર્ષિની
બહેનોને મદદ આપવા મુખ-
ર્ષિની સીસંચાઓએ લેડી
મસાણીના પ્રમુખપદે એક
રીલીફ કમીટી નીમી છે અને
કંડ માટે અખીલ કરી છે. લેડી
મસાણી, ૬૮ નેપીયનસ્ટી રોડ,
અથવા બાબીઅહેન મુળજીભાઈ
ને વાલકેશ્વર રોડ, ઉપર મદદ
મોકલવી.

મહિલા પરિષદની સુરત
શાખા તરફથી સુરતમાં અનાજ
ખચાવ કમીટી શ્રી. સુશીલા
બેન બાસના પ્રમુખપદે નીમાઈ
તેમાં શ્રી. કુમુદમબેન શાહ,
પુષ્પાબેન દેસાઈ અને મીઠાં
બેન મોન્ડાકટર મંત્રીઓ
તરીકે સુટાયાં.

જામનગર નજીક એક નદી
પાસે એક ખેટર ખટારા
જાંધો પડી જતાં તે ખટારા
નીચે સારેક નેટલી જરવાડ
સ્ત્રીઓ કચડાઈ ગઈ હતી અને
એક સગર્ભા સ્ત્રી તો લોંબ
પેટ ફાટી ગઈ હતું અને
બચ્ચું બહાર નીકળી જતાં
તે ત્યાં જ મૃત્યુ પામી હતી.

મુખર્ષિનાં પરંબોમાં વસતી
સ્ત્રીઓએ એક સભામાં પોતાના
રક્ષણ માટે સ્ત્રીઓને હથિયાર
રાખવાની છૂટ આપવાની
માગણી કરી હતી, અને પૂર્વ
બંગાળમાં હિંદુ સ્ત્રીઓ પર
થયેલા અત્યાચારોને વખોડી
કાઢતો દરાવ પસાર કર્યો હતો.

મુખર્ષિ પ્રાંતનાં ૧૯૪૬ના
બહુપત્ની પ્રતિબંધન કાયદાને
અવર્નરની મંજૂરી મળી ગઈ
છે અને તે આ પ્રાંતમાં અમલ
માં આવી ગયો છે. કાયદો
કહે છે કે, એક પર બીજી
પત્નીનું કચેલું લગ્ન રદ લેખાશે
ને તેવા લગ્ન કરનાર ગુનેગાર
લેખાશે.

રવેનશા કન્યાશાળામાં
ઈનામની વહેંચણીને પ્રસંગે
બોલતાં ઓરિસાના વડાપ્રધાન
શ્રી. દરેકુથ્ય મહેતાએ જાહેર
કહ્યું હતું કે “ પોલીસખાતા
સિવાય દરેક ખાતામાં સર-
કારી હોદ્દા ધારણ કરવા
સામેનો સ્ત્રીઓ ઉપરનો પ્રતિ
બંધ પાછો એવી સેવામાં
આવ્યો છે.”

શ્રીમતી રણુકા રાયે મહા
ભાણની મુલાકાત લીધી હતી.

દમારકસ પાસે ખોદ કામ કરતાં. શેખાની રાણીએ ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં બંધાવેલ સ્નાનગૃહ મળી આવ્યાં છે. જમીનમાંથી નીકળતી વરાળને લીધે તેમાંનું પાણી ગરમ રહે છે. આજુબાજુ આરા, ઘાટ વગેરે બાંધકામ છે.

અમેરિકાની મેકમીલન કંપનીના ઉપપ્રમુખ મી. એથે આન્ડર એન્ટને ઓશીસનું કામ કાજ પતાવી ઘેર જઈ પોતાની પત્નીનાં કપડાં પહેરી, લીપ-રટીક લગાવી ગળે ફાંસો ખાધો.

મધ્ય આફ્રિકાની એક આદિ વાસી બાઈએ પોતાની છુપડીમાં પેસી જનાર સીંહનું નાક કચડી ખાધું. સીંહ છુપ લઈ નાહો ને પાછળથી મરેલો જંડી આવ્યો. તેના નાક ઉપર બાઈના દાંતની રપટ નીચા-નોઓ હતી.

સોળમું સાહિત્ય પરિષદ અધિવેશન રાજકોટમાં બરાણું સારે 'મજહકટીક' નાટક ભજવાયું. તે ભજવનારાઓને ગોંડળના મહારાણી સાહેબે અડીસો રૂપીઆણું પારિતોષિક આપ્યું.

બાવનગરમાં વનિતાવિદ્યા મના મકાનનું ખાતમુદત બાવનગરનાં ના. મહારાણી સાહેબને દાષે થયું.

મુંબઈની મહિલા પરિષદની મીટીંગ તેના ઉપપ્રમુખ શ્રીમતી ગુહીસ્તાન બોલીંગેરીયાના પ્રમુખપદે મળી હતી ને તેમાં અમણ બહેનોને અક્ષરતાન આપવા બહેલી બહેનોને વિનંતી કરી હતી.

ગાંધીજી પૂર્વ બંગાળના નોઆખલી પ્રાંતમાં સ્થેલ અત્યાચારોની તપાસ અર્થે મયા તેમની સાથે બંગાળના વડાપ્રધાન મુદરાવદીની પુત્રી શ્રીમતી અખતર મુસેમાન પણ જવાનાં હોવાનું જાહેર થયું હતું. તે ઉપરાંત શ્રીમતી આમા ગાંધી, ડૉ. સુસીલા નાયર, કુ. સુસીલા પાઈ, શ્રીમતી હેમપ્રભા દાસગુપ્તા, વગેરે પણ ગયાં છે.

દિલ્હીમાં એક યુવતીની લાચ પોલીસને મળી આવી હતી. રાત્રી દરમ્યાન ઠાઈએ તેને મારી નાખી રસ્તા ઉપર ફેંકી દીધી હોવાનું પોલીસ માને છે.

ગુજરાત પ્રાંતિક મહિલા પરિષદ જાણીતા મુસ્લીમ કાર્ય કર શ્રી. નુલમુખ બહેનસયાનીના પ્રમુખપદે વલસાડમાં મળી હતી.

સુરત જીલ્લાના મોકલ બોર્ડે પ્રાથમિક સિદ્ધકોમાંથી શ્રી. રોદરના પ્રેમીજીવનને ઉપયુદ્ધી તરીકે લીધાં છે.

નોવાખલી અને ટીપેરા પ્રદેશની મહેનોના કંકુ અને બંગડીનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો તે બહેનોએ ફરી કંકુ અને બંગડી અપાવવા સીલકટના આગેવાન મુસલમાનો અને અંગ્રેજોએ હાજર રૂપીઆણું દાન આપ્યું.

રાજકોટ સાહિત્ય સંમેલન પ્રસંગે યોગ્યેલ કળાપ્રદર્શનના પ્રમુખ માટે દરખાસ્તને ટેકા આપતાં કુ. સવિતાબેન નાનજી ભાઈએ 'સ્ત્રી વિરુદ્ધ પ્રાપ્ત' એ મુદ્દો રજુ કર્યો હતો, ને પોતાની મોહક છટાથી શ્રોતાઓને મુગ્ધ કર્યો હતો.

સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘમાં સંરચાનીક પ્રજાઓની આઝાદી માટે અને શાહીવાદ તેમજ રંગ-ભેદનો અંત આવણા માટેની શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિતની અપીલને આવકાર મળ્યો છે.

દાકામાં એક દુધવાળી બાઈને માર પડ્યો હતો ને તેની ૧૦ વર્ષની છોકરીને તીવ્ર ગોંડી દેવામાં આવ્યું હતું.

એક જ નાનના જુદાજુદા પેટા વિભાગોના એક ગોત્ર અને એક પર્વના માણસોના લગ્નની પરવાનગી આપવું ડૉ. જી. વી. દેશમુખનું બીલ મધ્યરથ ધારાસભામાં સર્વાનુમતે પસાર થયું.

‘યુનો.’ની સામાન્ય સભા પૂરી થયા પછી અમેરિકામાં લોકપ્રિય થઇ પડેલ શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડિત દિંદના એલચી તરીકે અમેરિકામાં નીકળે.

લાદીના રાજકુમારી શ્રી. ભારતીયીનો વિવાહ સુડાના યુવરાજ શ્રી ધર્મેન્દ્રસિંહજી સાથે થયો.

ધોળકાનો તાલુકદાર શ્રી. શેરશીખ બાબુશીખાના પુત્રી શેફાળીબીની સાદી જાળણાના યુવરાજ બીરમીલાખાન સાથે ધોળકામાં થઈ.

એક્ષીસબીજમાં મંચળ નામની યુવતી -મેટરની હડ- ફેટમાં આવી જતાં મરી ગઈ.

ઉત્તરસંડામાં સ્વ. દીવાળીયા પ્રસુતિચૂડની શીલારોપણ વીધી અને નડીયાદમાં વિદલ કન્યા વિદ્યાલંબમાં સેવાદળ તાક્ષીમ- વર્ગની હિદ્દાટન ક્રિયા શ્રી. મોરારજીભાઈદેસાઈના હાથેથઈ.

દાનવીર રોડ નાનજીભાઈ કાળાદાસે કાઠિયાવાડમાં-આપ કન્યા શુરકુળ ઉઘાડવા પાંચ લાખ રૂપીયાનું દસ્ત કયું.

સુરતના શ્રીમતી પ્રુષ્પાબેન ચીમનલાલ દામોદરદાસ યુરોપ- નો પ્રવાસ કરી પાછા આવ્યાં.

વલસાડમાં મુન્નિયંત પ્રાંત મહિલા પરિષદની સાપ્તાતરિકથી ડો. સુપ્રહદમીબેન ધરમદાસના પ્રમુખપદે ડો. કુસુમબેન ઘોળા બાઈના હાથે દસ્તકળા પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયું.

ખંભાળા મહિલા સમીતિના મંત્રીએ પૂર્વખંભાળાની નિરા- શ્રીત બહેનો માટે મદદની માગણી કરી છે.

કરતુરખા સમારક ફડના આશ્રયે રોડની ગામમાં એક પ્રસુતિચૂડ ખોલવામાં આવ્યું છે.

અમદાવાદના ગણપીતા મીલ માલિક રોડ રમણલાલ લલુભાઈના પુત્ર મદનલાલે પોતાની હયાત પત્ની છન્દી- રાને-તરછોડી નટવરલાલ મજ- લાલ મોદીનો પુત્રી વિદ્યા સાથે ફરી લગ્ન થયું.

વડોદરાની મહારાણી હાઈ- સ્કુલના પ્રોન્સીપાલ તરીકે શ્રી. કેસુમબેન દામોદરની નીમણૂક થઈ.

બાંબરના સંધાણી કુંડૂખના એક બાઈએ પોતાની પુત્રી પેસાના લોભે શક્તિદીન યુવાન સાથે પરાણે ખરણાવી દીધી. એક મહિના પછી દીકરી સાસરેથી પાછી આવ્યા પછી ફરી સાસરે જવાની ના કહે છે.

અમદાવાદમાં રીલીફ રોડ ઉપર રમતી નાની હોદરીઓ ઉપર કોઈ રોડદારીએ નાખેલ એસીડના છોટા ઉડ્યા હતા.

સૌગાપુરમાં અનાજ રેસનમાં કાપ પડવાથી હિંદી કામદારોનાં બાળકો સુકાઈ કરમાઈ ગયેલાં જણાય છે એવું એક દાકતરે જણાવ્યું છે.

દિલ્હીની બીઓની એક સભામાં શ્રી. મુદુલાબેન સારા- બાઈએ કહ્યું કે, દક્ષીણ આફ્રી- કામાં વસાહતીનો પ્રમ એ ફક્ત હિંદીઓનો જ નહિ, પણ સમગ્ર એશિયાનો પ્રમ છે.

કરાંચીમાં અપહરણના એક કોરસામાં પોતાનું નીવેલન આવવા આવનાર સ્ત્રીને પરાણે કોટેની બહાર લઇ જવાનો પ્રયાસ થતાં મારામારી થઈ હતી.

લંડનમાં થીયુત ચેટરજીએ (ખંભાળા ખાલણ) આમરજીત ઉપવાસ કરવાનું જાહેર કરેલું તે શ્રીમતી જ્યોતિશોરી કુડાની સમગ્રવયથી ચેટરજીએ પાંચ દિવસ પછી ઉપવાસો હોડ્યા હતા.

સુરતના ખાટકાની એક સગીર છોકરીને નસાડી જવાના શુન્દા માટે રાવળખીડીના અબ્દુલ હકૈમ નામના માણસની ધરપકડ થઈ છે.

મુખમાં ચોપાંડી ઉપર
સાગરવીઢામાં રહેનાર બાઈ
રતનબાઈ મનમોહનદાસે પાંચમે
માળેથી પડતું મૂક્યું જીવનનો
અંત આણ્યો. આપઘાતનું
કારણ જણાયું નથી.

*
અમરેલી તાળે ખીચા
ગામની ૨૫ વર્ષની સગર્ભા
પાટીદાર યુવતીએ પોતાની ચાર
વર્ષની પુત્રીને કુવામાં નાખી
છે પોતે પણ કુવામાં જળ-
સમાધી લીધી.

*
સુરત આઈ. પી. મીશન
ગર્લ્સ સ્કૂલના માજી શિક્ષિકા
મીસ આયમાય. ડી. ડાન્ડાડટરનું
અવસાન થયું.

*
સુરત વનિતા વિદ્યામની
બહેનો તરફથી સરદારસેવક ઉજ્જ-
વાયો હતો.

*
માંડવી બજિની સમાજ
તરફથી રનેલસમેલન ઉજવાયું.

*
ઢાકા નજીક બાઈરાલથી
આવતી ટ્રેન સાંકળ ખેંચી
અટકાવીને તોફાનીઓએ એક
સ્ત્રીનું ખૂન કર્યું.

*
વાસોડ મહાલના ધામધલા
ગામની ૩૨ વર્ષની બાઈ વનીને
તેના ધણીએ સાંધેકું મારીને
મારી નાખ્યાનું કહેવાય છે.

*
પૂર્વગંગાજના નોઆખલી
જીજ્ઞાના બેગમમંજના જમીન
દાર રાવસાહેબ રાજેન્દ્રલાલ
રાયે પોતાના ધરમાં પોતાની
હિંદુ વસ્તીને આશ્રય આપી
દયા દળારના હથીવાર બંધ
ટોળાનો સામનો કરતાં મૃત્યુ
સ્વીકાર્યું. તેમના કુટુંબની બે
સ્ત્રીઓને પૂરવા પ્રધાન થી.
અબ્દુલ મોદ્દરને આશ્રય
આપ્યો હતો.

*
મંડિયામાં અસ્પર્શતા નિવા-
રણ સંમેલન થી. સરલાબહેન
અબાલાલ સારાભાઈના પ્રમુખ-
પદ ભરાયું હતું.

*
શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપા-
ધ્યાય કેમિસની કારોબારીમાં
ચુંટાયાં.

*
સુરતના રતીલાલ મોતી-
રામની ૩૦ વર્ષની યુવાન પત્ની
બાઈ નાનીએ આપઘાત કર્યો.

*
પટણમાં મારવાડ તરફની
ત્રણ સ્ત્રીઓને ખંજર, આદાં
વગેરે વેચતાં પકડવામાં આવી છે.

*
મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાંથી
મામળી અને સરકૃત મુખ્ય
વિવેચકને કુ. ઈન્દુમતી
મોરે એચ. એ. માં પહેલાં
વર્ગમાં પાસ થયાં ને પૂનાની
વાડીઆ ડાલેજમાં લેક્ચરર
તરીકે નોડાયાં છે.

*
ત્રાન્સવાલ હિંદી કેમિસના
હતિહાસમાં પહેલી જ વાર
તેની કારોબારી સમિતિમાં
સ્ત્રીઓને દાખલ કરવામાં
આવશે. કુ. એડ અસવત અને
શ્રીમતી સુર્પબાળા પટેલને
દાખલ કરવામાં આવે એવો
સંકલ્પ છે. આ બંને બહેનો
સત્યાગ્રહની લડત અંગે જોડામાં
જઈ આવી છે.

*
પંજબ ધારાસભામાં શ્રીમતી
રામેશ્વરી નહેરુના રાજીનામાથી
ખાલી પડેલી બેઠક માટે કોંગ્રેસે
પોતાના ઉમેદવાર તરીકે શ્રીમતી
સીતાદેવી છબ્બીલદાસની પધ-
દગી કરી છે.

*
સુરત હિંદુ ધર્મોદ્ધાર પ્રમુતિ-
શૃદ્ધના દાહતર માલતીબાઈનું
૩૧ વર્ષની યુવાન વયે જીવન
બંધ પડી જવાથી અવસાન થયું.

*
સુરત અલેમંડીની કુબાર
શેરીની બાર વર્ષની છોકરી
લીલી બહેચર સીતારામને પાણી
ભરીને આવતાં બેડું પેડું ઉપર
પડવાથી તે મરી ગઈ.

*
લંડનમાં ગાંધીજીના ચળ-
માન હતાં તે શ્રીમતી મ્યુરીયલ
લીરટર હિંદનો પ્રવાસ પૂરો
કરી ચીન તરફ ગયાં.

*
મદારાષ્ટ્ર મદિયા પરિના
શ્રી. અનસુયાબાઈ દાલેના
પ્રમુખપદે વાઈમાં ભરાશે.

આગ્રમી અખિલ મહિલા પરિષદમાં દરેક પ્રતિ. અંકેક મુરલીમ આ પ્રતિનિધિ મોક વાનું દરાવ્યું છે તેમાં મુખ્ય તરફથી શ્રી. કુલસુમ સુયાની ચુંટાયા છે.

સુયાની સેવાસદન સોસા-યરીએ ઓઝો માટે ગેરટ દાઉસ, મક્ત વાંચનાલય અને દવાખાનાને ઉપયોગી સાહિત્ય શોધામાં મક્ત આપવાનું રાજ્યું છે.

નાગપુર વિદ્યાપીઠમાંથી મરાઠી ભાષા મુખ્યવિષય તરીકે લઈને કુ. મનુતાઈ નાવુ એમ. એ. ચર્ચા. તેમને પ્રો. બેહેર મુનશ્વરેન્દ્રક અગ્ર્યો.

કાલોરકરવાડી મહિલા મંડળનાં વાર્ષિક. ઉત્સવ પ્રસંગે શેડી રામરાવ મુખ્ય મહેમાન તરીકે હાજર રહ્યાં હતાં.

ખદિહુમાના. એક ચોધરીનો સંગીર હોકરીને ફેસ લાવી ધર્મોત્તર કરાવી છપાવી રાખવા માટે નુરમીયા નામના માણસની પોલીસે ધરપકડ કરી.

જલીયનવાળા આગ્રમાં (અમૃતસર) પંજાબશાખા મહિ પરિષદ શ્રીમતી ધનવતી રામ રાવના પ્રમુખે મળ્યા હતી.

રામમજના એક પોલીસે મયા રમખાણુ વખતે ઉપાડી જવામાં આવેલા એક વર્વના બાળકને બચાવી લીધું છે.

પાલીતાણા સિદ્ધેશ્વર આવિકાગ્રમની મેળાવડાં થી. હિન્ન બહેન રામજાસના પ્રમુખપદે હિન્નવાયો.

કર્ણાટક પ્રતિ મહિલા પરિષદ સી. લીલાવતી મુનશીના પ્રમુખપદે બેલરામમાં મળ્યા હતી. તેમાં કોલ્હાપુરના મહારાણીએ કાંઈને દત્તક ન લેતાં ચોતાની પુત્રીને રાજગાદી સોંપવા વિનતી કરતાં દરાવ રહ્યાં છે.

મેરઠમાં અખિલ હિંદ ગ્રેસિસ મુવક સંઘની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રીમતી સુચિતા કિપ-સાનીના હાથે ચર્ચ.

સુરતના કુ. માલવિકા મજનલાલ અહેતા કાપદાની પરીક્ષામાં બીજા-વર્ગમાં પાસ ચર્ચા. સુરતમાંથી આ બીજા વંડીલ બહેન પાસ ચર્ચા. તેમનો એમ. એ.નો અભ્યાસ ચાલુ છે.

વડોદરા પડી પોળના ચોક્કસી હીરાચાલ ભોગીલાલની પુત્રી બાનુમતીએ પોતાના પતિ શેઠ કીર્તિકાન્ત ત્રીભોવનદાસ સાથેના સમમાંથી વડોદરા કોટે-માંથી છુટાછેડા મેળવ્યા.

મીઠા ભેખી પાવરી ૭ મહિના છગ્યાંમાં રહી મુરોપના પદરમા પ્રવાસેથી પાછાં રહ્યાં છે.

મુખ્ય સરકારની યાદી પ્રમાણે પેણ તાલુકાના મહે ગામમાં દુધડખોરોએ લગાડેલી આગમાં આઠ ઓઝો મરણ પામી છે.

સુરત કોલેજમાં શ્રી. લીલાવતી મુનશીના હાથે દળાપ્રદર્શન પ્રુદ્ધ મુકાયું.

વલસાડ તાલુકાના પારનેરા ગામમાં પટેલ આવામાધના ધરમાં છુસી તેમની બૈરીની લાજ લૂંટવાનો પ્રયાસ કરનાર પી. એ. સ્વામી અપલસ્વામી નામના માણસને ત્રણ માસનો સજા ચર્ચ

પોરબંદર આર્થ કન્યા વિદ્યાલયની વિદ્યાર્થીનીઓ જામનગરના પ્રવાસે મર્ચ હતી તારે ના. મહારાણી સાહેબની હાજરીમાં બાળાઓએ શિક્ષણાત્મક કાર્યક્રમ મેળવ્યો હતો.

સુઝાના મુવરજિઓના વિવાદ પ્રસંગે સુઝા રાજ્યે કન્યા શાળામાંથી જે આગળ અભ્યાસ કરવા ઉચિત્તરી હોય તેવી દસ બાળાઓને માસિક દસ રૂપી આની રોકાલરથીપ આપવાનું બહેર રહ્યું છે.

સુશના અને પ્રભામૌરી હરજોવિંદને શીમેલ ટ્રેનોમ કોલેજમાં પાસ થવા બદલ શેઠ વનમાળીદાસ પ્રાપ્ત મળ્યું.

મુંબઈ અને અમદાવાદમાં રચાતાં 'હોમ ગાર્ડઝ' દ્વેષમાં પાછળથી સ્ત્રીઓને પણ દાખલ કરવા માટે મારી છૂટકા છે એવું મુંબઈના હોમ ગેઝેટર બહેર થયું છે.

હાલના રાજ્યનાં દીવાન એનુદીનની નીમણૂક સામે વિરોધ ઉઠ્યો છે. મહારાણી અપવાસ ઉપર ઉતર્યા છે અને સ્ત્રીઓએ પાંચસો પાંચસોના સરખસો કાઢી ૧૪૪ મી કસમનો 'હો. ચેક બંગ' કર્યો ને સ્ત્રીઓની સભાઓમાં સ્ત્રી વક્તાઓએ બહેર બાવજો કર્યા હતાં.

વર્ધામાં બે હરિજન બહેનો પ્રથમે વેશ પહેરી સીનેમા જોવા ગયેલી તે ઓળખાઈ જતાં નાસી ગઈ હતી.

સુરતમાં મહિલા વિદ્યાલયના પ્રિન્સીપાલ શ્રી. ચંદ્રિકાબહેન - પાઠકજીના પ્રમુખપદે પંડિતશ્રી માલવિયાજીના અવસાન માટે શોકસભા મળી હતી.

મહિલા પરિષદવાળાં શ્રીમતી સુધા રાખને રાહત ધાવણીઓ તરફ જતાં 'જીપ' ઉધી વળી જવાથી સાધારણ ધન થઈ છે.

અખીલ હિંદ મહિલા પરિષદની તામીલનાડુ રાખાતું અધિવેશન મદ્રાસમાં શ્રીમતી સુબ્બાલક્ષ્મીને પ્રમુખપદે મળ્યું હતું, તેમાં તામીલનાડુના જુદા જુદા વિભાગોમાંથી લગભગ સો પ્રતિનિધિઓ હાજર હતા. તેમાં બહેર સુખાશરી ખાતાના પ્રધાન શ્રીમતી રૂકમણી લક્ષ્મીપતિએ સ્ત્રીઓને કામી સુમેળ સાધવા અખીલ કરી હતી.

મુંબઈ સરકારે મહાર. સમિતિના અનાજ સમાહકારી બોર્ડના પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી હેમલતા દેસાઈને નીમ્યાં છે.

મહાપુરના મોદી વારસ તરીકે ખીલની શેષ નં. ૪૨ અને રાણીસાહેબે મેળેને દત્ત ન લેતાં મહાપુરના કુંવરીને જ રાજગાદી સોંપવા ત્યાંની મહિલા પરિષદની રાખાએ એક સભામાં દરાવ કરી રાજ્યને વિનંતી કરી છે.

પલસાણા તાલુકાના ટેટલાક મુસ્લીમ પોલીસોએ કુબજાગીતની તેર ચૌદ વર્ષની સગીર છોકરીઓને ધમકાવી ફેસલાતી બજાદકારે ધમોન્તર કરાવી મુસ્લીમો સાથે પરજાવી દેવા સંતોડી રાખી હતી, ને લગન કરાવવા મીલતી શોધના હતા, તે દરમ્યાન કોરસો પકાઈ ગયો અને સત્તાવાળાઓએ શુન્દે મારેને કબજે લીધા છે.

વસોના શ્રી. સુધીલાબહેન હ. સમી જેઓ હિંદુ મુનિ. નાં મેટ્રીક પાસ છે, તેઓ દિંદો કોવિંદની પરીક્ષામાં બીજા શ્રેણીમાં ઉત્તીર્ણ થયાં અને શ્રી. મુદુલાબહેન સમી જે કલ ૧૪ વર્ષનાં છે તેમણે હિંદીની પરીક્ષા પાસ કરી છે.

દક્ષિણ હૈદરાબાદની મહિલા પરિષદે બહેનોને પોતાનાં જાન-માલ અને શ્રીમંતવનનાં વેશજી સાયબેરી તાલમેનનાં જોડાણ કર્યો છે.

ખીદારમાં સ્ત્રીઓને ચેલેસ હેરાનમતી સંબંધમાં તપાસ માટે સરકારે સ્ત્રી-પોલીસ ફળ તૈયાર કર્યું છે તેમાં ખાનદાન કુટુંબની સ્ત્રીઓએ મચ્છીમાં ભાગ લીધો છે.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત દેડીસેઅર મહિલામાં હિંદમાં પાઠો આપવા વંચી છે.

મહારાણીશ્રી. સીનાદેવી ગાયકવાડ વિલાયતના પ્રવાસેથી રૂપાણાં આવી ગયાં છે.

પાટણ (ઉ. ગુ.) માં મીરા દેવેરામ પાસે અદાર વર્ષની એક યુવતી ઉપર દુમસો કરી તેને છરીનાં બે પા કરવામાં આવ્યા હતા. તે યુવતીને હેરફેળા કરવામાં આવી હતી.

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ આર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-૩	
(જ્વાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(મુહમ્મદલાલ)	૧-૦-૦
આશ્રમચર્યાના અથવા આશ્રમી જીવનશૈલી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોષ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો મુંદર જીવનપરિચય. તેને બે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. સનિતાં આજીવન મુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદબાણુ

સમાજના પ્રશ્નોને છણતી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

મુંદર નવલકથાઓનો સેઠ

પદ્મીસમાજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત લાલ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
અંદાપ	૧-૮-૦
છબી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
હારીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રેમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદબાણુની બાળવાર્તા	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોંદરે ખાલીઓ, પાળાઓ ને ખડેરા નીચે દટાએલી પ્રેમ-શીર્ષવરી સાદસકથાઓના મુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિમૂર્તિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શરવીરો	૦-૧૨-૦
શીર્ષનાં તેજ	૨-૨-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦

ગુર્જર સત્રારીઓના દેવામાં રમી રહેલી મેવાની પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના ઝોજસથી ઝોપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

સુન્દરીઓનો શણગાર (જપાલ છે) આટીમીઠી બાળવાર્તા : પ્રાયમિક શાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત.

હજોડાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીશરણીના તફાવતે ઉભા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની ચતોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંબારણાંનું સાહિત્ય

હૃદયના દત્તનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૩-૮-૦

વોદગાધી ગંગા (રાદુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો મુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

મેઘવદન
(રોલિન ઇનામ જીતનારી નવલકથા) ૪-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

સૌંદર્ય દેવે

‘કુમારિકાના અંબોડામાં પોતાનો કાચમી વાસ કર્યો છે એમ કવિઓ કહે છે. દેવતાઓને પણ લક્ષ્યાવતી અને આંછ નાખતી અસકની આ તેજસ્વી સરો માટે હવે કેશવર્ધિનીનો ઉપયોગ કરો. આપું વરસ આનું જ સેવન કરો.

કેશવર્ધિની તમારા વાળને અનન્ય મન મોહકતા આપે છે. કેશવર્ધિની વાપરવાથી અંબોડામાં યુવાનોનું તેજ, સૌંદર્યનો ધગધગ અને ન ખાળા શકાય તેવું માધુર્ય મળે છે. બાળકોથી માંડીને સહુને કેશ વધારવા અને દકાવી રાખવામાં મદદ કરે છે

તમારા વાળ ઉતમ બનાવવા હોય તો કેશવર્ધિની ઉતમ સાધન છે તમારા વાળને

કેશવર્ધિની

આપો, આજેજે આપો, કેમકે તે વાળને સાચવે, વધારે છે અને સૌંદર્યનો કિમિયો બતાવે છે.

કેશવર્ધિની બાર આના
કેશવર્ધિની રોમ્બુ બાર આના
(પોરટે જ અને પેકીંગ ખર્ચ જુદું)
બધા જ વેપારીઓ પાસેથી મળે છે.
સાઉથ ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ

કોઇમ્બટુર (સાઉથ ઇન્ડીયા)

અમદાવાદના એજન્ટ

હાદાભાઈ સાહજયંદ એન્ડ પ્રિન્ટર્સ

તથા દરવાજા : અમદાવાદ

આ માસિક આપે ‘પદ્મિની’ માસિક લોડી
દેવામાં આવેલું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મહુભાઈ લેખાણી

વર્ષ ૮ મું એક ૩ લે
જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ થાપ ૨૦૦૩

નવી વિચારણાની ભૂમિકા	૧૩૭
અયડાઈ ન પડે	૧૩૯
રમ્ય-રમ્યુતિ	૧૪૧
બંસી બળવે	૧૪૩
એક્ટેરીના	૧૪૫
દ્રોણદીની લાગ	૧૪૮
શ્રીમતી મીઠાં લામ	૧૪૯
બરંત મૂંઝણ	૧૫૨
નર્સની આપવીતી	૧૫૩
દિલની ઓઝોનું મૂલ્યાંકન	૧૧૧
નાકનાં આશ્રુપણ	૧૧૩
પત્નીને સળ	૧૧૫
મેડમ ગ્રોન્ટેસરી	૧૧૭
ઓરેન્જીયાનો અનુભવ	૧૭૦
આવતી કાલની સ્ત્રીઓ	૧૭૩
માંખાંધો	૧૭૧
ચંડી કાપડામાં ઓનું રથાન	૧૭૭
બાળકોંદર	૧૮૧
આપણું ફોલો	૧૮૩
રસોઈધર	૧૮૫
ન્યાયની અદાલતમાં	૧૮૧
લક્ષનાં ગીતો	૧૮૭
આગાખાની મૂંઝવણ	૧૮૯
સોરભ	૧૯૦
ઓનનત-સમાંચાર	૧૯૫

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

ઘણાંદિ કટોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદિપિ

વર્ષ આઠમું : પોષ ૨૦૦૩ : જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ : અંક ૩૭

નવી વિચારણાની ભૂમિકા

દુમકેન્દ્ર

યુદ્ધો દુનિયામાં અનેકવાર થયાં છે ને હજી થયે. દરેક યુદ્ધને માટે કંઈ કારણ હોય છે. કોઈ પણ મહાન સિદ્ધાંતની સ્થાપના કરવા માટે યુદ્ધ થાય એ વસ્તુ, એકંદરે લયંકર છતાં, સમજી શકાય તેવી છે. મધ્યયુગમાં 'ટેક' ને માટે યુદ્ધો થતાં; એથી પ્રાચીન કાળમાં સૌએ માટે યુદ્ધો થતાં; અર્વાચીન સમયમાં વેપાર માટે યુદ્ધો થાય છે. આ યુદ્ધ પશુ કઈ પ્રજા વેપાર કરીને બીજી પ્રજાઓને લૂંટી ચકે એનો નિર્ણય કરવા માટેનું યુદ્ધ છે.

પણ એ નિર્ણય કરવાના ઉત્સાહમાં યુદ્ધ ચડેલા ને નહિ ચડેલા બધા દેશો એટલો તો લયંકર ઘસારો સહન કરવાના છે, કે યુદ્ધને અતે વ્યાપાર જેને માટે થાય છે તે ધનનું સ્વરૂપ ને વ્યાપાર કદાચ બદલાઈ જાય, એવા સંભેગો ઉત્પન્ન થાય તો નવાઈ નહિ. આજ દિવસ સુધી 'ધન' એ એક પ્રકારની 'સત્તા' ગણાતી; હવે પછી ધન એ એક પ્રકારની 'સેવા' ગણાશે. ધન મેળવવાના માર્ગમાં પણ ફેરફારો થવાના એ અનિવાર્ય છે. આ દેશની

સંસ્કૃતિએ તો હમેશાં 'વિદ્યા' પછી જ 'લક્ષ્મી'ને સ્થાન આપ્યું છે; યુરોપે વિજ્ઞાનને વિદ્યાથી પણ વધારે મહત્ત્વનું સ્થાન આપ્યું. પૃથ્વીમાં જે કંઈ ભૌતિક દ્રશ્યો છે તેમને જોમના સાચામાં સાચા સ્વરૂપમાં ચોધી કાઢી, તેમાંથી શક્તિ મેળવવી એ કામ વિજ્ઞાનનું છે. વિજ્ઞાન જ્યાં અટકે છે ત્યાં 'વિદ્યા' શરૂ થાય છે. વિદ્યાનો અર્થ અત્યારે અપાતી સામાન્ય ડેળવણી એવો નથી. વિદ્યા એ ઘણો પ્રાણવાન શબ્દ છે. એનો અર્થ પોતાને સૌને સાચી રીતે જોળખવા એવો થાય છે. એ અર્થમાં એ આત્મા એક પ્રકારની કલા છે. એવી વિદ્યાને લક્ષ્મી કરતાં વધારે માનભર્યું સ્થાન પ્રજામાં અપાતું. એ આ દેશની સંસ્કૃતિની જીવનવ્યાપી અસર હતી. યુરોપના સંસર્ગથી જે કંઈ મળ્યું તેમાં આ પણ મળ્યું કે, વિદ્યાનો તિરસ્કાર ને વિત્તની પૂજા.

હવે પછીના યુગમાં વિદ્યાનો સત્કાર થવાનો છે. વિદ્યા એટલે સાદું, સ્વચ્છ, શાંત જીવન; જીવનમાં રહેલો લાણવાની માનવમાત્રની ઈચ્છા; મહત્તા એટલે વધારેમાં વધારે સંગ્રહ કરવાની શક્તિ એ જ્ઞાન જોડું છે એની પ્રતીતિ; મહાન—શહેરો નહિ—પણ મહાન ગામડાંઓ પ્રજાનો પ્રાણ સાચવનારી ધારી નસો છે એવો વિશ્વાસ; વિજ્ઞાન નહિ, પણ જીવન સાથે સંગતિ સાચવીને આણેલું વિજ્ઞાન, માણસને ઉપયોગી છે એ જ્ઞાન; ધન એ સંગ્રહ માટેની નહિ પણ ત્યાગની વસ્તુ છે; એનો સંગ્રહ કરનાર ધનપતિ નથી, પણ એનો ત્યાગ કરીને એને દેશવ્યાપી સમૃદ્ધિમાં ફેરવી નાખનાર ધનપતિ છે; યત્રો બળવાન છે, પણ માણસ એના કરતાં વધારે બળવાન છે. એ વિચારણાને અપનાવે એટલું પ્રાયમિક જ્ઞાન પ્રજામાં નહિ હોય તો જેમ અનેક વાદોના ખીચકાથી આ દેશની વ્યવસ્થા ડોળાયલી છે, તેમ અનેક પ્રકારની વિચારણાથી આ દેશમાં માત્ર મંથનયુગ જ ચાલ્યા કરશે અને નવા યુગનું પ્રભાત તો હજી દૂર ને દૂર રહેશે. આ દેશની પોતાની સંસ્કૃતિમાંથી જે મેળવીને આ યુગમાં પણ પોતાનામાં લેવાતું છે એટલું પ્રાયમિક કામ પણ થઈ જાય તો પછી કંઈ પણ વિચારણા માટે દેશ તૈયાર છે એમ કહેવાય. ત્યાં સુધી તો એણે પશ્ચિમનું અનુકરણ કરીને ધન વિષે જેનો જોટો ખ્યાલ મેળવ્યો હતો તેનો જ જોટો ખ્યાલ સઘળી નવી વિચારણામાંથી પણ એને વારસામાં મળ્યા જ કરશે. એટલી નવી વિચારણાને અપનાવનારી સ્થિર ભૂમિકા એ આજનો આપણી પ્રજા માટેનો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન છે. અને એ સ્થિર ભૂમિકા જેવી રીતે રચાયે તેના ઉપર જ નવી વિચારસરણી પ્રજાને પ્રાણવાન કે નિપ્રાણ બનાવશે એનો આધાર છે.

૬૬ ઉપા, ઉતાવળ કર, નકર માડી જીપડી જશે.”

“હજી તો બહુ વાર છે, બા ! તારે માડીમાં બેસવાનું કામ છે કે ખીજું કંઈ?”

“સારી જગા મળે તો સારુ ને!” બા-માણએ રોચનના પગથિયાં ચડતાં ચડતાં કહ્યું: છેલ્લું પગથિયું ચડતાં માણને શ્વાસ ચડી ગયો હતો.

“તું અંકર પહેંચ; એટલામાં હું આં આવી પહોંચી.” પાસે જામેલા મિત્રને બે હાથ જોડી વંદન કરતી ઉપાએ, મિત્રની વિદાય લઈ માણની સાથે પગ ઉપાડયા.

મુંબઈ જેવું મોટું રોચન હતું. વીજળીના પ્રકાશમાં ઉતારુઓ ઉતાવળે ઉતાવળે પોતા-પોતાનો સામાન અને બાળખચ્ચાં સંભાળતાં સ્ટોચાતા પેટરોમાં પર જવા માટે દોડી રહ્યાં હતાં. ગિરદી-ઉતારુઓની અને ઉતારુઓને વળાવવા આવનારા યજમાનો અને મિત્રોની વધે જતી હતી. કેમને કેમની સાથે જોવાની કુરસદ નહોતી. હાથ જોંચા કરી, મળા લીધું છે એમ સૂચવી, સૌ આગળ વધતાં હતાં. કપડાં ઠીક કરતાં, વાંછી ટોપીને સીધી કરતાં કે સીધી ટોપીને ખાંછી કરતાં; ઉપાડું માયુ દોષ તો વાળને સમારતાં અનેક હાથ અને પગ અનેક અતિરેખા ઉપજાવતાં હતાં. હાથ-લારીમાં સામાન ખેંચી જતા મજૂરોના શેલા-દલમાં અને ‘હાથલારી’ના ખડખડાટમાં માન-વીનો અવાજ દૂબી જતો હતો.

માડી જીપડવાને વાર હતી, એટલે માણ ઉતાવળ કરતાં હતાં, તોય ઉપાને હૈયે ધરપત હતી. માણ ઉતાવળ કરતાં; ઉપા હંડે પેટે જવાબ આપી માને સાંત્વન આપતી.

રવાળે ટિપ્પીટ ખતાવીને મા-દીકરી મજૂર સાથે આગળ વધ્યાં.

“બા ! હું છેક સુધી માડી જોઈ આવું છું, ને સારી જગા જોઈ તને બેસાડું છું.

અથડાઈ ન પડે !

લેખક

શ્રી. ધીરજલાલ ધનજીભાઈ સાહુ

*

કેઈ ઓળખીતું મળા જ જશે, એટલે ઉના-વળી ના ચતી.” બંબાળી દબે પહેરેલી સાદી પાછળ જડતા છૂટા પાલકને સંકોરતી ઉપા આગળ વધી. કોટેજમાં અભ્યાસ કરતી ઉપાની મતિમાં વધારે પડતાં ચીવટતા અને ચોક્કસાઈ હતાં. માણ અને માણના લગાચાને જોયે પાછળ આવતા મજૂરની મતિ ધીમી પડી.

‘યુદ્ધ’નો સમય હતો. માડીઓની સંખ્યામાં છેવટ સુધીનો કાપ મૂકાયો હતો. જીવતા માનવીઓને બદલે જડ વસ્તુઓની હેરફેર માટે વધુ સમય અને કડપ વધારામાં હતાં. જોઈ સૈનિકોય માનવી હતા; તેમને માટે પૂરતી સમય હતી; પણ સત્તાવાળાઓને મન તેમની કિંમત જડ કરતાં વધુ નહોતી. પ્રબલિત ચડના તેઓ બલિ હતા.

માડીના સોથી છેલ્લા, પણ પ્રવેશદાર પાસેના પહેલા ડબ્બા પર માણની નજર ફરી. અડોલ પાટલી પર અડોલ સૈનિક આરામથી બેઠો હતો. માણ બારણા પાસે પહોંચ્યાં; અંદરથી અવાજ આવ્યો:

“જો, છુટી ! મહાં નહિ, ચે તો રીઝવું હે રીઝવું.” આક્રિમથી આયાત થયેલા, સીંચમના રંગને ચાંદી જાય તેવા રંગવાળા એક

હીંમતુ દેહે બારીમાંથી ડોકિયું કરી, માછને આગળ વધતાં અટકવ્યાં.

ઉપાએ પણ પાછળ ફરી કહ્યું: “બા, ત્યાં નહિ; લશ્કર માટેનો એ ડબ્બો છે.”

મા-દીકરી આગળ ચાલ્યાં. બન્ને ઊંચા-ધમાં લગભગ સરખાં હતાં: બન્નેનાં ચહેરા મળતા આવતા હતા; બન્નેએ સરેક સાડી પહેરી હતી-એક સાદી સીધી રીતે; બીજીએ બગાળી હળે. એકના ચલનમાં વેગ હતો; રફૂતિ હતી, બીજીની: ગતિ મંદ અને ઠરેલી. બંને પુષ્પો એક જ છોડનાં: એક ચીમળાથે જતું-બીજું વિકસતું.

બે ડબ્બા મૂકી, બન્ને, સ્ત્રીઓના ડબ્બા પાસે આવી પહોંચ્યાં. સ્ત્રીઓ ખીચોખીચ ભરાયેલી હતી. ઊભવાની પણ જગા નહિ. માછ ત્યાં થોભ્યાં. ઉપાએ કહ્યું: “બા, આદોં બેસવાની શું, ઊભવાની પણ જગા નહિ મળે. અને બેરાંના ડબ્બામાં બેસીને તમારે શું કામ છે-આ કચાપચાટમાં?”

આમળને ડબ્બે ઉઠાડુઓ સામાનની માફક ખડકાયાં હતાં. બારીબારણાં માનવી-ઓથી ઉભરાઈ ગયાં હતાં. બારણાં આડે હડ-સેલી ન શકાય એવો વજનદાર સામાન ગોઠ-વાઈ ગયો હતો. અંદરનાથી બહાર કે બહાર-નાથી અંદર આવીનઈ શકાય તેવું રહ્યું નહોતું. માછનો જીવ એ જોઈને ચુંગળામણ અનુભવી રહ્યો.

ઘાઈ કોલેજ-મિત્ર સાથે ઉપા વાતે ચડી આગળ ચાલી જતી હતી; માછ બારીએ બારીએ ડોકિયું કરી દીકરી વચ્ચેનું અંતર વધારી રહ્યાં હતાં. માછની નજર, ડબ્બાના એક છોડાના એકવડિયા ખાતા પર પડી. દરેક જણ આરામથી બેસી શકે તેવા ખાતામાં બારેક વિદ્યાર્થીઓ બન્ને પાટલીઓ રાખીને, આરામથી ગપ્પાં મારી રહ્યા હતા. જોયેલા ખીન ડબ્બા કરતાં આંહી ઊભા રહી શકવાની

સમગ્ર હતી. માછએ બારણા પાસે જઈ, બારણાની કળ પર હાથ મૂક્યો.

બારણા પાસે બેઠેલા વિદ્યાર્થીએ કરચલી-વાળા વૃદ્ધ ડોશીને બારણું ઉઘાડતી જોઈ, બારણાને જોરથી ખેંચ્યું: “અરે માછ! જોતાં પણ નથી? આંહી ક્યાં જગા છે? બીજો જુઓ બીજો.”

“બેટા, બીજો ક્યાંય નથી. આખી ગાડી ફરી વળો.” માછએ ધીમા અવાજે કહ્યું.

“તો બીજી ગાડીમાં આવજો.” બીન એક વિદ્યાર્થીએ સૂચવ્યું.

“આજે બીજી કઈ ગાડી મળે?”

“આવતી હશે.” વિદ્યાર્થીઓ પાસે જવાગ તૈયાર હતા.

“પણ હું એક ખૂણમાં ઊભી રહીશ; તમને કઈં હરકત નહિ હશે.” માછએ કાલા-વાલા ક્યાં.

“અગેય જાણીએ છીએ કે ખૂણમાં ઉભા રહેશો, પણ જગા હોવી જોઈએ ના! દસના ડબ્બામાં બાર જણા તો બેઠા છીએ તે બીન બે આવવાના છે.” પહેલા વિદ્યાર્થીએ રુઆમથી કહ્યું: “માછ, તમારા જીવા જુદાઓ શું કામ ખુસાફરી કરતાં દશે?”

“નસીએ, બાઈ!” કહી માછએ બારણાની કળ પરથી હાથ ટોડી દીધો.

“અરે, ચાર, આવવા કે ને! એક બાનુ ઊભા રહેશે.” છેક પછવાડેથી અવાજ આવ્યો.

“બારે દયાળું તું! મારે માથે બેસાડું?” આમળના વિદ્યાર્થીથી ન રહેવાયું.

“બેરાંના ડબ્બામાં જાઓ, બેરાંના ડબ્બામાં” બીજે અવાજ સંભળાયો.

“માણું આવ દીક બેરાંઓને!” વિવેચન આમળ ચાલ્યું. બેરાંઓને બેરાં હોવાને કારણે અમાપદી સમગ્ર, ને વધુમાં પુરવના ડબ્બામાં પણ ભાગ પડાવે!”

સરખ કાને માંજ સાંભળ્યા રહ્યાં,
કોલેજ-મિત્ર સાથે વાત પતાવી ઉપાએ
પોષણ નગર કરી, પાંડો પાડ્યો: " બા,
ચાલને આગળ, જગા મળી રહેશે. "

સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી માંજ અને
મજૂર એક બાજુ ઊભાં રહ્યાં.

ઉપા છેક પહેલાં ડબ્બા સુધી ફરી
આવી. સારીયાગાડીના ભારને વહનાર એન્જિન
તરફ પશુ તેની નજર કરી વળી. કોલેસા
પુરાયે જતા હતા. અગ્નિ બડબડ બળ્યે જતો
હતો. એ અગ્નિનો તાપ, ગાડી ઢાંકનારાઓ
સહેલાઈથી જાણે કે ટૂંકવતા હતા. નગર પાછી
ખેંચી, તે પાછી ફરી. તેના હાથમાંની સામ-
ગ્રાની ' પર્સ ' પરની તેની પકડ જરા દીકી
ચપ હતી. પગમાં એટલો વેગ પશુ નહોતો
રહ્યો. કોઈ ઓળખીતું નગરે નહોતું ચડતું.
ત્રીજા વર્ગના ડબ્બામાં ક્યાંય જગા નહોતી.

ઉપાને પાછી ફરતી જોઈ માંજ એ પૂછ્યું:
" ઉપા છે ત્યાં ક્યાંઈ જગા ? "

" બા, ધરપત રાખ. દર વખતે તું
ઉતારણા ચપ જાય છે. ગાડી હજી ઉપડી તો
નથી મઈ ને ? હું ક્યાંક તને બેસાડી દઈ છું,
નહિ તો પછી સેકન્ડ ક્લાસમાં. "

" ના, ના, મારે એમાં નથી બેસવું. હું
કાંતે જઈશ. "

" પશુ ખડેન, મને મજૂરી ચૂકવી આપો
ને ? હું છોટો યાડો તો બીજું કામ પશુ મળે. "

મજૂરે ઉપાનું ખ્યાન દોડ્યું.

" તને ખુશ કરીશું, પછી કાંઈ ? "

બેસતી ઉપા ફરી છેલ્લા ડબ્બા સુધી ફરી વળી.
કોઈ ઓળખીતું મળી જાય તો ઠીક, એવી
મનમાં કલ્પના હતી. પશુ કોઈ પરિચિત દેખાતું
નહોતું. રેલ્વે પોતાની નહોતી; છતાં મનમાં ને
' મનમાં ' તે કુંગરાતી હતી. ધડકમાં ' બા ' પર
તો ધડકમાં ' રેલ્વે ' પર શુસ્સો દાઢવતી હતી.

માંજનું ધૈર્ય ખૂટી ગયું હતું. ઉતારાઓ
પોતપોતાની જગા સંભાળી લેતાં હતાં. માંજથી

રમ્ય-સ્મૃતિ

ગઈ સખી તું, પશુ ત્યાં રહી ગયો
શુભાળનો શુભ કરે ધરેલો;
કરી ત્યાંકાયે તુજ માધુરીથી
જેની તુલા, રમ્ય અતિ મનોહર !
લાવી દીધો મેં તુજને ફરી એ,
સાક્ષાર સ્વીકાર કયો સખી તેં.

એ તો થયું ઠીક જ : હા, પરંતુ
તે દા'ડથી શું મુજને થયું હશે ?
અસ્વચ્છ રહે છે મન માહર્જ આ
ને ચિત્ત ઉત્કંઠ સદા રહે છે.
કહું ? અપાર્થ ગયું તુજ હાથે
કૂલો સહે એ મન માહર્જ ચે !
તે પૂર્વ નહોતી કંઈ ઓળખાણ,
લોટો યયો ના ફરી કોઈ આપણા !
વીર્યો બહુ કાળ છતાં હજી ચે
વૃત્તાન્ત આ નિત્ય નવીન લાગે :
દષ્ટિ ખડે ક્યાંક શુભાળ શુભ,
રમ્ય સ્મૃતિ બાળ્ય એ પ્રસંગની
યતી, અને એવું ઉરે ચતું
બાણે જડ્યું કેંક ફરી શુંમાયલું !

જનાદન પ્રસારકર

ન રહેવાયું. ફરી તેઓ દૂધમલ જીવાનોવાળા ખાના પાસે આવી રહેલા લાગ્યાં :

“બેટા, મને જીવિને એક છેડે જીભી રહેવા દે ! હું સંકોરાઈને જીભી રહીશ. તમને જરાય મુશ્કેલીમાં નહિ મૂકું.”

“માજી, તમને મોતીઓ આપ્યો લાગે છે; જુઓ આંહી છે જ્યાં ?” એક ટીખળા વિદ્યાર્થી બોલી જાયો.

“માઈ, તમારી મા સમજીને આ જીવિને જગા આપો.” માજીનો અવાજ આદં દતો.

“અરે, મા શું, બૈરી આવે તોય, જગા ન હોય તે ક્યાંથી કાઢે ?” બારી પાસેના વિદ્યાર્થીએ કહ્યું.

‘હાં, હા, ખુદ ધરતું બૈરું આવે તો પણ નહિ.” પરજીવાને હજુ જેને ઘણી વાર હતી એવા એક વિદ્યાર્થીએ વધુ બાર દીધો.

અને નિરાશ થયેલી ઉપા નજીક આવી પહોંચી. ખાનામાં તેની નજર અઈ. માજી જીભા રહી શકે તેના કરતાં એમાં વધુ જગા હતી. બા તરફ નજર ફેરવ્યા વગર બારજીની કબે હાથ મૂકી તેણે બારજી ઉઘાડ્યું.

“અરે માજી ! તમને ના કહીએ છીએ તોય નથી સમજતાં ?” અંદરો અંદર ટીખળ કરી રહેલા વિદ્યાર્થીઓ સામે નજર નાંખી વાત કરતા બારજી પાસેના વિદ્યાર્થીએ છેડાઈ પડી કહ્યું.

“જીવો તો ખરા, બાઈ ઉઘાડનાર માજી છે કે જીવાન ?” ઉપાએ જરા દસતાં દસતાં વિદ્યાર્થીને ઉપડે લીધો.

“બહેન, જીવો તો, જગા છે કાંઈ ?” પોતાની બૂલથી લેવાઈ જઈને વિદ્યાર્થીએ નમ્રતાથી કહ્યું. “જગા હોય તો અમે શું કામ ના કહીએ ? આજી અમારા ધરની રેલ-વાઈ છે ?”

“જગા કઈ રીતે કરવી એ મને આવડે છે.”

“બીને ડબ્બે જીવો.” બીભ, વિદ્યાર્થી-એ કહ્યું.

“આ શું બોટા છે તે બીને જઈ ?”

“પણ આંહી જગા જ. નથી; ખાલી બકારો કરવો છે વધુ ખડકાઈને ?” એક ચોખ્ખસિયા વિદ્યાર્થીએ સાચ પુરાવ્યો.

“બકારો નિંદગીભર થવાનો છે; આટ-લાથી શા માટે કંટાળો છો ?” બોલતાં બોલતાં બારજી પૂરું બોલી ઉપા ડબ્બામાં મૂકી.

ઓચ-આનની વૃત્તિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ સંકોચાઈ ગયા; સંકોચાઈ પણ ગયા, અને જગને આધાપાછી કરી ઉપાને જીભા રહેવા નેટલી મોકળાશ કરી આપી.

“બા ! તું અંદર આવ.” ઉપાએ માજીને અંદર બોલાવ્યા. “મજૂર ક્યાં ગયો ?” મજૂર દૂર જોતો જોતો રાદ જોતો હતો.

“અરે !” બારજી પાસે બેઠેલા વિદ્યાર્થીએ અંદર આવતાં માજી આડે હાથ મૂકી.

“ત્યારે મા-દીકરી જુદે જુદે ડબ્બે બેસશે ? તમે રીઝવડં તો નથી કરાવ્યો ને ?” ઉપાએ દમથી વાત કરી.

વિદ્યાર્થીઓ ચુપ થઈ ગયા. મજૂરે પાટિયા નીચે સામાન ગોઠવી દીધો.

“બા ! તું આ બારી પાસે જીભી રહે; હું આંહી વચ્ચે જીભી રહીશ.”

“અને દવા ?” બારી પાસેના વિદ્યાર્થી અકળાઈ જાયો.

“આડી આસે એટલે, કાં ઘેર જઈ ખાળો.” ઉપાએ દમામને એછો ન થવા દીધો.

બારે બાર વિદ્યાર્થીઓની નજર એક બીજા પર ફરી વળાને ઉપા તરફ કેન્દ્રિત થઈ રહી. કાઈ કાંઈ ન બોલ્યાં-ચાલ્યાં. સોતું મન ઉપાને બેસવા જગા આપવાની તૈયારી કરી રહ્યું હતું. કાંઈએ પડેલા ન કરી. આપોઆપ કાંઈ રસ્તો નીકળે એવું સૌ પ્રાર્થી રવા.

આડી જીપડવાનો ઘડં વાળ્યો; માજીએ

ઉપાનું ખાન ખેચ્યું. “બહેન, પાણી નથી; બે ઘઈ આવે તો રસ્તામાં અગવડ ન પડે.”

“ઘઈ આવું.” કહી ઉપા પાટિયા નીચે હોટા લેવા વાંકી વળી.

“લાવો ને, હું જ બરતો આવું છું. મારે-ય પાણી પીવા જવું છે, એટલે એક પંચ ને દો કાજ.” ખારણા પાસેના વિદ્યાર્થીને નીરવ શાંતિમાં વાચા પ્રગટી.

“ના, ના, તમને તરહી...”

“એમાં તરહી શી ? પંખીનો મેળો છે.”

એ જ વિદ્યાર્થીએ ઉપાને પૂરું મોલવા દીધા સિવાય નવું શાન પ્રગટ કર્યું.

વિદ્યાર્થી હોટા ઘઈ નીચે ઊતર્યો. થોડા સમય માટે એક જગા ઘઈ.

“બહેન ! પેલી જગાએ ખેસોને ! ઊભાં રહીને ચાકી જશો.” સામેની પાટલીએ બેઠેલા વિદ્યાર્થીએ ઉદારતા દર્શાવી.

“આવી જ ઊભી છું. ઊભા રહેવામાંય કેટલીક વાર મજા છે.”

“હો, હું ત્યાં ખેસું, ને તમે આવી ખેસો.” વિદ્યાર્થીએ ઊભા ઘઈ, ખારણા પાસેની ખાલી જગાએ બેઠક લીધી.

“બા, તું આવી ખેસ; મારી જગા પછી કરી લઇશ.”

“તું ખેસ ને !”

“પહેલાં તું ખેસ. હું તારી બાજુમાં જ ખેસું છું.” ઉપાએ પાસે બેઠેલા વિદ્યાર્થી તરફ નજર નાખી, માછને ખાલી જગાએ બેસવા આમ્રહ કર્યો.

“અમે સંકોઘાઈ બેસીશું; તમે મા-દીકરી બન્ને આરામથી બેસો.” મીઠી નજર પામેલ વિદ્યાર્થીએ નમનતા ખતાવી; અને પોતાની પાટલી પરના બધાને થોડું થોડું અસવા ઈશારતથી દર્શાવ્યું. એક ફાણમાં મા-દીકરી દબાઈને બેસી શકે એટલી જગા ઘઈ ઘઈ.

થોડી વાર સંકોઘાઈને બેસી, આધાપાળા ખસી, ‘પર્સ’ ને પગીવાર ઉપાગવાસ કરતી,

બંસી બળવે

બંસી બળવે હો કાલિંદી કાંઠે,
કાનુરો બંસી બળવે.

વનવનના વાયરા થંભે એ સૂણતાં,
વૃક્ષોના પાન બધાં બંસીથી ડાહતાં;
કુંભેને આવી ગળવે: બંસી બળવે.

સૂણીને નાઠ ત્યાં ગોખિકા ઢોડતી,
ખીલે બાંધેલ ગાય તોડી વછોડતી;
મોહન શી મસ્તી મચાવે? બંસી બળવે.

બંસીના સાઠ સૂણી ફૂલડાં ચે ફેરતા,
ભંગો નિનાઠ બંધ કરતા ને ઢોડતા;
સૂરોની છોળો ઉછાળે: બંસી બળવે.

જમનાનાં જળ કાળાં કેવા આ નાચતાં?
બનીને અસ્ત મમ આનંદે રાચતાં!
બંસીથી કેવો નચાવે? બંસી બળવે.

ચેલા પહાડ ખુણે પહાડા પાડતા,
મીઠા મંજુલ સ્વરે બ્યોમને વલોવતા;
મોહિની કેવી ચગાવે?

બંસી બળવે હો કાલિંદી કાંઠે,
કાનુરો બંસી બળવે.

રમણલાલ બ્યાસ.

લવાજમમાં વધારો

મુઠ્ઠા પૂર્વે થયા છતાં આજુ રહેલી-અરે ઉત્તરો-તર વધતી જતી રહેલી કામળ, મુદ્દણ તેમજ ખીજ સામગ્રીની તીવ્ર તંગી અને મોંઘવારીને કારણે, આજ સુધી જે પગલું ભરતાં અમે અટકી રહ્યા હતા તે હવે નહુટકે અમારે ભરવું પડે છે. અને તા. ૧ જુન્યુઆરી ૧૯૪૭ થી અમારાં પત્રોના વાર્ષિક લવાજમમાં એક રૂપિયાનો (પરદેશ માટે તેના પ્રમાણમાં) વધારો કરવો પડે છે. આશા છે કે આદરે, પરિસ્થિતિ પ્રમાણીને આ નિભાવી લેશે.

ખચુભાઈ શવલ તંત્રી 'કુમાર'
જયન્તી દલાલ તંત્રી 'રેખા'
ઈશ્વરલાલ દવે તંત્રી 'શર્મિ-નવરચના'
મનુભાઈ જોધાણી સંપાદક 'સ્ત્રીચવન'

પાસેના વિદ્યાર્થીને પોતાના શરીરરપસંધી દીક્ષા કરતી, ધડી રૂઆબથી તોષણી પસંધી બહારાને ઓછા કરતી, ઉપાએ પોતાની એક છૂટી લટને ન્યારે સમારી ત્યારે બધા વિદ્યાર્થીઓ મનથી ઉપાના ચર્ષ બધા હતા.

પાણી આગળું. ઉપાએ જિભા ચર્ષ લેટો લીધી, પાટલી નીચે મૂક્યો અને કહ્યું: "બા, ખુશ બહારો ચાલ છે; હું તો નીચે જિભી છું."

"નીચે શું કામ? હવે તો સમય પણ ચર્ષ ગયો છે, હમણાં જ ગાડી ઊપડશે." ઉપાની પાસે જ એકેલા વિદ્યાર્થીએ કહ્યું:

"ગાડી ઊપડી એટલે હવે આવી સમજોને!" પોતાની ઝેરી આવે તોપણ પોતે જગા ન આપે એવી મહમતા દર્શાવનાર વિદ્યાર્થીનો એ અવાજ હતો. "ગાડી ઊપડશે તો તમારાથી એકદમ ચડી પણ નહિ ચકાવ."

"મને ચાલતી ગાડીએ ચડવામાં મજા આવે છે." ઉપાના મોં પર સ્મિત ફરકી રહ્યું.

"પણ ગાડી ચડી જાયો તો?" બારણા પાસે નીચે જિભા રહેલા વિદ્યાર્થીએ બધ વ્યક્ત કરી.

"પુરોગે ગાડી ચૂકે, ચોકસાઈના ગુણ-વાળી સ્ત્રીઓ નહિ." ઉપાનો જવાબ દૃઢો હતો.

ગાડી ઊપડવાની સીડી વાળી; ઉપા ઉઘાડા બારણાને અડી જિભી રહી.

"ઉધાંબડેન, ચડી જાયો જલ્દી."

"ચાલતી ગાડીએ ચડીશ."

"રહી જશો." નીચે જિભા રહેલા વિદ્યાર્થીએ ઉતાવળ કરી.

"તમે ચડી જાયો, હું પાછળ જ છું" ઉપાએ ઉતાવળ કરી, વિદ્યાર્થીનો હાથ પકડી કુખમાં દાખલ કયો, અને જોરથી બારણું બંધ કર્યું.

"અરે... અરે..." એક વિદ્યાર્થી બોલી જવાયું.

"અરે મારા ભાઈ! મારાં બા બેઠાં છે, તમે નાહકની ફિર કરો છો!"

ફરી સિસોટી વાળી. લીલી ઝંડી હવામાં ફરકવી શરૂ થઈ. ગાડીએ ગતિ પકડી.

"બા, આ બારેબાર ભાષ્યોને રસ્તામાં સાચવજો, અને ક્યાંય અર્થડાઈ ન પડે એ જોજો." કહી ઉપાએ ગાડીની સાથે પોતાની અતિ મેળવી, બારણાની નીચેની કળને બંધ કરી.

બારેબાર વિદ્યાર્થીઓની નજર ઉપા તરફથી ખસી માથ પર ફરી વળી એકબીજા પર કરી. રસ્તો સાફ કરી દેવા માટે, ફરથી વચ્ચે આવનારાઓના કાન ઉઘાડતી ગાડીની બ્લીસલના લાંબા તીણા અવાજમાં વિદ્યાર્થીઓનો મણ-મણાટ એકબીજાને કાને અચકાચો નહિ.

બારણા પાસેના વિદ્યાર્થીએ બહાર નજર કરી. "રસ્તો સાફ છે" એવું મુચવતી સિગ્નલની લીલી બત્તી લાલ ચર્ષ ગઈ હતી.

એનો પુત્ર વિદ્યાન યુગમાં જન્મ્યો છે એ હકીકત એક્ટેરીનાને ગળે ઉતારવી બારે સુરેક હતી. કેટલાક ધાર્મિક વહેમો એનામાં ધર કરી રહ્યા હતા, એ છેક નાનપણથી જ રોલીનને માન્ય નહોતા. જો એ વખતે આ હકીકતો એને ખ્યાલ આવ્યો હોત તો એ ખૂબ જ ચિંતામાં પડી જત, કારણ કે એના જીવનની આર્થિક આંધીમાં ધાર્મિક શ્રદ્ધા જ એનો એક માત્ર પૂરો આશ્રય હતી. પરંતુ એને ખબર પણ ન પડે એવી રીતે રોલીને માફસવાહતું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું : ઝાવિનના મિલ્કોતો દિવમાં ઉનાળો ને વિદ્યાલયનો અભ્યાસ પણ પૂરો કર્યો.

વિદ્યાલયમાં વિદ્યાર્થી ઉપર જામી કરવાની પ્રથા હતી, તેથી તો રોલીનનો જીવ ખૂબ જ ઉઠ્ઠી આવ્યો. એને પરિણામે જ એની માતાએ થોડેલી જીવનસરણીમાંથી દૂર નીકળી નવું જ જીવન ધડતર કરતી અસરો એને સ્પર્શી અર્ધ.

એટલે વિદ્યાલયમાં શી ન બરવાના ને પરીક્ષામાં નહિ એસવાના કારણસર ન્યારે એને વિદ્યાલયમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે એક્ટેરીનાનો નિરાશનો પાર રહ્યો નહિ. એની સખળી મહત્વાકાંક્ષાઓ એને ધૂળમાં મળી જતી લાગી. પરંતુ એનું સાચું કારણ તો જીવન જ હતું. એના રાજદારી વિચારો ખટું જ તેજ હતા અને સંસ્કારી જીવન તેવા નહોતા એટલે જ તેને વિદ્યાલયમાંથી પાછીસું મળ્યું હતું.

એ વખતે રોલીન વીસ વર્ષની ઉંમરનો હતો. એજ પળથી એનું કાર્તિકારી જીવન ચર ચક્ર ને ત્યાર પછી તે ઉત્તરોત્તર આગળ વધ્યે જ ગયો.

એની શરૂઆતની અશક્તિઓ એની ખેડૂત માતાને કેવી સાલો હશે તે હકીકત જણવા મળી નથી. એક્ટેરીના એની પ્રવૃત્તિને સમજી શકી હશે કે કેમ, એ પણ એક પ્રશ્ન છે. એક

રોલીનની માતા

એક્ટેરીના

શ્રી. રમણીકલાલ જયવંદભાઈ દલાલ

અક્ષિ માટે એણે જીવન જોગવાઈ કર્યું હતું પરંતુ એના જીવવાતા માનસને પહોંચી વળવાની એનામાં શક્તિ નહોતી.

એની નેલવાત્રા, દેશનિકાલની સજ્જની, એની જૂઞ્ઞ ક્રાન્તિકારી પ્રવૃત્તિઓ અને એની જોખમી કાર્યવાહીમાં પ્રત્યેક પગે એણે હમ્મરો મૂક્યો વેદના અનુભવી હતી, પરંતુ રોલીન પોતાની મહત્વાકાંક્ષા પૂરી કરે ત્યાં સુધી તેની પ્રત્યેના પ્રેમને કીધે એણે પોતાનું વંતરાતું જીવન જીવવાનો મક્કમ નિર્ણય કર્યો હતો.

વિચારીઅન ઇસવી સન ૧૮૬૦ માં અવસાન પામ્યો હતો. તે વખતે રોલીન બાળ્યે જ અધિધાર વર્ષની વયનો હતો. એણે દીક્ષીસમાં આવેલો એડલખોતોવ શુ ફેક્ટ-

રી'માં નોકરી મેળવી લીધી. રેલીનના-શત્રુઓ જાહેર કરે છે કે વિસારીઅન પુષ્કળ દારૂ દીવવાથી અવસાન પામ્યો, પરંતુ એ હકીકત પૂરવાર કરવા કોઇ પણ સત્તાવાર સાધન મળી આવતું નથી. પરંતુ અવસાન સમયે એ પોતાના કુટુંબને ખૂબ જ બીડમાં મૂકી ગયો એટલી વાત નક્કી છે, એટલે પુત્રની જોગવાઈ ને કુટુંબના નિર્વાહ માટે દ્રવ્યોપાર્જન કરવાનો સધો બાર એકલી એટ્ટેરીનાને જ વહેવો પડ્યો હતો.

રેલીનને તો એટ્ટેરીના માતા અને પિતા બન્ને વડીલોની ગરજ સારતી. રેલીન અત્યારે પણ પોતાના કુટુંબ વિશે ધણી જ ઓછી વાત કરે છે, પરંતુ ત્યારે પણ વાત કરે છે ત્યારે તેના પિતાનું નામ આવતું જ નથી; ને-માતા પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ ખૂબ જ પ્રદર્શિત થાય છે. તે ઉપરથી કંઈક આ હકીકતનો ખ્યાલ આવી શકે છે.

એટ્ટેરીનાનો મુશ્કમ નિર્ધાર ને સતત પરિશ્રમ ન હોત તો એ અમણુ ગામડિયા મોઝી જ રહ્યો હોત અને આપદાદનો ધંધો કુટ્યા કરતો હોત, એ રેલીન ધણી જ સારી રીતે સમજે છે.

એટ્ટેરીના ઇસ્વી સન ૧૯૩૭ માં અવસાન પામી. એને રવખન પણ નહોતું એવી રીતે એનો મહત્વાકાંક્ષા ફોજી જેવા એ જીવી હતી. જગતની છઠ્ઠા બામની વસ્તીના આગેવાન તરીકે એનો પુત્ર મુદ્દમશહર બની ચૂક્યો હતો.

એ અનુભવ મજબૂત દેને. એ પત્રિચિત્રિમાં મૂકતાં એના જેવી ગામડિઅન વિદ્વત્ત બની જાય એ સ્વાભાવિક હતું. મોરો આબ્યા પછી પણ એના પુત્રની પદવીની સાચી પીછાન એને આપવામાં આવી હશે કે કેમ એ શંકા બરેલું છે. પરંતુ એને એટલી તો ખાતરી જ થઈ ચૂકી હતી કે એના 'સો સો' એ એની મહત્વાકાંક્ષા પાર પાડી હતી.

પત્રકારો ને વિદેશી ખચરપત્રીઓના પ્રશ્નોની

ઝડી 'ઝીલવાનો એટ્ટેરીનાનો કાષ્ઠ અવનવે અનુભવ હતો. એમાંનાં ધણીખરાએ તો કોઈ ગામડિયાણું વેતરણને જેવાની આદા રાખેલી, પરંતુ તેને બદલે તેમની આમળ એક ખાનદાન કુટુંબની સુંદર વૃદ્ધા રજુ થઈ. એનાં સ્વામીનાં નયનોમાં હજી પણ ચૌવનનો ચમકાર હતો. એનો બરા-વઢાર કેશકલાપ એના મરતકે પર સુંદર રીતે શૃંગારિત થયેલો હતો. વિદ્યાલયમાંથી એના પુત્રને કાઢી મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે એણે જે મનોબળથી ને નિરાશા અનુભવ્યાં હતાં તે જુની વાત એણે કોઇની આગળ જાહેર ક્યોં નહિ, એટલું જ નહિ, પણ એનું કારણ પણ કોઇને જાણવા દીધું નહિ.

એક અમેરિકન પત્રકારને એણે છડાઇને જ્યારે જવાબ આપ્યો ત્યારે તે છઠ્ઠાતર વર્ષની હતી.

"એ હ'મેશાં સારો છોકરો હતો. આઠ વર્ષથી વધુથી એણે શાળામાં જવા માંડ્યું હતું. એ ખૂબ જ મહેનત કરતો. આખો વખત વાંચ્યા કરતો. વાંચવાનું ન હોય ત્યારે વાનો કરતો. મેં એને કઠોળે શિક્ષા કરી હોય એવું મારા ખ્યાનમાં નથી."

પછી એને શાળામાંથી કાઢી મૂક્યા એ વાત પર આવતાં તે બોલી: "એને શાળામાંથી કાઢી મૂક્યો જ નહોતો. એની નરમ તનિયતને લીધે હું તેને ઘેર લઈ આવી હતી. ઓગણીસ વર્ષની વય સુધી એણે સતત માનસિક પ્રયત્ન કર્યો હતો, એટલે એની તનિયત કચળા હતી. ડોક્ટરોએ મને બીક બનાવી હતી કે અતિશયથી એને કદાચ ક્ષય થઈ જાય. એટલે મેં :એને વિદ્યાલયમાંથી છાડી લીધો હતો. એને તો વિદ્યાલય છોડવું જ નહોતું, પરંતુ મહાઈ એકનું એક સંતાન હોવાથી મેં જ એને વિદ્યાલયમાંથી છાડી લીધો હતો."

જે માનાએ પોતાના સંતાન પાછળ કાષ્ઠ ધસી નાખી હોય એવી આ નમૂનારૂપ માતા

બરતકામના થોડા નમૂનાઓ.

હતી. એના તમામ લાભ એના પુત્રને મળે એવું તે ઈચ્છી રહી હતી. એના પુત્રને લાંબન લાગે એવી પ્રત્યેક વાત એ ચીવટથી છૂપાવતી ને એના બાલકનું રક્ષણ કરતી.

એક્ટરીનાએ જગતને એક શ્રેષ્ઠ નરવીર આપ્યો. માત્ર એ જનાલતા માતા હતી એવું નહોતું. એણે તો નિશ્ચય કર્યો હતો કે, એના આ એક પુરો બાળક કદાચ એવું જ નહિ, પરંતુ એના બાપદાદાઓએ જીવન ગાળ્યું તેવું જ જીવન ગાળવા તે સર્જાયેલો નહોતો જ.

એને માટે નહીં કરેલું જીવન અને ધંધો એણે કુમારી દીધાં ત્યારે પણ એક્ટરીનાએ એનો પોતાનો આદર્શ ધૂળ મળા જતો અનુભવ્યો હતો, ને નિરાશાના સાગરમાં એ ડૂબી ગઈ હતી; પણ એની પ્રકૃતિને રૂંધી નાખે એવો એણે જરાપણ પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. એ બહાવસોઈ માતા હતી. પોતાના સંતાન માટે પ્રાર્થના કરવા તૈયાર હતી, કારણકે એની શક્તિઓમાં એને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો.

રોહીનને કે રોહીનના જીવનકાર્યને એ સમજી શકતી હશે કે કેમ તે પણ એક પ્રશ્ન છે, છતાં માતાની અસર રોહીનના સમગ્ર જીવન પર ઊંડા રૂપે પડી જ છે. એના આદર્શ કરતાં રોહીનનો મુંગી કષ્ટના કાંઈ જુદા જ પ્રકારની

હતી: છતાં રોહીનના આદર્શને પડોંચી વળવામાં એક્ટરીના કદીયે પાછી પડી નથી.

ત્યારે રોહીને પ્રથમ એની પત્નીને છૂટાછેડા આપ્યા ત્યારે એક્ટરીનાએ આઘાત અનુભવ્યો હતો. એ અસહ્ય ગ્રીક ધર્મ પાળતી. એમાં છૂટાછેડાની મનાઈ છે. વળી એ સુરત ખ્રિસ્તી હતી, છતાં હંમેશા મુગ્ધ એણે પોતાનો અભિપ્રાય બાળ્યો જ રહેવા દીધો હતો.

છતાં રોહીન લાડકવાળો હતો, પણ લાડથી બગડ્યો બાળક નહોતો. એને શિસ્તબદ્ધ બાલક ગણી શકાય. એની માતાના સતત વૈતરાએ અને એને શ્રેષ્ઠ સગવડ કરી આપવાની તમનાએ રોહીન જેવો હતો તેવો એને બનાવ્યો હતો. એના માટેની મહત્વાકાંક્ષાની અપ્રતીમ દહતાથી એની બાધાચરણમાં ય એ અનોખા આશીષને બોલતો બનાવી ચૂક્યો હતો.

જગનના જીવો જે આદર્શ માટે મુંગે મોઢે મથી રહ્યાં છે તે આદર્શની સિદ્ધિ એક્ટરીના રોહીનમાં જોતી હતી; અને પોતાના જીવનના ઉદાકરણથી જ રોહીનને ક્રાંતિકારી જીવન જીવવા પ્રેર્યો હતો. એનું વૈતર, એના અરચયક હાય, એનું વીરલ હારય, એનાં અજીત નયનો, શ્રમજીવીઓના પ્રતિક તરીકે હંમેશાં રોહીન આજળ અડાં ચતાં હશે.

ક્રૌપદીની લાજ

લેખક

શ્રી. દિયોરલાલ મરાઠવાળા

પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં યુધિષ્ઠિરે દોરવેલી સાથે જુમાર ખેંચે, અને તેમાં ક્રૌપદીને હોડમાં મૂકી ધર્મરાજને અધર્મ કયો. ધર્મરાજ હાથો. દુઃસાસન ક્રૌપદીને સમા વચ્ચે ઢસડી લાવ્યો અને ભરી સભામાં એની લાજ લૂંટવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. ક્રૌપદીએ ગુરુજનો અને સભાસદો પાસે ન્યાયની બીખ માગી. હાજર હતા તે વિચારમાં પડી ગયા. તેઓ ન્યાય કરી શક્યા નહિ. કોઈને એટલુંય ન સૂચ્યું કે બીજાની કોઈની પણ સ્ત્રી હોય;—કોઈ પણ સ્ત્રીની-પોતાની પરણેલી પત્નીની પણ—લાજ ભરી સભામાં લૂંટી શકાય નહિ. પાંચ પાંડવો તો લક્ષ્મણી હતવીષ્ પત્ની ગયા હતા, એથી આપણે એમને છોડી દઈએ, પરંતુ બાકીના ક્ષત્રિઓમાંથી વૃદ્ધ બીજમપિતા-મહ અને બીજાએ એટલો સીધો ને સરળ ક્ષાત્રધર્મ ન સમજ્યો કે, ક્રૌપદી ભલે દાસી બની ચૂકી હોય તો પણ તેના ઉપર અત્યાચાર કરનારને તો શિક્ષા કરવી જ જોઈએ. એ લોકો અહિંસાતત્ત્વા ઉપાસક ન હતા. એમણે ધાર્યું હોત તો દુઃસાસનના હાથના ચોંચા કાપીને ક્રૌપદીનું રક્ષણ કરી શકત; પણ એવું કોઈ જ બન્યું નહિ. આખી સભામાં માત્ર બે જણાએ જ ક્રૌપદીની વહિલાત દરવાની હિંમત બતાવી—એક હતા વૃદ્ધ વિદુરજી અને બીજો દુર્યોધનનો એક નાનો ભાઈ. એમણે પોતાનો દુર્બળ સ્વાજ ઉઠાવ્યો, પણ એના ઉપર કોઈએ ખ્યાન આપ્યું નહિ: એ બન્ને દાસીપુત્રો હતા.

ક્રૌપદીની આ કથા જેવી કથા સંસારની કોઈ પણ બીજી જાતીના ઇતિહાસ અથવા

પુરાણમાં નથી મળતી. માત્ર એક મહાભારતમાં એવું ચિત્ર અંકિત છે.

પાંચ હજાર વર્ષથી આપણે આ વાત સાંભળતા આવ્યા છીએ અને હજી પણ આ વાત આપણે માટે જૂની પુરાણી નથી થઇ. વ્યાસજી દ્વારા વર્ણવાયેલી આ કથા, આજ પણ એટલી વારં સાંભળીએ એટલી વારં આપણી આંખો સજાળ બને છે. પણ વ્યાસજીએ આવી વાત લખી શા માટે? ભલે દોરવો પાંડવોના દુરમન હોય, તો પણ તેઓ આર્થ હતા. વ્યાસજીએ રાગ તરીકે દુર્યોધનનું ચિત્ર બહુ ખરાબ નથી દોર્યું. ક્ષાત્રધર્મ જાણનાર એક આર્થ રાજાને હાથે, રાની મનાતા વૃદ્ધજનોની સમક્ષ, આતું કૃત્ય થયું? મને થાય છે કે, વ્યાસજીએ આવી કથા કેમ લખી? પણ એવું જણાય છે કે, વ્યાસજીને પણ બીલકુલ સાચું હુગદુ ચિત્ર દોરવામાં લક્ષ્મણો બોધ થયો હશે. આ કથા પ્રસંગને આટલી પરાકાષ્ટાએ પહોંચાડીને, અને ક્રૌપદીને અરેખર લૂંટાયેલી—(તદન વસ્ત્રહીન) ન બતાવીને આપણી કેમજ બાવનાઓને અત્યંત આધાત થવા દીધો નથી. લાજ લૂંટવા પહેલાં તેમણે ક્રૌપદીની રક્ષા કરીને આપણી બાવનાઓને વાળી લીધી છે.

મારું માન્યું છે કે વ્યાસજીએ ક્રૌપદી-વસ્ત્રહરણના કિસ્સાને કોઈ અત્યંત અકસ્માત અત્યાચારના રૂપમાં વર્ણવ્યો નથી, પણ તે સમયના દુષ્ટ રાજ્યોમાં બનેલી ઘટનાઓનું મનોવેધક દર્શન વર્ણવેન ક્યું છે.

મને એમ લાગે છે કે, ગરીબ રીઆસતીની સ્ત્રીઓ અને દારેલા દુરમનની પત્નીઓની આ રીતે જાહેરમાં લાજ લૂંટવાની પ્રથા આપણા દેશમાં એક એવું પાપ છે કે, જે કણ લાંબા સમયથી ચાલ્યું આવે છે.

સ્ત્રી પ્રત્યે ક્રૌપદી-વસ્ત્રહરણ જેવો નીચ વ્યવહાર, વ્યાસજીના લખવાના સમયથી આજ મુધી ખરાબ ચાલતો આવ્યો છે. દુઃસાસન

એ કોઈ અક્લિતવિશેષનું નામ નથી, પરંતુ આપણા દેશમાં જે અત્યાચારી રાજસેવકોની પરંપરા કદી નષ્ટ થઈ નથી તેનું એ સામાન્ય નામ છે.

આવી જનતા અત્યાચારો સહન કરનારી આપણી જનતા કેટલી નિર્ભીય છે, એ જોટલું કહી શકાય છે એટલું જ લગભગ છે કે આ પ્રકારના અત્યાચારો કરી શકનાર પુરુષોની જાતી કેટલી અધોગતિએ પહોંચી ગઈ છે.

સહભાગ્યે આપણા વ્યાસજીએ આપણા જ પાંડવ-કૌરવ દ્વારા તે સામે પહેલો વિરોધી સૂર હિઠાવ્યો છે. પરંતુ આજ સુધી એ પ્રથાને અશક્ય બનાવવાને યોગ્ય આપણે સરકારી ખાતી-શક્યા નથી. કદાચ આપણે ન્યાયલુહિની સાથે શાન્તીથી વિચાર કરીએ, તો આ વાતને સાચી દરાવતા જોઈએ તેટલા દાખલા મળી શકે. નરપિશાય અત્યાચારી રાજા એ આપણા દેશમાં નવાઈની વસ્તુ નથી. આશ્ચર્યની વાત તો શિવાજીની છે જે ઇતિહાસને પાને રજૂ થઈ છે. ‘પરચી’ માત સમાનનું સૂત્ર રાજ-પુરુષોની વચ્ચે કુળધર્મ જેવું માનવામાં આવ્યું હોત તો શિવાજીનો નોઠર પોતે પકડી લાવેલી એને શીવાજીને જોટ ધરવાની હિંમત કરી શક્યો ન હોત. શિવાજીએ એ સ્ત્રીને સન્માન પૂર્વક વિદાય આપી; એ જોઈને તેને નવાઈ લાગી. આ ઉપરથી હું કદપના કરું છું કે તે લોકોનો પોતાની પ્રજાની વહુભેટીઓ સાથે કેવો વહેવાર હશે?

મને દુઃખ થાય છે કે, એને માટે કોઈ ચોક્કસ ઉપાય સૂઝતો નથી; પરંતુ આપણી જ આત્મશુદ્ધિથી ઘટ્ટ શકે એવી માન્યતામાં મને રજા માન શકા નથી.

શ્રીઓના પત્રમાં આ લેખ મોકલતાં મને શરમ લાગે છે. પરંતુ એ શ્રીઓનું જ દુઃખ છે. એને એમની સામે રજુ ન કરું તો ખીજે ક્યાં રજુ કરું? કદાચ દાપદીની પેઠે શ્રીઓ જ એનો ઉપાય શોધી કાઢે, તો બચવાન કરોડો રોપડીઓની લાજ રાખે.

શેરીફ તરીકેનું માન મેળવનાર
પ્રથમ હિન્દી મહિલા

શ્રીમતી લામ

: લેખિકા :

કુલપતિ રાજા

એમ. એ.

કુમારી કપિલા ખાંડવાળા સાથે ઓરૂંલિયા જઈ, ઓરૂંલિયામાં દિંદ વિને સાચી હડીકતો રજૂ કરનાર શ્રીમતી મીડાં લામથી અત્યાર સુધી યુગ્મરાજ બહુ ઓછું પરિચિત હતું; પરંતુ તાજેતરમાં ‘મુંબઈ શહેરના સંરક્ષક’ મુંબઈ શહેરના શેરીફ તરીકે તેમની થયેલી નિમણૂકે, તેઓ યુગ્મરાજમાં જ નહિ, પણ દિંદબરમાં જાણીતાં થઈ ગયાં છે. દિંદબરમાં આ માન મેળવનાર તેઓ પ્રથમ સન્નારી છે.

શ્રીમતી લામ જાણીતા પારસી તાતા કુટુંબનાં સગાં થાય. નાનપણથી અબ્યાસનો ખૂબ જ શોખ, એટલે શાળામદાશાળામાં તેમની વિદ્યાર્થીની તરીકેની કારકીર્દિ ખૂબ જ ઉજ્જવળ રહી છે. મુંબઈમાં એલિન્ટન કોલેજમાં અભ્યાસ કરી, બી. એ. માં ‘અર્થશાસ્ત્ર’ના

વિષયમાં પ્રથમ આવી 'કોન્ડેન ક્લબ મેડલ' તેમણે મેળવેલા.

મુંબઈનાં સ્ત્રી-જગતના પ્રતિનિધિ તરીકે, હિંદી સુધારણા અંગે જુમાની આપવા માતા સાથે ઈ. સ. ૧૯૧૯માં ઇંગ્લેન્ડ ગયેલાં. ત્યાં તેમણે જુદે રથે બ્યાખ્યાનમાળાઓ ગોઠવી હતી. ઇંગ્લેન્ડમાં ઠેર ઠેર ફરી કેટલાંય જાણીતાં સ્ત્રી કાર્યકર્તાઓનાં સંસર્ગમાં આવ્યાં. જીનીવા, રોમ અને પેરિસમાં બરાયેલી આંતરરાષ્ટ્રિય સ્ત્રી-પરિષદમાં પણ તેમણે હાજરી આપી. વળી તેઓ આ સમય દરમિયાન 'હોમરૂલ ચળવળ'નાં પણ એક જાણીતા કાર્યકર્તા હતાં; એટલે જાણીતા ફિયોસોફિકલ થીમતી ડૉ. એની બેસન્ટ અને બીજાં સ્ત્રી-કાર્યકર્તાઓની નજરે આવી. તેમનાં જીવનકાળમાં આ જાણીતા કાર્યકર્તાઓની સારી એવી અસર છે.

ઇંગ્લેન્ડમાં જ રહી, લંડનની 'રૂલ ઓફ ઇગ્રીકોલોમિકલ્સ'માં વધુ અભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને 'Agricultural Conditions in the Bombay Deccan' પર અભ્યાસપૂર્ણ લેખ લખી 'એમ. એસસી'ની પદવી મેળવી. સાથે સાથે ૧૯૨૩માં લંડનમાં બેરિસ્ટરની પણ ઉપાધિ મેળવી. ત્યારબાદ હિંદ આવી, મુંબઈ હાઇકોર્ટમાં વકીલાત શરૂ કરી. મુંબઈની હાઇકોર્ટમાં વકીલાત કરનાર પણ તેઓ પ્રથમ સ્ત્રી હતાં. તેઓ સ્વ. શ્રી. બૂલાભાઈ દેસાઈના જુનિયર તરીકે કામ કરતાં, પણ હેલા આઠ વર્ષથી તેમણે સમાજસેવા માટે વકીલાત છોડી દીધી છે.

ત્યારે સાયમન કમિશન હિંદમાં આવ્યું ત્યારે એક સભ્ય તરીકે તેમની પ્રસંગીક યજ્ઞ હતી; પરંતુ તે આમંત્રણનો તેમણે સાફ સાફ શબ્દોમાં ઇન્કાર કર્યો હતો.

૧૯૩૪માં તેમનાં લગ્ન, મુંબઈની એક જાણીતી સોશિયલિસ્ટની પેદીના ભાગીદાર શ્રી. જે. એસ. લામ સાથે થયાં. આ લગ્ન સંબંધ

ધર્મી તેમના કાર્યમાં અંતરાયો આપવાને બદલે ખૂબ અનુકૂળતા થઈ છે; કારણ કે શ્રી. લામે થીમતી લામના વિકાસને પૂરેપૂરા ખીંચણ દીધેલ છે. હાઈકોર્ટમાં લગભગ આઠ વર્ષ સુધી કાર્ય કર્યા પછી, તેને તેમણે હેલો સલામ બંધી, ૧૯૩૮ થી સામાજિક કાર્યમાં અંતર્યામી છે. અને ત્યારથી મુંબઈ પ્રાંતની 'વીમેન્સ કોન્ડિશ્નલ્સ'ના એક સભ્ય તરીકે, અને અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના કાર્યકર તરીકે તેમણે સોને પ્રેમ જીવી લીધે છે. વળી 'વીમેન્સ કોન્ડિશ્નલ્સ'ના આશ્રય નીચે માટુંગા ખાતે તેમણે એક મજૂર કેન્દ્ર શરૂ કર્યું છે, જેનો દલિત વર્ગના લગભગ પંદર હજાર માણસો લાભ લે છે. ત્યાં મફત દવાવાનું અને વગેરે પણ શરૂ કર્યું છે. તેમની તો એવી ઇચ્છા પણ છે કે બાળકોને શાળા ત્યાં શરૂ કરવી.

આ મુંબઈ કાર્યની કદર તરીકે તેમની મુંબઈનાં શેરીફ તરીકે નિમણૂક થઈ છે એમ કહી શકાય. મુંબઈમાં દર વર્ષે હિંદુ, મુસ્લિમ, પારસી કે ક્રિશ્ચિયનની વારા ફરતી આ રથાને પસંદગી થાય છે. આ વર્ષે પારસીનો વારો હતો એટલે અત્યારના શેરીફ શ્રી. એ. એ. જસદણવાળા નિવૃત્ત થતાં તેમની જગાએ શ્રીમતી લામ નિમાયાં છે.

અત્યારે તેમની ઉંમર લગભગ ૪૮ વર્ષની છે; છતાં તેમની કાર્યશક્તિ અને શુદ્ધિ વગેરે એનાં એ જ છે. તાજેતરમાં જ અખિલ હિંદ સ્ત્રી પરિષદના પ્રતિનિધિ તરીકે ઓસ્ટ્રેલિયા ખાતે બરાયેલ 'ઓસ્ટ્રેલિયન વીમેન્સ ચાર્ટર કોન્ફરન્સ'માં હાજરી આપી પોતાની શક્તિનો તેમણે પરિચય આપ્યો છે.

શેરીફ તરીકે પસંદગી થયા પછી એક વર્તમાનપત્રના પ્રતિનિધિએ તેમનો મુલાકાત લીધો હતો, તે વખતે તેમણે દર્શાવેલા કેટલાક વિચારો તેમની કાર્યશક્તિ અને ચારિત્ર્યનો પરિચય આપે છે.

કોરપોરેશન સંબંધી ત્રયાર દર્શાવનાં તેમણે કહ્યું કે, “કોરપોરેશનના એકે એક સભ્યની શહેર માટે પૂરેપૂરી જવાબદારી છે. શહેર વધુમાં વધુ સાફ કંઈ રીતે થાય તે માટે તેનામાં ધનશ હોવી જોઈએ. આ માટે દરેક મતદારે દરેક સભ્ય નિરાંત બેસી ન શકે એ જાતની પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ.” તેમણે વાત દરમિયાન કહ્યું પણ ખરું: “ઈંગ્લેન્ડ અને ઓસ્ટ્રેલિયાની પરિસ્થિતિ જુઓ. ત્યાં સ્ત્રીમતદાર મંડળે કોરપોરેશનના સભ્યો અને મતદાર વચ્ચે સાંકળ તરીકે કામ કરે છે. સ્ત્રી-સભ્યો જનતાની ફરિયાદો અને અગવડો એકત્ર કરી, પોતાનો અગ્રાજ શહેરી સભ્ય પાસે રજૂ કરે છે; અને જો કોરપોરેશન કે મ્યુનિસિપાલિટી આ સંબંધી કંઈ ધ્યાન નથી આપતાં, તો તે સભ્ય ફરી વખત ચુંટાઈ જ ન શકે, એ જાતનું શહેરમાં વાતાવરણ તૈયાર કરો દે છે.” આમ કહી આ જાતની સ્ત્રી-સંસ્થા દરેક શહેરમાં જામી થાય તેવી ઇચ્છા તેમણે વ્યક્ત કરી હતી.

મુંબઈ શહેરમાં પ્રવર્તી રહેલી અસાંતિનો ઉદ્દેશ્ય થતાં તેઓ જરા ઉમ્મ હતાં. “જુદી જુદી કોમો વચ્ચે મેળ સધાય એ રીતનાં દરેક યત્નો હું કરી છૂટીશ. કોઈપણ શુદ્ધિચાળા માણસ આ પ્રકારની અસાંત પરિસ્થિતિ નિભાવી શકે નહીં. તોફાન ફરનારાંઓ જાણના નથી કે તેમના આ વર્તનથી પરદેશમાં દિંદ વિશે કેવી ખરાબ મતોવૃત્તિ ફેળવાય છે. આથી પ્રત્યાઘાતી તરવો આ પરિસ્થિતિનો લાભ ઉઠાવી દુનિયા સમક્ષ જાહેર કરે છે કે, હજી ‘હિંદ પોતાનું’ ઘર સંભાળી શકે નહીં.”

શહેરમાં મકાનની અછતનો પણ તેમણે ઉદ્દેશ્ય કર્યો હતો; અને શહેરના મરણપ્રમાણ પર તેની ઓટી અસર છે એ પણ તેમણે જણાવ્યું હતું. “બાર બાર ફીટની નાનકડી ઓરડીમાં પંદર પંદર માણસને રહેવાનું હોય ત્યાં બીજું શું થાય ?” પરંતુ સરકારે આ પ્રશ્નને પોતાનો કર્યો છે તે જાણી તેમણે સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો.

તેઓ રેઈસમાં કટી જતાં નથી. છતાં શહેરમાંનાં રમતગમનનાં મેદાનોનો ઉદ્દેશ્ય થતાં તેમણે કહ્યું: “એવાં રથજા છે જ ક્યાં ? માફગામાં સરકારના આશ્રયથી ચાલતું લેગર વેલ્ડેર કેમ જુઓ. તેની કોઈ સંભાળ રાખનારું પણ નથી, અને તેનો ઉપયોગ પણ થઈ શકતો નથી. કામગી ઉપર યોજના સારી દેખાય છે; પણ કામ માટે એટલું બસ નથી.”

પોતાની શેરીક તરીકેની નિમજૂકને તેમણે હિંદી સ્ત્રીઓની ચળવળની સરકારે કરેલી કદર તરીકે વર્ણવી હતી, અને શહેરની ‘પીસ-કમીટી’માં એકે સ્ત્રી નથી તે માટે દિલગીરી વ્યક્ત કરી, લોકપ્રતિનિધિ સભામાં દરેક પ્રાંતમાંથી બેઠેલાને લેવામાં આવેલ છે એમ જણાવી સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો.

આ સિવાય બિખારીના મૂંઝવતા પ્રશ્નમાં પણ તેમને રસ છે, અને બિખારી-તરવ દર કરવા માટે અત્યારની આપણી આર્થિક રચનામાં સંપૂર્ણ ફેરફાર તેઓ ઇચ્છે છે.

મુંબઈ પ્રાંતના પ્રથમ સત્કારીને તેમની મહેચ્છાઓ ફગામૂન કરવાની તક મળી છે; તેમાં તેમને સિદ્ધિ મળે.

સ્ત્રીજીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. છ થયું છે.

A collection of botanical sketches of various plant parts, including leaves, stems, and seed pods, labeled with numbers 88 through 93.

[ગતાંકથી ચાલુ]

(૭) આ જાતની ટીમ ગોળ ચક્રર નેવા કૂલ કે છુટા ભરવામાં વપરાય છે. જેમાં સોય આડી આંટી પાડીને સાંકળી પાડ્યા પછી બહાર નીકળેલી સોયને થોડે છેડે ગળકાવવાથી આ જાતની ટીમ પડે છે.

9	2	4	6
3	8	5	7

આંટીની બહાર જ સોય નાખી.૫* બિંદુ સોંસરવી
કોદો. અને પછી જરા ખેંચશે એટલે પ્રહલી
પાછી બંધાઈ જશે. હવે . ૫* બિંદુ આડી
આંટી નાખો. તે ઢીલી રાખી પાછી સોય ૬*
બિંદુમાંથી જ ૭* બિંદુમાં કાઢવી. એમજ આખી
ચાલ્યે જવાથી ચોરસ સાંકળી પડે જશે.

(૬) કંઠાજો કિનાર— આ પણ સાંકળાની
ઝાટીની જ એક નવી રીત છે.

1	2	3	4	5	6
*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*
10	20	30	40	50	60

૧. પહેલી એક બિંદુમાંથી દોરી કાઢી સોય ૭*
૮* બિંદુમાં કાઢી અને તેને દોરાની આડી
નાખી, પછી સોય ૨* ૩* બિંદુમાંથી કાઢી
તેને આડી નાખી, પછી ૯* ૧૦* બિંદુમાં
સોય નાખી આડી પાડવી એમ સામ સામી
લીટીએ ચાલ્યા જવાયો દિનારી બધાની જરી.

(૧૦) ધાસની સળાઓ કે એવું ભરવા માટે આ રીત વપરાય છે. મુખ્ય રેખાની બન્ને બાજુએથી વારા ફરતી સોય નાખી મુખ્ય રેખાની અંદર કાઢી, અડી નાખ્યે જવાથી આવું ભરત તૈયાર થાય છે.

(૧૧) નંબર ૧૦ ની જ રીતે પણ ગોળાકાર પાંદડોને બરવાની આ રીત છે. તેમાં પણ પાંદડોને કિનારેથી સોય નાખી મુખ્ય નસ પાસે આંટી પાડના જવાની હોય છે. આ રીતના બરતમાં પાંદડું અણી તરફથી બરતું સુગમ પડે છે.

(૧૨) ગાજ સરતની આંટી બતાવતી
નંબર ૩ની દીબતી જાતની આ રીત છે.

નંખર ડની ટીબની જાતની આ રીત-છે.
આમાં પાંદડાની નસો ભરાવાની સાથે પાંદડાની
કિનારે બંધાતી જાય છે. પહેલાં એક બાજુનું
અરધું પાંદડું ભરી લીધા પછી બાકીનું
અરધું ભરાય છે. એમાં નસમાંથી સોપ નાખી
કિનારે જોડતા જવાની અને આંટો નાખતા
જવાની હોય છે. જે ઉપરથી શરૂ કરીએ તો
અવગણી નસો પડે છે મિત્રમાં છે તેમ, અને
નીચેથી—અણીએથી— શરૂ કરીએ તો સવળા
નસો પડે છે. (માણ)

સેવા અને સુશ્રુષા માટે જાત ધસી નાખતી હિન્દી.

૬

પ્રકૃતિલક્ષ્યે લેર પહોંચી. એક નિરાધાર નસીંગ લામ ઉઠાવવાની બદલાત ધરાવતા એક બદમાસ ડોક્ટરના પંજમાંથી છટકી, કોધથી ફફડતી નસીંગ હોમમાંથી હું બહાર પડી તે પછે મારા દિલમાં જે દ્રાસકો પડ્યો હતો તે ધર નજીક આવતાં હંજવો બની ગયો. વીણાના અનેક તંતુઓમાંથી પસાર થતા, વિધવિધ નાદના મિશ્રણથી સરગતા કોઈ મંજુલ સંગીતની પેઠે એક જ વિચાર મારા હૈયામાં ધર કરી રહ્યો. વટાંગે ચઢેલા મારા માનસમાં પણ એજ મંજીર વિચારે હું ટકી રહી.

જે નસીંગ હોમમાં હું કામ કરતી હતી તે એક થાપ સમાન હતું. એક કેદખાનામાંથી હું નાસી છૂટી હતી. આકાશની નિર્મલતામાં ને રાજમાર્ગ પર લયેલાં ટ્રોલોની નીલમનીલી સુંદરતામાં મને કંઠીએ આડસો રસ નડોતો પડ્યો. સ્વાતંત્ર્ય-સ્વતંત્રતાનું મનોરમ સંગીત જ મારા હૈયામાં યુગ્મ રહ્યું હતું. બલિષ્ઠ ઝાંખું હતું, છતાં સરિતાજલ પર પચરાપલા ધુમ્મસ સમોવડું બાસતું : પ્રભાત સૂર્યનાં કિરણો ક્યારનાં ય એને આવરી લેતાં હતાં.

યુવામીના બંધનમાંથી મુક્તિ. એ યુવા-મીએ તો મ્હાઈ સ્વમાન હણી નાખ્યું હતું. મ્હાઈ-જીવન નિષ્ફલ બનાવી મૂક્યું હતું. મારા મનોરાજ્ય પર ઝૂમતા અનંત ત્રાસવાદોથી હું વિમુક્ત બની હતી. ગમે તે થાય; હું સ્વતંત્ર હતી. એથી મારામાં નવું જોમ આવ્યું હતું. હું વીરતાથી બેપરવા બની હતી.

પરંતુ મારી મૂળ વાત કહેવાની તો રહી જ ગઈ...

નસીંગના ધંધામાં મેં દસ વર્ષ ગાળ્યાં હતાં, છતાં એક પ્રશ્નનો મને કંઠીયે સતોવ-

નસીંગની આપવીતી

મૂળલેખિકા : મોસ શકુંતલા

અનુવાદક

શ્રી. રમણીકલાલ જયચંદભાઈ દલાલ

કરકે ઉત્તર મળી ચક્રો નથી. કિંદની પ્રજાની નગરે નસીંગનો ધંધો તુચ્છકાર બયો કેમ લેખાય છે ? દુનિયાના દરેક સંસ્કારી દેશમાં નસીંગ દેવીઓ તરીકે પૂજાય છે. બાદાનના બમાવ વખતે મૂડીબર નસીંગ વીરતા બપો મહાકાવ્યે તો દિલ્લિજાત માયે કીર્તિકાવ્યે ટોળ્યો હતો.

એવી પ્રસંધાઃ એવી કદરઃ કિંદમાં એવું ચમચું પણ આવી શકે તેમ નથી.

દરેક સંસ્કારી દેશમાં નસીંગને ધંધાદારી લેવમાં અતિશય વચ્ચડ અપાય છે. સાચાં કે વિદાસયનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો બાદ કોષ પણ કન્યા સ્વમાવિક રીતે જ નસીંગનો અભ્યાસક્રમ પસંદ કરી શકે છે. પછી એનું લગ્ન પણ થાય છે ને સમાજમાં તે પોતાનું સ્થાન પણ પ્રાપ્ત કરી લે છે. એકવાર તે નસીંગ હતી, એ કદીકાત કદીયે એના જીવન-વિદાસમાં અંતરાય રૂપ નીવડતી નથી.

પરંતુ કિંદમાં એવી હાલતોનો અભાવ છે. કિંદમાં તો નસીંગના ધંધાને અધિકા-

વૃત્તિની સંખ્યાનું દક્ષાએ મૂકી દેવામાં આવ્યો છે. બીજા દેશોમાં જે એક સામાજિક કાર્ય-કુશળતા લેખાય છે તે હિંદમાં સામાજિક અનિષ્ટ મનાય છે : એ કે એ અનિષ્ટ નબાવી લેવું પડે છે. જ.

મહારી નજીક એકવાર ગંભીર બીમારીના બિજાને પડી. એના છેલ્લા દિવસમાં મહારે એની ચાકરી કરવાનું આવ્યું. તમામ વૈદ્યા-કીય ઉપાયો અજમાવ્યાં નસીંગમાં પણ જરાય ક્યારા રાખી નહિ, છતાં એ બિચારી સ્વર્ગે સંચરી. શોકેથી સંબંધીઓને સાન્ન-વન આપતી હું કકળતી હતી ત્યારે એક જથ્થુ મહારા પૂર છંછેડાઈ પડ્યું : “તને કશું ન લાગે ! તારો જીવ ન બળે ! તારો તો રાજીદા ધંધો છે.”

નસીંગના ધંધા પ્રત્યેના આવા વલ્લભ્ય પથ એનો અરોચિત વિનીપાત થયો છે. કહે-વત છે કે બદમાસ અંતે દેશમકૂત બને. આર્થિક અને સામાજિક સંકટમાં કસાયલી અજળા છેવટે નર્સ બને.

આપણને કહેવામાં આવે છે કે આ મધ્યમવર્ગનો ઉપાશળ છે. કાષ્ઠપણ ધંધામાં રોકાયેલો પ્રત્યેક કામદાર પોતાના મહાજન કે મજૂરસંઘોથી સુરક્ષિત છે. અમજીબી જનતા ચૂસણનીતિનો ભોગ ન બને તેની એ સંસ્થાઓ તરફની રાખે છે. બંગ્લીઓ ને હરિજનોના પણ સંઘો રચાયા છે. દુઃખમાં સમજતી માનવતાની વહારે ધાવા ટેટ્ટેલા ન્યોતિધરે કુદી નીકળ્યા છે. પરંતુ ખરેખર તેઓ દુઃખીની વહારે ધાય છે ખરા !

પરંતુ ખાનગી હોસ્પિટલોમાં ચેટિયા માટે મજૂરી કરતી નસીંગ પ્રત્યે તો એ મજૂરો માટે મરી શીદનાર આગેવાનો કે પ્રજાજનો-માંથી કાઢવું ય ખ્યાન ખેંચાયું નથી. ટેલેક વાર નસીંગ હોમમાં નસીંગ અદાર અદાર કરાક વૈતર કુટે છે, છતાં કામને એમને માટે

વિચાર સરખો આવતો નથી. ચુમારતાધારે પણ એમને લાગુ પડતો નથી. મધ્યમ વર્ગના મહા-રાજ્યમાં એક પણ ખૂણે એમનું સ્થાન નથી, એમ માની લેવું કે શું ? કે મધ્યમ વર્ગની આંસહી જીદ જ પ્રકારની છે ? એના લાભ કેવળ પુરોષોને જ મળવાના છે ? કે નસીંગ સ્ત્રીઓનો જમાનો આવે ત્યાં સુધી કાષ બોડી બેસી રહેવાનું છે ?

જે પળથી તે નસીંગ સદેદ પોવાક પરિધાન કરે છે સારથી એક વાત એને માટે નહીં છે અને એ વાત એના દિલમાં ધર કરે છે કે, જીવન એને માટે પુષ્પોની શમ્યા નથી, પરંતુ કંટકમય બિજાનું છે. જે માનવ દર્દો દર્દે કરવા સમર્થથી છે તેણે પોતાના લેહી ઉઠાણામાંથી નિરાંત અતુભવવાની કદી ચે આરા ન રાખવી.

આ તાત્વિક સિદ્ધાંત મદ્યુ દરીને નસીંગિયાદપૂર્ણ હૃદયે પોતાના ધંધામાં ઝંપલાવે છે. અભ્યાસ કરતી વખતે પણ એના પર ઘણું ઘણું વીતે છે. ચાર ચાર વર્ષ સુધી એમને એ ચક્કીમાં પીસાવાનું હોય છે. ગંજલ શિસ્તના પાલન ઉપરાંત એમના જીવનમાં એક વાત કુખ્ય બની રહે છે : દિલમાં ઉભરાતી તમામ નૈસર્ગિક બાવનાઓને નસીંગ તિલાંશિ આપતી જ નેઈએ. હું જો. જો. હોસ્પિટલમાં ચિલ્લણ લક રહી હતી તે વખતે એક વાર હું મહારા માટે નિયત થયેલી ફરજ બજાવી ચૂકી હતી ને ખૂબ ચાકી જવાથી મહારી હમમાં આરામ કરવા પડી હતી. પરંતુ એક કલાક પણ પૂરો થયો નહિ હોય ને મને મહારી ઉપરી તરફથી તાકીલું તેડું આવ્યું. કંઈક બૂલ થઈ ગઈ હશે તેથી મને બોલાવતાં દશે એમ મનમાં યુગાતી, મેં મહારો પોવાક ફરી ધારણ કર્યો ને એના કાપોલ તરફ લગભગ પરાણે પસકાક. ત્યાં જમદની પેડે એ બેસી હતી. એના રાજીદા કંડા રચા-

વધી આંગળી કરી એણે દુકમ છાડ્યો.
પાણીનો નામ એના મેજ પર ધધાર્યાને મૂક્યો.
નહોતો : થોડાક ઈચ દૂર હતો : એમ કેમ
અન્ય ?

મ્હારા શિક્ષણના આગામી અવાર નવાર
દુહડો ફાટી નીકળતાં. કોમી પ્રશ્નની આંટી
ધૂંટીમાં હું કશું જ સમજતી નહિ. દવાખાનું
છોડી જવાની અણી પર હતી તે વખતે એક
વાર દુહડના સમાચાર આવ્યા. ધવાયલાનો
ધસારો થાય તેને પહોંચી વળવા તૈયારી
કરવાના હુકમો છૂટ્યા. ધવાયલાં દહીંઓ
આવતાં ગયાં તેમ આરામની કલ્પના માત્ર
આસરી ગઈ.

ફેટલાક ધવાયલા દહીંઓથી વોડ ઉમરાઈ
ગયો. નિષ્કારણ ધમાલ વધી પડેલી જોઈ મેં
દહીંને કહ્યું : 'જુઓ, બહાર તમે સોઝો છો.
તે એક બીજાનાં મળા ઠાપો છો, પરંતુ દહીં
તરીકે અહીંનો જ ન્યાય નિર્દાઓ. તમે બધા જ
એક છો કે નહિ ? દિંદુ કે મુસલમાન :
તમામ દહીંઓ આ ખંડમાં જ પડ્યા છે ને ?'
તેઓ હસતા : ધાં કરનાર ને ધાઝીલનાર દહીં
સામાન્ય મિત્રીમાં દાયમાં દાય ચીલાવી આગળ
વધતા.

હું હોસ્પીટલમાં ત્રણેક મહિના રહી
હોષસ. ત્યાં સારા ધરની એક સ્ત્રી સુચવડ
માટે આવી. પરંતુ કમનસિબે તેનું બાલક
જન્મ પામ્યા પછી એક અઘવાડિયા બાદ એક
રાત્રે અચાનક અવસાન પામ્યું. એ બાઈ
હોસ્પીટલ છોડી ધેર જઈ મૃતબાલકની ધર્મ-
ક્રિયા કરવા છંદે ચડી, પરંતુ એ પહે મૃત-
બાલકના દેહને સ્પર્શ કરતાં તો એ ડરતી
હતી. મુખ્ય નર્સે બાલકને બેન્ડેજમાં લપેટી
આપવા મને કહ્યું. મળે તે હજી મેં છવતું
હોય તેવા દેખાવ કરવા સૂચના કરી. એક ટેકસી
માડે કરી માતા અને મૃતબાલકને બહાર
મૂકી આવવા દુકમ કર્યો.

મ્હને એ વાત ગમી તો નહિ, કારણ કે
છંદગીમાં પડેલી વાર મૃતદેહને સ્પર્શ કરવાનો
આ પ્રસંગ હતો ને એ કસોડીમાંથી પાર
ઉતરવામાં મને ડર લાગતો હતો. હું જરા
સંકોચ પામતી ઉભી હતી ત્યાં આવી બાબ-
તોમાં કસાયેલા વોડબોય બોલી ઉઠ્યો : 'સીરટર,
એક મૃત બાલકનો તમને ડર લાગે છે ?
મુદીના ઢગ દેવના પડશે ત્યારે તમારી શી
દશા થશે ?'

કસોડી માટે મેં મારા દિલને મજબૂત
કર્યું, પેલા બાલકને મેં વસો પહેરાવ્યાં, એનાં
મોઢા પર પાવડર પણ છાંટ્યો, ટોપી પહેરા-
વીને બેન્ડેજમાં વીંટાળી લીધું. ત્યાં વળી એક
બીજી મુંઝવણ ઉભી થઈ. પેલી માતાએ પોતાના
બાલકને ઉચકવા ના પાડી. શોકથી ધેરાયલી
એ તો ધૂસકે ધૂસકે રડવા જ મંડી પડી. ત્યાં
પેલા વોડબોય અમારી કુમકે આવ્યો :
'આમ અંકળામણું કરશો તો અગે કાષ્ઠ તમને
મદદ કરીશું નહિ.' એણે પેલી બાઈને સાદ
સંકેદમાં સંજાવી દીધું, એટલે પેલી બાઈને
પરાણે તૈયાર કરવી પડી. ટેકસી બોલાવવામાં
આવી. મ્હારા હાથમાં મૃત બાલકનો દેહ લઈ
હું આગળ આંધી ને પેલી માતા મારી પાછળ
આવી. આમ આ કશું સરખસ મોટર આગળ
પહોંચ્યું. માતાની વીરતાથી એ કસોડી પાર

ઉતરી. અવાર નવાર તે પોતે મ્હારો ઉપકાર નહિ બૂએ એવું મ્હારા કાનમાં કહેતી.

છ મહિના પછી એક બહેનપણીને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગે મ્હારે ખાર જવાનું થયું. ત્યાંની માનવમેદનીમાં મેં પેલી બાધને ઝાંઝળી કાઢી. મોં પર રિમત ધારણ કરી હું તેના તરફ આગળ વધી. તુરંતકાર કરવામાં આવશે એવી મને કલ્પના પણ નહોતી. પરંતુ એ બાધએ તો જાણે મને ઝાંઝળતી જ નથી એવો દેખાવ કર્યો ત્યારે તો મ્હારા આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. ન્યારે મેં એને બધી વાતની યાદ દેવરાવી ત્યારે પણ 'હાં હાં' એમ કહી તેણે આશ્ચર્યજન પકડી.

થોડાં વર્ષો વીતી ગયાં. મેં જરા વધારે વધારે અનુભવ મેળવ્યો. હોરપીટલના જીવનને અને નવા સ્વભાવનો અભ્યાસ થયો. નસીંજના કામ ઉપરાંત નસીંજે ડોક્ટરની પણ પગદી કરવાની હોય છે એવી મને વધારે ને વધારે પ્રતિભા યતી ગઈ. હલામ કરવા નિર્માણ થયેલા બકરા જેવું નસીંજું સ્થાન છે. હોરપીટલમાં કાંઈપણ દોષ જણાય કે એનો ખાર નખાય નસં ઉપર.

સુવાવકના ડેસોમાં તો બહુજ દોષારોપણ નસીં પર જ ચવાનું. ડોક્ટર ડેસના ચાન્ડામાં હોય. ન્યારે એમની ખાસ જરૂર હોય ત્યારે એ હાંજર જ ન હોય. દર્દીની પાસે ઉભા રહેવાની ફરજ નસંની. ન્યારે જરૂર પડે ત્યારે ડોક્ટરને બોલાવી લાવવાની ફરજ નસંની.

જે એ ડોક્ટરને જરાક વહેલા બોલાવે તો કામતી સમય ખરબાદ કરવા બદલ ડોક્ટર નસંની ધૂજ કાઢી નાખે. બરાબર ટાઇમસર બોલાવવામાં આવે તો પણ એને મોડા બોલાવ્યા બદલ નસંને જ દોષ દેવાય.

એક વાર હોરપીટલમાં એક દર્દીની સંભાળ મ્હારે રાખવાની હતી. સુવાવકનો એ ડેસ હતો. કરમણે લીધે ડોક્ટર રેકાઇ

ગયા. દર્દીને ડોક્ટર ન આવ્યા એ ખૂંચ્યું. તે એક શ્રીમંત ગૃહસ્થાતી બાધ હતી. હોરપીટલમાં સારામાં સારી તમિયત સચવાય તે માટે એણે જરૂરી બર્ધાજ પ્રકારનાં નાણાં ખર્ચ્યાં હતાં. પરંતુ આમ અને પૂરની પેટે દુલ્હક પણ પરમેશ્વરની જ કરામત છે અને મનુષ્યો તેની અમાલિયી આચાહી કરી શકતા નથી. મ્હારાથી બને તેટલી એને શાન્ત રાખવા મેં પ્રયત્ન કર્યો. સારામાં સારી રીતે દુઃસ્વાવક કરી ચક્રાંચ એવી મેં તેને સંપૂર્ણ ખાત્રી આપી. બાકક સલામત રીતે અવનયું પણ ખર્ડ. એને યુત્ર આવ્યો. જૂન-કાળમાં કૃતમંતાના અનેક દાખલાઓ અનુભવ્યા હતા તેમ કૃતમંતા પણ દહપારની જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ પણ મેં અનુભવ્યું છે. એ શુભરાતી બાધએ મને અનેક બેટ સોમાદો આપી, એટલું જ નહિ, પણ જીવનભરની મ્હારી અનુપમ સખી બની રહી,

એક બીજી હોરપીટલમાં માનવ સ્વભાવનો મને બીજો પરચો પરચો. એક વૃદ્ધ પશુ શ્રીમંત બાડીઆને નિરાશાજનક બાધિરી પીડાતો હોરપીટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. લગ્નાધિપતિ હતો એમ મને મળવા મળ્યું. એની સંભાળ રાખવા માટે એના પેતાના ચાકરોનું ધાડું હતું, તે ઉપરાંત હોરપીટલની એક નસં તેની સારવારમાં રહે એવી તેણે કમળા દાખવી, ને એ કામગિરી મને સોંપાઈ.

એ વૃદ્ધની માંદગી ઘડીમાં મંબીર બની હતી ને ઘડીમાં સુધારા પર જણાતી. પણ મહિના એમણે હોરપીટલમાં ખેંચી કાઢ્યા, એમના પુત્રો અવાર નવાર હોરપીટલમાં રહેતા. એ તો દેખીતી રીતે છેડાઈ પડ્યા. એમના પિતા બીમાર હતા તેથી એમને અક-ળામણ નહોતી, પરંતુ હંમેશાં એ હંમેશા જીવ રીયાતા એની જ બારે ચિંતા હતી. એ સાજ પણ નહોતા થતા તેમ એમની બીમા-

રીતો અત્યંત પશુ ન હોતો આવતો. એકાદ મુત્રે તો કહી પશુ નાખેલું કે 'આ છુદ્ધો હવે ટળે તો સાફ કે એમનાં નસીબ ઉધડે.'

એક રાત્રે તેમણે ધમાલ મચાવી મૂકી. હોસ્પીટલના વોર્ડબોય અને નર્સોને બેટ-સોગાહો આપવા માંડી. એવા તે શા શુભ સમાચાર હતા કે તેઓ આવા ઉલાસમાં આવી મચા હતા? એમના જવાબથી હું તો ડહામ જ મઈ. ઉત્તર આપવાની એમની હિંમત પણ જલ્પરી હતી. એમના પિતાનું અવધાન થયું હતું.

અત્યંત દરજ્જા કિસ્સો તો એ જ હોસ્પીટલમાં થોડા સમય પછી બન્યો. એક શ્રીમંત શુભરાતી યુવાનની નવવધુને પેટના દર્દ માટે હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવી. દિવસો તે મહિનાઓ સુધી એ કેસ લંબાયે ગયો. એનો પતિ તો ચિંતાથી અધો થઈ ગયો. પત્નીની પચારીથી એ કાણુ પણ અળગો થતો નહિ. એના પત્નીમત ને સ્તેહભાવથી હોસ્પીટલની પ્રત્યેક વ્યક્તિને માન પેદા થયું. પેડી પર અત્યારના ધંધા પ્રત્યે એ બેદરકાર રહેતો હતો. સાધુઓ ને બોલિતીઓ પાછળ એ પાણીની માફક પૈસા ફેડતો. નજીવા જોરાકથી એ ચલાવી લેતો. એની પત્નીની તખીયત સુધરે એવી પ્રાર્થના ફૂલેલી જોઈ હોસ્પીટલમાં દરેકને સંતોષ થયો. અણીની પણ પસાર થઈ ગઈ ને એક પખવાડીયમાં તો તે હોસ્પીટલ છોડવા લાયક બની. આરોગ્યધામોના લાંબા પ્રવાસ માટે ઉલાસિત બનેલા પતિએ એક સુંદર કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો હતો. પંચ-ગની, માથેરાન, ઉટ્ટી, ફોગાર્ડ કેનાલ અને છેવટે કાશ્મીર જવાનું ઠરાવ્યું હતું.

પરંતુ હોસ્પીટલ છોડવાના એક જ દિવસ અગાઉ પતિને સખત ખાંસી થઈ આવી. સવારમાં એની શરૂઆત થઈ. બપોરે અચાર નવાર આવતી, પરંતુ રાત્રે તો તેને

અંધવા જ ન લાગ્યા. મધ્યરાત્રે તો ડોક્ટરને બોલાવવાની જરૂર પડી. મંભીર પ્રકારનો ટાઇફોઇડ એને લાગ્યું પડી ચૂક્યો હતો. એક અઠવાડિયામાં તો એ પતિનું પ્રાણપંખેર આ કાની કુનિયાનો ત્યાગ કરી ઉડી ગયું. એની પત્નીના નિર્બલ હાથમાં જ એ પ્રેમી પતિએ પ્રાણ છોડ્યા. એનું બાન જવાની અણી પર હતું ત્યારે એના છેલ્લા શબ્દો : "પાર્વતી, આપણે કાશ્મીર ન જઈ શક્યા હોં !"

એક વાર એક બાડીયા યુવાનને ટાઇફોઇડના દર્દી તરીકે હોસ્પીટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. હમણાં જ એની વળતી દશા થઈ હતી. અણીની પણ વીતાવી હવે એ સુધારા ઉપર હતો. એને 'સ્પંજ બાય' આપવાનું કામ હાજ વોર્ડબોય કરતા, પરંતુ એક વાર એ કામગીરી મને સોંપવામાં આવી.

કદાચ જીવનમાં પહેલી જ વાર એક યુવાન નર્સના હાથે આમ સ્પંજ બાય લેવાનો એને પ્રસંગ સાંપડ્યો. હશે. મેં ચાહર ખસેડી નાખી, થોડુંક શરીર ખુલ્લું કરી મેં પાવડર નાંખ્યો. નર્સોને આવી ખાતનું શિક્ષણ અપાયેલું હોય છે એટલે આ બધું ચત્રવત થયે જતું હતું. દર્દીનો દેખાવનો એમને વિચાર પણ આવતો નથી. આ યુવાન હજી ઊમતી જુવાનીમાં જ હતો. એટલે નર્સના સુવાળા હાથનો સ્પર્શ થતાં જ એની લાગણીઓ સતેજ બની, એના મોંના ખૂણામાંથી થૂંક બહાર આવવા લાગ્યું. એની દક્ષિમાં પાછલી અમર આવી, અનંત શિકારીની નજર ત્યાં બસી રહી. હું નવો પાયળનો પહેરાવતી હતી ત્યાં એણે જોરથી મહારા હાથ પકડી લીધા.

મેં એ યુવાન તરફ નજર કરી. એવો તો એ પલટાઈ ગયો હતો કે એનાં નમન-માંથી અત્રિચિંદુઓ ટપકી રહ્યાં. પ્રથમ તો

આસુનાં દર્શન થયાં, પણ પછી તો એ ધૂસકે ધૂસકે રડી પડ્યો. પ્રમાણમાં અતી-શ્રમિત થયેલા એના સ્નાયુઓને સાન્તવન આપવા હું ક્યું જ વિચારી શકી નહિ. માત્ર એના મસ્તકને મેં છાતી સરસું ચાંપી રાખ્યું ને એના માથાને પસવારી રહી—એક માતા રડતા બાલકને છાતું રાખે તેમ. ને અને સાન્ત થયો.

જાહેર હોસ્પીટલમાં હું કામ કરતી હતી-ત્યાં મુધી મ્હાંડે જીવન એક સરખું વલે જવું; પરંતુ ખાનગી હોસ્પીટલમાં મેં કામ કરવા માંડ્યું. ત્યાં જુદી જ લીલા નગરે પડી, સ્વમાન-ભંગના તો ગંજ ખડકાયા. હિંદની તમામ નસોની એ જ દયા હશે એમ મ્હાંડે તો માન્યું છે. અદાર અદાર કલાક વહિ જાય છતાં દરજ્યાથી નિવૃત્તિ ન મળે, ને ઉપરથી કપકા સાંભળવા પડે એ તો જુદા. કેટલીક વાર તો મ્હાંડે મગજ ખૂબ જ પાકી આવતું.

કાલસાની ખાણોના માલિકોની આત્મા વેચીને ચલાવાતી ચૂસણ નીતિ મુશ્કેલશહર છે. પોતાને ચઢતા દિવસમાં મજૂરી કરી, પરસેવા પાડી, એને લાખો રૂપિયા એકઠા કરી આપનાર માતાઓનો એને કદી જે વિચાર આવતો નથી. મુંબાઈમાં ખ.નગી હોસ્પીટલ ધરાવનાર અને પોતાને નિષ્ણાત ડોક્ટર અને સર્જન મનાવનારની મનોદયા પણ આવી જ હોય છે. ખાણના માલિકો યોગ્ય ડેજવણી પામેલા હોતા નથી, એટલે માનવતા પ્રત્યેના આવા વર્તન માટે તેમને ક્ષમા આપી શકાય, પરંતુ ખાનગી નર્સિંગ હોમ ચલાવતા ડોક્ટરો અને સર્જનો તો દેશના ખરાબમાં ખરાબ લોહીચૂસક શેઠિયા કરતાં પણ હજાર દરજ્જે હીણા છે. ડોક્ટરનો ધંધો જગતમાં ઉમદામાં ઉમદા મનાય છે, પરંતુ આવા ક્ષુદ્ર જંતુઓના પાપે આને તે ધીર-ધાર કરતા મારવાડી કે પકાણુથી પણ હિતરતી

કક્ષાએ પહોંચી ગયાં છે.

ડોક્ટરી ધંધો આને સરલ થયેલા ઈમો-સ્ટેથી ઉભરાઈ રહ્યો છે. સાધારણ દેહી પણ પારખવાની એમનામાં શક્તિ હોતી નથી. તેમનું વર્તન પણ ગજબ તોણું હોય છે. તેમણે હાથ પણ ન અડકાડવો બેઠકે એવા પ્રેસો તે હાથમાં લે છે. અને મુઠરેલા ખૂની બની તેઓ આખા ધંધાને લાંછન લગાડે છે.

મુંબાઈનાં એક જાણીતા, નર્સિંગ હોમના એક ડોક્ટર સાથે મ્હારે પહેલી મુલાકાત થઈ ત્યારે મને મ્હારા બધિખની અગાઉથી જ ઝાંખી થઈ ગઈ. નસો માટે એમણે છાપામાં જાહેરખતર આપી હતી. એના જવાબમાં અમે ત્રણ નસો હાજર થઈ હતી. જોળ ફરતી ખુરસી પર ડોક્ટર સાહેબ બૂલતા હતા. તેમની સામે પડેલા ટેબલ આગળ અમને ખડાં કરવામાં આવ્યાં. એમણે અમારી કામગીરી સમજાવી. અમારી કામગીરીનો કેષ નિયત સમય નહોતો એવી એમણે જાહેરાત કરી. પખારની વાતચીત કરી. વધારામાં અમને આ-નાસ્તો આપવામાં આવશે એમ તેમણે જણાવ્યું; એમાં પાણી જેવી મ્હા, વાસી પાઉં અને ખોરા માખણનો સમાવેશ થતો હતો. પછી અમારા બંધનની છટ્ટી શરત ગણાવતાં એ ટટાર ઉભા થયા. ... “ એક વાત વધારે. તમારામાંથી કોઈ માલિક બેસતું હોય તો મને અત્યારથી જ જણાવી દેજો, કારણકે એવા ઉમેદવારની તો મ્હારે જરૂર નથી. મારી હોસ્પીટલમાં એવી નિર્માલ્ય-તાની મૂર્તિઓની મ્હારે જરૂર નથી.” કાલસાની ખાણના માલિક અને આ ખાનગી હોસ્પીટલના માલિક ડોક્ટર વચ્ચેની સામ્યતામાં ક્યું જ ખાટી રહેતું નથી.

વળી ડોક્ટરી ધંધામાં થણા હંડવેદો ધુસી જવા પામ્યા છે. ડીમોઓનાં લાંબા પૂછા પછવાડે તેઓ પોતાનું અજ્ઞાન છૂપાવે છે. મ્હારા તો સ્વાનુભવની જ આ વાત છે.

એક લક્ષ્યાધિપતિના દોકરાને ટયુમર થયું. એની જોપરી ખોલી આ દર્દ માટે શસ્ત્રક્રિયા કરવી પડે અને મમળને કાઢ નિષ્ણાત સર્જન હોય તે જ આ સાહસ ખેડી શકે; પરંતુ હું જે હોસ્પિટલમાં કામ કરતી હતી એ ડોક્ટર ગમે તેવાં સાહસો ખેડવામાં પાવરધા હતા. એમને ખાતરી હતી કે દર્દી ઓપરેશન ટેબલ પર જ અવસાન પામશે, છતાં દશદમ્ભર રૂપિયા શ્રી કરાવી એમણે એ શસ્ત્રક્રિયા કરવાનું માથે લીધું. એ ડોકરાના આપને પ્રથમથી જ સુણાવી દીધું, કે 'મૃત્યુની સૌએ સો ટકા બીતી છે' ને પૈસા અગાઉથી જ લઈ લેવામાં આવ્યા.

દર્દીને ઓપરેશન ટેબલ પર મૂકવાની તૈયારી થઈ. એના માથાને લગભગ બારેક વખત મૂંડવામાં આવ્યું. દરેક મૂંડન પછી એના પર લોશન લગાવવામાં આવતું, તેથી એર વ્યાપે નહિ. જવાબદારી પૂરેપૂરી સમજનાર સર્જન પોતાની શક્તિની મર્યાદા વટારી ગયા. જોપરી ખોલવામાં આવી. ટયુમર દૂર કરવામાં આવ્યું. જગતમાં બે ચાર સર્જનો જ જે ઓપરેશન કરવાની હિંમત કરી શકે છે એ પતાવી નાખવામાં આવ્યું અને અગાઉથી જાહેર કર્યા સુજન દર્દી દેવશોક પામ્યો.

શાંતિથી સર્જને જોપરીને ટાંકા લગાવી દીધાં. દર્દીને એના ખાટલા પર લઈ જવામાં આવ્યો. ડોક્ટરે તે પછી પોતાનો જુરખો ને મોખા દૂર કર્યા. અને મને બોલાવીને બધો જ બેઠક છૂપો રાખવા તાકીદ કરી. દર્દીને ખાટલા પર સુવાડી ગરમપાણીનો શેક વગેરે વિધિ ચાલુ કરી દેવા સૂચનાઓ અપાઈ. દર્દી હજી બાનમાં આવ્યો નથી એવું એનાં સર્ગાસંબંધીને કહેવામાં આવ્યું. મેં એમની દરેક સૂચનાનો અમલ કર્યો. એ સૂતદેહ ન હોય, પણ માનવી બેભાન પડ્યો હોય એમ શખની સારવાર મેં ચાલુ રાખી.

બે કલાક પછી સર્જન એના ખાસ વોર્ડમાં આવ્યો. દર્દીની નાડ તપાસી અને

ડોક્ટર કહે, 'તારા માલ બહુ સુંદર છે'

*

મૃત્યુ પામેલો જાહેર કર્યો. મહારી જીંદગીમાં પહેલી જ વાર ડોક્ટરનું રોજીંદું સત્ય ઉચ્ચારાતું સાંભળ્યું. 'ઓપરેશન સફળ થયું હતું પણ દર્દી અવસાન પામ્યો' ત્યારે જ રોજ ઉચ્ચારતા એ ધ્વજવાક્યનું સાચું રહસ્ય મને સમજાયું. ડોક્ટર હાથ પર લે એ દરેક શસ્ત્રક્રિયા સફળ જ થાય છે, પરંતુ દર્દી મરવાનું પસંદ કરે તેમાં જિભારા ડોક્ટરનો શો દોષ ? અને દોષ દર્દી શકાય જ નહિ.

આમ હોસ્પિટલ સંભાળનાર સર્જન દંભી હતો, તો દવાખાતું ચલાવનાર પંખખી દૈત્યનો જ અવતાર હતો. એ મહારી પાછળ જ પડ્યો હતો, જાણે કાંઈ જૂતું વેર વાળવાનું ન હોય ! અન્તે મહારે નોકરીને જ કમાતી દેવી પડી. પ્રથમતો એણે મારા ખાનગી જીવનની માહિતી માગવાની શરૂઆત કરી. હું પરણેલી હતી કે કુંવારી, એ એનો પહેલો જ પ્રશ્ન હતો. આ પ્રકારના એના વર્તન સામે મેં વાંધા ઉઠાવ્યો, એટલે મહારા કામકાજમાં એણે ડગલે ને પગલે વાંધા શોધવા માંડ્યા. કેટલીક વાર મીઠાશથી ને કેટલીક વાર કાપર ધમકાથી એ મને દમ ભરાવતો. એક વાર રાત્રે આઠ વાગે એ મહારા નિવાસસ્થાને આવી ચડ્યો અને સિનેમા બેઠા સાથે આવવા આમંત્રણ આપ્યું. મેં એ બદમાશનો સામનો કરવાનો જ નિર્ધાર

નામેલી અને આ અપમાને જ નર્મનીને આવા અર્થકર માનવહત્યારા બનવા માટે ઉત્કેષ્યા હશે એમ પણ મને થયું.

એ જ ૧૯૪૨ ની સાલમાં આપ્તિ-ગ્રીમુ-રમાં શું બન્યું હતું એ પણ હજી આપણે બૂલી ગયાં નથી. એ બનાવોની નિષ્પક્ષપાત તપાસની માગણી કરવાની વાત પણ સરકારે ઊઠાવ્યા હરી અને શ્રી. બાણસાળીજીએ એ માટે ઉપવાસ આદર્યો ત્યારે એમ કહેવામાં આવ્યું હતું, કે જે સ્ત્રીઓ પર બળાતકાર ગુજારવાના પ્રસંગો બન્યા છે એ સામાન્ય પ્રકારની સ્ત્રીઓ હતી. જાણે કેમ ખાનદાની તો અમુક વર્ગમાં જ વસતી હોય ! સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ અને સ્ત્રીની પવિત્રતા અને આખરે એ પણ ધનિક વર્ગ માટે અથવા ઉચ્ચ મનાતી કામો કે ઉપરી અમલદારોની સ્ત્રીઓ માટે જ જાળવાનાં હોય ! જે કાંઈના કળદ્રુપ બેળમાં આ વિચાર જન્મ્યો હશે એની માનવતા માટે અને સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યેની એની દષ્ટિ માટે ખરેખર તિરસ્કાર ઉપજે છે.

અને એવું જ એક ત્રીજું સ્મરણ યોગ્ય સમય પર હૈદાબાદમાં જે બન્યું હતું એવું છે. કુમારી પદ્મજા નાયકુએ પોતે જાતે તપાસ કરીને એ વિગતો બહાર દરી હતી. એ પરથી સ્પષ્ટ દેખાતું હતું કે સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને અને સ્ત્રીની પવિત્રતાને ત્યાં બગડે ચીજ જેવી બનાવી દેવામાં આવી હતી.

અને હવે આવે છે નોઆખલી. સ્ત્રીઓની લાજ લૂંટવામાં આવી, સ્ત્રીને હિંસાવી જવામાં આવી અને ખંજરની ધારે કબજામાં રાખવામાં આવી. આ બધાં કૃત્યો કાણે કર્યાં ? શા માટે કર્યાં ? એ સ્ત્રીઓની એમણે કતલ કરી નાંખી હોત, એમને જીવતી સળગાવી દીધી હોત, એમનાં નિર્દોષ બાળકોને એમની આંખ આગળ રહેંસી નાંખ્યાં હોત, તેણે એ કૃત્યો ઓછાં જોઝારાં ગણાવત. પણ આ જે કંઈ બન્યું છે એણે તો જાણે સારાપણાની કે માનવતાની—

કહો કે સાચા પુરુષત્વની એક પાનળા રવા પણ રહેવા દીધી નથી.

સામાન્ય પ્રસંગોમાં પણ માનવી ન્યારે કાંઈ સ્ત્રી તરફ કુદગિટ કરે છે ત્યારે એ માનવી, માનવી મટીને હેવાન બને છે. રસ્તે ચાલી જતી સ્ત્રીની કાંઈ બેશરમ પ્રુપ દ્રવ્ય પણ ન્યારે મસ્કરી કરે છે ત્યારે એ પોતાની પશુતાનું જ પ્રદર્શન કરે છે. સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ અને સ્ત્રીની પવિત્રતાની અમારે મન આવી કિંમત છે.

આને આ રસોડું અને દીવાનખાતું છોડીને બહાર આવી છે. ધુંધટ કાઢતી અને જુરબો ઓઢતી પણ કેટલીય બહેનો આને બહાર સેવાનાં કામ કરવા માટે બહાર નીકળી છે. અને ધુંધટ કે જુરખાનો જેમને જન્મથી અભ્યાસ જ નથી એવી સ્ત્રીઓ તો રાત મધરાત પણ પુરોનાં ટોળાં વચ્ચે કેવળ સેવાકાર્ય માટે નિર્ભયપણે ઘૂમી રહી છે. પણ આનો અર્થ એ સ્ત્રીઓએ પોતાના સ્ત્રીત્વને અને પોતાની પવિત્રતાને કમાવી દીધાં છે એ નથી થતો. એ સ્ત્રીઓ માટે જે કાંઈ જાતી કલ્પના કરતું હોય તો એઓ મૂખીઓના પ્રદેશમાં વસે છે. ધુંધટ કાઢનારી, જુરબો ઓઢનારી કે જનાનામાં રહેનારી સ્ત્રીઓને પણ પોતાની પવિત્રતા અને પોતાની મર્યાદા વહાલી છે.

અને આથી જ નોઆખલીમાં જે કંઈ બન્યું છે એથી હૃદય કંકળી ઉઠે છે. આથીજ એમ લાગે છે કે આ બનાવ તમામ સ્ત્રી જાતિને માટે—ના, હું તો આગળ વધીને કહું છું કે માનવ સંસ્કૃતિને માટે પડકાર રૂપ છે.

આ અત્યાચારોનો ભોગ બનેલી સ્ત્રીઓ તરફ દેશભરમાં અનુકંપાની લાગણી પ્રગટી નીકળી છે અને એ સૌને વિના સંકોચે પોતા પોતાનાં કુટુંબોમાં રથાન મળતું બેઠાં એવી બહેનો પણ પડિતો, શાસ્ત્રીઓ અને ધર્મ-ગુરુઓએ કરી છે, એ સંતોષની વાત છે. પણ

આટલું જ બસ નથી. મુદ્દાની વાત તો એ છે કે અર્ધદરણુ કરાયલી એકેએક સ્ત્રીની શોધ કરીને જોમ અને એમ જલદી તેમને ધરબોળા કરવાં જોઈએ. કોઈ પણ સ્ત્રી, એ રાજરાણી હોય કે બિખારણુ હોય, પરંતુ એની ધમ્મજા વિરહ એને છડાવી જવામાં આવે ત્યારે એની શી દશા થતી હશે એની કલ્પના પણ અસંભવ છે. જગતના કોઈ પણ ભાગમાં, કોઈ પણ સ્ત્રી પર આવે. અત્યાચાર થાય તો તમામ સ્ત્રી જાતિને અસહ્ય લાગવો જોઈએ. અને એ સૌએ એનો તાબડતોબ નિકાલ અને જવાબ આપવો જોઈએ.

આને આપણે સમ્યક્તાની, સંસ્કારની ને સુરુચિની વાતો કરીએ છીએ. પણ આપણે જોએ સુખચેતના કરીએ છીએ એમને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં આપણી બહેનો કેવાં પારાવાર સંકટો વેડી રહી છે એની કલ્પના કરવા માટે કે એનો જવાબ માગવા માટે પણ કુદરત નથી એ કુઝળતી વાત છે.

મુદ્દો તો એ છે કે નોઆર્પણીના બનાવે આપણને ચોંકાવી મૂક્યા છે. એનો અર્થ આપણે કોઈ પ્રત્યે વેરઝેર કેળવવાનો નથી, એનો અર્થ એ બનાવોનો સામે બદલો લેવો જોઈએ એવો પણ નથી, પરંતુ એનો અર્થ તો એ છે કે, આપણે સૌએ સાવધાન થઈ જવાની જરૂર છે. સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વનું અને એની પવિત્રતાનું રક્ષણ સ્ત્રીએ પોતે જ કરવાનું છે એનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન રાખીને માનસિક અને શારીરિક તાકાત કેળવવાની જરૂર છે. અને એક પણ સ્ત્રીની મસ્કરી કે છેડતી કરવી બારે પડી જશે એવો ખ્યાલ સૌ કોઈને આવે એવું બધું જીવન જીવતાં શીખવાની જરૂર છે.

સુકુમારતાનું અને સ્ત્રીત્વના ખોટા અભિનયોનું પ્રદર્શન હવે આપણને પોપાય એમ નથી. સ્ત્રી બીડ, નિર્બળ, કે અસહાય નથી પણ શક્તિશી છે એ બાવના અને એ તાકાત સાથે જગતભરમાં ધુમધુ જોઈશે.

નાકનાં આભૂષણ

સામાન્ય રીતે આપણે ત્યાં છોકરી દાહ એ વર્ષની થાય કે તરત જ તેનું નાક સરિશા પાસે કે જાણકાર બાઈ પાસે વીંધાવવામાં આવે છે. તાંબાનો પાકો વાળો લઈ તેની કડી બનાવીને તાંબાની કડીની અણી વડે જ નાક વીંધીને કડી પહેરાવી દેવાય છે, ને તે પાકે નહિ તે માટે ધીકું ચાવીને મૂકવામાં આવે છે. આદ્ય દશ દિવસે વીંધે બરાબર થઈ જાય છે ને પછી કડી ફેરવતા રહી વખત આપ્યે છોકરી મોટી થાય એટલે એને તાંબાને બદલે સોનાની કડી પહેરાવાય છે.

આપણે ત્યાં સામાન્ય રીતે ડાખી તરફ નાક વીંધવામાં આવે છે જ્યારે દક્ષીણમાં મદાસ તરફ જમણી ને ડાખી બન્ને તરફ નાક વીંધાય છે.

મહારાષ્ટ્રમાં કેટલેક સ્થળે એને નથ કહેવામાં આવે છે. અને રામજીઓમાં તો એ નથ કુંવારાપણાની નીશાની કહેવાય છે. વળી એ છોકરી જ્યારે શુદ્ધસંસારમાં પ્રવેશે ત્યારે આ નથ ઉતારવામાં આવે છે ને તે લગ્ન જોવા પ્રસંગ મળાય છે.

ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં દરબાર વર્ષની છોકરી થાય ત્યારે તેને કડીને બદલે ચૂક

નાકનાં આશુપલ

પહેરાવાય છે. સોનાનો દાણો, કે ચૂંક નાની છાકરીઓને શોભે છે. આમડામાં કણુખી ને ખીછ કેટલીક કોમો સોનાની વજનદાર વાળી પહેરે છે અને નય પણ પહેરે છે. અમાઉ વેપારી કોમોમાં સોનામાં મહેલ મોતીનાં ફૂલ પહેરાતાં. હવે મોતી કે હીરો જડેલ સળી પહેરવામાં આવે છે.

મુસલમાનોમાં નાકના બે નસકોરા વચ્ચેની ડાંડી વચ્ચે નાક વીધાવામાં આવે છે ને તેમાં સોનાની કડી પહેરાય છે. આ કડીમાં બે ગોળ ને એક લાંબુ મોતી હોય છે. આ કડીને ધુલાવળ કહેવાય છે.

નાગરો, લક્ષ્મીઓ અને ધીળ પૈસાદાર કુટુંબોમાં મોતીની, સોનાની મોટી વાળી પહેરવામાં આવે છે પણ તે લગ્ન પ્રસંગે કે વારતહેવારે જ પહેરી શકાય. કેમકે તે વાળી એટલી મોટી હોય છે કે રોજ પહેરવાની ઘણી મુશ્કેલી પડે છે.

નાકનું આશુપલ વિધવા સ્ત્રી પહેરતી નથી. સંધવા સ્ત્રીનું નાક અડનું હોય તો તે શોકની નીચાની મણાય છે.

નાકનું આ ધરેલું ધણા જૂના વખતથી પહેરાતું હોવાનું જણાય છે. રાધાજીની નય

એવાયાને લગતાં નરસિંહ અને મીરાંનાં ગીતો જણાતાં છે. બોડાણાએ રણછોડજીને તોળવા માટે વાળી મૂકી હોવાનું જણાતું છે અને ખીછ અનેક રીતે જણી શકાય છે કે આપોમાં નાકમાં આશુપલ પહેરવાનો રિવાજ આત્યે આવે છે.

વળી આયુર્વેદમાં પણ નાકમાં નય પહેરવાને રોગ પ્રતિબંધક ગણવામાં આવેલ છે. એથી નાકદ્વારા શ્વાસ લેવાતાં અંતર્ગત યનારી હવા સુવર્ણધાતુ જેડે સંસર્ગમાં આવે છે ને તેથી સામાન્ય આદતીજન દૈર્ઘ્ય માટે વધુ જલ્ય એવા 'ઓઝોન'નું રૂપ ધારણ કરે છે.

પણ નવા જન્માનાતી સ્ત્રી નયને એક દાસતનું ચિહ્ન ગણવા લાગી છે. જળદને જેમ નાથવામાં આવે છે તેમ નય એ પતિ કે સાસરીયાના દાસતનું ચિહ્ન હોવાનું આજની સ્ત્રી માને છે અને તેથી આજની છાકરીઓ નાક વીધાવાનું કે નાકમાં આશુપલ પહેરવાનું ધસંદ કરતી નથી.

પરંતુ ખરી રીતે તો નાકનું આ આશુપલ સૌંદર્યવર્ધક છે, એટલું જ નહિ, પણ નિરંતર નાકદ્વારા લેવાતા શ્વાસોશ્વાસના સુવર્ણ રસયોધી હૃદય અને દૈર્ઘ્ય માટે ધણું ઉપયોગી છે.

પોતાની પત્નીને પોતાની નજર સામે

પરપુરૂષ સાથે ગેલ કરતી જોઈ ક્યોડર સિગાયક
ઉશ્કેરાઈ જઈ સીધો રીવાલ્વર અને બંદક
વેચનારની દુકાને જઈ પહોંચ્યો. તેના મહેરા
ઉપક. કોષ, દુઃખ અને ખૂન કરવાની તમજા
ઉભરાતી હતી. તે પોતાના મનમાં વિચારતો
હતો કે, હવે માંડું કતબ્ય શું છે તેનો મને
પૂરેપૂરો ખ્યાલ છે. ધરતી પવિત્રતા નષ્ટ થઈ
મઈ, માન-મરતબો અને મયોદા ધૂળમાં મળી
ગયાં. પાપાચાર ધરમાં પેઠો છે એટલે એક
નાગરિક તરીકેના મારા હક્કની રૂએ તેનો
બદલો લેવાનો મારો હક્ક અને અધિકાર છે,
એટલે પહેલાં મારી પત્નીને માંડું ને પછી
તેના પ્રિયતમને કાર કહું. તે પછી મારે જીવીને
શું મેંદો અતાવવું ?

મનની કલ્પનાઓ દારા તેણે ત્રણ લાશો
લોહીથી લગપથ પડેલી જોઈ. પછી ઉત્તેજિત
અને ભયચકિત જનતાનાં ટોળાંની કલ્પના કરી
કલ્પના જગતમાં રાચતો તે બોલ્યો : ‘લ્યો
જુઓ; મારી કુલટા પત્નીનાં પરિણામ જુઓ
અને પરિણામથી તમે સસ અને નીતિ શીખો.’

દુકાનદારે એક ફેંચની પેઠે હાવભાવ કરતાં
એક રીવાલ્વર લાવીને તેની સામે મૂકી અને
આદરપૂર્વક મેંદો મલકાવતો તેની સામે ઉભો
રહ્યો. પછી તરંગી ને કલ્પનાએ ચડેલા ધરાકના
હાથમાં રીવાલ્વર મૂકતાં તે બોલ્યો : ‘આ
જાણીતી રમીચ અને વેસ્ટન કંપનીની જાણીતી
પેટંટ છે, અને આથી સારી રીવાલ્વર તમને
ક્યાંય નહિ મળે. જરા એના ઉપર પોલીસનો
હાથ મારી દઉં એટલે એના રૂપરંગ ચોર
ખીલી ઉઠશે. જો કે આજે આ પેટંટની
રીવાલ્વરો લોકોમાં એછી વપરાય છે, પણ
ખાસ કરીને ચોર, લુદારા, ગડુ અને પ્રેમીઓ
આ રીવાલ્વર મેળવવા આકાશ પાતાળ એક
કરે છે, કેમકે આ રીવાલ્વરથી ધારુ નિશાન

પત્નીને સજા

મૂળલેખક : શ્રી. ચેખાંવ

અનુવાદક

કુ. શ્રી. મંભિરસિંહજી ગોહિલ

પડે છે ને તે ભાગ્યે જ નિશાન ચૂકાય છે.
એક જ ગોળાથી સ્ત્રી અને તેના પ્રેમીની લાશ
એકજમ જમીન ઉપર પડી પડે છે; આ ઉપરાંત
આત્મઘાત કરવા માટે આ રીવાલ્વર પેટંટ
જેની ગણાય છે.

દુકાનદારે રીવાલ્વર ઉપાડી નિશાન તાક-
વાની દબે પોતાની ડાબી આંખ બંધ કરી
એવો દેખાવ કર્યો કે જાણે તેની સામે કોઈ
ગડુ કે પ્રેમીહરિક ઉભો છે. જો કોઈ બીજો
સમય હોત તો ‘જોકર’ની આ નકલ ઉપર
ક્યોડર જરૂર હસી પડત, પણ અત્યારે એની
માનસિક સ્થિતિ સારી ન હતી.

તેણે પૂછ્યું : 'આની શી કિંમત છે ?'

'તેવું રૂપીઆ.'

'એ તો બહુ મોંઘી કહેવાય.'

'એથી સસ્તી પણ બીજી બતાવું. અમારી દુકાને દરેક જાતની ને દરેક કિંમતની રીવાજ્વરો મળે છે.' કહી એણે બીજી રીવાજ્વર લાવીને બતાવી. તે મ્હેં નાક મચ્છોડી બોલ્યો : 'આ જૂની પેટાંટ છે. એ માત્ર ઉત્તેજિત સ્વભાવની સ્ત્રીઓ અને કમળેર દિમાખના પુરુષો ખરીદે છે. આત્મહત્યા કરનાર કે પોતાની પત્નીનું ખૂન કરવા આવી રીવાજ્વર કોઈ લેતું નથી. કેમકે 'રમીય એન્ડ વેરટન'ની જ પેટાંટ સહુ વાપરે છે.'

દુકાનર ગમરામને બોલી ઉઠ્યો : 'હું આત્મહત્યા કે મારી પત્નીનું ખૂન કરવા કંઈ રીવાજ્વર લેતો નથી. તમે એવું કેવી રીતે કહી શકો છો ? હું તો માત્ર ચોરોને ડરાવવા માટે જ ખરીદવા આવ્યો છું.'

'અમારે એવી કોઈ વાત સાથે નિરજાત નથી. તમે ગમે તે ઉદ્દેશથી લઈ જાવ એમાં અમારે શું ? અમે તો માલ વેચવા બેઠા છીએ. સહુ સા માટે લઈ જાય છે તેની બાજગડમાં પડીએ તો દેવાળું જ નીકળે. તમારે ચોરાડકુને બીવડાવવા જ જોઈતી હોય તો પછી મોન્ટીમર પીસ્તોલ ખરીદો. ઢંદ્યુદ માટે લોકો એ લઈ જાય છે.'

દુકાનર વિચારમાં પડ્યો : 'જે હું તે હરિફને ઢંદ્યુદ કરવા માટે હાથ લેઈ તો કેવું ? પણ એમ કરવાથી તો એ હરામખોરની પ્રતિષ્ઠા વધાર્યા જેવું અણુાય. એના બદમાશોને તો ફતરાની પેઠે જ મારી નાખવા જોઈએ.'

દુકાનદાર રમીત કરતો જાતજાતની પીસ્તોલો લાવી એના ગુણદોષને કિંમત સંજ્ઞાથી બકવાટ કર્યે જતો હતો ને પીસ્તોલોના દબલો કર્યે જતો હતો. પણ દુકાનર તો એક નાનકડી

પીસ્તોલ હાથમાં પકડી પોતાની માનસિક હુશિતાઓમાં મગ્ન હતો. તેણે વિચાર્યું : 'એ કલકલકિતીને મારી નાખવી એ સાઈ નથી. હું પહેલાં એના પ્રેમીને માઈ ને પછી મારી જાતે ગોળા ખાધ આત્મહત્યા કરું. એને જીવતી છોડું એટલે લોકો બધા એના મ્હેં ઉપર ધૂંકે, અને એનું આખું જીવન શોક અને પશ્ચાત્તાપથી ગાળે.'

એને વિચારમાં પડેલો જોઈ દુકાનદારે પૂછ્યું : 'તમને કિંમત વધારે લાગતી હોય તો પાંચ સાત રૂપીઆ ઓછા આપો; પણ આપ આ ચીજ ખરીદી જ લ્યો.'

સિમાચક્ર વિચારવા લાગ્યો : 'જે હું પણ મરી જાઉં તો પછી મારી પત્નીને શોક અને પશ્ચાત્તાપ થયો એની અને શી રીતે ખબર પડશે ? નહિ, હું એના પ્રેમીને જ મારીશ ને જે અને પોલીસે ત્યાં સુધીમાં નહિ પકડ્યો હોય તો પછી એના જનાના સાથે કબરસ્તાન સુધી પણ સાથે જઈશ. મને તેમ થાય પણ હું આત્મહત્યા શા માટે કરું ? એમાં મોંઘા કંઈ અપરાધ છે ? નરકમાં જાય એ દુષ્ટા ! જે હું એના પ્રેમીને મારી નાખું તો મને પોલીસ પકડવાની અને તો એ દુષ્ટાને જુગાની માટે ઠાટમાં બોલાવવામાં આવશે. લોકો એ જોઈ અને સાંભળીને એને શીટકાર દેશે અને મારી પ્રત્યે દયા અને સહાનુભૂતિ બતાવ્યા પગર નહિ રહે.'

દુકાનદારે પૂછ્યું : 'તો સાહેબ આપે શો નિશ્ચય કર્યો ? સસ્તી જોઈએ છે કે કિંમતી ? આ વળા એક નવી અંગ્રેજી પેટાંટ આવી છે. પણ સાહેબ, રમીય પેટાંટને તોલે એક નહિ આવે. માટે આપ એ જ લઈ જાવ. થોડા દિવસ ઉપર એક અફસરે અમારી દુકાનેથી 'રમીય એન્ડ વેરટન' ખરીદી અને પોતાની સ્ત્રીના પ્રેમી ઉપર ગોળા ચલાવી. ગોળા

તેનું માથું ફેડીને પાસેના લેમ્પ તોડી તેની
ઝીને વાગી. એથી એ કુતરો તત્કાળ મરી
ગયો અને એની ઝીને પણ થોડી ધમ્મ થઇ.
એટલે 'સ્મીથ એન્ડ વેસ્ટન' ફેબી ચીજ છે
એનો આપને ખ્યાલ આવી ગયો હશે ! એ
અફસર પકડાયો છે ને એને ઓછામાં ઓછી
કાળાપાણીની સજા જરૂર થવાની. આજકાલ
કોર્ટમાં એવી અનીતિ પ્રસારે છે કે સહુ પ્રેમી
હરીફા પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ખતાવે છે. એનું
કારણ એટલું જ મને લાગે છે કે, જન,
ન્યૂરી અને સરકારી વફાલો-અપ્પા જ ખીજની
ઝીઝો સાથે ફસાયેલા હોય છે.'

સિગાયફ વિચારમાં આમળ વખે: 'નારે,
એવી કુદડા સ્ત્રી અને એના ગુન્ડા પ્રેમી ખાતર
હું કાળાપાણીની સજા ભોગવવા ઇચ્છતો નથી.
એનો કરતાં આખી જીંદગી એની ઈર્ષીને નિંદા
કથી કરું ને કોર્ટમાં છૂટાછેડા માથું એટલે
એનો પૂરેપૂરી ખદનામી થાય.'

કુદાનદાર બીજા અનેક નમૂના લાવીને ખતા-
વવાં લાગ્યો. સિગાયફને લાગ્યું કે આટલી
મહેનત કરાવ્યા પછી જો હું કંઈ જ નહિ
ખરીડું તો ઘણું શરમભર્યું ગણાશે. એટલે તે
બીજા ચીજો શોધવા લાગ્યો. એની નજર
હરવાળ પાસે લટકતી એક જાળ ઉપર પડી.
તે ખતાવી તેણે પૂછ્યું: 'આ શું છે ?'

'એ નાનાં પંખીઓને ફસાવવાની જાળ છે'

'એની શા કિંમત ?'

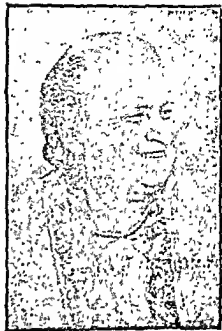
'પંદર રૂપિયા'

'ત્યારે એ મને બાંધી આપો.' અને એણે

પૈસા ગણી આપ્યા.

કુદડા પત્નીના કુકર્મથી ઉત્કેષાયેલો પતિ
વિચારો અત્યંત પક્ષી પકડવાની જાળ લઇને
બાંધેલો હોયે ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો.

બાળશિક્ષણના આદરણ

મેડમ મોન્ટેસરી

લેખક

ડૉ. હીપક પરીખ

મેડમ મોન્ટેસરીનું નામ જગવિખ્યાત
છે. દિંદમાં સૌથી પ્રથમ તેમની પદ્ધતિ અનુ-
સાર બાલમંદિર 'ખેલવાનું', તથા જિવંતરોતર
સાહિત્ય પ્રગટ કરી તેમના વિચારો ફેલાવાનું
પ્રથમ માન ગુજરાતને અને સર્વિશે સ્વ
શ્રી. ગિજુભાઈને ફાળે જાય છે.

એમનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૭૦માં થયો
હતો. તેમનું કુટુંબ સામાન્ય સ્થિતિનું, છતાં
સરકારી હતું. તે વખતનો ઇટાલીનો સમાજ
અત્યંત સંકુચિત હતો અને તેથી બાળ્યે જ
સ્ત્રીઓ બચતી. આજે જન્મ ગુજરાતમાં સ્ત્રી-
ઓની સ્થિતિ છે તેમ તે સમયે ત્યાંની સ્ત્રીઓ
બહુબહેનો શિક્ષકાનો ક્ષેત્ર કરતી. પણ

મેડમ એન્જિનિયરીંગની શાળામાં જોડાયેલી અને એક સમયે સંપૂર્ણશાસ્ત્રી બન્યાં. અહીં તેઓ આખી શાળામાં ફક્ત એક જ સ્ત્રી વિદ્યાર્થીની હતી, તેથી તેમનો અનુભવ નોંધપાત્ર છે. " સવારે તેમની માતા શાળાએ મૂકી જતી તો સાંજે પિતા તેડવા જતા. વર્ગમાં તેમને હાકરાઓથી અલગ બેસવું પડતું. બોજન કે વિશ્રાંતિના સમયે તેમને શાળાના એકાદ આરકામાં બેસાઈ રહેવું પડતું અને બારણા પાસે પોલીસ ચોકીની વ્યવસ્થા કરવી પડતી. " પરંતુ વિદ્યાને વરેલી તે કુમારિકાએ કરાને ' ન ગણકાર્યા અને અવ્યાસ જારી રાખ્યો.

સમય જતાં તેમનું મન ડોક્ટરી લાઈન તરફ આકર્ષાયું અને લાંબા અને દૃઢિન અભ્યાસને અંતે રામની :વિદ્યાર્થીની" એમ. ડી. " ની માનવંતી ઉપાધિ પ્રાપ્ત કરી. આ રીતે ઈટાલીનાં સૌથી પ્રથમ ઓકોક્ટર હોવાનું માન તેમને થતે છે.

આ ઉપાધિ (ડીગ્રી) મેળવ્યા પછી ૧૮૯૭માં રામમાં મનજનાં દહોના દવાખાનામાં મદદનીશ ડોક્ટર તરીકે તેમની નિમણૂક થઈ. ત્યાં ગાંડાઓની સાથે મંદ અને કમ-એક્સ બાળકોને રાખવામાં આવતાં. ડોક્ટર મોન્ટેસરીનું ધ્યાન તેમની પ્રત્યે આકર્ષાયું, અને સેચુરને યોજાઈ મંદ અને મૂઠા બુદ્ધિનાં બાળકોને મુદરવાની પદ્ધતિનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો અને અમલમાં મૂક્યો. તો માલુમ પડ્યું કે બાળકોમાં જે મંદતા છે તેનો ઉપાય ઔષધોપચાર નથી, પણ ફેગવણી છે. ૧૮૯૮માં તેમણે આ વિચારો દૂરીનમાં બરાયલી ફેગવણી પરિપદમાં જાહેર કર્યો અને આ વિષય ઉપર રામની વિદ્યાર્થીમાં બાવણે આપ્યાં.

આમ અકસ્માત્ ડૉ. મોન્ટેસરી ડોક્ટર તરીકે કામ કરતાં કરતાં ફેગવણી તરફ દર્શ્યાં. અને આખરે ફેગવણીના ક્ષેત્રમાં જંબદાવ્યું.

આમ છતાં તેઓ પોતાને થેર ખાનગી દરદી તરીકે અમુક દરદીઓને રાખતાં અને જરૂર પડે પૈસાદાર કે ગરીબ કાંઈપણ જાનના બેભાવ વિના મંદ માટે દોડી જતાં.

અત્યારની આપણી મુંબઈ ઈલાકાની રાષ્ટ્રીય સરકાર ગરીબો માટે નવો વાસ (રહેઠાણ) બાંધવાની યોજના થકે છે તેમ તે વખતે ઈટાલીમાં ત્યાંના પ્રધાન ટાલમોનાએ ગરીબો માટે સુંદર નવાં મકાન બાંધ્યાં, પણ મુશ્કેલી એ હતી કે ત્યાં રહેતાં ગરીબ સ્ત્રી પુરુષો કામે જતાં હોય તેમનાં બાળકો જોવા-સાના લીટા મારતાં, દાદર બગાડતાં, મંદકી કરતાં, કાચનાં બારણાં ફોડી નાંખતાં વગેરે બાંધક મચાવતાં. મકાન સચવાઈ રહે તે માટે આ બાળકો ઉપર યોગ્ય રાખવી જોઈએ. આ પ્રશ્નના ઉકેલ માટે પ્રધાન ટાલમોના ડૉ. મોન્ટેસરીને મળ્યા. અને તેમને આ બાળકોને જાળવવાનું કામ સોંપ્યું. આમ ડૉ. મોન્ટેસરીએ બાળકોને માટે જે કાંઈ વાંચ્યું અને વિચાર્યું હતું તેને અમલમાં મૂકવાની તક મળી, અને આ બાળકો ઉપર તેમણે પ્રયોગ શરૂ કર્યાં. અને તેનાં ચમત્કારિક પરિણામ બહાર આવ્યાં.

આ સજ્જાતાથી પ્રેરાઈ તેમણે સૌથી પ્રથમ બાલમંદિર ૧૯૦૭ના જાન્યુઆરીમાં કાઢ્યું. બીજે વર્ષે બીજા બાલમંદિરની ધામધૂમથી હાથકાટન વિધિ થઈ. ફેગવણીમાં એકાએક દાન્તિ જોઈ દેશવિદેશના ફેગવણીકારો આ બાલમંદિર જોવા આવવા લાગ્યા. તે દરમિયાન તેમણે 'મોન્ટેસરી' પદ્ધતિ નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું. તેના અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, જર્મન, સ્પેનીશ, રશિયન, પોલીશ, રમાનિયન, ડેનીશ, જાપાનીઝ અને ગ્રજરાતીમાં પણ અનુવાદ થયો છે.

દિનપ્રતિદિન આ પદ્ધતિનો ખૂબ પ્રચાર થયો. ઇંગ્લેંડ, અમેરિકા, ફ્રેંચ, રશિયા,

જમની વગેરે દેશોમાં તેમની પદ્ધતિએ અનેક ખોલમદિરો ખોલાયા અને ઠેરઠેર અશુભપૂર્વ એવી સફળતા પ્રાપ્ત થઈ.

આ પછી તેમણે મોન્ટેસરી પદ્ધતિ મુજબ શિક્ષણ આપવા માટે શિક્ષકો તૈયાર કરવા ખાસ વર્ગો ખુલ્યા. વિશેષ પ્રચારાર્થે માસિક, સામયિકો અને પત્રિકાઓ બહાર પાડી તેમજ ઠેરઠેર બાળકો આપવા માંડ્યાં.

શ્રીમતી સરલાદેવી સારાભાઈના પ્રયાસથી તેઓ દિંદ આવીશાં. તેમનું મધક અઘાર (કે જે પીએસોપીરોનું) પણ મધક છે.) રાખેલું. બુદ્ધની અનેક કાળી બાળુ છે છતાં તેની એક 'ગેબળા બાળુ તરીકે હિન્દને મેડમ મોન્ટેસરીના જ્ઞાનનો લાભ મળ્યો. તે કહી શકાય. આ બીજા વિશ્વયુદ્ધ વખતે તેઓ સરકારનાં નજરોદે હતાં. અને તેથી દિંદ છોડી જઈ શકે તેમ નહોતું, તેથી હિંદને તેના બચે લાભ મળ્યો. તેમણે દિંદમાં સાત એવા શિક્ષણ વર્ગો ખોલ્યા હતા. પાંચ અઘારમાં અને છેલ્લા બે અમદાવાદ અને કરાંચીમાં હાલ મુદ્દ પુરું થયું હોવાથી તેઓ તેમને દેશ છટાવી પાછા ગયા છે. ગઈસાલ નાતાળમાં તેમણે પિલાનીમાં (જયપુર રોડમાં બિરલા તરફથી ચાલતું મોટું ડેગવણીનું ધામ) મોન્ટેસરી કાર્યકરોની પરિષદ ખોલાવી હતી. આ ડેગવણીના પ્રચારાર્થે મોન્ટેસરી સંપ પણ રચવાયો છે અને ગુજરાતી તથા હિંદુસ્તાનીમાં "શિક્ષણ પત્રિકા" તથા અંગ્રેજીમાં પીલાનીયો સામયિક નીકળે છે.

તેઓ આજીવન સ્વચ્છતાપ્રિયી છે. આને

૭૬ વર્ષની વય વર્ષ છે છતાં શરીરે બરાબ-દાર મોરવણી અને પ્રતિભાસંપન્ન છે. તેઓ અંગ્રેજી બનજીતાં હોવા છતાં માતૃભાષા ઇટા-લોમાં જ પોતાનાં પ્રવચન આપે છે. તેમના બનિગ મી. મારોયો માન્ડીસોરી તેનું અંગ્રેજી ફરી સંભળાવે છે. આપણે ઇટાલી સમજતા હોવા ન છતાં, તેમની વાણીનો જોત મધુર અને સંગીતમય લાગે છે. તેમના મુખ ઉપર બદલાતા હાવભાવ નિરખવા નવા હોય છે. બાળકોના વકીલ તરીકે તેમની અત્યંત લાગણી અને જુસ્સો તેમના મુખ ઉપર તરી આવે છે. આ દ્રશ્ય જોવું એ જીવનની ધન્યપણ છે.

ડોક્ટર મોન્ટેસરી વિષે ૨૫૦ ગીજીભાઈ નીચે મુજબ લખે છે:- "યુરોપીય ડેગવણીનો ઇતિહાસ જુવો કે સમર્થ ડેગવણીકારોની નામાવલિ તરફ દ્રષ્ટિ નાંખો, તો માણુમ પંડો કે, એમાં ડાહપણ રથજે સીનું. નામ નથી. પહેલ વહેલી જ એક સ્ત્રી-ડેગવણીકાર ઉપન્ન કરવાનું માન ઇટાલીને પડે છે. ડો. મોન્ટેસરીમાં સો માનવવંશશાસ્ત્રી, શરીરશાસ્ત્રી, માનવશાસ્ત્રી, તત્ત્વવેત્તા, અને ડેગવણીશાસ્ત્રી. એ બધાનું એકી સાથે દર્શન થાય છે. બાળકનાં અને બાળમજાનનાં એ ખાસ અભ્યાસી છે. પોતે અપરણિત છતાં માતાએની તે માતા છે અને બાળકોની મહાન સરસ્વતી છે. બાલસ્વાતંત્ર્યનો નવોયુગ પ્રવર્તવનાર તથા બહવાદ અને પરાધીનતાની એડીમાંથી મનુષ્યજાતિને ઉદ્ધારવાનો આરંભિક પ્રયત્ન કરનાર ડો. મોન્ટેસરી છે."

તમે 'સ્ત્રી-જીવન'ના ગ્રાહક નથી ? આજે જ ગ્રાહક બનો.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૭. પરદેશ : બાર શીર્ડિંગ (૭-૧૨-૦),

'સ્ત્રી-જીવન' (કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

ઓરોડિયાના પ્રવાસે જઈ
આવેલ હિંદી ખડેનોનો

અનુસવ

*

શ્રી. કપિલાખડેન ખાંડવાળા ઓરોડિયાની
એન. ઇ. એફ. (ન્યુ એન્થ્રોપોલોજીકલ સોસાયટી)
ની પરિષદમાં ભાગ લેવા મુંબઈ મ્યુનિસિ-
પાલિટિના શિક્ષણ વિભાગ તરફથી ગયાં હતાં
તેમજ ત્યાંની સ્ત્રીઓની પરિષદમાં ભાગ લેવા
મટે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ તરફથી
તેઓ અને થીમતી મીઠાં સામને મોડેલવામાં
આવ્યા હતાં. તેઓ ખાસકે દિવસનો પ્રવાસ
ખેડી મુખરૂપ પાછા આવી પડેઆમ છે.

સીડનમાં મળેલી આ પરિષદમાં ૭૦ સ્ત્રી
સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી
હતી. તેમાં હિંદ, ન્યુઝીલેન્ડ, ફ્રાન્સ, યુગોસ્લાવ,
સ્વિટ્ઝરલેન્ડ અને ઇંગ્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓ દના.
રશિયા તથા અમેરિકાના પ્રતિનિધિઓ
વાદન વ્યવહારની મુશ્કેલીને કારણે નહોતા
આવી શક્યા. દેશ વિદેશના પ્રતિનિધિઓ
આવેલા હોવાથી આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય
પરિષદ ગણાય અને તેમાં મળી ગયેલી સ્ત્રી-
પરિષદોમાંથી આ વધુ પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી
અને મોટા પાયા પર મળેલી પરિષદ હતી.

પરિષદના પ્રમુખ શ્રી. મીટ્રારી રટ્ટે આજુ
ઘૂટણીજીમમાં કાયદાર પક્ષ તરફથી ઉમાં
રહ્યાં હતાં પણ હારી ગયાં છે અને સાનકા-
ન્સીસોની શાંતિ પરિષદમાં તેઓ ઓરોડિયાના
એક પ્રતિનિધિ તરીકે ગયાં હતાં. પરિષદમાં
મોટી વયની સ્ત્રીઓની હાજરીએ જ મુખ્ય
ભાગ ભજવ્યો હતો અને પરિષદનું ઉદ્દેશ્ય
કરનાર જાનુ ૮૧ વચ્ચનાં મેરી ગીઝરદ હતાં.
હાલમાં જ્યાં જ પ્રતિનિધિઓ મોટી ઉંમરનાં
હતાં અને નાની વયની સ્ત્રીઓને પોતાના હકો

મેળવવા માટે બહુ રસ હોય એમ લાગતું ન
હતું. હાજરી આપનારાઓમાં નાની વયની
સ્ત્રીઓ હતી ખરી, પણ પરિષદનું કાર્ય આજુ
હોય ત્યારે તેઓ એકા એકી બરવા ગૂંથવાનું
કાર્ય કરતી. છતાં અંકદેર હાજરી
૩૦૦૦ની રહેતી.

આ પરિષદે બહુ જ નિષ્પક્ષપાત અને
વિશાળ દષ્ટિનિદુવાળું વલણ રાખ્યું હતું, અને
આ કારણે ઓરોડિયાની સાત સ્ત્રી-સંસ્થા-
ઓએ આ પરિષદને સદકાર નહોતો આપ્યો,
છતાંય પરિષદ સફળ જ ગણી શકાય એમ
હતી. ભાગ લેનાર સંસ્થાઓ પણ હિંદ પ્રતિ-
નિધિઓને માનથી આવકાર્યાં હતાં.

હિંદની દષ્ટિએ મુખ્ય હરાવ રંગબેદને
વખોડી નાંખેના હરાવ હતા, તેમાં ઓરોડિય-
ન સરકારની નીતિને પણ વખોડવામાં
આવી હતી. અને આવા હરાવોને કારણે જ
અમુક સંસ્થાઓએ ભાગ લીધો ન હતો.
તે પછી (૧) ઓપુરનોના બેઠો દૂર કરવા
વિષે (૨) સ્ત્રીઓને પુરુષ નોટલો જ તો
તેમજ મદદરેનાં કામો સોંપવા વિષે (૩)
પુરુષ ને સ્ત્રીઓ માટે એક જ સરખા પમારો
અને સરખી જ વતોલુક રાખવા વિષે (૪)
સ્ત્રીઓની બેકારી દૂર કરવા અને તેના સમા-
જમાં ઉચ્ચ સ્થાન વિષે (૫) ધરકામ કરનારી
સ્ત્રીઓ માટે પેન્શન આપવા વિષે (૬) બેઠાં
છાકરાંવાળી સ્ત્રીઓને પાટું ટાંચી નોટરીઓ
આપવા વિષે (૭) નોકરીમાં સરકારી પુરુષો
તેમજ સ્ત્રીઓને સરખી તો મળે તે વિષે
(૮) સામુદાયિક સ્કોલર્શિપ, સામુદાયિક જાળ-
સંભાળના રચના વિષે અને (૯) વધુ શાળા,
વધુ તખીમી મદદ અને જેલ સુધારા વિષે
હરાવો દના. બહુખરો હરાવો સરખામણે
પસાર થવા હતા. સ્ત્રીઓનું ધરકામ એ

શ્રીમતી મીઠા લામ અને મી. કપિલાબેન ખાંડવાલા

રાષ્ટ્રસેવા છે, અને તે બદલ તેને વાર્ષિક પેન્શન મળતું નોંધેલ છે હરાવ પર અને રંગમેદની નીતિ સામે પોક્કાર ઉઠાવતા હરાવ અંગે ખૂબ ચર્ચા થઈ હતી. રંગમેદની નીતિને અમેરિકાના પ્રતિનિધિએ ખૂબજ કડક સંબોધમાં વખોડી કાઢી હતી. આ હરાવ અંગે બ્રિટીશ પ્રતિનિધિની વર્તણૂક સમગ્ર રાજ્ય એમ છે કે તેમને હાથ દા કરવી જ પડે.

*

ઝોરૂસિયામાં અત્યારે સ્ત્રીકામદારોને પુરુષો કરતાં ઓછો એટલે ૫૦-૬૦ ટકા નોટબો જ પગાર મળે છે. વળા તેમને સુવાવડ અથવા માંદગીને પ્રસંગે નોકરીમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવે છે અને તેમને કામ પણ કામથી નોકરી હંમેશાં માટે તો મંજૂરી જ નથી. આ અંગે ટીકા કરતાં શ્રીમતી લામે જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રીઓની પ્રગતિમાં ઝોરૂસિયા હિંદથી બહુ આગળ નથી. આજ વીસ વર્ષથી તેમને

મનાધિકાર મળ્યો. હોવાના પ્રમાણમાં તેમની પ્રગતિ બહુ ન અણાય. સ્ત્રીઓને મોટામાં માટી પહોંચી શાળાઓની ઇન્સ્પેક્ટ્રેસની મળે છે. ઝોરૂસિયાન સરકારની ત્યાંના આદિવાસીઓ પરત્વેની નીતિને વખોડી કાઢવામાં આવી હતી. હાલમાં મધ્ય ઝોરૂસિયામાં રોડેટ બોમ્બના અખતરા કરવા માટે અમુક જગા નક્કી કરવામાં આવી છે. આ જગ્યામાં ઝોરૂસિયામાં વિશાળ મેદાનોની ખેડ ન હોવા છતાં આ જગ્યા પ્રસાદ કરવામાં આવી છે. આની સામે સ્ત્રીઓએ ઉમ નિરરકાર દાખવ્યો હતો અને આદિવાસીઓ સાથે સારી વર્તણૂક અધાવવાનો અનુરોધ કર્યો હતો.

પરિવહન હરાવો આમ દરેક દિશાને રૂપ રાંતા દતા, પણ તેમની સંખ્યા બહુ હોવાથી પરિવહન કામ ખૂબ જ વધી પડ્યું હતું. પરિવહન ચોથી સપ્ટેમ્બરથી ૧૧મી સપ્ટેમ્બર સુધી ચાલી હતી.

ઓપરિષદને છેલ્લે દિવસે ઓજોર્નું એક નંગી સરવસ કાઢવામાં આવ્યું હતું. હિંદ, ચીન, બર્મા વગેરે દેશોના બધા રાષ્ટ્રીય જ્વો આ સરવસમાં રાખવામાં આવ્યા હતા. આ યાંત્રિક સરવસને ઠેરઠેર વધાવી સેવામાં આવ્યું હતું. એક ક્વાસિક હાથેલીએ તૈયાર કરેલું પૂતળું પણ સરવસમાં હતું. વીસથી ત્રીસ ફૂટ ઊંચા આ પૂતળામાં 'યુદ્ધનાંશ' એ નામ હેઠળ યુદ્ધને અંગે સ્ત્રી અને બાળકોને સહન કરવી પડતી મુશ્કેલીઓનો ચિતાર ખડા કરવામાં આવ્યો હતો.

*

એક મુદર ચિત્રોનું પ્રદર્શન પણ ત્યાં ૫ મી ઓમરે એક કલાકારને હાથે ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું હતું. હિંદી પ્રતિનિધિઓને ઓસ્ટ્રેલિયાની નિખ્યાત પિયાનીસ્ટ શ્રીમતી વેરા મેડરેડે ખાલું આવ્યું હતું.

સી પરિષદની પૂણીકુનિ પછી શિક્ષણ પરિષદ મેલબોર્ન ખાતે શરૂ થઈ હતી. પરિષદમાં, ન્યુઝીલેન્ડ, ઇંગ્લેન્ડ, પોલાન્ડ, એડરબો-ક્રોમ્બ, હિંદ તેમજ ક્રાન્સના પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો. તેમાં ૭ સી પ્રતિનિધિઓ હતાં. આ પરિષદની સફળતામાં મુખ્ય ભાગ ભજવનાર હિંદ, પોલાન્ડ, ક્રાન્સ અને અમેરિકા હતાં. આ પરિષદમાં યોજાવામાં આવેલી ચર્ચાઓ પણ સફળ નીવડી હતી. અને પરિષદે ખૂબ જ રસ, ભાગ્યે કંઈ હતો.

*

હિંદના પ્રતિનિધિઓના માનમાં ઠેરઠેર સમારંભો ગોઠવવામાં આવ્યા હતાં. મુંબઈની સુધાર્ણ તરફથી કે. આંડવાળા તથા હોવાઈ તેઓને દરેક. ચહેરની સુધારાએ માનપત્ર આવ્યું હતું; તેમજ દરેક રેલ્વેનાં શિક્ષણ ખાતાનાં વડાઓએ તેમને આમંત્રણ દર્શાવ્યું હતું.

ત્યાંની પાર્લામેન્ટ હાઉસમાં પણ તેમને બોલાવવામાં આવ્યા હતાં. ત્યાંના ડાયાઓ તેમજ પત્ર પ્રતિનિધિઓ પણ વારંવાર તેમની મુલાકાત લેતા અને આમંત્રણ વિધેની કુલસભા સિદ્ધાવના હતાં. શ્રી. કપિલાજીને હિંદની કુખ્ય અગ્ર સ્થિતિનું દરેક ઠેકાણે કરુણ ચિત્ર દર્શાવ્યું હતું અને અહીંની સાચી સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું હતું. આને કારણે ઓસ્ટ્રેલિયામાં ઇરીવા એસસોસિએશનની સ્થાપના થઈ હતી અને ઠેરઠેર આવી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. તેમણે ચોક્કસ આંકડાઓ સાથે સ્થિતિ રજૂ કરી હોવાથી ત્યાંની જનતાને હિંદના જુખમના વિષે સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવ્યો હતો.

બે મહિનાની તેમની ઓસ્ટ્રેલિયાની મુલાકાતે ઓસ્ટ્રેલિયન પત્રોએ આવકારી હતી અને તેમના પરિષદ વિષેના મતલબોને પણ ઊંચું સ્થાન આપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી. કપિલાજીનેના શિક્ષણ પરિષદના ભાષણને 'આર્મ્સ' નામના પત્રે આખી ઠાસમ આપી હતી. એક પત્રને શ્રી. કપિલાજીને બાળક નેટલાં નિખાલસ અને છતાં તીવ્ર સુદ્ધિવાળા જણાયા હતાં, ત્યારે 'ડેઈલી ટેલીગ્રાફ' ના પ્રતિનિધિઓને તેઓ મોડક, મળતાવર્ગ પણ ખૂબ અંગીર નહિ એવાં ભાવ્યાં.

ત્યાંનું વળી એક બીજું પત્ર આપણા પ્રતિનિધિઓની સાડીઓ ઉપર ખુશ થઈ ગયું હતું. તે પત્ર કહે છે કે, હિંદના રાષ્ટ્રીય વેશમાં આ બે વ્યક્તિઓ શોભી ઊઠતી હતી. શ્રીમતી લામે પહેરેલી પીંગા સાડી તેમજ શ્રી. કપિલાજીને પહેરેલી લાલ ઠારની લીલી સાડી રહેજે સોને આમ્રો એવી હતી. લગભગ દરેક પત્રે આ સાડીઓની નોંધ લીધી છે. અને હિંદના રાષ્ટ્રીય વેશનાં સર્વેએ વખાણ કર્યો છે.

આવતી કાલની ઓ એટલે આવતી કાલના નાગરિકોની માતા. આવતી કાલના નવા યુગની એક સર્ગક, ગર્ભ કાલની ઓએના કરતાં. આજની ઓમાં ને પરિવર્તન થયું છે એ ઉપરથી સહેને કદાચ શકાય કે આવતી કાલની ઓ કેવી હશે. આજની ઓની મારફત આવતી કાલની ઓ પણ બે હાથ, પગ, આંખ અને નાકવાળી જ એક વ્યક્તિ હશે, પરંતુ એ ઓ સાચા અર્થમાં વ્યક્તિત્વ જોગવનારી હશે. મનુષ્યજાતિના એક મહત્વના સ્વતંત્ર અંગ તરીકે પોતાને જોળખાવશે. બીજાની મિલકત તરીકે જોળખાવવું કે જીવવું એ માન્ય નહિ કરે, આ બે દુઃખ વચ્ચેમાં જ આવતી કાલની ઓની વ્યાખ્યા સમાઈ જાય છે.

બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી ને અનેક નવા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા છે, તેનો ઉકેલ આણવા દુનિયાભરમાં પુનરોચનાનું કાર્ય શરૂ થયું છે. લોકશાહીના સિદ્ધાંતોને ખાતર યુદ્ધ ખેલાયું હતું, અને અંતે લોકશાહીનો વિન્ય થયો છે.

આ નવરચનામાં ઓનો કાળો ફેરવો રહેશે એ જાણવા આજની ઓ ઉત્સુક બની છે. ને ઓ એક વખતે ઘરની ચાર દીવાલોમાં પુરાઈ રહી, ગૃહકાર્ય કરવામાં સંતોષ માનતી હતી તે ઓને આજે બહારની દુનિયા નિહાળવાની ઇચ્છા જાગી છે, એટલું જ નહિ, પશુ બહારની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ ઉત્પન્ન થયો છે; અને, નવી પ્રવૃત્તિઓમાં મોટી સંખ્યામાં ઓએ જોડાઈ પડ્યું છે.

પશ્ચિમના દેશની ઓ ચળવળને ઇતિહાસ પૂર્વના દેશની ઓ-ચળવળ કરતાં જુદી રીતે પાકાવેલો હતો. ઇંગ્લેન્ડ, અમેરિકા અને બીજા દેશની ઓએને પોતાના હકો પ્રાપ્ત કરવા વધો સુધી ને લડત ચલાવવી પડી હતી, તેવી લડત હિન્દની ઓએને ચલાવવી નથી પડી. ત્યાંની ઓ ચળવળની શરૂઆત ૧૮ મી સદીમાં થઈ હતી; એમ કહી શકાય: પુસ્તકાલોક અને

આવતી કાલની

સ્ત્રીઓ

વ્યાખ્યાતા:

સો. મુલોચનાબહેન મોદી એમ. એ.

અન્ય લેખકોએ પુરોષમાં બીજો પ્રશ્ન- The woman's question- એ બાબત ખૂબ ઉદાપોહ જગાવ્યો હતો. ૧૯૧૪ના પ્રથમ યુદ્ધમાં અને બીજા વિશ્વયુદ્ધમાં એક વખતથી પુરુષની જવાબદારીઓ ઓએએ અજણા મટી, સજા બની હરતે મુખડે સ્વીકારી હતી.

પશ્ચિમની ઓચળવળની અસર હિન્દની ઓએ પર થયા વિના નથી રહેતી. હિન્દમાં ઓચળવળની શરૂઆત થોડાં જ વર્ષો પર થઈ હતી, એમ ગણાય. હિન્દુસ્તાનની ઓએને સેકાજૂની સમાજવ્યવસ્થા સામે બળવો જમાવવો પડ્યો હતો. તે પૂર્વે ઇશ્વરવંદ વિદ્યાસાગર અને રાજારામમોહન રાય જેવા સમાજ સુધારકોએ છૂટાછવાયા પ્રયત્નો કર્યો હતા. ૧૮૫૬ માં વિધવાને પુનર્લગ્નની છૂટ આપતો કાયદો થયો હતો, પણ, આવા એકાદ પ્રયત્નથી દેશનો સમાજરચનામાં સંક્રાંતિ થવાનો સંભવ ન હતો.

હિન્દુસ્તાનનો પ્રથમ માત્ર હિન્દની સ્ત્રીઓનો સ્થિતિ કે માનસ સુધારવાનો ન હતો, પણ હિન્દની આખીએ પ્રજાનું એટલે પુરોનાનું પણ માનસ પલટાવવાનો હતો. અનેક કુરિવાજો-માનો એક તે બાળલગ્નનો સિવાજ દલીલકાય; ખીજો પડાનો. વર્ષો પહેલાં બાળલગ્ન પ્રતિબંધ સારદા કાયદો પસાર થયો હતો, છતાં કેટલાંએ કુમળાં બાલક બાલિકાઓનાં, સાટાં અને વેચાણ આજે પણ ચક્ર રહ્યાં છે. આ પ્રધાને લઈને બાલ્યકાળથી જ સ્ત્રીની કુનિયા તેનું ગૃહ, કુટુંબ અને બાળકોમાં જ સમાઈ ગઈ હતી. સ્ત્રી ગૃહની રાણી ગણાતી અને પુરુષ રાંદલાનો રજનાજો ગણાયો હતો. આમ આપોઆપ સ્ત્રી પુરોનાના કાર્યની વહેંચણી- Division of labour- ધર્યાં છે કે અનિચ્છાએ, ઈરાદાપૂર્વક કે ટોઈ ઈરાદાવિના જ ચક્ર હતી. આવી આકસ્મિક રીતે થયેલી કામની વહેંચણીનું પરિણામ ઘણું અનિષ્ટ બાબતું છે. એક સમયની ગૃહરાણીનું પદ ભોગવનાર સ્ત્રી આજે વગર વેતને કામ કરનાર મજૂરણી ગણતા લાગી છે. જે ઉમદા ફરજે એક સ્ત્રી આદર્શ માતા કે પત્ની કે ભગિની તરીકે બનતી રહી છે તે ફરજેને ઓછું લેખવામાં આવી છે. તેના કાર્યની યોગ્ય ગણુના થતી નથી. આ ફરજે અદા કરવામાં કમચ : સ્ત્રીની પરવશતા વધતી જ ગઈ છે. વળી સ્ત્રીની પરાધીનતા વધારવામાં દેશનો કાયદો પણ સહાયભૂત બન્યો છે. પાસરી અને અંગ્રેજ કાયદા કરતાં હિન્દુ અને મુસલિમ કાયદામાં સ્ત્રી ભૂતિ પ્રત્યે ધણું અન્યાય થયો છે. પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રો પર હામરો વર્ષ પૂર્વે રચાયેલા હિન્દુ કાયદામાં બદલતા નતા સમાજને અનુરૂપ, સુધારાઓ થયા નથી. આ કારણે બાલ્યકાળમાં પુત્રી પિતાના આશ્રય દેણ હોય છે, લગ્ન પછી પતિની છત્રછાયામાં જીવન ગુમરે છે અને તેની ચેરદાનરીઝ, પુત્રના હાથ નીચે રહી, તેને પેટ ભરવાનું હોય છે.

પુત્રના હાથ નીચે રહી, તેને પેટ ભરવાનું હોય છે.

આવી પરાધીન દશા આજની અને આવતી કાલની શિક્ષિત ઈંગ્લાયસી સંસ્કૃત સ્ત્રીઓ કબૂલ નહિ રાખે. વીસમી સદીની શરૂઆતમાં જ હિન્દની સ્ત્રીઓએ પણ ચળવળ શરૂ કરી હતી. ઈંગ્લાયસી સ્ત્રીઓને પોતાની સમસ્ત ભૂતિની અવનત દશાનું બાન થયું હતું. આવી સુધીર ઈંગ્લાયસી સ્ત્રીઓએ, શિક્ષણનો પ્રચાર કરતા, સામાજિક અનિષ્ટો-જેવા કે બાળલગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન, પડો-ગાતિ-બંધન વગેરે નાબૂદ કરવા જેવાંદ ચલાવી હતી.

પરંતુ હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓમાં સાચી ભગૃતિ તો ૧૯૩૦માં બ્યારે મહાત્મા ગાંધીજીએ રાષ્ટ્રીય લડત શરૂ કરી ત્યારે જ આવી ગણાય. હામરોની સંખ્યામાં, ગામડાંમાંથી અને શહેરોમાંથી યુવાન અને પ્રૌઢા, હિન્દુ, મુસલમાન પાસરી કે શાખ દરેક પ્રકારની સ્ત્રીઓએ પુરોનાની સાથે સ્વાતંત્ર્યની લડતમાં જંપલાવ્યું. હિન્દી સ્ત્રીઓના જીવનમાં જે પહેલા રાષ્ટ્રીય ભગૃતિને લઈને આવ્યો હતો તે પછી ટોઈ મદાન સમાજસુધારક કે ઈંગ્લાયસી કદી નહિ કરી શકે. આને માટે દેશની સ્ત્રીઓ સદાને માટે પૂન્ય બાપુજીની ઝણી રહેશે. રાજકીય ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓને કાર્ય કરવાનો મોહો મળ્યો હતો અને તેમની યોગ્યતા તથા કાબેલિયતનો પ્રથમ અનુભવ જનનાને થયો હતો.

હિંદી મહાસભાની ૧૯૩૧-૩૨ ની બેઠકમાં કરાવ પણ થયો હતો કે, કાયદાની દ્રષ્ટિએ દરેક નામરિકો-ટોઈ પણ ભૂતિના કે ધર્મના કે વિચારના ભેદભાવિના સરખાં ગણવાં જોઈએ. આજ સદીની યુગ્માયથી સ્ત્રીઓએ સામાજિક ક્રાંતિ કરવાનું બીડે ઝડપ્યું છે. કાયદાની પુનરચના કરાવવા સ્ત્રીઓ જહેમન લેવાની રહી છે, તેમજ વાસ્તવિક જીવનની આધારક વિટંબણાઓ ફર ફરથ

પુરુષને સાથ આપવા, અનેક ધંધાઓ અને નોકરીઓમાં ઓછો ભેગાઈ છે. સ્ત્રી શિક્ષણ, ડાકરો, નર્સો, ધારાસત્રીઓ, પત્રકારો, ટાઈપીસ્ટો, સેક્રેટરીઓ, સિનેમા નટીઓ, દૂતપત્રકારો, વગેરેની સંખ્યા આપણા દેશમાં ઓછી નથી. રાજકામમાં પૂર્વની અને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓનો ફિરસો સારો જોવા છે. પાર્લામેન્ટમાં, મ્યુનિસિપાલિટીમાં અને ધારાસભામાં જવા-દારીભર્યા હોદ્દા સ્ત્રીઓ ભોગવે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય પાર્લિયમેન્ટમાં શ્રી. હંસાબહેન અને વિજયાલક્ષ્મી જેવી બહેનોને સ્થાન મળ્યું છે.

આવૃત્તી કાલની સ્ત્રીનું સ્થાન માનવસામ-
ન્યમાં કેવું હોયું તેજોએ એ નક્કી કરવા આજની
સ્ત્રી અનેક મથામણો કરી રહી છે. વળી
જ્યારે પરદેશી હકૂમતનો છેડો આવતો જણાય
છે અને સ્વરાજ્ય સરકારના પ્રજાસત્તાક
રાજ્યની શરૂઆત થઈ છે તેવે સમયે રાષ્ટ્રની
યોજનામાં રાષ્ટ્રના સ્ત્રી પુરુષોને શા અધિકાર
રહેશે, તેમજ બંનેનો સામાજિક, આર્થિક,
અને રાજકીય દરજ્જો કેવો રહેશે એ નક્કી
કરવું જરૂરી છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછી યુ.
એન. એ. કોન્ફરન્સ અથવા સમસ્ત રાષ્ટ્રની
પરિષદમાં એક સ્ત્રીઓનો વિશિષ્ટ સમિતિ
પણ નિયુક્ત થઈ હતી. આ સમિતિએ
સ્ત્રીઓ માટે એક અધિકારપત્ર તૈયાર કર્યું
છે. તેની પહેલી, કલમમાં જણાવ્યું છે કે
“ મનુષ્યજાતિના વિકાસ માટે સ્વતંત્રતા અને
સમાનતાની ખાસ આવશ્યકતા છે. સ્ત્રી એ
પુરુષના જેવી જ હોવાથી, તેને પણ એ બંને
મેળવવાનો અધિકાર છે.”

આ બતાવે છે કે આવૃત્તી કાલની સ્ત્રીઓ
પુરુષ સાથે માત્ર સ્પર્ધા કરવી નહિ માગે, પણ
તેની સાથે દરેક ક્ષેત્રમાં સમાન ભાગીદારી
ભોગવી સાચી સહયોગી બની, સ્વતંત્ર વ્યક્તિ
પ્રાપ્તી સમોવહી રહી, માનવજાતિના કલ્યાણ
માટે મથતો કરી, વિશ્વજંતુત્વની ભાવના

ફેલાવી, જગતમાં ચિરઃ સ્વાથી શાન્તિ ફેલાવવા
ભિન્ન રાખશે.

સ્ત્રીના દરજ્જા (રૂપે પૂજ્ય ગાંધીજી એક
સ્થળે લખે છે કે “ ને રૂઢિઓ અને કાયદા
પુરુષે ઘડેલાં હતાં, ને ને ઘડવામાં સ્ત્રીનો
હાથ શિક્ષક ન હતો, તે રૂઢિ અને કાયદા
તથા સ્ત્રીને કમડવામાં આવી છે. જીવનની
યોજનામાં જેટલો અધિકાર પુરુષને પોતાનું
ભાવી ઘડવાનો છે, તેટલો જ અધિકાર સ્ત્રીને
તેનું પોતાનું ભાવી ઘડવાનો છે. સ્ત્રીઓ
દીગલી અને ભોગતા સાધનરૂપ ન બનવાની
જોઈએ, પણ સમાજની સેવામાં માનવંતી
સહયોગી ભાવી જોઈએ.” આ બેધની સિદ્ધિ અર્થે
આજની સ્ત્રીઓ આવૃત્તી કાલની માતાઓ
અને રાષ્ટ્રવિધાત્રીઓનું ઘડતર કરી રહી છે.
[આસ ઇન્ડિયા ડેવિયોના સૌજન્યથી]

માપખંધી [પાછળને પાનેથી ચાલુ]
હોય તો અર્થાત્તે અર્થદાન કરતાં તેનો સ્વાર્થ
સધાય. લોકો એન ગમે તે બળરને નામે
જોળખે પણ એ શુદ્ધચિત્તિ જ છે. પંચાયણમાં
પ્રાસ કરેલી પચાસ પાંચડી, પચીસ ઘોંટીએટા,
દસ ઉપાનહ, ખાંડી ધાન્ય, પણ વિષ્ણુ માટે જ
જેમ પુરાણી સમયમાં પુરાણી બંડારી
નડેતા રાખતા, પણ ‘સ્તાનો મોઝ સસ્તામાં’
ફટકારી ગાંઠે દામ કરી લેતા. આ આપકળા
અત્યારે જુદા સ્વરૂપે પ્રગટ થઈ છે.

છેલ્લું પણ પ્રાસ જરૂરી-માપખંધી
સ્પાટન વીરો માફક-સુખદુઃખ ને જુએ સમ-
ભાગી-હોરાઓ માફક જમાતો અને જોનો
માફક નોકારસી-આલજી માફક ચોરાસી અને
પરસી માફક જયન-સપ્રયોગ સમજાવી બાઈ-
ચારો, કાચીમાવ, નાગરિકત્વ, દેશવતની તરફ
હમદહી અને માનવના કાળે વિશ્વજંતુત્વની
ભાવનાની પ્રસ્તાવના છે. માટે જ લોકો ઠકે છે.

માપખંધી છંદામાદ

માપબંધી

લેખક

શ્રી. બલવન્ત ગો. સંઘવી. એમ. એ.

*

મધ પાને માપબંધી શબ્દ એટલો મોઢો લાગે કે તે શબ્દને તેઓ વધાવી લઈ, વ્યસનના માપમાં બંધી લાવી અતિરેકથી આનંદ ધામમાં અનોખો આત્માનુભવ કરે ! આ જ શબ્દ આપણે પૂર્વેના 'પંચમાસ' લેવાનો બહુકાપક્રમ સર્વ વર્ણને માથે આવતાં ઠડાણે મોઢે ઉલેખીએ છીએ. માપબંધી નામે ઉદર ભંરીને ભદ્રંભદ્રના જેવો અનેરો હર્ષ થાય તે સાંપ્રત સમયમાં કાનને 'માફ-બંધી' જેવો કંકર્ષ લાગે ?

માપબંધી એવી મહત્તા ધરાવે છે કે ચળવળ-ધાંધલ-ધગથ-ધમાલ સર્વને નિયંત્રણમાં રાખી શિસ્ત કેળવે છે. માપબંધી માનવને દાનવ કે પાશવ વલણમાંથી માનવતા કેળવતાં ક્ષીબવે છે. વહેંચીને ખાતું, પથુ ખાકને વહેંચતું નહિ (લકતું નહિ) એવો આર્થ સંસ્કૃતિનો વિમર્શ પાકે તે આપે છે. વિમર્શનું પ્રથમ લક્ષણ એ છે કે સર્જેલાં પથુ માત્રને દાખમાં લાવી, ફક્ત ફરજનું બાન કરાવતું. ભૂખે પેટે રામ વધારે બજી શકાય. બરેલે પેટે તો કાં તો નિદ્રાનું ઘર, કાં તો કાંચન કે કામીની જ યાદ આવે ! માપબંધીથી આ છેકલી સદીની બદી નાણુદ ચર્ચાગ્ય એવી સક્રિયતા લાગે છે ને !

માપબંધી શિસ્તબંધ સમઠવૃત્તિની જનેના છે. દરેક જાતના છાપેલ પતાકડાં-ધાન્ય, ધાસલેટ, ફેલસા, ગોળ, કાપડ-વગેરેને વજો વાપરી, પાછા યોગ્ય રથાને જાળતીને મુકવાની ચોક્કસ રસમ તેનાથી પડી ગઈ છે. ધોખીલાટે કપડાં ઘોવા દેનાર મજત્તામાં પાંચ-દસની નોટ, પેટીની ચાવી કે ઉપરાણીવાળાનું 'ખીલ'

જવા દેનાર આથી ચપરખા બની ગયા છે ! આમાં ગફલત કરનારને તેની કચેરીએ ધરમ-ધણા ખારામાં ટાંટિયાનું પાણી કરતાં કે એક બે સપ્તાહનું 'રેશન' ગુમાવતાં અનુભવે ડાઘા બનાવે છે કે, 'મર્થ' ગઠિ, વિદ્યા યાદે ને ઓ સાથે' !

દર સપ્તાહે માપબંધીની મહામૂલ્ય સામગ્રી લાંબવા માટે અમુક રકમ ફાગલ પાડવી પડે એથી ત્રેવડનો ગુણુ ખીસે છે. સીનેમાના લોભને જતો કરવો પડે, ઉપાહારગૃહની અષ-ડામણીને આંખમિયામણી કરવી પડે, ક્રોધ માગનારને વાયદો દેવો પડે, કવચિત મજુ-સ્વીકાર પણ કરવો પડે, પણ માપબંધીની મહાદક્ષિણા ફીઆ-આના-પાઈદાગર રાખ્યેજ દ્રટકો. એ માટે 'તો' 'આજ રોઝડા-ઉધાર નહિ' એમ કાપદો બનતાં જીવનનાં ખીળં ચકો-જુદા જુદા વાળાઓ-તેલવાળો, લીંદાળો, સાણુવાળો, શાકવાળો, કપડાંવાળો વગેરે રોઝ-ડીઆ બની ગયા છે ! કસાલ, કસખણ અને વેણરાજ માફક માપબંધી રોઝ નમદ નારાયણ દેનાર મહાલક્ષ્મી છે.

માપબંધીનો માલ લેવા જતાં પણ સારા સમયનો ભોગ આપવાની શરતે 'લાઈન ટોરી' માં પડતું પડે છે. આથી અખાડાની 'ખેડે હો જાઓ' વગેરેં કસરત સ્વાર્થે સપ્રયોગ બનતાં-શરીર કસાય, મન મજબુત બને, ધીરજ કેળવાય અને આખરે મજનારી-સાથિ, વાસી કે ગમે તેવી ચીજની કિંમત સમજાય. આ અનુભવ પરમામ જવા વખતે ટિકિટ ખારી પાસે, ધરખમ ટંકશાળ પાડતી 'ફિલ્મ' જોવા માટે મૂલ્યપત્રિકા મેળવવામાં અને રોઝ વાર 'મોટર બસ'ની કતાર વખતે મામંદઈક ચર્ચ પડે છે. માપબંધીથી આર્થિક વિનિમય પણ જખરો ચર્ચ ઉલ્લપાલલ થાય. ગરજુ પાસે મર્થ ગઠિ હોય અને એને વગર શ્રમે કે થોડી મહેનતે ઘણી ચીજો-જરૂરી વસ્તુઓ-જેઠ્ઠી

[પાછળ પાને આણુ]

ન્યુઝ અથવા યાંદુદી પ્રગતી ઓઓનાં સામાન્ય હક અને સાંસારિક રિવાજોનું અવ-
લોકન કરવામાં સરળતા પડે તે અર્થે, આ
દુઃખી પ્રગતો છેલ્લાં બે હજાર વર્ષોના ઇતિ-
હાસ દ્રુકમાં સમજવાની આવશ્યકતા છે. કાઈરિ
પૂર્વે ૫૮૬ ની સાલમાં, બેબીલોનના રાજાએ
યાંદુદીઓના મૂળ પ્રદેશ નેહસસેમ પર ચડાઈ
કરી અને તેમાં નેઓ બચી ગયાં તેમને
બેબીલોનમાં ગુલામ તરીકે લઈ જવામાં આવ્યાં.
ચોડી વર્ષ પછી આ ગુલામ પ્રગ્ન નેહસસેમમાં
પાછી જઈ શકી, પણ છેવટે કાઈરિ પૂર્વે ૫૮
ના વર્ષમાં, ઈરાનના રાજાએ નેહસસેમનો
નાશ કર્યો અને પરિણામે યાંદુદી પ્રગ્નને
અરબસ્તાનમાં નાસી જવાની ફરજ પડી.
અરબસ્તાનમાં આ દુઃખી પ્રગ્નને ઈસ્લામી
ધર્મ સ્વીકારવાની ફરજ પાડવામાં આવી, અને
તે યાંદુદીઓએ પોતાનો ધર્મ બદલાવાની
ના કહી, તેઓને અરબસ્તાનમાંથી હાંકી કાઢ-
વામાં આવ્યા. આ યાંદુદીઓ બટકતા બટકતા
સ્પેનમાં ગયા અને ત્યાં તેમને ખ્રિસ્તી ધર્મ
સ્વીકારવાની ફરજ પાડવામાં આવી, અને
નેઓએ એમ કરવાનો ઈન્કાર કર્યો તેઓને
તે દેશમાંથી પણ હાંકી કાઢવામાં આવ્યા. આ
પ્રમાણે યાંદુદીઓ આફ્રિકા, ઇજીપ્ત, ફ્રાંસ,
સ્પેન, જર્મની વિગેરે દેશોમાં રખડતા ચર્ક ગયા
અને ન્યાં બની શકે ત્યાં દુઃખેસુખે રહેવા લાગ્યા.

પરિણામે આ પ્રગ્નને શિરે આજે કાઈ
રાજ નથી. આ સ્થિતિનું પરિણામ એ આવું
કે યાંદુદીઓ ને ને પ્રદેશમાં ગયાં ને ન્યાં
ન્યાં વસવાટ કર્યાં તે તે દેશના રીતરિવાજો
અને કાયદા તેઓને પ્રહણ કરવા પડ્યા.

યાંદુદી કાયદાનાં મુખ્ય સૂત્રોને ઉલ્લેખ
'મોઝીઝ' નાં પાંચ પુસ્તકોમાં કરવામાં આવ્યો
છે, એમ માનવામાં આવે છે. દુનિયાના દરેક
કાયદાઓની માફક યાંદુદીઓના કાયદામાં પણ
સમયના વહેવા સાથે ધીમે ધીમે અનુકૂળ
અને યોગ્ય ફેરફારો થતા ગયા અને આ બધાએ

યાંદુદી કાયદામાં

સ્ત્રીનું સ્થાન

લેખિકા

શ્રી. હેમલતા મહેતા સોશીયોલોજી

ફેરફારો સહિત યાંદુદી કાયદાઓનો સંપ્રદ ૧૬
મા સૈકામાં 'ગુલચન અરબ' નામના પુસ્તકમાં
કરવામાં આવ્યો હતો.

ત્યારપછીનાં વર્ષોમાં, યાંદુદીઓની રાજ-
કીય, સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિમાં ધણું
ધણું પરિવર્તન થયું, અને પરિણામે ઉપયુક્ત
કાયદાઓ યાંદુદી પ્રગ્નને કંઈક આપતોમાં
અતિશય જૂનવાણી અને અનુચિત લાગવા
માંડ્યા. તે ઉપરાંત ને કાયદાઓ, યાંદુદી
પ્રગ્નનું એક રાજકીય સંસ્થા તરીકેનું અસ્તિત્વ
ઈ. સ. ૭૦ ની સાલના અરસામાં નષ્ટ
થયું બાદ ધડવામાં આવ્યા હતા, તેમનો
અમલ ધાર્મિક અને સામાજિક અનુમતિને
આધારે થઈ શકતો હતો. પરંતુ આજે તો
યાંદુદી પ્રગ્ન દુનિયાભરના પ્રદેશોમાં વિખરાય
ગયેલી હોવાથી અને દેશના પ્રગ્નનો નેડે
બેગામ અથેલી હોવાથી તે પ્રગ્નના ઉપયુક્ત
કાયદાઓના અમલ માટે જરૂરી ધાર્મિક અને
સામાજિક અનુમતિ હોવી પણ મુશ્કેલ થઈ
પડી છે.

આમ છતાંય શીઘ્રચુસ્ત યાદુદીઓ હજુ પણ એમ આમલ રાખે છે કે 'શુલ્કચન અર્ચ્ય' માંના કાયદામાં નિર્વિકલ્પ હોવાને કારણે તેઓનું ઉલ્લંઘન થવું જોઈએ નહિ. તેઓના આ જાતના આમલના પરિણામે હિંદુસ્તાનમાં વસતા યાદુદીઓને, જે જે બાબતોમાં તેમને યાદુદી કાયદો હજુ ય લાગુ પડે છે, તે બાબતોમાં વિષમ અને વિચિત્ર રિયતિ ભોગવવી પડે છે. અને તે બાબતો છે લગ્ન અને છૂટાછેડાની. વારસા હક્કની બાબતમાં તેમને 'ઇન્ડિયન સકસેશન એક્ટ' હિંદની બીજી પ્રજાઓ જેવી કે ખ્રિસ્તી, પારસી વિગેરેની માફક લાગુ પડે છે. આ કાયદો સ્ત્રી અને પુરુષને વારસાનો સરખા હક્ક આપે છે, એટલે યાદુદી સ્ત્રીને આ બાબતમાં અસંતોષ થા વિરોધ દર્શાવવાને કાંઈ કારણ નથી. વિશેષમાં 'ઇન્ડિયન સકસેશન એક્ટ' ની રૂએ યાદુદી સ્ત્રી મોર્મપણ પ્રકારની પોતાની મિલકત-જેવી કે પતિ થા રનેહી તરફથી મેળવેલી અથવા તે પોતે સંપાદન કરેલી-તેની વ્યવસ્થા પોતાની ઇચ્છાનુસાર કરી શકે છે. આ વિષયમાં યાદુદી સ્ત્રી ખરે જ આ દેશની અન્ય હિન્દુ, મુસ્લિમ બહેનો કરતાં વિશેષ હકેમો ધરાવે છે.

પણ લગ્ન અને છૂટાછેડાની બાબતમાં યાદુદી સ્ત્રીને પોતાનો કાયદો લાગુ પડતો હોવાથી એની રિયતિ દયાજનક છે.

ખ્રિસ્તીઓના મુખ્ય ધાર્મિક ગ્રંથ 'બાઇબલ' નો મોર્મ પણ અબ્બાસી કહી શકો, કે તે સમયમાં બહુપત્નીવ્રતની પ્રથા ખ્રિસ્તી પ્રજામાં પ્રચલિત હતી, અને તે કાળની યાદુદી પ્રજામાં વિદ્વાન પુરુષો જેઓને 'રાખી' કહેવામાં આવે છે, તેઓએ આ અનિચ્છિય પ્રથાને અંકુશમાં લાવવાને માટે એક પત્નીની હયાતી દરમ્યાન બીજી પત્ની કરવાને અમુક ચરતો મુકરર કરી હતી. છતાંય આજે ન્યારે પશ્ચિમમાં જઈને વસેલા યાદુદીઓએ એકપત્નીવ્રત કબૂલ રાખે છે. ત્યારે પૂર્વ દેશમાં આવીને વસેલા યાદુદીઓ તેને માન્ય રાખતા નથી.

આ પરથી આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે કે હિન્દુસ્તાનમાં, યાદુદી પુરુષોને એક પર બીજી પત્ની કરતાં કાયદાની નહતર ઊભી થતી નથી.

યાદુદી કાયદો ત્રણ સંજોગોમાં એક પત્ની હયાત હોવા છતાં બીજી પત્ની કરવાની છૂટ બક્ષે છે: (૧) દશ વર્ષ સુધી કંઈ પણ સંતાન ન થયું હોય તો, (૨) પત્નીની નાદુરસ્ત તથા-યતને લીધે લગ્નજીવન ન મ્હાણી શકાતું હોય તો, અને (૩) પત્ની વ્યભિચારી હોય તો. પરંતુ હિંદુસ્તાનમાં એવા અનેક દાખલાઓ મોજુદ છે કે જેમાં ઉપલાં કારણો સિવાય પણ બીજી પત્ની કરવામાં આવી છે. ફક્ત પ્રથમ સ્ત્રીની સંમતિને આવશ્યક ગણવામાં આવી છે. લગ્નની બાબતમાં સ્ત્રીની આ પ્રકારની રિયતિને કાણ સંતોષકારક કહી શકે?

બીજો પ્રશ્ન જે આવેલો વિચાર માગી લે છે તે એ છે કે, વર્તમાન સમયના યાદુદી લગ્નની પ્રથામાં હલખ પડેલા થયેલ અને પોષ્ય હિતો જળવાઈ રહે છે કે કેમ? યાદુદી કાયદામાં લગ્નને માત્ર એક કરારના પ્રકાર તરીકે ગણવામાં આવતું નથી. પરંતુ અનિશ્ચય પવિત્ર ફરજોથી સંકળાયેલી એ વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધ તરીકે ગણવામાં આવે છે. લગ્ન કરવાને માટે પુરુષની વય ૧૮ વર્ષની બાંધવામાં આવી છે ત્યારે સ્ત્રીની મોર્મ વય જ નહોતી કરવામાં આવી નથી. પરંતુ એનાં લગ્ન જ એની સમજદારીની વય પહેલાં (પિતા વિના) અન્ય મોર્મ સગાએ કરાવ્યાં હોય, તો તે પોતાની ઇચ્છા અનુસાર એ લગ્ન નામંજૂર કરી શકે છે. યાદુદી સ્ત્રીને ૨૫ વર્ષની યાદુદી કાયદાની આ નુટિ દિંદમાં સારા એક્ટ-જે યાદુદીઓને લાગુ પડે છે તેના અમલમાં આવ્યાથી નાજૂત થઈ છે.

યાદુદી કાયદો લગ્નવિધિ માટે આચાર્યની, હિરાખાચની, અથવા તે અધિકારીની આવશ્યકતા માટે ફરજ પાડતો નથી. લગ્નવિધિ ફક્ત "કાદુશીમ"—આ વિંટી વટે તું મને મોઝીઝ અને ઇસરાફલના કાયદા અનુસાર

વરી સુધી છે." એ શબ્દો વરને મુખે બોલતાં થતાં વિવાહ, મિલકત સ્થાપન પત્રક (મેરેજ સેટ-લમેન્ટ) જેને "કેશુઆ" કહેવામાં આવે છે, તેના ઉપર વરકન્યાની સહી અને સાત આશીર્વાચનોનો, હિન્દુ-જેટલામાં પર્ણાપ્ત થાય છે. આ પ્રસંગેને કાયદેસર મળુવાવા માટે એ સાક્ષીઓની જરૂર પડે છે.

યાદુદી કાયદા અનુસાર ચર્ચા લગ્નોથી બે પ્રકારનો યાદુદી સ્ત્રીઓને આપવા બોધવડી પડે છે : (૧) લગ્નની વિધિ "કીરુદીમ" પ્રમાણે જેના લગ્ન થયા હોય તેમને અને (૨) બાઈબલ મુજબ મૃત્યુ પામેલા પુરુષોની નિઃસંતાન વિધવાઓને.

આ ઉપરથી એમ માની લેવાની જરૂર નથી કે યાદુદી કાયદો જે બહુપત્નીયત ચલાવી લે છે અને જે ફક્ત પુરુષોને છૂટાછેડા મેળવવાનો હક્ક આપે છે, તેમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કોઈ પ્રથમ પ્રકારે માનભર્ય થાય છે. કારણ કે આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે યાદુદી કરતા યાદુદી વ્યવહાર વધુ પ્રમતિમાન રહેતો. અને યાદુદી કહેવતો આ પરિસ્થિતિનો સચોટ પુરાવો આપે છે: જેવા કે "પત્નીનું હૃતમ સ્ત્રી ધન" તે પતિનું ચારિત્ર્ય, નહિ કે તેનો પૈસો": "પુરુષે સ્ત્રીને રડાવવી ન જોઈએ કારણ કે ધૈર્ય" એનાં આશુનો મળુત્રી કરે છે." આ બંધા ઉપરથી સાબીત થાય છે કે કાયદો ના મંજૂર કરે તે કરતાં પણ વધુ માનભરી સ્થિતિ યાદુદી સ્ત્રી આજ પર્ણાપ્ત બોધવતી આવી છે.

યાદુદી કાયદો પુરુષને છૂટાછેડાનો હક્ક આપતો હોવા છતાં પણ વ્યવહારિ જીવનમાં કોઈ પુરુષ એનો ઉપયોગ કરતો ન હોય, અને તેમ કરવા જતાં ઘણા ઘણા અંતરાયો એના માર્ગમાં આવેલા હતા રહેતા હતા- દ્રષ્ટાંત તરીકે કોઈ પણ પુરુષ, ન્યાય મુદ્દી સ્થાપન પત્રક "કેશુઆ" કેમાં જાણવેલા પૈસા પત્નીને આપે નહીં, ત્યાં મુદ્દી તે એનાથી છૂટાછેડા લઈ શકતો ન હોય. પાછળથી એવો કાયદો

હાથે છે, પત્નીની મરણ (વરદ તેનો પતિ એને છૂટાછેડા આપી ન શકે, સિવાય કે ખાસ કારણ-જેનાં કે બેવકાફ, ગંડપણ, તપજી જવું. બિનકારણસરે લગ્ન માણવાની ના કહેવી વિગેરે હોય તો પ્રથમ તો છૂટાછેડા મેળવવાના હક્ક ફક્ત પુરુષોને આપવામાં આવ્યો હતો. પણ પાછળથી પતિની ગેરવર્તણૂક માટે અથવા તો એને પોતાની ગુન્હાની શિક્ષામાંથી છટકી જવા માટે પોતાના વતનમાંથી નાસી ગય તો પત્નીને છૂટાછેડા માંગવાનો હક્ક સ્ત્રીકારવામાં આવ્યો હતો.

ગોટે બાગે હિંદુસ્તાનમાં વસતા યાદુદીઓ એક બીજાની સંમતિથી છૂટાછેડા મેળવે છે. આ પ્રથા આધુનિક કાયદાઓ અનુસાર નથી. આ કાયદાઓમાં પરિશિત શખસોના પોતે પોતાના ન્યાયાધીશો બનીને, કયા કારણોસર છૂટાછેડા મેળવવા એ બાબત નક્કી કરવાના હજીનો સ્ત્રીકાર કરવામાં આવ્યો નથી, કારણકે આધુનિક કાયદો માને છે કે, દરેક લગ્નમાં પક્ષકારો ઉપરાંત સમાજ તથા બાળકોનાં હિતો સમાવેલાં હોય છે. છતાં હિંદુસ્તાનમાં યાદુદીઓ ફક્ત નજીવા દાખલાઓ સિવાય, પરસ્પર સંમતિથી જ છૂટાછેડા મેળવે છે, એ અતિશય ખેદજનક વાત છે.

આ નજીવા દાખલાઓમાં પત્નીઓ પતિની ફરતા અને બેવકાફ અથવા તેણે બીજી પત્ની કરવાને લીધે, અદાલતમાંથી પોતાનાં લગ્નો નાબૂદ કરવું ફકમનામું મેળવે છે. હિંદી યાદુદી પ્રજા આ રીતે મેળવેલા છૂટાછેડાનો લેખિત દસ્તાવેજ જેને 'ગેટ' કહેવામાં આવે છે, તે હાથોહાથ થા તેના પ્રતિનિધિ મારફતે પત્નીને છૂટાછેડા કાયદેસર લેખાવા માટે આપવા જોઈએ છે. છૂટાછેડાના કાયદેસરપણા વિષે ખાસ કરીને 'ગોલીસ અદાલતોમાં' આ લેખિત દસ્તાવેજ 'ગેટ' ની હાજરીમાં સંશયો ઉપસ્થિત થાય છે. વધુમાં રૂઢિચુસ્ત યાદુદીઓ એવો આગ્રહ રાખે છે કે અદાલત મારફતે મેળવેલા છૂટાછેડામાં પણ આ 'ગેટ' ની આવશ્યકતા રહે

છે અને તે યાદુદી વિધિ અનુસાર પત્નીને અપાવવો જોઈએ.

હવે વિધાયતમાં જઈને વસેલા યાદુદીઓને બાવો લગનની ખજાનું લગ્નના સુપરિન્ટેન્ડન્ટ રજિસ્ટ્રારને આપવી પડે છે, અને તેનું પ્રમાણ અથવા પરવાનગી પત્ર રજૂ કરીને, જે બન્ને પક્ષધારો યાદુદીધર્મ પાળતા હોય તો યાદુદી વિધિ અનુસાર તેઓ લગ્ન કરી શકે છે.

બીજું છૂટાછેડાની બાબતમાં, જે આપ-પુત્રીપણું યાદુદીઓ પ્રાચીન કાળમાં બોગવતા હતા, તે અર્ચાચીન કાળમાં બધા સુરોપીય દેશોમાં બંધ પડ્યું છે. દેશદેશમાં પ્રવર્તતા કાયદાઓ તે દેશમાં વસતા યાદુદીઓને લાગુ પડે છે અને તે કાયદાઓ ઘણી બાબતમાં પુરાણા યાદુદી કાયદાથી નિરાળા પડે છે.

ઉપરની વસ્તુરિયતિ જોતાં, આપણને માલૂમ પડશે કે, આ દેશમાં પ્રવર્તી રહેલા યાદુદી કાયદાની ખામીઓ માત્ર કાયદાથી દૂર કરી શકાય એમ છે. અને આ દિશામાં સરકારે ધારેલા બધું કાર્ય કરી શકે.

(૧) સૌથી પહેલાં અને વધુ અગત્યનો સુધારો તો એ છે કે યાદુદી લગ્નો એકપત્ની-પ્રત્યક્ષારી થવાં જોઈએ.

(૨) યાદુદી લગ્નો નોંધવને માટે રીતસરનું દફતર (register) રખાવું જોઈએ.

(૩) કાયદું માણસોને લગ્નની વિધિના સમયે આચાર્ય તરીકે વર્તવા માટે પ્રતિજ્ઞા સુઝાવો જોઈએ. કદા નિમત્ત અધિકારીઓ આચાર્ય તરીકે કામ કરી શકે અને આવા અધિકારીઓની ગેરહાજરીમાં થયેલાં અને બિનનોંધાયેલાં લગ્નો રદ ગણવાં જોઈએ. આ પ્રકારનો નિયમ વિધિ અનુસાર કરવામાં આવતા દરેક લગ્નને લાગુ પાડવો જોઈએ.

આ ઉપરાંત યાદુદીઓનો 'રહેઠીયલ મેરેજ એક્ટ' ના આશ્રમ નીચે લગ્નો કરવાની છૂટ આપવી જોઈએ. મૂળમાં તો આ કાયદો મોઈ પણુ ધર્મમાં અદા ન કરાવતાં સ્ત્રી પુરોના લાભાર્થે ધરવામાં આવ્યો હતો ત્યારબાદ

૧૯૨૩ની સાલથી હિંદુ, બૌદ્ધ, શીખ અને જૈન ધર્મોમાં માનનારાં સ્ત્રી પુરોના પણુ આ કાયદા અનુસાર લગ્ન કરી શકે છે. એટલે આ કાયદાથી નીપજતા લાભમાંથી યાદુદી પ્રાંતને બાકાત રાખવાનું કંઈજ કારણ નથી. આ કાયદાની રૂએ થયેલાં લગ્નોને એકપત્નીયત-નિયમ અને 'ઇન્ડિયન ડાઇવોર્સ એક્ટ' એટલે છૂટાછેડાના કાયદાની દલમો લાગુ પડે છે.

'યાદુદી વિધિ અનુસાર લગ્ન થાય એવું ઇચ્છનારાંઓ માટે બહુ પત્નીયતના રિવાજ સામે પ્રતિજ્ઞા મૂકે એવો કાયદો ધરવાની જરૂરિયાત છે.

છૂટાછેડા વિષે, સુરક્ષીમ લગ્ન વિષેકે કાયદાની દલમો જે ઘણી બાબતમાં યાદુદી છૂટાછેડાના કાયદાને મળતી આવે છે તે રીત કારાવી જોઈએ. વધુમાં ત્યારે અદાલત તરફથી લગ્ન વિષેકેનું હુકમનામું મળ્યું હોય, ત્યારે ઉપરનું 'ગેટ' ફરજિયાત મેળવવાની અથવા આપવાની જરૂરિયાત રહે નહીં, એ પ્રકારનો પ્રતિજ્ઞા પણુ થવો જોઈએ. ઉપરાંત પરસ્પરની સંમતિથી મેળવતા છૂટાછેડાની પ્રથા તાજ્જ થતી જોઈએ. કારણ કે મોટે ભાગે સ્ત્રીની સંમતિ બળજબરી અને ધમકીથી મેળવવામાં આવે છે. અને તે ઉપરાંત સુરક્ષીમ કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રીની પહેરામણી જે રીતે સુરક્ષિત રાખવામાં આવે છે, તે રીતે યાદુદી સ્ત્રીની પહેરામણી સુરક્ષિત રાખવામાં આવતી નહીં, અત્યંત યાદુદી પુરોના આ પ્રથાના નિરોધ સામે પ્રયત્ન પોકાર ઉઠાવશે પરંતુ યાદુદીઓને સ્ત્રીઓના સામાન્ય અગ્નિ અને પજાતપણનો વિચાર કરતાં, તેમજ "શુશ્રુષા" ના આધારે તેમને જે રક્ષણ મળતું હતું તે આજે ન મળતું હોવાથી, પરસ્પર સંમતિથી મેળવતા અથવા સેવાતા છૂટાછેડાની પ્રથાને, નષ્ટ કરી સિવાય બીજો કંઈ પણુ ઉપાય નથી.

(એલ ઇન્ડિયા રીડિયોના સોમન્યથી)

(ગતાંકથી ચાલુ)

બાળક જુદું બોલે કે ગાળ દે તો તરત તેને મારપટ છે. પણ તેમાં વાંક કાનો છે ? તેની આસપાસ બધાં જ જુદું બોલે કે શેરીના મિત્રો ગાળો દે એટલે તે જોષને તે શીખે છે. તેને સારા અને સુશિક્ષિત વાતાવરણમાં રાખવું એ આપણી ફરજ છે. મારવાથી બાળક ધણી-વાર નફટ થઈ જાય છે. મારવાને બદલે ધીમેથી બાળકને સમજાવવું હોય તો વધારે અસર થાય છે. બાળકે કંઈ ખોટું કયું હોય તો તેને સરમાવવું ખરું પણ શિક્ષા ન કરવી. શિક્ષા કરવી તે આપણી નબળાઈ બતાવી આપે છે. આપણે ગ્રેમથી બાળકને છતવું જોઈએ.

બાળક પાસે અમુક કામ કરાવવું હોય ત્યારે રમકડાની કે ખાવાની આશા આપવાથી બાળક લાલચુ થઈ જાય છે. પછી બાળક લાલચ વગર કંઈ જ ન કરે એ ખોટું. માતા કે પિતા રોજી થશે એટલી જ આશા કે લાલચ બાળકને હોય તે જ ઈચ્છનિય છે. માતા-પિતાની શાખાશી ખાતર ગ્રેમજાળ બાળક શું ન કરે ? જેમ ઘરમાં તેમ નિશાળમાં પણ શિક્ષક દિલ્ગીર થાય એવું કંઈ પણ ન કરે, એવો બાળક ને શિક્ષક વચ્ચે ગ્રેમ હોવો જોઈએ. શિક્ષકથી ડરે અને બીકથી જ કંઈ કરે તે નકાર્યું કહેવાય. સારા નંબરની કે માર્કની લાલચે નિશાળનું કામ કરવું એ પણ ખોટું છે. એવી સ્પર્ધા ન રાખવી જોઈએ.

બાળકને સત્ય બોલતાં, હિંમતવાન કે દયાવાન થતાં શીખવવું હોય તો તેને એમ કહીએ કે હિંમત રાખજો, દયાવાન થજો, તો તેને કંઈ અસર નહિ થાય. સાચું બોલવાના શાયદા, હિંમતવાન માણસ ફુનીયામાં આટલું આટલું કરી શકે છે, વિગેરે દાખલા આપવા જોઈએ. તે ઉપરથી બાળક પોતાની મેજે જ સારા એવી કાઢશે કે સત્ય બોલવું, હિંમત રાખવી વિગેરે.

બાળઉછેર

લેખિકા :

સૌ. ભવ્યલતા રણુજતલાઈ વેઘ

બાળકનું આરિત્ય ઘડવા માટે જાંતે જ દાખલો બેસાડવો. માતાપિતા કે શિક્ષક સાચું બોલે તો બાળક બોલે જ. મરીજ તરફ આપણે દયા બતાવીએ તો આપણું જોઈને બાળક પણ શાખશે. ઉદાગી જીવન આપણે માળીશું તો બાળક પણ ઉલોગી બનશે.

બાળક તરફ દંમેશાં ન્યાયી વર્તન રાખવું. છોકરા, છોકરી વચ્ચે ભેદભાવ રાખીએ કે મરીજ તવંગર વચ્ચે ફેરફાર રાખીએ તો બાળક ઉપર પણ તેની અસર થાય છે. જુના વખતમાં એવું હતું કે પુત્રને સાઈ ખાવાનું મળે અને પુત્રી જે વધેલું હોય તે ખાય. આથી બાઈઓમાં બહેનો તરફ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય, અને પોતાને માટે આંબંધાન પેદા થાય. પુત્રીની આત્મશ્રદ્ધા ઓછી થઈ જાય, ભાઈ તરફ અદેખાઈ પેદા થાય, મામાપ ઉપરનું બદલ ઓછું થાય; માટે માતાપિતાએ પુત્રપુત્રી તરફ સરખું જ વર્તન રાખવું.

પેસાદારનાં બાળકને માઠી ઉપર બેસાડીએ, ખાવાનું આપીએ, બદલ કરીએ અને મરીજ બાળકને આવકાર ન આપીએ અને દડધૂત કરીએ તો આપણાં પોતાનાં બાળકની પણ

એવા જ સંસ્કાર પડે તે સ્વભાવિક છે.

બાળક ઘણીવાર ખોટું કરતાં જતું નથી, પણ પ્રસંગો એવા આવે કે તેને ખોટું કરવું પડે. આવા પ્રસંગો ઉભા ન થાય એ માટે માબાપે કાળજી રાખવી. કોઈ વાર બાળકથી કંઈક કાચતું વાસણ કુટી ગયું હોય તો તે માર કે ધમકીની બીકથી ખોટું બોલશે કે 'મેં' તે ફાડ્યું નથી.' આવી બાબતમાં બાળકનો વાંક કાઢવો નહિ. માએ જ કાચની વસ્તુ ઉંચી મૂકવી જોઈએ. અને કુટી જાય તો સમજાવીને કહેવું કે કાચની વસ્તુ કુટી જાય માટે ધ્યાન રાખવું.

ઘણાં બાળકોને જોઈતી વસ્તુ ન મળવાથી બીજા પાસે માગી લેવાની ટેવ હોય છે. બાળકનાં મનમાં દસાવવું જોઈએ કે બધી ચીજો આપણી પાસે નથી હોતી, અને બધું લેવાનું મન ન કરાય, મન થાય તો માબાપ પાસે મંગાવ. બીજા પાસે મામવાની રીત ખોટી છે. નાનપણમાં આ ટેવ સુધારી ન હોય તો મોટપણમાં પૈસા ઉછીના લેતાં શીખે છે. ઉલટ મોટપણમાં કરજ કે દેવું કરતાં શીખે છે. માટે બચપણથી જ બાળકને માગતાં શોડવું જોઈએ.

બાળક સાત વર્ષનું થાય ત્યાં સુધીમાં તેનું આખું ચારિત્ર્ય ઘડાઈ જાય છે. માટે માતા-પિતાએ તેનાં ઘડતર માટે બહુ જ કાળજી રાખવાની છે. પોતે કંઈ પણ ખોટું કરતાં પહેલાં બહુ જ વિચાર કરવાનો. કારણ કે માબાપ થયાં એટલે જવાબદારી ઘણી જ વધી જાય છે. પિતા કરતાં પણ માતાના સહવાસમાં બાળક વધારે આવે છે. બચપણનાં સાત વર્ષ તે તે માતાની જોડમાં જ ગાળે છે. માટે માતા જોવા સંસ્કાર પાડશે તેવા બાળક ઉપર પડશે.

બાળક એકથી સાત વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી દરેક બાબતમાં માતાએ ધ્યાન રાખવું. એવું નાક, કાન, આંખ ચોક્કસ રાખવાં. ઘણાં

બાળકોને ખાસ કરીને કાનમાં મણકા, કાંકરી, ચાંચીયો વિગેરે ચીજો નાખવાની ટેવ હોય છે. તે માટે બાળકને શોડવું. છતાં કોઈ વાર નાખી દે તો જુની કાતર કે જુના ચીપીયા વડે સંભાળીને કાઢી લેવું. કાન ચોળવા દેવો નહિ. તેમ કરવાથી બીકદું અંદર જાય છે. આપણાથી ન નીકળે તો ડોક્ટર પાસે જઈ કકોરવું. નોકમાંથી કીક ખવડાવવાથી ઘણી વખત વસ્તુ નીકળી જાય છે.

હાલમાં નાની ઉંમરમાં જ માથુસોને ચંદ્રમા આવે છે. તેનું કારણ આંખની સંભાળ બરોબર નથી લેવાતી તે જ છે. દિવસમાં જણ ચાર વાર ચોક્કસ ને હંડા પાણીથી છાલક મારીને આંખ ધોવી. એક સામું ખૂબ લખવું કે વાંચવું નહિ. સિનેમા વારંવાર જોવાં નહિ. પૂરતા અજવાળામાં જ વાંચવું કે લખવું. સુતાં સુતાં વાંચવું નહિ. આ બધી બાબતમાં પિતા કરતાં માતાએ ધ્યાન રાખવું. ઝીણા ને દલકા કાગળવાળી ચોપડી ન વાંચવા દેવી. બાળક વાંચતાં શીખે ત્યારથી જ એવી ટેવ પાડવી કે તે એક કુટ દૂર આંખથી ચોપડી રાખવી. ચોપડી ત્રાંસી રાખવી નહિ. વાંચતી વખતે આંખ ઉપર અજવાળું આવવા દેવું નહિ, અને ચોપડી ઉપર તડકો આવવા દેવો નહિ. વીજળીનો દીવો જાડું પાવરવાળો ન રાખવો. ધાસતેલ સાડું વાપરવું. લીસે રંગ આંખને હંડક આવે છે માટે ગ્રાડપાન તરફ ફરવા જવું. ધૂળ કે ધુમાડી આંખમાં ન જાય તે સંભાળવું. ગાડીમાં કે ટ્રેનમાં વાંચવું નહિ. આ પ્રમાણે બાળકને નાનપણથી જ સુચના આપવી અને તે પ્રમાણે ધ્યાન રાખવું. ઉપર પ્રમાણે બાળકની કાળજી રાખવામાં આવે તો આંખ બગડે નહિ. ચંદ્રમા પણ પહેરવા પડે નહિ. આંખની સંભાળ નેટલી લકઝે તેટલી શોડી.

[માણ]

જામદળના ઝાડ મૂળ ગેદિસકો અને વેસ્ટ ઇન્ડિયાના વનની છે. તે ખૂબ હંચા કે મોટા થતાં નથી. અમેરિકા શોધાયા પછી આ ઝાડો અન્ય દેશોમાં ફાળવ્યો. આપણા શોમાં તેનું વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં થાય છે. વનરપતિના વર્ગીકરણમાં જામદળનું ઝાડ મિરેસી વર્ગમાં (યુકેલિપ્ટસનો વર્ગ) આવે છે. આ વર્ગ મોટો છે. તેમાં ૧૦ જાતની વનરપતિનો સમાવેશ થાય છે. તેમાં ઘણી જાતની કિમ્તી વનરપતિઓ આવી જાય છે. પાંદડાંમાં તેલ-વાળી રસકુખીઓ હોય છે. તેમાંથી વરાળ થઈ વડે હિથુ તેલો કાઢી શકાય છે. આ તેલો સુગંધિત હોઈને સુગંધી તેલોની બનાવટમાં, સાબુઓમાં સુગંધ લાવવા તેમજ દવાઓમાં વપરાય છે. લરીંગ, યુકેલિપ્ટસ વગેરે આ વર્ગના ઝાડો છે. ખૂબીની વાત છે કે આ વર્ગની વનરપતિની એકેય જાતનાં ફળો મૃદેર હોતાં નથી.

સુગંધાત-કેઠિયાવાડમાં ઘોળકાના જામદળ ખૂબ વખણાય છે. વળી સંયુક્ત પ્રાંતોમાં અસાહ્યાવાદના જામદળ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે. દિંદોમાં તેને પેર, અમરેલ યા જામ કહે છે. અંગ્રેજોમાં તેને ગાવા કહે છે અને તેનું શાસ્ત્રીય નામ સીડિયમ ગાવા છે. જામદળ બે જાતનાં થાય છે : લાલ અને સફેદ. બંને ઉપરથી સરખા જ દેખાય છે, પણ અંદરના ગર્ભના રંગ પરથી આ જાતો ઓળખાય છે. સ્વાદમાં સફેદ જાત સ્વાદિષ્ટ હોય છે, પણ શુભુમાં લાલ જાત ચક્રીયાળી હોય છે. તાજાં જામદળ કીલા મેવા તરીકે વપરાય છે. ઉપરની પાતળા પીળા છાલ સહિત જામદળ ખવાય છે. ગર્ભમાં ઝીણાં ઝીણાં કાંચુ બી પુષ્કળ હોય છે. બીજ સડીત જામદળ ખાવાથી જાડમાં ખરાબી ફેરે છે. આ બી ને લીધે જામદળ ખાતાં ખર્ચા અચકાય છે. એટલે બી

આપણાં ફળો

ડા. નરસિંહ મુ. શાહ

વિનાના જામદળ પેદા કરવાના અખતરો કરવામાં આંધા છે. આવો એક અખતરો અસાહ્યાવાદમાં કરવામાં આંધો હતો. જામદળની કલમો બનાવી તેમજ બર્ડીંગ કરી જામદળની બી વિનાની નવી જાત તૈયાર કરવામાં આવી છે. આ જાતમાંથી બીજ ઓછા કરી નાંખ્યા છે. પરિણામે આ ફળો મોટા કદના અને ખૂબ મીઠા બન્યાં છે. જામદળમાં વિટામીન સી સારા પ્રમાણમાં હોય છે.

જામદળ હૃદયને પૌષ્ટિક અને સારક છે. જૂની કળછપાતને તોડે છે. કાચા જામદળ અતિશય બંધ ફેરે છે. વાસી જામદળ ખતાવાથી તંદુરસ્તીને તુકચાન પહોંચે છે. જામદળનો મુરખો બનાવાય છે. અમેરિકાથી મુરખમાં વખ્યાઓમાં બરી વેચવા માટે નિકાસ થાય છે. જામદળમાં સાકર અને રચાયતું પ્રમાણ ૮-૭ ટકો, પાણી ૮૩ ટકો હોય છે.

જામદળના કુમળાં પાન આવવાથી કે તેના કચાવના ઝેરગળા કરવાથી દાંતની પીડા મટે છે, દાંત દલતાં અટકે છે. આઝીલમાં તેના ઉઘાગાથી ઘોંઘા માણસને દેનાન કરાવે છે. તેમાં લગભગ ૬૦ ટકા ટેનિન હોય છે. તેના મૂળની કાસ પણ બચ્ચાંના કાઠા, મરડા વગેરે માટે લવાય કરીને અપાય છે.

આ ઉપરાંત જામદળની એક ખારી જાત થાય છે. દાણમાં દિંદમાં દિંદના બની.

આઓમાં તેનું વાવેતર થાય છે. આ કળને મુરખ્ખો સારો અને છે. તેને સીડિયમ પોમી-ફેરમ કહેવાય છે. આપણી બાજુ ચતા નથી એટલે ગુજરાતી નામની ખજાર નથી.

*

કરમદીના ઝાડમાં પંદર વીસ ફૂટ ઉંચા થાય છે. તેની ઝાળાઓ વેલાની માફક લાંબી વધી જમીન પર આડી અવળા પથરાય છે. અને ટેકા મળે તો ઉપર ચડે છે. કરમદીને મળખૂત ટાંટાં હોય છે. કરમદી હિંદુસ્તાનમાં સુકા અને રેતાળ ભાગોમાં થાય છે.

શિયાળો ઉતરતાં કરમદીને સુંદર સફેદ આછી ગુલાબી છાંટવાળા ફુલો આવે છે. તેને જુદાના ફુલ જેવી સુગંધ હોય છે. કરમદીના ફુલ મધુરી અને ફેળનાં ફુલ જેવી કઠ્ઠી વાસવાળાં હોય છે; ત્યારે કરમદાં ખાટાં અને ફેળાં મીઠાં હોય છે. આ ઉપરથી ધીરા-ખડતે ઉખાળું લખ્યું છે :

એક અચરજ મારા દેશમાં,
ઝોવા ને સિંહ રમે બેળાં ને.
અરજાના સરળા ચયાં,
કરમદીએ લાખ્યા ફેળાં ને.

કરમદીનાં ફળને કરમદાં કહે છે. કરમદાં ચેતથી જેઠ સુધીમાં પાકે છે. કરમદાં બહુ ધા રાયણુની સાથે વેચાય છે. તે ગરીબ માણુ-સનો લીલો મેવો છે. કાઠિયાવાડમાં પોરબંદરના બરડા કુંગરના રજારીઓ તેમજ બીજા જાતિઓ જે ત્રણ મહિના સુધી કરમદાં વેચીને પોતાનો નિમાવ કરે છે. કુંગરામાં ફરતાં ફરતાં તાળ તાળ કરમદાં સુંટી સુંટીને ખાવાની મગ ખૂન આવે. આજુ બવ તો આ મગ માણુને. ત્યાં કરમદાં ખૂન થાય છે.

કાર્યા કરમદાનું અથાણું સરસ થાય છે. તેનો મુરખ્ખો પણ બનાવે છે. ખાવાથી પિત્ત વિકાર વાળાને ફાયદો થાય છે. પણ એકદાં

કાર્યા કરમદાં ખાવાથી માથું ચડે છે. સાકર અને આંબી લેવાથી ઉતરે છે. કાર્યા કરમદાંને મીઠું ચોળા અથાણું કે ક્યુંબર તરીકે ઉપયોગમાં લે છે. ખીજાં અથાણુંએને ખટાસ આપવા કરમદાં તેમાં નાંખવામાં આવે છે. કાર્યા કરમદાંને તોડતાં તેમાંથી દૂધ નીકળે છે.

પાકાં કરમદાં લીલા મેવા તરીકે ખરાય છે. તે ખટમીઠા લાગે છે. તેમાંથી દૂધમિશ્રિત જાંબુડા રંગનો ગળ નીકળે છે. પાકાં ફળ-માંથી શરબત બનાવાય છે. આ પીવાથી ધૂની અસર થતી નથી.

કરમદીનું મૂળ ઔષધમાં વપરાય છે.

કરમદીને વનસ્પતિશાસ્ત્રીઓએ એવો સાધનેસી વર્ગમાં મૂકી છે અને તેનું નામ કરીસસા કરડસ છે.

*

ખેરસલી ચીકુ અને રાણના ઝાડને એક જ વર્ગની વનસ્પતિમાં મૂકવામાં આવે છે. આ વર્ગ સેપોટેસી (ચીકુ-ખેરસલીવાળો) વર્ગ કહેવાય છે. રાણને વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં મીથુસેપ્સ હેક્સાન્ડ્રો કહે છે.

રાણ શબ્દ રામદની ઉપરથી આવ્યો લાગે છે. બર ઉન્હાળે ત્યારે ખીજાં ફેળાની ગેરહાજરી હોય ત્યાં કુખાધ્ય અને, ત્યારે રાણનાં પાકાં પીળાં ફળ રાયણુ રામને પણ ખાવાં ગમે એવા મનોહર થાય છે : રામને આરોગ્યવતો તે મિષ્ટ મેવો બને છે. રાયમાંથી ફીર એટલે દૂધ નીકળે છે; એટલે તેને ફીરિણી પણ કહેવાય છે. એના પરથી ખીરી, ખીરણી એવા નામ પણ થયાં છે.

રાણના ઝાડ મણાં ઉંચા વિસ્તારવાળો થાય છે. તેનું ઘડ જડું, વાંકું સુંકા મીઠાં ગડાઓવાળું હોય છે. રાણના ઝાડને કાપીએ તો તેમાંથી દૂધ નીકળે છે. આ દૂધ મણું ચીકું હોય છે. થોડા વખતમાં તેના તાર બંધાઈ જાય છે. રાણનું દૂધ ઝાડ

રસોઈ ઘર

સંપાદિત:

સ્વ. સી. મણીમહેન એમ. મહેતા

સુખડનો સુરખો

સાધન—સુખડના લાકડાના ખારીક દુકડા શેર ૧, ખાંડ શેર ૩, બંગડીખાર તોલા ૫ શેર તોલો ના

બનાવવાની રીત—

મેસુર પ્રાન્તની સુખડ શેર ૧ લઈ તેનાં એકેક ઈંચનાં નાનાં નાનાં દુકડા કરી, બંગડીખાર તોલા પાંચ પાણીમાં નાંખી, ચાર પહેર સુધી બહાર દેવું. સુખડનાં લાકડાં નરમ થાય ત્યાં સુધીમાં પાણી ખલાસ થઈ જાય-જયી જાય તો ખાર મેળવી ગરમ પાણી રેડતા જવું.

પછી ત્રણ શેર ખાંડની ત્રણનારી ચાસણી કરી તેમાં શેર તોલા ના નાંખી, સુખડ નાંખી દલાવી ઉતારી લેવું. ઠંડુ થયેથી બરખી બરી લેવી. બંગડીખાર ગમે તેવી કાણુ વસ્તુને નરમ કરવાનો શુણુ ધરાવે છે. વાંસનો મુરખો બનાવવો હોય તો પણ બંગડીખારથી બાકવામાં આવે છે. મહીમુર પ્રાન્તની સુખડ હમેશાં મુરખામાં વપરાય છે. મેલીવાગીરી વગેરેની મગવી મુરખ છે. આ મુરખો પછી લાંબી મુલત સુતી રાખી રાખાય છે. તે જ્યે જ્યોનો તેમ વધારે શુણુકારી મળાય છે.

કુખતી હોય તો ચોપડવામાં આવે છે. એમ કહેવાય છે. કે તે ઝાડને મજબુત કરે છે. રાણનાં પાન દોરને ચારે ગણાય છે. કુખા-ળના વખતમાં દોરને ખવડાવે છે. ગુખાત-કાઠિયાવાડ તરફ રાણના ઝાડો ખૂબ છે. રાણને ધોળા રંગના ફલ આવે છે. તેમાંથી રાયણ થાય છે. રાયણ પાકે ત્યારે પીળા થાય છે. રાણને બે કાલ આવે છે. એક સિપા-ળામાં અને બીજો ચોમાસામાં. સિપાળાના ફાલ પાકે છે અને રાયણ થાય છે. ચોમાસાનો ફાલ ખરી જાય છે.

રાયણ પોષ્ટિક ગણાય છે. તેમાં કાળા બૂરા રંગના બીજ હોય છે. એક છેડો મોળ અને બીજો છેડો અણીવાળો : આ અણી-

વાળા છેડે ધોળો ચાંદલો હોય છે. તેને પાણીમાં વાડીને ઝેરી જનાવરોના ડંખપર ચોપડવામાં આવે છે. રાયણના ઉપરના અર્ધમાં દૂધ હોય છે. પાકી રાયણ મીઠી લાગે છે. તાજ રાયણ ખાનાં મોમાં કુચો વળે છે. રાયણ ખૂબ ખાવાથી પેટમાં ચૂકે છે. રાયણની રાણે ધી ખાવાથી વાંધો આવતો નથી. રાયણ-રોટલીનું જમણુ ગુજ-રાતમાં આપવામાં આવે છે. રાયણને 'અમદા-વાદી મેવો' કહેવામાં આવે છે.

તાજ રાયણ લાંબો વખત ટકતી નથી. તે જમડી જાય છે. એટલે ચોસમમાં રાયણને કાળજીપૂર્વક સૂકવવામાં આવે છે. આને રાય-કાકડી કહેવાય છે. સ્વાદમાં ખૂબ મળ્યું આવે છે અને નાનાં છાંદરાઓને ખૂબ ભાવે છે.

ન્યાયની અદાલતમાં

મધ્ય પ્રાંતમાં આવેલા માંડલા જિલ્લાની એક અદાલત સમક્ષ રજુ થયેલી ચોક્કસવારી વિમતો જણાવે છે કે, અલીગઢના “કહેવાતા સામાજિક” કાર્યકર ડેસરીપ્રસાદ કપુરે અલી-ગઢની નિરાધાર સ્ત્રીઓને આશરો આપવાનું કાર્ય જાહેર કરીને અખલા આશ્રમ કાઢ્યો હતો. પણ ખરું જોતાં, આ કહેવાતો અખલા આશ્રમ એક એવી ગંદી જગ્યા હતી, ત્યાં હિંદુઓમાંથી છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓને અપ-હરણ કરીને લાવવામાં આવતી; અને હીન્દુઓમાં સોથી વધારે પૈસા આપનારાઓને વેચી નાંખવામાં આવતી. આ ડેસરીપ્રસાદના રી. કે. મયુર, લદગીનારાયણ રામ, પ્યારેલાલ મરતકુંદન, બેપાલાલ અને એક બીજો માણસ ચોક્કસ તરીકે હતા. તેમણે બધાંએ પોતાના દલાઓની મદદથી દેશના વિવિધ સ્થાનોમાં કહેવાતા અખલા આશ્રમોની જગ્યા પાવરી હતી. ડેસરીપ્રસાદ તો અલીગઢમાં પોલીસની નજર દેહળ આ નામની નધી મલાવતો હતો.

ઈ. સ. ૧૯૪૪ ના મે મહીનામાં મુખ્ય આરોપી ડેસરીપ્રસાદનો વિશ્વાસુ દલાલ લદગી-નારાયણ રામ મધ્ય પ્રાંતના માંડલા નગરમાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં કહેવાના અખલા આશ્રમની શાખા ખોલીને બધા લાલને મેનેજર તરીકે નીમ્યો હતો.

આ કહેવાતો “અખલા આશ્રમ” માંડલામાં શા થયો, તેના થોડા દિવસ પછી માંડલામાંથી સુમિત્રા ને કુસુમ નામની બાળાઓ અજબપૂરી રીતે અદસ્ત થઈ ગઈ.

તેમના ગુમ થવાને લગતા ખજર પોલીસને અપાયા; પણ દેઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. આ બાળાઓને સાડું કામ અપાશે એ જાણના હોજ બનેને મસ્તકુંદન અલીમદ લઈ ગયો હતો. બંને બાળાઓ અલીમદ પહોંચી. તે પછી

પછસાપાત્ર થરોડા આવ્યા નહિ, ત્યાં સુધી ડેસરીપ્રસાદ બંનેને પોતાના “અખલા-આશ્રમ” માં રાખી. ગમેતેમ પણ તે બાળાઓને ડેસરી-પ્રસાદની પ્રવૃત્તિઓની ગંધ આવી ગઈ; અને બંનેએ ત્યાંથી નાસ્તી છુટવાનો મનસુબો કર્યો.

આ કહેવાતા આશ્રમમાંથી બે બાળાઓ નાસ્તી જતી હતી તે દરમિયાન અલીમદના એક પોલીસ ડેન્ટેબલે બંનેને પકડી પાડી અને તે તેમને પોલીસચોખ્ખામાં લઈ ગયો. પોલીસ અમલદારોએ બંને બાળાઓને મદદ કરવાને બદલે ડેસરીપ્રસાદના આશ્રમમાં જવા જણાવ્યું, ત્યારે બંનેએ તેમ કરવાની ના પાડી ત્યારે ડેસરીપ્રસાદને બોલાવીને બંનેને સોંપી દેવામાં આવી, બંને બાળાઓને પોતાની મરજી વિરુદ્ધ, ડેસરીપ્રસાદ સાથે જવું પડ્યું.

તે પછી ડેસરીપ્રસાદે ૧૫૦ રૂપિયામાં પંજાબના કુશાળીના હંસરાજ નામના માણસને સુમિત્રા વેચી દીધી હતી અને હંસરાજ સાથે તેના લગ્ન કરારીને પંજાબ જવા જણાવ્યું હતું, પણ કુસુમનું શું થયું તે હજી એક રહસ્ય જ છે. તેના હજી સુધી પત્તો નથી.

કુશાળી પહોંચ્યા પછી સુમિત્રાએ પોતાને માંડલા લઈ જવા હંસરાજને સમજાવ્યું, પણ એમાં તે ત્યારે નિષ્ફળ ગઈ, ત્યારે એક રાત્રે તે નાસ્તી અને એક મહીને માંડલે પહોંચી.

માંડલામાં પોલીસને તેણે આપતી રહી. આ દરમિયાન રસ્તા પર પડેલા નવજીવાતો પત્ર થી લદગીપ્રસાદ પાકને મળી આવ્યો જ્યો પોલીસને આરોપીઓ વિષે ઉપયોગી માહિતી મળી ગઈ હતી.

પોલીસે આરોપીઓને પકડીને માંડલાની અદાલતમાં કેસ ચલાવ્યો હતો. એક વરસ કેસ ચાલ્યો જેમાં તમામ આરોપીઓ ગુનેગાર ઠર્યા, અને તેમને બેથી ચાર વરસની સજા ફેરવી સજાઓ સંભાળવામાં આવી, જ્યાં આરોપીઓએ અપીલ કરી હતી. જનસપુરમાં સેશન્સ જતો અપીલ રદ કરીને સજા કાયમ રાખી છે.

લેખ એ એક એવો પ્રસંગ છે કે જેમાં દરેકને આનંદ આવે છે. પિતાને પુત્ર પરણી પુત્રવધુ ઘેર આવે તે જોવાનો, પુત્રીના માત-પિતાને પુત્રી પરણી સુસરે બેઠે ધર દીવાની સુખી થાય તેનો આનંદ હોય છે. પતિ-પત્નીને પરણ્યાનો, નવું જીવન શરૂ કરવાનો આનંદ હોય છે. તેમાં નથી હોતી વિહવળતા કે નથી હોતી દીકરીરી, કે નથી હોતી નીરાશા; તેની અંદર તો હમેશાં કંઈક આશાઓ સમાયેલી હોય છે અને તેના પાયારૂપ તે મંગળપ્રસંગ હોય છે. તેથી જ તેને અનુચીત પહેલાંના વખતમાં અને અત્યારે પણ કંઈ કંઈ જગ્યાએ તથા મામડાઓમાં ગીતો ગવાય છે, તેની અંદર પતિ-પત્નીના કાર્યનો સમાવેશ-અવિધ્વના સૂચનાં દતાં; એવી અંદર પુત્રીના માત-પિતાની વિદાયમાં કરુણા અને પુત્રવધુ ઘેર આવ્યાનો આનંદ પણ સમાઈ જતો; જેનપણીઓના વિદાય ગીતો અને મિત્રોના આવકાર ગીતોનો પણ સમાવેશ થતો. પતિ-પત્નીની ફરજો પણ સમજવાતી. જીંદગી સુધી એકબીજાને સમજી સુખી થવાના, સાસુ-સસરા-નણ્દ-દિયર-જેઠ વગેરે સાથે જેનું વર્તન રાખવું તે બધું તે ગીતોમાં સમાઈ જતું. તેને માટે જુદી જુદી શીખામણો નહતી. તે બધું ગીતો દ્વારા સમજાવાતું. તે બધાની પાછળ નવદંપતિને આશીર્વાદ અપાતો, આનંદ અને સુખી થવાનો સદેશ રહેતો, અને તેવાં ગીતો હમેશાં સ્ત્રીઓ જ ગાતી અને દરેક લગ્ન પ્રસંગે પોતાના ગર્ભા અચુક ખુલાં મુકતી.

ત્યારે આજે તમે શું સાંભળો છો ? યોળે યોળે, શેરીએ શેરીએ, ચોરે ચોરે લગ્નો થાય છે. ત્યાં જાવ અને જુવો તો એક બાજુ પવિત્ર એવી લગ્નક્રિયા ચાલતી હોય છે જેની અંદર આનંદ, હિસાદ અને ઉમંગ હોય છે ત્યારે જોડે જોડે એક બાજુ રેકાર્ડ કે મેન્ડ વાગતું હોય છે કે,

આધુનીક લગ્નમાં ગવાતા

લગ્નગીતો

લેખિકા :

સી. શાન્તાબહેન મહેતા

તુમી ચલો પરદેશ, લગ્નકાર દેસ

પ્રીતમ ખારા, જગમે કોન દમારા ?

કેવી વાર્તા ત્યાં અહીંયાં બનેને જોવાની વાતો હોય છે ત્યાર ગાયન વગી જુદું જ ગવાય છે અને આવી જાતના ગાયનો માટે શું આજ સમય છે કે, જેની અંદર એકબીજાને મળવાનું હોય છે, જીવનની ગંભીરતા સમજવાની હોય છે અને તે પણ આનંદથી; ત્યારે ત્યાં આવી જાતનાં ગાયનો ખરેખર સમાજને દોષરૂપ છે, અને દરેક જગ્યાએ સ્ત્રીઓનાં મોઢાં ગીતોને બદલે રેકાર્ડો જ વાગતી હોય છે અને તે પણ કેવી ! જેની અંદર નિરાશા, વિહવળતા, કુઝ અને દર્દથી ભરેલાં. અને પ્રસંગ હોય છે આનંદનો-લગ્નનો.

ત્યારે સમપત્નીની પ્રતિજ્ઞાનો લેવાતી હોય છે ત્યારે રેકાર્ડો વાગે છે કે:-

“ઓ જાને વાલે ખાલમ વા
બેરશ, બેરશ”

જ્યારે મંગળકેરા કરાતા હોય છે ત્યારે
પણ, “હાય દિવાળી, હાય દિવાળી” કે એવાં
જ કંઈક બીજાં ગીતો વાગતાં હોય છે. જ્યાં
જુલો ત્યાં આજે શીશ્મનાં જ આવેલો ગવાતાં
હોય છે. તેમાં નથી હોતો માતૃપિતાનો આનંદ,
તેઓના આશિર્વાદ, મિત્રોનો આનંદ કે પતિ-
પત્નીની ફરજો. કંઈ જ હોતુ નથી, બેઠે એક-
બીજાને નીકટતા આપવા કરતાં એકબીજાને
વધુ દૂર ને દૂર લઈ જાય તેવાં ગીતો હોય છે.
તેની જગ્યાએ મંગળાષ્ટક કે પહેલાં ગવાતાં
તેવાં ગીતો ગવાતાં હોય તો કેટલું સારું લાગે?

સમજિયા એ એક એવો પવિત્ર ક્રિયા છે
કે જેની અંદર અસંતોષ, દુઃખ કે વિરહ
કંઈ જ હોતું નથી, પરંતુ આનંદ અને સંતોષ
હોય છે અને તેવા જ પવિત્ર વાતાવરણને
અનુકૂળ જ્યારે પવિત્ર ગીતો ગવાતાં હોય છે
ત્યારે તેની પવિત્રતા વધુ લીધી હોય છે. વાતા-
વરણ શાંત અને સુમધુર લાગે છે, અને રહે-
તો દરેકના મન પર અસર કરે છે અને પતિ-
પત્નીને જીવનની ગંભીરતા પણ સમજાય છે.
એમ નથી કે, રેકાડના ગાયનો ન વગા-

પ્રશ્ન:—ધરના કામમાંથી સહેજ હળવા
કાઢીને થોડો આરામ લેવા બેઠાં હોઈએ કે
વાંચવા લખવાનું કરીએ પણ ધરનાં અને
પાડોશીઓનાં બાળકોની ધમાલમાં કદી તે
ચાલ જ નહિ. જૂમ બરાડા અને ધોંવાટ ભેગાં
મળીને મચાવતાં હોય તેમાં શાંતિ ક્યાંથી
મળે ? કદી કદીને યાદીએ પણ બાળકો ધાંટા
પાડતાં બેઠકે જ નહિ ! આ જૂમ બરાડાનો
ઉપાય શો ?

જવાબ:—નાનાં મોટાં સહુનો વ્યવહાર
આપણે ત્યાં જૂમ બરાડાથી ચાલે છે એમ
કહીશ તો તમને નવાઈ લાગશે, પણ એ
સાચી વાત છે. આપણે ત્યાં જો જુલો વાલે
વળગ્યા હશે તે પણ એવડા હોયા સાદે

જવા: પણ તે તો સમયે જ શોભે. હેટલ કે
રેસોરામાં જઈ કોઈ મંગળાષ્ટક ગાયો તો તે
નહિ થોભે. ત્યાં તો શીશ્મનાં જ આવેલો શોભશે.
તેવી જ રીતે લગાઈના મેદાનમાં કોઈ રાજ્યો
ગાયો તો શોભશે ખરો ? એ જ રીતે લગ-
પ્રસંગે તેવાં ગીતો ન આતાં પવિત્ર અને કંઈક
સમજણવાળાં ગીતો ગવાય તો તે વધારે શોભે.

પણ આજે તો ગાયનોની મંદતા જ જાણે
જુલો જવા બેસી છે. ત્યાં સમય અને સંજોગો
કાણુ જોવા બેસે ? ગીતો શા મોટે અને કેવાં
હોવાં જોઈએ તે માટે આજે કોઈ વિચારતું
નથી. અસ જાણે સંગીત અને બાણીએ છીએ
તેની પોષણતા પર દસ્ત-જોગાપ વખતે વિચો-
ગના અને વિચોગ વખતે લગના નથી તેમાં
હોતી સંમત કે નથી હોતી સંભાવના; ફક્ત
ગાયન છે. તેમાં શું છે તે કોઈ સમજવા
પ્રયત્ન કરતું નથી. ‘લગ જોવા’ પ્રસંગે તેવાં
ગીતો ન આતાં કે ખાસ ક્રિયાઓ વખતે
રેકાડો ન મંગાડતાં સારા અને પવિત્ર ગીતો
ગવાય તો વધારે સારું લાગશે. લગને અનુ-
કૂળ હોય તેવાં જોની અંદર આનંદ, સુખ,
લગની ગંભીરતા સમજાવતાં, ગીતો ગાવાં અને
ગવાડવાં જોઈએ.

બોલતા હશે કે આસપાસ પગીસ જાણી
સાંભળી ચકશે. વાતચીતમાં કે પરસ્પરના
વ્યવહારમાં સ્વસ્થ અને શાન્ત રીત આપણે
કોઈ સંમત્યાં નથી. તમે પણ તમારી શાન્તિ-
નો અંગ તમારી આસપાસ બાળકો કરતાં
દશે તેને શિક્ષાનો પ્રયત્ન એવડા જ ધાંટા
પાડીને કરતાં હશે ! ધાંટાનો પ્રત્યાપાત ધોવાટ
અને ધમાલ ધમાલ ! શાન્તિના પાઠ લીખ-
નાર એથીયે અદોરી અશાન્તિ કાખતીને
શાન્તિની અપેક્ષા શયે ? આ રિશતિમાં આ
મંજૂરજીનો હોય ક્યાંથી મળે ?

આપણે સ્વસ્થતા અને શાન્તિમયો વ્યવ-
હાર, આસપાસનું વાતાવરણ પણ શાન્ત અને
સ્વસ્થ એ જાણુ હોય તો હોય શકશે છે.

પ્રશ્ન:—મારી સાતેક વર્ષની દીકરીનો જૂખાળવો અને ખાડિકા સ્વભાવ મારે આપણે ઉંચી કરનારો. થઈ પડ્યો છે. તેના ખીખાં ભાંડુમાં સહેજ પથ્થુ આવી જતિનો અંશ નથી. ઠાણ જાણે કેમ તેના મનમાં આ દેવે ધર ધાલ્યું છે.

ધરમાં ઢરતાં ઢરતાં ઠાણને ઠાઈ ખાવાની ચીજ મોઢામાં આપેલી છે. ધરમાં એકલી તો તેને મૂકાય જ નહિ. ખાખાં ખોળાં કરે અને ખાવાની ચીજ વસ્તુ ખીરસાંમાં જરી લે અને ખાતી કરે. આડાદીપાડાશીને ત્યાં જાય ત્યાં પથ્થુ તેની નજર ઠાઈ ખાતુંપીતું હોય તેના સામે મંડાય. પોતાથી નાનેરું ઠાઈ ખાતું હોય તો તો પારકે ઘેર પથ્થુ ખાવાનું મામો લેતાં તેને આંચકો ન આવે. ખાતાં હોય તેની સામે દાંપીને બેઠી હોય. જાણે ઉંદર માટે ગિદાદી દાંપી બેઠી ન હોય ! જાણે બેસે ત્યારે ય કુઃખ. જાણમાં પડ્યું હોય તો પથ્થુ ખીખાં લે ત્યારે મામ મામ કંઈ કરે. તેની આ દેવથી સમાજમાં અમારા ધરતું હીણું દેખાય છે. તેને વડીએ વારીએ તો પથ્થુ તેમાં સુધારો નથી થતો. આતું સું કરવું ?

જવાબ:—આવી ખાડિકા અને જૂખાવળા જતિ અનુભિમાંથી જન્મી હોય છે. આ જતિને દમોદરવાના ને ને પ્રયત્નો ધરમાં કે બહાર થાય તેથી તો એ જતિ હિંદુતાની વધતી જાય છે. તેનું વર્તન બતાવે છે કે તેના મનમાં ખાવા પીવાની બાજતમાં મારે અનુભિ રહેલી છે. તેની આ દેવ ટાળવા સારુ તેના મનમાં રહેતો અસંતોષ ટાળવાના ઉપાય લેવાની જરૂર છે. પ્રથમ તો તેના આવા સ્વભાવ માટે તેને ધારક ધમ્મમાં આપવાનું ધરમાં બધ થયું જોઈએ. તેની આ દેવ મનની એક પ્રકારની માંદગી છે. માંદગીનો મટાડ દાકતર વેદ ધીરજ અને સદાનુભૂતિથી લાવવા પ્રયત્ન કરે તેમ તમારે કરવું જોઈશે. બીજી વાત. તેને જોઈએ ત્યારે

મી-બાપના

કુબાલ

કુબાલ દીક્ષા

અને જોઈએ તેટલી ખાવાની વસ્તુ મળી જશે એવી ખાતરી થઈ જાય તેમ કરવું જોઈએ. વધુ ખાઈ જશે અને માંદી પડશે એ ભય અજાણ કરીને પથ્થુ તેને ધરાધને ખાવાપીવાનું દેવું, જાતે જોઈએ તે લઈ રહે તેવી છૂટ પથ્થુ મૂકવી. તેને ધરમાં આ જાતનો સંક્રમણ માલમ નહિ પડે તો પાડાદીઓને ત્યાં જઈને પોતાની અનુભ વાસના સંતોષવા માટે તમે કદો છો તેવું વર્તન તે નહિ કરે.

ધણી વાર જંબીર માંદગીના પ્રસંગમાંથી કે બાળકને ખાવાપીવાનો શિષ્ટાચાર શીખવવાની આપણી કદંગી રીતોમાંથી બાળકમાં આવી આવી અસંતોષી જતિ પેદા થઈ જાય છે. તેમ થયા પછી તેની એ દેવ માટે આપણે તેને વડીએ, છતારી પાંડીએ, કે નિહાએ તેમ તેમ તે દેવ વધતી જાય છે. મોટું થતાં બાળક શિષ્ટાચાર ખાતર પોતાની આ જતિને બાળપણમાં જ વતીવથી પ્રગટ કરે છે તે રીતે ભલે ન કરે, પણ તેના દિલમાં તો આ અનુભિ વારે ધડીએ તેને મૂંઝવ્યા કરે છે અને છાનો છપનો તેનો બ્યવહાર તેની પાસે કરાવે છે. એટલે આ દેવને ટાળવા સારુ તેનામાં રહેલી અનુભ જતિને સંતોષવાના માર્ગે તેને વાળવું જોઈએ.

સૌરભ

સૌરભ

બિટનના પ્રખર શ્વિયુસ્ત મિ. ચર્ચિશના પુત્ર રેન્ડોલ્ફ ચર્ચિસે અમેરિકનો સમક્ષ "આબનું હિંદ" એ વિષય પર પ્રત્યાધાતી વિચારો દર્શાવતું ભાષણ કર્યું હતું, અને નજીવ્યું હતું કે પૂણું સ્વાતંત્ર્યને માટે હિંદુસ્તાન લાયક નથી. આ ભાષણને અંતે સુરતી મેડ યાત્રિના વિદ્યાર્થીની બહેન અનુસુયા ભરતીઆએ હિમા ચર્ચ એમની વિધાનો સામે પડકાર કર્યો હતો. આ સુધી શ્વિયુસ્ત વક્તા એનો સંતોષકારક નવાજ આપવાને અચકિતમાન થયા ત્યાં સુધી એમણે પ્રશ્નો પર પ્રશ્નોની ઝડી વરસાવી. ત્યાં એના થએલા શ્રોતાઓ એમની સાથે હાથ ખીસાવવા ઠોડી ગયા હતા. જતાંત નિવેદનો રોકે વળી પોતાના દેશ વિષે એમને શું કહેવાતું છે તે પૂછવા લાગ્યા. ટોરી સાહીવાલી એક જુવાન હિંદી મહિલાને હાથે હાર ચઢ તેનું એ પ્રતિક હતું.

હલકતાની વિમેન્સ ટ્રોલેજની તોર વિદ્યાર્થીનીઓએ ટ્રોલેજના પ્રિન્સીપાલથી સામે અપવાસ આદેશી છે. ઘોડાક સમય ઉપર વિદ્યાર્થીનીઓના સાનીતા એવા ટેલક પ્રેરે-સરોને છૂટા કરવામાં આવ્યા હતા; તેથી તેની સામે દેખાવો કરવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે

પ્રિન્સીપાલે પોલીસની મદદ લઈને તોરની વિદ્યાર્થીનીઓને કમ્પાઉન્ડની પહાર કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. આથી વિદ્યાર્થીનીઓ વધુ ચીડાઈ અને આખી ટ્રોલેજ હડતાળ પાડી. પરીણાઓ પાસે આવી રહી છે તે વેળા આવે બનાવ બન્યો ને તકરાર પડી! તેના અંત નિકાશ આવે તેટલા ખાતર ઉપરાંત ૧૩ બહેનોએ અનટન સત્યાગ્રહ કર્યો છે. એમની પ્રત્યે સહાનુજીતિ દર્શાવવા માટે કલકત્તાની બીજી બધી ટ્રોલેજોએ એક દિવસની હડતાળ પાડી હતી. કલકત્તા યુનિવર્સિટીના સત્તાધિશએ આ સંઘર્ષમાં દોષાદોષ કરી મૂકી છે.

.....આ પત્ર કચ્છને ઉત્તર છેડે આવેલા એક કુંચરા ભગતના લોદાણી ગામેથી લખ્યું છે. આ ગામ પ્રથમ ખૂબ સમૃદ્ધ હતું. માત્ર શીમાળી બાલુએના બહીં સવાસો થઈ હતો. ટાંવ દલપતરામ પ્રથમ લોદાણી પરણ્યા હતા. પણ આ એમનો મૃદસંસાર નિષ્ફળ નીવડ્યો હતો. "લાઈઓ નેની ભારત જૂડી" એ ગીતનું પાત્ર આ લોદાણીની બાઈ હતી. એમના સસરાનું નામ ડોસો. પરણ્યા પછીના પોતાના અનુભવથી ટાંવએ લખ્યું છે કે :—

ડોસા ! તારી દીકરી, પરણ્યા દલપતરામ; ને દીના તોરણ ચઢ્યા તે દી રહો રામ. ડોસા ! તારી દીકરી, પરણ્યા દલપતરામ; ને દીના તોરણ ચઢ્યા તે દીથી નીંદ દરામ. આ પ્રમાણે કવિએ પોતાના દિલની વરાળ કાઢી છે. બહીના લોદો આ દોહરા ખૂબ ભાશે છે. પ્રશ્ન એ થાય છે કે, કવિ દલપતરામ કેટલો જલ્દ તરફથી આ રજુના કિનારાની ખામોશ ડેમ આવી પડ્યા? પાછળથી તો એમની પ્રતિજ્ઞા ખૂબ વધી ગઈ. એટલે એક ઉપર બીજી પણ મળી ગઈ. આ બીજી પત્રીથી કવિ નાનાલાલ થયા. આગલી પત્રીનો ઉલ્કારો મોહનલાલ હતો, એ આ દોહરા કલ્પમાં

રહેતા હતા. મોહન રેવન્યુ ખાતામાં કામ કરતો હતો. એણે 'મોહન વાણી' નામે એક કવિતાનું પુસ્તક બતાવેલું છે. એમાં કુટુંબ ક્ષેત્રની પણ કેટલીક હકીકત બજાવે છે.

હસેરાય કાશાણી

કસ્તૂરબા દરદની યોડી આમ સેવિકાઓ તાલીમ લઇને જાન્યુઆરીની અધવચમાં તૈયાર થશે. એટલે ગુજરાતના બિલાઓ, વડોદરા રાજ્યના પ્રાન્તો, કાઠીઆવાડ (ભાવનગર રાજ્ય સિવાય) અને હમ્મમાં ૨૦૦૦ થી એકાદી વસતીવાળાં કેટલાક ગામેમાં કસ્તૂરબા દરદના આમ કેન્દ્રો શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓથી ખાસશે. આ આમ કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિઓ અરીથી સાત વર્ષના બાળકો માટે ખાસવારીઓ, કન્યાઓ માટે સંસ્કાર કેન્દ્રો અને સ્ત્રીઓ માટે પ્રોડ શિક્ષણથી શરૂ થશે. આમ કેન્દ્રો ખોલવા માટે નીચેની બાબતો ખાનમાં સેવાની હોય છે.

જો મામના લોકોની હમ્મજ હોય અને સક્રિય સહકાર આપવાની તૈયારી હોય તે આમમાં કેન્દ્ર ખોલશે. દરદના સંચાલન નીચે ત્યાંની પ્રવૃત્તિઓ નિધિ તરફથી તાલીમ પામેલી આમ સેવિકાઓ ચલાવશે. કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિઓ સ્વાવલંબી બને તે માટે તેના ખર્ચની અરથી જવાબદારી જો આમમાં કેન્દ્ર ખોલવામાં આવશે તે મામના અમર તેની આગુત્રાગુના પ્રોચના સોંપી શક્યાતથી જ ઉપાડી લેવાની રહેશે. અને ત્રણ વર્ષને અંતે તે કેન્દ્ર આર્થિક દૃષ્ટિએ સ્વાવલંબી થવું જોઈશે. જો શરૂઆતથી જ ખર્ચની અરથી જવાબદારી સ્થાનિક સાથેથી ન ઉપાડી શકાય તો પ્રવૃત્તિના પહેલા વર્ષમાં અર્ચના ૧૫ ટકા જેટલી રકમ તો સ્થાનિક સાથેથી મેળવવી જ જોઈશે. બીજા વર્ષે ૨૫ ટકા, ત્રીજા વર્ષે ૨૫ ટકા, ચોથા વર્ષે ૫૦ ટકા, પાંચમા વર્ષે ૭૫ ટકા અને પાંચમા વર્ષને અંતે તો તે કેન્દ્ર સ્વાવલંબી થવું જ જોઈશે.

જો લોકો પોતાના પ્રદેશના આમમાં દરદ

તરફથી કેન્દ્ર ખોલાવવા હમ્મજા હોય તેઓને દરદના ગુજરાત વિભાગના પ્રતિનિધિ (ધી રીટીટ, યાદીયાગ-અમદાવાદ) સાથે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

* ન્યુમેરિકના એક સ્ત્રી-પત્રકારે ત્યાં પોતાના પતિ સાથે સુધાકરે ગએલી સીનેમા અભિ- નેત્રી જયશીને 'તાજ મહાલ'ની ઉપમા આપી છે. અને મેલધનુખના રંગોની બગડીઓ તેમજ હીરાજગત સુવર્ણના આભુષણો ધારણ કરનારી અને શરમાળ દારમવાળી સ્ત્રી તરીકે ઓળખાતી છે. જયશી પોતાની જાતે વાળ ડોળતી હોવાથી, દરરોજ પંદર મીનીટ કમરત કરતી હોવાથી, તેમજ સીંગરેટ, શરાબ કે કોફી પીતી નદિ હોવાથી ન્યુમેરિકના પત્રકારે તેનામાં પ્રશ્ન રસ લઈ રહ્યા છે.

* પૂર્નાના આગેવાન ધારાસત્રી શ્રી, જા.ર. ડી. જાખલેનાં પુત્રી કુમારી સુશીલા જોખલે સાથે ગુંડાધારાતી તલવાર ઉગામાંઉ હતી.

કિસાન સમાજની દોરવણી નીચે આમે ધણી રહેલી વહોવાસીઓ વચ્ચેની પ્રવૃત્તિ તરફ ઇલા સત્તાવાળાઓની ટક્ક નગર થતા પાખી હતી, જેના પરિણામે સાઇ ધારાસત્રીએ સંકલિત ખજા કાપેકરેને દહપાર કરવામાં આવ્યા છે. જેમાં ગુંડા તરીકે દહારીનો લોભ જનનાર કુમારી સુશીલા જોખલે છેલાં છે. તેમણે એમ. એ. નો પરીક્ષા પ્રથમ વર્ષમાં પસાર કરી છે.

હઠેવામાં આવે છે કે, કુ. સુશીલા જોખલેને વલ્લોત્તમીઓની અજરણ સાથે પ્રાઇપણ જાતનો સીધો સંપર્ક હતો નહિ. તેમની પ્રવૃત્તિઓ કાંતકારીઓ વચ્ચે દિન્દિત સમેલી હતી.

* મુલ્યને આરે આપી મેડેલી એક હિંદુ જુદાને તોડાનીઓના તોડાનમાંથી મુરિલમ પડેલી જવાવી લે છે, તેને આપ્રમ આપે છે, તેની ખીંમત કરે છે. એ દરમિયાન ખંખાજની ક્ષયા સંભળી ગાંધીજી ખંખાજના પ્રવાસે આવે છે.

આ સમાચાર મળતાં રામ આવતાં ચમરીને જે આનંદ થયેલો, તેટલો આનંદ એ વૃદ્ધને થયો. પોતાના ગાંધીરામના રવામતની તૈયારી કરે છે અને તેમના ચરણોમાં સદાને માટે ટળા પડે છે. ગાંધીજીએ પ્રથમ સભામાં કહ્યું : “તમારા દુઃખદોની તરફતે રહીને, પાતો મારી પાસે આવતી હતી, માફ હૈયું વસોવાઈ જતું હતું. મેં નિશ્ચય કર્યો કે માફ ને થનાર હોય તે થાય, પણ એક વાર તમારા દુઃખદોને મારી આંખે જોઉં, અને તમને બંને તેટલું આશ્વાસન આપું. મારા સાથીઓ અને બીજા અનેકો તરફથી મને ચેતાવવામાં આવ્યો કે ‘ગાંધી, રખે ત્યાં જતા. જશો તો પાછા ફરી ચક્રો નહિ.’ મેં પણ કહ્યું કે ‘મૃત્યુને તો હું મુઠ્ઠીમાં રાખીને ફરું છું. મને મૃત્યુનો ભય શો? બસે હું ત્યાં ખપી જઈ’, પણ બંગાળનાં મારા બાંધવોને જરૂર જોઈય. મારા જીવનનું કદાચ આ છેલ્લું જ કાર્ય હોય...”

“ખરેખર મારા રામ! તને કોણ મારનોર છે? તું તો અનેકનો તારનાર છે. અહીં આવ્યો તો ભલે આવ્યો. દિવસોથી હું અને આ બધાં મારા ભાઈઓ ભગવાનને બદલે તારું જ રટણ કરી રહ્યાં છીએ. તું આવ્યો એટલે અમારા દુઃખનો નાશ જ થયો એમ અમે માનીએ છીએ. બધાના વતી મારી આટલી બેટ રવી-કારીય મારા ગાંધીરામ!”

આમ કહેતી ઉન્માદિની રાંધે એક વૃદ્ધા પોતાના બોળામાં છૂપાવેલ થોડીક વસ્તુઓ આગળ ધરતી મંડપ તરફ જવા લાગી. તમામ શ્રોતાઓ આ તરફ જોઈ રહ્યાં. વૃદ્ધાથી બ્યાસ-પીઠ સુધી એક નાનકડી ફેડી બની ગઈ, અને એ વૃદ્ધાએ પોતાના ગાંધીરામના ચરણમાં પોતાની બેટ ધરવા દોટ મૂકી.

બ્યાસપીઠ આગળ પહોંચતાં પહોંચતાં તો એ દાંશી ગઈ અને ગાંધીજીના ચરણ આગળ આવી લોચ થઇને પડી. ‘ગાંધીરામ’ ‘ગાંધી-

રામ’નું રટણ કરતાં એના પ્રાણ પ્રજ્વળતા દર-ખારમાં આટ્યા ગયા. શ્રોતાઓએ જોયું તો, વૃદ્ધાના બોળામાંનું એક તાનું ફલ ગાંધીજીના પગ પર પડી સૌની તરફ પ્રસન્ન ભાવે નિરખી રહ્યું હતું. ચમરીએ તો, પોતાના રામને ભોર ધરાવ્યાં હતાં, પણ આ વૃદ્ધાએ તો પોતાના ગાંધીરામને પ્રાણની બેટ ધરી.

ભારત શાસ્ત્રવેતાઓની પરિવરના પ્રમુખ રચાયેલી મધ્યરય સરકારના એક પ્રધાન શ્રી બાભાએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે ભારતના રચના કાર્યમાં એક સિદ્ધાંત બ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે. અને તે એ છે કે : બહારના દેખાવની ખાતર અંદરના આરામ અને સુખ-સમગવડતાઓનો ભોગ અપાવો ન જોઈએ. સામાન્ય માનવીને માટે બોલવું એ અત્યારના સમયમાં ફેશન થઈ પડેલ છે. પરંતુ મહિલાનો આપણામાંના ફેટલા વિચાર કરે છે? કદાચ આતું આ કારણ એ છે કે, સામાન્ય મહિલાઓ બધી અસામાન્ય અને અનન્ય છે, પરંતુ જેને પોતાની જીંદગીનો મોટો ભાગ રસોડામાં ગાળવો પડે છે અને જેના આરામ કે સમ-વડેનો બાળે જ ખ્યાલ કરવામાં આવે છે એવી ગરીબ શૃદ્ધિષીનો ખ્યાલ કરો. આપણે નવી ડીઝાઇનનું રસોડું જોઈએ છીએ; કે ને મહિલાઓને નિવાર્ય એવા વૈનરામાંથી બચાવશે. આપણે નવા પ્રકારનો ચૂસો જોઈએ છે કે જેમાં ધૂમાડો થયા વિના ગમે તે પ્રકારનું બજતણ વાપરી શકાય અને તે રીતે ધૂમાડાને કારણે રાંધનારની આંખમાંના આંસુ અને તેના સ્વાસ્થ્ય પરની અસર નિવારી શકાય.

કલકત્તાના એક મુસ્લિમ મહોલ્લામાં એક યુવતીની હિન્દુ કુટુંબ રહેતું હતું. ૧૫ મી ઓગસ્ટના દિવસે પ્રાંતીય સરકારે સરકારી રખાં જાહેર કરી હતી. સેંકડો અને હજારોની

સંખ્યામાં મોટાં મોટાં સરખસો નીકળી રહ્યાં હતાં. સવારથી જ ઘરમાં પુગાઈ રહેલું મુઝ-રાતી કુટુંબ અગાથીમાંથી જોવા કરતું હતું કે સડક ઉપર ખૂબ માણસો ઉભરાઈ રહ્યા હતા અને ઠોઈ હાથમાં છરી, ઠોઈ ઉપાડી તરવાર, ઠોઈ ભાથો, ઠોઈ લાડી તો ઠોઈ નળનો દુકાડો અથવા છેવટે પત્થર જ હાથમાં લઈ ખૂમરાણ મચાવતા હતા તથા સડક પર આવતા જતા ખીજા પક્ષના દોડા પર ધા કરી રહ્યા હતા.

અગાથી પરથી જોતાં બાળકોને મન તો આ ગમત હતી. “આ, લો આ શું થાય છે” કહી તેઓ મા પાસે દોડી જતાં, વળી પાછાં આવતાં અને હાથ લાંબા કરી જોઈ જોઈ જોઈ જોઈ, “જુઓ, પેલાને છરી મારી, પેલાને લાડી...પેલા નાહો! એની પાછળ પડ્યો...એ પકડાઈ ગયો, પડ્યો...ઝરે મરી ગયો.”

મા આ બધું ન જોઈ શકી. તેણે કહ્યું, “હોકરા, તમે અંદર જાવ.” મા મર્ધ પણ બાળકો ન ખરયાં, ત્યાં જોતાં જ ઊભાં રહ્યાં. મારે વાગ્યા સુધી પોકારો થતા રહ્યા. મારામારી ને કાપકાપી ચાલતી રહી. અચાનક કેટલાક શુંડાઓની નજર અગાથી પર ઉભેલાં બાળકો પર પડી. બસ પછી ધી વાર ? તેમના પર પત્થરમારો શરૂ થયો.

પડોશી મુસલમાન બાઈઓથી આ સહન ન થયું. તેઓ તેમને રોડી કહેવા લાગ્યા: “શું કરો છો ? શું કરો છો ?” પણ તેમને ઠોણ સાંભળે ? તેણું બારણું તોડવા આમળ વધ્યું. બારણા પર આરો શરૂ થયો. આથી પેલા મુસ્લિમબાઈઓ તેમને પોતાના હાથે રોકવા આમળ વધ્યા, પણ રોકતાં રોકતાં તો બારણું ઉઘડી ગયું.

પરંતુ શુંડા અંદર જાય તે પહેલાં અમે તેમ કરીને એક મુસ્લિમ બારણામાં પડોંચી મયો ને ત્યાં અડીને ઉભે રહ્યો. તેણે કહ્યું:

“મરી જઈશ તો બહે, પણ આમળ નહિ વધવા દઈ.” શુંડાઓએ મારી નાખવાની ધમકી આપી, પણ તે ન ખરયો. ટોળામાંથી અવાજ આવ્યો. “ના ખસે તો મારી નાખો, પકડીને નીચે પાડો.”

હવે પરિસ્થિતિ વીકરી. એક બાળુ-મુઠ્ઠી-બર મુસ્લિમો અને ખીજા બાળુ શુંડાઓની અપાર બીડ. એકને અંબીર રીતે ધાવત કરી, ખીજાને ધસડીને દૂર ફેંકીને શુંડાઓ ઉપર ચડી ગયા. ઉપર જઈને મારી નાખવાની ધમકી આપી રૂપિયા માંગ્યા.

શુગરાતી કુટુંબ કૂચ ઊઠ્યું. માએ દિમ્બ કરી છત્તરાન માથું અને હના તેટલા રૂપિયા ધરી દીધા. રૂપિયા લઈ ટોણું નીચે જાન્યું. કુટુંબ બારણા બંધ કરી મોતની ધડીઓ મળવા લાગ્યું.

મોડી વાર ઘઠ ને બારણા પર ફરીને ધા પાડવા લાગ્યા. માએ ફરી દિમ્બ કરી બારણું ઉઘાડ્યું. આ વખતે ધરણીની પોટલી શુંડાઓને આપી અંચાવ કર્યો.

લોહી આપેલા વાપની માફક શુંડાઓએ આમ છતાં ફરી દુમસો કર્યો. આ વખતે તેણું મોડું ઘઠ ગયું હતું. ટોળામાંથી જુઓ પડવા લાગી હતી: “બારણા ખોલી નાખો, નહિ તો આમ લગાવીએ છીએ.” આપવા માટે તો હવે કશું નહોતું: કેવળ છત્તર અમ્મો હતો, હવે તેનો જ વારો હતો.

પડોશીઓએ જોયું કે હવે આ કુટુંબને ઉગારવાનો રસ્તો નથી. તેમણે તે કુટુંબને ત્યાંથી ખસેડવાના લણ પ્રયત્ન કર્યો, પણ સફળતા ન મળી. શુંડાઓ સધળા પ્રયત્નોને નિષ્ફળ કરી ચૂકતા હતા.

ઠોઈ રસ્તો ન રહેતાં કુટુંબ રણણ કરવા માગતા મુસ્લિમ બાઈઓ પણ મોટી સંખ્યામાં ઉપર ચડી ગયા અને તેઓ કહેવા લાગ્યા: “આ, ડરદો નહિ. બહે છીએ ત્યાં સુધી.”

તમારો કોઈ વાંકો વાળો કરી શકે તેમ નથી.”

માએ કહ્યું: “બેટા, મરવું તો એક દિવસ અમારો પણ છે. આજે જ મરવા દોને ? તમે અમારા માટે શા સારું જીવ આપી રહ્યા છો ?”

તેમનામાંથી એક મદમદે કહ્યું: “નહિ મા, એમ ન બને. અમે જીવતા છીએ ત્યાં સુધી તમારા શરીરને કોઈ હાથ પણ દેમ અડાડી શકે ? અમારાથી એ દેમ સહન થાય ? અમે તમને વિનંતી કરીએ છીએ કે તમે બધા એક ખંડમાં બરાબ અંદરથી બારણાં વાસી દો. અમે તેમ પણ તમે મારાં પણ મા છો.”

આમ વાતચીત ચાલતી હતી ત્યાં ટોળું ઉપર આવવા લાગ્યું. “મારો, કાપો, દિન્દુ છે દિન્દુ” ની બૂમો પડવા લાગી. મદમદે મૂઠીબર સાચીઓ દરવાજા પર જોતો રહ્યો અને કડક થઈ કહ્યું: “અંદર નહિ જઈ શકાય. એમણે તમારું શું બમાડ્યું છે ? બીચારો બાળખંડ્યાં, વાળો માથુસ છે. કોઈની સાથે કચી લેવાદેવા પણ નથી રાખતો.”

પાછળથી અવાજ આવ્યો: “મારો સાલાને; નિમકદરામ છે. મુસલમાન થઈને મુસલમાનેને રોકે છે.”

મદમદે અને તેના સાચીઓ પર ધાલ, મુઠ્ઠા અને લાડીઓના પ્રદાર થવા લાગ્યા. સામનો બરાબર થઈ શકતો ન હતો, છતાં પણ મદમદે ત્યાંથી ખસ્યો નહિ. તેના ઉપર થઈને ટોળું અંદર પેસી સામાન લૂંટવા લાગ્યું.

પછી તો અંદરનાં બારણાં પણ તૂટ્યાં. છોકરાઓ અને તેમના બાપને તો ફેટલાક અરદન પકડી નીચે લઈ ગયા, ત્યારે છોકરી તથા માને હાથ પકડી દસડવા લાગ્યા.

અંધારામાં વીગળી થઈ એમ બીડાંમાંથી એક અવાજ આવ્યો: “ઓઓને ન સતાવશો.” પાકું અંધારું. પાછો એક અવાજ આવ્યો: “ઓ બાળક કોઈ બચવા ન પામે.” પેલા રક્ષક મુસ્લીમભાઈઓમાંથી વળી પાછા બે જણ

આમળ આવ્યા, અને માને બચાવતા બચાવતા શહીદ થઈ ગયા. એ શહીદોના સાચીઓએ માને બચાવવા માટે જીવ સરોસટ પ્રથમો કરવા માંડ્યા. એટલામાં ઉપરથી છોકરી છટકીને નીચે ગઈ. બાઈનો જીવ જોખમમાં જોડા તેણે કહ્યું: “પહેલાં મને મારો, બાઈને પછી” અને બાઈ પરના ધાને એણે પોતાના ઉપર ઝીલી લીધો.

ખર-ખર, ખર-ખર, લશ્કરી હોરીઓના અવાજ સંભળાયો. દુમત્રો કરનારા ખાસવા લાગ્યા.

ગુજરાતી કુટુંબ અસુખરી આંખે પોતાના ખાણોની રક્ષા કરવા માટે જન આપનાર તથા લાશેને લોહીથી લથપથ જોતું ફસફા ખાતું પોલિસ મથકે જવા માટે નીકળ્યું. એક દિન્દુ માનસ પોતાની કૃષ્ણા જન્મેલાંથી પણ વધુ હેતથી મુસલમાન પુત્રોને હૃદયપૂર્વક આવીશો આવતી આવતી પોતાના આખા કુટુંબને જીવંત લઈ ચાલી નીકળી.

(ભારતી)

રશિયામાં માતાઓને પોતાનાં ક્રોતાનેને ઉછેરવાના બદલામાં સરકાર આ પ્રમાણે પેન્શન અને પમાર આપે છે: બે બાળકોની માતાને ત્રીજું બાળક પ્રસવનાં એક સામટા ૪૦૦ રૂબલ; ત્રણ બાળકોની જનની ચોથા બાળકની માતા બને ત્યારે ૧૦૦૦ રૂબલ અને ૮૦ રૂબલનું માસિક બચ્ચું; ચાર બાળકવાળી પાંચમાની માતા થાય ત્યારે ૧૭૦૦ રૂબલ રોકડા અને ૧૨૦૦નું માસિક બચ્ચું; આ રીતે ક્રમશઃ વધતાં દસમા બાળકના જન્મટાણે ૩૫૦૦ રૂબલ રોકડા અને ૨૫૦૦નો માસિક હપ્તો. સામટી રકમ બાળકોને જન્મ થતાં મળે છે; માસિક હપ્તો બીજી જન્મમાંથી થઈ થાય તે પાંચમા જન્મદિન સુધી મળે. આ રકમ પર બાળકો અને માતાઓને જ દક્ષ. પિતૃઓ તેમાંથી પાઈ પણ ખર્ચી શકે નહિ.

રતલામ મહારાજનાં સાવજી માણ સાહેબા શ્રી. મદીયાણીજી ૭૦ વર્ષની ઉંમરે અવસાન પામ્યાં.

લખનોમાં મળનારી કિન્દના રાત્રવેદેના મંડળનાવાર્ષિક અધિવેશનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે કરી.

શિહોરમાં એક અલખદ પોતાની હયાત પત્ની છતાં બીજું લગ્ન કરવાની વાતો કરે છે.

ગાધરા પાસેની એક નાની રસાયતમાં એક સ્વશ્વપાન સ્ત્રી ના મૃત્યુ પાછળ બેઠા હોવાની મોઝા વાતો કરે છે.

મીસીસ કીમ્સ તેમનાં પુત્રી સાથે દિલ્હી આવ્યા હતાં ને જવાહરલાલના મહેમાન તરીકે રોકાયાં હતાં.

દિલ્હીમાં પત્રકારોની પરિવર્ષમાં લેડી ક્રિસે જાહેર ક્યું કે, અમે તે ક્ષણિક અંતરાયો આવી પ્રેરે તો પણ હિંદ અને ખ્રિસ્તને અન્યોન્યમાંથી શ્રદ્ધા ખોવાતી જરૂર નથી.

શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી બનારસ હિંદ યુનિવર્સિટીના ઉપ-કુલપતિ નિભાવા સંભવ છે.

શ્રી. જવાહરલાલ પંડિતનાં પુત્રી શ્રી ઇન્દીરા ગાંધીએ ખીજા પુત્રને જન્મ આપ્યો.

દિલ્હીની વીમેન્સ લીગ સમક્ષ શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતે 'યુનો'માં પોતે લડેલી લડત સમજાવી હતી.

શ્રી. સુચેતા કિપલાની જણાવે છે કે, કેમિસ કોરોગા-રી નોઆખલીના ઠાઈ વિસ્તારમાં મળશે તે જાણે ખટતી તૈયારીઓ ચાલે છે.

નવસારીમાં ગર્ભ દાઈ રકુલ વાંધવા ૪ લાખને ૨૪ હજાર રૂપિયાનો અંદાજ મંજૂર થયો.

દિલ્હીમાં શેક્ષપ્રતિનિધિ સમાની બેઠકમાં નવ બહેનોએ હાજરી આપી હતી. તેમાં પહેલે દિવસે શ્રી. સરોજિની નાયકુ દરેતાદાર કરવા અર્થાત્ 'ત્યારે ડો. સી'દા બોલ્યા: 'હોય મીલાવીએ, કમસે કમ એક વાર' પછું સરોજિનીદેવીએ કાઠું ન આપ્યું અને અંગુઠો બનાવી બેઠકે ચાલ્યાં અર્થાત્. બીજી બહેનોમાં સૌથી વધુ આકર્ષક શ્રી. પૂર્ણિમા 'બેનરજી' હતાં. જોરીસાના માલતી ચૌધરીના રૂઆબ કંઈ જોર હતો.

અમદાવાદ મ્યુનિ. ગર્ભ દાઈરકુલમાં મ્યુનિસિપાલિટીના નોકરો માસિક રૂપિયા સો કે તેથી જોછા મેળવતા હેતુ તેમનાં બાળકોની શી લેવારો નહિ, એજું રકુલ બોડેદારાગ્યું છે.

વડોદરા કેન્દ્ર રાષ્ટ્રીયભાષા સમિતિને અ. સો. મહારાષ્ટ્રી શાન્તાદેવી ગાયકવાડે પંદરસો રૂપિયા દાનમાં આપ્યા.

ખેડા સી મંડળ તરફથી શ્રી ચતુરાબેનની દેખરેખ નીચે ચાલતા શીવજીવર્મા તૈયાર થતો માલ લેવાપ છે ને દર વર્ષે તેનું પ્રદર્શન બરાબ છે.

ભારત સેવા સંઘના મંત્રી-
એ જાહેર ક્યો મુળ્ય પૂર્વ
બંધાજના રમખાણ વિભાગમાં
બળજબરીથી ધમોતર કરાવેલી
૧૦૦૦૦ હિંદુઓએને શું
કરી તેમનો ઉદ્ધાર ક્યો; એક
દબરને એમના કુટુંબમાં દાખલ
કરાવેલ છે અને જેમનાં કેપાળ
ઉપરથી સીંદુર લૂંટી નાખી
અને શંખની બંધીઓ ફોડી
નાખી હતી તેવી પાંચ દબર
હિંદુ ઓએને સિંદુર તથા
શંખની બંધીઓ આપવામાં
આવી હતી.

અમદાવાદ રીન્વીરોડ ઉપર
મામુનાયકની બારી પાસે રહેતા
માણસો ઉપર સામુદાયિક દંડ
પડ્યો છે તેમાં ઓએને પણ
દસ દસ રૂપીઆ ભરવા પડ્યા.

ગોંડિસના માણ મંત્રી કુ.
મુકુલા સારાભાઈ હિંદ તરફથી
કાશુકના એલચી તરીકે નીમાર્માં

વડોદરા ધરાસભામાં થી.
જેથીએ રજુ કરેલ પરચેકી
અને અપરિણીત કન્યાના હક્કો
એક સરખા રખાવો હિંદુ
નિબંધમાં સુધારો કરતું બીલ
રજુ કરેલું તે નામંજુર થયું.

ઉત્તરવાનકુંવરની એક
હોરપીટસમાં સારવાર લેતી
એક ઓના પેટમાંથી ચલ-
કીયા દ્વારા ૧૦૩ રતલની ગાંઠ
હાલમાં આવી હતી, તે પછી તે
ઓનું વજન અર્ધપડી ગયું હતું.

જૂનાગઢ હવેલીના મહા-
રાજાએ પોતાનાં હવાત વહુ
જ્યાં બીજું લગ્ન થયું.

હરદતપુરના રોશન માસ-
રના ભાઈ અને બારાગાંધીના
નહેરખાતાના ઓવરશીયર શી.
ચારદાપ્રસાદને પોતાની પત્નીનું
ગળું દાખી મારી નાખવા માટે
પાંચ વર્ષની સજા થઈ. ગુનેગારે
જણાવ્યું હતું કે મેં મારી
પત્ની પાસે પાણી માગ્યું, જ્યાં
એ ઉઠી નહિ તેથી ગુસ્સે થઈ
નાક ઉપર દીઠા મારતાં એ
મરી ગઈ.

બીજા મહિલા પરિવર્તન
પ્રમુખરસાનેથી શ્રીમતી ચરી-
અદમદ કોડવાઈએ દરેક કોમની
એકી થયેલી ઓએને આજની
અચાનકી અટકાવવા અર્થે
કરી હતી.

ઉત્કલ પ્રાંતિય સમિતિના
પ્રમુખ શ્રીમતી માલતી ચૌધરી
રાહતકાર્ય માટે રવસેરીપાની
કુકડી લઈ નોઆખલી જવાનાં
હતાં, તેમને ગાંધીજીએ ના કહી
છે ને પોતે જ્યાં કામ કરે છે
ત્યાં કામ કરવા કહ્યું છે.

જનલપુર ગડેરના પોલીસ
મેયકમાં આવી રહેલ હિંદુ
બાળાઓ અને ઓએનાં અવ-
હરણ કરી જવાના જનેલા
સમાચારોએ ગભરાટ ફેલાવ્યો
હતો.

જાણીની શ્રીદમરદારનાની
નસીમ નું અવસાન થયું.

નોઆખલી જલ્લામાં શી.
ગાંધીજી સાથે રહેનાર સુરજોમ
બહેન થી. અસમત સલામ
રાત્રેએ એક કોમનો માલસા-
માન બીજી કોમવાળા ઉપાડી
એલા તે પાછો અપાવવા માટે
આમરણીત ઉપવાસ શરૂ કરેલા;
તે માલ એક બીજને પાછો
આપવાથી તેમણે ઉપવાસ
હોડ્યો છે.

અખિલ અમદાવાદ એલે-
મ્પીક હરિશ્ચંદ્રમાં હોકરીઓ
માટેની એક માઈસ સાઈકલો
ગની હરિશ્ચંદ્રમાં પારસી બહેન
થી. બચુબહેન મહેતા પ્રથમ
આવ્યાં.

અખિલ ગુજરાત વિધાયાં
ગાંધીજીમાં વડોદરા તરફથી
કુ. ચુના મુટાયાં.

બેરસદ પ્રસુતિશુદ્ધમાં એક માસની અંદર સાત બેટીયાં બાળકો જન્મ્યાં; તેમાં દરેકમાં એક છોકરાં ને એક છોકરી હોવાનું બન્યું હતું.

સ્પેશીયલ મેડેન એકટ પ્રમાણે પરણેલ પત્નીને બરણ પોષણ મેળવવાનો હક્ક મળતો નથી. એવો મુંબઈ હાઇકોર્ટે હમણાંન ફેસલો આપેલ.

ધોળકાતાલુકાના જન્મરાગ ગામની એક રજપૂત કન્યા પોતાને સસરે કાવિંકા જતી હતી ત્યારે ખાણકાથી બાવળાની સહકર્મીની પાસેના રજપૂતે ગીયા છાની મદદથી તેનું અપહરણ કર્યું.

અપહરણ નિવારણ માટે શ્રીમતી સરલાદેવી અખાલાલ કાઠિયાવાડના તમામ રાજવીને મળવા પ્રવાસ કરવાનાં છે.

વડોદરામાં મળનાર ગુજરાત વિદ્યાર્થી પરિષદ શ્રી. મુદુલા બહેન સારાભાઈના પ્રમુખપદે મળનાર છે.

ચીનના પ્રતિનિધિ લી ચીનને વિદાયમાન પાટી આપતી વખતે મુંબઈના મેયરનાં પત્ની મીસીસ રાવજીએ બહાર કપો દર્શાવ્યાં.

કુ. એમિલી ઓન બાઈને ૧૯૪૬ વર્ષનું ચાન્તી માટેનું નોખલ પારિતોષક મળ્યું.

શ્રીમતી અરુણા અસદ-અલી દિલ્લા પ્રતોમાં ફરી બાવી લગતની આગાહી મુંબઈ સમજુતી આપે છે.

એડમાં એક યુવતીએ એકી સાથે પાંચ બાળકો (૩ પુત્ર ને બે પુત્રીઓ) ને જન્મ આપ્યો. જ્યાં તંદુરસ્ત છે.

શુરતમાં ડો. પ્રભાવતી બહેન દીક્ષિતને હાથે વિજ્ઞાન પરિષદની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા થઈ.

મીસરની એક ત્રીસ વર્ષની વયની વિધવાએ પંદર વર્ષના રાઈ નામના યુવક સાથે ફરી લગા કર્યું. તેને આગાધા ઘરનાં બે બાલકો હયાત છે.

માતર તાલુકાના બેગલન ગામમાં એક સગમી ફરીજન બાઈને માર માયોનું કહેવાય છે.

ધ્રુવચલાના એક રાણી તારાગાઈનું મુકુનું દીલ્લીમાં કુતુબમિનાર પાસેના બાડામાંથી મળી આવ્યું હતું. તેઓનાં લગ્ન ત્રણ વર્ષ પહેલાં થયાં હતાં. તેઓ ઉપરથી હતાં તે હોટેલમાંથી મળી આવેલી ચીઝીમાં તેમણે પોતાની લાખો રૂપિયાની મીઠકતની વ્યવસ્થા કરવાનું લખ્યું હોવાથી તેમણે કુતુબમિનાર ઉપરથી પડી આપખાત કર્યો હોવાનું મનાય છે.

મુંબઈનાં કુ. વીણા બીઆ (વણીક)એ રાજકોટના શ્રી. હરિસ એન. ત્રિવેદી (લાલણ) સાથે આંતર ગાત્રિય રનેહલમ કર્યું.

મુંબઈના શહેર સુધરાઈ ખાતાની રેન્ડીઅ કમિટીએ નિર્ણય કર્યો છે કે, મુંબઈ શહેરમાં થોડાક વખતમાં બે દવાખાનાંઓ સંતતિ નિયમનનાં સાધને. ને સમતી સલાહ આપવા માટે જોડવા. એકાદ મદિનાની અંદર તે ચાલુ કરવામાં આવશે. તેમાં એક જો દાકતર ને સંતતિ નિયમનની શાસ્ત્રીય કળામાં પારંગત હશે તેને નીમવામાં આવશે. આ યોજના માત્ર પ્રાયોગિક જ છે. તેમાં ચાર હજારનો ખર્ચ થશે તેમાંના ૪૦૦ રૂ. નાં તે માત્ર સંતતિ નિયમનનાં સાધને જ લાવવામાં થશે.

ફેરોરીડાની મીસીસ લીલી
યન જુન ૨૦ વર્ષની ઉંમરે
ધલીનોષ યુનિ.માં બી. એ.
ચક્ર. તે પછી એ અગીઆર
બાલકોની માતા બની, અને
ફરી બાલ્યવાની છઠ્ઠા થવાથી
૮૧ વર્ષની વયે એમ. એ. ને
૮૨ વર્ષે પી. એચ. ડી.-ડોક્ટરની
ડીગ્રી મેળવી.

*
યુગોરલાવીઆના એક
સમવાયી પ્રજાસત્તાક રાજ્ય
ક્રોશીઆમાં એક સ્ત્રીની નાણા-
મંત્રી તરીકે નીમણુક ચક્ર છે.

*
ન્યુ દીલ્હીમાં ઇન્દ્રપ્રસ્થ
ગર્લ્સ કોલેજની વિદ્યાર્થીની-
ઓએ જૂના પ્રાધ્યાપકોને
ખસેડવાના વિરોધમાં હડતાળ
પાડી હતી.

*
કાકામાં એક ૬૦ વર્ષના
રાજ્યસભાના સભ્યની પત્નીને
શુંડાઓએ તેના ઘરમાં પેસી
મારી નાખી.

*
કોટડા સાંગાણીમાં ત્યાંના
ના. રાણી સાહેબે 'સાંગાણ
ક્ષત્રિય વિદ્યાર્થીનું' ખુલ્લું
ચુકું.

*
પોરબંદર રોટલા સતીપુર
ગામમાં એક બાલક યુવતીને
કુવે પાતી બીજા બહેનોએ
અટકાવી બચાવી લીધી.

ન્યુયોર્ક ખાતેના સંયુક્ત
રાષ્ટ્ર મંડળમાંના હિંદી પ્રતિ-
નિધિ. શ્રીમતી વિન્યાસદમ્બી
પાંડે અને પેરીસમાં મળેલી
સંયુક્ત રાષ્ટ્રની ડેજવણી
વિગ્નાન અને સંસ્કૃતિ વિષયક
પેરિષદના અયેલ સ્ત્રીપ્રતિનિધિ

રાજકુમારી અમૃતકુવરે લંડનમાં
હિંદીઓની સભામાં બાષણો
કર્તા હતાં. અને 'ઈન્ડિયન
એસોસિએશન અને ઈન્ડી-
ટ્યુટ'ના સ્થાપક સભ્યો
બન્યા હતાં.

*
દામનગર મદાલના ધામેલ
ગામના એક કપોળ વણિકની
પોતાની બાણેજ પચાસ દળર
ફીચીઆ લઈ એક ગાંડા મુર-
તીઆ સાથે પરણાવવાની
તૈયારી સામે વિરોધ જાઓ
છે, ને રાજ્યને વચ્ચે પડવા
વિનંતી કરી છે.

*
સીંધની સ્ત્રીઓએ કોંગ્રે-
સના પ્રમુખ આચાર્ય શ્રી.
કિષોરલાલને માનવત્ર આપ્યું.

પેશાવર વિભાગમાં સ્ત્રીઓ
અને બાળકો મારે કોપ કરનાર
મીસીસ હબીબુલ્લા ખાન, મીસ
તારા નારાયણ અને મીસ એસ.
કે. હસનવીઆને 'વેડી વેવરે
મુલાકાત આપી હતી.

*
જોલપાડ પાસે સાંધીજેર
ગામમાં એક બાઈને સ્ત્રી-
સાથે ચાર બાળકો-એ છોડરા
ને બે છોકરીઓ અવતર્યાં.
તેમાંના બે બાળકો દાલ
જીવતાં છે.

*
મીખલી તાલુકામાં ખંભાત
ગામમાં બીજા કિસાન પરિષદ
શ્રી. ગોદાવરીબાઈના પ્રમુખપદે
મળી હતી.

*
સુરતનાં મુનીલાલ વલ્લ-
ભૂખજીદાસનાં પુત્રી શ્રી. લક્ષ્મીતા
બહેને તાપી બ્રહ્મચર્યાશ્રમના
ફંડમાં એકે દળર રૂપિય
આપ્યા.

*
જાંક રોટમાં સંજયમ
શીખ સ્ત્રીઓની એક પરિ-
'જાંક રો' ઉત્તરવા બરાવાની છે

*
લખનૌ જિલ્લા બેડમીટ
એમ્પીયનશીપ મીસ એ
બારશેને મળ્યા તેઓ જળા
પુરમાં બરાનાર નેશનલ ગે
મીટન એમ્પીયનશીપ મ
યુ. પી. તરફથી પ્રતિનિ-
તરીકે ચુંટાયાં.

હંડનમાં ઇન્ડીયા લીગે
હિંદી નેતાઓને માન આપવા
ચોક્કસ ખાણ વખતે અસ્થા-
બાદના કમળા નહેરૂ હોસ્પિટાલ
ફંડમાં શ્રીમતી હાંકુએ પાંચસો
ગીનીનો એક પંડિતજીને
અર્પણ કર્યો.

*
મુંબઈના જાણીતા બાબુ
ખેરીસ્ટર શ્રીમતી મોહાં લામ
મુંબઈનો નવા શેરીફ નીમાયાં.

*
ડબોઈમાં શ્રી. યશોવિજય
જૈન સેવાસદનનું ખીજું સંમે-
લન કરાયું તેમાં. યશોવિજય
જૈન મહિલા મંદિરની બહેનો
તરફથી ગરબા, નિર્મલ અને
કારત્યુંચણની હરિકાઈ ગાઈવી
હતી, તેવા ઉત્તિર્ણ. ચનાર
બહેનોને. સેવાસદન તરફથી
ઈનામો અપાયાં.

*
મુંબઈની ટેટલીક મુસ્લીમ
ઊંઝોએ બંગાળ, બિહાર
અને મુંબઈમાં આ હુલ્લડમાં
હોરાન થયેલ ઊંઝોને નાત-
જાતના બેઠા સિવાય મદદ
માટે શ. ૧૩૮૭ મોકલી આ
તોફાનો બંધ કરવા અપીલ
કરી છે; તેમાં બેગમ મહમદ
તાહેર, મીસીસ સમીના ફતે-
અલી, મીસીસ હબીબ પાર-
મીઆ વગેરે મુખ્ય છે.

*
વડોદરા ધારાસભામાં ઊં
સુધારા નિર્મલ મોટી બહુ-
મતીથી હારી ગયો.

સાંભલી રાજ્યની મહિલા
પરિવહના પ્રમુખરયાનેથી લેડી
રામરાવે હિંદની પ્રતિષ્ઠિત
નારી થવા માટે ઊંઝોને આપ
મેળે જીવનમાં સમાન અને
હવ્યરયાન પ્રાપ્ત કરવા દાખલ
કરી.

*
રબુ નીમાને ઇજા કરવા
બદલ ડોટે સાવિત્રીખાઈ રબુ-
નાથને કરેલી ૧૮ મહિનાની
સજા સામે કરેલી અપીલ
મુંબઈ હાઈકોર્ટે ઠારી નાખી.

*
બેારીવલીથી એક શ્વાલજી
બાઈ તથા તેના છોકરાને
જામનગરનો એક ટાંગાવાળો
જોળવીને લાવેલો. તેમને પોલીસે
આઈ સમાજના આશ્રયે
સોંપેલી, પણ પાછળથી તે-
શુમ થઈ હોવાથી બાઈના
સગવડાલાં ગમેગમે તેની
તપાસ કરે છે.

અખિલ હિંદ
મહિલા પરિવહન
૧૯મું અધિવેશન
લેડી રામરાવના
પ્રમુખપદે આઠા-
લામાં મળ્યું છે
અને ગઈ પરિવ-
હના પ્રમુખ શ્રી.
હંસાંજલેન મહે-
તાએ નિવૃત્ત થતાં
ઊંઝોને પ્રેરક
સંદેશ આપ્યો છે.

*
પાલજીપુરમાં શ્રી. તાલે-
મહમદખાનજી અંગ્રેજી કન્યા-
શાળા રથપાઈ. તેમાં શરૂઆતમાં
ત્રણ અંગ્રેજી ધોરણો શીખ-
વારો. હેડમીસ્ટ્રેસ તરીકે કુ.
મેરોક્સ નીમાયાં છે.

*
મહુવા મ્યુનિ.માં ઊંઝોએ
તરીકે શ્રી. અચરત બહેન
અશ્રુતલાલ દોશી મુંટાયાં.

*
હળવદના એક શ્વાલજી
પોતાની પત્નીને માર મારીને
મારી નાખેલી તેને જન્મદીપની
સજા થઈ.

*
શ્રી. સુશીતા કિપલાની
ઊં રવથંસેવકાની હુકડી લઈ
ગાંધીજી પાસે ગમીલા પહોંચ્યાં.

*
મુંબઈની વિદ્યસન મેલેન્-
માં ઇન્ટર-આર્ટસમાં બહુતી
કે. સીતાબહેન મુશ્કીના સગી-
તનો જલસો સુરતમાં થયો.

અમરાવતીના ધુગરાણી માં શ્રીમતી શાન્તાબાઈ મુધોલદરે પોતાના પતિ શ્રી. જી. ડી. મુધોલદર (તરુણ ભારત દૈનિકના તંત્રી, જાણીતા લેખક ને વિવેચક) નું રેખાચિત્ર લખ્યું છે.

શ્રી. કૃષ્ણા દહીસીંગનું લખેલ ' શેડોઝ ઓન ધી વોલ ' નામે પુસ્તક પ્રગટ થયું છે. તેમાં માનવતાના રપથંબની જલજીવનના પ્રસંગચિત્રો તેમણે દોર્ણ છે.

શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત હિંદ આવી પહોંચ્યા છે. તેમણે દિલ્હીમાં સભ્ય તરીકે લોકપ્રતિનિધિ સભામાં હાજરી આપી ત્યારે લોકોએ તેમને તાળીઓથી વધાવી લીધા હતા.

જરવાળા (પિલાસા) ડોંગા અરજી રૂપાની એરત બાઈ જવજીએ પોતાના પાડોશી કુંભાર નાનજી માલાના ચાર વર્ષના દીકરા અને છ વર્ષની દીકરીને કડવો જોળ ખરરાવાથી છોકરાનું મૃત્યુ થતાં ને છોકરી બચી જતાં કેસ થયેલો તેમાં બાઈ જવજીને દેશનીકાતની સજા થઈ.

અખિલ હિંદ મદિલા પરિષદમાં શ્રોટનર્ના ઓપ્રતિનિધિ તરીકે મીસ ડોરોથી લેન્ડરે હાજરી આપી છે.

સિટીરા ડોમનવેલ્થ લીગના મંત્રી લેડી આર્સે જણાવ્યું હતું કે તાજેતરના યુદ્ધોના સંકટોએ ઓઓના સામાજિક ધોરણમાં કાંતિ આણી છે.

બાવનગર મદિલા પરિષદ તરફથી નોઆખલીની બહેનેને મદદ માટે હોટેલ હજાર રૂપિયા મોકલાયા.

રાજપીપળા રોડના રાજપારડી રોશનના એક મુરલીમ મુકાદમની સગીર વયની છોકરીને બગાડી જતાં કાદિયાવાડી વાઘરી જમુ ને તેની સ્ત્રી કમુની કરમસદ રોશને ધરપકડ થઈ. છોકરીને વાંધરીનો વેશ પહેરાવ્યો હતો.

વડીયામાં પુરીબાઈ નામની બાડીઆ બાઈ બીનવારસ ગુમરી જતાં પોતાની માલિકીનું ત્રીસ હજારનું મકાન તથા બીજી મોટકત ' હિંદુ વિદ્યાથી ' ભુવનની રક્ષાપતા તથા તેને ચલાવવા માટે અર્પણ થયાં.

“ યુજ્જ્વાલના ઇતિહાસમાં એક ઓ-કવિ-કવિયત્રી ડાણ ? ”

મહાગુજરાતના કવિ સમ્રાટ ન્હાનાલાલ દલપતરામના રમરણાર્થે ગ. સ્વ. માણેકબાઈ ન્હાનાલાલ કવિ તરફથી ઉપર જણાવેલા રિપતને અનુવંદીને એક નિખંધ લખનાર તથા બહેનેને અનુક્રમે શ. ૨૫-૧૫-૧૦ વર્ગણી પ્રમાણે આપવાની ઉત્કંઠા દર્શાવી છે જેમાં નીચે યુજ્જ્વાલ સુમનાઓનો અમલ કરવામાં આવશે.

૧. નિખંધો તા. ૨૮-૨-૧૯૪૭ પહેલાં અધિપતિ, સ્ત્રી-જીવન માસિકને પહોંચી જવા જોઈએ. ડૉ. ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.
૨. સાહિત્ય વિવેચક દશરથભાઈ જોશી, રા. ધૂમોદન, હાઈદરાબાદ, દેસાઈ, પ્રો. અનંતરાય રાવળ અને શ્રી. મનુભાઈ જોષીએ લખેલી કમિટિનો આખરી નિર્ણય એપ્રિલ અંકમાં બહાર પડશે.
૩. કમિટિનો ફેસલો ઉવટનો ગણવામાં આવશે.
૪. કમળની એક જ બાજુ છૂટા અને સાદ અક્ષરમાં લખવું.

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-ફાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
દેખાડર્શન ભા. ૧-૨-	
(પં. જવાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
જગત મહામંદને ઇસ્લામ	
(સુંદરલાલજી)	૧-૦-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી ઇતિહાસ	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોષ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો સુંદર જીવનપરિચય. જેને જે જે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. શતિનાં અદ્ભુત સુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદબાળુ

સમાજના પ્રશ્નોને હજીતી આ વાર્તાઓએ દેરકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

સુંદર નવલકથાઓનો સેત

પહેલીઆખજ નવી આવૃત્તિ	૨-૮-૦
પરિચીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
અંદનાથ	૧-૮-૦
જમી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
જેવહર	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદબાળુની બાળવાતો	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળાઆઓ ને ખડેરા નીચે દટાએલી પ્રેમ-શોયંભરી સાવસકથાઓના સુંદર સંમંદ.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી ચૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શોયનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર ને બીજી પ્રાણી કથાઓ	૨-૮-૦

ગૂર્જર સમારીઓના હૈયામાં રમી રહેલી મેધાવી પુત્રપુત્રીઓની હૃદયપ્રભાના ઓજસથી ઓપતી વાર્તાઓનો સંમંદ.

સુન્દરીઓનો રાજગાર (છપાય છે) ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાયમિક શાળાઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કુલેશ : આગના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો: જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણના તફાવતે હમા ચર્તા મનદુઃખને લીધે છટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંવારણાનું સાહિત્ય

કદપના દત્તાનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૨-૮-૦

વોહ્યાથી ગંગા (રાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો સુંદર સંમંદ. કિ. ૧-૦-૦

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

ઓપરેશન પછી,

અંદરમાત્ર કે આઘાતનાં કોઈ પણ કારણ પછી તમારા વાળ ખરી જવાનો સંભવ છે. એકદો આઘાત જ નહિ, પણ કોયમી જિભારી અને ક્ષયકારક રોગો અને પ્રસવ પછી પણ વાળ ઓછા ખરતા નથી. વાળની લંબાઈ ટેટલીક વાર અર્ધી કે એથીએ ઓછી રહ જાય છે. અને જ્યાં વાળ ખરવાનું ચાલુ જ હોય છે ત્યાં ટાલ પડવા માંડે છે.

હવે તમે જ્યારે કેશવર્ધિનીની મદદથી વાળને ખરતા અટકાવી શકો તેમ છે. ત્યારે આવી ટાલ શા માટે પડવા દો છે? વાળ ખરે એ એક અનિષ્ટ દરો, પણ તે અનિષ્ટ તો નથી જ, કેમકે કેશવર્ધિનીની મદદથી જિભારી દરમ્યાન ખરતા વાળને અટકાવી અને ઉગારી શકો છો અને જ્યાં વાળ અનિવાર્ય રીતે ખરતા હોય ત્યાંએ તમે એને ધસાડવાનું કમી કરી શકો છો. કેશવર્ધિનીના સેવનથી તમારા વાળને ખરી પડતાં બચાવો અને આકર્ષક વાળ વધારો.

કેશવર્ધિની

વાળનું રક્ષણ કરે છે. ઉગાવો વધારે છે અને વાળને સુંદર બનાવે છે.

કેશવર્ધિની ખાર આના
કેશવર્ધિની શમ્પુ ખાર આના

[પોરેજ અને પેશાંખ છુડાં]

ખાનગું વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો સાઉથ ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ, કોલ્મ્બેપુર

આ માસિક આદે 'પદ્મિની' માસિક લેડી
દેવામાં આપ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ લોધાણી

વર્ષ ૮ મું	અંક ૪ થી
ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૭	માહ ૨૦૦૩
સ્ત્રી અને પુરુષ	૨૦૧
શરીરમાં	૨૦૩
હિંચો	૨૦૬
કર્મની ક્રિડારી	૨૦૭
સ્વ. સંસ્કારનિતિની દત્ત	૨૧૧
મહારી વાંસળી	૨૧૩
શરીર-સો'દ્ય	૨૧૪
ભૂત માણસ	૨૧૬
ચંપાની વેલી	૨૧૭
મદિલા પરિપદ	૨૧૮
દીવડો	૨૨૧
ટેલાક પ્રસંગો	૨૨૩
આપણી અવનતી	૨૨૪
વિગ્નલડી	૨૨૬
ખરત-ગૂંથણ	૨૨૭
બગિની-વિરોગ	૨૩૦
બર્થન ઓરેન	૨૩૧
આદિવાસી-કમાર	૨૩૩
એમેરિકનોના છુટા-છેડા	૨૩૭
આપણાં ફોનો	૨૩૮
જિંટાટીઓ	૨૪૧
રસોઈધર	૨૪૬
બાળકો	૨૪૭
સાચા કિસ્સાઓ	૨૪૮
સોરભ	૨૪૯
ઓળખત-સમાચાર	૨૫૮
પુસ્તક પરિચય	૨૬૨

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અંગેરીવાડ : અમદાવાદ

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પુરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

વસ્ત્રાદિપિ કલોરાણિ, મૃદુનિ કુસુમાદિપિ

વર્ષ આઠમું : મહા ૨૦૦૩ : ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૭ : અંક ૪થો

સ્ત્રી અને પુરુષ

ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

આજકાલ યુગંધર્મને લીધે હોય, કે બીજા કોઈ કારણને લીધે હોય, પણ આજના યુવકો લગ્નમાં જે વસ્તુની આશા રાખે છે તે વસ્તુ આપણા પૂર્વજો ચોધતા ન હતા. આશા આકોશ, કામના વાસના, આદર્શ ઉદ્યમ, દેહમાં ચરિત્રની સમગ્રતા વિશે સ્ત્રીમાં એક પ્રકારની અનર્હદિની આશા રાખવામાં આવે છે. પહેલાના યુગમાં કદાચ માણસ સ્ત્રીની પાસેથી આટલું બધું માગતો નહિ હોય, એટલે લગ્ન કરવાં ખૂબ સહેલાં હતાં; પણ આજકાલ અપેક્ષાનો ઉપદ્રવ વધી ગયો છે, એટલે તે પૂરી કરનાર માણસ મળવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે.

તમે સ્ત્રી પાસે જે વસ્તુ મેળવવાને આટલું બધું મહત્ત્વ આપો છો તે ખરૂં ભોતાં એટલી મહત્ત્વની નથી. તમારે એમ કહેવું છે કે, આપણા સ્વભાવમાં જેટલી જેટલી વિચિત્રતા હોય તે બધી જો સ્ત્રી પૂરેપૂરી સમજી શકે તો જ તેનો પ્રેમ મૂલ્યવાન ગણાય. વિચાર કરી જુઓ, માણસ નિહોરિકા-મંડળ જેવો છે. તેનો ઘણો અંશ તો એવો હોય છે જે તે પણ આંખો આંખો જ જોઈ શકે છે; જેને તે કામમાં લઈ શકતો નથી, જે સ્વપ્નની બાળ્યમાં શિથિલ થઈ ગયેલો હોય છે, જેને તે આંખ ચીંચીને સત્ય માને છે; પણ પ્રસંગ આવ્યે સમજાય છે કે તે હાથ આવતો નથી. બીજો એક અંશ એવો છે,

જ્યાં આપણા જીવનના કણ બાંધાયા હોય છે—તે રોજરોજના વ્યવહારને માટે સાચો અંશ છે. પરંતુ આકસ્મિક વિપ્લવ વખતે એકાએક નોંધએ તો કદાચ તે સાચો ન પણ હોય. એક સંપૂર્ણ માણસ તો આવી રીતે બાવ અને વસ્તુ, કલ્પના અને સત્ય મળીને બનેલો હોય છે. એવા માણસને જો કોઈ સ્ત્રી નિર્મોચ નિર્ભૂલ ભાવે જાણી શકે તો તે માણસ સાચેસાચ ખૂશ થશે. એમ તમે માનો છો? ખરું જોતાં તમારે એમ કહેવું છે કે, તમે પોતાને જેવા માણસ માનો છો તે તમારા સ્વકપોલકલ્પિત સત્યને જો કોઈ સ્ત્રી આંખ મીચીને માની લે તો જ તમે તેને પરણો. પણ આ તો એક પક્ષની વાત થઈ. પુરૂષો જ કંઈ સ્ત્રીઓને પરણે છે? સ્ત્રીઓ પુરૂષોને પરણતી નથી? પણ સ્ત્રીઓ હંમેશાં આદર્શનો વિચાર કરીને પુરૂષો ઉપર પ્રેમ કરે છે એવું હું માનતો નથી. કારણ કે આદર્શનો વિચાર યુદ્ધિ વડે થાય છે, પરંતુ પ્રેમની ચોગ્યતાનો વિચાર યુદ્ધિ કરતી નથી. જો કરતી હોય તો મોટા ભાગના માણસો મુરકેલીમાં આવી પડત—કારણ, યુદ્ધિ માટે નિર્ગમ હોય છે.

પ્રેમનું રહસ્ય માણસના વ્યક્તિ સ્વરૂપનું એક અકલ્પ્ય રહસ્ય છે. જે દૃષ્ટિથી માણસ પ્રેમનો મેળ જુએ છે, તે દૃષ્ટિનું તત્ત્વ કોઈ સંજ્ઞા વડે નિરૂપી શકાતું નથી.

પોતાની સાથે પોતાની સ્ત્રીનું ભયંકર અનેકય હોય, અને તે કારણે કઠિન હુઝાર પામવા છતાં પણ પુરૂષ તેને ગાંડાની પેઠે ચાહતો હોય છે. સ્ત્રીને માટે પણ એમ જ છે. અનુભૂતિ એ હૃદયની વસ્તુ છે. પ્રેમની બાળતમાં તે પામવાની આકાંક્ષા બેશક રહે છે, પણ પરસ્પરના મેળ ઉપર જ પ્રેમ ટકે છે; એ પણ કંપનની કાંઠેલી વાત છે. તેનો ઉઠો પાચો તો સમેળ ઉપર હોય છે. કેમકે જે વિરૂદ્ધ વિજ્ઞાનીમાં મળવાની વૃત્તિ પ્રબળ હોય છે.

સર્જનમાં પણ જે દેત છે તેમાં એક બાળુ ચઢ્યું છે અને બીજું બાળુ દાન છે. સંગીતમાં સૂર સમાવેશ સ્થિર રહે છે, તેમાં અચળ તાલ પ્રવેશ કરીને તેને સક્રિય બનાવી દે છે, તેને આકાર આપે છે, સજીવ બનાવે છે; તેજ પ્રમાણે જીવસર્જનકાર્યમાં પુરૂષની શક્તિ પ્રમાણમાં ગોણુ ભાવે સ્ત્રીની સર્જનશક્તિને સક્રિય બનાવે છે.

પુરૂષ સ્ત્રી પાસેથી કેવળ સેવાનો આનંદ નથી માગતો, તેની પાસેથી પ્રેરણા પણ માગે છે. શુદ્ધ્યવસ્થામાં જે શાંતિમય સુશોભન સ્થિતિ હોય છે તે પુરૂષના આરામ માટે ગમે એટલી જરૂરી હોય, તો પણ પુરૂષની ઈર્મસાધના માટે તે પૂરતી નથી. જે આદોલન તેની સમસ્ત પ્રકૃતિને ઉદ્યત કરી દે તેની, નાનાવિધ ઈર્મનું ખોરખ પ્રગટ કરવા માટે, તેને ખૂબ જરૂર હોય છે.

જેલની દિવાલો વચ્ચે જીવનરસ-વિહિન અનેલી

“આને રાત્રે હવે મને પગવશો નહિ”

અંદરથી ડોટડીને તાણુ વાસીને કુંચી ખીરસા-
માં નાંખતાં શરીરમાં ધીમેથી બળડી. “તમે
કદાચ નહિ જોઈ હોય એટલી જોયો મેં જોઈ છે,
અને તમામ પ્રકારના ડેડીઓ મને મળ્યા છે.
સુંદર ટાપડીય અને ખરબચડા કપડાંવાળા
તમે બધી મને નવીન જ લાગે છે, પણ
તમે મને તે હો, એટલું યાદ રાખજો કે તમા-
રામાંથી કોઈનું ય કશું જ એલરેલ હું ચલાવી
શેવાની નથી. જો તમારામાંથી કોઈ જાણ
તોફાન કરવાનો પ્રયાસ કરશે તો મારે તમને
ચેતવી દેવો જોઈએ કે, બીજી સી વોર્ડેશ અને
હું તમને સજા કરતાં અચકાઈશું નહિ, તમે
મને તે હો, એની મને પરવા નથી. અને તમારા
સુંદર ટાપડીય અને જાડાં કપડાં પહેરવાનો
તમે જે આમલક રાખો છો તેનાથી મને કદી જ
અસર થતી નથી.” દસ રાજકીય ડેડીઓને
પૂરતી વખતે આવી જાહેરાત કરતી શરીખાં
જમીન પર પાથરેલી જાડી રેતરંજ પર આડી
પંડી અને ચોડીવાર મનમાં બળડીને ચૂપ થઈ
ઘડી બીજી ત્રણ સી-વોર્ડેશ તો શરીખાંની
ધમકીઓ કે ડેડીઓ પ્રત્યે કશું જ ધ્યાન
આપ્યા સિવાય માહિમાહિ વાતચીત ચલાવી
રહી હતી.

આ દસ રાજકીય ડેડીઓ આખી બનીને
એક બીજા સામે જોઈ જ રહી. અને કોઈપણ
જાતના કારણ વખત આવી જાતનો જે
દેસલો થતો હતો તેથી અજાણ્ય પામતી
હતી. આને સવારે જ તેમને જેલમાં દાખલ
કરવામાં આવી હતી, અને ઠીક લાગે તેમ કરવા
દેવાની છૂટ અપાઈ હતી. આખો દિવસ નાન-
કા ચોગલમાં તેઓ ફરી હતી. દેખાવાની
આ તેઓની પહેલી મુલાકાત હતી, અને આમાં
કોઈ ખાસ મજા જેવું પણ તેઓને લાગતું
નહોતું. બીજી ડોટડીઓ અને બરાકામાં પૂરતી

શરીખાં

મૂળ લેખિકા

શ્રી. કૃષ્ણા હરીસોમ

સી-વોર્ડેશો તેમને ધિક્કારતી હતી, અને તેમના
તરફ સંકોચની આંખે જોઈ રહી હતી. સાંજે
પાંચ વાગે એવો દુકમ આવ્યો કે ડેડીઓને
પૂરી દેવી. રાજકીય ડેડીઓએ આ સાંજે
ખૂબ જ વિરોધ બતાવ્યો અને બીજા દિવસે
સવારે સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ પાસે ફરીયાદ કરવાનો
તેઓએ નિશ્ચય કર્યો. બરાક ભીણુ જગ્યા
હતી. એમાં દસ રાજકીય ડેડીઓ માટે રૂઠ
માથાથી ખાટલા હતા. અને અહિંસા અને
સત્યને વરેલી આ સીઓ ઉપર દેખરેખ
રાખવા માટે સોથી વધુ અધિકારી સજા
પામેલી આ સી-વોર્ડેશ રાખવામાં આવી હતી.
આમાંથી ત્રણ સી-વોર્ડેશ દુકા બાંધાની

અને દુષ્ટ સ્વભાવની દેખાતી હતી. એમનાં કપડાં ગંદા અને અંધોડાંનાં લટિયાં આંખ સુધી અટવાતાં હતાં. રાજકીય ઠેઠીઓની તે દરકાર જ કરતી નહોતી. તેઓ માત્ર માંદો-માંદો ગપ્પા અને મગક ઉડાવતી હતી, અને તાજેતરમાં બનેલી જેલની કોઈ ખાખત વર્ણવી રહી હતી. માત્ર શરીર જ એ વાતોમાં મુદ્દલ રસ લેતી નહોતી અને કાંઈક અતડી થઈને રહેજ દૂર જાગતી પડી હતી. બીજાઓમાં એ તદ્દન જુદી તરી આવતી હતી. એની ઉચ્ચાઈ પાંચ ફીટ એ ઈંચની હતી. અને એનાં અવયવો સુષ્ક અને ઘાડીલાં હતાં અને હાથ પગ નાના અને દેખાવડા હતા. એની મુખમુદ્રા ન્યારે આરામ માં હોય ત્યારે લગભગ આકર્ષક લાગતી હતી, પણ બીજા કોઈ વખતે હડક અને હુચ્ચાઈ વાળા દેખાતી હતી. એની જીભ જેલમાં સૌથી વધુ તીખી લેખાતી હતી. અને યુવાન કે ધરડાં બધાં જ ઠેઠીઓ એનાથી થરથરતાં. આમ છતાં બીજા ઓ વોર્ડરો પેઠે શરીરમાં ઠેઠીઓ ઉપર હાથ ઉપાડતી નહોતી. બીજાઓથી એ કાંઈક અલગ હોય. એમ માનવામાં આવતું અને ખૂદ મેટન પોતે પણ એની તીખી જીભ અને તુમાખીબરી રીતભાતથી ડુનતી. જેલવાસના ૧૬ વર્ષોએ પણ આમાં કુમાશ આણી નહોતી.

ગુન્ડેગાર તરીકે જેલમાં ધસડાઇ આવ્યા પહેલાં શરીરમાં એ સારા દહાડા અને મુખી જીવન જોયું હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાઇ આવતું હતું. તો પછી જનમરીપની સજા થાય એવો તે ક્યો ગુન્ડો તેણે ક્યો હતો ? શરીરમાં સાથે મિત્રતા કરવા ખૂબ મથનારી રાજકીય-ઠેઠીઓ પણ કોઈ રીતે ફાવતી નહોતી. બીજા બધી ઓઓ ખૂબ જ મિત્રતા બચું, વર્તન રાખતી અને ઓ વોર્ડરોની ગીધદષ્ટિ ચૂકવાતે. આ રાજકીય ઠેઠીઓ પાસે આવતી અને એક મા બીજાની વાતો સાંભળવા બેસતી. અને જાંઘીના મોટા ભાગ સુધી ન જોયેલી “ દુનિયા ”

વિશે સંખ્યાબંધ પ્રશ્નો પૂછતી. ઘણીખરી ઓ ઠેઠીઓને એ જ દુનિયા હતી- ‘ જેલખાણ ’ અને ‘ દુનિયા ’ આ સિવાય બીજા ખાખ-તમાં એમને રસ નહોતો. પણ શરીરમાં જેલની પેલેપારની દુનિયામાં બીલકુલ રસ લેતી નહોતી; એના માટે જેલની દુનિયામાંથી કોઈ ઉગારો નહોતો.

રાજકીય ઓ-ઠેઠીઓમાંથી ઘણીખરી તો મધ્યમ વયની હતી. માત્ર ત્રણ છોકરીઓ વીંછ વર્ષની અંદરની હતી. આમાંની એકનું નામ કૃપા હતું. તે વારંવાર શરીરમાં સાથે સહીપણાં કરવાનો પ્રયાસ કરતી હતી, પણ એમાં એને નિષ્ફળતા મળતી હતી. એક વખતે એક મોટી ઉંમરની રાજકીય ઓ ઠેઠીને શરીરમાં સાથે વાતચીત કરવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કરતી તેણે સાંભળ્યો : “ કડો તો ખરા, તમે આટલો બધો અમારી તરફ દુભાવ કેમ રાખો છો ? ” અમે તમારું શું ભુલું કયું ? ” છે ? તમે અમારાથી અજાણ રહેવાનો પ્રયાસ કયો કરો છો. તમે અમારા ખોરાકમાં પણ કોઈ ભાગ પડાવવાની ના પાડો છો. અમારી નાની બાળાઓની આખો દિવસ ખોડખાંપણ રા માટે કાઢ્યા કરો છો ? જો તમે અમારી તરફ વધારે સહીપણાં રાખશો તો મને ખાતરી છે કે તો ખૂબ મુખી થશો. અમે આ જેલમાં તમે તમારે માટે બહુ કરી શકતાં નથી, પણ આપણે બેનપણીઓ બનીને એક બીજાને મદદ કરી શકીએ તેમ છીએ.”

“ તમે ? ” શરીરમાં ધૂરકતાં કહ્યું. “ શેતાનો, તમે એમ માનો છો કે મને મદદ કરી શકશો ? તમે અને તમારી મગની દાપ-ટીપ ? ખૂદ અહીં પણ મને મદદ કરી શકો નથી, તો તમે તેવળા થી મદદ કરવાના હતાં ? વળી તમારા બધાં તરફ મને નફરત છે. આપણે બધા સહોદરીઓ છીએ, છતાં તમે અમારાથી કેટલાં જુદાં છો ? તમને સમજાવું

કરવામાં આવી છે, પણ શેને માટે ? ખાસ બહાદુરી જેવું તો નહિ જ. મને લાગે છે કે તમે મૂખાંએ છો—તમે બધી જ. સરકારે મનાઈ કરેલી સભામાં હાજરી આપીને તમે શિરકતાર થયેલી છો. આ કેવી મૂખાં છે ? તમારે કુતિયાને શા માટે સુધારવી જોઈએ ? તમે એ તે કરશો તો એ કુતિયા તો એવી ને એવી જ રહેવાની છે. મારા સામે જુઓ, હું એક ખૂતી છું, અને મને એવું ગૌરવ છે. કુતિયાની કોઈપણ ખાતતો મને ડર નથી. સોળ વર્ષથી હું જેલમાં છું. ખીના પાંચ કે છ વર્ષ પછી હું છૂટીશ, મેં જે ક્યું તે કરવા માટે હિંમતની જરૂર છે. મેંદાની માફક જેલમાં ગેદિયોઈ જાતમાં શી બહાદુરી છે ? જાવ, જાવ; તમારા જેવા લોકોને તે મારે વળી શી ખૂપ હોય ?

‘શક્તીખાં, તમારે અમારી સાથે સહીપણાની જરૂર નહિ હોય, પણ તમે ખીન કરતાં વધારે બહાદુર છો એમ તમારે કંઈપણ જોઈએ નહિ: તમે મહાત્મા ગાંધીનું નામ સંભળ્યું છે ?’

શક્તીખાંએ, ચાંતિથી પોતાનું ડોકું હલાવ્યું. અને ખીજ સ્ત્રીએ આગળ ચલાવ્યું: “વાર, તમે જાણે છો કે હિંદ ઉપર બ્રિટીશ રાજ કરે છે, અને એમની સામે લડત કરવાનું તથા તથા દેશને મુક્ત કરવાનું શિખવાડનાર મહાત્મા ગાંધીજી જ છે. અમારી પાસે હથિયાર નથી, લડવા માટે કોઈ હાથગોળો નથી; વળી ગાંધીજી હથિયારોથી લડવામાં માનતા પણ નથી. એટલે અમને અહિંસક રીતે લડતાં, લાડીઓ ખાતાં, ગોળાઓનો સામનો કરતાં, અને ખામલાઓની માફક નાશી ન જતાં શિખવ્યું છે. અમે હજારોની સંખ્યામાં જેલ જઈ રહ્યા છીએ; કેમકે આપણા દેશની મુક્તિ માટે અમને છુટા રાખતાં સરકાર ડરે છે. અમે અમારી રાજપ્રતિષ્ઠા આપ્યાં છીએ. અને હું તમને ખાતરી આપીશ કે તમે ધારો છો તેના કરતાં આમાં વધારે બહાદુરીની જરૂર

છે. શક્તીખાં, આગ્રહ હિંદમાં, આપણે બધાં સરખા, અને સાથીઓ તરીકે હોયશું, એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. અમે તમારી સાથે મિત્રતા રાખવા ખૂબ જ આતુર છીએ. પણ જો તમને અમારી તરફ નફરત હોય તો એ અમારી કમનસીબી છે, અને અમે તમને મળવીશું નહિ.” આટલું બોલીને આ સ્ત્રી જતી હતી. એટલામાં શક્તીખાંએ મૃદુ સ્વરને કહ્યું: “માન, તમારા તરફ તોછડી બનવા માટે મને માફ કરજો. અમે કયા ગુન્હાને કારણે જેલમાં આવ્યા છીએ તે જાણ્યા વગર અમને સુધારવા માગનારા બધાં જ તરફ મને નફરત છે. લડવાની તમારી રીત સાથે હું સંમત થતી નથી; કદાચ તમે મને પાછળથી એ વિગતનાર સમજાવશો. પણ હવે તમારી સાથે ગપાં મારીને હું આખો દહાડો બગાડીશ એમ તમારે માની લેવું ન જોઈએ.” એટલું કહીને થોડા વખત ભૂલાર્થ ગમેલી એવી કડક રીતભાત એણે અપનાવ્યું કરી.

કૃષ્ણાએ આ વાતચીત સાંભળી, અને શક્તીખાંની આ રીતભાત બેઠીને એમાં પ્રેશવાનો એણે નિર્ધાર કર્યો. પહેલાં તો કૃષ્ણાએ ખીજ સ્ત્રી-બેઠીઓ પાસેથી શક્તીખાં વિશે સાવચેતીભરી માહિતી એકઠી કરવા માંડી. અને એને જાણ્યું કે પોતે જે શહેરમાંથી આવી છે ત્યાંની જ શક્તીખાં રહેવાથી છે. અગા-જાર જતીને તેણે શક્તીખાંને ખૂબ જ મળવી હતી, પણ હવે એને દિલગીરી થવા લાગી. સોળ વર્ષ સુધી બહારની કુતિયાથી સાવ અલગ-ચાલ જવું એ બધું કર છે. એટલે એક વખત ત્યારે શક્તીખાં પોતાની પ્રેટ્ટીની બહાર દોરણ વણવી બેઠી હતી ત્યારે કૃષ્ણા ત્યાં પહોંચી મઈ અને કહેવા લાગી: “શક્તીખાં, તમને ખબર છે કે આપણે જાને એક જ શહેરમાં રહીએ છીએ ?” શક્તીખાં ચૂપ રહી અને કૃષ્ણાએ આગળ ચલાવ્યું: “હું ત્યાં જન્મી હતી. મારા બાપા ધનિક છે. અને

હિંચકો

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુઝને જુલાવશે ? મહારાજ !

લગ્ના લગ્ના આંખલિયાની ડાળ્ય

કે ત્યાં મુઝ ઝુલો ઝુલે, સિરતાજ !

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુઝને જુલાવશે ? મહારાજ !

રડે રડે કોઠિલ ઉપર રદન,

નીચે મંજરી પડી, સિરતાજ !

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુઝને જુલાવશે ? મહારાજ !

જૂવો, જૂવો અલભેલી આ વસન્ત,

હું ય અલભેલી, સિરતાજ !

હિંચકો કોણ દેશે ? રાજ !

કો મુઝને જુલાવશે ? મહારાજ !

નહાનાલાલ દ. કવિ

અમે કાત્રા બગરની રહેજ બહાર મોટાં ઘરમાં રહીએ છીએ. તમે પણ ક્યાંક આટલામાં જ રહેતા હશે કે શું ? કે પછી ચોક્કસ વચ્ચે ક્યાંક રહો છો ?" શરીખાં હજીયે ચૂપ રહેવાથી કૃપા રીસમાં તોરે ફરી બેઠી ચર્ચ. એણે ધાયું કે શરીખાને વાત કરવા માટે સમજાવવાનું નકામું છે. પણ જ્યારે તે જતી હતી ત્યારે શરીખાંએ આડા હાથ દબને એને

અટકાવતાં કહ્યું : "બીબી, જાણ નહિ. મારા આમમાંથી કોઈને પણ મળ્યાને. મને ધર્યો જ વખત થયો છે. દરેક જણ અત્યે તોછડી અને શંકાશીલ બન્યાં સિવાય હું રહી શકતી નથી. ફેદખાનામાં તો માણસ આવું જ શીએ છે.

શ્રીએ કોઈનો બરોસો ન કરવો, અને કોઈની સાથે સાથે વધુ પડતી સોજાત ન કરવી. મોં "અનેક વખત આપણે ઉતરાઈએ છીએ. મારી વર્તણૂક બદલ મને યાદ કરજો. તે કહ્યું કે તું કાત્રા બગરમાં રહે છે ખરું ? એના હેઠા પરતું પેહું મોહું ધર તારા પિતાનું જ છે એમ ! હું એની સામે જ રહેતી હતી." એમ કહીને ફરતી વાત હોય એવા બાવ આંખમાં લાવીને તેણે આમળ ચલાવ્યું. "એ સુંદર ધર અંદરથી કેવું દશે તે જાણવાનું મને હંમેશા મન થતું. પણ એમાં દાખલ થવાની મારી છાતી ચાલતી નહિ. મારા માથાએ મને જણાવ્યું હતું કે જો કોઈ પણ નોકર જોશે તો તને મારશે, પણ હું એ માનતી નહિ. એ તો ઠીક, પણ મારા જીવનમાં તારે રસ શા માટે લેવો જોઈએ !" શરીખાંએ બચાવ કરતાં ફરી પૂછ્યું. "ગરીબાઈ, તંગી, અગર તો જો કુઃખથી મારા જેવા ફેટલાય જણ શુંદા કરે છે એની તને અગર ક્યાંથી હોય ?"

"અરે, ચાલો, શરીખાં," કૃપાએ એની પાસે ફરી બેસતાં કહ્યું. "હું અલગત તમારા વિશે બધું જ જાણુવા માગું છું. એટલું યાદ રાખજો કે આપણે પડોશીએ છીએ. તમે મારી સાથે આવી રીતે વાત કરશો એ નહિ ચાલે. હું એકલી હતી અને મને ધર યાદ આવતું હતું. મારા આમથી જાણીતું હોય એવા કોઈ જણ સાથે વાત કરવા હું માનતી હતી. તમે મને મળ્યા બાદ એ સારું. સદા બાગ્ય છે. અને હવે તમે ફરીને કડક થવા માગો છો ? આ શું વ્યાજની ગણાય ? પણ જો તમે મારી સાથે વાત નહિ જ કરો તો હું તમારી પાસેથી જતી રહીશ."

શક્તીખાંની આખર્ખાં આંસુ બરાખાં, કૃપા થોડી વાર માટે અખોલ બેડી રહી. અને શક્તીખાંને તેણે થોડીવાર રહવા દીધી. કેમકે એ બચતી હતી કે કેટલાંક વર્ષો સુધી સંધરી રાખેલી લાગણીઓના ધોધ બહાર આવવાથી શક્તીખાંને થોડી રાહત મળે તેમ હતું. આખરે, બ્યારે શક્તીખાં ચાંત પડી ત્યારે કૃપાએ કહ્યું : “શક્તીખાં, હેલ્લા થોડાં વર્ષોમાં આપણા મામમાં ખૂબ જ દેરદાર થયા છે. રાજમાર્ગના છેડા પૂર જમણી બાજુએ આવેલી પેલી જૂની મીઠાઈની દુકાન અને એની પાસેની ખુલ્લી જગ્યા ત્યાં નાનાં બાળકો રમતાં હતાં તે તમને યાદ આવે છે? ત્યાં ઘાસ ઉમરું અને ખૂબ ગંદકી રહેતી હતી તે યાદ છે? હવે ત્યાં સુંદર ફૂલો વાળો નાનો બાગ અને રેનાનચૂક થયાં છે. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ અને બીજા સુવાનો ત્યાં તરવા ગયા છે. એ રથને બાગની સામે બીજાં કેટલાંક નાનાં ઘરો પણ બંધાયાં છે અને બીજા કેટલાક દેરદારો થયાં છે.”

“ના, ત્યાં બાગ હતો જ નહિ,” શક્તીખાંએ ડોકાં ધુણાવતાં કહ્યું “અને રેનાનચૂક પણ નહોતું. મીઠાઈની દુકાનની પાછળ જ એક સુંદર નાનું મંદિર મને તો યાદ આવે છે. ત્યાં મારી બહેનપણી રમા પોતાની મા સાથે ધણી વાર જતી. ત્યાંથી થોડે દૂર મરજી આવેલી હતી; ત્યાં મારા બાપા અને બાઈઓ વારંવાર જતા. મારી દૃષ્ટિએ એ એક સૌથી વધુ સુંદર ઈમારત હતી, કેમકે એ નમાજ માટે અઘ્લાની જગ્યા હતી. પણ મને અંદર જવા દેવામાં આવતી નહતી, તેથી હું બહાર બેસતી અને પછી કલાક સુધી એની સામે જોઈ રહેતી. ત્યાર પછી મારાં લગન થયાં અને હું પડદામાં રહેતી. બીમી, તું આજે છે એના કરતાં મ હું તે વખતે ધણી નાની હતી અને મને અંદરની પર ત્યાર હતો. હું પરણ્યા માગતી નહોતી. પણ મને ફરજ પડી અને પછી કુખ સિવાય બીજું કશું જ મને મળ્યું નહિ.

કાળની ઝાંઝરી

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ,

કાળની ઝાંઝરી કેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

પૃથ્વીના પમયારે નવરંગ મંદ શ્રીગંધા કૃષ્ણ, વનદેવીનાં ઝાંઝર વાળે ખનન ધનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી કેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

અખોધિના અસીમ ઓવારે લગકે મોતનમૂલ, જળદેવીનાં ઝાંઝર ગાળે ધનન ધનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી કેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

હિયા હિયેરા ગમનગહેરા પ્રકટે પ્રકાશ પ્રકુલ, તેજદેવીનાં ઝાંઝર બાળે ખનન ખનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી કેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

રૂમરૂમ આપસવારી ઉપડે સાગન કવિજન કુલ, કાળદેવીનાં ઝાંઝર બાળે ખનન ધનનનન છુમ:

કાળની ઝાંઝરી કેરા,

આજ નુપૂરવા બાળે છનન

છનન છનનનન છુમ.

આનંદ નંદા. દ. કવિ

પહેલા જ દિવસથી ઘરનું બધું જ કામ કરવાની મને ફરજ પાડવામાં આવી. અને મારી સાસુ અને માણે આપવા સિવાય બીજું કશું જ કરતી નહોતી. ન્યારે મારો પતિ ઘરમાં હોય ત્યારે તે એક પાક બાનુ તરીકે વર્તતી અને ખુદા સિવાય બીજું બીજું કશું જ ખ્યાલ ન કરતી હોય તેવો ડાળ કરતો, પણ જે પહેલા કામગીરી માટે મારો પતિ બહાર જતો કે તુરત જ મને માણે બાંડવાની અને મારવાની શરૂઆત કરી દેતી. મારા શરીર પર મારના કાળાં ચાદાં પડી ગયાં હતાં અને હું બાગે જ મારા હાથ હલાવી શકતી. મારો પતિ પણ હતો. તે માત્ર વિલાસને માટે જ મારો ઉપયોગ કરતો, છતાં મારા પ્રત્યે કુતરા જેવો વર્તી રાખતો હતો. એક વર્ષ સુધી તો બપોરના વખતે મેં એ બધું જ સહન કરી કહ્યું. ત્યાર પછી મને પુત્ર આવ્યો. પ્રસૂતિ પહેલાં થોડા મહિના અગાઉ મારા પતિએ એની રખાતને અમારા ઘરમાં લાવવાની શરૂઆત કરી હતી. માર પડશે એ બંધીકે હું ફરીઆદ કરવાની હાથ બીડતી નહોતી. બાળક આવ્યા પછી મારો પતિ મારા પ્રત્યે વધારે નરમ થયો અને વારંવાર મારે માટે નાનીમોટી ચીજ વસ્તુઓ લાવી આપતો. અમારો છોકરો રૂપાળો હતો એટલા જ માટે આ બધું હતું એ હું જાણતી હતી. આ બાળકે બધાંનાં દિલ હંતી લીધાં હતાં. રખાતે પછી અમારા ઘરમાં આવવાનું માંડી વાળ્યું હતું અને હું પણ એના વિશે બધું જ બુલી ગઈ. મારું બાળક ન્યારે ૭ માસનું થયું ત્યારે એક દિવસે હું ઘરમાં એકલી જ હતી અને કોઈકે આગળનું બારણું ખખડાવ્યું. મેં તે ઉઘાડ્યું અને જોયું તો મારા પતિની રખાત હાથમાં ચીલાઈતી તાસક લાઇને બહાર ઉભી હતી. તેણે રિમ્ત કરીને કહ્યું: "તું મને અંદર આવવા દેશ કે તારા બાળકના જન્મ નિમિત્તે હું તને મુઝારકાદી આપવા આવી છું. મેં એમ સાંભળ્યું કે

તારું એ બાળક રૂપાળું છે." મેં એને હાથ ચલાવી જગા કરી આપી નહિ, પણ આરણી વચ્ચે વચ્ચે હાથ રહી. મને શંકા આવવા લાગી, પણ શું કરું તેની મને કાંઈ સમજ પડી નહિ. બરોબર તે જ વખતે મારો પતિ ઘેર પાછો આવ્યો. હું તે વખતે કશું જ ન કરી શકી અને એને મારે અંદર આવવા દેવી પડી. મારો પતિ એના તરફ વિવેકી છતાં ઉદાસીન દેખાતો હતો. એથી મેં છૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

અમે બેસીને થોડી આડીઅવળા વાતો કરી અને રખાતે આવીને મારા બેઠકાં બાળકનું મોં જોયું, અને એના બ્યાજબીરીતે વખતે ક્યાં. સારપણી મોતે તરસી થઈ હોવાથી થોડું પાણી લાવવા મને કહ્યું. તેણે: "મારા પતિને પણ બહાર જઈને એની સાથે આવેલો આણસ રાહ જુવે છે કે નહિ તે જોવા કહ્યું. પછી તે મારા બેઠકા બાળક સાથે એકલી રહી. અને ન્યારે હું પાછી ફરી ત્યારે એને તો બેઠકી ત્યાં ઉભેલી મેં જોઈ. થોડીવાર પછી તે અર્ધ અને મારો પતિ પણ બહાર ગયો. મને ખંડીની વિચિત્ર લાગણી તો થવા માંડી જ હતી, પણ એનું કારણ કાંઈ સમજાતું નહોતું. હું બાળકના થોડીઆ પાસે ગઈ, અને જોયું તો એના મોઢા પર મેં એકાદો કપડું હતું. મેં તે ધીમેથી ખેંચવી નાખ્યું, કે જેથી કરીને તે જાગી ન જાય. અને જે બધાનકે દશ્ય મારી. આંખે જોયું તેથી હું તો આભી જ બની ગઈ. મારું બાળક રક્તમાં તરબોળ બનેલું હતું અને એની ડેહને કાપી નાંખવામાં આવી હતી. એ અંદર પણ ક્યાં વજર તે અવસાન પામ્યો હતો. મને તમ્બર આવવા લાગી. હું ચીસ પાડવા જતી હતી, પણ ન પાડી શકી, અને ત્યારપછી હું બેભાન બની ગઈ. મને જ્ઞાન આવ્યું અને થોડી પળો સુધી શું બન્યું છે તે હું બુલી ગઈ. પણ પછીથી બધું જ યાદ આવવા લાગ્યું. મેં કુદો મારીને મારા મરણ બાળકને છાતી સરસું માંખું અને મારી

છ'દંત્રોમાં કદીય નથી રહી. એટલું પોકેપોક મૂકીને રહી. તે પછી હું એકદમ શાંત બની ગઈ. મેં મારા બાળકને નીચે મુક્યું. એને ઢાંકી દીધું અને ઘરની પાછળના લાગમાં ખપાટીજીં લેવા ગઈ. એ લઈને હું ઘેરાતા અંધારામાં મારા પતિની રખાતને ત્યાં ગઈ. બગરમાંથી દોડતાં મને ઠાઈ આમ બેઠાને મુંડું ધારતું હશે તેની મને દરકાર નહોતી. હું તો એ જ વિચાર કરતી હતી કે એણે મારા બાળકનું ખૂન કર્યું હતું. અને હું એને દાર કરવા જતીંતી. હું એને ઘેર પડેંગી અને શ્વાસ હળવો કરવા માટે થોડીવાર છૂપાઈ ગઈ. મને અજવાળું આવતું હતું તે બારી દેખાઈ અને તેમાંથી બેસું તો મારા બાળકનું ખૂન કરનારી સ્ત્રીની સાથે જ મારા પતિને સુતેલો મેં જોયો. માંડીતુર બનીને હું અંદર ધસી. અત્યારે તો મને એટલું જ યાદ છે કે પહેલાં તો તેઓ મને આવેલી બેઠી ને જંખવાણ પડી ગયાં. મારા પતિની પકડમાંથી છટકી જઈને રખાત ઉપર જ ખપાટીઆનો ઝાટકો માર્યો. તે પડી ગઈ, પણ મેં તો અમાનુષી તાકાતથી ઊપરાઉપરી ઝાપટાં લગાવેજ ન રાખ્યાં. મારા પતિએ ત્યારે મને પકડવાનો પ્રયાસ કર્યો ત્યારે ખપાટીઆથી મેં એને યે હેઠો દેંડી દીધો. મને અટકાવી રાકે તેમ નથી એવું એને જણાતાં મદદની બૂમો મારતો તે બહાર દોડી ગયો. પણ હું તો અટકી જ નહિ. તુરંત જ ઓરડામાં લોકોની દહ જામી, અને મને તે સોળાએ પકડી લીધી. પછી પોલીસ મને અટકમાં લઈ ગયા. મારા ઉપર કામ ચાલ્યું. વજીરે એવું સાબિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો કે રખાતે મારા બાળકને મારી નાંખ્યું હતું અને એટલે મેં એને મારી નાંખી. પણ કોઈએ એવું કે માડું માન્યું નહિ. મારા પતિએ જણાવ્યું કે, 'મેં પોતેજ મારા બાળકને મારી નાંખ્યું હોતું જોઈએ. એણે સોમંદપૂર્વક જણાવ્યું કે એની રખાતે બાળકને આંગળી પણ અડકાડી નથી, કેમકે તે

વખતે તે પોતે ઓરડામાં જ હતો. આ મારી કથની છે. છ એક વર્ષમાં હું છૂટીશ, પણ આ રથજેથી બહાર જવાની મારી હરજા નથી. કેમકે મારે જવાનું ક્યાં છે? આટલાં બધાં વર્ષોં થયાં મારા ઘરનું કોઈપણ માણસ અહીં મળવાને આવ્યું નથી કે મને કોઈ કાગળ પણ લખ્યો નથી. કોણ મરી ગયું છે અને કોણ હજી જીવે છે તે પણ હું જાણતી નથી, મોટે ભાગે તો ખૂન કરનારી સ્ત્રી સાથે તેઓ મંબંધ રાખવા માગતા નહિ હોય, આમ છતાં મેં આટલાં બધાં વર્ષોં સહન કર્યું છે. મારા બાળકને જન સેનારી સ્ત્રીનું ખૂન કરવા બદલ મને હજી યે પશ્ચાત્તાય થતો નથી. અને જ્યાં લોકો મારી તરફ બચપૂર્વક નિદાણે એવે રથજે હું જવા માગતી નથી. તેથી કરીને મારા છૂટકારા માટે મને બુદ્ધ પડી નથી એમ પણ કદાચ બને કે હું આ કેદખાનાની દિવાલોમાં જ અવસાન પામું અને મારા પ્રશ્નોનો એનાથી ઉકેલ આવી જશે."

કૃપા કરું જ બેલી શકી નહિ. શક્તીખાંની કથનીથી એ ખૂબ જ લાગણીવશ થઈ ગઈ હતી. મરીખ શક્તીખાંને પાછા કરવા પુરતું કોઈ ધર નથી એથી શક્તીખાં ખૂબ જ હતાશ થઈ છે એ ખ્યાલથી કૃપાને ઊડો આધાત થયો. "શક્તીખાં, ઓરીસમાં હું મારું ઢેકાણું આપતી જઈશ," તેણે કહ્યું, "અને તમે ત્યારે છૂટો ત્યારે મારે ત્યાં આવજો. તમને જોઈને મને આનંદ થશે અને તમે જે ધર જોવા હમેશાં તલપો છો, તે તમને અમારે ત્યાં મળશે. તમારે આવવુંજ જોઈશે. હવે તમે મને ના પાડશો, તો મને ખૂબ જ દુઃખ થશે." ન માની શકાય એવી રીતે શક્તીખાંએ કૃપા સામે બેસું અને કહ્યું: "બીબી, તું ગાંડી થઈ ગઈ છે કે શું? તું શું જોલે છે એવું જાણતી નથી. હું ખૂની છું. ઘણા લોકો મારા પ્રત્યે બચથી જુએ છે અને તું, તું એક મોટા ઘરની છેકરી છો,

તું હજી યુવાન છે, અને આખું જીવન જોવાનું તારે બાકી છે. તારે સર્ગન કરવાનાં છે અને મારી તરફ જોયું પણ તને. પાત્રવે તેમ નથી. તો પછી મને ધરમાં રાખવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ? નહિ, બીજી, હું આવી શકું તેમ નથી. મને માફ કરજો. તું જેલમાં છે એટલે વખત જીંદગી તને જુદો જ રવાદ આપશે. તારા ગયા પછી હું તને જુલો જવાનો પ્રયાસ કરીશ. અને તારે પણ મને જુલો જવી."

કૃપાનું હૈયું બરાઈ આવ્યું. પણ બોલતી વખતે અવાજ દરકાય નહિ એ માટે એણે ખૂબ જ પ્રયાસ કર્યો: "શરીરમાં, સાવ ખૂબીય ન કરો. મારી મા તમારા જેમ વિચાર કરનારી નથી. અને તમે અમારા ધરમાં રહેવા આવો તો તેની સામે એ વાંધો લે તેવી નથી; એની ખાતરી હું આપું છું. તમારે બીજું કંઈ કેકાણું ન હોવાથી તમને મારે ઘેર મોકલવા હું સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને દલીલ કરશે જ નહિ. હું એ સાંભળવાની જ નથી." બરાંબર તે જ વખતે સમય પુરો થવાની ઘંટડી વાગી અને શરીરમાં આંખો લૂછતી પોતાની ફરજ બજાવવા દોડી ગઈ.

તે રાત્રે બધા જ કેદીઓને નવાઈ લાગી કે શરીરમાં તે શું થયું છે. લાંબા જેલવાસ પછી, પહેલી જ વાર તે શાંતિથી પોતાની ફરજ બજાવવા ગઈ. સખત બીડાએલાં એના હોઠમાંથી ગાળનો એક શબ્દ નીકળ્યો નહિ. અને હંમેશા મુજબની એની ટેવ પ્રમાણે એણે તો કાંઈને, ધક્કા મુક્કી ન કરી, કે બળાટ ન કર્યો. એ ચોક્કસ માંદી હોવી જોઈએ, એમ બીજાઓએ ધાર્યું, કેમકે આ નવી શરીરમાં તેઓ બાંધે જ પીછાનતા હતા. પણ દિવસ પછી દિવસ જતા હતા અને શરીરમાં તો એવી ને. એવી જ રહી હોવાથી તેમના અચં-બાર્માં વધારો થયો. અને થોડા વખત પછી તેઓ નવાઈ પામતા પણ અટ્ટી ગયા. જેલ-જીવનનું એકધારાપણું આવું છે.

એક વર્ષની સજા પછી કૃપાનો છૂટ-

કારો થયો. શરીરમાંની વિદાય લીધી, ત્યારે તેણે છૂટ્યા પછી પોતાને ઘેર આવવાના વચનની શરીરમાં યાદ આપી; પણ કોણ જાણે કેમ, પણ કૃપાને થયું કે શરીરમાં આવવાની જ નથી.

કેટલાંક વર્ષો પસાર થયાં. એક દિવસ કૃપા પોતાના ધરના બાગમાં કેટલાક લોકો સાથે વાતચીત કરતી ઉભી હતી, ત્યાં એક રહેજો ઓળખી શકાય એવી આકૃતિને પોતાની તરફ આવતી એણે જોઈ. પણ એકદમ તે એને ઓળખી શકી નહિ. એ સ્ત્રી કાંઈક અમકાતી અને કાંઈક ખીલી નીચક આવી ત્યારે કૃપાએ એને ઓળખી કાઢી અને એના તરફ દોડીને બોલો ઉઠી: "શરીરમાં, તમે ? આટલાં બધાં વર્ષો પછી છેવટે આવી પહોંચ્યાં ખરાં. મને ખૂબ આનંદ થાય છે. હવે તમે અહીં જ મારે ઘેર રહેજો."

પોતાની આંખમાંથી આનંદના અશ્રુઓ લૂછતાં શરીરમાં રિમપૂર્વક કોણ ધૂણાવી કહ્યું: "ના બીજી, હું તને વારંવાર મળવા આવીશ, પણ અહીં તો હું નહીં રહું. હું તો આ મોટા કમ્પાઉન્ડમાં જ જુલો પડી જાઉં. બે દિવસ પર છૂટી ત્યારે હું મારા બાઇને ઘેર ગઈ હતી. અને એણે મને આવકાર આપ્યો. એણે અને એની પત્નીની સાથે રહેવા મને આમંત્રણ કર્યું છે એટલે હું એને ના પાડી શકીશ નથી. મારા જેલમાં ગયા પછીથી મારો બાઈ લંડોન શરૂ જવાથી મને જેલમાં મળવા આવી શક્યો નથી. પણ એ કહે છે કે, એણે મને ધણીય કાગળો લખ્યા હતા, પણ જવાબ જ આવ્યો નથી. તું જાણે છે કે મને કાંઈકામગીર મળ્યો નથી. આમ છતાં હું ઘેર પાછી આવી છું એટલે હવે મને આનંદ થાય છે. મારી બીજી, હું વખતો વખત મળવા આવીશ. અને જેલમાં તે જ મારે માટે થયું છે તે હું દલીલ જુલોશ નહિ."

અવિવેકી તથા સ્વાર્થી પુરુષોએ સ્ત્રીવર્ગને
ખરની ચાર હાવાશે વચ્ચે જ ગોંધી દબને તેની
દશ પાણલા પણ નેવી કરી મૂકી હતી, ત્યારે
એ સામે મેદાને પડીને સ્ત્રીવર્ગનો અપંગતા
નિવારવામાં ને હિંદી સત્તારીઓએ મદદવતો
બામ બજવ્યો છે તેમાં શ્રીમતી સરોજનલિની
ફતતું નામ મોખરે છે. બંગાળ અને બિહારના
ગામડાંઓમાં ઘૂમીને એ પ્રતિબાશળી
નારીએ હિંદના સ્ત્રી-જીવનનો મૂળગામી સંપર્ક
સાધ્યો હતો અને રોગની સાચી વડ પારખી
હતી, એક દિવસ પણ કોઈ ને કોઈ પ્રકારની
સમાજસેવા વિના વીતે તેને જિંદગીનો નિષ્ફળ
દિવસ તેઓ ગણતાં. શ્રી. સરોજનલિનીના પુરુષ
વર્ગને એ પડકાર હતો કે : સ્ત્રીઓને રાજની-
તિક અને સામાજિક ક્ષેત્રમાં આવવાની જરૂર
તક તો આપો! તો તમને માલૂમ પડશે કે,
તેના વિકાસ માટેના કેટલા રસ્તા નીકળી આવે
છે! મૂક સ્ત્રીવર્ગને એથી વાચા મળશે અને
એનામાં ને અસીમ યોગ્યતા અને શક્તિ
દેખાયેલી પડી છે તે તેના પરિવારના અને
દેશના હિત માટે ઉમરાર્થ નીકળશે. પુરુષોના
અધૂરા અને નિરાશાજનક સંસારને કેવળ
સ્ત્રીઓ જ બચરિયતપણે ચલાવી શકે.

સરોજનલિનીનો જન્મ ૧૮૮૭ના ઓક્ટો-
બરમાં થી. પ્રજેન્દ્રનાથ દેવ આઈ. સી. એસ.
ને ત્યાં થયેલો. ગંગાતીરે વૃક્ષાચ્છાદિત એક
સુંદર બચનમાં સંકુલત પરિવારમાં એમનું
બાલ્યજીવન વીતેલું. માતૃભાષા બંગાળી તથા
અંગ્રેજી ઉપરાંત અનેક ભાષાઓનાં વિદુષી
હોવા છતાં સરોજનલિનીએ કોઈ શાળામાં
શિક્ષણ નહોતું લીધું કે નહોતી કોઈ વિશ્વવિ-
દ્યાલયની પરીક્ષા આપેલી. ઘેર જ એમણે
શિક્ષણ લીધેલું અને છ વરસની વયે પિતા
સાથે કરેલી યુરોપની મુસાફરીએ પણ એમના

સ્વ. શ્રીમતી સરોજનલિની દત્ત

શિક્ષણમાં ખૂબ સહાય કરેલી. પિતા પાસેથી
વિશેષમાં બાળાલતનું શિક્ષણ એમણે મેળવેલું
અને માતાને રસોઈમાં સહાય આપવા ઉપ-
રાંતનો મોટા ભાગનો સમય 'એ બગીચામાં
જુદાં જુદાં શાકભાજી, ફલગ્રાહ' વગેરે પાછળ
બ્યતીત કરતાં. સંગીતમાં પણ પ્રતીજ્ઞતા મેળ-
વીને નવી નવી તાજે બનાવવામાં એ મશગૂલ
રહેતાં.

ઈ. સ. ૧૯૧૧માં થી. જી. એસ. દત્ત.
આઈ. સી. એસ. સાથે એમનાં લગ્ન થયાં.
પ્રાચીન ભારતીય આદર્શ મુજબ બિહારમાં
સરોજનલિનીએ યુરોપની આધુનિક શિક્ષા પ્રાપ્ત
કરેલા પોતાના પતિનું જીવન કેવી રીતે ભાર-
તીય સંસ્કૃતિના આદર્શમાં ઢાળ્યું એ એમના
જીવનનું એક સુભગ અને સોનેરી પ્રકરણ છે.
શ્રી. દત્તે પોતાની પત્નીના રચિત્રમય 'A
Woman of India' માં દાંપત્યજીવનનું એ

પ્રકરણ સુંદર રીતે રજૂ કર્યું છે. એમણે લખ્યું છે:

‘સરોજનલિની મારા પ્રત્યેક કાર્યમાં હિત્સુકતા પૂર્વક બાગ લેતી. પ્રવાસમાં પણ મારી સાથે રહેતી. રમતગમતમાં એ પ્રવીણ હતી, અને રેનિસમાં તો એ દિવસોમાં અગ્રેજ સ્ત્રીઓ સુધાં તેનો મુકામનો કરી ચકતી નહોતી. લગ્ન પછી ઘોડેસવારી પણ સારી પેઠે શીખી લીધેલી. નેપાળનો તરાઈમાં હાથી પર સુંદરવનનાં ગીચ જંગલોમાં પમપાળા એ મારી સાથે શિકાર ખેલવા ચાલતી, એટલું જ નહિ, પણ મારા ફક્તરી તથા અન્ય સરકારી કાર્યોથી પણ એ પરિચિત રહેતી અને હું કોઈ વાત છુપાવું તો નારાજ થતી. રહસ્યમંત્રીની માફક મારા પ્રત્યેક કાર્યમાં સહાયક બનવા માટે એણે ટાઈપિસ્ટરીંગ પણ શીખી લીધેલું.’

‘પુરુષવર્ગ રાજનૈતિક કાર્યોમાં વ્યસ્ત છે, એમને કુરસદ નથી. આવી, આપણે નારીઓ જામત થઈએ અને આપણા કષ્ટોનો ઈલાજ શોધીએ. હું ઈચ્છું છું કે પ્રત્યેક નિલાની, કસબાની ગામની અને મડોલાની ઓઝો વચ્ચે પરસ્પર વિચાર વિનિમય થવો જોઈએ, તથા શિક્ષાપ્રાપ્તિનો બદોલત હોવો જોઈએ, જેથી પોતાની સમસ્યાઓ તેઓ પોતાની મેળે ઉકેલી શકે.”—સરોજનલિનીના આ આદર્શને સીમિત કહેવા કે મને તેનું કહેવા, પણ એમણે એને કાર્યરૂપે પરિણત કરવા માટે પહેલવહેલું હિંદુ—મુસલમાન વગેરે સઘળા કોમોની ઓઝોને સ્થાનિક ટાઉન હોલમાં એકત્રિત કરવાનું તકા વિધાર્થીઓ અને દર્દીઓની રિયલિટી તપાસવા માટે શાળાઓ તથા ઇન્સ્ટિટ્યુશનો મુલાકાતો લેવાનું શરૂ કર્યું. ઓઝોની આર્થિક અને માનસિક સ્વતંત્રતા માટે એ ન્યાં ન્યાં ગર્ભાં ત્યાં ત્યાં ઓઝોની સંસ્થાઓ અને મહિલા-સમિતીઓની સ્થાપના કરેલી.

સ્વર્ગ પ્રથમ મહિલા સમિતિ એમણે

પત્નના મુકામે સ્થાપેલી. શિશુશિક્ષા, રક્તનિધાન, સાક્ષરતા પ્રસાર વગેરે એમનો મુખ્ય કાર્યક્રમ હતો. બીજી મહિલા સમિતિ એમણે વીરમૂર્તિ મુકામે સ્થાપેલી—જે એક જામત સ્ત્રીઓ બની રહી અને એનો પ્રભાવ ઘેર ઘેર પડેલો. એ સંસ્થા આગળ જતાં ખૂબ ફાલી-ફૂલી અને આજે થીમતી દત્તની સ્મૃતિમાં ‘સરોજનલિની મિત્રન મંદિર’ નામનું સુંદર બંધન બંધાયું છે.

ઈ. સ. ૧૯૨૧માં બાંકુરા મુકામે સ્થાપેલી ત્રીજી મહિલા સમિતિનો કામગીરી અને સમિતિઓની કામગીરી ઉપરાંત પ્રસૂતિગૃહો ખોલવાની અને સુશિક્ષિત દાયણો તૈયાર કરવાની હતી. તે પછી તે રામપુરહર, મુલનાનપુર વગેરે અનેક સ્થળે તેમણે એવી સમિતિઓ સ્થાપેલી.

પોતાના આ કાર્યમાં સરોજનલિનીને અનેક સંકેટો વેડવાં પડેલાં. શિવાઈઓનો વિરોધ પણ સડેલો, પડેલો, પરંતુ તે બહુ ચાતુર બાઈ હતી. તેમણે જેનું કે સામુઓ અને તેમનો ઉંમરની બીજી પ્રોડ ઓઝો સાથે સુમેળ રાખ્યા વિના પુત્રવધૂઓ અને પુત્રીઓનો વિકાસ સાધી શકાશે નહિ. પ્રથમ તો સામુઓ માટે જ એક શાખા ખોલવાનો તેમને અગત્ય જણાય અને તેમાં તેઓ સફળ પણ થયાં.

આ રીતે ઘેર ઘેર ફરીને હાલરો પડીપોચ, અશિક્ષિત અને પરાધીન બહેનોના જીવનને અધકારમાંથી મુક્ત કરવા માટે તેમની ખ્યાલિત ખૂબ ફેલાઈ. ખોટીય શરૂનાશક તરફથી એમને એમ. બી. ઈ. ની ઉપાધી આપવામાં આવી. બ્રિટિશ રેન્કોસ સોસાયટી તરફથી પ્રમાણપત્ર તથા મુદ્દમાં ધરાવેલાનો સેવા બજાવવા બદલ ચંદ્રક મળેલો, પરંતુ એમને એની કરી અપેક્ષા નહોતી. એમણે કોઈ દિવસ એ ઉપાધીનો કે એ ચંદ્રકનો ઉપયોગ નહોતો કર્યો.

એમના પતિએ એમના સ્મૃતિપ્રવચ્ચમાં

એમને અંજલિ આપતાં એમના વ્યક્તિસ્વનો રસપ્રદ પરિચય આપ્યો છે. એક રથને તેમણે લખ્યું છે કે :

‘જુવાનોમાં જ વિશ્વાસમાં શિક્ષણ મેળવવાથી તથા તુરતમાં જ સનંદી નોકરીમાં ઉચ્ચપદે નિયુક્ત થવાથી શરૂઆતમાં માથ પર પ્રાધ્યાસ સમ્યગ્નાની ધેરી છાપ રહેલી. વળી રથને રથને અધિક સન્માન તથા મહત્ત્વ મળવાને લાગે છે અભિમાની બની ઓછો હતો અને ભારતીય ઓદ્યોગીય દૂર પડી ગયો હતો. એથી ‘હિલકું’, સરોજનલિની સીધી, સાદી અને ભારતીય નારીનાં નમ્રતા, વિનયશીલતા આદિ ગુણોથી ઓતપ્રોત હતો. જે કે રપષ્ટ રીતે મારો વિરોધ તો એણે નહોતો જ કર્યો, પરંતુ મને સ્વેચ્છાપૂર્વક વતેવા દીધેલો, એટલું જ નહિ, પણ ઘરમાં પ્રાધ્યાત્મ નૃત્ય, કેલસંમાર્ગની પદ્ધતિ તથા અંગ્રેજીમાં જ વાતચીત કરવાની મારી હિલકાને પણ માન્ય રાખી હતી. કિન્તુ એ બધું છતાં, ચૂપચાપ ધીમે ધીમે મારા મનમાં એ એવી છાપ પાડતી અને દર્શકિત કરતી ગઈ કે આવા દંત્ર આપણને ભારતીયોને સ્વાભાવિક તેમ જ અનુકૂળ નથી એના એ દૃઢ ચારિત્રિક પ્રભાવે મને પુનઃ અંગાણી બનાવી દીધી.

સરોજનલિનીએ જાપાન અને ઇંગ્લેન્ડની પણ મુલાકાત લીધેલી અને ‘સ્ત્રીઓ દ્વારા સંચાલિત સંસ્થાઓના નિરક્ષણ તથા અવગણના એમણે કરેલા. ત્યારથી જ એમના મનમાં સ્ત્રીઓ માટેના કેન્દ્રિય સંગઠનનો વિચાર રમતો રહેલો, પરંતુ એ વિચાર અમલમાં આવે ત્યાર પહેલાં ૧૯૧૫માં માત્ર ૩૭ વર્ષની યે એમનું અવસાન થયું.

એમનું ‘જીવનકાર્ય’ ચાલુ રાખવા માટે દલકેતામાં ‘સરોજનલિની સ્મારક સંસ્થા’ની સ્થાપના થઈ છે, જેણે ગામડાં તથા શહેરોમાં ‘પોતાનું’ કાર્ય નિરંતર ચાલું રાખ્યું છે, હિંદ-

મહારી વાંસળી

મહારી વાંસળી માંહે લયો સાત સાત સૂર,
હું તો વાયા કરું મીઠી વાંસળી !
મહારી વાંસળી માંહે લયો સાત સાત સૂર,
હું તો વાયા કરું મીઠી વાંસળી ! ટેક—

વનવગડે વગાડું હું તો વાંસળી,
તેનો જાતો ધ્વનિ દૂર દૂર:
વનવગડે જગાડું સૂતી પુલકળી,
એની પ્રસરે સુગન્ધી મધુર !

હું તો—

મહારી વાંસળીમાં એવી શી મોહિની
જેના નાદે હરણાંઓ ઘેલાંતૂર:
મહારી વાંસળી એવી શી જાદુભરી,
ઠોઠે સખંસમા પ્રાણી ફર !

હું તો—

વાંસળીના વિધે નાચે અંશુલિ,
જાગે ફૂટે સંગીત કે મધુર:
વાંસળીના ગીતો સુરલોકનાં,
લરી કે છે પૃથ્વી લારપૂર !

હું તો—

જનાદન પ્રસારકર

બરમાં મળાને એ સંસ્થાએ ચારસોથી વધુ સમીતીઓ સ્થાપી છે, અને અલ્હરેશ તથા લંકા મુખી તેની શાખાઓ ફેલાયેલી છે.

હિંદ આજે સ્વતંત્રતાની દિશામાં પ્રગતી કરી રહ્યું છે. ત્યારે પણ એ સ્વતંત્ર યશે ત્યારે એ સ્વતંત્રતાના કંટકાણી માર્ગને સ્વચ્છ બનાવનાર સરોજનલિની જેની મુખત્રી-એને એ નહિ જ વિસારી શકે.

આપણા પોષાક દ્વારા વધતું

શરીર-સૌન્દર્ય

લેખક

શ્રી. રમેશચંદ્ર વર્મા

આપણા પોષાક ઉપર આપણે ખૂબ જ ધ્યાન આપવું જરૂરી છે : તે સાથે પોષાકની પસંદગીમાં તેના રંગનો પણ વિચાર કરવો જરૂરી છે, કારણકે વસ્ત્રોની સફળતાનો આધાર તેના રંગો ઉપર આધાર રાખે છે. સામાન્ય રીતે દરેક સ્ત્રીને રંગોની પસંદગીનું થોડુંક જ્ઞાન તો હોય છે જ, પરંતુ થોડું વિચાર કરે તો પ્રકૃતિથી પણ એ વિષયમાં વધુ જ્ઞાન મળી રહે. પક્ષી, ફૂલ, રંગીન છોડ અને ચિત્ર-કારોના ચિત્રોથી પણ પોતાને કયા રંગનો પોષાક શોભશે તે દરેક સ્ત્રીને તરતજ ખ્યાલ આવી જાય છે.

રંગના બે પ્રકાર છે—ગરમ અને શીતળ. નારંગી, લાલ, પીળો, ગુલાબી વગેરે રંગો હિષ્ટ—ગરમ મણાય છે અને લીલો, વાદળો, બેંગ્લી અને તેને ભળતા રંગો શીતળ રંગો ગણાય છે. ગરમ ઋતુમાં શીતળ રંગોનાં વસ્ત્રો પહેરવા શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે તે રંગો આંખને દંડક આપે છે, એટલું જ નહિ, પણ તે રંગ ગરમીના કિરણોને ઓછાં ખેંચતાં

હોવાથી શરીરને ગરમી ખુબ જામતી નથી અને એ રીતે દંડી ઋતુમાં ગરમ રંગો પહેરવાથી શરીરમાં ગરમાવો રહે છે, કેમકે સૂર્યના કિરણોને તે ખેંચતા હોવાથી વસ્ત્ર અને શરીરમાં ફુંક રહી શકે છે.

રંગનો મનુષ્યની આકૃતિ ઉપર પણ ઘણો પ્રભાવ પડે છે. સફેદ અને ગરમ રંગનાં વસ્ત્ર પહેરવાથી મનુષ્ય હોય તેના કરતાં વધારે મોટું લાગે છે. એ રીતે ચમકદાર અને ભખા-દાર રંગના વસ્ત્રો પણ મોટા હોવાનો ખાસ કરાવે છે. પરંતુ શીતળ અને શીઘ્ર-આછા રંગોવાળાં વસ્ત્ર પહેરવાથી શરીર હોય તે કરતાં નાનું દેખાય છે. મારે બહુ-રૂઝગ શરીરવાળો બહેનોએ અને ત્યાંસુધી બહુ જોવા રંગોની સાડી પહેરવી નહિ, અને શીઘ્ર કે આછા રંગ-વાળાં સાડીઓ પહેરવી. અને તેથી હલકું-ફુગળી પાતળી અને ઉંચી બહેનોએ મેલાં, કાળાં જેવાં અથવા માઠા ગૂરા રંગની સાડીને ઉપયોગ કરતાં વિચાર કરવો. એવી બહેનોએ કાળા રંગની સાડી તો કદી જ ન પહેરવી. કેમકે તેથી શરીર ફુગળું ને ઉંચાઈ વધુ દેખાય છે.

સાડીની પસંદગી વખતે તેના રંગનો પણ વિચાર કરવો, કે જેથી શરીર ઉપર વિપરિત ભાસ ન કરાવે. ગોર વસ્ત્રોની બહેનોએ અને ત્યાં સુધી ગરમ રંગોની સાડીઓ ન પહેરવી, કેમકે તેથી તેમના રંગનો પ્રધાનતા ઘટી જાય છે. એ રીતે સ્વામ રંગની બહેનોએ હલકા અથવા શીઘ્ર રંગોની સાડી પહેરવી. એવી બહેનોએ ગૂરા પીળા, લીલા કે કતાર્થ રંગની સાડીને ત્યાગ કરવો જોઈએ.

વિવિધ રંગોની પસંદગીનો આધાર બહેનોની આંખો, વાળ અને શરીરના રંગ ઉપરથી ઘણી સરળતાથી થઈ શકે. જે વાળ ચાંબા રંગના રક્ત વસ્ત્રોના હોય તો ગુલાબી કે કાળી સાડી કદી ન પહેરવી. સફેદ કે લીલા રંગની

(ડાકનાં ઘરેણાં)

સાડી તમારા સૌન્દર્યમાં ઘણી મુરક બનશે. એ પ્રમાણે સ્થામ રંગવાળા બહેનો શીતળ વસ્ત્રો ન પહેરે તે સાહે.

આખરમાં સહેલ સાડીઓ છપાવીને પહેરવાની ફેશન ચાલે છે, એટલે તે સંજોગો વિચાર કરવો. પણ જરૂરી છે, રથૂળ ફીંગણ કદની બહેનોએ મોટી બાત કે, મોટાં મોટાં ફૂલ હોય તેવી સાડીઓ પસંદ કરવી નહિ. એ રીતે મોટી કિનારવાળી સાડીઓ પણ લેવી નહિ. કેમકે એથી તેમની રથૂળતા વધુ રથૂળ અને ઉંચાઈ ઓછી દેખાશે. એવી સાડીઓ ફૂળની ખાતળી બહેનોને ખૂબ શોભે. પાતળા અને ઉંચી બહેનો જીણી ખાતવાળા કે પાતળા કિનારવાળા સાડીઓ પહેરે નહિ, કેમકે તેથી તેમની ઉંચાઈ ને ફૂળળાપણું વધારે પડતું ખાપાથી કદરૂપાપણું દેખાશે.

છાપેલી સાડીઓની સુંદરતા વધારવા માટે મેંશો સાદા કે સફેદ પોલકાં કે બ્લાઉઝનો ઉપયોગ કરવો. એ સાડી સફેદ હોય તો તેના પર છોટ કે છાપેલા પોલકાં કે બ્લાઉઝ વધુ સુંદર ખાસી હોય છે. એનું કારણ રંગનું છે. સાડી અને બ્લાઉઝનો રંગ એક હોય એ

નવી ફેશન પ્રમાણે શોભામયું નથી ગણાવું. બંને ત્યાં સુધી બંને બીન્ન રંગના હોય તો ઠીક.

જુદા જુદા રંગ શરીરની શોભા વધારવા સાથે બ્યકિતવ અને સ્વભાવનો પણ પરિચય કરાવે છે. સદા હસમુખી બહેનો હંમેશા રંગ બેરંગી, ચમકતા રંગોવાળા સાડી પસંદ કરશે અને મંબીર સ્વભાવની બહેનો હંમેશા મેલા અને હલકા રંગની સાડી તરફ લોભાશે. પ્રત્યેક રંગનો એક વિશેષ ગુણ હોય છે, સફેદ અને આછા રંગો દેહનો રંગ અને કાકાના બંધારણની પીછાન કરાવે છે, તેમ શ્રીકા આછા રંગો યોવન અને સુંદરતા વધારે છે, અને મેલા ગૂઢા રંગો પ્રોટપણું અને સન્માન સૂચક છે.

માટે દરેક બહેને પોતાના દેહનું સૌન્દર્ય વધારવા સાડીની પસંદગી કરતી વખતે પોતાનો સ્વભાવ અને બ્યકિતવની છાપ પાડવા માટે સાવધાનીપૂર્વક રંગીન વસ્ત્રો પહેરતાં પસંદગી કરવી. એ માટે ચતુરાઈ અને અનુભવની પણ ખૂબ જરૂર છે, અને સ્થાવર એ લક્ષણ દરેક બહેનોમાં આવી જાય છે.

કલમ, વાણી અને બંદુક : ત્રણેનો કુશળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરનારી

વીર-નારી

લુધ માછકેલ

મૂળ લેખક

પંડિત બનારસીદાસ ચાવડાવેદી

સ્વાધીનતા માટે તલપાપડ ચનાં હૃદયોને કેવળ એક જ અધિકાર હોય છે અને તે પણ સીસાની બનેલી ગોળાઓનો. જો આ વાત સાચી હોય તો હું મારો અધિકાર ધમકું છું. જો તમે મને શવતી છોડી દેશો તો હું લોકો સામે પોકારો પાડી પાડીને એ વાતની જાહેરાત કરીશ કે, તમે લોકો સામે જરૂરી બદલો લેવો જોઈએ. તમે લોકોએ જ અમારા માધ-ઓનું ખૂન કર્યું છે, તમારી પાસેથી બદલો લેવો જ જોઈએ.... જો તમે કાયર ન હો તો મને મૃત્યુદંડ આપો."

સરકાર વિરુદ્ધ ક્રાંતિમાં શામેલ થવા માટે ક્રાંતીની વીર નારી લુધ માછકેલ સામે ન્યાયા-ઠાટમાં કેસ ચાલતો હતો, એ કેસમાં તેણે ઉચ્ચારેલા ઉપરના જોરદાર શબ્દો સાંભળી આખો ઠાટમાં સ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ. ન્યાયાધીશોએ આ વીરનારીને ફાંસીની સજા ન આપી, પરંતુ દેશ-નિકાલ અને લાંબી જેલની સજા આપી. ફાંસના દેશનિકાલ ટેદીઓ તે વખતે ન્યુ ડેલેડોનિયામાં રાખવામાં આવતાં-જેની બરાબરી નરકથી થઈ શકે. ન્યારે લુધ માછકેલને પૂછવામાં આવ્યું કે 'તમે અપીલ કરશો ?' ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે 'અપીલ કરવાની મારી ધમ્મજ નથી. દેશનિકાલ કરતાં મોતની સજા મને વધુ પસંદ છે. મને એથી કુબ થાય છે કે હું સી હોવાથી મને ફાંસીની સજા આપવામાં ન આવી."

કુનિયાના ઇતિહાસમાં અનેક ક્રાંતિકારિણીઓએ થઈ છે, પણ કલમ, વાણી, અને બંદુક

ત્રણેનો કુશળતા પૂર્વક ઉપયોગ કરનારી લુધ માછકેલ જેવી વીર હતાણીઓ બહુ ઓછી જોવા મળે છે.

લુધ માછકેલનો જન્મ ૨૯ મે ૧૮૩૦ માં ખાનઠાટ નામના ગામમાં થયો હતો. તેની મા બેહૂત કુટુંબની હતી અને એક ઉંચા કાંસીથી વધાઈની એલિસમાં નોકરડીનું કામ કરતી હતી. તેના દાદા એટિની ચાંદી ઉદ્યોગમાં પોતાની પ્રતિભાશાળી પૌત્રીને લા-ગાવી ઉઠેરી. તેમણે લુધ માછકેલના પાલન-પોષણમાં ઠાઠપણ જાતનો બેઝઆય કર્યો નહિ.

દાદા ઉદ્યોગમાં ઇ. સ. ૧૮૮૬ની ફાંસની રાજક્રાંતિમાં ભાગ લીધો હતો, અને તેની વાતો તે પોતાની પૌત્રીને સંભળાવ્યા કરતા. આ વાતો સાંભળી લુધ ચાંદી થઈ ગઈ, અને તેના મસ્તકમાં પણ ક્રાંતિની ભાવના જાગ્રત થતી. તે પોતાની બહેનવણીઓ સાથે ક્રાંતિની જ રમતો રમતી. ઘણીવાર તે ધરમાં કે આંગણવાડી લોકોનો ઢગલો કરી, તેના પર બેસી એવું અનુભવતી કે, જાણે પોતાના ક્રાંતિકારી વિચારો માટે તેને શવતી ચિતામાં સળગાવવામાં આવી રહી છે. ન્યારે આ કલ્પિત ચિતાની આગની જ્વાળાઓ જિંદગીમાં માંડતી ત્યારે તે પોતાની સખીઓ સાથે ક્રાંતિકારી ગીતો ગાવા લાગતી. લુધ લખે છે કે—

"એક દિવસ એવું થયું કે, કલ્પિત ફાંસીના એક મંચ પર હું ગાતીગાતી ચડતી હતી ત્યાં દાદા આવી પહોંચ્યા. તેમણે કહ્યું: 'જો બેટી, ફાંસીના મંચ પર તારા ચાંદી પૂર્વક અને ગંભીરતાથી ચઢવું જોઈએ. મેં તે પ્રમાણે કહ્યું અને ન્યારે હું તે લોકોનો ઢગલો ઉપર ઉભી રહી ત્યારે મારા દાદાએ કહ્યું: 'હવે એકવાર આ મંચ પરથી એ હૃદયોની જાહેરાત કર, કે જે બદલ તને ફાંસી આપવામાં

આવી રહી છે. ત્યારપછી ન્યારે ન્યારે અમે શાંસીનાં ખેલ ફેંકીએ ત્યારે મેં તે ઉદ્દેશોની જાહેરાત જરૂર કરી હતી. "

બાલ્યાવસ્થામાં આ સંસ્કારોએ લુધના રોમ રોમમાં ધર કરી લીધું હતું અને આ જ કારણથી લુધ આગળ જતાં યુદ્ધક્ષેત્રમાં પીરતાથી લડી. જે કે વિદ્રોહીઓની હાર થઈ અને સરકારી લશ્કરે નિખુંરતાપૂર્વક પચીસ હજાર સૌપુરુષો તથા બાળકોની કતલ કરી નાખી, છતાં પણ લુધ છેવટસુધી નિર્મથતાથી સામનો કરતી રહી. જે તે ધારત તો યુદ્ધક્ષેત્રમાંથી ખસી જઈ પોતાની રક્ષા કરી ચકત, પણ તેના મનમાં એવી કલ્પના સરખી પણ નહોતી આવી. માંમા-ત્રેર તથા ચોસીના છેવટના મોરચાપર લુધ વિદ્રોહીઓની સાથે છેક છેવટ સુધી રહી હતી.

એક સાંકડા માર્ગના યુદ્ધ ધમસાણમાં તેને ધક્કો વાગ્યો અને તે જમીન પર પડી ગઈ; પણ તે હિંમત કરીને ઉભી થઈ અને જયી ગઈ. હજી પણ તેને માટે નાસવાનો રસ્તો હતો, પણ તેને ખાતરી હતી કે તેના નાસી જવાથી સરકાર તેની નિરપરાધી માતાને ઠેક કરી બેસે અને તે વૃદ્ધાને નકામું દુઃખ આપશે. તેની ધારણા સાચી પડી અને સરકારે તેમજ કચું. માતૃપ્રેમથી ચિહ્નવળ થઈ લુધ તેને દુઃખથી બચાવવા પકડાઈ ગઈ. તેની સાને છોડી મૂકવામાં આવી. લુધ ઉપર કેસ ચલાવવામાં આવ્યો અને તેને દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવી. આ સજા માટે લુધને આઠ વર્ષ સુધી ન્યુ કેરેંડોનિયાની જેલમાં નરક-યાતનાઓ ભોગવવી પડી.

લુધનો માતૃ-પ્રેમ તેના જીવનનો સૌથી અધિક અમલ્યનો પ્રસંગ છે. યુદ્ધક્ષેત્રમાં, દેશ-નિકાલમાં કે જેલમાં-જ્યાં જ્યાં લુધને રહેવું પડ્યું ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર તેને સૌથી વધુ ચિન્તા પોતાની માતા માટે જ રહી હતી.

" ડોક્ટર સાહેબ ! તમે એ વાત યાદ રાખજો કે હું સ્ત્રી નહિ, પણ યોદ્ધો છું. "

ચંપાની વેણી

સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી;
સખી-ચંપાની હાં, ખ્યારી ચંપાની હાં,
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
રસભરી રદીઆળી રાગભરી વસંત આવી
નિહી નિહી છાઈ હરિયાળી ચોપાસથી,
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
રસ મુગધ મહીં, મધુકર ત્યાં શુંજ કરી,
કુંજ નિકુંજે રસ પીયો, પાયો, ખતથી;
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં ચંપાની વેણી શુંથી.
આજ-સાજને રીસામણ લીધા છે સુજથી,
તેને મનાવા મેં સુરલી લરી વેણી શુંથી;
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
પવનની સોડમાં, છુપાતી શોક્ય મારી,
અંધોડે વેણી મહેકી, આજ મારા નાથને
મનાવ્યા તેથી;
મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી,
સખી મેં તો ચંપાની વેણી શુંથી.
નટવરલાલ પંચાલ

આ શબ્દો લુપ્તએ પોતાને પડેા આધવા આવેલા એક ડોક્ટરને કહ્યા હતા. વાત એમ બની કે એક સભામાં કોઈ ગૌડા માથુસે તેને તમ-ચાતું નિધાન બનાવી હતી. પરિણામે ગોળી કાન પાસે ઊંડા ધા કરી પસાર થઈ અંધ હતી.

લુપ્તની મુખાકૃતિ પર વીરતા છાયેલી હતી. તેની છાતી પણ વિશાળ હતી. ન્યારે તે છાતી ફેલાવી સામે ઊભી રહેતો ત્યારે એમ લાગતું કે કોઈ વીર પુરુષપોદ્ધો ઊભો છે. તે હંમેશા કાળા રંગનાં કપડાં પહેરતો. ન્યારે તે ચાલતો ત્યારે એવો ભાસ થતો કે બધે કોઈ ગાંધીયં અને ત્રિશૂલની મૂર્તિ આવી જાય છે.

એક દિવસની વાત છે. પારિસની એક ગલીમાં યધને લુપ્ત જતી હતી ત્યાં કોઈ યુવાને તેની છેડતી કરવાનું મુજબું ને તે પાછળ પાછળ માલવા લાગ્યો. લુપ્તએ એ જોયું અને પાછળ જોઈ એક જ હુકાર ક્યો કે પેશો મુંડો છૂટ જાયો. તેને લાગ્યું કે આ તો કોઈ ચોદો આના વેશમાં છે, એટલે મૂડીએ વાળા ત્યાંથી નાસી ગયો. ૭૦મા વર્ષે પણ લુપ્તને એ ચિત્ર દોરવામાં આવ્યું હતું તે જોઈને એમ જ લાગે કે તે કોઈ વીર યોદ્ધાનું ચિત્ર છે.

લુપ્ત દેવભાવથી જ કવચિત્રી હતો. તેના હૃદયમાં સૌન્દર્ય પ્રત્યે ઉત્કટ પ્રેમ હતો અને કદાચ તેના કવિત્વનું જ પરિણામ હતું કે તેનું હૃદય વજ્રથી પણ કઠોર હોવા છતાં માખણથી પણ અધિક ઠામળ હતું. એવો એક જ પ્રસંગ તે દર્શાવવા બસ થશે. બળવાના દિવસોમાં આરે તરફ મથકેર ગોળામાર થઈ રહ્યો હતો, એવામાં એક બિલાડીનું બચ્ચું રસ્તામાં આવ્યું. લુપ્તએ પોતાને સડક પર જવાથી ગોળા વામશે તેનો વિચાર સરખો ક્યો વગર પોતાના સુરક્ષિત રથાનેથી બહાર નીકળી બિલાડીના બચ્ચાને ઉપાડી લીધું. તેના સાથીદારોએ તેને આ માટે ખૂબ કપડો આપ્યો પણ લુપ્ત પોતાના સ્વભાવથી લાચાર હતો. અત્યાચાર-પીડિતો પ્રત્યે

તેના હૃદયમાં સ્વાભાવિક અનુકંપા હતી. ન્યારે તે પશુઓ પર હૃદયહીન પુરુષોના બુદ્ધિમંત્રોત્તી ત્યારે તે બોલી ઊઠતો: “ જનવરોમાં પણ એ અત્યાચારી લોકો સામે બદલો લેવાની શક્તિ આવી જાય તો જેનું સાઈ ફૂલરો પોતાને નિર્દયતાપૂર્વક મારનારને કરડી ખાય, અને પોતાના ઉપર સવાર થઈ નિર્દયતાપૂર્વક મારનારને ઘોડો કચડી નાખે. ”

પોતાના જીવનના આખરી દિવસોમાં ન્યારે લુપ્ત કેટલાક દિવસો માટે હૃસ્તેન્ડમાં આવીને રહી ત્યારે તે જ્ઞાને ત્યાં મરણીનાં પીલ્લાં, બિલાડીનાં બચ્ચાં અને પક્ષીઓ પાળવામાં આવતાં હતાં. લુપ્તનું માતૃવત્સલ ઠામળ હૃદય કોઈ પ્રાણીના કષ્ટને સહન કરી શકતું નહોતું.

મૃત્યુ વખતે લુપ્ત પાસે કુલ મુડીમાં ફેળ પાંચ ક્રાંક હતા. તેને ન્યૂમોનિયા થઈ મર્યો હતો અને તે યોડીક મુડી પણ ડોક્ટરને એક-શીઝન આપવા માટે આપી દેવામાં આવી હતી. અપરિમદનું આવું દર્દાંત દુનિયાના ઇતિહાસમાં બીજું બાએ જ મળશે. લુપ્ત જેવી રીતે આલો હાથે આ દુનિયામાં આવી હતી તેવા આલો હાથે આ દુનિયામાંથી વિદાય થઈ હતી. ૧૯૦૫ ની દસમી જાન્યુઆરીએ તે મૃત્યું પામી.

લુપ્ત સાચી જીવન-કલા સમજી હતી. તે ક્રાંતિ માટે મરતો અને જીવતાં જાણતો હતો. મરવા કરતાં ક્રાંતિ માટે જીવનું કંઈ છે. તેણે જીવનમાં વિશ્રાંતિ નામની કોઈ વસ્તુને જાણખી નહોતી. ‘ સુખ ’ કોઈ દરરેક નક્ષત્રમંડળમાં રહેતો કલ્પના છે. આ સંસારમાં તો ‘ સુખ ’ પ્રાપ્ત નથી થઈ શકતું, પરંતુ નિરંતર સંપર્કમાં જે ‘ સંતોષ ’ છે, કોઈના પર શાસન ન કરવામાં અને કોઈના દ્વારા શાસિત ન હોવામાં જે ‘ સંજ્ઞતા ’ છે અને કે દરરેક આદર્શ માટે જીવવા અને મરવામાં જે આનંદ છે, તે લુપ્તએ સારી રીતે અનુભવ્યો હતો.

અંખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું ૧૯

મું અધિવેશન નાતાલના દિવસે દરમ્યાન અંગ્રેજીમાં લેડી ધનવંતી રામરાવના પ્રમુખપદે બરાબર હવું. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાંથી અહીંસા ઉપરાંત પ્રતિનિધિ બહેનો અને એથો વધારે મોટી સંખ્યામાં પ્રેક્ષક બહેનો આવ્યા હતાં. દર દરના પ્રતિભાંથી પણ સોળ વર્ષની કન્યાથી માંડીને સીતેર વર્ષની વૃદ્ધા સુધીની બહેનોએ આ પરિષદમાં હાજરી આપી હતી, એટલું જ નહિ, પણ પરિષદ વિષે, પરિષદના કાર્યપ્રદેશ વિષે, તેમ જ સ્ત્રીઓના નિરનિરાળા પ્રશ્નો અંગે એમાંના ઘણાં હીકરીક માહિત્યાર હતાં; અને ઉપયોગી ચર્ચાઓ પણ કરી શકતાં હતાં.

મહિલા પરિષદને માથે એક આલેખ છે. એ પરિષદ ઉપલા વર્ષની બહેનોની અથવા દીવાનખાનાની પરિષદ છે એવી એક માન્યતા છે. અને થોડાં વર્ષ પહેલાં કદાચ એવું હશે પણ ખરૂં. પ્રાંતિ જવાહરલાલ નહેરુએ પણ એક વખત એને ખુરશી સોંપવાળા દીવાનખાનાની મિત્રલસની ઉપમા આપી હતી. પરંતુ છેલ્લા થોડાં વર્ષોથી એનું સ્વરૂપ બદલાયું છે. એ વિષે તેમજ મહિલા પરિષદની સ્થાપના અને એના ૧૯ વર્ષના કાર્ય વિષે હું બીજા જુદા લેખ લખવાનું વિચારું છું. આજે તો અંગ્રેજી પરિષદનાં સંસ્મરણો જ ઉતારું છું.

જેમ મહિલા પરિષદને માટે તેમ સ્ત્રીઓને માટે પણ એક રૂઢ માન્યતા પ્રવર્તે છે: એની વાતોમાં કોઈની ટીકા, નિંદા કુલથી જ હોય; અંગ્રેજીમાંની અથવા સાસરાપીઅરની કે એવી એવી જ વાતો હોય એમ મનાય છે અને કેટલેક અંશે એ સાચું પણ હોય છે, પરંતુ શુભાવળ રેરશતેથી જ અમને એથી બીજા અનુભવ થવા માંડ્યો. ભોપાળ, કાનપુર, અજમેર, દિલ્હી, વગેરે ભાગોમાંથી આવેલાં

મહિલા પરિષદ

પ્રમુખ : લેડી ધનવંતી રામરાવ

કેટલાંક બહેનો ત્યાંથી અમારી સાથે થયાં. ઇંગ્લિશની બેઠકમાં ભાગ લેવા જનારા પ્રતિનિધિઓ જેમ ઇંગ્લિશના રાજકારણની જ ચર્ચો માટે ભાગે કરે છે તેમ આ બહેનોએ પણ ટ્રેનમાં આપે રસ્તે મહિલા પરિષદની પોતપોતાની સાખાઓમાં થતાં કામો, પરિષદનું બંધારણ, પરિષદની કાર્યપદ્ધતિ વગેરે અનેક પ્રશ્નો પર જુદા જુદા દષ્ટિબિંદુથી ચર્ચા કરી. આડીતરી કે નિરર્થક વાતો કરવા માટે ત્યાં અવકાશ જ નહોતો. અને જેવું ટ્રેનમાં તેવું જ ત્યાં અંગ્રેજી, હિંદુસ્તાની, તામિલ, બંગાળી, મરાઠી, ગુજરાતી, પંજાબી ભાષાઓ આમ તેમથી સંભળાયા જ કરે. બાળ્યે જ કોઈ બેઠક કે સતેલું દેખાય. વહેલી સવારથી મોડી રાત સુધી સૌ કોઈ એક બીજાને પરિચય કરતાં, જુથ જમાવતાં ને ચર્ચા કરતાં આમથી તેમ ધૂમતાં જ હોય.

હમણે સ્ત્રીઓ ભેગી મળી હોય અને

જેમાં પૂજાપતિઓ અને રાજકુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ સામેલ હોય, એવા સંમેલનમાં પાંચ પાંચ દિવસ દરમિયાન ક્યાંય વસ્ત્રાલંકારનું કૃતિમ પ્રદર્શન નગરે પડતું નહોતું. હા, રંગબેરંગી વસ્ત્રો હતી; પણ એમાં નરી સ્વાભાવિકતા લાગતી. આખરે આંજી નામે એવી બમક-બરી સાડીઓ, હીરા મોતીના ઝમઝમાટ કે લીપરટીકના લપેડા પણ ખાસ નગરે ચઢતા નહતા. આમાં અપવાદરૂપે માત્ર ગિરારનાં પ્રિન્સેસ અથવા નિઝામના પુત્રવધૂ હતાં. બાકી તો લેડી રામરાવ ને હંસા મહેતા, કમળાદેવી ને અમ્મુ સ્વામિનાથન, મીઠાં લાભ ને કેટી શિવારામ, એ અને બીજાં, એવા બધા કાર્ય-કર્તાઓ સત્વારથી પહેરેલી સાડી રાત સુધીના બધા જ કાર્યક્રમોમાં ચલાવતાં હતાં. સ્ત્રીઓને માટે-ધનવાન અને આગેવાન મનાતી સ્ત્રીઓને માટે આ ખાસ ઉદ્દેશપાત્ર હજીકત છે; તેથી જ અહીં એની તોંધ લઈ હતું. આમ હોવાથી આ સંમેલન પતંગીયાઓના મેળા જેવું નહિ, પણ યથાશક્તિ કામ કરનારોઓનું અને કામ માટે જ ભેગાં થયેલાં બહેનોનું સંમેલન છે. એવા બાસ ચતો હતો.

તા. ૨૭મીએ રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજ-વાડેએ પ્રદર્શન ખુલ્લું ચૂંચું. પ્રદર્શનમાં આઠા-લાની સંસ્થાઓના હસ્તકેલોગના નમુનાઓ સુંદર હતા.

તા. ૨૭મીની રાતે વાતાવરણમાં ઠીક ઠીક ગરમી આવી. અધિવેશનનું બધું કામ દિંદોમાં જ ચાલતું જોઈએ એવો પ્રચાર અને એની ચર્ચા અને સૌએ શુસાવળથી જ શરૂ કરી હતી અને એ વાતાવરણ બધે જ હતું. કોણ જાણે ક્યાંથી કેઈ ખજર લાવ્યું કે પરદેશથી આવેલાં પ્રતિનિધિ બહેનો દિંદુસ્તાની સમજ ન શકે એ કારણે પ્રમુખનું બાપણ અંગ્રેજીમાં ચશે. બધા પ્રતિનિધિઓ જામત ઘણાં ગયાં. એક નિવેદન તૈયાર થયું અને એના પર

સહીઓ લેવાઈ. પ્રમુખનું બાપણ દિંદુસ્તાનીમાં ન થાય તો કામ આગળ ચાલવા ન દેવાય એવો સૌએ નિશ્ચય કર્યો.

૨૮મીએ સાંજે ચાર વાગે સંમેલનનું ઉદ્ઘાટન હતું. ખુશા મેદાનમાં વિશાળ મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો. એનું નામ હતું "આઝાદનગર." જુદા જુદા દરવાજાઓને કરતુરખા દરવાજો, લક્ષ્મી દરવાજો વગેરે નામે અર્પાયાં હતાં. "સારે જહાંગીરે અમ્મો દિંદો-રતાં હમારાં" એ ગીતથી સભાની શરૂઆત થઈ. અનેક વિધિઓ-રવાગત પ્રમુખ શ્રી. રાધાબાઈ ઝોએકાનું બાપણ, સાગલીના રાણીનું બાપણ, પંડિત નડેર, વિન્યાસદ્ધમી અને બીજા દેશજનોના તેમજ ચીન, ઈંગ્લેંડ, આસ્ટ્રેલિયા વગેરે રંધણેથી આવેલા જુદી જુદી પ્રખ્યાત વ્યક્તિઓના સંદેશાનું વાંચન થયું. અને પછી ઉઠ્યાં લેડી રામરાવ. તેમણે હસતાં હસતાં અંગ્રેજીમાં બાપણ વાંચવાની પરવાનગી માગી. આજ પહેલાંના કેઈ પ્રમુખને આવી કસોટીમાં નથી ઉતરવું પડ્યું, એમ પણ કહ્યું અને માફી માંગીને અંગ્રેજીમાં વાંચવાનું શરૂ કર્યું. પણ ત્યારે "દિંદો, દિંદો" ના પોકારો ચવા લાગ્યા. એમણે માન્યું હશે કે, જરા વારે બધાં રાત પડી જશે, પણ એમ શું બને? એ ત્રણ મિનિટ એમણે મક્કમપણે વાંચવાનું ચાલુ રાખ્યું. પણ પોકારો વધવા લાગ્યા, તાળાઓ પાડવી શરૂ થઈ, ઘણાં બહેનો ઉર્મા થઈ ગયાં અને "હમ અંગ્રેજ નહીં સુનેગે" કહી દિંદોનો પોકાર ચાલુ રાખ્યો. પ્રમુખ ચાલ્યાં છે. એમણે જરાયે કચવાટ કે રોષ ન બતાવ્યો. એક સેંકડે સૌ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં હસતાં ઉર્મા રજાં અને પછી દિંદુસ્તાનીમાં બાપણ શરૂ કર્યું. અને લગભગ પોણા કલાક સુધી એકધારે સુંદર પ્રવચન કર્યું. એ અનુભવ પછી મોટે ભાગે બધું કામ, બધા કાર્યો દિંદુસ્તાનીમાં ચર્ચાયા અને દિંદુસ્તાની ન

સમજનાર માટે અંગ્રેજી તેમજ મરાઠીનો પણ ઉપયોગ થયો. અને હિંદુસ્તાનીને મહત્વ અપાયું.

પણ એમાં ઘણાં હિંદી બહેનો પણ એવા હતાં. જેઓ હિંદુસ્તાનીનો એક અક્ષર પણ સમજી શકતાં નહોતાં. મદ્રાસ, માદ્રાસોર, મેંજલોર વગેરે રથજેથી આવેલાં ઘણાં બહેનોની આવી દશા થતી હતી. તેઓ વિદ્વાન હતાં. ઘણાં યુનિવર્સિટીની ડીગ્રીવાળાં હતાં. કોઈ પ્રિન્સપાલ, કોઈ સેનેટના સભ્ય, કોઈ કવિ ને કોઈ અંચલકર હતાં. પોતપોતાના વિભાગમાં સુંદર કામ કરનારાં ને સાચાં સેવાબાવી હતાં. અંગ્રેજી ખૂબ સુંદર બોલી શકતાં, પણ હિંદુસ્તાની બોલીએ તો બાધાની જેમ આપણી સામે જોવા કરે, અને 'ગિલ્ડ રપીક ઈન ઇંગ્લિશ' એમ કરીને કહે! આપણી બહેનો આગળ કોઈ અંગ્રેજીમાં બાપણ કરે અને તેમની જેવી દશા થાય તેવી આ વિદ્વાન બહેનોની દશા હિંદુસ્તાનીમાં કામ ચાલે ત્યારે થતી. એ ઝૂંઝાતાં, એમને શરમ લાગતી, પણ હાલો અને તે પરની ચચો સમજવા માટે અંગ્રેજીની માંગણી ક્યાં સિવાય એમનો છૂટકો જ ન હતો.

જ્યોત્સ્ના શુક્લ

આ પરિપદમાં પહેલી નજરે જોતા, એક બાળુ, આજ લગી મહિલા પરિપદના ષડતરમાં આગળ પડતો જાગ જન્યવનાર થીમતી સરોજની નાયકુ, વિજ્યાલક્ષ્મી પંડિત, રામેશ્વરી નહેરુ વગેરેનો ગેરકાનૂની દેખાતો હતો; તો બીજે હાથે દેશના તમામ પ્રાંતોની ૨૭૦ જેટલી પ્રતિનિધિ બહેનો ઉપરાંત આજ લગી કદી નહિ જોયેલી એવી સામાન્ય મધ્યમ વર્ગની હજારો બહેનો, અને માતૃશ્રી દૂર દૂરથી આવી હતી.

અત્યંત મહત્વના હાલો ઉપર બોલનાર વ્યક્તાઓમાં થીમતી હંસા મહેતા મણિકુંતલા સેન, રણુ ચક્રવર્તી, હાનરા

દી વ ડો

દીવડો, ફેપેરી ચમકે દીવડો
દીવડો જ્યોતભર, બળકે દીવડો.
ઇશ્વરના ધામમાં, દેવી આરામમાં;
દીવડો ધૂતભયો મલકે, દીવડો-દીવડો.
ગ્હોટી ગ્હોલાતમાં, અધારી રાતમાં;
દીવડો તેજલો ટમકે, દીવડો-દીવડો
ભારા દીનવાસમાં, રમતો ઉત્તસમાં;
દીવડો ધીમો ધીમો લળકે, દીવડો-દીવડો.
શરમાતો તારલો, મહમાતો ચાંદલો
દીવડો, એથીયે પ્રીય ઘરદીવડો-દીવડો
જશભાર્ગ દા. પટેલ

એમમ, પેરીન, સરલા યુક્તા, કુંસુમ રણુદિવે, મંજુલા માંધી લગેરે આગળ તરી આવતાં હતાં. સુદર્ના વરસો દરમ્યાન. રોજગરોજના સરાસો ઉપર અદિલનો જમાડતો આ જુવાન આગેવાનો આખી પરિપદને નવો રાક ચીંધતાં હતાં.

હરાવોમાં પરિવર્તના-વાદસ ચેરમેન ડૉ. ગુલ-
આનુ વગેરેના અવસાનનો; તે પછી શ્રીમતી
પંડિત, હંસા બહેન અને રાજકુમારી અમૃત-
કુંવર વગેરે એ પરદેશમાં કરેલા કામ માટે,
મીઠાલામને મુંબઈના શેરીફ નીમાવા માટે અભિ-
નંદનના હરાવો પાસ થયા. તે પછી તે બાળ-
કોનાં શિક્ષણને લગતો હરાવ શ્રી. તારાબહેન
મોડકે રજુ કર્યો હતો.

મીસ લીલામણી નાયકુએ વચગાળાની
સરકારવાળો હરાવ મૂક્યો. તેના ઉપર સુધારો
આવ્યો ને સુધારા સાથે હરાવ બદલમતીથી
પસાર થયો.

કલકત્તા, નોઆખલી, બિહાર અને યુક્ત
પ્રાંતનાં હિંદુ-મુસ્લિમ રમખાણોમાં માણસ
પોતાની માણસાઈ ને સંસ્કારિતા છોડી કેટલી
દહે પથુ બની ગયો હતો એનું બિબેક્ત દશ્ય
હિંદની ઓઝોએ જોયું હતું ને એટલા જ
માટે હિંદની 'તમામ કોમોની એક' સંસ્થા
તરીકે આ 'એકેક' કોમો એકતા' માટેનો
હરાવ પસાર કર્યો હતો. જેમાં પોતાના દેશ-
વાસી બધુઓનાં હિચાકારાં કૃત્યો બદલ તિર-
સ્કાર વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, ને આવી
પરિસ્થિતિ સામે લડવા માટે પોતાની તમામ
શાખાઓને સંયુક્ત શાંતિ કમીટી ને સંયુક્ત
રાહત કમીટીઓ સ્થાપવા તથા ઓઝોને સ્વ-
રક્ષણની તાલીમ આપવાનો આદેશ આપ્યો
હતો. આ હરાવ પર પ્રતિનિધિઓની બંધ
બેઠકમાં શ્રીમતી કલ્પના દત્તે (ચિંતાગૌરવ
ક્રાંતિકારી) બ્રિટિશ શાહીવાદની રમખાણો
કરવાની ચાલ સામે ચિંતાગૌરવના લોકો (ન્યા
૮૦ થી ૮૨ ટકા મુસ્લિમો વસે છે.) શી રીતે
લડવા ને પોતાને ત્યાં રમખાણો ન થવા
હિંદીઓનાં ગ્રેરક લખવા રજુ કર્યો હતા.

બીજો મહત્વનો હરાવ બંધારણ સભા પર
હતો: જેના પર બંગાળનાં કમ્યુનિસ્ટ મહિલા
નેતા શ્રીમતી મણિકુંતલા સેને એક એવો
સુધારો રજુ કર્યો હતો કે પ્રાંતના લોકોની
મરજી વિરુદ્ધ બ્રિટિશ સરકારે ઠોકી બેસાડેલ
પ્રાંતના યુવિંમનો વિરોધ કરવો જોઈએ.

આ સુધારાનો શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટો-
પાખ્યાય ને રાણી રાજવાડેએ અને દીલ્હીનાં
શ્રીમતી રક્ષાસરે સખત વિરોધ કર્યો હતો અને
એ સુધારો ઉડી અયો હતો.

પરંતુ: સૌથી વધુ ધ્યાન બેચે એવો વાંઠ-
વિવાદ તો જાગ્યો હતો દમનના હરાવ પર.

આ હરાવ દમનને વખોડી કાઢતો તથા
આઝાદ હિંદોજનના સૈનિકો, હિંદી સામર
સૈનિકો અને અન્ય રાજકીય ક્રીએતિ તાબંડ
તોજ સુક્ત કરવાની માંગણી ઉઠાવતો હતો ને
ઓઝો ઉપર ન્યાં અત્યાચાર થયા હોય ત્યાં
ત્યાં ઓઝોની કમિટીદ્વારા તપાસ કરવાનો
હતો. હરાવની સામે શ્રી. કમળાદેવીએ હરાવનો
વિરોધ કર્યો હતો.

કમળાદેવીને જવાબ આપનાર સરલા યુતો
(દિલ્હી)ને ડુગીતાઈ જોશી (અકોલા) જવા
વદ્ધ કેંગ્રેસી આગેવાન બાઈએ પશુટો આપ્યો
અને પ્રતિનિધિ વર્ગે બદલમતીથી હરાવને
વધાવી લીધો.

આ ઉપરાંત આ અધિવેશને ગોવા,
આંધ્રિકા, તથા વિશ્વશાંતિ વગેરે ઉપર પણ
હરાવો પસાર કર્યો હતા.

આ બધાં લક્ષણો એક જ વસ્તુ બતાવે
છે ને તે એ કે, આઝાદના અધિવેશને હિંદુ-
સ્તાનની મહિલા ચળવળના ઇતિહાસમાં
નવાયુમના મંડાણની ઝાંખી કરાવી છે.

મુબદ્દા ગાંધી

શ્રીજીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬ થયું છે.

[નુચે લખેલા બનાવો તાજેતરમાં જ બનેલા છે—ગઈ સદીમાં બન્યા હશે એમ માનવાની ખૂબ કોઈ વાતકો ન કરે.]

૧

તખુબા બ્યસની હતી. સર્માંવહાલાંમાં કાંઈ પ્રસંગે ગયા, ત્યાં એમને આમલ કરી ખૂબ દારૂ પિવડાવી ચક્રચૂર બનાવ્યા. ત્યારે બાનુ આવ્યું ત્યારે એક કાગળ જેના પર એમણે પોતાની સહી કરી આપી હતી તે બતાવ્યો. મામના એક માણસની કન્યા પોતે કાંઈ પણ પહેરામણી સિવાય ચઢવું કરવાનું એમાં લખી આપેલું. તખુબા ગભરાયા તો ખરા, કારણ પોતે વૃદ્ધ હતી અને ઘેર પ્રૌઢ લંબરનો પરણેલો દીકરો જેમણે છોકરાંનો બાપ હતો. પણ સામા માણસોએ દાદાગીરી કરવા માંડી, એટલે તખુબાને વચન આપવું પડ્યું કે, કાંતો હું પરણીશ કે કાંતો દીકરા લખુબાને એ કન્યા પરણાવીશ. ઘેર આવી વાત કરતાં પુત્રે પણ ધરમાં કંકાસ ખાસવા ના મરજી બતાવી. બે સ્ત્રીનું પોપણ કરવાની અશક્તિ પણ ખરી. પણ તખુબાએ પછી કાઠલુદી કરી, કુળવાનનું (ચક્રચૂર દલામાં આપેલું) વચન મિથ્યા થાય તો સાત પેઢીની આખર જાય એમ દલીલ કરી! લખુબા લમ નહિ કરે તો છેવટે પોતાને એ કન્યા સાથે પરણવું પડશે એવો નિશ્ચય જાહેર કર્યો. લખુબાને લાગ્યું કે પોતાની દીકરી થાય એવડી કન્યાને ધરમાં મા તરીકે આજુવા કરતાં તો પત્ની તરીકે આજુવી જ સારી. એટલે છેવટે લમ કરી બાપની આજ્ઞાની રહ્યા કરી. ધરમાં જૂની અને નવી રોગ કડછી, તાવેતાથી મહા-ભારતનું યુદ્ધ બગળી બતાવે છે. પણ કુળવાનનું પયન તો રહ્યું !

૨

બહેન પાસે હું બેઠી હતી, ત્યાં એમના સંબંધી કેટલાંક બેરા મળવા આવ્યા. એમાંની એકે કહ્યું: “આ આપણી નાનીની સગાઈ

કેટલાક પ્રસંગો

સેખિકા

સો. સરોજિની મહેતા

*

છેવટે નક્કો થઈ ગઈ. મામના લિંચા કુટુંબનો છોકરો છે. એ લોભો કન્યા જોવા માગતા હતા. સામાં આપણાથી તો બતાવા ન જવાય ને અહીં જોવા આવે તો એમનાથી પછી ના કહેવાય નહિ, એટલે અમે—મામ મયાં. ત્યાં આવીને એ લોભો કન્યા જોઈ ગયાં.”

બહેને પૂછ્યું:

તમે છોકરો જોયો ?”

તે બાઈએ કહ્યું: “ના. આપણે તો કન્યાનાં માગાપ. આપણાથી કેમ એવી માગણી કરાય ?”

બહેને પૂછ્યું: “છોકરો શું કરે છે ?”

“ત્યાં જ કાંઈ નોકરીમાં છે”

“શી નોકરી છે ?”

“ખજાર નથી.”

“ખજાર કેટલો મળે છે ?”

“ખરાબર ખેંચ નથી.”

“ ઉમર કેટલી છે ?”

“ ખર નથી. હશે વીસ પચીસ.”

“ કેટલું બણ્યો છે ?”

“ ખર નથી. કાંઈ કહેતું તું કે મેટ્રીક કે એવો કાંઈ છે. વખતે બી.એ. પણ હોય. લગન કરીને અમેરિકા જવાનો છે એમ સાંભળ્યું છે.”

“ શું શીખવાં ?”

“ ખર નથી.”

“ પોતાના પૈસા ખરચી જઈ શકે એવી રીતિ છે કે કાંઈ મોકલે છે ?”

“ ખર નથી.”

આ “ ખર નથી ” નો અંત જ નહોતો. છેવટે—બહેને પૂછ્યું: “ તમે ત્યારે કોની બહા-મણુથી સગાઈ કરી ?”

“ આપણી નાતનાં પેલાં ચંપાબહેન છે ને, તે એ જ જામ પરણ્યા છે. એ એના મોટા બાઈને ઓળખે છે ને તે બહુ સારો છે એમ કહેતાં હતાં. મોટો સારો છે એટલે નાનો સારો જ હશે ને !”

—બહેને નિસાસો નાખી વધારે પૂછવાનું માંડી વાળ્યું.

૩

કેસર પોતાની પહેલી સુવાવડ કરવા પીયર ગઈ હતી. કમનસીબે તેને ઓકરી જ જન્મી. નાતમાં મોટી પહેરામણીના રિવાજ અને રીતિ સાધારણ એટલે બિચારીએ ધણા નિસાસા નાખ્યા ને મનમાં બળાને: ખેસી રહી. ઓકરી દોઢેક મહિનાની થઈ ત્યાં એનું નસીબ ફરી વળ્યું. એનો વર તાવમાં સપડાઈ મરણ પામ્યો. સાસુ અને નેહનું કહેણ આખું કે ‘ દીકરીને દુધપીતી કરીને પછી જ અહીં ધણીનું લોકિક કરવા આવજો. અમારી પાસે તારી ઓકરી પરણાવવાના પૈસા નથી. જો ઓકરી જીવાડવી હોય તો પીયર જ રહેજો. અમારે તાજ કામ નથી.’ આ તરફ પીયરમાં

મા બાપ તો હતાં નહિ. બાઈ ભોગમંડે લોક-લાને સુવાવડ કરેલી, અને કપારે કેસર અહિંથી જાય એ માટે તલપાપડ થઈ રહેલાં; એટલે હવે એને બીજો આરો જ નહોતો. ધરમાં ધરમાં કાકાને અફીણનું બંધાણ હતું. તેમણે ઘૂટેલા કસબામાંથી એક મોટો ચમચો ભરી પુત્રીને પાછ દીધું! જીવનના એકના એક આધારરૂપ પુત્રીનું અલિધાન દીધું. રોને ખાતર ? કુળવાનની રીતે પરણાવવાના કુટુંબીઓ પાસે પૈસા નહોતા !

૪

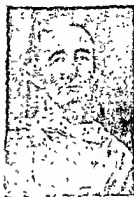
—બાને હું એક દિવસ મળવા ગઈ, ત્યારે એક નવાઈ જેવું દશ્ય બોયું. આગલાને પાછલા ઓરડા વચ્ચેના બારણાનું એક બાર ઉઘાડું હતું, તેમાં ખુરશી મૂકી એ બેઠાં હતાં. એમના પગ પાસે શેતરંજ પર એક સો ટકા પાકા વેપારી દેખાતો માથુસ બેઠો હતો. બીજું બારણું બંધ હતું. તેની પાછળ અંદરના ઓરડામાં કાળું લુમકું પહેરેલી એક સ્ત્રી બેઠી હતી અને ધીમેધીમે કાંઈ બોલતી હતી. બા એનું બોલેલું પેલા માથુસને કહી સંભળાવતાં હતાં. એમણે ખુલાસો કર્યો. આ મારા નથુંદ છે—રેટનાં કકરાણી છે—ને દીકરીને માટે વર શોધવાં આખ્યાં છે.” એ પૂછ્યું: “ તમારાં નથુંદ ? તમે તો કહેતાં હતાં કે તમારે કાંઈ નથુંદ નથી.” બાએ હસીને કહ્યું: “ સર્માં નથુંદ નહિ. મારા સસરાના બાપાતની દીકરી એ કાઠોરને પરણાવેલાં. તે તો નાની ઉંમરમાં ગુમરી ગયાં. પછી આમની સાથે કાઠોર પરણેલાં: અમારામાં તો એ નથુંદ જ કહેવાય.” એ પૂછ્યું: “ આ બાઈ કાણ છે ?” તેમણે કહ્યું: “ મારી ઓળખાણના ઝવેરી છે. ધણાં રતનાડામાં એમને ઓળખાણ ને લાગવગ છે. મારા નથુંદ બિચારા વિધવા છે. દીકરીએને પરણાવવાની મોટી મુશીબત છે. કાઠોર ગુમરી ગયા છે, ને દીયર ગાદી પર છે. હું અહીં હું એમ ખર

વૈભવિક મંદિરમાં મારી ચોરડીના પાછલા ભાગમાં એક બારી હતી તેમાંથી બહાર જુઓ, તો ખુલ્લું મેદાન નજરે પડે. તેમાં લાલ પરચરના ટેકરા ઉપર જંગમી ઘાસ અને તેની પાર અનંત આકાશ. આ દૃશ્યથી મને શાંતિ મળતી. બાપુજીની બકરીઓ મારી બારી નીચે ખણીવાર આવીને ઊભતી ને તેમના સાથ મારી આનંદમાં ઉમેરો કરતો.

હું નાની હતી, ત્યારે મારા દાદાના ગામ-ડાના ઘરમાં રહેતી. મારી દાદા મને તથા જુદા જુદા રસ્તાઓ પર ફરવા લાઇ જતી: એક શહેર તરફ, બીજો ગામ તરફ અને ત્રીજો એક વાડીમાં થઇને નાળ વટાવી ટેકરાઓ તરફ જતો હતો. ત્યાં પક્ષીઓનું અખંડ કૂજન ચાલતું અને વનપુષ્પો સદાય ખીલતાં. ત્યારે ત્યારે દાદા મને પૂછતી કે "કયે રસ્તે જવું છે ?" ત્યારે ત્યારે હું અચૂક કહેતી કે "એ પેલી નાળ તરફ." એ નાળ ને એ ટેકરા મારે મન સુષ્ટિના સોદર્યનાં અને આનંદનાં ધામ હતાં. પચાસ વર્ષ પછી દિલ્હીમાં એ હરિયાણા નાળ તો હતી નહિ કે નહોતા ટેકરા, પણ મારી બારીમાંથી ગામડાંના નેવા દૃશ્યની ઝાંખી ચલી

આપણી અવનતિ

દેખિકા

શ્રી મીરાંબહેન

અને તેથી જ મારી નજર એ શાંત અને એકાંત મેદાન તરફ દોડતી.

દિલ્હી છોડવાને દિવસે હટાણું કરવા મારે ચાંદની ચોક જવું પડ્યું. ત્યાં જુઓ ત્યાં ચીતરી ચડે એવી સ્થિતિ. ધોંધાટ ને ખૂમરાણથી કાન ફાટે, મંદવાડના દેખાવથી આંખ યાકે ને દુર્ગંધથી નાક હેરાન થાય. ચૌથી વધારે ત્રાસ

પડી ને મુંબઈમાં ધણી રજવાડાનાં માણસો આવે જાય એટલે કદાચ જોગ ખેસી જાય એમ ધારીને આવ્યાં છે. આ બાઈની સીકા-રસથી કંઈ પત્તો લાગે એમ ધારી એમને ખોલાવ્યા છે. બહેનઆ તો મડદો પાળે છે એટલે વાતચીત મારે કરવી પડે છે."

ફેટલીક વાતચીત થયા પછો છેવટે ઠાક-રાણીએ કહ્યું: "બાબી" એમને કહો કે અને તેકલું સારું શોધે. પછો આમળ તો નસીબ છે." ખસ, મા તરીકેની ફરજ પૂરી થઈ!

ભૌતિક વિજ્ઞાનના (physics)ના નિયમ પ્રમાણે પરસ્પર વિરોધી અને પૂરક બળો

એકઠાં થાય. ત્યારે એક paravialongram forces રચાય છે. અર્થાં પણ તેવું જ એક ચોક્કું રચાતું હવું. પડાની આડમાં ખેડેલી માતા, દુભાવિયાપણું કરવા સિવાય બીજો ને ને રસ નહોતો. એવી વ્યવહાર કુશળ મનાતી બાબી, ઝવેરાતના ધંધાને નામે લાગેલી દલાલી કરી ખીસાં બરનારં વેપારી અને હજી અગ્નિન રહેલો વરપક્ષ: એ બધાં ચારે તરફથી ખેંચાતાં— ધકેકલાતાં બળોથી રચાયેલાં ચોક્કામાં વરકન્યા મારી મચડીને પોતાવું જીવન દોડી ખેસાડશે. અને રૂઢિચુસ્તો કહે છે કે જુની લગ્નપ્રથા જ સારી છે. જુરાનિયા મોદમાં તથાઈ ગમે તેવી પસંદગી કરી ગેરે!

વિજલડી....

આલે ચમકે છે, આજે વિજલડી
 આલે ચમકે છે આજે.
 હુનિયા ડોલાવતી, હેયાં મુંઝવતી;
 ઘોર નૃત્ય આહરી આવે વિજલડી.-આલે.
 પ્રકાશ પ્રચંડ ફેંકતી, ધરતી ધ્રુજવતી;
 આભલેથી દોડતી આવે વિજલડી.-આલે.
 કંઈક ભેઈ નાચતી, કંઈક ભેઈ દોડતી;
 હુનિયા દબાવતી આલે વિજલડી.-આલે.
 વાયુ વહે ભેરથી, ભેર કરી શોરથી;
 વાયુને તો એકલી જ ઓલે વિજલડી. આલે.
 તારામંડળ નિરખી, ચમક ચમક ભાસતી;
 પૃથ્વી પર આવી મહાલે વિજલડી.-આલે.
 વેલડીઓ પાડતી, ઘેરો ફૂલાવતી;
 વાદળાંની વાટે આલે વિજલડી.-આલે.
 દૂર થકી આવતી, ધીમે ધીમે મહાલતી;
 પગલાં પછાડતી આલે વિજલડી.-આલે.
 વર્ષાની તો ણહેતડી; વર્ષા મલપતી,
 વર્ષા સહેલા લાવે વિજલડી.-આલે.
 શશીકાન્ત દેસાઈ.

છટયો તે રસતે જનારા લોકોના ચહેરાને ધ્રુવ-
 જેમાં છુટી ને જડ થયેલી તેમની છદ્વિયો અને
 તેથીયે જડ થયેલાં તેમનાં માનસ તરી
 આવતાં હતાં.

આનું નામ છે સુધારો ! એનો વિરોધ
 કરો તો તમે ગાંડામાં ખપો. ચાંદનીચોક
 દેડવાડો નથી. એ તો મોટો રાજમાર્ગ છે,
 બખરનું કેન્દ્ર મનાય છે.

એ જ દિવસે સાંજે દહેગદ્દન જતી ગાડીમાં
 દુ બેઠી હતી. પ્રાતઃભાગ થતાં બહાર ડોકિયું
 કર્યું તો જાણે સ્વર્ગ મારી સામે પથરાયેલું
 ભેધું. હવા કેટલી સ્વચ્છ ને સૂનિર્પ્રદ, અને
 જંગલો પથ વર્ણવતી ધાસથી લીલકામ !
 એટલામાં આખું એક નાનકડું કર્ણ-જેનું

રક્તિક જેનું નિર્મળ પાણી પાંચમાં નાથું
 ફેલું વહેતું હતું. કાંઠે ફલવાળા જંગલને છેડે
 કલગીરાળા ધાસવાળા જંગલને છેડે પડેલા
 ખીણ હતી. ઉગમણી દિશામાં પહાડને માથે
 સૂરજ ચડી આવ્યો. તેના સોનેરી શિરણોના
 પ્રકાશમાં જંગલોની વચ્ચે વળાંક લઇને હરહાર
 તરફ વહેતી ગંગામાતાનાં દર્શન થયાં. તેને
 ભેઈપંખીઓની સાથે મેં પથુ ધરતરને ફૂલગુલા-
 પૂર્વક મારી ભક્તિભીની અંજલિ અર્પણ કરી.

ખીજ જ ક્ષણે પોતે જ પેદા કરેલા દુષિત
 વાતાવરણથી ઘેરાયેલાં ચાંદની ચોટનાં માંજુસો
 મને યાદ આવ્યાં. આ સ્વર્ગીય દ્રશ્ય છોડી,
 આંખને ખૂંચનારો શહેરી કદરૂપતા પસંદ
 કરવા જેટલાં માનસ ખરેખર વિકૃત થયાં હશે !
 આ વિચાર મનમાં આવ્યો. કુદરતમાં ધરતરને
 જોવાની શક્તિ તેમણે ખોઈ દશે ? શાંતિનો
 નાદ તો શું. પથુ પશુઓનું ગાન પથુ ન
 સાંભળી શકે એટલા બહેરા તેઓ થયા હશે ?
 અને પહાડની આ તાજી મીઠી હવા મૂઝી તેમને
 શહેરની દુર્ગંધ વધારે પસંદ હશે ? મારી
 સામેના મુસાફરો સામે જોયું તો એક સુશિક્ષિત
 જુવાન એક પુસ્તકમાં માથું નીચું ધાલીને
 બેઠેલો. ખીજે સિગારેટ ફૂંકતો ખૂણમાં બસાઇને
 બેઠેલો. મને વિચાર આવ્યો કે, આ લોકો
 મસૂરી જશે, સિનેમા જશે, ને તેમાં દોર
 સંગીતની સાથે પડદા પર આવતા નિરેશનાં
 કુદરતી દેખાવનાં ચિત્ર જોઇ ગાંડાૂર જતી
 મુખકંઠે તેનાં શુભગાન કરશે, પથુ આંખ સામે
 બિબેલા ગગનચુંબી પહાડ સામે. બરફથી
 છરાયેલા એ કેદારનાથ સામે જોવાની એમને
 પડી નથી ! કે નથી તેમને સુગંધી જંગલમાંથી,
 વાતા પરનું સંગીત સંભળવાની પરવા !

આધુનિક માણસની આ ઠીવિ અવનતિ !
 આજે તે એક ધાનક રોમનો ભોગ જ્યોતે,
 છતાં તેને જ પ્રગતિ, ઉન્નતિ ને જ્ઞાન માનીને
 તેમાં રાયે છે ! ['હરિનવનથુ']

: [ગતાંકથી ચાલુ]

નં. ૧૩. પરાગ ભરત : કેટલીક વાર ફૂલની પાંદડીઓની વચ્ચેની જગ્યાએ અથવા તે ખાલી છતાં મોટા છુટાની : અંદર ભરવા માટે આ જાતના ભરતનો ઉપયોગ થાય છે. રાઈના દાણાં જેવી ગાંઠો ઉપસી આવવાથી એ લાગે છે પણ બહુ સુંદર રીત સહેલી છે. એક જિંદુમાંથી સોય કાઢી લીધા પછી સોયને દોરાની ત્રણ ચાર કે પાંચ આંટી મારી વળ ચડાવી દેવો. પછી સોય ન્યાંથી દોરા કાઢવો હોય તેની નજીકમાં જ પાછી નીચે ગળકાવી દેવી. દોરા ખેંચી લેવાથી જેટલી આંટી નાખી હશે તેટલી ગૂંચ થઈ ગઈ જેવું થઈ જશે. આ રીતે પડખો પડખ દાણા ભરતા જવાથી ફૂલની વચ્ચેનો ભાગ પરાગથી જ ભરાઈ જાય છે.

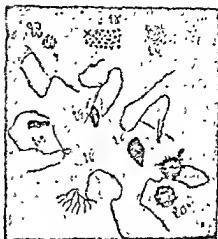
ચિત્રમાં સોય આડી પાડીને આંટી કેમ મારવી તે બતાવ્યું છે, પણ આ સોય આંટી બતાવવા પૂરતી જ આડી નાખી છે. બાકી તો ન્યાંથી તેને કાઢી છે ત્યાં નજીક જ પાછી નીચે નાખી દેવાની હોય છે, એ ન ભૂલવું. આવા ભરતથી બાગીચમાં જતાં બધા છે તેવા દાણા ભરાય છે.

નં. ૧૪. ચોકડી ભરત : બખિયાની રીતે ચોકડી પાડવાની આ રીત છે.

૧	૩	૫	૭
*	*	*	*
*	*	*	*
૨	૪	૬	૮

૧. જિંદુમાંથી સોય કાઢી ૪. જિંદુમાં નાખવી. તેમાંથી પાછી ૨. જિંદુમાં કાઢી ૩. જિંદુમાં નાખવી. પછી પાછી નીચેથી ગળકાવી ૫. જિંદુમાં કાઢવી એ રીતે દરેક એક ચોકડી તો પડી ગઈ હશે. તેવીજ રીતે બીજી ચોકડી ૫. ૬. ૭. ૮. જિંદુમાં પાડવી. કાંઈ ખુદશો પટ ખાલી પડશે હોય અને તે ખૂબ મોટા હોય તો તે ભરી દેવા માટે આવી ઝીણી

ભરત ગૂંથણ

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

ઝીણી ચોકડી પાસે પાસે ભરવાથી સુંદર લાગે છે. નં. ૧૫. આ તો ઝીણા બખિયાની ટીભોજ છે. સાદા ટાંકા છે. પણ કાંઈ ખાલી પટ ભરી દેવો હોય ત્યારે આવી રીત પણ અજમાવાય છે. નજીક નજીક આવી ટીભો ભરી લેવાથી સુંદર લાગે છે.

નં. ૧૬. આખું પાંદડું ભરવાની રીત : નં. ૧૧ અને ૧૨ ની રીતો જતાવી છે, તે પાંદડાં ભરવાની જ છે. તે જ રીતે, પણ જરા જુદી રીતે આ પણ પાંદડું ભરવાની રીત છે. નં. ૧૧માં પાંદડાંની નસોની માફક રેખાઓ આવતી જાય છે અને વચ્ચે મોટી નસની જગ્યાએ ગાજ ભરતની જેમ આંટી પડતાં સળંગ રેખા યતી આવે છે. નં. ૧૨ની રીતે ફરતી કિનારીની રેખા ગાજની આંટીથી બધાતી આવે છે અને વચ્ચે માથાના સેંધા ની જેમ નસ તરી આવે છે. બપારે આ રીત એવી છે કે વચ્ચે નસની જગ્યાએથી સોય નાખી પાંદડાંની કિનારીએથી કાઢવી. અને પછી ત્યાંથી દોરા કાઢી પાછી સોય નસની

જગ્યાએથી ગળકાવી સામી કિનારીએ કાઢવી. આમ કરવાથી અને દોરા પડખોપડખ કાઢતા જવાથી પાંદડું ઘટ ભરાશે અને વચ્ચે માથાના સેંથા બેવી પાંચી પડશે. પાંદડાની શરૂઆત અણી તરફથી કરવી. પછી વચ્ચે નસની જગ્યા એ નં ૧ ની રીતે પીળા દોરી ભરી લેવાથી નસ બંધાઈ જશે.

નં. ૧૭. ડાંખળી ભરવા માટે આ જાતનું સળંગ ભરત ભરાય છે. પડખોપડખ સોય કાઢ્યે જ જવાની હોય છે. (જુના ચિત્રમાં) નં. ૬ ના ભરતમાં ૨ ને આમાં ફેરવેલો જ કે નં. ૬ માં આજની રીતથી આંટી નાખવામાં આવે છે, જ્યારે આમાં આંટી નાખવામાં આવતી નથી.

નં. ૧૮ આ ભરતને કાશ્મીરી ભરત કહે છે. મોટા જુદાને આખો ભરવો હોય તો પહેલાં ઉપરના છેડાથી સળંગ નીચેના છેડા સુધી એક લાંબો દોરા કાઢી લઈ, પછી તેને વચ્ચેથી ચિત્રમાં ને રીતે ખતાવ્યું છે તે રીતે સોયથી આંટી મારીને દબાવી દેવામાં આવે છે. આ ભરત ઘટ ભરાતું હોય સોયની આંટી-ઓ દબાવી મુસ્કેલ પડે છે. છતાં બે જુદા જુદા દોરા રહેજ છેડા ભરી તેમને ને રીતની આંટીથી દબાવવામાં આવે છે તે ખતાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. બાકી નજરે જોયા વગર કદાચ એ ન સમજાય તેવું છે. છતાં એ એટલું પ્રચલિત છે કે ભાગ્યે જ કોઈ બહેન એ નહિ જાણતાં હોય.

નં. ૧૯. અંગ્રેજી અક્ષર y જેવી ટીમો સાંકળાની રીતે પડી શકે છે.

૧. ત્રિફુમાંથી દોરા કાઢ્યા પછી સોય ૨. ત્રિફુમાંથી ગળકાવી ૩. ત્રિફુમાં કાઢવી અને તેના આડી સાંકળાની જેમ જ ૧. ત્રિફુ-વાળા દોરાની આંટી નાખીને સોય બહાર કાઢવાથી અંગ્રેજી અક્ષર y નો આકાર થશે. પછી ૩. ત્રિફુમાંથી નીકળેલી સોય ૪. ત્રિફુમાં નાંખી દેવાથી y નું પૂર્ણ બંધાઈ જશે. આ જાતની ઝીણી ઝીણી ટીમો ગોળા-કારે ભરવાથી ફૂલના ચક્કર સારાં ભરાય છે. નં. ૭ ની રીત. અને મંગતી જ છે.

નં. ૨૦ આપણે પાછા આપણા દેશી ભરત તરફ વળી રહ્યા છીએ. એથી આપણા ભરતની એક અમલની રીત આમલા દાંકવાની રીત જણવા જેવી છે. એ રીત પણ માજ ભરતની રીત જ છે. માત્ર ફેરવેલો કે ને આમલું ચોડવાનું હોય છે તેને ચિત્ર નં ૨૦ માં જતાવ્યા મુજબ ચોક્કી પાડીને બેસાડી દેવું. (જેને દેશી ભાષામાં છટેણી પાડવી કહે છે) પછી કિનારીએથી કાપડમાંથી સોય કાઢી આ ચોક્કીના દોરા સોંસરવી કાઢી માજ ભરતની રીતે આંટી પાડી ખેંચતા જવાનું હોય છે. એથી ચોક્કી ખૂલતી જશે અને ગોળાકાર ચોક્કી થઈ જશે. અને આમલાની કિનારી દબાવી રહેવાથી કપડામાં જડાઈ જશે.

અત્યાર સુધી આપણે વીસ જાતની જુદી જુદી ટીમો જોઈ, એ ઉપરાંત કુશળ કારી-મરો તો ઘણી વિવિધ જાતની ટીમોના ઉપ-ચોત્ર કરી શકે છે. પરંતુ સામાન્ય રીતે પ્રચલિત રીતો આટલી જ છે. તે ઉપરાંત દેશી ભરતની પણ અનેક જાતની આંટીઓ પડે છે. પણ તે બધી પણ આમાં ખતાવેલ રીતોની જુદી જુદી મુંચવણુવાળા યોજનાઓ કરવામાંથી જ ઉભી થયેલ હોય છે.

જેમ મૂળ રંગ લાલ પીત્તોને વાદળો દેખ છે અને પછી એની મેળવણીથી અનેક રંગો

યાય છે, તેમ સૂખ્ય દીભો, અખિયાની, સાંકળની અને ગાજની કહેવાય છે. આ ત્રણ દીભોમાં અનેક રૂપાંતરો કરતાં જવાથી અને મિશ્રણો કરતાં જવાથી નવો નવો રીતની ભરતની રીતો તૈયાર થાય છે, એ ઉપરની બધી રીતોને જોતાં સમજાશે. તે પછીની અધરી રીતોમાં પણ આ જ વસ્તુની પુનરાવૃત્તિ થતી હોવાથી હવે દરેક કસબી પોતે જ પોતાની રીતે અખતરો કર્યા કરે એ જ ઈષ્ટ છે.

હવે આપણે ભરત ભરવામાં આ દીભોનો કંઈ રીતે ઉપયોગ થઈ શકે તે વિચારીએ.

૧૧૦ ભરવાની રીતો:-

(૧) ૧૬ની પાંદડીઓ અંદરથી કાંટા કાઢીને કિનારી બાંધતા જઈને નં. ૩ ની દીભની રીતે ભરાય છે. બ્યારે કોઈ 'મોટું' બધું ફૂલ હોય, આઠ કરીને ગુલાબની પાંદડીઓ જેવું ગૂંચવાળી પાંદડીઓનું, ત્યારે આ

રીત ખડુ સુગમ પડે છે અને સહેલાઈથી ભરાઈ જાય છે.

(૨) નં. ૭ ની દીભોથી લાંબી સાંકળ પાડી ફરતી સાંકળો ભરે જતાં અને વચ્ચે એક જ બિંદુમાંથી દોરો જગજાગે જવાથી ચણર સ્વરૂપે ફૂલ સુંદર ભરાય છે.

(૩) નં. ૧૬ ની રીત ૫ ભરતથી ભરવાનું તો ખતાવ્યું જ છે.

(૪) ઘટ કિનારી બંધ ભરત (નં. ૧) અને આડિયાપાટિયાના ભરત નં. (૪) અથવા નં. (૫) ના રીતે પણ પાંદડીઓ આડી ભરી લઈ શકાય છે.

પાંદડા ભરવાની રીત:-

(૧) પહેલી રીત માત્ર કિનારી અને નસો ભરવાની રીત હોય છે. આ રીત તો નં. ૧ ના રીતે જ થાય છે. (ઉંધા અખિયાની રીતે)

(૨) બહારથી કાંટા કાઢીને કિનારી ભર-

ભગિની.-વિયોગ

વસમો વિયોગ છે રે આજ, બેની વસમો વિયોગ.
ખારા સંસાર મધ્ય મીઠી તું વીરડી,
પ્રયાણ કેરા પ્રથમ દિને, એટલું મારે કહેવું તુંને
બેની ! કાંઈ વેળા ધન્ય કરજે સુખ દ્વાર,
આંખની પાંપણે દર્શન દેજે, એક આંસુના આકારે
બેન ! તુજ વિના નિરાશા મારે.
ઘરની તું જ મોટેરી, તું જ વસી દૂરે જઈ,
તારે સુણતાં સ્નેહલ સાદ, ગયાં વરસાય વહી.
થાકી, ભટકી ભવરણમાં આતુર આંખડલી,
બેની અંતર તારી યાદ, અખંડિત તો ય રહી,
અમર હેવાતન તપો, લવે તમ ભેડલી,
કરી ભવસાગરને પાર, વહોતમ હોડલો.
તારા કંઠના ભયાં ભંડાર, વહું કેમ પાણી એ ?
તારા વિયોગને યાદ કરી રહું રાતે પાણીએ !

ક. રમીલા એમ. વોરા

વાની પણ રોન છે. તેમાં નં. ૩ ની રીતનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. પાંદડાની કિનારી બાંધતી જાય છે અને કાંટા બહાર દેખાય એ રીતે ગુલાબના પાંદડા કે એવા પાંદડા ભરવા સારા લાગે છે.

(૩) નં. ૪ ની રીતે આડિયા પાટિયાથી નં. ૫ ની રીતે સળંગ ભરવા પણ પાંદડા ભરાય છે.

(૪) આ ઉપરાંત નં. ૧૧, ૧૨, ૧૬, અને ૧૮ ની રીતો પાંદડા ભરવાની ખાસ રીતો જ છે.

ડાંખળાઓ ભરવાની રીત:-

(૧) કીણુ કીણી ડાંખળાઓ નં. ૧ ની રીતે છોંધા બખીયાથી અથવા નં. ૨ ની રીતે સાંકળાથી ભરાય.

(૨) એથી જાડી ડાંખળાઓ નં. ૧૭ ની

રીતે ભરાય છે અથવા તો નં. ૬ ની રીતે કિનારી બાંધતા જઈ ભરાય છે.

ધાસની સળંગો ૩ સર ભરવાની રીત:-

(૧) નં. ૧ ની રીતે છોંધા બખીયાથી

(૨) સાંકળાથી (૩) નં. ૧૦ ની રીતથી.

કિનારીઓ ભરવાની રીત :-

ગ્રામ ચિત્રની સળંગ કિનારી કે કોર બાંધવી હોય તો નં. ૧ ની રીત છોંધા બખીયાથી દોરીથી; સાંકળોથી- નં. ૮ ની રામન ચેપન રટીયથી; અને નં. ૯ ની રીતથી ભરાય છે. નં. ૩૦ ની રીતે સામસામા કાંટા આવે એ રીતે અને આગુ કિનારી બાંધતા જઈ વચ્ચે કાંટાની એકાંતરે T પડે તે રીતે પણ ભરાય છે.

TTTTTTTTT

હવેથી આપણે જે જે ચિત્રો આપ્યા છે

તે કેમ ભરવા તેની સૂચના ભેષ્યં.

અંશી સાહિત્યમાં જોઈને ઓરેન સોથી રસદાયી લેખિકાઓમાંની એક ગણાય છે. ૧૦૧૮ માં એનું શોકજનક અવસાન થયું. તે પછી તેની લોકપ્રિયતામાં ધીમે ધીમે વધારે થયો છે, અને છેલ્લાં થોડાંક વર્ષોમાં તો એની નવલ-કથાઓ જ વાંચનારાં એક વર્ગ હિતો થયો છે.

સ્વાભાવિક રીતે એ વાયક વર્ગે એના ખાનગી જીવનમાં પણ ડોઝીઆ કરના કવિલા ધરાવી છે. પરંતુ એની આત્મકથાનું કોઈ પુસ્તક એના સમયમાં પ્રગટ થયું નહતું. એના અવસાનને અધીં સદી પૂરી થયા બાદ એના યજ્ઞાક પત્રો અને અગત્યનાં લખાણો મળી આવ્યાથી એની જીવન ઝરમરની ગ્રંથિ ધરા પામી છે.

દેખાવમાં તે એક સામાન્ય ક્ષાત્રી યુવતી હતી, એના સંજંધમાં સોથી પડેલી આ બાબત ખ્યાનમાં જોઈ છે. ઇંગ્લાંડના દક્ષિણ ભાગમાં એક ગામડામાં એક પાદરીને ત્યાં એનો જન્મ થયો હતો. એના પિતાએ એના સમયની બીજી અંગ્રેજ કન્યાઓ કરતાં જોઈ-નને વધારે સારું શિક્ષણ આપ્યું. તે જ્ઞાન મેળવવા માટે દરેક જાનુઆરી રહેતી. તે ચોપ-દીઓ વાંચતી અને વાતોઓ કહી સંભળાવતી. તે ૨૦ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધીમાં તેણે સંખ્યા-જંધ નવલકથાઓ લખી હતી.

એની જીવિ આ ઉગતી જુવાનીમાં ખીમો હતી, એ એક અદ્ભુત દર્શક હતી. ૨૪ વર્ષની તે થઈ ત્યારે છ મોટી નવલકથાઓ જેણે લખી હતી. એ બધી નવલકથાઓએ જ અને અમર લોકપ્રિયતા અપાવી છે. એનું સૌથી વધુ સરસ નવલ 'વેદોની વનિત' છે. 'પ્રાઈઝ એન્ડ ગ્રેન્યુડીસ' તે જ્યારે ૨૨ વર્ષની હતી ત્યારે પુરી કરીને એને પ્રકાશન માટે મોકલી આપી હતી. જે નવલકથા આજે વખાણી

જોઈન ઓરેન

મૂળ લેખક
ઓ. ઓગસ્ટસ મૂર
અનુવાદક
ઓ. લક્ષ્મી

સાલમાં ન્યારે 'સેન્ડ એન્ડ સેન્સિબિલિટી' ને લોકાદર મળ્યો ત્યારે તેને લખવાને હિસાબ આપ્યો. તેનાં ચોથાં અને પાંચમાં નવશે "મેન્સરીસ પાક", અને 'એમા' છે. એની છઠી અને છેલ્લી નવલકથા 'પરરવેએશન' છે.

જેઠન ઓરટેનની કથાઓનું આકર્ષણ શાને લીધે વધ્યું છે? કારણ કે, એમાં ઇંગ્લાંડના દક્ષિણ ભાગનાં ગામોમાં બનતા રોજિંદા બનવાનું યોગ્ય નિરૂપણ છે. એની કથાઓનાં પાત્રો ખૂણખાંચરનાં શ્રીમંતો કરતાં ધંધાદારો અને મધ્યમ માનવજીવનમાંથી આલેખાયેલાં છે. એમાં કોઈ બયંદર અથવા તો હૃદય ઉત્કેષ્ટરનારાં કામ જ દેખાતાં નથી. કોઈ કશ્ચાગ્રનંદ અને લલચાવનારાં પ્રેમનાં લખાણ નથી. એથી વિરુદ્ધ, એનાં વર્ણન સીદાં, સાદાં અને સરળ હોય છે. એક આધુનિક ટીકાકારે કહ્યું છે કે: 'અંગ્રેજ ભાષામાં જે ત્રણ કે ચાર સંપૂર્ણ કલામય નવલકારો છે તેમાંની તે એક છે. તે જાણીતી બાબતો ઉપર વિચાળદર્શક યંત્ર વડે જુએ છે અને તેને નવા દૃષ્ટિબિંદુથી આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે. આથી જ માનવ પ્રકૃતિનાં અભ્યાસમાં રસ ધરાવનારાંઓને જેઠન ઓરટેનનાં પુસ્તકો પ્રિય થઈ પડે છે. તેઓને એમાં અનેરું આકર્ષણ લાગે છે અને નવલકથાની વસ્તુના નાના વર્તુલનું જે વિશ્વ તેણે આકેષ્યું હોય તેમાં વગર સંકેતે તેઓ વિહાર કરે છે.'

'પ્રાઇડ એન્ડ પ્રેજ્યુડીસ' ની એલિઝાબેથ બેનેટ જેનું સર્જન, ચપળ લુલ્હિવાળી અને ચાણાક્ષ નાધિકા તરીકે કરવામાં આવ્યું છે તે જેઠન ઓરટેનની તમામ કૃતિઓમાં કદાચ સૌથી વધારે જાણીતું પાત્ર છે. 'તે પોતાના હોઠ ઉઘાડે છે અને હું તેના ચરણમાં નમન કરું છું.' એક લેખકે તેના 'સંબંધમાં આ મુજબ ખ્યાલ આપ્યો છે: 'એમાં, નવલકથાની 'એમા' માં કામગીતા અને પ્રેમગીતા છે

પરંતુ તેનામાં મનસ્વીપણું દેખાય છે જેથી તે અભિમાનિની હોવાથી છાપ પડે છે. લેખિકાએ આ પાત્રને તે રીતે જ વિકસાવ્યું હોય છે. પણ જેઠન ઓરટેનની નવલકથાઓનાં બીજાં પાત્રોમાં ધણીઓ મૂખ છે; ખડાખેર છે; ચોર છે; અને ધનવાનોની ઈર્ષ્યા કરનારાં છે. એ પાત્રોને તેમના કરતુતાનાં ફળ આપવામાં લેખિકા સફળ થઈ છે. પણ તેઓને મળનાં ફળ કે જે અનિષ્ટ જ છે તેમાં લેખિકાની પાત્રજેખનની કુશળતા અને હાસ્યરસ જમાવવાની દક્ષતા જણાઈ આવે છે. જેમ વાચક વર્ગ આ કથાઓના કટાક્ષો સમજવામાં કાળે લીધેલ ધરાવતો હોય તેમ તે કથાના રસની ખૂણી તે સારી પેઠે પચાવી શકે છે.

દોહરો વર્ષ ઉપર જેઠન ઓરટેનની નવલકથાઓ લખાયેલી છે. એમ છતાં જાણે તે આધુનિક જમાનાની હોય એવી લાગે છે. એનું કારણ એ છે કે, તે દેશમાં લોકો જેનું જીવન ગુજરતા હતા તેનો ચિતાર તેણે આપ્યો છે અને આજ પણ એવું જ જીવન લોકો ગુજરતા હોવાથી અને પ્રકૃતિમાં તેઓ જેવા ને તેવા હોવાથી જેઠન ઓરટેનનું આલેખન અત્યુચ્ચ થઈ પડે છે.

પોતાની મયોદાઓથી લેખિકા વોઈઝાર હતી. જે બાબતોથી તે માહિતગાર હતી તે જ બાબતો પર તે લખતી. એની નવલકથાઓમાં જ્યાં માણસો એકાં મળીને વાતો કરતા હોય, ત્યાં કોઈ પણ મહત્વનો બનાવ બનતો નથી. હમેશાં તે રથે એકાદ ઓપાચ દાગર હોય છે જ; કારણ કે તે જાણતી હતી કે ઓરો દાગર હોય છે ત્યારે પુરૂષ કેવી રીતે વાંતચીત કરે છે. આથી જ પુરૂષો ન્યારે એકલા હોય છે ત્યારે કેવી રીતે વાતો કરે છે એ બાબત પોતાનાં નવલોમાં તેણે ચર્ચા નથી.

તે ફ્રેંચ રેવોલ્યુશન દરમિયાન જીવત હતી તેપોલિયન સાથે ઈર્ષ્યાને વિષય થયો ત્યારે

પંથુ તે હયાત હતી. તેના બે ભાઈઓ રજુ-
ક્ષેત્રમાં લડવા પધુ ગયા હતા. આમ છતાં એ
ખાખતો સંબંધમાં પોતાની નવલકથામાં તેણે
કશે જ પ્રસંગ કે કથું જ આયોજન રજુ કરવા
અમ લોધા નથી; કારણ દેખીતું છે. તેના
પોતાના જ્ઞાન બહારના કોઈ વિષયો તે પોતાની
નવલકથામાં ચર્ચાતી નહતી.

જેઈન ઓસ્ટેન સામાજિક ક્ષેત્રમાં બળવા-
ખોડુ વિચારો ધરાવતી ન હતી. તે
સુધારક વિચારની પધુ ન હતી. જે રીતે તેણે
જિંદગી જેઈ તે રીતે તેને સ્વીકારી. એનું
માનવું હતું કે, આમ કરવું એ એક ફરજ
છે. પોતે જેમને ચાહતી તેમના પ્રત્યેની પોતાની
ફરજને તે હમેશાં અમરમાં ચૂકતી. જેઈન
ઓસ્ટેન પરણી નહોતી. તેણે બે પ્રેમીઓને
'ના' પાડી હતી. એમ કહેવાય છે કે, તે
જેને ચાહતી હતી તેનું મૃત્યુ થયું હતું. જેઈન
ઓસ્ટેન લખ અને ગૃહજીવનની પવિત્રતાને
જીવનમાં મહત્વના કાય તરીકે જ નિહાળતી
હતી. પોતાની નવલકથાઓમાં એણે એ રીતે જ
તે વિષયોનું નિરૂપણ કર્યું છે.

એની છેલ્લી નવલકથા 'પરસ્વેશન' હતી.
ખીજા કોષ્ટક પધુ નવસો કરતાં તેની આ નવલ
કથામાં હોમા દેખાઈ આવે છે. નવલકથાઓ
લખવાના અભ્યાસમાં તે પારંગત કક્ષાએ
પહોંચી હોવાનું એમાંથી જણાય આવે છે. તે
રસમય નવલકથા છે. આ પદ્ધતિની નવલ-
કથાઓ, જે તે વધુ જીવી હોત, તો વધારે
પ્રમાણમાં આખી શકી હોત. એની નાજુક
અને રસપ્રદ કલમ ૧૮૧૭માં મૃત્યુએ એના
હાથમાંથી લગ્નગતી, ૪૨ વર્ષની ઉંમરે એનું
અવસાન થયું. કોષ્ટક પધુ ઇંગ્લિશ લેખિકાએ
પોતાનાં નવલોમાં તેના સમયના ઇંગ્લિશ જીવ-
નનું વાતાવરણ તેના જેવા કટાક્ષ અને
આકર્ષણથી સજ્યું નથી. (પૃ. ૫૦)

મધ્યપ્રાંતોની આદિજાતિ

કમાર

મૂળ લેખક

પ્રોફે. એસ. સી. દુબે

*

મધ્યપ્રાંતોમાંના છત્તીસગઢમાં માત્ર નવ-દશ
હજાર જેટલો કમાર નામની એક આદિજાતિ
વસે છે. તેઓ મોટે ભાગે ખીન્દાનવામદ,
શીંગેશ્વર અને રાયપુર જિલ્લાની કામાખાન
જમીનદારીનાં જમલોમાં રહે છે. થોડાક ઓરિ-
સાની ખારીઆર જમીનદારીમાં રહે છે. એ
જાતિ ઓસ્ટ્રેલિયાની આદિજાતિના જેવા જ
ટોળાની મજાણ છે. એમની સામાજિક સંસ્કારો
મહત્વની ખાખતોમાં ગોન્ડ લોકોને મળતી
આવે છે. આ કમારો પધુ ખિમા લોકોની
માફક આ દેશની મૂળજાતિ મનાય છે. ખીજી
આદિજાતિઓ ત્યારે વેરવિખેર અને છિન્નભિન્ન
બની ગઈ ત્યારે આ કમાર જાતિએ ટોળાની
સંજીવતા અને પોતાની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ
બળવી રાખી છે.

તેમના જાતિગત અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ
જેનાં આ કમારો સંક્રાંતિકાળમાં છે. શિકાર
અને ખોરાક શોધી વીણી લાવવાની રિથતિ-
માંથી નીકળી તેઓ હવે કોડાળાથી ચલિત
ખેતીની સ્વકાયકાળમાં ફીક ફીક પાવરધા ચલા
છે, અને હવે તો તેમાંથી પધુ પ્રગતિ કરી
રહ્યા છે. તેમનામાંના કેટલાક હળની મદદથી
સજીત ખેતી કરવા લાગ્યા છે. તેમનામાંના
અનિ પછાત લોકોએ પધુ હવે તો ઢોરદાંખર
અને મરધા કુટડા ઉઠેરવા માંડ્યા છે. કમારોનો
મોટો ભાગ કોડાળાથી ખેતી, શિકાર, મચ્છી
અને જમણી ફોલ તથા દંદમૂળમાંથી જીવન
નિર્વાહ જોડ્યું મેળવી લે છે. ટોપલીઓ બના-
વવાનો પધુ વ્યવસાય તેમણે ખીલવ્યો છે.

પરંતુ શિકાર અને ચલિત ખેતી પર સરકારી અંકુશો મૂકાતા નંતા હોવાથી તેઓ હમથા હમથા પેટગુળરા માટે મજૂરી કરતા થયા છે. ખેતીની એમની પુરાણી અણુધક પ્રથા છે. તેને 'દહી' અને 'બેવરા' કહેવામાં આવે છે. તેઓ જંગલના ઝાડો કાપીને તેને બાળી નાખે છે. ત્યારપછી થોડા સમય બાદ રાખના મોટા ઢગલામાં તેઓ બીજ નાખે છે. હવે તો ઝાડો બાળવાનીયે કાયદાથી બંધી થઈ છે. જો કે જંગલોના દરના બીતરમાં તેઓ છાનીછપની રીતે હજુ આ રીતે જ ખેતી કરે છે અને તેમને રોકી શકાતા નથી. આવી ખેતી પછી શિકાર જે એમના જીવનનિર્વાહનો બીજો મહત્વનો પ્રકાર છે. દરવર્ષે તેઓ ટોળોબંધ સમૂહ શિકાર કરે છે. આ પ્રયાણ પહેલાં તેઓ મેલાદેવને રિઝવવાની વિધિઓ ઉજવે છે. તીરકામઠાથી તેઓ ધાયો નીચાન તોડે છે. મચ્છી પકડવામાં જાળનો ઉપયોગ તેમને આવડતો નથી. એરકીમે જાતિની માફક તેઓ સમૂહમાં મળીને મચ્છીના શિકારે નીકળે છે, બહુ મોટી સંખ્યામાં તેઓ એકઠા થાય છે, અને પાણીના બહોળા પટમાં 'માંજ' નાખી માછલીઓને નશા ચડાવે છે, અને તે પછી ખાસ બનાવટના તીરોથી તેઓ તેમનો શિકાર કરે છે. પુરુષો ખેતી, શિકાર અને મચ્છી પકડવામાં રોકાય છે, ત્યારે સ્ત્રીઓ જંગલોમાં રખડી ફળ-ફળાદિ, તથા કંદ-મૂળ વીણી લાવે છે. 'મહુઆ'ના ફૂલ, 'દિ-ડુ' અને 'ચાર' નામના ફળો તથા બીજાં મૂળીયાં અને ગઠિનો એમનો ખોરાક છે. ટોપલીઓ ગૂંચરી એ તેમનો મુખ્ય ધંધો છે. વિવિધ પ્રકારની ટોપલીઓ બનાવી તેઓ આસપાસના ગ્રામી-ણોને વેચે છે. જંગલમાંની મજૂરીનો તેમનો કસબ છત્તીસગઢમાં પંકાયેલો છે. ત્યારે પણ જંગલને લગતું કામ નીકળે ત્યારે સરકારી જંગલખાતું અને ફોન્ટ્રેક્ટરો એમને એ દામમાં રોકે છે. મોટાં મોટાં ઈમારતી લાકડાં તથા

વાંસને જંગલોમાંથી દરદરનાં બર્બરોમાં કે રેલ્વે સ્ટેશને પહોંચાડવાં હોય, ત્યારે તેઓ વહેની નદીઓના પાણીમાં તરાવીને લઈ જાય છે. એ દુનર એમના જ બાપનો ગણાય છે.

સાચા અર્થમાં જોને મામડાં કહીએ તો કમારોનાં ઝોણામાં ઝોણાં ગામડાં છે. તેઓ તો પોતાની જાતિમત રીતે વાસ બાંધે છે, તેમાં ચાર કે દંશ કુટુંબો વસવાટ કરે છે. છત્તીસગઢના પડોશના ગામડાંથી અલમ-દૂર તેઓ ઝૂંપડીઓ બાંધે છે. એક ચોરસ જગા નક્કી કરી તેની આસપાસ વાડ બાંધી અંદર ઝૂંપડી બાંધે. કુટુંબના વિસ્તારમાં જેમ વધારો થતો જાય છે તેમ તેમ તેઓ નવાનવા ખંડ ઉમેરતા જાય. આ રીતે નક્કી કરેલ વાડમાંની જગા બરાબ જાય ત્યાંમુધી મૂળ ઝૂંપડી સાથે વધારાના ઝૂંપડાં ઉમેરતા જાય. એમની વસાહતો વારંવાર એકથી બીજાં રથાને ખસેડવામાં આવે છે. કશાક કારણથી એમને લાગે કે આ રહેઠાણ તરફ દેવોની કે પૂર્વજોમાંના કાષ્ટકના જીવની ખફા મરજી થઈ છે; કે પછી ભૂત-પલીત એમની પાછળ પડ્યાં છે, એટલે તરત તે રથાનમાંથી તેઓ ઉઠાંતરી કરી કાષ્ટ બીજે ચાલ્યાં જાય. ઝૂંપડાં માટે વાંસ, વળી, વગેરે જે જેઈએ તે તો તેઓ જંગલમાંથી જાત-મહેનતથી મશત લઈ આવે, એટલે રથાનપસટામાં એમને બીજી કંઈ દરકત નડતી નથી.

આ લોકોમાં ખુદરજિયા અને માંકડિયા એ બે ટોળાં અંદરે અંદર કન્યાની આપ-લે કરે છે. જેઓ વાંદરાં ખાય તેઓ માંકડિયા કહેવાય છે. પરંતુ કમારોમાં તો અત્યારે વાનર-ખાઉ જાતિનું અસ્તિત્વ જ નથી રહ્યું, એટલે મધ્યપ્રાંતોની આ જાતિમાં કન્યાની આપ-લે માટેના ખાસ વિભાગ નથી. તેઓ બધા એકબીજામાં કન્યાની આપ-લે કરે છે, માત્ર જાતિની બદાર પરણવાની બંધી છે. આખી જાતિ કન્યાની આપ-લેના સંખ્યાબંધ વિભાગોમાં વહેંચાઈ ગઈ છે. તે ટોળાંઓ ચોક્કસ

ગોત્ર કે પૂજના પ્રણાલીના સંકેતના નામથી ઓળખાય છે. માત્ર ચોક્કસ અખાત વસ્તુ-નોના બાધ અથવા પવિત્ર માનેલા પશુ પાછળના શોકની વિધિના યોગ્ય અપવાદ બાદ કરતાં વિશેષ બેદાબેદ નેતું એમનામાં કશું નથી. મહત્ત્વની બધી બાબતોમાં એમનું સામાનિક બંધારણ ગોન્ડ જાતિને લગભગ મળતું છે. કુટુંબનો તથા દોળાનો વડો એ જ સત્તાધીશ એવું સામાન્ય રીતે ક્રમારોનું બંધારણ છે. દોકરાઓ પરસ્પરા પ્રધી સ્વતંત્ર ઘરખાર નભાવે છે. સર્ગાસર્ગધીઓની એમની પ્રથા આદિકાળના વર્ગીકરણની છે. કિંદુઓ કરતાં તે કેટલેક અંશે જુદી પડે છે. ક્રમારોને બહુબહુ તો દાદા સુધીનાનું રમરણ હોય છે. તેઓ સમપણનો સમર્થ બ્યક્તિનો નહિ, પણ દોળા વચ્ચેનો રાખે છે, એટલે એક પેઢી અને જાતિને એક જ સમપણના નામે સંબોધવામાં આવે છે. એમનાં સમપણ સંગોત્રના રિવાજ કારણે અનેક વખત પંચપરંપરાની રીતોમાં બળી જાય છે. કાકા પામાનાં તથા દાદા-દાદી અને પૌત્રી-પૌત્રા ત્ર્યેનાં લગ્નોની એમના સમપણ સમર્થ પર મૂળ અસર થતી હોવાથી સમપણના સંજોગોનો અનેક વખત ગૂંચવણીમાં બની જાય છે. એકજ દોળી કે ગોત્ર વચ્ચે લગ્ન કરવાની મનાઈ છે. પુરુષ પોતાની મોટી સાળી, સાસુ ભારમાન વિધવા સાસુ કે તેની કોઈપણ બહેન સાથે કે પોતાની કાકા, મામી, માશી, કૌઈ કે તેમની દોકરીઓ સાથે લગ્ન કરી શકતો નથી. એમના રિવાજ પ્રમાણે દાદા પોતાની પૌત્ર સાથે અને દાદી પૌત્ર સાથે નાતરું કરી શકે છે. એટલે દાદા દોકરીની દોકરી સાથે અને દાદી દોકરાના દોકરા સાથે મરકરી કરી શકે છે. છતાં સામાન્ય રીતે આ પ્રકારનાં લગ્નો અપવાદ નેતાં જ હોય છે, કેમકે વધુ પુણ્ય કળેડું થાય અને બાજુવાળાઓ આવાં લગ્નો કરનારી આખી જાતિની ખજાત ઉઠાવે એનો

તેમને દર લાગે છે.

ક્રમારોમાં જુદા વેલાના મામા, માશી, કૌઈનાં સંતાનો વચ્ચેના લગ્નો અતિલોકપ્રિય છે. એથી કરીને તેનાં લગ્નો એમનામાં વધુ સંખ્યામાં થાય છે. સામાન્ય રીતે તો મોટી વયનાં વરકન્યાનાં જ લગ્ન થાય છે. છતાં સ્ત્રી-ધર્મમાં આખા પહેલાં પણ દોકરીઓને કેટલીક વખત પરણાવવામાં આવે છે ખરી. વરકન્યાની સંમતિ લઇને સમપણ નકાદી કરવામાં આવે છે. દોકરાઓની ઇચ્છાને વડીલો મોટે ભાગે માન આપે છે. સમપણ વખતે કન્યાના પદલામાં લેવાની રકમ ઠરાવવામાં આવે છે. જે વર એ રકમ તત્કાળ આપી શકે તેમ ન હોય, એવા ગરીબ વરને સસરાને ત્યાં સાથી તરીકે ઠરાવેલા સમર્થ સુધી કામ કરવા રહેવું પડે છે. એ રકમ બરપાઈ થાય કે તરત તેના લગ્ન કરવામાં આવે છે. દરેલી તિથિએ વરપક્ષ જન લઇને કન્યા પકાને ત્યાં જાય છે. લગ્નની વિધિ વિધાન એટ [પહેલેને મોટે લગભગ સરખાં હોઈ, તે સૌ સોના ધેર ઉજવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત કન્યાને ઉઠાવી જવી, સાડું કરવું અથવા કોઈકને ત્યાંથી વચ્ચેથી પગારી જવી એ પણ એમની લગ્નપ્રથાના પ્રકારો છે, છતાં હવે તે અતિ સામાન્ય નથી. જે પ્રેમીઓ મસલન કરીને લગ્ન માટે નારી જાય, એવાં લોકગીતો એમનામાં ધણાં છે અને તે અતિ લોકપ્રિય હોય છે. આવાં રનેહલગ્નને એમનો સમાજ સ્વીકાર્ય અર્થે છે. પરંતુ તેનાં લગ્ન રહિના પોરણ બહારનાં અજાય છે. વિધવાને પુનર્લગ્ન કરવું હોય તો જેને ત્યાં કામ બેસવા મામતી હોય તે આદમીને મસ્તક પાણીમાં ઓગાળીને દળદર નાખે એટલી જ વિધિ પૂરતી અજાય છે. પછી પુરુષ પેઢી વિધવાને સ્વહસ્તે ચૂડી પહેરાવી જાતિવાળાને જમાડે એટલે પુનર્લગ્ન કાયદેસરનું થઈ અર્ધ. દિપરવડું એમને સ્વીકાર્ય છે. મોટાભાઈના મરણ બાદ મોટી વિધવા

બાબી પર દિયરનો પ્રથમ હક મળ્યાય છે. અને પેલી વિધવા દિયરવટાની ફરજથી બંધાયેલી મળ્યાય છે. મારા માશીના વચ્ચેનાં તથા દિયરવટાનાં લગ્નો માટે સમજૂતી ફરજ પડે છે. એ રિવાજ તોડનારને દંડ ચાલ્યો છે. સામાન્ય રીતે કમારો એકપત્નીધારી હોય છે. એક કરતાં વધુ સ્ત્રીઓવાળા તો સેંકડે ચારેક હશે. છુટા-છેડાની છૂટ છે, પણ તેને હિતેજન અપાતું નથી. એક માણસ જિંદગીમાં ત્રણ વખત લગ્નવિછેદ કરી શકે. છતાં તે માટે કમશઃ ચડિયાતો દંડ તો તેને આપવો જ પડે. ચોથી વખત છુટાછેડા માગનારને નીચાળેલું ચાલ્યું છે. અને સામાન્ય રીતે તો સહુ તેની નિંદા કરે છે.

સૌ-પુરુષના સહભોગ અને તેમાંથી થતી પ્રજોત્પત્તિને લગતી સામાન્ય બાબતોથી તેઓ માહિતગાર હોવા છતાં, સીમંતને તેઓ જાનવાનની અને પૂર્વજોની કૃપાતું ફળ ગણે છે. પ્રસૂતી માટેના કંઈ નિયમો નથી કે તે માટે સુવાવડી સ્ત્રીએ ઘરમાં રહેવું જોઈએ એવું પણ તેમનામાં નથી. તેથી ઘણી સ્ત્રીઓ ખેતર કે જંગલમાં બાળક જણે છે. પણ પ્રસૂતીકાળે એકાદ અનુભવી વૃદ્ધા અને એક બે બહેનપણીઓ તેની સમીપમાં રહે છે ખરી. છોકરાના જન્મ પછી બે મહિના સુધી પ્રસૂતાને અપવિત્ર ગણવામાં આવે છે. તે સમય દરમિયાન સુવાવડી માસિકધર્મ જેવા નિયમો પાળે છે. બાળકના જન્મ પછી ત્રણ દિવસ બાદ બધાં બેમાં થઈ નામકરણ વિધિ કરે છે. નામ પાડવામાં પહેલાં તો એ જોવાય છે કે, તે કોઈ મરેલા સગાના ચહેરા સાથે મળતું આવે છે કે કેમ? તેમ હોય તો એનું નામ તેને અપાય. તેવું કશું મળનાપણું ન જણાય તો જન્મકાળ સમયના અથવા તેના શરીરના કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારને અનુસરીને તેનું નામ પડે છે. તે પછી જન્મદિવસ ઉજવવાની કે એવી બીજી કશી વિધિ નથી. બાળકને શાળામાં મોકલતાં નથી.

પોતાની જાતિની રૂઢિ, હુન્નર, અને વડીલોની સાથે રહીને લોકગીતો કે લોકકથાઓ સાંભળીને શીખે તે માટે.

દેવો, મેલાંતલો, મેલીવિદ્યા, ને જંતર-મંતરથી જ માનવી મરી જાય તેવી એમની ખાતરીબંધ માન્યતા છે. મુડદાની નનામી બે જથ્થુ ઊંચકીને દાટવાના રથાને લઈ જાય છે. અતિ વૃદ્ધ તથા પ્રતિષ્ઠિત માણસને અગ્નિ-સંસ્કાર આપે; તે સિવાયના તમામને બોંબમાં બંડારવાના. મરનારની ચીજ વસ્તુઓ એની સમાધિની બૂમી પાસે મૂકી રાખવામાં આવે છે. મુડદાના મસ્તક તરફ મોટા પથ્થર બેઠો ન્હી બાકીની જમીન પર નાના નાના પથરા ગોઠવવામાં આવે છે. અસાધારણ રીતે થયેલાં મૃત્યુ વિશે ખાસ લક્ષ અપાય છે. તેવે ટાણે હોશિયાર બેંગાને બોલાવવામાં આવે છે. મરનારના ભૂતને તે એની સમાધિ પર બાંધી રાખે એમ તેઓ માને છે.

સાંસ્કૃતિક સંપર્કનાં સંઘર્ષોમાં કમારોએ અત્યારસુધી સારી જેવી તડગોડ સાધી છે. અને પલટાતા વાતાવરણને અનુકૂળ થતા જાય છે; છતાં તેથી એમની જાતિની જીવનપ્રથા પર કે તેમની આર્થિક સ્થિતિ પર જાણુવા જેવી દશી અસર થઈ નથી. તેમ છતાં તેઓ હિંમત હાર્યા નથી. આસપાસના ગામડાંના હિંદુ ગ્રામીણોના જીવનમાં જે એકરાગી નિરસતા અને નિરતેજતા છે તે કમારોના જીવનનેય આવરી વળા છે. અત્યુત્સાહી સમાજ સુધારકોનું લક્ષ હજી કમારો તરફ વળ્યું નથી. વાહનવહેવાર અને આર્થિક સમવડો વધતાં તેઓ વિશેષ સરકારી માનવીઓના નિકટ સંસર્ગમાં આવતા યશસ્વરો એમની જમાના-જૂની એકલતા અને ટોળીના જીવનની રીતો બદલાશે એમ લાગે છે. પરિસ્થિતિમાં તેમનો વર્તાવ કેવો હશે તે તો આવતી કાલની વાત થઈ; તે તો આજે કોણ કહી શકે ?

(ગોડાંનરિખ)

અમેરિકામાં વધતાજતા નિષ્ફળ લગ્નો અને તેને પરિણામે

યુ. સી. સ. શાંતિએ અમેરિકાના સામાજિક જીવનની સામે ગંભીર પ્રશ્નો

ઉભા કર્યા છે અને તેવો એક મહત્વનો પ્રશ્ન નિષ્ફળ લગ્નો છે. યુદ્ધકાળના ૪૦૯ સૈનિકોના દાખલાઓની તપાસ પરથી જણાયું છે કે એમાંના ૬૦ ટકાનાં લગ્ન શાંતિ પછી નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે અને છૂટાછેડા લેવાયા છે.

આખા યે અમેરિકાનું એ સરેરાશ ધોરણ છે. ઈ. સ. ૧૯૩૫ માં ૬૨ ૧૦૦ લગ્નો ૩૧ છૂટાછેડાનું પ્રમાણ હતું. ૧૯૩૫નો એ આંક આમળાના તમામ આંકને વટાવી જતો હતો. લેક્સ એન્જલ્સમાં છૂટાછેડાનો કાયદો ઉદાર છે. ત્યાં ૬૨ મહિને છૂટાછેડાના ૩૦૦૦ કિસ્સાઓ બને છે. ઓહાઇઓ અને મધ્ય પશ્ચિમ અને દક્ષિણપશ્ચિમના ભાગોમાં લગ્ન કરતાં છૂટાછેડાનું પ્રમાણ વધુ છે. ન્યુયોર્કમાં ગયા વર્ષે કરતાં ૬૨ મહિને છૂટાછેડાના સો કિસ્સા વધુ બને છે અને ૧૯૨૯ કરતાં એ આંક વધારે જણાય છે.

આમ છતાં યે ઉપરના આંકડાઓમાં પત્નીની જોરતલખીથી ગુસ્સે થઇને પત્નીને મારવાથી, પતિ નિરંકુશ રીતે બહાર ફરવાથી, પતિના સારા આચાર માટે વારંવાર આગ્રહ કરતી પત્નીના હંમેશના કકળાટથી, કંટાળીને પત્નીને મારકૂટ કરવાથી, દારૂડીયા અવસ્થામાં પત્નીનો ત્યાગ કરવાથી, પતિ કે પત્નીના ત્યાગથી અગર તો પતિ ફરીને લશ્કરમાં જોડાવાથી સેવામાં આવતા છૂટાછેડાના પ્રમાણને તો આમાં ગણવામાં આવ્યા જ નથી.

યુદ્ધકાળના સૈનિકોના અનેક પ્રશ્નોની સંઘવણમાં સહનુભૂતિ રાખતી સામાજિક સંસ્થાઓનો અનુભવ કહે છે કે, લડાઇ બાદ પુરત જ સૈનિકો તેમના કેન્દ્રસ્થાનો પર જતા ત્યારે તેઓ ખૂબ આશાભર્યા ઉત્સાહી અને સ્ફુર્તિવાળા લાગતા. તેઓ કંઈક વ્યવહાર મુશ્કેલી માટે ઉઠેલ શોધવાની સલાહ મેળવ-

છૂટા-છેડા

વાની ઇચ્છાથી આવતા. અને હવે લડાઈ પીટ્યા પછી જ આઠ મહિના બાદ તો તેઓ આવે છે ત્યારે નિષ્ફળતાથી ઉપજતી કેડવાસથી ભરપૂર હોય છે.

શાંતિકાળની તેમના જીવનની આ મુશ્કેલીનો તેઓ શરૂઆતમાં તો સામનો કરે છે. યુદ્ધક્ષેત્રે થયેલા હાવાવામાં તેમણે લીધેલા શ્રમ અને ધીરજ અહીં પણ કામે લગાડવા તેઓ પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ દિવસ પછી દિવસ અને મહિના પછી મહિના પીતે છે. અને તેઓ તેમાં મજેલી નિષ્ફળતા તથા માનસિક પરાજયથી ભાંગીને, બૂકેડો થઇ જાય છે. લગ્નજીવનની, ગૃહજીવનની નિષ્ફળતાનું કોઈ એક જ કારણ નથી. અનેક કારણોનો શંભુ-મેળો અમેરિકાના ગૃહજીવનને ખાખ કરી રહેલ છે. રહેણાડનો અભાવ, કામધંધાનો અભાવ, શિક્ષણ અંગેની કાંઈ ને કાંઈ મુશ્કેલીઓ, નિંદગીમાં ફરીફામ ખેસવા માટેની ખીનઆવડત, આ બધું એની પાછળ છે. પરંતુ છેવટે તો એ સર્વે લગ્ન અંગેની મુશ્કેલીમાં પરિણામે છે.

અમેરિકાના યુદ્ધસૈનિકોની સામાજિક સેવાઓ માટે રચાયેલી સંસ્થાઓ આવા કિસ્સાઓ શાંતિ કાળની ખુવારી તરીકે જાળ-ખાવે છે. પતિપત્ની, પિતા, માતા, સો અહીં આવે છે અને હરહંમેશ એમનો પહેલો પ્રશ્ન 'મારે વડીલ રોકવો છે. મને સગવડ કરી આપશો?' એ હોય છે, અને પછી એવાં નાસીપાસ જોડાઓની કથની શરૂ થાય છે.

આવી સંસ્થાઓ પાસે આવતા કિસ્સાઓમાંથી કેટલાક મુશ્કેલ કિસ્સાઓ જોઈએ.

રણસેત્રમાંથી પાછા ફરેલા સૈનિકના કાન તેના પાડોશીઓ ભંભેરતા હતા કે ' તારી ગેરહાજરીમાં તારી પત્ની મેળાવડા અને નાચ-ગાનમાંથી જીવ્વી નહોતી આવતી. ' શરૂઆતમાં તો એણે આ વાત ન માની. પરંતુ તેની પત્ની સગમાં જની છ મહિના વીતી ગયા અને સૈનિકનું મન વહેંચાયેલા ઘેરાઈ ગયું. પતિ-પત્નીની લડાઈ શરૂ થઈ. સૈનિક પત્નીને અનેક ધમકીઓ આપી. જીવન તદ્દન અશક્ય બન્યું, પરંતુ સહભાગ્યે સૈનિકના એક વિશ્વાસુ આદર્શીએ પત્નીની સારી ચાલની ખાત્રી આપી, આથી સૈનિક અને તેની પત્ની કંટાળીને ખીન્ને ગામ ગયાં અને પછી શાંતિથી રહી શક્યાં.

ગેરકાયદેસર ગર્ભાધાનના બનાવો પણ ઓછાં નથી. સેંકડો અને છે. અને તેવા પ્રસંગોને છૂટાછેડાનો સહેલો અને નક્કર ઉપાય સૌ સૂચવે છે. કાયદા પ્રમાણે પતિ ખાર કે વધુ મહિના ગેરહાજર રહે ત્યાર પછીનો ગર્ભ ગેરકાયદેસરનો કહેવાય છે. પતિની ગેરહાજરી પછી ૧૧ મહિને એક પત્નીએ પોતે સગમાં હોવાની પતિને ખબર આપી. આમ કાનૂની રીતે એ ગેરકાયદેસર નહોતું. પરંતુ લગ્ન તો માંડ્યું હતું. છેવટે બાળકને દત્ત આપવામાં આવ્યું અને પતિ-પત્ની ફરીને જોડાઈ ગયાં. પરંતુ આવા બનાવો તો ઠાઈક જ હોય છે. આવો ખીન્નો દાખલો ક્યાંય મેળાયા નથી.

લગ્ન પહેલાં એકબીજાને પૂરા બાળખ્યા વગર ઉતાવળ કરીને પરણનારામાં છૂટાછેડાનું પ્રમાણ ઘણું વહેરે રહે છે. આવા હજારો દાખલા હોવાનો અંદાજ છે. લડાઈ દરમિયાન અમેરિકન સૈનિક મુક્તિદાતા હતા. શાંતિકાળમાં તો એને પણ એના પણ ઉપર ભભવાનું છે.

એક આઈરીશ બાળા બદ્દ જ ઠાઠમાં સાથે તેના પિતાને ત્યાં અમેરિકન સૈનિકને પરણી. માથાપને પણ આનંદ થયો કે પુત્રી

સુખી થઈ ગઈ. પરંતુ પત્નીએ અમેરિકન ધરતી ઉપર પગ મૂક્યો અને તેને જાણ્યું કે પતિની ચાલ સારી નહોતી. મોડીરાત સુધી બહાર ફરતાં રહેવાની એને ટેવ હતી. સરમાં તો સૈનિક એની પત્નીને 'અમેરિકનો મોડી રાત સુધી અગર ધણી વખત આખી રાત બહાર રહે, છે' એમ કહીને સમજાવતો. સૈનિકના માતાપિતા પુત્રવધૂને મમતાથી રાખતા, પરંતુ માતા પુત્રવધૂને છેતરવામાં પુત્રની સાચી-દાર ન બની. છોકરી પાછી પિતાને ત્યાં જવા પણ નહોતી માંગતી. છેવટે તેણે નોકરી કરવાનું અને પોતાના પગ પર ભભવાનું નક્કી કર્યું આને છેવટે એ એકલી રહે છે.

એક ગામડાની અભ્યાસ કરતી બાળા બાળુની સૈનિક છાવણીના સૈનિક સાથે પરણી. ધિનિકને તેની ખરાબ માનસિક રિયતિને લઈને છાવણીમાંથી છૂટા કરવામાં આવ્યો. એ યુવતી તેના પતિની શોધમાં નીકળી. પતિનું ઘર શોધી કાઢ્યું, પરંતુ પતિના માતાપિતાએ તેને છુપાવી રાખ્યો અને તેની બાળ ન આપી. છેવટે તેણે એક ઓરડી ભાડે રાખી. તેના બાળકને દત્ત આપ્યું. વચ્ચે તેના પતિને મળ્યા, પરંતુ તેને કાંઈ ઉત્સાહ ન દેખાયો. છેવટે એના માથાપ પાસે ગઈ. આને તો એ યુવતી પોતાનું જીવન આર્થિક સ્વતંત્રતા પામી ગાળે છે, અને તેનો પતિ હજી ચે રજીયા કરે છે.

આ સિવાય યુદ્ધકાળ દરમિયાન ભોગવેલી સ્વતંત્રતાને બદલ કૌંડુબિક અંકુશથી ધમ્મિત જીવન ગાળવાની અશક્તિથી અને શાંતિકાળના બ્યવહારિક જંઝવાતો સામે ઝુકીને જીવનસંક્રામ ખેડવાની અશક્તિથી ધણીએ લગ્નો ખડક સાથે અલગાઈને જુલ્હા થઈ ગયા છે. અમેરિકન સમાજજીવનનો આગનો આ એક મહત્વનો પ્રશ્ન અમેરિકાના સરકારોનું ખ્યાન ખેંચી રહ્યો છે.

પોપૈયા અને સીતાફળ

પોપૈયાના ઝાડ યુજ દક્ષિણ અમેરિકા વેસ્ટ ઇન્ડીઝ, મેક્સિકોના વતની છે. પણ પૃથ્વીના ઘણાખરા દેશોમાં તેનું વાવેતર દેવાયું છે. આપણા દેશમાં પોપૈયા દાખલ કરનાર શીરગીઓ છે. વલંદાના હિંદી દાપુઓમાંથી આ ફળ દાખલ થયું. ફિલોપાઈન્સથી મલાક્કામાં અને ત્યાંથી પછી તે હિંદમાં આવ્યું. વનસ્પતિ સૃષ્ટિમાં પોપૈયાની જાતના છોડોનો વર્ગ બહુ નાનો છે. આ વર્ગ કરિકેસી તરીકે ઓળખાય છે. માત્ર બે ત્રણ જાતની વનસ્પતિનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. તેમાં કરિકા પપાયા-પોપૈયા આવી જાય છે. પોપૈયાના ફળો સ્વાદિષ્ટ હોવા મેવા તરીકે વપરાય છે. તેમાં પૌષ્ટિક સારક ગુણો છે.

પોપૈયા તેની મોસમમાં સારા અને ખૂબ પ્રમાણમાં મળે છે. છતાં બે જાતની સારી અને ખાતરપાણીની સંભાળ હોય તો બાર માસ મળી શકે છે. સરખા માવજતથી કરેલ વાવેતરના ઝાડ ત્રણ ચાર વર્ષ સુધી ખૂબ ફળો આપે છે.

પોપૈયાના ઝાડ નર અને માદા એમ બુદ્ધા પડે છે. નરને પોપૈયા યતા નથી. તેના પર નર ફુલો જ થાય છે.

કાચા પોપૈયાનું શાક, કચુંબર તથા અથાણું બને છે. લીંબુના રસમાં આથેલ પોપૈયાનું અથાણું બજારું, ઉદર વ્યાધિ અને કબજિયાતમાં સાઈ ફાયદાકારક છે. પણ તે લાંબો વખત રાખી ન શકાય; માત્ર થોડા દિવસ સાઈ રહે છે.

પાકા પોપૈયા સરસ હોયો મેવો છે. તેમાં પૌષ્ટિક અને પાચક ગુણો છે. પોપૈયાનો સોસ (sauce) બનાવે છે: તે યકૃત અને પ્લીટરુદિને મુદારે છે. પાકા પોપૈયાનું પૃથકરણ

• નર પોપૈયાને ફળ બેસે છે પણ તે થડ પર ન જામતાં પોપૈયાની લાંબા નીલેલો દાંબળા પર બેસે છે.

આપણા ફળો

ડૉ નરસિંહ મૂ. શાહ.

મતાવે છે કે તેમાં સાષ્ટ્રીક, ટારટારીક અને મેલિક એસિડો ઉપરાંત ફેરફરસ અને સોડાના કારો છે; પેક્ટીન પણ છે અને આલ્ક્યુમીનો પણ છે. કાચા પોપૈયામાં એક જાતનું તેલ હોય છે. તે રાકના તેલ જેવું લીધું લાગે છે. તે ઉપરાંત બે જાતનાં ઉણુ તેલો પણ હોય છે. તેમાં આવેલા એસિડો સહેલાઈથી પચતા નથી. પોપૈયામાં વિટામીન સી નું પ્રમાણ સારી રીતે હોય છે.

કાચા પણ બરાબર વિઠેસેલાં પોપૈયામાં છેદ કરવાથી ફેલ જેવો સફેદ રસ નીકળે છે. પોપૈયાના થડ અને પાંદડામાંથી પણ આવી રસ થોડા પ્રમાણમાં મળે છે. કાચા પોપૈયામાં ઝાડ પર જ બે ચાર દેકાણે આકૃતી કાપ પાડી એક આલામાં રસ એકઠો કરવો. પછી તેને છીછરી રકાળી કે વાસણમાં સકવવો. જરૂર પડે તો ધીમે તાપે જરા ગરમ કરવો. અગ્નિ પર વધુ તપાવવો નહિ. તદ્દન સૂકો ને થદ અને બરડ થઈ જાય એટલે સફેદ ભૂરા રંગનો બૂદ્ધો થઈ જશે. આને શીન્કનર્સ પપેઇન કહેવાય છે. એક સારા ઝાડમાંથી વરસમાં ૫-૮ ઓંસ મળે છે. આ પપેઇન રાસાયનિક પ્રયોગ વડે પણ કાઢવામાં આવે છે. તેને પપેઇન કહેવાય છે. પહેલાં કરતાં તે મોંઘું છતાં વધુ ગુણકારી છે. આને વેજેટેબલ પેપ-સીન કહેવાય છે. તેની અનેક બનાવટો પેટન્ટ દવાઓ તરીકે બજારમાં વિવિધ નામે મળે છે, તે અજીર્ણ, અપચો, મંદાગ્નિ, પેટના ફૂમ,

પેટના રોગોમાં ઉપયોગી છે, તેમાં ઇડા જેવા ગુણ છે. ઇડાના જેવા આશુમીન તેમાં મોટા પ્રમાણમાં આવેલા છે. ખૂબ મોટી માત્રામાં ઝેરી નીવડે છે. પોષિયાના પાંદડાંમાંથી કારપેઈન નામનો આઈસોપ્રાઈડ નીકળે છે. આના ઔષધીય ગુણોની હજી તપાસ ચાલે છે. બહુ ઝેરી નથી, પણ દવા માટે વપરાતો નથી. પોષિયા આપણી તરફ માંદા માણસને પણ આપવામાં આવે છે, પરંતુ દક્ષિણ તરફ પોષિયા તરફ એક પ્રકારનો અણુગમે છે. પોષિયા અંરમ હોવાથી તે બાજુના લોકો તેને ખાતા નથી. તે ઢારનો ખોરાક ગણાય છે, એ નવાઈની વાત છે. કાઠિયાવાડમાં અમરેલી તરફ પોષિયાનું વાવેતર મોટા પાયાપર કરવામાં આવે છે. તેમાં એક જાત એવી ખીસવવામાં આવી છે કે તેના ઝાડ ખૂબ ઊંચા થતા નથી અને પોષિયા ખૂબ ઊંચે છે. આ પોષિયા ખાવામાં ખૂબ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પોષિયાની એક જાત એવી થાય છે કે તેના ફળ બહુ ખાટા રસવાળાં હોય છે. દાળ, શાકમાં સ્વાદ લાવવા માટે વપરાય છે, અને તેનો મુરખો બને છે. આપણી બાજુ આ જાત થતી નથી.

આપણે ત્યાં સીતાફળ રામફળ બહુ જૂના વખતથી જાણીતા છે, સીતાફળના ઝાડ વેસ્ટ ઈન્ડીઝના મૂળ વતની છે. પણ તેનું વાવેતર હવે ઘણું દેશોમાં થાય છે. હિંદમાં પણ સીતાફળનું વાવેતર ખૂબ કરવામાં આવે છે. જંગલોમાં ઘણે કેકાણે આપણે પણ જોઈ નીકળે છે. ઘણી બાબાઓમાં સીતાફળને અનુન કહેવાય છે. સીતાફળ એનેનેસી વર્ગની છે, અને તેને અંગ્રેજમાં અનોના રકવાગોસા કહે છે, એ ઉપરથી અનુન નામ પડ્યું લાગે છે.

સીતાફળ સ્વાદિષ્ટ ફળો છે. પાકા સીતાફળનો સ્વાદ તેના મીઠા કરને લીધે છે. તે શાંતિકારક અને તરસ મટાડનાર છે. સીતાફળ ઠંડા ગણાય છે. તેમાંથી એક જાતનો દારૂ પણ તૈયાર કરવામાં આવે છે. અનોનાની લગભગ ૧૦ કે ૧૨ જાતો થાય છે. મજીબરી જાતોનાં ફળ મીઠાં

હોવાથી લીલા મેવા તરીકે વપરાય છે. પાંદડાં ફળોમાં સાકરનું પ્રમાણ સારી રીતે હોય છે. પાકા સીતાફળની છાલ જંતુનાશક ગુણ ધરાવે છે. ગર ખાધા પછી તેમાંથી કાળા બીજ નીકળે છે, તેનો બૂકો પણ જંતુનાશક ગુણ વાળો છે; પણ આખમાં પડે તો આખને નુકસાન થાય છે. માટે સાવચેતીપૂર્વક વાપરવો.

કાચા સીતાફળને સૂકવી તેમાંથી બનાવેલાં સુકા બૂકો લોટમાં ભેળવીને વાળમાં નાખવાથી જૂઓ મરી જાય છે.

રામફળ સીતાફળને મળતાં સ્વાદના અને તેના જ બી વાળાં હોય છે, પણ સ્વાદ જરા ઓછાં મીઠાં લાગે છે. તેને અનોના રેડીગુલેટા કહેવાય છે.

સિતોનના લોકો માને છે કે, રામફળ વધુ ખાવાથી દાદ થાય છે. કાચાં રામફળ કાચાં સીતાફળ જેવા જ ગુણ ધરાવે છે. બંનેમાં ટેનિનનું પ્રમાણ સાફ હોય છે. રામફળની છાલ સીનમાં દવા તરીકે વપરાય છે અને તાજાં પાંદડાંમાંથી ગળી જેવો રંગ મળે છે.

બીજી જાતોમાં માળફળ ઉપયોગી છે. પાંદડાં ફળના કરતાં સ્વાદ ખાટા અનનસને મળતો આવે છે અને બરફમાં રાખી લહેજતપૂર્વક ખવાય છે. સીતાફળની માફક માળફળને ઉપર છીલકાં હોતાં નથી.

ચોકુના ઝાડને રાજ્ય-બોરસહીના ઝાડની સાથે એક જ વર્ગમાં મૂકવામાં આવે છે. ચોકુને એપ્રીલથી ઓક્ટોબર અને એ-ગ્રુન માંસમાં ફુલ આવે છે. ચોકુના ફુલ સફેદ હોય છે. ચોકુના બગીચા ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં ખૂબ છે. તેનું વાવેતર ચોકુના પાક માટે કરવામાં આવે છે. ચોકુ સ્વાદિષ્ટ ફળ છે. તેમાં ઇન્સાઈડર સારા પ્રમાણમાં હોય છે. કાચા ચોકુ ખાવાથી હોઝરીને નુકસાન થાય છે. સામાન્યતઃ ખીજ ફળોમાં એનું બને છે કે, જેમ જેમ ફળ ઝાડ પર મોડું થતું જાય તેમ તેમ તેમાં રહેલ સ્ટાર્ચનું રૂપાંતર સાકર અને ફળ-સાકરમાં થાય છે; ચોકુ આમાં અપવાદ રૂપ છે.

આ દર્દ બાળકોને જ પ્રાયઃ યનારું છે. આર વરસથી મોટી ઉંમરનાને આ રોમ નવસે જ થતો જોવામાં આવે છે, અને એક વાર થઈ મયા પછી ફરીથી કદિ થતો નથી. મોટાં શહેરોમાં આ દર્દ થતું હંમેશાં નજરે પડે છે.

આયુર્વેદિમાં આ રોગનો ઉલ્લેખ જોવામાં આવતો નથી. અન્વેષણ પૂર્વક વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે, આ દર્દ પ્રાચીન નથી, પણ આધુનિક છે. લગભગ બસો ત્રણસો વરસથી હિંદમાં પ્રવેશ પામ્યું હોવું જોઈએ. પ્રથમ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં વધારે જોવામાં આવતું, ત્યાર પછી તો એ આખા દેશમાં દેખાઈ ગયું છે, તો પણ બંગાળ, બિહાર, મદ્રાસ, આસામ વગેરે પ્રતિમાં એનું જોર બહુ જણાતું નથી એમ જણકારેનું કથન છે. એ વિભાગોમાં કવચિત જ થતું જોવામાં આવે છે.

આ બિટાંટીઆનો રોગ પ્રબળ સંચારી-રોગી છે. ઘરમાં એક બાળકને થયો હોય તો તરતજ બીજું બાળક પણ એમાં પડકાય છે. ઝડપથી એક બાળકમાંથી બીજા બાળકમાં એનો ચેપ દેખાય છે. એક મહોલામાં એકી સાથે ઘણાં બાળકો એના ભોગ બને છે. આ દર્દની ચેપ હવા દ્વારા પ્રસરે છે.

આ રોગ કવચિત મોટી ઉંમરના માણસને પણ થતો જોવામાં આવે છે.

આ દર્દ થવાનું કારણ એના જંતુઓ છે એને *Bacillus Pertussis* કહેવામાં આવે છે. એની શોધ ઈ. સ. ૧૮૯૬માં આ રોગમાં સપડાયેલ રોગીના બડખામાંથી થયેલી છે.

આવા બડખામાં રહેલા જંતુઓનો ચેપ હવા દ્વારા ફેલાય છે. ત્યારે બાળકને બિટાંટીઆની ઉધરસ ચડે છે ત્યારે કદ્દ મિથિત યુકેનાં કણ હવામાં ઉડીને શ્વાસક્રિયા દ્વારા બીજા બાળકમાં જાય છે અને રોગ ઉત્પન્ન કરે છે, અને ચેપ લાગ્યા પછી ચાર દિવસથી

બાળરોગ

બિટાંટીઓ

અથવા

મોટી ઉધરસ

લેખક

વૈદરાજ જડભાઈ ભટ્ટ

*

એ અઠવાડિયાં કે વધુમાં વધુ ત્રણ અઠવાડિયાની અંદર આ રોગ લાગુ પડે છે.

આ રીતે આ જંતુઓનો ચેપ પ્રસંરવાથી એકી સાથે સેંકડોથી હજારો બાળકો આ મંત્રણાદાયક રોગનાં ભોગ બને છે, અને બહુ જ હેરાન થાય છે.

આ રોગનો ચેપ લાગ્યા પછી બાળકની શ્વાસનલિકામાં એ જંતુઓ પોતાનું સ્થાન જમાવે છે. એમનું કંઈપ્રદેશથી શ્વાસનળા સુધી દેન્દ્ર બનેલું રહે છે, એટલે એ રથાનો એના પ્રભાવથી પ્રદાહિત રહે છે. વળી આ જંતુઓ એક પ્રકારનું અતરવિષ પણ પેદા કરે છે, જે એમના મૃત્યુથી બહાર આવે છે અને સ્થાનિક હોમ ઉત્પન્ન કરે છે. એટલે ત્યાં ઉશ્કેરાટ આવી આસેપપૂર્વક ગળામાંથી લાક્ષણિક અવાજ સાથે કાસવેગ ઉઠે છે, અને ત્રાસબદ્ધ ઉધરસ આવવા માંડે છે અને ખૂબ ચડે છે. એને લીધે રોગી બાળકના ગળામાંથી બી-બી-હ એવો વિશિષ્ટ ધ્વનિ નીકળે છે. એ કુરકુરી-યાના કે કુકડાના અવાજને મળતો આવતો હોવાથી આ દર્દને કુકડીયાખાંસી અથવા કુરકુરીઆખાંસી એવું નામ પણ અપાય છે. હિંદીમાં તો એને ‘કુદરકાસ કે કુતાખાંસી’ ના નામથી ઓળખે છે.

બાળકને ખૂબ ખાંસી ચડ્યા પછી જો

વમન થઇને થોડો કદ નીકળી જાય છે તો રાહત મળે છે.

જો આ જંતુઓ કંઈ અને શ્વાસનળીમાંથી ફેફસાં સુધી પહોંચી જઇને ત્યાં વિકાર કરે છે તો ન્યુમોનીઆ પણ થઇ આવે છે.

જો બ્રાંડીઆમાંથી ન્યુમોનીયા થાય છે તો બાળક બચકર રિથિતિમાં આવી પડે છે. આવા સંજોગોમાં સત્તર મુયોગ્ય મિટ્રિસા લેવી હિતાવહ છે. કારણ કે બ્રાંડીઆમાંથી થતો ન્યુમોનીઆ પ્રાયઃ અસાધ્ય અને પ્રાણુ-ઘાતક નીવડવાનો સંભવ છે.

બાળકને એવ લાગ્યા પછી એના શ્વાસ-માર્ગમાં જંતુઓ દાખલ થયા પછી ત્રણથી તેર દિવસ આ દર્દ છુપું રહે છે. આ મુદત દરમિયાન જંતુઓ પેતાનાં થાણાં બાળકની શ્વાસનળીમાં નાંખી દે છે અને ધીમે ધીમે બ્રાંડીઆનાં ચિન્હો જણાવે છે.

શરૂઆતમાં બાળક એવેન જણાય છે, તેને થોડી સુકી ખાંસી અને સળેખમનાં ચિન્હો જણાય છે તથા થોડો તાવ-૯૬ ડીગ્રી આવે છે. શરૂઆતમાં આ દર્દ પારખવું મુશ્કેલ છે. પહેલાંના ચાર કે છ દિવસો આવી રીતે વીતી જાય છે. બાળકને સહેજ સરદી કે ખાંસી થઈ છે એમ મનાય છે, અને તે બીજાં બાળકોની સાથે રમે છે, અને માથાપનું ધ્યાન ખેંચાતું નથી. જો આસપાસ બ્રાંડીઆના રોગી હોય અને બાળકને રાત્રે વધારે ખાંસી આવી ઉઠતી થઈ જતી હોય તો ધારી લેવું કે કદાચિત બ્રાંડીઆ હોય.

લગભગ આઠમે કે દસમે દિવસે દર્દ એવું બચકર અને આખું સ્વરૂપ લેવા માંડે છે કે બાળકને ઉધરસ આવતાં બે ચાર દસકાંથી જ કામ પતી જતું નથી. પરંતુ એક સાથે એક શ્વાસે તે જો જો ખોં ખોં કરીને વીસથી પચીસ દસકાં ખાય છે. તે વખતે બાળક અંદર શ્વાસ લઇ શકતું નથી. દસકાં બધે પડતાં

ઉ—બી—૬ એવા લાક્ષણિક અવાજ સાથે હવા અંદર જાય છે ત્યારે એને કળ વળે છે. ત્યાં તો એને ઉઠતી થાય છે. એનાથી એને સહેજ વધારે આરામ મળે છે. ઉધરસનાં દસકાં સાથે ફેફસાં તથા શ્વાસનળીમાંના ઘોળા અને ગ્રીંદણા કાચા કરીને મોટા જથ્થો, અને સાથે એની હોઝરીમાંના ખોરાક પણ બહાર નીકળી આવે છે. ઠાંક વાર કદ સાથે જરાક લોહી પણ હોય છે. દરરોજ આવા દુમલા ઉધરા-ઉધરી અથવા થોડા થોડા અંતરે થયા કરે છે. ચોવીસ કલાકમાં ૭ થી ચોવીસ જેટલા દુમલા થાય છે. દિવસ કરતાં રાત્રે વધારે થાય છે, અને બાળકની ઊંઘ ખગડે છે. ટેલવાએક સમજણું બાળકોને યનારા દુમલાની ખગર પડી જાય છે, એટલે તેઓ એકદમ ઠાંકિ ખાટો, ખુરશી કે દાદર અગર ભીંત પડીને આધાર લે છે. બંને હાથે ઠાંક પકડતાં એ ઉધરસનો દુમલો સારી રીતે સડન કરી શકે છે. નાનાં બાળકોને આવે પ્રસંગે હાથ પડીને આધાર આપવો જોઈએ. ન્યારે દુમલો થાય છે ત્યારે બાળકનો દેખાવ અત્યંત દયાજનક થઇ પડે છે. તેનું મોં લાલચોગ તથા સહેજ સ્વામવર્ણ થઈ જાય છે ને શુંગળાઈ જતું જણાય છે. જો કે એવી રીતે શુંગળાઈને ઠાંક મરતું નથી. વારંવાર થતા ખાંસીના દુમલા; એને લીધે તેનાં પોપચાં કુલેલાં રહે છે. ઠાંક વાર આંખો લાલ હીંગળાક જેવી થાય છે, અને ઠાંક વાર નજીકી કુટે છે. નજીકી બાંધાનાં બાળકોને ગુદાનો નીચલો ભાગ હેઠે ધસી આવે છે—આંગળ નીકળે છે, અથવા સારણગાંઠય પણ ઉતરી આવે છે.

આ પ્રમાણે દર્દની શરૂઆતથી પહેલાં દસ દિવસ દર્દ વધતું જાય છે. પછીના આઠ દસ દિવસ પૂરજોશમાં ચાલુ રહે છે અને અદાર કે બાવીસ દિવસ પછી ધીમે ધીમે નરમ પડવા માંડે છે. ઉધરસના દુમલાની સંખ્યા અને જોસ ઘટવા માંડે છે. દુમલાઓ લાંબે માત્રે

થાય છે અને દર સહેલાઈથી બહાર નીકળે છે. શરીરમાં તો તો વળતો રહે છે અને બાળક ખોરાક પેટમાં ટકાવી શકે છે. આ પ્રમાણે છથી સાત અઠવાડિયાં આ રોગનો દુમલો તદ્દન જતો રહે છે, પરંતુ આ મુદત દરમિયાન બાળકને શરદી ઇન્ફ્લ્યુએન્સા કે ન્યુમોનીઆ જેવા કોઈ રોગનો દુમલો થાય તો આ રોગ ત્રણથી ચાર મહિના સુધી બાળકનો હોડો મૂકતો નથી.

સામાન્ય જનતા પણ આ રોગની મુદત ત્રણ પંખવાડિયાંની છે એમ જાણે છે. પરંતુ પંખવાડિયાં શરીરમાંથી હોય, વચ્ચું પંખવાડિયાં વચ્ચું-બારે હોય અને છેલ્લું પંખવાડિયાં મટવાનું. હજારું પડી જાય છે એમ સમજે છે. જો કદના દર્દોના દુમલા થયા હોય તો છ મહિના સુધી પણ આ રોગ લાંબાય અને જિંદગીઓ પંખવાડિયાં પડે છે એમ ભણ્યા વગર અનુભવથી સમજે છે.

આ રોગ પ્રાચીન નથી. તેમ જ આયુર્વેદમાં એનો ઉલ્લેખ નથી. જો પ્રાચીન હોત તો આયુર્વેદમાં કોમાદમૃત્યુ તંત્રમાં કે બાળ રોગમાં આવા વ્યાપક અને સંક્રમક રોગનું નિદાન ચિકિત્સા પૂર્વક આયોજી લખ્યા વિના રહ્યા જ ન હોત.

એમ છતાં એની ચિકિત્સા આયુર્વેદ જાણનાર વૈદ્ય ન કરી શકે એવું પણ નથી. ત્રિદોષ-સિદ્ધાંત અનુસાર દરેક વિદ્વાન વડે સરળતાથી આ રોગને મટાડી શકે છે, એમાં જરાકે સંશય નથી.

આ દર્દી પાનકડે જન્મ્ય છે એમ દહીં ચકાય અને એનાં લાણો ઉપરથી ઉપાયો ચોળને બાળકને રાહત આપી શકાય.

આ દર્દી મુદતમાંથી હોવા છતાં ઉપાયોથી નવા રોગોના દુમલા થતા અટકે છે. બાળકને ખાંસીના ત્રાસમાંથી રાહત મળે છે અને એની શક્તિ ટકી રહે છે.

આ રોગને માટે ‘પરદુસીન’ નામની દવા આવે છે એ ધણો સારો ફાયદો કરે છે. એના જેવી જ દવાઓ પણ ‘પરદુસીન’ અને ‘ટુસોપીલ’ વગેરે આવે છે અને વપરાય છે, પરંતુ એરીઝીનલ પરદુસીન જેવું ચમત્કારિક કામ કરતી નથી.

સાદામાં સાદા ઉપાય તરીકે આદુ, અર-કુશોનો રસ અને મધ મેળવીને આપવાથી ઘણી રાહત રહે છે. ઠાં યી ઠાં બાર જેટલું આદુ અને પાંચથી દસ પાન અરકુશીનાં પાણીમાં ઘોઈ વાડી રસ કાઢી એમાં ઠાં યી ઠાં બાર મધ નાંખી બાળકને પાવું. આવી રીતે દિવસમાં બેથી ત્રણ વાર પાવાથી આ રોગમાં ફાયદો થાય છે. કશો ઉપદ્રવ થતો નથી અને લાંબું ચાલતું નથી.

વળા આ રોગમાં અજીમો પણ લાભ લાયક છે. થોડા અજીમનાં દાણા વારંવાર દુધમાં ઉકાળી બાળકને પાવાથી લાભ કરે છે.

વળા એકોપથીમાં એ દર્દીનાં લોહીમાંથી બનાવેલ સીરમ અને બડખામાંથી તૈયાર કરેલ વેકસીન પણ આ રોગના અટકાવ અને નિવારણ માટે વપરાય છે.

એ સિવાય આ નીચેની પ્રયોગ અનુભવસિદ્ધ અને શુભકારક માધુમ પડ્યા છે જે આંદો આપવામાં આવે છે.

આદુ	ઠાં યી
સુંક	દરેક
ખોરંગડીનું પંચાગ અથવા મૂળ	પાવલી
અજીમો	પાવલી બાર
અરકુશીનાં પાન	લઈ, આખુ
સાચી કાકડાસોંગ લાંબી	ભાગુ ખાંડી
કાયમળ	આશરે રોર
સૂમળી સાચો ઉપદ્રેટ	સવાશેર
લીડીપીપર	પાણીમાં
જેઠીમધ	ઉકાળી,
કાળાધરાખ	
મૂળાનાં બી	

પાણી આશરે પાંચ સાત તોલા રાખી, ઉતારી, ઠરે ત્યારે ચોળા લુગડાથી માળી લેવું. એમાં ૧૦ ભાર મધ અને ૧૦ ભાર દેશી જીરું ગોળ મેળવી ઓગાળા એક શીશી ભરી રાખવી. એમાંથી દિવસ રાતમાં છ એક વાર થોડું થોડું આ ક્વાથનું પ્રવાહી દુધમાં મેળવીને પાવું. દુધ સિવાય પણ પાનામાં દરકત નથી. વળી આ દવાને મળી બનાવવા માટે એમાં મધ તથા ગોળ વધારે પ્રમાણમાં મેળવી. બાળક સ્વાદપૂર્વક પી શકે એવું બનાવીને પણ આપાય.

ઉપરોક્ત ક્વાથનું પ્રમાણ એક આખા દિવસ માટે છે. વખત ઉપરાંત ન્યારે ન્યારે ઉધરસ ચડે ત્યારે અથવા વારંવાર પણ આપી શકાય છે. આ દવાના પ્રયોગથી બહુ જ રાહત રહે છે. આ પ્રયોગ આયુર્વેદિક પરંપરામાં છે એમ કહી શકાય.

આ ઉકાળે દરરોજ ન બનાવવો હોય ૧૦ મે ચાર દિવસનો વધારે પ્રમાણમાં ઓસડીયાં લઈને ઉપરોક્ત માથે બનાવી શકાય છે. પણ જેમ તાજે હોય એમ વધુ સારું. ઉકાળાના ઓસડીયાં તો ગમે એટલાં વધારે લાવીને પડીકાં તો અગાઉથી તૈયાર કરી શકાય છે, પરંતુ ઉકાળેલો ઉકાળો બે કે ચાર દિવસથી વધારે વખત ચાલે એટલો બનાવી ન રાખવો.

આ સિવાય આ દર્દમાં શિતોષ્ણાદિ ચૂર્ણ પણ મધમાં વારંવાર ચટાડાય તો પણ રાહત મળે છે. એની સાથે જેડે જવખાર મેળવ્યો હોય તો સરળતાથી કફ છુટી પડે છે.

ન્યારે હાથીઆ થોરનો નાચ થયો નડોતો ત્યારે એનાં શીડવાં પણ આ રોગમાં બહુ જ ફાયદો કરતાં એવું માન્ય પડ્યું છે. એની ઉપર ચતાં રાતાં શીડવાંને ઉતારી ચીપીયાઓ પકડી એને દેવના ઉપર જરાતરા શેષી ઉપરના કાંટા બાળી નાંખવા. પછી

જરા જરા છાલ ઉતારી બાળકને ખાવા આપવું. દિવસમાં બે ત્રણ કોડવાં ખાવાથી લાભ થતો. અને સ્વાદિષ્ટ હોવાથી બાળક રાજી ખુશીથી ખાઈ જાય છે. હજી પણ બે ક્યાંય હાથીઆ થોર મળતો હોય તો આ પ્રયોગ કરવા જેવો છે.

ઉપરોક્ત ઉકાળાને કાયમ રાખી શકાય એટલી એક આસવકંઠપના બનાવી શકાય, પણ એ તૈયાર ચતાં એકાદ માસ લાગે છે-ને નીચે પ્રમાણે.

ઉપર જણાવેલી બાર દવાઓ સરખે વજન લેવી અને બધી મળીને કુલ ૩ શેર લેવી. એને ખાંડી ૨૪ શેર પાણીમાં ઉકાળા. એને ચોથા ભાગનું એટલે ૬ શેર ખાંડી રાખી લુગડાથી ગાળી લેવું. પછી એમાં ૨૦ શેર દેશી જીરું ગોળ અને ૧૦ શેર મધ તથા ૧૦ શેર ધાવડીનાં કુલ નાંખી, ચીનાઈ માટીના એક મોટા બાટલામાં ઢાંકણું વાસી પેક કરી એક માસ સુધી રાખી મૂકવું. ત્યાર પછી લુગડાથી ગાળી લઈને એ પ્રવાહી આસવને સારી રીતે આછરવા દેવો. પછી એ સ્વચ્છ આછરી મથેલા પ્રવાહીને શીશીઓમાં ભરી લેવું અને એમાંથી આ રોગમાં ચમચી ચમચી દવા દુધમાં વારંવાર પાયા કરવી. આખા દિવસમાં જરૂર પ્રમાણે ૨ થી ૪ તોલા આ આસવ પાવો. આ રીતે બનાવેલી દવા કાયમ ટકે છે અને કદિ બગડતી નથી અને દવા જેમ જીની થાય એમ વધારે ચુણકારક બને છે.

હવે આ દર્દમાંથી જે ન્યુમોનીઆનો ઉપદ્રવ થાય તો તરત જ સારા વેદ દાકતરની સલાહ લેવી. પરંતુ તાત્કાલિક ઉપાય તરીકે ખોરાક બંધ કરી, હાતી ઉપર અગરનીના ડબાનો લેપ કરવો અને ઉપર જણાવ્યું તેમ આમાં અરુચીનો રસ મધ મેળવીને દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત પાવો અને નીચેની દવા એમાં મેળવીને આપવી.

મકરધ્વજ ૦૥ ગ્રેષ્મન } એક પડીકા વાટીને
કરતુરી ૦૥ ગ્રેષ્મન } મેળવીને આજ
અંબર ૦૥ ગ્રેષ્મન } અરકુસીના રસમાં
ગોરોચન ૦૥ ગ્રેષ્મન } સિતોપલાદિ ૦૥ રાત

આપવી. આવી રીતે દિવસમાં ત્રણ વાર પડીકાં
આપવાથી કંઈનું જોર નરમ પડી જશે.

વળી ઉઠાડીઆમાં આવી કેટલીક દવા
નીચે પ્રમાણે આપવાથી પણ ઠીક ફાયદો
થાય છે.

(૧)

ફેરમફોસ ૧૨x૩ ગ્રેષ્મન } દિવસમાં અને
કાલીન્યુર ૧૨x૩ ગ્રેષ્મન } રાતમાં ત્રણ
કાલીફોસ ૧x૩ ગ્રેષ્મન } વાર પાવી.
અરમ પાણી ૧૥ ઓ'સથી
૩ ઓ'સ

(૨)

અથવા વારંવાર વારાફરતી આ દવા પાવી.

ફેરમફોસ ૧૨x૩ ગ્રેષ્મન } દિવસ રાતમાં
મેગફોસ ૧૨x૩ ગ્રેષ્મન } ત્રણ વાર અથવા
નેટ્રમફોસ ૧x૩ ગ્રેષ્મન } વારંવાર વારા-
અરમ પાણી ૧૥ ઓ'સથી ૩ ઓ'સ } ફરતી પાવી.

આ જોઉ દવાઓ વારાફરતી થોડા થોડા
કલાકને અંતરે આપ્યા કરવી.

આ રોગમાં પરેજી પાળવાથી પણ શાંતિ
રહે છે અને નવા ઉપદ્રવો થતા નથી. કુપચ્છ
કરવાથી બાળકો હેરાન થાય છે,

કફ અને વાયુને કાપાવે એવા ખોરાક
સદંતર બંધ કરવા.

ગળપણ-ખાંડ અને ગોળ બંને, મિષ્ટાન્ન,
મરચાં, ખટાશ, કડોળ, ફરસાણુ, તળેલી ચીજો
ચથાણાં, બાજરો, ચીકાશવાળા પદાર્થો વગેરે
બંધ કરવું. આ કોફી કુધમાં થોડી ખાંડ
આવે એનો પ્રતિબંધ નથી. હમેશનો સાદો

ચાલુ ખોરાક સાસ્ત્રિક હોય તે ખાવામાં
હરકત નથી આવે. પ્રસંગે બાળકોને મીઠાઈ,
ચીનાઈસીંગ જેવા તેલી પદાર્થો કે આચર-
કુચર જેવી વસ્તુઓ, બગર ખાલો કે, શરદી
કરે એવાં પીણાં-આઈસક્રીમ છત્યાદિથી મુક્ત
રાખવાં. ન્યુમોનીઆ થયો હોય ત્યારે તો ખોરાક
બંધ કરી પ્રવાહી ઉપર જ રાખવાં વધુ
હિતાવહ છે.

હજી પણ ઉઠાડીઆમાં ઘૂત (ધી) પાવાની
પ્રથા પ્રચલિત હોય એમ જોવામાં આવે છે.
કદાચ જુના જમાનામાં બાળકોના જઠરાગ્નિ અતિ
પ્રદિપ્ત હોવાથી અત્યુક્ત પડતું હતો, પરંતુ
અત્યારે તો નુકશાન થતું જ જોવામાં આવ્યું છે.
માટે એ પ્રયોગ નહિ કરવાની સલાહ છે.

વળી આ રોગમાં ધણી જુદી જુદી જાતના
દુષ્ક્રિયાઓ છે એની કી અસર છે એ નક્કી
કરવું મુશ્કેલ છે અને એ શ્રદ્ધાનો વિષય છે.

ઉઠાડીઆમાં સપડાયેલ બાળકને પાંચ
આવાડીયાં સુધી બીજા બાળકોથી દૂર રાખ-
વાની જરૂર હોય છે. ત્યાર પછી એને એપ
લાગતો નથી, કારણકે એના ગળકામાંથી
જંતુઓ નીકળ પામે છે.

આ રોગ બાળકને એક વાર ચર્મ ગય
પછી એના જંતુઓ સામે ટક્કર ગ્રીક્ષવાની
સંરક્ષણ શક્તિ જીવનપર્યંત ટકે એવી ઉત્પન્ન
થાય છે એટલે ફરી થતો નથી.

આ રોગમાં સપડાયેલ બાળકનું શરદીથી
અમુકપણે રક્ષણ કરવું જોઈએ. ધાવણુ બાળ-
કને આ રોગ થયો હોય તો ઉપર જણાવેલ
પરહેજ એની માતાએ પાળવી જોઈએ.

રો બાલકજી અમરજી પાઠકના અને સ્વામી
દરિસરજીનાં વેદના 'નંદુરાસ પ્રવેશિકા' અને
'જ્વર મીમાંસા' નામક પુસ્તકો ઉપરથી—'દેખક'

આ માસિક દરમહિનાની પહેલી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

રસોઈ ઘર

સંપાદિકા:

સ્વ. સો. મણીખલેન એચ. મહેતા

અનાર (દાડમ)નું શરબત
સાધન—દાડમનો રસ તોલા ૪૦ અને
સાકર મિશ્રી તોલા ૨૦.

કરવાની રીત—દાડમનાં બી કાઢી તેને
એક ખાદીના કપડાંમાં નાંખી ચોળાને રસ
માળવો. તે રસ ૪૦ તોલા થાય એટલે સાકર
મિશ્રી તોલા ૨૦ લઈ તેને ખાંડી છુટા કરી
તેમાં ઉમેરવો, અને તે ઉકાળવો. જ્યારે તોલા
૩૦ રહે એટલે ઉતારી ઠંડું પડવા દેવું, અને
પછી તેને હવા ન જાય તેવી સરેઈ
કાચની બોટલમાં ભરી રાખવું, અને સૂર્યનો
પ્રકાશ ન પડે તેવી જગ્યાએ રાખવું. વાપરવું
હોય ત્યારે એક કાચના ગ્લાસમાં મોટો ચમચો
શરબત અને બે ચમચા દૂધ અને બાકી
પાણી નાંખી તેમાં આઈસ (બરફ) નાંખવો.
ખસતું શરબત

સાધન: વાળો શેર ૧ અને સાકર શેર ૧
કરવાની રીત—વાળાને પાણીથી ધોઈને
તેને બશેર પાણી મુકી તેમાં ઉકાળવો. એક
શેર પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ખાદીના કટકાથી
જળાને સાકર નાંખી ઉકાળી એક રસ થાય
એટલે ઠંડું પાણી પછી સરેઈ શીશીમાં ભરી
હવા ન જાય તેવી જગ્યાએ રાખવું. વાપરવું
હોય ત્યારે મોટો ચમચો શરબત અને બે
ચમચા દૂધ, બાકીનું પાણી નાંખી પીવાય છે.
અનેનારાનું શરબત

સાધન : અનેનાસનો રસ શેર ૨
સાકર શેર ૧

કરવાની રીત—અનેનાસના કાંટા પાન
કાઢી વચ્ચેથી ચક્ર દાઢી નાંખી એક મોટી
ખમણી લઈ, તેને પિતલની દલાખિણો
ચાળીમાં ખમણી, પછી એક ખાદીનાં
કુકાથી ગાળી રસ જુદો કાચનાં વાસણમાં ભરી
રાખવો. પછી તેમાં સાકર નાંખી દલાખિણો
વાસણમાં ઉકાળવો. ઉકાળતાં ૨ શેર રહે
એટલે ઉતારી, ઠંડું પાણી શીશીમાં ભરી લેવું.
વાપરવું હોય ત્યારે એક ચમચો શરબત, બે
ચમચા દૂધ તથા આઈસ નાંખી પાણી
નાંખી પીવું.

આંબલીનું શરબત

સાધન :- આંબલી શેર ૨ અને ખાંડ
શેર ૪.

કરવાની રીત—આંબલી બશેર લઈ તે
ખાદીનાં વાસણમાં ૧૦ દલાક પકાળી રાખવી.
પછી હાથથી ચોળી પાણી અને તેનો એક-
રસ કરી, ખાદીના વાસણમાં ગળી લેવું. પછી
દલાખિણો વાસણમાં ઉભરો આવે એવી
રીતે ઉકાળવું. પછી તેમાં ખાંડની ત્રણ તારી
આસણી કરી નાંખી દેવી. તૈયાર થાય એટલે
ઉતારી ઠંડું પાણી એટલે શીશીમાં ભરી રાખવું.
બેથી પાંચ તોલા મુધી પિત્ત પ્રકૃતિવાળા માણ-
સને સ્વચ્છના સૂત્રી વખતે આપવાથી દરન
સાથ આવશે. આ શરબતમાં એક બીજો ગુણ
છે, કે ઉનાળામાં તેનું સેવન કરવાથી હ
લાગતી નથી. જેને દંમેશા બંધોશ રહેતો
હોય તેને આ શરબત ધણું જ ગુણગારી છે.
અના સેવનથી દરત દમેશા સાથ આવે છે.
કે. વિશ્વખલેન. એચ. મહેતા.

(ગતાંકયો ચાલુ)
' સરગશ્ચ ઉપયો. '

ધણીવાર બાળક ગરમ પાણીથી કે ગરમ તેલથી દાઝી જાય તો શું ઉપાય કરવા તે જોઈએ. ઉકળતા પાણીથી દઝાય તો કળા-સુનાનું નીતરું પાણી અને એરંડીયું ભેળું કરી ચોપડવાથી ફાયદો થાય છે. ગરમ તેલથી દઝાય ત્યારે દૂધની તર ચોપડવાથી અથવા તો ડેન્ટનું પાન દોઝેલા ભાગ પર મૂકવાથી રાહત રહે છે. વધારે દાઝ્યું હોય તો ડોક્ટરને દેખાડવું.

જો કોઈ નાનું છોકરું દાઝ્યું હોય અથવા બળ્યું હોય તો તેને એમને એમ કપડાં સુદાં જ સવાશેર જેટલા સાધારણ ગરમ પાણીમાં એક ચમચી સોડાખાર નાખીને લોશન બનાવી બાળકને તે લોશનમાં બીંજવી રાખવું. ધ્યાન રાખવું કે પાણી ૯૮ ડીગ્રી ફેરનહીટ જેટલું જ ગરમ છે. આથી દુઃખાવો ઓછો થશે તે નાડીના ધબકારા પણ ઓછા જણાશે. ડોક્ટર આવી પહોંચે ત્યાં સુધી આ ઉપાય ચાલુ રાખવો. ઘણી વખત ચહેરા બળી જાય ત્યારે આંખ અને નાક અને મોં માટે કાણાં રાખી જીરખો. કાપી કાઢવો, અને સોડાના લોશનમાં બોળા મ્હોં પર ઓઢાડી દેવો અને જીરખાને લોશનથી બીંજવ્યા કરવો. લીન્ટનું કાપડ જીરખો કરવા માટે ન મળે તો ચોકખું અને સાદું કપડું પણ ચાલશે.

જો કોઈવાર કપડાં સળગી ઉઠ્યાં હોય તો ધાખજો, કાટ, શેત્રંજ કે એરી વસ્તુ લઈને દાઝેલાની આસપાસ વીંટળાઈ દઈ તેને સુવાડી દેવું, અને બળતું ઓલવી નાખવું. કોઈનાં કપડાં સળગી ઉઠ્યાં હોય ને મદદ કરનાર કોઈ પાસે ન હોય તો બળતો ભાગ ઉપર રહે એવી રીતે સપાટસૂઈ જવું ને પાસે ઓઢવાનો ધાખજો કે એવું કંઈ લઈને ઓલવવાની તજવીજ કરવી. મદદ માટે જુઓ

બાળઉછેર

લેખિકા:

સી. લબ્યલતા રણજીતભાઈ વૈદ્ય

*

પાડવી, પહેલું ભૂલેચુકે ખુલ્લી હવામાં દોડી જવું નહિ. મદદ કરનારે ધ્યાન રાખવું કે દાઝેલાં ભાગ ઉપરનાં કપડાં સંભાળથી કાઢી લેવી. જો તે ચામડીને વળજેલાં હોય તો તેટલો ભાગ રહેવા દઈ કાતરથી આજુમાજુનો કાપી કાઢવો. સોડાખારમાં લોશનથી દહીંને ઠંડી લાગી આરામ મળશે, એટલું જ નહિ, પણ તેથી સળગી મથેલાં કપડાં સહેલાઈથી છૂટાં કરી શકાશે. દાઝેલા ઉપર ફાદલા પડે તો ગરમ રટ્ટોંગ મ્હામાં લીન્ટ કે ગોઝના કટકા બોળી દાઝેલા ભાગ પર લગાવવા ને સુકાઈ જતા દેવા.

ઝેરી સાપ કે વીંછી કરડે ત્યારે ડોક્ટરની મદદ લેવી. ડોક્ટર આવી પહોંચે તે પહેલાં જો હાથ કે જાંઘ ઉપર સાપ કરડ્યો હોય તો જખમ અને હૃદયની વચમાં તંજ પાટા વડે દબાવું કરવું કે જેથી અવયવોમાં લોહી ફરતું અટકી જાય. પગના નળા ઉપર પાટો બાંધવાનો કંઈ અર્થ નથી. પાટો રખરખી નળીને, નેક્રાઇઝનો, રમાલ અથવા બાડી દોરીનો બાંધવો.

દહીંને તદ્દન સ્વચ્છ સુવાડી રાખવો. જો

અળવાની શક્તિ હોય તો નરમ ઠોરી, મ્હા
કે દૂધ આપવું. કોષપણુ જાતનો દારૂ આપવો
નહિ. સાપ કરડે ત્યારે દહીંને બદુ બીક
લાગવાથી તેની દાહત ઘણી બધાંકર થઈ પડે
છે; માટે તેને ધીરજ આપી મન શાંત કરવું.
જખમ ઉપર કોષ એર વળગી મુકાઈ અથું
હોય તો તેને પોટેસ્ટ્યમ પરમેન્ગેનેટના નરમ
(શીષ્ટા ગુલાબી રંગના) લોશનથી ઘોષ
નાખવું. શ્વાસ ચાલતો બંધ પડતો જણાય
ત્યારે કૃત્રિમ શ્વાસોશ્વાસ ચાલવો.

વીંછી કરડે ત્યારે ખૂબ જ દર્દ થાય છે.
ઘણીને વીંછી ઉતારતાં આવડે છે. આમો-
ફેનની રેડ્ડ ધસીને ચોપડવાથી વીંછી ઉતરી
જાય છે. વીંછીના ડંખ ઉપર નવસાર કે
સાડું મીઠું ધસવું. કારબોલીક એસીડનાં બે
ટીપાં મૂકવાથી ડંખ બળી જાય છે અને
દર્દ જલદી મટી જાય છે.

હડકાપેલું કુતરું કે શિયાળ કરડે તો
માણસ પણ હડકાપેલું થાય છે. તેનું એર
જખમમાંથી નીકળી માનરજીવ તરફ પ્રસરે
છે. જખમમાંથી લોહી વધારે વહે અને તેટલું
તેવી તળવીજ કરવી. જખમ અને ધડની
વચ્ચે દોરી કે રૂમાલ સાધારણ જ્વેરથી બંધવું.
કરડેલા અવયવને એટલે કે હાથ હોય તો
સુલેતા રાખવે. પોટેસ્ટ્યમ પરમેન્ગેનેટની ગુલાબી
પાણીથી જખમને ઘોવો.

બાળકને નાની બે ચપ્પી અને મોટાને
મોટા બે ચમચા બરી ધાન્ડી પાણીના
ગ્લાસમાં મેળવીને આપવી. ડોક્ટરની મદદ
તરતજ લેવી.

પાણીમાં કુજવાથી કે અજે ફીસે ખાવાથી
આપણે શ્વાસ બરાબર ચાલી શકતો નથી,
અને આપણે જાન જવાનું જોખમ ઉત્પન્ન
થાય છે. આ ઉપરથી એમ ન માનવું કે
દમ-બંધ શ્વાસોશ્વાસ પાછો ચાલુ કરવા
એકદમ પ્રયત્ન કરવો. આ દમ ચલાવવાની

રીતને કૃત્રિમ શ્વાસોશ્વાસ કહે છે.

દહીંના શરીરને યોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકવું.
દહીંને તરતજ ઉંધો સુવાડવો અને તેના
હાથ માથા તરફ ઉભા લઈ જઈ મૂકવા તથા
માથું એક પડખે ફેરવી નાખવું, કે તેનું નાક
ને મોં જમીનને અડકે નહિ. કપડાં ઢીલાં
કરવામાં વખત ગુમાવવો નહિ. તેના શરીર
નીચે આદી કે કાંઈ રાખવું નહિ. તેની જખમ
બહાર ખેંચી કાઢવાની કાંઈ જરૂર નથી,
કારણ કે પોતાની મેળે જ બહાર લીકળી
આવશે. દહીંને ઉંધો કરવા માટે તેને એક
પડખે વાંકો વાળવો. તેના ચહેરાનું એક હાથ
રક્ષણ કરી બીજો હાથે તેના સામેની બાજુના
થાપા પરનાં કપડાં પકડી ઝડપથી આપણી
તરફ ખેંચવાં.

દમ બહાર કાઢવાની ક્રિયા ચલાવવી:—

દહીંના માથા તરફ મોં રાખી તેની એક
બાજુએ ઘુંટણીએ બેસવું. આપણી એડીએ
ઉપર આપણું શરીર ટેકવું. આપણા બંને
હાથના પોંચા પકોળા કરી દહીંની કમર
ઉપર મૂકવા. કોડાએ લમબમ એક બીજાને
અડકેલાં રહે. આંગળીએ બેઠે પડખા ઉપર
પાસે પાસે રાખી તેમની ટોચ જમીન તરફ
રાખવી. ત્યારબાદ બેઠે આખા હાથો તદ્દન
સીધા રાખી થાપાના સાંધા રહેજ લાંબા કરી
ઘુંટણ ઉપરથી આપણા શરીરને દહીંના શરીર
ઉપર ઝુકાવવું, એટલે આપણા શરીરનો બધો
બાર નીચલી તરફ પડશે. દહીં ઉપર દબાવુ થશે
એટલે તેના પેટમાંના અવયવો ડાયાફ્રમ તરફ
ઉંચે દબાશે. તેથી ડાયાફ્રમ ઉંચે ચડશે અને
ફેફસામાંથી દવા તથા મોંમાં કાંઈ પાણી કે
ચૂંક દશે તે પણ બહાર પડશે (એરપી-
રેશન થશે.)

પછી તેના ઉપરથી આપણા શરીરનું
વજન લઈ લેવું અને દહીંની પીઠ ઉપર હાથ
રહેવા દેવા. આમ કરવાથી યાત્રી બધી

બાળુએથી ખીલશે, એટલે ફેસમાં હંવા દાખલ થશે. આ પ્રમાણે એક મીનીટમાં બાર વાર આપણું શરીર ઝુકાવવું અને પાછું સઠાવવું. બે સેકન્ડ દબાણ કરવું અને ત્રણ સેકન્ડ દબાણ કાઢી નાંખવું. આમ કરવાથી દર્દી એની મેળે દમ ખેંચશે.

તેના હાથે પગે શેક કરવો કે જેથી તેનું લોહી પાછું ફરતું થાય. દર્દીને દમ ચાલુ રહે ફરી બંધ ન થાય તે માટે બારીકાથી ધ્યાન રાખવું.

શ્વાસોચ્છવાસ ચલાવવાનું કાર્ય, દર્દી પોતાની મેળે દમ લેવાનું ચાલુ રાખે ત્યાં સુધી અગર ડોક્ટર આવી દર્દીને તપાસીને જીવે છે કે નહિ તે બાત્રી આપે ત્યાં સુધી અંતથી ચાલુ રાખવું. આવી રીતે કૃત્રિમ શ્વાસોચ્છવાસ આપવાથી કુખેલાં માણસને ધણી વખત નવજીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

ધણીવાર નાનાં બાળકની આંખમાં કચરો પડે ત્યારે તેને આંખ ઝોળવા દેવી નહિ. બાળકની આંખનું નીચલું પોપચું નીચે ખેંચી જો કચરો દેખાય તો જિંટના વાળની પીછી વડે અથવા ફમાલતો છેડો આંગળી ઉપર રાખી પાણીમાં ભીંજવી તે વડે હલકે હાથે લુછી લેવો. પછી ઠંડા પાણીથી આંખ ઉપર ઊલકો મારવી.

ધણીવાર બાળકો કાનમાં તેમજ નાકમાં કંઈ ચીજ નાખી દે છે. પાસે દેખાતી હોય ને આપણાથી નીકળી રહે તેમ હોય તો ખેંચી લેવી, નહિ તો ડોક્ટરની મદદ લેવી. પેતાને હાથે તે કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. તેનાથી ધણીવાર બચકેર પરિણામ આવે છે. કાનમાં કદી સળા નાખવી નહિ, તેમજ પીચકારી વારંવાર મારવી નહિ. તેથી કાનનો પડદો ખરાબ થાય છે ને બહેરા થવાનો સંભવ રહે છે.

નાના બાળકને પુષ્કળ તાકાને લીધે લૂ લાગે છે ત્યારે તેને ઊલટી ચાપ, ચક્કર આવે,

પુષ્કળ તરસ લાગે, ચામડી ગરમ લાગે છે અને ચહેરા ઉપર બહુ લોહી ધસી આવે છે, ને મોઢું લાલચોળ લાગે છે.

તે વખતે બાળકને તડકામાંથી ઠંડકાં ચાપ ત્યાં લઈ જવું. છાતી-પરથી કમ્મર સુધી બધાં કપડાં કાઢી નાખવા. માથા, ગરદન અને કરોડ ઉપર ચાલુ બરફ મૂકવો, અથવા ઠંડું પાણી રેડવું. આમ કરવાથી તેને રાહત રહેશે. બને તેટલી ખુલ્લી હવા આવવા દઈ બાળકને નેરથી પંખો નાખવો. પછી પાણીમાં બે ચમચી મધ નાખીને તેને પાવું. એપ્સમ સોલ્ટમાં પાણી નાખીને પ્રજ્વળ આપાય છે. ઠંડું પાણી તેને આપ્યા કરવું જરૂરી છે.

પોતાના ધરનાં અમુક જરૂરી દવાઓ, બાટલીઓ ઉપર લેખલ ચોટી નામ લખીને રાખવી જોઈએ. ધરમાં ધણી વખત બાળક પડે આંખડે, શરદી કે ઉધરસ થાય, તાવ જેવું જણાય તો ધરમાંથી તરત દવા આપી શકાય. કંઈ વાગ્યું હોય ને લોહી નીકળ્યું હોય તો આયોડીન, ટીચર બેન્ઝોઇન કે મરક્યુરીકોમ લગાડી શકાય. પેટના દુઃખાવા માટે પેપ્પન કીલર, તાવ અને પેટ સાફ બાટલોવાળા એગ્યુમીક્સર આપવું. સુદર્શન પણ ઉકાળીને આપ્યું હોય તો સાફ. માટે આયોડીન, મરક્યુરીકોમ, બેન્ઝોઇન, આલ્કોહોલ, પેપ્પનકીલર એગ્યુમીક્સર, બ્રામ, સુક્રેલીપ્ટસ, એરેપ્રા, ટ્રેટ્રાઇન, બોરીક પાવડર, પોટેશ્યમ પરમેન્ગેનેટ, એલમેટના કુસ, સુદર્શન, નિક્ષણ, આંખને માટે આરજીરોલ, શુભાખજળ વગેરે ઉપયોગી દવાઓ રાખવી. એરેડીયું, પેરેશીન લીકવીડ, એગેરોલ એવી જીવાંખની દવાઓ પણ રાખવી. ધરમાં સોરીજ, બેડેન, ડ્યુશકેન, ટીનની રકાખી, થર્મોમીટર વગેરે મંદવાડમાં ઉપયોગી ચીજો પણ રાખવી જરૂરી છે. ગળાને માટે ગ્લીસરીન, ટેનીક એસીડ રાખવું. તાવ માટે ક્વીનાઇનની ગોળીઓ અથવા પાવડર રાખવો.

એટલેથીયમ, કોડલીવર એઈલ, ટોનોપીલ
નેનાં ટોનીક પણ ધરમાં રાખવાં. સેપ્ટીક ન
ચાય માટે એમ. એન. બી. ની ગોળાઓ અને
સીત્રાકોષ નેવી ટીકડીઓ પણ રાખવી.

બાળકને નાનપણથી જ કપડાં રવચ્છ
રાખવાની સુચના આપવી. કપડાં ફોરેલાં હોય
તો સાંધીને પહેરાવવાં, પણ ચંદા તો ન જ
પહેરાવવાં. સારા સાથુ અને ગળા વાપરવાથી
કપડાં ધોળીનાં ધોયેલાં નેરાં ઉત્તરનાં ચાય છે.
કપડાંને ધોવાવાથી જલદી ફાટી જાય છે.
બાળક ધૂળમાં ન રમે તે પણ ખાસ ખ્યાન
રાખવું; કારણ કે બાળકનું શરીર અને કપડાં
ખેન મેલાં ચાય છે. તડગામાં સુકવવાથી કપડાં
વધારે ઉત્તરનાં ચાય છે. ગરમ કપડાં ધોતી વખતે
ખાસ ખ્યાન રાખવું પડે કે તેને ધોયા ન
મારવો. સાધારણ પાણીમાં નીચેલીને સુકવવાં,
નહિ તો તાંતજા વૂટી જશે, અને કપડું ફાટી
જશે. ગરમ કપડાંમાં જીવડાં ન પડે માટે
ગોળાજીરી, કપુર, લવીંગ, મરી અને પડે-
પાંદડી વગેરે મૂકવું. ડામરની જોળા મૂકવાથી
પણ જીવાંત પડતી નથી. બાળકનાં કપડાંમાં
ધણી વખત શાદીના, કાટના કે મ્હાના વિગેરે
ડાખ પડી જાય છે. તો તે કેવી રીતે કાઢવા
તે દરેક માતાએ જાણવું જોઈએ.

શાદીનો ડાખ વાળે હોય તો ચાર છ
ચમચી દુધમાં એટલો ભાગ બોળાને ધસવાથી
જતો રહેશે. પણ જુનો ડાખ હોય તો તેટલો
ભાગ બીનો ફરી તેના ઉપર લીંછુ અને મીઠું
ધસવાથી જશે. ટર્પેન્ટાઈનથી ડાખ જાય છે.
ચુનાનું પાણી પણ તાજ ડાખ માટે સાફ છે.
આંત્રેલીક એસીડને રપીરીટમાં મેળવીને ડાખ
ઉપર ધસવાથી ડાખ જાય છે પછી ડાખવાળો
ભાગ સાથુ અને પાણીથી ધોઈ નાખવો. આ
ધણે જ અસીર ઈલાજ છે.

ફળના ડાખવાળું કપડું ઉત્તરના દુધમાં
બોળા ધસવાથી ડાખ સાફ થઈ જશે. ડાખ

ઉપર મીઠું ધરી, ડાખવાળો ભાગ વાડકા
ઉપર ધરી તેના ઉપર ઉત્તરનું પાણી રેડીને
જાળવું તે પણ સારી રીત છે.

રંગીન રેશમી કપડાં ઉપરથી ફળનો ડાખ
કાઢવો હોય તો ડાખને ઠંડા પાણીથી ધોઈ, પછી
તેની ઉપર એમોનીયાનું પાણી લગાડવું. તે
છતાં ડાખ ન જાય તો તે ભાગ ફરીથી ધોઈને
તેના ઉપર ચુનાનું પાણી લગાડવું.

મ્હા કે કોશીનો ડાખ સુતરાઉ કપડાં ઉપર
પડ્યો હોય તો ઉત્તરના પાણીમાં ટંકણખાર
નાખી, ડાખ વાળો ભાગ વાડકા ઉપર ધરી,
તેમાંથી ઉત્તરનું પાણી આગા લેવું. આમ કર-
વાથી જલદી ડાખ જાય છે. એ ડાખ ઉપર
સાથુ ન લગાડવો. તેનાથી તો ઉલટા ડાખ
પાડા ચાય છે. ગરમ કપડાં ઉપર મ્હા કે
કોશીનો ડાખ પડ્યો હોય તો એક ભાગ ગ્લીસ-
રીન, નવ ભાગ પાણી અને અર્ધો ભાગ
એમોનીયાનું પાણીનું મિશ્રણ બનાવવું અને
ડાખ પડેલા ભાગ ઉપર ઘસવાથી લગાડવું.
ત્યારબાદ ૧૨ કલાક કપડાને સુકવી રાખવું.
આ અરસામાં ડાખવાળો ભાગને થોડી થોડી
વારે ઉપર જણાવેલા મિશ્રણથી પલાળ્યા કરવો.
ત્યારપછી તે ભાગને ઘેરા કપડાથી લૂંછી
નાખવો અને થોડો વખત ઉત્તરના પાણીનો
વરાળમાં ધરી રાખવો.

ઘી કે તેલનો ડાખ પડ્યો હોય તો તે
ભાગ રપીરીટથી ધોવાથી જતો રહેશે. ચંદન
ધસીને ચોપડીને સુકવી ખંબેરવાથી પણ જાય
છે. ડાખવાળો ભાગને ઉપર અથવા રપીરીટમાં
સાથુનું પાણી મેળવીને લગાડવાથી જલદી ડાખ
જાય છે. ધણીવાર કપડાંને પતરાનાં જટન કે
ટુક સાથે કપડું ધોવાઈ જાય તો તેના ઉપર
કાટનાં ડાખ પડે છે. ડાખવાળો ભાગને ગરમ
પાણીમાં બોળાને પછી તેના ઉપર લીંછુ અને
મીઠું ધસવું. અને તેના ઉપર ઘસીને ઉત્તરનું
પાણી આગા લેવું અથવા તો એલેલીક એસીડ

અથવા સાઇટ્રીક એસીડથી પણ ડાઘ જાય છે.

ઘણીવાર બાળક રમતાં રમતાં પડી જાય છે અને લોહી નીકળે છે. ત્યારે એના કપડાં ઉપર લોહીના ડાઘ પડી જાય છે. તે ડાઘ સોડીયમ હાઇપો ક્લોરાઇડનાં સોલ્યુશનથી ધોવાથી ડાઘ સુતરાઉ કપડાં ઉપરથી જાય છે. મરમ અને રેશમી કપડાં ઉપરથી જો આ ડાઘ કાઢવા હોય તો ન્હાવાના સાબુને મીથી-લીટડ રપીરીટનાં ઓગાળીને તે બાળને ધોવાથી ડાઘ નીકળી જાય છે.

રેશમી સુતરાઉ કે ગરમ કપડાં ઉપર રંગના અથવા વારનીસનાં ડાઘ પડ્યાં હોય તો તે ઇથર એનીલીન એસીટાઇન નાઇટ્રોબેનઝોઇન ક્લોરોફોર્મ અથવા કાર્બન ટેટ્રા ક્લોરાઇડ લગાડવાથી જાય છે.

ડામરના ડાઘ ઇથર બેનઝોઇન અથવા એનીલીન લગાડવાથી જાય છે. આ પ્રભાવે બાળકોના કપડાં ઉપરથી જુદી જુદી રીતે ડાઘ કાઢી કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ.

ઉપસંહાર

આપણે આગલા પ્રકરણોમાં જોઈ ચલા તેમ માતાના ઉદરમાં બાળકની ઉત્પત્તિ થાય ત્યાંથી તે પુરેપુરું પુખ્ત ઉત્તરવું થાય ત્યાંસુધી તેનામાં સુસંસ્કારો રડવા માટે માતાએને યોગ્ય કેળવણીની જરૂર છે. મર્મધાનના સમયમાં બીજીબ્ધની ચતારી માતાએએ કુપોતાના દૈનિક વ્યવહાર, આમારવિચાર તથા આહારમાં પુરેપુરું નીયમન કરવું જોઈએ. તેમજ શારીરિક તથા માનસીક પોષણ પણ મળે તે વિષે ખાસ ધ્યાન રાખવું, વગેરે બાજતો આગલા પ્રકરણોમાં જોઈ ચલા છીએ. એટલે તે પરત્વે હવે વધારે કહેવાનું રહેતું નથી. દરેક માતાએના સંજોગો તથા આસપાસનું વાતાવરણ કંઈ સરખું હોતું નથી, તેમજ આપણા હિંદુ-સમાજમાં માતૃત્વને યોગ્ય વાતાવરણ ઉજી કરવાનો અતુલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થતો નથી.

તો તેવા સંજોગોમાં માતાએએ માનસીક સંયમ જળવીને આગલા પ્રકરણોમાં જેમ દર્શાવ્યું છે તેમાંની થોડી ઘણી બાજતો પણ અનુસરે તો પણ ઘણું જ શુભ પરિણામ લાવી શકાય. ઘણી સ્ત્રીએની આર્થિક સ્થિતિ પણ પોતાનું શરીર સ્વાસ્થ્ય, વધારવા જેવી હોતી નથી. તેએએ પોતાનાથી બની શકે તેટલાં બની જ રહે તથા વીટામીન્સવાળા ખોરાક લઈને પણ પોતાનું તથા પોતાના અંતર્ગત બાળકનું પોષણ કરવું તે જરૂરનું છે.

બાળકના જન્મ પછી તે સમજાવું થાય ત્યારે તેના આહારવહાર ઉપરાંત સુસંસ્કાર પાડવાની પણ જરૂર માતાએની છે અને તે જરૂર બળવાવામાં માતાને હિરસી કેટલો ને કેવો હોવો જોઈએ તે પણ આ લેખમાળામાં સમજાવ્યું છે.

ઉપરનાં પ્રકરણોમાં દર્શાવેલી સુચનાએને બને તેવી રીતે આપણી બિબિધની માતાએ અનુસરે તેવી મહેનત છે.

(સમાપ્ત)

પાલડી ગામમાં રહેતી એક વણિક યુવતી પોતાની માંદો માને જોઈને વિક્ટોરિયા ગાર્ડન પાસેથી પસાર થતી હતી ત્યારે તેને માણેક-ચોકમાં દુલ્લક શાદી નીકળ્યાનો ડર બતાવી સલામત રથને પહોંચાડવાની આશા આપી એક મણિલાલ તેને મોટરમાં રેશને લઈ ગયો હતો. રેશન પર એણે તેને 'તને સાસરીયાના ત્રાસથી છોડાવશું' એમ કહી પોતાની સાથે વડોદરા આવવા જણાવતાં તે યુવતી ચમકી ઊઠી અને રડવા લાગી. આ દશમાં બન્ને જણાં રેવાબાઈની ધર્મશાળા પાસેથી જતાં હતાં ત્યારે શહેર 'કોટડા પોલીસ જમાદારે તેમને અટકાવી પૂછપરછ કરતાં ઉપર્યુક્ત હકીકત બહાર આવી હતી. મણિલાલની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

કેટલાક સાચા

કિસ્સાઓ

*

અમા મહિને, શ્રીમતી સુચેતા કિપલાનીનું અપહરણ કરવા માટે ચોળાયેલું એક વ્યવસ્થિત કાવતરું ઠેવી રીતે નિખળ નીવડ્યું એની માહિતી

માંધીજીની પત્નિકારોની હાવણીના એક સંદેશ-વાહકે આપી છે. શ્રીરામપુરથી વીસ માઈલને અંતરે આવેલા કાંપરામાં તેઓ રાહતકાર્પાનું કામ કરતાં હતાં.

આ વાત વહેતી મૂકનાર ડૉ. દાસગુપ્તાએ જણાવ્યું હતું કે, બુધવારે પાછલે પહેરે મારા એક જૂના ભુજંગ દર્દીએ ખાનગીમાં આ રચયેલા કાવતરાની વિગત આપી હતી. તરતજ સરકારી અધિકારીઓ સાથે મેં સંપર્ક સાધ્યો હતો અને સશસ્ત્ર ગ્રંતીઓના સંરક્ષણ નીચે દ્વંદ્વપારા આવી પડ્યોયો હતો.

એ ધડિએ મુસ્લિમોનું ટોળું તોફાને ચડ્યું હતું અને શ્રીમતી સુચેતા અને અન્ય મહિલા

કાયદોના નિવાસરથાન તરફ અલ્લાહો અકબરની બાંગ પોકારતું ધસી રહ્યું હતું.

સશસ્ત્ર સંત્રીઓએ તરત જ એ ટોળાને વિખેરી નાંખ્યું હતું અને બચતરત મહિલાઓને આ પ્રમાણે ઉગારી લેવામાં આવી હતી.

*

અમદાવાદમાં રાજમહેતાની પોળમાં રહેતા કાપડના વેપારી શ્રી. રમણલાલ માણેકલાલ શાહે ૩. ૧૨૦૧ આપી ચંપા ઉર્ફે કુસુમ નામની કહેવાતી બાલણી યુવતી સાથે લગ્ન કરેલું. આ ચંપા પાછળથી ધરમાંથી ૭૦૦-૮૦૦નો માલ લઈ પલાયન થઈ જતાં નીચેની વિગત બહાર આવી આવી છે.

અગાઉ કપડવંજમાં રહેતો રવાભાઈ યુની-લાલ નામનો મોટર કલોનર તે જ ગામની કાશી નામની બાઈના પ્રેમમાં પડ્યો હતો. આ પછી બન્નેએ લગ્ન કર્યાં ને અમદાવાદમાં સરસપુરમાં રહેવા આવ્યાં.

આ બાઈ કાશી જ્યારે રવાભાઈ સાથે પરણી ત્યારે તે પોતાની સાથે ચાન્તા ઉર્ફે છુરી અને ચંપા ઉર્ફે કુસુમ નામની બે છોકરીઓ પોતાની સાથે લાવેલી. તેમાંથી ચાન્તાને વડોદરામાં રહેતા ચીમનલાલ લક્ષુભાઈ સાથે ૨૧. સાતસો લાખ પરણાવેલી. અને તે પછી ચંપાને ઉપરના રમણલાલ માણેકલાલ સાથે પરણાવેલી.

*

અત્યાર સુધી કેટલેક રચયે હજારીઓના દેશમાં ગોરાઓ દ્વારા હજારી સ્ત્રીઓના સંતાનો ઉત્પન્ન થયેલાં જોવામાં આવતાં, પણ હિટલરની આ મુદ્દ પછી એથી ઉંધુ જ બન્યાના બનાવો બહાર આવ્યા છે. એકલા બ્રિટનમાં જ અંગ્રેજ છોકરીઓએ હજારી સૈનિકોના ૧૫૦૦ નેટલા સંતાનોને ગેરકાયદે જન્મ આપ્યો છે.

*

શ્રી

મતી લીલાવતી મુનશીએ મુસ્લિમો સિવાયના બાકીના લોકોમાં જીવતી પર બીજી બી લાવી, કરવામાં આવતાં લગ્નો ફેક કરાવવાનો કાયદો મુંબઈ પ્રાંતમાં મંજૂર કરાવવામાં સફળ થઈ ચૂક્યાં છે. હવે તેમણે ઉમરના કન્નેડાં એટલે કે, અઢાર વર્ષથી ઓછી ઉમરની સ્ત્રીના પિસ્તાળીસ વર્ષથી વધારે ઉમરના પુરુષ સાથેના લગ્ન ચર્તા અટકાવવાના આશયથી એક કાયદાનો ખરડો મુંબઈ પ્રાંતની ધારાસભામાં રજૂ કર્યો છે. એ ખરડામાં આવી જાતના લગ્નમાં ભાગ લેનારાઓ પૈકી મુખ્ય મુખ્યને સજા કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. જીવતી પર બીજી કરવાના રિવાજના ધિરાજ તરીકે જે કાયદો કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં એ પ્રકારે થયેલાં લગ્નને ફેક જાહેર કરવાની જોગવાઈ છે; તેમ આ પ્રકારના ઉમરનાં કન્નેડાંવાળાં લગ્નોને આ કાયદો ફેક થયેલાં અથવા ફેક જાહેર કરવા જેવાં જાહેર કરતો નથી.

સગીર વયના કાયદાને લગતો આપણા દેશમાં ધણે ગૂંચવડો છે. સામાન્યપણે માણસની અઢાર વરસની ઉંમર પૂરી થાય, એટલે તે સગીર મટી પુખ્ત ઉંમરનું થયેલું ગણાય છે. પણ અઢાર વરસ પૂરાં થાય, તે પહેલાં જ તેના કુદરતી વાલીનું છત્ર તેને માથેથી દૂર થવાથી તેને માથે બીજા છત્ર તરીકે કોઈ વાલીની નિમજીક કરવાનો સવાલ અદાલત આગળ આવે, તો તે સંજોગમાં પોતાનું બધું સંભાળી લેવાની કુલ મુશ્કેલી તરે એકવીસ વરસની ઉંમર પૂરી થતા સુધી મળતી નથી. બીજી બાજુ પર કન્ધા ચોદ વરસની ચર્તાલગ્નને માટે પુખ્ત ઉંમરની થયેલી ગણાય છે અને વાલીઓ તો શોડિયામાં રમતાં બાળકને પણ લગ્નના બંધનમાં જોતરી શકે! સારા કાયદો બાળ-

સૌરભ

*

લગ્નો ચર્તા અટકાવવાના આશયથી ધારામાં આવેલો છે, છતાં તેમણે થયેલાં લગ્નને જોર-કાપે કરાવવામાં આવતું નથી; તેમાં કેવળ થોડાક લોકોને દંડ કે કેદની સજા કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. હવે એ દંડ વચૂક કરવામાં આવે અગર કેદની સજાઓનો અમલ થાય, તો જે અસલ લગ્ન તો પરણનાર વર અને વધૂ બંનેને લગ્નના બંધનમાં જકડેલાં જ રાખે છે. લગ્ન કંઈ ફેક કરતું નથી.

શ્રીમતી મુનશીનો “ઉંમરનાં કન્નેડાંનાં લગ્ન” નો કાયદો આ જ નમૂનાનો છે. કાયદો વચ્ચે પડીને લગ્ન ચર્તા અટકાવી શકે, તે પહેલાં લગ્નનો વિધિ બિટલી ગયો હોય, તો પછી સગીર કન્યા અથવા તેનાં દિલેખીઓને એટલે જ દિલાસો લેવાનો અથવા મન મનાવાવાનું રહે છે કે, ચાલો, કંઈ નહીં તો ખોટું કામ કરનારા થોડાકને સજા તો કરાવી!

મને લાગે છે કે, આટલું પૂરતું નથી. આવી જાતના કાયદા-મુજબ, લગ્ન કરનારા પુરુષ પાત્રને શુનેગાર કરાવવાની સાથે નીચે જતાવેલા કોઈક ધંધાજની જોગવાઈ તે કાયદામાં કરવી જોઈએ. લગ્ન કરનાર પાત્રને શુનેગાર કરાવનારા હુકમને જ લગ્નને ફેક

કરાવનારો પ્રાયશ્ચિક્ક દુકમ મળ્યો. તે પછી સગીર કન્યા તે પુખ્ત ઉંમરની થાય ત્યાં સુધી ઠાઠક લાયક વાલીના હાથમાં અથવા ઠાઠક સંસ્થાને સોંપવી. કન્યા સગીર મટીને પુખ્ત ઉંમરની થાય, ત્યાર બાદ ત્રણ મહિનાથી વધારે નહીં એવી મુદત દરમિયાન પડતી એક તારીખ આ મુદ્દમાને અંગેના છેવટનો ફેસલો લેવાને માટે બંને પક્ષે અદાલત આમળ હાજર રહેવાને મુકરર કરવી. તે તારીખે કન્યાની મરજી શી છે, તેની ચોક્કસાઈ કરી લેવી. તેની ધમ્મજા બે લક્ષને ફેક કરવાની જણાય, તો છેવટના દુકમથી મૂળ લમને ફેક થયેલું જાહેર કરવું. એથી ઉલટું, કન્યાનો વિચાર મૂળ લમની પ્રતિદાને વળગી રહેવાનો હોય, તો પ્રથમ થયેલો દુકમ રદ કરવો. એ કહેવાની જરૂર નથી કે, આ ગાળા દરમિયાન બેમાંથી એકે પણ બીજે ફેકાણે લમ નહીં કરી શકે.

કાયદાનો આશય બે સ્ત્રીને રક્ષણ આપવાનો હોય તો કાયદાથી તેને પૂરતું તેમ જ અસહકારક રક્ષણ મળતું જોઈએ. જે પતિને જે સ્ત્રીની સાથે લગ્નથી જોડાવાના ફળરૂપે સંજ્ઞા ખમવી પડી હોય, તે સ્ત્રીને તે પતિની સાથે દલાલ ઠાઠવામાં સુખ મળવાનો સંભવ રહેતો નથી. એના કરતાં આવા લમના મામલાને ફાજલારી અદાલતને બદલે મુદ્દતી અદાલતની હકૂમતમાં લેવાથી સ્ત્રીને પૂરેપૂરું રક્ષણ મળતું હોય, તો તે રસ્તો જ બહેતર છે.

આ ઉપરાંત કાયદાનો ખરડો જેવો છે, તે મુજબ ચોદ વરસની એક કન્યાને યુગ્મમાંથી સ વરસના પુરુષની સાથે પરણાવવામાં કરી બાધા હોખી થતી નથી. અને સત્તર વરસની કન્યાને પિસ્તાળીસ વરસના પુરુષ સાથે પરણાવવી નહીં શકાય. આના કરતાં મને લાગે છે કે, ઠાઠ પછુ ઉંમરની સગીર કન્યાના તેનાથી કહેો કે, અહીં ગણી ઉંમરથી વધારે

ઉંમરના પુરુષ સાથેના લગ્નને આવો કાયદો લાગુ કરવામાં આવે, તો કાયદાનો અમલ વધારે સરળ થાય ને આશય કંઈક ખરે આવે. (હરીજનગણ) કિશોરલાલ ઘઠ મશરૂવાળા

*

મયા સપ્ટેમ્બર માસમાં જાપાનના કામદાર સંઘોમાં એકનો અણુધાર્યો ઉમેરો એ રીતે થયો છે કે, ત્યાંની વેસ્થાઓએ પોતાનું એક મંડળ રચાવીને સર્વોચ્ચ સત્તાને વિધિસર તેની જાણ કરી છે. વેસ્થાગૃહોમાં વસીતે રીનસર જે વેસ્થાવૃત્તિ કરે છે તેની સ્ત્રીઓનું જ આ મંડળ બનેલું છે. કોઈ પડેરવાનું પણ જેમણે ઠાડી નાખ્યું છે તેની ગેરાઓ પણ આમાં ગોડી સંખ્યામાં જોડાઈ છે. પુરુષોની શોધમાં શેરીઓમાં બટકતી ફરતી ધરખાર વિનાની વેસ્થાઓની હરીફાઈને કારણે ધધાને જે ફટકા પડે છે તે દૂર કરવાને મંડળની રચના થઈ છે.

આ મંડળની રચના થવાથી ધરખાર અને બેરીઓકરાં હોય તેને અમેરિકા બેલીને આવેલા અમેરિકન સેનિટોનો પ્રજ્ઞિત પર સારો પ્રકાર પડી રહ્યો છે. સાથે સાથે યુદ્ધ અને યુદ્ધોત્તર વિષમતાઓને કારણે જેમને નાશટક વેસ્થાવૃત્તિથી ઉદ્ધરનિર્વોદ કરવાનો ફરજ પડી છે તેની ગેરાઓની સ્થિતિ પણ પ્રકાશમાં આવી છે.

જાપાનનો કમળે લેનારા અધિકારીઓ જાપાની પ્રજા સાથે હળવામળવાની સૈનિકોને હજી પછુછટ આપે છે. પરંતુ એ સંજ્ઞાથી જે નવા નિયમો અમલમાં મુકાયા છે તેથી હળવામળવા પર પુષ્ટજ મનોદાઓ મુકાઈ ગઈ છે. એ નિયમોને લીધે અમેરિકન સૈનિકોની માઠી વધે ચર્ચા છે. હળવામળવાની છૂટ તો છે, પણ હળવુંમળવું શી રીતે એ જ તો મુખ્ય પ્રશ્ન બની ગયો છે.

કોઈપણ અમેરિકન સૈનિક ઠાઠ પણ જાપાની સ્ત્રીને જમવામાં સાથે રાખી શકે

નહીં. લશ્કરના રસોડાં સુધી જાપાનીઓ જઈ શકે નહીં. જાપાની રેસ્ટોરાંમાં પણ અમેરિકનોને પ્રવેશબંધી જેવું છે. અમેરિકન સૈનિક જાપાની સ્ત્રીને લશ્કરનાં પોતાનાં કે પછી જાપાનનાં સિનેમાધરોમાં સાથે ન લઈ જઈ શકે કે ન રેનાનગૃહોમાં દરિયાકિનારે કે છાવણીમાં પોતાની સાથે રાખી શકે. જાપાની સ્ત્રીઓને એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે લઈ જવામાં પણ મુશ્કેલી પડે છે. લશ્કરી વાહનોમાં લેખિત પરવાના સિવાય જાપાનીઓને બેસવા દેવાની મનાઈ છે. એ વ્રાત પુરી કે પોતાની જાપાનીસ પ્રેમિકા સાથે બિનલશ્કરી વિસ્તારમાંથી પગે ચાલીને જવા પર કંઈ જ પ્રતિબંધ નથી; એટલું જ નહીં, ખાસ પ્રસંગોએ પોતાની કલગમાં સૈનિક એને નોતરી શકે છે, કે માન્ય થયેલાં જાપાનીસ નૃત્યગૃહોમાં એની સાથે જઈ શકે છે. પરંતુ એની સાથે જાહેરમાં ચેડા કે એનખાઈ કરવાની સખ્ત મનાઈ હોવાથી આટલી છૂટને જાહો અર્થ રહી નથી. વળી જાપાની સ્ત્રીને અમેરિકાની સિમારેટ કે ચોક્વેટ જેવી વસ્તુ આપવાની પણ મનાઈ છે.

પરિણામે પુરુષોની શોધમાં રસ્તા પર રખડતી ફરતી, જાપાનીઓ જેમને 'સંદાની વેશ્યાઓ' કહે છે તેમની સાથે દોસ્તી કરવા બણી અમેરિકન સૈનિકો વળ્યા છે. એટલે જ વેશ્યાગૃહોમાંની વેશ્યાઓએ એકએક પોતાનું મંડળ સ્ત્રીને પોતાનાં હિતોની રક્ષા કરવી પડી છે.

જનરલ ડગ્લાસ મેક આર્થરને સ્વચ્છ અંગ્રેજીમાં એક પત્ર લખીને પોતાની સ્થિતિથી વાંકેકરવાનું પણ આ સ્ત્રીઓ ચૂકી નથી. એમાં લખ્યું છે કે, 'સર્વોચ્ચ સંતાની કૃપાથી અમે વારવનિતાઓ અમારા માલિકો સાથેના કરારને કારણે લદાયેલ પ્રિતિબંધોમાંથી છૂટી છીએ. અમારામાં લોકશાહી ભાવનાઓનો સંચાર થયો છે અને મુક્ત જીવનની આશા અમારામાં

ફુટી છે, પરંતુ અમારી અનિચ્છા 'કેતાં' અમારે આ બંધો ચાલુ રાખવો પડે છે. પણ તે એવે સ્થાને રહીને-જેમાં આરોગ્ય માટેની પૂરતી સવડ છે. અમે સ્વતંત્ર બનીને પ્રમાણિક આગ્રહભર્યું જીવન, ગુમરીએ એવી અત્યારે અમારી સ્થિતિ નથી અને શક્તિ પણ નથી. પણ બંને તેટલું જલદી એવું જીવન શરૂ કરી દેવાને અમે અત્યારે મથીએ છીએ. અમે એટલા માટે એક સ્વશાસિત મંડળ સ્ત્રીને સંગઠિત થવાનું ધાયું છે, જેથી કરીને અન્યો-ન્વાશય, આરોગ્ય અને વિકાસનો લાભ અમને મળી રહે." જનરલ મેક આર્થરને એમાં સહાયજીત થવાની વિનંતી કરીને બંધાની દરીશને નિમૂઠ કરવાની પણ પ્રાર્થના કરી છે.

*

ભારતિય ઇતિહાસ પરિવર્તના અધિવેશનને પ્રસંગે મારે પડના જવાનું, થયું, ત્યારે ત્યાં બિહારના દિંદુ સમાજના અમુક ભાગમાં હજી ચાલતો એક વિચિત્ર રિવાજ જળુવા મળ્યો. મિથિલાના બ્રાહ્મણોમાં છોકરા છોકરીઓના વિવાદસંબંધ ગોઠવવા માટે વર્ષમાં અમુક દિવસે 'મુરતિયાનો મેળો' ભરવામાં આવે છે. આ દિવસ બનતા સુધી અષાઢ સુદમાં રાખવામાં આવે છે. મેળામાં માલિના બધાં મુરતિયાઓની પસંદગી માટે કન્યાઓના વાલીઓ મેળામાં પધારે છે. આખા મેળામાં ફરીને 'મનપસંદ મુરતિયા શોધવાની તબ્બીબ' કરે છે. મુરતિયાની, તેના વાલીની ને તેના કુળની ઓછીવત્તી કિંમત આંકવામાં મદદ કરનાર દલાલો આમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. મુરતિયાઓના આ દલાલોને 'લટક' કહેવામાં આવે છે. બંને પક્ષના વાલીઓ તેમના પર-લટકો પર-પૂરતી લાગવગ અર્જ માવે છે. લટકની દોરવણી મુજબ કન્યાનાં વાલી મનપસંદ જળુતા મુરતિયાનો વરણી કરે છે, પછી બંને પક્ષના વાલી 'પન્ડિત' પાસે

જય છે. પંજિકાર પાસે શાંતિના તમામ કુટુંબના પેટીનાગાનો ચોપડો હોય છે. તે વિવાહસંબંધ જોડવા ઇચ્છતાં આ બે કુટુંબનો પરસ્પર સંબંધ તેમની વંશાવલીઓ પરથી તપાસીને નક્કી કરે છે. જો તે કુટુંબને પિતૃશ્વે સાત તે માતૃશ્વે પાંચ પેટીની નજીની સગાઈ ન નીકળે, તો તે આ સંબંધની યોજના મંજૂર કરે છે. આ મંજૂરી માટે પંજિકાર તેમને તાડપત્ર પર સંસ્કૃતમાં લેખિત પ્રમાણપત્ર આપે છે. અહીં સુધી તેમની યોજના સંજોર્ણમાં પાર પડે છે. તેમનો 'મેળા' માનો ફેરો સફળ નીવડે છે. પછી થોડા જ દિવસમાં લગ્નવિધિ શરૂવામાં આવે છે તે તે પ્રસંગે પાંચ સાત માણસોની નાની જાનની પ્રયા હોવાથી તે લગ્ન શાંતિથી ને સાદાર્થથી થઈ જાય છે. મેળામાં સોળે શજીમાર સજ્જને જતાં મુરતિયાઓનું દસ્ય ખરેખર જોવાલાયક ખરૂં. થેડેક અંશે આ 'મેળા' પહેલાંના સ્વયંવર જેવો લાગે, પણ વસ્તુના તેમ જ નજીની શકાય, કેમકે આમાં તો વરકન્યાથી ઈર્ષા ઈર્ષિની સ્વયં વરણી કરતું જ નથી. આ તો છે વાલી-વાલીની પસંદગીનો મેળો. મુરતિયાને તો શોભાના પૂતળાની જેમ પ્રદર્શિત થવાનું ને કન્યાની તો હાજરીનું જ નામનિશાન ન મળે ! બંનેને વાલીની પસંદગી પર લગ્નમંચીએ જોડાવાનું ને વાલીઓની પસંદગી થી છટકના અભિપ્રાય પર અવલંબે—પોતાની નહિ ! તો પોતાના વાલીની પસંદગી પ્રમાણે વરણી કરવા હાથમાં હાર લઈ કરતી કન્યાઓનું જ સાથે સાથે પ્રદર્શન રખાતું હોય, તો શજીમાર સજ્જેલા મુરતિયાઓને કેટલી રાહત રહે !

—હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી.

શાંતિ માટે અપાતું નોખેલ પારિતોષિક આ વર્ષે મીસ બ્રાઉલી બાલ્ય અને ડો. આર. એલ. મોહને એનાયત થયાનું જાહેર થયું છે. પારિતોષિક બંને વચ્ચે વહેંચવામાં

આવશે. મીસ બાલ્ય શાંતિ અને સ્વનંદના માટે શ્રીઓની આંતર રાષ્ટ્રીય લીડના પ્રમુખ છે. તેમની વય ૭૬ વર્ષની છે. તેઓ અમેરિકાના વતની છે.

*

હિંદી વિદ્યાન પરિષદની ૧૯૪૭ની બેઠકમાં વંચાયેલા વિદ્યાનતી ગુદી ગુદી શાખાઓને લક્ષ્ય ૧૭ નિર્ધારો શ્રીઓએ મોકલેલા છે. આ શ્રીઓ ગુદી ગુદી સંસ્થાઓમાં સંશોધન કરી રહી છે અને તેમના પરિણામો આ નિર્ધારોમાં ચર્ચવામાં આવ્યા છે. રસાયન શાસ્ત્રમાં અને ઊંચાણી શાસ્ત્રના વિવરણમાં નિર્ધારોની સંખ્યા વિશેષ છે. બીજા વિભાગમાં એકાદ બે અને કેટલાકમાં તો એક પણ નિર્ધારો-સંશોધનકારનો નથી.

પુરાતત્ત્વ અને માનવવંશ વિષા વિભાગના પ્રમુખ શ્રીમતી ધરાવતી કવે' દર્ગા. તેઓ પુનાની કવે' યુનિવર્સિટીના મદામાત્ર દાદા આને હાથમાં ડેક્કન ઇન્ડિયન સંશોધન ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં સમાજશાસ્ત્રના પ્રોફેસર તરીકે કામ કરે છે. તેમણે યુગશતના પ્રાચીન-ઐતિહાસિક અવશેષો પર સાઈ સંશોધન કયું છે.

*

વેશભૂષાથી માનવશરીરની સજ્જત કરવાની સામર્થ્યના નવા આકાર પ્રકાશે શોધી તૈયાર કરનારા, થણા કમનસીબી કારિગરો એમ માને છે કે, ટાપરીપત્તરી વેશભૂષાથી માનવ માગખાનું નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય પહેલ પાડેલા અવેશતની માફક દીપી જીડે છે પરંતુ અમેરિકાનો એક વેશભૂષાના નવા નવા આકાર રચનાર જનોડે' ફોરેસ્ટી વગ્ન ગુદી જ ૧૯૫૧ના આપે છે. એના કહેવા પ્રમાણે પુરુષ હમેશાં પોતાના બાળાઆથી અસંતુષ્ટ રહે છે, એથી કરીને તે શરીરની ખામીઓ દાંડવા માટે પોતાની સજ્જત કરે છે. અને તો ફરત ખડવા શરીરમાં દંમેશાં કંઈને કંઈ ઇશુપો દેખાઈ જ છે. એટલે તે શરીરને શોભાવવા

છંદણ પડાવે છે, અંજન આંજે છે, મેંદાથી દાથ-પમના પંગ રંગે છે, દાંત રંગે છે, હોઠ રંગે છે, ચહેરા ઉપર પાઉડર ચોપડે છે. તેમ વેશભૂષા સજે છે. રૂડરૂડી કહે છે કે, ઓ વેશભૂષામાં લીંગલી બની જાય છે, પરંતુ એમ કરીને તો બને તેટલી માનવી આકારની મટી જઈ અમાનવી બની જાય છે ! નૈસર્ગિકતા સામે વર્તમાન ફેશનવાદીઓએ શરૂ કરેલ આ જુદાનાં માનવીએ જંગલી માનવી-ઓનાં અનુકરણ કરવા માંડ્યા છે. યુરોપ-અમેરિકાની ગોંગનાઓ આદિયુગ પછી શરૂ થયેલ શુદ્ધાનુભવી વેળાનાં ને ચિત્રો. ઉપલબ્ધ છે તેવી બનવા મથે છે.

૧૮૫૭ સુધીના યુગની ગોરીનારીઓ છાતીનો ભાગ ખૂબ આગળ પડતો દેખાય તે માટે લોખંડના પટા શરીર પર ધારણ કરતી. ૧૯૦૪ સુધી મોટી છાતી, સિંહ જેવી કટી, સુદીર્ઘ નિતંબ દેખાય તે માટે એવા લોખંડી માળખાં પહેરતી. ૧૯૧૩ સુધી એક પગ જેવો આકાર દેખાય તેવા કાપના ચણિયા ચડાવતી. ૧૯૨૮ સુધી બ્રુસવાળાં વસ્ત્રો પરિધાન કરતી. એમને માટે નવા નવા ઘાટકાપનાં વેશભૂષા તૈયાર કરનારાઓ, માનવીની સાધવ-અર્થીના જ નહિ, પણ જંગલી લોકોના શુદ્ધાનુભવી ગયા હતા. કોંગોની જંગલી નારી પોતાના નિતંબની જે પ્રકારની સજવટ કરે છે તેવું નવા યુગની ગોરી નારી અનુકરણ કરતી થઈ ગઈ છે. એથી પણ વિશેષ ખરાબ અનુકરણ દક્ષિણ આફ્રિકાની હોટ્ટેન્ટોટ - ઓઓની અસાધારણ નિતંબ વૃદ્ધિનું વિકોરિવા યુગની અંગ્રેજ ઓઓ કરતી હતી, જેથી તે અર્ધ-નારી અને અર્ધપશુ સમી દેખાતી હતી ! કુદરતી આકારને વિકૃત બનાવવાનો જ આ લોકોએ ધણો માંડ્યો છે. એથી રથૂળ લાગતી કોપાને પાંતળી બનાવવા, સીધા સાદા ફેશ કબાપને વાંકા બનાવવા ગોરંગનાઓ અનેક

પ્રકારની ધોતિક મદદથી સાધનાઓ કરે છે. આમ પ્રગતિવાળા કહેવાતા યુગનાં માનવી ફેશનને નામે ફરી ફરીને પ્રાગૈતિહાસિક યુગમાં પાછા વળે છે ! ગળાનાં, કાનનાં, માથાનાં, કાંડાનાં, કાણીનાં આશુ-પણોમાં પણ એજ રીતે 'ચક નેમિકમણુ' પરિક્રમણ શરૂ થયું છે. રૂડરૂડીની કદપના એવી છે કે, માનવી પોતાની સરખામણી જંગલનાં પશુઓ સાથે જ કરવા માંડ્યાં, એથી એને સરસરીરમાં કંઈને કંઈ ખામીઓ ત્રીઓ દેખાવા લાગી. આપણા અનેક કવિઓએ પણ આ સોન્દર્યની સરખામણી માણવી (મીનાદી), સિંહ (સિંહલકંઈ), પોપટ (શુકનાસિકા), કદળા (કદળીસમી જંઘા), સર્પ (સાપ જેવો ચોદતો), કાચલ (ક્રિકેટ કંઈ) વગેરે ઉપમા અજકારેલી ભાષામાં કરી છે ! સોન્દર્યની ખામીને પૂરી દેવા માટે છંદણ પડાવવાની શોધ થઈ. એ કલા સમય દુનિયાના દેશોમાં આદિમાનવીથી માંડીને અદ્યતન માનવી સુધીમાં પ્રવેશાને વિકસી છે. ગોરી નારીઓ જંગલી માનવીઓની જેમ છંદણાંથી પગ રાણુતારતી નથી તો મોખાની મદદથી એમના જેવી દેખાવાનો પ્રયાસ કરે છે. આગામાં આજાં વસ્ત્રો પહેરી અર્ધનમ જેવા દેખાવ કરતી આજની ગોરી તેમજ બીજી લક્ષનાઓ પ્રાગૈતિહાસિક યુગની નારીનું જ અનુકરણ કરે છે. તેમ વળી કેટલીક નખરીખ સુધી શરીર ઢાંકે તેવી વેશભૂષા ખાસ પ્રસંગે ધારણ કરે છે. આપણા દેશમાં અને ખાસ કરીને યુજરાતમાં નવા-યુગની યુજરાતણુ બરવાડણુ, રખારણુ જેવા ચણિયા, સાડી, ખલૈયાં; મારવાડણુ જેવી ફેશલાપની ધૂપરમાળ વગેરે ધારણ કરે છે, તે પણ પ્રગતિને નામે પીડેદડમાં રૂપ, સોન્દર્ય, કાંક, નખરાં શોધી તેની મદદથી રૂપાળાં દેખાવાનો જ દેખામોંનો છૂપો અસંતોષ વ્યક્ત કરવાનો એક પ્રકાર જ છે ને ! (પ્રજ્ઞાંધુ)

પુનામાં સેવાસદન સમાજ તરફથી ઓઓ. માટે ચાલતી શિક્ષણ સંસ્થાના ધનામ વહેંચવાનો મેળાવડો થી. મોરારજી દેસાઈના પ્રમુખપદે થયો હતો. સંસ્થાના પ્રમુખ દરેકજીના ના. રાણી સાહેબે મહેમાનની ઓળખાણ કરાવી હતી.

સુરતની ચાઇલ્ડ પ્રોટેક્શન (જાળ સંરક્ષણ) સમિતિમાં શ્રી. જ્યોતરનાથજી દેવ, શ્રી. ઈન્દીરાબાઈ જોગજેકર અને મીઠાંબાઈ ડાન્ડાકર સુદાયા.

સાથી રાષ્ટ્રમંડળની આયક અને સામાજિક કાઉન્સિલની ત્રીજી બેઠકને અંતે ૭ કમીશનો પર દિંદની સુદેશી થતાં દિંદી સરકારે માનવ દક્ષ કમીશન ઉપર ઓમની દંસાજેન મહેના, અને સ્ત્રીઓના દરજ્જાને લગતા કમીશન ઉપર બેગમ દમીદઅલીની નીમણુંક કરી છે.

બાવનમરમાં ઉત્તમજાઈ જૈન કન્યાશાળાનો વાર્ષિક ધનામનો મેળાવડો થી. ચંચળ બહેન બોમીલાલ શાહના પ્રમુખપદે થયો હતો.

મુંબઈમાં ધર્મનગરમાં જાણીતા પ્રથમ વિમાની રવ. કાલીનાં ધર્મપત્ની થી. નારાયણજી પુ. કાલીના પ્રમુખપદે મહિલા સંમેલન મળ્યું હતું; તેમાં શ્રી. રામનાથેની રામનારાયણ રૂઢા અને શ્રી. બાળીજીને મૂળજાણએ બાવડો હતો.

અમદાવાદમાં ૧૯૪૫ માં દસ વર્ષની દિંદુજાણને બેઠક આપવારને બદલે જમામપુર મેયો રામની હોરપીટલ પાછળ લઈ જઈ તેના ઉપર અભ્યાસ ગુજરવાના આદેશ માટે પકડાયેલા બૈયા જગુને ત્રણ વર્ષની સજા થઈ.

કર્ગાનીમાં મળેલી અખીલ બારનદિંદી સાહિત્ય સંમેલનના ૩૪ મા અધિવેશનમાં શ્રી. મદાદેવી વર્માને તેમનાં પુરતો નિરજ, રસિમ વગેરે માટે શ્રી. મંગળાપ્રસાદ મારિજોષક ર. બારસોનું અને તામરવન મળ્યાં.

દરમીમાં મીમ ફાતમા જીજ્ઞાના દાયે મદરેસા કન્યાશાળાનો બાથો નંખાયો.

દિંદમાંથી વિટનામે માટે તમીજી મીશન મોકલવામાં આવે તો મદાભાજના આજ મંત્રી શ્રી. ખુરશીદ બહેને તેમના કુબાઈઆતરીકે પોતાની સેવા આપવાનું જણેરે મ્યું છે.

દક્ષિણ વિદ્યાભાગર મદાશાળાના નિવૃત્ત આચાર્ય ડો. પોપના ૬૯ વર્ષના અંગ્રેજ પત્ની ડો. શ્રીમતી એડીથ પોપ ઉપર બદમાશીએ તેમના મરમાં પેસી ખંજળથી દુમતો ક્યો હતો. પાછળથી તેમનું હોરપીટલમાં અવસાન થયું.

પાલનપુરમાં મીજી અખીલ દિંદ. ફોરોમાઈક પ્રદર્શન સેડી લોધીપનના દાયે ખુશ્ત મુકવામાં આવ્યું હતું.

આંતર રાષ્ટ્રીય ઓલેમ્પીક રમન ગમનના ઈન્દાસમાં પહેલી જ વાર પોતાના દેસમાંથી મહિલાઓ હોવાની રમનમાં ઉતરનાર છે. આ રમન આમરડોમમાં ૧૯૪૮માં રમાશે તેમાં બાગ સેવા દિંદમાંથી અખીલ દિંદ મહિલા હોવા દીમ જવાની છે.

રાંછકોટ રાષ્ટ્રપ્રશાળામાં શિક્ષક બહેનોને કાંતણ પીંજણ રીખવવા, અઢી માસ સુંધી વગેરે ખોલવામાં આવ્યા છે.

સુરત વનિતા વિશ્રામમાં શ્રી. મનુભેનના રમણીયે શ્રી. જનુભેન તાપીશંકરે હળવર રૂપીઆ બેટ આપ્યા. અને શ્રી ચંચળભેન બાકલસેસો રૂપી-આની દવાઓ બેટ આપ્યા.

મુંબઈ ધારાસભાના પ્રથમ વચ્ચનમાંથી પસાર થયેલું કન્ટેડા - લગ્નો અટકાવનાર ખીલ્લો ભોળાના અભિપ્રાય મેળવવા માટે છપાઈને ભોળામાં વહેંચાઈ રહ્યું છે.

શ્રીમતી કૃષ્ણા હડીસીંગ તેમના પતિ સાથે અમેરિકા ગયા.

ગાંધીમાં નાતાલ દરમ્યાન સૈનિકોએ હુમલા કરી વીસેક ખોસ્તી બાળાઓ ઉપર બળા-ત્કાર કર્યો તો બહેર થયું છે.

લખતર રોટનાના રાણી સાહેબના પ્રમુખપદે વરસોડા અનીલ-ઓ સમાજના ઉત્સવ પ્રસંગે વરસોડાના રાણી સાહેબની પ્રેરણાથી પ્રદર્શન અને રમત ગમતની દરિદ્રાધ રખાઈ હતી. તે પ્રસંગે માણસાના ના. રાણીસાહેબે હાજરી આપી હતી.

કોલ્હાપુર રોટના નોકરોએ પાડેલી હડતાળ સંબંધમાં એક ઓઠાકતરની પછી ધરપકડ થઈ છે.

અમદાવાદમાં લેખક મિત્ર-નના આશ્રમે 'આપન પાથ' અને ઇન્ડીયન પી. ઇ. એન

ના મંત્રી શ્રીમતી સોશીયા વાડીઆ સાથે એક વાર્તાલાપ ગોનાયો હશે.

અમદાવાદની કોમસ કોમે-નના વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે શ્રીમતી જયવતી પ્રાણલાલ દે. નાનજી-ના હાથે ઇનામો વહેંચાયા હતા.

સુરતના ગુજરાતી સાહિત્ય મંડળના આશ્રમે ચોળાયેલ નિબંધ દરિદ્રાધમાં પહેલું ઇનામ મેરી સોરાજી સુખીયાને, ખીલ્લું પુષ્પા રેસાઈ અને મંજુલા મોદીને અને ત્રીજું વીરજાળા રાવળ અને સુરજિ પારેખને મળ્યું.

અમદાવાદના વાડીમાં રહેતાં ઓશવાળ જૈન કુમારી સગેજ વિજયસિંહ શેઠે સેન્ટ્રલ બેંકના કલાર્ક શ્રી બાબુભાઈ મોહન-લાલ પટેલ સાથે વૈદકવિધિથી રનેહલમ કર્યો.

વડોદરા નરેશ નરી માન-ચાંદની લહાણી કરી તેમાં વડોદરાના જન્મનાચાર્ઝ દવાખા-નાનાં લેડી ડોક્ટર મીસ બાના અને ધારાસભાના સભ્ય શ્રી. મુશીલા પંડીત 'રોજબૂપણ' બન્યા.

શેઠ રામકૃષ્ણ દાસમાં પાએ કરી કુ. દીનેશન દિની ચોરડ્યા એમ. એ. સાથે લગ્ન કર્યું. આ તેમનું છઠું લગ્ન છે.

ચંડીપુરમાં ઓઓની સમામાં ગાંધીજીએ ઓઓને હિંમતવાન અને સ્વાયત્તી બનવા બોલાવ્યું હતું.

ઝોંધ પ્રાંતની હાઈકોર્ટના વડા જજ સર જ્યોર્જ થોમસની પુત્રી મીસ થોમસને પંજાબના અમણી આગેવાન દિવાન ચીમનલાલના પુત્ર દિવાન નરીનપ્રકાશ સાથે લગ્ન કર્યું. મીસ થોમસને પારીસ અને ઇંગ્લાંડની વિદ્યાપીઠમાં અભ્યાસ કર્યો છે ને હાલમાં હિંદી સરકારના નાણા ખાતામાં કામ કરે છે.

દિલ્હીમાં અખીલ હિંદ વિદ્યાર્થી કોંગ્રેસના એ તક પડ્યા હતાં, તેને સુમેળ સાધવામાં કુ. મુદ્દલા સારાભાઈ નિષ્ફળ ગયાં.

*

વડોદરામાં ટાવરરોડ ઉપર કૂટપાથ પર ચાલી જતી ત્રણ હિંદુ છોકરીઓની એક મુસ્લીમ યુવકે હેડતી કરતાં તેને ચંપ-લનો માર પડ્યો હતો.

*

શ્રીમતી કૃષ્ણા હડીસંમ વિમાન માંગે અમેરિકા ગયાં. ત્યાં તેઓ યુનાઇટેડ રેઈડમાં બ્યાખ્યાનો આપવાનાં છે.

*

શ્રીમતી કમળાદેવી ચરો-પાખ્યાયનું 'અમેરિકા-ત્રેષ્ટ તત્ત્વોવાળો 'દેશ' એ નામનું અંગ્રેજીમાં પુસ્તક પ્રગટ થયું.

*

હામોલમાં એક દશ પોરવાડ વણીક ગ્રદરથે પોતાની હયાત પત્ની છતાં બીજું લગ્ન કર્યું.

*

મદાતમા ગાંધીજીએ શ્રીમતી અરુણને તેમના પતિ સાથે અમેરિકા જવાનો આગ્રહ કર્યો છે.

*

ઉગ્તાડના રાજકુમારી એશી-કાનેય શ્રીસના રાજકુમાર શ્રીશીપ સાથે લગ્ન સંનંધથી જોડાય તે સામે ધણુનો વિરોધ છે.

*

દક્ષકતામાં સુભાષ જયંતિ પ્રસંગે ૧૬ છોકરીઓની ધર-પકડ થઈ છે.

પંજાબમાં નૈસનક ગાડને ગેરકાયદેસર ઠરાવ્યું. તે સામે સત્યાગ્રહ કરનારાઓમાં એમમ શાહનવાઝ, તેમનાં પુત્રી વગેરે ધણી બહેનોની ધરપકડ થઈ હતી.

*

અમદાવાદમાં રોટરી કલબમાં શ્રી. લીલાવતી મુનશીએ ભાષણ આપ્યું.

*

શ્રીમતી ગોદાવરી પરલકરને ચાણા જીલ્લામાંથી હદપાર કરવામાં આગ્યા છે. તેમને સામ્યવાદી પક્ષની કચેરીએથી પકડી પાછળથી જામીન ઉપર હોડ્યા છે.

*

પશ્ચિમ આફ્રીકાના સીએ રાક્ષીઆનમાં એક એક્ટ્રી અને એક કલાકમાં ત્રણ પુત્ર ને ચાર પુત્રીઓ એમ સાત બાળો એકી સાથે જન્માં. બધાં બાળો થોડીવારમાં મરી ગયાં.

*

બંગાળમાં ટીપેરામાં સ્ત્રીઓ માટે વજો, અને મુસ્લીમ બની ગયેલી સ્ત્રીઓને પાછો હિંદુ ધર્મમાં લાવવા માટે નાણાની જરૂર પડશે એમ ગાંધીજીએ જણાવ્યું છે.

*

આંધ્ર મહિલા પરિષદમાં હરિજન બહેનોને પણ આવવાની ફરજ અપાઈ હતી. વડોદરાના મહારાણી શ્રી. સીનાદેવી આ પરિષદમાં હાજર હતાં. પરિષદે વડોદરાના મહારાજાને માનવત્ર આપ્યું.

*

હેસથી ઉપરેલા એક વિમાનને અકસ્માત થતાં ત્રીસ ફયુસન નામની સ્ત્રી બચી ગઈ; બીજા બધાં ધાપલ થયાં છે.

*

દારકા કન્માશાળાનો રમત-ગમતનો મેળાવડો પ્રાંત સુજાના પત્ની સૌ. કાન્તાબહેન દેસાઈના પ્રમુખપદે થયો હતો. તેમાં દારકા મહિલા મંડળની રચાવના કરવાની વિચારણા થઈ હતી.

*

શ્રી. શારદાબહેન મહેતા વોલનગર તાલુકાના મામણ-ઓમાં છૂત્રી પ્રજ્ઞના પ્રજો જણી તેનો ઉલ્લેખ બતાવે છે.

*

સાવલીમાં મહિલા પુસ્તકાલય કરવા માટે શ્રી: કેશવ-લાલ શાહે ૧૦૫૧ રૂપિયાની મદદ આપવા વચન આપ્યું છે.

વીરુ દિવસના ઉપવાસપછી
આંધીજીની હાજરીમાં ત્યાંના
સ્થાનોક માણસોએ ખોલાયેલું
ખડમ પાછું લાવી આપવાની
કચુલન આપવાથી કુ. અમતુસ
એમને ઉપવાસ છોડ્યા છે.

*
લાહોરના શ્રીમતી ફેડા
મેડી ને સામ્યવાદી પક્ષના
મોવડી હતાં તેમણે તે પક્ષમાંથી
રાહનામું આપ્યું છે અને
ફ્રેંચિસની રાહબરી નીચે કામ
કરવાની ઈચ્છા જાહેર કરી છે.

*
વડોદરાના પ્રતાપચંદ્ર
વિસ્તારમાંથી એક યુવનીનું
નિશાબે જતી વેળા અપહરણ
કરવામાં આવ્યું હતું. તેના
સુરતમાંથી પત્ની મળ્યો છે
અને તે યુવનીને પાછી વડોદર
મોકલવામાં આવી છે.

*
કુંગર [મધુવા પાસે]
ગામમાં એક મોટી ઉમરનો
મેમણ પોતાની પત્નીને તલાક-
છટાછેડા આપવા હજી છે.
બાકીને ચાર છોકરા છે, તેથી
મધુવાના મેમણ યુવકોએ
વિરોધ ઉઠાવ્યો છે.

*
વડીઆના આઈલ મીલ-
વાળા શેઠ કદવાણજી વીરજીએ
પ્રમુતિશુદ્ધ બંધાવવા પાંચ
હજારનું દાન આપ્યું.

*
શ્રી. વિન્યાસકમી પંડિત
મોરોમાં હિંદના એલચી
નીમાવા સંભવ છે.

જૂનાગઢ પાસે સીમરના
વતની ને મુંગઈમાં વસતા એક
મોટી ઉમરના હિનેરાળ બ્રાહ્મ-
ણનું મોતીચર ગામની કિશોર
બાળા સાથે સગપણ થયું છે;
તે હમની તૈયારી ચાલે છે.
પરજીનાર બાકીને બે દીકરાઓ
છે. એકને પરણાવેલ છે, ને તેને
એક પુત્ર પણ છે. પરજીનારની
તખીપત પણ સારી નથી.
પિતરાઈ મામાંએ પેસાના લોકો
કન્યાનું આ સગપણ ક્યોનું
કહેવાંય છે.

*
કાંગ્રાના મહારાજ સાહે-
બનાં બહેન કુ. શ્રી. કીર્તિ.
કુમારીના સાહેબનાં લગ્ન ટેઓ-
લીઆના યુવરાજથી દેવીસિં-
હજી સાથે થયાં.

*
અધામાના પંચાળ રણકો-
ડજી લલજીબાઈએ આકે છોકરા
હોવા છતાં હજીપતી જતીની
સુખી નામની બાઈ સાથે લગ્ન
કયું. બાઈ સુખીનું આ છકું
લગ્ન છે.

*
અમદાવાદ ખાડીઆમાં
મુચારવાડમાં રહેતા અંકુલાલ
પરશોતમની પત્ની બાઈ કાન્તા
એ ગુદકલેશથી કંટાળી કાંકરી-
આમાં પડતું મૂક્યું, તેને
રાહદારીએ જળવાઈ લીધો.
તેના ઉપર આપવાનો કેસ થયો.

*
શ્રી. વિનેશદેવી નીલકંઠની
લખેલ નવલકથા 'કદલીવન'
પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

શાંગહાઈમાં એક ચીની
યુવતી ઉપર અમેરિકન સૈનિકો
નાતાલની એક રાતે બળાત્કાર
કરવા માટે વિરોધમાં ૨૦
યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ
હડતાળ ઉપર બધા હતા ને
સરપસ કાઢ્યું હતું. એથી વાહન
બચ્ચદાર ખેરવાઈ ગયો હતો.

*
નવસારીમાં લુણ્ણસી કુષ્ઠ-
મેદાન પાસે તરતના જન્મેલા
બાળકની લાચ મળી આવતાં
તે સંબંધમાં પોલીસે બીરાવર
ગામની સોના નામની કાળજી
બાઈની ધરપકડ કરી છે.

*
કાઠિયાવાડમાંથી ગાંધે
લખને આવતી બાઈ તખીની
અમદાવાદના રોશને ધરપકડ
થતાં તેને પોલીસ રોશનમાં
રાખેલી. ત્યાં રાત્રે તેના ઉપર
અત્યાચાર શુભધોની ફરીયાદ
થતાં નજમલદુમેન નામના એક
આખકારી પોલીસની ધરપકડ
થઈ છે.

*
હરિજન ઉદ્ધારના કાર્યોને વેગ
આપવા શ્રી. સરલાબેન સારા-
બાઈએ કાઠિયાવાડનો પ્રવાસ
કાંગ્રાથી શરૂ કર્યો હતો.

*
ગોંડળનાં મહારાણી સાહે-
બના પ્રમુખપદે રાજપૂત કન્યા
વિલાસબાઈ રંજન કાર્યક્રમ
થયો હતો.

પુસ્તક પરિચય

શ્રી. નવચંદ્રન દાપોલય, ઠાણપુર, અમદા-
 વાદ તરફથી પ્રગટ થયેલ મરુદ્ધજી (લિખકઃ
 શ્રી. મયુરાદાસ ત્રિકમજી. પૃ. ૧૨૮ કિંમત
 એક રૂપિયા) એ કાળ જેવા રાજદોગના
 નિવારણ માટેની ઉપયોગી મૂલ્યનાઓ સાથે,
 કાલ મટાડવા થું કરવું ને રોગિઓએ કેમ
 વર્તવું તે આદતી 'બચુ' અને લોભને ઘણું
 ઉપયોગી થઈ પડેલું આ પુસ્તક ત્રીજી આટ-
 તિમાં પ્રગટ થયું છે. ગુજરાત વિવાધીક
 તરફથી હિન્દુસ્તાની વહાલીતંત્રદ્વા. ૧ સો (સંખા-
 દક શ્રી. 'ગિરિરાજ' કિશોર. ૫. ૩૨ કિં.
 ચાર આના) આઠ વાર્તાઓને સંમદ છે.
 જ્ઞાન અને બોધ આપતી આ વાર્તાઓ દિંદી-
 હિન્દુસ્તાની શીખનાર માટે ઉપયોગી છે તેટ-
 લી જ ઈતર વાચન તરીકે પણ રસદાયક છે.
 વળી નવચંદ્રન દાપોલય તરફથી માનવી
 ખંદિયેર (અનુવાદો શ્રી: કાકા કાલેસકર અને
 શ્રી. કિશોરલાલ મયરૂવાળા ૫. ૩૨૮ કિં.
 અઢી રૂપિયા) મૂળ લેખક શ્રી. પેરી બરનેસ
 (પ્રમુખ અમેરિકન લેખક શિવે-ડેરાન) નું
 લખેલ પુસ્તક who walk alone નામે
 નવલકથાનો આ સુંદર અનુવાદ આપણને
 સાંપડે છે. કુટરોગ-ગોદનો રોગ આને દિંદમાં
 પણ લાગા નાખીને રૂઢ્યો કાઢ્યો છે ને લાખો
 માણસો એ રોગથી પીડાય છે. એ રોગીઓ
 તરફ જેવી મૃત્યુથી ને તીરરક્ષારથી સજ્જ
 સંમાર્ગમાં લેવાય છે તે સ્પષ્ટ દેખાય છે.
 એવા એક રોગીએ પોતાનો એ વારસો ક્યાંથી
 મળ્યો ને એ રોગ દેખાતાં એણે એકાકી
 ધરેથી નાથી જઈ શીલીપાનન્સ ટાપુએ વચ્ચે
 ધીરજ અને પુરુષાર્થ દાખવી જેવી રીતે નિર્દશી
 માણાં એનો અડેવાસ આપે છે. શીલીપા-
 નન્સ ટાપુઓમાં મોડીસ્તાનનો બેટ-કુલિયન

વીસ મધ્યમ બેટોમાંનો છે, ને ત્યાં મોટીયાઓ
 માટે એક સંસ્થાન વસાવેલું છે, ત્યાંનો સુંદર
 પરિચય આ પુસ્તકમાં દરાવવામાં આવ્યો છે.
 તે સાથે એ પ્રદેશના પ્રાણીઓ, વનરપતિ અને
 સૌંદર્ય દર્શન પણ રજુ કર્યું છે. સાદસ,
 પ્રવાસ અને રોગીઓને વળી લમ્બ આ
 નવલકથાને 'રોગીનસન કુએ' જેવી રસ-
 ભરી રજુ કરી છે. અનુવાદોએ પુસ્તકને
 અંતે પ્રશ્નોત્તરી દ્વારા મોટરોગ સંબંધી
 સંપૂર્ણ માહિતી આપી છે. અને પોતાનો
 અભિપ્રાય 'મનન' નામના ઉક્તા પ્રકરણમાં
 લખ્યો છે. આ પુસ્તક દરેક ખાસ વાંચી
 જવા જેવું છે.

બાવનમરના થી સરસ્વતી પ્રકાશન મોંઠર
 તરફથી પ્રગટ થયેલ બૂનાવળ (લિખકઃ શ્રી
 મગનલાલ રવામજી ત્રિવેદી—'મયૂર' ૫. ૬૦
 કિં. એક રૂપિયા) માં વારાહેરા, પ્રતિદિંસા:
 અને વાસનાપૂર્તિ; એમ ત્રણ જૂનકથાઓ
 આપી છે. નવું છપતર (લિખકઃ થી નાથા-
 લાલ દવે ૫. ૬૬ કિં એક રૂપિયા) માં ત્રણ
 મોલિક ને એક ફ્રેચ નાટો વાંચેલા તેની યાદ
 ઉપરથી લખાયેલ સૂચિત એમ ચાર વાર્તાઓ છે.

ઉપરના બંને પુસ્તકો મોટરોગ માટે
 રસદાયક વાર્તાઓ પૂરી પાડે છે, પણ કિંમત
 પ્રમાણમાં ઘણી વધુ કહેવાય.

પણ એ જ પ્રકાશન સંસ્થા તરફથી
 બાળકો માટે બે સુંદર વાર્તાસંગ્રહો પ્રગટ થયા
 છે. 'ઠહાણી દહુ' કથા નામે મધ્ય-
 માળામાં પડેલું પુસ્તક એક કુમારી અને
 બીજું 'જંગલનો રાજા' (દરેકની કિંમત
 બાર આના ને ૮૪ પાના) 'એક કુમારી'
 માં-એક કુમારી, જળદેવતા, નીલમપરી,
 અને સાત ચોર એમ ચાર વાર્તાઓ અને

‘જંગલના રાજા’ માં- ‘ખૂન-સમગ્ર, રાક્ષસની કુંવરી, અને જંગલનો રાજા એમ ત્રણ વાર્તાઓ છે. પરીકથાઓ જેવી આ વાર્તાઓ વાંચવામાં બાળકોને રસ પડે તેમ છે. પણ બાળકોના હાથમાં જે સાહિત્ય મૂકવાનું હોય તેમાં વ્યભિચાર સંબંધી હકીકત ન આવે એ લેખકે જોવું જોઈતું હતું. ‘નાની રાણી અમથાને મર્ઠ’ એવું વાક્ય બાળકોના મનમાં કેવા તરંગો ઉત્પન્નવે એ ધ્યાન લેખકે-રાખ્યું હોત તો ‘હીક યાત. વળી ધણી ખૂસો છાપહોપતી છે તે નવી આદર્શ વખતે મુશ્કારી લેવી જોઈ એ.

બાળકોને વાર્તાઓ ખૂબ ગમે છે ને આવા વાર્તાસંગ્રહો બાળકોમાં ધણી લોકપ્રિય થઈ પડે છે એમાં શંકા નથી.

ગૂર્જર મંથરત્ન કાચીસય, ગાંધી રસ્તો અમદાવાદ તરફથી ગૂજરાતના બલુણીના લેખક થી. કનૈયાલાલ મુનશીએ પોતાનો જીવન પરિચય લખ્યો છે તે શરૂ નો ભાગ અડધે રસ્તે (પૃ. ૨૩૪ કિ; ૩-૮-૦) અને તે પછીનો સીધાં ચક્રાણુ ભાગ ૧ લો (પૃ. ૨૩૪ કિ. ૩-૮-૦) બીજી આદર્શિમાં પ્રગટ થયાં છે. મુનશીજીના જીવનની આ માહિતી આપતાં પુસ્તકો તેમની રમતિયાળ શૈલી અને વિગતોની વિવિધતાને લીધે ખૂબ જ લોકપ્રિય થયાં છે.

ધી. મહાગૂજરાત પબ્લીસીંગ કું. લીમીટેડ મુંબઈ-૧ તરફથી તીર્થ સલિલ (થી દિલી-૫૬માર્ રોય કું : અનુવાદક થી. નમ્રોનદાસ પારેખ પૃ. ૩૨૦ કિંમત રૂ. ૪-૪-૦) બીજી આદર્શિમાં પ્રગટ થાય છે. આ નવી આદર્શિમાં ધી. રાધાકૃષ્ણને લખેલ નવો આશુખ ઉમેરવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તકમાં રોમાંશો, ગાંધીજી, બટ્ટી-ડરસેલ, રવિન્દ્રનાથ ટાગોર અને થી. અરવિંદ થોપ સાથેનો પોતાનો પરિચય આલખેલ છે. સુંદર શૈલીને રસવાદી ભાષા હોવાથી વાંચકમાં મળ પડે તેવું છે ને પુસ્તક ધણું નવું કહી જાય છે.

વૌરા એન્ડ કું. પબ્લીશર્સ-લીમીટેડ મુંબઈ-૨ તરફથી પ્રગટ થયેલ ‘ભારતની એકતા’ (અનુવાદક : ધી ચંદ્રશંકર પ્રાણીશંકર-મુંબઈ પૃ. ૧૭૬ કિ. રૂ. અડી) એ ધી. જવાહરલાલ નહેરુના ‘Unity of India’ નામે લેખ સંગ્રહનો અનુવાદ છે. ‘ભારતની એકતા’ એ આપણો જીવતો જંગલો પ્રથમ છે. ‘રાષ્ટ્ર પુરુષ, અને ‘ગાંધીજીનો જમાનો’ એમાં ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વ અને કાર્યનું મૂલ્યાંકન કર્યું છે. ‘ન્યાયાધીસનું’ માનવ, ‘બાપાનો-સંવાદ’, ‘શાન્તિ અને સામ્રાજ્ય’ ‘હિંદના રાજસ્થાનો’ વગેરે લેખોમાંથી જવાહરલાલ નહેરુના વિચારો સ્પષ્ટ રીતે રજુ થાય છે. બાકીમાં સોળ દિવસ અને કાશ્મીરમાં સૌંદર્યથી મુગ્ધ બનેલ પંડિતજી પોતાનું દીક્ષા બોલે છે, ને આનંદમાં પણ એમના દીક્ષનું દર્શન લે છે. છેલ્લે, જે મરજીમાં લાહોરની શકીદગંજ મરજીનો ઝગડો વિચારતાં તેઓ ડોન્સ્ટોનનો પલતી સેંટ સોશીઆલ-પંદરસો વર્ષની જૂની છે તેનો પરિચય કરાવે છે. રાખ્યો ને સામાજીક ઉગ્રમાં ને આશ્રમમાં, પણ એ પાંચતની વિવાદો તો એવી એ છે, એમ કહીને જીને માટે આપણે ઝગડી-મરીએ છીએ તે મકાનો તો રાજકર્તાઓની ધૃતિના મુજબ વપરાય છે. સેંટસોશીઆલું દેવળ મુસલમાનોને દાથે જતાં મારજદ અને ને છેવટે ગાંધી પુસ્તક કમાલ પાયા એને સંગ્રહરચનામાં દેરવી નાખે છે. એમ તો અંગ્રેજીએ પણ હિંદમાં ધણી મરિજદો અને મકનરાનો ઓફીસો માટે કે રહેઠાણો માટે ક્યાં નથી ઉપયોગ કર્યો ? એટલે કાંઈ મકાન માટે ઝગડું જરૂરી નથી, એમ કહેતાં પંડિતજી કહે છે કે, માણસ પણ કેટલો બેવકૂફ ને મૂરખ છે કે તે હાલનો વરસના અનુભવથી પાડ શીખતો નથી, ને એની એ બેવકૂફીઓ કરે છે.

ધી. નહેરૂની ‘બાપા, અને’ વિચારોના આશ્રુ પ્રિયજી સુંદર સાધીયા પૂરે એવી રીતે રજુ થયાં છે.

અમદાવાદના થી. હંસ પ્રકાશન સંસ્થા તરફથી અપજ્ઞા સરદાર (શિખર: થી. પુરા- તન હું પ. ૮૮ કિં. ૩૩ એક) પ્રગટ થયું છે. બાળકો અને જોખું ભરેલાં કે વાંચના થી અવાનો પ્રયત્ન કરતાં ડોહો ધણીજ સહેલાઈથી વાંચી શકે એવી સાદી ને સરળ ભાષામાં આપણાં સરદાર શ્રી. વલ્લભભાઈ પટેલના મુંદર હવન પ્રસંગે રજુ કરી હવન પરિચય કરાવ્યો છે.

શ્રી. જયભિષ્ણુ કૃત જવાંમઠ નામે કિશોર કથાઓનો સંગ્રહ (પ. ૧૩૬ કિંમત રૂ. સવા) મૂળે અંગત કાવ્યકથા તરફથી ખીજી આવૃત્તિમાં પ્રગટ થયો છે. આ પુસ્તકમાં કિશોરોને રસ પડે તેવી એક રસ સાદસ અને શોષ બરી સંગમ વાની છે. અને આ વાર્તા આ પુસ્તકના બીજા ભાગ એક દંભ આગેમાં આગળ વધે છે. [પ. ૧૪૪ કિં. સવા રૂપિયો] દરેક વિદ્યાર્થીને આ બન્ને ભાગો વાંચી જતા અમારો ભલામણ છે. વળી એ જ સંસ્થા તરફથી શ્રી. મનુભાઈ જોષાણીની લખેલ એ વાર્તાઓ: પ્રજ્ઞાચક્ષુ (કિં. ચાર આના) અને સતી રૂપામા (કિં. ચાર આના) પ્રચાર દિલ્હિએ હવેયોગી હોવાથી પ્રગટ કરી છે. પહેલી બુદ્ધિને અમરોરો અને ખીજી એક સતીની હવનકથા રજુ કરે છે.

ધી પદ્ય પૃથ્વીકેશન લી. મુજર્ધ-૧ તર- ફથી પ્રગટ થયેલ હીએ તેજ ઠીક (શિખર થી. હનવાલાલ મુનશી. પ. ૧૧૮ કિંમત રૂ. અડી) એક મુંદર નાટક છે. જીતેન્દ્ર અને ઉર્વશી એકબીજાને પરજુવા તૈયાર છે, પણ જીતેન્દ્ર છે પાશ્વર્યનો શોખીન ને ઉર્વશી છે પૂર્વની પ્રેમી; એટલે બન્ને એકબીજાને અનુ- કુળ થવા પ્રયત્ન કરે છે. અને હવે તેઓનો આત્મા બદલાઈને એકબીજામાં પ્રવેશતાં સી પુરોચિન ને પુરુષ સોમોચિન બને છે. ભાષામાં-વિચારમાં-વર્તનમાં. અને એવું દીને થી. મુનશી આજના કાલેનિયનો સી જેવો

દેખાવામાં ને વર્તવામાં અને યુવતીઓ પુરો પડે પડેરવેલ અને વર્તનમાં આગળ પગ ભરે છે તેમને મુંદર ઉપાસંબ આપે છે. નાટક દારવરસ અને દટાસથી ભરપુર છે. સુવાચ્ય છે: એટલું જ તખ્તા લાવક પા- હેવાથી વાચકો: અને શ્રોતાઓને ખૂબ જ રસ પડે તેવું છે. આ જ પ્રકાશક સંસ્થા તરફથી દંડસીવન (શિખર: થી. વિનોદિની નીલકંઠ, પ. ૧૮૦ કિં. ત્રણ રૂપિયા) નામે પ્રગટ થઈ છે. આ નવલકથામાં વિધવિધ જનનાં પાત્રો જોવા મળે છે. તેમાંય વાર્તાની મુખ્ય નાયિકા રાધારાણી (રિજાવાળી) નું પાત્ર ધીમે ધીમે વિકાસ પામી મુંદર આકેષણું છે અને નવલકથા સુવાચ્ય બની છે. પણ અમદાવાદના કૃતિઓમાંનું માનસ તદ્દન ભિન્નરીતે આકેષણેશું જણાય છે. આટલો ભરો ભોજો કાઢ મીઠમાલિક આને નમરે નદિ પડે. કાઈ વહીવટી પત્ની પણ આકેષી છે તેવી નમરે નદિ પડે. જોખુંતા. બાળકો સાથે મોટર ડ્રાઈવરની ઓડરોને નદિ બળેલા દે: એટલે એ વાસ્તવ જગતમાં બને તેવું લાગતું નથી. છતાં ઉગ્રતાં જેવા દેશમાં કાલ આ નવલકથાના પાત્રો જેવા જગતમાં દરી. નવલકથાના પ્રકરણો વ્યક્તિનાં વર્ણનો સાથે ધીમે ધીમે આકેષણ વધે છે ને નવલકથા: દોરને જૂથતી જાય છે; એટલે વાચકરસ દે મુશી જળવાઈ રહે છે: સ્લેમિશની આ પ્રથમ નવલકથા જરૂર આવકારપાત્ર છે.

અમદાવાદના સ્વ. મદાદિ થી. ન્દાનાલાલની પહેલી સંવત્સરી પ્રસંગે તેમના પુત્ર શ્રી. આનંદ ન્દા. દ. કવિએ પોતાનો અંગ્રેજીમાં જલો આપતો બાર ગીતોનો કાવ્ય સંગ્રહ 'દ્વાદશી' (પ. ૨૪ કિંમત આઠ આના) પ્રગટ કર્યો છે. સ્વ. મદાદિને શ્રદાંજલિ આપતાં આ ગીતો દલપતવંચની કવિતાનું મરણું એવા જ વેગબળે ઓત વધાવે એવી આશા રાખે છે.

ગુર્જરીનો નવો ગ્રંથ-કાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-	
(પં. જવાહરલાલ)	૧૧-૫-૦
હજરત મહમ્મદને ઇસ્લામ	
(મુંદરલાલજી)	૧-૦-૦
આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી ઇજવણી	૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુસાપચંદ્ર યોગી :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો મુંદર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. સનિનાં અદ્વૈત મુંદર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદખાલુ

સમાજના પ્રશ્નોને હજીતી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

મુંદર નવલકથાઓનો સેટ

પદ્મીસમાજ નવી આદર્શ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
છમી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
હાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદખાલુની બાળવાતો	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

ગામના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળીઆઓ ને ખડેરા નીચે દટાએલી પ્રેમ-શોધભરી સાહસકથાઓના મુંદર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આદર્શ)	૨-૪-૦
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શૂરવીરો	૦-૧૨-૦
શોધનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુર્જર સત્તારીઓના હૈયામાં રમી રહેલી મેઘાવી પુત્રવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના આજસથી આપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

મુંદરીઓના શણગાર (ઉપાય છે) ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાથમિક શાળાઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળેડાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નો : માન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે હિમા થતાં મનદુઃખને લીધે છૂટાછેડા તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણાંનું સાહિત્ય

હૃદયના ક્ષતનાં સંસ્મરણો	૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ)	૩-૮-૦

વોહગાથી ગંગા (રાદુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓના મુંદર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

વાળ

એ સર્વોચ્ચ બક્ષીસ અને મુખ્ય શલ્યમાર છે અને કેશવર્ધિની વાપરવાથી એ તમે મેળવી શકશો. તમારું નાક અને ગાંઠ કંટલાભયાં એક સરખાં જ રહેવાને સર્ગ્યાં છે, પણ તમારા વાળ માટે તો અગત્યની સુંદરીઓ પેડે તમે રવખનાં સર્ગ શો.

દિવસની સૌંદર્ય શોભાની શરૂઆત તમારા વાળથી જ કરો. તમારા વાળને વધારીને તમારા કાયમને માટે તમારા મનોદર વાળને જુવાની આપોને કેશવર્ધિની તમારી આદર્શકતાને મધારે મુમધુર બતાવશે. કેશવર્ધિનીને તમારા વાળમાં વળીઆં પાડવામાં મદદગાર થવા દો. આને જ તમારા વાળને કેશવર્ધિની આપો.

કેશવર્ધિની

વાળને સાચવે છે, ઉગાવે છે અને સુંદર બનાવે છે.

કેશવર્ધિની વ્યાર આના
કેશવર્ધિની શમ્પૂ બાર આના
[પોસ્ટર અને પેકીંગ જુદું]

બધા જ વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો

સાહિય ઇન્ડીયા કેમીકલ્સ, કોઈમ્બતુર
એન્ટી

ડી. જે. ભરૂચા, નડીઆદ
લીના એન્ડ કા. હિમનગર
વાડીલાલ એન્ડ કા. ભૂતાગઢ
એન ડ્રાક્ક એન્ડ કા. વડોદરા

માસિક ત્રાથે 'પમિનો' માસિક લેડી
દેવામાં આગ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ લેધાણી

વર્ષ ૮ થું

અંક ૫ શ્રી

માર્ચ ૧૯૪૭

ફાગણ ૨૦૦૩

પ્રેમ અને લગ્ન	૨૧૫
પતંગની દોર	૨૧૭
અંતરના બાગમાં	૨૧૯
હોરી	૨૭૩
કુતુરઆની મદત	૨૭૮
મુચેતા કિપલાની	૨૮૧
ભારતીય સાડી	૨૮૩
શ્રીમતી દેમ બેડી	૨૮૫
માતૃ-દિન	૨૮૮
આપણા સમાજના ડાયમ	૨૯૧
અમેરિકન નારી	૨૯૫
પરીક્ષા	૩૦૦
ઓનું ધર્મસંકટ	૩૦૧
શ્રી. દુર્ગાચાર્	૩૦૨
ભરત-ગૃંથય	૩૦૩
કુ. બાર્થરા વિલિસ	૩૦૭
બીસી અલતુસ સમામ	૩૦૮
સગબોવરવાનો ચિત્રિત્તો	૩૦૯
અનુકરણીય	૩૧૨
સોરભ	૩૧૩
સાચા ફિરસાઓ	૩૧૭
મામાપોને મુન્નવતા પ્રશ્નો	૩૨૦
શ્રીમત સમાચાર	૩૨૧
પુસ્તક પરિચય	૩૨૭

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય
અવેરીવાડ : અમદાવાદ

શ્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું શ્રીઓતું માસિક

શ્રીજીવન

વજાદપિ ફર્ડારણિ, મૃદુનિ, કુસુમાવપિ

વર્ષ ઓઠમું : ફાગણ ૨૦૦૩ : માર્ચ ૧૯૪૭ : અંક પમેા

પ્રેમ અને લગ્ન

શ્રી. સી. રાજગોપાળાચારી

પ્રેમ વિષે તો હું બહુ થોડું જ લખી શકીશ, એટલે પ્રેમ અને સમનો વિષય હું હાથ નહીં છું. નયાં પ્રેમ વિષે લખતું એ થાણું ખરું મારા માટે અશક્ય બન્યું છે. આજના નવજવાનો ને નવજીવતીઓએ અશક્ય બનાવી દીધું છે. તેઓ સાફ સાફ રીતે જાહેર કરે છે કે, આજના પ્રેમને વિષે લખવાનો મને કોઇ જ અધિકાર નથી; કારણકે આજના પ્રેમને સમજવાની મારામાં શક્તિ નથી; પરંતુ હકીકત એમ નથી, છતાં હું નયાં પ્રેમ વિષે ના લખતાં-પ્રેમ અને લગ્ન વિષે લખીશ.

હું જાણું છું કે આપણે ગાડીમાં સ-માન મુસાફરી કરવી હોય તો ટિકિટ લેવી જ જોઇએ. પરંતુ ધક્કામુક્કીમાં ટિકિટ મેળવવી મારા જેવા માણસ માટે અશક્ય છે, એટલે ટિકિટ મેળવવાનો મેં જુદો જ રસ્તો લીધો અને ગાડીમાં બેસવા અગાઉ ટિકિટ મેળવી લીધી. મેં ધક્કામુક્કીમાંથી ટિકિટ નથી મેળવી, છતાં ગાડીની બાબતમાં હું તમારાથી વધુ જાણું છું. ટિકિટ મેળવવાની આપણી રીતો જુદી છે એ વાત સાચી; પરંતુ એથી તમે હરમિત નહિ કહી શકો, કે હું ગાડીની બાબતમાં કશું જ જાણતો નથી; અગર તમારાથી ઓછું જાણું છું.

વિવાહ અને પ્રેમના વિષયનો સર્વોચ્ચ વિચાર કરતાં પહેલાં જ આપણે એક વાત માની લેવા મનજીર થઈએ છીએ, કે ભારતવર્ષમાં પ્રેમલગ્નનાં અંદર રૂટવાં જ અશક્ય છે. પ્રેમલગ્નને અંદોનાં હવાપાણી માફક નથી, એવી એક માન્યતા આપણા માનસમાં દૃઢ રીતે ઘર કરી ગઇ છે. આપણે ત્યાં, આજના સુધરેલા ગણતા સમાજજીવનમાં પણ શ્રીઓ

અને પુરુષો સ્વતંત્ર રીતે હરીફરી શક્તા નથી. આપણા પૂર્વના દેશોમાં સ્ત્રી અને પુરુષોના સમ્બંધો રહસ્યમય દોતૂદલ જ ગણાય છે, જ્યારે પશ્ચિમના દેશોમાં એમ નથી. ત્યાંનું સામાજિક-જીવન આપણાથી તદ્દન જુદા પ્રકારનું છે. સ્ત્રીપુરુષથી સ્વતંત્ર રીતે ન જ દળામળા શકાય એવું આપણે ત્યાંનું નિષ્પત્તિ જુદા પ્રદેશોએ નહિ એ જુદો સવાલ છે, પરંતુ જ્યાં, જો સમાજમાં સ્ત્રીપુરુષોને સ્વતંત્ર રીતે મળવાની છૂટ જ નથી ત્યાં સ્ત્રીપુરુષોમાં પ્રેમ-સંબંધો બંધાય જ ક્યાંથી ? તેઓ એક બીજાને પૂરાં ઝોળખતાં પણ ન હોય, ત્યાં તેઓ વચ્ચે પ્રેમ થવાની વાત જ ક્યાં રહી ? દરેક છોકરીએ ધમ્મજા ન હોય તો પણ પરજીવું જ જોઈએ-કોઈ છોકરી આજીવન કુંવારી રહી શકે જ નહિ, એવી એક માન્યતા, આપણા સમાજ-જીવનમાં દ્રઢ બની ગઈ છે, અને એ માન્યતાએ નિયમનું રૂપ ધારણ કર્યું છે. વળી જોના આજ દિવસ સુધીમાં, કોઈ પણ દેશમાં ઉલ્લેખ નથી આવી શક્યો એવી એક ત્રીજી કહાણી પણ પ્રેમલગ્નની બાબતમાં જોવા જ છે. બન્ને પક્ષે સરખો જ પ્રેમ હોવો જોઈએ, એ પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ આજ દિવસ સુધીમાં આવ્યો નથી-આવવાનો પણ નથી.

પરંતુ દરેક જગ્યાએ, બન્ને પક્ષે, પ્રેમની લેવડદેવડની સમાનતા હોવાનો સંભવ નથી. દાખલા તરીકે-કોઈ યુવક કોઈ યુવતીને પ્રાણથી પણ અધિક ચાહતો હોય, છતાં, એ યુવતી એ યુવકને ચાહતી ના હોય-ચાહી શકતી ના હોય; બદલે એની એને નફરત પણ હોય ! ધણી દાખલામાં એવું પણ જોવામાં આવે છે કે, કોઈ એક સુંદર સ્ત્રી યા પુરુષ સાથે પ્રેમસમ્બંધ બાંધવા અનેક વ્યક્તિઓ હૃદયથી ઉત્સુક હોય છે, એવું પણ બને છે. સૌન્દર્ય અને શુભો તરફ આકર્ષાવું એ તો માનવ-પ્રકૃતિનો એક નિયમ છે; પરંતુ સૌન્દર્યવાન કે શુભવાન એક વ્યક્તિ બીજી કોઈ એક જ વ્યક્તિને સંતોષ આપી શકે-ઉમેદવાર તો ધણી હોય છે-એટલે બને છે એમ, કે બાકીના ઉમેદવારોને બીજા તરફ નજર કરવાની રહે છે. અને પેલા નાસીપાસ થયેલા ઉમેદવારોને પોતાની બરોબરીની જોડી સંપાદીત નથી. અને આકર્ષણ, પ્રેમ કે બરોબરીની જોડી ના સંપાદે ત્યાં સુધી લગ્ન જ ન કરવાં એવો જો પતન કૃંદાય તો...તો કેટલાંય યુવક-યુવતીઓ કુંવારા જ રહી જાય. ને તેઓ જો કુંવારા રહે, તો માનસ-રોગના ભોગ બની જ જાય; ને તેઓના માટે અનેક માનસશાસ્ત્રીઓને રોડી ખાસ અલાયદી હોસ્પિટલો બંધાવવાની જરૂર જોવા દાય ! અને એવા માનસ-રોગીઓ સમાજને ઉપયાગી થવાને બદલે ઉલ્ટાં બપરૂષ બની રહે. અને આપણા સમાજને એક એવી ખોટ પડે કે જે કદી પૂરાઈ શકે નહિ. આ બધી બાબતોનો પૂર્ણ વિચાર ને મનન પછી મારા મનમાં એક વાત દ્રઢ બની ગઈ છે કે, આપણા સમાજમાં લગ્ન પહેલાં પ્રેમ-સમ્બંધ થવો, અથવા પ્રેમ થયા પછી જ લગ્ન કરવાં એ બન્ને બાબતો, અપવાદ સિવાય લગભગ અશક્ય જ છે.

મારા ઉપલા કથનથી કોઈ એમ માનવાની જૂઠ ન જ કરે, કે પ્રેમ ચરિતાર્થ ન થઈ શકે. એવું એક સ્વપ્ન છે એમ હું કહેવા માગું છું. હું તો માનું છું કે, પ્રેમ એ તો જગતનું સૌથી મોટું સત્ય છે-માનવીનો સૌથી મોટો ને શક્તિશાળી ભાવ છે. ધણી લગ્નો પ્રેમના સ્પર્શ માત્રથી આનંદમય બન્યાં છે. અનેક દમ્પતીઓનાં જીવનને અમૃતમય બનાવનાર ઔષધિ પ્રેમ જ છે.

પતિ-પત્નીનાં જીવન જેવા સાથો સાથ હોતાં.

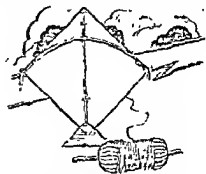
ચિત્રપટ-કથાઓના ગણિતા લેખક વિશ્વનાથ અને તેમનાં પત્ની થોડા વખતમાં છૂટાછેડા લેવાના છે, એવી અફવા જોસમેર શહેરમાં ફેલાઈ હતી. જે જે આ વાત સાંભળતું તે રમુજપૂર્વક ખીળંને કહેતું. આવી અફવાઓ સાંભળનારમાંના બુદ્ધિશાળીઓ પૂછતાં : 'તેમનાં લગ્ન તો હિંદુ વીધી મુજબ થયાં છે. તેમને છૂટાછેડા શી રીતે મળે ?'

પણ આવી અફવાઓ ફેલાવનારા પણ ખારે ચખરાક હોય છે. તેઓ તેનો જવાબ હાજર જ રાખે છે : "ઓ તારી ! એમાં તો કંઈ મોટી મુશ્કેલી છે ? હ મહિના વડોદરામાં બંધને રહે ઓટલે પત્યું."

ફેટલાક પૂછતા કે 'વિશ્વનાથે લલિતા સાથે દસ વર્ષ ગાળ્યાં ને આજે એક પુત્ર પણ તેમને છે; અને હવે દસ વર્ષે આ છૂટાછેડા લેવાનું કયાંથી એકાએક તેમને સમજ્યું ?'

આ પ્રશ્નનો જવાબ વિકટ છે. વિશ્વનાથ જેવા સરળ અને સહૃદય માણસ પોતાની જીવન-વસંતનો દયકો વસંતમાં ખાતેલાં ફૂલો, વંધાના ઇન્દ્રધનુષ્યના અકલ્પ્ય રંગો અને દરેક શિયાળાની આરવાદેલી મીઠાસા સહજમાં જૂલી જાય ખરા ? પણ એવો એકે પ્રશ્ન નથી કે જેનો જવાબ નીંદાખોરની જીભે ન રમતો હોય. એવા મફતીઆ ખજરપત્રીઓ ઉત્તર આપતા : "એટલે જ આટલા લાંબા ગાળે તેમને પત્નીનો કંટાળો આવ્યો હતો. બાઈ, પ્રગતિ તો છત્રી જેવી છે; માર ચોમાસાં વાપરે કે કાણું પડવાનાં જ."

આ અફવાઓ ફેલાવનારાઓમાં ફેટલાક બુદ્ધિશાળીઓ જુદી રીતે તે ચંકાનું સમાધાન કરતા : "વિશ્વનાથ ન્યારે વર્તમાનપત્રના ઉપ-સંપાદક હતા ત્યારે તેમનો પ્રેમ એમની પત્ની ઉપર હોય એ સ્વાભાવિક છે, કારણકે

પતંગની દોર

લેખક

શ્રી. વી. એસ. ખાંડેકર

*

સંપાદક જેવા શુભ જીવનમાં સવારથી સાંજ સુધી ક્યારેય એકાદી સ્ત્રી નજરે પડે એવું બાળ્યે જ બને. એકાદ છોકરો, ટપાકી કે બહુ બહુ તો કાળો હાથ ને ગંદા કપડાવાળા કંપોઝીટરો સિવાય પોતાની કેશીનમાં બેઠા બેઠા ખીજું ચું જેવા મળે ? એવી સ્થિતિમાં લલિતા જેવી સાધારણ શપાળી સ્ત્રી ઉપર તો ચું, પણ સુર્પન્ખા જેવી સ્ત્રી ઉપર પણ એવો પુરષ વારી જાય.

છેલ્લા અઢી વર્ષથી વિશ્વનાથ ચિત્રપટ-કથા લખતા હોવાથી ફેટલીયે નદીઓના પરિચયમાં આવ્યા હશે; ફેટલીક સાથે થોડી ઘણી જાળખાણ પણ થઈ હશે. આ નદીઓ કાંઈ સાદી સીધી સ્ત્રીઓ થોડી જ હોય છે ? તેરડાનાં ફૂલનો રંગ તો ત્રણ દિવસ પછું ટકે, પરંતુ આ નદીઓની સાડીઓનો રંગ ત્રણ કલાક પછી નથી ટકતો. 'રાત્ર કહે તે પૂર્વ દીશા અને પૂરોહિત કહે તે અમાસ,' એ કહેવત હવે તો જૂની થઈ ગઈ છે. આજની કહેવત તો 'નદી કહે તે ફેશન.' આવી એકાદ સીનેમા-તારિકાએ વિશ્વનાથને નાંદિ લક્ષ્યાવ્યા હોય એમ કાણ કહી શકે ? વિશ્વામિત્ર જેવા

અપિ પણ મેનકાને જોઈને પાણી પાણી થઈ
અયા, તો આ દાળ રોટલી ખાનાર વિશ્વનાથનું
શું મળ્યું?"

આની વિચિત્ર લોકવાયકાના પ્રચલિત ધસારા
સામે કોણ ટકી શકે? સારી 'કરતાં ખરાબ
વાતમાં વિશ્વાસ રાખવાનો અનુબ્ય માત્રનો
સ્વભાવ હોય છે-અને એમાંય ત્યારે નીતિ-
અનીતિનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે તો હદ જ નહિ.
આકાશમાં અંધારાની પેઠે તારાનાં તેજ છપા-
યેલ છે એ વાતમાં કદી કોઈને વિશ્વાસ
એસતો નથી.

અશ્વાઓમાં ધરતું મીઠું મરચું બમરા-
વીને તેનો પ્રચાર કરનારા સ્વર્ણસેવકો ઠેકઠેકાણે
હોય છે. કોઈની પત્ની ધરને ખૂણે સ્કેજ માંદી
પડી હોય તો તે બાઈ કોઈ ઈશ્વીતાલમાં મરણ
પથારીએ પડવાની વાતો લોકોને કહેવામાં
તેમને રસ પડે છે. વિશ્વનાથની બાજતમાં પણ
એવું જ હતું. તેમને એ ત્રણ નનામા પત્રો
પણ મળ્યા. કોઈ એ આકતરી રીતે સૂચક
પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા હતા. આ પ્રકારની મૂર્ખતા
ઉપર હસવું કે રડવું તે જ તેમને ન સમજાયું.
લલિતાથી ચાર દિવસ પણ દૂર રહેવાનું આકર્ષ
લાગતું તેને લલિતાને ત્યાજ કરવાનો હોવાનો
લોકવાયકાનો સૂર હતો. સાધારણ ધોખીએ
સીતાનો ત્યાજ કરવાનું સંકટ રામને માથે રી
રીતે આણ્યું હશે તેની તેમને સારી એવી
કલ્પના આવી ગઈ.

વિશ્વનાથ આ અશ્વાઓનું મૂળ શોધવા
લાગ્યા, પણ નદીના મૂળ કરતાંય અશ્વાનું
મૂળ શોધવું અતિ વિકટ છે. ખરી રીતે તો
આવી અશ્વાઓ નમાલી ને અસંભવિત હોય છે.

[વિશ્વનાથની નજર સામે છેલ્લા દસ વર્ષનું
હવન એક ચિત્રપટ પેઠે ઝડપની સરકવા લાગ્યું.

*

લલિતા અને પોતાની ઓળખાણ કેવા
વિચિત્ર સંજોગોમાં થઈ હતી? કોઈ પણ

વાર્તાકારને તેવા પ્રસંગની કલ્પના પણ ન આવે.
વર્તમાનપત્રના એક ખેતરપત્રી તરીકે પોતે
એક સભામાં ગયા હતા. 'છૂટાછેડા-ઈંદ્ર કે
અનિદ્ર?' એ વિષય ઉપર વાદવિવાદ કરવા
મેંદા થયેલા કોલેજીયનોની એ એક ચર્ચા-
સભા હતી. તે દિવસે એ સભામાં લલિતાએ
છૂટાછેડાની આવસ્થાનું ખૂબ આવેશપૂર્વક
પ્રતિપાદન કર્યું હતું. લક્ષ્મણપ્રમીયો જ સંસા-
રના કડવા અનુભવોની અમિત્રાણે દાઝી મળેલી
શ્રી બળતા હૃદયે પોતાની બધી વેદના બધે
બ્યક્ત કરી રહી હોય એવું જ કાંઈક પોતાને
તે દિવસે લાગેલું. બાપણું સાંભળવામાં પોતે
એટલા એકધ્યાન બની ગયા હતા કે બાપ-
ણનો એક શબ્દ પણ તેઓ કાગળ ઉપર લખી
શક્યા ન હતા. આવું સુંદર બાપણું પોતાના
પત્રમાં છપાય એ પણ આવશ્યક હતું. લલિ-
તાએ ઘેર બાપણું લખીને પછી જ અહીં મોટે
બોલવાનું રાખ્યું હશે એમ માની, સભા પૂરી
ચતાં જ તેમણે તેને મળાને પૂછી જોયું, પણ
તેની પાસે બાપણું નાનોશી તોંધ પણ ન
હતી તો પછી બાપણું લખેલું તો ક્યાંથી જ
હોય!

પોતાની શક્તિની સાચી કલ્પના તેમને
તે દિવસે જ આતી. પોતે સાંભળેલું આખું
બાપણું ઘેર જઈને લખી નાખ્યું. બીજે દિવસે
તે છાપામાં પ્રગટ પણ થયું. આશ્ચર્ય પામ-
વાનો ચારો હવે બદલાયો. લલિતા પણ
પોતાનું આખું બાપણું છપાવેલું જોઈ નવાઈ
પામી અને વિશ્વનાથને મળવા આવીને પૂછ્યું:
'માન એક જ વખત સાંભળાને તમે આ બાપણું
શબ્દસઃ લખી નાખ્યું?'

વિશ્વનાથે સમર્થ જવાબ આપ્યો: 'હા'
'તમારી ચાલકિત બદ્ધ નિત્ર લાગે છે'

કેટલું નાનું વાક્ય? જૂઠ્ઠામળના ફૂલો
ચીમગાઈ ગયાં હોય તો પણ તેમની સુવાસમાં
ક્યારેય ઉણપ કેખાલ છે? વાલના જડખામાંથી

પોતાનું રક્ષણ કરનાર નાયકને ગોરવભરો દષ્ટિએ જનારો નાયિકા પેઠે લલિતાએ પોતાના તરફ જોઈને આ વાક્ય કહ્યું હતું.

વર્તમાનપત્રના ધંધાને નીરસ કહેનારાનો તેમને ખરેખર દયા આવી હતી. જે પોતે ખખરધત્રી ન બન્યા હોત તો તેમને લલિતાની ઓળખાણ આ જન્મે તો શું, પણ અનેક જન્મે થઈ શકી હોત ખરી ?

અને માણસમાં અંતરપટ દૂર થતાં બ્યારે પોતે તેને 'ગળામાં વરમાળ પહેરાવી ત્યારે તો પોતાને એમજ લાગેલું કે જગતની સારી એ કવિતા આ એક જ ધંધામાં-વર્તમાન પત્રના ધંધામાં એકજ થઈ છે.

લમ પછી 'છટાછેડા' ના તે બ્યાખ્યાનમાંનું એક દર્શાવ તેમના સ્મરણ પર કેટલીયે વાર અચકાયા કર્યું હતું. લલિતા બોલી હતી : 'એક જ જગ્યાએ ઉભા રહી પતંગો ઉડાડનાર જે વ્યક્તિઓના પતંગો જરૂર એકમેક સાથે અચકામ છે, અને તેમાંના નાણુંક પતંગ સહેજમાં ફાટીતૂટી જાય છે, એ જ રીતે આપણા સમાજમાં ય સ્ત્રીના વ્યક્તિત્વની આવી જ દુર્દશા થાય છે. એ થયું ન જોઈએ. પોતાના જીવનનો પતંગ જીવન-આકાશમાં અતિ-ફૂલ પછે વિહાર કરતો હોવાનું દ્રશ્ય આપણા સમાજની દરેક સ્ત્રીને જોવા મળે એ દષ્ટિએ પણ છટાછેડાની આવશ્યકતા છે.'

લમ પછી પોતે વર્તમાનપત્રમાં ઉપ-સંપાદક થયા હોવાથી, રાતપાળાને લીધે, ધણી વાર મોડી રાતે ઘેર જતા. ખારએક પણ વાગી જતા. મમે તેટલું મોડું થયું હોવા છતાં લલિતા પોતાની રાહ જોઈને જનમતી બેસી રહી હોય; એ જોઈ પોતે પૂછતા : 'કેમ તને જાણ નથી આવતી ?'

તરત જ જવાબ મળતો : 'મારી જાણ તો તમે ચોરી લીધી છે. પછી શી રીતે જાણું ?' પોતે ખીસ્સા ફેંકવાનો ડાળ કરી પૂછતા :

અંતરના બાગમાં

આવ સખી આજ તું અંતરના બાગમાં,
ઠાંધલડી એકતાની ટહુકે રે લોલ;
ઉમંગ ઉલ્લાસનો શિખાવલ નાચતો
જિમ્મિનો શુક તહીં ઉડતો રે લોલ:
આવ સખી.

હિલની સખ્યાઈ ફેરા વાયરાઓ આવતા,
સત્તા તે છોડવાઓ ઢોલતા રે લોલ;
શાન્તિનાં પુષ્પ સખી ખીલ્યાં બેફાટ જો,
દેવી સુવાસ બધે મધમધે રે લોલ:
આવ સખી.

આશાની ડાળ પરે પ્રેમ ફેરા ફોરથી,
ખાંધ્યો છે જલવાને હિંચકોરે લોલ;
પાયરીયું ત્યાગ તણું આસનીયું હિંચકે,
સાથે બેસીને સખી જલશું રે લોલ:
આવ સખી.

હેયાના આસનીયે બેસી નીરાંતથી,
મીઠાં અખંડ ગીત ગાઈયું રે લોલ;
જીવન-તંબૂર તણા તારથી ગજવયું,
પ્રેમનાદ આખા પ્રહ્લાંડમાં રે લોલ:
આવ સખી.

મોહનલાલ ભોગીલાલ શાહ.

‘ક્યાં છે ?’

તે કહેલી : ‘ત્યાં નહિ—’

‘ત્યારે ?’

અને તરત જ લાડધેલી ચમ્પ ઘેનઝરી આંખે પોતાની તરફ જોઈ ત્યારે તે તેનું મોં પોતાની છાતીમાં છૂપાવી દેતી ત્યારે પોતાને લાગતું કે ખરેખર નિંદ્રાનો જન્મ પ્રિયજનના મોહમયાં સ્પર્શમાંથી જ થયો હશે. વળી પોતાને થતું કે પોતાના શેષવને પાછું મેળવવા પ્રાર્થતા કવિઓ ખરેખર અસંધિ હોવા જોઈએ. વહી ગયેલા જીવનમાંથી જો એકાદ ક્ષણ પાછો જડતી હોય તો તે પ્રેમના પ્રથમ સ્પર્શની જ હશે !

ઉપસંપાદકમાંથી પોતે વાર્તાવેષક થયા એ જોઈને ઠેકલાકને ખૂબ નવાઈ થતી હતી. પરંતુ પોતાના આ નવા ઉત્સાસને ઉમંગના મૂળમાં શું સહિતા નહોતી ? મધરાત સુધી તે નવલકથા કે વાર્તા વાંચતી મોટે સુધી જાગતી બેસી રહેતી. એક વખત તેની અધુરી વાર્તા પૂરી થતાં પહેલાં જ પોતે અચાનક ઘેર જઈ પહોંચ્યા. વાર્તા પૂરી કરવાનો મોહ તે કેમ કરીને જતો કરી ચકા નહિ; ત્યારે પોતે મશ્કરીમાં કહ્યું : ‘બાહ્યની વાર્તા કાલે વાંચીશ તો નહિ આલે ?’

રમકડાં પાછળ ઘેલા બનેલા બાળક જેવી તે દેખાતી હતી. જવાબ આપ્યા વિના તેણે આગળ વાંચવા માંડ્યું ત્યારે પોતે ફરી પૂછ્યું : ‘એવું તે આ વાર્તામાં શું છે ?’

‘શું છે ?’ આજા રોષ બધી અવાજે તેણે સામું પૂછ્યું.

‘હું એમ પૂછું છું કે ગાંડી થવાય એવું તે વાર્તામાં શું છે ?’ ક્ષણભર તે સ્તબ્ધ બનીને બેસી રહી.

પોતાને લાગ્યું કે સહિતા દારી. પણ ઓઆ કદી દારે છે ખરી ?

હાથમાં માસિક વચ્ચે આંગળા રાખી તે

પાસે આવી અને ઠેક ઠેકાલ પાસે હોઠ લાવી આંખું સુંબન લેતાં બોલી : ‘આમાં પણ માંડા થવા જેવું શું છે તે કહો ને !’

આવખતે પોતાને નિરુત્તર રહેવું પડ્યું. પોતે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, સહિતાને લાગે છે કે, વાર્તામાં પણ સુંબન જોડેલી જ અદ્ભૂત મીઠાશ રહેલી છે. પોતે એક વાર્તા લખી નાખવી.

પોતાની એ પહેલી વાર્તા ખૂબ લોકપ્રિય નીવડી. એ લોકપ્રિયતાએ પોતાને વાર્તાવેષક બનાવ્યો. લોકપ્રિયતા એ પણ શું પ્રેમનું એક સ્વરૂપ નથી ? પ્રેમ એ સ્ફૂર્તિ દેવતા છે એ સત્ય પોતાના જીવનમાં પૂરેપૂરું સમજાયું.

આગળ જતાં પોતાના જીવનમાં દિનકરનો ઉદય થયો. સહિતાની પ્રભુતિ પછી ચોડીવારે પોતે તેને જોવા એંદર ગયા. તેને હસાવવાનો વિચાર આવવાથી બોલ્યા : ‘એ પતંગ હતા તેના આજે ત્રણ પતંગ થયા; ખરું ને ?’
‘ખરું. પણ દોરી તો એક જ છે ને ?’
તેના એ ઉત્તરથી પોતાને ઠેકો બધો આનંદ થયો હતો !

દિનુ-દિનકર ત્રણચાર વર્ષનો થતાં જ એક સિનેમા વાળાએ પોતાને વાર્તાવેષક તરીકે નિમંત્ર્યા. તે કંપની માટે લખેલી પોતાની પહેલી જ ‘ચિત્રકથા-’ અખમિલ’ જખખર પ્રસિદ્ધિ પામી. અઠવાડિયાના અઠવાડિયા સુધી લોકોનો જખખર ધસારો થિયેટર ઉપર થતો. પાંચી અખમિલ વેચાણ થયેલા પોતાના પુત્રને ‘નારાયણ’ કહી બોલાવે છે. દેવનું નામ તેના મુખેથી ઉચ્ચારતાં દેવી વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગે જવાનું સદ્માત્ર્ય તેને સાંપડે છે. આ દૃશ્ય જોતાં જ આખું થિયેટર તાળાઓથી માંજ રહેતું.

પોતાની એ વાર્તા ચિત્રપટ ઉપર ન ઉતરી હોત તો ! તો સહિતા અને દિનુને બંધનમાં રહેવાનું આ જન્મમાં તો સાંપડ્યું જ ન હોત. સહેલ કરવા મોટર, કે મોં માંગી વરણી

વસાવવંતું સામર્થ્ય પોતાનું કયાંથી હોત ? વાતોના અગામલને સ્વર્ગ મળ્યું હોય કે ન મળ્યું હોય, તો પણ પોતાની એ વાતોએ પોતાના ઘર માટે તો સ્વર્ગના સુખનું નિર્માણ કરી આપ્યું. પરંતુ સ્વર્ગમાં શું ખરેખર સુખ હોય છે ?

*

તે પછીના હેલ્લા દોઢ વર્ષના જીવન પ્રસંગો પણ વિશ્વનાથની છાછા ન હોવા છતાં તેની નજર સામે તરવરવા લાગ્યા. અગમલની વાતોએ અપાવેલ યશને લીધે આનંદિત થવાને બદલે તે કાંઈક અંશે બેચેન બન્યા હતા. કારણ કે, તેમને એમ લાગવા માંડ્યું હતું કે, પોતે પોતાની લેખન-કલાનો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છે—નરીખ અને અગમલ હોમોને છેતરીને પોતે તેમનો જીવન-વિનાશ કરી રહ્યા છે; સામાજિક દૃષ્ટિએ પોતે એક પ્રકારનું પાપ કરી રહ્યા છે. તેમણે પોતાના મનને ચટકા ભરતી આ વાતોનો એક અક્ષર પણ લલિતાને કહી નહિ. તેમને નિશ્ચયપણે એમ લાગવા માંડ્યું હતું કે, સમાજમાં પ્રવર્તી રહેલી તેની તે જ અધશ્રદ્ધા વધારનારી પોરાણિક ચિત્રકથાઓ લખી પોતે અંધારું વેચી પેસાદાર થવાનું પાપ કરી રહ્યા છે. તે પછી તેઓ સામાજિક વાતો લખવા તરફ વળ્યા. ઉચ્ચ સંપાદક તરીકેના જીવનમાં તેમણે સામાજિક જીવનની સારી-નરસી અનેક વાતોનો ખૂચખૂચ અનુભવ મેળવ્યો હતો, પરંતુ જે સામાજિક કથાનકમાં નખરાખાજ નામ ન હોય, રંગીન શંગાર ન હોય એવી વાતોનો સ્વીકાર સિનેમા વાળાઓ કરતા નથી. બેકારીના આગળપડતા અંશને છછૂતી તેમની સામાજિક વાતો ઉપરથી ઉતારેલ ચિત્ર ખૂબ યશસ્વી નીવડ્યું નહિ. તે છતાં નિરાશ થવાને બદલે તેમણે વેસ્તા જીવનનો અદ્ભૂત ચિતાર આપતી 'રોસ' નામની નવી જ ચિત્રકથા લખી. આ ચિત્રને પડદા

ઉપર રજુ થવાને સમય અને પોતાને માટે ઉઠેલી અઘવાઓનો સમય કમનસીબે કુદરતી રીતે એક સાથે જ આવી લાગ્યો.

*

'રોસ' ની વાતો પર ટીકાઓનો વરસાદ વરસ્યો. ચારે તરફથી અનેક પ્રકારના શાબ્દિક હુમલાઓ અને પ્રહારો થયા. આ પ્રકારનું ચિત્ર સમાજના યુવાન વર્ગના ચારિત્રને નુકશાન કરતો છે એમ વિચારી, સમાજની સંસ્કૃતિના પક્ષકારોએ સંભાળો ભરી-ભલેને પછી એ સભામાં મુકીબર ગણ્યા ગાંધ્યાં જ હોય, સમાજના સ્થંભરૂપ મનાતા અનેક મહાપુરુષોની કલંકકથાઓને છતી કરી દેતી 'રોસ'ની વાતોને લીધે સમાજના અનેક આગેવાનો રોસ-બેકાર પાડી હાથ, તર્કશાસ્ત્રમાં ખારંગત એવા ટીકાકારોએ તો એટલે મુઠ્ઠી ટહી નાખ્યું કે વેસ્તા જીવનની ગ્રીણામાં ગ્રીણી રજરજ માહિતીનું આમેદુખ વર્ણન કરનારો લેખક વેસ્તાગામી હોવો જ જોઈએ.

પોતાની તરફ ધૂળ ફેંકતા સમાજની ધૂળેટી વિશ્વનાથ દસતે મુખે સહન કરતો. ઠાકિયાના મધુરગાન ઉપર દેડકાં પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે તેવો આ પ્રકાર હતો. આવી રિયતિમાં એ શું કરે ?

પરંતુ તેમના મનની શાન્તીને છૂંદી નાખનાર ખરે દહેલો તો અણધારી જગ્યાએથી આવ્યો—એ દહેલો થયો તેમના ઘરમાંથી. પોતાની ચિત્રકથાવાળું ચિત્ર ત્રીજા અઠવાડીયામાં પ્રવેશ્યું હતું, પણ સમાજે ચિત્રને વિકૃતિનું કલંક લગાડ્યું હોવાથી એ લાંબુ ચાલવા સંભવ નહતો. એવામાં વિશ્વનાથની અપકીર્તિના દુઃખમાં લલિતાએ એક રાત્રે વધારો કર્યો.

'આ બધું હવે ટેલ દિવસ ચાલશે ? લલિતાએ કંઠેર સ્વરે વિશ્વનાથને પૂછ્યું: વિશ્વનાથે પ્રશ્નસૂચકદૃષ્ટિએ તેની તરફ જોયું.

'આને છ મહિનાથી હાથે રાંધું છું તે જોતા નથી ?'

‘ધણાને ઘેર રસોઈ તો ઓઝો હાથે જ કરે છે !’

‘ત્યારે તો રાંધનારી રાખવા માટે જ પુરુષો લભ કરતા હાથે છે !’

‘હલિતા—!’

‘બહુ થયું. હવે મને કાંઈ કહેવાની જરૂર નથી. બંગલામાંથી એ ઓરડાઓમાં રહેવા વખત આઘ્યો. ધરને આંગણે મોટર હતી તેજ તમારાથી ખમાઈ નહિ !’

વિશ્વનાથ હસી પડપડા: ‘મોટર મને નહિ મમતી; હોય ?’

‘તો મેળવો ! ‘અગમિલ’ જેવી વાતો કરી એકવાર લખી નાખો તો કાલે...’

‘એટલે ધરને આંગણે વિમાન સુધા આવીને હથું રહેશે !’

‘શોશને મમતું લખવાનું છોડી દીધું અને નવું જ તૂત કાઢીને હથુ રાખ્યું. ‘અર્ધા ઓળખીતાં મને ચીડવે છે. જે તે કહે છે કે ‘અધી તારા વરને તો અગરે બેસનારીઓની બધી વાતની ખચર લાગે છે !’

હલિતા રુદ્રરુ યઈ ગઈ. વિશ્વનાથ તેની પાસે જઈ તેના ખભે હાથ મૂકી બોલ્યા: ‘જરા ધીમેથી બોલ. દિનુ સૂતો છે. એ હવે કાંઈ નાનો નથી. આવી વાતો એ સાંભળે એમાં આપણી શોખા નહિ. ’

‘હું પણ એ જ કહું છું. નિયાળમાં એના વર્ષના છોકરાઓ એને ‘કુંડું કુંડું’ પૂછે છે એ જરા એને પૂછી તો જૂઓ ! મારે તો મ્હોં બતાવવા જેવું ય નથી રહ્યું !’

વિશ્વનાથ વિચારમાં પડી ગયા. જગતને સત્ય મમતું નથી એ પોતે જાણતા હતા, પરંતુ સત્યનો દાંવો કરવાનો જગતનો એક પ્રકાર અર્નત છે અને તેની એમને આજે જ કલ્પના આવી. તેઓ હલિતાને રીઝવવા પ્રેમાળ સ્વરે બોલ્યા: ‘જગત જાહેને હાથે તેમ બોલે: પણ તને તો એમ નથી લાગતું ને ?’

‘મને ?’ હલિતા રેપિડો નેત્રે સામે જોઈ રહી. તે જોઈ વિશ્વનાથ ‘જરા’ મમરાયા. હલિતા લાલધૂમ બનીને બોલી:

‘મારી અને દિનુની તમને જરાજેટલી પછુ પડી હોત તો...’

‘તો શું !’

‘અગમિલ જેવી વાતોઓ લખી અમને આરામથી રહેવા દીધાં હોત !’

પરિણીત સ્ત્રી અને પુરુષના જીવનને પાસે પાસે ઉડનારા એ પતંગની ઉપમા આપનારી હલિતા પોતાની એ કલ્પનાને ક્યાંય વીસરી ગઈ હતી. પતંગના પાતળા કામળ જેવી લામણીઓ ધરાવનારાં પરિણીત કંપતીની લામણીનાં પાતળાં પડો પણ એક બીજાની સાથે અથડાઈ ફાટીતૂટી જતાં પતંગોની જે જ છેદાઈ ઊભાજિભ થઈ જાય છે એ વાતનું પણ તેને ખાન નહોતું રહ્યું.

અત્યારે હલિતાની વાત સાંભળીને વિશ્વનાથની નજર સામેથી એક બીજા સાથે ભેરવાઇને મર્મશૂન્ય બનેલા એ પતંગોનું ચિત્ર ખડું યઈ ગયું. તેણે મુદ્રસ્વરે કહ્યું: ‘હલિતા, લેખકને પણ ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચવાની અને જગતને પણ પોતાની સાથે એ દક્ષાએ પહોંચાડવાની બાવના સેવવી એ શું કુવચ છે !’

‘પણ’... ‘અગમિલ’ જેવી વાતો લખીને...’

‘લોકોના ગળામાં અંધશ્રદ્ધા નેવા પડેલા ફાસાને વધુ આમળો દઈ મજબૂત બનાવવાની મારી ઇચ્છા નથી !’

વિશ્વનાથને હલિતા તરફ ખ્યાન પૂર્વક જોતાં ખાત્રી યઈ કે પોતે જે કહે છે તે હલિતાને મળે ઉતરતું નથી. તેમને તેની દયા આવી. દશ વર્ષ પૂર્વે કોલેજના વ્યાસર્પી ઉપરથી ઓઝોના વ્યાકિતવનું ખાન કરાવતી હલિતા અને સમાજના ભોળપણા વધારે એવી, પતિ પાસે લખાવેલી વાતોએને સુખના

જાણે ધરમાં સાદસુદ્ધ કરનારી વૈતરી : આવી રંગબેરંગી....'

‘લલિતા!’ વિશ્વનાથની આંખ લાલ બની. મન પરનો કાળૂ ગૂમાવાય નહિ એ માટે તેણે સદૃશ રહેલા દિન તરફ જોઈ રાખ્યું. લલિતાએ તેમના આ મનોનિગ્રહનો લાભ લીધો અને જોલવા માંડ્યું : ‘કાલે સવારે હું મારે પિયર ચાલી જઈશ. પછી તમને કાંઈ વાતની અડચણ નહિ પડે. જેને લાવવી હોય એને લાવજો...’

વિશ્વનાથ ત્યાંથી બહાર નીકળી ગયા. રાતભર તેમને બીંધ ન આવી. તેમને લાગ્યું કે પોતે જાણે કોઈ મૃત્યુશય પડેલા રોગી પાસે જાગતા જોયા છે. એક દૃષ્ટિએ એ સાચું હતું. દસ વર્ષની શાંતીને એકાએક કરમાઈ ગયેલી જોવાનું દસ મૃત્યુના નેટલું જ દુઃખદ નથી ? આ કરમાઈ ગયેલી પ્રીતિ-વેલ ફરી ફરી રીતે ખીસવધી ? તેના મૂળમાં પોતાના આદર્શનું લોહી સીંચીને. !

ખાનુશી ચોરડીમાં લલિતા પાસાં બદલતી હતી. લગ પછી પહેલી જ વાર જ્યારે તે પિયર જવા નીકળી હતી ત્યારે તેને વિશ્વનાથ પોતાની પાસે જ હોવાનો ભાસ થયો હતો; પરંતુ આજે પોતાના બંને વચ્ચે હંચા થયેલા દિલને લીધે તે દૂર-અતિ-દૂર ગયા હોય એમ તેને લાગતું હતું.

*

અભિમાન ભરી લલિતા પિયર જવા નીકળી ત્યારે વિશ્વનાથ પણ ચૂપચાપ બની ગયા હતા. રોજને મૂકવા ગયા તોય એક બીજા એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારતા ન હતા. માત્ર દિન વચ્ચે વચ્ચે કંઈ કંઈ બોલ્યા કરતા હતા, પણ પતિ-પત્નીએ એ રીતે પણ કંઈ એક બીજા પ્રત્યે વાતનું વળું ઉમેળ્યું નહિ.

ત્રીજા વર્ષની ટીપીટ થોડા વિશ્વનાથનું મન ફુલાયું, પણ ત્રીજા વર્ષના ઓઆ માટેના

ડાખામાં જેસતાં લલિતાને તો મરવા જેવું લાગ્યું. હેટલા જે વર્ષમાં કદિ બીજા વર્ગ સિવાય મુલાકાત ફરી ફરી ન હતી. દિનને પણ આ ત્રીજા વર્ષનો ડખો પસંદ નહોતો. ગાડી ઉપડી ત્યાં સુધી દિન સારા ડાખામાં જેસવાની હા કરતો હતો. વિશ્વનાથને લાગ્યું કે મુકરર સમયે જ ગાડી ઉપડવાની પ્રથા કેટલી ખરાબ છે !

ડાખાની બારી પાસે સ્તંબ બનીને તે ઉભા હતા, એટલામાં એક બાકિત તેમને નમસ્કાર કરીને પસાર થઈ. એને જોતાં વિશ્વનાથના રૂવાટાં ઉભા થઈ ગયાં. વતેમાન-પત્રોની દુનિયામાં એ એક અજ્ઞાન બાકિત હતી. તે એક દૈનિકમાં ‘પડદા-પાછળ’ ની કોલમ લખતી હતી. ખજર, ચકવા, બનાવડી સમાચારો અને ખાનુગી વાતોમાં મરી મસાથો બબરાવી ‘પડદા પાછળ’ની કોલમ વિવિધ રીતે થયું. ગારવામાં તે કુશળ હતા. વિશ્વનાથને લાગ્યું કે પોતાનું નામ જરૂર આવતી કાલે એ કોલમમાં ગણકવાનું. તેમણે જોયું તો, તે છાપ વાંચવાને ટોંગ કરી દૂર બેઠે બેઠે તેમના દસ બારીકાઈથી જોતા હતા.

લલિતા આવીને બારી પાસે ઉભી રહી. બંનેએ એક બીજા સામે જોયું. વિશ્વનાથે ધાયું કે લલિતાને આ રીતે જવાનું ગમતું નથી. લલિતાએ ધાયું કે વિશ્વનાથ ‘તું ન જા’ એમ કહેવા ઇચ્છે છે; પરંતુ બંનેમાંથી કોઈ કંઈ બોલ્યાં જ નહિ.

એકાએક દિન જોડી ઉઠ્યો : ‘બા, મારો પતંગ !’

‘તારા પતંગની ઠોરી તો વૂડી ગઈ છે, બાઈ !’

ફરી વાર પતિ-પત્નીએ એક બીજા સામે જોયું. ગજેની દૃષ્ટિમાં એક જ આવ દતો-તારી એકજાતી જનંગની ઠોર વૂડી ગઈ નહીં, આપણા બધાના પતંગની એ જ ગતિ થઈ છે.

વિશ્વનાથ પરોષેથી જ ગતવામાં લાલ

મસળતા અરવરેયેતા અનુભવી રહ્યા હતા. એકાએક મનમાં નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાના હાથ બહાર કાઢ્યા અને આવી ધરતા બોલ્યા : 'સે આ ચાવી.' આ વખતે લલિતાએ હસીને જવાબ આપ્યો : 'એ ચાવી હું લઈશ તો પછી તમે શું કરશો ? તાણુ તોડીને ધર ઉઘાડશો ? અને પછી એવા તૂટેલા તાળાની ચાવી મારી પાસે રાખીને ય મારે શું કામ છે ?'

પોતાની પાસેથી ચાવી કાઢીને બતાવતાં તે બોલી : 'મેં પણ દસ વર્ષ સુધી સંસાર ચલાવ્યો છે. સંમંત્યા ને ! બીજી ચાવી મારી પાસે રાખવાનું હું જુલો નથી.'

વિશ્વનાથ હસી પડ્યા. એટલામાં ગાડીની બ્હીસલ થઈ. વિશ્વનાથને થયું કે એકદમ સામાન ઉતારી લઈ લલિતાને પાછી ઘેર. લઈ જઈ. પણ એટલામાં તો એક યુવાન ઊઠકરી તેમના ડાબા પાસે દોડતી આવી. તે બહુ જ સુંદર હતી. તેના હાથમાં એક નાનકડી હેન્ડબેગ સિવાય કંઈ જ ન હતું. કપાળે કંકુનો ચાંદલો પણ ન હતો. તે માંડ માંડ ડાબામાં ચડી ને ગાડી ઉપડી ગઈ.

વિશ્વનાથે ઘેર આવી પોતાની ચિત્રકલા લખવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ ચિત્ર ચોટ્યું નહિ; એટલે એક અંગ્રેજી નવલકથાના પાના ઉપલાવવા માંડ્યાં. પરંતુ એક પાનું પણ તેમનાથી પુરું વંચાયું નહિ. માથું દુઃખતાં માણસ કેવો અસ્વસ્થ બની જાય છે ! તેમના મનમાં પણ કંઈક એવું જ દુઃખ થતું હતું. છેવટે ઉઠીને તેમણે લલિતાને પત્ર લખવા માંડ્યો ત્યારે જ તેમને જરા ઠીક લાગ્યું.

પ્રિય લલિતા

જીવન એ એક ક્રાંતિ છે, એવું તો હું છેક નાનપણથી જ વાંચતો આવ્યો છું. પરંતુ એ ક્રાંતિ સત્યની સાચી પ્રતિતિ તો મને મર્ષ કાશે રાત્રે જ થઈ. તું આમ રાધે બસ-

છત્રિ આવી જશે એવું તો હું સ્વપ્ને પણ સાચું નથી માની શકતો, પરંતુ કહેવાય છે કે, મનુષ્યનું મન બદલાય છે, પણ તેના સ્વપ્ના તો કાયમ રહે છે. કેટલું વિચિત્ર !

'ત્રી અને પુરુષનું જીવન પાસે પાસે ઉડનારા બે પતંગો જેવું છે.' એવી તારી કલ્પનાની મને લગન પછી પણ કેટલાયે દિવસો સુધી લાંતિ રહી હતી. તને તેની કદાચ કલ્પના પણ નહિ હોય.

તારા સ્વતંત્ર વિકાસ અને તારાં સ્વતંત્ર કર્તવ્યને માફ ગાઈ પણ જાતનું બંધન ન નડે એનો મેં શક્ય તેટલી દક્ષતા રાખી છે. તે તારે અભ્યાસ આગળ વધાર્યો હોત અથવા કાંઈ પ્રકારની નોકરી પણ સંસ્કારી હોત તો ય મને તો આનંદ જ થયો હોત.

પરંતુ આપણા સમાજની ત્રીચોતું જીવન તો કુડામાં રાપેલા ઊંડા જેવું બની ગયું છે. અન્ય સ્થળેથી પોતાનો જીવનરસ ખેંચનારી વેલો જેવી તે નથી. તેમને સંસારરૂપી સુંદર ફૂંકું જોઈએ છે અને તેની દેખરેખ રાખનાર માળીરૂપે પતિ પણ જોઈએ છે.

જીવનનો આવો ક્રમ તેં પણ આનંદથી સ્વીકાર્યો હતો. પોતાની પત્નીને એક નાજુલ ફુલ તરીકે અપનાવી જીવન જીવાડવાના કાંડ કયા પતિને નથી હોતા ? માતા પોતાના બાળકને જે લાડકોડખરી દષ્ટિએ જુએ છે તે જ દષ્ટિ પત્નીને જોતાં પતિમાં પણ હોય છે.

ઉપસંપાદકની સામાન્ય આવકમાંથી મેં મારાથી બની શકે તેટલી તને રાજ્યગારી, સોહાવી અને સુખી કરી છે. તે વખતે જો મને કાંઈકે કર્તવ્ય-વિમુખ કલ્પો હોત તો મેં તેને મૂર્ખ કહ્યો હોત. પરંતુ આજે મને મારી જુલનું બાન થયું છે. વસ્ત્રાલંકાર વડે તારા દેહને દીપાવવા મેં તનતોડ મહેનત કરીને મારી જાતને તોડી નાખી, પણ તારા માનસિક વિકાસની કાળજી ક્યારે રાખી છે ?

અને કદાચ એવી કાળજી મેં રાખી હોત તો યે દેવસ્થાનમાં રહેનારી દેવમૂર્તિની પેઠે ઘરમાં રહેનારી સ્ત્રીનો માનસિક વિકાસ હું શી રીતે કરી શક્યો હોત, તે મને પોતાને પણ સમજતું નથી. ખાળકોને વધુ પડતા લાડકોડથી ઉછેરનારાં માઆપને પાછળથી પરતાવેા કરવેા પડે છે. હથેલીની વચ્ચે ચપેલી ફાલીની પેઠે પત્નીની વધુ પડતી સંભાળ લેનાર પતિઓને પણ આવેા જ અનુભવ થતો હશે.

લલિતા, તારા સિવાય ખીજ કોની પાસે માઈ હૃદય ઠાલવું? ઉપસંપાદકમાંથી ચિત્રકથા લેખક થયો, અને આર્થિક રિયલિટી એકદમ સુધરી ગઈ. તેં અને દિનુએ બે વર્ષ બારે સુખમાં ગાળ્યાં. તે સુખ હું આપી શક્યો તેનો મને આજે પણ આનંદ છે.

સામાજિક ચિત્રકથાઓ લખવાની મારી આદર્શ ઘેલછાને લીધે સુખના દિવસો વધુ ન ટક્યાં, તેટલા માટે જ તું મારા ઉપર આટલી રોગે બરાઈ? મારા આ આદર્શની ને જરા સરખી દૃષ્ટના પણ ન આવી? મહારતું જગત બહે હાલે તેમ બોલે, પણ તને તો પૂરેપૂરી ખાતરી છે કે, મને સોપારીના દુકકાતું પણ વ્યસન નથી. પરંતુના નાદે લાગેલો પુરુષ પોતાના પુત્રને રમાડતો અને પત્નીની સાથે કલાકોના કલાકો સુધી વાતો કરતો ઘરમાં બેસી રહે ખરો?

છેલ્લા છ મહિનાથી માથે પડેલી નવી જવાબદારીને લીધે માઈ મન બારે ચર્ચ થયું છે. પોતાની કૃતિમાં અવગુણનું આલેખન નહિ કરવા છતાં, મળતા અપયશને લીધે ક્યો મનુષ્ય હતોત્સાહ ન બને? મારો પણ એ જ રિયલિટી છે. આ સમયે મને તારા પીઠાળની નજર હતી; પરંતુ આજે આપણા સમાજમાં બહાર એકાદ સ્ત્રીને પણ પોતાના પતિના મનની, પતિની આદર્શ ઘેલછાની અને દુઃખદ

દશામાં પત્નીના પ્રેતસાહનની અપેક્ષા અખતા પતિની જાણ હોય છે ખરી?

પતંગને આકાશમાં ખૂંચ લાગે ઉડાવવાની ઈચ્છા હોય, છતાં યે પાછળની દોરી ટુંકી હોવાને કારણે તેને પોતાની ઈચ્છાને દયાવરી પડે તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે? આપણા સંસારમાં પણ તેવું જ થયું છે.

પુરુષનું જીવન વિશાળ છે. તેને જંગલ જેવા મળે છે-સાચું જીવન જીવવા મળે છે. જીવનની સમરશૂમિ ઉપર તે જીવન સંગ્રામ બેલી બેલીને ધીરબનતો જાય છે. તેવું કર્તવ્યક્ષેત્ર વધતું જાય છે. પૂર્વે દિન ન જોયેલ આદર્શ-તારલાઓ તેના જીવનમાં ચમકી રહે છે. સામાજિક ચિત્ર કથાઓ લખવાના મારા દલામકનો આ સિવાય ખીજે કોઈ જ અર્થ નથી. સંઘ સમાજને અવળે માર્ગે ધસડી જઈ તેને લૂંટવાની મને તમલ્લા નથી. આ વખતે મારી સર્વ શક્તિનાં એકત્ર બળવડે સમસ્ત સમાજને જાગ્રત કરવાનો હું પ્રયત્ન કરનાર છું. આવેા જ્વલંત પ્રયત્ન કદાચ નિષ્ફળ નીવડે તો યે તારે મર્ચી રાચવું જોઈએ. સંગ્રામ બેલતાં સાંપડેલું મૃત્યુ ક્યા વીરને નથી ગમતું? પણ—

આપણા સંસારમાં જે કાંઈ બનવા પામ્યું છે તેમાં મારી બૂલ છે એનો હું સ્વીકાર કરી લઉં છું. કારણ કે છેલ્લા દશ વર્ષમાં તને માત્ર સંસારની ઢોંગલી સ્વરૂપે સ્વીકારી, વસ્ત્રાલંકાર વડે ચણુગારી સમાજમાં ફેરવવા સિવાય, તારા સંસ્કાર વાંચી મનને સરેકા-રવાને અર્થે મેં કશું જ કયું નથી. મનુષ્ય કેટલો સુખ હોય છે? દેહને દિપાવવા તે ખરી શીટ છે, પરંતુ જીવન સુખના કેંદ્ર સમા મનની કે દિનિ પણ પરવા કરતો નથી. પત્ર પહોંચતાં જ તું પાછી આવતી રહે. તે પછી નરી વાતો સામાજિક લખવા કે નહિ, તે વિષે આપણે બંને સાથે મળી નક્કી કર્યું? દિનુને મારાવતી વ્હાલ કરીને રમાડ્યો.

—તારો જ વિચારીયો

પત્ર બપોરે ટપાકમાં નાખવાનું ધારી,
ટેબલ પર મૂકી તે બારણે તાણુ ખારી બહાર
જવા નીકળ્યા.

અનેક મિત્રોને ઘેર જઈને થોડી થોડી
વાર બેસવા, છતાં ય તેમને કંઈ એન પડ્યું
નહિ. હેવટે કંટાળીને જમવા માટે વીસીમાં
જવાનો વિચાર કરતા કરતા તે પાછા ફર્યો
તે દરથી પોતાના ઓરડાનાં બારણાં ઉઘાડી
દીર્ઘ ચોરે ધર ફાડ્યું. કે શું, એમ લાગ્યું.
એવામાં દિવસે બારણામાં પતંગ ઉડાડતો દોડે.

તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. દિવસે તેમને
આપા આપા કરતો વળગી પડ્યો; છતાં તેમણે
તે તો તેને ઉંચકી લીધો, કે ન પાકે થાજડી.
અંદરના બારણા પાસે લલિતા ઉભી હતી.

‘કેમ? પાછી આવી ગઈ?’

‘હા. મને થયું કે તમને નકામો ટપાલખર્ચ.

શું કરવા કરાવે? ’ ટેબલ ઉપરનો પત્ર તેણે
વાંચ્યો હોય. એમ વિશ્વનાથને ખાતરી થઈ.
અને તેને લીધે જ તે ઉભી ઉભી હસતી હતી.
અને મર્મ રત્ન?

‘મને તો આ બધો, એક ચમત્કાર જ
લાગે છે.’

‘હા. મારો ડબ્બામાં છેક છેલ્લો ધડીએ
આવેલી પેલી વિધવા છોકરી—’

‘પંથુ તારા પાછા આવવા સાથે એ
વાતને શો સંબંધ?’

‘બેગ ઉપર તેમણે નામ લખેલું તે વાંચીને
તેણે મને ઓળખી. તમારી પત્ની હોયું’ એ
કેટલા ગર્વની વાત છે તેની મને આજે જ
ખબર પડી.’

‘સુસાદરીમાં એક બીએ તને ઓળખી,
એટલે જ?’

‘ના એમ નથી. તમારી વાર્તાના નવા
ચિત્રપટે તે બિચારીને બચાવી એટલે.’

લલિતાએ એ તરફથી વિધવાની બધી વાત
વિશ્વનાથને સંગવ કરી, સંબળાવી. પિયરમાં
માબીના નાંચથી, કંટાળી બીચારી સાસુરે

મધ, પંથુ ત્યાં એનો દિવર જ પાછળ
પડ્યો. શિક્ષણની સગવડ કરી આપવાનું
કબુલ કરી એક સમાચાર. તેને મુંઝવે
લાવીને પોતાને ઘેર રાખી. એ ચાર દિવસમાં
જ તે તેને અનોતિની ખાઈમાં ધકેલેલી દર્દ
છે. ચનાર હતો. મુંઝાઈ જવાથી તે બિચા-
રીને કંઈ સહનું નહોતું; પંથુ નસીબ જોગે
મધ કાલે જ મન હળવું કરવા તેના પેલા સમાને
સ્ત્રીને માં જોવાનું મન થયું. તેણે તેને પંથુ
સાથે લીધો અને તમારી વાર્તાવાળું ‘રોસવ’
ચિત્ર તે બંનેએ જોયું. બહેર મારી ગયેલું
તેનું મન ચિત્ર જોવાથી સંપૂર્ણ રીતે
જમત થયું અને નરપશુની જાળમાંથી છૂટ-
વાનો માર્ગ તેણે નક્કી કરી નાખ્યો. કાંઈપણ
પ્રશ્નરે સવારની ગાડી પકડી તે નાસી છૂટી.

‘તે છોકરી ક્યાં ગઈ?’

‘સરખ?’ લલિતાએ તેને બોલાવી.

સરખ લલિતાનો પાસે આવીને ઉભી
રહી. વિશ્વનાથ પ્રત્યે તેણે એટલા તો ભક્તિ
ભાવથી જોયું કે તેની આંખોમાં આંસુ ઉભરાઈ
આવ્યાં. વિશ્વનાથને લાગ્યું કે તેની આંખોમાંના
આંસુએ પોતાની સર્વ અપકૃતિને ધોઈ
નાખી છે.

સરખની રેખાએ આકૃતિ જોતાં વિશ્વનાથ
બોલ્યા : ‘લલિતા, એક નવી જીવંત વાર્તા
અને તેની નાધિકાને માત્ર ચાર જ કલાકમાં
મેળવી તું પાછી આવી છું. મુશ્કેલી કરતાં બીજો
વધુ આશ્ચર્ય હોય છે એ બોલું નથી.’

આવા સુંદર કથાનકમાં કદાચ વિનોદની
કથાસ રહી મર્મ હશે? પંથુ તે ચિંતા તો
બીજે દિવસે જ દૂર થઈ— પડલા પાછળ ની
કાલમમાં નોંચેના ખખર પ્રગટ થયા હતા—

‘સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકથા લેખક વિશ્વનાથના
પત્ની મર્મ કાલે જ તેમનો ત્યાગ કરી પોતાને
પિયર જવા નીકળ્યા ગયાં છે. નવી સામા-
જિક વાર્તાનો વિષય તેમને તેમના ઘરમાંથી
જડ્યો એમ કહેવું કાંઈ બોલું છે? ’

આત્મભોગની પરંપરા અને
આત્મવિસર્જનના આદર્શરૂપ

જલિ અર્પવામાં આવી તે દરમિયાં એમના
અવસાનને શ્રીદીરા સાત્રાત્મની વેદી પર
હોમાયદ્ધ દિંદતું સર્વોત્તમ બલિદાન લેખવામાં
આવ્યું હતું. શ્રીમતી કરતુરખા આપણા
માનસકલક પર એક માનવસંગેખડાં હતાં, છતાં
એ સુકલકડા નાનકડા દેહતું એ બલિદાન
નહોતું; શ્રીમતી કરતુરખા ને અસૌકિક આત્મ-
સમર્પણનાં પ્રતીક હતાં તેવું હતું. એટલે
આંને આપણને એક સ્ત્રીના અવસાનની ખોટ
સાચતી નથી. આપણને તો સાચે છે સ્વાર્પ-
ણતું પ્રતીક અલોપ થયું એ; અને એ વસ્તુ-
સ્થિતિ જ દિંદી સંભામના કીર્તિસ્તંભમાં
એમનું અમર નામ આંકી મૂકે છે.

એક શીષા સાદા શુણ કે ખારીઅનનાં
એ પ્રતીક નથી. એમાં ભેદભરી રીતે કંઈક
વધારે છે; એવું કંઈક છે કે આપણી ભાવ-
નાઓના મિશ્રણને ભારે વેગથી હલમહારી
મૂકે છે, એવું કંઈક છે કે આપણું દેહું
અનેક મૂળરી અતુભવી જાય છે; એવું કંઈક
છે કે આપણું દેહું નમ્રતાથી એમને ચરણે
દણી જાય છે; આપણું દિલ એમના પ્રત્યેના
સદ્ભાવથી હલકાઈ જાય છે. એમનું અવસાન
થયું ત્યારે લોકોએ એમને 'સતી' કહ્યાં. 'સતી'
શબ્દ જ આપણી સમક્ષ પોતાની આદર્શ-
સિદ્ધિની વેદી પર પોતાનું જીવન સર્વેવ
હસતે મોઢે ન્યોઝાવર કરી દે એવી પ્રતિભા-
વંતી વીરનારીનું સજીવ ચિત્ર ખડું કરે છે.

છતાં કરતુરખા વીરતાથી પર હતાં, આત્મ-
ભાવથી અરપૃસ્થ હતાં ને એમાં જ તેમની
મહત્તા હતી. મીનુ મસાણીએ એમને માટે
બ્યાજખી જ દહ્યું છે : "કરતુરખાનાં લક્ષણો
મહત્તાનાં નહોતાં; ભદ્રાઈનાં હતાં. આ જગતમાં
ચત્રાકે, શુદ્ધિમાન, તેજસ્વી મનુષ્યોની
ખોટ નથી. દરેક પોતપોતાની રીતે મહાન છે.
પરંતુ એ મહાનસદ્ગુણો સાથે હોતી ભેદએ
એટલી બલાઈ તેમનામાં નગરે પડતી નથી.

કરતુરખાની મહત્તા

લેખિકા

શ્રીમતી કમલાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય

ગર્ભ શીવરાત્રીએ સ્વ. કરતુરખા ગાંધીની
ત્રીજી સંવત્સરી ઉજવાઈ. આપણા મોઢ પણ
ખીજા આગેવાન કરતાં અપ્રતીમ સ્વાર્પણનાં
એ અજોડ પ્રતીક છે. વારંવાર આપણું ખ્યાન
એંચવામાં આવ્યું છે કે, એમનું જીવન
આત્મવિશોધનની એક સુંદર કવિતા હતું.
પરંતુ એટલાથી એમના જીવનની વ્યાખ્યા
પૂરી થતી નથી, બલકે એટલા બધાં નિર્વિકટપ
સ્વભાવના જીવનને વિકૃત રીતે રજુ કરે છે.
આપણા આખા ય રાષ્ટ્રીય અસ્તિત્વ ઉપર
એ જીવન એક ઊંડી રેખા આલેખી ગયું છે
એમ કહીએ તો તેમાં જરા ય અતિયયોક્તિ
નથી. એમના અવસાન સમયે ને ને બાર્વા-

ત્યાજ આપણું દારિદ્ર્ય છે. માત્ર મહત્તા ઉપર બલાધનો વિન્ય છે. એ રીતે રાષ્ટ્રભરમાં કરતુરબાને અપાયલી ભાવાંગલિનું મહત્ત્વ આકવાનું છે. આપણે મહાન આગેવાનોના નિકટ સંપર્કમાં આવીએ છીએ ત્યારે કેટલાક કુલક, હલકટ, સાંકડા દિલના જાણીયા આવે છે ને એમના ખીજા મહાન સહયુજો ને અદ્વંત આત્મભોગોની પરંપરામાં પણ સત્યાર્થ પ્રકાશથી આપણી આંખ ઉઘડી જાય છે. પરંતુ કરતુરબા માટે તેમ નથી બન્યું. જાહેરાતનાં ખેરેખાંઓ જોને મહાન કહે એવું કશું જ એમનામાં નહોતું; છતાં એ મહાન નારી હતી. મહોત્તાની ઉણપમાં જ એમની મહાનુભાવતા હતી. કરતુરબા કરતુરબા હતાં એ જ એમની મહત્તા હતી. એ સિવાય ખીજું કંઈ હોવાનો એમણે કદી એ દેશ ક્યો નથી; કદી એ એવણા પણ રાખી નથી. એમનું સમગ્ર જીવન આત્મભોમની પરંપરા હતું. પરંતુ આત્મ-વિસર્જનને આદર્શ માની એ કદી એ જીવ્યાં નથી, તેમ જ વીર નારી બનવા એ કદી એ મર્યા નથી. પોતાના પ્રયત્નો કે પોતાની સિદ્ધિઓનો પણ એમને ખ્યાલ હતો એવું પણ બાગ્યે જ કાઢ કહી શકશે. કાઢ અગમ્ય અકરમાતથી એમનું જીવન એવા પુરુષ જોડે જોડાયું, કે એણે પોતાનું જીવન ધડતર કરતાં કરતાં એમના જીવન માટે પણ એવી કાપીદીશા નહી કરી દીધી, કે તેમાં ફેરફાર કરવાની પણ તેમનામાં શક્તિ નહોતી. પરંતુ એ જીવન સાથે એમને સંબંધ બંધાયો અને એ સંબંધ સાચવતાં સાચવતાં એમણે પોતાનું વ્યક્તિત્વ છડું કંઈ. પરિણામે એમના દેશનું સદ્ભાગ્ય ધડવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો, એટલું જ નહિ, પણ એ ભાગ્યચક્રના ખીલા બનવા ઉપરાંત એમણે સિદ્ધિ મેળવી. સમગ્રદાર આગેવાન તરીકે એમણે સુકાન પર પોતાની પકડ મજબૂત બનાવી નહિ, કે દેશનું ભાવિ ધડવાના નિર્ધારથી આગેકુચ કરી નહિ, પરંતુ એમનામાંના

નૈસર્ગિક જોમને પરિણામે એ પતિના કાર્યનાં નિષ્કામ પ્રેક્ષક બની રહ્યાં નહિ, પરંતુ રાષ્ટ્રીય મંથન પ્રસંગે એક નિશ્ચિત શક્તિ તરીકે અગ્રભાગે વિરાજ્યાં. પોતાની સ્વેચ્છા કે પસંદગીથી એમણે રણસંગ્રામમાં ઝંપલાવ્યું નહોતું. પરંતુ ખીજા અનેક આગેવાનોની ટેળવણીની દૃષ્ટિએ વધારે શક્તિશાળી પત્નીઓ. ખૂણે બેસી રહી તેમના કરતાં તદ્દન નિરાશી રીતે તેમણે બધા જ પ્રસંગો તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે જ વધારી લીધા; કારણકે તેમનું પોતાનું એક ક્ષેત્ર હતું અને એ ક્ષેત્રને કરતુરબા ચૂસત રીતે વળગી રહ્યાં હતાં. એમના મનમાં જગત એમને માટે શો વિચાર કરે છે તેનો ખ્યાલ નહોતો : એમના જીવનથી જગત પર શી અસર થશે એની પણ એમને પરવા નહોતી. પોતાના આદર્શ તરીકે એમણે કાઢ લેખી મહત્ત્વાકાંક્ષાઓની રચાપના કરી નહોતી, તેમ જગતને પોતાની રીતે ધડવાનો કદિ દાવો ક્યો નહોતો. પરંતુ છેક બાલક હતાં ત્યારથી એમણે પોતાના અમુક આદર્શો નહી ક્યાં હતા ને એ આદર્શ પ્રમાણે જીવાય તેમાં તેમને સંતોષ હતો. એમણે પોતાની આજીવન આજીવન વાતાવરણની નોંધ લેવા માંડી. એમને સંદેશુણી ને કર્તવ્યશીલ પત્ની બનવાનું શીખવવામાં આવ્યું હતું, એટલે વધારાથી પતિની સેવા કરવામાં જ એમના જીવનની કૃતકૃત્યતા સમાઈ હતી. પોતાને કેવી કેવી ફરજો જાળવવી પડશે એનો પ્રથમથી એમને ખ્યાલ પણ નહોતો, કારણકે જીવનસાથી તરીકે એમને સામાન્ય માનવી કે કહેવાતો મહાત્મા માન્યો નહોતો. આ પુરૂષે તો એક હાથમાં તેમને રાખ્યાં હતાં ને ખીજા હાથમાં યુગાન્તરો સાથે બાય બીડી હતી. પત્ની તરીકેના એમના નાનકડા વર્તુલમાં એમનું રચાન નહોતું; હિંદમાં પણ એ સમાઈ શકે તેમ નહોતો. એ તો જગતના હતા : યુગયુગાન્તરના બની મથા હતા.

પરંતુ એમના કરતાં મંજુલ પ્રતિભા ધરાવતી સીંચણ પણ ડગી ગયેલી એવી પરિસ્થિતિમાં બીજી બધી સીંચણ પેડે આ બંધન નરત હીમાવસરણથી તે વિદ્યુત બન્યાં નહોતાં કે દયાઈ મયાં નહોતાં. એ જ એમની શક્તિની કસોટી હતી. એ મહાશક્તિનાં પોતે પરમાણુ બની શક્યાં, એટલું જ નહિ, પણ નિરાણું વ્યક્તિત્વ પણ સાચવી રાખ્યું. અને બાવિ જનતા આગળ એક દંતકથા નહિ, પણ જીવતા નંગતા અનુભવનું દર્શન રજુ કરી મયાં. આપણી સંસ્કૃતિ ને પ્રજાવિકાસને પોતાના શક્તિશાળી કૃત્યોથી વિભૂષિત બનાવનાર અનેક વીરનારીઓ માનવજિવને ચમત્કારી લાગે એવું જીવન જીવી ગઈ છે. એમણે જંગલની પાતાનાઓ સહન કરી છે, રજુસંઘામનાં બયાનક દર્યોને સામનો કર્યો છે, ને છેક મૃત્યુને મુઠીમાં લઈ વિજયવંત સ્વરૂપે ધૂમ્પાં છે ને પોતાના પતિને યમરાજના નામપાઠમાંથી હોડાવ્યા છે. દંત-કથાની એ વીરનારીઓનું સતીજીવન શ્રીમતી કરતુરબાએ જીવી બતાવ્યું છે.

આવી વિજયવંત કથાઓ કરતુરબાની કલમથી કે જીવનસરણીથી જગતને નજીવ મળી નથી. એમના પતિ અને જીવનસાથી મારફતે એમના જીવનના ફેટલાક પ્રસંગો જગતની નગરે ચઢ્યા છે. ગમે તેટલા નિષ્પ્રજ-પાતથી એમણે એ આલેખન ક્યું હોય, છતાં એ એમની હકીકત છે: એમનું જીવન છે અને તેમાંથી આપણે કરતુરબાનું જીવન તારવવાનું છે. પતિના આલેખનમાંથી આપણે એમના જીવન કાવચ વાગીએ છીએ. ધણા નાજુક પ્રસંગો એમણે ટાંક્યા છે, ધણા પ્રસંગોમાં એમની અધીરાઈએ કેવા બામ બજાવ્યો તે વર્ણવ્યું છે. પોતાના આદર્શને સંપૂર્ણ રીતે પહોંચી વળવાની કરતુરબાની અશક્તિ મારે ઘણી જગ્યાએ રોપ પણ દાઢવ્યો છે પરંતુ એ બધામાંથી આપણે એમનું 'સાચું' જીવન કાઢી

હાથને જ સતોવે માનવાનો છે એ એક કાવચ છે. જે કરતુરબાનાં અંતરમાં સમાયેલ આલેખો હોય તે જ એમના ચારિત્ર્યની ઘીત કણીઓ રજુ કરી શકે: એમનું ને એમના પતિનું 'સાચું' સ્વરૂપ આલેખી શકે.

ગાંધીજીએ પોતાના આલેખનમાં વશાર રહેવા પ્રયત્ન કર્યો જ છે. કરતુરબા એમનું ગુલામ તરીકે કદી વત્તાં નથી. એ જે આપણે ધારે તે સ્ત્રીધારી લે. એવાં નિર્મોહ નારી તરીકે પણ એ કદી જીવ્યાં નથી. એમણે પોતાનું જ નિરાણું માનસ ધણું હતું. ને જીવનના અંત સુધી એ જ રીતે જીવ્યાં હતાં. પતિના જીવન સાથે પોતાના જીવનને એ બંધાયેલું બનાવતાં; પરંતુ પોતે નિર્જન હતાં તેથી નહિ; પણ પોતાનાં પ્રાંતવામાં એ પ્રથમ એમને તોલતાં અને એમની સંસ્કારમાં એમને વિશ્વાસ પડે તો જ તેમને અનુસરતાં. એક વાર એવો વિશ્વાસ પડ્યો પછી વશારીથી એમને અનુસરવાનો એમનો આદર્શ બની રહેલો એમની આગ્રાધીનતા અંધ નહોતી. એમના પતિના મહાન જીવન અને સર્વોત્તમ આદર્શમાં એમનું રથાન બરાબર સમજીને જ તે પગલું માંડતાં. પૂરેપૂરી સમજ, સેવા, ભક્તિ અને વશારીથી એને પ્રેરણા આપી, 'કિલેમંદી' કરી એમનું પણ વશારવાનું પોતાનું પવિત્ર મન હતું એમ તે સમજતાં. પરંતુ એમના ધારણથી એમના પતિ કદાચ નીચે જીવ્યો હોય, પતિનું કાષ્ઠ એમને જોડું લાગતું હોય તો એમની જરૂરીઆતો મારે એ ગમે તેટલા વશાર દેખ છતાં એમના એવા કાષ્ઠને એ કદી રોગ આપતાં નહિ. એ સમજપૂર્વક વશારત રહેડું ને એ રીતે જ સામાન્ય પત્ની કરતાં એમનું રથાન ઊંચું છે. એમની વચ્ચેનો મનમો ફેટલીક વાર અથડામણનું સ્વરૂપ લેતા અને એની મયાં વખતે એમણે પોતાની આત્મિક (અનુસંધાન પૃ. ૨૬૬ ઉપર)

અથાગ સેવાભાવી અને રાષ્ટ્રપતિ કૃપલાનીનાં પત્ની

કુશીયે દેખાવ કરવાની વૃત્તિ વિનાનાં, ધૈર્યશીલ અને માનવી તેમજ વસ્તુસ્થિતિને સમજીને ચાલનારાં શ્રીમતી સુચેતા કૃપલાનીએ જનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રાધ્યાપક પદેથી ૧૯૩૬ માં નિવૃત્તિ લીધી ત્યારથી તેઓ સદાયે રાષ્ટ્રીય હડતોની આગલી હરોલમાં જ રહ્યાં છે. ધણી લોકો આશ્ચર્ય પામે છે કે, તેમનામાં આવું દૃઢ મનોબળ અને લોખંડી પુરુષાર્થ આવ્યાં ક્યાંથી? મધુર તર્કબાદ ને શુદ્ધિવૈભવ, પ્રેમ અને પ્રશંસાનાં પુષ્પ વેરાય તેવો ડોળ હમામ રહિત સ્વભાવ હોવા છતાં આ લોખંડી નિશ્ચયબળ, મધુરતા અને સખત જીવનના સુમેળનો વારસો તેમનાં માતા-પિતા તરફથી તેમને મળ્યો છે.

તેમના પિતા ડૉ. સુરેન્દ્રનાથ મજુમદાર પંચમ મેડિકલ સર્વિસમાં હતા. તેઓ ધણી જિંવો હોદ્દો ધરાવતા હોવા છતાં તેમનું વર્તુળ થોડાક સમૃદ્ધશાળા કે મોટા ગણાતા માનવીઓ કે અમલદારોનું જ નહોતું. તેઓ કદી સાંકડા વર્તુળમાં બરાબ નહિ રહેતા, અનેક પ્રકારના લોકસમુદાયમાં ભળતા હતા.

તેમનાં માતા-પ્રેમજાલા મજુમદાર હજી હયાત છે. તેઓ ઉમદા સ્વભાવ ધરાવનારાં પ્રેમાળ માતા છે. તેમના પતિના અકાળ અવસાન પછી તેમના બહેણા કુટુંબનો ભાર તેમના માથે આવી પડ્યો હતો. પુત્રો અને પુત્રીઓની ઠેળવણીમાં પણ તેમણે અસામાન્ય હિંમત અને ધૈર્ય દાખવ્યા હતાં. તેમણે અસાધારણ શક્તિથી આ બધી જવાબદારીઓ ઉપાડી લીધી હતી અને પોતાનાં બધાં બાળકોને જિંદગીમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ આપ્યું છે. તેમણે તેમનાં બાળકોને તિર્મળ રહેલ અને પ્રેમાળ હૃદયથી ઉછેર્યો છે અને કોઈવાર તેમને સાચા માનવી બનાવવાની દૃષ્ટિએ મીઠી કઠોરતા પણ બતાવી છે.

સુચેતા કૃપલાની

લેખક:

શ્રી. નંબકલાલ શુક્લ

આ સમય દરમિયાન સુચેતા તેમની માતાના પડખે એક પુત્રવત ઉભાં રહ્યાં હતાં. કુટુંબના બાળકોમાં તેઓ સૌથી મોટાં હોવાથી તેમણે પોતાની જવાબદારી સમજી લીધી હતી. સુચેતાના પિતા ઈ. સ. ૧૯૨૭ માં મૃત્યુ પામ્યા. તેઓ એમ. એ. થયા તે પહેલાં જો મહિના ઉપર એવો ગંભીર ને સખત દૃઢ પડવા છતાં તેઓ પરિસ્થિતિ સમજી મથાં હતાં અને દૃઢ નિશ્ચય ને મનોબળથી તેઓ પસાર થઈ ગયાં. તેઓ દિલ્લી યુનિવર્સિટીની પરીક્ષામાં પસાર થનારામાં સૌથી આગળ નંબરે આવ્યાં. અભ્યાસ પૂરો કર્યો પછી તરત જ તેઓ જનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં ઇતિહાસના પ્રોફેસર તરીકે જોડાયાં.

સુચેતાદેવીને દાહ સાત બાઈબહેનો હયાત છે. જે ભાંડું યુવાવસ્થાની શરૂઆતમાં જ આ દુનિયા છોડીને ચાલ્યાં ગયાં છે. તેમના

સૌથી મોટાં બહેન સુચેખા મજુમદાર (જેઓ સુચેતાદેવી કરતાં પણ, વિશેષ પ્રતિભાશાળા હતાં, એમ તેમનાં પરિજનો ને કુટુંબીઓ પાસેથી જાણવા મળ્યું છે) માત્ર સત્તર વર્ષની ઉંમરે મૃત્યું પામ્યાં હતાં. તેમના નાનાભાઈ લેફ્ટેનન્ટ પી. જી. મજુમદાર ઈન્ફાન્ટરી રજી-મેશન ઉપર હડતાં હડતાં મરાયા છે. બીજા બહેનો હીમાની, તટિની, રેવા અને ચિત્રા છે. તેમના બે ભાઈઓ કુવેન્દ્ર અને ક્રતેન્દ્ર છે.

સુચેતાદેવીના પિતામહ દાદા રવ. દિના-નાથ મજુમદાર સુપ્રસિદ્ધ ટ્રેડવર્ક સેનના પરમ મિત્ર હતા. દિનાનાથનું પિતૃગૃહ બંગાળના નદિયા હસ્તકમાં હતું તે છોડીને તેઓ ટ્રેડવર્ક સેનનાં આગ્રહથી બિહારમાં બ્રહ્મો-સમાજનો પ્રચાર કરવા ગયા હતા. સીત્તર વરસ પહેલાંની આ વાત છે. તેઓ બિહારમાં બ્રહ્મોસમાજના એક સમર્થ સ્તંભ ગણાતા. સૌના પ્રેમપાત્ર અને સૌની પ્રશંસા પામતા તેઓ ગોગીર, બાગલપુર, પટનામાં રહ્યા હતા અને છેલ્લે બાગલપુરમાં રિયર થયા હતા.

સુચેતાદેવીના પિતા તેમના નાના પુત્ર હતા. તેઓ પંજબ મેડિકલ સર્વિસમાં જોડાયા હતા અને તે દિવસોમાં પંજબમાં અગ્રગણ્ય ડોક્ટર ગણાતા હતા. સુચેતાદેવીને તેમના માતામહ મન્મથનાથ દત્તનો પણ વારસો મળેલો છે. મન્મથનાથ દત્ત હિન્દુ તત્ત્વજ્ઞાનના સમર્થ વિદ્વાન હતા. તેમણે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર કેટલાંયે સુપ્રસિદ્ધ પુસ્તકો લખ્યાં છે.

સુચેતાદેવીનાં લગ્ન ઈ. સ. ૧૯૩૭ માં આચાર્ય કૃપાલાની સાથે થયાં તે તેમનાં કુટુંબીજનો માટે આશ્ચર્યની વાત નહોતી. આ કુટુંબનો મહાત્મા અધીષ્ઠ પ્રત્યેનો ભક્તિભાવ એ આચાર્ય કૃપાલાની અને તેમની સાથેનું સામાન્ય બંધન હતું અને આચાર્ય કૃપાલાની લગ્ન પહેલાં અષ્ટદાબાદમાં હતા ત્યારે આ કુટુંબના વિશ્વાસપાત્ર મિત્ર હતા.

જેવણી અને સંસ્કારના વરસાને લીધે આ કુટુંબે પ્રાંતીય કે ક્રામીય બનો-નાતમતના વાગાને કડી સ્વીકાર્યા નથી. તેથી આ પછીના વરસોમાં પણ તેમનાં ત્રીજા અને ચોથાં બહેન દિમાનીદેવી અને તટિનીદેવી પંજબના સુપ્રસિદ્ધ ગણિતશાસ્ત્રી પ્રો. શોળા અને મહારાષ્ટ્રના મહાન જીયોલોજિસ્ટ (ભૂસ્તર શાસ્ત્રી) શ્રી. આર. ખેડકર સથે લગ્ન સંબંધથી જોડાયાં છે. તેમની બીજા બે બહેનોમાં રેવા મજુમદાર પટનામાં ગવર્નેન્ટ વિમેન્સ કોલેજમાં કામ કરે છે અને ચિત્રા શાંતિતિકે-તનમાં વિદ્યાર્થિની છે. તેમના પાંચમા ભાઈ કુવેન્દ્ર મજુમદાર અષ્ટદાબાદમાં સુપ્રસિદ્ધ વેપારી છે. તેમના સૌથી નાનાભાઈ ક્રતેન્દ્રનાથ શાંતિનિકે-તનના કલાભવનમાં વિદ્યાર્થી છે.

સુચેતા ઇ. સ. ૧૯૦૮ માં જન્મ્યાં હતાં. તેમના પિતાનાં પાકી રાષ્ટ્રીયતાના તરવેએ તેમનામાં બાળપણથી જ દેશ પ્રત્યેનો ગીડો પ્રેમ જામત થયો છે. વિદ્યાર્થીની તરીકે સુચેતા સદાય વર્ગમાં ઉત્તમ વિદ્યાર્થિની ગણાતાં.

પાછળનાં વરસોમાં ન્યારે તેમણે બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં બ્યાખ્યાતા તરીકે નોકરી સ્વીકારી ત્યારે પણ તેઓ તેમના વિવશમાં ઉત્તમ પ્રોફેસરોમાંના એક તરીકે ગણાતાં હતાં. આત્ર દૌરુમ્બિક સંજોગોને વશ થઈ જ તેમણે દેશસેવાના કાર્યોમાં ફેરી પડવાની ધમકી હોવા છતાં આ કામ ચાડી રાખી હતું. તેમાં લગ્ન પછી પણ તેમણે તે કામ એકદમ છોડ્યું નહોતું.

તેમણે બે વરસ સુધી સદ જોઈ અને ન્યારે તેમણે જેથું કે પોતાની મદદ વિના કુટુંબ-નિર્વોધ ચાલી રહે તેમ છે, ત્યારે જ તેમણે નોકરી છોડી દીધી અને પોતાની સેવાઓ અને શક્તિ કેમિસ્ટ્રી ચરણે ધર્મી.

ઈ. સ. ૧૯૩૯માં ઑલ ઇન્ડિયા કેમિસ્ટ્રી હિમિદિના પરદેશ ખાતાનો ચાર્જ ડૉ. રામ-

મોદાના લોદિયા પાસેથી લીધો અને એ ખાતું,
તેમની નિમજ્જન પછી જે દેરાદીના ને
અગ્નિપરીક્ષાના સંયોગે આવ્યા તેમાં પણ,
ખરાખર સદગાતાપૂર્વક સંબાધ્યું છે. તેમને જે
વખત જોત મળી છે. પદેજીવાર ઈ. સ.
૧૯૪૦ ના વ્યક્તિચત્રાપ્રદર્શી અને ફરીથી
૧૯૪૪માં. તેમણે આંતરરાષ્ટ્રીય ક્રિતિમાં અસા-
માન્ય અને અતિદિગ્ગમી સેવાઓ બજાવી છે
અને જ્યારે તેમને ૧૯૪૪ માં પટણામાંથી
પદવિમાં આવ્યા ત્યારે સરકારી ખાતાઓમાં
પણ બારે ખજાનખાતે થયો હતો. સરકાર
તેમને ગુપ્ત રીતે નાસનાં ફરનાર તરીકે સાબીત
કરવા માગતી હતી. તેમને પટણાથી લખનો
લઈ જવામાં આવ્યા અને ૧૯૪૫ મુઘી
જેસમાં પૂરી રાખ્યાં. હાલ તેઓ અખિલ
દિન્દ દસ્તુરગા રમારક ફંડનાં વ્યવસ્થા-મંત્રી
છે. તેમને રચનાત્મક કાર્યોમાં એટલો બધો
ગ્રેમ અને ઉડા રસ છે કે તેમને સંયુક્ત
બ્રિટનની ધારાસભાની છેલ્લી ચૂંટણીમાં જગા
આપવાનું કદેરામાં આવ્યું, ત્યારે તેમણે
“પોતાના કામસેવાના કામને જ પ્રથમ પસંદગી
આપી છે અને ધારાસભાની ખુશી જતી કરી છે.

તેમને બંધારણ સભામાં ચૂંટવામાં
આવ્યાં છે અને તેઓ ત્યાં ઓમિની ઉન્નતિ
માટે કિંમતી સેવાઓ બજાવશે જ એવી આશા
રાખવામાં આવે છે. તેઓ એક સ્ત્રી હોવાથી
તેમને નોઆખસીનાં દુઃખોથી જાડી વેદના
ધર્ષ છે. નોઆખસીની ઓમિની તેમની
સેવાઓ કલિદાસમાં સુવજીરે લખાવે તેવી છે.

સુયેનાદેવીમાં બારતવર્ષનાં નવલોદીઆ-
ઓને એક સુમત્ર નેતાનું દર્શન થાય છે:
અસાધારણ પ્રતિભા, મધુર રીનમાન, અમ-
સાધ્ય કેવળગી ને વિદતા અને અસામાન્ય
દિંમત એ બધાનો સુમેળ આ બંધુપુત્રીમાં
થયેલો છે અને તે તેમને બારત વર્ષના
રાજ્યસરજીના નવો મંડળમાં ઉત્તમ તારિકા
તરીકે અવસ્થ અગ્નિ કરશે.

ભારતીય સાડી

અને

સૌભાગ્ય ચાંદલો

લેખિકા
શ્રી. ‘નયના’

યુરોપના મોટાં મોટાં કદેરામાં અને ખાસ
કરીને લંડનમાં સાડીની લોકપ્રિયતા વધી રહી
છે. લંડનમાં અપાર્તાબોબન સમારજો તેમ જ
રેસ ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં ભારતીય મદિતાઓના સરીર
પર સાડીની મનોહર છટા જોઈને લંડનની
ફેશનમલ્સ અમિત મદિતાઓ સાડીને અપનાવી
લેવા આવુર જતી રહી છે; અને તે એટલે
મુખી, કે કેટલીક સમ્મનિત અમિત મદિતા-
ઓએ તો એનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા
પણ કરી દીધી છે. તાલમાં યોગ્ય દિવસ
પર જ “એટીવાટિક રિવ્યુ” નામના પત્રમાં
સાડીના ગુણો તેમજ એના બિખ્મ પર એક
મદિતાએ થયેા મુદત મેળ લખ્યો હતો. પરંતુ

યુરોપીય મહિલાઓમાં સાડી કાપમનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે.

લંડનની અંગ્રેજ મહિલાઓને સાડી પહેવાનો ચરકો જોતાં હિંદના અખબારોના લંડન ખાતેના અખરપત્રોએ મોટાં મોટાં સ્વખો જોવા લાગ્યા છે. પરંતુ વ્યક્તિગત સ્વરૂપ જોતાં મારો મત તો એ છે કે, પશ્ચિમની મહિલાઓ માટે સાડી બિલકુલ નિરપયોગી છે. કોઈ પણ વિશેષ કપડાંની ઉપયોગીતા અથવા તેના રંગોના નિર્ણય મારા વિચારથી એ દેશની આબોહવા અથવા રીતરિવાજને જોધને કરવો જોઈએ. પોષાક પસંદ કરતી વખતે પોષાક પહેરનાર વ્યક્તિની મનોવૃત્તિ, આત્માર-વિચાર તેમજ શરીરના ધાટના મહત્ત્વનો કોઈથી અસ્વીકાર કરી શકાય તેમ નથી.

યુરોપમાં જ્યાં હિંદી મહિલાઓ યુરોપી પોષાક ધારણ કરે છે ત્યારે યુરોપવાસીઓ તેમની મજાક કરે છે. વાત એમ છે કે, યુરોપી વસ્ત્ર જેમ હિંદુસ્તાની શરીર પર શોભતાં નથી, તેમ ભારતીય સાડી પણ યુરોપીય મહિલાઓના શરીર પર શોભતી નથી. એનું મુખ્ય કારણ એ છે કે ભારતીય સ્ત્રીઓના અંગનું અધારણ તેમ જ રંગ વગેરે યુરોપીય સ્ત્રીઓથી ભિન્ન છે.

એમના શરીરબેદ કેવળ જીર્ણાંશ અથવા સ્થૂલાંશ રહેવા સુધી જ પરિમિત નથી, પરંતુ એ બન્ને મહાદ્વીપોની મહિલાઓના શરીરના આકારમાં પણ ઘણો ફેર હોય છે. એ બેદ જોનાર સ્પષ્ટ રીતે ખારખી શકે છે અને એ બેદનું કારણ બન્નેની સંસ્કૃતિ, જીવનધોરણ ને વાતાવરણ વગેરેમાં ફેર છે.

ભારતીય મહિલાઓ તેમજ યુરોપિયન મહિલાઓની પ્રકૃતિમાં થોડોક માલિક બેદ પણ હોય છે. ભારતીય નારીને જે વાતાવરણમાં રાખવામાં આવે છે એમાં એના જીવનનો હિંદુ પતિદ્વારા પ્રેમ મેળવાને અધિકારિણી બનવાનો જ હોય છે, એટલું જ નહિ, પણ પતિ જ

એના જીવનનો સ્વામી હોય છે. આ વાત નવશિક્ષિત મહિલાઓને ગમે નહિ હિતરે; પણ એમાં સત્ય છે, એનો કન્કાર કંઈ શકે તેમ નથી. ભારતીય મહિલાઓની મદમાતીચાલ, પગોની ધીમી ગતિ, ગર્દનનો સ્વેજ ઓઝા, તેમજ હાથોનું હલનચલન : એ બધાં સાડીને એટલાં બધાં અનુરૂપ ને અનુકૂળ છે કે લાખ પ્રખલો કરવા છતાં પશ્ચિમની સ્ત્રીઓ સાડી સહેલાઈથી ધારણ કરી શકે તેમ નથી. યુરોપમાં પતિ શબ્દનું મહત્ત્વ ઘણું જ વધી ગયું છે. એનો અર્થ બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સંરક્ષક અને સ્વામી પણ થાય છે. યુરોપમાં આજકાલ સ્ત્રી પુરુષોમાં સામસામે જમડાઓ ચાલી રહ્યા છે. એનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે, ગત મહાયુદ્ધને કારણે યુરોપની સંખ્યા ઘટવા લાગી, તેમજ આવતી પેઢીઓમાં છોકરીઓની વસતી. વધી ગઇ હોવાથી યુરોપમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ખૂબ જ વધી ગઇ છે. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, સ્ત્રીઓ તેમજ અવિવાહિત યુવતીઓને પુરુષોની સાથે સ્પર્ધા કરવામાં પોતાના સ્ત્રીત્વને હોડમાં મૂકી દેવું પડે છે. અને એ સ્વાભાવિક છે કે એનો પ્રભાવ સ્ત્રીઓના પોષાક પર પણ પડે જ.

આ સિવાય રંગની વાત પણ કંઈ ઓછા મહત્ત્વની નથી. ગૌરવર્ણ અને ભૂરી આંખોવાળા તેમજ સોનેરી વાળવાળા નોરડિક ગતિની સ્ત્રીઓ પર હલકા રંગના વસ્ત્રો જ દોષ છે. એથી ઊલટું ભારતીય સ્ત્રીઓના ઘેરા, ઘઉંવર્ણ રંગના શરીર પણ રંગીન હલકાં તેમજ લટકતાં હોય એવાં જ વસ્ત્રો શોભે છે.

તે યુરોપીય પોષાકની બારે પ્રસંગિક પું. એમનો રમત વખતનો પોષાક, તેમનો સંખ્યાકાળે પહેરવાનો પોષાક, તેમના મોટા જગ્યા, એ બધું એમના શરીર પર ખૂબ જ દોષ છે, પણ સૌમાન્ય ચંદ્રક વગેરના કષાળ પર, તેમજ સિંદુર વગરની સેંથી પર ભારતીય સાડી શોભતી નથી.

લાહોરના મોડેલ ટાઉનની મેટ્રો હોસ્પિ-
ટલ પાસેના બસ-સ્ટેન્ડ પાસે એક પાતળા,
હંચી કાઢીની અંગ્રેજ મહિલા હિંદી પોશાકમાં
બસની રાહ ભેટીને ઉભેલી દેખાય છે; હિંદી
સ્ત્રીઓને મુકામલે અસાધારણ બિચારી, માંગરી
આંખો, અને ખાદીના ભગવા ખમીયત ઉપર
રેશમી ઉપરણા અને શુભાખી શાલ એવક
પંખળી પહેરવેશમાં દેખાતી બાઈ ધણાનું
ધ્યાન ખેંચે છે; એ છે પંખળના આગેવાન
કોમ્યુનિસ્ટ નેતા બાબા ખારેલાલ ખેડીનાં પત્ની-
શ્રીમતી ફેડા ખેડી.

શ્રી ખારેલાલ શરૂ નાનકનો વંશમાં ૧૬
મી પેઢીએ છે. તેઓ ઈંગ્લાંડમાં અભ્યાસ માટે
ગયેલા; ત્યાં શ્રીમતી ફેડા તેમના સહાધ્યાયી
હતાં. તેમની વચ્ચે પ્રેમ થયો. અને ૧૯૩૩
માં તેમનાં લગ્ન થયાં. સામાન્ય અંગ્રેજ
સ્વાતંત્રવાદી છે અને છોકરા છોકરીઓ પોતાના
જીવનસાથી જાતે શોધી કાઢીને પરણી લે તેવી
લાં પ્રથા છે; એ રીતે તેમનાં લગ્નમાં તેમનાં
માતાની સહાનુભૂતી હતી; પણ પિતાના કેટલાક
સખંધીઓએ વિરોધ કર્યો, પરંતુ મોસાળખક્ષે
આ લગ્ન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવી હતી. સ્ત્રી-
વર્ગે તો શ્રીમતી ફેડાને અનુકૂળ હતો અને
ઓકસફર્ડ કોલેજના તેના સહાધ્યાયી વિદ્યાર્થી
અને વિદ્યાર્થીનીઓએ તે લગ્નને વધારી લીધું
હતું. તેમના પ્રિન્સીપાલ પણ લગ્ન વખતે
આસિનોદ આપવા હાજર રહ્યા હતા. એ રીતે
શ્રી ખારેલાલના માતાપિતા તરફથી પણ આ
લગ્ન પ્રત્યે અણુગમેળ જતાવવામાં આવ્યો નહોતો;
ઉલટું તેમણે પોતાની પુત્રવધૂને લગ્નપ્રસંગે પંખળી
પોશાક, શાલ, દુપટ્ટો વગેરે હિંદમાંથી ખાસ
ઓકસફર્ડ મોકલાવ્યાં હતાં.

શ્રીમતી ફેડા ઉત્તર ઇંગ્લાંડમાં ડર્બીશાયરનાં
વતની છે. તેમના પિતા મી. ફ્રાન્સીસ એડ્વિન
હલ્સ્ટન ૧૯૧૭ માં ગુજરી ગયા છે. તે પછી

લોકસેવામાં આતમોત યજ્જનનાર
વિદેશી સંત્રારી

શ્રીમતી ફેડા ખેડી

તેમના માતા મીસીસ ની હલ્સ્ટને ઓફિસરી
(ઇંગ્લાંડ)ના મી. સ્વોન સાથે ફરી લગ્ન કર્યું
છે, અને હાલ મીસીસ એન. ડી. સ્વોન ડર્બી-
શાયરમાં રહે છે.

શ્રીમતી ફેડાનો જન્મ તા. ૫ મી ફેબ્રુ-
આરી ૧૯૧૧માં ડર્બીમાં થયો છે. શરૂઆતની
કેળવણી તેમણે ડરબીની પાકસ્ટ્રીટ ક્રેસ્ટ
સ્કૂલ અને લીસીડી જુનિયર શીક્ષ રેઈમ્સ (ફ્રાંસ)
માં લીધેલી છે. તે પછી હગ્ગ કોલેજમાં ૧૯૨૯માં
બેચલર ઓફ એડ્વેન્સ (ઓકસફર્ડ યુનિવર્સિટી)
કોલેજમાંથી ૧૯૩૩માં બી. એ. બોનર્સ થયાં.
બી. એ. માં તેમણે શિશોસોશી, પોલીટીક્સ
અને ઈકોનોમીક્સ લીધેલાં.

ઈ. સ. ૧૯૩૩ માં તેમનાં લગ્ન ઓકસ-
ફર્ડમાં થયાં અને તા. ૧૩-૫-૩૪ ના રોજ

તેમને ઇંગ્લાંડમાં રંગરીશોયન નામે પુત્ર જન્મ્યો. તે પછી તેઓ હિંદમાં આવ્યાં.

હિંદમાં તેમને ૧૯૩૬ માં બીજો પુત્ર તીલક જન્મ્યો, પણ તે સાત માસની ઉંમરે મુત્રી ગયો. તે પછી તેમના નાના પુત્ર કબીર નો જન્મ ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ નાં રોજ થયો છે.

હિંદમાં આવ્યા પછી તેમણે પોતાના શોખનું કામ શરૂ કર્યું. 'ક્રાન્ટેપરરી ઇન્ડિયા' નામના ત્રીમાસિકના તંત્રી તરીકે ૧૯૩૫ થી ૧૯૩૯ સુધી તેમણે કામ કર્યું. તેઓ અચ્છા લેખક છે અને ૧૯૩૩-૩૪માં તેમણે 'ઇન્ડિયા એનેલાઈઝડ'ના ત્રણ ગ્રંથોનું તેમના પતિ થીયુત બેડી સાથે સંપાદન કરેલું. તે ગ્રંથ લંડનની ગોલ્ડન પ્રકાશન કંપનીએ પ્રગટ કર્યો છે. ૧૯૩૭માં તેમણે વોલ્ટાઈસના ફ્રેમન્ટ ઓફ ઇન્ડિયાનો અનુવાદ કરેલો છે. તેઓ પંજાબી અને ઇંગ્લીશ બાબા ધણી છૂટથી અને સફાર્ત દાર બોલે છે. આ ઉપરાંત જર્મન, લેટીન, ફ્રેન્ચ, હિંદી વગેરે બાબાનો તેમને સારો પરિચય છે. તેમની પોતાની કળા અને શૈલી દર્શાવતું તેમનું પુસ્તક Behind the good walls તેમનું જીવનચરિત્રાત્મક પુસ્તક ૧૯૪૩ માં પ્રગટ થયું છે, તેમાં તેમણે હિંદી જીવનનું સુંદર ચિત્ર આલેખ્યું છે. તેની બીજી આવૃત્તિ ૧૯૪૬માં Thy people shall be my people નામે પ્રગટ થઈ છે. ૧૯૪૪માં તેમણે Bengal Lamenting પંજાબના દુષ્કાળ ઉપરનો રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો છે, તે તેમનું છેલ્લું પુસ્તક Rhymes for Rangs હયાલ છે.

ઈ. સ. ૧૯૩૫ થી ૧૯૪૨ સુધી તેઓ લાહોરનો સીએમ માટેની ફતેચંદ ગોસ્વામી અંગ્રેજીના અધ્યાપક હતાં. વફૂત્તની તેમને ઇશ્વરી બક્ષીસ મળી છે, અને તેમના બાળકોમાં પ્રેમ અને નિખાલસતા તરીકે આવે છે. લાહોર

રેડીઓ ઉપર તેઓ વાયુ પ્રવચનો પણ દરે છે. તેઓ પંજાબમાં ખૂબ જાણીતાં વિદ્વાનો છે અને ચળવળખેર સામાજિક કાર્યકર્તા તરીકે પ્રખ્યાત છે.

બધી જ પ્રગતિમય ચળવળમાં તેમનો હાથ હોય છે. કિશાન સભ્ય, કામદારો મજદૂરો અને વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ ઉત્સાહથી કામ કરે છે. પંજાબના નામરિક સ્વાતંત્ર્ય સંઘ અને સોવિયેટમિત્ર સંઘના તેઓ સ્થાપક અને સંચાલક છે. વ્યક્તિગત સત્યાગ્રહ વખતે મદદતા ગાંધીજીએ તેમની પસંદગી કરેલી અને તેઓ તે વખતે છ માસને કારાવાસ ભોગવી આવેલાં.

ન્યારથી તેઓ હિંદમાં આવ્યાં છે ત્યારથી પ્રવૃત્તિમય જીવન તેમણે શરૂ કર્યું છે. ૧૯૩૬ માં ઇન્ડિયન સીવીલ લીગટી યુનીયનની ફર્સ્ટ નેશનલ કાઉન્સિલના મેમ્બર તરીકે પંડિત જવાહરલાલ નહેરુએ તેમને નીમેલાં અને તેની પંજાબ શાખાના પ્રથમ સેક્રેટરી અને એક્ઝેક્યુટીવ-પ્રચારક તરીકે તેમણે કામ શરૂ કરેલું. ૧૯૪૧માં સત્યાગ્રહી તરીકે તેમણે જ્યેષ્ઠ ભાગવેલી. ૧૯૪૪માં અખિલ હિંદી મહિલા પરિષદના પંજાબ વિભાગના કાર્યવાહક બનેલાં અને આને પણ તેઓ દરેક પ્રવૃત્તિમાં હર્ષવૂર્ક ભાગ લે છે અને પોતાની સેવા આપવામાં પાછી પાની કરતાં નથી.

તેઓની રહેણી કરણી તદ્દન સાદી છે. મોડેલ ટાઉનથી એકાદ ફર્લોંગ દૂર વાંસ ઘાસ અને પાંદડાથી બનેલી બે ત્રણ ગ્રંથડીઓમાં તેઓ રહે છે. શહેરના કાલાહલથી આ સ્થાન ધણું દૂર હોઈ સંપૂર્ણ શાંતી રહે છે. અને આશુઆશુ અનાજનાં એવરે હોવાથી રળીયામણું સાગે છે. ઉચ્ચ કુટુંબની આ અંગ્રેજ મહિલા એના હિંદી પતિ સાથે સંસાર માંડી તેના જીવન સાથે એકરસ બની અઈ છે. તેણે દેશની પહાત જનતા માટે સ્વેચ્છા

પૂર્વક જન્યસ્ત સ્વીકાર્યો છે એમ કહીએ તો ચાલે. તેમની પશુકુટીમાં એક નાનો કોચ, ત્રણ ચાર પુરશીઓ અને કેટલાંક પુસ્તકો નગરે પડે.

અભ્યાસમાં તેમણે કુરાન, ગીતા અને અંચ સાહેબ (શીખ ધર્મનો અંચ) નો અભ્યાસ કર્યો છે. બાઈબલ અને બૌદ્ધસંપ્રદાયનાં પુસ્તકોનું તેઓ નિયમીત વાંચન કરે છે. ધર્મની બાબતમાં તેઓ રૂઢિમતવાદી નથી. પૂજા, નમાઝ, રોઝા કે ક્રિસ્ત દેવળ પ્રણીત ધર્મ ઉપર તેમને ઝાઝી શ્રદ્ધા નથી. એમ છતાં ગીતાનો 'નિષ્કામ કર્મયોગ' તેમને ખરે છે. તે કહે છે કે, નિષ્કામ કર્મયોગ એ હિત્ય જાતિતત્ત્વ છે અને ફરક પોતાનું જીવન વધારે સંસ્કારી બનાવવા તેના અભ્યાસ કરી અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ધર્મની બાબતમાં તેઓ ધર્મની અંદર નીતિતત્ત્વની કલ્પનાનો જ વધારે વિચાર કરે છે. ફરક વળે તેઓ નાતાલ, ફેશ્ટરા, ફિવાળા અને શુરુનાનકની જયંતિ ઉજવે છે. ઈશ્વર ઉપર તેમને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છતાં સર્વસામાન્ય ઈશ્વર સંબંધી કલ્પના તેમને માન્ય નથી. જો કે કુરાન, પુરાણ અથવા બાઈબલ પ્રણીત દેવીઓ ઉપર તેમને શ્રદ્ધા નહિ હોય, પણ ચરાચર સૃષ્ટિની માર્ગદર્શક કોઈ એક અસાત અને અચળ શક્તિ છે એવી એમની દૃઢ માન્યતા છે. પણ તેમની આ માન્યતા સાથે ક્રેમ્યુનિઝમનો મેળ શી રીતે ખાતો હશે? એવો પ્રશ્ન આપણને થાય. પરંતુ તેઓ માને છે કે ક્રેમ્યુનિઝમ એ મત સ્વાતંત્ર્યનું હિમાવતી છે અને પોતે ક્રેમ્યુનિસ્ટ હોવા છતાં વિશુદ્ધ અને નિરાશય ઈશ્વરી કલ્પના ઉપર શ્રદ્ધા રાખતાં સામ્યવાદનો દ્રોહ લાગતો નથી. હિંદમાં આખા પછી તેમનાં સાસુ પાસે રહી તેમનો પ્રેમ તેમણે સંપાદન કર્યો છે, અને તેમની પાસેથી સંધવાની કળા શીખી ગયાં છે. તેઓ થાળા વાટકામાં જન્મે છે. દાળ, રાટલી અને શાક એ તેમનો ખોરાક છે. રસોઈ તેઓ

દાથે જ બનાવે છે. કોઈ વખત અંગ્રેજ ખોરાક ખાતાની ઇચ્છા થાય તો પ્રોતે જાતે બનાવીને જીરું જમી લે છે.

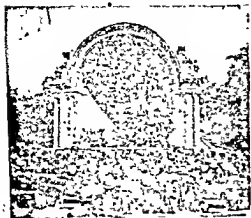
તેમને દરીયો ખૂબ ખરે છે ને દરીયો જોઈને તેમનું વતન પણ યાદ આવી જાય છે. દરીયાનાં મોઝા પેકે તેમની ભૂમિઓ ઉજળવા માંડે છે. પણ પંજાબના બલામોળા લોકો વચ્ચે તે એવાં તો એતપ્રોત થઈ ગયાં છે કે ભાગ્યે જ એમને વતન યાદ આવે છે.

તેઓ ખાદી પહેરે છે, ને ખાદી સંબંધમાં પંડિત જવાહરલાલ નહેરુના મતને મંજૂતા છે: ખાદી એ ગરીબ હિંદી બેદૂતોનો પટા પંદો છે અને આજની પરિસ્થિતિમાં આને લીધે તેમને ઘોડી આર્થિક મદદ થાય, તે છતાં હિંદને સ્વાતંત્ર્ય મળ્યા પછી ઔદ્યોગિકરણ વિના બેકારી અને અજ્ઞાનતા નાશુદ્ધ થઈ શકશે નહિ એવું મોક્ષસ માને છે.

ફૅટપુરમાં મહારાષ્ટ્રીય સ્ત્રીઓની કવાયતમાં તેમની હોશિયારી ને મહોનગીમરી ચાલ જોઈ તેમને આનંદ થયેલો. રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં સ્ત્રીઓએ જાગવેલી કામગીરીથી તેમને ઘણું માન ઉપજ્યું છે. હિંદી, ગુજરાતી, બંગાળી બહેનોમાં દુજી જોઈએ તેટલી જાગૃતિ આવી નથી એવું તેમનું માનવું છે. તેમનામાંથી પ્રમાદ અને આળસ કાઢવા દુજી વધુ ચળવળ ચલાવવી જોઈએ એમ તેમનો મત છે.

અખિલ હિંદ માંદલા પરિવદનું સંપાદન ઉપલા વર્ગની સ્ત્રીઓના હાથમાં છે. બીજા વર્ગની સ્ત્રીઓની ગરીબાઈનો પ્રશ્ન ઉપાડી લઈ તેમણે વધુ જોરથી કામ કરવું જોઈએ અને દેશમાં સ્ત્રીવર્ગમાં ખૂબ જાગૃતિ લાવવી જોઈએ. તેઓ માને છે કે, સ્ત્રીઓના સદસ્ય વિના સામુદાયિક ચળવળ ચલાવવી અશક્ય છે, કારણ કે, રાષ્ટ્રમાં અર્ધ ઉપરાંત સંખ્યા સ્ત્રીઓની છે. ભારતની સ્ત્રીઓને ઔત્સાહિક (અનુસંધાન ૧૯૨૬-૨૬ ઉપર)

દર વર્ષે અમેરિકામાં ઉજવાતો

માતૃ-દિન

લેખક :

શ્રી. રમણિકલાલ જ. દલાલ

*

ગઈ સાલના મે મહિનાની ૧૨ મી તારીખે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં માતૃદિન ઉજવવામાં આવ્યો હતો. છેલ્લાં તેત્રીસ વર્ષથી આખા અમેરિકામાં 'માતૃદિન' ઉજવાય છે. તે દિવસે દરેક ઘરમાં માતૃત્વ પામેલી સ્ત્રીને પૂજવામાં આવે છે અને ઘરનાં બીજાં માણસો તેને કંઈ ને કંઈ બેટ ધરીને પોતાનું માતૃત્વ તરફનું ખજુ અદા કરીને દલાવે લે છે. રાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં માતૃત્વે આવેલા ફાળાના માનમાં ખાસ પ્રાર્થનાઓ ગોઠવી દેવળો તે દિવસને ઉજવે છે.

આ પ્રકારની ખાસ ઉજવણીની શરૂઆત કયા દિવસથી થઈ, એની ચોક્કસ માહિતી મળતી નથી. 'કેન્ટકી'ના 'હેન્ડરસન' નામના દક્ષિણ ગામડામાં એક નાનકડી નિશાળમાં એક શિક્ષકે ઇસ્વીસન ૧૮૮૭ના મે મહિનામાં 'માતૃદિન' ઉજવ્યો. પછી અવારનવાર અહીં તહીં એવી ઉજવણી થતી, પરંતુ એ વિચાર પત્રમર થતાં લગભગ એક વીસી વીતી મઈ.

ઈસ્વીસન ૧૯૦૬ માં મીસ જર્વીસ

નામની એક કુમારિકાએ પોતાની માતાની પહેલી સંવત્સરી નિમિત્તે થોડાક પાડોશીઓ અને મિત્રોને બોલાવી 'માતૃદિન' ઉજવ્યો; તેથી એને 'માતૃદિન'ની શરૂઆત કરનાર લેખવામાં આવે છે.

પછી તો મીસ જર્વીસે 'માતૃદિન' ઉપર લેખો લખવા માંડ્યા અને ઇસ્વીસન ૧૯૦૮ સુધીમાં તો યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં 'માતૃદિન' ઉજવવાનો વાયરો જ વાયો. ઇસ્વીસન ૧૯૧૪ માં પ્રેસીડેન્ટ વીલ્સને કોંગ્રેસમાં એક દરાવ જ કરાવ્યો અને મે મહિનાના બીજા રવીવારે સમગ્ર અમેરિકામાં 'માતૃદિન' ઉજવવો એવો નિર્ણય થયો. માતા પ્રત્યેના પ્રેમ અને ભક્તિનો જાહેર એકરાર કરવા રાષ્ટ્રિય મહોત્સવ નક્કી થયો ને એ દિવસે રાષ્ટ્રમરમાં ધ્વજપનાકાઓ ફરકવા લાગી. મધુરતા, પવિત્રતા અને સદનરીક્ષતાના પ્રતીક સમેાવડા એવ રંગને અગત્યનું સ્થાન મળ્યું અને તે દિવસે સર્વે પુષ્પોનો ઉપયોગ કરવો એવો સિવાજ થઈ પડ્યો.

ધીમે ધીમે ૪૩ દેશોમાં આ વિચાર પ્રસર્યો. આજે સમગ્ર અમેરિકામાં ધર્મમંદિરો ને શાળાઓ આ દિવસ ઉજવે છે. તે દિવસે માતાઓને પુષ્પો, મુગંધિત દ્રવ્યો વગેરે પ્રસંગાયિત ઉપાદારો અપાય છે. અને જેની માતા હયાત હોય એ લાલ અને જેની માતા હયાત ન હોય તે સર્વે શુભાગમરણિગ્નિ તરીકે પહેરે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં ઇસ્વીસન ૧૯૩૫ ની સાલથી દર વર્ષે એક આદર્શ માતાનું સન્માન કરવાનું દરાવ્યું છે, આ વર્ષે 'માતૃદિન'ની ઉજવણી કરવામાં આવી ત્યારે કેનડીના લુઈસિયેની મીસીસ એમ્મા કહેરીસા ક્લોમન્ટને સન્માનવામાં આવ્યાં હતાં. ખાસ અગત્યની બીના એ છે કે મીસીસ એમ્મા એક શુભામની પૌત્રી છે. તેને 'અમેરિકન માતા: ૧૯૪૬'નું ખીરદ આપવામાં આવ્યું છે.

આવી રીતે ઇસ્વીસન ૧૯૩૬ ની સાલથી આજ સુધીમાં અગિયાર આદર્શ માતાએ તે સન્માનવામાં આવ્યાં છે. મીસીસ કહેમેન્ટ ઇકોનેર વર્ષનાં છે. તેમને સાત સંતાનો ને બે પ્રતીત્રો છે. તેમના આખા કુટુંબની કુલ સંખ્યા ચોવીસ છે.

એમનું જીવન ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવું છે. એ રાય ટાપુમાં પ્રેવીડન્સ ગામમાં જન્મ્યાં હતાં. એમનું પીયરનું નામ એમ્મા કહેરીસા વિલિયમ્સ હતર કેરોલીનામાં સેલીસબરીની લીવીંગ્સ્ટન કોલેજમાં એમણે અભ્યાસ કર્યો છે. ત્યાં એમને જ્યોર્જ કલિન્ડન કહેમેન્ટ જોડે ઓળખાણ થઈ. ઇસ્વીસન ૧૯૬૮ માં બન્ને સાથે સ્નાતક થયાં અને તે જ દિવસે બંને પોરે તેમણે લગ્ન કર્યાં. જ્યોર્જ આર્થિકન પ્રેથોડિસ્ટ એપીસ્ટોપલ ઝીઆન ચર્ચમાં મીનીસ્ટર નીમાયા અને હંપ્ટીએ ખરીઆઈ સાથે બાય બીડી.

ચર્ચ એ જ જ્યોર્જનું જીવન હતું. ઇસ્વીસન ૧૯૩૪ માં એ જીવનનો અન્ત આપ્યો ત્યારે એ કેન્ટકીના બીરાપ હતા. એમનું જીવન એમનું કુટુંબ હતું. એમણે સાત સંતાન ઉછેર્યાં અને એ સાતેને લીવીંગ્સ્ટન કોલેજમાં પદવીપર બનાવ્યાં. આજે દરેક સારે ઠેકાણે છે.

એક પુત્રી એબી. સી. જેક્સન સુડાલીસ વર્ષની છે તે ચર્ચ મીશનરી સોસાયટીની મંત્રી છે. એક પુત્ર ડો. રૂફસ આર. કહેમેન્ટ દક્ષિણના જ્યોર્જિયા રાજ્યમાં આટલાન્ટા કોલેજના પ્રેસીડેન્ટ છે. ડોક્ટર ફેડરીક એ. કહેમેન્ટ વેસ્ટ વર્જીનીયા રોઈટ કોલેજમાં પ્રીક્રીડસનો પ્રોફેસર છે. બીજી પુત્રી મીસીસ રૂથ બોન્ડ એના પતિ સાથે પોર્ટ્લેન્ડ પ્રિન્સ, કાનેડીમાં છે. એનો પતિ આંતર-અમેરિકન ઇજવણી સંસ્થાનો વડો છે. બે નાના દિકરાઓ : જ્યોર્જ ડબલ્યુ કહેમેન્ટ હાટાસીમાં અમેરિકન રૂઝ કોસનો હોન-ડીરેક્ટર છે અને જેમ્સ એ. કહેમેન્ટ આમાં એપલીન ડોપ્સમાં ગેજર હોલ

બે એન્ડ માતાઓ

૧૯૪૫ ની માતા ૧૯૪૬ ની માતા
મીસીસ હાપર સીબી મીસીસ એમ્મા કહેમેન્ટ
તે હજી હમણાં જ છૂટા થયો છે, એટલે હવે તે લીવીંગ્સ્ટનમાં થાયોલોજી શિખવવા પાછો ફરશે. મીસીસ સેન્ડર્સ વોશર, સૌથી નાની દીકરી, અપારે જીવસ વર્ષની વયની છે. તે અધ્યાપનામાં વિશ્વ વિખ્યાન ટરેન્સ હન્સીટયુટમાં અમેરિકની અધ્યાપક છે.

એનું મુખ્ય કાર્ય કુટુંબની સાયવણીનું છે છતાં તે ઉપરાંત મીસીસ કહેમેન્ટ ચર્ચના કામ-કાજમાં પણ રસ લે છે. એ. એમ. ઈ. ઝીયોન ચર્ચમાં તેણે ઘણી જવાબદારીની પદવીઓ સંભાળી છે. એની મદિલા સમાજના તો તેઓ એકવાર રાષ્ટ્રિય પ્રમુખ પણ હતાં. ઈન્ટર રેશીયલ ડાયોપરેશનના દક્ષિણના કમીશનમાં તે ચાઈલ્ડ સર્જ છે, અમેરિકન શીડ આર્મી કેન્સર સોસાયટીના કેન્ટકી ડીવીઝનના (નર્મી વિભાગના) એ મંત્રી છે. અને વીમેન્સ ક્લબના કેન્ટકી ફેડરેશનના રોટરીસિયન છે.

મીસીસ કહેમેન્ટ તારીખ ૧૦ મેના રોજ ન્યુયોર્ક સ્ટેટમાં રહેશે પર બોલવા ગયાં હતાં અને 'માવૃત્તિ'ની ઉજવણીના દરેક દાયકા કામમાં પ્રમુખસ્થાને રહ્યાં હતાં.

જૂનકાળમાં આતું સન્માન મેળવનાર બે સ્ત્રીઓમાંથી-એક ઈરવીસન ૧૯૩૯ માં 'અમેરિકન માતા'નું ત્રિશ્વ મેળવનાર મહીલા મં.સીસ એડીઆસ ડોમટન હતી અને ઈરવીસન ૧૯૪૦ માં મીસીસ એડીથ મેયો હતી. મીસીસ ડોમટન-એનોએક ઈનામ મેળવનાર મી. એ એચ. ડોમટન-ને દાસ મીસુરી સેક્રન્ટ હુઈનીફવેર્શીંગ્ટન યુનિવર્સિટીમાં પ્રેસીડન્ટ છે અને મી. કાર્લ ટી. ડોમટન મેસાચુસેટ્સ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ રેકોન્સ્ટ્રક્શન પ્રમુખ છે તથા મી. વીલસન. એમ. ડોમટન, ને વેર્શીંગ્ટન રાજ્યમાં યુક્તમાનની વેર્શીંગ્ટન રાજ્યની કોલેજમાં પ્રેસીડન્ટ છે-એ ત્રણની માતા થાય. મીસીસ એડીથ મેયોના પતિએ મેયો કિર્ચનિક રચાયેલું છે અને એના પુત્રો તે ચલાવે છે.

ઈરવીસન ૧૯૪૬ની પસંદગી જાહેર કરતાં 'અમેરિકન માતા સમિતિ' ના ચેરમેને કહ્યું હતું : "મીસીસ ક્રેમેન્ટને ઈરવીસન ૧૯૪૬ ના 'અમેરિકન માતા'નું બીજું મેળવવા માટે મોખ્ય લેખકમાં આવ્યાં છે. દેશ અને દેશ-બંધુઓની બક્તિભાવથી સેવા કરના બાળોની માતા તરીકેના મીસીસ ક્રેમેન્ટના વ્યક્તિગત મહાન યુગ્મોની સમિતિએ કદર કરી છે, એટલું જ નહિ, પણ એમના પતિની હયાતીમાં મીનીસ્ટર તરીકેની કામગીરીમાં પણ તેમણે બાળીદારી જેવી જવાબદારી હાવી છે તેની નોંધ લે છે. તે જીવરાંત ડોમી અને સામાજિક કાર્યકર્તામાં પણ એ ઓછાં મુશ્કેલી નથી. એમને માન આપીને આપણે અમેરિકાની મહાનુભાવનાની પણ કદર કરીએ છીએ. આપણું પ્રજાતંત્ર મુક્તિ, સમાનતા અને બંધુભાવના પ્રાપ્ત કરવા રાષ્ટ્રિય વિદ્યાસની ધણી પશુ કસાઓમાંથી પસાર થયું છે એટલે આને પણ તે આપણે આદર્ય ને આપણે સ્વરેશમંત્ર સૂચેલા જ નોંધીએ.

ઈરવીસન ૧૯૪૬ના જાહેરનામાં ઈરવીસન ૧૯૪૬ના મે મહિનાના બીજા રવિવારની 'માતૃદિન' તરીકે ઘોષણા કરતાં પ્રેસીડન્ટ દુમ્મને બધા જ અમેરિકનોને 'માતૃદેવ, માતૃશિક્ષણ ને માતૃસંભાળના ઉપબોધને સમર-ણમાં રાખતાં આપણે માનવતાના સર્વમાન્ય બંધનની જાહેર ઉજવણીમાં આપણા દીકરાદીએ છીએ' એમ ઉદ્બોધન કર્યું હતું.

વધારામાં તેમણે કહ્યું હતું : 'રજસંભા-મના હજારો કોરોડટીના પ્રસંગોએ વિજય મેળવ્યા પછી આ વર્ષે આપણામાંના દરેક આપણી માતા પ્રત્યે જે ઝણુ છે તેનો જાહેર એકરાર કરીએ અને અમેરિકન માતાનું ઝણુ અદા કરવાનો પ્રતિજ્ઞા લઈએ.' (યુસીસ)

ફ્રેડાબેડી (અનુસંધાન ૫૪૨૮૭ થી થયું) ૫૨૫૨૨થી આત્મ શ્રદ્ધા અને સ્વમાનની બહીમ મહેત્રી છે, એથી જ તેમણે સામુદાયિક ચળવળમાં ખાસ કામગીરી બજાવી છે અને તે હંમેશાં ઉત્સાહ પૂર્વક બજાવીને તેઓ પાર પાડશે એવી તેમને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

૧૯૪૬માં કામગીરીની પ્રજાએ સામુદાયિક ચળવળ ચર કરી ત્યારે કામગીરી પ્રજાને તેમણે અગ્રાસ કરી તેમાં અંકગાન્યું ને એ ચળવળ ફતેહ પામી.

ડોમ્યુનીસ્ટ તરીકે ખૂબ જાણીના થીમતી ફ્રેડા બેડીએ પોતાનો વિચાર હમણાં ફેરવ્યો હોવાનું જાહેર થયું છે ને તેમણે માન્યું છે કે દેશને અત્યારે ગાંધી-વિચારની ખાસ જરૂર છે અને તેથી તેમણે થોડા દિવસ પહેલાં જ ડોમિસની રાઉબરી નીચે કામ કરી પોતાની સેવાઓ પ્રજાને આપવાની જાહેરાત કરી છે.

મારા ઘરની સામે જ રંભા રહે છે. રંભા જીવાન છે એટલું જ નહિ, એણે જીવાની બળતી પણ બણી છે. જોપાણ એનો કાયાના મંઠાડા હજુ અતૂટ છે. એનું કારણ એ પણ હોઈ શકે કે, એનો 'હિમેશ' મોટો છે. સવા કે દોઢ વર્ગે એ બાળક જણતી નથી. એના દરેક બાળકની વયમાં પાંચ વર્ષનો ફરક છે. આજે એ ત્રણ છોકરાનો મા છે, છતાં સવારના પડો-રમાં, ગામેડુ, ફૂલેથી પાણીની હેલ સાથે રમતી આવતી એને જુઓ તો તમને એમ જ લાગે કે, હજુ સુધી એણે અઘરણીનો પણ સ્વાદ ચાખ્યો નહિ હોય.

રંભા મારા પડોશમાં હેલ્લા અગિયાર વરસથી રહે છે. એનો પતિ સુંદર છે, એણું બહેનને ને વધુ મહેલો જવાન છે, આજકાલ કુટુંબનો ને સંરક્ષારી માથાપનો એકનો એક દોકરો છે. કમાઉં પણ છે. પત્ની ને બાળકોની સંભાળ રાખનાર હેતાળ માનવી છે.

છતાં મ એ રંભાને દર અઠવાડિયે એકાદ વખત તો મારે જ છે, અને તે રીતસર મારકણું ટાંચને એનો નિર્દય ધણી દીજતો હોય એવી રીતે. હાથમાં જે હોય તેનો છૂટો ધા જ કરે; પછી ઘાળા હોય કે લોટો, ખાસો હોય કે રક્તગી; હાથમાં જે હોય તેનો છૂટો ધા જ કરવાની એની રીત છે.

રંભાના દરેક પાડોશી રંભાના પતિને, એના વિષે વાત કરવાની હોય ત્યારે, એને 'રાક્ષસ'ના ઉપનામથી જ સંબોધે છે. જ્યાં સુધી હું એમના ઉપર ઉપરથી કડવા ઝેર નેવા લાગતા સંસારમાં ઊંડી નહોતી હતરી ત્યાંસુધી મને પણ એનો પતિ 'રાક્ષસ' નેવા લાગતો.

રંભા દર અઠવાડિયે માર ખાય એ તો ચોક્કસ વાત છે, અને એમના વચ્ચે દર બાળકમાં મતભેદ પડવાથી જ એનો ધણી એને મારે એ પ્રાપ્ત નિયમ નથી.

દર અઠવાડિયે રવિવાર નોટલી નિયમીત-

આપણા સંભાળના

કાંચડા

લેખિકા

શ્રી. ભનુગઢેન

તાથી આવે છે એટલી જ નિયમીતતાથી રંભા માર ખાય છે. મારા પાડોશમાં આવ્યે એને દર વર્ષે થયાં, પણ એકેય અઠવાડિયું માર ખાધા વગર ખાંડી ગયું હોય એવું મને યાદ નથી. હા, કદાચ રંભા રજસ્વલા હોય ને એક અઠવાડિયા ઉપર આવ્યું જાય તો ખીજા અઠવાડિયામાં એ બે વખત માર ખાવાની જ.

કુળવાન ઘર ને વર રંભાને મળ્યાં છે; રૂપાળા, હેતાળ ને ખડનલ પત્ની એના વરને સાંપડી છે; એટલે બસે એમને એમના માથાપે પરણાખ્યાં, છતાં એ બાળતની બેમાંથી એકેયને ફરીયાદ નથી.

રંભા અને એના પતિના સ્વભાવ આજના જમાનામાં 'સારા' કહી શકાય તેવા છે. હું તો દર વર્ષેથી એમની પાડોશમાં રહું છું. જ્ઞે તેઓ બેમાંથી એક પણ ખરાબ સ્વભાવનું હોત તો દર દર વર્ષે સુધી અળપ્યું રહે નહિ.

પ્રાપ્તને એમ લાગે કે તેઓ બન્ને વચ્ચે પ્રેમ જ નહિ હોય, ને પ્રેમ વગર ચલાવવા-

પડતા સંસારમાં આવી રીતે ચાલે છે; તો મારે એમને રંભાવતી જવાગ આપવો જ પડશે કે, 'પ્રેમ જેવો શબ્દ કદાચ રંભાએ સાંભળ્યો ન હોય એ યત્નવાળેય છે, પરંતુ એને એના પતિ પર પ્રેમ નથી, અને એ એના પતિને ખરા દિલથી ચાહતી નથી એમ તો કોઈપણ સમજદાર માણસ નહિ કહી શકે. હેતના ઉત્તર તો રંભાના દિલમાંથી પણ હતા જોવા મળે છે. એનો ધણી જરા નેટલો મોડો આવે ત્યાં એ આક્રમી બની જાય છે. એના પતિની જરા નેટલો માંદગીથી રંભાની કાપા સુકાય છે, ખાણું ભુકાય છે.

તો પછી કોઈ પૂછે કે રંભાને એનો ધણી મારે છે શું 'કામ' ? એકરીસમી સુધરેલી સદામાં કોણ પતિ પોતાનો પત્નીને ત્યારે જ મારે કે જ્યારે એ પત્નીએ કોઈ અત્યુત્પત્તિ થયું હોય. રંભા ને એના પતિ વચ્ચે જે પ્રેમ જેવું કાંઈક પણ હોય તો એ જે વચ્ચે ઝખડો ચાલે તો પણ તેનો પતિ તેને મારવા નેટલી દદ સુધી જાય નહિ-જો એ બન્ને વચ્ચે 'પ્રેમ'નો જરા પણ અંશ હોય તો.

દલીલ તરીકે આ દલીલ હું પણ માની લઉં છું, પણ હકીકત તદ્દન એથી ઉલટી જ છે, રંભા માર ખાય છે ને એનો પતિ એને મારે છે એ નેટલો સાચી વાત છે એટલો જ સાચી રંભા અને એના પતિ વચ્ચે 'અનુદ પ્રેમ' છે એ વાત છે.

'સામાન્ય ઢંગથી વલે જતા ઘસંસારોથી રંભાને સંસાર જરૂર જરૂર તરી નીકળે છે, એનું કારણ ફક્ત એટલું જ છે કે, 'રંભા માર ખાય છે' છતાં આગતી કોઈ પણ સુધરેલી ગણાતી છોકરી જેને 'લવ' કહે છે 'તેનાથી અનેક રીતે ચઢિયાતો ધીરજબીર ને ચેનચાળા વગરનો પ્રેમ 'રંભાના હૃદયે, 'તેના પતિ મારે છે જ'.

જ્યારે રંભાના આવા વિચિત્ર સંસારમાં

મેં માયું માયું ત્યારે મને પોતાને પણ એમ લાગેલું કે રંભા જરૂર મારાથી કાંઈક છુપાવી રહી છે. હિન્દુ પત્નીથી પોતાના પતિનું કોઈની પાસે જૂઠું જોડાવ જ નહિ એવી રાત્રિની આગાતી એને બીક છે-એમ હું પણ માનતી; પરંતુ મારી એ માન્યતા પણ મારા અનુભવ બાદ જુડી દરી છે. રંભાને એ શાસ્ત્રમાર્ગની આગાતી કાંઈ પડી જ નથી. એ પોતાના પતિને પ્રેમ કરે છે-અને એનો પ્રેમ અખંડિત અને ધણી જ હૃદય પ્રકાશનો છે. તો પછી મારવાનું કારણ શું ?

કારણ તો હું ધણી તારવીને બેઠી છું. પરંતુ એ જ્યાં જ કારણો મને તો અધૂરા લાગે છે. ધણી અનુમાનો મેં ક્યાં છે, જેમાંનાં ધણાંખરાં તો આગસુધીમાં ખોટાં દરી-ચૂકથાં છે. આજે પણ મારાથી સમજી શકાયું નથી કે રંભા શા માટે પારથી જોવા પતિને પ્રેમ કરેલી દરી ? સાચે જ એ એના પતિને ચાહે છે !

મારા લાંબા-અનુભવ પછી પણ હું 'ફક્ત એટલું જ કહી શકું છું' કે રંભાને માર ખાવાની ને તેના પતિને માર મારવાની આદત પડી ગઈ છે. ધણી ચરાખી પોતે સમજે છે કે ચરાખ પીવો ખરાખ છે, છતાં પીવે છે, એમ તેનો પતિ ને રંભા સમજે છે કે જરૂર હેતાના આ બરાડા સારા મધો, છતાં તેઓ એ બરાડાથી મુક્ત રહી શકતાં નથી.

મેં રંભાને ધણી વખત ચરાસી પણ જોઈ છે. એને 'મેં' એક વખત પૂછેલું : 'રંભા, તારો ધણી તને જરૂર અકાશીયે મારે તો તને કંઈ જ થયું નથી ? 'માડું' લાગ્યું નથી ? 'ત્યારે રંભાએ મને કહેલું : 'લે બાઈ, ધણી છે તે મારે જ ને !' છે તો મારે છે-આલી રંગી-રંગીને કોણ મારવાવાળો છે ? જે ધણી મારે નહિ એ લાડ પણ શું રાખ લાગે ?

આ ઉપરથી આપણે રંભાનું માનસ ઓળખી શકીએ-પારખી શકીએ કે, એ

દક્ષિણ આફ્રિકાની લડતમાં સ્ત્રીઓનો ફાળો

કે. જૈનાજ અસ્વન એ તમીખી વિદ્યાર્થીની છે. કોલેજ છોડીને તેઓ ટ્રાંસવાલમાંથી લડતમાં જોડાયા છે અને બે વખત સજા પામ્યા, તેમાં બીજી વખત જથ્થુ માસની સખ્ત !કેની સજા થઈ.

ડો. મીસ શુલ્ક એ નાતાલ ઇન્ડિયન કોંગ્રેસના વાઈસ પ્રેસીડન્ટ છે ને પ્રવેશબંધી વાળી જમ્યાનો કચ્છને સેવા માટે તેમને બે માસ ને સાત દિવસની સજા થઈ હતી.

મીસીસ એડ શુલ્ક એ કેપટાઉન કોલેન્સીયના મેમ્બર છે. તેમને કેપટાઉનની વોલીન્ટીયરોની પહેલી હુકડીની આગેવાન સેવા માટે એક માસની સજા થઈ.

ગામડિયથુ અને એ ય અદારમી સડીની ગામડિયથુ જેવા એના પતિ સંબંધના વિચારો છે એ મને કબૂલ છે. આને ય ગામડા ગામમાં પતિ પત્નીને મારે એ એક જાતની મરદાષ ગણાય છે.

મેં રંબાને બીજી એક વખત પૂછ્યું : 'રંબા, તને તારો ધણી માર છે ત્યારે કુઝ થતું નથી ? રીસ નથી ચડતી ?'

ત્યારે એણે કહેલું : 'તેં રોહ તો એવી ચઢે છે કે સામે લાફો મારી દઈ ! પણ એમ કાંઈ ધણીને સાચું થોડું જ મરાય છે બોન ! ને વાજે તો કુઝ તો થાય જ ને ! ને રોહ પૂછુ ચડે ! પણ... એ એવા છે કે માયી વગર હોડતા જ નથી અને મારીને ઉપરથી રોસાય. ઘર બહાર ચાલ્યા જાય ને પાછા આવ્ય નહિ ને ખાવા દેય નહિ ! બાળુ, એ ભૂખ્યા હોય ને આપણા મોદામાં તે કોળિયો કેમ જાય !'

આમ હકીકત છે. હું ધણી વખત જોઉં છું કે રંબાને એનો પાત મારીને ઘર બહાર ચાલ્યા જાય છે. રાતે ઝખડો વધો હોય તોય બહાર જાય જ અને એ જ્યારે પાછો આવે ત્યારે જાણે કશું જ બન્યું નથી એવું બંનેનું વર્તન. હું જોતી આવી છું. એ આવીને પગ ધૂએ ને જમવા બેસે ત્યારે રંબા સામે જમવા બેઠી જ હોય ! એમનો ઝખડો કોઈ દિવસ રસોડામાંથી માંડી પયારી સુધી આવવા પામ્યો નથી ! અને મારા અનુભવે જે દિવસે રંબાએ માર ખાધો હોય તે દિવસ એ વધુ હેતાળ બને છે. હોઝાંમાંથી ઝટ પરવારી પતિની સેવા કરવા જવાની તાલાવેલી એ દિવસે રંબામાં વધુ હોય છે. પતિની સંભાળ વધુ પડતી લેતી રંબાને જ્યારે જ્યારે હું જોઉં છું ત્યારે હું અનુમાન રડે છું કે આજે રંબાએ માર ખાધો જ હશે.

અરે ! તમને આશ્ચર્ય થશે કે રંબાને પણ માર ખાવાનું બંધારણ પડી ગયું છે. એણે જો દશઆર દિવસ સુધી માર જ ના ખાધો હોય તે એનું શરીર એને જ કાંઈક ભારે ભારે લાગે છે ! મારા મોટે એક વખત એ ખોટી પણ ગયેલી કે એનો વાંસો ફુગે છે, શરણુ કે એના પર એના ધણીનો હાથ છેલ્લા દસ બાર દિવસથી પડ્યો નથી !

જીવનમાં કરવાનાં અનેક કામો પેટે આ પણ એક નિલકર્મ નહિ તો સાપ્તાહિક-કર્મ પેટે રંબા અને એનો પતિ નિષમિત બન્યો જાય છે; છતાં એમનો સંસાર સુખો છે એમ હું કહી શકું છું. માર ખાધા પછી રંબામાં તાઝગી ને એના પતિમાં હેત ઊમરાતાં મેં જોયાં છે. બન્નેને પોતપોતાનો હોય કાઠનાં મેં સાંભળ્યાં છે. ફરી વખત આપું કરવાના દસમ ખાધાના પણ સમાચાર મને મળ્યા છે; છતાં તેઓ તો બરાબર એમ જ ક્યાં કરે છે.

હવે રહેા પ્રશ્ન બાળકોનો. કોઈએમ પણ કહે છે કે મા-બાપના આવા વર્તનનો પડો બાળકો પર પડતો હશે, ને તેમનાં બાળકો ચિડિયાં ને ઝગડાખોર હશે. હું ના પાડું છું. રંબાનાં બાળકો આનંદી ને તદુરસ્ત છે. ધરમાં દર અડવાડિયે માર ખાતી માને જોઈ કોઈ બાળક પર ખોટી અસર થઈ હોય એવું હું જોઈ શકતી નથી. અરે, એટલી હદ સુધી કે રંબાને માપો બાદ એનો પતિ ધર બહાર જઈ, બેએક કલાક ફરીફરી કાંઈક ને કાંઈક ખાવાનું લઈ આવે છે, એટલે બાળકો પણ ક્યારેક કહે છે : 'બા, તું આજ માર ખાતે ! તો અમારા બાપુ અમને ખાવાનું લાવી દે !'

બાળકો ત્યારે આપું બોલે છે ત્યારે રંબા મારી પાસે આવી દસી પડે છે ને બાળકોને મીઠી રીતે ધમકાવી કાઢે છે. આટલું

છે છતાં રંબાના બાળકો પર એ બે માણસના આ દર અડવાડિયે અચૂક રીતે શના ઝગડાની કોઈ જ અસર પડી નથી.

હવે રડી પડોશીની વાત. મારી પાડોશમાંની એક બાઈએ એક વખત રંબાનો પક્ષ લઈ તેના પતિને બેચાર કડવા ચમ્પો કહેલા, ત્યારે રંબા જ તડુટી ઉઠેલી : 'તે બાઈ અમે અંદરોઅંદર કપાઈ મરીએ એમાં તને શું ? તું તારે તારા ભાવડાને સાચવી રાખતે !'

બુદ્ધ, ગિયારી મારી આ નવી પાડોશીને તો ધરમ કરતાં ધાડ આવી પડી ! તે દિવસથી અમે બધાં જ એની ગયાં છીએ કે રંબાનો ધણી એને કાપી નાખે તો ય એને ત્રિપે એના મોં પર ફરું જ કહેવું નહિ. એનો પક્ષ ખેંચી કાઢું થવા જવું નહિ.

અને એ પણ મનની વાત છે કે, રંબા ને રંબાના પતિના સ્વભાવ પણ નિશ્ચયસર ને જોને આપણે 'શુદ્ધ' દેહીએ છીએ એવા શુદ્ધ છે. ધર બહાર રંબાએ કે રંબાના પતિએ કોઈ જમાએ ઝગડો કયો હોય એવું સાંભળ્યું નથી.

તો પછી આ છે શું ? શું રંબાના હૃદયમાં દિન્કુ નારીની નિરાશતાની કુર્બાની છે ? એના પતિના હૃદયમાં દિન્કુ પતિના દરોહને કુરતા ધારણ કરી છે ?

મારે મન પણ આ બાઈનો સંસાર એક કોપકારુષ છે. હું એ ઉઠેલી રાજી નથી. છતાં એટલું તો ચોક્કસ કહું છું કે, રંબાનો સંસાર આજની કહેવાતી સુધરેલી સ્ત્રી કરતાં અનેક દરજ્જે ઉંચો છે. એ જાનેનાં હેન, આરોજને આપણે 'લવ' દેહીએ છીએ એના કરતાં ધણાં ઉચ્ચ દશાનાં છે. રંબામાં હું દિન્કુ સ્ત્રીમાં રહેલા આવડા શુભેની અનિવરણ જોઈ રાજી છું.

બાદરથી દિલ્લી મુકાફાતે આવનારાઓ દિલ્લી ઓઆનું લાવણ્ય અને માધુર્ય જોઈને ચકિત થયા વિના રહેના નથી. કુવેથી પાણીનો ઘડો ભરીને હાથબર ધેર ચાલી જતી પનિ-દારીનું, ખેડૂત સ્ત્રીની ગૌરવભરી મુખમુદાનું અને રૂઢ પરંપરામાં ઉછરેલી સ્ત્રીની સજ્જ અને સ્વચ્છતાનું દર્શન કરીને તેઓ વાને વાતે તેનાં વખાણ કરે છે. તેની હાંપી પથ્થુ કરે છે. પથ્થુ આપણી સ્ત્રીઓમાં સૌંદર્ય અને લાવણ્ય છે એમ કહ્યા પછી તો આપણે ત્યાંની હળારો સ્ત્રીઓ અને બાળકીઓ-જેમને ઘર આંગણે જગાઈ રહેતું પડતું હોય છે, તેમનો જ પ્રશ્ન વિચારવો પડે તેમ છે. બદારી દુનિયા એમણે જોઈ હોતી નથી અને જીવનનો સામાન્ય પ્રવાહ જોવા આસે છે તેની તેમને ખબર દેતી નથી. પરંતુ પાગનાં જૂની ધરડવાળાં કુટુંબોની સ્ત્રીઓ માટે એક કહેવન પથ્થુ છે કે, પરણીને વરના ધરના બારણામાં એ પેસે છે, તે પછી મુએ જ ત્યાંથી નીકળે છે. બીજી બાજુએ ગણી ગણાય નહીં એટલી બધી ખેડૂત અને કામદાર સ્ત્રીઓને દરવાજરાની જોઈએ તેટલી છૂટ છે, પરંતુ જીવનમાં જે સુરક્ષિતતા સુખશાંતિ અને પોષણની આરોગ્ય ને આનંદ માટે પુષ્કળ જરૂર છે તેનું તો તેમને શમણું જ હોય છે. પેટ ભરીને જમની, મનભર પહેરતી ઓઢતી, બહેલોગણેલી અને બીજી બધી રીતે આજની દુનિયાના નાગરીકોમાં હકસરતું પોતાનું રથાન પામતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા દિંદમાં અદ્ય, અતિઅદ્ય છે; એટલે જો સ્ત્રીઓ દિંદમાં રહીને દિંદમાં ઉછર્યાં છે, તેમને અમેરિકન સંસ્કારની પાનોદ્ધાં બારે કોતક રહે છે. અમેરિકા તેમને રંગરાગ અને વૈભવમાં લપટાયેલું લાગે છે, તો અમેરિકામાં એમને કશુંક અકળ અને ઉત્તેજક પણ લાગે છે. આ સર્વમાં સૌથી મહત્ત્વની અમેરિકાની સ્ત્રીઓ છે.

અમેરિકાની પુરુષસમોવડી

નારી

લેખિકા

કે. અંદરેખાં પઠિત

મુકત નારીનો વિચાર આવતાંની સાથે જ અમે તેને અમેરિકાનો વિચાર આવ્યા વિના નહિ રહે. અમેરિકન સ્ત્રી પરંપરાથી પુરુષની દોરન અને સાથીદારણ છે, એના સુખદુઃખની બાગીદારણ છે; અને પોતાની વિશાળ અને સમૃદ્ધ ભૂમિને વિકસાવવામાં એની જોડાજોડ તે ઉભી રહી છે.

અમેરિકાનો આરંભનો ઇતિહાસ કાઠ સાહસકથાના જેવો રસપૂર્ણ છે, 'મે' કલાવર વદાણમાં એસીને જેરુધર્મ યાત્રીઓ જે દિવસે અમેરિકાને કિનારે ઉતર્યા તે દિવસથી જ એ અમેરિકન વસાહતીઓને ભાતભાતની અને પારવિનાની અડચણોનો સામનો કરવાનું માથે આવેલું. જંગલો સાફ કરીને વસવા લાયક જુનાવવાનાં હતાં, ત્યાં વસાહતો ઉભી કરવાની હતી, અનાજ ઉગાડવાનું હતું, એટલું જ નહિ, જે ઇન્ડિયનોના પ્રદેશ તેમણે આંચકા લીધો હતો, તેમની સાથે લડવાનું હતું. પૂર્વ કિનારાનો પ્રદેશ જેવો બરાબર ખેડાઈ રહ્યો કે અમેરિક-

કેન કુટુંબો પશ્ચિમમાં જે વિશાળ ભોમકા કુંવારી પડી હતી, તે તરફ ખસવા લાગ્યાં. માઇગ્રેના માઇગ્રો સુધી એ ધરતી અક્ષાંશ વિસ્તારી હતી. આવા અમેરિકા ખંડમાં હરી-કામ થંવામાં સ્ત્રીઓએ અપ્રતિમ ભાગ ભજવ્યો હતો. એક નવાજ રાષ્ટ્રનું નિર્માણ કરવામાં તેમણે જે ભાગીદારી નોંધાવેલી તેમાંથી તેમની હિંમત, ખીંચ અને શક્તિનું પારખું મળે છે.

જે પ્રદેશોમાં અગાઉ ઘણુંખરું કાંઈ વરસું નહોતું તેમાં ઘર બિના કરવાના કામમાં પુરુષોની સાથે સ્ત્રીઓ પણ મળેલી. ખેતરોમાં પણ એમણે પરસેવો નીતારેલો અને તંદુરસ્ત આજીવનથી ગાળતાં કુટુંબો પણ એમણે ખીજ-વેલાં. છતાં દૈનિકી સકારો, કે ઘરખટલામાં પુરાવાનું તેમને અધિક પસંદ હતું. કામની વહેંચણી તો આયોઆપ એવા પ્રકારની થઈ ગયેલી કે સંતાનોની મદદથી પુરવો ખેતી કરતા, તો સ્ત્રીઓ કાંતવાનું, વણવાનું, રંધવાનું અને કુટુંબની સાંસ્કૃતિક સંપત્તિ જળવવાનું કામ કરતી.

ઈ. સ. ૧૬૧૮ના જગતલુદ્ધ પછી પશ્ચિમની સ્ત્રીઓને અસ્વસ્થ કરી મૂકેલો, દલમલાવી નાખેલો એક જુવાન આવ્યો. સ્ત્રીઓએ મતાધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો. સ્ત્રી સ્વાધીન બની. અમેરિકામાં આજે સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ આર્થિક સ્વરાજ્ય ભોગવે છે. એકેએક વ્યવસાયમાં એ પુરુષની હરિશાષ કરે છે. નાગરિક પ્રશ્નોમાં એ ભાગ લે છે. અને કાયદાથી મિલકતને વારસા દે તેમજ ભોગવતાનો દેક પણ એ ધરાવે છે. એક માત્ર ન્યુજર્સીમાં કાંઈ ન સમજાય એવા કારણે સ્ત્રીઓને મિલકત ધરાવવાનો દેક નથી.

અમેરિકન સ્ત્રીનું સૌથી આગળ તરી આવતું કાંઈ લક્ષણ હોય તો તે દૈન્ય એની કાર્યકૃશળતા છે. સંપૂર્ણ સંરચાનોની મેટા બામની સ્ત્રીઓએ પોતાનો આખો જીવનમાર્ગ સ્પષ્ટપણે આંખી રાખ્યો હોય છે. આમ કરવાથી એ ધરકામ સંભાળવા ઉપરાંત નોકરી

ધંધામાં પણ જોડાઈ શકે છે. ઘર અને વસ્તે સંભાળવાં અને ઉપરથી બહારનું એકાદ કામ કરવું એ ત્યાંનો સામાન્ય ક્રમ છે.

આપણે અહીંના ઘણા મોટા વર્ગ એક એવી માન્યતા ધરાવે છે કે જે સ્ત્રીઓ બહારનું કામ કરે છે તેણે પોતાના ઘર કુટુંબ અને રૂપ પ્રત્યે ઉદારીન બન્યો જ છૂટો. તેવી માન્યતા અમેરિકનો ધરાવતા નથી. અત્યંત ચપલ અને ચમરાક એવી અમેરિકન સ્ત્રીઓ પોતાને જે શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓ વહેલી હોય છે તેનો પૂરો કસ કાઢે છે. અમેરિકન જીવનમાં સ્ત્રીઓને જે મોકળાઈ છે, તેથી કરીને ત્યાંની સાધારણ બુદ્ધિશીલ ધરાવતી સ્ત્રીઓ પણ એવી તાલીમ મેળવી લે છે, જેથી એ પોતાના કામધંધામાં પાવંધી બની શકે છે.

આરોગ્ય અને વ્યાયામની બાબતમાં અતિશય ચીવટ રખાતી હોવાને કારણે અમેરિકન પ્રજા નીરોગી પ્રજા બની શકી છે અને ત્યાંની પ્રજામાં એવું ચેતન અને શૌર્ય છે, જે ઘણું કરીને હાલ્યામની રચનાના સોદસ કરતાં વિશેષ આકર્ષક છે. મનોદર, રુઝિંગાળ, છટાદાર, સુપક અને મુવત્તી સ્ત્રીને અમેરિકામાં આકર્ષક સ્ત્રી ગણવામાં આવે છે.

અમેરિકાની મુશ્કાકાતે આવનારાઓના ચિત્ત પર એક છાપ તો તરત પડે છે કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ અત્યંત મુંદર પોપાક પડે છે. સોસાયટીનટની પાછળ કામ કરનારી સાધારણ છોકરીએ પણ જે ગજવેલ પડેલો દેશ તે જરૂર ચિતાકર્ષક દેશ; હેલામાં હેલી અને એણે પોતાના વાળ હોળ્યા દઈ; અને મહેરા-મહેરાની સજવટમાં પણ કશી કસર રહી નહિ હોય. પારિસ ન્યૂયોર્કમાં પ્રવર્તતી પોશાકની હેલામાં હેલી અને ખર્ચાળમાં ખર્ચાળ ફેશનનું આગાદ અનુકરણ સરતામાં સરતાં કર્યાં તૈયાર કરવામાં થતું હોવાથી, મરીનમાં

અરીષ્ટ સ્ત્રીને પણ આકર્ષક દેખાવું પોસાઈ રહે છે આખા રાષ્ટ્રના માનસધાતરમાં આ સુધડપણાએ બળવેલો બાગ અગત્યનો છે.

ધર સંભાળવાની કળા અમેરીકન સ્ત્રીને અળથૂવીમાં મળી ગઈ હોય છે. પોતાની આર્થિક સ્થિતિ બંધે ગમે તેવી હોય, પણ પોતાના ધરને સુધડ અને સ્વચ્છ રાખવાની એની કળા ઢાંકી રહેતી નથી. પોતે અગત્યના વ્યવસાયો સંભાળે છે એનું અમેરિકન સ્ત્રીને નેટલું અભિમાન હોય છે એટલું જ અભિમાન તેને પોતે ઉત્તમ શૃદ્ધિથી કે ઉત્તમ માતા હોવાનું હોય છે. પોતાના ખોરાક સંબંધીની ચચો અને યોજનામાં એ ધણે સમય ગાળે છે. અમેરિકન સ્ત્રી માને છે કે, ખોરાક પૌષ્ટિક હોય એટલું જ પૂરતું નથી; એ આખતે પણ ગમવો નેઈએ. આ કારણે ખાણના ટેમ્બની સમ્ભવતાં એ પુષ્કળ ખ્યાન આપે છે. અમેરિકામાં ધરવખરીની ચીજોની ખરીદીએ નીકળવું એ એક મોટો લ્હાવો છે, કેમકે રસોડાના વપરાશનાં વાસણોમાં ઉપયોગિતાનું તત્ત્વ હોવા ઉપરાંત આકર્ષકતા પણ ખૂબ હોય છે. ગરીબો વસાવી શકે તે માટેની કાચની અને પીથ જથ્થો પણ દિશ્ય એવેન્યુની માલદારોની દુકાનોમાં ગોઠવાયેલા કીમતી સરસામાન નેટલોજ આકર્ષક હોય છે. અમેરિકામાં પ્રત્યેક શૃદ્ધિએ એક રેફ્રિજરેટર, વેક્યુમ કલીનર અને એક સુંદર ગેસ સ્ટવ તો ઝોંઘામાં એણે વસાવી રાખ્યો હોય છે.

ઠાવેજો અને યુનિવર્સિટીઓમાં સ્ત્રીને કોટ્રોનિક અર્થશાસ્ત્રની તાલિમ આપવા માટે રીતસરનો અભ્યાસક્રમ યોજવામાં આવ્યો હોય છે; અને અમેરિકન છોકરીઓને પોતાના ધરની શાસ્ત્ર શુદ્ધ રીતે સંભાળ રાખવાનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. વસ્તુ ભરી રાખવાની, વસ્તુ સાચવવાની, રાંધવાની, શેકવાની, રોળીની પ્રાથમિક સારવાર કરવાની, જડવાની, સંધવાની રેણુ કરવાનો આવડત હોવી એ ત્યાં લક્ષની

અમેરિકાની પ્રતિભાસંપન્ન નારી થી. પર્લ બેક

પૂર્વશરતો છે. આધુનિક સ્ત્રી એને કહેવામાં આવે છે નેને પોતાના જ્ઞાનને વ્યવહારોપયોગી બનાવવાનો શ્રાવ છે. લક્ષની વાટ નેતાં નેતાં નામની પાછળ ડીમીઓનું લંબર વળગાડનારી કે ટાપટીપમાંથી જીંચી નહિ આવનારી સ્ત્રી એ આધુનિક સ્ત્રી નથી. અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનેને ચોપડે ચડી થકેલી એવી પયાસ લાખ કરતાં ચે વધારે સ્ત્રીઓ છે જેમણે સફળ ધંધાદારી તરીકેની શાખ મેળવી છે. ખરી વાત તો એ છે કે, પોતાના નિર્વોદ માટે કામ કરી છૂટવું એ અમેરિકાની સ્થાપિત પરંપરા છે. પાટીઓમાં અને જલસામાં જવા સિવાય જેમને ખીલું કામ નથી, જેમને ઘેર નવરાં બેસી રહેવું પાલવે તેમ છે તેરી સ્ત્રીઓને પણ કામ ને કામ વ્યવસાયમાં જોડાવાની હોય રહ્યા છે.

ઠાવેજનું ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલી છોકરીઓને સેક્રેટરી, ધંધાદારી, કલાકાર, બંગારો માટેની ખરીદનાર, રેડિયો કલાકાર, પત્રકાર, શૃદ્ધસુશોભનકાર, દાકતર, નર્સ, વકીલ, શિક્ષક

મીસીસ હેલન ધગન

*

સ્વયંપતિ કે પ્રયોગશાળાના મદદનીશ તરીકેની તાલિમ આપવામાં આવે છે. વેઇટ્સ તરીકે, ગુમારતા તરીકે, ટેક્ષીફાઇન ઓપરેટર તરીકે, અને ધરનોકર તરીકે પણ સ્ત્રીઓ કામ કરતી હોય છે. જો કે ધરનોકર તરીકે ઓછી સ્ત્રીઓ કામ કરે છે, અને જો છે તે સંખ્યા પણ ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે.

યુદ્ધ દરમિયાન સ્ત્રીઓએ યુદ્ધસામગ્રી બનાવનારા કારખાનામાં મુદ્દા કામ કરેલું. તેમણે ટેક્સીઓ પણ દોઢી, બસ અને ટ્રેન પણ ચલાવેલી. પુરુષોને જે જે કામ હોડવાં પડેલાં તે તમામ કામ સ્ત્રીઓએ સંભાળી લીધેલાં. કંઈ સેંકડોની સંખ્યામાં લરકડમાં અને નોકાદળમાં પણ સ્ત્રીઓ જોડાયેલી. રાષ્ટ્રના યુદ્ધપ્રયાસમાં તેમણે મહત્વનો ભાગ ભજવેલો, એટલું જ નહિ, યંત્રને લગતી, કારકુન કે મંત્રી તરીકેની કે વહિવટી કામગીરી પણ પુષ્કળ બજાવેલી.

તેમ છતાં રાષ્ટ્રના રાજકારણમાં અમેરિકન સ્ત્રીઓ અગત્યનો ભાગ ભજવતી નથી. અમેરિકન કોંગ્રેસમાં ખૂબ આગળ પડતી કોઈ

સ્ત્રી હોય તો તે ક્ષેત્રે ખૂબ વ્યૂસ છે. હેનરી વ્યૂસની એ પત્ની રીપબ્લીકન પાર્ટી છે; ખૂબ આકર્ષક છે અને તેની જ વિનોદી છે. સામે પક્ષે મૂકવા, જોઈએ તો હેલન ધગન છે. ફિદમ સ્ટાર મેલવિન ડગ્લાસની એ પત્ની છે, અને હાઉસ ઓફ રેપ્રીઝન્ટેટીવ્સમાં ડેમોક્રેટિક પક્ષ તરફની એ ચૂંટાઈ આવી છે.

કંઈ કેટલીય જીજ્ઞાસુઓ રીતોથી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે તોય બેદરબાવ કરવામાં આવે છે, ખાસ કરીને તબીબી અને કાયદાના ક્ષેત્રમાં. પણ ત્યાં જે સ્ત્રીએ પુરુષની સામે હોડ બધી છે અને ટકકર ઝીલવા માંડી છે.

બેદરબાવ એ કદાચ ખોટો શબ્દ છે. રાષ્ટ્રની એંશી ટકા જોટલી સંપત્તિ પર અમેરિકન સ્ત્રીઓ જ આક્રમ્ણ છે. એ સંપત્તિ કાંતો એની કમાણી છે, કે કાંતો એને પિતા કે પતિ તરફથી વારસામાં મળેલી છે. અમેરિકન પુરુષો સ્ત્રીઓને ખૂબ લાડ લડાવે છે, લગભગ એ ખેડેલી જાય તેટલી હદ સુધીનાં. અમેરિકન સ્ત્રીના મદિમાનો તો કંઈ પાર નથી. એની તો હંતકચાઓ ચાલવા લાગી છે. અમેરિકામાં પુરુષો સ્ત્રીઓને ધરકામમાં પણ મદદ કરવા લાગે છે. ઓરિયા અને યુરોપમાં તો આ વાત સાંભળીને અચંબો લામશે. છોકરાંની દેખભાળ રાખવામાં, વાસણો સાફ કરવામાં તેમજ બીજી અનેક રીતે ગૃહિણીનાં કર્તવ્યોમાં ગૃહપતિઓ ભાગ પડાવે છે.

આમ અદેખાઈ કરવાનું મન થાય એવું જીવન અમેરિકન સ્ત્રી ભોગવે છે. અમેરિકન પુરુષની એ મિત્ર છે અને બરોગારપણ છે; અવરોધો અને પ્રત્યવાયોમાંથી એણે મુક્તિ મેળવી છે. જીવનની અનેક તમે તેને સાદ પાડીને બોલાવે છે; એનું મુક્તિ સ્વમાનિક દારણ, એનું આરોગ્ય, એનું ચારિત્ર્ય, એની હિંમત અને એનું કાર્ય એ જ અમેરિકન રાષ્ટ્રની ગોરી મૂડી છે. (કાપીરાષ્ટ્ર NPS).

કસ્તુરબા (પૃ. ૨૮૦ થી ચાલુ)

માન્યતાઓ સ્પષ્ટ કરેલી છે: “બાપુ મહાત્મા છે. એ પોતાની ભૂલો ક્યુમ્મર કરે છે, પરંતુ એમણે મને કદી પણ અન્યાય કર્યો નથી.”

ખાસ કરીને લગ્ન પછીના શરૂઆતના જીવનમાં પોતાના આદર્શો કસ્તુરબા ઉપર લાદેલા તે આપણને કષ્ટ લાગે, પરંતુ બ્યારે એમને ખાતરી નહોતી થતી ત્યારે એ હંમેશાં વિરોધ કરતાં. ડરખતમાં પંચમ કલાકેનું પેશાનનું કુંડું સાફ કરવા એમણે ઇન્કાર કર્યો હતો ત્યારે ગાંધીજીએ એમને કહ્યાં હતાં કે અને જણાવ્યું હતું કે જો તે સાફ નહિ કરે તો પોતે તેને સાફ કરશે. વળી ગાંધીજીએ બ્યારે પોતાના ઘરમાં નકામી છદો નમાવી સેવા ઇન્કાર કર્યો ત્યારે તેમણે સામે ઉત્તર દીધો હતો: “ત્યારે તમારું ઘર તમારી પાસે રહેવા દે ને મને જવા દે. તમારી પત્ની હું એટલે તમે માનતા હશો કે હું તમારા ધોલ-ધાપા ખાવા સમર્પણી છું: કૃપા કરી રીત-સરનું વર્તન રાખો.”

એક પ્રસંગે કસ્તુરબા પોતાના દાગીના પોતાની બાવિ પુત્રવધૂઓ માટે સાચરી રાખનાં હતાં, તે કાઢી નાખવા ગાંધીજીએ આજ્ઞા કરી હતી. એ દાગીના વધીલાલના મહેનતાણ તરીકે આપવામાં આવેલા હતા, એમ તેમણે કહ્યું કે તુરતજ કસ્તુરબા ગાળ ઉઠાયાં હતાં: “એમ હશે, પણ તમે જો કામ ક્યું એ મદારા કામ બરાબર જ છે. તમારે માટે હું રાતદિવસ મજૂરી કરું છું, એ મદારી સેવા નથી? તમે મને મને તે કામ કરવાનું ફરમાવો છો: કેટલીક વાર આંસુ પડાવે છે તે હું તમારી ચુકાતી કરું છું એનું કાંઈ નહિ?” તે દિવસે તો ગાંધીજી કહ્યું થયું હતું: પણ ગાંધીજી ક્યુલ કરે છે કે, કસ્તુરબાનાં વચનોથી એમને સત્ત્વ સમજાયું હતું. એમની સાકી રીતે આ રાખોથી તેમનું મહાન જીવન ધનર સ્પષ્ટ થાય છે: માનવતાના કાર્યમાં એમણે કેટલો કીમતી ફાળો આપ્યો છે એ સ્પષ્ટ સમજાય

છે. વફાદારીથી પતિની સેવા કરતાં અને એ કીમતી સાધનને સંપૂર્ણ બનાવતાં એમણે જગતની સેવા કરી છે.

શાન્ત પતિ પ્રત્યે માળોનો વરસાદ વર-સાન્ધા છતાં, સતોષ ન પામતાં એના માથા પર પાણીની ડોલ રેડનાર સોફ્ટીસની ઉન્માદી પત્ની કહેનથીય પેડે કસ્તુરબા વર્તતાં હોત તો ગાંધીજીનું જીવન કેવું હોત? કાઉન્ટેસ સોશીયા ટોલ્સ્ટોય પેડે પોતાના પતિ સાથે જીવનસરણી બંધબેસવી કરવાને બદલે તેમણે શુદ્ધજીવન કલુષિત કરી મૂક્યું હોત તો ગાંધીજીની ટીવ દશા ચાત? સોશીયા ટોલ્સ્ટોય પેડે કસ્તુરબાને પસંદગી કરવાની તક નહોતી, છતાં એમની શ્રદ્ધા અપ્રતીમ હતી. બ્યારે બારડોક્ષીના કેટલાક ખેડુનોએ બાપુજી વિરુદ્ધ ફરિયાદ કરી ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું: “બાપુ લોકોના બક્ષા માટે બધું કરે છે, તમારું પણ એ બહુ જ કરશે.”

વળી કસ્તુરબા અન્યવદાર પણ નહોતાં. ત્યામમાં સદૃશ્ય નથી એવું એમણે માન્યું જ નહોતું, ને તેથી જ પોતે એક પૂણે બેસી રહ્યાં નહોતાં. એ નૈસર્ગિક રીતે જ વર્તતાં. એક પછી એક પોતાની વાતો છોડવાનો એમને આમર કરવામાં આવ્યો. એ દરેક પ્રસંગે એમણે સ્વાભાવિકતાથી સવળું માન્ય નહિ જ ક્યું હોય એ કુદરતી છે: કેટલીક વાર એમણે કહ્યું પણ અનુભવી દશે, પરંતુ કાઉન્ટેસ ટોલ્સ્ટોયની નિરાળા રીતે એ પોતાની વાતને છાંયો વળગી રહ્યાં નહોતાં ને ધણીના જીવનને નિરસ બતાવી દીધું નહોતું. એ અતિ-શય સફલિત હતાં. પતિની સેવાના આદર્શમાં અંધ ચુકામકી બની ગય એવાં પણ નહોતાં.

“જીવનભર એ વફાદાર સેવિકા રહી છે. બદલાતી લેણ બર આશા રાખ્યા વિના એણે સેવા કરી છે.” ગાંધીજીના આ રાખોના પડછંદા પાડ્યા ઉપરાંત વધારે પ્રશસ્તિ થી કરી રાખાય! એમણે પોતાની રીતે સેવા કરી છે આલોશ કરોડ દિંદોઓની જ નહિ, પણ સમગ્ર જગતની નિઃકામભાવે સેવા કરી છે.

જૂના જમાનાની રીતે, સાચજોડ જાણવા માટે ઉકળતા તેલમાં

હાથ નાખવાની

પરીક્ષા

શ્રી. કિશોરલાલ ઘ. મરાઠવાળા

*

એ

આમસેવકે પોતાના કામના અડેવા-
લમાં એક કિસ્સો નીચે મુજબ. આપ્યો છે:
એક ગામમાં દાદાગીરી ચલાવનારા એક
માણસની દીકરી અને તેના જ ઘરમાં કામ
કરનાર એક હરિજન વચ્ચે પ્રેમસંબંધ બંધાયો.
આપની તેને અનુમતિ હતી એમ કહી શકાય,
કારણકે, તે પોતે સ્વચ્છંદી જીવન ગાળનારો
હતો અને આ રીતે એ હરિજન મારફતે એ
પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની ઉમેદ રાખતો હતો.
તેને ઠાણક માણસ સાથે અદાવત હતી. તેણે
આ હરિજનને તેનું કાસળ કાઢી નાખવા
કહ્યું. હરિજનની તેમ કરવાની દિંમન નહોતી.
પેલા માણસે પોલીસનું રક્ષણ શોધ્યું. પોલીસ
તપાસમાં હરિજનને કબુલ કરી દીધું કે 'દાદા'એ
તેની પાસે ખૂન કરાવવા ઇચ્છા રાખેલી, પણ
તેણે ઈન્કાર કરેલો. આથી હરિજન હવે 'દાદા'
નો દુશ્મન બન્યો. તેણે તે હરિજન પોતાની
દીકરી સાથે આડો સંબંધ રાખે છે, એમ કહી
તેનું ખૂન કરવાની ઇચ્છા આપી. હરિજન
ગભરાયો અને આમસેવક પાસે દોડ્યો.

આમસેવક એ ગામમાં સમાધાન કરાવવા
દોડ્યા. તેની પ્રતિષ્ઠા હોવાથી આ કિસ્સો
પતાવવા સમગ્રવ્યું. 'દાદા'એ પોતાની દીકરી
સાથે વ્યભિચાર કરવાનો આરોપ મૂક્યો.
હરિજને તેમાં એના પિતાની સંમતિ હતી, એમ
બતાવ ક્યો. 'દાદા'એ તે વાત નામંજૂર રાખી.
દીકરીને પછવામાં આવ્યું. દીકરીએ પિતાના
ડરથી પ્રેમનો ઈન્કાર ક્યો અને થયેલા સંબં-
ધોને બજાટકાર રૂપે ઝીત્યા.

આમસેવકનો દીકરીની વાત પર વિશ્વાસ
ન થયો અને સાચું કહેવા સમર્થની, પણ
એ કાંઈ માને નહિ. છેવટે સમામાં ઠાણક
સૂચ્યું કે, ઉકળતા તેલમાં બાંધના હાથ
નંખાવવા. એ તે સાચી હશે, તો તેને ક્યું
નહિ થાય.

'બધાને એ સૂચના પસંદ પડી અને
આમસેવક—જે પણ એક અબજુ કામમાંથી
જ આગળ વધેલા બાઈ છે—પણ તેમાં
સંમત થયા. ત્રીસ રતલ તેલ હાજર રૂઝું
અને ઉકાળવામાં આવ્યું. બાંધને આમસેવકે
કહ્યું કે, હજુ સાચું હોય તે બોલી દે,
અથવા પરીક્ષા આપવા તૈયાર થા. છેવટે તેણે
પોતાનો પ્રેમ કબૂલ ક્યો. સદ્ભાગ્યે આમ
તેલની સૂચનાનો અમલ થતો અટક્યો.

થોડા વખત પર કાઠિયાવાડમાં અમરેશી
પાસે એક ગામમાં આવો બનાવ બન્યો હતો.
એક કાઠીએ પોતાને ત્યાં થયેલી ચોરીનો અપરાધી
શોધવા માટે ચોદ-પંદર સ્ત્રીઓના હાથ ઉકળતા
તેલમાં બોળાવ્યા હતા અને બધી સ્ત્રીઓ બાપડી
દાઝીને ફેરાન થઈ ગઈ હતી.

અમદાવાદમાં શાહપુરમાં પણ આવો એક
કિસ્સો બન્યો હતો, ને ચેરીની તપાસ માટે એક
સ્ત્રીના હાથ તેલમાં બોળાવવામાં આવ્યા હતા.

આમસેવકથી તો આવી પરીક્ષા સૂચવાય
જ નહિ. પુરાણની આવી વાતોને દેવી
ચમત્કારના સાચા કિસ્સા સમજવાના સમર્થ
રહેવું અમતું હોય, તે બંને રહો, પણ કહી
તેનો અમલ કરવાની બૂઝ ન કરવી પડે.
ઠાણકનીયે આવી કપરી પરીક્ષા ભેરાનો આપણને
શો અધિકાર? તેલમાં હાથ નંખાવશે, એ ડરનો
માર્ગો નિરપરાધી પણ અપરાધ ખૂલ કરે;
એ અસંભવ નથી.

કંઈ ખિરનનો દાખલો આપણે શાહ
રાખવા જેવો છે. એકવાર એમની પાસે એક

વ્યભિચારિણી સ્ત્રીને હાજર કરવામાં આવી. યહૂદી કાયદામાં એવી સ્ત્રી પર પથરા ફેંકી તેને મારી નાંખવાની સગા કરમાવી છે. ઇશુને લોકોએ કહ્યું : 'આ સગાનો અમલ કરવાની અમને રજા આપો.' ઇશુએ કહ્યું : 'તમારામાંથી જે તદ્દન નિષ્પાપ હોય તે પહેલો પથરા ફેંકે.' કોણ એવો નિષ્પાપ હોય? બધા વીલા મોઢે ચાલ્યા ગયા. પેલી સ્ત્રી એકલો રહી. ઇશુએ તે સ્ત્રીને કહ્યું : જા બહેન, તારું જીવન સુધાર તે ઇશુને પગે પડી, અને આભાર, માનીને ચાલી ગઈ. [દરિનનખધું]

*

સ૦—હરામખોર માણસો હુમલો કરે ત્યારે સ્ત્રીએ શું કરવું? નાસી જવું? બાગી છૂટવાને ખાતર હોડીએ તૈયાર રાખી મૂકવી કે હથિયારો વડે અચાનક કરવાની તૈયારી રાખવી?

જ૦—આ સવાલનો મારો જવાબ તદ્દન સીધો છે. મારી દૃષ્ટિથી હિંસાની તૈયારી કરી રાખવાની હોય નહિ. સૌથી ચડિયાતા નમ્ર-નાની હિંમત ઇજવવી હોય, તો બધી તૈયારી માત્ર અહિંસાની હોય. નરી કાયરતાના કરતાં જે હંમેશા પસંદ કરવા જેવી છે તે હિંસાને બહુ તો ગ્રાહ્ય લેવી પડે. તેથી અણીને પ્રસંગે બાગી નીકળવાને ખાતર હું હોડીએ તૈયાર ન રાખું. અહિંસક વ્યક્તિને માટે અણીને પ્રસંગ જ ન હોય. શાન્તિપૂર્વક અને ગૌરવભરે મરણને ભેટવાની તૈયારી હોય. એટલે સ્ત્રી કે પુરુષને કોઈ જાતની સહાય મળવાનો સંભવ ન હોય, તો યે તે હસતે મોંએ મરણનો સામનો કરે; કેમ કે, સાચી સદાય એક છપ્પર તરફથી જ મળે છે. આ સિવાય હું બીજી કોઈ પણ વાતનો પ્રચાર ન કરી શકું અને હું જોનો ઉપદેશ કરું તે વાતનો અમલ કરવાને અહીં આવ્યો છું. મારા ઉપદેશનો અમલ કરવાની સંધિ ઝડપી લેવાનું મને સુઝશે, અમર એવી સંધિ મને આવી મળશે કે નહીં, તે હું

સ્ત્રીનું ધર્મસંકટ

મહાત્મા. ગાંધીજી

*

જાણતો નથી. હરામખોરો હુમલો કરે ત્યારે તેનો સામનો જે બહેનો હથિયાર વગર ન કરી શકે તેમને હથિયારો લાઇને કરવાની સલાહ આપવાની જરૂર રહેતી નથી. તે બહેનો તેમ કરતી વખતે મને તો શું, કોઈને યે પૂછવા નહીં આવે, તે પોતાનો અચાનક હથિયારથી કરી લોધા વીના નહીં રહે. હથિયારો સાથે રાખી શકાય કે નહીં, એમ રહી રહીને વારંવાર સવાલ છાંવવામાં આવે છે તેમાં મને કંઈક મોટી ખામી લાગે છે. લોકોએ સ્વાભાવિક રીતે સ્વતંત્ર રહી, કોઈના પર પણ આધાર રાખ્યા વિના ચાલતા શીખવું જોઈએ. સાચો અસરકારક પ્રતિકાર અહિંસામાં રહેલો છે એ મારા ઉપદેશનો સુખ્ય સુદો લોકો યાદ રાખે, તો તે સુખ્ય પોતાનું વર્તન રાખશે. અને ખાસ વિચારપૂર્વક નહિ તો યે દુનિયા બીનું શું કરતી આવી છે? દુનિયા પાસે સૌથી શ્રેષ્ઠ નમ્રતાની એટલે કે અહિંસામાંથી પ્રગટ થતી હિંમત નથી, એટલે તે એટલમ બોમ્બ જેવાં શસ્ત્રોથી સજ્જ રહેવાની હદે પહોંચી છે. આ હજીકનમાં જે હિંસાની વ્યર્થતા જોઈ શકતા નથી, તે લોકો પોતાની બધી શક્તિ ખરચીને હથિયારોથી સજ્જ થયા વિના થોડા જ રહેવાના હતા? દક્ષિણ આફ્રિકાથી હું અહીં પાછો આવ્યો

શ્રીમતી દુર્ગાબાઈ આજે દિવંદના કાપદાના ચમકતા તારાનું રચાન પામી ગયાં છે. તેઓ સંસ્થાન સંમિલિના એક સભ્ય છે અને સભા-નિયમોના એક વિમતપૂર્ણ અભ્યાસને કારણે સંમિલિતું કાર્ય સરળ બની શક્યું છે. તેઓ નિર્મળ છુદ્ધિ અને ધારાકીય આંતરદષ્ટિ ધરાવે છે, છતાં સાથે સાથે એમનામાં માથે પડતા જઈને રચાત પ્રાપ્ત કરવાની લોહુપતા પણ નથી.

દુર્ગાબાઈએ હજી લાઈરકુલનાં પગથીયાં પસાર

ત્યારથી પ્રજાની અહિંસાની ડેળવણી સમજાવવાનું તેમજ એકધારી ચાલે છે અને તેનાં પરિણામ આપણે જોઈએ છીએ.

સં—તામે યવાને બદલે પ્રાણત્યાગ કરવાની સલાહ કેઈ પણ બહેનને આપી શકાય ?

જ૦—આ સલાહનો ચોક્કસ જવાબ આપવાની જરૂર છે. નોઆખતી આવવાને નીકળનાં પહેલાં દિલ્હીમાં મેં એનો જવાબ આપ્યો હતો. તામે યવાના કરતાં કેઈ પણ બહેન ખચીત પેનાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે. બીજી રીતે હું એમ કહું છું કે, તામે યવાની વાત જીવનની મારી યોગનામાં આવતી જ નથી. પણ સીએ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરી રીતે કરવો એવો સલાહ મને પૂછવામાં આવ્યો હતો. મેં બેધક જવાબ આપ્યો કે, પોતાનો પ્રાણત્યાગ કરવાનું સાધન શું, એવું મને પૂછવાનું ન હોય. એવા સંજોગમાં આપણા

ક્યાં ન હતાં, ત્યાં જ સત્યાગ્રહની શરૂઆત હતી ને તેમણે એ જંગમાં બુદ્ધિબુદ્ધિ, દક્ષિણ દિવંદના આગેવાનોને જોડમાં બેસાડી દેવામાં આવ્યા ત્યારે એમણે આંધ્ર તેમજ મદ્રાસ શહેરની પ્રતિનિધિ આગેવાની આપી. આ જીવાન નારી દેશને આંજોડેથી પેત્રે છેડે જાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈ પેઠે ધૂમતી રહી, મદ્રાસના પોલીસ કમિશ્નર તેમજ તેમના સૈન્યને થાપ આપતી રહી અને આગેવાન વગરની પ્રજાને આગેવાની આપતી રહી. તેમણે પ્રજાને મીઠાના સત્યાગ્રહમાં નવાનવા મોરચા સુઝાવ્યા અને જેની કલ્પના ન આવે એવાં સાદસ કાર્યો કરાવ્યાં.

૧૯૩૨ પછી એમણે હાઈરકુલનું શિક્ષણ પુરું કરી ડોલેજનું શિક્ષણ લીધું અને રાજ્ય કારણના વિષય સંદિત એમ. એ. થયાં. તે પછી તે સીધા પ્રજાસેવામાં આવી મેંયાં છે. તેઓ મદ્રાસ પ્રાંતમાં કરતુરના રમારક હંડનું સંસ્થાન-કાર્ય કરી રહ્યાં છે અને એક લાખ રૂપિયા કરતાં યે વધારે નાણાં ખર્ચવાને વિચાર્યાની ગુદ ચલાવી રહ્યાં છે.

કરવાની વાતને મંજૂર રાખવામાં શ્રદ્ધા એ રહેલી હતી અને છે કે, જેના દિલમાં આપણા કરવાનીયે તૈયારી દશે નેનામાં માનસિક પ્રતિકારની એવી દિમત જરૂર દશે ને એવી અંતરની પવિત્રતા દશે કે તેની સામે દુમલા-ખોરોના હથિયાર હેઠાં પડી જશે. મારી દલીલ તે વખતે હું આનાથી વધારે આગળ લંબારી શક્યો ન હતો; કેમ કે, તેને વધારે ખીસવાને અવકાશ જ નથી.

સં—પોતાનો પ્રાણ શેવો કે દુમશે કરનારનો શેવો, એ બે વચ્ચે પસંદગી કરવાની આવે તો તમે શું કરવાની સલાહ આપો ?

જ૦—પોતાની હત્યા કરવી એ બે વચ્ચે પસંદગીનો સલાહ હોય, તો પહેલી જીવાલેલી હત્યાની જ પસંદગી કરવાની હોય, એ માન્ય મારા મનમાં રજબાર શંકા નથી. (દરિનનંધ)

(ગતાર્થી ચાલુ)

અત્યાર સુધીની અપાયેલી આકૃતિઓ સહેલી હતી, એટલે તે ભરવાની રીત આપી નહતી. હવે પછી આવતી આકૃતિઓ નં ૧ થી શરૂ કરી અનુક્રમે અમે હવે તેને ભરવાની રીત આપવી શરૂ કરીએ છીએ.

આ રીત બતાવવાનો એવો અર્થ નથી કે એ જ જાતની ટીમો કે ભરત ભરવાથી જ તે ભરાય. સૌ સૌની પસંદગીની રીતે જુદા જુદા અખતરા કરી શકે છે. રંગ વિષે જે લખ્યું છે તે પણ માત્ર માર્ગદર્શન પૂરતું જ છે, એથી જુદા અને કદાચ વધુ આકર્ષક લાગે તેવા રંગોમાં પણ કોઈ બહેન પોતાની હૈયા-ઉકલતથી ભરી શકશે એવી ખાતરી છે, એટલે રંગો અને ભરતની રીતો માત્ર સીખાઉ બહેનોને માર્ગદર્શન પૂરતી છે.

વળા જે રીતો અજમાવવાનું સૂચવ્યું છે તે પણ અને ત્યાં હળવી રીતોથી, ઓછી મુશ્કેલીથી, ઝટ ભરાઈ જાય અને ભરત પણ સાફ લાગે તે રીતે દૃષ્ટિથી સૂચવ્યું છે, કે જેથી

ભરત-ગૂંથણ

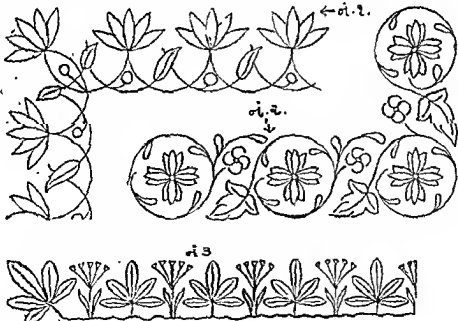
લેખિકા

કે. વર્ધિકા ભારદ્વાજ

*

કાચા શિખાઉને પણ ભરવાનું કામ શરૂઆતથી જ એક રમત-શોખની ક્રિયા જ લાગે; કંટાળાભર્યું બોજાશ્વ ન લાગે. ભરત એ આપણી બહેનોનું વખત પસાર કરવાનું સાધન છે. હરીફાઈનો ઉલોગ નથી. છતાં કસખી હાથવાળી હુશિયાર બહેનો તો બતાવાયેલી રીતોથી ઘણી ઉંચી કક્ષાની રંગની અને રીતોની મિલાવટ કરી, પોતપોતાના છુદાઓ દીધાવી શકશે-દીધાવશે એવી ખાતરી છે.

એટલે આ લખતી વખતે અમે તો નાની શિખાઉ કન્યાને દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખીએ છીએ. એટલું ધ્યાનમાં રહે તો ઘણું છે. કસખી હાથવાળી કળાકાર બહેનોને તો અમારા માર્ગદર્શનની ભાગ્યે જ જરૂર હશે.

આકૃતિ નં. ૧

ફૂલ ઘેરા લાલરંગના ઢાંટા ભરતથી ભરવા.
પાંદડીની એક બાજુની ઠેર ઘેરા લીલારંગની
ભરવી અને બીજી બાજુ આછા લીલારંગની
ભરવી. પાંદડી ઢાંટા ભરતથી ભરવી. કમળફૂલ
નીચેના મીંડા બાજુમાં રંગના આડા પાટિયાના
ભરતથી ભરવા, ડાંડલીઓ ઊંધા બખિયાની
રીતથી ઘેરા બદામી રંગની ભરવી.

આકૃતિ નં. ૨

વચ્ચેના મોટા ફૂલ : વચલી ચાર પાંખ-
ડીઓ ઘેરા બ્લ્યુ-ગ્રીનિયા રંગને મળતા
રંગની ભરવી. તેની બાજુની પાંદડીઓ આછા
બ્લ્યુ (વાદળી) રંગની ભરવી. આખું ફૂલ
આડા પાટિયાના ભરતથી ભરવું.

મોટા પાંદડાં : પાંદડાં ઢાંટા ભરતથી
ભરવા. ઢાંટા પાંદડાની અંદર આવે તેવી રીતે
ભરવા. પાંદડાની એકબાજુની ઠેર ઘેરા લીલા
રંગની અને બીજી બાજુ આછા લીલારંગની
ભરવી. વચલી નસો ઊંધા બખિયાની રીતથી
ઘેરા બદામી રંગની ભરવી. નાના ગોળ ફૂલ
ઢાંટા ભરતથી આછા લાલ રંગના ભરવા ફૂલ
વચ્ચેના મીંડા ઘેરા લાલ રંગના ભરવા.

નાનો પાંદડીઓ ખૂલતા બદામી રંગની
આડા પાટિયાના ભરતથી ભરવી. ડાંખળીયો
દયાક રંગની ઊંધા બખિયાની રીતથી ભરવી.
આકૃતિ નં. ૩

ફૂલ : કેસરી ટોપકા સહિત ખૂલતા લાલ
રંગના ભરવા. ટોપકા ઊભા ભરતથી અને
તંતુઓ ઊંધા બખિયાની રીતથી ભરવા. નીચેની
બે પાંખડીઓ કેસરી રંગની આડા પાટિયાના
ભરતથી ભરવી.

પાંદડા : આછા વાદળી રંગના ઢાંટા
ભરતથી ભરવા. વચ્ચેની નસો યથા આછા
વાદળી રંગની ઊંધા બખિયાની રીતથી ભરવી.
નીચેની વાંકીચુંકી ડાંખળીઓ ઘેરા વાદળી

(બુલુ) રંગની ભરવી. રીત ઊંધા બખિયાની
વાપરવી.

આકૃતિ નં. ૪

ચાર પાંખડીવાળા ફૂલ : પાંદડીઓ આડા
પાટિયાના ભરતથી કેસરી રંગની ભરવી.
પાંદડીઓને જોડનારી લીટીઓ ઊંધા બખિયાની
રીતથી કેસરી રંગની ભરવી. વચ્ચેનું મીંડું
લાલ રંગનું આડા પાટિયાના ભરતથી ભરવું.

ચાર પાંખડીવાળા ફૂલની ચોતરફની લીટી
તદન આછા વાદળી રંગની ઊંધા બખિયાની
રીતથી ભરવી. તદન બદારની લીટી સાત
ઘેરા બ્લ્યુ રંગની ઊંધા બખિયાની રીતથી
ભરવી. આઠ પાંખડીના ફૂલની ઉપર નીચેની
લીટી તેમજ ચાર પાંખડીના ફૂલની ચોતરફની
વચલી વચલી લીટી મધ્ય બ્લ્યુ રંગની ઊંધા
બખિયાની રીતથી ભરવી.

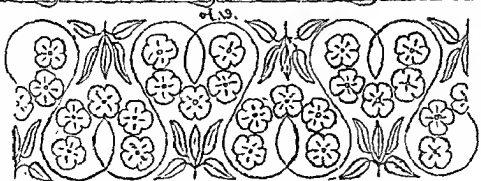
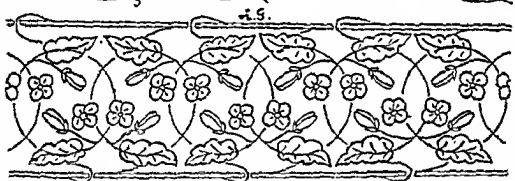
આઠ પાંખડીનું ફૂલ : વચલું મોટું મીંડું
ઘેરા લાલ રંગનું આડા પાટિયાના ભરતથી
ભરવું. નાના મીંડા આછા લાલરંગના ભરવા.
પાંખડીઓ ઘેરા લાલ રંગની આડા પાટિયાના
ભરતથી ભરવી.

આકૃતિ નં. ૫

વચ્ચેના કમળ જેવા ફૂલ : પાંખડીઓ
ઢાંટા ભરતથી ભરવી. રંગ રાતો વાપરવો.
નીચેનું ટોપકું લીલા રંગનું આડા પાટિયાના
ભરતથી ભરવું.

પાંદડાં : વચલી નસની એક બાજુ ઘેરા
લીલા રંગની અને બીજી બાજુ આછા લીલા
રંગથી ભરવા. ઢાંટા ભરતની રીત વાપરવી.
વચલી નસ લીલી ઊંધા બખિયાની રીતથી
ભરવી.

બદારના ફૂલ : આછા બાજુમાં રંગના
ઢાંટા ભરતથી ભરવા. નીચેનું ટોપકું લીલા
રંગનું ભરવું. તેની ઉપરની પાંચ લીટીઓ
પર કેસરી રંગની પાંચ સાંકળી પાડવી. કમળ

ફલ પાસેના ગોળમીંડા વાદળી રંગના આડા
પાટિયાના ભરતથી ભરવા. ડાંખળીઓ ક્યારે
રંગનો હોધા બખિયાની રીતથી ભરવી. કમળ
ફલ ઉપરની ડાંખળીઓ નં. ૧૦માં બતાવેલ
રીતથી બન્ને બાજુ કાંટા પડે તે રીતે ભરવી.

આકૃતિ નં. ૬

ફલ જાંજીડા રંગની પાંખડીઓ બનાવવી.
રીત કાંટા ભરતની વાપરવી. વચ્ચેના મીંડા
ધેરા જાંજીડા રંગના ભરવા કેસર ધેરા જાંજીડા
રંગના સહેજ મોટી ટીબથી બનાવવા.

છળીઓ. જાંબુડા રંગની કાંટા ભરતથી ભરવી નીચેના રોપકા આડા પાટિયાના ભરતથી લીલા રંગના ભરવા.

પાંદડા : એક બાજુ ઘેરા બદામી રંગના અને બીજી બાજુ આછા બદામી રંગના કાંટા ભરતની રીતથી ભરવા. વચ્ચે નસો ઘેરા બદામી રંગની જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી.

ઉપર નીચેની બાજી ગાંખળી : ખુલ્લા લીલા રંગની સાંકળી ભરતથી ભરવી. બીજી ગાંખળીઓ જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી. આકૃતિ નં. ૭

ફૂલ : ખુલ્લા બદામી રંગની કાંટા ભરતની રીતથી પાંખડીઓ ભરવી. વચ્ચેનું મીઠું કથાર્ધ રંગનું ભરવું. કેસર કથાર્ધ રંગની રહેજા મોટી આંકેક ટીમ લાદને ભરવા.

પાંદડા : નંબર ૧૧ માં બતાવેલ રીતથી ભરવા. રંગ પોપટિયા વાપરવો. બધી ગાંખળીઓ કથાર્ધ રંગની જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી.

આકૃતિ નં. ૮ અને ૯

ફૂલ : પાંખડીઓ કેસરી રંગની લીધું ભરતની રીત વાપરીને ભરવી. વચ્ચેના કેસર ઘેરા બ્લુ રંગના Y ભરતથી ભરવા. નીચેના રોપકા ચાર પાંખડીવાળા ઘેરા લીલા રંગના આડા પાટિયાના ભરતથી ભરવા.

પાંદડા : કાંટા ભરતથી એક બાજુ ઘેરા લીલા અને બીજી બાજુ આછા લીલા રંગના ભરવા.

શિંગો આડા પાટિયાના ભરતથી ખુલ્લા કથાર્ધ રંગની ભરવી ગાંખળીઓ પાંદડાના રંગે રંગની જાંબા બખિયાની રીતથી ભરવી. વચ્ચેના ફૂલ સિવાયના બીજા ફૂલો ઉપરની ત્રણ ગાંખળીઓ નંબર ૧૦ ની રીતથી વાળની રંગની ભરવી.

આ આકૃતિ તેમજ નં. ૯ ની આકૃતિ ફૂલ-ટોચ કથાર્ધ ભરવામાં ઉપયોગી થાય તેવી છે. નં. ૮ ની આકૃતિને બરાબર વચ્ચે મૂકી તેની ચારે ખૂણે નં. ૯ ની આકૃતિ ચાર લખવાથી ચોરસ બની રહેશે.

માત્ર ચૌદ જ વર્ષની બાળમાસિકની નાનકડી સંપાદિકા

સંપાદકપદેથી ટાઈપરાઈટર પર આ સદેશ લખાઈ રહ્યો છે: 'બાળકો તરીકે આપણી ઉત્તમ ફરજ આપણાં માઆપનો ધરતો. અમલ કરવાની છે, કારણ કે, આપણા કરતાં એ વધુ સાફ જાણતાં હોય એ દેખીતું જ છે; પરંતુ એની સાથેસાથ, હવે બાળકોને માત્ર જોવાં જોઈએ અને સાંભળવાં ન જોઈએ એ જમતો પણ વીટી ગયો છે. આપણે આપણા માઆપના રખતરસે રહેવા નથી માગતાં; આપણે આપણે રહેવા માગીએ છીએ.'

બાળકો વિલિસ

અને એ પછી સંપાદકીય પ્રતિભા ઝળકી બેઠો છે: 'માઆપો મારા આ મુદ્દા સાથે સંમત થાય કે ન પણ થાય, એટલે આ લેખના ઉત્તમ જવાબ માટે દર મહિને હું સાડા દસ શિલિંગનાં બે ઇનામો જાહેર કરું છું.'

આવિષ્કારને પડકારનાર આ અખબાર-નવીણ છે ચૌદ વરસની સંપાદિકા બાળકો વિલિસ. 'Cheery Chics' નામનું બાલ-માસિક એ ચલાવે છે અને એ બ્રિટનમાં નાનામાં નાની સંપાદિકા ગણાય છે. આ માસિકની ૩૫૦૦ નકલ નીકળે છે અને તેમાં બાળકોની 'Your Editress Calling' નામની કટાર નિયમિત આવ્યા કરે છે. અત્યારે 'ગ્રીસરી ચિક્સ'ને આફ હાંડવેટ કામળ મળે છે, પણ માહત્તો તરફથી એ માસિક માટેની માગણી કામળના મળતા નથી કરતાં અનેક-ગણી રહે છે.

આવિસ પાનાનું અને દિરંગી છપાઈનું આ પત્ર ઇસેક્સમાં આવેલા ગુડમેઝ મુકામેથી પ્રકાશિત થાય છે. એની સંપાદિકા બાળકો વિલિસ એક સુતારની પુત્રી છે. એની સંચાલિકા મિસ એડા રૂએન્સ એક અનુભવી પત્રકાર છે. અને 'ગ્રીસરી ચિક્સ' સર્કલની આયોજિકા છે. એ જ જણાવે છે: 'હું તો

દિસાજ અને રવાનગી હિપર જ ધ્યાન આપું છું; જ્યારે સંપાદનકાર તો બહુ જ મેં બાળકોને માથે નાખી દીધું છે. એક વિદ્યાર્થીની પોરે સધળા કાર્યનું સુદૃઢ અવલોકન કરતી રહીને એ બહુ શીખી મળે છે. એણે શાળા છોડી કે તરત જ મેં એને આ તક આપવાનું નક્કી કર્યું હતું.'

અને બાળકોએ તક ધરાવતી રીતે ઝડપી લીધેલ છે. સધળાં વતમાનપત્રો વાંચીને એ બાળકો માટેના સમાચારો તારવી કાઢે છે. જુદા જુદા ક્ષેત્રોની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓની એ મુલાકાત લઈ આવે છે અને તેમનાં મંતવ્યો તથા માર્ગદર્શનો પોતાના વાંચકો માટે તે આપે છે. સવારના સાડા નવથી સાંજે પાંચ સુધી પોતાના પત્ર માટે સખત પરિશ્રમ લે છે.

લગભગ ત્રણસો ચારસો લેખોના ઢગણો વાંચી નર્તન બાળકોને તેમાંથી પોતાના પત્ર માટે પસંદગી કરવાની રહે છે. લેખકોને દર હપ્તર શબ્દ દીઠ એક ગિનીના પુરસ્કાર એ આપે છે, અને કવિતા દીઠ પાંચ શિલિંગના પુરસ્કાર અનેક વાંચકોને કવિતા લખતા કરી દીધા છે. એ પોતાને માટે અઢવાડિયે ૩૫ શિલિંગ લે છે. એના સંપા-

દનકાર્યમાં મદદ કરવા માટે એક અવૈતનિક સંપાદનસમિતિ' પણ છે-જેમાં ચૌદ વર્ષનો કલાવિભાજનો સંપાદક એલન ફેરેલ ખાસ ઉલ્લેખ માગી લે છે.

માત્ર અગિયાર વરસની ઉંમરે સંપાદિકા-પદ સ્વીકાર્યું ત્યારથી બાઈરા બાળકોની એક નેતા થઈ પડી છે. આમ છતાં તેના સ્વભાવની વિનમ્રતાને લઈને એને અભિમાનનો મુદ્દલ સ્પર્શ થવા નથી પામ્યો. અનેક વર્તમાનપત્રોને પાને એતું નામ ચડી ચૂક્યું છે. ટેલીવિઝન પર લેક્સી મિચેલે તેની મુલાકાત લીધેલી, તે વખતે એણે Good Night My Dear એ ગીત ગીએલું. ત્યાર પછી બીજી વાર પણ એ ટેલીવિઝન પર જઈ આવેલી. In Town Tonight માં એ હિતરેલી છે. અનેક ન્યુસરીલમાં એ હિતરી છે અને હવે એક મોટી ફિલ્મકંપનીએ તેને એક ફિલ્મમાં ઉતારવાનું નક્કી કર્યું છે. એને મધુક કંઠની કુદરતી બક્ષિય છે.

એની મિત્ર અને પત્ની સંચાલિકા એડા ફોર્બેસે ડહાપણ વાપરીને બાઈરાની આવી બધી વધારાની કમાણીનું એક ટ્રસ્ટફંડ ઉભું કર્યું છે જે તેની બાવિપ્યની જિંદગીમાં મદદરૂપ થઈ પડે.

*

બીબી અલતુસ સલામ

પૂર્વ ખંગાળના હુલક સમયે એક પક્ષ વાળાનું દેવી ખડગ બીબા પક્ષવાળા લઈ ગયેલા તેની ફરીયાદ થી. અમલુસ સલામ પાસે થયેલી. તે અગાઉ એવી રીતે કુ. અમલુસ સલામે ઉપવાસ કરવાનું દહીને એક પક્ષવાળાનો માલ બીબા પક્ષવાળાને અપાવેલો.

એટલે આ રીતે તેમણે તે દેવી ખડગ પાત્ર આપવા બીબા પક્ષવાળાને સમજાવ્યા, પણ તેઓએ લાવી આપ્યું નહિ, તેથી થી. અમલુસ સલામે ઉપવાસ શરૂ કર્યો. વીસ દિવસના ઉપવાસ પછી મહાત્મા મંધીજી શ્રીરામપૂર આવી પહોંચ્યા અને બીબા પક્ષના આરવાનોએ એ ખડગ લાવી આપવાની બાંહેધરી આપવાથી કુ. અલતુસ બેગમે પોતાના ઉપવાસ છોડવાની વાત જાણીતી છે.

બીબી અલતુસ સલામનો જન્મ પતીવાળા રાજ્યના એક જાણીતા મુસલમાન કુટુંબમાં થયો છે. તેમના વિધવા માતા હજી દયાત છે. અને તેમના બાઈઓમાંના બધા જ સાસ હોદ્દા ઉપર છે. તેમના એક બાઈ રસીદખાં દાલમાં અવસાન પામ્યા છે. તેઓ ઉંદોરના મુખ્ય ન્યાયાધીશ હતા, અને અવસાન સમયે મહારાજના ખાસ સેક્રેટરી હતા. તેમના એક બાણેજ (બહેનની પુત્રી) છત્રીના નવાજ સાહેબ નાં પુત્રવધૂ છે. બહુ વર્ષ પહેલાં મંધીજી ન્યારે યરવડા જેલમાં હતા ત્યારે બીબી અમલુસ સલામ સાબરમતી સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં જેડાયાં હતાં અને ત્યારથી પોતાની માન્યતામાં અટલ રહ્યાં છે. અહિંસામાં અને હિંદુ મુસલમાન એકતામાં તેમને ઉડી અદા છે.

તેઓ એક નિષ્ઠાવાન મુસલમાન છે. દર વર્ષે રમજાનમાં તેઓ રોજ કરવાનું ચૂકતાં નથી. કુરાનનો તેઓ રોજ પાઠ કરે છે એટલે કુરાન તેમનું નિત્ય સંગ્રાથી છે. ઉપવાસ દરમ્યાન કુરાન અને ગીતા તેમને રોજ વાંચી સંભળાવવામાં આવતાં. તેમના ધર્મમાં સંકેતિયતાને સ્થાન નથી. હિંદુ, ખ્રિસ્તી અથવા કુનિયાના બધા મુખ્ય ધર્મોને તેમાં સ્થાન છે.

તમે 'સ્ત્રી-જીવન'ના ગ્રાહક નથી? આજે જ ગ્રાહક બનો.
વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. છ. પરદેશ : બાર શીર્ડીંગ (૭-૧૨-૦)

'સ્ત્રી-જીવન' કાર્યાલય, ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓને સગર્ભાવસ્થામાં ચેતાના શરીરની અને ગર્ભની જળવણી કરવાની જરૂર છે. આવી સ્થિતિમાં જાતજાતનું ખાવાનું મન થાય, ભાવ અભાવ થાય ને ખાદ્યપાનમાં આછા લેવાથી ઘણી વખત ગર્ભમાં વિકૃતિ યર્ષ જવા સંભવ છે. માત્ર ખાવાથી જ નહિ, પણ દોડવાથી કુદવાથી કે એવા ઘણા કારણોથી કસુવાવડ કે બીજી વિકૃતિઓ થવા સંભવ છે.

ગર્ભાશયમાં બોળે હોવાને કારણે આસપાસના ભાગોને તે ઉશ્કેરે છે, ને તેથી ચેતાના માર્ગના રસપીડો વિશેષ ક્રિયમાણ રહે છે. સાધારણ રીતે સગર્ભા સ્ત્રીને સફેદ પાણી બહુ વહેતું હોય છે, અને તે ચેતાના માર્ગનું જ પ્રદર હોય છે. ગર્ભાશય મુખ આ વખતે બંધ હોય છે ને તેથી તેના મુખમાંથી કે તેના અંદરના ભાગમાંથી સફેદ જાવ થવા સંભવ નથી. આ જાવ જો બહુ જોશમાં ન હોય તો દુઃખદાયક હોતું નથી, જોશબંધ થતા સફેદ જાવથી કમર દુઃખે છે ને તે દુઃખાવે એટલે સખત હોય છે કે તેને લાંબને સ્ત્રી ટકાર બેસી શકતી નથી. વળી જો શરૂઆતના મહિનાઓમાં આવું થતું હોય તો તેથી કસુવાવડ યર્ષ જવાની બીતી રહે છે, પણ જો છેલ્લા મહિનાઓમાં થતું હોય તો તેથી બીતી રહેતી નથી. કેઈ વખત એ જાવ તદ્દન પાણી જેવો હોય છે તો કેટલીકવાર ચીકણો હોય છે; કેટલેક પીળાશ પર તો કેટલેક લીલાશ ઉપર હોય છે, અને કેઈ વખત તે એવો આકરો હોય છે કે તેની આસપાસનો ભાગ તતડી આવે છે.

મોટે ભાગે સ્ત્રીઓ આ વિકૃતિના ઉપચારને ઇચ્છતી નથી ને તેમ કરવાની જરૂર પણ નથી, કારણ કે ગર્ભાશયની અંદર વધતા જતા બોળને લાંબને તેનું દબાણ આસપાસના શિત્પત્તિ અવપવ ઉપર રહે છે ને સુવાવડ આવી ગયા પછી

સગર્ભાવસ્થાની વિકૃતિઓ

એની મેળે મટી જાય છે. જો પ્રદર બહુ પીડા કરતું હોય તો ગરમ પાણીથી એ ભાગ ધોવો ને શાન્ત રથંબન દવાની પીચકારી મારવાથી મટી જાય છે. સુગરવેડના પાણીથી કે ત્રીફળાના ઉકાળાવડે પ્રક્ષાલન કરવાથી પણ ફાયદો થાય છે. બીજી એવી જાતની દવાઓ ઠંડકારક હોય તે વાપરી શકાય છે.

*

સાધારણ રીતે સ્ત્રીને ગર્ભ રહે છે ત્યારથી ઋતુજાવ બંધ થઈ જાય છે પણ કેટલીક સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા પછી પણ દરેક મહિને ઋતુ આવે છે. આવી વિકૃતિવાળી સ્ત્રીને તંદુરસ્ત બાળક અવતરતું નથી. આવું અનિયમિત રજો-દર્શન એક કે બે વખત આવે છે, એટલું જ નહિ, પણ વખતે તો છ સાત મહિનાસુધી અચર ટેક સુવાવડસુધી દેખાય છે. શુદ્ધ ઋતુજાવ કરતાં આ લોહીનો રંગ શીઝો દેખાય છે. જો લોહી બહુ ઝાઝું પડે તો પછી કસુવાવડની ચંકા રહે છે. વળી ઋતુજાવ પેટે આ રકતમાં ગડગડા હોતા નથી. આવે વખતે કમરમાં થોડો દુઃખાવો થાય છે ને શરીર સુસ્ત રહે છે ને કામ કરવાનું મન થતું નથી.

આવી રીતે ન્યારે ઋતુ આવે છે સારે

તે ગર્ભાશયમાંથી આવે છે કે યોનીમાર્ગમાંથી આવે છે તે નક્કી થયું નથી. ગર્ભાશયનું મુખ તો આ વખતે બંધ હોય છે ને તેથી એ લોહી તેના મુખના બાહ્ય ભાગમાંથી ટપકતું હોય કે યોનીમાર્ગમાંથી ટપકતું હોય એવો સંભવ છે, દર મહિને એ ભાગમાંથી લોહી આવવાની ટેવ પડી ગઈ છે, ને તેથી જેમ નાકમાંથી, અવાળુમાંથી, કાનમાંથી કે જઠરમાંથી લોહી પડે છે તેમ યોનીમાર્ગમાંથી પણ લોહી પડે છે.

જ્યાં સુધી આવ દેખાતો હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રીએ સુષ્પ રહેવું ને બહુ ગરમ કે બહુ ઠંડા પહેરવા નહિ, પણ શરીરને માફક આવે તેવાં હલકાં ને લીલાં ઢપડાં પહેરવાં; ખોરાક સાદો ને હલકો લેવો. આકરો મસાલેદાર ખોરાક ખાવો નહિ ને તેવા આવનો ઉપાય આર્ષ દાક્તરને બતાવી તરતજ કરાવવો.

*

કેાઇ કેાઇ વખત યોનીમાર્ગમાંથી પાણી મૂક છુટે છે. આ પાણી પ્રદર જેવું હોતું થી. ગર્ભ પેટમાં નવમાસ સુધી રહે છે તે કમય દરમ્યાન તો તેવું બે કે ત્રણ વખત દેખાય કે તે દર વખતે અઠવાડીઆ કે પખવાડીઆ સુધી ચાલુ રહે છે. વખતે પાણી બે ચાર મોંસથી વધીને ચાર રતલ જેટલું રોજ કોતું હોય છે. તે તદ્દન ચોક્કસ પાણી જેવું હાય છે. યોનીમાર્ગ બરાબર તંદુરસ્ત હોય તો પણ આટલું પાણી ક્યારેય આવે છે તે સમજાતું નથી. એ પાણીથી પેટનું કદ ઘટતું નથી. ક્રેત તેનાથી ફીણતા ને કમરમાં દુઃખાવો રહે છે. આનું કારણ એમ હોવાનું મનાય છે કે, યોનીમાર્ગનાં પિંડો જેમાંથી સ્વાભાવિક થોડું ઘણું પાણી તે ભાગને-લીસા રાખવા ગરે છે, તે સગર્ભા સ્ત્રીમાં ઉરોરાધ જાય છે ને તેથી તેમાંથી પુષ્કળ પાણી વહેવા માંડે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે, આપણી ચામડીમાં રહેલી પિંડ

પરસેવો ઉત્પન્ન કરનાર પીંડો છે ને તેમાંથી પરસેવો થયાજ કરે છે. પણ તે આપણને રહેજ હોય ત્યાંસુધી જણાતો નથી, પરંતુ બ્યારે કેટલાક રોગમાં તે વધી પડે છે ત્યારે તે કેટલો ભેદ દે છે, તેની ખબર પડે છે. ક્ષયવાળા દરદીને રાત્રે જે પરસેવો દે છે, કાચેરામાં દરદીને જે પરસેવો દે છે તે એટલા મોટા પ્રમાણમાં હોય છે કે વારંવાર લૂછવા છતાં, પવન નાખવા છતાં અટકતો નથી; તેજ રીતે યોનીમાર્ગના પિંડમાંથી પણ પાણી ગરવાનું કારણ મળતાં પુષ્કળ પાણી વહેવા માંડે છે, ને જેમ બહુ પરસેવાથી શરીર નયજ પડી જાય છે; તેજ રીતે યોનીમાર્ગમાંથી પાણી પડવાથી પણ થાય છે. દરદી ઉઠે એસે તોય પાણી વહેવા માંડે છે ને સુઈ રહે તો દયાઈ જાય છે આ રોગની એ ખુબી છે. આવે વખતે દરદીને સુવાડી રાખવી, અરીસા આપવું અને ઠંડો પોષણ આપે તેવો ખોરાક આપવો. દરદીએ પોતાનું શરીર સાફ રાખવું ને રથંબન પદાર્થની ખીચકારી લેવી. જસતનાં કુશ્મંતકી વગેરે પાણીમાં નાખી એના વડે ધોવાથી સાદત રહે છે, બોરડી અને બારળના પાલાનો ઉકાળો વાપરવો ને દસ્ત સાફ આવે તેવી દવા લેવી. કેટલીક સ્ત્રીઓને આથી કાયદો થાય છે, પણ સદને આ દર્દ ઘણી સહેલાઈથી દખાતું નથી.

*

ગર્ભપડ-જેની અંદર ગર્ભ રહે છે.-તે પડની અંદરથી થોડો રસ સ્વભાવિક રીતે ગરે છે. એમાં ગર્ભ તરતો હોય છે; પણ બ્યારે એ પાણી ધણું વધી જાય છે ત્યારે દુખ વધે છે. આવી જળદહિ ક્યારેક એકએક ઊપડી આવે છે અને પાંચ કે સાત દિવસની અંદર તે ખૂબ વધી જાય છે. જ્યોદ્ધ પેડે પેટ બહુજ મોટું થઈ જાય છે, શરીર શુષ્ક રહે છે, ખૂબ તરસ લાગે છે, તાર મડે છે,

અને છૂટથી શ્વાસ લેવાતો નહિ હોવાથી દરદી હાંફે છે. તેને ઉલટી થાય છે, છાતીમાં થડ-કારા ઉપડે છે ને ગર્ભાગર હાલત જેવું દેખાય છે. એ વખતે ગર્ભાગર ઉંચું ચડી ગયું હોય એમ લાગે છે. પાણી ફેડલા ભાગમાં હોય ને ગર્ભ ઉપર તરતો હોય છે. આવી મોટી જળશક્તિ હોય-ત્યારે ગર્ભ જીવતો હોવાનું માનવું એ અમાનતા છે. આ સ્થિતિમાં જો તાજડોળા ઉપાય લેવામાં ન આવે તો ગર્ભ અને માતા મરી જાય છે.

સગર્ભાવસ્થામાં આવું થાય ત્યારે જરાય સંભય ગુમાવવો નહિ. આવા સમયે દવાઓ ઉપયોગી નથી. તે વખતે તો તેને અનુભવી દાંકતર પાસે ઓપરેશન કરાવી ગર્ભને બહાર કઢાવી નાખવો જોઈએ. અથવા જો પીડ આવતી હોય કે ગર્ભાગર મુખ પહોળું થતું હોય તો સારું, નહિ તો કમળમુખ વિસ્તૃત કરી ગર્ભ બહાર કઢવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગર્ભ બહાર કઢાવવો. જો ગર્ભ તીકળા ગયા પછી કે તે પહેલાં ખૂબ લોહી વહેતું હોય તો અર્ગટની માત્રા આપવી. અને છૂટાછેડા થયા પછી સ્ત્રી તંદુરસ્ત થાય પછી ફરીથી એવું ન થાય તેવા ઉપાય કરવા જરૂરી છે. સ્ત્રીને ઉપદેશ હોય તો પારદ આપવો. પૂંદ(ગુદારિય)ના ભાગ ઉપર પ્લેસ્ટર મારવાં, અને યોનીમાં હાંડા પાણીની પીચકારી લેવી જોઈએ.

ધણી સ્ત્રીઓને ગર્ભાગર ખસી જાય છે. દાહી સ્ત્રીઓને થાય છે તેમ સગર્ભા સ્ત્રીને પણ થાય છે, પરંતુ સગર્ભા સ્ત્રીને ગર્ભ વધેલો હોય એટલે આડુંઅવળું થતાં આસપાસના મર્મરચાનો ઉપર વિશેષ દખાણુ કરે છે ને તેથી ઝાડો પેશાબ બંધ થઈ જાય છે. (ગર્ભાગર રચનાંતર માટે આવતા અંકમાં વિસ્તૃત સમજાવવામાં આવશે.) તો તરત જ તેના ઉપાય કરવા. ધણી સ્ત્રીઓને પેશાબ વખતે બહુ દુ:ખ થાય છે. તે વખતે ગર્ભાગર ખસી

ગયું છે કે મૂત્રાગરમાં પથરી જેવું કંઈ છે તે તપાસરાવવું, ને પેશાબ છૂટે એવી દંડી દવાઓ લેવી. જરૂર પડે તો નળી મુકારી પેશાબ કાઢી નાખવો.

સગર્ભાવસ્થામાં ઊધરસ પણ થાય છે. ગર્ભાગર અને ફેફસાને ધણી સંબંધ હોવાથી ઊધરસ થાય ત્યારે હેરાન કરે છે. મહેનતનું કામ થતું નથી ને ઊધરસ થડે ત્યારે વસથું લાગે છે. મોઢું લાલ થઈ જાય, મુંઝવણ થાય, નસો ખેંચાય, ઉલટી થઈ જાય કે પેશાબ છૂટી જાય, શ્વાસ ઘૂંટાય ને પેટમાં છેકડું તરફડવા મારે. આ ઉધરસ જો જોર પકડે ને, લાંબો વખત ચાલે તો ગર્ભપાત થઈ જવાની બીતિ રહે છે; માટે આ ઉધરસ મટાડવા વૈદાની તાત્કાલિક સલાહ લેવી.

વળી સગર્ભા સ્ત્રીઓને હરસ થવાનો ધણી સંભવ છે. માટે દરતના કષયજીવાત જેવું લાગે કે તરત જ હલકો રેય લઈ લેવો. જોઈએ. એરંદીયું ઉત્તમ ગણાય છે, ને હરસ જેવું લાગે તો તેને ખેસાડી દેવાના દાંકતરી ઉપાયો કરાવવા.

ધણી સ્ત્રીઓને ગર્ભાગરનું દખાણુ સાથ-જમાં આવતી લોહીની નસ ઉપર થવાથી ત્યાં લોહી અટકી જાય છે ને સાથળ સુજી જાય છે ને જાડો લાગે છે—કેટલીક સ્ત્રીઓને સગર્ભાવસ્થામાં સોજાની હેળ પણ હોય છે ને તેથી અર્ધ સુવાસ વખતે જો એમ જ થયું હોય તો ગર્ભ વખતે જો બાળક આગળું હોય તેવું જ બાળક આવવાની આગાહી કરે છે. આવા હેળના સોજા માટે ઉપાય કરવાની જરૂર નથી.

શરીરની ખેડ પણ ધણી થાય છે તેમાં દસ્તની કષયજીવાત કે હાંધનાં અભાવ જેવાં કારણો હોય છે, તેવે વખતે સંપૂર્ણ આરામ પેટ માં રાખવું ને જંધ લેવી એ દિનાવડ છે.

જાતિના કુરિવાજે સામે સાચો માર્ગ ગ્રહણ કરવા બહેનો માટે

અનુકરણિય

આપણા સમાજમાં જાતિઓ, ગોળ અને વાડાઓમાં ઘણી કુદરીઓ પેસી ગઈ છે. મરણ પાછળ જમણવાર ને દહાણું એ આજના જમાનામાં હારપરપદ લાગે તેવું છે. પણ આજની કેળવણેથી કે સુધરેલામાં ગણાવતી ત્રી પણ આ રિવાજ સામે ખુબેશ ઉઠાવતાં હોય છે, તેમાંય રાજપૂત કામમાં કે ન્યાં ધણે દહાણું પડાવે પછી રિવાજ પ્રચલિત છે ત્યાં એક રાજકુમારી એ પ્રથા સામે પોકાર ઉઠાવે એ ભારે સાહસ ગણાય.

સંતરામપુર રોટના સ્વ. મહારાજના અવસાન પ્રસંગે હાલના મહારાજ શ્રી. પ્રવીણ સિંહજીએ દારજ કરવાની કુપ્રથા બંધ કરતા અનુકરણીય દાખલો બેસાડ્યો છે; તે અનુસાર સંતરામપુર રોટના કુ. શ્રી. આનંદકુવરજી દેવે એ પછી દોહિતરની પ્રથા બંધ કરીને પાંચ હજાર રૂપીઆ પોતાની જાતિના જવણી કુટુંબમાં આપ્યા છે. આ રીત ધણી પ્રચલિત છે; દરેક બહેન જો સોશની નિંદાને સંભળવા માટે દાન બંધ કરી, સદન કરવાનો નિશ્ચય કરે તો સુધારાને ધણે જ અવકાશ રહે છે.

એ બહેને આ પ્રસંગે પોતાનો નિર્ણય લખી ગોઠવ્યો છે તે આ નીચે અમે રજૂ કરીએ છીએ.

—સંપાદક

મારા પૂ. પિતાશ્રીના દેશાસવાસ થયા પછી આપણામાં જે દારજ વિગેરે અનેક કુપ્રથાઓ છે, તે મારા ચિ. બાતા શ્રી. પ્રવીણ સિંહજીએ બંધ કરી અતિ ઉત્તમ કાર્ય કર્યું છે. આપણે સર્વેએ તેમને પગલે ચાલી તેઓ-શ્રીને ધન્યવાદ આપવો જોઈએ. જો કે અત્યારે

તો આ કાર્ય માટે અજાનને લીધે ધણા એમ પણ કહે છે કે, આ સાઈ નથી થયું, તેમ કહેલાકે તો ન બોલવાના શબ્દો પણ બોલે છે, અને બોલશે. પણ આપણે એ શબ્દોથી માહું નહિ લગાડતાં તે સોશના અજાનની દયા ખાવી જોઈએ. અજાન એ અંધકાર જ છે. અંધકારમાં ચાલનાર ખાડામાં પડે ને વાગે તેથી ગમે તેમ બોલે. તેને આપણે જ્ઞાનરૂપી દીપક આપવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. પહેલ કરનાર સર્વને સદન કરવું જ પડશે, પણ તેથી લીંમત દારવી નહિ જોઈએ.

આપણામાં, માતાં યા બાપ ના મૃત્યુ પછી દીકરી હોય તો 'દોહિતર' કરે છે, એ પ્રથા અયોગ્ય કહેવાય; કારણ કે ન્યારે દીકરી માતાપત્ની પાછળ કાંઈ પણ ધર્મોદા કરવા છુટે છે તો કહેવામાં આવે છે કે, તેથી હોય લાગે છે, અને આજે દોહિતર (એક જાતનું લઢાણું) જે વસ્તુનું કરે, તે યોગ્ય પાત્રને નહિ મળતાં બરતામાં ભયો જેમ સરખે સરખામાં અપાય છે. એ પ્રથા પણ બંધ થવી જોઈએ. એને રથાને જેની શક્તિ ને ધિગા હોય તે ખુશીથી તેટલી રકમ આપણી જ જાતિમાં બાળ-થી માંડીને જુદા સુધી જરૂરીયાતવાળાને મદદ માટે અને વિદ્યાર્થીઓને ઔદ્યોગિક કેળવણી વિગેરે માટે આપે. આપણી જાતિમાં પુત્રીઓ માંથી કદાચ આ પ્રથા બંધ કરનાર હું જ હોઈશ તો તેના અંગે જે સમાજ અને રદિયુરતોનાં વાગ્યાણો છુટશે તે સદન કરવાની પ્રજ્ઞ મને શક્તિ આપે. આ પ્રસંગે શ. પાંચ હજારની રકમ અર્પણ કરું છું તે ઉપર લખેલ કાપો માટે આપણી રાજપૂત જાતિનાં કાર્યમાં ઉપયોગી થાય એવી મારી છુટે છે.

જાતિનું દિત ધિગનાર
આનંદકુમારીનાં વંદન.

* અમેરિકાના 'ડાવોસ'માં ના પાટનગર નેવા રેન નામના શહેરમાં તલ્લાકના ઇતિહાસમાં અત્યંત એવા રોકાડ નોંધાયો છે. ૧૯૪૫ માં ૮,૫૦૦ માણસોએ છૂટાછેડા લીધા હતા. આરે ગયે વર્ષે (૧૯૪૬ માં) ૧૧,૦૦૦ માણસોએ છૂટાછેડા લીધા હતા. આ છૂટા-છેડા ખાસ કરીને યુદ્ધ અને કુળાવાને આબારી છે. જવેરાતની માફક 'છૂટાછેડા' એ અમે-રિકામાં એક જાતનો મોજશોખ બની રહ્યો છે.

* અમેરિકામાં રસોઈ તૈયાર કરવાની એક નવી જ પદ્ધતિ રહેરેન્જ અસ્તિત્વમાં આવી રહે છે. તે દ્વારા થોડી સેકન્ડમાં જ રસોઈ બની જાય છે. એમાં એવી તરફીય હોય છે કે ખાદ્ય પદાર્થની અંદર મેગ્નેટ્રામ દ્વારા એકદમ ઉચ્ચ રેડીયો શક્તિનું કિરણ પસાર કરવાનું હોય છે. એ મેગ્નેટ્રામ યુદ્ધ સમયના રોકરની ટ્યુબનું બનેલું હોય છે. કિરણોદ્વારા કાચું અનાજ ઉજળવા અને ખદમદવા માંડે છે અને એક સેકન્ડમાં હળોરો હલન ચલનની ક્રિયા કરી નાખે છે. આ રીતે રોટલી અને ખિરકીટ ૨૧ સેકન્ડમાં તૈયાર થઈ શકે છે.

* કેલીફોર્નિયાની કેટલીક યુવતીઓએ વસ્ત્રો સાથે પોઝ આપવા માટે કલાકના પાંચ અને દિગંબર પોઝ માટે કલાકના સાત રૂપિયા આપવાની કલાકારો સમક્ષ માગણી કરી હતી.

* ઈંગ્લેન્ડમાં હવે નેઓ લગ્ન કરનાર હોય, અને નેઓ લગ્ન બાદ મુરકેલીમાં મૂકાયા હોય તેમને સહાય કરતા રાજ્ય તરફથી એક "મેરેન્જ વેફેર સર્વિસ" નીમતા માટે સ્વેત પત્રમાં દરખાસ્ત રજુ થતાર છે.

એમાં નીચે મુજબના સુમનો કરવામાં આવ્યા છે. (૧) લગ્ન નોંધવાની કચેરી વધુ પવિત્ર-પ્રકારની હોવી જોઈએ. (૨) વેફેર

સૌરભ

માટેના અમલદારોએ જે છોકરાના માતા-પિતા છૂટાછેડા માટેની અદાલતમાં ગયાં હોય ત્યારે બાળકોના લાભાર્થે પ્રયાસો કરવા. (૩) અદાલતમાં વેફેર અંગેના અધિકારીઓએ 'છૂટાછેડા' માટે તૈયાર થનારાઓ વચ્ચે સમાધાન કરાવવા પ્રયાસ કરવા. (૪) જીવન-નિભાવ માટે વધુ રકમ મળે તેની જોગવાઈ કરવી જોઈએ. (૫) જેવી રીતે હાલમાં જન્મ, લગ્ન અને મરણ નોંધાય છે તેવી રીતે 'છૂટા-છેડા' નોંધાવવા જોઈએ.

આ સ્વેતપત્ર મિ. જડપીસ ડેનિંગના પ્રમુખપદે નીમાયેલી સમિતિનો આખરી નિર્ણય રજૂ કરે છે. એ અહેવાલ 'મેરેન્જ વેફેર સર્વિસ' અંગે જણાવે છે કે, એ રાજ્ય તરફથી સહાયવામાં આવતી હશે, છતાં એ રાજ્યની સરેરાશ ગણાશે નહિ. અસ્તિત્વ ધરાવતી સોસાયટીઓ તેમજ સર્વિસમાંથી એનો કમિસ વિકાસ થવો જોઈએ.

લગ્ન એ વ્યક્તિઓનું ઐક્ય છે એ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટપણે હંમેશા અને એ પ્રસંગની પવિત્રતા પર ધ્યાન દોરવા લગ્ન નોંધવાની કચેરીઓમાં એક બે મિનિટમાં પતાવાટી વર્તમાન લગ્ન-વિધિની પુનરેચના થવી જોઈએ.

વધુ તપાસ કરતાં એ સમિતિએ જણાવ્યું હતું કે તેઓનેા એ સિદ્ધાન્ત છે કે લગ્નમંધન ટકાવી રાખવું એ સમાજના લાભાર્થે અતિ મહત્વનું છે. કાર્ત્ત્વિક એકતા એટલી બધી મહત્વની છે કે જ્યારે પક્ષો સમાધાનમાંથી છૂટા પડે છે ત્યારે વધુ સફળતા પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. અમને આ ક્ષેત્રમાં અનુભવી કાર્યદેશના પુરાવાઓથી ખૂબ જીંડી છાપ પડી છે કે લગ્ન નિષ્ફળતાના મૂળમૂળ કારણોમાં જુવાની કે બાળપણમાં લગ્ન પડેલાં વિકસિત થયેલાં પોલા ઉર્મિવત દૃષ્ટિમિત્રો અને ખોટા વિચારો છે; અને તે માટે વાંચીપણું, કુટુંબિક જીવન તેમ જ લગ્ન માટે સંબાળપૂરક સામાન્ય શિક્ષણ પદ્ધતિ દાખલ કરવાની આવશ્યકતા છે.

*

પોતાના લગ્નને સફળ થયેલું જોવા માટે સૌ કોઈ આતુર હોય, પણ એ સફળતા શી રીતે સધાય એ એક મહાપ્રશ્ન છે. લગ્ન મંડાણ રોડ પર થયેલું હોયું જોઈએ એ સાચું; છતાં એકલા રોડ પર લગ્નની સફળતા બાંહેધર અવકાશ છે. અતિ પરિચય અવગણ કરાવે છે, એ સામાન્ય કહેવન ચક્ર પડી છે, છતાં જેવ. હેરી એડવર્ડ એમ મનાવે છે કે, જીવનભર પ્રેમ ટકાવી રાખવો એ કાંઈ અશક્ય તો નથી જ; પણ એને રક્ષક તનાવતાં આવડતું જોઈએ. એ કહે છે કે, એક ચાંપ દાખી દાધે જો લગ્નનાં બંધન વટી જતાં હોય તો એવી ચાંપ દાખનારાં બહુ જ ઓછાં હશે.

અને એ વાત ખરી છે. પોતાની સૃષ્ટિ રચીને તેમાં હરીને હામ એસવાની સૌ કોઈની ઇચ્છા હોય છે. એ સૃષ્ટિમાં કાંઈ વાર વટાળ જાગે, પણ એ વટાળ સાથે ઉડીને એ સૃષ્ટિ બહાર જઈ પડવાનું, રિયલિટીની અનિશ્ચિતતામાં જઈ પડવાનું, કોઈને ન જ ક્યે. અને વટાળ તો એની મેલે સમી જઈને

આધોપાદો થઈ જાય છે. એટલે રોડ અને સમગ્રજી સુખી લગ્નની આવશ્યક શરતો છે. એ શરતોને વિસ્તારીને રપટ કંરવી હોય તો કહી શકાય કે, સુખી લગ્નની પહેલી શરત તરીકે પતિ-પત્નીને એક બીજામાં અખૂટ વિશ્વાસ અને અનર્ગળ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. પત્નીના સૌમ્ય માટે પતિ જાત ધસી નાખવાને તત્પર હોવો જોઈએ એ બીજી શરત છે. એમના બન્નેના સ્વભાવ સરખા નહિ હોય તો ચાલશે, પરંતુ એમના આદર્શો, એમની ભાવનાસૃષ્ટિમાં ભિન્નતા ન હોવી જોઈએ, એ ત્રીજી શરત છે. અને ચોથી શરત એ છે કે, તેમણે માંડેલું ઘર બાળકો માટેનું હોવું જોઈએ-જેમાં વાતસલ્ય, કદર, સહાનુભૂતિ અને રોડનો ટોટા પડે જ નહિ.

*

એક દિલ્લિસમેન નામના અમેરિકાના એક કરોડપતિએ એક બળ્ય મગાન આનાથ કોઈ પતિઓના ઉપયોગ માટે બંધાવ્યું છે. તેમાં સુખચેત્તથી રહેવાની બારણાની સગવડો છે. હાલ તેમાં સોઁજી વસે છે. આ મગાનમાં વસનાર પાસેથી કશું જ લેવામાં આવતું નથી. માત્ર શરત એટલી છે કે, તેમાં વસવા આવનારની વય સાઁની ઓછી ન હોવી જોઈએ અને એક વાર તે કરોડપતિ હતો એટલું પુરવાર થવું જોઈએ.

એક જ ભવમાં લોલો મુઝી જોવી પડી હોય એવા ઘણા મનુષ્યો દુનિયામાં વસતા હોય છે. લક્ષ્મીની ચંચળતા કહેવન રૂપ થઈ પડી છે, એટલે એકવાર જોને ત્યાં સાલગી ખાની ન હોય, તેને રસનાના રજી બિખારીની અવરથામાં પણ ઉતરવાનો વખત આવે ખરી. જો કે ઘણાંય નિર્ધન અને આનાથ માનવ સંતાનો આપણું વિતાવતાં હોય છે, પણ કોઈનુંય તેઓ ખ્યાન ખેંચતા નથી. પણ વૈભવની ટાય પરથી નિરાધારીની જીંડી

ખીણમાં ગળડી પડતો માનવી દયા પ્રેર છે. એકવાર તે રથુળા જીવનની બધીયે મોહકતાને સાથે રાખીને ફર્યો હતો એટલે ખ્યાલ જ તેની નવી અવસ્થાને દયાપાત્ર બનાવે છે. એવી દયાથી પ્રેરાઈને પેલા અમેરિકન કરોડપતિએ પેલું મકાન બંધાવ્યું છે. પોતે કરોડપતિ હોવાથી કરોડપતિની નિર્ધનતાની કલ્પનાએ તેને કંપાવ્યો હતો.

*

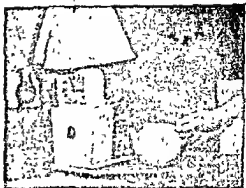
કોઈ એક સૌ ઉપર યુગાઓ જ્યારે હુમલો કરે ત્યારે તેને શરણે ચલા કરતાં જીમિ પ્રાણપાપણ કરવું એ વધારે સલાહ બધું છે કે કેમ, એવા એક સ્ત્રીએ પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં બાંધીજીએ જણાવ્યું હતું કે 'જીવનના મારા ખ્યાલ મુજબ શરણાગતોને કોઈ રચાત નથી. આદમંદયા અને હુમલો કરનારની હત્યા વચ્ચે પસંદગી કરવાની હોય તો પસંદગી પહેલી જ બાબત પર પડવી જોઈએ એ વિશે મારા મનમાં શંકા છે જ નહિ.

એક બહેનના પ્રશ્નના જવાબમાં બાંધીજીએ કહ્યું હતું કે 'પોતાના ધર્મ માટે જો માણસ મરવા તૈયાર ન હોય તે માણસ જ નથી. જો ધર્મની બાબતમાં બળાકાર થાય તો માણસે જોયા વિના તેના જવાબ લેવા પંજુ સાંમનો કરવો જોઈએ.'

*

ક્રાન્સમાં દા મોમન ખાતે જોન પ્રાઇસ નામના માણસને સાત વર્ષ સુધી પથારીમાંથી ઉઠવા વગર સુઈ રહેવા માટે તેની પત્ની શ્રીમતી પર્લે છૂટાછેડા લઈ લીધા છે. શ્રીમતી પર્લે પ્રાઇસે એમ પૂરવાર કયું હતું કે તેનો ધણી સાત વર્ષ પહેલાં સુઈ ગયો હતો અને તાવ તથા યાકતું બહાર કાઢી ઉઠવાનો બિલકુલ ઇન્કાર કરતો હતો. ડોક્ટરે તપાસીને જણાવ્યું હતું કે, તેને કંઈ ચયું નથી. લાંબા સમય સુધી સુઈ રહેવાથી જ નબળો પડી ગયો હતો.

*

આ નાનકડું ઘરમથું સેવકનું કાર્ય કંતું યંત્ર માનવીને પ્રાનઃકાળની અનેક અટખટો-માંથી મુક્તિ અને આરામ આપશે. સંડિયાળ, બત્તી અને ચાદાની જેડીને બનાવેલા આ વીજળીક સાધનની રચના એવી છે કે, તમે નહીં દરાવેલા સમય પર કોટી મૂકીને સુઈ જાઓ એટલે તે સમયે ચા તૈયાર કરી, વીજળીનો દીવો પ્રકટાવી, ઝીણી ઝીણી ટોરીથી તમને જગાડી દે. શુદિણીઓની કેટલી બધી જંજળ આ ત્રિવિધ કાર્ય કરી દેનાર સેવક હરી લેશે.

*

'જોઈએ છે, એક ટાઈપીસ્ટ બૂલ, સુંદર, ચંપળ, અકર્ષક.....' - 'જોઈએ છે, સેક્રેટરી તરીકે કામ કરવા એક સુંદર, આકર્ષક યુવતી.' આવી આવી જાહેરખબરો ધણીવાર 'જગા ખાલી છે' એ વિભાગમાં વર્તમાનપત્રોમાં નજરે પડે છે. સૌ કોઈ વિચારી શકે છે કે, જેને કામ સાથે કામ છે તેને રૂપ સાથે કામ નથી હોતું એટલે આવી જાહેરખબરો આપનારની ગલીય વૃત્તિ પ્રત્યે શંકા જોડે એ તો સ્વાભાવિક છે. લિયોનાર્ડ ટ્રેવર્સ નામે એક લેખકે 'કુ-ડે' નામના પત્રમાં ઝાણીસોમાં કામ કરતી યુવતીઓની રિયલિતો હૃદયનેદક ચિતાર આલેખ્યો છે.

તે દહે છે: 'યુવનનો લકાવ લેવા દો, નહિ તો ચાલતી પકડો.' એવું આખરીનાયું

વ્યાપારી ઓફીસોમાં કેટલીય સુંદર બાળાઓ સમક્ષ આજ કાલ ધૂરવામાં આવે છે. આ બીજાસ વર્તીય કેટલાક શેઠિયાઓ પોતાના સ્ટાફની આકર્ષક બાળાઓ સાથે ચક્ષાગ્રા વિના રહેતા જ નથી. પ્રત્યેક મોટા શહેરમાં એવા ધંધાદારીઓ હોય છે જ-જેઓ સ્ત્રીઓને નોકરીઓમાં કામે રાખે છે ને પછી તેમની હેડતી કરે છે.

સ્ત્રીઓને નોકરી આપવાની જાહેરખબર ઉપાવનારાઓ વખતોવખત પોતાની મદદનીશોને બદલના રહે છે ને જેમાંથી એક કારણસર તેઓ બદલી કરે છે: કાંતો એ બહેન મિલમળી ફોટો હોય ને મચક ન આપતી હોય તે ખાતર, કે અનુકૂળ બનેલી રાંકડી બાળાથી ઘણીને વૈવિધ્યનો શોખ પૂરો કરવા ખાતર.

જે બાળા નોકરી મેળવવા આવે છે તે મુલાકાત દરમ્યાન એવું તો અચૂક બતાવે છે કે, પોને ઉદ્ધત નથી પણ વિનયશીલ છે. નોકરી મેળવ્યા પછી વલુન્દોતરી મીઠાશને તે પામી જાય છે અને સુગાય છે; જ્યારે કેટલીક સ્ત્રી પણ બાળાઓ હોય છે ખરી કે જોઓ પમાર વધારાવવા રૂપનો વેપાર માંડી બેસે છે. આવા સંયોગોમાં જે મહેનતુ, કુશળ અને પોતાના કામમાં પાવરથી હાકરીઓ હોય છે તેમને જ સફળ કરવું પડે છે.

મુગ્ધ બાળાઓના બિનઅનુભવીપણાનો લાભ લેનારા કંઈયે દુષ્ટાત્માઓ મેનેજરની ખુદશીમાં ગ્રાહવાયા હોય છે. તેમના હાથમાં સુવાન સ્ત્રીઓના જીવનનું અર્થિક અંગ હોય છે. જો એ અંગને ઇલાવવું હોય તો તેમણે તેમની વૃત્તિઓને અનુકૂળ બની જવું જોઈએ, તેમજ ઓફીસમાં મજતાવડા બની જવું જોઈએ અને નીતિ અનીતિની પરતને બાજુએ મૂકીને ઉપરીની ઇચ્છાને સંતોષવી જોઈએ. અને જ્યારે એક બાળાના પાડે છે ત્યારે તો જે પુરુષ મીઠાશથી 'ગ્રેમ' 'બ્લાઈ' વગેરેની

મીઠી મીઠી વાતો કરતો હોય છે તે પટામણા-વેડા છોડી દબને એ બદલને તિરસ્કારમાં ફેરવી નાંખે છે અને ઓફીસની બ્યવસ્થા તેના હાથમાં હોય છે એટલે બાળાઓને છાત્રે એવું વેર તે લે છે. 'સ્ટાફમાં થોડો ફેરફાર કરવાનો હોવાથી તમને નોકરીમાંથી છૂટા કરવામાં આવે છે' એવી નોટીસ તે હાકરીને તરતજ મળી જાય છે.

પશ્ચિમમાં મોટા ભાગની સ્ત્રીઓ નોકરી કરે છે, ને કુમારિકાઓ પણ થોડાં ઉંમરની થતાં ધંધે વળગે છે, એટલે ઓફીસોમાં આવી જતનો રંગડ પશ્ચિમમાં વિશેષ પ્રમાણમાં થતો દરો, પણ દિલ્હીમાં કંઈ આલું નથી એમ નથી. બંગાળામાં શિક્ષિકાઓની હેડતી સુવિધિત છે. મુંબઈ પ્રાંતમાં યે આ રિયનિ પ્રવર્તે છે ને વડાપ્રધાન શ્રી. ખેર જ કહેવું કે કંઈયે શિક્ષિકા બહેનોની ફરિયાદના પત્રો આવે છે ત્યારે આંખ બીની થાય છે. સારી પેરે રવમાન કેળવાય તેટલું શિક્ષણ મેળવી સ્ત્રીઓ પુરુષોની બદલાત સારે વિકાસ આપે છે. ત્યારે જ આ કુર હેડતીમાંથી તેઓ ઉતરશે.

દક્ષિણ કાન્સમાં નવિસેરે ગામમાં એક ઝડપના યડનો ઘેરોવા ૫૪ ફીટ છે. એ યડને ફેરીને એમાં ધરતી સમગ્ર બનાવવામાં આવી છે. એક ખાટલો, ચૂનો અને સગડીની સમગ્ર રાખી પોતાના દિવસો ગુમરતી એક ડોલીમાં એ યડધરને પોતાનું વિસામારવાન મણુ છે.

જહોનસનગંની પૂર્વમાં ૨૭ માઇલ પર કુવોટાર ગામે એક સિધામીઝ નેડાનો જન્મ થયો છે. બન્ને હાકરીઓ છે. તેઓની આક્રિશ્ન માતાએ ઇરિપતામમાં જતી પખત રસ્તામાં જ જન્મ આપ્યો હતો.

જોયો આ ટાપુના અટલાન્ટા સહેરના એક સીદીને બે સ્ત્રીઓ પરજુવા માટે ગુન્હેગાર ઠરાવી, તેની સામે કેસ કરવામાં કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે બચાવમાં ન્યાયાધીશને કહ્યું કે, બે રાજ્યને બે ગવર્નરો રાખવાની જરૂર પડે તો હું બે સ્ત્રીઓ પરજું તેમાં શું વાંધો? આરોપીએ એક વર્ષની સજા ચંદ.

* મુંબઈ સહેરના ઉત્તર વિભાગમાં એક યુવક અને યુવતીએ બંધી જ નતલની રૂઢિઓ અને ક્રિયાઓને તિલાંજલી આપી, માત્ર નેતાશ મુખાવચંદ બોઝની છત્રી પાસે 'જયહિંદ' નેવા પવિત્ર શબ્દોના ઉચ્ચારો વચ્ચે લગ્ન કરી નાખ્યા.

* બનારસમાં બ્રૂમેદા ખાતુન નામની કાસ્તી-રત્ની યુવતી દવાઓ વેચવા આવી હતી. દરમ્યાન તે લશ્કરી પોલીસની નજરે પડતાં તે પોલીસે આ બાઇ પાસેથી રૂશ્વત કઢાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ બાઇએ ચોક્ખી ના કહી. એથી પોલીસે ગળા દેતાં બાઇએ ફાફડ પોલીસને લાફો લગાવી દીધો. વાહનરહેવારમાં રૂશ્વત કરતી હતી તેની ફરીઆદ તેની સાથે કરવામાં આવી છે. પણ આખા બનારસમાં આ લાફો ખાનાર પોલીસની મશ્કરી ચંદ રહી છે.

* મધ્ય એમેરિકાના ડોમીનોસ ગામનો એક રહેવાશી જેન ઝેરોવરજી આજયી સિતોતેર વર્ષ પર તેના પાડોશીની એક દીકરી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. એ છોકરીએ પણ તેને હેદય સમર્પ્યું. પણ તેમાં એ છોકરીનાં માતાપ આડે આવ્યાં તે પેલી છોકરીને પરાણે બીજા માણસ જીંડે પરજુવાની ફરજ પાડી. તે પરણી, છતાં તેનાં હૈયેથી તેનો પ્રિયતમ બૂંસાયો નહિ. તે ડાઇક દિવસ પોતાને પરજુએ એ આશાએ ઝેરગાળ્યો કુંવરો જ રહ્યો અને ડાઇક

કેટલાક સાચા કિસ્સાઓ

* દિવસ પોતાનો પતિ મરશે એ આશાએ એની પ્રિયતામાં પણ લટકી રહી. વર્ષો વીતવા લાગ્યાં અને ધન્ય મોહન યથું ત્યારે તેમની આશા ફાટી. સિતોતેર વર્ષ પર ને એક યુવતી હતી તેને ધરડી-આશરે સો વર્ષનો વિધવા બનાવીને તેનો પતિ માંડમાંડ અવસાન પામ્યો. ઝેરગાળ્યો પણ સો વર્ષનો જ બની ગયો હતો. છતાં આજલગી પ્રેમને ને સામાન્ય તાંતણે તેમણે જીવન બાંધી રાખેલું તેને લક્ષ્મી ગાંઠ બનાવવા તેઓ ચૂક્યાં નહિ. સો વર્ષનાં ડોસા-ડોસી જૂના પ્રેમને નામે પરજવાં ખરાં !

* અમદાવાદમાં દરિયાપુર વિસ્તારમાં આવેલા તરગાળાવાડમાં રહેતી એક મંથુ નામની પરણે-તર યુવતી એક મનડર ઉર્ડે મનોજકુમાર નામના મણસના પ્રેમમાં પડી હતી.

આ બન્ને વચ્ચે થોડો સમય પ્રેમ-સંબંધ ચાલ્યા પછી એમ કહેવાય છે કે, મનોજ-કુમારે મંથુ પર એક પ્રેમપત્ર લખી જણાવ્યું હતું કે, તું રૂપિયા લાવ અને તે રૂપિયાને આપણે બન્ને બરાબર સાચવીશું, અમર તો તારી ઇચ્છા હશે ત્યાં ડાઈ રયો બ્યાને યુગીયું. મંથુ તેના ધરમાંથી એક દળર રૂપિયા અને પાંચસોના દાગીનાની ચોરી કરી મનોજકુમાર સાથે નાસી ગઈ હતી. આથી આ બંને મંથુની મા બાઇ ભણીએ રૂપિયા કરી હતી.

* અમેરિકાના ડોડ ટાપુના પ્રાવિડ-સ ખાતે થોમસ રોજટ્સન નામના માત્ર ૨૨ વર્ષની ઉંમરના યુવકે આજ સુધી છ પત્નીઓ

સાથે એક પછી એક લગ્ન કર્યાં છે અને કોઈને છૂટાછેડા આપ્યા નથી. પોલીસે તેની તપાસ કરતાં તેની છેલ્લી પત્નીએ પોલીસને જવાબ આપ્યો હતો કે “ધોમસ રંગીયો છે તેથી જ હું તેને ચાલુ છું.” અને થોમસે પોલીસને કહ્યું કે “આ મારી છેલ્લી સ્ત્રી બધા કરતાં કાંકડી છે.”

મહેસાણામાં એક અંગે જુગારીએ પણ પાનાના જુગારમાં હારી જતાં રા. ૧,૦૦૧માં પોતાની બેરીને વેચી નાંખી છે. એ સ્ત્રીને સિદ્ધપુર તાલુકાના એક ગામમાં વળાવવામાં આવો છે. એ સ્ત્રીના માથાપે પોલિસમાં ફરિયાદ નોંધાવતાં પોલિસ આ અંગે તપાસ ચલાવી રહી છે.

મુંગધથી ચોરી કરીને અમદાવાદમાં આવેલી એક સવિતા નામની કન્ધી યુવતી એલીસબીજી વિસ્તારમાંથી પકડાઈ હતી.

આ અંગે એમ જણાય છે કે, ચોરી-વધોમાં રહેતી સવિતા નામની યુવતી ચોરી કરીને નાસી મઈ હોવાથી મુંગધ પોલીસ આ સવિતા અંગે તપાસ ચલાવો રહી હતી. આ પછી મુંગધ પોલીસે એલીસબીજીમાંથી સવિતાને પકડીને મેજસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરી હતી.

આ વખતે કોર્ટમાં એક મોદનલાલ ખુશાલાઈ નામના માણસે સવિતાને જામીન પર છોડવવા માટે જામીન અરજી કરી. તેમાં તેણે જણાવ્યું હતું કે, આ સવિતા તેના આપની વિરુદ્ધ જામીન મારી સાથે લગ્નમયીથી બેઠાઈ છે અને તે નિર્દોષ છે માટે તેને જામીન પર છોડશો. આથી મેજસ્ટ્રેટ સવિતાને આને રા. ૨૦૦૦ ના જામીન પર છોડવાનો ફરમાવ્યો હતો. અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે જ્યારે ચોરીવધોની પોલીસ સવિતાને તપાસ માટે બોલાવે ત્યારે હાજર થયું.

માંડવીની પોળમાં મુરદાસ શેઠની પોળમાં રહેતા શાંતિલાલ મણીલાલ પાસે સગમને દીવો રાખી રાતના સુઈ રહ્યા હતા ત્યારે તેઓનાં કપડાં દીવાની ઝાળથી સળગવા પામ્યા હતા. શાંતિલાલને સળગતા બેઈ તેને હોશ્વત્ત જતાં તેની પત્ની પણ દાઢી જવા પામી હતી. આ બંનેને હોસ્પિટલમાં ખસેડનાં બને ધણીધણીઆણી મૃત્યુ પામ્યાં હતાં.

સકર (સીંધ) માં પરણ્યા થોડા એક યુવાન છોકરીએ પોતાના આપને કહ્યું કે મને પરણાવવી હોય તો બે વરરાજા સાર્યે એક સાથે પરણાવો, નહિં તો હું છંદગીમર કુવારી રહીશ. આપ આશ્ચર્યથી બેઈ રહ્યો. છોકરીએ કહ્યું કે જો મારા આપ એક સાથે બે સ્ત્રીઓ પરણે તો હું આ માટે બે ધણીને એક સાથે ન પરણું.

ઓડા તાલુકાના હરસોલી ગામે યવત્રા ને પણ કંપાવે એવો મનાવ જનતા પામ્યો હતો. હરસોલીના એક માણસે પોતાની વિધવા પુત્રી સાથે આડો વ્યવહાર માંધવાથી બાળકનો જન્મ થયો હતો. એ જન્મેલા બાળકના ટૂકડેટૂકડા કરી લકરડામાં દાટી દેવાના સમાચારો બહાર આવતાં આજુમાગુના લોકોમાં બારે સનસનાટી ફેલાઈ હતી. પોલિસે આ કૃત્ય કરવા માટે પિતાને પુત્રીની ધરપકડ કરી છે.

માંડવીની પોળમાં રૂપા મુરચંદની પોળમાં રહેતા અંબાલાલ કુલચંદ નામના રાજસની સોળ વર્ષની પુત્રી કુસુમને પડોશના રતિલાલ નામના યુવક સાથે પ્રેમ સંબંધ થતાં તા. ૫-૨-૪૭ ના રોજ તેઓએ મણીનગરમાં ખાનગી રીતે એક ખંજલામાં લગ્ન કર્યાં. તે તે જ દિવસે વિમાન મારફતે પુત્રા જવા લિપડી ગયા હતા. આ પછી તુરંત જ કુસુમના પિતા અને અન્ય માણસો પણ તપાસ માટે વિમાન

મારફતે પુના ઉપડી ગયેલા. તેઓ ત્યાં ફરવાં નીકળેલા કુસુમ ને રતિલાલને રસ્તામાં પકડી પાડીને પોતાની મોટરમાં નાંખી અમદાવાદ લઈ આવેલા. આ ફિરસા અંગે રતિલાલે પોતાની પત્નીને પોતાના કબજામાંથી ખૂંટવી જવા બદલ અંબાલાલ અને જીજ્ઞાઓ સામે પોલિસમાં ફરિયાદ નોંધાવી છે.

*

કલોલના એક શખ્સે કાઠીયાવાડની એક કન્યા સાથે વરસં પહેલાં લગ્ન કર્યો હતો. ત્યાર બાદ તાજેતરમાં કન્યાની મા કલોલ આવી અને પોલીસમાં ફરિયાદ આપી કે મારી દીકરીને હું વરસ દીવસથી શોધતી હતી. દીકરીએ પણ માતાના કબજાને અનુમતી આપી. વધુ તપાસ કરતાં જણાયું હતું કે, કલોલ પરણ્યાબાદ પહેલાં તે કન્યાને વિજાપુરમાં પરણાવી, પાછળથી નસાડી મુંઝવામાં આવી હતી. કલોલ છોકરીના લગનનું સાતમું સ્થળ હોવાનું કહેવાય છે. વિજાપુરના વરરાજાએ ઠગાઈની ફરિયાદ કરી હોઈ છોકરીની માને પકડવામાં આવી હતી.

*

અંગે રચિવારે મુંબઈમાં તેર વર્ષની એક બાળાના અંગ સાથે છૂટ લઈ તેની મર્યાદાને ભંગ કરવાના આરોપસર પકડાયેલા કાકુભાઈ ઉર્ફે રમ્મીકુમાર જીવરાજ નામના મકાનમાલિક સામે કરવામાં આવેલા કેસમાં મેજસ્ટ્રેટ આરોપીને ગુનેગાર ઠરાવી એક દિવસની સજા અને રૂ.૫૦ ફિનિયા દંડ અમર તો ત્રણ માસની સખત કેદની સજા ફરમાવી હતી.

મેજસ્ટ્રેટ છોકરીનું નામ પ્રમટ નહિ કરવાનો વર્તમાનપત્રોના પ્રતિનિધિઓને હુકમ કર્યો ત્યારે આરોપીએ પણ અરજ કરી જણાવ્યું હતું કે, હું પણ છોકરીની માફક કુંવારો છું; અને મારી આબજ તમારા હાથમાં છે. મેજસ્ટ્રેટ આરોપીનું નામ પ્રમટ કરવા અંગે કોર્ટ પણ હુકમ કર્યો ન હતો; પણ તે અખબારોના

પ્રતિનિધિઓની મુન્સફી પર હોયું હતું.

*

કોઈ પણ મેળામાં કેટલાક બદમાંસો વૈરાની ઈજાગત લેવા માટે આવતા હોય છે. નડીયાદમાં લાજ લેવાના આરોપસર ત્રણ માણસોને પકડી કેસો કરવામાં આવ્યા હતા, તેમાં નડીયાદની બાઈ અંદા તે સોમરા ભાથીની લાજ લેવા માટે મહેમદાવાદના જોડાલાલ વજેરાંકરે પ્રયાસ કરતાં તેની ધરપકડ કરી હતી; તેમજ આણંદની બાઈ બાઈજી તે ચના પુંગની વિધવાની લાજ લેવાની કોશીશ કરવા બદલ છુદા શરૂ કરેને પકડી કેસ કર્યો છે, તેમજ કાનીયલની બાઈ મણિ તે જોલા નાનાની દીકરી મેળામાં આવેલી તેની આમર લેવા માટે આણંદના પાટણવાડીઆ શંકર મધુરે કોશીશ કરવાથી તેને પકડી કેસ કર્યો છે.

આવી ટેવ માટે દુઃખી થઈએ છીએ. આ વાત બરાબર નથી. બાળક છેક નાનું હોય ત્યારે પણ વચ્ચે કોઈ કહેવા પૂછવા માગતું હોય તો તેને આવકારીને તેને ઘટ્ટો જવાબ દેવો જોઈએ. વચ્ચે બોલ્યા બદલ અપરાધ કર્યો કહીને તેને તુચ્છકારી તો ન જ કકાય. તેને એમ જરૂર લાગે શકાય: "જો, જરા શોભજો હોં! મારાની વાત સાંભળો તને જવાબ આપું છું હોં!" એ જણ પાત કરતાં હોય ત્યાં સુધી પોતાને કહેવાનું હોય તો ખરી જઈને કહેવાય એ જરૂર તેને બતાવી શકાય. બાળકને આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરવાની રીત બતાવી હોય તો બાળક તેનો અમલ કરે જ છે. આપણે તો આમ બાળકને સખ્ય રીત બતાવ્યા વગર વચ્ચે વાતચીત કરવાના તેના પ્રયત્નને બારે મોટા અપરાધ માનીને તેને વડીએ છીએ.

તમારા બચુની આ ટેવ માટે ક્યું કારણ જવાબદાર છે એ તમે તપાસી જોશો એટલે તમારી ખૂંડવચુ તરત ટળશે અને બચુ જે હેરાનગતી મોઝવે છે તે પણ અટકશે.

પ્રશ્ન : મારા જુનુની એક ટેવ માટે તમને લખી પૂછવાનું તો ક્યારની વિચારતી હતી. પણ એક યા બીજા કારણે લખવામાં દીધ થતી ગઈ, પણ આજે તો તમને ઉતાવળે પણ એ માટે લખી નાખવા બેઠી છું.

હકીકત કાંઈ આવી છે : જુનુની જીમ બહુ ભારે. આજક કાંઈ ને કાંઈ ઉઘમ ક્યો જ કરે એ તો જાણે સમજાય, પણ અમારા જુનુમાઈ પોતાનો બધો ઉઘમ જીમ વડે જ ક્યો કરે છે. એક મિનિટ એવી નથી જતી કે જોમાં તેની જીમની પ્રવૃત્તિ બંધ હોય. જુએચુકે તેને જો બોલાવશે તો પછી થઈ રહ્યું. ચોવટ કરતો અટકે જ નહિ. ઘેર કાંઈ આવ્યું હોય અને વાતે બેઠાં હોય એ ત્યારે પણ વચ્ચે વચ્ચે ટાપશી પૂરતો રહે અને પૂછગાછ ક્યો જ કરે. અમરતો અમરતો ય આ ચું ને પેહું ચું, એ કેમ અને આ શા કાળે, એવી પૂછપરછ તો હાથા જ કરે. અમે જવાબ આપી આપીને કંટાળાએ, પણ ઈ બંદા ન ચાકે. કાંઈ અગત્યની વાત પૂછવાની હોય તો તો જાણીએ કે ઠીક છે. પણ આ તો વાતમાં કાંઈ માલ જાયો ન હોય તો ય પૂછ પૂછ કરે. 'છાનો રે ને !' કહીએ છીએ એટલાથી તો પતે જ નહિ. વડીએ કારવીએ ત્યારે બાઈશા'જ લપ માંડ મૂકે. આમ ટાણે કટાણે બોલ્યે રાખવાની તેની ટેવથી આડોશીપાડોશીઓમાં અમારું હીલું દેખાય છે એનું જાન નથી. કાંઈ દેખતાં આમ લપ લપ ક્યો કરે ત્યારે સાનમાં સમજાવીએ તો ય ન સમજે. આ કુઝ મેને કેવું !

જવાબ : જાણક મોટરાંને પૂછીને પોતાની જાન માટેની જિજ્ઞાસા વૃક્ષ કરવાના પ્રયત્ન કરેલું હોય છે ત્યારે તેના આવા સ્વાભાવિક વર્તોવને પણ આપણે ધણી વાર આવકારતા નથી. તેના અનુભવની વિસ્તરતી જતી મર્યાદાને મોટરાંના આવા માર્ગદર્શન વડે તે દદ અને વાસ્તવિક બનાવવા મથતું હોય છે ત્યારે મોટરાં

મા-બાપના મુડવાળા

કાલે દોસ્ત

તેની કદર કરવાને બદલે તેને લપલપીએ કહીને જાન માટેની તેની જિજ્ઞાસાએને ફૂંધી મેલે છે. મોટરાંનું આ અસહિષ્ણુતાયું વલણ જાળ-મનને ભારે મોટા આધાત આપનારું બને છે. જાણકનું સ્વમાન લણાય છે. આથી કરીને તે પોતાની જાતને બંધા કરવાને અને પોતાની કંઠાઓ પ્રગટ કરવાને બલદાર આવી કદગી દેખાતી રીતો અખત્યાર કરીને કરે છે. સમજણું જાણક ઘાય છે ત્યારથી તેની દરમોઈ પૂછગાછમાં મોટરાં તેને નીચો પાડે તેની રીતે વર્તતો હોય છે એ તેના આંતરમનથી સર્થ જતું નથી. લપલપ કરવાની તેની આ ટેવ પળે પળે તેના મનમાં આવના આવિભોરોને બદાર લાવવાનો તેના આંતરમનનો પ્રયત્ન છે. તેની દરમોઈ પૂછપરછને અવગણીને મોટરાંએ તેને લધુના અનુભવનો ક્યો હોય છે. એનો પ્રત્યાધાત તેને પોતાની જાતને આમ કાળા અને મદત્વની તરીકે અપાવવા માટે બાજમ કરવા તરફ લઈ જાય છે. પોતે પણ કાંઈક કરેલા જણાવવા કે સલાહ મૂચના આપવાને લાપક છે એમ સાબીત કરવાનો આ તેનો પ્રયત્ન છે.

જાણક મોટરાંની વાતોમાં વચ્ચે પૂરાય છે એ આપણાથી સદન થતું નથી. આપણે તેને આવા વર્તોવ માટે વડીએ છીએ અને તેની (અનુસંધાન પાછળે પાને)

બોપાળના નવાખ સાહેબે
હિંદી મહિલા સંરક્ષણને છ એકર
જમીનનો હુકડો ભેટ આપ્યો.

*

બ્રીટનના વડા પ્રધાનની
સૌથી મોટી બહેન શ્રીમતી
મેરી એટલીએ એક કડક લેખ
લખીને દક્ષીણ આફ્રીકામાંથી
રંગબેદની જડ ઉખેડી નાખ-
વાની હિમાયત કરી છે.

*

છેલ્લી બંગાળ ધારાસભા-
માં વડાપ્રધાને જાહેર ક્યુ હર્ત
કે અપહરણના ૧૦ અને બળા-
રકોરેલમ કંપોના ફક્ત બે બનાવો
નો આખલીમાં બન્યા હતા.

*

બ્રીટનના મંજુર પ્રધાન
મંડળના સભ્ય અને
શિક્ષણમંત્રી મીસ એલન
વીલ્કીન્સનનું લંડનની હોરપી-
ટલમાં અવસાન થયું.

*

બંગાળના વડા પ્રધાનનાં
બન્નોજ બેગમ ઇકરામુલ્લાહના
પતિને લંડનમાં હિંદના વેપારી
પ્રતિનિધિ નીમવામાં આવ્યા છે.

*

ગુજરાતના જાણીતા વિદ્વા-
ર્થી કાયદર શ્રી પોપટલાલ
વ્યાસના લગ્ન શ્રી સયુબહેન
પંખ્યા સાથે સુરતમાં થયાં.

લીસ્બનથી થોડે દૂર ધૂમ-
સમાં એક વિમાનને અકસ્માત
થતાં એક નવપરિણીત સ્ત્રી
પણ મરણ પામી હતી.

*

ઇંગ્લાડમાં ગયે મહિને
પાંચસો સ્ત્રીઓ પ્રતિષ્ઠિત વિગાન
લઇને ગ્રેન્યુએટ થઇ

*

સ્રીઆને દેવદાસીઓ
તરીકે મંદિરોને સમર્પણ
કરવાની પ્રધાને અટકાવવા
માટે એક કાયદો મદાસ ધારા-
સભાની આવતી બેઠકમાં રજુ
કરવામાં આવનાર છે.

*

ન્યુ દિલ્હી ગુજરાતી
સમાજના પ્રેસીડેન્ટ તરીકે
શ્રીમતી સવિતાબહેન ડી.
પટેલ, સેક્રટરી તરીકે શ્રીમતી
ઈન્દુબહેન જોશી અને મેનેજિંગ
કમીટીમાં શ્રીમતી સવિતા
બહેન એચ. પટેલ, ઓમતી
સયુબહેન કપાસી અને શ્રીમતી
ઈન્દુબહેન બદ્દ સુંદાર્યા છે.

*

નેપાળના રાણા શ્રી કમા-
ન્ડીંગ જનરલ સર બખર
સમશેરજી બહાદુરનાં પૌત્રી
કુંવરી શ્રી. ચક્રવર્તી રાજલક્ષ્મી
દેવીનાં લગ્ન ગોંડાળના મહારાજ
કુમારશ્રી ચિત્રરાજસિંહજી સાથે
થયાં.

અમરેલી તાબે દલખાણી-
યાના કોળીની બાર વર્ષની
છોકરીને મહારાણીઓ ઉપાડી
જઈ, પાંચ દિવસ ઘરમાં પૂરી,
બંદૂકની ગોળીનો બચ બતાવી
તેને મુસ્લીમ ધર્મ સ્વીકારવાની
ફરજ પાડવાનો કિસ્સો બન્યો છે.

તે છોકરીના વાલીની
ફરીયાદથી પોલીસે છોકરીનો
કબજો લીધો છે. અને ઉપર મુ-
જબ છોકરીએ સ્વીકૃત નોંધાવી છે

*

અમદાવાદમાં લવારની પો-
ળની કુસુમ અંબાલાલ માસ્તરે
રતિલાલ કરતુરચંદ શાહ સાથે
રનેલગમે થયું.

*

કાશુપુર ખાડીયા વોર્ડની
કન્યાઓની રમતગમતની હરી-
ફાઈ શ્રી. પુષ્પાબેન મહેતાના
પ્રમુખપદે થઈ હતી.

*

વર્ડ ડેવેન્ડર એસોસી-
એશનનાં પ્રમુખ મીસ એલી-
જાબેચ એચીલીસ અમેરિકાથી
લંડન આવ્યાં છે. નવી વિચા-
રણા મુજબ પહેલા ને ત્રીજા
મહિનાના ૩૧ દિવસ ને બીજા
મહિનાના ૩૦ મળી ફર ત્રણ
મહિનાના ૯૧ દિવસ અને ૯૬૫
ના દિસાએ છેલ્લો દિવસ
ફુનીયાના તહેવાર તરીકે
પાળવો એમ વિચારાય છે.

અમદાવાદમાં જમાલપુર કુંભારવાડામાં રહેતી બાઈરહીમાં ધણીમ મીંચાએ કંકાશથી કંટાળી આપણા કયાંનું કહેવાય છે.

*

ડેન્માર્કમાં લડાઈ દરમિયાન આવીને વસેલ એક જર્મન આશ્રિત ૧૭ વર્ષનો યુવક તેના વસવાટ દરમિયાન ૪૫ બાળકોને પિતા બન્યો છે. તેને 'ફાધર જર્મનીઆ' નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

*

મદ્રાસના અમેરિકનવાઈસ કોન્સલ તરીકે મીસ દ્યુધ્ શેક્ષરની નીમણુંક થઈ છે. અગાઉ તેઓ 'ટાઈમ એન્ડ લાઈફ' માં કામ કરતાં હતાં.

*

શ્રી. લીના મંગળદાસ પોતાના કુટુંબ સાથે ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકાનો મુસાફરીએ ગયાં.

*

વડીધારાસભામાં અખબારોના રવાતગ્ય પરના અંકુરો અને વટહુકમો બહાર પાડવા અંગે શ્રીમતી મણીબહેનકારા એ સભા મેમ્બરીની દરખાસ્ત રજુ કરી હતી, તે પ્રસંગે કાઠી નાખી હતી.

*

રેલ્વે પુરાંત સંબંધે હિંદ સાથે વાટાઘાટ કરવા બ્રીટનથી આવેલા મંગળમાં ત્રણ બહેનો પણ છે.

શ્રીમતી વિજયલક્ષ્મી પંડિતની આત્મકથા 'સન-લાઈટ અને શેડો' - પ્રકાશ અને પડછાયા-ન્યુયોર્કની એક પ્રકાશન સંસ્થા પ્રગટ કરવાની છે. તેની પ્રસ્તાવના શ્રી. જવાહરલાલ પંડિત અને શ્રીમતી

પર્લ બેક લખવાનાં છે.

*

મોંઝા મદારાબાબીબા બહેન કુ. વૈષ્ણુભારી બા સાહેબના લગ્ન કરોલીના કુંભારશી સિતેન્દ્રબાલદેવ સાથે થયાં છે.

*

રાજકોટના કુ. યી. કનક કુમારીબા-જેમણી લગ્ન સર-ગુળના યુવરાજ સાહેબ સાથે થયું હતું, તે સુવારમાં અવસાન પામ્યાં.

*

ગુજરાત મહિલા સેવાદળ એકેડેમી કેન્દ્ર માટે અડી લાખ રૂપિયા ઉધરાવવાનું દ્યું છે તેમાં ખેડા જિલ્લા વીર દળદર આપવા પ્રયત્ન કરશે. નડીયાદ શહેર અને તાલુકામાંથી પચીસ દળદર એકઠા થયા છે.

અમદાવાદમાં મામુનારની પોળની બાઈ જડી પોતાના મકાન ઉપરથી પડીને, મોડવી પોળમાં ગત્રાડી પોળની મગનલાલ મોહનલાલની યુવાન બાઈ મુક્તા પ્રાયમસથી બગાળે અને હાલગરવાડાના સનાર દાઉદની પત્ની બાઈ ફનીદા યુલો સળગાવતાં દાઝી બળેને મરી ગયાં.

*

પંજાબમાં ફીરોજખાન દુત્તના એસ્ટ્રોલોગ પત્ની બેગમ વિકાસનીસાથે પોલીસ અમલદારો અને પંજાબ સરકાર સામે એક લાખનો દાવો નોંધાવ્યો છે. લોગ સત્યાગ્રહ વખતે બીજી ઓ ફેરીઓ સાથે બેગમ દુત્તને લખ્ણોનાં લાહોરથી ૧૪ માઈલ દૂર, પાસે ની પોલીસવાનમાંથી અજુવાયુ છોડવાને કારણે બેગમ દુત્ત બેમાન બની ગયાં હતાં, ને બીજી ઓઓ દાઝી જઈ ઇજ્જ પામી હતી. કુ. ઝરીના રજાક નામની એક વિદ્યાર્થીની એ પણ દશ દળદરનો દાવો નોંધાવ્યો છે.

*

ડો. દિપ્તિભાઈ દેસાઈએ પોતાની દયાત પત્ની દોર્લા છતાં બીજું લગ્ન કર્યું હોવાથી બ્યારામાં એક બાઈને ત્યાં જનોઈ પ્રસંગે તેઓ આવ્યા ત્યારે તેમની સામે ગાંતિના યુવકોએ વિરોધ દર્શાવી કાળા વાવટાનું સરખસ કાઢ્યું હતું.

દ્રોણના મહારાણી સાહેબે
યજ્ઞ કરાવ્યા તેમાં દરરોજ
હાજરી આપી હતી.

*

બેગમપુરા ગોલવાડની આ-
શરે પંદર વર્ષની ઉમરની એક
છોકરીને તેના આપના વાલી
પણામાંથી નસાડી જવાના
થયેલ કેસમાં બન્ને આરોપીઓ
નિર્દોષ છૂટ્યા.

*

હળરા જીલ્લાના ખેટમ
ગામમાંથી અપહરણ કરાયેલી
એક સગીર હિંદુ છોકરીને તેના
માઆપને પાછી હવાસે કર-
વામાં આવી છે.

*

સુરત જીલ્લાના પરીઆ
ગામમાં તાલુકાની ઘેાં. બે.
શત્રુઓનો રમત ગમતનો
પનામ સમારંભ મુજબના
જાણીતા સીકાયકર શ્રીમતી
જયશીબેન રાયજીના પ્રમુખપદે
થયો હતો.

*

રશિયામાં કાળા જળર
કરવા માટે બે સ્ત્રીઓને પાંચ
અને દશ વર્ષની સજા થઈ.

*

શ્રીમતી અમ્મુ સ્વામીના-
થન મલાયાનાં એલચી યશે
એલા સમાચાર પ્રગટ થયા છે.

*

શ્રીમતી કૃષ્ણા હડીસીંગ
અમેરિકામાં આપણુ આપવા
ત્રણ માસ રોજવાનાં છે.

મુંબઈમાં કુ. ચંદ્રા અંબા-
વીદાસ ચીતળાઆએ ર દલાલ
શ્રી. વામનરાય મહેતા સાથે
લગ્ન કર્યું.

*

મુંબઈ સરકારના પાલી-
મેન્ટરી સેક્ટરી અને જેલ

કમીટીના સભ્ય કુ. ઇન્દુમતી
શેકે સાબરમતી જેલની મુલા-
કાત લીધી.

*

આસામ મહિલા પરિષદની
કારોગારી સમિતિએ આસા-
મની મહિલાઓને આસામના
જુથકરણ સામે ઝુંબેશ ઉઠાવવા
તૈયાર રહેવા જણાવ્યું હતું.

અખિલ હિંદ મહિલા
પરિષદની દોરવણી મુજબ
આખ્યાઆસામમાં 'જુથ વિરોધ-
દિન' પાળવામાં આવ્યો હતો.
ગૌહતીમાં સ્ત્રીઓ અને છોક-
રીઓનું મોટું સરપ્ત નીકળ્યું
હતું ને જ્યુબિલિ પાર્કની
સભામાં જંગાળ સાથે આસા-
મને જોડવા સામે વિરોધ દર્શા-
વતો દરાવ કર્યો હતો.

*

દિલ્લીમાં પોલમાં ૧૩મી
ઈન્કટરીના બ્રીટીશ કમાન્ડરને
ગોળાથી ઠાર કરનાર મેરી
પારકવી નેલી નામની ૩૩
વર્ષની સ્ત્રીનો કેસ બ્રીટીશ
કોર્ટમાં શરૂ પાડે ચાલશે.

*

સુરતની ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલની
એક વિદ્યાર્થીનીને મેટ્રીકલું
ફોર્મ ન મળવાથી તે અર્જિત
થઈ મરૂં હતી.

*

મહેમદાવાદ તાબે વકફ-
લાના ગાંડા અતુરે પોતાની
ઝોરત ઉપર ધારીઆથી હુમલો
કરી ખૂન કરવાના આરોપ
માટે ગાંડા અતુરને દેશનીકા-
લની સજા થઈ અને ખોદાલા
ગામનો કાળો જે વિદેશમાં
જઈ આવ્યો છે તેને પોતાની
પત્નીનું ખૂન કરવાના આરોપ
માટે સેસન કમીટ કરવામાં
આવ્યો.

*

બહુપત્નીત્વ પ્રતિબંધ
કાયદાનો ભંગ કરવા માટે
પહેલ પહેલો કેસ પારડી
તાલુકાના હરીઆ ગામે એક
હજીવતી છીપકા દેડકા સામે
કરવામાં આવ્યો છે. પોતાની
પત્ની દેવીને છૂટાછેડા આપ્યા
સિવાય તેણે લાડકી નામની
યુવતી સાથે ફરી લગ્ન કરવાથી
તેની અને તેની નવી પત્ની
ઉપર કેસ ચલે છે.

પં જાળ માં હુધીયાના
જીલ્લાના જનરજાવ ખાતે અગી-
યાર વર્ષનો ફાજલ કરીમ
નામનો હોકરો પાંચ વર્ષની
હોકરીના ખૂન માટે પકડાયો
છે. તેણે હોકરીને પોતાને થેર
લઈ જઈ કપડામાં બાંધી ગુંજ-
ળાવીને મારી નાખ્યાનું કહે-
વાય છે.

*

ઝોરેલિયાના મેલખોન
નજીક માઉન્ટ ઈલા નામના
પહાડ ઉપર ચંદ્ર તથા પૃથ્વી
નજીકના ગ્રહો ઉપર રોકેટ
મારવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે. તે
ખાતાના ઉપરી તેમના પત્ની
શ્રીમતી ધવેશ સાથે ત્યાં
જવા ઉપડ્યાં છે.

*

વિનયદિનથી ૧૯૪૬ ના
ડીસેમ્બર સુધીમાં ૬૬૪૩
સહાયક દળના સ્ત્રી અમલદારો
અને સભ્યોએ છૂટી કરવામાં
આવી છે.

*

ચાણા જીલ્લાના કીસાન
મંત્રી શ્રી. ગોદાવરી પદ્મવેંકરને
ચાણા જિલ્લામાં અટકાયતમાં
રાખવામાં આવ્યાં હતાં. તેમને
હોકરી મુકવામાં આવ્યાં છે.

*

દાસ્દીથી શ્રી. સરોજિની
નાયકુ ઝોરમાનીઆ યુનિવ-
ર્સિટી તરફથી અપાયેલ ડૉક્ટર
ઓફ લીટરેચરની ઓનરરી ડીગ્રી
સ્વીકારવા હેઠળના અર્થ હતાં.

વરવિક્રમની પ્રથા સામે
પોશર પાડતાં શ્રી. જયોતરના
બેન શુક્લ કહે છે કે, દરેક
કુવારી કન્યા પ્રતિજ્ઞા લે કે
'પેસાલઈ પરણનાર સુવત્ સાથે
હું કદી પણ લગ્ન કરીશ નહિ, તો
એ પ્રથા આપોઆપ અંધ થશે.

*

ઝોરણા સારંગનીક પુસ્ત-
કાલપનો હેલા છ માસમાં ૬૨
ઓઓએ લાભ લીધો હતો.

*

જામનગરના એક વેપારીની
૪૦ વર્ષની વિધવા પુત્રવધુએ
ગૃહકલેશને કારણે આત્મહત્યા
કરી.

*

અમદાવાદ યુનિ. માંથી
શ્રી. ધનુજેન શ્રી. શેકે રાજ-
નાયુ આપવાથી શ્રી. પદ્માબેન
યુનોસાલ મહેતાએ ઉમેદવારી
નોંધાવી છે. તેઓ ખીનદરેક
ચુંટારો.

*

અમદાવાદ રાષ્ટ્રભાષા
પ્રચાર સમિતિમાં ત્રણ વર્ષ
માટે શ્રી. શારદાબેન મહેતા
(અધ્યક્ષ) અને શ્રી. ધનુમતી
દિવાનજી, શ્રી. સશીબાગા
શોધન, શ્રી. મંદાકિની ત્રિશે-
કીકર, શ્રી. સર્વદા દેવેડીયા,
શ્રી. સુધાબેન જક્ષી, અને
શ્રી. વીરજાઈ દિવાનજી, સભ્યો
તરીકે ચુંટાયાં.

*

અખિલદિલ મહિલા પરિ-
ષદ ગુજરાત સાખાની કાર્ય-
વાહી ચુંટણી થતાં નીચે મુજબ
કમિટી ચુંટાઈ હતી. શ્રી.
જયવતીબેન દેસાઈ (પ્રમુખ)
મીસ હોમાવાળા (ઉપપ્રમુખ)
શ્રી. ગંગાબેન ઝવેરી (મિત્ર-
ધક્ષ) શ્રી. પદ્મા. મહેતા અને
ચાણુબેન યોધ (મંત્રીઓ) શ્રી.
સુમિત્રા દેસાઈ, શ્રી. ધનુમતી
દિવાનજી, શ્રી. રંજનબેન
દેસાઈ, શ્રી. સરોજ પટેલ,
શ્રી. કોકીલા મહેતા, શ્રી.
ચંદનબેન, શ્રી. ઉષા યોધ,
શ્રી. કુસુમ રમેશભંદ્ર, શ્રીમતી
ગીદવાણી, શ્રી સુવર્ણા દેસાઈ,
શ્રી. વિનોદિની પરીખ, શ્રી.
મનોરમાબેન, દુમનબેન, દેશ-
સરી, શેડી તનુમતી, શ્રી.
સરલાબેન દેસાઈ, શ્રી. વિદ્યા-
બોરી નીલકંઠ, શ્રી. શારદાબેન
મહેતા, અને શ્રી. પુષ્પાબેન
મહેતા હોદ્દાની રૂએ કાર્યવા-
હીમાં આવી જાય છે.

*

ગુંબકમાં વસતા મોટી
ઉમરના ગૃહસ્થનું જગસરા
પાસે હામાપરમાં ઘટા સોરઠીયા
વણિકની ૧૪-૧૬ વર્ષની
દીકરી સાથે વેવોશાળ થવાનો
ગાંધીમાં ખજાનગાર થયો ને
કન્યાને હામાપરથી પોરબંદર
ખસેડી ન જાય તે માટે પુરો
ચોક્કસ કરે છે. કન્યાનો નામ
આ સગવળ ધ્યાનોમાં
કરે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય મજુર સંસ્થા તરફથી એશિયન વિભાગનું પ્રતિનિધિ મંડળ અમદાવાદ આવી ગયું તેમાં ખીસ ઈ. પી. દત્ત હતા.

*

ચોરખંદર નજીક બડમામાં એક મેરાણી બાપ થોડા માસ પહેલાં પોતાનાં એ બાળકોને લઈ કુવામાં પડેલી બાળકો તો ત્યાં જ મરી ગયાં હતાં અને બાપને જીવતી કાઢવામાં આવી હતી. એ પછી એ બાપ પોતે દરિયામાં પડી, ત્યાંથી પણ જીવતી કાઢી. આ અંગે કેસ ચલાવવામાં આવેલો અને ૨૦ વર્ષની સજા ફેદની સજા કરવામાં આવી છે. આપવાત કરવાનો પ્રયત્ન તેણે મરીબાપને કારણે કર્યો હતો.

*

જાપાનમાં ત્રીજા માર્ચ એ દરેક કન્યાની જન્મતિથિ ગણાય છે અને તેથી તે દિવસે આખા જાપાનમાં કન્યાના જન્મદિવસ તરીકે જાહેર હિતસવ ધળાવ છે.

*

જૂનાગઢના હજુર બેગમ સાહેબા સેયદ સુલતાના સાહેબે શાહજાદાને જન્મ આપ્યો.

*

પાલીતાણાના મહારાણી સાહેબા પ્રમુખપદે ઓએની જાહેરસભા અરપૂર્યતા નિવારણ માટે મળી હતી.

દક્ષિણ દેશનાદની એરમાનિયા કોલેજ હોસ્ટેલરી ૬૪ વિદ્યાર્થીનીઓમાંથી ૪૬ કન્યાઓએ અરાજ ખોરાક સામે વધી લઈ ઉપવાસ શરૂ કર્યો હતા.

*

હિંદુ ઓએને છૂટાછેડા કરવાની સગવટ આપતો કાયદો ઘડવા માટેનું બીલ મુંબઈ સરકારના એજેટમાં પ્રગટ થયું છે. આ બીલ પ્રમાણે હિંદુ પત્નીઓને ધણી નામદ હોય તો, સાત વરસ સુધી સુમ થયેલો કે સાત વરસથી વરણુચોળ્યુ ન દરેક હોય તો, પતિ મરેલો હોય કે સાત વરસથી કાઢીયો હોય તો તે પતિથી છૂટાછેડા માંગવાનો અધિકાર રહેશે. એક પતિ બીજી સ્ત્રી કરે અને તેની પહેલી સ્ત્રી જીવતી હોય તો તે ધણીથી છૂટાછેડા માંગી શકશે, અને બીજી વારની સ્ત્રી પરણનારને પહેલી પત્ની હયાત હોય અને તે વાત તેણે છૂપાવી હોય તો તેને છૂટાછેડા માંગવાનો અધિકાર નહીં રહે. પતિ કાઢીયો હોય તો બંને પક્ષની ઇચ્છા હોય તો જુડીશીયલ સેપરેશન માટે જોગવાઈ આ બીલમાં કરવામાં આવી છે.

*

બગસરામાં ૯૦ વર્ષના એક ડોસીમાએ જીવનથી કંટાળી ગઈ હતી.

ન્યુયોર્કમાં મળેલી માનવ હક્ક સમિતીએ ઓએના સમાન અધિકાર અંગે લડત ઉપાડવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

પીટસબર્ગ (દ. આફ્રીકા) ની સભામાં જે ગોરી છોકરીઓ હિંદીઓનું કામ કરતી માલમ પડે તેમનાં કપડા ઉપર કામર લગાવાનું સુચવાયું હતું.

*

મદ્રાસ ધારાસભાની બેઠકમાં માણ પાલોમેન્ટરી મંત્રી શ્રી કાલેશ્વરીરાવે હિંદુઓમાં પ્રચલીત બહુપત્નીત્વની પ્રથા પર પ્રતિબંધ મુકવું તથા હિન્દી ઓએને છૂટાછેડાનો હક્ક આપવું બીલ રજૂ કર્યું.

*

જૂના ઓ મંડળને ખીસીસ લીલાવતી બહેન આસરના પ્રયાસથી પ્રમતિશીલ વિકાસ શરૂ થયો છે.

*

અમદાવાદમાં ગ્રેમરવાળા પાસે ધૂળમાં ઢોકેલી ૭ સાત મહિનાની નાની છોકરી મળી આવી છે, તે કોની છે તેની તપાસ પોલીસે શરૂ કરી છે.

*

મધ્ય પ્રાંતની એક મુસ્લીમ બહેને માધીના ચાન્તિમીશનમાં જોડાઈ પોતાની સેવા આપવાની જાહેરાત કરી છે.

*

દેશનાદમાં ખી સરેજની નાયકુએ પોતાની ૬૦ મી વર્ષગાંઠ ચાન્તિપૂર્વક ઉજવી.

પાળીયાદના એક કાઠી ભાગદારની સોળ વર્ષની બહેનનું બાપરાના આસરે સાઠ વર્ષના એક મલદેરા કાઠી સાથે પાળીયાદ તાબે મદદીમાં લગ્ન ગોઠવાયાં. પણ ઠાઠ પ્રજાજનનની ફરીઆદથી પાળીઆદ ફેજદારે સારકા એકટ મુજબ લગ્ન અટકાવી દીધાં. કાઠી જાતિમાં લગ્ન અટકાયાનો પહેલો બનાવ છે.

*

ધોળકાના સરદાર શેર-મીયાનાં પુત્રી સેદાબેગમનું લગ્ન બગણાના પાટવી સાથે થયું.

*

કરતુરખા દરેટ તાલીમ ફેરની બહેનોએ શ્રી. જયોતરના ખડેરીઆની સરદારી નીચે પંધુકા તાલુકામાં પ્રવાસ કર્યો.

*

બાઝીલમાં બીબી નામની નટી સાથે બણીતા હિંદીફિદમ નટ શ્રી. સાણુએ લગ્ન કર્યાં.

*

બેગમ શાહનવાઝનાં પુત્રી કુ. સુમતાજ બેગમે જ્વેલમાં વેડાંતોએ તેમને માર મારવાના પરિણામે ચાર કલાક બેમાન બની ગયાનું જણાવી પચાસ હજાર રૂપીઆની નુકશાની આપવા લાહોરની સી જ્વેલના સુપ્રી. શ્રીમતી સોદામરસિંહ પાસે માંગણી કરી છે.

હમરા જુલામાં ઠામી રમખાણ વખતે તેના પતિને મારીને છપાડી જઈ પરાણે પરણાવી દીધેલી એક શીખ સુવતી શ્રીમતી પત્રીએ પેશા-વરના ન્યાયાધીશ રૂબરૂ જાહેર કર્યું કે મને બળાતકાને મુસ્લીમ બનાવી મીર ઝમાન સાથે નીકા પઢાવવામાં આવ્યા છે. હ હજી ચે શીખ છું

શ્રીમતી પત્રીને સગમાં-વરમાં ડેલા દિવસે હોવાથી હાલ તેને આજ્ઞાઆદમાં ડેપુટી કમિશનરના રક્ષણ નીચે રાખવામાં આવી છે.

*

અમદાવાદમાં મોટી હમા-મમાં રહેતા પરમાનંદ મણીલાલ નામના બ્રાહ્મણની ચોથીવારની પરણેલા બાઈ કાન્તા (ઉંમર વર્ષ ૧૮ ની) દાઝીને મરણ પામી.

*

મીરત જુલામાં મોદી-નગરથી બે માર્ચલ દૂર યકુતપુર માંથી ગામમાં સર છોટુરામ કીશન કન્યાશાળાનું ઉદ્ઘાટન કરતાં યુ. પી. ના વડાપ્રધાન શ્રી. ગોવિંદ વલ્લભ-પંતે સ્ત્રીજેનવણી ઉપર ખૂબ માર મૂક્યો હતો.

*

જળગાંવ (ખાનદેશ) માં સો. ચંદાપાદ મયુરદાસ ડેશ-વજના સાસુ મં. રવ. પાન-બાઈ ૭૪ વર્ષની ઉંમરે શ્રીચરણ પામ્યાં.

રદિરમાં મુસ્લીમ લીઅની સીઓની શાખા રથપાઠ તેમાં સો સભ્યો નોંધાયા. શ્રી. આઈશિ બીબી હમ્મદીમ પ્રમુખ, શ્રી. હવાબીબી ધરમા-ઈલ સુસુદ અને શ્રી. સારા-બીબી હકીમ મંત્રીઓનું ટાંચા. શુજરાતમાં આવી સીઓની આ પહેલી જ શાખા છે.

*

સુરત મ્યુનિ. ની સેનો-ટરી કમીટીમાં શ્રીમતી મધુ-મતી સોપારીવાળા ચુંટાયાં.

*

દાહોદની ક્રીસ્ટ-ડાન્સ રેસ્વે મોલોનીમાં બગિની સમાજ તરફથી રમત ગમતની દરિ-દાર્ઠ ઘઈ તેમાં શ્રી. કામિની-બહેને ઇનામો વહેંચ્યાં હતાં.

*

વડોદરાના મહારાણીશ્રી શાન્તાદેવી ગાયકવાડે ફળૂલ અને શાકભાજીનું પ્રદર્શન પ્રુસ્તુ. મૂક્યું.

*

અમદાવાદમાં દોહનન (પંજાબ) ના શીખ બળવંત-સિંગ સોરણસોંગે કીશીબન કુ. કમળાબેન નાનજી સાથે શીખ વીધી મુજબ રોહલમ કર્યાં.

*

ગોવાની રાષ્ટ્રીય કમિ-સના એક ઇસાઈ કાર્યકર્તા કુ. પ્રેમાભાઈને પકડવામાં આવ્યાં હતાં; તે પહેલાં તેમનાં પરની જડતી લેવામાં આવી હતી.

પરતક પરચય

ત્રિભૂવનગંઠ સિદ્ધરાજ જયસિંહ
(લેખક: શ્રી. ધૂમકેતુ, સોલ એજન્ટ : મૂળરે મંચ-
રત્ન કાર્યાલય, આંધીરસ્તો: અમદાવાદ. પૃ. ૪૦૦
કિંમત રૂ. ૪-૮-૦) શ્રી. ધૂમકેતુએ શરૂ કરેલ
ચૌકીય નવલકથાવાલીનું આ સાતમું પુસ્તક
સિદ્ધરાજ જયસિંહની કાઠિયાવાડ ઉપર ચઢાઈને
લગતું છે. રાજ્યકેવીને સોરઠનો રા' ઉપાડી
જઈ, પરણી જાય છે તેનું વેર લેવા સોરઠ-
જૂનાગઢ ઉપરની ચઢાઈની હકીકત રજૂ કરે છે.
અને સિદ્ધરાજના વિજયોત્સવથી એ ત્રિભૂવન-
ગંઠનું ખિરક પ્રાપ્ત કરે છે. આ નવલકથા
હજી આગળ વધે છેને ત્રીજા ભાગરૂપે આપણને
'માળવાનો વિજય' મળશે એમ લાગે છે.

કામ. અને કામિની- ભાગ ૧-૨
(મૂળ લેખિકા : શ્રી પ્રેમાનંદન કંટક, અનુ :
શ્રી. શકુન્તલાવળ પ્રકાશક : વોરા એન્ડ કું.
પબ્લીશર્સ લી. રાઉન્ડ બીલ્ડીંગ, મુંબઈ-૨.
પાકું પુકું. પૃ. ૧૮૪+૫૪૦. કિંમત ૨-૮-૦
+૩-૮-૦ = ૬ રૂપિયા.)

મરાઠી ભાષામાં કામ માણિકમિની આદ-
શંવાડી નવલકથા તરીકે જાણીતી છે. નામ
વાંચીને ભ્રમમાં પડાય કે આ કોઈ જાતિય
વિગ્નાનનું પુસ્તક હશે, પણ આ તો ગાંધીજીના
અભિપ્રાય પાલન પરત્વેના વિચારોને વાર્તારૂપે
ગૂંથીને નવલકથામાં રજૂ કરે છે.

શ્રી. પ્રેમાનંદન હાલમાં વર્ધામાં કન્યા
છાત્રાલય ચલાવે છે. સાજરમતી આશ્રમમાં
પણ તેઓ હતાં, એટલે મહાત્માજીની સમીપમાં
રહીને એમણે અભિપ્રાયપાત્રન પરત્વે વર્ત્યું.
વિચારું હશે. પણ કોટુંબિક-વિવાહિત જીવન
વિશે તો તેમણે સમાજમાં દષ્ટિ નાંખીને આલે-
ખન કર્યું હોવું જોઈએ. છતાં આ નવલકથાનો
નાયક મુકુંદ આપણને અસાધારણ-માતૃષેષ

ને વેદિયો-લાગે. પોતાને અભિપ્રાય પાળવું હોય
તો લગ્ન કરવું જોઈતું ન હતું; અથવા તો
પોતાની પત્નીને એ રીતે તૈયાર કરવી જોઈતી
હતી. પરાણે લાટેલું અભિપ્રાય કોઈ પણ સ્ત્રી
ભાગ્યે જ અણીશુદ્ધ જાળવી શકે; અને એવે
વખતે જરાપણ વિચારદોષ થતાં એ જાંડી
ખીણમાં ગળડી પડે. જંદાનું પણ એવું જ છે.
જાળપણમાં મુંગારી પુસ્તકો વાંચનારી ને સાવધ
માતાના ત્રાસથી દબાઈ રહેલી જંદાની વૃત્તિઓ
યોવનમાં ઉરકેરાય તે વખતે પતિ જો એને
યોગ્ય રીતે વિકસાવે નહિ કે યોગ્ય માર્ગે દારે
નહિ તો એ લક્ષ્યા ગિત્રાની સોજતમાં કથો
માર્ગ મહંશુ કરે એ સમજી શકાય તેવી
સામાન્ય વાત છે.

શ્રીમંતો અને અમદારોના ધરનો સડો,
લોકસેવામાં પડેલાના ધરની પરિસ્થિતિ અને
સાવધ માતાજીના ધરનું વાતાવરણ વગેરે
પ્રશ્નો છણતી આ નવલકથા મુકુંદનો આદર્શ,
તેની ભાવના અને છેવટે જનસેવાદારા દેશ-
સેવાના વિચારનો માનવશ્વે મળેલો વારસો એ
આશ્રમદ્વારા પૂરો કરી ચાલ્યો જાય છે. આખી
નવલકથા રસમરી છે.

મનવંતર (અનુ: શ્રી. રમણિક મેઘાણી,
સોલ એજન્ટ : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, લી.
અમદાવાદ. પાકું પુકું, પૃ. ૩૮૦ કિ. ૪-૮-૦)
જંગલના જાણીતા લેખક શ્રી. તારાચંદર
બંદોપાધ્યાયની આ નવલકથાનો યુગ્મરાતી
અનુવાદ આપણને ઈ. સ. ૧૯૪૨-૪૩ ના
વર્ષના સંધીકાળની રાષ્ટ્રની વર્તમાન પરિ-
સ્થિતિની પાછલી ભૂમિકા ઉપર લખેલ જાય છે
અને નવા યુગના આદર્શ અનુપ્રેરિત યુવક
યુવતીઓના જીવનમાં ડોઝીલ કરવાની તક
આપે છે.

બ'ગાળનો બૂખમરો, બપાનનો ઠલકતો ઉપર બોખ્યમારો અને કેંગ્રિસનો 'કવીટ ઇન્ડિયા' નો ફરાવ, આ બધું ૧૯૪૨-૪૩ માં બન્યું. એ વખતે દેશના ધનિકોએ નીતિ-અનીતિનો પ્રથમ બાબુએ મૂકી, ધાન્ય અને વસ્ત્રના સંગ્રહ કરી, મોંઘવારો વધારી. દુકાળ અને મોંઘવારીને કારણે લોકો ધરબાર મૂકી (લકરોએ લોકોનાં ધરબાર છીનવી લીધાં) પેદનો ખાડો પૂરવા ઠલકતામાં ઉભરાયાં. ડેટલાય કુટુંબો નાશ પામ્યાં. મા-બાપ-દીકરા-દીકરી ઢોષ ઢોષનું સયું નહિ એવા, કારમો કરાળ મનવંતર કાળ એ હતો. ત્યારે ડેટલાય સારા ધરમાંની કન્યાઓને, સ્ત્રીઓને પોતાનાં પેટ ભરવા શિયળ કેમ અને કેવી રીતે વેચવાં પડ્યાં એનો હુબહુ ઇતિહાસ આનવલ રજુ કરે છે. ગીતા, નીલા, કાના, ઈલા, નેપી, વિનયદા એ બધાં પાત્રો પોતા પોતાની બુધ્ધિ ઉપર મુંદર રીતે ખીલી ઉઠે છે. આખી નવલકથા રસભરી છે; અને જેમ બ'ગાળી અને ખીજી બાવામાં આવૃત્તિઓ થઈ છે તેમ આની ગુજરાતી બાવામાં પણ થશે.

શ્રી.નવજીવન કાર્યોલય ટંકશાળ,અમદાવાદ તરફથી સર્વોદયની કેળવણી (અનુ : શ્રી. ગોપાળદાસ જ્વાભાઈ પટેલ. પ્રકાશક : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ કિં. રૂ. સવા) પ્રગટ થયું છે. આ પુસ્તક આચાર્ય કૃપલાનીજીના 'ધી લેટર ડેડ' નામના પુસ્તકનો અનુવાદ છે.

દેશની પ્રાથમિક કેળવણીની નવેસરથી રચના કરવા વર્ષો યોજના ૩૭-૩૮ માં આવી. તે પછી સાજાંટ યોજના આવી. ૧૯૪૨ના આંદોલનમાં વર્ષો યોજના ખેરવાઈ ગઈ અને તે બધાની રાખમાંથી રાષ્ટ્રપતિનું આ નવું પુસ્તક આપણી રાષ્ટ્રિય કેળવણીને નવી દૃષ્ટિ આપતું આપણને સાંપડે છે. અનુવાદકે ટીપણુ ઉમેરી યુરોપના ડેટલાક કેળવણીકારોનો પરિચય પણ કરાવ્યો છે.

માંધીજીની નવી યોજના એ કેવળ શિક્ષણ-

પદ્ધતિ નથી. તે સમાજના શિક્ષકવર્ગને સારો સર્વોદયી દૃષ્ટિએ કામ કરવા ઇચ્છનાર માટે વિચારો છે અને સિદ્ધાંતો છે. એટલે નવી દૃષ્ટિએ શિક્ષણ આપવા ઇચ્છનારા માટે આ પુસ્તક બધું ભાગેદશક થઈ પડશે.

ગીતમધુદ (અનુવાદક અને પ્રકાશક.

ઉપર મુજબ. પૃ. ૧૨૪ કિંમત રૂ. દોઢ) ડૉ. રાધાકૃષ્ણનું બ્યાખ્યાન 'ગીતમ ધી જુદ' નો મુંદર અનુવાદ આપણને પુસ્તક આકારે મળે છે. ડૉ. રાધાકૃષ્ણની વિદ્વતાથી ગુજરાત પરિચિત છે. તેમણે ગીતમધુદ અને તેમના વિચારોનો મુંદર પરિચય કરાવ્યો છે.

ગીતમધુદ પ્રતા-પારમિતાના શ્રેષ્ઠ સાધક, હતા. પ્રતા-સૂર્ય હતા. જમાનો શ્રદ્ધા કરતાં જુદી પર વિશેષ છે એટલે પ્રતા-પારમિતાજી એને કાલે, એટલે એ યુગયુગ બની શકે. તેમણે જુદકથાને લોકકથા જેવી ન બનાવતાં નવી દૃષ્ટિએ ગીતમને આપણી સમક્ષ રજુ કર્યાં છે. પૂરવણીદારા આ પુસ્તકના વાંચકોને મદદનાર થાય તે દૃષ્ટિએ તેમના ખીજા પુસ્તકોમાંથી ઉતારા પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આપણા સમાજને આ પુસ્તક ખૂબ જ ઉપયોગી થઈ પડશે.

ઉત્તર અને ખીજ વાતો (લેખક. શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોષી. પ્રકાશક : ત્રિશક્તિ કાર્યોલય, સુરત. કાર્યું પુકું, સચિત્ર પૃ. ૭૬ કિંમત બાર આના) આ વાર્તાસંગ્રહમાં ઉત્તર, સમયનો સદુપયોગ, રાજસ, ઈલા, અને જે. આંસુ, એમ પાંચ વાર્તાઓ આપેલી છે. સામાન્ય પ્રેટીની આ વાર્તાઓ સ્ત્રીઓને વાંચતાં રસ પડે તેવી છે.

આદર્શ ગણિતમાળા (યોગક : રતિલાલ રા. અષ્ટરુ, સોલ્લ એજન્ટ : બાળગોવિંદ કુખેરદાસ અમદાવાદ કિં. સાત આના) પહેલા, ધોરણના પ્રાથમિક વિદ્યાર્થીઓને ગણિતમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવું આ પુસ્તક વિદ્યાર્થીની જુદી ખીલે ને ગણિત જેવા વિષયમાં તેને કંટાળો ન આવે એવી નવીન રીતે રજુ થયું છે.

(ચિત્રકાર)

વિવાહ

[મી. જી. રસાલ]

ક્રી જીવન

૧૫ : આકાશ.
ખંડ : છઠો

સંપાદક :
મનુભાઈ બેધાણી

ચેન ૨૦૦૩
એપ્રિલ ૧૯૪૭

વિમાના ક્ષેત્રમાં જેનું મોખરે સ્થાન છે, તેવી
હિન્દની મોટામાં મોટી જનરલ વીમા કંપની

ન્યુ ઇન્ડિયા

એશ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ.

સ્થાપના : ૧૯૧૯

હેડ ઓફીસ: મુંબઈ

જાહેરાતના ખાતાની અદ્વિતિય પ્રગતિ

વર્ષ	નવું કામ
૧૯૪૪	રૂ. ૬,૦૭,૨૫,૯૨૬
૧૯૪૫	રૂ. ૮,૩૮,૩૧,૭૦૦
૧૯૪૬	રૂ. ૧૨,૩૯,૭૧,૯૫૬

જોઈએ છે : ખેડા જિલ્લા માટે

આરગેનાઇઝીંગ ઓફીસ દ્વારા સમયમાં ખોલવા સાથે
આકર્ષક ટર્મ્સથી લાયક ઉમેદવાર

મળેલા યા લખો:- ચીફ એજન્ટ્સ-ગુજરાત

એન. એમ. ફોજદારની કું.

ઓફીસ ફોન : ૨૨૨૫

ગાંધીરોડ, કુવારા સામે,

તાર:

રહેઠાણ ફોન : } ૭૦૨૩
 } ૭૭૧૩

અ મ ઠા વા ઠ

'NIASURANCE'

અશ્વિન

આદર્શ
અને
આરોગ્યપ્રદ
રસોષ માટે—

ર સ દા

પૌષ્ટિક તત્વોથી ભરપૂર
[વનસ્પતિ ઘી]

અશ્વિનની

અન્ય બનાવટો:

- રીફાઈન્ડ ઓઈલ
- સાબુ
- ફેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ
- ડીસ્ટીલરી પ્રોડક્ટ્સ

દેશના પ્રાન્તપ્રાન્તમાંના
■ અમારા ઓધોરાઈઝ
એજન્ટ પાસેથી મળી
સકશે.

અશ્વિન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લી. વડોદરા
સમસાધા

સુબધ :
જૈન ટ્રેડીંગ કું.
૪૬, બીજો મોખવાડો,
મુંબઈ : ૨

સુબધ :
મેસર્સ રસદા એજન્ટી.
૪, રંગવાલા માર્ગેટ, રેલ્વેપુરા,
અમદાવાદ.

જોમેશ્રી

બહેનોને પ્રદર, લોહીવા, અનિયમિત અટકાવ વખતે પેટ અને પેડુમાં થતી પીડા, મુત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને શ્રેયી જવો, કમુવાવડ, સગલો અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અશુભ્રણ, ઠોઠે રતવા, પ્રસવ સમયે પીડાવું, મુવાવડની નબળાઈ, મુવારોગ, ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવતી, હીરોટરીઆ વિગેરે માટે જોમેશ્રી સંપૂર્ણ લાભકારી છે. બળતી નકલો વાપરી પૈસા, સમય અને શરીર ખરાબ કરતા ના!

બધા દવાવળા વેચે છે.

જોનનો:-કંચનલાલ વાડીલાલની કું, મંજળદાસ રોડ, મુંબઈ-૨

સો...એ...સો...ટકાની ખાત્રી વાળું તદ્દન ખોર-મધુર ખુશખોવાળું અને સરળ તેજ બની શકે છે બનાવવામાં જરાપણ દડાકટ નથી. ફક્ત દસ મીનીટમાં "જોમેશ્રી અંભાતવાળાની પડી"થી આંખગા, બાહી, બોરસકો કે ધુપેલ તૈયાર થાય છે.

બાણીતા ગાંધી અને સરેવાને ત્યાં વેચાય છે.

કોમર્સીયલ વતરુપતિનું બનાવેલું

સાનટોન

સોલ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર
આઈડીયલ ટ્રેડર્સ

કાળુપુર
અમદાવાદ

દુધ
પાવડર

ગામોગામ
એજન્ટો ભેઠએ છે.

દાંત નેરુપરક
નીચેનીયખેડ

નેરોલનું
ફારાની
દેરઓછાનું

દરેક જાતના ઉત્તમ

એસેન્સો, અત્તરો, સેન્ટ

છુટક તથા જથ્થાબંધ સુમંધીની દરેક
ચીજે માટે ખરીદીની ભરોસાપાત્ર દુકાન
ધી નેરોલ એજન્સી, અમદાવાદ

જીવનધારા

રજીસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક "જેનસ" નં. 302.

ઝોન્ડેરા સંમહણી, ચરદી, હાય. પગ, માથું તથા જાનનો કુખાવો, પાણી વિતર, સંધિયા, અશક્તિ, સોજો, અજીર્ણ, અપચો, ખાંસી, શ્વાસ, દમ, દાંત દાઢમાં કગતર, ઝેરી ડંખ, પ્રદર, પ્રમેહ, મોઢાની કુર્ગંધ, પેટની ચુક, શુગ્ર, પેટ-પેટુનો કુખાવો, અમુઝણ, દરેક જાતના તાવ, ધા પડવો, સોહી નીકળવું ઇત્યાદિ અનેક જાતનાં દરદોષમાં તેમ જ રેલ્વે, સ્ટીમર યા મોટરનો મુસાફરીમાં તાત્કાલિક ઉપયોગી થઈ પડનારી અમુદ્ય ઔષધિ. કિ. મોટી બાટલી રૂ. ૧૧૧, વચલી બાટલી રૂ. ૧૧ અને નાની બાટલી દરેક આના, પો. ગુલુ. દરેક કેશણે વેચાય છે.

જે. એન. રોઠના

જીવનધારા ઔષ્ધીસ,

ન હી યા દ

રોઢાસ્ટ : કુંચનલાલ વાડીલાલની દુ. પ્રો-સેસ રડોટ, મંજદાસ રોડ, મુંબઈ-૨

કાઉન ઇ. છાપ

એ હ્યુ મિ નિ ચ મ

ત થા પિ ત્ત ળ નાં વા સ છુ

તેમ જ ઔદ્યોગિક, વૈદ્યુતિક, રસાયણિક તથા ઘરઉપયોગની દરેક જાતની ચીજો તથા સાધનો માટે મળે અથવા લખે

જીવનલાલ [૧૯૨૯] લિં

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી, રંચુન, એડન.

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. આંધ નિદ્રા આવે છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે. વાળ ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઉગે છે, ખોડા મટે છે. ચાંદશક્તિ અને આંખની દષ્ટિ વધે છે. દરેક ક્ષત્રુમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે. માયાનો દુષ્કારો મટે છે.

મોટી બાટલી કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

નોની બાટલી કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪.

નેપથૂન

જંદગી, આગ, અને
અકસ્માત ના
વિમાનું કામ કરે છે.

કુલ અકસ્માત.....રૂ. ૫૫,૦૦,૦૦૦ થી વધુ.

કામ કરવા લાગવગવાળા અને રાક્ષસાળી એજન્ટો બેઈએ છે.

નેપથૂન એસ્યુરન્સ. કું. લી.

હું જાણીશ : નેપથૂન બીલીંગ-મુંબઈ

ગુજરાત અને કાઠીઆવાડ બ્રાન્ચ, પાંચકુવા, અમદાવાદ

જેમના હાસ્ય પર કદીય ભાષ્યની જરૂર પડતી જ નથી, તે હાસ્યરસના
જાણીતા લેખક : 'એકાર'નું અનામ્નું હાસ્ય સર્જન બહાર પડ્યું છે

આનંદ ઘર

જેવું નામ તેવું જ આનંદનું ધામ છે. આ હાસ્યમય નવલિકાસંગ્રહ
જન્મના જોગીઓને પણ હસાવવાની ગેરેંટી આપે છે. દળદાર પુસ્તક,

બાકા કાગળ, પૃષ્ઠ ૨૪૦, છતાં મૂલ્ય ફક્ત ત્રણ રૂપીઆ
આ જ લેખકનાં બીજાં હાસ્યરસિક પુસ્તકો

સનમની શોધમાં ૩-૦-૦ રમતા રામ ૨-૮-૦

હાસ્ય મંઝીલ ૩-૦-૦ અક્ષતના ખાં ૨-૮-૦

કલમ ચાળુક ૧-૮-૦

શ્રી હરિહર પુસ્તકાલય પબ્લીશર્સ : સુરત
બુક્સેલર્સ

ક્યાં છે એ લલનાઓ ?—

અજવાળી રાતે મરઘે ભૂમતી

ચેરી ગભાવતી

ધૂળી ઠમરીઓ ચઢાવતી

અત્યારે તો નજરે ચડે છે કૃશાંમનાઓ.

કારણ ?

પ્રદર લોહિવા : કતુદોષ

અને આવા દરો તેમને ઘેરી વધ્યાં છે.

શ્રી-સુ હા ગ

અનેક સ્ત્રીદરો માટે શ્રેષ્ઠ ઉપાય પુરવાર થયેલ છે.

સચો : ઊ જ રા ત આ યુ વે દિ ક ફા મં સી

૪૪૬, કાલબાદેવી રોડ : મુંબઈ-૨

મીધીરાઈ : અમદાવાદ. હાઈરોડ : સુરત. રાજકોટ, (કાઠિયાવાડ)

શ્રી મહાત્મા

સુવાવડનો કવાઇ

સુવાવડ પછીના તમામ રોગો નાબૂદ કરી
તદુરસ્ત બનાવી સંપૂર્ણ શક્તિ
લાવે છે.

ત્રિભુવન આયુર્વેદિક ફાર્મસી
ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

પેકેટ એકની કિં. રૂ. ૧-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ નવ આના જુદા.
સંપૂર્ણ દવા. ત્રણ પેકેટ સાથેની કિં. રૂ. ૩-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ માફ.

નકલી માલથી સાવધ રહો.....

ઝંડુનું મલેરીયા મિક્ચર

મલેરીયા, ઇન્ફલ્યુએન્સા તેમજ અન્ય તાવોનું અગ્રેડ
અઉષધ અવશ્ય અજમાવો

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી. સુખ નં ૦૧૪

અમદાવાદ એજન્ટ : મેસર્સ ભોમીલાલ બ્રદર્સ, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ

પારણાં મૂલાવો!

બાળક મેળવવા માટે પહેલાં ધન્ય કંઠણ હતું. આધુનિક યુગમાં ધણી વર્ગોની મહેનત પછી “આશા” નામની અદ્ભુત દવા તૈયાર કરી બાળક પ્રાપ્ત કરવાનું સકેલું બનાવ્યું છે. આગમુધી જે સ્ત્રીઓ સંતાન ન થવાથી નિરાશ થઈ હતી તેમને સાબીત કરી આપ્યું છે કે સાયન્સની આ અદ્ભુત દવાથી ગર્ભવંતી થઈ નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકની માતા બની શકે છે.

‘આશા’ના સેવનથી વંધ્યા સ્ત્રીઓને પણ સંતાન પ્રાપ્ત થયું છે. આપને જો સુંદર બાળકની ઇચ્છા હોય તો તેનો સડેલો ઉપાય એ છે કે આજે જ એક પત્ર નીચેના સરનામે લખો અને એક શીશી ‘આશા’ ની મંગાવી સાત દિવસ મુધી સેવન કરો, અને તે સાત દિવસ મુધી પુરુષથી જુદા રહેવું અને આઠમા દિવસે સ્ત્રીએ પુરુષ પાસે જવું; અને આ અદ્ભુત ઔષધીનો ચમત્કાર જુઓ. તે જ આઠમી રાત્રે ગર્ભ રહી જશે. અને નવ માસ પછી એક સુંદર બાળકનો જન્મ થશે. આગ મુધીમાં ઠાઈ પણ સ્ત્રી ‘આશા’નું સેવન કરી નિરાશ થઈ નથી. કિંમત ફક્ત રૂ. ૩૦ ટપાલ ખર્ચ અગીઆર આના વધુ.

(સેડીઝ ડીપાર્ટમેન્ટ)

અઠસીરી દવાખાના:- (ડ. ડ.) હલા મહેલ, પોસ્ટ બોક્સ નં. ૪૨ દિલ્હી

સ્ત્રીઓના

મદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, ગર્ભશયના રોગો
મુવારોમ, પેડુનો દુખાવો તથા વ્યંધત્વ માટે

સુંદરી સંજવની

અમૃત તુલ્ય છે. બા. ૧ ની કિં. રૂ. ૧-૪-૦

જિંઝા ફાર્મસી લીમીટેડ, જિંઝા.

સોલ એજન્ટ-એસ. રમણુની ફું.

ગાંધી રોડ : અમદાવાદ.

નવાં પ્રકાશનો

ભગવદ્ગીતા-પં. સાતવેકરજીની પુરુષાર્થબોધિની ટીકા મૂળ, અનવય, ભાવાર્થ સાથે. ત્રણ દળદાર ગ્રંથો-૬૬ છા" x ૧૦"	પાન મૂલ્ય
૧૧૨૪	૧૧-૦
સર્વ વેદાંત-સિદ્ધાંત-સારસંગ્રહ-શ્રીયંકરાચાર્યકૃત-મૂળ સાથે ભાષાંતર	૨૨૪ ૧-૪
વિવેકચૂડામણિ-સરળ ભાષાંતર સાથે	૧૬૦ ૦-૧૨
ઉપનિષદો-(૧૧૨) નીચે પ્રમાણે ત્રણ ગ્રંથોમાં ૧૪૪૪ ૮-૦ ...	
(૧) એકાદશ ઉપનિષદ-મૂળ મંત્રો સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૪૫૨ ૨-૮
(૨) બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ " " " ...	૨૪૮ ૧-૮
(૩) સો ઉપનિષદો જેમાં પહેલાં ૨૩ ઉપનિષદો મૂળ મંત્રો તથા સરળ ભાષાંતર સાથે અને પછીનાં ૭૭નું સારરૂપે આપ્યું છે.	૭૪૪ ૪-૦
શ્રીજ્ઞાનસત્ત્વ ગીતા-મૂળ શ્લોકો, પદ્યકેદ, અનવય, શબ્દાર્થ સાથે...	૩૬૮ ૧-૪
મહાવાક્ય રતનાવલિ-મૂળ સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૧૪૪ ૦-૧૨
સ્તોત્રસંગ્રહ-શ્રીયંકરાચાર્યકૃત-અક્તિ ને વેદાંતનાં મૂળ સહિત ભાષાંતર	૨૨૦ ૦-૧૦
વિચારસાગર-(પંચનિશ્ચયસમીક્ષા) વેદાંત-ગ્રંથ, સરળ ભાષાંતર સાથે	૪૩૨ ૨-૮
એકાદશ સ્કંધ-મૂળ શ્લોકો સાથે સરળ ભાષાંતર ...	૪૭૨ ૧-૪
આત્મસાક્ષાત્કારની કસોટી-એ. બાબા નગીનાસિંહ ...	૨૦૮ ૧-૪
લઘુયોગવારિષ્ઠ-યોગવાસિષ્ઠના સારરૂપે વેદાંત ગ્રંથ ...	૫૫૪ ૨-૮
ધર્મપદ-ધર્મનાં પદો-મૂળ, અર્થ તથા પં. બેચરલાસ દોષીની ટીકા	૧૬૨ ૧-૦
કર્મગાદ્ય-કર્મની શ્રેષ્ઠ ભાવના સ્થરતો દાખ્યસંગ્રહ ...	૨૪૮ ૧-૦
પરિચિત પદસંગ્રહ-૧૧૨ ભક્તોનાં ૬૯૭ ભજનોનો ઉપયોગી સંગ્રહ	૪૦૦ ૧-૧૨
મીરાં ને નરસિંહ-(નરસિંહ દિવેટિયા) પદ્યકેદ ૧૬૩ પદોનો સંગ્રહ	૧૦૪ ૦-૧૨
અખાની વાણી-શબ્દોના અર્થ તથા શ્રી. ઉમાશંકરના આશુખ સાથે	૫૦૪ ૩-૦
દીવાને સાગર-'સાગર' કૃત મુસ્લીમ કવિતાનો સંગ્રહ ...	૪૮૦ ૪-૮
આર્થલિષ્ટ અથવા હિંદો વૈધરાજ-સુધારાવાદના સાથે આ. ૧૧મી	૮૩૨ ૬-૦
ઓપધિ કદપક્ષતા-૪૩ ઓપધિઓના કદપ પ્રયોગો બતાવતું પુસ્તક	૧૧૨ ૦-૧૨
ખોરાકના ગુણદોષ-આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ (લે. ડોક્ટર રસિકલાલ પરીખ)	૧૦૦ ૦-૧૦
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન-મહાત્મા ગાંધીજી ...	૧૨૮ ૦-૮
બાલભારત-સંક્ષિપ્ત મહાભારત રૂપે (સચિન) બાલોપયોગી પુસ્તક...	૨૮૮ ૧-૮
ખિરબલ ને બીજા-જ્યોતિન્દ્ર દવે, બાદલાદ-ખિરમજની ને બીજી વાતો	૨૮૦ ૧-૮
સાહિત્યપ્રારંભિકા-એ. વિમનલાલ ગંગા અંબરિયા નવી આદતિ	૧૪૪ ૧-૦
મુખ્ય યુગ-શ્રી. મુનશીનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનોનો સંગ્રહ ...	૯૨ ૦-૮
ભારતીય સંસ્કૃતિ-એ. કનૈયાલાલ મા. મુનશી...	૧૩૨ ૦-૧૨
આત્મનિરીક્ષણ ને સંકલ્પ-શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈ (બીજી આદતિ	૧૬૮ ૧-૦
અંતરની વ્યથા-'સોપાને' લખેલી હૃદયરપશો પ આત્મકથાઓ ...	૧૬૨ ૧-૪
કલ્યાણમયી-(શ્રી ઉપયોગવાર્તા-રોગો ને પ્રતાપ સાથે) ...	૨૨૪ ૧-૦
સીઓના વિવિધ પ્રશ્નો-(લેડી રિઝાબોરી નીલકંઠતથા પટવારી વધીય)	૨૬૪ ૧-૮
વિવેકાનંદસાર-સ્વામીજીના ઉપદેશો સારરૂપ ગ્રંથ ...	૨૬૪ ૨-૦
સ્વામી સદ્ગુરુ-અરિત ને ઉપદેશો. સુધારાવાદના નવી આદતિ	૩૩૬ ૧-૮

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { બદ પાસે. પો. બો. નં. ૫૦ અમદાવાદ અને કાલ્યાણેવી રોડ, હાથીબીરુમ, મુંબઈ-૨

‘રીટા’ આકર્ષક વાળ ઉગાડે છે.

કેટલાક સમૃદ્ધિ માટે ‘રીટા’ એ એક નવો નુસ્ખો છે. ખાસ કરીને ફેશના મુજબનાં ખુલ્લાં કુદરતી સ્વભાવે તે પૂર્ણ ખાડે છે. તે બોટો થતો અટકાવે છે, ટાલ પડતો અટકાવે છે અને અનુપમ સોંદર્ય-વાળા લાંબા કુંદર વાળ ઉગાડે છે. બરછટ વાળને તે ખૂબસૂરત ચળકાટ આપે છે અને વાંકડીયા વાળ માટે સુવર્ણ છે. ‘રીટા’ની એક શીશી ખરીદી વખતે વાળને અનુપમ સોંદર્ય અર્પો. બોટલો દીઠ ૧૫ આનાની કિંમતથી દરેક સ્થળે વેચાય છે.

RIITA
HAIR TONIC

વીટો કંપની : લો-સ સ્ટ્રીટ, મદ્રાસ-૧

તમે નકામાં શા માટે દર્દથી પીડાઓ છો ?

નીચેના રોગોની તુલસીક માટે
અકસીર ધલાજ એક જ છે

લ્યુના સીરપ [જર્મન ડોક્ટરની ફારમ્યુલા]

આમ, મરડો, ચક્રો, તૃષા, દાહ, અંગ સરેદ ચર્ષ જલું, કમરમાં દર્દ, પેટમાં દુઃખાવો, બુખ ન લાગવી, કામ ઉપર બેચેની, સરેદ પ્રદર, વગેરે રોગો માટે અકસીર ઉપાય

છ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

સોળ ઝોંસની બાટલીની કિંમત રૂ. ૫-૮-૦

(પાસ્ટેજ ભુલું)

બનાવનાર

સુપર ફાર્મા ફાર્માસેશન લીમીટેડ

પો. બો. નં. ૬૦૪ મુંબઈ

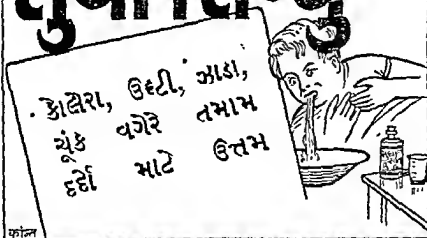
મુગ્ધરાતના રોડીસ્ટ

યુનિવર્સલ ફાર્માસી

૧૭૮૫ ગાંધીરોડ : અમદાવાદ.

અનેક રોગો માટે અનુલુત ઓષધ!

સુધા સિન્ધ

સુખ સંચારક કંપની લીમીટેડ.
સુખ સંચારક જીલ્ડીંગ, સુખ સંચારક પોસ્ટ ઓફીસ મેયરો

[વાપરો] ચેટલાદના બાળવૈદ ચીમનલાલજી બી. પંડીતનો [વાપરો]
નાનાં બાળકોની શક્તિ માટે જગમશાહુર (રજીસ્ટર્ડ)

બાળજીવન ચમત્તો

દરેક ઠેકાણે મળશે

કિંમત બાર આના

સબ એજન્ટ થવા લખો:- સોલ એજન્ટ, બાળજીવન ચમત્તો

ઓશીસ, ગાંધીરામ, મોડલ રોકીઝ સામે, અમદાવાદ.

બહેનો માટે ઉત્તમ પુસ્તક પ્રગટ થાય છે

સુન્દરીઓનો રાણગાર

[ભા. ૧-૨ સાથે]

કિંમત રૂ. ચાર

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય: ઝવેરીવાડ, અમદાવાદ.

ભારતીની નવી ફૂલ-છાંબ

શ્રી. ક. માં. મુનશી

શ્રી. ધૂમકેતુ

નવલિકાઓ : મારી કમળા અને બીજી વાતો નામે જાણીતા પુસ્તકની નવી આવૃત્તિ. સરસ ગેટઅપ : કિંમત રૂ. ૩-૮-૦

પૃથ્વીવલ્લભ : ગુજરાતી વાચકોને ને પુસ્તકે આકર્ષ્યા તે સુંદર નવલકથા, જેમાં ધારાપતિ મૂંજ, અને માન્યખેટના તૈલપના જગડામાં મૃત્યુલવતીએ પ્રેમ અને વૈધવ્ય વચ્ચે નહું જીવન જોયું. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પરશુરામ : ગુજરાતના સાહિત્ય-કવિ-હાસમાં અદ્ભુત પ્રકાશન. એક મહાન યુગસ્રજાની પ્રેમ-શૌર્યભરી નવલકથા. 'લોમકર્ણી'ના અનુસંધાનમાં પ્રગટ થાય છે. કિં. રૂ. ૫-૮-૦

રામધિરાજ (નવી આવૃત્તિ) ૭-૦-૦

ગુજરાતના ધરેધરનું રસમર્મુ વાંચન ચર્ચ પહેલી : ગુર્જર મહારથીઓના વિજય-શાયની કથા રમુ કરતી ચૌકુલ નવલકથાવલિનાં સરસ પુષ્પો વાચિનીદેવી ૪-૮-૦

ચોલાદેવી ૪-૮-૦

રાજસંન્યાસી ૪-૮-૦

કર્ણાવતી ૪-૮-૦

રાજકન્યા ૪-૮-૦

જયસિદ્ધ સિદ્ધરાજ ૪-૮-૦

: નહું પુસ્તક :

ત્રિભુવનગંડ સિદ્ધરાજ જયસિદ્ધ ૪-૮-૦

શ્રી. ઝવેરચંદ મેઘાણી

સત્યની શોધમાં (નવલકથા) ૩-૦-૦

એકતારો : ભગવનો સુંદર સંમલ, નવી આવૃત્તિ. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ચૂંદડી ભાગ ૧-૨ : લક્ષ્મીનાનું નહું સંસ્કરણ. કિંમત રૂ. ૩-૦-૦

રહિયાળી રાત ભા. ૧ થી ૪ : જીવનની રાતોને અજવાળનાર ગીતો. કિં. રૂ. ૧-૮-૦

ગુજરાતનો જય ભા. ૧-૨ : વસ્તુપાલ તેજપાલના સમયની ઐતિહાસિક નવલકથા. કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

પ્રતિભાઓ : રૂપેરી પડાઓ ઉપર જમણી મહેલી સુંદર વાર્તાઓ. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

એશીઆનું કલંક કિં. ૨-૮-૦

અપરાધી (નવલકથા) કિં. ૪-૮-૦

શ્રી. જયભિખુ કૃત

શીલ ને સંસ્કારથી આપતી

જીવન અને ભગૃતિથી ભરપૂર

શ્રી-ઉપયોગી ગ્રંથ-ત્રિપુટી

પારકા ઘરની લક્ષ્મી : કિં. રૂ. ૩-૮-૦

નૂતા અને નવા જમાનાની સ્ત્રીના જીવનની વિધિવિધ દૃષ્ટિકોણથી ચર્ચા કરતી નવલિકાઓ એકો બળવો ૨-૦-૦

એક સ્ત્રી ઘરને ખુલ્લું બેસી શીખ ને સરસારભણ બળવો કેમ જમાવી શકે તે ચર્ચાતી નવલકથા ઝાંસી-રાણી ૨-૮-૦

રાણી લક્ષ્મીબાઈ, કર્નલ લક્ષ્મી સુપીનો પ્રેરણાભર્યો આઝાદીનો ઈતિહાસ. સ્ત્રી ધારે તે ઈતિહાસ સર્જી શકે છે: એ દાખવતો મહાન મંદ બાદી કાગળ ૨-૮-૦

ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ-તો અમદાવાદ

ગુજરાતનો નવો ગ્રંથ-શાલ

નવજીવનનાં નવાં પુસ્તકો-

આધુનિક ભારત	૧-૦-૦
માનવ અર્થશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
જગતના ઇતિહાસનું	
રેખાદર્શન ભા. ૧-૨-	
(પં. જવાહરલાલ)	૧૧-૦-૦
હજરત મહમ્મદ ને ઇસ્લામ	
(મુન્દરાલય)	૧-૦-૦

આત્મચરિત્રના અથવા આશ્રમી જીવનશૈલી ૪-૦-૦

શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય

શ્રી. સુભાષચંદ્ર બોઝ :

જન્મથીમાંડી આજસુધીની તવારીખ આપતો મુન્દર જીવનપરિચય. જેને બે બે ચિત્રકારોએ શણગાર્યું છે. શ્રી. યતિનાં અદ્ધ-શુભ, મુન્દર ચિત્રો સાથે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

શરદબાળુ

સમાજના પ્રશ્નોને જીજ્ઞાસી આ વાર્તાઓએ દરેકના હૃદયને સ્પર્શ કર્યો છે.

મુન્દર નવસકથાઓનો સેટ

પદ્મી સમાજ નવી આશુત્થિ	૨-૮-૦
પરિણીતા	૧-૦-૦
શ્રીકાંત ભાગ ૧ થી ૪	૧૧-૮-૦
ચંદ્રનાથ	૧-૮-૦
છત્રી	૧-૮-૦
સ્વામી	૨-૪-૦
કાશીનાથ	૨-૮-૦
દેવદાસ	૨-૦-૦
રમા (નાટક)	૨-૦-૦
શરદબાળુની બાળવાતો	૨-૪-૦

શ્રી. મનુભાઈ જોધાણી

આમના ગોંદરે ખાંભીઓ, પાળાઆઓ ને ખડેશ નીચે દટાએલી પ્રેમ-શૌર્યભરી સાહસકથાઓના મુન્દર સંગ્રહો.

સોરઠી વિભૂતિઓ (નવી આવૃત્તિ) ૨-૪-૦	
સોરઠી જવાહીર	૩-૦-૦
સોરઠી શરવીરા	૦-૧૨-૦
શૌર્યનાં તેજ	૨-૮-૦
કુમારોની પ્રવાસકથા	૧-૮-૦
કાળીઆર અને બીજી પ્રાણીકથાઓ	૨-૮-૦

ગુજર સત્તારીઓના હૈયામાં રમી રહેલી મેઘાવી પુનંવધુઓની શુદ્ધિપ્રમાના ઓજસથી ઓપતી વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

મુન્દરીઓનો શણગાર (છપાય છે) ખાટીમીઠી બાળવાતો : પ્રાયમિક શાળા-ઓમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી વાર્તાઓ. કિ. ૧-૪-૦

શ્રી. વા. વિ. જોષી કૃત

કળેઝાં : આજના સમાજનાં ધૂંધવાતા પ્રશ્નોઃ જ્ઞાન, વય અને રહેણીકરણીના તફાવતે હિમા યતાં મનદુઃખને લીધે છટાછેડા. તરફ નજર માંડતાં પાત્રોની મનોવેદના. કિ. ૨-૦-૦

જીવન સંભારણાંનું સાહિત્ય

કલ્પના કતનાં સંસ્મરણો ૧-૧૨-૦
સ્વામીરાવ (સરદાર પૃથ્વીસિંહ) ૩-૮-૦

વોહગાથી ગંગા (રાહુલજી) : પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ આપણને દોરી જતી વાર્તાઓનો મુન્દર સંગ્રહ. કિ. ૧-૦-૦

ગુજર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય : ગાંધીરસ્તો અમદાવાદ

ચ મત્કારિક સુવાસિક તપકીરો

મીઠી મધુરી મહેકતી “ સુગંધ સાગર ” શુભાખ છાપ ત પ કી ર ”	પુષ્પાધી મહેકતો બગીચો “ કીરના મેડીકેટડ ” ત પ કી ર ” આ કાળી ધીમાં ધૂટકી તપકીર માથાના દુઃખાવાને મેજક રીતે મટાડે છે.	વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ બનાવેલો મોડર્ન સ્નેક ટુપ પા વ ડ ર ” દાંતના તથા મુખના દરેક રોગ માટે એક બહુ તપકીર છે.
હંચી પાંદડીની સાદી તપકીરો સુરજ છાપ અને ગણપતિ છાપ ઘસવા-સુધવામાં શ્રેષ્ઠ છે. બનાવટોની ઉત્તમતા માટે સોના-રૂપાના થાંદો અને સરદીકીકેટા મજેલા છે.		
‘ સુગંધસાગર સ્નેક વર્ક્સ ’ ગ્રો. : પીતાંબરદાસ આણંદજી મહેતા.		સિહોર (કાઠિયાવાડ) બી. એસ. રેલ્વે (કિંડુસ્તાન)

જાજરમાન

બહેનો ! પ્રદર, લોહીવા, અનિયમીત અટકાવ, અટકાવ વખતે પેટ કે પેડુમાં થતી પીડા, મૂત્રમાર્ગમાં બળતરા કે કળતર, ગર્ભ ન રહેવો, ગર્ભ રહીને યવ્વી જવો, કસુવાવડ, સગર્ભા અવસ્થામાં અન્ન ઉપર અભાવ, ઉલ્ટી, ઉબકા, છાતીમાં દાહ, અમુગ્ધ, કેઠે રતવા, પ્રસવ સમય પીડાર્તુ, સુવાવડની નબળાઈ, સુવારોગ, ધાવણની અછત, ઉંઘ ન આવવી, હીસ્ટી-રીઆ વિગેરે માટે જાજરમાન એ એક જ દવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર છે.

કો. બા. ૧ ૩. ૨)

મોટી સ્ત્રી બા. ૧ ૩. ૬) પો. જુદું

અમૃતભિંદુ ઓફીસ. નડીઆદ.

બાળકોનાં બધાંય રોગની
સર્વોત્તમ દવા

બાલશક્તિ

(પટવાની વરાધનો રુખી)

બાળકોને ‘બાલશક્તિ’ પાત્રાથી વરાધ, રતવા, તાવ, બિઝાંટીયું, ઉધરસ, લીલા માગ, પેટ ચડવું, આંચકી, તાજી, દાંત આવતાં વખતની પીડા, વિગેરે મટાડી બાળકને આનંદી રાખે છે. દરેક દવાવાળા તથા ગાંધીઓ બાલશક્તિ લેશે છે.

બનાવનાર

એન. વી. પટવા

(ધંધુકાવાળા) નડીઆદ.

કસુવાવડ

પછી વાળ ખરવા માંડે છે અને તે થોડા થોડા કરી એટલા બધા ખરવા લાગે છે કે જેટલા સુવાવડ અથવા તાવ કે માંદગી પછી ખરે છે. થોડી મુદતની બિમારી પછી પણ વાળ ખરે છે. બિમારીની સાથે ઠાંધ પણ પ્રકારનો માનસિક આધાત લાગે તો વાળ વધારે ખરે છે. જેટલોક અપાકૃતિક પરિસ્થિતિ-ઓમાં વાળ ખરતા રહે છે. વાળ ખરવાનું ગમે તે કારણ હો, પણ દેશવર્ધિનીના પ્રયોગ કરી વાળ ખરતા અટકાવી દેવા નોઈએ. વાળ ખરવા એ ખરાબી છે, પણ તે અનિવાર્ય ખરાબી નથી; કેમકે દેશવર્ધિની-દ્વારા એને અટકાવીને સુધારા કરી શકાય છે. બિમારીના સમયે દેશવર્ધિની સેવન કરી આપના વાળનું રક્ષણ કરો. એવી હાલતમાં વાળ ખરશે તો પણ બહુ જ ઓછા. અત્યારે જ દેશવર્ધિનીના સેવનનો નિયમ કરો ને સુંદર વાળ લેવન કરો.

કેશવર્ધિની

વાળને સાચવે છે, હાલે છે અને સુંદર બનાવે છે.

કેશવર્ધિની ખાર આના

કેશવર્ધિની શમ્પૂ ખાર આના

[પોસ્ટેજ અને પેકાંજ બુકું]

બધા જ વેપારીઓ વેચે છે. ન મળે તો લખો- સાઉથ ઇન્ડિયા કેમીકલ્સ, કોઈમ્બતુર

માસિક સાથે 'પદ્મિની' માસિક ભેડી

દેવામાં આપ્યું છે

સ્ત્રી-જીવન

સંપાદક

મનુભાઈ ભેંધણી

વર્ષ ૮ મું

અંક ૬ ક્રી

એપ્રિલ ૧૯૪૭

ચૈત્ર ૨૦૦૩

*

વીજળી અને વરસાદ	૩૨૯
સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણી	૩૩૩
અખંડ ભેડી	૩૩૫
ડૉ. જસવંતી ગમગર	૩૩૮
સ્વ. કમળ દોંદે	૩૩૯
શ્રીમતી સોશિયા ખાન	૩૪૦
ધર-ગોધિ	૩૪૧
ગાંધીજી સાથે પ્રશોત્તરી	૩૪૨
આરાધના	૩૪૦
અર્વાચીના	૩૪૧
પ્રજુષ અને પ્રજ્ઞાતાપ	૩૪૩
પાટીદાર બહેનની બહાદુરી	૩૪૫
મહારાજની વાણી	૩૪૭
ખીલતું ફૂલ	૩૪૮
મેરી મેકમેડોન્સ બેચુન	૩૪૯
શારદાની સિદ્ધિ	૩૫૧
ખરત-ઝૂંથળ	૩૫૩
ન્યાયની અદાલતમાં	૩૫૫
સાચા કિરસાઓ	૩૫૮
નંદવાયેલી બગડીઓ	૩૬૯
શ્રી. ગુણવંતરાય આચાર્ય	૩૭૧
આપણું ફોન	૩૭૩
માત્રાપત્ની મંજવળ	૩૭૫
સ્ત્રીઓને મળેલા અધિકાર	૩૭૭
સોરબ	૩૭૯
સ્ત્રીજગત સમાચાર	૩૮૫
પુસ્તક પરિચય	૩૯૦

સ્ત્રી-જીવન કાર્યાલય

અવેરીવાડ : અમદાવાદ

મેધાણી-હોલ

ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી રમાવક

ગુજરાતના એક અગ્રગણ્ય સાહિત્યકાર, આધુનિક ગુજરાતના ધક્તરમાં અમૂલ્ય ફાળો આપનાર, પ્રજાના મોટા વર્ગના હૈયામાં વસનાર, આપણા સ્વર્ગરય કવિશ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણીની સ્મૃતિને મૂર્તિ રૂપ આપવા ગુજરાત સાહિત્ય સભાએ નિર્ણય કયો છે, એ અંગે ગુજરાતના પાટનગરમાં, ગુજરાતી સાહિત્ય અને સંસ્કારની પ્રવૃત્તિઓના કેન્દ્રસમાન 'મેધાણી હોલ-મેધાણી સભાગૃહ'ની સ્થાપના કરવાનો સમાનો નિરધાર છે. આવા કામથી રમારક દ્વારા જ સ્વર્ગરય પ્રત્યેનું કોણુ યત્કિંચિત્ પણ અદા કરી શકાય એમ છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા ગુજરાત દાહિયાવાડ અને બૃહદ્ ગુજરાતના સો કોઈ મેધાણીપ્રેમીઓને આમંત્રણ પૂર્વક વિનંતિ કરે છે કે, આપ આ મહત્વના કાર્યમાં પોતાનો બની શકે તેટલો ફાળો આપી છૂટશે અને એ રીતે ગુજરાતી સાહિત્ય અને એના એક અગ્રણી પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ કરશે. ફાળાની રકમ મંત્રીઓ-ગુજરાત સાહિત્ય સભા, બેલેન્ટાઈનની હવેલી, ત્રણ દરવાજા પાસે, અમદાવાદ, એ સરનામે મોકલવા વિનંતિ છે.

ચૈતન્યપ્રસાદ મો. દીવાન, કેશવરામ ડા. શાસ્ત્રી, ધીરજલાલ ધ. શાહ
અમદાવાદ મંત્રીઓ
૨૪-૩-૪૭ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ.

ગુજરાત સાહિત્ય સભાની આ પ્રવૃત્તિને વેગ મળે તેવા આશયથી 'સી-જીવન' પણ 'મેધાણી-હોલ' રમારક ફાળો શરૂ કરે છે, અને 'સી-જીવન'ના માદો અને વાચાને આ ફાળામાં સાથ આપવા વિનંતિ કરે છે. આ રકમ દર મહિને સાહિત્ય સભાને પહોંચાડવામાં આવશે.

-મનુભાઈ જોધાણી

સી-જીવનનો 'મેધાણી-સ્મૃતિમંડ'

ભાઈશ્રી/બહેનશ્રી,

સવિનય જણાવવાનું કે 'સી-જીવન'નો મે મહિનાનો અંક 'મેધાણી-સ્મૃતિ-અંક' તરીકે પ્રકટ કરવાનો અમે નિર્ણય કયો છે. આ અંકમાં તેમનાં નિકટનાં સ્વજનો, મિત્રા અને પ્રશંસકો તેમનાં જીવનકવન વિશે કોઈ ને કોઈ અંગત સંસ્મરણાત્મક માહિતી આપે તો, તેમના બાવિ જીવનચરિત્રક્રમને ખપ લાગે તેવી સામગ્રી એકઠી થઈ જાય, એમ અમારું માનવું છે. તેમનાં કેટલાંક પરિચિતો અને સ્વજનોમાંના આપ એક હોઈ તા. ૧૦ એપ્રિલ સુધીમાં તેમનાં વિશે સંસ્મરણ લેખ અમને મળી જાય તેમ કરવા, અમારી આમંત્રણ મિનંતિ છે.

સિ.

અનંતરાય મ. શાવળ
મનુભાઈ જોધાણી

ધન્દુમતી મહેતા
ધીરજલાલ ધ. શાહ

સ્ત્રી-જીવનમાં ગૃહલક્ષ્મીના સંસ્કાર પૂરતું સ્ત્રીઓનું માસિક

વસ્ત્રાદિ કઢોરાણિ, મુદ્રિતિ કુલમાદિ

વર્ષ આઠમું : ચૈત્ર ૨૦૦૩ : એપ્રિલ ૧૯૪૭ : અંક ૬૬૦

વીજળી અને વરસાદ

શ્રી. સી. રાજગોપાળાચારી

*

વરસાદ વરસાતો હોય છે ત્યારે વીજળી ચમકે છે. વીજળીની ચમક આકર્ષક ને મુદર હોય છે. વીજળીના ચમકારાની ભવ્યતા બાદ વરસાદ વરસે છે; પરંતુ વીજળીને ચમકારા વગર પણ જે વરસાદ વરસે એ પણ જનસમાજને તો ઉપયોગી જ થાયો. જનસમાજને વરસાદની જરૂર છે—વીજળીની નહિ. વીજળી હોય એ આવશ્યક છે; છતાં ન હોય તો વરસાદની ઉપયોગિતા ઓછી બની જતી નથી. માનવજીવનને દશવી રાખનારો વરસાદ છે—વીજળી નહિ.

ઉપલા વીજળી ને વરસાદનાં ઉદાદરજીથી તમે જાણી શક્યા દશો કે લગ્ન પહેલાં પ્રેમસમ્પર્ક થાય તે આવશ્યકતાથી ને આકર્ષક જરૂર છે, નહિ તો પ્રેમ વગરનાં લગ્ન પણ ઉપયોગી તો છે જ. લગ્ન એ જીવનનો રણિયામણો આનંદ છે—લગ્ન એ માનવજીવનને અમૃતમય બનાવી દેનાર મીઠો સંબંધ છે.

આજ દિન સુધીમાં આપણા સમાજમાં થયેલાં 'પરપણ પછીના પ્રેમ'વાળાં અનેક લગ્નો સફળ થયેલાં જોઈએ છીએ. જેઓનાં પ્રેમલગ્ન નથી થયાં એવાં પતિપત્ની પણ એકબીજાને ખૂબ ચાહે છે. એકબીજા પર શ્રદ્ધા ને વિશ્વાસનથી એમનાં જીવન ધન્ય બનેલાં હોય છે, એટલું જ નહિ, પ્રેમ થયા વગર જ પરપુલા પતિપત્નીએ એકબીજા આરે પોતાનો જાન ન્યેત્જાવર કર્યાના દાખલા પણ આપણે ત્યાં મોજૂદ છે. સતી થયાના અનેક દાખલાઓ આપણા ઇતિહાસના પાને લખાયા છે—શું એ સતીઓએ પરપણ પહેલાં પોતાના પતિ સાથે પ્રેમસમ્પર્ક મેળવ્યો હતો? પ્રેમ વગર, સમાજે કરી આપેલાં લગ્નરાજાં પતિપત્ની પણ એકબીજામાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા રાખી શકે છે ને પોતાના કર્તવ્ય, પ્રભાવ અને ત્યાગથી જીવનને ધન્ય બનાવે છે.

મારી તો સલાહ છે કે, કોઈપણ વિરાડિત બ્યક્તિએ—પંછી તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ—એવો વિચાર કરવો પણ ન કરવો બેઝિએ, કે પોતાનાં લગ્ન એ પ્રેમલગ્ન નથી; એટલે પોતાનો સંસાર પ્રેમ-મરપર બનાવો જ નથી. બીજાં રાષ્ટ્રોનાં સમાજ-જીવનો આપણાથી વધુ સુખી છે એવો વિચાર કરવો એ પણ એક બાંધિશતા છે. પાશ્વિમાત્મેની પ્રેમશક્ષીઓ

આપણે વાંચીએ છીએ અને એ ઉપરથી ત્યાંના દામ્પત્ય જીવનની અસ્થિરતા આપણે કદી શકીએ છીએ. જગતને પોતાની સંસ્કૃતિના પ્રવાહમાં ધસડી જવાની ઉમ્મીદ સેવતા પશ્ચિમના લોકોના દામ્પત્ય-જીવનના જિંડાણને જ આપણે તપાસીએ. તો આપણાં ફરારી જિભાં થઈ જાય. પશ્ચિમના જીવનમાં લગભગ રોજની અનેથી દામ્પત્યજીવનનો કુર્ષદનાઓનું પ્રમાણ આપણે ત્યાં બહુ ઓછું છે.

હવે વિચારિત નવજવાનેને હું પૂછું છું કે, શું તમારા ઘરમાં બાલદરિણી શી નવયુવતી પત્ની છે? તમે કાઈ દિ' એ બકીભોળી તમારી પત્નીના ત્યાગ ને શોર્ષ પર વિચાર સરખો પણ ક્યો છે ખરો? એ વાતની તમને યાદ પણ છે ખરી, કે એ રમતિયાળ છોકરીએ તમારામાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા ને અચાગ વિશ્વાસ રાખી, પોતાના પ્રેમનો સુગંધી યાજ તમારા ચરણોમાં ધર્યો છે? માફ માનવું છે કે, દરેક નવજવાન પતિએ પોતાની પત્નીના શોર્ષ ને વિશ્વાસને પૂર્ણ બાવથી જોવો ઘટે. સ્ત્રીઓનો પક્ષપાત ક્યોનો આલેખ સદન કરવા હું તૈયાર છું, ને કહું છું કે, સ્ત્રીમાં રહેલા ઉપસા શોર્ષ ને વિશ્વાસની બાવના કાઈ નવયુવકના હૃદયમાં મળી આવવા સંભવ નથી.

ઉદ્ધું, આપણા નવયુવકો પર, સમસ્ત પુરુષ સમાજ પર એક આલેખ મૂકી રાખાય એમ છે કે, તેમણે સ્ત્રીમાં રહેલા શોર્ષ, ત્યાગ ને બલિદાનની બાવનાની ઉપેક્ષા કરી છે. આપણા પુરુષ સમાજે સ્ત્રીઓમાં રહેલા સદન-સુલભ એવા શોર્ષ, ત્યાગ ને બલિદાનના શુભેને જાણ્યા હોત તો સ્ત્રીઓ સાથે જે રીતનું પુરુષ સમાજ વર્તન કરે છે તેથી તેમને પોતાને શરમ આવી હોત અને એમ પણ બન્યું હોત કે, આજના સુધરેલા મળાતા યુવકો પણ જે રીતે સ્ત્રીને પોતાની માલિકાની વસ્તુ માની બેઠા છે તે માલિકાની બાવના મરી જઈ મૈત્રીની બાવના પ્રગટી જીડી હોત; પરંતુ બહુ અપવાદરૂપ આવા યુવકો મેં જોયા છે.

આપણે બધા ખૂબ જ સારી રીતે જાણીએ છીએ કે, શરીર-તૃપ્તિ જ જીવનનું સર્વસ્વ નથી; છતાં પતિ-પત્નીની શરીર-તૃપ્તિ એ કાંઈ 'પાપ' નથી. શરીર-તૃપ્તિ 'પાપ' ક્યારે બની જાય છે કે, જ્યારે કાં તો એનો અતિરેક થાય, અમર આપણી નીતિથી વિરુદ્ધ હોય. પતિપત્નીની શરીર-તૃપ્તિને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણથી નોંધખવાની અને એના જિંડાણનાં રહસ્યનું મનન કરવાની ખૂબ જ જરૂર છે. શરીર-તૃપ્તિ એ કુદરતે બોલેલી એક સ્વાભાવિક પ્રેરણા છે, જેના ફલ સ્વરૂપ પતિ-પત્ની વચ્ચેનો પ્રેમ દદ બને છે. શરીરતૃપ્તિ અને મૂર્ખતા-પૂર્ણ કામુક્તા વચ્ચે આકાશ પાતાળનો તફાવત છે. શરીરતૃપ્તિ એ પ્રકૃતિની રહસ્યમયી પ્રેરણા છે, જેનો અસર સ્થાવર ને જંગમ પર પણ ફરી વળેલો હોય છે. સંહિતા અટલ નિયમનું ઉલ્લંઘન કાંઈથી શક્ય નથી.

આજના નવયુવાન ને નવયુવતીઓને મારી એક જ સલાહ છે કે, પ્રકૃતિએ પતિ-પત્નીનાં હૃદયમાં પ્રેમની બાવના દદ કરવા માટે ઉત્પન્ન કરેલી એ પ્રકૃતિને કદાપિ 'પાપ' ન સમજો; પરંતુ જ્યારે અનિયંત્રિત રીતે શરીર-તૃપ્તિ કરાય છે ત્યારે એને કામુક્તાનું નામ સાંપડે છે. કામુક્તામાં માનવીના જીવનના આનંદ સાથે સર્વસ્વનો પણ નાશ કરવાની શક્તિ રહેલી છે. સ્ત્રી જે પુરુષને અને પુરુષ જે સ્ત્રીને ફક્ત કામતૃપ્તિનું સાધન માત્ર સમજશે તે દિ' માનવીની માનવતા છૂટી જશે ને માનવી પશુથી પણ બદલતો બની જશે. મતિ સર્વત્ર જાયેલ! દરેક વસ્તુનો અતિરેક ત્યાજ્ય છે; છતાં શરીર-તૃપ્તિનો અતિરેક તો

માનવીના ઉચ્ચ ગુણોનું પણ ભક્ષણ કરે છે ને છેવટે સંસ્કૃતિભર્યા માનસજીવનના વિનાશનું કારણરૂપ બની રહે છે.

આજના યુવક-યુવતીઓનો એક સામાન્ય સિદ્ધાન્ત બની ગયો છે કે, જૂનું છે એ બધું નકામું છે અને તેઓ જે કંઈ કરે છે :એ માયું ને સાઈ છે. ઉપરોક્ત માન્યતાનું પરિણામ એ આવે છે કે, વગર વિચારે જ તેઓ પોતાની શક્તિ ન્યાતાં વેડે છે બીજા કોયેની અપેક્ષાએ પ્રેમ અને લગ્નનો ગદન પ્રશ્ન વધુ વિચાર ને સંયમ માગી લે છે, અપેક્ષા નથી કરતો; પરંતુ આજના ધણા યુવક-યુવતીઓના 'પ્રેમ' પાછળ વિચાર કે સંયમનું બળ હોતું નથી અને પુખ્ત વિચાર અને સંયમ વગર થએલા પ્રેમ કે લગ્ન સુખદાયી નીવડી શકતાં નથી. પરંતુ આજના યુવક-યુવતીઓને ગમે એ વાત જીવનની શક્ય નથી, એમાં દોષ એમતો નથી-આજની ડેંગવણીનો છે. આજની આપણી ડેંગવણીમાંથી પ્રેમ કેની સાથે ને કેમ કરવો એવું કંઈ જ જ્ઞાન મળતું નથી. સમાજના બાંધેલા નિયમો ઉલ્લંઘી ડાઘ યુવતી ડાઘ યુવક સાથે પ્રેમ કરે એવી સામે મને જરાય વાંધો નથી; પરંતુ જ્યારે નીતિનો ભાવ થાય છે ત્યારે મારું હૃદય કંકળા ઊઠે છે.

આગળ કહું તેમ પ્રેમ એ વીજળી છે, જ્યારે લગ્ન એ વરસાદ છે. વીજળી વગર પણ વરસાદ ધાન્ય નિપજવી શકે છે. વીજળી વગરના વરસાદની ઉપયોગિતા કાંઈ ઓછી નથી. વરસાદ સાથે વીજળી આવકારદાયક છે, સુંદર લાગે છે; પરંતુ વરસાદ વગર વીજળીના એકલા ઝગકારા નર્મ બિહામણાં લીસેટા પાયરીને આધમી જાય છે. અસ્તિત્વને કાયમ ટકાવી રાખવાની વીજળીમાં સ્વયંજ્વળતાકાત નથી. વાદળો ધેરાય, અથડાય, મેઘાડંબર ગાળે અને ત્યારે જો વીજળી પોતાનો સાથ પૂરાવે તો વાતાવરણ શિતગ્ન અને સુંદર બને. આ બધું સુંદર લાગે-વરસાદની હાજરીથી જ. પરંતુ વરસાદ નાં હોય તો ? સુંદર ને જોવી ગમે એવી વીજળી પણ પરમ ભયંકર દેખાય; એનો ઝગકારો અજાણ્યો બને. પ્રેમ અને લગ્નમાં પણ આમ જ છે. પ્રેમ વગર થએલાં ને સુખી બનેલાં લગ્નોને વગર વિચારે કરેલાં અને પાછળથી લગ્ન કરનાર દુઃખી થાય તે લગ્નોથી વધુ આવકારદાયી માનું છું.

આજના યુવક-યુવતીઓ વળી મને ચૂંટી ખાશે. પ્રેમ અને એમાં થ પરિરિચિત ? શીરી-ફરહાદ, લયના-મજનૂ વગેરે પ્રેમી જીવોએ કપરી પરિરિચિતનો સામનો કરીને જ ક્ષતિહાસમાં, પ્રેમના પ્રશ્નમાં પોતાનું ઉચ્ચ સ્થાન જમાવી દીધું છે. હા, 'શીરી-ફરહાદ' પ્રેમી હતો, લયના-મજનૂએ પ્રેમ મોટ પોતાના દેહની બિલકાન દીધી હતી, પરંતુ એક વાત આપણે જાણવી ના જોઈએ કે, શીરી-ફરહાદ અને લયના-મજનૂની મરી શીડવાની તાકાત આજે આપણામાં નથી. નાનકડો દુઃખનો વાયરો વાય છે ને આપણે કૂમળું ઝાડ ઉપડી જાય એમ ઉપડી જઈએ છીએ. મારા કથનનો કોઈ અવલોક અર્થ ન કરે. અગર હું એમ કહેવા માગું છું કે; આજના યુવક-યુવતીઓમાં સાચા પ્રેમનું એક પણ ભક્ષણ નથી એમ પણ કોઈ ના માને. પ્રેમને હું ખૂબ ખૂબ આવકારું છું. પ્રેમ વગર આજની શાંતિ કાયમ રહી શકે નહિ, એમ પણ હું માનું છું; પરંતુ બીજાના દાખલાઓ વાંચીને કે દિલ્લો જોઈને જે પ્રેમનાં નાટકો ભજવાય છે એવી સામે જ મારો વિરોધ છે.

હું તો આગળ વધી એટલી દૃઢ સુધી પણ કહેવાની હિંમત કરું છું કે, સાચા પ્રેમમાં જ સર્વ દુનિયાનાં સારાં તરવોનો નિયોડ છે. ગીતા આગળ આપણા સર્વ શાસ્ત્રો વામણાં

લાગે છે તેમ પ્રેમ આગળ આપણી સર્વે દુઃખની પ્રવૃત્તિઓ વામણી છે. પરંતુ ગીતા જેટલી ગુરુ ને માનવપયોગી છે એટલે આપણે પ્રેમ જનોપયોગી હોવો જોઈએ. પ્રેમ સનાતન છે અને પ્રેમ એ ધર્મ છે. દુનિયામાં એવી કોઈ પણ રાક્ષસી તાકાત નથી કે જેણે પ્રેમની કદમબોરી નહિ કરી હોય.

પરંપરા પહેલાના અને પરંપરા પછીના પ્રેમમાં તમને ફરક લાગે છે ખરો? એમ કોઈ પૂછે તો મારે ફક્ત એટલું જ કહેવાનું છે કે, - જે વસ્તુ સનાતન હોય છે એમાં સમય કોઈ જાતનો ફેરફાર કરી શકતો નથી. 'પ્રેમ' જેવા પવિત્ર શબ્દ સાથે મને રમત કરવી ગમતી નથી. પ્રેમ—બસે તે પરંપરા પહેલાં ચાલે કે પછી—એ સાન્નિત્ય સંબંધી રંગાએલો હોવો જોઈએ. ધણા યુવાન કેલેન્ડરિયનો તરફથી મને એમ પૂછવામાં આવ્યું હતું કે, પરંપરા પછીના પ્રેમમાં પુરુષની માલિકી ભાવના વધુ અંશે હોય છે એવાનું સાચી કહું ના પાડું છું. સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચે—ચાહે પરંપરા પહેલાં પ્રેમ બંધાય કે પછી—પ્રેમમાં માલિકીની ભાવનાને રચાન હોતું નથી; અને જ્યાં માલિકીની ભાવના જાગે છે ત્યાં સાચો પ્રેમ સંભવતો નથી. ત્યાં રહે છે ફક્ત નોકર અને શેઠનો સંબંધ. એવા પ્રેમને હું 'વધુ પડતી વફાદારી' નામ આપી શકું—પ્રેમ નહિ.

પ્રેમ કરવો એ પાપ નથી. પ્રેમ પોતે જ એટલો નિર્મળ છે કે એમાં પાપ સંભવતું નથી. સામાજિક રીતરિવાજોનાં ઉલ્લંઘનને સમાજ પાપનું નામ આપે છે. પ્રેમ સંબંધ પણ બસે છે. શરીર-તૃપ્તિ માટે જ બંધાએલો પ્રેમ ક્ષણિક હશે. શરીર તૃપ્તિ એ જીવની ન જોઈએ એટલું મહત્ત્વ ધરાવનારી પ્રેમની એક બાજુ છે; છતાં પ્રેમ ફક્ત શરીરતૃપ્તિમાં જ સમાય છે એમ હું માનતો નથી. સંબંધી પ્રેમ એ જ અગ્નિના કે દાઢના જમાનામાં અગ્રગામી બનવાનું સર્વજ્ઞ સાધન છે.

પતિ-પત્ની વચ્ચેનો પ્રેમ શરીર-તૃપ્તિ વગર સંભવી કે ટકી શકતો નથી. આવડી મોટી દુનિયામાં એકાદ બે અપવાદ સિવાય સ્ત્રી-પુરુષના પ્રેમમાં શરીર-તૃપ્તિ સામાન્ય રીતે કેંક અંશે ઠીક ભાગ ભજવે છે. શરીર-તૃપ્તિ માનવી વંશટ્ટાને પોષણ આપનાર તરવ છે; કુદરતી ઈશારો છે. એક બીજા, જેઓ કદાચ એકબીજાને ઓળખતાં પણ નથી હોતાં તેઓ, એકબીજાનાં આજ્ઞા સાચી બનાવી નાખનાર પતિ-પત્નીના પ્રેમની ભીતરમાં શરીર-તૃપ્તિ પોતાનો દિસ્સો સારી રીતે રાખે છે. શરીર-તૃપ્તિ માનવીને પણ જનતો અટકારી રાખનાર એક સાધન છે. પરંતુ માત્ર શરીર-તૃપ્તિ તો પ્રેમનું બક્ષણ કરી જતી નથી. લગ્ન પછી પ્રેમ થવાના દાખલાઓ તપાસતાં આપણને એક વાત ફક્ત યાદ છે કે, તેઓએ શરીર-તૃપ્તિ પછી જ પ્રેમની માદમેડી ચણી છે. પ્રેમજ્ઞોનામાં પણ શરીરતૃપ્તિ ઓછો ભાગ ભજવતી નથી.

સંબંધીન પ્રેમ એ સાચો પ્રેમ નથી; પરંતુ વાસનાનો સંતોષ જ છે. વાસનાના સંતોષ માટે પ્રેમના નામનું ઓહું અપાઈ રહ્યું છે. પતિ-પત્ની વચ્ચેનો સાચો પ્રેમ શરીર-તૃપ્તિથી પર છે એમ તો હું કહેવા માગતો જ નથી; છતાં એમાં સંબંધની જગત આર-સ્થકતા છે ને પતિ-પત્નીના લગ્ન પહેલાના કે લગ્ન પછીના પ્રેમમાં પણ જો સંબંધી સુગંધ બરી હશે તો પ્રેમની આજ્ઞા જે બદનામી શરૂ રહે છે તે અટકી જશે.

દશમાં તારીખે અપેરે ખખર આવ્યા કે મેઘાણીબાઈ ગયા. એ વાત સાંભળતાં જ હૃદય ધંબી જતું હોય એમ લાગ્યું. હૃદય ઉપર બેંડા આઘાતે ધડીબર ચત્ત્યિત બનાવી મૂક્યા.

પત્રકાર અને સાહિત્યકાર તરીકે પચીસ વર્ષ સુધી એકધારી સાધના, તપ અને સિદ્ધિ મેળવી એમણે ગુજરાતી સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા કરી છે. ગુજરાતી વર્તમાનપત્રોમાં તેમના કહેવા સુગળ, રતિભાર ખખર અને ખાંડી-ભાર પ્રચારની એ વિરુદ્ધ હતા. 'સૌરાષ્ટ્ર'ની ભાષામાં એમણે સાહિત્ય અને સંસ્કારસનો એવ આપ્યો. વર્તમાનપત્રોદ્ધાર સાહિત્ય પ્રેરસવાની એમણે શરૂઆત કરી.

સોરડી લોકસાહિત્યનો રસ એમણે દરમાર મી. વાજસુરવાળા પાસેથી માખ્યો અને પોતાની સવાહી કલમે એમણે સૌરાષ્ટ્રના વાચકોને રસ્યો. એમની શરૂઆતની વાર્તાઓએ ચક્રને આક્રમ્યો તે એમણે સોરઠનાં ગામડાં હોંઠી ધરતીના પેટાળમાં દહનાઈ જતી લોક-તાંબો અને લોકગીતો, લગ્નગીતો અને રસિયા, વ્રતકથાઓ અને બાળકથાઓ લેખીલીખીને એકઠી કરવા માંડી. પાઠાંતરો બળવી રસધાર, બહારવટીઆ, કંઠાવટી, રેડયાળા રાત, ચૂંદડી-એ સજની પાછળ એમણે પોતાની પળેપળ રાકી દીધી. જોને બળવા માટે શહેરીઓ સુગાય એવા ઢોળા, પાંટ, રખારી, વાધરી, ઢાટી, ચીરનાં આંગણે સ્ત્રી તેમના અંતર સુધી પહોંચી જઈ વાતો કાઢી, મેળવી ને ટપકાવી લીધી. એ ગરીબ સ્ત્રીના ભોજનમાં બાજ પડાવી લૂખાસૂકા પાટલાને મીઠાશથી આરોગ્યા ને જનતાને એ સાહિત્યરસની મીઠાશ પ્રેરસવા જિગમરા વેઠ્યા, શહેસ ખેડ્યા અને કષ્ટો સહન કર્યા.

અડવાડીઆના ચાર દિવસ સૌરાષ્ટ્રનું વૈતરૂં ખાકીના ત્રણ દિવસ સોરઠના વંકા કુંજરા,

ઝવેરચંદ મેઘાણી

બિહારણા માગી અને ભયંકર જંગલો વચ્ચેની રખડપટ્ટી કરી એમણે લોક સાહિત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો. ચોર, ડાકુ, બહારવટિયા જેવા ગણાતા ઢોળા, ઢાટી, ખાંટ લોકોના હૃદય સુધી પહોંચી તેમાં ધમકતી માનવતા એમણે જોગખી તે એ માનવતાને એમણે પોતાની તેજસ્વી કલમે બિરદાવી.

રાજકારણ સાથે એ સીધા-સંસર્ગમાં નહોતા. છતાં દેશની હાડલ પડી ત્યારે એમાં કદી પાછું વાળી જોયું નહોતું. ૧૯૩૦ની લડતમાં લોકોને જાગ્રત કરવા માટે દેશ પાસે ગીતો નહતાં તે એમણે આપ્યાં, એમના 'સિધુડા' એ મહામાંથી માનવ જિભા કર્યો, હોંઠીમાંથી તેજસ્વી નારી સજી અને લોકોની જીભે એમનાં ગીતો રમતાં થયાં.

એમની ભાષા એ લોકભાષા છે. સામાન્ય માનવી વાંચે, સમજે અને પોતાના પૂર્વજોની કથાથી પોરસાય એવી કથાઓ દ્વારા એમણે સમાજ જોનાથી કર્તો, એવા કાંટીઆવણું ને એમની માનવતાનું બાન કરાવ્યું. ને સમાજમાં એમના સ્થાનનો પરિચય કરાવ્યો.

માનવની માણસાઈ ને એ તરત પિછાનતા, એ માણસાઈ માટે એમની મમતા અને સમભાવ અખૂટ-અપાર હતાં. એમની સીમાઓ સીમાડા-બદ્ધ ન હતી. એમનું જીવન બંધે સાહિત્યની ઉપાસના માટે તલસતું હોય, સાચાં પત્રકારત્વ માટે બંધે એ ધા-પોકાર કરતા હોય, છતાં એમનો માનવી પ્રત્યેનો સમભાવ માનવજીવન જેટલો વિશાળ અને વ્યાપક હતો. લેખકો, પત્રકારો, વેપારીઓ કે ખેડૂતો-ગમે તે હોય પણ તેનાં કુખો સંભળી એ દ્રવી જતા. ને ભાગ્યાના બેઠે જેવા બની જગત પાસે ફરિયાદ રજૂ કરતા, એમાં એમણે વગ-વસીયો કે નાતા ઓળખાણને વચ્ચે આવવા દીધાં ન હતાં.

પોતાના લેખન માટે એ હમેશાં સાવધ રહેતા, ને મિત્રોની ટીકાઓ કે સૂચનો એ વિચારી જતા. પોતાની જૂલ હોય તો સુધારી-લેવામાં એ નાનપ ન માનતા. ને એના દાખલા ગુજરાતનો જય ને ગંગાગળીઆની પ્રસ્તાવનામાં મોજૂદ છે. ખોટી ટીકાઓના જવાબો આપવામાં કે કડવાશ બતાવવામાં એ માનના નહિ. કડવાશને એ મળી જતા ને લોકો પાસે અમૂન જ હાલવતા. કૌટુંબિક ઉપાધિઓ, મનદુઃખ, થાક અને ઉત્તમગરા, ચિંતા અને દર્દ એમણે કદી ઝાઝ પાસે ઉચ્ચાઈ નથી : શરીરનો દરકાર કરી નથી : બદલાની આશા રાખી નથી. એકધારી પચીસ વર્ષ સુધી કલમ અને વાણીદ્વારા સાહિત્ય સેવા-જનસેવા-મા-

ઓમની સેવા કરી એમણે માણસની સાંધેનો જગતને પરિચય કરાવ્યો છે. ને માણસ ઉત્તરાંરચામાં પ્રભુને પામતા પ્રયત્ન કરે એમ ભજનરસનો સ્વાદ અખાડવા બેઠે, ભજન સાહિત્યને હાથ પર લીધું દનુ-જ આદર્શો અધૂરાં રહ્યાં, ને એમણે ગામનગરો

ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય સાથે લગ પદા લેકસાહિત્યની એમણે 'મરો'ન પ્રતીતિ માણી. બાળાને જોમ અત્યુ, સાહિત્યને સંસ્કારિયતાને નિષ્કારિયે જલદતા ન્યાયી, એ ધરતીમાં પોટેલી અને સમાજજીવનની જોખીઓમાં કચડાતી રિખાતી વીરતા, કસો ઉદારતાની કુદૃષ્ટ રતનશુકાઓ ગુજરાતને રજૂ કરી. આંતર-પ્રાંતિય લોકસાહિત્યને આપણા લોકસાહિત્યનો સમન્વય મોજી મેલાણી માત્ર સોરઠના-ગુજરાતના-પ્રાંતના જ ન રહેતાં આંતરપ્રાંતિય કેમકે એમણે કદી સીમા કે સિમાડા વિચાર નહતાં. ઝારિયા, ચીન, આયર્લેન્ડની લોકગતિના જુવાળા એમણે છેક વીસ વર્ષો આપણને બતાવ્યા છે. ધ્વજદેશનાં વૈભવ માનવતા એમણે 'પ્રભુ પધાર્યાં' દ્વારા એ બતાવ્યા છે. કંઈની મીઠાશદ્વારા એમણે હજાર-લાખો માનવ મેદનીને કવિરસ પાથો છે. ગાંધીયુગના આ રાષ્ટ્રિય સાયરે સુસાને દિલમાં પ્રેરણાનાં ધોધ વહાવ્યા છે.

વાર્તા, નવલકથા, બાળકાવ્યો, રાષ્ટ્રનાટક, વિવેચન કે ઇતિહાસ પીરસના વિનનને પણ શરમાવે એવી ચિરંજીવી છે. દેશાવી ગયા છે.

પ્રભુ એમના આત્માને શાન્તિ આપે

આને અરજીની છાતી બેઠાઈ ગઈ હતી. તેમાંથી, જ્યારે એણે સાંભળું કે, 'એની માનેલી' સુરેખાનાં લગ્ન ભાવનગર તાજાના ઠાઠ વંથળાં ગામના એક પૈસાદાર, બહેણા ગણેલા પણ સરકાર સ્વભાવે હિલ્લા અને 'ત્રીજવર' સાથે ગઈ અજનાળા તેરશે થઈ પણ ગયાં ત્યારે તો એની રામરાઈ અવળી થઈ ગઈ. ધરમાં તો રોવાય તેની એકાન્ત નહોતી, તેથી આંખના ખુણામાં આવેલ આંસુ ઠાઠ ન જાણે તેમ લૂંટી નાંખી, સાંજ પડ્યે ધરમાંથી છૂટી એ બાંદરને કાંઠે ગયો. અને એ બરી બાંદરમાતાને કાંઠે બેસી, મન મોકળું મૂકી છૂટી નેટલું રોવાય તેટલું રોઈ લીધું. ભરપૂર વહેતી બાંદરનાં કાંઠા ઉપરનાં ઝાડનાં, શરદની સંખ્યાની મેઘાડંબર છાંયેલાં ધનરથામ વાદળોઆના ગટાટોપ, બપો' છમ્પાં પાણીના સુમસામ કિનારા, આ બધું જોઈને સુરેખા સાથે કાકડે કાકડા બીડીને ધસમસતી ચાલે ઉડતાં આંખેનાં ને બેભેલાં, પાણીના 'મોતી પારા' કરીને બાંદરનાં પાણીના જોડે રમેલાં, તે બધાં વનખેલોનાની યાદ આને તેને તાજ થતી હતી. આકાશ ઉપરની વાદળોઆ સુરેખાના મોં પર પવન ઝપાટે વિખરાતી ઠેસલ-ટોની યાદ તાજ કરતી હતી. ને દ્રશ્યે પોતે એક વખત રાચતો ફરતો તે જ દ્રશ્યે આજ તેને ગભરૂ, બીરૂ અને સુમસામ ખનાવી દીધો હતો. તેના અંતરનું 'ઠાઠક' જાણે આજ ઠાઠક હરી ગયું હતું.

*

અરજી એક મોઢક જુવાન હતો. એનાં વદન પરની પ્રસન્નતા અને તેના શરીરની મુડોક્તતા એનાં અંતરમાં પણ ઉતરી હતી. એનું જીવન નિષ્પાપ-પવિત્ર હતું. બાળપણથી માંડીને આટલો પચ્ચીશ વરસનો જુવાન થયો તે ઉમર સુધીનાં એનાં ચીર-પરિચીતો અને અપરિચીતો બધાંને એને માટે એક સરખું

સમાજે વિખુટી પાડેલી

અખંડ જોડી

લેખક

શ્રી. ગજાનન વિ. જોષી

*

માન હતું. ગામનાં ફળી, શેરી અને ઉચ્ચ-નીચ કુટુંબને ખોરડે એમ જ બોલતું કે, 'અરજી તો સોજાવડું સોતું છે.' અને એટલે જ જ્યારે જ્યારે અરજી ઢાલેજમાંથી વેકેશનો ગાળવા વનનમાં આવતો ત્યારે ગામ આખાનું અનેકવિધ આકર્ષણ બનતો. અને વળી આ શહેરના વસવાટવાળા અને 'સુધરેલ' ગણાના જુવાન પાસે ગામનાં ખાનદાન ધરની જુવાન-કુવારી છાકરીઓ કેં કેં શીખવાના કે પુછવાના બહાના હેડળ તેને ત્યાં આવતી અને કક્ષાઓના કક્ષાએ વાતો અને ચર્ચાઓમાં ગાળતી, તેણે આ-જુવાન છાકરા-છાકરીઓના આવા માઠ પરિચયમાં 'ઉર્ફાદ' કે 'ઉચ્છ્વેલતા' વગર બીજું કેં માની જ ન શકનાર ગામ-લોકને અરજીમાં પાગવાર વિશ્વાસ હતો. આમ અરજી સૌ ઠાઈને પ્રીતિપાત્ર હતો.

વાત આમ હતી : અરજી જ્યારે જ્યારે ઢાલેજની રમઝોમાં વતન આવતો ત્યારે તેને ત્યાં પરિચય સાધવા આવતી બાળાઓમાં સુરેખા નામની એક બાળા હતી. એનું ઓળખ

ઝાગીનું મૂળ નામ તો હતું સવિતા, પણ એનો ધારીશો અને ગરવો દેહ જોઈ એની સહવિદ્યાર્થીનીઓએ એને સુરેખાનું ચહેરી અને સંસ્કારી લાગતું નામ મિરદાવ્યું હતું. ગામડાની કન્યાશાળામાં બહુવા છતાં પણ ચહેરની કોવેજીયન છોકરીઓથી અનેકમણા ઉજળા સંસ્કારો તેણે ગામડામાંથી ઝીલીને ખીલવ્યા હતા. વિધવા માતાની એકની એક પુત્રી છતાં 'બોટખનાં છોડું' તરીકેનું સવિશેષ લાલન પામવામાં તો, આર્થિક દુર્બળતાને કારણે સખત હાડમારી અને સંતાપો વચ્ચે એણે જીવનની કસણીનું લામન મ્હાવ્યું હતું. રૂંપ અને શીલ્પમાં એની નમણી અને બીનેવાન કાયા ગામનાં પૈસાદાર 'બાઈ માણસ' ની અદેખાઈનું અકારણ-કારણ બની રહી હતી. ગામનાં કેટલાંક ખણખોદીલાં અને ખાટ-સવાદી બેરોઝો તો જેમ જેમ એ જીવન યતી બ્રહ્મ તેમ તેમ, ક્યારેક તો એ અને એની મા પણ સાંબળે તેમ, બોલી જતાં કે: 'બહુ નમણી દોકરી હોય તે તો ધર પણ બરી દે.' પણ મા-દિકરી બન્નેમાંથી એકબેને આવી વાન સાંબળ્યા પછી બીજી જ પળે એનું આસાણુ પણ રહેતું નહિ. બન્ને સમજતાં કે પરાધ નિંદા કે વાત માણસને લૂપ્તસની ચળ જેવી મીઠી અને સારી લાગે છે. બોલનાર બોલીને રહે તેમાં આપણને શું ?.....આમ એ મા-દિકરી દુઃખી અને એકલવાયાં હોવા છતાં સુખી-સંતોષી જીવન ગાળનાં હતાં.

આવામાં એક પ્રસંગ બન્યો. કોલેજમાંથી ફરેક વૈજ્ઞાનમાં વતન આવતો અણુ કોણ જાણે કેમ પણ આટલી બધી ફેળવાયેલી, ગૂંચળાના મર્જ પાડી આડે સંધે ઓળેલ માયાવાળા છોકરીઓને છોડી, આ 'નબાઈ' અને 'અનાથ' ગણાતી બાળા તરફ આકર્ષણની દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યો. અન્યોન્ય એક એકનાં પ્રીતિપાત્ર અને ચાહક બન્યાં. પોતે ઉચ્ચ કુટુંબનો અને 'શિક્ષીત-તાલેવંત' ગણાતા

ધરનો મુરતીયો હોવા છતાં જો છોકરી આપ 'રાંડીબાઈ' ની છોકરીના કહેણવાગીં હોય તે પોતે ન લેવાય તેવા ધર અને કુટુંબના પ્રવલિત લોકાયાર અને વિચારથી માહિતગાર હોવા છતાં તેણે પ્રકટ દિમ્મત કરી પોતાનાં મા-આપ અને કુટુંબ વિરૂદ્ધ જઈ તેની સાથે સગપણ જાહેર કર્યું, અને પ્રણયખેલન શરૂ કરી દીધાં. ગામનું પાદર ધસીને વહેલી બાહરને કાંઠે જઈ, સાંજના જ્યારે કોણસ દટકતી હોય, ફરતા શેરડીના વાદમાંથી માથેડું માથેડું ગળું કરતા લીલવાણી પણજા સંજના પવનની લહેરમાં દિલોળા ખાતા હોય, ત્યારે અરણ્ય એ પણજાના દિલોળાટને સુરેખાના ઉભે સેથે ઓળેલા વાળના દિલોળાટની સાથે સરખાવતો, તેનાં તંદુરસ્ત અને લાલ ચટક હોય પર સુખન મ્હોડતો. અને ક્યારેક ક્યારેક અતિ દર્પમાં હોય ત્યારે તો 'જર્મન' કવિવર જેને શાકુંતલ વાંચીને જે દર્પધેણજા ઉપરી હતી તે દર્પધેણજા અત્યારે તને પામીને હું બહુ બહુ છું.' એમ કહી તેની જીવનસખી પર પોતે પણ કવિ છે એવી છાપ પાડવા શાખ છ લીંટીનું એક મુક્તક પણ ત્યારે જ રચીને બોલી નાંખતો. આવી નવંયોવનની નિર્ભય પ્રણય રમતો મ્હાણી, રમઝો પુરી થયે અરણ્ય કોલેજમાં પાછો ફરતો ત્યારે આ બધી રચનાઓ તેને સ્વપ્નવત્ બની રહેતી. પણ પ્રણય જીવનની પહેલમાં પડતાં સૌને પ્રથમ શાપ છે તેમ બન્નેના ખર્ચના માસિક દિસાજમાં પોસ્ટેજ ખર્ચ તેમને ધણ વધારે આવતું.

આમાં એક ટકાકો થયો. હમરો રૂપિયા ખર્ચાને કોલેજમાં બહુતો પોતાનો એકનો એક કુળવાન દિકરો આવી 'રાંડીબાઈ'ની છોકરી જોડે સંબંધ બાંધે એ વાત અણુનાં મા-આપને જ્યોતે દહાડે પચુ છુલંબરેલી બાતી. અરણ્યે બીજું કાંઈ લગારેય ન જાણે તેમ જોતાં જોઈ સુરેખાની 'રાંડી માને' એક દિવસ એમણે એણું કહી નાંખ્યું કે, 'એમ મિ

નહિ બને. મારો લાખેણો, મણેશો, ગણેશો, કુળવાન અને એકનો એક છોકરો તારી ધરમ-શાળામાં ઉતારવા હું તૈયાર નથી. તારી છોકરીને તું ગમે તેની સાથે ચાર ફેરા ફેરવી વાળજે, અમારો આશા રાખીશમાં. અમારા આ જવાબને ભગવાનનો જવાબ ગણજે. અને અખરદાર ! કે' પણ દેશજેતો ક્યો કે અવગી ચાલી તો યાદ રાખજે ! પરિણામ છુદ્ડ છે.' અનાય 'રાંડીઆઈ' રોતી રહી. ગામલોક અને નાતિલાયી ડરીને એણે તાખડતોળ ખીજે મુરતીયો શોધી કાઢ્યો, લમ લીધાં અને સુરેખાને પરણાવી દીધી. સુરેખા ના પાડતી રહી. પણ એનું શું ગયું ? આખરે તો એ દિવ દોરે ત્યાં ગઈ.

અરજીને ઉન્હાળાની લાંબી વેચન પડી અને એક જ વરસમાં આ ત્રીજી વખત એ વતનમાં આવ્યો. આવ્યો ત્યારે આ બધી અખર તેણે એક સામડી મેળવી અને તેના અંતરમાં ભૂકંપના આંચકા અનુભવ્યા. આવા ફાળભર્યા અખર સાંભળીને સધિયા આપવાતનો રાહ લેવા જોડ્યો એ આધુનિક 'સુધારક' નહોતો. પેલી ચિરપારચિત બાદરનાં પાણી જાણે અને કેંક કહ્યું હોય તેમ તેને બેઠવાની રહ્યાં હતાં. વેદનાગ્રસ્ત હોયે તેણે તેને કઠિ જમ ત્રણ ચાર લટારો લીધી, ઠોડો ઠાલવીને રોયો, અને શીજો બન્યો. થોડો વખત પછી જાણે કાંઈ જ નથી બન્યું એટલો ધીરજ અને સ્વસ્થતા મેળવી એ ઘેર આવ્યો અને એના રાઈટીંગ ચેડમાં નીચેના અક્ષરો પાડ્યા :

'સુરેખા, તું પારકી ચઈ એટલે આપણો સંબંધ પુરો રયો એમ ગણાતી નહિ. મ્હારી આરાધ્યદેવી તું પૂર્વે હતી તેની અત્યારે પણ રહી છે-લગરિકેય એણી નથી. મારા મા-ખાપે તને પરાઈ કરવા છૂટી કરી એમાં હું માફ જ સૌભાગ્યખંડત જોઈ રહ્યો છું. છતાં તને નિરંતર સુખી બોવા હું હિત્સુક છું અને

રહીશ. માત્ર એક મામણી ત્હારી પાસે મુકું છું : ત્હારો એક છુદ્ડો ફોટો ન હોય તો ખાસ પડાવીને પણ મને મોકલજે. ખાત્રી રાખજે કે હું કદિ એનો દુરપયોગ નહિ કરું. આપણા ગતચેમને યાદ કરીને આટલો મ્હારી મામણી તું હરેક બોગે અનુચિત લાગે તો પણ સ્વીકારજે. છુટીશ નહિ. ત્હારો જ અરજી.'

દોઢ આનાના પ્રત્યુત્તર વાળવાના વધુ રોમ્પ સાથે આ કાગળ પરખીડીયામાં લલાઈને ટપાલમાં પડ્યો. પ્રત્યુત્તરમાં ખરોખર ચોથે જ દિવસે તેને એક ધીંચુ પરખીડીઉ મળ્યું. તેમાં ગામડિયણુ જેવી જણાતી રહેજ બીનેવાન છતાં નમણી અને ગરવા મ્હોંના રહેજ મલકાટવાળી, કપાળમાં મોટી ચાંડલે, ખાદીની ચાર આંગળની યાવા કિનારવાળી સાડી પહેરેલી એક અક્ષરેક વર્ષની જણીતી યુવતીનો ફોટો હતો, અને તેમાં સાવધાનીથી કાઢ્યા હોય તેવા, અને એ યુવતીના જ હોય તેવા જણાતા છુટા છુટા અક્ષરો હતા : 'તમારી જ સદાની સુરેખા.'

ફોટો જોઈને અરજી એ માથે ચડાવ્યો; પછી કેંક સાંભર્યું હોય તેમ ઝટપટ ધરમાં ગયો. એના એક જુના જવા જણાતા ખોખરા ટુંકમંથી એની પોતાની એક તરસીર કાઢી પાસેની બોત પર ભારે કિમ્મતની, સુખડની ઝીણી કારીગરીવાળી એક ફોલ્ડીંગ ફ્રેમ હતી, અને તેમાં અરજીનાં માતાપિતાની છબીઓ હતી. વિચ્છીક ત્વરાથી તેણે એ બન્ને ફોટા દૂર કર્યા, અને તેને સ્થાને પેલો યુવતીનો ફોટો જોડાવેડ પરાવી દીધો. પછી કલાપુક્ત લાઘવ પાડીને તેમાં ચીપીચીપીને લખ્યું :

'અખંડ જોડી : ચિર સૌભાગ્ય'

અને એ ફોટો અરજીના પિતાના મુખ્ય દિવાનખાનાના પ્રવેશદ્વાર ઉપર લટકાવતા અરજીના વદન પર દર્પ, સંતોષ, અને કૃતકૃત્યતાનું ત્રિવિધ તેજ અગાડી રહ્યું હતું.

ડૉ. જયવંતી ગુજ્જર

સાત વર્ષની ઉંમરે ક્રાંસમાં જઈ પારીશ-વર્ષના ત્યાંના વસવાટ પછી દશ મહિના પહેલાં હિંદમાં પાછા ફરનાર ડૉ. જયવંતી ગુજ્જર એ બાળકોના રોગો માટે સ્પેશિયાલીસ્ટ બનીને મુંબઈમાં આવી વસ્યાં છે. તેઓ જેન અવેરીનાં બેની છે. તેમને ધણા બચુબહેન અવેરીના નામથી જાણાયે છે.

સાત વર્ષની ઉંમરે ક્રાંસમાં જઈ પારીશ-વર્ષમાં તેઓ હાજ્યાં છે. ઇંગ્લાંડ, ટાઈલેંડ, ઈટાલી, સ્વીટઝર્લેન્ડ, બેન્જમ અને અર્જન્ટાઇનમાં તેમણે મુસાફરી કરી છે. તેઓ માનતાં નથી. તેમણે સમાજવાદને જવાબદારતાના સિદ્ધાંતો સ્વીકાર્યાં છે તે હિંદની રાજનીતિમાં તે સિદ્ધાંતો ઉતારવાની રાહ જોઈ રહ્યાં છે. વર્ષો સુધી જન્મ-મૃત્યુથી હજારો માઈલ દૂર રહેતા છતાં પોતાની માતૃભાષા સુંદર રીતે બોલે છે અને ફ્રેન્ચ, ઇંગ્લીશ અને સ્પેનીશ ભાષા ઉપર તેમનો સારો કાબુ છે.

ક્રાંસમાં રહીને ૧૮ વર્ષની ઉંમરે તત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યની પરીક્ષાઓ પાસ થયાં પછી સાત વર્ષ સુધી વૈદકિય અભ્યાસ કરી એમ.

ડી. ની પદવી મેળવી અને બાળકોનાં દર્દોનાં ખાસ સ્પેશિયાલીસ્ટ બન્યાં અને તે પછી ક્રાંસની મુખ્ય મુખ્ય હોસ્પિટલો-કોંગ્રે, બ્રેટીનો, ગ્રાઈફ્ટર, લેનેક કોચીન, સેન્ટ એન્ટોની અને બીજી ધણી હોસ્પિટલોમાં ભ્રમણે પોતાની સેવાઓ આપી અનુભવ મેળવ્યો છે.

આ પછી તેમણે 'Hons schviller christion Disease' ઉપર એક મહા-નિબંધ લખી બાળકોનાં દર્દો માટે ખાસ ચિકિત્સાના પ્રયોગો રજુ કર્યાં છે. શાન્તીકાળ દરમ્યાન તેઓ નહેરુ અને મુલ્ક દરમ્યાન તેઓ સુભાષચંદ્ર બોઝને મળેલાં. ક્રાંસમાં જન્મીનેના જુલમ અને ત્રાસને લીધે તેમના પિતાને અટકાયતી કેદી તરીકે બે માસ સુધી રાખ્યા હોવાથી તે સુભાષ બોઝ સાથે બહાનું જઈ ચક્રાં ન હતાં. કદાચ તે હિંદમાં અંગ્રેજી રાજ્યથી અઘાત દશે, નહિ તો ૧૯૪૨-૪૩ માં અંગ્રેજ-શાહીવાદ અને નાઝીઝમ વચ્ચેના તફાવત તેમને જરૂર માલમ પડ્યો હોત. દરેક હિંદવાસીની પેટે વસ્તુને સમજ્યા પછી હિંમત-પૂર્વક અને શાન્તીથી તેણે જવાબ આપેલો 'જે હિંદમાં બળવો હોય તો હું જરૂર તેમાં ભાગ લઉં છું.'

તેને સંગીતનો પ્રેમ છે, કવિતા અને ચિત્રકળાનો શોખ છે. જન્મથી તે હિંદી છે અને ધર્મે દાક્તર છે એવી આ બહેન છેલા ૧૦ મહિનાથી મુંબઈમાં આવીને વસ્યાં છે છતાં તેમને પોતાનો ધર્મો શરૂ કરવાની ઠાઈ સગવડ મળતી નથી.

ઉપેક્ષાપેલા માનવ સમુદાયની સામાજિક રિયતિ સુધારવા માટે હિંદને ધણા દાક્તરોની જરૂર છે. ઉપરાંત, હિંદમાં બાળમૃત્યુ પ્રમાણ ધણું મોટું છે તેથી સરકારની દરજ્જા છે કે હિંદના ચિકિત્સક વિદ્યાર્થીઓ પોતાનો અભ્યાસ પરદેશમાં કરીને હિંદ પાછા ફરે ત્યારે તેમને દરેક સગવડ આપવાની સરકારની ફરજ છે.

‘મારા જેવી નિરક્ષર ગરીબ બાઇને કમલે જ શિક્ષણ આપીને મારી અત્યારની પાંચરી પર મૂકી છે. માનવ સેવામાં કમલે મને દોરી હતી.’ એક સાઠ વર્ષની કામદાર સ્ત્રીના આ શબ્દો છે.

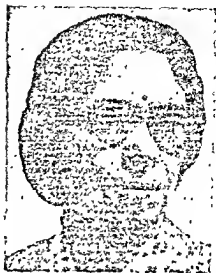
કમળની જીવનકથા ઘણી નાની પણ ગૌરવ ભરી છે. એક સુખી સમૃદ્ધ જીવનને બદલે પ્રથમથી જ તેણે સ્વાવલંબનનો ને ધ્યેયની સેવાનો ખડતલ માર્ગ રચીકાઠ્યો હતો.

૧૯૧૪ માં સિંકરાબાદ ખાતે તેનો જન્મ થયો હતો. નાનપણથી તે તેજ ભુદ્ધિનો ને કાર્યશીલ હતી. દસ વર્ષની યૃદ્ધ એટલામાં તેના માતાપિતાનું મૃત્યુ થયું. લથડેલ તબિયત સામે જૂઠ્ઠી નાની બાળાએ હવે મોટા બાઇના ઓથ આશરે પોતાનું ભણતર આગે ધરાવ્યું. થોડા વખત બાદ, તેણે અને તેની નાની બહેન સરોજે હિંગણે બોડિંગમાં અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. ૧૯૩૫માં તેણે ક્વેં મેટ્રીક પસાર કરી; ૧૯૩૬ માં તેણે જી. એ. નો ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી, ને ત્યારબાદ એક પૈસાપાત કુટુંબમાં એક બહેનની સહયોગી તરીકેની નોકરી શરૂ કરી સ્વાવલંબી જીવન શરૂ કર્યું. આ બધાંય વખત તેણે માંદગી અને મેલેરિયા સામે જૂઠ્ઠા ક્યું હતું. તે વારંવાર કહેતી કે ‘દેવાના બાટલા ય મારા સંભાળી છે.’

૧૯૪૧ ના અરસામાં તે મુંબઈ આવી ને નોકરીની શોધખોળ શરૂ કરી. ફરી પાછી તેને શિક્ષક તરીકે સારા ધરમાં નોકરી મળ્યા અર્ધ.

આ દરમ્યાન કમલે પોતાનું વાંચન વધાર્યું હતું. રાજકીય વાંચનનો અભ્યાસ તો કલેજ જીવન દરમ્યાન ચાલુ હતો. હવે તેણે રાજકીય ચળવળમાં ય પોતાનો બનતો ફાળો આપવાનો નિરધાર કર્યો. ને વાંચન સાથે કાર્ય કરવા તે હિત્સુક બની. તેણે ‘કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી’ના રાજકારણનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો, ને કામદાર ચળવળમાં જંપલાવ્યું.

શ્રીમતી કમલ; દોંદે

૧૯૪૩માં ત્યારે તેણે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીમાં પોતાનું નામ નોંધાવ્યું. તેણે નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું ત્યારે અને કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની એક ખંડેપગા કાર્યકર બની.

ત્યારબાદ, તેણે બીજા ગ્રંથ ત્યાર બહેનોના સંગ્રામમાં પરેલ મહિલા સંઘની સ્થાપના કરી; ને મહિલા આદિલનમાં ગણેશ્વ કામ કર્યું. આ અરસામાં શ્રી. પ્રભાકર દોંદે જોડે તેની ઓળખાણ થઈ, ને થોડાક વખતમાં બંનેનાં લગ્ન થયાં.

લગ્ન પછી તેણે સ્ત્રીઓની સેવા, અક્ષરજ્ઞાન પ્રચાર અને બીજા સ્ત્રી-સેવાની પ્રવૃત્તિઓ પણ શરૂ કરી દીધી.

ત્યારબાદનું કમલનું જીવન એ એક ક્રાન્તિકારી હિંદના ઝડપી બનાવોમાં ફૂળી ગયું.

મહિલા પ્રવૃત્તિ, કામદાર પ્રવૃત્તિ ને કમ્યુનિસ્ટ પ્રવૃત્તિ-ત્રણેયમાં તેણે જંપલાવ્યું હતું; પણ પોતાની વધુ સેવાઓ આપી શકે તે પહેલાં સુકોમળ ને શરમાળ, પણ દઢ મનની અને અડગ દેશદાગ્રથી ભરપૂર એવી કમલ દોંદેનું ૨૨-૨-૪૬ ના રોજ અવસાન થયું.

મુંબઈ કોંગ્રેસ સ્વયંસેવિકાદળનાં પ્રખર કાર્યકર્તા

શ્રીમતી

સોફિયા ખાન

અનુ. શ્રી હિમતલાલ પટેલ

ઈ. સ. ૧૯૩૪માં કોંગ્રેસની મુંબઈ ખાતે
રાયચેડી બેઠકના 'ગદારનગરમાં' સ્વયંસેવિકા-
ઓને થાક્યા વગર તાલીમ આપતાં, મેદનીને
સાંત પાડવા આમ તેમ ઝડપભેર ધૂમતાં ને
કોંગ્રેસની એ બેઠકને સફળ બનાવવા અથાક
શ્રમ ઉઠાવતાં, સોફિયાખેનનાં સૌ પ્રથમ દર્શન
મને થયાં. એમની ચપ્પળતાને નમ્રતાભરી વર્તણૂક
મને રુચી; એમની સ્વભાવજત મીઠાશ મને
એમના પ્રત્યે આકર્ષી. એ પછી, સ્વયંસેવિકા
દળનાં સભ્ય બનેલી મારી સખીએના મુખેથી
મેં એમના પ્રેમપાત્ર કેપ્ડનની ખૂબ પ્રશંસા
સાંભળી. આથી, મારી એમના પ્રત્યેની ચાહતા
ઘણી વધી. તો પછી ૧૯૪૩ મુઘી-નેલે અમને
બંનેને બેગાં પૂર્ણ નહિ લાં મુઘી-મને એમના
સદવાસની તક મળી નહિ.

મારી સખતા થોડાક દિવસ બાદ, ત્યારે
મને આચાર રોડ નેહમાંથી યરવડા જેલમાં
ખસેડી ત્યારે મને થયું કે, એ અગણ્ય રથળમાં
મારી કેવી ચ જિંદગી જશે! કેટલાકે એ
રથળના રમણીય કુદરતી વાતાવરણનાં ને ત્યાંની
કમનીય સોજનનાં વખાણ કર્યાં, ત્યારે ખીત્તે-
ઓએ મને, યરવડાનાં ગૂંચવાયેલા વાતાવરણનાં
વિધિવિધ પ્રવાહો અને પ્રવાહો મારા મનને
એ રથળ વિશે ઘણા જ થોડા કાળમાં ઊંચું
કરી મૂકશે, એવું હસાવવા કોશીસ કરી એટલે,
હોયા મને મેં જેલના દરવાખમાં પ્રવેશ કર્યો
હતો. ત્યારે મેટ્ટને મને અને મારાં સામાનને
તપાસવાનો પ્રાથમિક વિધિ પૂરો કરી કહ્યું
કે, સ્ત્રી-ખરાકમાં, કિસનખાઈ અને સત્યમામા-
ખાઈ બોરકર સાથે સોફિયાખેન રહે છે ત્યાં
તમને મૂકવાનું મેં નહોતું કહ્યું છે, ત્યારે જ
મેં છુટકારોનો થોડો ધણો દમ ખેંચ્યો.

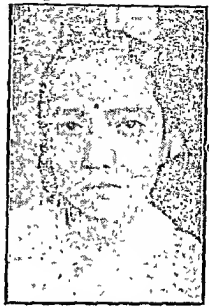
મને સોફિયાખેનની સૌખ્ય મળશે, એ
વિચારે હું તો ખુશી થઈ; પણ, એમને આ
વિશે કેવો પ્રત્યાવાત થશે, એ વિશે હું કંઈ
કળી શકી નહિ. એટલે, મનમાં અમુક
બીક અને ક્ષોભ સાથે હું જેલના કંપાઉડિંગમાં
દાખલ થઈ, ને સીધી સાફિયાખેન પાસે જઈ
દશમા થાયતા સ્વરે એમને કહ્યું : 'મેટ્ટને મને
આપની સાથે રહેવાનું કહ્યું, એટલે, એ અનુ-
સાર હું અહીં આવી છું.' આતુરતાથી એમના
પ્રત્યુત્તરની મેં રાહ નેહ. એમનાં નિત્યનાં
રિમત અને આનંદદાયક વર્તોવ સાથે એ મારી
પાસે આવ્યાં, મારો ખરડો ચાખડો, ને કહ્યું :
'તું કેવી વાત કરે છે, હોયા ! તારા આગમનથી
અમને કાપતે કરી અડચણનું કારણ નથી.
આવા ખાંડા ગાંડા વિચારો ક્યાંથી કરે છો ?
બધાંને ધરનાં જેવાં જ સમજી લે.'

જેમણે મારાં પર માતા જેવાં આતિથ્ય
ને રતેક વર્ષાંધ્યાં હતાં તે કિસનખાઈ સાથે મને
ખરાખર મુખપૂર્વક જાણવાયેલી નેહને, એમણે
(સોફિયાખેન) અને કિસનખાઈએ મદદનીય

ઠીકને બોલાવી, ને મારી વસ્તુઓની માગણી રી. મારાં પથારી, ચાળી, લોટા અને મળ્યાં. જે બીજી વસ્તુઓ વગર ચલાવી લે તો સારું; પણ કે, ચીજોની તંગી છે.' મદદનીશ મેટ્રને ને કહ્યું. હું તરત સંમત થઈ; પણ, સોદિયા-કેન અને કિસનખાઈએ આ વિશે બાબતું શરૂ બેઠું વિરોધ પોકારી બોલ્યાં : 'ના, ના, શા નહિ ચાલે. અમારી હવા જે મેળવવા કદાર છે, તે વગર નહિ જ ચલાવી લે. તમે મને આવી રીતે નહિ બનાવી શકો. જાઓ, પત્યારે ને અંધારે એ બધી વસ્તુઓ લઈ આવો.' મારી બધી ચીજો મને અધો કલાકમાં મળી ઇ. પછી, હું સુખી આનંદમાં છું, ને એમણે મારી ચિંતા કરવી નહિ' એ બાબતની મારી માને કેવી રીતે ખૂબ આપવી, એનો વિચાર રવા લાગ્યાં. મારે મારી બાને તરત તરત જ લખી નાંખવો, એવું એમણે ઇચ્છ્યું. આમ સોદિયાબહેન, કિસનખાઈ અને કૃષ્ણાખાઈ એ, કેમનાં પ્રેમાળ લતાવ ને સંબંધથી, મને મારી શાંતિ ને બીક હાંકી કાઢવામાં મદદ કરી, મેટ્રન જ નહિ, પણ હું પારખી નથી પણ એમાંની જ એક છું, એવું અનુભવતી કરી મૂકી.

સોદિયાબહેન પાસે, બાણે લોહચુંબકની ઇશક આકર્ષણની સ્વભાવગત કળા છે. અમારાંમાંનાં 'નાનેરાં'એ તો રોજ રોજ કંઈનું 'ઈ' નું જરૂર કરતાં જ રહેતાં. તેઓ મેટ્રનની શક્તિ પર રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા માંગતાં, થવા તો સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને 'કિટ ઇન્ડિયા' હેવા ઇચ્છતાં. તેઓ શુભ રીતે કાગળો મોકલતાં કેદખાનાના દરવાજાની ડોકા-આરીમાંથી કારની દુનિયા તરફ અથવા પોતાનાં સંબંધોએ તરફ માત્ર એક નજર નાખવા પૂરતા ઇચ્છ્યાં કરતાં. આજું કરવાનું કારણ માત્ર મેટ્રન જ હતું કે, આવાં કાચો પર પ્રતિબંધ તો મોટરોએ શાંત જીવન પસાર કરવા ઇચ્છતાં હતાં, ને એમને નાનેરાંઓની આ બધી

મૂળ લેખિકા : કૃમ્મરી ઉપા મહેતા

બાલિકાનાં (એમના મત મુજબ)માં રસ નહોતો-પડતો. તેઓ હમેશાં ડોઈ વાર સાચી રીતે તો ડોઈ વાર ખોટી રીતે, નાનેરાંઓના આ ઉત્સાહ પર કાબૂ આણવાની કોશીશ કરતાં. ઉભય પક્ષો અંદર અંદર સમાધાન પર આવી શક્યા નહિ. એ ગમે તેમ, પણ ડોઈ પક્ષને સોદિયાબહેન પાસે દોડી જવામાં ને પોતાનું દૃષ્ટિબિંદુ સમજાવવામાં મુશ્કેલી પડતી નહિ.

આ જ પ્રમાણે, ગાંધીવાદી, સમાજવાદી અને 'કેમ્યુનિઝમ' પ્રત્યે લગતી વ્યક્તિઓ એકબીજાને કોરે મૂકવાની કોશિશ કરતી. બધી વાર, એ લોકો ગરમાગરમ ચર્ચામાં જોતરી પડતા.

'રોષે બરાઈ ગાંડા થયેલા લોકોને શાંત અને અહિંસક રહેવાની આશા ન રાખી શકાય. આજ નહિ તો કાલે, કોંગ્રેસે ભૂગર્ભ કાયકરોને અને એમનાં વીરતાબર્યાં પરાક્રમેને અપનાવવાં જ પડશે.'

આવી સમાજવાદીએ રજૂ કરેલી દલીલ સામે ગાંધીવાદી જવાબ આવતો : 'કેવી મૂખાંબરી વાત કરો છો ? કોંગ્રેસ ડોઈ કાળે

પણ હિંસા ઉપદેશનારાઓનો પણ કેવી રીતે કરી શકે? એમને પ્રેરણાદાન કેવી રીતે આપી શકે? તમે તે શું કોંગ્રેસને આત્મહત્યા કરવાનું કહો છો? બીજું શું? તમે નવાં આવેલાંઓ હંમેશાં બુદ્ધિવગરની દલીલો કરો છો, ને બિડ-બૂડ વાતો કરો છો.

‘એ ગમે તે હોય, પણ દેવી વ્યવસ્થાએ નવી વ્યવસ્થાને સ્થાન આપવું જ પડશે. તમે જાણો છો કે, અંગ્રેજ સરકારની પેઠે, તમારા દલાડાએ હવે બરાઈ ચૂક્યા છે.’

‘ચૂપ રહો, બેવકૂફ...’

એ જ વખતે, સોશિયાલિસ્ટ વચ્ચે પડે, તે આવી શાબ્દિક લડાઈની દિશા આમ કહેતાં કહેતાં ઉલટાવી નાંખે: ‘પણ, આપણે બધાં જ બેવકૂફ નથી? જ્યારે એક બાજુ ખાવાનું ઈંદુ થાય છે ત્યારે આપણે આવી તેવી બાજોતેલી જીભોતેલીમાં પચ્યાં છીએ?’

જેલ સત્તાવાળાઓ વિરુદ્ધ યુનેઝાર કેદીઓને કંઈ ને કંઈ ફરિયાદ હોય છે જ. કાં તો તેઓ પાસેથી વધારે કામ કરાવરાખ્યું હોય છે, અથવા એમનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હોય છે. એક વાર, એમને, એક આખા અડવાડિયા દરમિયાન તેલ ન મળ્યું. તેમણે આ વિશે સોશિયાલિસ્ટને કહ્યું. બીજો દિવસે, સોશિયાલિસ્ટે સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટને ફરિયાદ કરી, ને પરિણામે, એ જ દિવસે સાંજના, બધા યુનેઝાર કેદીઓને તેલ મળ્યું. બધાં એટલી અવાજે એમનો આભાર માનવા મંડ્યાં, ને વખાણ કરવા લાગ્યાં. હજુ એ મને લક્ષ્મીનાથ આમ કહેતી સ્તંભરે છે: ‘અન્ની ચપ્પાવાઈ લઈ ચાંગલી’ (અમારાં ચપ્પા-બાઈ બહુ સારાં છે).

એમને યુનેઝાર કેદીઓ જોડે આવાં લોક-પ્રિય થવા દેવાનું અફસરોને રુચતું નહોતું; આમ છતાં, એ લોકો(યુનેઝાર કેદીઓ)ને એ એમની સાથે વાત કરતાં, કે કેઈ કોઈવાર એમની સલાહ લેતાં પણ, રોજી ચક્રતા નહિ.

એકવાર અમે અમારી બરાક ધોઈ નાંખી હતી, ને ખૂબ ચાક્યાં હતાં. એટલે, કોઈ વહેલા સૂઈ જવાનો વિચાર કરતાં હતાં. પરંતુ રાત્રિ ફરજવાળા મદદનીશ મેટ્રન, નિશ્ચય પ્રમાણે, આશરે રાત્રે નવ વાગે અમારી બરાક આવી. પછી કલાકે ઈંડા પકોરનાં ગાંધી માર્યાં પછી, એણે એક રાજ અંતે એક માનીતી અને અણમાનીતી રાણીઓની વાત કહેવી શરૂ કરી. હું તો થોડા જ વખતે ઈંડાળી મઈ, ને પચારી તરફ પ્રવાણ મૂકે. આશરે પંદરણે એક વાગે કંઈક આવા કબજે કાને પડ્યા: ‘અણમાનીતી રાણીએ રાખને ઝેર આપ્યું.’ મને એવી ઓડ યડી: મેં કંઈક ‘Damn your king, Let him go to hell!’ (મૂઓ તમારો રાખ બાળોને એને જલ્મમમાં!) ‘ના, ના કયા! આતું બોલ મા! નિંચારાને મરવું સ્વર્ગમાં જવા દે ને!’ સોશિયાલિસ્ટે કહ્યું, એ આવી ખોટખોટી ને અર્થ વગરની વાતો ને અખૂટ ધીરજથી એ સાંભળી રહ્યાં હતાં તેની હું પ્રશંસા કયો વગર રહી શકી નહિ.

એક વાર, યુનેઝાર કેદીઓ સુધ્ધાં જ કેદીઓની લેવાતી અન્યાયબરી સારસંજો માટે અમારામાંથી કેટલાંક બૂબકડાળા પો જીતયાં. જેલના સત્તાવાળાઓ મક્કમ હતાં, એ અમે પણ એટલા જ મક્કમ હતાં. પરિરિક્ષિત બહુ તંમ હતી. જેલના સત્તાવાળાઓ અમારી જોડે વાત સુધ્ધાં કરવા મામત નહોતા; પરંતુ છેવટે, એ લોકોને સોશિયાલિસ્ટો બોલાવવાં પડ્યાં ને એમની અને બીજાં મેં જોડે વાટાઘાટો કરવી પડી.

આમ, સામસામા ને ઉત્તર દક્ષિણ ને અંતરવાળાં દૃષ્ટિબિંદુ ધરાવતી વ્યક્તિઓ મેં સોશિયાલિસ્ટ મિલનજમિ પૂરી પાડતાં. મેં સમજી તર રેખાઓ કઢી મળતી નથી, એ પ્રવેશને એકવાર તો સફેદાઈથી સોશિયાલિસ્ટ બેઠો દરાવે, એમ જ મને લાગ્યું.

આમ છતાં, તેઓ તેમની આવી સહન-
લતાને કે આવી વ્યવહારગણતરી કે
ગત મૈત્રીને કોઈ ન્યાયી હેતુની હિમાયત
વામાં કે સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આડે
લાવવાં દેતાં નહિ. એક વાર જ્યારે એમનું
આરથ સાડું નહોતું ત્યારે જોલના દાકતર
આયા, ને એમને તપાસ્યાં. પાછળથી, એમની
થે વાતોએ વળગતાં, હિસાબના અતિરેકમાં
જાવી જઈને જોલ અધિકારીઓની બાબુકતા
ખિત કરવા પાતર 'દાકતરે કહ્યું: 'મને
મારો બાપ જ મળ્યો.'

'હા, બાપ તો ખરા, પણ એરમાન
ખાધ!' સોહિયાબેને સંબળાવ્યું.

મેટનને સોહિયાબેન સાથે સારીસારી હતી,
પણ, જ્યારે એકવાર એણે અમારામાંના એક
જુને માળો દીધી ત્યારે સોહિયાબેન તરત
એની પાસે ગયાં, ને જરાય આનાકાની વગર
તે કહી દીધું: 'જુઓ મેટન! તમે અમારા-
થી એક જુને માળો દીધી છે, પણ અમે એને
ની એકલીનું અપમાન નથી ગણતાં, પણ
મારો ખર્ચોનું ગણીએ છીએ, એટલે કાં તો
તમારા શબ્દો પાછા ખેંચી લો, ને માથી
જો અથવા ને એનું બહુખૂડું પરિણામ
દેવે તે ખમવા તૈયાર રહેલ.'

સાધારણ રીતે, જોલજવનનું એકધારા-
કંટાળાજનક ને માણસને ઠારી ખાનાડું
છે. માણસને બાંગી નાખવા માટે એ
છે. વાત વાતમાંથી ગમ્મત શોધનાર
સજ આ પરિસ્થિતિમાંથી કુખે પસાર
કે. સોહિયાબેન આવાં સાથી હતા. એમની
ચત્રતા ને શીઘ્ર શુદ્ધિમાંથી કોઈ બચવા
નહિ.

પૂનાનાં તારાબેન લિમ્બે ને સોહિયાબેનને
સહીપણું હતાં. પૂનાના આચાર્ય લિમ્બે
તારાબાપ પરણવાનાં હતાં. એકવાર
તે ઉદાસ થયેલાં જોતાં સોહિયાબેને 'તરત

ટાણો માર્યો: 'સુનખાઈ! (સોહિયાબેને એમને
આપેલું નામ) લિમ્બે તમને હમણાં કંઈ
કામળ નથી લખ્યો લાગતો, ખરું? પ્રેમાળ
ને મોહક પ્રિયતમા સાથે આવી રીતે વર્તાય?
એ દુષ્ટ તમારા હાથને લાયક નથી. જોમાં
રહો! તમે જિંદગીભર કુંવારા રહેવાનું નક્કી
ક્યું છે, એમ જ લાવો એને લખું.' અને તારા-
બાપ બાપડાં દરયાં વગર-પરિણામે ચિંતાના
વિચારો બૂધ્યા વગર-રહી શક્યાં નહિ.

છૂટવા માટે ઘણાં જણાં અધીરા થઈ ગયાં
હતાં. સોહિયાબેન કહે, 'લક્ષ્મીબાઈ, શું કરીશું?
આ સરકારે આપણા ઉપર નેતાગીરી ઠાકી
બેસાડી છે, અમારે નેતા નથી થવું, એવી
મતલબની અરજી શુદ્ધપાતાના સેક્રેટરી તરફ
મોકલીશું, કે પછી આપણા છુટકારા માટે
આપણે બૂખ હડતાળ પર જીતરીએ!'

નક્કલ કરવાનું તેમને બહુ ગમે છે, લક્ષ્મી
બાઈ વૈભવ સ્વામી વિવેકાનંદના મોટાં પ્રશંસક
છે, એમ તેઓ જાણતાં. એટલે, એક વાર
એમણે વિવેકાનંદની એવી આજ્ઞા નક્કલ કરી
કે, સાંભળનાર બધાં પળભર-ચિત્રવત્ થઈ ગયાં.
એમણે શરૂ કર્યું: 'લક્ષ્મી! મારી દેવી!
મારી પ્રિયતમા! તું મારી પ્રેરક શક્તિ છે,
ને હું તારી પાછળ પાગલ છું, એમ તું જાણે
છે. એટલે, મને અહીં નરકાગારમાં સડતી મૂકાને
તું અહીંથી જઈશ મા!'

બીજાંઓની સારસંભાળ રાખવી ને
બીજાંઓનો વિચાર કરવો, એ એમનાં સ્વ-
ભાવમાં વણાઈ ગયું છે. એમના જોલજવનનો
એક આનંદ બીજાંઓને ખવડાવવાનો હતો.
ને ને છૂટતાં તેમને એમના તરફથી ખાણું
મળતું. એ સિવાય, જેમની જેમની વરસગાંઠ
જોલમાં ઉજવાતી તેમને તે ભોટો આપવાનું
ચૂકતાં નહિ. એક વાર, એમનાં માટે ફોનો
કરંડિયો આપ્યો. એ રમઝાનનો મહિનો હતો,
ને એક યુનેગાર ક્રી મરિયમ-રોઝ રાખતી હતી,

એટલે, થોડાં ફળ એને આપી દીધાં. આ પછી થોડી વારે, રાત્રી (વીસ વરસની દીપવાળી ગુનેગાર ફેરી) એમની પાસે આવી, ને 'આજ તો એકાદશી ફરી છે, એમ સામાન્ય વાન દરતાં કહ્યું. આટલું સોશિયાબેન માટે પૂરતું હતું. તે એકદમ અંદર ગયાં, અને પોતાના માટે એક પથ્રુ ફળ રહેવા દીધા સિવાય કરંડિયા-માંથી બાકીનાં બધાં ફળ કાઢ્યાં, ને દાંડીને આપી દીધાં.

એમની બધી ગીજ વાપરવાની દરેકને છૂટ હતી. ખરાબ સ્વાસ્થ્ય અંગે એમને વધારાનું દુધ મળતું, છતાં એ દુધ પથ્રુ તે ક વર્મના ફેરીઓ વચ્ચે વહેંચીને લેતાં. રમજાન માસના એમના રાખને લીધે એમને ખરાબમાં સગડી સળગાવવાની છૂટ મળી હતી, પણ સમડી એમના પોતાના દરતાં ફેરીઓ માટે વધુ વપરાતી.

તે કુશળ ગૃંથનાર હતી. એટલે ઘણી બેન-પણીઓ એમની પાસે ગૃંથણ શીખવા આવતી. એમની પાસે અર્ધાં ડગ્ગરની વધારે સોવાની જોડોં હતી; કારણ કે, પોતાનાં બાળો માટે અથવા પોતાના પતિ સાદુલાખાન માટે કપડાં ગૃંથવાનો એમનો વ્યવસાય બની ગયો હતો. છતાં ઘણી વાર એમના બધા જ સોવાઓ એમની શિવ્યાઓ શીખવા લઈ ગઈ હોય એ કારણે, તેમને પોતાનું કામ મુજબની રાખતું પડતું!

ધાર્મિક બાબતોમાં પણ એમની સહિષ્ણુતા દેખાઈ આવતી. પ્રેમાબેન ગવડાવતાં એ પ્રાર્થનાઓમાં એ નિયમિત હાજરી આપતાં, એટલું જ નહિ, પણ સંસ્કૃત શ્લોકો એ ખરાબર ગાતાં. હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રો ને નીતિનિયમોને એ સમજે છે : એને માનની નજરે જુએ છે. જો કોઈ કપાલે કંઈનો ચાંદ્રો કરવાનું જુલો ગયું હશે તો એ જ એને ચાંદ્રો કરવાનું સંભારી આપે. પોતે માંસાદારી હોવા છતાં પણ જેઠમાં સાધારણ રીતે એ શાકાદારી ખેરાક લેતાં; કારણ કે, પોતાની હિંદુ બહેનોની

લાગણી ન દુભાય તેની તકેદારી રાખતાં. જો કે, અમે કાષ્ટએ એમને ઉધાડે છોએ કયું કયું નહોતું, એમની આવી સહિષ્ણુતા અને સદાનુભૂતિભરી સમજને એમનાં કેટલાય સંબંધીઓ એમને ઓટી રીતે સમજે છે, ને એમનાં પર, હિંદુ થવાનો ને ધર્મલામનો દોહ કપોતો આરોપ મૂકે છે.

એમના પરનો આ આરોપ સાવ પાયા વગરનો છે એ તો એ વાતથી જણાઈ આવે છે કે, તે આખા રમજાન મહિના દરમિયાન રાખ રાખે છે, ને માત્ર 'પવિત્ર કુરાન' વાંચે છે, એટલું જ નહિ, પણ સંધ્યા તરફ પ્રેમ, બીજાઓ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા, અને ખરીબોની ખિદમત, આ બધું જ કુરાન ઉપદેશ છે તે અનુસાર વર્તે છે. 'ગણપતિ' ને 'મંમલાગાર' નાં ઉત્સવોમાં એમણે લીધેલો ભાગ ને પ્રેમાબેનનો એમની સાથે એક રોંગે રહેવો, એ છઠ્ઠાએ કહેલાં 'મજદબ નહિ શીખાતા, આપ-સમે' જે રખતા, વચનની ને અમે સૌ પહેલવહેલા હિંદી છીએ, ને પછી જ હિંદુ, મુસલમાન કે પારસી છીએ એ વિચારની અમને સોને ઝાંખી કરાવવા પૂરતી હતી.

સોશિયાબેનને પૂરેપૂરાં યોગબંધાં હોય તો એમનાં બે સંતાનો, સમીમ અને અનવર પ્રત્યેનો એમનો અસીમ પ્રેમ જાણવો જરૂરી છે. અનવરને તો માત્ર નવ માસની જ મૂળેનો એ આઘાં દતાં. એટલે રખેને કસમ અનવર એ ઘેર જશે ત્યારે એમને નહિ યોગબે, એની બીક એમને હતી, ને એ બીક સાચી પંડી અનવરે એમને યોગબવાનો તો સ્પષ્ટ ઇન્કાર બવળો, એટલું તો ફીક, પણ, નોકરને કયું ? આને ધરમંદી બદાર કાઢો ! પોતાની માત્ર જૂઠિને આદવાની સાથે પતિવ્રતા પદ્ધતિ ને પ્રેમાબ માતાની ફરજ બજાવવાનું નેણે શાક રાખ્યું હતું એને સાડું એ કેવો કડવો અનુભવ નીચડ્યો હશે !

• રમગન માસ દરમિયાન, શ્રીમતી તબિ-
યત સારી નથી, એવા સમાચાર એક વાર
અમને મળ્યા. કુદરતી રીતે જ અમને બધાને
ચિંતા થઈ, પણ પાછળથી તરત જ એની
સુધરતી તબિયતના સમાચાર આવ્યા, ને
અમારી ચિંતા કંઈક ઓછી થઈ. આ પછી
એક કે બે બે દિવસે, થોડુંક દૂધ લઈ ગયું, ને
મેં કહ્યું: 'સોશિયાબેન, બા(મારી બા)ના
કહેવા પ્રમાણે આ અપશુકન છે.' પણ, એમણે
આવા વહેમો પોષવાની ના બણી. એ જ સાંજે,
રાત્રી છોડ્યા પછી, એ, કિસનખાઈ ને હું
સાથે જમવા બેઠાં. અમે બધા ગમતે ચર્ચા
હતાં. આવા વહેમોમાં માનવા માટે સોશિયા-
બેન મને ચીડવતા હતાં, ને અમે એમને
કહેતા હતાં કે, તમારા મુક્તિદુકમની ઠાંધપણ
પણે આશા રખાય, ને આવતી ઈંદ તમે
તમારા ધરમાં બિજવશો. એ જ વખતે એમને
મેટ્રનનું તેડું આવ્યું, ને અમે બોલી બિડ્યા :
'સોશિયાબેનનો છુટકારો !'

તે પાંચ મિનિટમાં જ પાછાં આવ્યાં,
એમનો બંધો આનંદ અદ્દશ ચર્ચાગયો હતો,
ને એની જગ્યાએ લાનિએ સ્થાન લીધું હતું.
'Shamim Serious, parole granted,
come immediately' (શ્રીમત અડું બિમાર
છે. પેરાલ મળ્યા છે. જલદી આવો) એવી
મતલબનો તાર તેમના હાથમાં હતો. શું કરવું,
એ વિષે પળભર તો અમે કંઈ નહીં કરી
શક્યાં નહિ. પરિસ્થિતિએ લીધેલો આ અણુ-
ધાર્યો પલટો અમારા સારુ એવો જ દુઃખદાયક
થઈ પડ્યો હતો. પળના વિચાર પછી, એમણે
જવું જોઈએ એમ કિસનખાઈએ કહ્યું. એ
જવાની આનાકાની કરતાં હતાં. એ સલાહ
સારુ પ્રેમાબેન પાસે ગયાં. એમણે પણ જવા-
ની જ સલાહ આપી. છતાં, એમનું મન માનવું
નહોતું. સ્વયંસેવકનું કામ તો એ દ્વારા માતૃ-
બુમિની સેવા એ એમના મનની ધૂન બની રહી

છે. જો તેઓ પેરાલ સ્વીકારશે તો સૈનિક
અને સ્વયંસેવક તરીકેના પોતાની ફરજમાં
ચૂક્યા ગંણાશે એમ તેમનું માનવું હતું.

ફેટલીયે સમગ્રવટ પછી એમણે છેવટે
કમને જવાનું કબજ્જું. તે બંને એટલું જલદી
જાય એવું અમે ધ્રુવતાં હતાં, એટલે અમે
એમનો સામાન જલદી જલદી બાંધી
નાખ્યો. એમનાં બહેન જ્વલના દરવાજા બહાર
રાહ જોતાં બિમાં હતાં; પણ, એ પ્રાર્થનાનો
સમય હતો એટલે એમણે પ્રાર્થનામાં શામેલ
થવા આગ્રહ રાખ્યો; ને તેમણે ગંજગળાં થયા
વગર કે આંખમાં એકેય આંસુ લાવ્યા વગર
પ્રાર્થના કરી. આ પછી, અમે એમને બિંચા
મને ને શ્રીમતે જલદી સારું થઈ જાય
એવી અંતરની ઇચ્છા સાથે વિદાય આપી.
આવા વાતાવરણમાં પણ એ કિસનખાઈને ને
મને 'તમારું' અને એકબીજાનું શરીર સાચ-
વજો' કહેવાનું ચૂક્યાં નહિ. શાંત મગજનો,
સમભાવી માનસ, બહાદુરી અને હિંદુ-
મુસલમાન એકતાના સાચો ભાવનો આથી
વધારે સારો નમૂનો હોઈ શકે?

ખરેખર, મુંબઈ ને એમની ખોટ સાક્ષરો.
એના માટે અમે દિલગીર છીએ. પણ, અમને
ખાતરી છે કે, 'દેશભક્તાણીઓના મધપૂડાની
આ મધુરાણી' જ્યાં જશે ત્યાં લોકોને પોતાની
તરફ આકર્ષે જ, ને એમને વધુ મોટાં કાર્ય-
ક્ષેત્રો મળી રહેશે. આજે, જ્યારે એ માદરે-
વતન મુંબઈ છોડી બાદશાહખાન અને એમના
સસરા ડૉ. ખાનસાહેબના ગિરિપ્રદેશ તરફ
જઈ રહ્યાં છે ત્યારે અમારી એટલી જ
પ્રાર્થના છે કે,

" 'પવન શાંત નેં અનુકૂળ હો ! તમારા
માર્ગે નિર્વિઘ્ન હો !' તમે હજી વધુ બિંચે
ચલો, ને ફતેહ પર ફતેહ પ્રાપ્ત કરતાં જાઓ !
સલામ, બેન !"

ધર-ગોષ્ઠી

શ્રી 'પચિક'

*

[બિનબિન વિચાર અને વર્તન ધરાવતી કેટલીક બહેનો સમાજને લગતા અનેક પ્રશ્નો પરત્વે સંખ્યાબાવધી વિચારવિનિમય કરે તેમાંથી આનંદ અને જ્ઞાન પ્રયાસ કરે છે.]

૧.

સાંકડામાં સમાસ

સવિતા:

તમારા આજ્ઞાસનું અગ્રેષ્ઠ બહુતર તે કાંઈ બહુતર કહેવાય ! તેમાં નહિ બહુવાનું, નહિ બહુવવાનું, છતાં પરીક્ષા વખતે હોકરીઓ હદ ઉપરાંત ગોખજુવદો, માથાકૂટ અને ચિન્તાથી ચરખી ચર્ષી જાય.

ચેરિન:

બપુયા વિના—યુનિવર્સિટીની ડીગ્રી મેળગ્યા વિના—આ જમાનામાં કાર્યની કિંમત નથી. દુનિયામાં શું શું થઈ રહ્યું છે તેનું જ્ઞાન ઓવરે સારા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત કરવું જ જોઈએ.

પ્રજ્ઞા:

ખીજ દેશોમાં શું થાય છે તે જાણવા કરતાં આપણી જન્મભૂમિ ઉપર જ ઇતિહાસ રચાઈ રહ્યો છે તેમાં આપણે આપણો ફાળો આપવો ધરે. અત્યારે દિન્દને વધુમાં વધુ જો કાષ્ટ વગુની જરૂર હોય તો તેએ છે કે રેડિયો સવાની પોતપોતાનું કાપડ જનાવી ભેરાવી બપરવા કરવાની છે. તેથી દેશની અરિઆઈદર

થાય તેટલું જ નહિ, પરંતુ સ્વતંત્રતા પણ શિદ થઈ ચકે. ગાંધીજી ત્રીસ વર્ષથી આ વસ્તુ ઉપર હદ આગ્રહ રાખી રહ્યા છે, પણ આપણુ લોકોનું તે તરફ તદ્દન દુર્લક્ષ છે.

તરત્રા:

રેડિયાથી આજના યંત્રયુગમાં દેશની પ્રગતિ સાધી ન શકાય. હવે તો યંત્રોથી ચાલતાં ગંજુવર કારખાનાંની જરૂર છે, અને આમજર્ની જરૂરિયાતની વસ્તુઓનું ઉત્પાદન કરી સારી રીતે દરેકને મળે તેવી વહેંચણીની બ્યવસ્થા આવશ્યક છે.

મર્યા:

મેટાં કારખાનાંથી દેશમાં બેકારી, જૂખમરો અને દારિદ્ર્ય વૃદ્ધિ પામે છે. લોકો ખેતી ને વ્યાપાર છોડી શહેરોમાં મજૂરી કરવા બીભ-સાય છે: છતાં તેઓ બેચા આવતા નથી.

ઉષા:

અરિઆઈ યંત્રોના લીધે નથી આવતી, પરંતુ યંત્રો મારફત ને ઉત્પાદન થાય છે તેની માલિકી મૂડીદાર વર્ગની હોવાથી, તેમાં નફાખોરી સિવાય બીજી પારમાર્થિક પ્રેરણા હોતી નથી. આમ-જનતાને ઉત્પાદિત વસ્તુ અસમાનતાપૂર્વક મળવાથી સામાજિક સંજ્ઞામાં અને બ્યવહારમાં બેદખાવ અને વિસ્-ગતિ ઉપરિણત થવા પામે છે. પરિણામે સમાજમાં બે મુખ્ય વર્ગ અસ્તિત્વમાં આવે છે—માલિક વર્ગ અને શ્રમજીવી વર્ગ. તેમની વચ્ચેનું અંતર દિન પ્રતિદિન વધતું જાય છે, અને સમય જતાં આ અંતર નહુ કરવા અર્થે ક્રાંતિની જવાબો બમૂકી બેઠે છે.

દિબ્યા:

રાજકીય અને આર્થિક ગડમથલમાં આપણા લોકો એવા અટવાઈ પડે છે કે પોતાને સનાતન ધર્મ પણ ચૂકી જાય છે અને ગૃહધર્મ પણ ખોરબે પડે છે.

સચિતા:

ખરી વાત છે. મહારી પડોશીની પુત્રી હમણાં કૉલેજમાં પ્રોવીયસની પરીક્ષામાં નાપાસ થઈ. પરંતુ તેના પિતા રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાની બાંગ્લાડેશમાં એવા ડૂબી ગયા છે કે છોકરી બિચારી રડીરડીને અરધી થઈ મઈ, તેનું તેમને બાન પશુ નથી.

તરલા:

તેમાં જેટલો વાંક પિતાનો છે તેથી વધુ વાંક આપણી આત્મની ડેજવણીની પ્રથાનો છે. જે વિષયોને જીવનમાં વાસ્તવિક રીતે સ્થાન નથી, જેમાં શિષ્યોને રસ પડતો નથી તેવા વિષયો અભ્યાસક્રમમાં જડી દેવામાં આવે છે. વળી પ્રોફેસરો ધણાખરા જાતે વિદ્વાન હોય, પણ શિષ્યોને શીખવવાની કળામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. વાર્ષિક પરીક્ષા હોજી માફક રાખેતા મુજબ આવીને જીતી રહે છે તેમાં ખીયારા શિષ્યો હોમાઈ જાય છે.

સચિતા:

અમારા પાડોશીની છોકરી એક જ વિષયમાં-administration માં નાપાસ થાય છે, બાહીના બધા વિષયોમાં પાસ છે, છતાં તેને ઉપલા કક્ષાસમાં ચઢાવવામાં ન આવી. કહેવાય છે કે, ધણા શિષ્યો તેમના માતાપિતા અથવા સગાંસનેહીની લાગવગ લગાડી ખરી-ખોટી રીતે જીતીશું થઈ જાય છે. પરીક્ષકો એટલું પણ નહિ સમજતા હોય કે જે વિષયમાં છોકરીને રસ નથી તે વિષયમાં તેને નાપાસ કરવાથી કેટલું દુઃખ, નિરાશા અને કંઠાસ પેદા થાય છે ?

દિવ્યા:

ખીજ એક કોલેજના પ્રિન્સિપાલ એવા ઉત્તર છે કે, તે કહે છે કે, છોકરીઓ માંડ સોડામાંથી છૂટી બહુવા આવવા પામી તેમને નાપાસ કરીને ચૂલામાં પાછી હસેલવાનો શો અર્થ ? વળી પ્રિવિયસની પરીક્ષા તો કોલેજની

આંતરિક પરીક્ષા છે તેમાં બહેને પાસ થાય, ઈન્ટરમાં આવતે વર્ષે પેલાનું બારી ભોગવવાનું જ છે ને !

સચિતા:

આવા પ્રિન્સિપાલ ડાહ્યા અને સુર મણાય. ઉપા:

સુધરેલા દેશમાં આપણી કમનસીબ બંધથી પરીક્ષા નથી લેવાતી. ત્યાં દરેક શિક્ષકને વીસ કે પચીસ શિષ્યો સુપ્રત કરવામાં આવે છે. તેમના બહુતરમાં શિક્ષક અંગત કાળજી રાખે છે અને રસ પણ લે છે. એક જ વાર્ષિક પરીક્ષાના એક જ પરિણામમાં તો આકસ્મિક સલાહ આવતાં શિષ્ય મુંઝાઈ પડે અને આખા વર્ષની મહેનત પર પાણી ફરી વળે.

સચિતા:

આપણા લોકપ્રિય પ્રધાનો આ બાબતમાં શું કરે છે ? ખાર ખાર મહિના થયા આવ્યા તો પણ અભ્યાસક્રમમાં સુધારો કેમ કરેતા નથી ?

ઉપા:

પ્રધાનો રાજકીય આંદોલનમાંથી જીયા જ આવવા પામતા નથી. કામી રમખાણ, હડતાળ, બજેટ, મતાધિકાર, કમીટી, સબકમીટી, જુલ-રચના-આ બધી ઘડઝાંગમાં જ ડૂબી ગયા છે.

સચિતા:

બધાં એ પ્રધાનપદાં અને બધું એવું ભજુતર !

પ્રજ્ઞા:

આવી અધીરાઈ ન આવે. કોન્ગ્રેસી-પ્રધાનો ધીમે ધીમે સૌ સારાં વાનાં કરશે.

સચિતા:

ધૂળ કરશે. અનાજ, કાપડ અને દિવાસળી જેવી ક્ષુદ્ર બાબતમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી શક્તા નથી તે મોટી બાબતોમાં શું કરી શકવાના હતા ?

ઉપા:

આ બધી ગૂંચવણનું મુખ્ય કારણ એ છે કે, આપણા કોન્ગ્રેસી નેતાઓ અને પ્રધાનોને બ્રિટિશરોનો વારસો મળ્યો છે. તેમની મુશ્કેલી

ખંગાળની સ્ત્રીઓએ લખેલા હિંદના શિલ્પીઓને

વિનંતી પત્ર

ખંગાળ ધારાસમાના ત્રણ સ્ત્રી સંખ્યે શ્રીમતી નેહી સેનગુપ્તા, શ્રીમતી આચાર્યા સેન અને કુ. વીજ્યાદાસે લોકપ્રતિનિધિસભામાં મૂળભૂત અધિકાર-સત્ત્વ કમીટીમાં એકલા સ્ત્રી પ્રતિનિધિ રાજકુમારી અમૃતકુંવરને એક પત્ર લખી ખંગાળની સ્ત્રીઓની મૂંઝી વેદનાઓ પ્રત્યે ધ્યાન આપવા વિનંતિ કરી છે.

તેઓ જણાવે છે: “પ્રતિકુળ સંજોગો, અયોગ્ય સામાજિક હિંદો, અન્યાયી કાયદાઓ તેમ જ કુટુંબમાં તેઓનું દલકું રથાન હોવાને પરિણામે ખંગાળની સ્ત્રીઓ માનસિક તેમ જ શારીરિક રીતે નષ્ટા અને નિરાધાર બની જવા પામી છે. તેઓ બીજા પ્રાંતોની બહેનો કરતાં પણ વધુ નિરાધાર બની મર્યાદા છે. આ કારણસર જ ખંગાળી સ્ત્રીઓ આઠલો બંધી વાર સહન કરનારા સિનમોનો ભોગ બની છે.

“પ્રાંતમાં થયેલાં રમખાણને પરિણામે જો કોઈએ સોચી વધુ મદદ કરું” હોય તો તે સ્ત્રીઓ જ છે. અમે અમારી જાનની રક્ષા ન કરી શક્યાં તે માટે સ્ત્રીઓ તરીકે અમે

શરમની ઊંડી લામણી અનુભવીએ છીએ, પણ સાથે સાથે સમાજે દર્શાવેલી અમાનુષી નિષ્કૃષ્ટતા તેમ જ રાજ્યે સ્ત્રીઓ સામે વારંવાર કરેલા પાશવી અપરાધોથી અમને દુઃખ ઊપજે છે. હિંદુ આજે સ્વતંત્રતાનો વિચાર કરી રહેલ છે. હિંદુનું નવું બંધારણ આજે એક પગ ચડી ચૂક્યું છે. એટલે ખંગાળમાં પ્રવર્તી રહેલા આ બધાનું અનિષ્ટ પ્રત્યે નૂતન હિંદના ધર્મ-વૈષાલ્યોનું આ પત્ર ઉપર સદી-કરનાર ધ્યાન ખેંચવા માંગે છે.

આવા અત્યાચારને કાષ્ટપણ ભોગે અંત-કાવવાનાં પગલાં ભરવાં જોઈએ. અને સ્ત્રીનું શરીર પવિત્ર તેમજ અનવધ્ય છે, એવી જાહેરાત કરી આ દિશામાં એક અતિ અસર-કારક પગલું ભરવું જોઈએ.

“એટલે સ્ત્રીઓ પર અત્યાચાર કરનાર અપરાધીને કાયદાની દૃષ્ટિએ સખનમાં સખત દિશા થવી જોઈએ. હિંદની સ્ત્રીઓનો આ મૂળભૂત અધિકાર હોવો જોઈએ.

“સ્ત્રીઓની મૂંઝી વેદનાઓ પ્રત્યે ધ્યાન અપાવું જોઈએ. અમને આશા છે કે ભારતી હિંદના શિલ્પીઓ આ તરફ પૂરપૂરું ધ્યાન અને સંબળ આપતાં અચકારી નહિ.”

બેચડી છે. એક એક રાજકીય વિષયોમાં જ રમખાણમાં રહેવાની કુટેવ અને બીજી એ કે પ્રજાની આર્થિક પ્રગતિ સાધવામાં મૂંઝાદાર વર્ગ પ્રધાનો અને નેતાઓ ઉપર રચાયેલું વર્ચસ્વ. રાજકીય જાનનામાં રોકાઈ રહેવાને બદલે રાજકીય પ્રદેશમાં જો નેતાઓ અને પ્રધાનો ન ધ્યાન આપે તો રાજકીય પ્રગતિ તો શું, પણ કોમી પ્રગતિ જીતી જાય. પ્રજાના આર્થિક દિન સિવાયની બીજી બંધી વાતોમાં પાંડિત્યનો ખાતો રાજકીય અપ-ક્રમે દેખાય છે; તેમાં એક પ્રકારનો વિચાર-રૂઢિ છે; તે વાસ્તવિકતાથી વંચિત છે; અજ્ઞાન છે.

તરલાક:

ખરી વાત છે. આ મનોદશા તે આપણા નેતાઓ અને કાર્યકરોમાં પણ નગર પડે છે. યોગ્ય વખત પડેલાં સ્ત્રીઓના એક મંડળને ગુજરાતના પ્રખર મુસ્લિમ રિશ્તકર મહારાજે સલાહ આપી કે ‘સાંકડામાં સમાસ’ કરનાં શીખો. હવનની જરૂરિયાતો આ જમાનામાં શા માટે પડતી? વૈજ્ઞાનિક ઉત્પાદનના લાભ શા માટે ન લેવા? મોસાલોમાં જ ચોક્કાસ શોખે? બાકીના લોકો સંકડા-મજુની અંધારી ઝાટકીમાં જ ફાંફાં મારે? ખરું પૂછે તો આવી અજ્ઞાનતા મનોદશાને લીધે આપણી રિશ્ત વધારે અને વધારે બમ્મી રહી છે.

બાળવિધવાઓનાં પુનર્લગ્ન

હેમચાર (ટિપેરા)માં ચાર શેલાડી ખાતે પ્રાર્થના પછી મહાત્માજીએ પોતાને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોનો લેખિત જવાબ આપ્યો હતો.

પ્રશ્ન:-નામશુદ્ધ જાતિની બાળઓને સામાન્ય રીતે બાર કે તેર વર્ષની ઉંમરે પરણાવવામાં આવે છે. અગાઉ તો ત્રણ ચાર વર્ષની ઉંમરે લગ્ન થતાં હતાં. વરને કન્યા માટે ૧૫૦૦ રૂપીયાનું પદ્મ -આપવું પડે છે. બંને વચ્ચેની ઉંમરની સરાસરી જોતાં લગભગ ૧૨ કે ૧૩ વર્ષની ઉંમરનો તકાવત રહે છે. આ જાતના એક વિભાગમાં વિધવા-લગ્નની છૂટ હતી; પણ બીજો એક વિભાગ જે એનાથી યાંડયાતો ગણાતો હતો, તેનું અનુકરણ કરીને એ લોકો આ ટેવ છોડી રહ્યા છે. બાળલગ્ન અને વિધવાના પુનર્લગ્ન અંગે આપનો શો અભિપ્રાય છે ?

મહાત્માજીએ જથ્થાબંધુ: મારો અભિપ્રાય નિશ્ચયાત્મક છે. પહેલાં તો બાળવિધવાઓ માટેની શક્યતા હોવી જોઈએ નહિ. બાળ-લગ્ન પ્રત્યે મને નારાજ છે. ઉચ્ચ ગણાતી કામ પારોથી હમનશીળ નામશુદ્ધોએ અપનાવેલો એ કુરિવાજ છે. હું પદ્માના રિવાજની પણ વિરુદ્ધ છું. એ તો બીજું કંઈ નહિ પણ બાળાઓનું વેચાણ ગણાય; અને નામ-શુદ્ધોમાં પણ પાછી પેટા યાતિ હોય એ વખોડી કાઢવા જેવું ગણાય. તમારી અંદરની બધી યાતિ પદ્ધતિ નાશુદ્ધ કરવાની હું તમને સલાહ આપીશ.

આ અંગે મેં વારંવાર વ્યક્ત કરેલો અભિપ્રાય તમારે ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. બધી યાતિઓ નાશુદ્ધ કરી, ફક્ત એક જ યાતિ રાખવી જોઈએ, એટલે કે બંગાળી. અને પોતાને બંગી કહેવાવવામાં બધા હિંદુઓએ મર્ગ લેવો જોઈએ.

બાળલગ્નો નાશુદ્ધ થતાં ફેરતી રીતે જ, એ

ગાંધીજી સાથે પ્રશ્નોત્તરી

કાષ્ઠ હશે તો પણ, બહુ જ થોડી યુવાન વિધવા હશે. સામાન્ય નિયમ તરીકે એક માણસને પોતાની જીંદગી દરમિયાન એક જ પત્ની અને એક સ્ત્રીને પોતાની જીંદગી માટે એક જ પતિ હોવો જોઈએ એમ હું માનું છું. એવી કહેવાતી યાતિઓમાં રિવાજને લીધે સ્ત્રીઓ માટે બળાત્કાર વૈધવ્ય પ્રચલિત બનાવવામાં આવ્યું છે. માણસો માટે ઉત્પાદો જ નિયમ છે. એ એક લાંછન છે. જ્યારે સમાજ એવી દયાળુ નક પરિસ્થિતિમાં હોય ત્યારે હું બધી યુવાન વિધવા માટે પુનર્લગ્નની હિમાયત કરું છું. હું જાતિની સમાનતામાં માનું છું, અને તેથી સ્ત્રીઓ માટે પુરુષો જેટલા જ હક્કોનું વિચારી શકું.

પ્રશ્ન: તમે એમ કહો કે તમે આંતર-યાતિય લગ્નની તરફેણ કરો છો, પણ એ જ વખતે તમે એમ કહો છો કે દરેક પક્ષે પોતાનો ધર્મ બળવી રાખવો જોઈએ; અને તેથી કહો છો કે તમે આંતર-યાતિય લગ્નો પણ સહન કરો છો. જુદા જુદા ધર્મોના પક્ષોએ પોતાના જીવનના અંત સુધી પોતાના ધર્મો બળવી રાખવાના દાખલા છે? કેટલી આંતર-લગ્નની સંસ્થા ધર્મને ઇન્કારતી નથી; અને તે ધર્મની ચિથિલતા તરફ દર્શાવતી નથી ?

મહાત્મા ગાંધી: પ્રશ્ન યોગ્ય છે. મને એવા દાખલા યાદ નથી કે જ્યાં પક્ષો મૃત્યુ સુધી પોતાના ધર્મને વળગી રહ્યા હોય, કારણ

આરાધના

મારા આંખના નીલાંબર માંય રે,

પ્રભુ, યદ્યંચન્દ્રમા વસો :

મારા હૃદય સરૌવર માંય રે,

યદ્યંચ પદ-પાંદડી હસો !

મારા નયનના નીલાંબરમાંય રે,

પ્રભુ, યદ્યંચ તારલા વસો :

મારા હૃદય સરૌવરમાંય રે,

પાણીને પડછાયા હસો !

મારા નેત્રના નીલાંબરમાંય રે,

યદ્યંચ તેજકુલમાં વસો :

મારા અંતરમાં પુષ્પ પારિજાત રે,

યદ્યંચ પ્રેમભાવે હસો !

જનાઈન પ્રભાસ્કર

હમને કોઈ પણ વખતે થાય તો તે આવકાર પાત્ર હોયું હું; પણ એ વિચાર હંમેશને માટે હું ધરાવતો નથી. વાસનામાંથી આવે સંબંધો જનમવા ન લેઈએ એ જ મારી માન્યતા છે.

એ વાસનાનું જ એ પરિણામ હોય તો પત્ની એ હમ જ ન ગણાય. મારા વિચાર પ્રમાણે હમ તો એક પરિવ્રજ સંરચા છે. તેટલા માટે એમાં અન્યોન્ય પ્રત્યે મૈત્રીની ભાવના હોવી ધોર; અને પક્ષને એક ખીળના 'ધર્મ' સંપ્રદાયને માટે સમમાન અને સન્માન હોવું જોઈએ. એમાં વંદાળના પ્રશ્નને સ્થાન જ નથી. એ સ્થિતિએ એક ખીળ પ્રત્યેની દુસ્મનાવટની ભાવનાને તિલાંજલી આપે અને વિશ્વના ધર્મો પ્રત્યે સમાનતાની લાગણી દાખવે તો જ આ સુખદ પ્રસંદ સંભવી શકે.

કમલપુર, ગામની વિદાય લેતી વખતે અંધીજીએ પોતાની આસપાસ ટોળે વળેલાં અને પોતાની ચરણજ સેવા પડાપડી કરતાં, સ્ત્રીપુરુષો અને બાળકોનાં એક ટોળાંને ઉદ્દેશીને કહ્યું હતું કે, મારાં ચરણને સ્પર્શ કરશો નહિ, હું તો અરણ્યોમાં ચે સૌથી અરણ્ય છું.

ગાંધીજીએ પ્રશ્નોત્તરીમાં કહ્યું કે કેટલાક મુસ્લિમ દીકાકારોએ મને પડદા પદ્ધતિ સામે બોલવા એતરફી આપી હતી, માટે જ એ વિશે બોલતાં હું સહેજ અવ્યક્ત છું. પણ ત્યારે ઘણી ડિંકુ સ્ત્રીઓ પણ પડદા પાળે છે એ મારા બેવાયાં આંખું ત્યારે એ વિશે હું માનું કે ખરે પડદા તો હૃદયનો છે. પડદા પારે ને સ્ત્રીઓ પુરુષો પર નગર દેરે છે અને એ પુરુષ સંબંધી મનમાં વિચાર કરે છે એ તો પડદા પાછળ રહેલી ભાવનાનો જાંઝ ક્યાં સમાન છે. એ એની પાછળ રહેલી ભાવનાને સ્ત્રીઓ અપનાવે અને અનુસરે તો તો મદાન પયમખરના પયમામનું જરૂર તેઓ પાલન કરે છે એમ મનાય.

કે હું ને મિત્રાને જાણ્યું હું તે દજ મરણ પામ્યા નથી. જ્યાં જે એવા સ્ત્રી-પુરુષ જોયા છે, જેઓ જુદા ધર્મપ્રચાર કરતા હોય, અને દરેક પોતાના ધર્મને તેના ત્યાગ વિના વળગી રહ્યા હોય; પણ હું ત્યાં સુધી તો દલીલ કે તમારે જૂનકાળના અનુભવની રાત્રિ જેવા યોગ્યતાની જરૂર નથી. તમારે નવા દાખલા ઉભા કરવા; જેથી નરમ દાખલાઓની નરમાય જતી રહે. આંતરસખોની બાબતમાં હું માનતો નથી પણ હું આંતરસખના સુપારા માટે આવકારીશ. ગાંધીજીએ જણાવ્યું કે 'હું આંતરધાર્મિક

.....ને રોશને ટ્રેનની વાટ જોઈ હું
 જિભી હતી. વચલું રોશન હતું અને ટ્રેન છેક
 દિલ્હીથી ચિઝાર બરેલી આવે એટલે જગાને
 માટે સ્વાભાવિક ચિંતા તો હોય જ. પણ ટ્રેન
 આવતાં સારે નસીબે સામે જ સ્ત્રીઓનો
 ‘કુચે’ આવ્યો, અને તેમાં એક જ યુવતી
 બેઠેલી હતી. તેના પોષાક પરથી ગોવાનીઝ
 પ્રીસ્તી જેવી દેખાઈ. મારા ડબ્બામાં દાખલ
 થવાના હક સામે ધણીએક ‘મેમ સાહેબો’
 માફક જરૂર પોકળ વાંધા ઉઠાવાશે અને ધણી
 વખત કરતું પડે છે તેમ તકરાર કરી ડબ્બામાં
 ચઢતું પડશે એવી કલ્પના કરી હું ડબ્બા પાસે
 મઠી, ત્યાં તો યુવતીએ જલ્દી જલ્દી બારણું
 ખોલ્યું: “આવો આવો, પાંચ દિવસથી હું
 એકલી જ મુસાફરી કરું છું ત્યારે ઊતરવાના
 બે કલાક પહેલાં તમે મળ્યાં” એવા આવકારતા
 શબ્દોએ મને વધાવી લીધી.

સ્વાભાવિક રીતે ક્યારેય આવો હો, ક્યાં
 જાઓ હો, એવા સવાલોથી મેં ઝોળખાણ
 શરૂ કરી. યુવતી છેક બિઝારથી આવતી હતી.
 પાંચ દિવસથી ચારપાંચ ઠેકાણે ટ્રેનો બદલતી
 આવતી હતી. ગોવાનીઝ નહિ, પણ ગુજરાતી
 ખિરતી હતી. તેની વાંકુંધારા અરખલિત ચાલી
 રહી હતી. ‘પટણા પાસે ... પુરની લસકરી
 હોરિપટલમાં નસતું કામ હતું કરું છું. ઘર
 ગુજરાતમાં ... માં છે. દમજી નાતાલ માટે
 રજા લઈ ઘેર જાઉં છું. ઘેર મા, બાપ અને
 ત્રણ નાનાં બાઈ બહેન છે. બાપનું મગજ
 અરિયર છે. માએ પારાવાર મુશ્કેલીઓ વેડી,
 પારકાં વૈતરાં કરી અમને મોટાં કર્યાં છે. હું
 તો પંદર વરસની થઈ ત્યારથી કાંઈ ને કાંઈ
 કામ કરી માને ‘મદદ કરું છું’. હું અને મારી
 મોટી બહેન મેટ્રિકમાં પાસ થયાં. પછી અમને
 બન્નેને કોલેજમાં જવાનું બહુ મન હતું. અમારા
 શહેરમાં જ કોલેજ છે; પણ પૈસાની મદદ એક
 જણ માટે મળે તેમ હતું, એટલે બહેનને કોલે-

માતાના સંસારનો ભાર વહેનારી

અર્વાચીના

[સત્ય ધટના]

લેખિકા:

શ્રી. સરોજિની મહેતા

*

જમાં જવા દીધી અને મેં રેશનખાતામાં
 નોકરી લઈ લીધી. મોટી બહેન બે વરસ
 બણીને પરણી ગઈ. થોડો વખત નોકરી કર્યા
 પછી મને ખબર પડી કે મુંબઈમાં એક વરસની
 તાલીમ આપી લસકરી હોરિપટલે માટે નસો
 તૈયાર કરે છે એટલે હું ત્યાં મઠી; અને પાસ
 થયા પછી નસની નોકરી કરું છું.’

વાતો કરતાં ટ્રેન એક બીજી રોશને
 આવીને જિભી રહી. સામે એક બીજી ટ્રેન
 આવી. દેરી લસકરી સિપાઇઓથી ભરત્યક હતી.
 અમારી સામે આવેલા ડબ્બામાંના સિપાઈ
 ઝોએ એમની રીત મુજબ અસભ્ય રીતે ખૂસો
 પાડવાનું, તાળાઓ ને સિસોટીઓ વગાડવાનું
 શરૂ કર્યું. યુવતીએ બીડીને એ તરફની બારીઓ
 ખંધ કરી. પછી બોલી: ‘મારે તો રોજ
 આમની સાથે કામ લેવાનું હોય છે. દિવસે
 તો, હોરિપટલમાં પુષ્કળ કામ કરનારાં હોય,
 એટલે કાંઈ ન કરી શકે, પણ રાતની પાળા
 આવે ત્યારે અમે બે નસો ફક્ત હોઈએ. વોડ

હોય તો ખૂણામાં બેસીને કોઈનાં ખાતો હોય. વારસદારી બેમાંથી એક નક્કર ડ્યુટી રૂમમાં બેસે ને એક વોર્ડમાં ફરી આવે. એ વખતે આ લોકોની સત્તામજ્જીનો પાર નથી. પણ કોઈને સમજવી, કોઈને ધમકાવી ને કોઈને એ તમાચા મારીને પણ સીધા-રાખું છું. મેટ્રન મારા પર બહુ ખુશ રહે છે ને કહે છે કે, તારા જેવી મધી નસે હોય તો આ સિપાઈઓ આપમેળે જ સીધા થઈ જાય.'

નાનપણથી સ્વાશ્રયે બિછરેલી આ યુવતીમાં જે દિવંમત હતી તે પ્રશ્નોના ચોક્કસ પહેરા નીચે લાજ મજાગમાં કે પડદામાં રહેલી સ્ત્રીઓમાં ક્યાંથી હોય ?

જીતરવાનું રોશન પાસે આવતું ગયું તેમ યુવતી ખૂબ ઉત્સાહમાં આવી.

“ધેર જઈય ને ‘મા, મા,’ ફરી જૂઓ પાડીય ત્યારે એ ફરી દરખાશ માંડી ચર્ચ જશે ? બે ત્રણ વખત રજા મળ્યા ને પાછી રદ થઈ હતી, એટલે આ વખત તો માને ખખર જ નથી આપી કે આવું છું. એટલે નકામી નિરાશ ન થાય. હોશિયરતામાં કામ કરતાં પણ રાતદિવસ મા યાદ આવ્યા કરે છે. બીજા નસો સિનેમા જોવા કે કપડાંની ખરીદી કરવા વારંવાર જાય ત્યારે મને સાચે આવવા ખૂબ આમન કરે છે. ધણીવાર મન થઈ પણ જાય છે, પણ તરત કામ ફરી ફરી લાજી ગયેલી જુવાનીમાં ધરડી થઈ ગયેલી માનું ગોડું નખર આગળ તરી આવે છે, એટલે મન કહ્યું ફરી ના પાડી દઉં છું. કેટલોક નસો મને ‘કંજુસ’, ‘મુંજી’ એવાં એવાં નામ આપે છે. પણ મારી માના મુખ કરતાં એ લોકોની મસ્કરી કાંઈ વધારે કીમતી નથી. જેટલું દુઃખ મોજશોખમાં જીવાં તોટું મારી માને જ આપું મને ને ? માને નિયમસરના પૈસા મોકલી દઉં,

મારા બધાં બિલ ચૂકવું, પછી જો કાંઈ વધે તો જ એવા શોખ પાછળ ખરચું છું.’

મેં ખૂણું: ‘તમારે કોઈ કમાય એવો કામ નથી ?’ તેણે આવેશથી કહ્યું: ‘ના, કામ નથી. માર જ વરસતો છે. મા પણ ધણીવાર એક્સોસ કરે છે કે એક મોટો કમાઈ દીકરો હોત તો કેવું સાઈ ? પણ હું કદું છું કે હું દીકરા બરાબર જ છું ને ? એ કહે છે કે તું પરણી જાય તો મારું થું થાય ? પણ મેં કહ્યું કે મારી નાની બહેન કમાઈને તાઈ પૂરું ન કરે ત્યાં સુધી નહિ પરણું એવું વચન આપું છું; પછી કોઈ છે ?’

આ સરળ ભાવથી વાતચીત કરતી જતી યુવતીની આત્મચોક્ષની ભાવનાથી હું ખરેખર તેના પર મુગ્ધ થઈ ગઈ. સ્ત્રીઓ કમાય તો સ્વાર્થી, સ્વચ્છંદી થઈ જાય એવી જૂઓ પાક નારા સમાજને આવા દૃષ્ટાંતો જોવાની ક્યાં પડી છે ? એ તો નવલકથા, નાટક, સિનેમા બધે જ સ્વાશ્રયો અને ફળેત ફરી પતિના ને સાસુના ટપલા ખાતી શુભામી માનસવાળી અને છાપરે ચઢાવે છે અને એ રીતે આપણા કમબોય દેશની શુભામી પરંપરા ચાતુ રાખવામાં જ કાળો આધાર કરે છે; ‘અર્ચામીના’ની ઠેકડી ફરી ‘પ્રાચીના’ની જ મદત આઈ સ્ત્રીઓને દુઃખાલુ રાખે છે. એને જીતરવાનું રોશન આવ્યું ને યુવતી ‘આદા ! માનું, ધર આવ્યું’ એમ બાળક પેઠે જૂઓ પાડતી ટ્રેનમાંથી ફૂટી પડી !

માત્ર ૧૬ વર્ષની આ યુવતીએ માના સંસારનો સમસ્ત ભાર પોતાના માથા પર લઈ લીધો હતો. નડોતી એની પાસે કહેવાતી કુલીનતા, નડોતી મૂડી કે નડોતી પુંરુપ કુટુંબીઓની ઓથ. માનુષ્ય એ જ એની કુલીનતા, સ્વાશ્રય એ જ મૂડી અને દિવંમત એ જ એની ઓથ !

સ્ત્રીજીવનનો આવતો અંક ‘મિથાણીસ્મૃતિ અંક’ પ્રગટ થશે.

જુદા જુદા અનેક દેશોની સ્ત્રીઓને યુદ્ધ દરમિયાન ઉતાવળે અમેરિકન સૈનિકોએ એકે કઠેલાં લગ્નમાં છેવટે પસ્તાવાનો વખત આવ્યો છે. તાજેતરમાં જ 'એવી બે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ પોતાના બે અમેરિકન પતિને છોડીને પોતાને દેશ પાછી ફરી છે અને તેમણે જાતે કરેલું જ્ઞાન અહીં આપ્યું છે.

એ બેમાંની એક શ્રીમતી લોનાં અલ્-વારેઝની ઉંમર ૨૫ વરસની છે. પહેલાં તે એક દુધની દુકાન પર કામ કરતી હતી, અને પહેલેથી જ ખૂબ સરમાળ અને ઓછાબોલો હતી. અમેરિકાથી પોતાની અઢી વરસની બાળકીને લઈને તે પાછી ફરી છે. તેણે પોતાનું જ્ઞાન નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે.

'મારા પતિએ અમારાં લગ્ન પહેલાં મને કહ્યું હતું કે, તે એક સ્પેનિશ કુટુંબનો છે. તેનું ઘર લોસ એન્જેલ્સ પ્રાંતમાં છે. ત્યાંની ઇમારતો ખૂબ પ્રખ્યાત છે, અને મને પણ ત્યાં રહેવાનું મળશે. પરંતુ જ્યારે હું અમેરિકા ગઈ ત્યારે જાણવા મળ્યું કે તે સ્પેનિશ નહિ, પણ મેક્સિકન હતો.

'તે મને અને રોબિન [નાની પુત્રી] ને એક તૂટેલા મકાનના બે ખંડોમાં લઈ ગયો. તે મકાન લોસ-એન્જેલ્સ પ્રાંતમાં ગંદી અને કચરાથી ભરપૂર 'અંકર્સ'દિલ એવેન્યુ' માં હતું. પાડોશમાં પણ એક ગોરી સ્ત્રી વગર બીજાનું ઠાઈ નહોતું. જ જણાતું એક મેક્સિકન કુટુંબ તે મકાનના નીચલા ભાગમાં રહેતું હતું. તેમાં ઠાઈ અંગ્રેજ ભાષા જાણતું નહોતું.

'જ્યારે રોબિન બહાર રમવા જતી ત્યારે દોડીને એકદમ અંદર પાછી આવતી રહેતી કારણ કે તેને મેક્સિકન બાળકોની ભાષામાં સમજ નહોતી પડતી.

'મારો પતિ મને એક બે વાર તૃત્ય માટે મેક્સિકન તૃત્યશાળાઓમાં પણ લઈ ગયેલો. ત્યાં કેવળ મેક્સિકન લોકો જ આવતા અને તે

પરદેશીને પરણેલી સ્ત્રીઓનો

દાખલ ગુજરાતી સભા
પરજીયા સપ્તમ વૈદ

પ્રણય

અને

પશ્ચાત્તાપ

*

લોકો મારા તરફ બહુ જ ખરાબ રીતે ધુરંડા.

'એક વાર હું મારા પતિ અને તેના મેક્સિકન મિત્રો સાથે બહાર ફરવા મઈ હતી. તેણે પોતાના મિત્રો વચ્ચે મારી ખૂબ મજાક ઉડાવી. આથી હું તેને તેના મિત્રો સાથે રહેવાનું કહીને પાછી ચાલી આવી.

'એક વાર તેણે મને ખૂબ મારી અને મારા હાંત તોડી નાખ્યા. તે રાત્રે મેં ઇંગ્લેન્ડ પાછા આવવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. તેણે મને પહેલેથી કહ્યું હતું કે જો મને અમેરિકામાં ગમશે નહિ તો મને ઇંગ્લેન્ડ આવવાનું બાકું આપશે, પરંતુ હું રોબિન તેની પાસે મૂકી જાઉં તો જ મને બાકું આપે તેમ કહ્યું.

'આથી મેં ધીમે ધીમે થોડા થોડા પૈસા બચાવવા માંડ્યા. ધરનું ખર્ચ નેટલું ઓછું થઈ શકે તેટલું ઓછું કરવા માંડ્યું અને એ રીતે દેશમાં પાછા આવવા માટે 'બાકું' એકઠું કરવા લાગી. લગભગ બે માસ સુધી મારાં કપડાં પાછળ કે રોબિન માટે એક પાઈ પણ મેં ખર્ચી નહિ.

'મારા પતિએ દારૂ પીવો શરૂ કર્યો હોઈને રાત્રે ધણુંખડું બહાર જ રહેતો હતો. હું દેશમાં પાછી

આવવા નીકળી તેના એક અડવાડીઆ પહેલાં તે પોતાનો સામાન લઈ ક્યાંક ચાલ્યો ગયો, પણ મેં બાહ્ય પૂરતા પૈસા એકદા કરી લીધા હતા.

“મારી એક પિતરાઈ બહેન પણ ઠાઈકીની સાથે લામ કરી અમેરિકા આવી હતી. તેની પાસેથી મેં લોસ એન્જિલ્સથી સાન્ફ્રાન્સિસ્કો સુધીનું બાકું લીધું. ત્યારે હું જલ્દાજમાં બેઠી ત્યારે મારી પાસે એક પામ્પ પણ બચી નડોતી.

“હવે હું મારા દેશમાં મારી મા સાથે રહું છું અને જે કંઈ બની ગયું તે મને એક બજાનક સ્વપ્ન જેવું લાગ્યા કરે છે. મને થાય છે કે, હું અમેરિકા ન ગઈ હોત તો ‘હેવું સારું’ !”

*

શ્રીમતી નોમો ટાઉનસેન્ડ લગભગ ૨૪ વર્ષની એક સુંદર અને રસુછ સ્વભાવની સ્ત્રી છે. તેણે પોતાની વાત આ પ્રમાણે કહી છે:

“હું મારા પતિની સાથે લગ્ન મુકામે આવેલી એક પશુચાળામાં ગઈ, ત્યાં ૧૮૦૦ પશુ હતા. લગ્ન જતા માટે અમારે ૧૩૦ માઈલનો પ્રવાસ કરવો પડ્યો હતો. તે દરમિયાન મેં ત્રણ વાર કહ્યું હતું કે ટ્રેનમાં એટલી ગંદકી છે કે મારે નાકડું પડશે. નાણા સિવાય હું મરી જઈશ.

“પરંતુ ત્યારે હું મારા પતિની પશુચાળામાં ગઈ ત્યારે તેણે મને એક બાજુ લઈ જઈ કહ્યું: ‘પ્રિયે, મને ખરેખર કુખ થાય છે, કે આપણે ત્યાં નકાવા માટે રનાનાગાર નથી.’ મારા જીવનમાં મને મોટા ધક્કો ઠાઈવાર નડેલો લાગ્યો. મને ખાતરી હતી કે રનાનાગાર વધરવું તો ઠાઈ પર કોય જ નહિ. દીનના એક નાના ટપમાં ધોવાનું સપાથું કામ મારે કરવું પડતું હતું. ત્રણ માસ સુધી મારા પતિની સાથે ત્યાં રહી તે સમય દરમિયાન મારે તેનાથી જ ગલાવવું પડેલું. આખી પશુચાળા ગંદકી અને ધૂળથી ભરપૂર હતી.

“મારા પતિએ એક વાર મને ‘પૂછ્યું’ કે

મારી પાસે ડેટલા-પૈસા બચ્યા છે ? ત્યારે મેં કહ્યું કે ૨૦૦ ડોલર છે. ત્યારે તેણે કહ્યું કે તેની પાસે કેવળ ૯ ડોલર છે, જેથી પ્રસંગ પર એ પૈસા કામ લાગશે.

ત્રણ અડવાડીઆ પછી મારા પતિનો બાઈ, તેની સ્ત્રી અને તેનાં નાનાં છોકરાં તથા મારી નણંદ, તેનો પતિ, તેની પાંચ છોકરીઓ અને એક નાનો છોકરો અમારી સાથે રહેવા આવ્યા.

“એક પાંડોથી પાસેથી તંબૂ લીધો અને પાછળના આંગણમાં તે બાંધ્યો. હું આઠ બાળકો અને મારા પતિના કુતરા સાથે ત્યાં સૂઈ રહેતી. બાળકોને જમીન પર સૂવું પડતું. બાઈની બધાં નાનાં બાળક સાથે ધરમાં સૂતાં. રસોઈ એટલી ગંદી થતી કે ત્યારે હું વાસણ ઊટકવા બેસતી ત્યારે મારી આંખોમાં આંસુ આવી જતાં. એટલે હું દોડી આંગણમાં જઈ ખૂબ જ રડતી.

“પાછળના આંગણમાં એક ખાડો ખોદી જગર બનાવવામાં આવ્યું હતું. ત્યાંથી માથું ફાટી જાય એવી દુર્ગંધ આવ્યા કરતી. માથું ઝાળવા વગેરે પ્રસાધન કાંચો મટિના ખંડની બનાવટ એવા પ્રકારની હતી કે તેનો ઉપયોગ બે જણા કરી શકે, એટલે ત્યાં એકાંત જેવું મળતું જ નહિ.

“સારા નસીબે મેં મારા પતિથી છાનાં ૨૮૩ ડોલર બચાવી રાખ્યા હતા એક દિવસ ત્યારે તેણે મને મારજીડ કરી ત્યારે મેં ત્યાંથી નીકળી જવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. પતિને આ ખબર પડતાં મને રાખવા માટે મારે ઘણું પ્રયામત કરી પણ મને હવે ત્યાંના પાંદે અનુભવ થઈ ચૂક્યો હતો. આથી હું ત્યાંથી નીકળી, સાનડીગોમાં મારા ભત્રીજા પામે આવી અને તેની પાસેથી ૪૦ ડોલર ઉઝીના લઈ સાન્ફ્રાન્સિસ્કો ગઈ. ત્યાંથી હું જલ્દાજમાં બેઠી ત્યારે મારી પાસે કેવળ પાંચ ડોલર બાકી રહ્યા હતા.”

રત પડવા આવી છે. અધારિયા રેલ્વે
પાટા ઉપર સચલાઈતનો પ્રકાશ વેરતી વેરતી
નિરમગામથી ઉપડેલી ફાસ્ટ ૪૦ માઈલની
ઝડપથી મુંઝઈ તરફ દોડી રહી છે.

પાલગઢ રોશન આબુનું. ગાડી ઊભી રહી.
એક માણસે જોઈ લીધું કે એક સેકન્ડ ક્લાસ
લેડીઝ કમ્પાર્ટમેન્ટમાં માત્ર એક બહેન અને,
એનું નાનું બાળક જ છે.

ઉતાડ્યો ચડ્યા બિતયાં અને ફરી સીટી
વાગી ને ગાડી ઊપડી. ગાડી રોશનનું પ્લેટફોર્મ
પૂરું વટાવી જાય એ પહેલાં સામી બાજુએથી
એક માણસ પેલી બહેનવાળા ખાતામાં દાખલ
થવા માટે પગથી ઉપર ચડ્યો. બહેને જોયું
કે તરત જૂઠા મારી: 'ભાઈ, જોતા નથી, આ
તો સ્ત્રીઓનો. ડબ્બો છે? બીજા ડબ્બામાં
જાય.' આજ્ઞાનાર કાંઈ સામજ્યા વિના લોખં-
ડનું હેન્ડલ ઝાલીને ઊભો રહ્યો. એણે કોટ
પાટલૂન પહેધો હતાં. આંગળીઓમાં ત્રણચાર
સોનાની વીંટીઓ પહેરી હતી. એ બેદરકારી
ખતારીને ડબ્બામાં ધૂસવા જતો હતો. એટલે
બહેનને વહેમ પડ્યો. એણે એને રોક્યો અને
હું કે, 'જો અંદર આવશો તો હું સાંકળ ખેંચીશ.'

આવનાર માણસ બહાર લંટકી રહ્યો.
બહેને આવનાર સામેનાં બારીનાં બારણાં જંધ
કરી દીધાં. ગાડી તો ચાલી જ જતી હતી.
થોડી વારમાં વસંધની ખાડી આવી. ખૂલ ઉપર
ધમધમાટા બોલાવતી ગાડી તો આગળ જ
વધે જતી હતી.

હવે પેલો આવનાર બાજુની બીજી બારી
પાસે આવીને નમ્રભાવે બોલવા લાગ્યો: 'બહેન,
બહાર દરિયાનો ઠંડો પવન સુસવાટા કરતો
આવે છે. મારા હાથ હું દવાઈ ગયા છે. બારણું
ખોલો, નહિ તો મારા હાથ છૂટી જશે અને હું
ખાડીમાં પડી જઈશ. હું કોઈ લોકર નથી,
પણ સારા કુટુંબનો માણસ છું. ગાડીમાં ચડતી
વખતે બુલથી આ ડબ્બો આવી ગયો, એટલે

પાટીદાર બહેનની બહાદુરી

શ્રી. બખ્તસાઈ મહેતા

*

અહીં ચડી ગયો. ચાલતી ગાડીએ શી રીતે
બિતરવું? થોડું. બારણું ઉઘાડો તો હું એક
બાજુ પર ઊભો રહીશ અને બીજા રોશને
બિતરી જઈશ.'

સ્ત્રીસુલભ દયાની ભાવનાથી પ્રેરાઈને બહે-
નને એના વચન ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો. વળી
આ ગાડી હવે પછીના બેરીવલી રોશને ઊભી
રહેવાની હતી. બહેનને ત્યાં જ બિતરી જવાનું
હતું. વચ્ચે એક ડાહીસર રોશન આવવાનું
હતું પણ ફાસ્ટ ત્યાં ઊભો રહેતો નહોતો. બધા
નિમાર કરીતે બહેને બારી ઉઘાડી અને અંદર
આવવા માટેનો દરવાજો પણ ખોલવા દીધો.

પેલો ભાઈ અંદર આવીને બારણા પાસેના
ખૂણામાં જ થોડીવાર ઊભો રહ્યો. પછી
એકાએક ફૂટીને એણે બહેનનું ગળું પકડ્યું
અને એને ખેંચીને ડબ્બા બહાર ખાડીમાં ફેંકી
દેવા લાગ્યો.

આવો વિશ્વાસભંગ યશ એવી બહેનને
સહેજે કલ્પના ન હતી. સાંકળ ખેંચવાનો હવે
અવકાશ જ ન હતો. ગળું દબાવેલું હોવાથી જૂઠા
પાડી શકે એમ પણ ન હતું. હવે તો ચુંડાની
પકડમાંથી છટકવું એ જ ઉપાય રહ્યો હતો.
આ બધું જોઈને પાસે બેઠેલી ત્રણ ચાર વર્ષની
નાની બેબી તો ડહાઈ જ ગઈ. બાએ લાત
મારીને ચુંડાને જરા દૂર હડસેલી દીધો, એ
જોઈને બેબીમાં પણ દિમ્ભ આવ્યો. એટલામાં
ચુંડાએ આગળ ધસી આવીને ફરી બહેનની
ઝળચી પકડી ગળું દબાવ્યું. અને છૂટવા માટે
બહેને ફરી તરફ દેખા માયો; એટલામાં નાની
બેબીએ બાના હાથમાં પેચવાળો લોટો આપ્યો.

એ બહેને ગુંડા ઉપર બેઠજી હા ક્યો. હેલો
હા ગુંડાના કપાળ ઉપર પડ્યો અને એમાંથી
લોહી નીકળવા લાગ્યું. આથી ગુંડા વધારે
મીઠાવ્યો અને બહેનને ટસડીને બારણા મુઠી
લપ્ત મયો. પણ બહેને બારણાને પકડી લોધું
હોવાથી એ ઝટ લપ્તને એને બદલે ન
ધોલો શક્યો.

આ બધી ઘમાલ દરમ્યાન ગાડી તો
ચાલ્યા જ કરતી હતી. એના કુકુવાટા આગળ
આ નાના ડબ્બામાં ચાલતું ધાંધલ કાંઈ
દિસાજમાં નહતું. બાકુના ખાનામાં જ થાણુના
કચેકટર ભેદા દના, પણ એમનેય કરી ખજર
ન પડી. પણ આ બેંચાબેંચી ને ધણાધણી
કરતા વસંતની ખાડી પસાર થઈ ગઈ. ડાહી-
સર રેશન પણ ગયું. ડાહીસર રેશન ગયા
પછી એકાદ માઈલને અંતરે પેલો ગુંડો બહે-
નને બદલે ધોલો દેશમાં સરળ નીવડ્યો. એ
વખતે પણ બહેનના હાથમાં ડબ્બાનું હેન્ડલ
આવી ગયું એટલે એ થોડી વાર તો હેન્ડલ
અને બદલેની પગથીની મદદથી લટકી રહી.
પણ થોડી વારમાં જ પેલા ગુંડાએ જોયું કે
આ તો હતું ડબ્બા બદલે લટકી રહેલ છે,
એટલે એણે બહેનના હાથ હોડાવી દીધા અને
બહેન સામેના પાટાએ ઉપર ચાળાસ માઇલની
ઝડપે ચાલતી ગાડીમાંથી નીચે પટકાઈ પડી.

નીચે પડ્યા પછી થોડીવારે બહેનને ટળ
વળી અને એણે જોયું કે પોતે લોહીથી
ખરડાયેલો દેશમાં પાટા ઉપર પડેલ છે. વળી
સામે દૂરથી બીજી ગાડીનો પ્રકાશ નજીક
આવતો દેખાતો હતો. એણે જોયું કે હવે ગાડી
તરે કચરાઈ જવાનું જ થશે. ઊભા થવાની
તાકાત રહી નહોતી. બોપરી ઉપર જખમો
ધરા દના, ગળું ખૂન કુલો ગયું હતું અને
પગ મચ્છોગાઈ ગયો હતો, પણ મોતમાંથી
જયવા માટે માણસ મરણીયો પ્રયત્ન કરી
શકે છે એ વિશ્વાસે આવી દેશમાં પણ એ

ગજડીને રેલ્વે પાટાથી દૂર નર્ઈ પડી. ત્યાંથી
લપડીને એ નજીકના ખાડામાં ગજડી પડી.

બોરીવલી રેશન એમના પતિ એમને લેવા
સામા આગ્યા દના. એમણે જોયું કે સેકન્ડ
ક્લાસના ખાનામાં એકલો બેઠી જ બેઠી છે.
એમણે પૂછ્યું કે બા ક્યાં છે? બેઠી એટલું
જ બોલો કે મારી બાને મારીને ફેંકી દીધી
અને એના બાપુને વગળી પડી. પેલો ગુંડો તો
બોરીવલી રેશને ગાડી ધીમી પડી હશે ત્યાં
જ ઊભડી બાબુએથી ગેતરી જડ્યો હોવો જોઈએ.

પેલા બાઈએ જોયું કે ડબ્બામાં લોહી
પડ્યું છે એટલે આ દુષ્ટના જમાનામાં
રેખીંગનો બનાવ બન્યો જણાય છે. એમણે
પોલિસને ખજર આપી અને તપાસ શરૂ થઈ.

બહેનની ચામડાની પેડી તોડેલી પડી હતી.
એમાંથી પોણાગમે રૂપિયાની નોટો ગઈ હતી
અને બીજી મીઠ વસ્તુઓ ફેંદાયેલી પડી હતી.

પાળખી બહેનનો પત્તો લાગ્યો. એમને
હોરિપટલમાં લપ ગયા અને આજે તો એ
હોરિપટલમાંથી સાળાં ધમને પાછાં ધેર પણ
આવી ગયાં છે. પણ આવા ગુંડાઓનો સામનો
એમણે જે રીતે કર્યો એથી પણ વધારે જોરથી
કરવાનો ઉત્સાહ આજે એ ધરાવે છે.

એ બહેનનું શરોર જોયું હોય તો સાવ
સુકમકડી જોઈએ. વળેથી નિવમિત કાંતીને
ખાદી પડેર છે. ધરેણાં-દાગીનાને તિલાંજલિ
આપી છે અને સાદાઈથી રહે છે, એટલે એમને
હુડાવાનો બો બહુ ઓછો દનો. 'દરિગન
બંધુ' માં ગાંધીજીના વિચારો વાંચે એટલે
એકલા પ્રવાસ કરવાની કે મુરોફ પરિચયનમાં
માર્ગ દાડી લેવાની હિંમત ખરી, પણ એ બહેન
આટલા ઝનૂનથી અને બદાકુરીપૂર્વક ગુંડા
સામે ઝૂંબી શકશે અને એનો સામનો કરશે એ
તો કંપના પણ ન હતી. (ધારીદાર)

• એ મહિના પહેલાં અમારા ધામજી ગામનાં
જ એક બહેને અનુભવેલો આ ઘિરોલો છે.

[કચ્છમાં શ્રી રવિરા'કર મહારાજને બહેનો સમક્ષ કરેલ એક વ્યાખ્યાનનો સાર]

બહેનો, તમે 'યોગ ક્ષેમ' શબ્દનો અર્થ જાણો છો ? એનો અર્થ થાય છે કમાણી. પણ એમાં બે શબ્દો છે યોગ અને ક્ષેમ. યોગ એટલે મેળવવું અને ક્ષેમ એટલે સાચવવું. આને યોગ પૂરો થાય છે. પુરુષો પૈસા મેળવી લાવે છે, પણ બહેનોનો ક્ષેમ ચાલ્યો ગયો છે. સાચવવાનું કાર્ય તમારું છે. એ તમારી ચોકી ચાલી ગઈ છે અને આને સમાજ નિર્ધન-નખોળ પડી ગયો છે.

પહેલાં આપણે ત્યાં પાંચ યોગો હતા. દરેક ધર એ યોગથી શોભતું. એ પાંચ યોગો—ચરો, પાણીચારું, ઘંટીખાનું, વસોણું અને રેંટિયો. આને ત્યાં પાંચે યોગ ગયા છે; અને આપણી સંપત્તિ-આપણો ધર્મ ગયો છે. પૂ. બાપુજી બહેનોને કહે છે કે, આ જવા દેશો નહિ. એ તમારો અધિકાર છે. ગીતામાં કહ્યું છે કે, જ્યાંએ સૃષ્ટિ કરી વડે પેદા કરી માટે યત્ન કરો. યત્ન વડે મનો ઇચ્છિત ફળો મળશે. યજ્ઞનો અર્થ ઘસાર્થ છૂટવું 'તે. જે યત્ન નથી કરતો તે ચોર છે. તે વૃથા જીવે છે. જે ખીજ પાસે કામ કરાવી જીવે છે તે ચોર છે. યત્ન કરતાં વધે તે અમૃત કહેવાય. માટે અમૃતનું પાન કરવા યત્ન કરો.

આને સમાજમાં મૂલ્યાંકનો જ બદલાયો છે. એક વખત જે કામ કરતો હતો તે જ મોટો ગણાતો. હવે તો જેના હાથ સુંવાળા તે મોટો ગણાય છે. જેને ત્યાં નોકરો હોય તે મોટો, એમ આપણે મણીએ છીએ ! સ્ત્રીઓને હવે રસોઈનો કંટાળો આવવા લાગ્યો છે. આ આપણું પતન બતાવે છે. ધર ચલાવવાનું કાર્ય એ તો તમારો હક્ક છે, એ તમારો અધિકાર તમે ન ગુમાવશો. ધર ચલાવવા માટે જે સંસ્કારો—જે ઈજવણી જોઈએ, જે હિચ્ચતા જોઈએ તે આજની ઈજવણીમાં

મહારાજની વાણી

૨૧૧ કરનાર

શ્રી. માર્કન્ડરાય મહેતા

*

ક્યાં છે ? આજની કોલેજ—કન્યાઓને જોઈને મને દયા આવે છે કે, આ છોકરીઓ ધર કેમ ચલાવશે ? આને આપણાં શરીરો તો જુઓ ! આપણું વક્ત્રુ જેસી રહેવા તરફ છે. જેસી રહીએ એટલે બળ ઘટે. આપણામાં આને તાકાત નથી રહી. બળ ઘટ્યું છે અને દવા વધી છે. આને ધણી સ્ત્રીઓ દવાખાને જવામાં અભિમાન લે છે ! આ બધું માતાઓએ વિચારવાનું છે. કારણકે કન્યાઓના સંસ્કારો માતાઓ પરથી ધડાશે.

આ આપણું અધઃપતન બચાવવા માંધી-જીએ આપણને રમનાત્મક કાંઈ આપ્યાં છે. માટે બહેનો કામ કરો. હાથપગ દલાવો. ખાડો—દળો. પોતાના કપડાં માટે રેંટિયો ચલાવો. જે સંતોષ આપણને ઘેર ઘડેલા રોટલામાંથી મળે છે તે વીધીની રસોઈમાં નહીં જ મળે—મળેને ત્રીણી રોટલી ત્યાં મળતી હોય !

માંધીજી હરિજનોને અડકવાનું શાને કહે છે તે જાણો છો ! ધધરે. ધંધા વેહેવ્યા અને એ પ્રભાણે ચાર ભાગ પાડ્યા. જ્ઞાન આપનાર ઋષિ આપણું માથું એ કાર્ય કરે છે. તેમાં સમજાવિ વર્ણવ્યા છે. બે આંખ, બે કાન, નાકનાં બે નસ્કારાં અને એક મોં એમ સાત જ્ઞાન દેનાર અને લેનાર. હાથ ક્ષત્રિયનું કાર્ય કરે. પેટ વૈશ્યનું. પગ શૂદ્રનું. એ ચયા ચાર વર્ણ. એમાં ખરાબ કૈણ ? પગ વગર ચાલે કે હાથ વગર ? આપણે રસ્તે જતા હોઈએ અને વચ્ચે ગંદકી આવે તો આપણે પગને ગંદવાડમાં નાખી ઝટપટ નીકળી જઈએ છીએ અને પછી ગંદા પગને કાંઈ કાપી નાખતા નથી. સા

ખીલતું ફૂલ

ધીરે રે ફૂલ ! તમે ધીરથી ખીલજો !
 ઉમંગે એક એક વીણું છરે !
 પાંદડીએ પાંદડીએ પૂરી આરા,
 આરા ત્હમારી મહારે માણવી છરે.
 પૂર્ણ પચરંગી રંગો અંગે અંગ,
 અંગે અંગ રંગવાં મહારે ય છરે.
 પમરંતા પ્રેમે મધકાં ઝરતાં,
 હૈયું કલકલતું મહારું હેતે છરે !
 નાલુક, નમણાં; નયન મનોહર,
 તેજે આંશુ મહારી આંખો છરે !
 પવનની પાંખના મૂલે મૂલતાં,
 પળે પળ પ્રભુગુણ ગાતાં છરે !
 ન રો' બનું હુંય ફેરતું ફૂલડું ?
 હરિ-હૈયા-હાર બનું હેતે છરે.
 'પ્રિય'

પોતપોતાનું કામ કરે. પગનું કામ સૌથી
 કાજુ છે. એટલે જ આને તેને પૂજનીય લેખી
 આપણે પગે લાગીએ છીએ. પગનું પાણી પીએ
 છીએ. આખું શરીર પગ પર જ ટોલુ છે,
 એટલે ગુણે તો નમસ્કારને યોગ્ય છે. એ જ
 શુદ્ધને આપણે નીચા ગણ્યા અને આપણે
 પોતાને ઊંચા ગણ્યા; એ પાપ થયું. આપણે
 તો દદ કરી છે. એને આપણા ફૂવાનું પાણી
 પણ નથી આપતા. અરે! દવાગાનું પણ નહિ.
 હરિજનની બેંસ બન્ને પાણી પીએ, પણ હરિ-

જન નહિ. એની ત્રિશાહીને અડીએ, પણ એને
 નહિ. આપણે આ બધું વગર વિચારે ચલાવ્યું
 છે. જ્ઞાનનું એક દાન પણ આપણે એને નથી
 આપ્યું. આપણે એના કામને ખરાબ ગણ્યું,
 પણ ધારો કે, એ કામ એ ન કરે તો ? દારૂની
 દુકાન ચલાવનાર, વ્યભિચારી, ખોટી સાદીઓ
 પૂરનાર-એ ધંધા સારા અને ચમારના ધંધા
 ખરાબ એ ક્યાંતો ન્યાય ! એ લોકો ગંદા
 રહે છે, કારણ કે આપણે સગવડો આપી નથી,
 આપણે સંસ્કાર નથી આપ્યા. આપણે એની
 પાસે જતા નથી. જો જઈયું તો ધણું દરી
 કરીયું. પછી એને ગંદા ન રહેવા જરૂર
 કરી કરીયું.

આ આપણો ખરો ધર્મ છે. આપણો
 ધર્મ તો બહેનોએ સાચવ્યો છે. પંડિતોએ
 ધર્મ નથી સાચવ્યો-બકતોએ સાચવ્યો છે,
 બહેનોએ સાચવ્યો છે; નહિતર આપણો ધર્મ
 નાશ પામ્યો. આપણે ધર્મને છોડી રૂઢિને પકડી
 બેઠા છીએ. વાંદરા જેમ પોતાનાં બચ્ચાંને પકડી
 બેસે છે તેમ-પણ એ જોતો નથી કે એ બચ્ચું તો
 મરેલું છે. તેમ આપણે ધર્મના બોખાને વળગી
 રહ્યા છીએ. આજે આપણો ધર્મ તદ્દન લુપ્ત થવાની
 સિધ્ધિ પર છે અને એની કસોટી થાય છે.
 એના બગતી કસોટી છે. અમદાવાદમાં એક
 રેતીની મૂર્તિને તોડવા જ્યારે ગુન્ડાઓ આવ્યા
 ત્યારે એના બધા પૂજારીઓ નાસી ગયા !
 ધર્મને ખાતર ગરવાની તાકાત આજે આપ-
 ણમાં રદી નથી. મામમાં કાલેરા થાય અને
 આપણે નાસી જઈએ એ આપણો ધર્મ છે ? જો
 વખતે દર્દી ઊભડી કરે ત્યારે આપણે નાસી જઈએ
 તો આપણું શરીર જરૂર બચે, પણ આપણો
 આત્મા તો તે જ વખતે મરી જવાનો. ખરા
 ધર્મને બચાવવાનું કામ બહેનો કરશે અરી
 મને ખાતો છે.

• મદરાસની વાણી નામક પ્રગટ કરવા
 પારેલ પુસ્તકમાંથી

મેરી મેકલૌડ બેથ્યુન શિક્ષિકા, અધ્યા-

મેરી મેકલૌડ

બેથ્યુન

શ્રી. પરિભ્રમ

*

શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ, વૈજ્ઞાનિકો અને સામાજિક આગેવાનો જેવું જ એમનું સેવાકાર્ય ગણકી હિસુ છે.

બીજા અનેક અમેરિકનોની જેમ મેરીસીસ બેથ્યુને પણ ઘણી જ મરીબાઈમાંથી સામાન્ય શરૂઆત કરીને જ અત્યારની ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી છે. ઇરવીસન ૧૯૩૫ માં એમને સ્પોર્ગન યંદ્રક અર્પણ કરવામાં આવ્યો હતો. ક્રાન્સિસ એ ફ્રેક્સલ પારતોષિક પણ એમને એ જ વર્ષે મળ્યું હતું. પોતાની જાતિની એમણે બમ્બે વેલી સેવાનાં એ પ્રતિક હતાં. યુનિવર્સિટીની માનદ પદવીઓનો તેા સુમાર જ નહોતો.

એમનું બાલપણ દક્ષિણ ડેરોલીમાં એક નાનકડી પાટીયાં જડીને તૈયાર કરેલી ઝૂંપડીમાં વીત્યું હતું. ત્યાં એમના માતા પિતા અને સત્તર આગ્રહોનું આણું કુટુંબ ડાંગરના ખેતરમાં કામ કરતું. નવ વર્ષની વયે મેરી આખા દિવસમાં થકને ચઢીસો રતલ ચોખ્ખા તૈયાર કરી શકતી.

જ્યારે જ્યારે લાગ મળતો ત્યારે ત્યારે પાંચ માર્શલ દૂર આવેલી શાળાનો તે લાખ લેતી અને ઘેર આવીને ત્યાં શીખેલું તે પોતાના આખા ય કુટુંબને શિખવતી. ડેજવણી માટેની એની ગજળ મહત્વકાંક્ષાના પરિણામે નાનકડા આમકાની શાળા નાનકડી શિખવૃત્તિ લઈ ઉત્તર ડેરોલીનાની રોશિયા સેનનરીમાં દાખલ થઈ. તે જાતે કમાતી, અર્થતી ને બચાવતી.

અમેરિકામાં આંતર ડોમી સહબાવ વિકાસ પામે તે માટે સતત મથનાર અમોષ શક્તિ તરીકે મેરીસીસ બેથ્યુને, દરેક નીત્રી બાલક અને બાલિકાને પોતાનામાં રહેલું હીર જાતને પરખાવવાની તક મળે તે માટે, જીવનભર પ્રયાસો કર્યા છે. નીત્રી ઓઓની રાષ્ટ્રીય સભાના અધ્યક્ષના સક્રિય આગેવાન તરીકે એ મથહર છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના સમગ્ર પ્રદેશમાં પૃથ્વિ-રાયલી નીત્રી કે આંતરડોમી, સામાજિક, ડેજ-વણી પ્રધાન, ધાર્મિક કે ઓઓની અસંખ્ય સંસ્થાઓમાં રચાયક પ્રમુખ કે માર્ગદર્શક તરીકે વિવિધ પ્રકારની સેવા બજાવતા લગભગ પચાસ વર્ષો તેમણે વ્યતિત કર્યા છે.

વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન મેરીસીસ બેથ્યુને રાષ્ટ્રીય યુવકસંઘના નીત્રી વિભાગના સંચાલક તરીકે અમલની કાર્યવાહી બજાવી હતી. ફ્લો રીડમાં ડેટાનાની બેથ્યુન કુટુંબને ફેલેક્ષમાં એ પ્રમુખ હતાં. એ સંસ્થા એમણે પોતે જ ઇરવીસન ૧૯૦૪માં રચાવી હતી. આ વર્ષે જ તેમણે એ સેવાકાર્યમાંથી નિવૃત્તિ લીધી. છુકર ટી વોર્શાગટન, બ્યોર્જ વોર્શાગટન કાર્વર અને મોરડેકાઈ જહોન્સન જેવા મથહર નીત્રી

ધેખીને ત્યાં કે રસોઈનું કામકાજ કરીને એ કમાઈ લેતી અને એમ મદાપરાણે તેણે આ શાળાનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યા પછી ચિકિત્સાના મૂકી બાઈનિંગ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં અભ્યાસ આદર્યો. એણે મશીનરી ચલાવો નિર્ધાર કર્યો હતો, પરંતુ પોતાના કુટુંબીઓને જીવણી આપવાના ઉત્સાહમાં એને પોતાને આદર્ય અળગો કરવો પડ્યો.

મીસીસ બેથ્યુનની આ આદર્ય મટેઅલ્યુખૂટ મદા. હિંમત અને શક્તિ તથા એના નીચી સદકાર્યક્તાઓના ધિર્મશીલ સનત પ્રયત્નોના પ્રતિક સમોવર્તો બેથ્યુન કુકમેન કોલેજની સ્થાપના વિકાસ અને ઇલિફાસ મોજુદ છે. આને મીસીસ બેથ્યુન એની માનદ પ્રમુખ છે. ફ્લોરીડામાં આવેલા ઉરોનામાં એ કોલેજનો આદર્ય લાખ કોલરની મીલકત છે. જત્રીસ એકર જમીનમાં ચોદ અરોચીન મકાનો છે. ચાર વર્ગના અભ્યાસક્રમ દ્વારા ગૃહઅર્થશાસ્ત્ર, હસ્તકલા, કારિગરી વગેરેનું પ્રતિષ્ઠિત ધંધાલારી શિક્ષણ સેંકડો વિદ્યાર્થીઓને મળ્યે જાય છે. ઇસ્વીસન ૧૯૦૪ના આશ્ટોગરનો ત્રીજો તારીખે એની સ્થાપના યર્ષ ત્યારથી એની સાર્યક્તા વધતી જ મધ છે.

પૂર્વ દિનારે રહે નખાતી હતી અને તે બાંધકામ મટે હનરો નીચી ફ્લોરીડામાં બેગા મળ્યા હતા, ત્યારે દોઢ કોલરની મૂકી અને આદર્ય બાર વર્ગના છ વિદ્યાર્થીઓથી મીસીસ બેથ્યુને શરૂઆત કરી. અગાધ અગ્રાહ અને જીવણીની સમવડોના કુશળ સામે નેદાદ જમારી હતી. એમના વિદ્યાર્થીઓ અધવાડિએ પચાસ સેન્ટ શી આપતાં, એટલે આકરી ખરીદાઈનો પણ એમને બારે સામનો કરવો પડ્યો હતો,

શાળાના ઇનિદાસમાં આ પાનાં આલેખનાં

મીસીસ બેથ્યુન પોતાનો સ્વભાવ ચિતરે, છે: " અમે લાકડાં બાળતાં અને તેમાંથી પડતા કાચસાથી લેખનકાર્ય કરતાં. એકરબેરી કચરી ચાઢી બનાવતાં. હું અગ્રપચા પાસેથી સાવરણી, દીવો, વગેરે જરૂરી ચીજો માગી લાવતી. જે છાપાંને લેખની જરૂર હોય તેને લેખ લખી આપતી, પરિપત્રો પાઠવતી, ચર્ચ, કલમ, લોન્ગ કે વ્યાપાર કેન્દ્રોમાં ધુસી જઈ મદદ માગી લાવતી. "

વિદ્યાર્થીઓ પોતાને બેચવાનું ચાચરચીકું દાણે બનાવી લેતા. રહેને લાઈન ઉપર કામ કરતા મજુરોમાં મીસીસ બેથ્યુન જાતે બદાનું શીરામણ કે આઈરિશીમ વેચતાં. શહેરની પડતર જમીનમાંથી થોડાક બાગ બેગવી, વિદ્યાભ્યાસ કરના કારોગરોએ પોતાના પગારનો થોડો બાગ જુરો કાઢી, જૂની ઉરો ખરીદી શાળાનું મકાન ઉજું ક્યું હતું. વિદ્યાર્થીનીઓ ઉરોનાની કોલેજોમાં માવા જતી અને જે કાંઈ મળતું તે શાળા ખાતે જમા થતું.

આવી ધમશમરી આગેવાની નીચે ઉરોના નોર્મલ એન્ડ ઇન્સ્ટ્રીપ્સ ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના ચઈ ધીમે તેનો વિકાસ થતો મયેક શ્રીમતોએ નાણાંની રેલમહેલ કરી. ઇસ્વીસન ૧૯૨૩ માં મેથોડિસ્ટ કુકમેન ઇન્સ્ટીટ્યુટની સ્થાપના થયા. પછી પડેલા પ્રમુખ તરીકે મીસીસ બેથ્યુનની નિમલ્લંક કરી, દાલના વિદ્યાલયની શરૂઆત કરવામાં આવી. અત્યારે કામનો બાર અલિચય વધી મયો છે, છતાં વિકાસ પામતી આ સંસ્થાનો એ સંપૂર્ણ સંપર્ક ધરાવે છે અને બોર્ડની પ્રત્યેક સમામાં કામરી આપે છે; મુશ્કેલીના કે ઉત્સવના દરેક પ્રસંગે ખડા રહે છે. અને પોતાના આધ્યાત્મિક નિવાસમાં જ હોય તેમ એ બર્ધની વચ્ચે પથ જરૂરી આરામ બેગવી લે છે. (૫૬૬.)

સ્ત્રી-જીવન માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. છ છે.

‘શારદા’ માત્ર એટલો જ શબ્દોચ્ચાર કરતાં અરુણનો કંઈ રુધિર યોગ્ય નહોતો. તેની છાતીના ધબકારા વધી ગયા અને આંખો શારદાનાં નયનો સામે મીટ મારી રહી. થોડી વાર કોઈ કંઈ બોલી શક્યું નહિ. એકાદ મિનિટમાં તો શારદાની આંખો આંસુડાથી ઉભરાણી અને અરુણની વાચા પુનઃ પ્રુથ્વી:

“શારદા! પ્રિય! મારા જીવનની તો હવે હેઠી પળો મળ્યા છે. હું તો જઈશ, પણ...પ...ણ તારું શું થશે? જીવન જોડનાં પહેલાં આશાની અનેક ધમારતો આપણે બાંધી હતી. અને હવે તું એકલી ‘અ...હ...લી...શું...’ અરુણની જાન દુઝી થવા લાગી. શારદા સફાળા કીડી અને બાજુના ધરમાં દોડી ગઈ.

“ધીરુભાઈ, જલદી દોડો. ડોક્ટરને બોલાવો. અરુણને કંઈક થઈ ગયું છે.” કુટુંબ જોઈ સંબંધ ધરાવનાર પાડોશીને એટલું જ કહી તે દોડતી અંદર આવી. પોતાની પત્નીને શારદા પાસે જવા સૂચવી ધીરુભાઈ ડોક્ટરને બોલાવવા ગયા અને સાથે સાથે શારદાના પિતાને ટેલિફોનથી અરુણની તબીબતના ખજાર પણ આપ્યા. પરંતુ ડોક્ટર આવી પહેંચે ત્યાર પહેલાં તો અરુણનો જીવનદીપક હોલવાઈ ગયો હતો.

“બેટા! અરુણને ગયાને આજે સવા વર્ષ વીતી ગયું, છતાં તારી ઉદાસીનતા રજા માત્ર ઓછી થતી નથી. તું બોલીને હૈયાની વરાળ કાઢતી નથી; રડીને વાતાવરણ ઉદગમ્ય બનાવતી નથી; પણ તારી એકે એક ક્રિયામાં ‘હાર્દિક વેદન’ અર્થે છે. અમારી એકની એક પ્રતિભા આ દશામાં દિવસો વીતાવતી જોઈ અમને શું શું થતું હશે? શારદા! તું જાણે છે કે હું સુધારક છું. લોકનિર્દાને બાજુએ મૂકી તને અભ્યાસ કરાવતા હું સહેજ પણ અચ-

સ્નેહલગ્નની વિધવા

શારદાની સિદ્ધિ

લેખિકા:

શ્રી. લીલાવતી કામદાર.

*

કાચો નથી. તને સંગીત અને નૃત્યનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપતા કંઈક લોકવાયકા કાનના પડદા સાથે અચકાઈ ગઈ, પણ મેં તેની પરવા નથી કરી. તે પસંદ કરેલ પરિણાતિના અરુણ સાથે લગ્ન કરવાની સંભતિ આપતાં મેં સારા એ સમાજનો બોપ વહેરી લીધો હતો. પણ આ પ્રત્યેક કાયદામાં મેં સુધારાનું મૂળ જોયું છે; રુદિનો કાણ જાણે તોડવાનો આનંદ અનુભવ્યો છે. આજે મારી સાથે એ બધાને ટપી જાય તેવા પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે. બેટા, અરુણ સાથેનું તારું લગ્નજીવન માત્ર ત્રણ જ મહિનાના દુઝા કાળનું હતું. તારી ઉમર નાની છે. કાચે મારી હયાતી નહિ હોય. તું બચેલી-બચેલી છે, એટલે કોઈના આધાર

વિના ન જ છતી થકે તેવી નયગા નથી, પણ જીવનમાં આત્મિયના દર્શાવનાર કોઈક તો જોઈએ ને? માટે બહેન, શોક દૂર કર. કોઈ મનપસંદ કાપ દાવમાં લે. અને એમ કરતાં વખત વિત્યે કોઈ યોગ્ય વ્યક્તિ મળી આવે તો તેની સાથે તું પુનર્લગ્નની જોડાય તો મારા જીવને શાન્તિ થાય."

શારદા અસાર સુધી નીચું જોઈ પિતાની વાણી સાંભળી રહી હતી. હેઠું વાક્ય સાંભળતાં જ તેણે આંખ ઊઘી કરી; રિશ્ત નયને હાજુમર પિતા સામે જોઈ રહી; પછી બોલીઃ "પિતાજી, મારા પ્રત્યેની આપની મમતા હું જોઈ રહું છું. આપનું પ્રેમાળ હૃદય હું સંપૂર્ણપણે સમજી રહું છું. માળાથી શું બોલું? પ...ણ, પિતા,

"દેહલક્ષ્મીની વિધવાને પુનર્લગ્નસમ મુક્તિ નથી, સ્નેહલક્ષ્મીની વિધવાને પુનર્લગ્નસમ પાપ નથી.

મારા અને અરુણના સ્નેહલક્ષ્મી દર્તા."

આટલું બોલી તે સુખ રહી. પુત્રીની બાવામાં પિતાને દૈ નિઃશયજન દેખાયું.

"બેન, તારું મન દુઃખ જોણું થાય અને તું કંઈક પ્રકુલ રહે એ જ જોવાને હું ઇચ્છું છું." એટલું બોલી શારદાના પિતા બીજા જોરડામાં ચાલ્યા ગયા.

શારદાએ પોતાના મનોભાવ પિતાને કુંદમાં જ નજીવારી દીધા હતા. પણ પિતાના તથા પછી તેનું મનોમંથન વધી પડ્યું હતું. તેને ક્યાંય બેન પડતું ન હતું. મનને શાંત કરવા તે જંગલોની આમળના બાગમાં આવેલ જાગીયામાં ગઈ અને વિચાર પર ભેગી. હજી સંખ્યા દમણું જ આવ્યો હતી અને શુક્લ-પક્ષનો ચતુર્દશીની ચંદ્રિકાએ પોતાનો રુપેરી પાલવ અવની પર પાથરવાની શરૂઆત કરી દીધી હતી. ધીમી વદની પવન લટકીએ શારદાના તથા મનને કંઈક શાંત કર્યું અને વિચારોની ગતિ સાથે તેના વિચારોની ગતિ પણ ચાલુ કર્યું.

"પિતાને સાન્તવન આપનાર મોરો સિવાય બીજું કોઈ નથી. મને દુઃખી જોઈ તેમને દુઃખ થાય છે. પિતાએ કાપમ મને આનંદનું સ્થાન ગણી છે. તે હંમેશા મને સુખી જોવા આતુર હોય છે. આતે માડું દુઃખ તેમને પણ દુઃખ આપી રહ્યું છે. અને...અને.... શોકાતુર રહેવાથી પણ શું થશે? સ્વર્ગમાં રહેલા અરુણના આત્માને પણ શું તેથી શાન્તિ મળશે? અરુણ! મારા પ્રિય!! તારા વિનાની હું એકલા શું કરીશ? શી શી મહેરંજાએ આપણે બંને મર્યાદામાં! કેવી કેવી મહત્વાકાંક્ષાઓ આપણે સાથે રહીને ધરી હતી!! તારે તો પીઠાતા રાટ્ટની સેવા કરી તેનાં દુઃખ - દર્દ નિવારવાં હતાં, તારે તો દિન્દનાં આમડે આમડે શિક્ષણની સરિતા વહાવો હતી. દવે શું એ બધું હવામાં ઉડી જશે! હરગીઝ નહિ. પિતાને મને ટોકા છે. કુદરતે બુદ્ધિ અને શક્તિ અર્પાં છે. અરુણનો રથૂળ દેહ નથી, પણ તેનો આત્મા તો મુક્ત સ્વરૂપે સદૈવ મારી સાથે જ છે. અધ્ય કાળનાં પણ તેના સમાગમનાં મધુર સ્પર્શો મારી કાપંસિદ્ધિમાં મને બળ અને શક્તિ અર્પશે. માડું કાપ તેની અધુરી રહેલી આશાએ પૂર્ણ કરશે."

મહેમલાવાદમાં આને મોટી માનવ મેદની જગ્યા છે. હમરોની સંખ્યામાં સ્ત્રી અને પુરુષો આજની ધર્મનિશ્ચયની રાહ આતુર નયને જોઈ રહ્યાં છે. ત્યાં ત્રણ સ્ત્રીઓ અને બે પુરુષો સાથે શારદા આવે છે. સૌ તેને હિમા વધ આદર આપે છે. શારદાની સૌમ્ય મુખ-મુદ્રા, સારો પોશાક અને આમળના લોહો સાથે એકતા અનુભવવાની કળાથી લોહોને તેના પર ભાવ વધે છે. આજનું કિર્તન સતી સાવિત્રી ઉપર છે. વાર્તાની વસ્તુ કરતાં શારદાનો ઝોક છે સાવિત્રીના નિયમજન ઉપર. તે કહે છે: "બહેનો, આદ જંગલ છે. પતિનો મૃતદેહ પડ્યો છે,

પાસે કાઢ નથી, છતાં તે ગભરાતી નથી, મુંઝાતી નથી; આફુંદ કરતી નથી. તે તો મન સાથે નહીં કરે છે કે મારા સત્યવાનનો આત્મા પાછો મળવો જ નેહરો. તે યમરાજની પાછળ પડે છે, તેને સમજાવે છે, વિનવે છે અને અંતે સત્યવાનનું આયુષ્ય પાછું મળી લે છે. બંધુભગિનીઓ! જીવનમાં જરૂર છે આવા આત્મબળની. બહેનો આ શક્તિ તમારામાં પણ ભરી છે. માત્ર તમને એનો ખ્યાલ નથી, પણ એ ખ્યાલ પ્રાપ્ત થાય છે શિક્ષણથી. કુદરતે માનવીને એ આંખો આપી છે, તેનાથી બંધી દૃશ્ય ચીજો નેહ શકાય છે, પણ તે ચીજોની પાછળનું રહસ્ય સમજવા માટે જ્ઞાન-રુપી આંખો તો નેહરો જ. તમારામાંથી ઘણા બધાના હશે. તમને જો તમારા ગ્રામજનો માટે પ્રેમ હોય, તમારા હૃદયમાં જો સેવાની ભાવના હોય તો આજથી જ પ્રતિજ્ઞા કરો કે 'અમારા ગામમાં આજથી એ વર્ષ પછી કોઈ નિરક્ષર-અબણ ન હોય.' નાનાં, મોટાં, ગરીબ, તવંગર જે કાંઈ ન બધ્યા હોય તેને બાળાઓ: તેને ત્રીજી આંખ આપના આશિર્વાદ મેળવો."

વ્યાખ્યાન પૂરું થયું, તે જ વખતે કેટલાક માણસો આગળ આવ્યાં. થોડી વાતચીત થઈ, અને બીજો જ દિવસે નિરક્ષરતા નિવારણ મંડળની સ્થાપના થઈ. નેશનલ કાર્પ યુ થયું અને આગળ આવ્યું. બપોર પડે છે ને બહેનો ઘરમાંથી બહાર નીકળી નિરક્ષર બહેનોને શિક્ષણ આપે છે. રાતના જમી પરવારી પુરુષો અને હાઇસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ નિરક્ષર ઓટોને બધાવે છે. અને ગામમાં તો પ્રગતિ અને શિક્ષણનો જીવાળ ચડ્યો છે.

શારદા એક ગામથી બીજો ગામ કરે છે. આને તો તેનું નામ ગુજરાતને ગામડે ગામડે ગવાઈ રહ્યું છે. કેટલાય તેને સરસ્વતી દેવીના નામે પણ સંબોધે છે. નિરક્ષરતા નિવારણ એ એનું મીશન છે. એ મીશન કંઈ એ ગામડે ગામડે ધૂમે છે, અને રથે રથે જ્ઞાનપરબો ખોલે છે.

ભરત-ગૂંથણ

લેખિકા

કે. ચંદ્રિકા ભારદ્વાજ

*

અત્યાર સુધી છપાયેલી અને હવે પછી છપાતી આકૃતિઓ વિશે એક સ્પષ્ટતા કરી લેવી જરૂરી છે. મૂળ ચિત્રોનું કદ છાપવાની અંદર નાનું કે મોટું આવે છે. કારણ કે બ્લોક બનાવતી વખતે એ ધ્યાનમાં રાખવું પડે છે કે બ્લોક અમુક માપથી મોટા ન થાય. એટલે કેટલીક વાર વેશો કે છુદાઓ નાનાં થઈ જવાથી તેનો વારતલિક ખ્યાલ આવી શકે નહિ તેવો બચ છે. વેશો અને છુદાઓને પોતાના માપના કાપડ ઉપર ઉતારીને વાપરી શકાય તેવડી છાપ હોય તો તો સીધે સીધું તેનું ટ્રેસિંગ કરી અને પછી કાર્બન પેપરથી કાપડ ઉપર છાપી શકાય. પરંતુ કેટલીક વાર કાપડ ઉપર મોટા છુદાની જરૂર હોય તો એ જ છુદાને મોટો બનાવવો જરૂરી છે. આવી રીતે કોઈ પણ ચિત્રને મોટું કેમ બનાવવું તેની ત્રિશત આ શ્રેણીમાંથી કયાંક અવકાશ કશે તો આપીયું. પરંતુ અસારે તો એટલું જ કહેવાનું છે કે આ ચિત્રોના માપ જરૂર પૂરતાં મોટાં બનાવી શકાશે.

આ વખતે અમે ઝાળા ઉપર કે ટેબલ ક્લોથને ખૂંચે ભરી શકાય તેવા ચાર છુદા આપીએ છીએ. આવા છુદાઓ તો નેવડા મોટા બનાવવા હોય તેવડા મોટા પણ બનાવી શકાય અને નેવડા નાના બનાવવા હોય તેવડા નાના પણ બનાવી શકાય. એટલે

ચિત્રની છાપ ઉપર જ તેના કદનો આધાર નથી રહેતો. ઠાઠ પણ બહેન એને મોટા સ્વરૂપમાં (enlarge) કરી વાપરી શકશે.

આકૃતિ નં. ૧૦—ગુલામના ગુચ્છની આ આકૃતિ છે. આ જાતની આકૃતિ ઝોળા ઉપર ભરવાથી બહુ સારી લાગે છે. ટેમ્પલ કસોયને ખૂણે પણ સારી લાગશે. આર્મા :-

ફૂલ : ગુલામી રંગના ઊંધા બખિયાની (નં. ૧) રીતે માત્ર રેખાઓ ભરીને ભરવા; અગર તો કાંટા ભરત (નં. ૩) ની રીતે કિનારીની અંદર કાંટા આવે એ રીતે ભરવા. ગુલામ ભરવા માટે આ જ રીત વધુ સારી લાગે છે. ગુલામને ઘાડું બનાવવાની ક્ષમ્ધા હોય તો સૂતરની સેર જાડી રાખવી.

ઠાંખળી : ઠાંખળી ભરવાની ઠાઈ પણ રીત—નં. ૧૭ કે નં. ૧ કે પછી સાંકળી (નં. ૨) અથવા નં. ૧ ઊંધા બખિયાની રીતે પણ આવે. ઠાંખળિયોનો રંગ ક્યારે અગર તો ગાંધો પોપટી સારો લાગશે.

પાંદડાં : આ પાંદડાં આર્મા પણ ભરી શકાશે અને માત્ર કિનારી ભરી અંદર નસો પૂરી ભેરી કરો તો યે ચાલશે, કિનારી ભરી ભેરી હોય તો કાંટા ભરી (નં. ૩) બદાર કાંટા નીકળે એ રીતે સાફ લાગશે. આખું ઘટ પાંદડું ભરવું હોય તો નં. ૧૬ ની રીત સારી લાગશે. નં. ૧૬ ની રીતે પાંદડું આખું ભરી સીધા પછી તેની ઉપર જીંધા બખિયાની દોરાથી પીળા સૂતરથી નસો ભરી લેવાથી પાંદડું ઓર દીપી જાશે.

કળીઓ : કળીઓનું વર્ગ (ઉપરની પાંખડી) સીધા રંગનું ભરવું. અને બદાર નીકળતા ફૂલની રેખાઓ લાલ રંગની ભરવી. જિભા ભરતની રીતે (નં. ૫) વર્ગ ભરવું શક્ય. બદાર નીકળતા ફૂલની પાંદડીઓ તો ગમે તે રીતે ભરી શકાશે. આડિયા પાટિયાની રીત નં. ૪ પણ કામ લાગશે.

આ શુદ્ધાનો એક વિશિષ્ટતા તો એ છે કે તેમાં ઠાઈ પણ નામને ગૂંથી લઈ શકાશે. 'સ્ત્રી ચવન' એ શબ્દો લખ્યા છે તે જગ્યાએ સો ઠાઈ પોતપોતાનું નામ મૂકી શકશે. નામ ભરવાની રીત પડખોપડખ સાંકળીની જે ત્રણ ઘટ રેખાઓ ભરવાથી સારું ઉદાહરણ ભરત થશે. આ અક્ષરો ઘેરા જાણુઆ કે પૂછી દાળા અક્ષરોમાં વધુ ઉદાહરણ પડશે. એકદમ ઘેરા રાતો કદાચ સારો લાગે પણ આસપાસ ગુલામી રંગનો અતિરેક થતો હોય વિરોધ—contrast—નહિ પડે.

આકૃતિ નં. ૧૧—આ આકૃતિ કસોયની ઠાંખળીની છે. હોંશીલી બહેનો અખિયાના પાટમાં પણ આ આકૃતિનું મોટું સ્વરૂપ થોડા થોડા અંતરે ભરી દેશે તો મુંદર નમૂનો થશે.

ફૂલ : આર્મા એક જ ફૂલ છે. આ ફૂલ પીળું ભરાય તો સારું. માંદીથી બદાર નીકળતા પરાગની ઠાંખળી ઊંધા બખિયાની રીતે બદામી રંગની ભરવી અને ઉપરના ટોપકાં લાલ અટક રંગના ભરાય તો સરસ લાગશે. ફૂલ અસમ કસોયના ફૂલ જેવું જ નથી, સ્વેચ્છ ફેરફારવાળું કરી નાખેલ છે. એટલે એને પહેલું માત્ર કિનારીથી જ ભરવું સારું લાગશે. છતાં આખું ઘટ ભરવું હોય તો યે ભરી શકાય તેવી એની આકૃતિ રાખી છે. ફરતી ચાર ઝોળા પાંદડીઓ કાશ્મીરી ભરતથી (નં. ૧૮) પીળી કે કેસરી રંગની ભરવી. નીચે જ્યાં ફૂલ દાંડલીને ચોંટે તે માંદો દાણો ઘેરા લીલા રંગનો ભરવો—રીત આડિયા પાટિયાની. ઠાંખળીઓ : નં. ૧૦ ની રીતમાં બનાવ્યામુજબ. કળી : સીધા રંગની જિભા ભરતની રીતે (નં. ૫) પાંદડાં : આ પાંદડાં આર્મા ઘટ ભરવાથી જ સારાં લાગશે, ઘેરા સીધા રંગના ભરવા. રીતમાં આડિયા પાટિયાની (નં. ૪) જીવું ભરત (નં. ૫) કે પછી કાશ્મીરી ભરત (નં. ૧૮) ગમે તે રીતે ચાલશે. આખું પાંદડું ભરી સીધા પછી વચ્ચે વચ પીળા દોરાથી

જીંધા બખિયાની રીતે નસ ભરી જવાની છે. પાંદડા માટે ભરવાની બીજી રીતો પણ અજમાવી જોવા જેવી છે.

અક્ષરો : આમાં ને અક્ષરો બતાવ્યા છે ત્યાં જમે તે નામના અક્ષરો મૂકી સકાય તેમ છે. એ અક્ષરો ભરવાની રીત-ષટ્ કિનારીખંધ ભરત (નં. ૬) ડાંખળી ભરવાની રીત (નં. ૧૭) બન્ને ચાલશે. રંગ ઘેરો જાંબુડીઓ બધુ કે લાલ જમે તે હશે તો જિહાવ પડશે.

આકૃતિ નં. ૧૨-ફૂલ કળશ : આનો ઉપયોગ પણ નં. ૧૦-૧૧ ના જેવો જ છે. ફૂલ : અંદર બતાવેલા મોટા સૂર્યમુખી ફૂલ અંદરનો ગોળ દદો પરાગભરતથી (નં. ૧૩) ઘેરા બદામી રંગનો ભરવો. ફરતી પાંદડીઓ પીળા કે કેસરી રંગની ભરવી. આ પાંદડીઓ કાશ્મીરી કે આડિયા પાટિયાની રીતથી સારી આવશે. જીથું ભરત પણ સારું લાગશે. તેના પછી જીએ આવતું સૂર્યમુખી ફૂલ ને બીજી જાતનું છે તે પણ એ જ રીતે ભરવું. નીચે મોટું ચાર પાંખડીનું ફૂલ છે તે કાશ્મીરી ભરતની રીતે ચાર પાંખડીઓ ગુલાબી ભરવી. વચ્ચેના ગોળ દદો પરાગથી જ ભરવો અને પછી પીળી રેખાથી (જીંધા બખિયાની રીતે)

તેમાં ચોકડી પાડવી.

પાંદડા : લીલા રંગના પાંદડાની રીતે બતાવી છે તેમાંથી જમે તે રીતે.

ઉપરના પાંચ પાંખડીના ફૂલ પોત્રાં ભરવાં હોય તો કોટા ભરતની રીતે માત્ર રેખાઓ ભરી લેવી. આમાં ભરવાં હોય તો પણ આડિયા પાટિયાની રીતે અગર તો કાશ્મીરી ભરતની રીતે પાંદડીઓ ભરવી. વચ્ચેના ગોળ દાણા આડિયા પાટિયાની રીતે ભરવાં. પાંદડીઓ ગુલાબી કે લાલ રંગની ભરવી અને વચ્ચેના દાણા જાંબુડા રંગના ભરવાથી સારો વિરોધાભાસ થશે.

કળી : અગાઉ બતાવ્યા મુજબ.

ડાંખળીઓ : જીંધા બખિયાની રીતે જાડી સેર લાંબને ભરવી.

ઘેરના દાણા : આ દાણા જુદાં જુદાં ઘેરા રંગના લાલ જાંબુડા કે બધુ ભરવા.

કળશ : કળશની રેખાઓ માત્ર ભરવી હોય તો ગેરુઆ રંગની રેખાઓ જીંધા બખિયાની રીતે ભરવી. નહિતર કિનારીઓ ભરી લીધા પછી ઉપરના અને વચ્ચેના પદા પીળા રંગના ભરી વચ્ચેની બધી જગ્યા ગેરુઆ કે આછા લાલ રંગની આડીયા પાટિયાની રીતે ભરવી.

ન્યાયની

અદાલતમાં

અમદાવાદના એક અદરશની પાસેથી પોતાને બરજીવોપણ મેળવવા માટે તેમની પત્ની થી. રાધાઆઇએ થોડા વખત ઉપર ઘરો ક્યો હતો. એ બન્નેએ રપેસ્પલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે (૧૮૭૨ ના કાયદા પ્રમાણે) લગ્ન કર્યું હતું. અમદાવાદની ઠાટના એ ઘરાનાનાં ચુકાદાની સામે મુંબઈ હાઇકોર્ટમાં રીવીઝનની અરજી કરવામાં આવી હતી. હાઇકોર્ટે પત્નીનો ઘરો કાઢી નાખ્યો છે. પત્નીને એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેણે રપેસ્પલ મેરેજ એક્ટ પ્રમાણે લગ્ન કર્યા હોવાને લીધે તેને હિંદુ લઘુવિધિએ દરેલા લગ્નની માફક પતિ પાસેથી બરજીવોપણ મેળવવાનો હક્ક નથી. પત્નીએ ઘરાનાં એવું જણાવ્યું હતું કે ૧૯૩૬ માં તેણે તે ગૃહસ્થ સાથે રપેસ્પલ મેરેજ એક્ટ મુજબ લગ્ન કર્યા હતાં. તેના પતિએ તેના અને તેની ઊંઠરીના બરજીવોપણ માટે બેદરકારી બતાવી હોવાને લીધે બાઈએ તે માટે ઘરો ક્યો હતો. પતિનો ખયાલ એવો હતો, કે આ ઘરો સંબંધવાનો ઠાટને હતો નથી. બાઈએ હિંદુના છુટાછેડાના કાયદા પ્રમાણે પગલાં લેવાં જોઈએ.

નીચલી કોર્ટે બાઈના લાગમમાં-એટલે કે હિંદુ પત્ની તરીકે તે બરજીવોપણ મેળવવા હકદાર છે એવો ચુકાદો આપ્યો હતો. હાઇકોર્ટના જજે જણાવ્યું હતું કે, આરો ચુકાદો આપવામાં નીચલી કોર્ટે ભૂલ કરી છે. રપેસ્પલ મેરેજ એક્ટની ૧૭ મી કલમમાં સ્પષ્ટ જણાવેલું છે કે, આ કાયદા પ્રમાણે કરવામાં આવેલાં લગ્નોને હિંદુ છુટાછેડાના કાયદા લાગુ પડશે, એટલે કલમ ૩૭ પ્રમાણે તે બાઈને બરજીવોપણ મુદ્દાને હિંદુ છુટાછેડાના કાયદા પ્રમાણે

દાદ આપી શકાય. આ ચુકાદો મદતનો છે. પરંતુ અમને લાગે છે કે, જો છુટાછેડા મેળવવાને વિશેષ હક રપેસ્પલ મેરેજ એક્ટ અનુસાર લગ્ન કરવાને કારણે મળ્યો હોય, તે સ્ત્રી, પ્રત્યેક હિંદુ સ્ત્રીને પતિ પાસેથી જ બરજીવોપણ મેળવવાનો હક્ક મળેલો છે તેથી, વંચિત ન રહેવી જોઈએ. છુટાછેડાનો હક એ તો વિશેષ હક છે.

હોદ્દર રાજ્ય આજીમા સાહેબની મિદતની માહોડી ધરાવે છે અને રાજકુંવરી લીલાબાઈની મિદત એ કુતેદરાંગરાવ માટકરની મિદત છે, કારણ કે તે લીલાબાઈનો પુત્ર છે. માટકર તેમની માતાથી અલગ રહે છે અને જમાઈ થી. શિદે રાજકુંવરીને ત્યાં રહે છે. આથી રાજકુંવરીએ રાજ્ય અને હોદ્દર સરકારની જાણ બદલ બહુસીસ રૂપે કૌટલીક મિદતન તેમને (શિદેને) આપવાની બ્યવસ્થા કરી હોવાનું કહેવાય છે.

તપાસ દરમિયાન એવું જણાયું છે કે, રાજકુંવરી તેમની માતાની મિદત રાખી શકે નહિ, કારણ કે આજીમા સાહેબના અર્થ મદદ હોદ્દર રાજ્ય દર વર્ષે દગ્ગરો રૂપિયા ખર્ચે છે. આ સંજોગોમાં રાજકુંમારી પાસે રાખવામાં આવેલી આજીમા સાહેબની મિદત રથાનિક રીપાઈની મદદથી ચોરવામાં આવી હતી એમ કહેવાય છે; અને રીપાઈને જલમાં મોકલવામાં આવ્યો છે. ચોરાએલી આ મિદત ખાનદેશમાં મળ્યા આવી છે અને ગુન્હેમારની ધરપકડ કરવામાં આવી છે. આ કેસમાં તાજની ચોલીસનો એવો અભિપ્રાય છે કે રાજ્યે અમલદારોને બચાવ્યા છે અને ગરીબ માણસને સજા કરી છે. વળી રાજકુંવરના પુત્ર પણ તુકશાનમાં મુકાવા છે અને માદીનું માન તથા રાજનીતી મિદતન પણ ગુમાવ્યાં છે. આખા કેસમાં જમાઈ હક કરી શકે નહિ.

નવસારીના શેઠ અમૃતલાલ દરકીશન-
દાસ પારેએ અમદાવાદના મહીપતરામ રૂપરામ
અનાયાથ્રમના વહીવટદારો સાથે અનાયાથ્રમ-
ની એક કન્યા સાથે પોતાના લગ્ન કરવાનો કરાર
કરેલો. પણ પાછળથી કન્યાને બીજા જોડે
પરણીયા દઈ તે કરારનો ભંગ કરવા બદલ
રૂ. ૫૦૦૦ ની નુકસાનીનો દાવો અમદાવાદ
કોર્ટમાં કર્યો હતો, જેમાં કોર્ટે કરારભંગ સાબીત
માની સદરહુ અમૃતલાલને રૂ. ૬૦૧ ડીપો-
ઝીટના તથા વ્યાજ આપવાનું ફરમાન કરેલું,
તે ઉપરથી સદરહુ સંરથાના સંગાલકોએ મુંબઈ
હાઇકોર્ટમાં અપીલ કરેલી, તેમાં નામદાર જજેએ
સંરથાનો દાવો ખર્ચસહીત રદ કર્યો છે.

*

ગુરગાંવના એડીશનલ ડીરેક્ટીકટ મેજસ્ટ્રેટની
કોર્ટમાં ૧૯૪૬ ની ૧૮ મી ફેબ્રુઆરીએ ચચેલ
બે છોકરીઓનાં અપહરણને લગતો કેસ
આવ્યો હતો.

શ્રી. અરીઆ નામની પંદર વર્ષની પરણેલી
કન્યાને પાંચ વર્ષ પહેલાં યુ. પી. ના ફૈસાલાદ
જીલ્લાના રામલપુર ગામમાંથી તેના સાસરેથી
દબકાલ નામનો માણસ દીલ્હી ઉપાડી લાવ્યો
હતો, અને મીસીસ ગ્રાહમ નામની બાઈને વેચી
હતી. મીસીસ ગ્રાહમ દીલ્હીની સમગ્રીમડીમાં
ખાજા ચલાવતી હતી. અરીઆને તેણે ટેટલોક
વખત ઝોરડીમાં પૂરી રાખી હતી ને પછી
તેની પત્ની દેલ્હિફરનો ધંધો શરૂ કરાવ્યો હતો.
પંદર વર્ષની બીજા એક છોકરી રાજકુમારીને
પણ એ રીતે એ માણસ તેના બાપના ધર-
માંથી પાકરીભોજપુરથી ઉપાડી લાવ્યો હતો,
અને તેને પણ દીલ્હી લાવીને મીસીસ ગ્રાહમને
વેચી હતી. ને તેણે તેની પાસે પણ દેલ્હિફરનો
ધંધો કરાવ્યો હતો. તેના આ કામમાં રામજી-
દાસ અને ઇમામુદ્દીન મદદગાર હતા.

ન્યારે તેમને આવક બાંધી થઈ ત્યારે
તેમણે આ બે છોકરીઓને આગ્રા લઈ જવાનું
નક્કો કર્યું અને ૧૩ મી માર્ચ ૧૯૪૬ ની

મધરાતે રામજીદાસ, ઇમામુદ્દીન અને મીસીસ
ગ્રાહમ આ બંને છોકરીઓને લઈને આગ્રા આવ્યાં.

આગ્રામાં થોડા દિવસ રહીને તેઓ પાછા
દિલ્હી આવ્યાં.

થોડા વખત પછી ઇમામુદ્દીન આ છોકરી-
ઓને દીલ્હીની બહાર મોટર રસ્તે લઈ જતો
હતો. મોટરબસ પલ્લાય પહોંચી ત્યારે આ બે
છોકરીઓ પેશાબપાણી માટે નીચે ઉતરી અને
તરત જ તેમણે મદદ માટે બૂમો મારી, એથી
વાત પ્રગટ થઈ જતાં ઇમામુદ્દીનને ચોક્કસે પકડ્યો.

આ કેસ ચાલતાં બીજા ગુન્હેગારો દીલ્હીના
હોતાથી આ કેસ કઈ કોર્ટમાં ચલાવવો તે
માટે હાઇકોર્ટને પૂછાવવામાં આવ્યું છે.

*

દિલ્હી પાસે ભોગાલની વતની હિંદી
ખ્રીસ્તી બાઈ શ્રીમતી એફ. જે. સીંકલરની
પોતાની પુત્રી ફેનુ હરજી થપાની ફરીયાદ
ઉપરથી કેસ ચાલતાં બાઈએ જણાવ્યું કે
મારી છોકરી ફે ૧૫૫ વર્ષની છે અને ગુનેગાર
મદારાજ સ્વરૂપ અમારા મકાનમાં જ એક
ઝોરડીમાં રહે છે. ૮ મી જુલાઈ ૪૬ ના
રોજ હું ગામીઆલાદ જવા રેલેશને ગઈ, પણ
માડી ચુકી જવાથી પાછી આવી ત્યારે ફે ઘરે
ન હતી. તપાસ કરતાં મહમદ ઈમ્માલિ
મીસ્ત્રીએ કહ્યું કે, મેં તેને ટાંઝામાં બેઠેલી ને
બાઈસીકલ ઉપર ગુનેગારને હોરપીટાલ રોડ
ઉપર જતાં જોયાં હતાં, ને તેના બત્રીજા
સુબેદાર સીંકલરે પણ એવું જ કહ્યું.

છોકરીએ કહ્યું કે અમારી વચ્ચે સંબંધ
હતો. અને જો હું હિંદુ ધર્મ સ્વીકારું તો એ
મારી સાથે લગ્ન કરે, તેથી અમે મારી માની
ગેરહાજરીમાં હિંદુ મદાસભા મંદિરમાં ગયાં
ને ત્યાં મેં હિંદુ ધર્મ સ્વીકાર્યો. પછી અમે
હવુમાન રોડ ઉપરનો ધર્મશાળામાં ગયાં હતાં.
અમારી વચ્ચેના સંબંધની વાત મેં મારી
માને ઠરી નહતી. મારી રાજપુતશીથી હિંદુધર્મ
સ્વીકાર્યો હતો. દાકતરોએ છોકરી સોળ વર્ષની
હોવાનું પ્રમાણપત્ર આપ્યું હતું.

કેટલાક સાચા

કિસ્સાઓ

*

અમરેલી પાસે સનાળાની માઆપ વિનાની સગીર વયની એક બાલકાઆળાનાં લમ દેવ-ગામના એક વૃદ્ધ બાલક સાથે થઈ ગયાં. તેની હરીકૃતમાં-ભાવનમર રાજ્યના નોકર અમૃતલાલ કુરુએ ગોંડળ તાઆના રાવણા મામની માઆપ વમરની પોતાની સગીર બાલેજનું સગપણ દેવ મામના પ્રભુરામ કાનજી નામના વૃદ્ધ બાલક સાથે કરેલું. તેના બદલામાં પ્રભુ-રામની ઊકારીનું વેચીશાળ અમૃતલાલના બાલેજ સાથે કરેલું. આ લગ્ન ગુપ્તગુપ્ત પતાવવા તૈયારીઓ થતી હતી, પણ થાણુદારે લગ્ન અટકાવ્યાં ને કન્યાએ ફેરીપત આપી કે પોતાની મરજી વિરુદ્ધ આ લમ થવાનાં છે. કન્યા અનાથ અને મામાને આપમે હોવાથી ઉવરે કન્યાને લમની સંમતી આપવી પડી ને લમ થઈ ગયાં.

*

પેટલાક તાલુકાના પલાણા મામના એક પટેલ સાત વર્ષ ઉપર ચામણાના એક સારા કુટુંબમાં પરણ્યા હતા. તેમની બાતીસ વર્ષની પુત્રાન પત્ની હયાન છે, છતાં તે પટેલને અને તેમની માને કન્યા મમતી ન હોવાથી તેમણે આજુબાજુ એક કન્યા સાથે લમ કરવાનું નક્કી કર્યું. પણ પટેલ પત્નીના બાઇને ખજર પડ-વાથી તેમણે જીલ્લા મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરતાં પોલીસે વડોદરાથી આવેલી એ જાનને લમ કરવા મનાઈ ફરમાવી. એટલે તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

વરરાજના નાના બાઇને વિવાદ બાજવા મામમાં ફરેસો તે રદ કરી તે નાના બાઇને

આજુબાજુની કન્યા સાથે પોલીસની હાજરીમાં પરણાવી દીધો.

*

ટપુરીનમાં બે બહેનોમાં મોટી ૩૮ વર્ષની લુગીઆ અને નાની ૩૦ વર્ષની લીના આજુબાજુને તેઓ મોટી ઉમ્મરની થતાં તેમના અવાજમાં ફેર પડ્યો અને સ્ત્રીત્વના ચિહ્નો અદ્દશ થયાં; એથી નાનકડું ઓપરેશન કરતાં બન્ને સ્ત્રીઓ મરીને પુરણો બની. અને હવે તેમનાં નામ મી. સુગી અને લીનો રખાયાં. પોતાની બહેન-પણીઓમાંથી તેમની સાથે પ્રેમ રાખતી એવી ઊકારીઓ સાથે તેઓ હવે પરણવાના છે.

*

પંજાબના આગેવાનોએ પંજાબની મુસા-ફરીમાંથી મેળવેલી વાતોમાંથી જાણવા મળે છે કે, મુલતાનની એક હોટલમાં જે હીંદુ સ્ત્રીઓ હતી તેમના ઉપર બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો ને પછી તેમનાં ખૂન કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને મુલતાનની દીલ્લી દરવાજા પાસેની કામની હોરપીટલમાંથી મુરલીમ દીંઓને જુદા-લક લીધા પછી બાકીના દિંદુ-શીખ દીંઓને બાળા મૂકવામાં આવ્યાં હતાં.

અમૃતસરમાં એક ડોશી પોતાના કુટુંબ સાથે નાસી છૂટવાનો પ્રયાસ કરતી હતી ત્યારે તેનો એકનો એક દિકરો રહેંસાઈ જતો એણે જોયો. એક બીજા બાઇનો ૯ વર્ષનો ઊકારો નાસી છૂટતો વખતે બળતો હમારન નીચે દટાઈને બળા ગયો. કેટલાક કીરસામાં એટલી બધી હેવાનીયત બતાવવામાં આવી હતી કે માતાના ગોદમાંના બાળકોએ જીવનની સલામતી ગ્રામીણી દીધી હતી. ડો. કીચકુએ જણાવ્યું હતું કે મુલતાનમાં મને નમ કરીને દુ મુરલીમ છું કે દિંદુ તેની તપાસ કરી હતી અને બે શીખ યુવતીઓ પર અત્યંત પાસવી સંનેગોમાં બળાત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. સ્ત્રીઓને પણ ગુંડાઓએ ઊકાર્યાં નહતાં.

જુલમ અને ત્રાસનો સામનો કરનાર સ્ત્રીઓની

દક્ષિણ દેશમાંના તૈલંગણ વિભાગના સુપરિટેન્ડન્ટ ગામમાં નિઝામ સરકારના પોલિસ અને લશ્કરી જીલ્લોની આ ક્ષણી છે. સિંગારામ મામની રામુલામ્મા નામની એક બહેનને મોટેથી એ હૃદયદ્રાવક ક્ષણીનું આંખે ભેંચેલું પ્યાન મેં સાંભળ્યું. રામુલામ્મા ને એની માતા બયંદર ગોળીબારમાં ધવાયેલ પીળા ફેટલાક પુરૂષ સાથે બેઝવાડાની હોસ્પિટલમાં મોતાના જખ્મોની સારવાર કરાવવા આવ્યા હતાં.

રામુલામ્મા પ્રૌઢ હંમરની વધિક મામની સ્ત્રી છે. પોતે બેકુના ધરની વડુ નથી; કિસાન ચળવળ સાથે એ ગોળીબાર પહેલાં એને દર્શાવેલાદેવા નહોતી, પરંતુ એણે કહ્યું કે, તૈલંગણના કિસાનોની લડત સામે નિઝામની પોલિસે ગુનરેલ સિતમ અને અન્યાયે મારા નેવી એક ધર રખાયુ સ્ત્રીના દિલમાં અન્યાય સામે રોષ જગાડ્યો છે.

એણે પોતાની વાત યથા કરી.

નિઝામનો દોકરો-એનો વારસદાર એક દિવસ સુપરિટેન્ડન્ટ આવ્યો. જે ગોળીબારમાં અમારા ગામના ફેટલાય માણસોના દેહ પડ્યા હતા એ જગ્યાએ એને લઈ આવ્યા. મામ લોકાય બધા ત્યાં આગળ ભેગા થઈ ગયા હતા. એમને થયું, લાવો જોઈએ તો ખરા એ શું કહે છે?

અમારા લોકોનાં જ્યાં લોકી રેડાયાં હતાં એ માટીમાં ઊભા રહી, એની સામે ઉભેલા લોકો જાણે બિખારી હોય તેમ, એણે મુઠ્ઠી ભરીને સિક્કા એની સામે ફેંક્યા; ચોડાક કપડાનાં ટુકડા પણ ફેંક્યા. એ ગોળીબારમાં માર્યા જનાર એક કિસાનની વિધવાના હાથમાં એ મુઠ્ઠી સિક્કા નાખ્યા.

મારાથી આ ન જોવાયું. મેં પેલી બાઈ

નંદવાયેલી બંગડીઓ

: લેખિકા :

શ્રી. હાજરા બેગમ

*

પાસે જઈ કહ્યું: “બાઈ, મારો પતિ તો એને કુદરતી મોત આવ્યું ને મરી ગયો છે, પણ તારા પતિને તો ગોળાઓ વીંધીને મારી નાખવામાં આવ્યો છે. ને એ ગોળાઓ મારનાર તો આના જ માણસો હતા. તો શું એને જ હાથે તું તારા પતિની બિંદગીના બદલામાં પૈસા લઈશ?”

ને આ દીવાની સાક્ષીએ તમને કહું છું એન, અમે એના એક પૈસાને અડધાં નથી. સિક્કા તો જમીન પર વેરાયેલા જ રહી ગયા.

ને એ બધો કાંડ થયો માત્ર ડાંગરને કારણે. વરસોવરસ સરકાર ને દેશમુખ આવીને બેઠેલોએ પકવેલ ધાનનો મેરો ભાગ લઈ જતા. લોકો પાસે પોતાનાં બચ્ચાં ને કુટુંબના ચોપણ ને બિયારણ પૂરતોય દાણો બચતો નહિ.

નિઝામ સરકારે ધાન ફેટલું બરડું એનું માપ તો નક્કી કરી આપ્યું છે. પણ પાક

તેવાર થાય કે દેશમુખ આવીને એક દીક્ર વણ
 યજ્ઞ લેખે પોતાને માટે ડાંગર ઉપાડી જવાનો,
 માર પછી આવે તરેલીલદાર, તાહુદદાર,
 અબ્બાસ ને હામ્યામ (રિવન્યુ ઓફિસરો). એ
 પોતે પોતાનો માણસ (એટલે કે ગેરકાયદેસર
 દિરસો) લઈ જવાના. આમ મારાં બરીબરીને
 અમારા શક પોતાને માટે ઉચેચી ગયા પછી
 તેઓ પાછા આવતા ને સરકારનો ભાગ ઉપરા-
 વતા. પરમોથી યુધ્ધીઓ કમતી કમતીને એ
 પોતાની પેલીમાં બચવાન જાણે શું નોંધી
 લેતા ને દર ગાયજાદીક્ર અમારા દાયમાં ૪૦
 રૂપિયા પકડાવી દેતા. એ જ યુધ્ધ જો અમે
 પોતે બજારમાં વેચવા જઈએ તો ગાયજાદીક્ર
 અમને ૧૨૦ રૂપિયા મળે.

પણ અમે તો ગાયજાદીક્ર લોક, ભોલીએ
 શું ? મૂંગા મૂંગા એ આપે તે રૂપિયા દાવમાં
 લઈ લેતાં. ને રૂપિયાતું તો જાણે છે ને ?
 એને બીડી જતાં વાર કેટલી ! શેમા વખતમાં
 તો ઘરમાં ઊઠારને ખરાવવાય રાજો રહેતો
 નથી, ને વાવણીની મોસમ આવતાં ૧૨૦
 રૂપિયે યુધ્ધી લેખે ડાંગર ખરીદી પડતી.

અત્યાર સુધી અમારા લોહો મૂંઝે મોટે
 આ બધી માર સડેલા આવ્યા છે. પણ એવો
 મૂંઝે માર તે જાણે કેટલા રદાગ સડેલાય ?
 એટલે આ વખતે તો અમારા લોહોને
 મોટે ચડી દેવું પડ્યું : "ખાઈ, અમારાં ઊઠારને
 ખાધા નેટલું લાન તો ઘરમાં રહેવા દે ?"

ત્યારે અમલદારો દેવેલા લાગ્યા : "સિપા-
 હઓ ને લગ્યા માટે ગયા છે એમને તો
 અવરાવવું જ પડે ને ?"

પણ આ વર્ગ તો લોહોએ કહ્યું : "અમે
 ડાંગર નહિ આપીએ. આ વખતે તો અમે
 સરકાર તથા દેશમુખ બંનેને એમના લેખ
 નીકળતા પૈસા જ બરી કહ્યું." ને આવો
 વિચાર કરીને એમણે ભેગા મળી પોતાનો સંજ

બાંધ્યો. ને ત્યાર પછી તો એવી આશ્ચર્યકારક
 ઘટના બની મહાં બહેન, કે અમે ગાયજાદીક્ર
 એક ઘઈ ગયા ને અમારા મનમાંથી ડર તો
 જાણે સમજીતો જતો જ રહ્યો.

દેશમુખ એમની તથા યુધ્ધી ડાંગર લેવા
 આવ્યા. અમે બધાએ એક જ વાત કહી.
 ડાંગર વેચી પૈસા થશે તેમાંથી તમારા લેખ
 નીકળતા હોય તેટલા લઈ જાઓ. દેશમુખ તો
 ચાંતાપીળા થતા ગયા સરકાર પાસે.

ત્યાર પછી અમે વાત સાંભળી કે, પોલિ-
 સની એક કુટ્ટી અમારા ગામ બંધી આવી
 રહી છે. ગામના નાયકોએ આવી અમને
 ચેતવી દીધા, ને કહ્યું કે પોલિસ ડીપર ગ્રેસ
 હોડવાની છે, માટે હમરે બીનુ લખડુ વોટાળા
 હોશિયાર રહેજો. ગામ લોહો તો હમરે બીનુ લખડુ
 વોટાળા ડાંગરની ચોટી કરતા કરવા લાગ્યા.

પોલિસ આવી, આ બધી તૈયારીઓ
 જોઈ એમને યજ્ઞ કે આપણાથી તો કંઈ નહિ
 થઈ શકે. એટલે અમારા માણસોને ભોલ્યારી
 કહ્યું : "અમને તો પૈસા આપવાનું કહ્યું એટલે
 અમે અહીં સુધી આવ્યા છીએ !"

અમારા લોહોએ કહ્યું : "ભલે." અમે ગામ-
 લોહોએ એમને દૂધ આપ્યું. ખાંડ તો અમારી
 પાસે હતી નહિ; એમણે ગોશી જનાવી પીધી
 ને ચાલ્યા ગયા.

ત્યાર પછી ખજાર આવ્યા કે દહે તો
 લરકર આવે છે. અમારા માણસોને ખજાર
 નહિ કે લરકર એટલે શું ? એમણે કહ્યું : "અમે
 તો એનોય સામનો કરીશું."

અમે જીવાન શ્રીઓ બાળકોને લઈને
 જંગલમાં જતાં રહ્યાં. પુરોહિત અને એમની
 પાછળ જુદા શ્રીઓ ડાંગરની રખવાળા માટે
 ગાયજાદીક્ર રહ્યાં. મોટર લોહોઓમાં બરાબર
 લરકર આવ્યું, ને કશાની રાહ નોંધા વિના

એમણે તો ધડા ધડ ગોળાઓ છોડવી શરૂ કરી. અને અમારી આંખો આગળ ટપોટપ-શિકારીની મિલોલથી ચંખીડા પડે એમ અમારા માણસો ગોળાઓ ખાઈને જમીન પર પડ્યાં. પછી દીઅર ગેસ છોડ્યો ને ખીજી લોકોને આંધળા બનાવી મૂક્યા; હાથપગ ભેગા કરી દીધા ને લોરીમાં નાખ્યા.

ખડેન, અમે બધી સ્ત્રીઓ ને આ કાંડ અત્યાર સુધી બેઠી રહી હતી તેનાથી રહેવાયું નહિ. અમે લોરીમાં ફેંકતા અમારા પુરુષોને એ રાક્ષસો પાસેથી છોડાવવા દોડ્યાં. પોલિસોએ એમના બંદૂકના કુંદાઓ વડે અમારા પર હુમલો કર્યો. ઠાંઈ સ્ત્રીનો હાથ ભાંગ્યો, ઠોઠનું કાંડું તૂટ્યું, તો ઠોઠનું કપાળ ફૂટી ગયું. નયો હાથે તે બંદૂકવાળા પોલિસોને પડોંચાય ખડેન!

આખરે અમને રડતાં કંઈક તો ને ધુલવાતા મૂકી એ લોશ મોટર લોરીઓ હંકારી ગયા. ખડેન, અમારા ગામમાં એકે પુરુષ એમણે ન રહેવા દીધો.

હરકરે ગયું, ત્યારે અમારા પુરુષો વિનાના હિન્દુ ગામના ચોરા આગળ લોહીબીની માટી પર સ્ત્રીઓની વૃદ્ધ સૂડીઓનો ઢગલો ચર્ધ પડ્યો હતો. અમારા હાડતના સંબારણુએ અમે અમારા માણસોના લોહીથી બીની ચણેલી માટી અને સૂડીઓના વૃદ્ધા કાચ ભેગા કરી સાચવી રાખ્યા છે.

સુખની વાત એ છે કે આટલાં બલિદાન ને દિંમતભરી હાડત પછી આજે અમારા સુખમાં કોઈ મક્કત વેઠ કરતું નથી. શોક અને ગ્વાનિથી અમારાં હૈયાં ભારે છે; પરંતુ ન્યાય માટે અમે ગમે તેવા જીલમ સામે પણ ખુશી છાતીએ હાડવાની દિંમત મેળવી છે.

*

જેમને 'રણુજીતરામ સુવર્ણચંદ્રક' એનાયત થયો.

શ્રી ગુણવંતરાય ઓચાર્ય

શ્રી ગુણવંતરાય પોપટભાઈ આચાર્યનો

જન્મ સોરઠ પ્રાંતના અજન્સીના વડા મયક નેતલસર કેમ્પમાં ઈ. ૧૯૦૦ ના સપ્ટેમ્બર માસની નવમી તારીખે થયો હતો.

એમના પિતા પોપટભાઈ આચાર્યે ધણી ગરીબ સ્થિતિમાંથી સ્વાયત્તે અભ્યાસ કરીને રસોવાની નોકરી કરતાં કરતાં વડોદરાની પરીક્ષા પાસ કરી અને ગોરખી રાજ્યમાં ન્યાયાધીશ તરીકે નીમાયા; અને ત્યાર પછી માંડેશ, જૂનાગઢ, પોરબંદર, જામનગર વગેરે રથળોએ પોલીસ હિપરી તરીકે નોકરી કરી. ઉત્તર કાળમાં તેઓ વડોદરા કરતા.

આવા સમયમાં ને ખાસ કરીને બહાર-વટિયાઓના હંજામામાં એમના પિતાને વાર-વાર જોયર અજોયર રથળોએ રાતવાસા કરવા પડતા, ત્યારે રાતના વખતે ઘોરો, વાધેરો,

આરોટા વગેરે આવીને એમની પાસે વાર્તાઓ કહેતા થી. ગુણવંતરાય આવા હંમામેમાં એમના પિના સાથે બાળવયથી જ રહતા, એટલે ઐતિહાસિક વાર્તાઓ ને દરિવાઈ કથાઓ સાથે એમને આ રીતે પ્રથમ પરિચય અને પ્રથમ મહાજ્ઞાત થયાં.

પિતાના અવસાન પછી એમની હિતરક્ષિયા કરવી કે નહિ, એ સંબંધે પોતાના વડિલ બંધુ સાથે એમને મતભેદ પડ્યો. એ મતભેદમાં એ સત્તર વર્ષની વયે ઘર છોડીને નીકળ્યા ગયા. મુંબાઈમાં ફૂટપાથો ઉપર ભટકીભટકીને એમણે અભ્યાસ કર્યો. પણ હિંદુસ્તાની તો અધૂરો મૂકવો પડ્યો અને 'બોમ્બે કોનિકલ'ના તંત્રી-ખાતામાં એ જોડાયા.

'બોમ્બે કોનિકલ', 'મુંબાઈ સમાચાર', જનમનગરની વિભાજી રફલ, રાણપુરનું 'સૌરાષ્ટ્ર-મિત્ર' અને 'સૌરાષ્ટ્ર'-'સૌરાષ્ટ્ર'માંથી 'ફલધાન' અને ત્યાંથી અપકાળ 'નવ સૌરાષ્ટ્ર', 'બહુ-રૂપી' અને 'ગુજરાત સમાચાર'ના તંત્રીવિભાગમાં કામ કરીને એઓ રજુજત મુરીયાનમાં વાર્તાવિભાગના મુખ્ય નિરીક્ષક તરીકે જોડાયા. ત્યાં સાત વર્ષ રહ્યા પછી હાલમાં તેઓ મુંબાઈમાં 'મોજમજદ' નામના પત્રના સંચાલક છે અને મુંબાઈ તેમજ જનમનગરમાં પોતાના ડાપખાનાં ચલાવે છે.

પત્રકાર તરીકેના વ્યવસાયમાંથી નવલ-કથાના લેખક તરીકે એમને એની હાવવા માટે એમના પ્રથમ સ્વ. પત્ની નિર્મળાજીવનની કાપતી અસાધ્ય દરદની અતિ લાંબી બિમારી મુખ્યત્વે જવાબદાર બની. ચાર વર્ષ સુધી રાતના અર્ધડ ઉગમરા અને ચાર વર્ષ સુધી પત્નીની માંડગીના ખર્ચને પહોંચી વળવા માટે હેમાણીમાં ઉમેરો કરવાની અનિવાર્યતા, આ જોના સમન્વય એટલે એમની પ્રારંભની પાંચસાન નવલકથાઓ.

'પ્રાનજયુનું' પુસ્તક લખવાનું કામ એમને

સોંપાયું. એ એમના લેખકજીવનની શરૂઆત. ત્યાર પછી તો એમણે સતત લખ્યા જ ક્યું છે. એમનું સૌથી પ્રથમ પુસ્તક 'પીરમનો પાદશાહ' (પ્રજ્ઞાનધનું બેટ પુસ્તક) ને એમનું છેલ્લું પુસ્તક 'અક્ષા બેલી', એ બે વચ્ચે તેર વર્ષનો ગાળો છે. એ માળા દરમિયાન સામાજિક નવલકથાઓ અને નવલિકાઓ, ઐતિહાસિક નવલકથાઓ અને નવલિકાઓ, દરિવાઈ કથાઓ અને કહાણીઓ, જીવનચરિત્રો, હજારા કટાક્ષ-લેખો, ડિક્ટેટિવ કથાઓ, અંગ્રેજી કથાઓ તથા રાજકરણી પ્રથેના અનુવાદો વગેરે મળીને એમણે અનેક પુસ્તકો લખ્યા છે.

શ્રી. ગુણવંતરાય સામાજિક કરતાં દરિવાઈ કથાઓ તરફ વધારે પક્ષપાત ધરાવે છે અને ચોક્કસ ઐતિહાસિક પ્રસંગો પસંદ કરીને એના ઉપર કથા લખવાની એમને વિશિષ્ટ દયોટી છે. ઇતિહાસમાં એમને મોટાં નામો કે વિગ્નકથાઓને બદલે જે નાનાંનાનાં માણસોએ કંઈકે પશુ રમનાતમક ચીસો મૂક્યો હોય, કંઈકે પશુ નવી દૃષ્ટિ ખતાવી હોય એવાઓની કથાઓ ને પ્રસંગો વધુ મને છે, ને એવા પુરુષો ને પ્રસંગોને એ આત્મીયીન આંખે આગળા લોહો સમક્ષ મૂકવામાં માને છે. જૂન-કાળમાં બનેલી વાર્તાની મૂલવણી આત્મીયીન દૃષ્ટિથી કરવાની વાત ચર્ચાર્થ છે અને રહેશે; પરંતુ એમને માટે એટલું તો કહેવું જોઈએ કે જૂનકાળનાં યુદ્ધોનાં ભોલી અને માંસ નીચે દટાએલાં ને વિસ્મૃતિના ઢગ નીચે લગભગ દૂનાવાઈ ગયેલાં કેટલાંક મંમજ નામો, જેવાં કે રતનખાઈ, ચાંદ, હાનીખાઈ, શામખાઈ, શીદેવી, અજુદિસ, કાનજી કાળી, વીજળી, કાનજી માલમ, લખા દામજી હક્કર વગેરેને એમણે આપણી સમક્ષ જીવત કર્યાં છે.

સાદિત્ય સભાએ એમને મુવર્ણચંદ્રક આપી એમનું બહુમાન કર્યું છે. અમારા એમને અભિનંદન.

ગુ નાળિયેર

ગુજરાત-કાઠિયાવાડમાં થતાં ફળોનું વર્ણન આ લેખમાળાના અગાઉના હપ્તાઓમાં આવી ગયું. આ ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક ફળો ગુજરાતમાં ખૂબ વપરાય છે, પણ તે બધાં મોટે ભાગે બહારથી આવે છે. આવાં ફળોમાં દ્રાક્ષ, બદામ, કાનુ, અંજીર, ખજુર, ખારેક, આલુ બદામ, નાળિયેર કન્યાદિનો સમાવેશ થાય છે.

ફળોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ થીફળ-નાળિયેરથી ઢાણ અગ્રણ્ય હશે? વનરપતિશાસ્ત્રીઓ નાળિયેરને ઢાંકોસ ન્યુસીફેરાના નામથી ઓળખે છે. હિંદુસ્તાન, બરમા, સિસેનમાં નાળિયેરીનું વાવેતર ખૂબ કરવામાં આવે છે. નાળિયેરી રેતાળ પ્રદેશમાં દરિયા કિનારે સારી રીતે ફાલે છે. તેને જરા ખારી જમીન અનુકૂળ આવે છે. કાઠિયાવાડમાં પૌરબંદર મહુવા ભારનગર વગેરે સ્થળે નાળિયેરી થાય છે. મંકજી અને મક્ષપાર તરફ પુષ્કળ નાળિયેરી થાય છે. નાળિયેરીને ઉનાળામાં ફલ આવે છે અને સપ્ટેમ્બરથી નવેમ્બર સુધીમાં નાળિયેર પાકે છે. નાળિયેરી ખૂબ ઉંચાઈએ પણ થાય છે. સામાન્ય રીતે સમુદ્રની સપાટીથી ૩૦૦૦-૪૦૦૦ ફુટની ઉંચાઈએ પણ નાળિયેરી ઉગે છે. આપણા દેશમાં ૪૯ લાખ એકર જમીન નાળિયેરના વાવેતર માટે રોકાયે છે. દરવર્ષે એક સારી નાળિયેરીએથી ૨૦૦ નાળિયેર મળે છે. આનો આધાર જમીન અને આબોહવા પર રહે છે. એક સામાન્ય નાળિયેરી ૭૦ વર્ષ સુધી પાકે આવે છે, મુંબઈ પાસે શુદ્ધ ઉપર નાળિયેરીનાં વૃક્ષ રળીયામણા દેખાવ રજુ કરે છે.

નાળિયેર લીલાં અને સુકાં બંને જાતનાં બજારમાં વેચાય છે. લીલાં નાળિયેરને પાણીનું અને સુકાને ગડગડીયું નાળિયેર કહેવાય છે. ઉપરાંત નાળિયેરમાંથી કાઢેલા રોપરાના સુકા

આપણાં ફળો

ડૉ. નરસિંહ મૂ. શાહ.

ગોળા પણ ખૂબ આવે છે. ગોળાને ચીરી બનાવેલા કામલાં પણ પુષ્કળ વેચાય છે. લીલા રોપરામાં ૩૦-૪૦ ટકા અને ૫૦ ટકા નેટલું પાણી હોય છે. એક હમ્મર લીલાં રોપરાં સૂકવવાથી ૪૪૦-૫૫૦ પૌંડ સૂકા રોપરાના ગોળા થાય છે. તેમાં પણ ૧૦ ટકા પાણી હોય છે.

દક્ષિણ હિંદ તરફ નાળિયેર ખૂબ વપરાય છે. આપણા ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં એ હિસાબે નાળિયેરનો ઉપયોગ ખૂબ ઓછો છે. સિસેન તરફથી નાળિયેરનું તૈયાર ખમણું પણ હમણાં હમણાં બજારમાં આવવા લાગ્યું છે.

લીલા નાળિયેરનું પાણી તૃષા મટાડે છે. દંડક આવે છે અને તાવ અને મૂત્રાશયના દરોમાં ઉપયોગી ગણાય છે. વધારે પ્રમાણમાં લેવાથી પણ ખાસ તુકશાન થતું નથી. બંગાળમાં એવી માન્યતા છે કે, ખૂબ નાળિયેરીનું પાણી પીવાથી વધરાવળ થાય છે. પાણી કાઢી લીલા પછી રહેલો કાચા રોપરાનો ગર્ભ પોષ્ટિક, દંડક આપનારો અને મૂત્રલ-એવા ગુણો ધરાવે છે. મધુપ્રમેહના દર્દીને ઉપયોગી છે. પાકા નાળિયેરનું રોપરું સહેલાઈથી પચતું નથી, પરંતુ તેને કચરીને તેમાંથી કાઢેલું દૂધ ગાયના દૂધ નોવા શુદ્ધ ધરાવે છે. પણ જરા વધારે પડતું લેવાથી રચક લાગે છે, એટલે એરંડીયાને બદલે તેની બજામણ કરવામાં આવે છે.

ચેરીનો નાશ કરે છે. હંદર, શિયાળવાં અને ખાસકોલાં પણ નાળિયેરીને ખૂબ નુકસાન પહોંચાડે છે. સરકારે નાળિયેર સંશોધન સમિતિ નીમી છે : તેનો કાર્યપ્રદેશ આ ઉપયોગી ઝાડ અને ફળ સંબંધી ખીલવણી કરવાનો છે. તે અંગે જરૂરી સંશોધન પણ હાથ ધરવામાં આવશે.

*

કાન્થુનાં ઝાડ મળ અમેરિકાના વતની છે. પરંતુ તે દેશ ઉપરાંત આફ્રિકા અને હિંદમાં તેનું મોટું વાવેતર થાય છે. મુંબઈ ઈલાકાના રત્નાગીરી જિલ્લામાં, મદ્રાસ ઈલાકાના મેન્ગલોર અને ત્રાવણકોર રાજ્યમાં ડેટલીક જગ્યાએ કાન્થુ ખૂબ થાય છે. કાન્થુનાં ઝાડ આંખાના વર્ગનાં છે. કાન્થુને અંગ્રેજીમાં ડેસ્ચુક્ટ કહેવાય છે, તે પીળા રંગના, રસદાર અને ખટમીઠાં હોય છે. સ્વાદે ને સુગંધે બહુ સારાં નથી હોતાં. પણ તેમાં વિટામિન સી સારા પ્રમાણમાં હોય છે. તેમાંથી રમ દાર અને સિપરીટ બને છે. તે મૂલ્ય છે.

ખીજને એટલે ડેસ્ચુક્ટની ખીજને પણ કાન્થુ કહેવાય છે. તેને અંગ્રેજીમાં ડેસ્ચુનટ કહે છે. રાખોડી રંગનું ખીજ ફળની અંદર નહિ, પણ નીચે એટલું હોય છે, તેને શેકી તેમાંથી કાઢેલી ખીજ સૂકા મેવા તરીકે ખવાય છે. ડેટલું શેક્યા પછી જ ખીજ ખાઈ શકાય. શેક્યા વગર ખાવાથી જીભ પર ફેડલા પડે.

ડેટલાં શેકવાનો ઉલ્લોમ મોઢા પાપા પર ચાલે છે. ડેટલાં શેકવાથી તેમાંથી ૧૮-૨૦ ટકા તેલ નીકળે છે. આ તેલ ઉલ્લોગોમાં ખૂબ ઉપયોગી થાય છે. એટલે શેક્યા વિનાના ખીજ આફ્રિકાથી મંગાવીને શેકવાનો ઉલ્લોગ આપણા પશ્ચિમ કિનારે ખૂબ ચાલે છે. આ તેમના ઔદ્યોગિક ઉપયોગો માટે અનવેષણ કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં માત્રુમ પડ્યું છે કે, તેમાંથી વોટર-પ્રૂ વારનીસ બનાવાય છે. અમેરિકામાં આ દાર્ય માટે પુષ્કળ તેલ વપ-

મી-બીબી

કુરબાણ

કુરબાણ દોસ્ત

*

માત્ર મારા પુત્રની આ વાત છે એમ નથી, આવી વાત કરતાં મેં બહુ બહેનોને સાંભળી છે. પણ તેનો ઈલાજ શો કરવો તે સમજ પડતી નથી. મારા રમણની જ વાત કરું. રોજ નિશાળે જતી વખતે બે ચાર પૈસા તો માગે જ માગે. તેને ના પણ શી રીતે પાડવી ? તેના દોસ્તો-ભાઈમિઠો બધાય આ રીતે ઘેરથી આવો બે આના લાવતા હોય છે. શાળામાં જતાં બાળકોને હાથ-ખરચીના આમ પૈસા આપવાનું ધોરણ બંધાઈ ગયું ન હોય ! આમ તો આપણું જ નેષ્ટ-એમાં કરી નરાઈ જેવું હવે બાળે જ કાઢીને લાગતું દરો.

રાય છે. આ ઉપરાંત તેલની ખીજ ઉપયોગિતાઓ માટે અનવેષણ ચાલુ છે. આ તેલ લાકડાંને ચોપડવાથી જાંતુઓ નથી લાગતા.

કાન્થુના ઝાડના યડમાં છેલ્લે કરવાથી એક બળનો રસ નીકળે છે. તે સૂકાય છે ત્યારે કાળો બની જાય છે. આ રસ એટલો જલદ હોય છે કે ચામડી પર લાગે તો ફેડલા ઉઠે. કાન્થુનો શુંદર પણ નીકળે છે. તે વાનિસ બનાવવા માટે વપરાય છે.

કાન્થુમાંથી ૪૦ ટકા તેલ નીકળે છે : તે બદામના જે ઓલીવ તેલ જેવું મીઠું હોય છે, એટલે ખાઈ શકાય છે. કાન્થુ અને કીસમીસ ખાવાની મળ કાણે નહીં માણી હોય !

નાજિયેરના પાણીનું અન્વેષણ દમણમાં થયું છે. તે ઉપરથી કેટલીક પ્રચલિત માન્યતાઓ ખોટી દેર છે. 'ગુજરાત સમાચાર' (૧૩-૧૨-૪૬) માં થોડા વખત પહેલાં વૈદ બલદેવજી શાસ્ત્રીએ આ સંબંધમાં કેટલાંક વિધાનો કર્યાં છે. પ્રથમ- "નાજિયેર ડાહીવર ઓઈલ નેટલું મુજીકારો છે...." આ મુદ્દો ખરાબર નથી, એટલું જ નહીં પણ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ ખોટો છે. તેમાં ડાહીવરના વિદામીન નથી. ડાહીવર બદલે ડાપરેલ વાપરવાનો પ્રયત્ન યુરોપમાં થયેલો, પણ તે નિષ્ફળ નીવડ્યો છે. બીજું-નાજિયેરનું પાણી વિદામીન બીજી બરપુર પેષ પદાર્થ છે. આ પણ ખરાબર નથી. નાજિયેરના પાણીમાં વિદામીન સીની તપાસ થઈ છે અને તે ઠીક પ્રમાણમાં હોય છે, પણ વિદામીન બીજી સંબંધી ડ્રાઈ ઉચ્ચે જડતો નથી. નાજિયેરના પાણીમાં સાકર, દાર અને વિદામીન સી હોય છે. નાજિયેર જેમ પાકતું જાય છે તેમ સાકરનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે; એટલું જ નહિ, પણ સાકર અને વિદામીન સી ના પ્રમાણ વચ્ચે સંબંધ રહેલો છે. જેમ સાકરનું પ્રમાણ વધારે તેમ વિદામીનનું પ્રમાણ પણ વિશેષ હોય છે. નાજિયેરના પાણીને જે વખતે ખૂબ પોષ્ટિક પીણા તરીકે મજબૂતામાં આવે છે એ વખતે તેમાં દારોનું પ્રમાણ સાવ ઓછું થઈ જાય છે. દવે વૈદરાને દરેલ 'બાળકના ગોરા-પણા' સંબંધી. આ પ્રતિપાદન એક વ્યક્તિએ જ કરેલું છે. તેને કોઈ ચોક્કસ શાસ્ત્રીય ટેકા નથી. વૈદરાને 'ગુજરાત સમાચાર' વાળા લેખમાં હિત્સાદમાં આવી નર્સ નાજિયેરની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે : એટલે વૈજ્ઞાનિક અન્વેષણના આધારે શું પરિણતિ છે તે ઉપર જણાવી છે. વૈજ્ઞાનિક વિધાનો કરવાથી લખાણનો કિંમત થઈ છે, એટલું જ નહીં, સામાન્ય જનતાને આધો અવિશ્વાસ પેદા થાય છે. પરંતુ 'વેજીબલ ઘી'ને બદલે ડાપરેલ વાપરેલ

એ વૈદરાજના કથન સાથે આ લેખક સંમત થાય છે. પાચનશક્તિ અને શરીરમાં ઉપ-યોગિતાના સંબંધમાં જુદાં જુદાં તેલ નીચે પ્રમાણે મુજબના ક્રમવાર ગોઠવી રાકાય : (૧) માખણ (૨) ડાપરનું તેલ... અને છેવટે આવે વેજીબલ ઘી. એટલે વૈદરાજનું એ કથન વિજ્ઞાનના મુદ્દા પ્રમાણે યથાર્થ છે. ડાપરનું અને ગોળનું સેવન કરવાથી બરોજ મટે છે અને શક્તિ આવે છે. નાજિયેરના શાગોદાઈપૂર સહેલાઈ પડે છે.

નાજિયેરનું તેલ-ડાપરેલ યુરોપમાં મુખ્યત્વે ઔષ્ણતી અને સાચુની બનાવટમાં વપરાય છે; આપણે ત્યાં ખાવામાં વપરાય છે : "દિંદના દક્ષિણ ભાગોમાં ડાપરેલ ઘીને બદલે વપરાય છે; ઉપરાંત ઔષધમાં, સાચુની બનાવટમાં, લેપન માટે વગેરે કાંઈકાંઈ ઉપયોગમાં લેવાય છે.

નાજિયેરી જેવું અતિ ઉપયોગી ઝાડ પેદા કરીને ઈશ્વરે માનવી ઉપર ધણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે. તેનો એક એક ભાગ મનુષ્યને ઉપ-યોગી નીવડે છે. નાજિયેરના છોડાને પાણીમાં પલાળવાથી કે ઉકાળવાથી તેમાંથી એક જાતનો જૂરા રંગ નીકળે છે. નાજિયેરના છોડાના રેસા દોરડાં કાઢી વગેરે બનાવવામાં વપરાય છે. નજિયેરના કાચલાં બાગાને પાડવામાં આવતો સુઓ ખસ, દાંદર અને એવા બીજા ચામડીના દર્દો માટે વાપરવામાં આવે છે. દુઃકામાં નાજિયેરીનો એવો કોઈ ભાગ નહિ હોય જે માણસને ઉપયોગી ન થતો હોય.

નાજિયેરના બે મોટા ફરમો છે. બ્યુરો-સેરા રજુસ નામના જીવડાં નાજિયેરીને મારી નાખે છે. આની શર્યાબ થાય ત્યારે પોંકડાં પીળાં પડી જાય છે અને ઉપરની છાત્રા સ્ત્રીમ-જાઈ જાય છે. ખૂબ ફળદ્રુપ જમીન હોય ત્યાં બ્યુરોસેરા ખૂબ થાય છે. એક બીજી જાતનું જીવડું પોંકડાં પર પોતાનો મારો શર કરે છે અને છેવટે જાણ્યોમાં જાય છે અને નાજિ-

સિમ છતાં કોટે ચુકાદો આપતી વખતે ટીકા કરેલી કે, પત્ની લક્ષ્મીના હક્કો પુરા કરતી હતી કે નહિ, તે પુરવાર કરવામાં પતિ અસમર્થ નીવડ્યો છે. તેથી અપીલ કોર્ટનો ચુકાદો વાંચતી વખતે કોર્ટે ટીકા કરી કે, પત્ની તેના પતિ સાથે લક્ષ્મીના હક્કો પુરા કરતી હતી કે નહિ તે પણ નીચલી કોર્ટ કહી શકતી નથી તેથી અપીલ કોર્ટે નીચલી કોર્ટનો ચુકાદો માન્ય રાખી, મી. ચાલ્સની અરજી રદ કરી. પણ અમીશોની અદાલતે મી. ચલ્સનો અપીલ કરવાનો હક્ક કાયમ રાખ્યો.

સાન રોટની સ્ત્રીઓ ડોક મોટી બનાવે મળે સ્ત્રીપ આપે એવા ચરણાં પહેરે છે.

સુધરેલાં અને સંસ્કારી કહેવાતાં કુટુંબોમાં ત્યારે “પપા” અને “મમ્મી” સાથે વાત કરતાં બાળકોને ત્યારે ‘બાલિક શિષ્ટાચારને અનુસરવું’ પડે છે અને ‘થેન્કયુ-મેન્શન નોટ’નો વારંવાર ઉપયોગ કરવો પડે છે ત્યારે એક ચપળ બાળક માતાને પ્રશ્ન પૂછે છે:-

“અમું ને તે, નિજનું ગણીને, કરવું શું તે, વિવેકથી વિગ્રહ?”

માતાને બાળકનો પ્રશ્ન સાચો છે. પિતાપુત્ર અને માદિકરનો સંબંધ અતિ પવિત્ર અને પ્રેમથી સભર છે. ગૃહના નિત્યવ્યવહારમાં આવો દાંભિક વિવેક, પ્રેમમાં વૃદ્ધિ કરનારો નથી થતો, પરંતુ કંઈક ગ્રંપ્ય લગાડે છે.

—દીપક પરીખ.

હવે જર્મનીના રૂશિ વિસ્તારમાં અર્જપાત કાયદેસર ગણાશે. આવશ્યક સાબિત થતાં કેસોને ધરવાનગી આપવામાં આવશે. હાલની સામાજિક રિયતિની દૃષ્ટિએ સામ્યવાદીઓએ અર્જપાત માટે જાહેર રીતે જોરશોરથી જૂબેશ ચલાવી હતી. સગમો સ્ત્રીને ત્રણ મહિના થયા હશે ત્યાં સુધી જ આ છૂટ આપવામાં આવશે. બેશક, ડાકટરો અને કુટુંબની રિયતિનું બારીક અવલોકન કરનારા નિષ્ણાતો કુટુંબની રિયતિ જોતાં જો અર્જપાત જરૂરી નજણાશે તો જ આ ધરવાનગી આપવામાં આવશે.

અમદાવાદની અલ્ફા આન હાઈસ્કૂલ, પાંચમા વર્ષનો પારિતોષિક સમારંભ રા. શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસના પ્રમુખરથાને, માસમાં શાળાના મકાનમાં યોજવામાં હતો. વકેવૃત્ત, વ્યાયામ, રેસિટશને, ઇસાઈના ઈનામનાં પુસ્તકો સહજા વિદ્યાર્થીનીઓને સો. સુલોચનાજીને તે એ વહેંચ્યાં હતા. પ્રમુખરથાનેથી બો. સે શ્રી. અમૃતલાલભાઈએ જણાવ્યું હતું. જીવવણીના ક્ષેત્રમાં અમદાવાદની પ્રગતિ અને આનંદ થાય છે. આને આ પ્રતિ નજરે જોયું અને નિવેદન સાંભળ્યું તેની અને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે અહીં આપણા શહેરની સ્ત્રીજીવણી માટે ઘણું કામ કરી રહી છે.

કુમારી મંડળના મંત્રી બહેન સદે દલાએ શાળાના આંતરિક વહીવટમાં જત દારીબધો કાંઈમાં વિદ્યાર્થીનીઓના દિરસા. હકીકત રજુ કરી હતી. અને શાળાના ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીની રમાજીને અવેરીએ પ્રમુખશ્રીનો આભાર માન્યો હતો.

જેમ પ્રગ્નની કોઈવાર ચડતી કળા હોય છે અને કોઈવાર પડતી દશા આવે છે તેમ પ્રગ્નની પરિસ્થિતિને અનુસરે શબ્દ પણ કોઈવાર પોતાનો ચડતી કળાએ હોય છે અને પાછો કોઈવાર પડતી દશાએ આવે છે. પ્રગ્નની ચડતી કળા શબ્દની ચડતી કળાને મૂલ્યવે છે અને પ્રગ્નની પડતી દશા શબ્દની અવદશાને મૂલ્યવે છે.

આવા અનેક શબ્દો છે કે જેઓ એકવાર પ્રગ્નની ચડતી દશામાં પોતાની ચડતી દશાએ હતા અને વળી પ્રગ્નની અવદશામાં પૂરેપૂરી અવદશાએ પહોંચેલા છે. દાખલા તરીકે હોળી શબ્દ, 'હોળી' શબ્દને સાંભળીને આપણા નમાં વર્તમાનમાં જે ચિત્ર ખડું થાય છે તે ઘણીવાર તે એ શબ્દ કોઈ ભયાનક આપણા મનમાં સરળે છે, તેવું ચિત્ર કરવાની શક્તિ એ શબ્દમાં પાળળથી થી છે. ત્યારે એ શબ્દ પેદા થયો ત્યારે મણો આદરણીય ભાવ હતો અને તીવ્ર અનુષ્ઠાનના ચિત્રને ખડું કરવાની ક્ષિતિ હતી.

આ એ કોઈ અખંડ શબ્દ નથી અને તેથી દુતાસણો શબ્દ પણ કોઈ એક શબ્દ નથી. એ બંને શબ્દોમાં એ બે દુન ને આવલી-દુતાવલી-દુતાઉલી 'દુઆલી-હોલી-હોળી દુન+અસણી નો-દુતાસણી.

ગાળી અને દુતાસણીનાં ઉપર જે જુદાં ઉચ્ચારણો તોંધી બનાવેલાં છે તે બધાં ન બિજા સમયની લોકભાષાનાં છે. દુતા-તી એ મધ્ય પ્રાચીન ઉચ્ચારણ છે અને હોળી એ વર્તમાન લોકભાષાનું ઉચ્ચારણ છે. દુતાવલી અને દુતાસણી એ બંને શબ્દો એક સમાન અર્થના વાદક છે.

દુન એટલે દાનમાં આવેલ ધાન્ય. તેની આવલી એટલે દાર-ત્રેણી-પંચન. એક સમાન

રેખામાં ગોઠવેલું ધાન્ય એ 'દુતાવલી' કહેવાય અને એવા એક સમાન રેખામાં ગોઠવેલા ધાન્યને અસણી એટલે ખાઈ જનારી-જાળી જનારી એ 'દુતાસણી' કહેવાય. ઘણા પ્રાચીન સમયમાં આપણા પૂર્વજો આર્યોએ અગ્નિને એક વિશેષ સામર્થ્યશાળી દેવરૂપે કદપેસો હતો. સૂર્યચંદ્ર તારામહો નક્ષત્રો અને આપણા માનવલોકનો અગ્નિ એ બધાં 'અગ્નિ'માં સમાઈ ગયે છે. સૂર્ય વિના અને આપણા અગ્નિ વિના કોઈ પ્રાણી જીવી ન શકે અને પ્રાણી માત્રને જીવન આપનારી ખેતી પણ ફળી ન શકે, એટલે પ્રાણી માત્રને જીવનનાર 'અગ્નિ' ને દેવરૂપે કદપેસો વ્યાજબી કેમ ન ગણાય ? ત્યારે અગ્નિ આપણને જીવન આપે છે ત્યારે આપણા કૃતજ આર્યોએ વિવિધ અનુષ્ઠાનો દ્વારા તેને પણ સંતુષ્ટ કરવાની યોજનાઓ કરેલી એ પૂર્વજો સમય નેતાં અનુચિત પશુ, કેમ ગણાય ? અગ્નિ પોતાના સ્વભાવે કરી સમગ્ર જીવોને પોષણ આપે છે ત્યારે આર્યોએ કરા પણ ફળતી અપેક્ષા રાખ્યા વિના અગ્નિને સંતુષ્ટ રાખવાની જે જે યોજનાઓ ધોડેલી તેમાંની એક આ દુતાવલી કે દુતાસણીની પણ યોજના છે. આ માટે કાગણુ શુદ્ધ પૂનમનો દિવસ કદપેસો છે. આ સમય વસંતઋતુની ચર્યાચરનો છે, આથી એમ ગણાય છે કે એ દિવસની કદપના અને અગ્નિને સંતુષ્ટ કરવાની યોજના સાથે વિશેષ ઋતુ અને એ ઋતુમાં પાકતાં નવાં ધાન્યોનો સંબંધ છે. આપણી ખેતીદારો જે જે ચિયાણુ ધાન્યો તૈયાર થઈ જતાં તે તે ધાન્યોના પ્રગ્ન તેનો ઉપયોગ કરે તે પહેલાં કૃતજ ભાવે નમ્રભાવે તે ધાન્યોને અગ્નિને-સમગ્ર જીવ જનને પોષણ આપનાર અગ્નિશક્તિને સમર્પવાં અને ત્યાર પછી જ તે ધાન્યોનો ઉપયોગ પ્રગ્ન પોતાના યોજનાદિમાં કરે એ આ હોળીના અનુષ્ઠાનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. આ અનુષ્ઠાનમાં આપણા

એશિયા પરિપદ-દિલ્હીમાં પરદેશનાં સ્ત્રી-પ્રતિનિધિઓ

શાહજહાદી સોશીઆ શીરાઝનો જન્મ હોંગકોંગમાં થયો હતો અને ત્યાંની ઇટાલીયન કોલેજેન્ટ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરી ઇરાનમાં પાછી ફર્યા પછી તેનાં લગ્ન થયાં. તેણે ફિનિયાની-ખાસ કરીને યુરોપ અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની મુસાફરી કરી છે અને દિલ્હીમાં 'પશુ ધણી' વખત આવી ગઈ છે. તેણે છેલ્લા ચાર વર્ષથી ઇરાનની સ્ત્રી લીગની સંરક્ષા રચાવી છે તેણે, રેડક્રોસ કોન્ફરન્સની ઓર્ગાઇઝર અને જીનીવાની પરિપદોમાં ઇરાનના રેડ લાયન પ્રતિનિધિ તરીકે હાજરી આપી હતી. છેલ્લા ઓક્ટોબરમાં અમેરિકામાં બરાકેલી આંતર પ્રાંતિય સ્ત્રીપરિપદમાંની મીડીગોમાં હાજર રહી હતી. હાલમાં તે આંતર-એશિયાઈ પરિપદના ઇરાનના પ્રતિનિધિ મંડળમાં દિલ્હી આવેલ છે.

*

ડૉ. અન્ના પ્રયાદુનો જન્મ લીખાઉ (રશિયા)માં ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં થયો હતો. હવે અભ્યાસ માટે તે ૧૯૦૫ માં ઇંગ્લાંડ ગઈ ને એડીનબરો અને ગ્લાસગોમાં વૈદકિય

અભ્યાસ કર્યો અને ૧૯૧૧ માં એન્યુએટ થઈ. તે પછી વૈદકિય પોસ્ટ એન્યુએટ ડાસ' તેણે બર્લિનમાં કર્યો અને ૧૯૧૨માં પેલેસ્ટાઈન ગઈ. ને પેલેસ્ટાઈનમાં તેણે ન્યુ સ્ત્રીઓની હિલચાલમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો. હાલમાં તે પેલેસ્ટાઈન ન્યુ સ્ત્રીઓના સમાન હક્ક એસોસિએશનની આગેવાન નેતા છે ને આંતર એશિયાઈ પરિપદમાં પેલેસ્ટાઈનના પ્રતિનિધિ તરીકે દિલ્હી આવી છે.

*

મીસીસ ખેઝ પોલીકોપોઆ મેન્ડેઝ સેન્ટ્રા એકોલર યુનિવર્સિટી કેળવણી કોલેજની ડીન છે અને વીમેન્સ વર્લ્ડની તંત્રી છે. તેણે વીમેન્સ હોમ જરનલના તંત્રી તરીકે પણ કામ કર્યું છે. સેન્ટ થોમસ યુનિવર્સિટીમાં ઇંગ્લીશના પ્રોફેસર તરીકે પણ પોતાની સેવાઓ આપી છે. તેણે ફીલીપાઈન વીમેન્સ ઇન ઓર્ડર અને પમાન્ગ રાહી (નિશનધ હેરીટેજ) નાં પુસ્તક લખ્યાં છે. હાલ તે ફીલીપાઈનના પ્રતિનિધિ તરીકે દિલ્હી આવેલ છે.

*

પૂર્વજનોનાં સવિશેષ ઔદ્યય, કૃતજ્ઞતા અને નમ્રતા વગેરે અનેક ગુણો કળાઈ આવે છે.

• 'દુત' શબ્દમાં મૂળ ધાતુ 'દુ' છે, તેનો અર્થ 'દેવું' અને 'લેવું' થાય છે. 'દુત'નો પ્રસિદ્ધ અર્થ 'હોમલું' કે 'હોમેલું' છે, પરંતુ ધાતુવર્થ પ્રમાણે તો દુતશબ્દનો મૌલિક અર્થ 'દેવું' એ જ બ્યાજળી છે. તાત્પર્ય એ છે કે જે દિવસે શિયાળુ પાકતાં ધાન્યોને સમગ્ર ચેતન જગતને પ્રાણ શક્તિ પૂરનાર અગ્નિની સામે એક પંચતમાં ગોઠવી તેમને અગ્નિને આપવાનો-સોંપવાનો-વિધિ કરવાનો હોય તે દિવસનું નામ દુતાવલી હોજી કે દુતાસણી છે.

આ પ્રવૃત્તિમાં ખેતીની પણ ભારે પ્રતિ સમાયેલી છે અને એ રીતે આ ઉત્સવમાં દિવસે બધી પ્રજા આહવાદ અનુભવતી અને ધાન્ય સમર્પણ દ્વારા જગતિયત્રી શક્તિ તરફ પોતાનો કૃતજ્ઞતાવ ભાગી સવિશેષ નમ્ર બનતી. વર્તમાનમાં તો પ્રજાની ખેતી બરબાદ થઈ ગઈ છે, ખેડૂતની પ્રતિષ્ઠા પણ ઓસરી ગઈ છે અને એને બદલે હુમાણ વડે સમગ્ર માનવ જાતને કાળો રંગે રંગતી કળોની પ્રતિષ્ઠા ઊભી થવા માંડી છે. એમ થવાથી જ આજનો સરકારી નાગરિક શિયાળુ પાકને અને તે દ્વારા પાકતાં ધાન્યોને ભાગ્યે જ યાદ કરે છે.

ઈનામી નિબંધ હરિકાઈનું પરિણામ

અયા જાન્યુઆરી માસમાં મદા મુજરાતના
કવિ સત્રાટ ન્દાનાલાલ દલપતરામના રચનાયો
અ. સ્વ. માણેકબાઈ ન્દા. દ. કવિ તરફથી
'મુજરાતના ઈતિહાસમાં શ્રેષ્ઠ કવયિત્રી
કોણ ?' એ વિષય ઉપર ખહેનોને નિબંધ
લખવા હરિકાઈ જોડવા હતી. તેમાંથી આવેલા
નિબંધો પરીક્ષા સમિતિએ તપાસી, સ્વ.
કવિશ્રીની જન્મ તિથિ ચૈત્ર સુદી ૧ના રોજ
નીચે મુજબનો નિબંધ સર્વોત્તમને જાહેર કર્યો છે.
(૧) સૌ. મંજુલાબહેન કલાઈ સુરત.

પહેલું ઈનામ રૂ. ૨૫

(૨) શ્રી. જસવંતીબહેન દેસાઈ, મુંબઈ
બીજું ઈનામ રૂ. ૧૫
(૩) શ્રી. રમાબહેન ત્રીવેદી ત્રીજું ઈનામ રૂ. ૧૦
ઈનામ વિજેતા ખહેનોને અભિનંદન.
નામ દેવે પછી મોકલારો. -સૌજન્ય

મૂળ ઇતિહાસિક 'દોળા' શબ્દ એક
મધ્યે હૃદયમાં મદાલતા હતો તે આજે વર્ત-
નમાં છેક અવદયાની ટોચે પહોંચેલો છે.
તે પ્રતીતિ, આપણી દોળા જીવવાની
યાજ આપે છે. લોહા દહે છે કે- "દોળા
જો દુતાશણી ને તેમાં ખડક્યાં હાણા, કેટ-
લાક લોહા ધૂળ હાડે અને બીજા નાખે
પાણા." આટલેથી જ આ અટોલ નથી
પરંતુ સાસુ વડુને ગળ દેતી વખતે 'તારી
દોળા ખડક' એમ કહીને દોળા શબ્દને માગમાં
પણ વાપરે છે. આ કાંઈ દોળા શબ્દની ઓછી
પડતી છે ? -પંડિત બેચરદાસ

*

કવિશ્રી નાનાલાલ ડાહ્યાની સાથે કદી
ચર્ચામાં જીનરતા નહિ. એમની વિરુદ્ધ કંઈ
ટીકા આવી હોય કે અસત્ય વા ગેરસમજ-

મયું કંઈ છપાયું હોય તેનો પણ જવાબ કે
ખુલાસો આપતો નહિ. એમની એ નીતિની
વાત નીકળતાં કવિશ્રીએ કહ્યું: "મેં" તો
જીવનભરનો સિદ્ધાંત રાખ્યો છે કે, છાપાના
વાદવિવાદમાં પડવું નહિ અને કંઈ લખાપદી
કરી નહિ. જો મેં એમ ન ક્યું હોત તો
ટીકાઓનો અને ચર્ચાપત્રોએને જવાબ આપ-
વામાંથી હું જાણે જ ન આવત. પણ હું
છાપામાં લખતો નથી, એટલે કેટલોક વાર
પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હકીકત પણ રહી ગય છે.
'સરસ્વતીચંદ્ર' સંબંધી ઘણી એ બાબતો બહુ
વખતથી બહાર મૂકી છે, પણ અનુકૂળતા
આવતી નથી. (કવિશ્રીની અનુકૂળતા આવતી
એટલે એમનું એકાદું બ્યાખ્યાન કે કોઈક
પુસ્તકની પ્રસ્તાવના.) એક તો એ છે કે
મજામાં ગોવર્ધનરામે કુમુદનું સરસ્વતીચંદ્ર સાથે
પુનર્જન્મ કરાવ્યું હતું. એનાં મુદ્દ પણ આવી
મયાં હતાં; પણ એમને ધેરથી જ સખ્ત
વિરોધ થયો. મનમુખરામનો વિરોધ તો એમણે
ન મણકાયો, પણ લીલાવતીના સખ્ત વિરોધ
આગળ એમનું કંઈ ન ગણ્યું. મુદ્દ કાઢી નાખ્યાં
અને-ફેરફાર કરીને મોકલો આપ્યું ! બીજી
બાબત સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદના લગ્ન વિશેની
છે. કેટલાક એમ માને છે કે, ગોવર્ધનરામે
એમનો શરીર-સંબંધ કરાવ્યો નથી, પણ
આરતીવાળા પ્રકરણને ઝીણવટથી વાંચતાં એ
પ્રકરણમાં આવે છે. ગોવર્ધનરામની સંસ્કારી.
અને સિદ્ધ સંયમભરી ભાષા દેહસંબંધને ખુલ્લે
ખુલ્લો બન્ને પ્રગટ ન કરે, પણ એમણે જે
શબ્દો યોજ્યા છે તે એને પરિપૂર્ણ બ્યંજિત
કરે છે, અને લગ્નની પૂર્ણોદ્ધતિરૂપે એ સંબંધ
ત્રેખરને અભિપ્રેન છે એ નિર્વિવાદ છે."
સાદિત્યસદ્દિમાં કુમુદના પુનર્જન્મની વાત પુષ્ટ
ચર્ચાની હતી અને કુમુદના મુદ્દજીવને તો 'લેલી
કુમુદ' જન્મવાની હતી; છતાં કવિસાહેબની
સાક્ષી એના ખરાપણા મારેની મૂંઝવણી મદાર
સંધાન હતી.

-ચતુરભાઈ પટેલ

દિલ્લીમાં મળનારી એશી-આફ્રિકા પરિષદમાં હિંદ તરફથી ૪૮ સભાસદો જવાના છે તેમાં નીચેના અગિયાર બહેનો પણ હાજરી આપશે. (૧) શ્રી. સરોજીની નાયકુ (૨) રાજકુમારી અમૃતકુન્વર (૩) શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય (૪) શ્રી. હંસાજકેન મહેતા (૫) મીસે લીલામથુ નાયકુ (૬) મીસીસ માણેકલાલ પ્રેમચંદ (૭) શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત (૮) રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજવડે (૯) શ્રી રામ રાવ (૧૦) મીસીસ રેણુકા રે (૧૧) મીસીસ હના-સેન. આ મંડળની શ્રી. સરોજીની નાયકુ આગેવાની હશે. દરેક દેશને પોતાના પ્રતિનિધિ-મંડળમાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિનો સમાવેશ કરવાનો આમંત્રણ છે. આ ઉપરાંત એશીઆફ્રિકામાંથી ૪૦ નેટલો મદદલા અરજીઓને જુદાં આમંત્રણો આપાયા છે.

અમદાવાદમાં મળેલી ગુજરાતની સ્ત્રી પરીષદે દાક્ષી-રેશનીય પદ્ધતિમાં પડતી દાલાખી સામે પોકાર ઉઠાવ્યો છે અને વહેંચણીની પદ્ધતિમાં સુધારો કરવા વિનંતિ કરી છે.

અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજના પહેલા વર્ષના કક્ક પરિણામ સામે વિરોધ દર્શાવી ફરી પરીક્ષા લેવા પ્રિન્સીપાલ અને મુખ્ય સરકારને વિનંતી કરવા કમીટી નિર્માણ છે તેમાં કુ. જ્યોતિર્બાળા મહેતા અને કુ. માલિની દેસાઈ મુંદાયા છે.

લખનૌ યુનિ.નો પદ્મોદાન સમારંભ શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતને દાયે થયો.

પોતાના ધરમાં એક ઔરડામાં ખાડો ખોદી આર વર્ષના જીવતા બાળકને દાટી દઈ મારી નાખવાના ગુન્હા માટે ૨૫ વર્ષની યુવાન બાઈ બીરજનને કાનપુરના સેસન જજે દરેલી ફરિયાદીની સજા અપીલમાં કાયમ રહી.

મુંબઈમાં રીઝર્વ બેંક પાસે બદમાસોએ બાપ્ત નુરબાપ વાડીઆ પાસેથી દસ હજારની ચલણી નોટો ખુટવી લીધી.

મુંબઈ પ્રાંતમાં છેલ્લા ૭ વર્ષમાં સીનીય મેરેજ કાનુન પ્રમાણે ૨૧૬૪ લગ્નો રજીસ્ટર થયાં તેમાં ૨૫૬ પુનર્લગ્નો હતા.

મદ્રાસના ગવર્નરને તેમના પ્રવાસ દરમ્યાન એક મદ્રાસી સ્ત્રીએ ઈડલી ને ચટણીનો સ્વાદ ચખાડ્યો.

પૌરબંદરમાં કન્યાશાળા પાસેથી આઠ વર્ષની નાની બાળાને ફેસલાવી ઉપાડી જવાનો પ્રયાસ કરતા બે સુરલીમ છોકરાઓ પકડાયા છે.

અમદાવાદમાં ૨૫ વર્ષના જૈન સાધુ રવિવિમળજીએ એક ખ્રીસ્તી નર્સ સાથે લગ્ન કર્યાનું જાહેર થયું છે.

ડાકોરમાં લુહાણા મૃદસ્થ ડાકોરલાલ મંછીલાલ પોતાની બાવીસ વર્ષની યુવાન પત્ની સાથે જત્રાએ આવેલા તે બાપ્ત ચૂમ થયા છે. બાઈ પાસે હજારેકના દાગીના હોવાનું કહેવાય છે.

મુસ્લિમોમાં ધાંચી કામના એક યુવકે કંસારાની એક પુત્રીનું નામ પોતાનો છાતી ઉપર ફેટરાવ્યું અને પ્રેમપત્રો પોતાના લોહીથી લખ્યા હોવાને કારણે જદાખાડીમાં એક માણસના ધરમાં જઈ માર મારવા માટે થોડા માણસની ધરપકડ થઈ છે.

ઈનામી નિબંધ હરિદાસનું પરિણામ

અયા જાન્યુઆરી માસમાં મહા ગુજરાતના કવિ સમ્રાટ નાનાલાલ દસપતરામના રમરણાચે 'મં. સ્વ. માણેકમાઈ નંદા. દ. કવિ તરફથી 'ગુજરાતના ઇતિહાસમાં શ્રેષ્ઠ કવયિત્રી કોણ ? એ વિષય ઉપર બહેનોને નિબંધ લખવા હરિદાસ ગોડવી હતી. તેમાંથી આવેલા નિબંધો મરીક્ષક સમિતિએ તપાસી, સ્વ. કવિશ્રીની જન્મ તિથિ ચેત્ર સુદી ૧ના રોજ નીચે મુજબનો નિર્ણય સર્વોત્તમતે મળેલ કયો છે.

(૧) સૌ. મંલુલાબહેન કલાઈ સુરત.

પદેસુ ઇનામ રૂ. ૨૫

(૨) શ્રી. જસવંતીબહેન દેસાઈ, મુંબઈ

ખીન્સુ ઇનામ રૂ. ૧૫

(૩) શ્રી. રમાબહેન ત્રીવેદી ત્રીન્સુ ઇનામ રૂ. ૧૦

ઇનામ વિજેતા બહેનોને અભિનંદન.

ખામ હવે પછી મોકલાશે. —સૌજન્ય

મૂળ ઐતિહાસિક 'હોળા' શબ્દ એક મયે હૃદયમાં મદાલતો દત્તો તે આજે વર્ત-નમાં છેક અવદયાની રોચે પડેલો છે.

ી પ્રતીતિ, આપણી હોળા ઉત્તરવાની થા જ આવે છે. સોઠો દે છે કે:—“હોળા ત્યાં દુતાચણી ને તેમાં ખડકમાં હાણુ, ટે-લાક લોહો ધૂળ ઉડાડે અને ખીજ નાખે પાણી.” આટલેથી જ આ અટકેલ નથી પરંતુ સાસુ વડુને ગાળ દેતી વખતે ‘તારી હોળા ખડક’ એમ કહીને હોળી શબ્દને ગાળમાં પણ વાપરે છે. આ કાંઈ હોળા શબ્દની ઝોઝી પડતી છે ? —પંડિત બેચરદાસ

હવિથી નાનાલાલ મોહની સાથે કદી ચર્ચામાં ઊતરવા નહિ. એમની વિરુદ્ધ કંઈ દીકા આવી દોષ કે અસત્ય વા જેરસમજ-

બધું કંઈ છપાસું હોય તેનો પણ જવાબ કે ખુલાસો આપતા નહિ. એમની એ નીતિની વાત નીકળતાં કવિશ્રીએ કહ્યું: “મેં તો જીવનભરનો સિદ્ધાંત રાખ્યો છે કે, છાપાના વાદવિવાદમાં પડવું નહિ અને કંઈ લખાપટી કરવી નહિ. જો મેં એમ ન ક્યું હોત તો દીકાઓરો અને ચર્ચાપત્રીઓને જવાબ આપવામાંથી હું જાઓ જ ન આવત. પણ હું છાપામાં લખતો નથી, એટલે કેટલીક વાર પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હકીકત પણ રહી ગય છે. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ સંબંધી લખી એ બાજતો બહુ વખતથી બહાર મૂકવી છે, પણ અનુકૂળતા આવતી નથી. (કવિશ્રીની અનુકૂળતા આવતી એટલે એમનું એકાદું બ્યાખ્યાન કે મોઢક પુસ્તકની પ્રસ્તાવના.) એક તો એ છે કે મળમાં ગોવર્ધનરામે કુમુદનું સરસ્વતીચંદ્ર સાથે પુનર્લેખ કરાવ્યું હતું. એનાં મૂક પણ આવી અર્થ દર્શાવે; પણ એમને યેરથી જ સખ્ત વિરોધ થયો. મનમુખરામનો વિરોધ તો એમણે ન મળ્યો, પણ લોલાવતીના સખ્ત વિરોધ આગળ એમનું કંઈ ન ચાલ્યું. મૂક ફાડી નાખ્યાં અને-દેરદાર કરીને મોકલો આપ્યું ! ખીજ બાજત સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદના લખ વિશેની છે. કેટલાક એમ માને છે કે, ગોવર્ધનરામે એમનો શરીર-સંબંધ કરાવ્યો નથી, પણ આરતીવાળા પ્રદરણને ઝીણવટથી વાંચતાં એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. ગોવર્ધનરામની સંસ્કારી અને શિષ્ટ સંયમમરી બાળા દેહસખંધને ખુશ્કે ખુશ્કે બલે પ્રગટ ન વરે, પણ એમણે જે શબ્દો યોગ્યા છે તે એને પરિપૂર્ણ બ્યંજિત કરે છે, અને લમની પૂર્ણાહતિરૂપે એ સંબંધ લેખકને અભિપ્રેન છે એ નિર્વિવાદ છે.” સાહિત્યચર્ચામાં કુમુદના પુનર્લેખની વાત પુષ્કળ ચર્ચાની હતી અને કુમુદના ગૃહજીવને તો ‘ધેસી’ કુમુદ જન્મવાની હતી; છતાં કવિસાહેબની સાક્ષી એના ખરાપણા મારેની મૂલ્યવની મદાર સમાન હતી.

—ચતુરભાઈ મોરલ

દિલ્લીમાં મળનારી એશી-આઘ પરિષદમાં હિંદ તરફથી ૪૮ સભાસદો જવાના છે તેમાં નીચેના અગિયાર ખરેખરે પણ હાજરી આપશે. (૧) શ્રી. સરોજીની નાયકુ (૨) રાજ-કુમારી અમૃતકુંવર (૩) શ્રી. કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય (૪) શ્રી. હંસાચલેન મહેતા (૫) મીસે લીલામણી નાયકુ (૬) મીસીસ માણેકલાલ પ્રેમચંદ (૭) શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિત (૮) રાણી લક્ષ્મીબાઈ રાજેવડે (૯) લેડી રામ રાવ (૧૦) મીસીસ રેણુકા રે (૧૧) મીસીસ હના-સેન. આ મંડળની શ્રી. સરો-જીની નાયકુ આગેવાની હેતુે. દરેક દેશને પોતાના પ્રતિનિધિ-મંડળમાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિનો સમાવેશ કરવાનો આગ્રહ થયો છે. આ ઉપરાંત એશીઆનર-માંથી ૪૦ નેટલી મહિલા સંસ્થાઓને જુદાં આમંત્રણો અપાયાં છે.

અમદાવાદમાં મળેલી ગુજરાતની સ્ત્રી પરીષદે હાલની રેશનીમ પદ્ધતિમાં પડતી હાલાકી સામે પોકાર ઉઠાવ્યો છે અને વડેચણીની પદ્ધતિમાં સુધારો કરવા વિનંતિ કરી છે.

અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજના પહેલા વર્ષના કક્ક પરિણામ સામે વિરોધ દર્શાવી ફરી પરીક્ષા લેવા પ્રિન્સીપાલ અને મુખ્યમંત્રી સરકારને વિનંતી કરવા કમીટી નિર્માઈ છે તેમાં કુ. જ્યોતિર્બાળા મહેતા અને કુ. માલિની દેસાઈ મુદ્દાર્થા છે.

લખનો મુનિ.નો પદ્મવીદાન સમારંભ શ્રી. વિન્યાલક્ષ્મી પંડિતને હાથે થયેલ.

પોતાના ઘરમાં એક ઓરકામાં ખાડો ખોદી ચાર વર્ષના જીવતા બાળકને દાટી દઈ મારી નાખવાના ગુન્દા માટે ૨૫ વર્ષની યુવાન બાઈ ખીરગનને કાનપુરના સેસન જજે કરેલી ફરિયાદીની સજા અપીલમાં કાયમ રહી.

મુંગઈમાં રીઝર્વ એક પાસે બદમાસોએ બાઈ નુરબાઈ વાડીઆ પાસેથી દસ હજારની ચલણી નોટા ઝુટવી લીધી.

મુંગઈ પ્રાંતમાં છેલ્લા છ વર્ષમાં સીવીલ મેરેજ કાનુન પ્રમાણે ૨૧૯૪ લગ્નો રજીસ્ટર થયાં તેમાં ૨૫૬ પુનર્લગ્નો હતા.

મદ્રાસના મવનરને તેમના પ્રવાસ દરમ્યાન એક મદ્રાસી સ્ત્રીએ ઇડલી ને ચટણીનો સ્વાદ ચખાડ્યો.

પેરબંદરમાં કન્યાશાળા પાસેથી આઠ વર્ષની નાની બાળાને ફોસલાવી ઉપાડી જવાનો પ્રયાસ કરતા બે મુસ્લીમ છોકરણો પકડાયા છે.

અમદાવાદમાં ૨૫ વર્ષના જૈન સાધુ રતિવિમળજીએ એક ખ્રીસ્તી નેસ સાથે લગ્ન કર્યાનું જાહેર થયું છે.

ગાંધીમાં લુહાણા મુદરસ દાંદેરાલાલ મણીલાલ પોતાની બાત્રીચ વર્ષની યુવાન પત્ની સાથે જતાએ અવિદ્યા તે બાઈ ચૂમ થયાં છે. બાઈ પાસે હાંમેરેકના દાગીના હોવાનું કહેવાય છે.

સુરતમાં ધાંચી કેમના એક મુલકે હંસારાની એક પુત્રીનું નામ પોતાની હતી ઉપર કોતરાવ્યું અને પ્રેમપત્રો પોતાના લોહીથી લખ્યા હોવાને કારણે જજાબાડીમાં એ માણસના ઘરમાં જઈ માર મારવા માટે થોડા માણસો ધરપકડ થઈ છે.

ઈનામી નિબંધ હરિકાઈનું પરિણામ

મયા જન-મુઆરી માસમાં મહા ગુજરાતના કવિ સમ્રાટ ન્દાનાલાલ દલપતરામના સ્મરણાર્થે 'મં. સ્વ. માર્ગેકાઈ ન્દા. દ. કવિ તરફથી 'ગુજરાતના ઇતિહાસમાં શ્રેષ્ઠ કવયિત્રી કોણ? એ વિષય ઉપર બહેનોને નિબંધ લખવા હરિકાઈ ગોઠવી હતી. તેમાંથી આવેલા નિબંધો પરીક્ષક સમિતિએ તપાસી, સ્વ. કવિશ્રીની જન્મ તિથિ ચૈત્ર સુદી ૧ના રોજ નીચે મુજબનો નિબંધ સર્વોત્તમે ગૃહીત કર્યો છે.

(૧) સો. મંલુલાબહેન કસાર્ક સુરત.

પહેલું ઇનામ રૂ. ૨૫

(૨) શ્રી. જસવંતીબહેન દેસાઈ, મુંબઈ

બીજું ઇનામ રૂ. ૧૫

(૩) શ્રી. રમાબહેન ત્રીવેદી ત્રોત્તું ઇનામ રૂ. ૧૦
ઇનામ વિજેતા બહેનોને અભિનંદન.
નામ હવે પછી મોકલાશે. -સોજીવન

મૂળે ઇતિહાસિક 'હોળા' શબ્દ એક પથે હૃદયમાં મહાલતો દતો તે આજે વર્ત-
નમાં છેક અવદ્યની રોચે પડેલો છે.
પ્રતીતિ, આપણી હોળા જીવવાની
વા જ આપે છે. સોડો દહે છે કે- "હોળા
ગળા દુતાયણી ને તેમાં ખરડપાં છાણા, કેટ-
લાક સોડો ધૂળ ઉડાડે અને બીજા નાએ
પાણા." આટલેથી જ આ અટકોત્ર નથી
પરંતુ સામુ વહુને ગાળ દેતી વખતે 'તારી
હોળા ખડક' એમ કહીને દોળા'શબ્દને ગાળમાં
પણ વાપરે છે. આ કાંઈ દોળા' શબ્દની એકી
પડતી છે? -પરિત બેચરદાસ

*

કવિશ્રી નાનાલાલ મોહન સાથે કદી
ચર્ચામાં જોવા નહિ. એમની વિરુદ્ધ કંઈ
લીક આવી દોષ કે અસત્ય વા ગેરસમજ-

બધું કંઈ છપાયું હોય તેનો પણ જવાબ કે
ખુલાસો આપતા નહિ. એમની એ નીતિની
વાત નીકળતાં કવિશ્રીએ કહ્યું: "મેં" તો
જીવનભરનો સિદ્ધાંત રાખ્યો છે કે, છાપાના
વાદવિવાદમાં પડવું નહિ અને કંઈ લખાપછી
કરવી નહિ. જે મેં એમ ન ક્યું હોત તો
લીકાઓરો અને ચર્ચાપત્રીઓને જવાબ આપ-
વામાંથી દૂર થી જ ન આવત. પણ દૂ
છાપામાં લખતો નથી, એટલે કેટલીક વાર
પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હડકોટ પણ રહી જાય છે.
'સરસ્વતીચંદ્ર' સંબંધી ઘણી એ ખાતો, બહુ
વખતની બદાર મૂકી છે, પણ અનુકૂળતા
આવતી નથી. (કવિશ્રીની અનુકૂળતા આવતી
એટલે એમનું એકાદું વ્યાખ્યાન કે કોઈક
પુસ્તકનો પ્રસ્તાવના.) એક તો એ છે કે
મળમાં ગોવર્ધનરામે કુમુદનું સરસ્વતીચંદ્ર સાથે
પુનર્લેખ કરાવ્યું હતું. એનાં મૂક પણ આવી
અર્થ દર્શા; પણ એમને ઘેરથી જ સખ્ત
વિરોધ થયો. મનમુખરામનો વિરોધ તો એમણે
ન ગણકાર્યો, પણ લીલાવતીના સખ્ત વિરોધ
આગળ એમનું કંઈ ન ચાલ્યું. મૂક ફાડી નાખ્યાં
અને-ફેરફાર કરીને મોકલી આપ્યું! બીજી
બાજુના સરસ્વતીચંદ્ર અને કુમુદના લેખ વિશેની
એમનો શરીર-સંબંધ કરાવ્યો નથી, પણ
આરતીવાળા પ્રકરણને ઝીણવટથી વાંચતાં એ
સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. ગોવર્ધનરામની સંસ્કારી.
અને શિષ્ટ સંચયમંત્રી બાપા દેહસમંધને ખુલ્લે
ખુલ્લો બંધે પ્રગટ ન થયે, પણ એમણે જે
શબ્દો યોગ્ય છે તે એને પરિપૂર્ણ બ્યંજિત
કરે છે, અને લખતી પૂર્ણોદ્ધતિએ એ સંબંધ
લેખકને અભિપ્રેત છે એ નિર્વિવાદ છે."
સાદિત્યસહિમાં કુમુદના પુનર્લેખની વાત પુષ્કળ
ચર્ચાથી હતી અને કુમુદના ગૃહજીવને તો 'ઘેલો
કુમુદ' જન્મ્યાની હતી; છતાં કવિસાહેબની
સાક્ષી એના ખરાપણા માટેની મુદ્દવતી મદોર
સમાન હતી.

-ચતુરભાઈ પટેલ

ચીફગેમાં ૭ વર્ષની વયની બાળા રેનીમાર્ટઝે રીય-મંડ પેન્ટે કોરટેલ દેવળમાં પ્રભગ એક કલાક સુધી ભિક્ષુક પ્રવચન કર્યું હતું. આ ખતે બારસો જેટલા શ્રદ્ધા-ઓ હાજર રહ્યા હતા. તેણે પિની, એસ્કામો, અને રશિયન બાપાઓમાં બાઈબલ-સત્રો ગ્રંથોમાં દર્શાવેલો.

*
મુંબઈમાં મહિલા પરિ-
શ્વર અધિવેશન શ્રી. ખેર
શહેરના હાથે ખુલ્લું મુકાયું.

*
શ્રીલોકપાઠનસમાંથી પુરો-
હતાં વધારે સ્ત્રીઓ પાસપોર્ટ
માગે છે મોટા ભાગની છોકરી-
ઓ યુદ્ધને કારણે અમેરિકાથી
આવેલા સૈનિકોના સંબંધ
આવી પ્રેમમાં પડેલી તે છોક-
રીઓ તેમના મિત્રોને પરણવા
નય છે ત્યારે બાકીની થોડી
થોડી અવ્યાસ માટે નય છે.

*
શ્રીમંતી વીમળા નૈન
દિલ્લી યુનિવર્સિટીમાં ગ્રેન્યુ-
એટ મતદાર વિભાગમાંથી
પુટાયા.

*
જલાલપુર તાલુકાના આટ
નામની બાઈ અંગીએ પોતાના
ભણ્ડી સોમા લખુએ કારગતી
માખ્યા વગર બીજું લગ્ન કર્યાની
ક્ષીયાદ નોંધાવી છે.

હિરકશ પ્રાંતિક મહાસભા
સમિતિના પ્રમુખ શ્રીમતી

માલતી ચૌધરી મરકાથી
પીડાતાં હતાં તેમની તળીયત
હવે સુધરી ગઈ છે.

*
શ્રી. સરોજિની નાયકુના
હિરક મહોત્સવ પ્રસંગમાં અભિ-
નંદન મંચ પ્રગટ થવાનો છે.

*
વલસાડની એક છોકરીના
પગમાંથી સાંકળા કાઢી લેવા
માટે આવાંણ નામની બાઈની
ધરપકડ થઈ છે.

*
કચ્છમાં (પંચમહાલ)
ભગિની સેવામંડળના આશ્રમે
ચાલતા બાલમંદિરનો વાર્ષિક
ઉત્સવ વડોદરાના કોન્ટ્રાક્ટર
શ્રી. ચંદુલાલ લાલજીભાઈના
પ્રમુખપદે ઉજવાયો.

*
મુંબઈમાં નૈન સ્વે.
કોન્ટ્રેન્સના આસિ. સેક્રેટરી
શ્રી. માણેલાલ મોહીનો પુત્રી
કે. પુખ્તાવતીનું અવસાન થયું.

દુનિયામાં સૌથી વધુ
માલદાર ગણાતી સ્ત્રી કુમારી
બારબરા હટન અને ૩૪ વર્ષની
ઉંમરનો એક દિવસ નટ પ્રીન્સ
ટરનેટસકોર્ડ એ બંનેએ પારિ-
સમાં લગ્ન કરવાની પોતાની
ધૃતિ જાહેર કરી છે.

*
પંજાબમાં કાઠી નીકળેલા
કામી કલકત્તામાં શીખોએ બચા-
વેલી ૪૭ મુસ્લીમ સ્ત્રીઓને
તેમણે પંજાબના ગૃહ સેક્રેટરીને
સુપ્રત કરી હતી.

*
દોહરીમાં મળનારી એશી-
યાઈ પરિપદમાં હાજરી આપવા
અમેરિકાનાં જાણીતા ભૌતિક
મીસીસ વરલનીઆ થોમ્પસન
અને પેરેશીયીક રીસેશન એસો-
સીએશન તરફથી મીસીસ
રોયડ એડોલ્ફ હજી તરોકે
આવવાનાં છે.

*
લોક સાહિત્યના ઉદારક
શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણીનું
બોટાદમાં હૃદય બંધ પડી
જવાથી અવસાન થયું, તેમની
શોકસભા અમદાવાદમાં લેડી
વિલાગેરી નીલકંઠના પ્રમુખપદે
ભરાઈ હતી.

*
યુ. પી. ધારાસભામાં બન્ટ-
ચર્ચા વખતે બેગમ સોશીઆ
વજ્જ (કોંગ્રેસ પક્ષ) પ્રમુખ
સ્થાને બેઠાં હતાં.

આપણા શાસ્ત્રકારોએ જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તેમાંથી સરસ ચુંટણી કરી આ પુસ્તકમાં રજુ કર્યા છે. યુવાન દંપતીઓએ આ પુસ્તક ગરર વાંચવા જેવું છે.

મુંદર બાળવાર્તા (સંપાદક : શ્રી. ભાનુભાઈ દાણી. અને શ્રી. સોમાભાઈ પટેલ. પ્રકાશક : એન. એમ. ત્રીપાઠીની કું. લી. ઓ. મુંબઈ-૨ પાકું પુઠું, પૃ. ૧૬૦ કિં. ર. બે)

ગુજરાતી સાહિત્યમાં રજુ થયેલી આજના આજીવનસાહિત્ય લેખોની વાર્તાઓમાંથી ચુંટીને સંગ્રહિત વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ બાળશિક્ષણના અભ્યાસીઓને હાથે તૈયાર થયો છે.

છતાં આઠ વર્ગે એની ખીજ આવૃત્તિ થવા પામી છે ત્યારે આપણને એમ લાગે કે આ પુસ્તકને બાળકોએ કેમ એકદમ અપનાવ્યું નહિ ? પુસ્તક જોવા પછી ને વાર્તાઓ વાંચ્યા પછી આપણને સદુજ લાગે છે કે બાળકોને

ચિત્રા ખૂબ ગમે છે, ને વાંચના વાંચનમાં ચિત્ર એમને ખૂબ જ મદદ કરે છે; એટલે આ વાર્તાઓને જો સચિત્ર બનાવવામાં આવે તો બાળકોને આ પુસ્તક ધણું ઉપયોગી થાય તેવું છે. નવી આવૃત્તિ વખતે સંપાદકોને અને પ્રકાશકોને આ પુસ્તકમાંની વાર્તાઓના ચિત્રા આપવા અગે વિનંતી કરીએ છીએ.

આ સંસ્થા તરફથી વરવહુ અગ્રે નામની નવલકથા (અનુ : શ્રી. ખીપીન ઝવેરી અને કાન્તી બેરારીઆ. પાકું પુઠું, પૃ. કિંમત ત્રણ રૂપીઆ) પ્રગટ થઈ છે. મરાઠીના જાણીતા લેખક શ્રી. ખડેકરની આ નવલકથા ખૂબ રસમય છે. આ નવલકથાના તેઓ વિષય વિચાર અને પ્રેમ-લગનની જે દિશાવન કરે છે તે બંને આજે જૂની થઈ હોય છતાં એની રજુઆત એટલી મુંદર રીતે કરી છે કે પુસ્તક ફરી ફરી વાંચવાનું મન થાય.

બાલકન-જી-ગારી તરફથી બાળગીતોનો સંગ્રહ ગીતરાણી (સંપાદક : શ્રી. ભાનુભાઈ

પંડ્યા. પૃ. ૯૬ કિંમત ૧-૬-૦) પ્રગટ થઈ છે. તેમાં ગૂઝરાતના કવિઓના ૭૫ બાળ-ગીતોને સંગ્રહવામાં આવ્યાં છે. વિધિવિધ પ્રકારનાં આ ગીતો બાળકો હોંસથી ગાય તેવા આ સંગ્રહના પ્રકાશક કેળવણીના ક્ષેત્રમાં અમરદાન ધરાવતી સંસ્થા બાવનગરની ધર-શાળા છે.

અભિલાષ, પ્રકૃતિ, વહાલ, પ્રાણીજનન, આમજીવન, અમત ગીતો, રાષ્ટ્રગીતો ને કૃષ્ય-ગીતો, એમ જુદી જુદી ખતનાં જાણીતા લેખકોનાં બાળગીતોનો આ સંગ્રહ દરેક બાળકોનાં માટે ખૂબ જ ઉપયોગી થઈ પડશે. કવિના કૃતિ પરિચય બાળકોને શિક્ષક આપી શકે તે રીતે તૈયાર કરીને પુસ્તકને અંતે આપેલ છે તે નવિનતા છે.

શ્રી. નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ભદ્ર, અમદાવાદ, તરફથી તેમની 'મધ્યાખ્યામ' આધુનિક સાવિત્રી (લેખક : શ્રી. રમણલાલ જોષી. પાકું પુઠું, પૃ. ૧૬૬ કિંમત રૂ. ત્રણ) નામે નાટક પ્રગટ થયું છે. આજના જમાનામાં યુવાન યુવતીઓ પ્રેમને નામે સ્વહંતાં પાછળ જીવન વેડી નાખતાં હોય છે; તેવાં યોગ્ય પાત્રો લઈ ધરજી, શાંત, બહેલી છતાં ઝડી સાવિત્રીને તેના પતિને ખૂંટવી જતા પક્ષમાં આતી સુમિત્રા, કે લગભગ દરી જવાની તૈયારીમાં મેરી પાસેથી પાછો મેળવી લેતી બતારી છે. હવસ પાળળ દોડતો ડોક્ટર કે દંભી પ્રેમને નામે ફાંસ મારતો તરજી, પરિણામ પુરવને પોતાનો કરવા તલસતી મેરી કે પોતાનો પતિ એ જ સર્વેવ માનની સાવિત્રી આજના યુવાનોનાં માનસ રજુ કરે છે. નાટક ભજવતી વખતે જો પાત્રો ઠાળજીથી બજાવે તો નાટક મુંદર રીતે ભજવાય તેવું છે.

હિનની પારીદાર દિનેથી કમીટી તરફથી શ્રી. અંબા ભગનાવલી (રચનાર શ્રી. વેણીપ્રસાદ ચર્મા) અને પારીદાર ભગનાવલી (રચનાર શ્રી. બેનકાંરલાલ વર્મા) મળ્યા છે.